BIBL. NAZ.
VITT. EMANUELE III
160
E
15
NAPOLI

106
F
26 13

COMMENTARIA

IN SACROSANCTA QVATVOR CHRISTI Euangelia ex Chryſoſtomi aliorumq; ueterum ſcriptis magna ex parte collecta, Autore quidem (ut pleriq; ſentiunt) Occumenio, interprete uero Iohanne Hentenio Nechlinienſi Hieronymiano.

In hoc opere graphice admodum redactum eſt in compendium, quicquid ad Euangeliorum explanationem diffuſe tractant Origenes, Baſilius, Nazianzenus, Chryſoſtomus, cæteriq; Theologi Græci.

Liber hic neq; Græce neq; Latine antea typis vnquam excuſus eſt.

Addidimus & in calce confutationem Iudaicę cuiuſdã impoſturę, ſiue libelli de ficto legali IESV Chriſti ſacerdotio, ex Suida deſumpti.

Quod ſi lectori grata hæc eſſe acceperimus, alterum quoq; tomum ſimilium cõmẽtariorum in cætera noui teſtamenti omnia Latinum propediem in lucem dabimus, quẽ iam dudum habemus in manibus.

¶ *Cæſaris priuilegio cauetur ne quis intra triennium hunc librum in ipſius regionibus typis excudat, aut alibi excuſum inuehere aut diſtrahere tentet, niſi de conſenſu dicti interpretis, ſub pœna centum carolinorum ac confiſcationis omnium librorum, ueluti latius in literis Cæſareo ſigillo munitis continetur.*

LOVANII
Ex officina Rutgeri Reſcij
Men. Auguſt.
1543.

Eſt sancti Seuerinj

ILLVSTRISSIMO

AC REVERENDISSIMO DOMINO D.
Franciſco a Bouadilla Epiſcopo Caurienſi,
Archidiacono Toletano &c. Iohannes
Hentenius Nechlinien.
S. D.

SI BONVM EO PRAESTANTIVS eſſe quanto communius, nemo eſt vel mediocriter morali philoſophia inſtructus qui dubitet Pręſul ampliſſime, virtutum ac literarum antiſtes: non erit etiam qui ambigat, commune bonum priuato eſſe præponendum. Idque adeo verum eſt, vt etiam CHRISTVS ſacratiſſimam illam vitam ſuam, vilem habuerit, quo vniuerſo generi humano ſalus adempta poſſit reſtitui. Verum ne dicat quiſpiam CHRISTI opera, vtpote diuina, nequaquam in numerum eſſe redigenda: age & ab Ethnicis quoqꝫ paucos de innumeris referamus, qui ſuam ſuorumqꝫ vitam communi bono poſthabuerunt. In primis autem occurrit Iunius ille Brutus, primus Romanæ libertatis aſſertor, qui proprios filios, quod fuiſſent conſilij de reducendis regibus participes, ſecuri iuſſit percuti; tametſi ex eorum cæde graui ipſe ſauciaretur vulnere: Quis enim amor ęquari poſſit patrum erga filios amori? Nec id ſane Vergilium latuit, qui de eo loquitur in hunc modum:

> Vis & Tarquinios reges, animamqꝫ ſuperbam
> Vltoris Bruti, faſcesqꝫ videre receptos?
> Conſulis imperium hic primus ſęuasqꝫ ſecures
> Accipiet: natosqꝫ pater noua bella mouentes
> Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit
> Infœlix, vtcunqꝫ ferent ea fama nepotes:
> Vincet amor patriæ, laudũque immenſa cupido.

P. Decius Mus cum conſule T. Manlio Torquato contra Latinos pugnans, quum reſponſum eſſet oraculo, Vtrius exercitus imperator legiones hoſtium, ſeqꝫ ſuper eas deuouiſſet, eius populi partisqꝫ fore victoriam: ſeipſum pro communi exercitus ſalute deuouit.

Idemqꝫ fecit filius eius, eodem appellatus nomine, quum iam tertium Conſul fuiſſet, ſemelque Cenſor: quorum etiam his verbis Poëta meminit:

> Quin Decios Druſosqꝫ ſimul, ſęuumqꝫ ſecuri
> Aſpice Torquatum & referentem ſigna Camillum.

Marcus Curtius præterea ob populi ſalutem ſeſe equo inuectum in terræ hiatum iniecit. Sp. Poſthumius Conſul, qui ignominioſam pacem cum Claudio Pontio Samnitium duce ad furcas Caudinas pepigerat ac ſpoponderat, autor fuit Senatui, vt ſe cum collega ac tribunis

qui autores ſponſionis fuerant, per fœciales nudos vinctosq; Samnitibus dederet, quo populus Romanus ab illa pace ſolueretur.

Q. Ceditius Tribunus militum, quem videtur Titus Liuius Calphurnium Flammam vocare, primo bello Punico cum quadringentis militibus, vel, vt habet Liuius, cum trecentis, niſi fortaſſis hic alius fuerit, morti ſe tradidit: vt dum in eos, tumulum quendam capientes, auerterentur hoſtes, legiones cum Conſulibus circumuentę, incolumes ex obſidione liberatę pertranſirent. Simile quoque egit Decius Tribunus militum cum Conſule P. Valerio Coruino, iunctus haſtatis vnius legionis (quanquam hos fortuna liberauerit) ne hoſtes Sãnites in eos pugnarent. Inter Lacedęmonios ingens eſt huiuſmodi copia exemplorum: verum præcipui ſeſe mihi offerunt Buris & Spartis, q̃ ad Xerxen Perſarum regem ſponte profecti ſunt: daturi pœnas quas Lacedæmonij iuxta oraculum pendere debebant, eo quod Oratores a Perſa miſſos occidiſſent. Hi ergo quum ad Xerxen veniſſent, iuſſerũt vt ſe quocunque modo videretur, pro Lacedæmonijs interficeret. Quumque rex pietatem in patriam admiratus, animorumque fortitudinem, liberaſſet illos a pœna, peteretque vt apud ſe manerent, Qui poſſumus, inquiunt, hic viuere, relicta patria, patrijsq; legibus ac viris, quorum gratia tantum iter ſuſcepimus morituri? Quid Codri Athenienſium regis mortem referam? qui quum videret regionem ſuam ferro ignique vaſtari, nec alio modo iuxta Apollinis oraculum tam graue bellum diſcuti poſſet, niſi ipſe hoſtium manu occidiſſet, idq; non ſolum in totis Athenienſium caſtris, ſed etiam in contrarijs percrebuiſſet, ideoque edictum eſſet, ne quis Codri corpus vulneraret: depoſitis imperij inſignibus, familiarem induit cultum, ac palantium globo ſeſe obiecit, vnumque ex his falce percuſſum in ſui cædem compulit, vt patriam ſeruaret: huius ſiquidem interitu, ne Athenæ occiderent effectum eſt. Huic iam rei finem imponam, ſi prius hominis Ethnici, nempe Ciceronis de Somnio Scipionis dictum vere Chriſtianum de communis boni magnitudine retulero, qui ſic ait, Quo ſis Africane alacrior ad tutandam rempublicam ſic habeto: omnibus qui patriam conſeruauerint, adiuuerint, auxerint, certum eſſe in cœlo ac definitum locum, vbi beati æuo ſempiterno fruantur. Nihil eſt enim illi Deo, qui omnem hunc mundum regit, quod quidem in terris fiat acceptius, q̃ concilia cœtusque hominum iure ſociati, quæ ſocietates appellantur: harum rectores & conſeruatores hinc profecti, huc reuertentur. His igitur qui vel ſeipſos fortiter pro republica morti tradiderunt, aut in eius vtilitatem artem aliquam quantumuis etiam illiberalem ac ſedentariam, ſiue quippiam in ea præcipuum gratumq; poſteris adinuenerunt, vices rependere cupiens antiquitas: &, qua liceret, perpetuam eorum memoriam ab interitu vindicare, ſtatuas æreas ſeu marmorea ſepulchra erexit. Præterea ethnicorum libros ingenti redemptos precio magna fide vel religione potius deſcriptos, cedrinis incluſos capſulis, tum cedri ſucco oblitos, poſteri in templis cautiſſime reponebant; partim vt rei tam ſacrę, tamq; diuinę cuſtodia

non alijs

non aliȷs ꝙ ipſis numinibus concrederetur: partim ne quid ſitus aut caries illa monumenta vitiaret. Aliȷ ne hac quidem contenti diligentia, codices ceu theſaurum incomparabilem in altiſſimis terrę latebris recondebant tanta cura, vt nec incendiȷs, nec bellorum procellis, quibus omnia ſacra prophanaq; ſolent miſceri, interirent, & poſteris certe ſupereſſent. Porro ſi hic honos eſt habitus ſuperſtitioſis etiam voluminibus, veluti Numæ ac Sibyllæ, aut rerum ab hominibus geſtarum memoriã cõplectentibus, quales erãt Aegyptiorũ libri: aut aliquam humanæ ſapientiæ portionem tradentibus, veluti Platonis & Ariſtotelis: quanto iuſtius eſt idem facere Chriſtianos in ſeruandis illorum monumentis? qui ſacro afflati ſpiritu, non tã libros, ꝙ oracula nobis reliquerunt? quibus lectitandis, pectus non doctrina ſolum aut dicendi facultate, ſed virtutibus ac pietate erga Deum impleatur: quum certe Ethnicorum librorum iactura id tantum efficiat, vt minus eruditi ſimus, aut minus eloquentes, non vt minus piȷ.

In his itaque qui veterum autorum ac patrum ſcripta nobis tradiderunt, maxime autem Chryſoſtomi (quo nemo in enarrandis ſacris voluminibus dexterius verſatus eſt, & quo neminem inuenias magis accommodum his qui ad munus concionandi ſeſe parant) non poſteriores tulit Græcus quidam autor: qui cernens veteres ſacros autores & præcipue eos qui plurimum laborauerant in enarrandis euangelicæ doctrinæ libris (ad quam docendam filius Dei ad terram deſcenderat) nequaquam pro merito lectitari: ſiue id librorum multitudine, ſiue lectorum faſtidio, ſiue temporis acciderit penuria: in vnum collegit volumẽ, quicquid illi magna codicum turba ſelectum, circa euangelia reliquerant. Et tamen quum poſteris adeo vtile ac amplectendum reliquiſſet opus, tanta fuit animi modeſtia (quod etiam paſſim ex eiꝰ ſcriptis luce clarius eſt perſpicere) vt ſibi id adeo nõ vindicauerit, quod nec proprium nomen adiȷciendum cenſuerit, ſed Chryſoſtomi potius cum cæteris, quorum ingenue fatebatur eſſe potiſſima, quæ in vnum ipſe collegiſſet: quanquam & ipſe ſuo marte plurima quæ & præſtantiſſima erant, adiũxerat, vt hinc coniȷcias quantum animo diſſideret ab ȷs, qui in modum corniculæ alienis ſeſe ornant ac venditant plumis. Plurimis ſane autor hic fuiſſe videtur Oecumenius is, qui ſimilia commentaria ex eiſdem collegit autoribus, in Acta Apoſtolorum, in epiſtolas quę catholicę nuncupantur, ac in Paulinas omnes, vt certis quibuſdam argumentis colligitur, etiam ſi nec ibi voluerit ſuum nomen exprimere: qua de re pluribus agemus, quũ tomum illum alterum propediem in lucem dabimus. Hunc itaque Græca manu deſcriptum, ante multas ætates (quod præter ipſas Euangeliſtarum nouo modo depictas, iamque propemodum vetuſtate deletas imagines, multis nobis argumentis innotuit) quũ caſu reperiſſem in bibliotheca Cœnobiȷ Deiparæ virginis a Guadalupe, ordinis diui Hieronymi in regno Caſtellæ, in qua etiãnum delitеſcit: (vt ſunt eius ſodalitiȷ, præſertim autem celeberrimi illius monaſteriȷ cœnobitæ, non modo Chriſtianæ noſtræ religionis, verum etiam

pręſtantiſſimorum ſemper autorum,potiſſimum tamen veterum,diligentiſſimi obſeruatores ac cultores) viſum eſt inuidi eſſe, ne dicam impij,re adeo frugifera pati diutius priuari Latinos. Nec tamen inſciꝰ eram ꝙ duram, ꝙꝙ arduam adirem prouinciam:partim quidem, quod proprię conſcius imbecillitatis, incultiꝗ ingenij,habueram ſemper in animo, nihil in publicum edere: partim vero quod mihi res eſſet cum eiuſmodi libro,quē vel legere nō mediocris foret negocij,vtpote ignotis vtplurimum exarato characteribus ac compendijs,maxima licet cura ac diligētia: literarum etiam figuris plerumꝗ vel carie ac ſitu obliteratis, vel tinearum ac blattarum iniuria ſemiroſis, vel nouo adeo more depictis, vt in formis etiam noſcitandis mihi foret repuera ſcendum. Omitto quod frequenter in orationis contextu nō ſunt a ſe inuicem ſeparatę dictiones:& ediuerſo eiuſdem dictionis literę aut ſyllabę plus ꝙ iuſto a ſe inuicem ſeparantur interuallo,adeo vt nec verſus ſyllabam ſæpius finiat:commata ac inciſa vix adduntur,aut vbi nihil opus eſt apponuntur:quæ res plerumꝗ difficultatem gignit non paruam.
Sciebam præterea ꝙto (vt in vniuerſum dicam) ſeſe exponant periculo, qui libros a peregrina lingua traductos in lucem edunt: quot & ꝙ varios ſuſcipiant iudices, quorum plerique, Græcis literis ne a limine quidem ſalutatis, ob id ſtatim omnia damnant, quod mundum illum rhetoricum præ ſe non ferant, ignorantes quibus arctetur modis, is qui alienę linguę depoſitum fideliter reddere cogitur.Summopere enim curādum eſt ei, qui ab vna lingua quippiā tranſfert in aliā: ne dum ſermoni quærit ornatum,repente pro interprete paraphraſten agat: rurſumꝗ ne ita verbis hæreat, vt prioris linguæ idiomata aut dialectos retineat: ſed quæꝗ lingua quod ſuum eſt habeat: alioqui nec Gręce loqui videbitur,nec Latine: idque quod in indoctū iactatum eſt Comicum, ipſi adaptabitur, ꝙ ex Gręcis bonis, Latina fecerit non bona,Id quod de multis exulcerato hoc ſeculo apte quis dixerit. Quis enim ſacras iam literas paſſim non ſibi vindicat, antequam diſcat:torquet,lacerat: ſuoque intellectui, imo ſuis affectibus ſeruire cogit ſcripturam etiam repugnantem? Et quemadmodum ſcribimus indocti doctique poemata paſſim, ita & plerique, quanquam in ſua arena fœliciter verſarentur,proprios egreſſi limites(dum ſutores,relictis crepidis, ignota quęque diiudicare conantur) non raro miſere hallucinantur. Quid enim medico aut iuriſperito cum verſione aut interpretatione ſacrorum myſteriorum? Quodque longe magis deflendum eſt, dum animo prauis imbuti ſunt dogmatis, quæ ex Græco vertunt in Latinum,non ſatis fideliter tractant: nunc quidem, quod frequenter accidit, cogente harum rerum imperitia: quod tamen, niſi illotis accederent ad contrectanda ſacra manibus, facilius poſſet ignoſci: nunc vero, ne ſuis repugnent dogmatis, aut truncatim, aut praue ſenſum nobis reddunt. Quod luce clarius oſtendemus, vbi alterum tomum Deo propitio in lucem ediderimus,quod, vt ſpero,breui faciemus.
Ob hæc igitur aliaꝗ plurima quæ verſionem varijs exaggerant difficultatibus,non is ſum qui non intelligam,quātum huic autori digni-
tatis,

tatis,quantumque ſplendoris tenebricoſus interpres abſtulerim. Sed vtcunq; ſit,ſenſum tamē me aſſequutū opinor,licet ipſum nullo cultū adornauerim: verum id nemo ſane mentis in commentarijs requiret, maxime ab eo qui,vt prȩfatus ſum,peregrinæ aſtrictus eſt linguȩ.
Quod ſi vniuerſis ſatiſfacere non potui,facile feram,quum ne mihi quidem ipſi in omnibus faciam ſatis. Attamen onus hoc, quanquam meis longe impar humeris, ſubire aggreſſus ſum, cp alio ſeſe non offerente, grande ducerem piaculum,ſi fideles diutius tanto fraudarētur theſauro. Quid enim,quod ad euangelicȩ hiſtoriȩ enarrationem attinet,in Chryſoſtomo potiſſimum,deinde & in Origene,Baſilio, aut Nazianzeno inuenies, quod hic facillime & ſuccinctiſſime non proferat? Et Chryſoſtomo quidem ſatis patet non eum fuiſſe ſcopum,vt euangeliorum aut actionum apoſtolicarum, ſeu Paulinarum epiſtolarum nudum nobis traderet intellectum. Alioqui enim tam vaſta in paucos ſacræ ſcripturæ libros non reliquiſſet volumina. ſed plæbis formandos mores ſuſcepiſſe magis videtur:& idcirco locos ad plæbem tractat cōmunes,& enarrationem homilijs diſtinguit. Quin & Theophylactus, quanquam is ad hiſtoriæ ſeriem magis accedat, nonnihil tamen ſubolet dictionis illum affectaſſe uenuſtatē: quodq; rhetorice dixiſſe ſatis cupiat videri,& non ſoli literæ enarrationi hærere. At noſter hic autor vnicum hunc habuit ſcopum,vt euangelicam ſuccincte cunctis aperiret hiſtoriam. Quod ſi ad mores quoque corrigendos nonnihil exhortationis exoptes, id etiam,breuiter quidem ac rarius, ſed fœliciſſime tradit hic autor. Quam apte,bone Deus, quum euangeliſtæ plurimum diſſidere videntur,ita diſſidentia connectit loca,vt ab eodem plane illa videantur eſſe dicta. Et huic quidem rei nullus, meo iudicio, adeo vtiliter ac ſerio hactenus inuigilauit. In quo tamen, ſicut neq; in cæteris, nolim quiſquam meis fidem habeat verbis, niſi longe plura in hoc lectitādo, laude digna repererit,q̄ ego poſſim aſſequi enumerando. Hoc itaq; opus, vt tibi nuncuparem ampliſſime Prȩſul, fecit inter innumeras tuas dotes, maxima humanitas tua:quam,prȩter auditam famam longe lateque diſperſam, non ſemel in te ſum expertus:qua, quum omnes etiam extremæ fortunæ homines, tum ſtudijs potiſſimum deditos,benigniſſime ſemper amplecteris: ipſaque ſtudia,vbicunque vel minima datur occaſio, totis prouehis viribus.
Præterea id magis aggredi ſum auſus, quod quum tibi forte fortuna nos inuiſenti, primum hunc meum partum omnino adhuc informem demonſtraſſem,vna cum Græco exemplari, nequaquam vt monſtrum abhorruiſti, ſed veluti pulchellum puſionem auide deoſculabaris: mirabare nonnullas quoq; occultas in eo dotes, non cuiuſuis oculis expoſitas. Quod niſi ita contigiſſet,qua temeritate tentaſſem,tam locupleti,hac etiam in parte,viro,tantillum offerre munuſculum? Munuſculum inquam: nam licet in ſe munus ſit, fortaſſis non aſpernandum, ſi tamen ad immenſas ac precioſiſſimas tuas opes conferatur, indignum cenſebitur, quod in tuo theſauro, vel exiguum inueniat locum. Siquidem vt hæc interim ſileam,quæ dicit Apoſtolus in epiſcopo non

oportere deſiderari:nempe vt irreprehēſibilis ſit,tanq̃ Dei diſpēſator, vigilans ſuper gregem,ſobrius,non præfractus,non iracundus,ſed modeſtus,hoſpitalis,aptus ad docendum,pius,temperans,tenax eius qui ſecundum doctrinā eſt fidelis ſermonis, vt potens ſit etiam exhortari per doctrinam ſanam, & contradicentes conuincere, non vinolentus, non percuſſor,non turpiter lucri auidus,ſed ęquus ac iuſtus,a pugnis & ab auaritia alienus,qui domui ſuæ bene pręſit (Nam ſi quis inquit proprię domui præeſſe non nouit, quo modo eccleſiam Dei curabit?) non in fide nouitius,ne inflatus in iudicium incidat diaboli; qui & bonum habeat teſtimonium ab extraneis. Vt hæc inquit omnia ſileam, quæ nullus qui te propius nouerit, in te deſiderare poterit:quin pleraque etiam abundantius inueniet,q̃ exegerit Apoſtolus,cum pulcherrimo quoq; & fulgentiſſimo illo caſtitatis cingulo. Verum quis non admirabitur in viro tam præclaro genere orto,cui adeo ſemper arriſerit ex omni parte fortuna,quę nihil quod ſuarum eſt partium ipſi vnq̃ negaſſe videtur,tam variam,tamq; reconditam eruditionem,iudicium certiſſimum,ingenium tam acre,peneq; diuinum,memoriam adeo tenacem?in quo pręter exactam vtriuſq; iuris prudentiam,perfectā quoq; trium linguarum peritiam quis non ſuſpiciat? Nam in Græcis ac Latinis adhuc puer exercitatiſſimus erat: in Hebræis vero Deus bone q̃ fœliciter verſatus eſt,q̃ etiam erga ſuum præceptorem liberalis. Qui his igitur comitibus ita ad ſacras iamdudum acceſſit literas, vt neq; naturalis philoſophiæ,neq; Theologię, quam ſcholaſticam vocāt, deſtitueretur peritia,quis ambigat ipſum mira præſtaturum? Itaque nullum in eis quantumuis abſtruſum inuenias locum,cuius exactiſſimam non poſſit ex tempore reddere rationem. Sed quid ego hæc non credituris fruſtra denuncio? de homine potiſſimum qui nondū quintum & trigeſimum attigit annum,in pręclariſſimo dignitatum opūq; ſplendore ſemper conſtituto,quę non parū impedimenti ſtudijs adferre ſolent. Spero equidem quod concredita ſibi talenta nequaquam in terram defodiet. Quanquam enim etiam nunc lucerna ſit non ſubter modium,ſed ſuper candelabrum poſita,omnibus qui in eccleſiæ domo ſunt, vitę ac morum integritate,librorumq; ęditorum doctrina prælucens,ac vt probum pręſtet Chriſti ouium ſibi concreditarum paſtorē, plurimis ijsq; maxime arduis diſtringatur negotijs:dabit tamen propediem,ſi diuinare licet,maius adhuc ſui ſpecimen in lucem, quo perſpicuū omnibus fiet, me hæc aſſentandi gratia minime promulgaſſe, ſed longe adhuc intra veritatis limites calamum continuiſſe. Quod ſi his e Gręco vertendis vacare voluiſſet,ſuperuacue nobis maximus hic labor ſumeretur. Scio enim nonnulla cum quaſi per ludum ſibiipſi vertiſſe facillime,in quibus ego noctes atq; dies deſudans,necdū omne id quod quærebam me opinor aſſequutum.O vtinam tales forent oēs epiſcopi ac diſpenſatores, quos dominus conſtituit ſuper familiā ſuā, vt dent illi cibum in tempore: profecto fœlicius ageretur cum Chriſti ouibus,imo cum tota Repub.Chriſtiana. Pręſulum nāq; & paſtorum vitam ac mores grex vniuerſus imitatur. Quapropter omnibus in
rebus

rebus ornatiſſime Pręſul, hoc aurium ornamentum ne faſtidias, te per tuam orbi cognitam humanitatem etiam atq; etiam obteſtor. Noſti enim ipſi præceptum fuiſſe Moſi, vt ad Tabernaculum ac Sanctuariũ conſtruendum non modo aurum & argẽtum, purpurã & byſſum, lapides Onychinos ac gemmas acciperet: verumetiam viles inter cætera caprarum pilos. Scis & viduæ duo ęra minuta non modo fuiſſe Chriſto gratiſſima, ſed omnibus quoq; ſplendidis diuitum muneribus ab eo præpoſita: & poculum aquę frigidę Chriſti nomine offerentem, nequaq̃ premio fraudandum. Si igitur munus hoc ad tuas domi repoſitas diuitias conferas, profecto vilius erit abiectiſſimis caprarũ pilis: cui nihilominus, ſicut & illis, locus erit ad exteriora tabernaculi domini aſſeruanda. Si vero animum quo munuſculum hoc tuæ illuſtriſſimę offertur celſitũdini conſpexeris, audeo aſſerere, auro & argento, purpura & byſſo, lapidibus onychinis ac gemmis longe pręſtantius fore. Etenim ſi qua in re detur, vt propenſi erga te mei animi facias periculum, nullam ſubire recuſauero ſententiam, ſi me vllo modo te inueneris fefelliſſe. Ne ergo munus hoc in ſe cõſideres, nec ad vniuerſam tui muſei ſupellectilem conferas: ſed ad offerentis animũ, quo id verecunde porrigit, parumper oculos deflecte, ac munuſculum hilari fronte ſuſcipe: vt dum hęc non ingrata tibi fuiſſe deprehendero, maiores ad huiuſmodi ſtudia vires aſſumam. Vale Pręſulum decus eximium, Louanij anno a partu virgineo. 1543. ſexto Idus Auguſti.

¶ CANDIDO LECTORI.

NE quid in hoc autore euoluendo hæſites candide Lector, paucis de rebus te duximus præmonendum. Id igitur primum ſit, quod in eo exemplari quod ad noſtras manus peruenit, quædam annotationes interdum ponebantur in marginibus: quas, quum nequaquam pœnitendas cenſerem, non fuit animus penitus abijcere, ne uel hoc commodo fraudareris. Verum ne huiuſmodi annotationibus margines replerentur, nec eſſet ſpatium ponendis ſacræ ſcripturæ locis, quæ paſſim ab autore citantur, eas in reliquæ ſcripturæ ordinem redegimus, atq; poſt eius particulæ textus enarrationem, ad quam ponebantur, locauimus: certis tamen quibuſdam notulis, hinc quidem annotationem ipſam, illinc uero locum cui reſpondeant deſignantibus. Alias autem, quæ duobus uerbis capitum ſententias demonſtrabant, ſuis locis reliquimus. Quin & paucis in locis, ubi operæpretium uiſum eſt, noſtras quoq; annotatiunculas margini addidimus: præſertim quum literæ dictio aliqua Hebraicam aut Chaldaicam habet originem, quæ loca autor noſter, ut qui Græcus tantum eſſet, aut omnino prætermiſerat, aut infœliciter tractauerat. In primo ſtatim cuiuſuis faciei initio nomen euangeliſtæ, una cum capitis numero iuxta Latinorum enumerationẽ poſuimus: ſupra ipſos autem paginę uerſus, maiuſculis literis, numerum capitis iuxta Græcorum ſupputationem, quod eam ſolam autor noſter toto opere proſequatur: Loca uero e Biblijs citata, aut ea concernentia, in margine annotauimus, numeris iuxta Latinorũ diſtinctionẽ capita deſignantibus, quod hæc opinemur eſſe tibi notiora. Vbi autem locus quiſpiam citatus, non fuerit in margine expreſſus, ad eiuſdem uoluminis locum antea citatum recurrito: id enim de induſtria omiſimus, ne idem caput eiuſdem uoluminis toties iteratis uicibus annotaremus. Ignoſces etiam pro tua humanitate candide Lector, quod uoces quaſdã non uitauerimus, a quibus noſtro hoc fœliciori ſeculo abhorrẽt nonnulli: ueluti ſunt

Saluator, Saluare, Compati, Compaſſio, Incompaſſibilitas, Diſpēſatio, Diſpenſatorie ac ſimiles: potiſſimum quum uiderem doctiſſimos ac eloquentiſſimos Chriſtianæ religionis proceres ab his nequaquam abhorruiſſe, Tertullianum dico, Lactantium, Cyprianum, Hieronymum & Auguſtinum, qui etiam. 13. de tri. cap. 10. ita loquitur: Niſi infirmitas eſſet, medicum neceſſarium nō haberent, qui eſt Hebraice Ieſus, Græce Soter, noſtra autem loquutione Saluator: quod uerbum Latina lingua non habebat, ſed habere poterat, ſicut habuit quando uoluit. Et merito hæc dicit Auguſtinus. Quis enim dubitat, quin Cicero, ſi noſtris fuiſſet temporibus, noſtrǽq; fidei receepiſſet dogmata, plurimis uſus fuiſſet uocibus quibus non eſt uſus: quanquam & ipſo uerbo Saluare uſus eſt in L. Piſonem, & eius uoce paſſiua. 2. de natura Deorum. Quintilianus quoq; lib. 12. ca. 10. uſus eſt eodē uerbo: quod etiam annotauerunt ante nos uiri doctiſsimi. Quanq̄ recētiores typographorū caſtigatores hæc immutare auſi ſint: ſiue id ſuo fecerint arbitrio, ſiue aliorum ſuaſu, qui hæc deprauata fuiſſe aſſerebant, ꝗ rara eſſent inuētu. Ego tamen uulgo me nō nihil accommodare debui. Quia uero locū quemuis occurrentem idem autor, nullo prætermiſſo ita explanat, ut quæcunq; circa eam materiam, aut idem euangeliſta alio in loco, aut cæteri recenſent, pariter ediſſerat, ad minima uſque ſingulorum interdum uerba, ubi uero ſeſe poſtmodum eadem res obtulerit, ad dictam interpretationem citato iuxta Græcorum ſupputationem capite tranſmittat: idcirco præſtat antequam autoris uerba aggrediamur præmittere ordinem ac numerum ſingulorum capitum modo quo apud Græcos diſtincta ſunt, quem & nos una cum autore in noſtra uerſione ſeruabimus. Deinde quia in Græco, in quod incidimus, exemplari, cōtextus euāgelij non raro diſcrepat a nouorum teſtamentorum editione, quæ paſſim Græcis excuſa typis circūferuntur: quod ubi accidit, plerūq; conforme eſt exemplar Græci huius autoris editioni Bibliorum, quæ dominus Franciſcus Ximenez archiepiſcopus olim Toletanus, ac S.R.E. cardinalis, immenſis ſumptibus, laboribus ac uigilijs, maxima cum diligētia Compluti curauit noſtris temporibus uarijs linguis excudenda: accitis undiq; terrarum tum uiris in linguarū cognitione doctiſſimis, tum exemplaribus caſtigatiſſimis ac uetuſtiſſimis: uel ab ipſa Leonis decimi bibliotheca, uel a Venetorum ſenatu tranſmiſsis: aut aliunde, nulla expēſarum ſeu laborum habita ratione conquiſitis. Ne quis ergo euangeliorum contextum nos temere immutaſſe exiſtimet, loca diſcrepantia annotauimus: q̄q̄ frequenter res ſit exigui momenti, quæ diſſidium faciat. Vbi autem Complutenſe hoc citauerimus exemplar, Græcū intelligimus contextū non Latinū: nam in hoc nihil a uulgata editione immutatum eſt. Porro in quibus diſſideat uulgata editio ab uniuerſis Græcorum exemplaribus, ex aliorum tum uerſionibus tū annotationibus, facile cuiuis perſpicuum erit. Præterea ne quis protinus uulgatam, hac in parte damnet editionem, quod ea quæ Græce per tempus præſens aut præteritum efferuntur, habeat in futurum uerſa, ſicut nōnulli frequenter feciſſe uidentur: animaduertendum eſt Euangeliſtas & Apoſtolos, quū genere Hebræi eſſent, hac in re ſicut & in alijs multis, Hebraicum ſequutos idioma, quo illi frequētiſſime pro præſenti, quod proprium non habent, aut pro futuro, efferunt præteritum: utq; in uniuerſum dicam, tempus unum pro alio Hebræi ſæpenumero collocant: quod etiam Euangeliſtæ non raro fecerunt, nec ſolus Matthæus, qui patria ſcripſit lingua, hoc eſt Hebræa, ſed & cæteri, qui Græce ſcripſerunt. Quædam ergo ex innumeris locis ſeorſim recenſuimus, in quibus manifeſte præſens, interdum etiam præteritum pro futuro locatum eſt: quorum & nos quædā exigente ſententia, per futurum uertimus: alibi quoq; id ex literæ contextu aut ex ipſis commentarijs planum erit: interdum uero ob autoris noſtri enarrationem immutare non licuit.

Eſt & alia peculiaris Hebreorum phraſis, quam non raro æmulantur Euangeliſtæ, qua pro epitheto ſiue nomine adiectiuo, addunt genitiuum ſubſtantiuum, dicētes: Deus pacis, miſericordiæ, iuſtitiæ, ultionis: hoc eſt, pacificus, miſericors, iuſtus, ulciſcens: lex mortis, id eſt mortifera: filij inobedientiæ, inobedientes: Iudex iniquitatis, iniquus: mãmona iniquitatis, iniquum: uox clamantis

tis, cla-

tis;clamans: fortaſſis & merces iniquitatis, iniqua. Sic Iudas dicitur filius perditionis, hoc eſt perditus, aliaq; innumera. Id plerũq; immutare nõ licuit propter autoris noſtri ſcholia, quæ literam per genitiuum interpretantur: interdum quoq; non libuit, ꝙ apud omnes iam olim alia recepta eſſet ſententia. Adhæc ſolent Hebræi hanc dictionẽ Verbum aut Sermo pro re uel facto ponere: quod in ueteri quidem teſtamento frequentiſſimum eſt, ut quum dicitur, Non fuit uerbum, quod non oſtenderit eis Ezechias in domo ſua, ubi tamẽ paulo inferius ſubſequitur, Nõ Ieſaiæ.39.
fuit res quã nõ oſtẽderim eis in theſauris meis. Et alibi quũ ait David puero, qui ex caſtris Iſrael .2.Reg.1.
ſe fugiſſe dicebat: Quod eſt uerbũ quod factũ eſt? indica mihi, & innumeris alijs in locis; Idẽ in
nouo quoq; teſtamẽto paſſim uſu uenit: ut quũ leproſus curatus diſſeminaſſe dicitur ſermonẽ: & Mar.1.
frequentiſsime apud Lucã. Non erit impoſſibile Deo omne uerbum. Videamus hoc uerbũ quod Lucæ.1.2.4.
factũ eſt. Quod eſt hoc uerbũ, ꝙ cũ autoritate ac poteſtate imperat ſpiritibus? & alibi frequẽter. Quam tamen Hebræorum phraſim autor noſter plerumq; non uidetur animaduertiſſe, ſicut nec præcedentẽ: ꝙ Hebraice non calleret, ſed tantũ Græce. Atq; ob id quoq; citãs quippiã ex ueteri teſtamento, ſemper iuxta ſeptuaginta profert interpretes. Cæterum etſi cunctis manifeſtũ ſit me interpretem tantũ agere, nihilq; quod meum ſit edere, ſiue illud approbandum ſit ſiue reprobandum: ne quis tamen hunc autorem minoris faciat, quod uno aut altero in loco a cõmuni Latinorum Theologorum opinione diſſentire uideatur, quemadmodũ & alij Græci: nempe de die menſis quo Chriſtus myſticam celebrauerit cœnã, & de bonorum ac malorum retributione operum: utrum ſtatim a cuiuſq; morte fiat, an ad diem uſq; poſtremi iudicij differatur, quemadmodũ olim ſenſerunt Græci. De Spiritu ſancto quoq; ꝙ a ſolo patre procedat, etſi id nuſquã dicat autor noſter, idẽ tamen cum cæteris Græcis ſenſiſſe uidetur, quum ſemel atque iterũ dicat illum a patre procedere, nulla filij facta mentione. Et q̃q̃ prædictis in locis, marginali annotatiuncula te præmunierimus candide lector: ob duo tamen illa poſteriora tibi perpendendũ eſt, ꝙ autor noſter multis proculdubio annis tempora concilij Florentini præceſſerit: in quo Eugenius Pontifex quartus conſentiente Imperatore Conſtantinopolitano, & loca tenentibus Patriarcharum, cæteriſq; eccleſiam Orientalẽ repreſentãtibus, anno dominicæ incarnationis .1 4 3 9. pridie Nonas Iulij, ſui pontificatus anno nono, literas ſanctæ dedit unionis, quibus prædicti oẽs ſua nomina ſubſcripſerunt, hæc inter cætera continentes. Conuenientes Latini & Græci in hac ſacroſancta Oecumenica Synodo, magno ſtudio inuicem uſi ſunt, ut inter alia etiam articulus ille de diuina Spiritus ſancti proceſsione, ſumma cum diligẽtia & aſſidua inquiſitione diſcuteretur. Prolatis uero teſtimonijs ex diuinis ſcripturis, plurimiſq; autoritatibus ſanctorũ doctorum Orientalium & Occidentalium: aliquibus quidem ex patre & filio, quibuſdam uero ex patre per filium procedere dicentibus Spiritum ſanctum, & ad eandem intelligentiam aſpicientibus omnibus ſub diuerſis uocabulis: Græci quidem aſſeruerunt ꝙ id quod dicunt Spiritum ſanctum ex patre procedere, non hac mente proferrent ut excludant filium, ſed quia eis uidebatur (ut aiunt) Latinos aſſerere Spiritum ſanctum ex patre filioq; procedere, tanq̃ ex duobus principijs & duabus ſpirationibus, ideo abſtinuerunt a dicendo ꝙ Spiritus ſanctus ex patre procedat & filio: Latini uero affirmauerunt non ſe hac mente dicere Spiritum ſanctum ex filio procedere, ut excludant patrem, quin ſit fons ac principium totius Deitatis, filij ſcilicet & Spiritus ſancti, aut ꝙ id quod Spiritus ſanctus procedit ex filio, filius a patre non habeat, ſiue quod duo ponant principia ſeu duas ſpirationes, ſed ut unum tantũ aſſerant eſſe principium unicamq; ſpirationem Spiritus ſancti, prout hactenus aſſeruerunt: & quũ ex his omnibus unus & idem eliciatur ueritatis ſenſus, tandem in infra ſcriptam ſanctam Deo amabilem eodem ſenſu eademq; mente unionem, unanimiter concordarunt & conſenſerunt. In nomine igitur ſanctæ Trinitatis, patris & filij & ſpiritus ſancti, hoc ſacro uniuerſali approbante Florentino concilio definimus, ut hæc fidei ueritas ab omnibus Chriſtianis credatur & ſuſcipiatur,

ſicq;

ſicque omnes profiteantur: quod Spiritus ſanctus ex patre & filio æternaliter eſt, & eſſentiam ſuam, ſuũque eſſe ſubſiſtens habet ex patre ſimul & filio: & ex utroque æternaliter tanquam ab uno principio & unica ſpiratione procedit. Declarantes ꝙ id quod ſancti doctores & patres dicunt, ex patre per filiũ procedere Spiritum ſanctum, ad hanc intelligentiam tendit, ut per hoc ſignificetur filium quoq; eſſe ſecundũ Græcos quidem cauſam, ſecundũ Latinos uero principiũ ſubſiſtentiæ Spiritus ſancti ſicut & patrem. Et quoniam omnia quæ patris ſunt, ipſe pater unigenito filio ſuo gignendo dedit, præter eſſe patrem, hoc ipſum ꝙ Spiritus ſanctus procedit ex filio, ipſe filius a patre æternaliter habet, a quo æternaliter etiam genitus eſt. Definimus inſuper explicationem illorum uerborũ, Filioq;, ueritatis declarandæ gratia & imminẽte tũc neceſſitate, licite ac rationabiliter ſymbolo fuiſſe appoſitum. Et infra de operum retributione ſubiungit: Illorumq; animas qui poſt baptiſma ſuſceptum nullam omnino peccati maculam incurrerũt, illas etiam quæ poſt contractam peccati maculam, uel in ſuis corporibus, uel eiſdem exutæ corporibus, in pœnis purgatorij, prout ſuperius dictum eſt, ſunt purgatæ, in cœlum mox recipi, & intueri clare ipſum Deum trinum & unum ſicuti eſt, meritorum tamen diuerſitate alium alio perfectius. Illorum autem animas, qui in actuali mortali peccato uel ſolo originali decedunt, mox in infernum, pœnis tamen diſparibus puniendas. Porro de prima illa diuerſitate diei quo Chriſtus agnum paſchalem ederit, & de eo quo pro nobis mortuus ſit, longa ſemper fuit inter Græcos & Latinos cõtẽtio, dicentibus Græcis ipſum decimatertia luna agnum ediſſe paſchalem, paſſum uero decimaquarta, ut ueritas reſponderet figuræ: & propter illud Iohannis,

Iohan.18.19. Et ipſi non introierunt in prætorium, ne contaminarentur, ſed ut ederent paſcha: ac illud, Erat autem paraſceue paſchæ: &, Ibi ergo propter paraſceuen Iudæorum, quia prope erat monumentum, poſuerunt Ieſum. Siquidem illa paraſceue nihil aliud erat, ꝙ̃ dies præparationis, quo ſe præparabant Iudæi ad edendum agnum paſchalem. Latini uero aſſerunt eum decimaquarta luna agnũ q̃dẽ ediſſe paſchalem, ſicut & cæteros Iudæos: quia ut habet etiã Græcus Chryſoſtomus, ad mortem uſq; ſemper ſeruauit legem: paſſum uero aiunt decimaquinta luna, propter alios tres

Matt.26. Marci.14. Lucæ.22. Euangeliſtas, qui adſtruunt fuiſſe primum diem Azymorum, quo Chriſtus poſtremam cœnam cum diſcipulis celebrauit. Et hi autem & illi repugnantem ſcripturã obtorto collo trahere quodammodo uidentur ad ſuum ſenſum. Quapropter operæpretium facturus uideor, ſi in tui gratiam beneuole Lector hoc loco dilucide annotauero, quæ uaria lectione magniſq; ſudoribus hac de re in compendium redegi. Primum itaq; notandum eſt, ꝙ naturalis dies apud Hebræos incipit ab occaſu ſolis, & deſinit in eiuſdem occaſum diei ſequentis, iuxta illud, Factum eſt ueſpe

Geneſ.1. re & mane dies unus. Menſis uero a cõiunctione media Luminarium: & durat triginta diebus, duodecim horis, & duabus tertijs unius horæ cum tribus minutis, quæ ſupputatio inuariabiliter cõformis eſt cum Ptolemæo alijsq; aſtronomis ſecundum medium curſum Lunæ. Annus autem exordium ſumit a Neomenia ſiue ſolis ac lunæ coitione proxima æquinoctio uernali, ſecundum medium curſum ſolis & lunæ. Præterea omnia feſta Hebræorum, quæ a Moſaica lege ha

Leuit.23. bentur, præter ſabbathum, ſuam numerationem ac uariationem per diuerſos hebdomadæ dies,

Nume.28.& .29. ſumunt a primo die prædictæ Neomeniæ, a quo iuxta legẽ omnia ſua feſta numerãt Hebræi: puta decimoquinto die eiuſdẽ primi menſis feſtũ erat Azymorũ, & pridie eius diei, id eſt decimaquarta luna ad ueſperam, edebatur agnus paſchalis: A feſto autem Azymorum tranſactis ſeptem hebdomadis, ſequenti die, nempe quinquageſimo, feſtum erat Primitiuorum ſiue Penteco ſtes: Poſt ſex uero mẽſes lunares ab eadẽ prima Neomenia .i. poſt centũ ſeptuagintaſeptẽ dies, ſequenti die erat feſtum Tubarum, nempe in Neomenia proxima æquinoctio autumnali. Decimo inde die feſtum expiationis celeberrimum. Decimoquinto eiuſdem menſis die, feſtum Scenopegiæ ſiue Tabernaculorum. Et ab hõc feſto, die octauo .i. poſt ſeptem eiuſdem feſti dies, occurrebat ultimum eorum feſtum, nempe cœtus uel collectæ ſiue retẽtionis: quod ſolum deſignabat fi-

bat fidelium in ſancta eccleſia congregationem, ac retentionem ſiue perſeuerantiam, quod factū
eſt poſt ueteris legis finitas figuras ac ceremonias. *Deinde animaduertendum eſt quod*
quando iuxta uernale æquinoctium, coniunctio luminarium ſecundum medium curſum occurre-
bat poſt decimamoctauam diei horam, quia iam peractæ erant pluſq̃ tres quartæ partes Diei, &
declinabat magis ad diem ſequentem, ideo ſeruabatur quoque die ſequenti, & ab hoc numerabā-
tur omnia prædicta feſta. *Præterea ſi dicta prima Neomenia occurrebat ſecundo, quarto, uel*
ſexto hebdomadæ die ſeruanda, reijciebatur in diem ſequentem. Nam ſi ſecundo hebdomadæ
die fuiſſet ſeruata, tunc feſtum Expiationis, quod erat celeberrimum, occurriſſet die ſexto cele-
brandum: quod ſi ſexto die ſeruaretur dicta prima Neomenia ſiue primus anni eorū dies, tunc
dictum Expiationis feſtum die primo, quem nos uocamus dominicum, occurriſſet ab eis celebran
dum: quorum utrūq; admodum graue cenſebatur & ualde oneroſum toti populo, eo q̄ duobus
continuis diebus naturalibus, nempe feſto Expiationis & Sabbatho, nullo modo liceret parare
cibos, aut ſepelire mortuos: corpora autem mortua, aut cocta olera non poſſent in tertium ſerua-
ri diem, præſertim in calidis regionibus. Quod ſi ſexto die ſeruaretur prædicta neomenia ſiue
primū nouilunium, tunc ſeptimus dies feſti Scenopegiæ ſiue Tabernaculorum occurriſſet die Sab
bathi. In hoc autem ſeptimo die multa lætitiæ ſigna oſtendebant, quæ die Sabbathi facere nō li
cuiſſet, ſepties cicūeundo altare cum palmarū frondibus, in memoriam captæ Iericho primæ ciui-
tatis, quam in terra promiſſionis filij Iſrael huiuſmodi ſeptenaria circuitione ceperant. In hoc
præterea die lectio quoq; illa Pſalmiſtæ publice decātabatur: Obſero domine ſalua quæſo: obſe Pſalm. 117.
cro domine proſpere age: benedictus qui uenit in nomine Domini. Nā & hanc conſtitutionē ſci
mus quoq; in uſu fuiſſe Iſraelitis, quū adhuc in captiuitate eſſent Babylonica. Siquidem ex Thar
gum Eſther colligimus q̄ eo die ſecabant frondes palmarum, atq; decerpebant Citrea poma, ab-
ſcindebāt Roſmarinum, & faciebāt ſibi חושענא *Hoſana: legebantq; in libris ſuis & ora-*
bant, lætabantur & hilares erant in חושענא *Hoſana, ſaltabant & exiliebant ſicut hœdi.*
Vnde uidere licet (ut hoc quoq; docendi gratia addamus) uocabulum Hebræū חושיעה נא
Hoſia na uulgi more apud Hebræos etiam ante Chriſtum natum fuiſſe corruptū, aut illos uſur-
paſſe ipſum more Chaldaico, & deinde abuſos fuiſſe pro ſolemnitate palmarum, in qua cum
ramis ceremoniæ fiebant. Et ita nato poſtmodum Chriſto, quum uellet populus eum honorare,
& cum triumpho Ieroſolyma deducere, ignorantes compleuerunt prophetiam Dauidicam, occa
ſione ſumpta ex ſurculis ab oliuis decerptis & in uiam ſtratis, clamātes Hoſana, id quod clama-
re conſueuerant in ſolennitate Ramorum. *His itaq; præmiſſis animaduertendum eſt, q̄*
anno quo paſſus eſt Chriſtus, occurrit prima Neomenia, ſiue coniunctio luminarium proxima
æquinoctio uernali ſecundum medium curſum ſolis & lunæ iuxta ueram & exactam ſupputa-
tionem peritiſſimorum Hebræorum, die quinto hebdomade poſt decimamnonam diei horam, cū
aliquot minutis: & ita iuxta prædicta erat ſequenti die ſeruanda. Sed quia ſexto die, ut dictū
eſt, nunquam ſeruabatur, idcirco Iudæi eo anno ſeruabant primum illud nouilunium die ſabba-
thi: & ita decimusquintus dies eiuſdem menſis, quo occurrebat feſtum Azymorum, iuxta Iu-
dæorum obſeruantiam etiam erat dies ſabbathi: ideoq; propter duorum feſtorum concurſum, de
illo dicit Iohannes, q̄ erat magnus dies ille ſabbathi, ut etiam ad ea uerba habet autor noſter. Iohan. 19.
Chriſtus uero ſeruauit quidem Neomeniam ſexto hebdomadæ die: quum enim poſt decimam-
nonam horam occurriſſet quinti diei, rationabiliter ut dictum eſt, magis pertinere uidebatur ad
diem ſequentem. Verum a ſexto die ad ſabbathum cū Iudæis transferre noluit. Nam hoc pro-
pter feſta ſeptimo menſe futura faciebant Iudæi, ut prædictū ē: Chriſtus autem nouerat, q̄ per
ſuam paſſionem quæ inſtabat, ceſſaret obligatio ſequentium illorum feſtorum, ſicut & cætera
legis ceremonialia. Propter hoc itaque, & etiam quia ſequenti die moriturus erat Chriſtus, ty-
picum quidem agnum uera & legitima decimaquarta luna, quæ fuit die quinto, comedit, quarta-

decima

decima uero luna iuxta ueterem Hebræorum numerationem etiam legitima, in cuius ueſpera Iudæi typicum agnum erant immolaturi, ipſe uerus agnus fuit immolatus: & ita ueritas reſpondit figuræ. Horum autem cauſam, ut ueriſimile eſt, ſolum indicauerat patrifamilias in cuius ædibus
Lucæ.22. paſcha edebat, & ipſis duodecim diſcipulis, quorum Petrus & Iohannes ex iuſſu CHRISTI neceſſaria parauerant, nempe lactucas agreſtes & baculos: nam agnus ipſe decimo die men-
Exod.12. ſis parabatur: panes quoq; azymi, ut ueriſimile eſt, aliquot ante diebus, iuxta familiarũ magnitudinem parati erant. Itaque nullus ex hoc paſſus eſt offendiculum, neque od id coram iudice potuit accuſari. Quin & Tertullianus Latinus autor, proximus apoſtolorum temporibus: de die paſſionis Chriſti ita loquitur in Apologetico aduerſus Iudæos. Quæ paſſio intra tempora ſeptuaginta hebdomarum perfecta eſt, ſub Tiberio Cæſare, COSS. Rubellio Gemino & Rufo Gemino, menſe Martio, temporibus Paſchæ, die octauo calendarum Aprilium, die primo Azymorum, quo agnum ut occiderent ad ueſperam, a Moſe fuerat præceptum. Neq; enim ob id dici poteſt primo die Azymorum mortuus, iuxta prædicta Tertulliani uerba, quod ea nocte captus fuerit. Siquidẽ omniũ teſtimonio in cruce & non in cõprehenſione fuit noſtra redẽptio. Et procul dubio diuina id actum eſt prouidentia, q; eo anno duplex decimaquarta luna occurrebat, ut diuerſis reſpectibus, & hinc ueri agni immolatio typico reſponderet, & illinc Chriſtus ad finem uſque uitæ legem ſeruaret, ut habet etiam Græcus Chryſoſtomus, ac typicũ agnum uera & legitima decimaquarta luna ederet, ſicut eum ediſſe dicit Hieronymus. Et de hac decimaquarta luna, iuxta Chriſti numerationem loquuntur indubie Matthæus, Marcus, & Lucas, quum aiunt fuiſſe primum diem Azymorum. Nam quum hi tres euangeliſtæ magnam facerent huius cœnæ mentionem, & conſecrationis Euchariſtiæ, oſtenderunt Chriſtum etiam in hoc legem obſeruaſſe, nempe iuxta ueram ipſius ſupputationem, ut prædiximus: Iohannes ue
Iohan.13. ro qui de cœna, tanquam ab alijs latius tractata, unico uerbo abſoluit dicendo, Cœna facta, aliã iuxta ueterem Iudæorum obſeruantiam decimamquartam lunam conſiderauit: ad excludendum errorem, qui nonnullis oriri potuiſſet ex alijs Euangeliſtis, nempe q; ueritas non reſponderet fi-
Iohan.19.18. guræ in ueri agni immolatione: & ideo dicit, q; die quo mortuus eſt Chriſtus erat paraſceue Paſchæ, & quod non introierunt in prætorium ne contaminarentur, ſed ut ederent paſcha: ubi dictio Paſcha nequaquam pro azymis capi poteſt, ut quidam uolunt, tum q; nuſquam alibi ita capiatur in ſcripturis, tum quod ad edenda azyma nuſquam dicatur requiri, neq; ueriſimile ſit eſſe neceſſe, ut mundi ſint, quum pœna mortis intentata, ſeptẽ integris diebus naturalibus præ-
Exod.12. ciperetur eis ut azyma ederent, & non fermentatum panem, & tamen illam immunditiam leuiſſimas ob cauſas contrahebant. Quod autem aiunt nonnulli, Iudæos præcedenti die occupatos circa capiendum Chriſtum, neglexiſſe agnum edere paſchalem, & q; idcirco nocte ſequenti illum eſſent comeſturi, non ſit ueriſimile. Siquidem etiam illi qui legitimo tenebantur impedimento decimoquarto die primi menſis, non poterant ſequenti die pro libito agnũ edere paſchalem, ſed ſequentis menſis die ſimiliter decimoquarto ad ueſperam, ut habetur Numer.10.

Itaq; die paſſionis Chriſti quũ nondũ inchoata eſſet ſolẽnitas Paſchalis aut Azymorum, iuxta ueterem Iudæorum obſeruantiam, licebat eis uſque ad ſolis occaſum iudicialia exercere, accuſare, teſtes adhibere & examinare, ſententiam ferre, Simonem cogere ut crucem tolleret, ſepelire, aromata præparare, aliaq; plurima agere, quæ Iudæi nequaquam feciſſent, ſi decimamquintam lunam & ita feſtum Paſchæ & Azymorum eo die celebraſſent, quum facta ſua per legem Moſaicam iuſtificare niterentur, dicẽtes: Nos legem habemus & cæt. & maxime Ioſeph ab Arimathæa uir bonus ac iuſtus & Nicodemus qui Dominum ſepelierunt, qui propter paraſceuen Iudæorum, quia prope erat monumentum, ibi poſuerunt Ieſum, ait Iohan. cap. 19. Circa quæ uerba habet Auguſtinus: Acceleratam uult intelligi ſepulturam, ne adueſperaſceret, quum iam aliquid tale non liceret propter paraſceuen, quam cœnam puram Iudæi Latine uſitatius apud

nius apud nos uocant. Neque enim aut hi, aut piæ illæ mulieres adhuc cognouerant ceſſare in Chriſti morte legalia. Demum, ut epilogo concludamus, Chriſtus ſuum paſcha iuxta legis Moſaicæ tenorem, Iudæi autem die ſequenti iuxta patrũ traditiones: quippe qui legale præceptum de Paſchæ obſeruatione hac ſua traditione corruperunt, quam refert Hiſtoriographus eorum Sedar Olam: cuius traditionis, relictis compendij gratia Hebraicis, hæc ſunt uerba. Sic ſtatuerunt magiſtri noſtri iudices Sanhedrin magni nominis in ſeculo. In domo ſanctuarij ſecunda, quum extructa eſſet & conſummata, tunc apparuit ſolium igneum perfectiſſimum, ſuper quod ſedebat rex mundi ſublimis ualde, ſtans inter porticum: & acceperunt coronam, apprehenderũtq; ſigillum reconditum, & ſanxerunt, ordinaueruntq; ſtatutum perpetuum: & traditum eſt in manu Rabbi Eliezer, qui reliquis omnibus maior erat: & is ordinauit diem ſortium non obſeruari ſecundo, quarto, ſeptimo hebdomadæ die: neq; Paſcha ſecundo, quarto, ſexto: neq; diem Retentionis tertio, quinto, ſeptimo: neq; principium anni ſecundo, quarto, ſexto: neq; diem Expiationis primo, tertio, ſexto in æternum. Hæc, ſi cui placeat, latius uidere poterit in Paulo Burgenſi ſuper Matthæum cap. 26. & in libro quem edidit Paulus Middelburgenſis epiſcopus Sempronianus de celebratione Paſchæ. Nihil ergo eorum quæ noſter habet autor tibi nocumento eſſe poterit pie Lector, ſi his te præmuniri curaueris antidotis. Lege itaque ſecure, quæ non ſine maximo fructu leges. Antequam tamen accedas, quæſo errata quædam, quæ operarũ ac caſtigatorũ præterfugerũt oculos, & a nobis in unum redacta ſunt locum, ad rectam lectionem reuoces. Quod ſi hæc tibi grata eſſe acceperimus, breui in reliqua noui teſtamenti omnia, in lucem ſimilia edemus commentaria, quæ iamdudum habemus in manibus.

¶ CAPITA EVANGELIORVM IVXTA GRAECORVM SVPPVTATIONEM.

¶ MATTHAEI.

Numerus capitũ. Numerus paginarũ.

1 De Magis. .11.
2 De pueris interfectis. .17.
3 Primus Iohannes prædicauit regnum cœlorum. .19.
4 De doctrina Chriſti. .31.
5 De beatitudinibus. .32.
6 De leproſo. .68.
7 De Centurione. .69.
8 De ſocru Petri. .72.
9 De his q̃ curati ſunt a uarijs morbis. 72.
10 De eo cui nõ pmiſit ut ſequeretur. 73.
11 De increpatione aquarum. .74.
12 De duobus dæmoniacis. .75.
13 De paralytico. .78.
14 De Matthæo publicano. .79.
15 De filia Archiſynagogi. .83.
16 De muliere ſanguinis profluuio laborante. .83.
17 De duobus cæcis. .84.
18 De dæmoniaco muto. .84.
19 De Apoſtolorum electione. .86.
20 De diſcipulis a Iohãne miſſis. .96.
21 De eo q̃ manũ habebat aridã. .106.
22 De dæmoniaco cæco et muto. .108.
23 De requirentibus ſignum. .112.
24 De parabolis. .116.
25 De Herode Tetrarcha qui Iohannem interemit. .128.
26 De quinque panibus. .132.
27 De ambulatiõe Chriſti ſup mare. .134.
28 De trãſgreſſione præcepti Dei .136.
29 De Phœniciſſa ſiue Cananæa. .139.
30 De turbis ſanatis. .142.
31 De ſeptem panibus. .143.
32 De fermento Phariſæorum & Sadducæorum. .145.
33 De interrogatiõe apud Cæſareã. 146.
34 De transformatione Chriſti. .151.
35 De Lunatico. .155.
36 De exigentibus didrachma. .158.
37 De dicentibus, Quis maior. .159.
38 De centum ouibus. .161.
39 De eo qui debebat decem millia talentorum. .164.
40 De interrogatione an liceret diuortium facere cum uxore. .166.
41 De diuite interrogante Ieſum. .169.
42 De mercede cõductis operarijs. .174.
43 De filijs Zebedæi. .176.
44 De duobus cæcis. .180.
45 De aſina & pullo. .180.
46 De cæcis & claudis. .184.
47 De ficu quæ exaruit. .185.
48 De principibus ſacerdotum & ſenioribus Dominum interrogantibus. 185.
49 De duobus filijs parabola. .186.
50 De uinea parabola. .186.
51 De uocatis ad nuptias. .190.
52 De quærentibus occaſiõe cẽſus. .193.
53 De Sadducæis. .194.
54 De legisdoctore. .196.
55 De interrogatione ad Phariſæos. 197.
56 De deploratione Scribarum & Phariſæorum. .200.
57 De conſummatione. .205.
58 De die & hora. .213.
59 De decem uirginibus. .216.
60 De talentis. .218.
61 De aduentu Chriſti. .220.
62 De ea quæ unxit Domi. unguẽto. 224.
63 Interrogatio de præparatione Paſchæ. (.227.
64 De cœna myſtica. 231.
65 De traditione Ieſu. .240.
66 De negatione Petri. .246.
67 De Iudæ pœnitentia. .247.
68 De petitione corporis domini. .261.

¶ MARCI.

1 De dæmoniaco. .275.
2 De ſocru Petri. .276.
3 De curatis a uarijs morbis. eadem.
4 De leproſo. .278.
5 De paralytico. .279.
6 De Leui publicano. eadem.
7 De habente manum aridam. .280.
8 De Apoſtolorũ electione. .281.

9 De ſemine parabola. 283.
10 De increpatione uenti & maris. 286.
11 De legione. 286.
12 De filia archiſynagogi. 287.
13 De muliere ſanguinis profluuio laborante. eadem.
14 De Apoſtolorum ordinatione. 290.
15 De Iohanne & Herode. 291.
16 De quinque panibus & duobus piſcibus. 292.
17 De ambulatione in mari. eadem.
18 De tranſgreſſione præcepti dei. 293.
19 De Phœniciſſa. 294.
20 De Balbo. eadem.
21 De ſeptem panibus. 295.
22 De fermento phariſæorum. eadem.
23 De cæco. 296.
24 De interrogatiõe in Cæſarea. eadẽ.
25 De tranſformatione domini. 297.
26 De lunatico habẽte ſpiritũ mutũ. 298.
27 De diſputantibus qs eſſet maior. 299.
28 De his qui interrogabant dominũ, an liceret cum uxore diuortiũ facere. 301.
29 De diuite q dominũ interrogabat. 302.
30 De filijs Zebedæi. 303.
31 De Bartimæo. eadem.
32 De pullo. 304.
33 De ficu quæ exaruit. eadem.
34 De obliuione iniuriarum. 305.
35 De interrogantibus dominum, In qua poteſtate hæc facis? eadem.
36 De uinea. 306.
37 De his qui interrogabant occaſione cenſus. eadem.
38 De Sadducæis. 307.
39 De Scriba. eadem.
40 De interrogatione domini. 308.
41 De uidua quæ duo minuta obtulit. eodẽ.
42 De conſummatione. 309.
43 De die illo & hora. 310.
44 De ea quæ unxit dominũ unguẽto. 311.
45 De Paſcha. eadẽ.
46 De proditione prophetia. 312.
47 De negatione Petri. 313.
48 De petitione corporis Chriſti. 325.

¶ LVCAE.

1 De cenſu Cæſaris. 328.
2 De paſtoribus in agro degẽtibus. 329.
3 De Simeone. 332.
4 De Anna propheteſſa. 333.
5 De uerbo quod factum eſt ad Iohannem. 336.
6 De his qui Iohannẽ interrogabãt. 337.
7 De De tentationibus Ieſu. 340.
8 De habente ſpiritũ dæmoniacũ. 342.
9 De ſocru Petri. 343.
10 De curatis a uarijs morbis. eadẽ.
11 De captura piſcium. 344.
12 De leproſo. eadem.
13 De paralytico. 345.
14 De Leui publicano. eadem.
15 De habente dextrã manũ aridã. 347.
16 De Apoſtolorum electione. eadẽ.
17 De beatitudinibus. eadẽ.
18 De Centurione. 351.
19 De filio uiduæ. eadem.
20 De diſcipulis miſſis a Iohanne. 352.
21 De ea quæ unxit dominũ unguẽto. 353.
22 De ſeminante parabola. 354.
23 De increpatione uenti ac tempeſtatis maris. 356.
24 De legione dæmonum. eadem.
25 De filia archiſynagogi. 357.
26 De muliere profluuio ſanguinis laborante. 358.
27 De emiſſiõe duodecim apoſtolorũ. 359.
28 De quinque panibus & duobus piſcibus. 360.
29 De interrogatione domini ad diſcipulos. eadem.
30 De transformatione. 361.
31 De lunatico. 362.
32 De diſputantibus qs eſſet maior. 363.
33 De eo cui non permiſit ut ſequeretur. 364.
34 De deſignatis ſeptuaginta Apoſtolis. eadem.
35 De tentante legiſperito. 368.
36 De eo qui inciderat in latrones. 369.
37 De Martha & Maria. 370.
38 De oratione. 371.
39 De eiecto dæmonio muto. 372.

++ 4 De mu

40 De muliere, quæ de turba uocem extu-
lit. 373.
41 De his qui ſignum petebant. eadem.
42 De Phariſæo q dominũ inuitauit. 374.
43 De deploratione legiſperitorum. 376.
44 De fermento phariſæorum. 378.
45 De eo qui uolebat diuidere hæredita-
tem. eadem.
46 De diuite cuius ager ferax fuit. eadẽ.
47 De Galilæis & ijs q in Siloe &c. 384
48 De muliere contracta ſpiritum infirmita-
tis habente. 385.
49 De parabolis. 386.
50 De eo qui dominũ interrogabat an pau-
ci eſſent q ſalutẽ cõſequerentur. eadẽ.
51 De his qui ſuadebant ut ſecederet pro-
pter Herodem. 388.
52 De hydropico. 389.
53 De nõ amãdis primis accubitibus. eadẽ.
54 De inuitatis ad cœnam. 390.
55 De ædificatione turris parabola. 392.
56 De centum ouibus parabola. 393.
57 De duobus filijs, quorum iunior luxurio-
ſe uixit. 395.
58 De diſpenſatore iniquo. 399.
59 De diuite & Lazaro. 401.
60 De decem leproſis. 405.
61 De iudice iniquo. 407.
62 De Phariſæo & Publicano. 408.
63 De diuite q dominũ interrogauit. 409.
64 De cæco. 410.
65 De Zacchæo. eadẽ.
66 De homine qui profectus eſt ut accipe-
ret ſibi regnum. 412.
67 De his qui decẽ minas acceperũt. eadẽ.
68 De pullo. 414.
69 De ſacerdotibus & ſcribis ac ſenioribus
qui dominum interrogabant. 415.
70 De uinea. 415.
71 De his qui dominũ interrogabant occa-
ſione cenſus. 416.
72 De Sadducæis. 417.
73 Interrogatio domini ad Iudæos, quõ di-
cant Chriſtũ filium eſſe Dauid. eadẽ.
74 De uidua quæ duo minuta obtulit. 418.
75 De conſummatione. eadem.
76 De Paſcha. 420.
77 De contentione quis eſſet maior. 422.
78 De expetitione Satanæ. 423.
79 De contemptu Herodis. 427.
80 De mulieribus dominũ plãgẽtibus. eadẽ.
81 De Latronis pœnitentia 429.
82 De petitione corporis domini. 430.
83. De Cleopa. 431.

¶ IOHANNIS.

1 De nuptijs in Cana. 450.
2 De eiectis e templo. 453.
3 De Nicodemo. 455.
4 Quæſtio de purificatione. 461.
5 De muliere Samaritana. 465.
6 De Regio. 472.
7 De eo qui triginta & octo annos mor-
bo tenebatur. 474.
8 De quinq; panibus. 485.
9 De ambulatione in mari. 486.
10 De Cæco a natiuitate. 514.
11 De Lazaro. 527.
12 De muliere quæ unxit dominum un-
guento. 534.
13 De uerbis Iudæ. eadem.
14 De aſello. 535.
15 De Græcis qui acceſſerunt. 536.
16 De lotione pedum. 543.
17 De Paracleto. 560.
18 De petitione corporis domini. 583.

¶ LOCA QVAEDAM IN QVIBVS *noſtrum exemplar alio modo habet q̃ ea quæ uulgo circũferuntur Græca exemplaria.*

Numerus capitũ iuxta Latinorũ ſupputationem.

¶ MATTHAEI *primo iuxta Græcorum ſupputationem. Et intrantes domum (uide-runt) puerum. Habet enim εἶδον non εὗρον inuenerũt. Facit nobiſcũ exemplar Cõplutenſe.* 2

Tertio. *Ipſe autem baptiZabit uos in ſpiritu ſancto,, Non addit καὶ πυρὶ & igni. Concordat etiam Complutẽſis editio.* 3

Quinto. *Ne uidearis hominibus ieiunare &c. Poſt uerba illa Reddet tibi, non additur ἐν τῷ φανερῷ in propatulo. Habet conformiter & exemplar Complutenſe, & uulgata editio. Quanq̃ & in noſtro & in Complutẽſi exemplari antea ſit additum, quum de eleemoſyna fieret ſermo.* 6

Eodem. *(Ita) enim eſt lex & prophetæ. Siquidem habet οὕτως ita, uel Sic, non οὗτος hic. Pari modo legit Complutẽſe exemplar.* 7

Eodem. *(Quàm) anguſta eſt porta & ſtricta uia quæ ducit ad uitam. Habet enim τί, non ὅτι q̃, uel quoniam. Pari modo legunt & Complutenſe exemplar & editio uulgata.*

Septimo. *Multi ab oriente & occidente uenient & accumbent (in ſinibus) Abraham. Habet enim ἐν τοῖς κόλποις in ſinibus, non μετὰ cum. Nobiſcum legiſſe Chryſoſtomum manifeſtum eſt ex homilia ipſius. 27. ſuper Matthæum.* 8

Octauo. *Surrexit & miniſtrabat (ei) Nam habet αὐτῷ ſingulariter, non αὐτοῖς eis. Nobiſcum facit Complutenſe exemplar, & uulgta editio in quibuſdã ueteribus exemplaribus.*

Decimonono. *Accerſitis duodecim diſcipulis ſuis, dedit eis poteſtatem (aduerſus) ſpiritus immundos. Nec in noſtro nec in Cõplutẽſi exemplari exprimitur præpoſitio κατὰ aduerſus. Et ita quoq; legiſſe uidetur qui uulgarem dedit editionem: ait enim: Dedit eis poteſtatem ſpirituũ immundorum. Addidimus tamen, exigente id ſententia.* 10

Eodem. *Iacobus Alphæi filius & (Lebæus (Nam habet ubiq; λεβαῖος ſimplici β. Et ita ſemper habet uulgata editio.*

Vigeſimo. *Similis eſt pueris ſedentibus in (foro) Habet enim ἀγορᾷ ſingulariter, non ἀγοραῖς foris. Nobiſcum faciunt & exemplar Complutenſe & uulgata editio. Similiter infra in dictione Bethſaida, non Bethſaidan.* 11

Eodem. *Dominus eſt,, ſabbathi filius hominis. Non enim additur καὶ &. Sic & Complutenſe exemplar.* 12

Vigeſimoquarto. *Maius eſt (omnibus) holeribus, ſiue maximum inter omnia holera. Additur enim πάντων omnium. Et ita habet & uulgata editio & exemplar Cõplutenſe.* 13

Vigeſimoſeptimo. *(Genneſaret) ſemper habet in fine τ tenue, & duplex νν. Chananæa uero capite ſequenti, & alias ſæpius, ſemper habet in initio χ aſpiratum. Facit in utroq; nobiſcum exemplar Complutenſe.* 14 15

Trigeſimotertio. *Tunc præcepit diſcipulis ſuis, ut nemini dicerẽt q̃ ipſe eſſet Chriſtus,, Non additur nomen ἰησοῦς. Et ita liquet Origenem legiſſe in ſuis homilijs.* 16

Trigeſimoſeptimo. *Abſcinde (ea) Habet enim αὐτὰ pluraliter, non αὐτὸν ſingulariter. Concordat etiam exemplar Complutenſe.* 18

Trigeſimooctauo. *Rurſum (amen) dico uobis, q̃ ſi duo ex uobis &c. Nã additur ἀμὴν etiam in Complutenſi exemplari.*

Trigeſimonono. *Procidens ergo (ſeruus) ad pedes eius. Habet enim δοῦλος, non σύνδουλος αὐτῶ conſeruus eius, q̃q̃ uere coſeruus erat. Et infra: Et,, ſoluam tibi. nõ additur πάντα omnia. Et in hoc poſteriore concordat nobiſcum exemplar Complutenſe.*

21 Quadrageſimoquarto. Et ſimiliter Lucæ ſexageſimo octauo. Bethſphage, ſcribitur inter-
Lucæ.19. poſito σ. Concordat ubiq; exemplar Complutenſe.

Eodem. (Et ſedit ſuper ea) uidelicet ueſtimenta. Habet enim ſingulariter ἐκάθισεν ſedit, & αὐτῶν pluraliter. Eodem modo exemplar Complutenſe quo ad ſenſum, licet uerbum habeat compoſitum ἐπεκάθισεν, non autem ut alia exemplaria ἐπεκάθισαν ἐπάνω αὐτοῦ collocarunt ſuper illam, puta aſinam.

Quadrageſimoſexto. Et acceſſerunt ad eum claudi & cæci. Nam hoc ordine legit exemplar etiã Complutenſe: non ut alia exemplaria diuerſo ordine, cæci & claudi.

22 Quinquageſimoprimo. Ecce prandium meũ (paratum eſt) Siquidem habet ἡτοίμασται tertia perſona paſſiua, non ἡτοίμασα paraui.

Quinquageſimoquarto. Et interrogauit eũ unus ex eis legiſdoctor,, tentans eũ. Nõ enim additur τισ quiſpiam, ante Tentans. Faciũt nobiſcũ & exemplar Complut, & uulgata editio.

23 Quinquageſimoſexto. Et uocari ab hominibus (Rabbi Rabbi) geminata dictione. Nec eſt ῥαββεὶ per diphthongum, ſed ῥαββί. Facit per omnia nobiſcum editio Complutenſis.

Eodem. Væ uobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, quia deuoratis domos uiduarum. Et poſt hanc deplorationem ſequitur illa quæ dicit: Væ uobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, quia clauditis regnum cœlorum. Hoc etiam ordine legit exemplar Complutenſe.

24 Quinquageſimooctauo. Quis nam eſt fidelis ſeruus & prudens, quem præfecit dominus (ſuus) Additur enim αὐτοῦ. Similiter infra: Et cœperit percutere conſeruos (ſuos) Siquidem hoc etiam in loco addebatur αὐτοῦ. Faciunt nobiſcum in priori quidem exemplar Cõplutenſe, in poſteriori uero, editio uulgata.

25 Quinquageſimonono. Quinque autem ex eis erant prudentes, & quinque fatuæ. Hoc ordine qui naturalior eſt, & iuxta præcepta rhetorices, habet etiam editio Complutenſis. Et ſimiliter infra: Prudentes uero acceperunt oleum in uaſis ſuis cum lampadibus (ſuis) Addit etiã nobiſcum prædicta editio αὐτῶν ſuis.

26 Sexageſimotertio. Ite in ciuitatem ad quendam, & dicite ei,, Tempus meum prope ẽ. Non habet ὁ διδάσκαλοσ λέγει Magiſter dicit: neque ullam facit eius mentionem in commentarijs. Habet tamen illud in Marco & Luca, ſicut & cætera exemplaria. Et quia hoc etiam loco id habet editio Complutenſis, uereor ne id librarij uitio ſit omiſſum.

Sexageſimoquarto. Et ait Petro: Sic? Non potuiſtis una hora uigilare mecum? Et hæc diſtinctio magis quadrat: alioqui enim nihil eſt quod ſoli Petro loquutus ſit. Exemplar etiam Complutenſe addit hypoſtigma poſt dictionem οὕτωσ ſic.

27 Sexageſimoſeptimo. Deſcendat nunc de cruce, & credemus (in eum) Neque enim ſimpliciter habet αὐτῷ ei, ſed ἐπ' αὐτῷ. Pari modo legit & exemplar Complutenſe.

Eodem. Centurio autem & qui cum eo erant ſeruantes Ieſum, quum uidiſſent,, quæ fiebant & cæt. Nihil hic dicitur de terræmotu: neq; enim addebatur τὸν σεισμὸν καὶ, terræ motum, &. Nec tamen id librarij uitio omiſſum uidetur: nam Iohannis cap. 9. ſuper eo uerbo, Quum exaltaueritis filium hominis & cæt. hæc uerba in eundem citat modum.

28. Sexageſimooctauo. Euntes,, docete omnes Gentes. Non additur οὖν ergo, poſt dictionem Euntes. Pari quoque modo legit exemplar Complutenſe.

¶ EX MARCO.

1 ¶ IN Procemio Marci. Vidit Simonem & Andream fratrem ipſius (Simonis) Additur namq; τοῦ σίμωνοσ, etiam in exemplari Complutenſi.

Tertio cap. Abijt,, in deſertum locum. In noſtro exemplari non exprimebatur nomen ἰησοῦσ. Facit autem nobiſcum hoc in loco uulgata editio.

Octauo

Octauo. Quũq; circumſpexiſſet,,in circuitu circumſedentes. Non addit μαθητὰς di- 3
ſcipulos,& ita generalius loqur. Faciũt nobiſcũ & exemplar Cõplutẽſe & uulgata editio.
Nono. Nũ lucerna(uenit)ut ſubter modiũ ponatur? Nam habet ἔρχεται,nõ καίεται 4
accenditur. Et hic quoq; nobiſcum faciunt & exemplar Complutenſe & uulgata editio.
Vndecimo. Erat autem ibi iuxta(montẽ)grex magnus porcorũ. Siquidẽ habet πρὸς τῷ 5
ὄρει,non pluraliter τὰ ὄρη mõtes. Similiter & hĩc pari mõ legunt duæ prædictæ editiones.
Decimoquinto. Nõ licet tibi habere uxorẽ(Philippi)fratris tui. additur enim φιλίππου. 6
Eodem. Et(egreſſi ſunt)nauigio in deſertum locum. Siquidem habet pluraliter ἀπῆλ-
θον,non ἀπῆλθεν abijt. Hic etiam concordant exemplar Complutenſe & uulgata editio,quod
etiam magis quadrat cum præcedentibus & ſequentibus.
In fine eiuſdem capitis. Egreſſi (ememus)ducentis denarijs panes. Siquidem ἀγοράσο-
μεν habet indicandi modo,& non ἀγοράσωμεν emamus,per ſubiunctiuum.
Decimoſexto. Erant autem qui manducauerant (ipſos panes)Additur enim τοὺς ἄρ-
τους. Facit nobiſcum exemplar Complutenſe.
Decimonono. Erat autem mulier Græca(Syra Phœniciſſa)genere,nõ Græca Syrophœ 7
niſſa per compoſitionem. Pari modo legit & Complutenſe exemplar.
Vigeſimoquinto. Nõ enim ſciebat(quid dicturus eſſet)habet enim λαλήσει p indicati- 9
uũ,& nõ λαλήσῃ p ſubiunctiuum. Facit nobiſcũ Complutenſis editio: nec eadẽ eſt utrobique
ſententia,ut patet ex huius dicti interpretatione.34.iuxta Matth.capite.
Trigeſimo. Sed quicũq;,,uoluerit fieri magnus inter uos. Nõ enim additur ὑμῶν poſt 10
Quicũq;. Faciunt nobiſcũ exẽplar Complutenſe & uulgata editio. Id aũt non rectum eſt, ꝙ
neq; in fine dictorum uerborum habet uulgata editio Inter uos,aut In uobis.
Trigeſimoquinto. At(dicamus)Ab hominibus: ut ſubaudiatur, non. Neq; enim additur 11
ἐὰν ſi,ut poſſit legi, At ſi dixerimus. Neq; adeo commode poteſt aptari ſequentibus. Facit no
biſcum exemplar Complutenſe.
Trigeſimonono. Audi Iſrael dominus deus(ueſter)dominus unus eſt. Siquidem non ha- 12
bet ἡμῶν noſter,ſed ὑμῶν ueſter. Et infra non habet καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου & ex to
ta uirtute tua,quod tamẽ librarij uitio factũ arbitror,ut in illo loco annotauimus. Item infra. Et
ſecundũ ſimile eſt (illi) Nam habet αὐτῇ non αὕτη hoc: ut legi poſſit, Et ſecundum ſimile hoc
eſt. Nobiſcum legiſſe uidetur,qui uulgatam dedit editionem.
Quadrageſimo. Ipſe enim Dauid dixit per ſpiritum ſanctum:(Dicit)dominus domino
meo,nõ εἶπεν dixit. Et in ſcholijs facit etiã huius mẽtionem: & ita habet exemplar Complut.
Quadrageſimoſexto. Sedete hic dum,,orabo. Nõ enim habet ἀπελθὼν digreſſus,ante 14
Orabo. Concordant nobiſcum & Complutẽſe exemplar & uulgata editio.
Quadrageſimoſeptimo. Loco eius quod alij legunt, Et impleta eſt ſcriptura quæ dicit: 15
Et cum iniquis deputatus eſt,nihil habet. Nec librarij incuria omiſſum arbitror: alioqui citaſſet
utique in ſcholijs ubi id ſcriptura dicat,quemadmodũ in ſimilibus facere ſolet. Neſcio an a ſtu-
dioſo quopiam prophetam citante id primum margini ſit additum, deinde tempore procedente,
literæ ſit admixtum.
Eodem. (Vah)qui deſtruis templum dei. Habet namq; οὐὰ,non οὐαὶ uæ. Faciunt no-
biſcum Complutenſe exemplar uulgataq; editio.
Quadrageſimooctauo. Loco eius quod in alijs Latinis editionibus ex Græcis dicitur: 16
Et illi audito ꝙ uiueret & uiſus eſſet ab ea,non crediderunt: nihil habet noſtrum exemplar.
Nec mirũ ſi hoc quiſpiã addiderit: quum totum hoc de reſurrectione caput adiectitiũ eſſe plæ
riq; Græcorũ aſſerant,ut habet noſter autor: idemq; inter Latinos diuus Hieronymus in epi-
ſtolis refert pleroſque dicere. Et præterea ſecundo aduerſus Pelagianos hoc ait de exprobra-
ta incredulitate cordiſq; duritie.

2 **Tertio.** Et erãt Ioſeph & mater eius admirantes & cæt. Non habet enim ὁ πατὴρ, ſed ὁ Ιωσήφ. Facit nobiſcum compluterſe exemplar, imo & uulgata editio, ſaltem in ueteribus quibuſdam exemplaribus. Similiter infra cap. quarto: Et non cognouit Ioſeph, & mater eius: aſſentiente etiam hic Complutenſi exemplari, quum alij habeant καὶ οὐκ ἔγνωσαν οἱ γονεῖς αὐτοῦ, & non cognouerunt parentes eius.

3 **Sexto.** Et ipſe Ieſus erat ferme annorum triginta incedens, Non incipiens. Habet nãq; ἐρχόμενος, non ἀρχόμενος, quod etiam manifeſtum eſt ex autoris ſcholijs.

Eodem. Qui fuit Eli, Notandum in noſtro exemplari ἠλεὶ lenem habere ſpiritum. Præterea & ἠλίας, quotieſcunq; apud Euangeliſtas legitur. Idq; conformius eſt linguæ Hebraicæ in qua Elias ab Aleph litera ſumit exordium: hoc autem elementum, ut communiter dicitur, nullam ſecum trahit aſpirationem. Quanq̃ ut uerũ fatear, neq; Elias, ſed Elijahu ſcribendum eſſet, ſi recte Hebræos uelimus imitari: ſicut & Ieſahiahu aut Ieſaëiahu nõ Eſaias aut Heſaias ſiue Iſaias.

Eodem. Qui fuit (Matthan) non Mathat, ut ex communibus habetur Græcis exemplaribus. In plæriſq; etiam huius genealogiæ nominibus, & ſimiliter eius quã deſcribit Matthæus, uariatur apud autorem noſtrum orthographia a lectione communiũ Græcorum exemplarium, frequenter quoq; & a Germana Hebræorum lectione. Quapropter primum erat animus horum orthographiam nominum ad uerum Hebræorum fontem reducere: poſtmodum uero rẽ propius inſpectanti, & ꝙ hæc non ab Hebræis, ſed a Græcis traducerem perpendenti, ſatius uiſum eſt non adeo multa in litera Euangelij immutare, ne quid interdum hæreret lector, incertus de quo fieret ſermo. Nec tamen Hebraicam horum nominum orthographiam penitus relinquere uolui, ne quid a me ſtudioſus lector deſideraret, ſed in hunc locum redegi. Breuiter itaque utriuſque Euangeliſtæ generationis ſeriẽ recta orthographia retexã. ¶ Liber, inquit Matthæus, generationis Ieſu Chriſti filij Dauid, filij Abraham: Abraham genuit Iiſhac, Iiſhac autem genuit Iaacob, Iaacob autem genuit Iehudam & fratres eius, Iehudas autem genuit Pharez & Zarah de Thamar, Pharez autem genuit Heſron, Heſron autem genuit Haram, Haram autem genuit Amminadab, Amminadab autem genuit Nahaſon, Nahaſon autem genuit Salmon, Salmon autem genuit Boaz de Rahab, Boaz autem genuit Obed ex Ruth, Obed autem genuit Iiſai, Iiſai autem genuit Dauid regem, Dauid autẽ rex genuit Solomonẽ ex ea quæ fuit Vriæ, Solomon autem genuit Rechabeam, Rechabeam autem genuit Abiam, Abiam autem genuit Ioſaphat, Ioſophat autem genuit Iehoram, Iehoram autem genuit Oziam, Ozias autem genuit Iotham, Iotham autem genuit Achaz, Achaz autem genuit Hizkiahu, Hizkiahu autem genuit Manaſſen, Manaſſes autem genuit Amon, Amon autem genuit Ioſiahu, Ioſiahu autem genuit Iekoniam & fratres eius in tranſmigratione Babylonica. Et poſt tranſmigrationẽ Babylonicã Iechonias genuit Sealtiel, Sealtiel autem genuit Zorobbabel, Zorobbabel autem genuit Abihud, Abihud autem genuit Eliakim, Eliakim autem genuit Azor, Azor autem genuit Zadoc, Zadoc autem genuit Achim, Achim autem genuit Eliud, Eliud autem genuit Eleazar, Eleazar autem genuit Mathan, Mathan autem genuit Iaacob, Iaacob autem genuit Ioſeph uirum Mariam de qua natus eſt Ieſuah qui uocatur Chriſtus. ¶ Lucas uero, Ipſe, inquit Ieſus erat ferme annorum triginta incedens, ut putabatur filius Ioſeph, qui fuit Eli, qui fuit Mathan, qui fuit Leui, qui fuit Melchi, qui fuit Ianna, ꝗ fuit Ioſeph, qui fuit Matatheiæ, qui fuit Amos, qui fuit Naum, qui fuit Ezel, qui fuit Naggæ, qui fuit Mahat, qui fuit Matatheiæ, qui fuit Semei, ꝗ fuit Ioſeph, ꝗ fuit Iehuda, qui fuit Iohannan, qui fuit Reſa, qui fuit Zorobbabel, qui fuit Sealtiel, ꝗ fuit Neri, ꝗ fuit Mèlchi, ꝗ fuit Addi, ꝗ fuit Coſam, ꝗ fuit Elmodã, qui fuit Er, qui fuit Ioſe, ꝗ fuit Eliezer, ꝗ fuit Iorã, qui fuit Matatha, qui fuit Leui, qui fuit Simeon, ꝗ fuit Iehuda, qui fuit Ioſeph, qui fuit Iona, qui fuit Eliacim, qui fuit Milcha, qui fuit Mainan, qui fuit Matatha, qui fuit Nathan, qui fuit Dauid, qui fuit Iiſai, qui fuit Obed, qui fuit Boaz, qui fuit

Salmon,

Salmon,qui fuit Nahaſon,qui fuit Amminadab,qui fuit Haram,qui fuit Heſron, qui fuit Pha-
reƷ,qui fuit Iehudæ,qui fuit Iaacob,qui fuit Iiſhac,qui fuit Abraham,qui fuit Nachor, q fuit
Serug,qui fuit Ragu,qui fuit Phaleg,qui fuit Heber,qui fuit Sala,qui fuit Cainan,qui fuit Ar
phaxad,qui fuit Sem,qui fuit Noah,qui fuit Lamech,q fuit Mathuſale,qui fuit Enoch,qui fuit
Iared,qui fuit Mahalaleel,q fuit Cainan,qui fuit Enos,q fuit Seth,qui fuit Adam,q fuit Dei.

Decimotertio capite.Quumq; non inueniſſent,,qua illum inferrent. Non exprimitur 5
præpoſitio διὰ *per.Facit nobiſcum Complutenſis editio.*

Decimoquarto.Vidit publicanum nomine (Leuin) Habet enim λευίν.Et *ſtatim infra:*
Et fecit ei conuiuium magnum (Leuis) λευίς*:non per diphthongum in poſteriori ſyllaba* λευ-
ὶν *&* λευείς*.Facit nobiſcum etiam exemplar* Complutenſe. Poſſunt *autem hi caſus in La-
tinam quoq; linguam transformari,quemadmodum a nominibus* Emphaſis,Protaſis,Epitaſis, *ac
ſimilibus.*

Eodem.*Et murmurabant ſcribæ(qui inter eos erant)* Additur namq; αὐτῶν.Sic *&* ex-
emplar Complutenſe.

Decimoſexto.*Et qui uexabantur a ſpiritibus immundis,,curabantur.* Non enim repetit 6
coniunctionem καὶ *&,ante uerbum Curabantur.Facit nobiſcum uulgata editio.*

Eodē.*Et ipſe eleuatis oculis ſuis in diſcipulos(ſuos)* Nā *repetitur* αὐτοῦ *ſuos.Faciunt no
biſcum & Complutenſis & uulgata editio:q̄q̄ hæc ad dictionem Oculis,non adiungit recipro-
cum Suis,idq; male.*

Decimoſeptimo.*Ecce enim merces ueſtra multa eſt in (cœlo)* Non ἐν τοῖς οὐρανοῖς
in cœlis pluraliter. Facit *nobiſcum Complutenſe exemplar.*

Eodem.*Væ,,quum laudauerint uos,,homines.*Non enim *additur* ὑμῖν *uobis,poſt in-
teriectionem Væ.*Et in hoc *facit nobiſcum præter exemplar* Complutēſe *etiam uulgata editio.*
In eo *autem* φ *non addit autor noſter* πάντες *omnes,ante* Homines, *facit nobiſcum* Complu
tenſis editio,& melius correſpondet contrariæ beatitudini.

Eodem.(Et)*nolite iudicare.Siquidē præponitur* καὶ *&, in exemplari quoq; Complu.*

Eodē.*Perfectus aūt,,erit ſicut magiſter ſuus.*Nō *enim habet* πᾶς *omnis,ante Erit.*

Decimooctauo. Loco *eorum quæ apud alios habentur(*Propter *quod & meipſum non
ſum dignum arbitratus ut uenirem ad te) nihil habet autor noſter.Sed neq; in* Matthæo,Euan
geliſtarum dicta concilians,horum facit mētionem. Non *uidetur ergo librarij negligētia præ-
termiſſum.In hoc enim capite ad hæc cōtextus uerba,Nō enim ſum idoneus &c. loco ſcholiorū
ponit uerba quæ ſequūtur:Hæc etiā dixit Matth.& declarata ſunt prædicto cap.* Quod *ſi iu-
dicaſſet hoc loco interponendum ,* Propter *quod & meipſum &c. nequaq̄ dixiſſet omnia a* Mat
thæo eſſe dicta,& in eo declarata, quū ibi nulla fiat horum mentio.

Vigeſimo.*Dico enim uobis: In his qui e mulieribus nati ſunt, maior,,Iohanne* Baptiſta
*nemo eſt.*Non *addit* προφήτης*,nec tamen uidetur per negligentiam omiſſum,ob eandem cau
ſam quam ſuperiori annotatiuncula retulimus.*

Vigeſimoſecūdo.*Et uolucres cœli(etiā)comederūt illud.* Additur *enim rurſum* καὶ *&.* 8

Trigeſimoprimo. *Omnibus uero admirantibus ſuper his quæ faciebat (Ieſus)* Additur 9
enim nomen ἰησοῦς*,etiam in exemplari Complutenſi.*

Trigeſimoſecundo.*Conuerſus aūt,,increpauit illos.*Non *enim additur nomē* ἰησοῦς*,
neq; in exemplari Complu.neq; in uulgata editione.Deinde quod ſequitur in omnibus uerſio-
nibus,& in Græca etiā editiōe Complu.puta:Et ait illis: Neſcitis cuius ſpūs eſtis uos.* Filius
*enim hominis nō uenit ad pdēdū animas hominū,ſed ad ſaluādū:q̄q̄ nos addidimus:uereor ne nō
ſit librarij incuria omiſſum:maxime quū in ſcholijs nullam faciat horum mentionem.*

Trigeſimotertio.*Sequar te quocūq; ieris (domine)* Additur *enim* κύριε*, etiā in Cōplu.*

Trigeſimoquarto. *(Et conuerſus ad diſcipulos dixit) Omnia mihi tradita ſunt a patre* 10
meo,

meo. Siquidem adduntur etiam in exemplari Complut. hæc uerba, καὶ στραφεὶς πρὸς τοὺς μαθητὰς εἶπε, Et conuerſus ad diſcipulos dixit.

Eodē. Beati oculi qui uidēt quæ,, uidetis. Neq; enim in autore noſtro, neq; in exēplari cōplutenſi exprimitur ὑμεῖς uos. Video & hoc, & alia quædā huiuſmodi minutula eſſe, & quæ fortaſſis alicui annotatione indigna uidebuntur: nolui tamen prætermittere, ne quiſquam negligentia aut temeritate relicta putet ſeu immutata.

Trigeſimoſeptimo. Quæ etiam aſſidens ad pedes Ieſu audiebat (ſermones) illius. Habet enim etiam exemplar Complut. τῶν λόγων pluraliter.

11 Quadrageſimotertio. Cœperunt (ſcribæ) & phariſæi grauiter inſiſtere. Non enim habet νομικοὶ legiſperiti, ſed γραμματεῖς ſcribæ. Et ſtatim infra: non habet ἀποσομίζειν captioſe interrogare: neq; cum alijs ἐπισομίζειν os obſtruere, ſed ἀποσοματίζειν, hoc eſt ab ore interrogare. Quid hoc autem ſibi uelit, uide in huius loci enarratione.

12 Quadrageſimo ſexto. Et illuc congregabo omnia quæ nata ſunt mihi. Neq; enim additur καὶ τὰ ἀγαθά μου & bona mea.

13 Quadrageſimooctauo. (Hypocritæ) unuſquiſq; ueſtrū ſabbatho non ſoluit &c. Habet enim pluraliter ὑποκριταί. Concordant & exemplar Cōplutenſe & uulgata editio.

Quinquageſimoprimo. Ecce relinquitur uobis domus ueſtra,, Non exprimitur ἔρημος deſerta, quod ex enarratione patet librarij uitio factum non eſſe.

14 Quinquageſimoquarto. Beatus qui (prandium) ſumit in regno dei. Neq; enim habet ἄρτον panē, ſed ἄριστον prandiū. Concordat etiam exemplar Complutenſe.

Eodem. Et reuerſus ſeruus (ille) renunciauit &c. Nā additur ἐκεῖνος ille, etiam in exemplari Complutenſi.

15 Quinquageſimoſeptimo. Et accerſito uno de ſeruis,, Non additur αὐτοῦ ſuis, nec in exemplari Complutenſi, nec in editione uulgata.

17 Quinquageſimonono. Et ſepties in die conuerſus fuerit,, dicens, Pœnitet me. Non habet ἐπί σε ad te. Concordat editio Complutenſis.

Sexageſimo. Neque dicent Ecce hic,, ecce illic. Non habet ἤ aut: ſicut etiam infra ubi eadē repetūtur uerba, in nullo habetur exemplari. Cōformiter legit & Complutēſis editio.

Eodē. Memores,, eſtote uxoris Lot. Non habetur δὲ autē, nec in exemplari Complutēſi, nec in ueteri tranſlatione. Et ſimiliter in fine capitis: Ibi congregabuntur,, aquilæ, non additur καὶ &, nec in editione Complutenſi.

18 Sexageſimoprimo. Vidua aūt,, erat in ciuitate illa. Non habetur τὶς quædā. nec id habet Complut. editio. neq; Chryſoſt. in priori de orando deū homilia, ubi præſens citatur locus.

19 Sexageſimoquinto. Aſcendit in (caprificum) In noſtro & in Complutenſi exēplari habetur tertia ſyllaba per ω: ne nobis Stunica obijciat ob id praue uerſum eſſe Caprificum, ꝙ ꝑ o micron ſcribatur: Attamen Complutenſis habet penultimam per ἐψιλὸν, quum eandem habeat noſtrum exemplar per αι diphthongum συκωμοραίαν.

Sexageſimoſeptimo. Iuſſit uocari ad ſe ſeruos illos,, Non additur οἷς ἔδωκε τὸ ἀργύριον quibus dederat pecuniam, quod tamen addidimus, ſicut quibuſdam alijs in locis idem fecimus, quod in alijs exemplaribus & etiam in Complutenſi editione habeatur: & tamen uereor ne id librarij incuria factum non ſit, maxime ꝙ in commentarijs nullā horum faciat mentionē.

20 Sexageſimonono. Si dixerimus, E cœlo, dicet: Quare,, nō credidiſtis illi? nō additur οὖν ergo, nec id habet exemplar Complutēſe.

Septuageſimo. Homo,, plantauit uineam. Non additur τὶς quidam. Et ſimiliter infra: Et timuerunt. Non additur τὸν λαὸν populum. Concordat utrobiq; Complutenſis editio.

Eodem. Vt caperent eius (ſermonem) Habet nāq; λόγου patrio caſu: non λόγῳ, ut dicatur, in uel ex ſermone. Concordat etiā exemplar Complutenſe.

Septuageſimo

Septuageſimoquinto. Trademini autem a parentibus & cognatis, amicis ac fratribus. 21
Hoc etiam ordine legit Complutẽſis editio, ut Fratres ultimo ponantur loco.

Septuageſimoſeptimo. Vt edatis ac bibatis ſuper menſam meam,, Non additur ἐν τῇ 22
βασιλείᾳ μου in regno meo: neque in enarratione fit ulla huius mentio.

Septuageſimooctauo. Quando miſi uos ſine loculis & pera,, Non additur καὶ ὑποδημάτων & calceamentis: nec ulla fit huius mentio in commentarijs. Arguit autem adiectitiũ eſſe, ꝙ infra quum dicitur: Sed nunc qui habet loculos tollat ſimiliter & peram, illud in nullo additur exemplari.

Eodem. Et appropinquauit Ieſu ut oſcularetur eum,, Additur ſtatim conſequenter, etiam in Complutenſi exemplari τοῦτο γὰρ σημεῖον δεδώκει αὐτοῖς, ὃν ἂν φιλήσω αὐτός ἐστι, Hoc enim ſignum dederat illis: Quemcunque oſculatus fuero, ipſe eſt.

Eodem. Hunc inuenimus peruertentem gentem (noſtram) Nam in noſtro exemplari 23
addebatur ἡμῶν, ſicut & uulgata habet editio.

In fine euãgelij nõ additur ἀμήν, ſicut nec in fine aliorum euangeliſtarum in ullo ha- 24
betur exemplari.

¶ EX IOHANNE.

¶ IN Procemio Iohannis. Hæc in (Bethania) facta ſunt. Non βηθαβαρᾶ. Conformis eſt 1
& Complutenſis editio & uulgata: q̃q̃ autor dicat in ſcholijs uerius legi Bethabara.

Eodem. Non repetuntur hæc aut ſimilia uerba οὗτός ἐστι περὶ οὗ ἐγὼ εἶπον, ὀπίσω μου ἔρχεται ἀνὴρ, ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν, Hic eſt de quo ego dicebam: Poſt me uenturus eſt uir, qui ante me fuit, quia prior me erat. Eadem tamen propemodum uerba paulo ſuperius poſita erant.

Secundo cap. Crediderunt ſermoni (eius) Nam habet αὐτῷ eius, nõ ᾧ εἶπεν ὁ ἰησοῦς, 2
quem dixerat Ieſus.

Eodẽ. Eo ꝙ ipſe noſſet (omnia) Habet enim πάντα nõ πάντες oẽs. Cõſonat exẽp. Cõp.

Tertio. Et ibi morabatur cum diſcipulis, ac (baptizabant) Siquidem pluraliter habet ἐβάπτιζον: quod ex ſcholijs manifeſtius apparet. 3

Quinto. Interea rogabant eum diſcipuli (eius) dicentes: Rabbi comede. Additur enim
αὐτῷ, etiam in exemplari Complutenſi. 4

Nono. Quõ poteſt hic nobis dare carnẽ,, ad comedẽdũ? Nullũ Græcum exemplar, quod
uiderim, additum habet αὐτοῦ ſuam: q̃q̃ uerterit Eraſmus, Carnem illam ſuam. 6

Eodẽ. Reſpõdit eis,, Nũ ego uos duodecim elegi? Nõ additur ἰησοῦς, neq; in exẽp. Cõpl.

Eodem. Non enim (poterat) in Iudæa uerſari. Non habet ἤθελεν uolebat, ſed εἶχεν 7
ἐξουσίαν habebat poteſtatem ſiue poterat.

Eodem. Alij uero dicebant: Non, ſed ſeducit (mundum) Non habet ὄχλον turbam, ſed κόσμον mundum, quod etiam in ſcholijs declaratur.

Eodem. (Abijt) unuſquiſq; in domum ſuam. Non enim habet ἐπορεύθη profectus eſt, ſed ἀπῆλθεν. Infra ſtatim (Summo) uero diluculo iterum (uenit) (Ieſus) in templum: Additur
enim βαθέος ſummo uel profundo, & nomen ἰησοῦς: Nec habet προσῆλθε accesſit, ſed 8
ἦλθεν. Et infra: (Adducunt),, mulierem. Non habet φέρουσι adferunt, ſed ἄγουσι. Nec additur πρὸς αὐτὸν ad eum. Infra: ἐπὶ μοιχείᾳ in adulterio, non ἐν μοιχείᾳ. Item habet εἶπον dixerunt, non λέγουσι dicunt. Additur quoq; in noſtro exemplari πειράζοντες tentantes. Nec habet αὕτη ἡ γυνὴ κατελήφθη hæc mulier deprehenſa eſt, ſed ταύτην εὕρομεν hanc inuenimus. Infra: Tu autem quid ais (de illa?) Additur enim περὶ αὐτῆς. Nec dicit infra: ἵνα ἔχωσι κατηγορεῖν αὐτοῦ ut poſſent accuſare eum: ſed ἵνα ἔχωσι κατηγορίαν κατ' αὐτοῦ ut haberent accuſationem aduerſus eum. Præterea quum poſt pauca uerba inter ſequẽtia dicitur: Initio facto a ſenioribus: Additur ἕως τῶν ἐσχάτων uſque ad poſtremos.

Deinde

Deinde ubi ſubditur: Quum autem erexiſſet ſe Ieſus. Neque hic, neq; in uulgata editione additur conſequenter καὶ μηδένα θεασάμενος, πλὴν τῆς γυναικὸς & neminem uidiſſet præter mulierem: quod tamen & in Compluteſi editione & in alijs Græcis habetur exemplaribus: ſed loco eius habet εἶδεν αὐτὴν uidit eam. In exemplari ergo Complutenſi plurima nobiſcum faciunt contra alia exemplaria Græca: quædam uero cum alijs & non nobiſcum. Quin & illud exemplar quædam habet, quæ neq; nos habemus, neq; alia exemplaria Græca: ut quum dicitur: Scribebat in terram, addit editio Complutenſis μὴ προσποιούμενος diſſimulans. Et infra ubi dicitur, At illi quum uidiſſent, addit illa, καὶ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐλεγχόμενοι & a conſcientia redarguerentur. Multa quoque alia hinc inde uariãtur, quæ quia minutula ſunt, noluimus recenſere. Tanta itaq; exemplariorum uarietas, præter alia, ſatis arguit hanc hiſtoriam aſcititiam eſſe, quemadmodum cum pluribus alijs aſſerit autor noſter.

Eodem. Qui ueritatem loquutus ſum uobis, quam audiui a (patre) Habet namq; πατρὸς & non θεοῦ deo. Et infra: Sed honoro patrem,, Non additur μου meum. Statimq;: Et uos cõtumelia me (afficitis) Nam habet ἀτιμάζετε per præſens, non ἠτιμάσατε contumelia affeciſtis. Concordat nobiſcum in hoc poſtremo exemplar Complutenſe.

Eodem. Ieſus autem occultatus eſt, & exiuit de templo,, Additur ſtatim, etiam in exemplari Complutenſi: διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν, καὶ παρῆγεν οὕτως pertranſiens per mediũ illorum, & ita præteribat.

9 Decimo. Vicini itaq;, & qui uiderant eum prius q̃ (cæcus) eſſet. Habet enim τυφλὸς, non πτωχὸς mendicus. Conſonat etiam exemplar Complutenſe.

10 Eodem. Omnes quotquot uenerunt,, fures ſunt & latrones, Nõ additur πρὸ ἐμοῦ ante me, neq; in exemplari Complutenſi, neq; in editione uulgata.

Eodem. Quærebant (ergo) rurſum apprehendere eum. Additur enim οὖν ergo, & in exemplari Complutenſi, & in uulgata editione.

13 Decimoſexto. Domine non tantum pedes,, Non additur μου meos.

Eodem. Quum ergo ille recumberet (ita) ſuper pectus Ieſu. Additur enim οὕτως, q̃d etiam in ſcholijs autor declarat.

Eodem. Erat autem nox quando,, exiuit. deinde ſubditur: Ait Ieſus. Non enim additur οὖν ergo, ante uerbum ἐξῆλθε exiuit, ut alium poſſit reddere ſenſum. Facit nobiſcum exemplar Complutenſe.

14 Eodem. ,, Ne turbetur cor ueſtrum. Ante hæc uerba non præmittitur, neq; in noſtro, neq; in Complutenſi exemplari id quod habetur in uulgaribus Græcis exemplaribus, καὶ εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ & ait diſcipulis ſuis.

Eodem. Venit enim princeps mundi,, Non additur τούτου huius, neque in exemplari Complutenſi.

Decimoſeptimo. Et hæc facient,, quia non nouerunt. Non additur ὑμῖν uobis, nec in editione Complntenſi.

Eodem. Et nemo ,, interrogat me: Quo abis? Non præponitur ante uerbum Interrogat ἐξ ὑμῶν ex uobis.

Eodem. De iuſtitia aũt, q̃a ad patrẽ (meũ) abeo. Additur enim μου, etiã in editi. Cõpl.

Eodem. Hæc per prouerbia (dico) uobis. Non enim habet λελάληκα loquutus ſum: ſed λέγω dico.

Eodem. In mundo preſſuram (habebitis) Nam habet ἕξετε futurum, non ἔχετε habetis. Pari modo legiſſe manifeſtum eſt eum, qui uulgatam dedit editionem.

17 Eodem. Pater ſancte ſerua eos per nomen tuum (quo) donaſti me. Non enim habet οὓς quos, ſed ᾧ quo. Eodem etiam modo habet exemplar Complutenſe. Ex ſcholijs tamen legiſſe uidetur autor noſter ὃ quod, puta Nomen, accuſandi caſu.

Eodem. Ne-

Eodem. Negauit (ergo) ille & ait: Non ſum. Repetitur enim οὖν ergo. In hunc etiam modum legimus in editione Complutenſi. 18

Eodem. Exiuit itaque Pilatus ad eos.,, & ait. Non additur ἔξω foras. Ad hunc quoque modum inuenimus in exemplari Complutenſi.

Eodem. Hebraice autem Gabatha ſimplici β. pari mõ legit exemplar Complutenſe. 19

Eodem. Acceperunt autem Ieſum & (duxerunt) (in prætorium) Primum itaq; non habet ἀπήγαγον abduxerunt, ſed ἤγαγον duxerunt. Et in hoc concordat exemplar Complutenſe. Addebatur præterea in noſtro exemplari εἰς τὸ πραιτώριον in prætorium.

Eodẽ. Et ille ſcit ꝙ uera dicat (ſed) ut,, uos credatis. Nõ habet ἀλλὰ ſed. Nec habet καὶ et, ante Vos. Exemplar quidem Complutenſe non habet coniunctionẽ καὶ, ſed nec habet ἀλλά.

Decimooctauo. Et ꝑmiſit Pilatus,, Satimq; additur ἦλθεν οὖν, καὶ ἦρε τὸ σῶμα τοῦ ἰησοῦ. Venit ergo, & tulit corpus Ieſu. Concordãt & exemplar Complut. & uulgata editio.

Eodem. Quia uidiſti me,, credidiſti. Non additur θωμᾶ, nec in editione Cõplutenſi. 20

Eodem. Poſtea manifeſtauit ſe iterũ Ieſus (diſcipulis) ad mare Tiberiadis. Additur enim μαθηταῖς diſcipulis. Concordant in hoc & exemplar Complutenſe & editio uulgata. 21

Eodem. Simon (Iona) diligis me plus his? Habet nãq; ἰωνᾶ non ἰωαννᾶ: & ita rurſum bina uice ſubſequitur. Similiter etiam habet exemplar Complutenſe.

¶ IN HIS QVAE SEQVVNTVR MVLTISQVE alijs in locis Euangeliſtæ phraſim imitati Hebraicam, poſuerũt præſens, interdum etiam & præteritum pro futuro.

Numerus capitũ iuxta Latinorum ſupputationem.

¶ MATTHAEI capite. 20. iuxta Græcorum ſupputationem, & Lucæ etiam. 20. occurrit in primis illud maxime uulgatum: Tu es ille (qui uenit) an alium expectamus? Vbi ponitur ἐρχόμενος ueniens, pro eo quod eſt, qui uenturus eſt, aut potius, qui uenturus erat. Et eodẽ modo Iohan. 8. Hic eſt uere propheta (ueniens) in mundum, id eſt, qui uenturus erat. Rurſum Matthæi trigeſimoquarto, Elias quidem (uenit) primum: ἔρχεται pro Venturus eſt ponitur. Et ſane id in hoc uerbo ἔρχομαι frequentiſſimum eſt. Matth. 11. Lu. 7. Iohannis. 6. Matth. 17.

Capite. 19. Nõ enim uos (eſtis) (illi qui loquũtur) ſed ſpiritus patris ueſtri (qui loquitur) in uobis: ubi præſens ἐστὲ pro Eritis ſumitur: & λαλοῦντες pro eo quod eſt, Qui loquentur: & λαλοῦν, pro Qui loquetur. Eadem etiam habentur Marci quadrageſimoſecundo. Matthæi. 10. Marci. 13.

Capite. 53. In reſurrectione neq; (contrahunt matrimonium) neq; (nuptui traduntur) ſed quaſi angeli dei in cœlo (ſunt). Verbũ γαμοῦσιν, quod ex ſequentibus uerbis, quæ manifeſte præſentia ſunt, etiam indicatur eſſe præſens, pro futuro Contrahẽt accipitur: & ἐκγαμίζονται pro Nuptui tradentur: ſimiliter εἰσὶ pro Erunt. Pari quoq; modo habentur uerba hæc Lucæ ſeptuageſimoſecundo, & Marci trigeſimooctauo. Matthæi. 22. Luc. 20. Marci. 12.

Cap. 35. Si (habeatis) fidem ſicut granum ſinapis. ἔχητε pro futuro Habueritis ſumitur. Matthæi. 17.

Cap. 62. Pauperes enim ſemper habetis uobiſcum, me uero non ſemper (habetis) Hoc in loco præſens ἔχετε pro futuro Habebitis capitur. Et eodẽ modo Ioan. 13. Matthæi. 26. Iohannis. 12.

Capite. 68. Ecce (præcedit) uos in Galilæam. προάγει pro futuro Præcedet accipitur. Similiter etiam habet Marcus quadrageſimooctauo capite. Matthæi. 28. Marci. 16.

¶ MARCI cap. 8. Quicunq; blaſphemauerit aduerſus ſpiritũ ſanctum, (non habet) remiſſionẽ in æternum, ſed reus (eſt) æterni iudicij. ἔχει pro Habebit accipitur, & ἐστὶν ꝓ Erit. Marci. 3.

Capite. 25. Elias quum prius uenerit (reſtituit) omnia. Hoc in loco ἀποκαθιστᾷ uerbum præſens ſumitur pro futuro Reſtituet. Marci. 9.

Capite. 26. Filius hominis (traditur) in manus hominum. Similiter hoc in loco παραδίδοται uerbum præſens accipitur pro futuro Tradetur.

Capite. 33.

Marc.11. Cap.33. Quæcunq; orātes petitis, credite quod (accipitis) et erūt uobis. λαμβάνετε pro accipietis.
Lucæ13. ¶ LVCAE.51. Ecce (relinquitur) uobis domus ueſtra. ἀφίεται pro futuro relinquetur.
Iohan.6. ¶ IOHANNIS.9. Quid (facimus) ut operemur opera dei? ποιοῦμεν pro Faciemus.
Iohan.7. Eodem. Chriſtus quum uenerit, nemo cognoſcit unde (ſit) ἐστὶν pro futuro Erit.
Eodem. Vado ad eum qui miſit me: quæretis me & non inuenietis: & ubi ego (ſum) eo
uos non (poteſtis) uenire. εἰμὶ pro Ero: & δύνασθε pro futuro Poteritis accipiūtur.
Iohan.8. Eodem. Si uos māſeritis in ſermōe meo, ueri diſcipuli mei (eſtis) ἐστὲ pro Eritis ſumitur.
Eodem. Quis ex uobis (arguit) me de peccato? ἐλέγχει pro arguet accipitur.
Iohan.13. Capite.16. Si non lauero te, non (habes) partem mecum. ἔχεις habes pro Habebis.
Iohan.14. Eodem. Vos autem (cognoſcitis) eum, quia apud uos (manet) γινώσκετε pro cognoſce-
tis: & μένει pro Manebit. Et hoc ſicut & alia propemodum omnia, literæ ſeries ipſa declarat.
Eodem. Adhuc modicum, & mundus iam me non (uidebit) uos autem (uidebitis) me. Hic
ſane quanquam autor quidam non parui nominis dicat θεωρεῖ & θεωρεῖτε præſentis eſſe temporis:
Iohan.15. ſunt tamen etiam iuxta canones Græcæ grammatices futura ſecunda. Similiter cap.17. quum
dicitur: Ille teſtimonium perhibebit de me, & uos (teſtes eritis) Etiam ait idem autor μαρτυρεῖ-
τε præſens eſſe indicantis aut imperantis, ut ſignificet Teſtes eſtis, aut eſtote, quemadmodum
etiam hoc loco uertit. Attamen multo commodius dicetur eſſe futurum ſecundum: præſertim quū
Act. cap.1. eadem ferme uerba referens Lucas, dicat: Accipietis uirtutem ſuperueniente ſpi
ritu ſancto in uos, & eritis mihi teſtes. Vbi aperte per futurum habet Græca litera ἔσεσθε, fa
Iohannis.16. cta etiam primum ſuperuenientis ſpiritus ſancti mentione, ſicut etiam hoc loco. Præterea quum
eodem capite dicitur, Ad patrem uado, & poſthac non (uidebitis) me. Et poſt pauca: Puſillo tē-
pore, & non (uidebitis) me: aſſerit idem utroq; horum locorum Euangeliſtam abuſum tempore
præſenti pro futuro. Nos autem opinamur quod proprie futurum ſecundum poſuerit. Quod inde
facile eſt colligere, quod ſtatim ſequatur futurum ὄψεσθε uidebitis. Scimus tamen quoſdam Gram
maticos futura ſecunda a uerbis circumflexis in totum auferre: qui tamen fateri coguntur præ-
Matth.9. ſens indicatiui paſſim pro futuro locari, quod uix fieri ſolet. Idem autor uerbum ἀφέωνται fre
Marci.2. quenter uertit Remittuntur, quum ſit non ſolum Atticum præteritum, ſed & Ionicum & Do
Lu.7. ricum, per ablationem ι uocalis ſubiunctiuæ, & pleonaſmum ω. Nam quod dicat interpretem
fortaſſis legiſſe ἀφέονται ut ſit præſens ab ἕω & ἕομαι, non ſit ueriſimile, quum hoc bari-
tonum uerbum apud ſolos poetas reperiatur.
Iohannis.15. Capite.16. Niſi quis in me manſerit (eiectus eſt) foras ſicut palmes, & (exaruit) & (col
ligunt) eos, & in ignem (conijciunt) & (ardent). Hoc loco duo præterita & tria præſentia pro
futuris poſita ſunt: nempe ἐβλήθη pro Eijcietur, ἐξηράνθη pro exareſcet, συνάγουσιν pro
Colligent, βάλλουσι pro Conijcient, & καίεται pro Ardebit.
Eodem. In hoc (glorificatus eſt) pater meus (ut fructum copioſum adferatis) ἐδοξάσθη
pro futuro Glorificabitur, & ἵνα φέρητε pro eo quod eſt, Si attuleritis. Hoc itaque loco & præ-
teritum & præſens pro futuro ponuntur.
Iohannis.16. Capite.17. Et non (dico) uobis quod ego rogabo patrem pro uobis: ipſe enim pater (amat)
uos. λέγω pro Dicam, & φιλεῖ pro Amabit, quod tamen ſi ſolum eſſet, futurum ſecundum
eſſe poſſet. Vide huius loci enarrationem.
Iohannis.17. Eodem. Et iam non (ſum) in mundo, & hi in mundo (ſunt) εἰμὶ pro Ero ſumitur, &
εἰσὶ pro Erunt.

EVANGELII
SECVNDVM MATTHAEVM ENARRATIO

diligenter a quodam collecta, qui maxime quidem ex interpreta-
tione ſancti patris noſtri Iohannis Chryſoſtomi, præterea
& e diuerſis alijs patribus quædam in medium
attulit, & hanc explanationem in
vnum collegit.

PRIMVM quidem res fuiſſet maxime commoda,
ſi literarum nobis non eſſet opus auxilio, ſed talem vi-
ueremus vitam, vt corda noſtra vice librorum nobis
eſſent: & quemadmodum hi atramento, ita illa ſpiritu
inſcriberentur. Verum quia iam hanc repulimus gra-
tiam, vtinam vel ſecundum amplexi fuiſſemus remedium, & literis ad
id, quod opus erat, vſi fuiſſemus. His namq;, qui ſub veteri fuere teſta-
mento, puta Noe, Abraham, eiuſq; poſteris, ipſi preterea Iob ac Moſi,
non per literas, ſed per ſeipſum loquutus eſt Deus, nempe qui mentes
eorum puras repperit. Poſtquam autem in ipſum vitiorũ barathrum
cecidit vniuerſus Hebreorum populus, tum eis tabule ac literæ, reli-
quæ fuerunt, vt per has preteritorum occurreret memoria. Similiter
autem & his, qui ſub nouo fuere teſtamento, quiſq; videre poterit idẽ
accidiſſe. Neq; enim Apoſtolis tradidit Deus quicquam ſcriptum, ſed
literarum loco, ſpiritus ſancti gratiam ſe eis daturum repromiſit, Ille, *Iohannis.14.*
inquit, vobis ſuggeret omnia. Vt autem diſcas longe id melius fuiſſe,
audi quid per Prophetam dicat: Statuam eis teſtamẽtum nouum, dãs *Ieremiæ.31.*
leges meas in mentẽ eorum, & in corde ſcribam eas, eruntq; omnes
edocti a Deo. Ipſe quoq; Paulus hanc indicans excellentiam, dicit ac- *Hebræ.8.*
ceptam eſſe legem nõ in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carneis. *Iohan.6.*
Vbi uero temporis progreſſu naufragium fecerunt: quidam ſane do- *2. Corint.3.*
gmatum cauſa, alij vero vita ac moribus: rurſum memoria opus fuit,
quæ a literis ſubminiſtrari ſolet. Cogita ergo quantum fuerit malũ,
qui adeo pure viuere debuerimus, vt literis non indigeremus, ſed
pro libris preberemus corda ſpiritui. poſtquã honorem illum perdi-
dimus, ac noſipſos in hanc conſtituimus neceſſitatẽ, vt ne altero quidẽ
vtamur pharmaco, ſed quaſi fruſtra ac inuanum iacentes deſpiciamus
literas. Id ergo ne fiat, age ſane, his que ſcripta ſunt animum aduer-
tamus, ac diligentius cuiuſq; uires ſcrutemur, vt & rectorum dogma-
tum diuitias, tanquam theſaurum effodere liceat, & ſanctæ conuerſa-
tionis exempla colligere. Quam ob cauſam obſecro, quum duode-
cim fuerint Apoſtoli, ſoli ex eis duo, Matthæus videlicet & Iohãnes,
Euangelia conſcripſere? Siquidem reliqui duo, diſcipuli potius ac ſe-
ctatores erant: Marcus quidem Petri, Lucas vero Pauli. Id ea cauſa a-
ctũ eſt, quia nihil glorie cauſa faciebant, ſed omnia exigente neceſſitate.

Matthæum enim, qui ex Iudæis crediderant, obſecrauerunt, vt ſcriptã relinqueret ipſis Euangelij hiſtoriam, quam prius eos verbo docuerat. Similiter & Marcum, qui in Aegypto edocti fuerant. Lucas autem
Lu. 1. cauſam addit, cur Euangelium conſcripſerit, dicens ad Teophilum, ſe hoc propter ipſius certitudinem facere. Ait enim, Vt agnoſcas eorũ, de quibus imbutus fueras certitudinem. Iohannes vero horum nactus Euangelia, videnſq; tres verſatos in eo maxime ſermone, quo Saluatoris incarnationem demonſtrarent, & propterea dogmata, quę diuinitatem eius tangebant, ſilentio pręterierant: ideo Chriſto ipſum ad ſcribendum Euangelium inſtigante, acceſſit. Vnde etiam protinus ab initio de his diſſerit: nam ob hæc librum omnem confecit. Admirare autem, quod quum neq; vno tempore, neq; loco eodem ſcripſerint, neq; res inter ſeſe communicauerint, tamen quaſi ex vno ore quatuor loquuntur, in his præcipue dogmatibus, quæ fidei firmitatem ac ſtatum ſpectant: veluti, quod Deus factus ſit homo, quod ſit e virgine natus, quod admiranda operatus ſit, quod ſalutis præcepta dederit, quod crucifixus ſit ac ſepultus, quod reſurrexerit, & in cœlum aſſumptus ſit, quodq; omnes ſit iudicaturus, quod vnigenitus ſit filius & eiuſdem ſubſtantiæ, ſimiliſq; potentiæ ac honoris cum patre, cæteraq; huiuſmodi. Quod ſi aliquãtum, in his quę neceſſaria non ſunt, diſſoni videntur, hæc ipſa quę apparet diſſonantia, maxima fit veritatis demõſtratio, & eos omni liberat ſuſpitione. Si enim in omnibus ad temp' vſq;, locum ac verba conformes fuiſſent, nullus animum inducere potuiſſet, quin inter ſe conueniſſent, vt ex communi pacto ſcriberent quę ſcripſerunt. Diſſonantiam autem nunc dicimus, non contrarietatẽ: neq; enim contrarij fuerunt, etiam in his quę contingentia erant, ſed ea diuerſimode loquuti ſunt. In quibuſdã enim, Tunc (inquit ille) miraculum operatus eſt: hic autem, alio tempore. Item, hic quidem, tali loco, ille vero, tali. Rurſum hic, talem habuit orationem, ille autem, talem. De quibus, ſuis dicemus locis, manifeſte demonſtrantes, quod omnino non fuerint contrarij. Aliud ſiquidem eſt contrario modo loqui, aliud diuerſo modo loqui. Primus autem ſcripſit Matthæus, quod nunc præ manibus eſt Euangelium, poſt octo annos Chriſti in cœlum aſſumpti. Scripſit autem illud ad eos, qui ex Iudæis crediderant, vt prædiximus, Hebraica vſus lingua ac contextura, poſtea vero in noſtram linguam traductum eſt.

EVANGELIVM
SECVNDVM MATTHAEVM.

IN Euangeliorum inſcriptionibus, Euangeliſtę narrationem poſuerunt, quod etiam teſtatur Lucas, dicens. Quoniam complures aggreſſi ſunt contexere narrationem earum certiſſimæ fidei rerum, quæ in nobis complete ſunt. Hanc autem narrationem, Euangelium vocauerunt, quod bona hominibus nunciet, puta Deum hominem factum, hominem vero diuinum, dęmonum diſſolutionem, peccatorum remiſſionem, regenerationem, adoptionem, & regni cœlorum hęreditatem. Euangeliſtę vero dicuntur, non ſolum hi quatuor, verum etiam omnes ſimul Apoſtoli, de quibus pariter antea loquut⁹ eſt Ieſaias: Q̃ pulchri, inquiens, pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona. Verum hi quatuor, proprie Euangeliſtę vocati ſunt, quaſi qui per ſcripturam omnia narrauerunt ac prodiderunt, cæteri vero omnes, tanquam qui hoc ipſum ſine ſcriptura fecerunt.

Luc. 1.

Ieſa. 52.

LIBER GENERATIONIS IESV CHRISTI.

Caput primum iuxta Latinorũ enumerationẽ.

Per generationem intelligit hic Iohãnes Chryſoſtomus, natiuitatẽ. Dictio ſiquidem γένεσις, quum ſit generalis, etiam hoc ſignificat. Quidam autem dicunt, quod ex quo Chriſtus ſupernaturaliter natus ex virgine, naturalem renouauit natiuitatem, reliquũ eſt, vt etiam Euangeliſta naturale natiuitatis vocabulum renouauerit, generationẽ ipſam vocans + Ieſus autem nomen Hebraicum eſt, ſignificat autem ſaluatorem. Ipſe enim, ait, ſaluum faciet populum ſuum a peccatis eorum. Ne autem fallaris in nomine varia ſignificãte cum Ieſus audis: ſiquidem & alius fuit Ieſus: idcirco non ſimpliciter ipſum dixit Ieſum, ſed Ieſum Chriſtum, hunc ab illo diſtinguens. Verum dubitare quiſpiam poterit, eo quod hic liber non ſolam contineat Chriſti natiuitatem, ſed & omnem eius conuerſationem, ac viuendi ratiõem. Hanc dubitationem diſſoluimus, dicentes omnis eius conuerſationis, modiq́ viuendi caput, & pręcipuum ac radicem noſtrę ſalutis, fuiſſe natiuitatem. Id enim ſtupore & admiratione replet, eſtq́ ſupra omnem ſpem ac expectationem, vt Deus fiat homo: quo facto, omnia quę poſt hoc facta ſunt, ex conſequenti, ſuoq́ ordine conſequuntur. Reliquum eſt ergo, vt ab hac magis pręcipua parte, totum librum, generationis librum vocauerit. Ita nempe Moſes quoq́ primum ſuum librum vocauit Geneſeos, hoc eſt creationis cœli & terræ: quum nõ ſolum de cœlo & terra, verũ etiam de omnibus loquatur creaturis.

Matth. 1.

\+ *Vel. Quum Chriſtus & ſupernaturaliter natus ſit, puta ſine ſemine, & ex uirgine: & naturaliter, puta ex muliere, & uberibus lactatus: ideo dixit, generationis, inſinuans id quod erat ſupernaturale. Infra autem dicit: Ieſu Chriſti natiuitas ſic fuit, manifeſtans id, quod fuit naturale. Quidam uero dixerunt, generationem Ieſu, ipſius in mundum deſcenſionem, quo modo uidelicet factus ſit uel natus.*

Filij Dauid, filij Abraham) Filium quidem Dauid vocauit Chriſtum,

filium vero Abraham ipſum Dauid: auditorum mentes erigens ad pmiſſionum memoriam. Olim enim promiſerat Deus Abraham ac Dauid e ſemine ipſorum naſciturum eſſe Chriſtum. Quum autem auditores eſſent Iudæi, vt prędiximus, nouerant illas promiſſiones. Primũ autẽ Dauid poſuit, quod in ore omnium ferretur, vtpote propheta magnus, & tanquam rex glorioſiſſimus: quiq; nõ tãto ante tempore obiiſſet. Abraham autem, quanquam inſignis fuerit, nempe patriarcha, attamen quum ante multa ſecula e viuis exceſſiſſet, tanta memoria non colebatur. Etſi etiam vtriq; promiſerit, de illo tamẽ quaſi vetuſtiori ſilebatur: hoc autem tanquam recentius, in omnium ore circumferebãt: propter quod etiam dicebant: Nonne e ſemine Dauid, & de Bethlehem caſtello vbi erat Dauid, venturus eſt Chriſtus? Itaq; nullus eum filium Abraham, ſed omnes Dauid filium vocabant. Sic ergo ab eo qđ notius erat incipiens, ad id quod erat vetuſtius aſcendit. Verum Matthæus quidem, quum ad eos, qui e circunciſione erant ſcriberet, non altius q̃ vſque ad Abraham genealogiã reduxit, ſed ab hoc ſumpto principio, vſque ad ipſum Chriſtum deſcendit, oſtendens ſolum, quod e ſemine Abraham & Dauid natus eſſet, ſecundum promiſſa ad illos facta.

Gene.2. *Pſal.131.* *Iohan.7.*

Nihil enim æque delectabat eos, qui ex Iudæis crediderant: atq; audire, quod e ſemine Abraham ac Dauid natus eſſet Chriſtus, vtpote qui inde ſemper ipſum expectaſſent. Lucas vero quaſi per medium Theophilum ſimul omnibus loquens fidelibus, perfectam trahit generationem: inferne magis ab ipſo inchoans Chriſto, & ad ipſum vſq; Adam aſcendens, vt demonſtraret, quot generationibus ſeparatus ſit nouus Adam a veteri: & ſuper quot generationes regnauerit peccatum. Differentia igitur rerum demonſtratarum, differentiam fecit demonſtrationum. Siquidem Matthæus Abraham neceſſario faciens mentionẽ, ab hoc merito deſcendit ad Chriſtum, cuius genealogia deſcribitur.

Lu.3.

Lucas vero qui ad huiuſmodi neceſſitatem mentionis Abrahæ faciendæ non inducebatur, neceſſario a Chriſto inchoans, quid apud Hebręos conſuetum eſſet, diligenter inquiſiuit, & iuxta id quod inquiſiuerat, genealogiam contexuit.

Verã nominũ huius genealogiæ orthographiã, & illius quã habet Lucas ad Hebreorũ fortẽ, in noſtris annotationibus de uaria exemplariũ lectiõe ante libri exordiũ inuenies. ſup. 6. Lucæ caput iuxta Græcorum ſupputationem, & .3. iuxta Latinorum, ad id uerbum, Qui fuit Matthan.

Abraham genuit Iſaac, Iſaac autem genuit Iaacob, Iaacob autem genuit Iudam & fratres eius) Moris erat per mares texere genealogias: Vir enim ſemẽ infundit, & ita principium eſt & radix prolis, caputq; mulieris, vt inquit Apoſtolus: mulier autem ſemen fouens, enutriens ac coagulans, in adiutorium viro data eſt. Iudam vero præ filijs alijs Iaacob poſuit, licet primogenitus non eſſet, eo quod ex tribu eius Chriſtus deſcenderet. Quum autem in generationum ſerie vnus ſemper ab vnoquoq; ſucceſſor ponatur: ſtudioſe obſeruandum eſt, quando plures ponuntur ſucceſſores: non enim fruſtra plurium ſit additio, ſed ſtatim cauſa agnoſcitur. Fratrum ſiquidem Iudę hic fecit mentionem: quia vnus erat Iſraeliticus populus, ad duodecim radices relatus, qui ſunt duodecim filij Iaacob: & videntur etiam hi quaſi progenitores Chriſti nuncupari, tanquam qui tribuum Iſraelitici generis principia ſunt, a quo generatus eſt Chriſtus.

Iudas autem genuit Phares e Thamar.) Iudas quartus fuit filiorũ Iaacob. Accepit autem primogenito filio ſuo vxorem: quo abſq; liberis defunčto, iunxit eam ſecundo: hoc autem ſimiliter mortuo, nuptias diſtulit. Mulier vero cupiens vehementer ex genere Abraham, vtpote celebri ac præclaro, ſemen ſuſcipere: vbi ſocerũ Iudam promiſſum differre vidit, hoc pacto illum decepit. Habitum enim ſcorti induta, ante portas ciuitatis contecta ſedit: quam videns Iudas, nec agnoſcens, ingreſſus ẽ ad eam, quaſi ad ſcortum: quę cognita, geminam cõcepit prolem. Accedentibus autem partus doloribus, quum Phares & Zara pariendi eſſent: vbi vidiſſet obſtetrix Zara primum efferentem manum, volens primogenitum ſigno notare, coccino manum, quam extulerat, ligauit: alligatam autem retraxit infans: qua retracta, Phares proceſſit, deinde Zara. Et hęc quidem rei geſtæ hiſtoria eſt. Solum autem Phares accepturus erat Euangeliſta in genealogiam, vtpote per quem ad Dauid genus procedebat. Nunc vero cum ipſo etiam Zara poſuit, quaſi typum populi Chriſtiani: ſiquidem Phares Iſraëlitici typus erat. Sicut enim Zara, primum quidem manum efferens, retraxit eam: deinde Phares egreſſo, tunc & ipſe integre exiuit. Ita quoq; vitæ euãgelicæ pars quidem temporibus Abraham apparuit: qua retracta, proceſſit legalis: & poſt hanc perfecte apparuit euãgelica. Vides igitur nõ fruſtra fuiſſe Zarã aſſumptum. Reliquum eſt oſtendere, quod ipſius quoq; Thamar non abs re meminerit, ſicut & triũ poſtea aliarum. Sed quia Thamar quidem illicite nupta erat, vtpote ſocero nupta: Raab autem meretrix erat, & Ruth alienigena, vxor vero Vriæ adultera, quemadmodũ ipſarum docent hiſtoriæ: adduxit eas in medium, vt manifeſtum faceret, Chriſtum non erubuiſſe ab huiuſmodi deſcẽdere progenitoribus: quorum vnus quidem ex illicite nupta natus erat: alius autem ex fornicaria: & rurſum hic ab alienigena deſcenderat, ille vero ab adultera. Neq; enim virtuti dedito, nocet progenitorum iniquitas. Quiſq; enim a proprijs operibus, non ab alienis probus iudicatur aut improbus. Nã ob id etiam venit Chriſtus: non vt noſtra fugeret opprobria, ſed vt ea ſuſciperet, ſuiſq; virtutibus perimeret. Vt medicus nãq; aduenit Chriſtus, non vt iudex. Hæc igitur prima eſt cauſa. Altera vero, quia eo quod Iudæi virtutis, quæ circa animam verſatur, nulla habita cura, de progenitoribus plurimum gloriabantur, generoſitatem illorum ſurſum ac deorſum circumferentes: reprimit tumorẽ ipſorum: oſtendens etiam illos ex illegitimis natos nuptijs. Statim enim patriarcha eorũ, eiuſdemq; nominis Iudas, ex ea, quæ ſibi ſceleſto modo copulata eſt, progenitorem ipſorum Phares & Zara genuit. Dauid quoq; ille adeo celebris, ex adultera Solomonem generauit. Reſtat itaq; vanam eſſe de progenitoribus iactantiam. Opinor autem ob hãc etiam potiſſimum cauſam, fratrum quoq; Iudæ meminiſſe. Quatuor enim ipſorum ab ancillis Iaacob nati ſunt, & tamen nulli eorum generis obfuit differentia: omnes namq; ſimiliter & patriarchæ fuerunt, & capita tribuum.
Tertia vero cauſa eſt, quod mulieres illæ fuerunt figura eccleſiæ, quæ ex gentibus congregata eſt. Quemadmodum enim illas diuerſis ſubie-

Gen. 38. Gene. 38. Ioſue. 2. Ruth. 1. 2. Reg. 11. Gene. 3.

ctas peccatis viri prædicti duxerunt: ita quoque CHRISTVS humanam naturam, varijs oppreſſam peccatis, ſibiipſi vniuit. Et ſicut genus talium mulierum nequaquam indignum reputauit: ita nec eccleſiæ ſecum deſponſationem. Simul quoque per talia docemur, non de progenitorum peccatis, ſed de proprijs erubeſcere: neque de maioribus gloriari, ſed propriæ curam habere virtutis. Neque viros egregios talibus copulatos nuptijs, propter huiuſmodi matrimonia vilipendere. Neque eos repellere, qui a diuerſis iniquitatibus ad fidem accedunt.

Phares autem genuit Eſrom: Eſrom autem genuit Aram: Aram autem genuit Aminadab: Aminadab autem genuit Naaſſon: Naaſſon autem genuit Salmon: Salmon autem genuit Booz e Rahab: Booz autem genuit Obed ex Ruth: Obed autem genuit Ieſſæ: Ieſſæ autem genuit Dauid regem: Dauid autem rex genuit Solomonem ex ea quæ fuit Vriæ. Solomon autem genuit Roboam: Roboam autem genuit Abia: Abia autem genuit Aſa: Aſa autem genuit Ioſaphat: Ioſaphat autem genuit Ioram: Ioram autem genuit + Oziam: Ozias autem genuit Ioatham: Ioatham autem genuit Achaz: Achaz autem genuit Ezeciam: Ezecias autem genuit Manaſſen: Manaſſes autem genuit Amon: Amon autem genuit Ioſiam: Ioſias autem genuit Iechoniam & fratres eius in tranſmigratione Babylonica.)

+ (margin)

Quartus certe Regum liber ac ſecundus Paralipomenon tres Ioſiæ filios ponunt Ioacham, Ioacim qui & Eliacim uocabatur, ac Sedeciam, qui & Matthanias dicebatur: ab vno autem horum, puta Ioacham deſcendiſſe Iechoniam dicunt. Liber autem Eſdræ Iechoniam filium Ioſiæ fuiſſe dicit, ſicut & præſens Euangeliſta. Quid ergo dicemus? Quod quem illi Ioacham dixerunt, hic Iechoniam appellat: binominis enim erat, ſicut & fratres ſui. Etenim quæcunque illi circa Ioacham dixerunt, hæc omnia Eſdræ liber inuariabiliter de Iechonia dixit: & quod matrem habuit Hamital filiam Ieremiæ: & quod viginti trium annorum erat, quum regnare cœpiſſet: & tribus tantum menſibus regnauit. Eiectus eſt enim a Pharaone rege Aegypti: & captiuus migrauit in Aegyptum. Reliquum eſt igitur, vt alius fuerit Iechonias filius + Ioacim, cuius fratres nullus liber poſuit. Veriſimile eſt autem poſtquam Aegyptij a Nabugodonoſor rege Babylonis fugati ſunt, tranſlatum eſſe & Iechoniam in Babylonem, & in ea genuiſſe Salathiel. Ioſias (inquit) genuit Iechoniam & fratres eius in tranſmigratione Babylonica. Et quidem hos ante Iudæorũ in Babyloniam tranſmigrationem Ioſias genuerat. Reliquum eſt ergo, vt, in tranſmigratione, capiatur pro eo quod eſt, circa tempus tranſmigrationis. Meminit quoque fratrum eius: eo quod omnes ipſi ſimiliter regnauerunt, & pariter a Nabugodonoſor captiui in Babylonem tranſlati ſunt.

4. Reg. 23. 2. Paralip. 36.

+ forte, Ioacham, legendum eſt.

+ *Quomodo autem circa mediam hanc partem tres præterijt reges, nempe Ochoſiam filiũ Ioram & Ochoſiæ filium Ioas, & ipſius Ioas filium Amaſiam? Amaſias enim genuit Azariam, quem ſecundus Paralipomenon Oziam nominauit: binominis enim erat. Quomodo ergo Matthæus ait Ioram genuit Oziam? Nam quod Ioram genuerit Oziam tanquam abnepotem aut poſterum ſuum, non tanquam filium, manifeſtum eſt. Qua igitur cauſa tres reges, ut dictũ eſt, prætermiſſi ſint, nullus hactenus dixit. Valde enim perplexa eſt ratio his, qui noſtris nati ſunt*

+ (margin)

ſunt temporibus. Reuerentia autem, quam erga maiores noſtros habuerunt, in cauſa fuit, ut ab hac abſtinerent quæſtione.

Et poſt tranſmigrationem Babylonicã Iechonias genuit Salathiel: Salathiel autem genuit Zorobabel: Zorobabel autem genuit Abiud: Abiud autem genuit Eliacim: Eliacim autem genuit Azor: Azor autem genuit Sadoc: Sadoc autem genuit Achim: Achim autem genuit Eliud: Eliud autem genuit Eleazar: Eleazar autem genuit Matthan: Matthan autem genuit Iaacob: Iaacob autem genuit Ioſeph uirum Mariæ, ex qua genitus eſt IESVS, qui uocatur Chriſtus.) Ad Ioſeph deueniens, non in hoc verbo ſeriem terminauit, ſed addidit, virum Mariæ, docens nos, quod ob hanc ipſam, generationis ordinem contexuit. Quia enim moris non erat mulierum genealogias ponere, ſtuduit, vt & morem ſeruaret, & alio modo Chriſtum demonſtraret ex genere Abraham & Dauid deſcendere. Ideo ſpõſi matris Dei genealogiam contexuit: & per hunc, quod intendebat, demonſtrauit. Ex quo enim Ioſeph de genere illorum eſſe demonſtratus eſt, manifeſtum quoq; eſt, Dei matrem inde deſcendere. Nam aliũde ſponſam ducere non licebat, niſi quæ ex eadem eſſet tribu, eademq; familia, & ita conſanguinea. Ipſum autem Ioſeph, virum quoque eius dicit, hoc eſt ſponſum. Nam & poſtmodum in ſequentibus, eam vocat vxorem, hoc eſt ſponſam. Ita enim conſuetum erat vocari etiam antequam coniungerentur.

Omnes igitur generationes ab Abraham uſque ad Dauid, generationes quatuordecim: & a Dauid uſque ad tranſmigrationem Babylonicã, generationes quatuordecim: & a tranſmigratione Babylonica uſque ad Chriſtum, generationes quatuordecim.) Omnes generationes trifariam diuiſit, & merito. Tres enim fuerunt gubernationis modi. Siquidem ab Abrahã poſt Moſen & Ieſum Naue vſq; ad Dauid, ſub iudicibus gubernabantur. A Dauid vſq; ad tranſmigratiõem Babylonicã ſub regibus: a tranſmigratione vero Babylonica, vſq; ad Chriſtum, ſub pontificibus. Veniẽte autem Chriſto vero iudice, rege ac põtifice, ceſſauerũt dictæ politiæ. Aequum eſt autẽ quęrere, quo modo in tertia parte, vbi duodecim tantũ ponit perſonas, quatuordecim dicat eſſe gñationes? Ideo videlicet, qa ipſum trãſmigrationis tẽpus in ordine gñatiõis poſuit: & ſimiliter ipſũ Chriſtũ, ſicut magn⁹ docuit Chryſoſt.

Ieſu Chriſti autem natiuitas ita fuit: Quum eſſet deſponſata mater eius Maria ipſi Ioſeph, priuſquam conuenirent, reperta eſt pregnans eſſe e ſpiritu ſancto.) Priuſquam conuenirent ad coitum. Non dixit autem, Priuſquam ipſa veniret ad domum illius. Iam enim in ea erat. Multis ſiquidem moris erat, vt apud ſe haberent ſponſas, propter ſecuritatem. Reperta eſt autem, hoc ẽ, apparuit: ait aũt reperta eſt, propter inopinatũ effectum. Ne quiſpiam vero turbetur, eo quod dixerit, Reperta eſt eſſe pręgnãs, ſi id ſolum audiat: ideo orationem cõtexuit, addens, e ſpiritu ſancto. Et quã ob cauſam nõ eſt impregnata anteq̃ deſponderetur? Ne occideret̃, vtpote ſuſpitione de ea habita, quod corrupta eſſet. Cui enim pſuadere potuiſſet, cũ viro ſe nõ eſſe cõgreſſam? Propter hoc ergo poſt deſpõſationẽ, & quũ iã in domo viri eſſet, impregnat̃, vt veriſimile ſit ex ipſo cõcepiſſe: & ita periculũ euadat. Præterea, vt in neceſſarijs habeat ſubminiſtratorẽ & procuratorem: eo maxime tempore, quo in Aegyptum fugiendũ erat.

Tu vero ne quæras, quo modo conceperit: neque curioſe ſcruteris, quo pacto formatus ſit embrio. Hoc enim neque Euangeliſta docuit, neque ante ipſum angelus, qui virgini conceptum annunciauit: Hoc ſiquidem ignorabant, eo quod incomprehenſibile ſit, ſoliq; beatę Trinitati cognitum. Verum id tantum ſcito, quod filius incarnatus eſt ſecundum patris voluntatem, cooperante etiam ſpiritu ſancto.

Ioſeph autem uir eius, quum eſſet iuſtus, & nollet eam traducere: uoluit occulte dimittere eam.) Iuſtus quidem dicitur, qui auaritiam odit: dicitur etiam generaliter, qui virtutem colit: ſicut & hic Ioſeph iuſtꝰ eſſe perhibetur, quū propter alias eius virtutes, tum propter manſuetudinem ac probitatē eius. Traducere autem dicebatur, quando vir ad concilium ducebat vxorem, de qua ſuſpitionem habebat, ipſamq; accuſabat: & ita manifeſte eam a domo propria dimittebat. Quod nolens facere Ioſeph, voluit clam dimittere eam, vt & ipſe nulli obnoxius crimini, ſecundum legē maneret, eas iubentem dimittere, quæ aliunde in vtero haberent, & illam a malorum perpeſſione ſeruaret, quæ id quod factum erat, non manifeſtabat.

Numer. 5.

Hæc autem eo cogitante, ecce angelus domini apparuit ei in ſomnis.) Vide manſuetudinis excellentiam. Non ſolum hac de re nihil alteri manifeſtabat, ſed nec ipſi de qua ſuſpitionem habebat: tantum apud ſe cogitauit clā dimittere eam. Et quare non antequam venter intumeſceret virginis dixit angelus ipſi Ioſeph, quæ facta fuerant circa conceptionem ſine ſemine? Quia propter magnam rei nouitatem incredulus fuiſſet. Quū ergo res iam appareret, indicat, faciliuſq; perſuadet. Præterea cur non ipſa virgo manifeſtauit Ioſeph, quum prius a Gabriele eſſet edocta? Quia ſciebat fidem ſibi non habendam: magis itaq; laborabat ſtudens, quod impletum erat obtegere. Ad hæc: quare non poſt ventris tumorem ſignificauit angelus virgini conceptionem, quæ per ſpiritum ſanctum facta eſſet? Quia niſi prius rem didiciſſet, timore ac perturbatiōe adeo exagitari potuit, vt mortē ipſa ſibi conſciſceret, plane ſciens quod nulli vnquam perſuadere potuiſſet, ſe nulli commixtam eſſe viro. Propterea virgini quidem ante conceptionem angelus nunciauit, Ioſeph autem parturitionis tempore. Et Matthęus quidem de angelo Ioſeph apparente conſcripſit: Lucas vero quomodo virgini diuinus cōceptus ſit annunciatus: vtrumq; enim factum eſt. Rurſum quam ob cauſam in ſomnis ipſi Ioſeph apparuit angelus, & non manifeſte ſicut virgini? Quia virgini quidem manifeſta opus erat viſione, propter rei quæ ſignificabatur nouitatem: Ioſeph autem videns quidem vteri tumorem, cognitam tamen habens vitæ virginis puritatem ac innocentiam, alio quoq; modo facilius erat crediturus, tanquam qui ſomnia probe nouerat diiudicare: ideo in ſomnis angelum videt.

Lucæ.1.

Dicens: Ioſeph fili Dauid ne timueris accipere Mariam coniugem tuam.) Dauid filium, ipſum nominat, mentem eius ad Dauid reducens, a quo Chriſtum eſſe venturum expectabant Iudæi. Dicens autem, Ne timueris, eidem manifeſtat proprij cordis arcanum. Timebat ſiquidem retinere Dei matrem: ne Deum offenderet, retenta contra legē adultera.

Quid

Quid eſt autem accipere? Intus retinere,vel ad ſeipſum rurſus capere. Iam enim mente ab eo diuiſa erat. Accipere vero non ad nuptias, ſed ad cuſtodiam. Vxorem quoq; tuam dixit, vt inde certiorem eum faceret,quod a nullo cognita eſſet viro.

Quod enim in ea genitum eſt, + a ſpiritu ſancto eſt.). Formatum in ea genitũ dixit,vt diſcamus non paulatim modo ſeminis formatum eſſe:ſed repẽte quantum ad formationem perfecte factus eſt. Vide autem quo modo ipſum admonuit eius, quod a Dauid expectabatur: deinde manifeſtauit ipſi occultum cordis timorem, & quid facere decreuiſſet: poſtea docuit puram eſſe eius ſponſam: & ita tandẽ,quod rei caput erat intulit,videlicet, quod a ſpiritu ſancto eſſet,vt hoc mõ facili⁹ recipi poſſet.

+ Quod ab aliquo eſſe dicitur,uel eſt modo generationis,iuxta illud: Ego a Deo exiui: uel modo creationis,iuxta illud: Vnus Deus & pater a quo omnia: uel modo naturali,ſicut effectus eſt ab operante. Quod igitur in uirgine genitũ eſt,non generationis modo a ſpiritu ſancto eſt: quia quod natum eſt, caro eſt: neq; naturali modo: ſpiritus enim incorporeus eſt. Reliquum eſt igitur,ut ab eo ſit,tanquã creatura,uel plaſmatio eius. +

Pariet autem filium: & uocabis nomen eius Ieſum: ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum a peccatis eorum.) Tu hunc vocabis Ieſum,quaſi lege pater. Etſi (inqt) quæ patris ſunt circa ipſum non exercueris, quãuis tuum non eſt,qđ natum eſt,ideoq; nomen ipſe de ſupernis attuli: tu tamẽ ipſi impones. Verum quia nomen Ieſus,ſaluatorem ſignificat, oſtẽdit merito ita vocandum eſſe: Ipſe enim (inquit) ſaluum faciet populum ſuum,nõ a bellis ſenſibilibus,ſed quod longe maius eſt,a peccatis eorum: quod null⁹ vnquam fecit hominum: vt hinc quoq; manifeſtum faciat Deum eſſe, q gignitur. Populum autem ſuum, iuxta proximum quidem intellectũ vocat Iudæos,ex quibus natus erat: iuxta arcanum vero omnes,qui in ipſum crederent,& ſibiipſis regem hunc aſcriberent.

Hoc autem totum factum eſt,ut compleretur,quod dictum eſt a domino per prophetam) Etiam hoc ſubdit angelus. Hoc autem totum: tale inquam,virginem ſcilicet a ſpiritu ſancto impregnari. Deinde adducit teſtimonium, per prophetam quidem Ieſaiam prolatum,nõ tamẽ quaſi eius ſit, ſed Dei: Ieſa.7.
dictum enim eſt (inquit) a domino per prophetam.

Dicentem: Ecce uirgo erit grauida.) Hoc Iudæi deprauant,quoſdam proferentes interpretes,qui ſcripſerunt: Ecce adoleſcentula. Quibus reſpõdemus,cunctis illis interpretibus,multo fide dignius eſſe id, quod habent ſeptuaginta,non ſolum propter eorum multitudinem & conformitatem,verum etiam temporis ratione. Hi ſiquidem ante centum & eo plures annos ante Chriſti aduentum interpretati ſunt: ideoq; omni carent ſuſpitione. Qui autem ſcripſerunt, Ecce adoleſcẽtula,poſt Chriſti incarnationem interpretati ſunt,odio magis, vtpote Hebræi,veritatem obſcurantes: Alioqui nomen etiam adoleſcentulæ, pro virgine ponit ſcriptura. Loquens ſiquidem de virgine, quæ inſidias perpeſſa Deuter.22.
eſt: Si clamauerit,inquit,adoleſcentula ſiue puella,hoc eſt virgo. Quod ſi iuxta eorum intellectum adoleſcentula nupta eſt, quid nouitatis habebit eã quæ nupta ſit,cõcepiſſe ac parere. Prius enim dixit propheta: Dabit domin⁹ ipſe vobis ſignũ; deinde addidit: Ecce virgo erit grauida. Ieſa.7.

Signum

Signum autem dicitur,quod ſupra naturam eſt,non quod naturale

Et pariet filium: & uocabunt nomen eius Immanuel, quod interpretatur, nobiſcum Deus) Vocabunt;qui nam? Quicūq; ſcilicet in ipſum crediderint. Atqui nullus ipſum Immanuel nominauit. Nomine quidem nullus,re autem omnes. Quia enim credentes, quum hic comprobaretur eſſe Deus, ita eſſe credebant:confitebantur,quod eſſet nobiſcū Deus. Etenim nobiſcum quaſi homo conuerſabatur:hoc autem eſt Immanuel. Nam alias quoq;,hic eſt prophetis mos,vocationes appellare futuras actiones. Siquidem puerum hunc inter alia nomina prophetæ præcepit Deus, vt vocet.Cito prædabitur,cito ſpoliabit:nō quod nomine ita vocatus ſit, ſed quod ſtatim diabolum fugauerit,& quos ille captiuos habebat,prędatus ſit,ac ſpoliauerit. Rapuit itaq; vaſa,quæ prauitatem eius imbiberant:dico ſane Publicanos & latrones,quiq; ex gentibus crediderūt. Et pleraq; ſimilia inueniemus.

Ieſa.8. Marci.3

Experrectus autem Ioſeph a ſomno, fecit ſicut præcepit ei angelus Domini: & accepit coniugem ſuam) Quare ſomnio in re tanti momenti adeo facile credidit? Quia apparens angelus detexit ei proprij cordis cogitationem. Intellexit ergo vere a Deo veniſſe:ſolus enim Deus nouit cordium arcana. Poſtquam vero ipſum admonuit prophetię Ieſaię, magis in adimpletione confirmatus eſt.

Et non cognouit eam,donec peperiſſet filium ſuum primogenitum) Poſuit hic, Donec,nō vt ſuſpitio tibi ſuboriatur, quod poſtea cognouerit eā. Sed quia Iudæi Chriſtum e fornicatione natum nugabantur, blaſphemæ eorū ſuſpitioni obſtans euangeliſta de ſolo tempore natiuitatem pręcedente plenam fecit fidem:de inſequenti vero tibi reliquit coniectādum. Quo modo enim tentaſſet,vel etiam cogitaſſet eam cognoſcere,quæ de ſpiritu ſancto concepiſſet,tantumq; facta eſſet receptaculum? Cognitionem autem hic honeſte pro carnis commixtione poſuit. Eſt præterea ſcripturæ idioma,dictionem, Donec, ponere:non vt tempus determinet. Veluti de arca Noë:Et nō ē reuerſus coru⁹,donec ſiccata eſt terra:neq; enim poſtea reuerſus eſt. Et rurſum:Sede a dextris meis,donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. Atqui etiam poſt inimicorū ſubiectionem,a dextris eius ſedet:|plurimaq; ſimilia frequenter ponūtur. + Primogenitum quoq; nunc dicit,nō eum,qui inter fratres primus fuerit,ſed primum & ſolum. Inter varia nāq; primogeniti ſignificata,tale etiam quippiam continetur. Etenim primum quoq; eſſe eū, qui ſolus eſt,teſtatur ſcriptura,quum dicit:Ego Deus primus, & poſt me non eſt alter.

Gen.8. Pſal.109. Ieſa.44.

+ Apud ſacram ſcripturam quatuor ponuntur ſignificata huius nominis,Primogenitus. Denotat namq; primum inter fratres genitum. Sic Ruben dicitur primogenitus in filijs Iaacob. Significat quoq; primum & ſolum genitum,ſicut in præſenti loco. Ad hæc etiam denotat egregium & honoratum. Sic dicitur eccleſia primogenitorum in cœlis deſcriptorum. Præter hæc autem omnia,ſignificat & eum,qui ſimpliciter præceſſit, iuxta illud: Primogenitus omnis creaturæ,hoc eſt,ante omnem creaturam habens eſſe.

Et uocauit nomen eius Ieſum) Vocauit Ioſeph, quemadmodum edoctus erat ab Angelo.

MAGIS.

Q*Vum autem genitus eſſet Ieſus in Bethlehem Iudææ in diebus Herodis Regis, ecce Magi ab Oriente aduerunt Ieroſolyma)* Quare & locum dicit,& tẽpus,ac Herodis dignitatem? Locum quidem,vt oſtendat completam eſſe Micheę prophetiam,qui dixit:Et tu Bethlehem terra Iuda,nequa quam minima es inter principes Iuda, ex te enim exibit dux, qui regat populum meum Iſrael. Tempus uero, vt ſimiliter doceret, impletam eſſe prophetiam Iaacob dicentis:Non deficiet principatum tenens de Iuda,nec dux de fœmoribus eius,donec veniant,quæ ei repoſita ſunt. Inſtante nempe natiuitatis Chriſti tempore, defecit principatum tenens de Iuda,ac deinceps dominari cœpit Herodes Idumæus alienigena. Dignitatem quoq; poſuit Herodis. Fuit enim & alter Herodes tetrarcha,qui præcurſorem interemit. Hi autem Magi erãt Perſæ. Siquidem Perſæ maxime inter omnes nationes magica exercebant. Conſidera etiam quomodo ſtatim a principio gentibus in confuſionem Iudęorum,fidei ianua aperitur. Quum enim hi prophetas habentes,qui Chriſti prędixerant aduentum, parum aduerterent animũ,ideo diſpoſitũ eſt.vt venirent barbari,hiq; Magi,& e longinqua regione,vt eos docerent,quod a proprijs prophetis diſcere non curabant,vt ſi poſtea contendere voluerint, nõ habeãt quod reſpondeãt. Quid enim dicere poterunt,quãdo Magi,viſo vnico aſtro, crediderũt, ipſi autem,neq; tot prophetis credere voluerunt. .ii. Gen.49.

Dicentes,Vbi eſt ille qui natus eſt Rex Iudæorum? Vidimus enim ſtellam eius in Oriente et uenimus ad adorandum eum) Et vnde cognouerũt ſtellam illam,Regis Iudæorum natiuitatem manifeſtare? Quia ex genere Balaam Aſtrologi deſcendebant, & ſcripta illius adeuntes, inuenerunt ab eo dictum: Orietur ſtella ex Iaacob, & conſurget homo ex Iſrael. Tali itaq; prophetia permoti,agnouerunt ex Iudæis Regem naſciturum in modum ſtellæ,excelſum ſcilicet & clarum. Ex eo igitur tempore ſtellas obſeruabant: tunc autem hanc inſuetam,& recenter apparentem videntes, nihil cunctãdo venerunt, vt eum qui natus erat,adorarent, volentes a prima ſtatim ætate ipſi pẽdere tributa,vt cognito quis eſſet,& in qua ortus ciuitate:vbi creuiſſet,amicum ſibi haberent. Et quidem vſq; ad Paleſtinæ regionem ſtellæ ducatum habuerunt. Vbi autem Ieroſolymis appropinquaſſent,amplius eam non viderunt. Quod factum eſt, vt duce perdito, interrogare cogerentur: fieretq; Iudæis manifeſtum, natum eſſe Chriſtum,ne in poſterũ dicere poſſent, Non nouimus vtrũ natus ſit. Significauit etiam ſtella Chriſtum, vt Balaam prophetia compleretur. Quia enim prophetę Chriſtum pręmonſtrantes, Iudæis perſuaſuri non erant:reliquum erat,vt gentibus ſtella indicaret iuſtitię ſolem e terra oriẽtem. Neq; enim prophetã aut nunciũ viderant,vt ab eis cognoſcerẽt. Soli aũt Perſę ſtellã hãc obſeruauerãt:ſoli nãq; diligẽtius circa Aſtrologiã ab infantia occupabant. Neq; tamẽ oẽs Perſę, quia non oẽs acris erãt ingenij, neq; æqualiter omnes erant credituri. Nunc vero dicendum eſt contra Genethliacos, qui ſtellam hanc proferunt in patrocinium artis Genethliacę,ſtellam hanc non naturam ſtellarum Numer.24.

larum,ſed figuram duntaxat habuiſſe. Et vere diuina quædam inerat potentia in hanc figuram transformata. Et hoc quidem ex multis manifeſtum eſt. Primum a via. Nam quælibet ſtella ab ortu progredit in occaſum, ſola hæc a ſeptentrione in meridiem ferebatur: talem nẽpe ſortitur Paleſtina ſitum,ſi ad Perſidem conferas. Secundo a ſplẽdore. Siquidem nulla in die apparet, propter exceſſum lucis ſolaris: hanc ſolam in die apparentem ſol occultare non poterat. Tertio ex hoc,quod prout opus erat,apparebat, rurſusq; occultabatur. Vſq; ad Paleſtinę enim regionem ducatum illis pręſtãs,apparuit. Ex quo autem Ieroſolyma acceſſerunt, ſeipſam occultauit: rurſumq; a Ieroſolymis exeuntibus,demonſtratur. Et illis quidem euntibus,præcedebat, ſtantibus vero circummanebat, iuxta illorum neceſſitatem ſuũ præbens motum. Quarto ex eo,quod terræ proxima incedebat,neq; enĩ ſpeluncam aut diuerſorium demonſtraſſet,ſi alijs proxima ſtellis,ſublimis lata fuiſſet: nunc autem veniens, ſtetit ſupra locum, in quo erat puer.

Quum audiſſet autem hæc Herodes Rex,turbatus eſt,& tota Ieroſolyma cum illo) Herodes quidem iure turbatus eſt, nempe timens de regno ſuo, filiorumq; ſuorum: tota autem ciuitas,quæ Ieroſolyma appellantur,quare turbata eſt? Atqui gaudere ipſam magis oportuit,quod ipſis Rex natus eſſet,quem olim prophetę ſaluatorem ac redemptorem Iſrael prænunciauerant,& gloriari tanquam propinquos, quod ſtatim a cunabulis Perſas ad ſui adorationem attraheret. Verum excæcauit illos inuidia,ſtatimq; audientes,turbati ſunt: quaſi timentes, ne forte ſalutem conſequerentur. Perſę vero quũ eſſent extranei,nõ ſolum nato nõ inuiderunt, imo a finibus ſuæ regionis vſq; Bethlehem propter eum venerunt. Iudæi autem quum eſſent cognati,etiam gloriæ eius inuiderunt,ne forte magnus futurus eſſet: & quum Bethlehem prope haberent,ita inuidi fuerunt ac pigri,vt ad eam non accederent.

Et congregatis omnibus principibus ſacerdotum & ſcribis populi, ſciſcitabatur ab eis,ubi Chriſtus naſceretur.) Atqui Magi non dixerunt ſe Chriſtum quærere, cur igitur Herodes de Chriſto interrogat? quia iamdudum audiebat in proximo naſciturum eſſe Chriſtum Regem Iſrael,ſtatimq; audiens in Iudæa natum eſſe Regem,& quod hunc ſtella Perſis indicaſſet, intellexit eum eſſe,qui dicebatur Chriſtus. Et conuocat principes ſacerdotum ac ſcribas,vtpote dicta prophetica,libroſq; in ore habentes, & interrogat,vbi Chriſtus naſceretur,hoc eſt,in quo terrę loco naſcitur inueniretur. Illi vero & locum dicunt,& teſtem citant prophetam. Scire autem oportet, quod nominatim Chriſtum eſſe Deum, cæteris manifeſtius ſcripſit Daniel.

At illi dixerunt: In Bethlehem Iudææ. Sic enim ſcriptum eſt per prophetam: Et tu Bethle- Mich. 5.
hem terra Iuda,nequaquam minima es inter principes Iuda,ex te enim exibit dux,qui regat populum meum Iſrael) Michææ prophetia eſt,vt prędiximus. Recitant autem ipſam pontifices & ſcribę ſub compendium. Vide ergo quæ in laudem Bethlehẽ Dñs per prophetã annunciauerit. Et ſi,inquit,vilis appares ad aſpectum, quantum tamen ad id quod animo concipitur,

non es

non es minima inter omnes principes tribus Iuda. Quęlibet namque tribus diuerſos habebat in proprijs ciuitatibus principes. Et vere nominatiſſima fuit poſt ſaluatoris natiuitatem. Quotidie enim ab vniuerſo orbe accedũt, ipſam viſuri, locumq; vbi Chriſtus natus eſt adoraturi. Deinde magnæ famę ac nominis cauſam ponit. .Ex te enim exibit, hoc eſt, naſcetur dux. Ducem autem ac paſtorem ſiue rectorẽ, dixit regem. Nam Chriſtus & ſecundum diuinitatem rex erat. Regnum (ait) meum non eſt ex hoc mundo: & ſecundum humanitatem: ſiquidem regis exercebat opera: leges videlicet ſudditis condens: corrigens illos ac fouens: & pro eis moriens: quæ maxime eũ, qui vere rex eſt, inſigniũt. Diadema enim & purpura, reliquaq; ſimilia, faſtus magis ſunt & arrogantiæ. Quomodo autem eum dixit paſtorem ſiue rectorem Iſraël: (vtrũq; enim ſignificat verbum ποιμαίνω, & regere & paſcere) quum vniuerſum pauerit orbem? Ne offendantur Iudæi, quaſi cæteris nihil amplius habentes; ſed occaſionem magis habeant familiaritatis eiꝰ: quod ab ipſis genitus, & apud eos natus ſit. Si quis autem dicat: Quomodo ergo illos non pauit, quum ſint ipſi Iſraël? Audiat quod etiam hoc fecit: pauit enim illos, qui ex ipſis crediderunt. Alioqui etiam Iſrael eſt omnis, qui videt Deum. Iſraël namq;, ſi quis interpretetur, idem ſonat, quod videns Deum. Dicit autem Paulus: Nõ omnes qui ab Iſraël deſcendunt, hi ſunt Iſraëlitæ. Roman. 9. Quod ſi non omnes pauit Hebræos, illorum culpa eſt, qui ab eo paſci noluerunt. Dixit enim: Non ſum miſſus niſi ad oues perditas domus Iſraël. Matthæi. 15. Euangeliſta autem Iohãnes: In ſua, inquit, venit, & ſui eum nõ receperunt. Iohan. 1. Hoc quoq; deprauant Iudæi, dicentes de Zorobabel loquutam eſſe prophetiam. Quibus nos e diuerſo dicimus, Zorobabel non in Bethlehem, ſed in Babylonia natũ eſſe. Tu vero Dei admirare gubernationem: quo modo ordinauit, a Magis quidem doceri Iudæos, quod ipſum ſtella prędicauerit: a Iudæis autem Magos, quod & prophetæ ipſum prænunciauerint.

Tunc Herodes clam uocatis Magis, diligenter didicit ab eis tempus ſtellæ, quæ apparuerat eis.) Quare hos clam vocauit? Quia ſuſpectos habebat Iudæos, nempę Chriſti cognatos: nec volebat, vt ipſi audirent, quæ interrogaturus aut præcepturus erat: ne forte intelligẽtes quod ei inſidiaretur, ſeruarent ipſum tanquam proprium regem. Exacte autem perquiſiuit, ſiue didicit tempus ſtellæ, quando ſcilicet eis apparuit: vt inde tempus natiuitatis Chriſti numeraret. Cogitauit enim tunc proculdubio natum eſſe Chriſtum, quando ſtella apparuerat.

Et miſsis illis in Bethlehem dixit: Ite & interrogate diligenter de puero: & quum inueneritis, renunciate mihi, ut & ego ueniens adorem eum.) Vide dolum Herodis, & conſidera eius inſipientiam. Si enim vere adoraturus erat, quare hoc clanculo præcipiebat? ſi vero ipſum occidere parabat, quo modo nõ intelligebat, ex ſecreto pręcepto hos in doli ſuſpitionem adducendos? Primum autem de ſtella diligenter perquiſiuit, & tunc præcepit: vt ſi ei non manifeſtarent eum, de quo ſibi renunciari præcipiebat, cognito tempore ſtellę, paratas inſidias exercere poſſet. Sed o Herodes, qui contra Deum pugnam ſuſcipis, redi quęſo ad teipſum. Quomodo occidere

paras immortalem? Quō non intelligis, quod quę prophetę olim annunciauerunt, ſtellaq; ſignificauit, & Magi ad adorandū inducti ſunt: huic te ſuperſtitem eſſe omnino ſit impoſſibile?

Qui cum audiſſent regem abierunt. Et ecce ſtella quam uiderant in Oriente, antecedebat eos, uſque dum progreſſa, ſtaret ſupra locum in quo erat puer.) Poſtquam iam locū didicerant, quare rurſum ipſis ſtella apparuit? vt puerum demonſtraret. Quomodo enim aliter eum agnouiſſent in tugurio natum, nec cubile ſplendidum habentem? Ob hoc igitur veniens, ſtetit ſupra locum, in quo erat puer, diuinum oſtendens eſſe partum.

Viſa autem ſtella, gauiſi ſunt gaudio magno ualde.) Gauiſi ſunt, vtpote reperto duce nequaquam fallaci. Ex hoc enim certam habuerunt fiduciam, quod quæſitum inuenirent.

Et ingreſſi domum uiderunt puerum cum Maria matre eius.) Domum hic tugurium vocat, quod Lucas diuerſorium dixit. Domus nempe erat, ꝙ vtcunque inhabitaretur: diuerſorium autem tanquam ſedes ac manſio ingredientium. Diuerſorium enim dicimus, etiam ipſum tentorium. Quum enim cōcurriſſent in ciuitatem Bethlehem omnes, qui a Dauid deſcendebant, cauſa cenſus, quem Cęſar fieri iuſſerat, prout ſcripſit Lucas: non inuenerunt, qui cum virgine erant, domum liberam ad hoſpitandum, ideo ad diuerſorium quoddam declinauerunt, in quo preſepe erat iumentorum. Statim autem peperit virgo Chriſtum: & quia aliꝰ locus non erat in diuerſorio, inuolutum faſcijs infantem, reclinauit in preſepe, iuxta Lucam. Deinde, ſicut ait Chryſoſtomus, ipſum tulit: & quando ingreſſi ſunt Magi, ipſum ſuper genua habebat. Nec enim more aliarum matrū partꝰ dolores ſuſtinuit: quia neq; ex viro pepererat.

Luc. 2.

Et proſtrati adorauerunt eum. Et apertis theſauris ſuis, obtulerunt ei munera: aurum, thus, & myrrham.) Et quomodo ipſum eſſe crediderunt, quum nihil viderēt circa eum præter tugurium, & matrem pauperculam, vilemq; puerulum faſcijs inuolutum? Quo modo? Primum quidem a ſtella, quę ſupra ipſum permanebat: deinde autem ſplendor quidam diuinus animas ipſorum illuſtrabat, & hunc manifeſtabat. Propterea obtulerunt ei hæc munera. Aurum ſiquidem regiæ dignitatis erat ſymbolum: ſubditi enim auro tributa regibus pendunt: thus autem diuinitatis: thure nāq; Deo adoletur: myrrha vero mortalitatis: hac enim veteres vngebant mortuos ne putreſcerent, aut grauem redderent odorem. Ab his igitur quę protulerunt muneribus demonſtrarunt eum, qui apparuit, puerū & Regem eſſe & Deum, ac tanq̄ hominē propter homines moriturū.

4. Reg. 24. & 25.

Poteſt quoq; & alio modo dici, quod quia reges Babylonis Ieruſalem quondam expugnauerant, ac diuinos theſauros depredati fuerant, & hoſtias ceſſare fecerant, populumq; iugulauerant: regnum autem Babylonis vna cū ſuis theſauris ad Perſas deuolutū erat: ideo afferunt Perſæ Babyloniorum hæredes domino templi, quod tunc contumelia affectum fuerat: aurum quidem pro ſublatis auri theſauris: thus autem ꝓ hoſtijs: myrrham vero pro iugulatis. Tu itidem obſerua, quod quemadmodum Magi, niſi longe a propria terra receſſiſſent, Chriſtū nequaquam vidiſſent, ita neq; tu ipſum videre poteris, niſi longe a terrenis

affectibus

affectibus receſſeris. Dimitte & tu quoq; regem inſidias parantem ac turbatam ciuitatem: dico ſane inſidiantem mundi rectorem, tumultūq; ciuitatis. & ad Chriſtum feſtina. Siue enim Magus fueris curioſa ſectatus, ſiue paſtor ſimplex, nihil id tibi obfuerit, modo tali viſione teipſum dignum reddēs, ad eum venias adorandum, & nō ad inhonorandum. Chriſtum ſiquidem inhonorat, qui ipſum indigne recipit. Sicque offer ipſi pro auro quidem purorum operum ſplēdorem: pro thure autem orationem: Dirigatur enim oratio mea, inquit, ſicut incenſum in conſpectu tuo: pro myrrha vero affectionum mortificationem, quæ maxime conſeruat animæ ſubſtantiam, & ſuaui implet odore. Conſidera etiam quod Magis Ieroſolyma ingredientibus, & de ſtella loquentibus, ſtatim tota ciuitas turbata eſt: prophetaq; in medium adductus eſt, ac locus partus manifeſtatus: & alia quędam facta ſunt: tum circa paſtores in agro degentes, tum circa angelos Deum laudantes, tum circa Simeonem & Annam, quę Lucas ſcripſit. Hæc autem omnia completa ſunt, vt quemadmodum diximus, non poſſent in poſterum dicere Iudæi: Nos, quādo natus eſt, non cognouim⁹. Etenim ſicut dicit Chryſoſtomus, vſq; ad impletiōem dierum purificationis, hoc eſt, ad quadraginta dies, manſit puer in Bethlehem: vt niſi volūtarie obſurduiſſent, oculoſq; clauſiſſent ad ea, quæ dicta vel viſa ſunt: veniſſent vtiq; Bethlehem, ipſumq; vidiſſent. Nunc autem Perſæ a finibus terræ vſq; Bethlehem venerunt: Hebræi vero Bethlehem circūadiacentes, ipſam ingredi noluerunt: neq; ea videre, quę ab his, qui viderant, fuerant diuulgata. Nam & paſtores omnibus ſibi occurrentibus nunciauerunt, quæ viderant, ſicut dixit Lucas. Perſę quoq;, qui ante populum Hebręorum Chriſtum viderunt, quaſi facto ſignificarūt Gentes ante populum Hebræorum ipſum agnituras: quod etiam Paulus dixit Iudæis: Vobis quidem oportuit primum loqui verbum Dei: ex quo autem indignos vos iudicaſtis, ecce conuertimur ad gentes.

Pſalm.140. Luc.2. Luc.2.

Et oraculo accepto in ſomnis ne redirent ad Herodem: per aliam uiam reuerſi ſunt in regionem ſuam.) Antequam puerum vidiſſent, ſtella ducatum eis pręſtitit: poſtquam autem viderunt, angelus deinceps quaſi iam ſanctificatos alloquitur. Oraculo, inquit, accepto, hoc eſt, admonitione ſuſcepta. Reuerſi vero ſunt, citius credentes tanquam fideles, in regionem ſuā: futuri doctores eorum, quę facta ſunt. Neq; ad Herodem redierunt: vt fruſtra ſe inſidiari intelligeret, & ab incœpto deſiſteret.

Qui cum receſſiſſent: ecce angelus domini apparet in ſomnis Ioſeph, dicens: Surge & accipe puerum, & matrem eius, & fuge in Aegyptum.) Completis quadraginta diebus purificatiōis, ſicut dicit Lucas, adduxerunt Ieſum Ieroſolyma, vt ſiſterent illum domino, ſicut ſcriptum eſt in lege domini. Et vt pſecerunt omnia, quę ſecundum legem domini erant: reuerſi ſunt in Galilęam, in ciuitatem ſuam Nazaret. Et exinde ſtatim angelus apparet Ioſeph in ſomnis, iubēs eos in Aegyptum fugere. Quę ergo Matthæ⁹ breuitatis amator pretermiſit, hęc Lucas tanq̄ diligens conſcripſit. Quare autem nō māſit Chriſtus Nazaret, ſic vt occidi nō poſſet? Quia ſi hoc factum eſſet, aliqui affirmaſſent humanitatem iuxta phantaſiam Luc.2.

tantum aſſumptam fuiſſe,humanis videlicet non ſubiectam affectibus. Atqui eos tantum pueros occidit Herodes, qui in Bethlehem, & in finibus eius erant,non qui in Nazaret. Sed præuiderat Deus,ſi in Nazaret manſiſſet,indicandum Herodi:ideo etiam ab ipſa fugere iuſſit. In Aegyptum autem mittitur:ſimul quidem propter cauſam,quam dixit Euangeliſta,vt compleretur videlicet quod dictum eſt a domino per

Oſee.11. prophetam dicentem:Ex Aegypto vocaui filium meum. Simul etiam, quia Babylonia & Aegyptus maximæ erant officinæ ad flammam omnis uitii, quod per orbem ſperſum erat. Ab illa ergo Magos attraxit:in hanc autem intrauit:vtramq; volens ad rectam viam reduci. Hinc quoq; docet nos, quod & fidelem ſtatim a primordijs tentatiões expectare oporteat. Vide enim quo modo ipſe ſtatim a cunis appetitur inſidijs,abitq; in exilium: fugit quoq; mater ac Ioſeph. Sed & Magi in modum fugientium clam diſceſſerunt: omneſq; iuſti innumeras ſuſtinuerunt tentationes:vt ſi quando rei ſpirituali operam dederis, atque in tentationes incideris,habeas exemplum:& ne moleſte feras:ſed agnoſcas,quod tentationes in ſortem bonis operibus datę ſunt:diabolo quidem in obſtaculum adducente, Deo vero ad probationem eorum, qui illum diligunt ordinãte. Vide autem rei nouitatem. Siquidem Palæſtina inſidiatur: Aegyptus vero ſeruat fugientem: vt diſcas Deum triſtibus læta coniunxiſſe:nam ab vtriſq; ſanctorum vita probatur,qđ ſane & hic factum eſt. Primum ſuſpitio habita eſt de virgine: deinde ex partu gaudium. Rurſum fuga in Aegyptum: poſtea autem illinc reuocatio. Iterum metus propter Archelaum:deinde requies in Nazaret. Necdum enim ędendi miracula tempus erat. Nam ſi a prima ſtatim ætate ſtupenda demonſtraſſet, nequaquam homo creditus eſſet, vt prędiximus. In hunc enim finem nouem menſibus vtero geſtatus, natus ac lacte nutritus eſt, cæteraq; ſuo facta ſunt ordine: vt per hæc omnia,facile eius incarnatio ſuſcipiatur. Angelus autem deinceps virginem non nominat vxorem Ioſeph,ſed pueri matrem:iam enim ſoluta erat ſuſpitio,& Ioſeph certior effectus diuinum eſſe partum. Dicẽs autem,Fuge in Aegyptum, non promiſit comitem ſe fore itineris: inſinuans,quod magnum haberẽt vię comitem,puta puerum. Hęc prętera eius in Aegyptum relegatio,magnam dedit Aegyptijs occaſionẽ familiaritatis. Poſtea enim omnes hi, ſuſcepta euangelij prædicatiõe, plurimum gloriabantur, animoque geſtiebant, eo quod fugientem dominum ſuſcepiſſent.

Et eſto ibi uſque dum dicam tibi. Futurum eſt enim,ut Herodes quærat puerum ad perdendum eum.) Eſto,hoc eſt,habita,conuerſare. Hęc autem audiens Ioſeph, non paſſus eſt offendiculum. Nam intellexit,quod quum angeli miniſtri eſſent ad ea, quę circa puerum agebantur, omnia adminiſtratorie fiebant: nec in his curioſum eſſe oportebat:ſed facile ad omnia,quę dominus iuſſiſſet,obedire.

Oſee.11. *Ille uero excitatus accepit puerum & matrem eius nocte: & ſeceſſit in Aegytum, & erat ibi uſque ad obitum Herodis, ut compleretur quod dictum eſt a domino per prophetam dicentem:* ✝ *Ex Aegyto uocaui filium meum.*) Dictum illud, Ex Aegypto vocaui

caui filium meum, Iudęi de ſuaipſorum reuocatione dictum aſſerunt. Quibus nos dicimus, hanc quoque prophetię normam eſſe, vt multa frequenter de alijs dicantur, & in alijs compleantur. Quemadmodum de Simeone & Leui: Diuidam eos in Iaacob, & diſpergam eos in Iſrael: ſiquidem id poſteris eorum accidit. Similiter & illud dictum ad Iaacob: Eſto dominus fratrum tuorum, & adorent te filij patris tui: nō eſt in eo completum: maxime quum ipſe timeret ac tremeret, totieſq; ante fratrem ſuum Eſau genua flecteret: ſed in poſteris eius completum eſt. Sic ergo & hic dicimus. Vter enim verius dici poteſt Dei filius, is ne qui vitulum adorauit, & initiatus eſt Beelphegor, filioſque ſuos ac filias dęmonijs ſacrificauit: an qui natura filius eſt, ęqualis in honore cum eo qui genuit?

Gene.49. Gen.27. Gene.34. Pſalm.105.

✝ *Hoc de ipſo quidem Iſrael dicitur, ut aſſerit Nyſſenus: uerum in multis exemplaribus non habetur, poſt publicatum uidelicet euangelium, a Iudæis reiectum.* ✝

Tunc Herodes ubi uidit, quod illuſus eſſet a Magis, iratus eſt ualde.) Tunc: quādo? Poſtquam videlicet, qui Ieſu curam habebant, in Aegyptum fugerunt. Vſque ad id enim temporis circa curas alias occupatus fuit Herodes: vxore propria ac filijs molientibus contra eum inſidias: ſicq; Magorum oblitus erat. Id autem diuina prouidentia factū eſt, vt in Aegypto puer ſeruaretur. Magi itaq; angelo obedientes reuerſi ſunt: ſed hic illuſiſſe ſibi credidit, quia non indicauerant, ſicut promiſerant. Oportuit autem non iraſci, ſed timere, & cogitare, quod fruſtra diligentiam adhiberet. Etenim prius quoq; audierat: a Magis quidem, quod ſtella natum eum ſignificaſſet, a pontificibus autem & ſcribis, quod prophetæ de illo prędixerant. Ipſe tamen maxime inſaniebat, vt tandem ei⁹ oſtenderetur malitia ac dementia.

Vide Ioſephū .16.et.17. li. antiq.

CAPVT SECVNDVM DE PVERIS INTERFECTIS.

E*T miſſis ſatellitibus, occidit omnes pueros, qui erant in Bethlehem, & in omnibus finibus eius a bimatu, & infra, ſecundum tempus quod exquiſierat a Magis.*) Hinc auſi ſunt quidam dicere Chriſtum fuiſſe duorum annorum, quando a Magis adoratus eſt: & ſtellam tempore natiuitatis eius apparuiſſe: duoſq; annos in itinere Magorum conſumptos eſſe. Chryſoſtomus vero ſilentium imponit hæc aſtruentibus. Quomodo enim veriſimile eſſet, ad duorum tempus annorum illos iter feciſſe, etiam ſi per Gentes, locaq; extranea veniſſent? Qua etiam cauſa, qui Chriſti curam habebant, duobus annis in Bethlehem permanſiſſent poſt cenſum, cuius gratia eo venerant? Sed dicit tanto tempore ſtellam antea apparuiſſe, quanto poſſent illi gradientes peruenire: ſtatimq; nato Chriſto adfuiſſe. Propter hoc enim ſtella tempus anticipauit, vt peruenientes, in faſcijs eū inuenirent: Nam hæc res erat plena myſterij. Incertum igitur venerintne hi ante paſtores, an paſtores ante ipſos: vtrumuis enim dixeris, ſecure dicere poteris. Quod ſi a bimatu & infra iuſſit Herodes pueros interimi, ne mireris: ſuſpicabatur enim non ſtatim apparuiſſe Magis

ſtellam,ſed fortaſſis puerum ante eius apparitionem natum fuiſſe. Ideo ſecuritatis cauſa tempus anticipauit, & vſq; ad fines Bethlehem cædem extendit, vt vndiq; quod venabatur, concluderet, & vna cum interfectorum multitudine, etiam Chriſtum interficeret. Eos ergo qui bimuli erant occidit, vt tempus ampliationem haberet, ſicut prædiximus: illos vero qui minoris erant ætatis, ſecundum tempus quod exquiſierat a Magis. Itaque & tempus quod a Magis didicit, obſeruauit: & latitudinem alteram ipſe adiecit. Reſtat igitur vt verba illa, Secundum tempus quod exquiſierat a Magis: non in eo quod dicitur, A bimatu, intelligas: ſed in eo quod additur, & infra. Oportet enim poſt id quod dicitur, a bimatu, diſtinctionem ponere: deinde totum quod ſequitur ſimul legere. Si enim, ſicut dicunt, duorum annorum tempus expletum eſſe didiciſſet, nequaquam eos perdidiſſet, qui minoris erant ætatis. Dubitant autem quidam, quam ob cauſam, quum Chriſtus fugam arripuiſſet, curam non habuit puerorum, qui pro ipſo iugulati ſunt. Quibus nos dicimus multos iniuſte agere: nullum autem iniuſte pati. Omnis enim qui iniuſte pati videtur, aut patitur, vt propria diluat delicta: & ita malum quidem ſuſtinet, verum non iniuſte, quin potius beneficio afficitur, aut vt coronæ occaſionem habeat: & ita quoq; beneficium, propter tempeſtiuam mali tolerantiã, ob quam perpetuam referet requiem. Itaque qui alteri irrogat iniuriam, facit quidem iniuriam: qui vero malum ſuſtinet, nequaquam iniuria afficitur. Quia ergo hi pueri non propter ablutionem propriorum delictorum interempti ſunt, manifeſtum eſt paſſos eſſe, vt occaſionem, qua coronarentur, haberent, nec paſſos eſſe iniuriam. Fortaſſis autem & hi pueri, probi futuri non erant. Si enim eos qui peccant Deus in vita ſuſtinet, ipſorum expectans conuerſionem, multo magis credendus eſt, eos qui virtute magni futuri ſunt, nequaquam vita priuare. Neq; multo poſt, puerorum interfector Herodes pœnas dedit violentę cędis, acerba morte vitam ſoluens, prout ſcribit Ioſephus.

Ierem.31. *Tunc completum eſt, quod dictum eſt ab Ieremia propheta dicente: Vox in Rhama audita eſt lamentatio, ploratus, & fletus multus. Rachel plorans filios ſuos, noluit conſolari, eo quod non ſint.)* Quando dicit, Tunc completum eſt quod dictum eſt, ſignificat hoc prouidente Deo factum eſſe, ac per prophetam prædicente, & ita fieri permittente, ſecundum ſuam gubernationem. Rhama nomen erat loci in Bethlehem. Nominauit autem Bethlehem Rachel, propter Rachel vxorem Iaacob, quæ in Bethlehem ſepulta eſt. Poſtquam autẽ dixit, Vox in Rhama audita eſt, ſubdens declarat, quæ vox fuerit: quia lamentatio, ploratus, & fletus multus, propter crudeliſſimam puerorũ extinctionem. Et noluit Bethlehem conſolationem admittere, quia pueri ſui non ſunt, hoc eſt, non viuunt. Hinc autem calamitatis aperuit magnitudinem.

+ *Mortuo + autem Herode, ecce angelus domini in ſomnis apparet Ioſeph in Aegypto, dicens: Surge & accipe puerum & matrem eius, & uade in terram Iſrael. Defuncti ſunt enim qui quærebant animam pueri.)* Terram Iſraël ſimpliciter dixit Paleſtinã. Quærentes autem animam pueri, vt eam auferrent, & a corpore ſeparent,

rarent, dicit eos qui Herodem contingebant.

✝ *Mortem acerbam habuit Herodes. Febre enim, dyſenteria, ſcabie, podagra, ac uerendorum putredine, generatione uermium, ſpirandi difficultate, ac tremore membrorum malam ſoluit animam.* ✝

Qui excitatus, accepit puerum & matrem eius: & uenit in terram Iſrael. Cæterum quũ audiſſet, quod Archelaus regnaret in Iudæa pro Herode patre ſuo, timuit illo ire.) Volebat quidem habitare in partibus Iudææ: ſiquidem Iudęa & Galilęa Paleſtinæ regiones erant. Verum propter Archelaum timuit illo ire, ne forte & ipſe patrem imitaretur. Neq; enim determinate ſignificauerat angelus habitationis locum, vt fiduciam habere poſſet. Scire autem oportet, quod mortuo puerorum interfectore Herode: quatuor filijs eius electis, diuiſit Cæſar Auguſtus regnum ipſius: Archelao quidem Iudęę regionem diſtribuit: alijs vero partes alias, ſicut dicit Lucas. Eos autem reges tetrarchas nominauit: quoniam quiſque eorum quartę partis principatum tenebat. Quod ſi Lucas Pontium Pilatum Iudææ pręſidem ſcripſit, nihil mirum. Poſtmodum enim Archelao e regno propter accuſationes eiecto, in poſterum nemo rex, ſed procurator dicebatur. Itaque Pilatus in præſidem Iudææ ſub Tiberio Cęſare a Roma miſſus eſt. *Ioſephus lib. .17. ant. cap. .17. & .19.*

Oraculo autem accepto in ſomnis, ſeceſſit in partes Galilææ, & profectus habitauit in ciuitate, quæ uocatur Nazaret.) Atqui ſi in Iudæam ire metuebat propter Archelaum, oportebat & Galilæam timere, propter fratrem eius Herodem, qui in ea tetrarcha erat, ſicut dicit Lucas. Verum Bethlehem ſita in Iudęa, ſuſpecta erat.

Vt compleretur, quod dictum eſt per prophetas, quod Nazaræus uocabitur.) Et vbinam hec prophetę dixerunt? Ne quæras: neq; enim inuenies. Plurima enim propheticorum voluminum perierunt: partim quidem per frequentes captiuitates: partim autem propter Hebręorum negligentiã: nonnulla quoq; propter malitiam.

CAPVT TERTIVM. PRIMVS IOHANNES PRAEDICAVIT REGNVM COELORVM.

iii

IN *diebus autem illis, accedit Iohannes Baptiſta prædicans in deſerto Iudææ.)* In quibus diebus? Neque enim quando Ieſus puer adhuc, ex Aegypto venit Nazaret, ſed quum iam triginta eſſet annorum, ſicut narrat Lucas. Verum ſcripturæ mos eſt, In diebus illis, dicere, hoc eſt, ſequentibus, de quolibet tempore: manifeſtando ſolum tempus illud, quo facta ſunt, quæ narrare vult: quemadmodum nunc fecit Euangeliſta, quæ in medio ſunt prætermittens. Et quare poſt triceſimum annum venit CHRISTVS ad baptiſma? Quia ætas hæc ſolidæ atque perfectæ prudentiæ eſt. Quia enim futurum erat, vt veterem tranſmutaret legem, nouamque conderet: ad tranſmutandum autem & ſtatuendum, tali opus erat ſapientia: ideo tantam expectauit ætatem. *Luc. 3.*
Primum ſiquidem lubricas pertranſiens ætates, nempe pueritiam, quæ multam habet inſipientiam: adoleſcentiam, cuius eſt vehementia

volu

voluptatum: iuuentutem, in qua nimia eſt auaritia: poſtea in ætate virili, tam quo ad corpus, q̃ quo ad prudentiam, venit ad baptiſma: vt ab hoc demonſtratus, deinceps docere inciperet, ſignaque facere. Propter hoc enim etiam tunc Iohannes a Deo mittitur ad Iordanem prędicãs baptiſmum, vt baptiſmi cauſa multi concurrerent: & in medio multorum adſtãs Chriſtus, teſtimonium acciperet: inferne quidem a Iohanne, ſuperne vero a patre & ſpiritu ſancto: & hinc eos attrahens, inciperet ſacris initiare, ac miracula ædere. Vnde autem venit Iohannes? Ab interiori eremo. Ait enim Lucas: Factum eſt verbum domini ſuper Iohannem Zachariæ filium in deſerto: & venit in regionem, quæ circa Iordanem erat. Hanc igitur regionem, quæ circa Iordanem erat, Matthęus deſertum nominauit Iudææ. Duas ſiquidem innuit eremos: vnam interiorem, a qua venit Iohãnes: alteram, quę circa Iordanem erat, ad quam venit.

Luc.3.

Et dicens: Reſipiſcite: inſtat enim regnum cœlorum.) Pœniteat, inquit, vos errorum veſtrorum: inſtat enim Chriſtus, qui poſt me venturus eſt: nam hunc nominat hic, regnũ cœlorum, vtpote cœleſtem regem, ſecundum diuinitatem: qui ſi vos inuenerit reſipiſcentes, donabit peccatorum remiſſione. Vel regnum cœlorum, dicit politiam angelicam, quam Chriſtus paulo poſt conditurus erat per Euangelica præcepta. Dicitur quoque regnum cœlorum, fruitio cœleſtium bonorum. Significat & alia plura nomen varie ſignificatiuum Regnum cœlorum, prout in ſequentibus erit inuenire.

Hic eſt enim de quo dictum eſt ab Ieſaia propheta dicente: Vox clamantis in deſerto: Parate uiam domini, rectas facite ſemitas eius.) Vox clamantis: defectiua eſt oratio. Intelligitur enim: vox, ſubaudi, eſt mihi viri, clamantis in deſerto, illa ſcilicet, quę eſt apud Iordanem. Clamantis autem, quę ſequũtur: Parate viam domini, & cætera. Viam autem domini & ſemitas eius, vocat animas, ad quas venturum erat verbum euangelij: quas etiam parare exhortatur, ſiue mundare inſtrumento pœnitẽtię, affectionum ſpinas extrahendo: peccati lapides eijciendo: & ita ſuaues ac molles ad ipſius ſuſceptionem efficiendo.

Ieſaiæ.40.

+

Ipſe autem Iohannes habebat + ueſtimentum ſuum e pilis camelorum, & + Zonam pelliceam circa lumbos ſuos: eſca autem eius locuſtæ erant, & mel ſylueſtre.) Meminit & veſtis, & cibi eius, oſtendens & pannum, & ſimplicitatem eorum: & per hæc docens corporis minimam habendam eſſe curam, deſpiciendãq; ſumptuoſitatem. Ne quæras autem, quis illi veſtem texebat, aut vnde zonã habebat. Multo enim magis admirãdum eſt, quo modo in eremo a puero aëris inęqualiti per talem ætatem aſſuefactus eſt. Id autem vnum ſcito, quod etiam illa, diuina ei prouiſione ſubminiſtrabantur: & ita afflictiones ſufferendo perſeuerabat. Locuſtas vero quidam herbarum eſſe virgulta dixerunt: quidam autem herbam dictam locuſtam: alij vero ipſum inſecti genus. Dicũt enim vſq; ad hodiernum diẽ, in illis partibus pleroſq; illud edere fumo ſiccatum: & ipſum inter animalia munda legiſlatorem annumeraſſe: habere autem grauem odorẽ, malumq; guſtum. Primum tamen potius tenendum eſt. Mel quoq; ſyl

ueſtre

ueſtre in petrarum ſciſſuris ab agreſtibus apibus conficitur: ſed amarum eſt ac inſuaue.

+ *Habitu etiam prædicabat, ueſtem gerens lugubrem. Dicunt autem camelum, medium eſſe inter munda animalia & immunda; licet enim ruminet tanquam mundum, inferne tamen ungulam non habet fiſſam. Quia igitur Iohannes populum Iudaicum, qui miſere mundus apparebat, ac Gentilem, qui immundus erat, ad deum adducebat: idcirco pilos ferebat camelorum.* +

+ *Omnes ſancti cincti a ſcriptura inducuntur: uel tanquam ſemper in opere poſiti, negligentes enim & delicati non cinguntur: uel quia concupiſcentiæ affectione mortificarunt. Pellis namq; mortui animalis pars eſt.* +

Tunc exibant ad eum Ieroſolyma & omnis Iudæa, omnisq; regio undiq; Iordani finitima, & baptizabantur ab eo in Iordane, confitentes peccata ſua.) Primum quidem baptizantis opinio ſpem omnibus erigebat. Erat enim pontificis filius: & nunc primum ab eremo deſcenderat, multis ornatus virtutibus, ſoloq; viſu nõ parum auertebat metum. Deinde autem noua prędicationis apparentia, regnum cœlorum annunciabat: de quo tunc primum audiebant. Tertio vero, quod etiam magis vrgebat, propheta Ieſaias dictum illud, Vox clamãtis in deſerto, de illo prædixerat. Et quo *Ieſa.40.* modo nullus euangeliſta ſcribit, quod Iohannes turbis clamauerit, Parate viam domini: ſicut de illo propheta ait? Manifeſte quidem nullus ſcribit. Veriſimile eſt tamen & hoc clamauiſſe, q̃q̃ ſcriptum nõ ſit, vtpote per ſe intellectum. Verũtamen etiam illud, Reſipiſcite: &, Facite fructus dignos pœnitentia, tantundem valet, q̃tũ, Parate viam domini. Eſt enim præparatio ac repurgatio prædictæ viæ ipſa reſipiſcentia, ac virtutum fructificatio. Exibant autem ad ipſum Ieroſolyma ciuitas, ſiue Ieroſolymitæ: ita enim dixit Marcus. Quam autem habuerit virtutem Iohannis baptiſma, quamq; differentiam a baptiſmate, qđ *Mar.1.* Chriſtus ſtatuit, diligenter apertum inuenies in explanatione euangelij ſecundum Marcum. Nam in ea conuenientius viſum eſt rem hanc declarare, vbi ſcriptum eſt, Prædicans baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem peccatorum. *Mar.1.*

Porro cum uidiſſet multos Phariſæorum & Sadducæorum uenientes ad baptiſmum ſuum, dixit eis: Progenies uiperarum, quis demonſtrauit uobis fugere a uentura ira?) Iudæorũ genus varijs appellatur nominibus. Siquidem Hebręi dicũtur ab Heber, vtpote lingua eius vtentes. Solius enim eius linguam ſeruauit Deus inconfuſam: quia communicare noluerat cum illis, qui turrim ędificabant. Ab hoc autem deſcenderat Abraham. Iſraëlitæ vero dicti ſunt a Iaacob, qui Deum in ſcala vidit, & Iſraël appellatus eſt. Iſraël enim tantundem valet, quantum, videns Deũ. Iudæi autem a Dauid: quem poſtquam de tribu Iuda ad regnum elegit Deus: eiuſq; poſteris dedit, vt hæreditario iure regnarent: tribum illam claram reddidit, vtpote ab eo tẽpore regiam: ita vt etiam qui ab alijs tribubus deſcẽderent, poſtea Iudæi quoq; ab hac, cõmuni vocabulo dicerẽtur. His ita diſtinctis, dicere etiã oportet de duabus Iudęorũ ſectis, quæ hic ponuntur. Sadducæi in cęteris quidẽ Iudęi erãt: verum ſpiritũ, & angelos, ac reſurrectiõem mortuorũ negabãt, neq; oĩno eſſe credebant. Pharisęi vero & ipſi quoq; in cęteris Iudęi, habebant quaſdam obſeruationes cęteris non commu-
nes,

nes,vt ieiunium bino in hebdomade die:ſubſtantiæ decimas,quas pau peribus erogabant:lotiones ac purificationes vrceorum, paropſidum, ac ſcyphorum, alioſq; huiuſmodi mores. Sicut autem ſcribæ ſiue legiſperiti ac doctores, alijs præſtantiores erant:ita ſane & Phariſęi ac Sad ducæi tanquam alijs ſuperiores ſeſe iactabant. Hos igitur Iohannes accedere videns: ipſoſq; agnoſcens: tum per inhabitantem in ſe gratiam, tum vero a veſte habituque inſigni: liberius eos arguit: ſiquidem fiduciam in eo habebat, qui ſe miſerat. Miſcet autem reprehenſionis aſperitati laudem:vt inde quidem humilientur,hinc autem conſolationem accipiant. Nam ipſos alloquens, progenies viperarum ap pellauit. Sicut enim viperarum proles, quum pariuntur, ſuas occidūt matres, exeſo earum ventre:ita ſane & Iudæi ſuos patres ſpirituales, puta prophetas occiderant. Laudauit autem ipſos dicens: Quis demonſtrauit vobis fugere a ventura ira? Apparebat enim, q̄ ſola ipſorum prudentia. Futuram vero iram dicit, vel quæ a Romanis in obſidione futura erat:vel quæ a Deo in die iudicij: quā, ad pœnitentiam properando,fugiebant. Erumpendo igitur ad Phariſæos ac Sadducęos dirigit ſermonem: eos autem ſpiritu diſcernens,hęc illis dicebat, q in Chriſtum credituri erant, & ita prędictam iram omnino euaſuri.
Luc.3. Quod ſi Lucas hæc turbis illum dixiſſe ait, ad ſe vt baptizarentur venientibus:nihil inde turberis. Veriſimile eſt enim bis hęc Iohannem dixiſſe:nunc quidem his, nunc vero illis. Admirabatur autem Iohannes magnam ipſorum mutationem:quomodo hi qui prophetas occiderant,ipſum quoq; non occiderēt, ſed magis ad pœnitentiam venirēt.

Facite ergo fructum dignum pœnitentiæ.) Quia ergo reſipiſcitis, ſcitote, quod non ſufficit prauitatem dumtaxat fugere: ſed oportet virtutem
Pſalm.33. quoq; operari. Declina,inquit,a malo,& fac bonum.

Et ne uideamini dicere intra uos: Patrem habemus Abraham.) Ne videamini, hoc eſt,ne velitis. Admonet autem ne in cordibus ſuis dicant: Patrem habemus Abraham:& ſufficit nobis ad virtutem, quod ab illo deſcendamus. Neq; enim vllos oportet de progenitorum virtutibus gloriari: quum ipſi negligentes ſint de propriarum operibus virtutum.

Dico enim uobis: Potens eſt Deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios ipſi Abrahæ.) Ne putetis,inquit, quod ſi vos abſq; fructu virtutum perieritis, nulli
Gene.21. reliqui erunt Abrahæ filij. Poteſt enim Deus de inanimatis his lapidibus ſuſcitare filios ipſi Abrahæ. Etenim ipſum quoque Iſaac ſuſcitauit ei, de inanimato ac lapideo Saræ vtero. Poteſt & alio modo dici. Ne glorięmini quod originem habeatis ipſum Abraham. Neque enim hoc veſtrum bonum opus eſt,ſed Dei donum:qui poteſt, nempe omnipotens,de apparentibus his lapidibus,ſuſcitare filios ipſi Abrahę. Quidam autem dicunt eos,qui e Gentibus crediderūt, his verbis inſinuari:qui primum ad veritatem obdurati & inſenſati,poſtea per fidē, in filios adoptati ſunt. Alij vero illos deſignari dicunt, qui tempore paſſionis Chriſti ob petrarū ſciſſionem per fidē in filios adoptati ſunt. Et hi autem & illi in Abrahæ filios cooptati ſunt, vtpote cū ipſo ęternę hæreditatis participes. Proprie enim Abrahę filij ſunt,qui virtutes

eius imitantur, ac ſorte ipſius in regno cœlorum digni habentur: ſiue ex Iudæis ſint, ſiue ex gentibus. Nam tanto maior eſt virtutis cognatio, q̃ ſanguinis, q̃to anima corpore præſtantior eſt.

Iam enim ſecuris ad radicem arboris poſita eſt. Omnis ergo arbor quæ non facit fructũ bonum exciditur, & in ignem mittitur.) Quum iam eos terruiſſet dicẽs, quod niſi cauerent, a genere Abraham exciderent, auget adhuc metum. Non ſolum, inquit, a tali genere excidetis, verum etiam irremediabili modo, citius a pręſenti vita exciſi, etiam ibi in futuro pœnam luetis. Securim enim figuratiue mortem appellauit: arbores autem homines, radices vero vitam ipſorum: ignem etiam dixit ipſius gehennæ. Quidam vero radicem interpretantur ipſum Abraham: arbores autem Iudæos, qui ab ipſo pullularunt: ſecurim quoq; Chriſtum, qui ipſos quidem exciſurus erat, fructum ad euangelij fidem non ferentes: inſerturus autem illos, qui e gentibus crederent. Poſtquam ergo faſtum ipſorum terruit, ac cordis eorum duriciem timore cadendi a genere Abrahã, exciſione ac igne emolliuit: deinceps ſermonem de Chriſto cum multa dignitate inducit, vt ipſi apparenti occurrerent.

Ego quidem + baptizo uos aqua ad pœnitentiam. Qui autem poſt me uenturus eſt, fortior me eſt: cuius non ſum idoneus calceamenta portare. Ipſe uos baptizabit ſpiritu ſancto.) In pœnitentiam, hoc eſt, propter pœnitentiam. Ipſos enim confitentes ſiue reſipiſcentes baptizabat, quia eos pœnitebat: eratq; tale baptiſma pœnitentiæ demonſtratio. Poſt ſe autem venturum dicit Ieſum, ante quẽ ipſe viam illi pręparabat, clamans: Parate viam domini, vt ſupra narrauimus. Dixit quoq; Chriſtum ſe fortiorem, vtpote diuinitati vnitũ. Illud vero, Non ſum idoneus calceamenta portare, excellenten eius q̃ prędicabatur exprimit dignitatem. Tantundem enim eſt ac ſi diceret: Neq; inter extremos ipſius ſeruos numerari poſſum, propter magnitudinem diuinitatis ipſi vnitæ: poſtremis ſiquidem ſeruis huiuſmodi commiſſum eſt obſequium. Reliqui vero Euangeliſtæ, corrigiam cal- Mar.1.
ceamentorum eius ſoluere dixerunt: vt manifeſtum ſit vtrumq; dixiſſe: Luc.3.
nunc quidem hoc, nunc vero illud. Dicens autem, Ipſe vos baptizabit Iohan.1.
in ſpiritu ſancto, palam fecit dominici baptiſmatis dignitatem. Meũ, inquit, baptiſma abſtinentiam a peccatis operatur: illius vero, ſpiritus ſancti participem facit. Matthæus ſane, Marcus & Iohannes dixerũt, in ſpiritu ſancto. Lucas vero, in ſpiritu ſancto & igni: vnde rurſum manifeſtum fit, & hoc, & illud Baptiſtam varijs dixiſſe temporibus. Noſtris quidem maioribus hic ſermo demõſtrat, ſpiritus ſancti ſuper Apoſtolos in igneis linguis deſcenſum. Tunc enim in ſpiritu ſancto & Act.2.
igni baptizati ſunt. Poſtea vero idem operatur conſtitutum a Chriſto baptiſma. Etenim cuique baptizato aduolat ſpiritus ſanctus, non ſolum ipſum ſanctificans, verumetiam inuiſibiliter animæ eius ſordes conſumens. Non ſum autem idoneus, hoc eſt, non ſum dignus: ita enim ſcripſit Iohannes.

+ *Per metaphoram dictionis, gratiæ abundantiam refert Baptiſta. Et ignis repetitione, gratiæ uehementia ac incomprehenſibilitas demonſtratur.* 4

Qui hæc annotauit, uidetur legiſſe, In ſpiritu ſancto & igni.

Cuius uene

Cuius uentilabrum in manu eius: & emundabit aream ſuam: & congregabit triticum ſuum in horreum, paleam autem comburet igni inextinguibili.) Ex his demonſtrat, quod iudex etiam ſit futuri ſęculi. Et aream quidem vocat, vniuerſalem orbis eccleſiam, ad quam omnes operatores a domini prouidentia conducuntur. Ventilabrum autem iuſtum eius iudicium, quod eos ſane, qui omni iniquitatis vento agitantur, quaſi paleaceos, tradit igni gehennę inextinguibili: illos vero qui virtutum habent grauitatem, in apothecā cœleſtium tabernaculorum colligit. Nūc ſiquidem in area mixta ſunt triticum & palea: tunc autem omnino diſcernentur, quando frumentū in apothecam deferendum eſt. In manu autem ſua dixit, eo quod prōptus ac paratus eſt ad dijudicandum. Vide autem quod poſtquām baptizauerit in ſpiritu ſancto, expurgat adhuc aream ſuam, ne ſuſcepto baptiſmo torpeas.

Tunc accedit Ieſus a Galilæa ad Iordanem ad Iohannem, ut baptiʒaretur ab eo.) Cum ſeruis venit dominus: ſed illi quidem, vt pœnitentię actus demōſtrarent acceſſerunt, ipſe vero vt populo manifeſtaretur. Ita enim dixit Iohannes, quod vt manifeſtaretur Iſraëli.

Iohannes autē prohibebat eum dicens: Mihi opus eſt ut abs te baptiʒer, & tu uenis ad me) Iohan. 1. Cognouit quis eſſet per inhabitantem in ſe ſpiritum ſanctum. Ait enim Iohannes euangeliſta: Videt Iohannes Ieſum venientem ad ſe, & ait: Ecce agnus dei, qui tollit peccatum mundi, & cætera. Nunc vero prohibebat ipſum dicens: mihi opus eſt vt abs te baptizer: ego peccatis obnoxius, ab eo qui peccare non poteſt: in nuda aqua baptizans, ab eo qui baptizat in ſpiritu ſancto & igni: ſeruus a domino: homo a Deo, et tu tamen ediuerſo venis ad me? Alij enim per interrogationem legunt verba illa, Tu venis ad me? Theologus autem Gregorius per affirmationem quaſi prophetantis ac dicentis: Sequeris me qui occidar, hoc ē, occideris & tu.

Reſpondens autem Ieſus, dixit illi: Sine modo) Deſine modo impeccabilitatis ac diuinitatis meæ velamenta obtendere: neq; enim ſunt hęc pręſentis temporis: ſed diſpenſatorio modo a te baptizor. Quemadmodum enim propter homines homo factus ſum, vt tanquam homo fallam diabolum ipſos decipientem: ita propter ipſos, ſicut ipſi baptizor: vt in aquis eorum ſordes ſepeliam, qui regenerandi ſunt per aquam & ſpiritum. Simul autem & hoc diſpenſatorie ago, vt videlicet per baptiſmū populo demonſtrer.

Sic enim decet nos complere omnem iuſtitiam.) Sic congruit vt compleam omne dei præceptum: hic enim iuſtitiam pręceptum dei appellat. Oīa, inquit, quæ iuſſit lex compleui præcepta: ſolum nempe id reliquū eſt, vt baptizer, Sic itaq; decet, vt compleam omnem iuſtitiam, videlicet ꝑ baptiſmum: vt quia vetus Adam vnicum non compleuit pręceptum: ego nouus Adam pro ipſo omnia adimpleam, illiuſq; poſteritatem perficiam, & a condemnatione quam ille a ſe deſcendentibus diſtribuit, illos liberem, qui me imitabuntur. Præceptum autem erat Dei, ſed baptiſmus Iohannis. Iohan. 1. Ait enim: Qui miſit me ad baptizandum in aqua, & cætera.

Tunc

Tunc omittit eum. Baptizatus autem Ieſus ſtatim aſcendit ab aqua.) Dicunt aliqui, quod vnumquemq; baptizatorum, in aquam ad collum vſque immiſſum detinebat, quouſq; peccata ſua confeſſus eſſet, & poſt confeſſionem aſcendebat de aqua. Chriſtus autem quum peccatum non haberet, non eſt detentus in aqua: & ob hanc cauſam aiunt Euangeliſtã dicere, quod ſtatim aſcendit de aqua.

Et ecce aperti ſunt ei cœli: & uidit ſpiritum Dei deſcendentem tanquam columbam, & uenientem ſuper ſe. Et ecce uox de cœlo dicens: Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi bene complacitum eſt.) Veteris Adam inobedientia paradiſum nobis clauſit: noui autem obediẽtia cœlum nobis aperuit. Maiorem enim bonorum fruitionem nobis acquiſiuit, q̃ fuerit perditio. Et vide quo pacto Chriſtus populo demonſtratus eſt: clare videlicet ac manifeſte. Poſtquam enim Iohannes de ipſo turbis prędixerat, ac ſenſim ad huius dicta animum aduertebant: vt viderunt etiam ipſum quaſi vnum de populo baptizari, offendiculum paſſi ſunt. Et idcirco cœli quidem aperiuntur, oſtendentes, quod ab ipſis deſcenderit columba, vt ſuper eum vocem deriuaret, ne ipſam de Iohanne teſtificari putarent. Et ita pater teſtimonium dedit filio: ſpiritus ſanctus vero ſuper eum deſcendit, quaſi digito demonſtrans hunc eſſe, de quo ferretur teſtimonium. In ſpecie autem columbæ. Hoc enim animal in multis ſpiritum ſanctum imitat̃. Siquidem homini amicum eſt: nec facile iritatur ad iram: pullis quoq; priuatum patienter ſuſtinet, neq; minus ad eos, qui ſe priuauerunt, accedit: mundiſſimum etiam eſt, & bono gaudet odore. Huius quoq; columbæ figura erat illa, quę Noë finem diluuij nunciauit. Quemadmodum enim tunc erat diluuium ab aqua, ita & nunc a peccato: & ſicut illa denunciauit ceſſationem illius diluuij, ita & iſta huius præſentis. Aperti ſunt autem cœli: & ſuper baptizatum deſcendit ſpiritus ſanctus: vt diſcamus ſuper omnem hominem baptizatum cœlos aperiri, vocantes ipſum ad ſupernam habitationem. Ad eum quoq; accedit ſpiritus ſanctus. Quod ſi hæc ſenſibilibus oculis non videmus, ne diffidas. Signa namq; fidelibus non dantur, ſed infidelibus; nobis autem ſignorum loco ſufficit fides. Simul etiam attende: quod ſicut in Paſchate, ſiue cœna myſtica, in vna menſa Iudaicum paſcha adimpleuit ac finiuit: & ſuo dedit initium: ita quoq; in baptiſmate, in eodem flumine fecit vtrumq;. Cœlorum enim apertio, & ſpiritus ſancti deſcẽſio, Chriſtiani baptiſmatis dona erant. Quid eſt autem, In quo mihi complacitum eſt? hoc eſt, in quo oblector. Vel. Quia nato ipſo laudes cecinerunt angeli, dicentes, Gloria in altiſſimis Deo, & in terra pax, in hominibus beneplacitum, id eſt, bona voluntas; bona autem voluntas erat, vt homines ſaluarentur: ideo nunc dicit: Hic eſt, in quo hominibus bona volui, hoc ẽ, per quem eſt hominum ſalus.

[Margin: Gene. 8. — Math. 26. Mar. 14. Luc. 22. — Luc. 2.]

.iiii. ¶ *Tunc Ieſus ſubductus eſt in deſertum a ſpiritu ut tentaretur a diabolo.*) Poſtquã tanquam homo omnia ad hominum doctrinam & fecit, & tulit: ſemetipſum poſt baptiſmum ſpiritui ſancto tradit; vt ab eo ducatur, quocunq; ille iuſſerit. Ducitur autem in deſertum, vt a diabolo oppugnet̃, vt & tu poſt baptiſmum nequaquam tuiipſius ductor ſis, ſed ducaris

potius a ſpiritu. Et poſt baptiſmum in tentationes incidens non tur beris. Ad hoc enim armatus es, vt prelieris. Et hinc eſt, quod accedẽtes tentationes Deus non prohibet. Primum quidem, vt virtutem armaturæ, qua indutus es, agnoſcas. Deinde vt bellare diſcas. Ad hæc vt probatus fias. Præterea vt hoc modo non extollaris. Demum vt ſcias magnum tibi concreditum eſſe theſaurum. Niſi enim ita fuiſſet, nequaquam fruſtra tecum confligeret inimicus: Nam vbi diuitias videt, ibi aciem ex aduerſo inſtruit. Ductus eſt autem in deſertum inacceſ-

Marc.1. ſum: quod manifeſtans Marcus, dicit etiam fuiſſe ibi cum beſtijs: vnde maius quoque bellum demonſtratur. Tunc enim magis irruit diabolus, quum hominem magis viderit ſolitarium, omnique priuatum cõſolatione.

Et quum ieiunaſſet quadraginta dies & quadraginta noctes, poſtea eſurijt.) Primum ieiunauit, innuens quod magnum propugnaculum ſit ieiunium, his qui dæmoni repugnant. Non exceſſit autem menſuram, quam ante ipſum attigerat Elias, & ante illum Moſes; ne virtutem humanę naturæ ſupergrediens, incredibile faceret ſe hominem eſſe: & hinc eſt, ꝙ poſtea eſurijt, hominem ſe eſſe confirmans. Siquidem homini propriũ eſt ex ieiunio eſurire. Superflue autem addi videtur de noctibus. Puto tamen propter Hebræorum ieiunia additum eſſe: qui diebus ieiu-

Marc.1. nantes noctibus edebant. Marcus tamen & Lucas, noctes tanquam

Luc.4. ſubintellectas præterierunt.

Et quum acceſſiſſet ad eum tentator, dixit: Si filius Dei es, dic ut lapides iſti panes fiãt.) Marcus autem & Lucas dixerunt, quod etiam in quadraginta diebus tentabatur: vt manifeſtum ſit, quod in illis quidem ipſum e longinquo tentabat: nempe per ſomnum, per triſtitiam, per ignauiam, & ſimilia. Poſtꝗ autem ipſum eſurire cognouit, iã prope ac manifeſte appetiuit: idque per vitium fami conueniens puta gulam. Conſidera vero quid faciat. Audierat & a Iohanne, & per vocem cœlitus delapſam, hunc eſſe Dei filium: ignorans ergo quod Dei filius carnem aſſumpſiſſet: ſiquidem latuit eum arcanum incarnationis myſterium: ſuſpicatus eſt hominem quidem eſſe: a Deo tamen ob virtutes ipſius adoptatum. Itaꝗ ei iam tantum inuidit honorem, ſicut & veteri Adam: niſuſꝗ eſt hunc, velut illum ab ipſo deijcere. Et idcirco propius accedens primam

Gene.3. producit tentationem, nempe guloſitatem, per quam cepit & primum Adam. Quia ergo nullus aderat cibus, eo quod deſertus nimis eſſet locus: ſciebat autem fami conuenientem eſſe panem: ipſe quidem nõ adfert, eo quod ab aduerſario Chriſtus ſumpturus non erat: ſed iubet, vt de lapidibus panes efficiat. Et ne Chriſtus inſidias agnoſceret, obſerua technas eius, ac malitiæ magnitudinem. Non dixit ſimpliciter: Facito, vt iſti lapides panes fiant: ſed præmiſit: Si filius Dei es: vt appareat, quod vt demonſtretur, an filius Dei ſit, petit lapidum in panes fieri transformationem. Putat enim huiuſmodi verbis pungendum, tanquam rubore ſuffundatur, ſi filius Dei non eſſe credatur: vt ignorato dolo, lapides in panes transformet, accepta certe a Deo poteſtate: ac poſtmodum videns iam ipſos, magna attractus eſurie, deijciatur. Sed

non

non latuit illum,qui ſapientes comprehendit in aſtutia ſua.

Qui reſpondens dixit: +*Scriptum eſt:Nō ſolo pane uiuet homo, ſed omni uerbo, quod egreditur per os Dei.)* Intellecta illius aſtutia,ſignum non ædidit requiſitum. Nam ſigna ad commodum intuentium fieri conſueuerunt:diabolus autem nullam inde relaturus erat vtilitatem. Etenim neque viſis poſtmodum omnib⁹ quæ fecit Chriſtus,in aliquo mutatus eſt. Sed ad occultam ipſius reſpondet cogitationem: & ex libri Deuteronomij ſcriptura ei ſilentium imponit:ac ſi diceret:Ad quid mihi opus eſt panes ex lapidibus facere, propter famem quæ me vrget, vt illis viſis alliciar eſca? Atqui non ſolo pane hominum vita ſeruari poteſt,ſed & alio pręterea cibi genere. Omne ſiquidem verbum ab ore Dei egrediēs ad eum,qui fame premitur,loco cibi vitam eius ſuſtinet, & ſufficit ei. Ita ſane gaſtrimargiæ dolum longanimitate ac tolerantia repulit. Obſeruandum vero Matthæum pluraliter lapides dicere: Lucam vero lapidem ſingulariter. Frequenter enim apud Euāgeliſtas, huiuſmodi quę nihil officiant,diuerſitates reperies. + Deut.8. Luc.4.

+ *A ueteri teſtamento depromptum eſt. Eſt enim uerbum Moſis. Nam & Hebræi manna comederunt:quod quum non eſſet panis, omnem tamen eorum ſupplebat indigentiam: mutatum in omnia quæ optabat quiſque edere.ſiue piſcem, ſiue ouum, ſiue caſeum concupiſceret Iudæus, illius guſtum manna ei præbebat.* +

Tunc aſſumit eum diabolus in ſanctam ciuitatem.) Aſſumit,hoc eſt,aſſumendo ducit. Permiſit enim inimico ducere ſe quo luberet, & pugnare ſicut vellet:vt vndiquaque victus,ſolus aufugeret. Sanctam autem ciuitatem vocat Ieruſalem,vtpote a Deo delectam, & ideo in reuerentia habitam:aut eo quod ſanctum haberet templum. Gene.8.

Et ſtatuit eum ſuper pinnaculum templi.) Pinnaculum domuncula erat excelſa valde,ad latus templi ſuperſtructa.

Et dicit ei:Si filius Dei es,præcipita te deorſum. Scriptum eſt enim: Angelis ſuis mandaturus eſt de te, ac manibus tollent te, ne quando offendas ad lapidem pedem tuum.) Prima victus tentatione,ad ſecundum procedit certamen: & per vanā gloriam ipſum nititur attrahere: ideoque iubet, vt ſeipſum præcipitet ac ſeruet. Vtque ipſum rurſus pungat,præmittit iterum,Si filius Dei es:quaſi denuo videatur hoc ſignum ad hoc procedere, vt ſe filium Dei eſſe demonſtret,quāquam id prius non fecerit: putabat nempe facilius illi poſſe perſuaderi:& ſi non ob aliud,at ſaltem propter illos, qui eum mirabilia operantem viſuri erant: tunc enim multi inferius aderant: & ita in expaſſam vanę gloriæ naſſam incideret: vtpote ſeipſum idcirco præcipitando,vt ab eis laudaretur. Ipſum quoq; Dauitica attrahit ſcriptura ; vt videretur etiā a ſcriptura diuina veriſimiliter perſuadere. Verum hi eius doli Chriſtum nequaquam latuerunt. Pſalm.90.

Dixit ei Ieſus:Rurſum ſcriptum eſt,Non tentabis dominum Deum tuum.) Tentat autem Deum,qui nulla inſtante neceſſitate ſeipſum in manifeſtum præcipitat periculum,ob habitam in Deum fiduciam. Deuter.6.

Iterum aſſumit eum diabolus in montem excelſum ualde,& oſtendit ei omnia regna mundi ac gloriam eorum,dixitq; illi:Hæc omnia tibi dabo, ſi proſtratus adoraueris me.) Superuacuum fuiſſet nomen adſcribi montis;quę enim fuiſſet inde conſe-

quuta vtilitas? Interim fruſtratus ſecundo quoque impetu inimicus, ad tertium inſuper præparatur; & per auaritiam quam nouiſſimam ſeruabat, vtpote periculoſiorem, deijcere conatur: & in montem ducit excelſum valde: ac digito ei demonſtrat, in †momento temporis, quod etiam addidit Lucas, hoc eſt, in paruo tempore, partes orbis, in quibus mundi regna ſita erant, dicens, In hac quidem parte poſitum eſt regnum Romanorum: in iſta vero Perſarum: & in illa Aſſyriorum, ac pari modo de cæteris. Et item: Hoc præcipuam habet gloriam, ſi formas ſpecies ac ſpecies: aliud vero in alijs: & vt ſemel dicā, omnia recenſet. Deinde ait: Hęc omnia tibi dabo: puta quę in regnis mundi continentur, ſi proſtratus adoraueris me. Quomodo o doloſe tot ac talia commutas vnica adoratione? Vtique: vt vbi præcepti facilitate deceperis auaritiæ hamo cum tranſfigas, videlicet quum amore poſſidendi regnorum diuitias te adorauerit. Manifeſtius autem ait Lucas, dixiſſe ei diabolum: Tibi dabo poteſtatem hanc vniuerſam, & gloriam eorum: quia mihi tradita eſt, & cuicunq; volo do eam: tu igitur ſi prouolutus coram me adoraueris, erunt tua omnia. Matthæus quidem hæc præterijt tanquam non neceſſaria: Lucas vero addidit, quia hoc loco dicta. Pleraſque autem huiuſmodi emiſſiones ac additiones apud Euangeliſtas reperies, & in omnibus pro ſolutione prędictas adhibe cauſas.

Luc.4.

Tunc ait ei Ieſus, Abi ſatana. Scriptum eſt enim: Dominum Deum tuum adorabis, & illū ſolum coles.) Hoc quoque in Deuteronomio ſcriptum eſt. Conſidera vero quod in prioribus quidem tentationibus patienter reſponderit: vbi autem vidit ipſum impudenter Dei ad ſe adorationem attrahere, diuinumq; expetere honorem; tunc ipſum increpauit, dicens, Abi ſatana, hoc eſt, recede aduerſarie. Lucas vero ſcripſit, Abi poſt me ſatana, hoc eſt, e conſpectu meo te aufer, quod enim poſt aliquem ponitur, ipſi non apparet. Neque ſuſtinuit, vt mendacij argueret dicentem, Omnia ſibi tradita eſſe: ſed denuo ipſum a ſcriptura reppulit: & verſuto flagellum facta eſt increpatio, neque enim amplius tolerauit. Et ideo Matthæus quidem poſtremam ſcripſit auaritiæ tentationem: Lucas autem potius vanę gloriæ: quia Matthæus ſane etiam ordinis tentationum curam habuit: Lucas vero ſolius narrationis earum. In quo ergo a tentationibus ſaluatoris inſtituemur? Vt certe inimico nunq̄ fidem habeamus: ne ſi vtilia quidem ac neceſſaria iubeat. Siquidem p̄ ea, quę commoda ſunt adulatur: finit vero in malum. Vtque nec propter famem, aliamue vrgentem neceſſitatem, faciamus dæmonis voluntatem, ſed ad deum confugiamus: ne Deum tentemus, neque diabolo ſigna petenti intendamus. Hæc enim, occultato ſub eis dolo, poſtulat. Quidam autem dicunt diabolum Chriſto demonſtraſſe omnia regna mundi, & gloriam eorum: non ad ſenſum localiter, ſed ad intellectū deſignando. Hoc autem dixerunt propter id, quod ſcriptum eſt, hæc in momento temporis demonſtraſſe.

Deuteron. 6.

Luc.4.

Tunc †omittit eum diabolus.) Lucas autem ſcripſit, quod completa omni tentatione, diabolus abſceſſit ab eo vſque ad tempus. Apparet autem

autem tres enumeratas tentationes,capita omnium eſſe tentationum. Ab his namq; cæterę omnes oriuntur, vt qui hos deuicerit affectus, contra omnes victoriam obtineat. Quod autem additur, Vſque ad tẽpus,ſignificat,vſque ad Iudæorum inſidias. Tunc enim rurſum oppugnabit, non per ſeipſum,ſed per Iudæos,tanquam per organa quædam.

+ *Tres tentationes ſuſtinuit dominus,nempe gulæ, uanæ gloriæ,& auaritiæ. Sunt etenim hæ omnium malorum affectuum capita: qui has deuicerit, in multis quoque alijs magis uictor euadet. Lucas itaque dicit,quod omnem compleuerit tentationem,eo quod tentationum capita con ſummauit. Quod autem etiam angeli ei miniſtrãt,ſignificat nobis quoque angelos poſt uictoriã miniſtraturos. Omnia ſiquidem propter nos & facit,& oſtendit dominus, cui ueluti Deo ſemper angeli miniſtrant.* +

Et ecce angeli acceſſerunt & miniſtrabant ei.) Tempore quidem tentationum non permiſit eos apparere,ne prędam perderet; poſtquam autem aduerſarium propria deuicit autoritate,ac fugere coëgit,tunc iam apparent: vt noueris,quod poſtquam in modum eius viceris,& te ſuſcipient ac ſtipabunt angeli.

Quum audiſſet autem Ieſus,quod Iohannes traditus eſſet,ſeceſſit in Galilæam.) Poſtq̃ audiſſet quod in carcerem traditus eſſet ab Herode tetrarcha, ſicut in ſequentibus dicturus eſt. Seceſſit autem,inſtruens nos,vt tentatiões fugiamus. Neque enim vitium eſt, ſeipſum periculo non obijcere: ſed vbi inciderit,non ſtare viriliter. In Galilęam vero abit, ſimul quidẽ vt compleretur, quæ de ea ſcribitur prophetia, ſicut inferius dicetur: vtque inde piſcatores piſcaretur, apoſtolos dico, qui ibi morabantur. Vnde & angeli ſubleuato in cœlum Chriſto, Galilęos appellauerunt eos,dicentes: Viri Galilęi quid ſtatis aſpicientes in cœlum? Act.1.

Et relicta Nazaret,ueniens habitauit in Capernaum,quæ eſt ciuitas maritima,in finibus Zabulon & Nephthalim.) Relicta,hoc eſt, pręterita; tunc enim non eſt Ieſai.9. ingreſſus Nazaret.

Vt compleretur quod dictum eſt per Ieſaiam prophetam dicentem: Terra Zabulon, & terra Nephthalim iuxta uiam maris,trans Iordanem,Galilæa Gentium. Populus qui ſedebat in tenebris uidit lucem magnam: & qui ſedebant in regione & umbra mortis,lux orta eſt eis.) Galilæa quidem regio erat Paleſtinę. Olim autem data eſt in ſortem duabus tribubus Zabulon & Nephthalim: partem tamen eius inhabitabant Gentes alienigenę. Et videtur horum propheticorum verborum ordo difficilis,tum propter defectum quorundam, tum propter ignoratum eorum intellectum. Ego tamẽ a prophetico libro illum requirens,intellexi quo modo ea ordinare oporteat: nempe ita conuenit. O terra Zabulon, & o terra Nephthalim: intelligit autem Galilęam, ſicut dictum eſt: & o vos qui circa viam maris,id eſt, circa mare Galilęę habitatis: & o vos qui trans Iordanem: & o Galilęa Gentium. Vocat autem Galilęam Gentium, eam Galilęę partem, quam Gentes incolebant. Deinde comprehendens omnes, qui in prędictis locis habitabant, res illis ſalutares denunciauit, dicens: Populus qui ſedebat in tenebris vidit lucem magnam,& cętera. Et tenebras vocauit errorem. Errabant enim: Iudęi quidem circa ſcripturas,Gentes vero circa cultũ

diuinum. Lucem autem magnam Chriſtum nominauit, qui frequenter lux vera appellatur: ipſe etenim hos ab errore eduxit, illuſtrans eos in modum lucis. Deinde iterum huiuſmodi tenebras interpretatur regionem mortis, & vmbrã mortis: his vocans nominibus, quia ſicut mortis regio ac vmbra, eſt ſepulchrũ: regio quidẽ, quaſi locus, vmbra vero, quaſi tenebræ. Nam tenebrę vmbra eſt: Ita & mortis ſpiritualis regio ac vmbra, erat ille error: regio ſane, veluti more ſepulchri eos cõtinens, qui in ipſum incidiſſent, mortui, quo ad ſenſum veritatis: vmbra vero, vtpote tenebris eos offundens. Ne mireris autem, ſi prophetica eloquia integre non poſuerit. Vniuerſaliter enim ſcire oportet, euangeliſtas interdum quidem integre dictorum mentionem facere; quandoque autem illa abbreuiare: & aliquando verborum quidem ſenſum integrum ſeruare: quaſdam vero dictiones mutare: quando id in nullo ſermonem poteſt corrumpere.

Ex eo tempore cœpit Ieſus prædicare & dicere: Reſipiſcite: inſtat enim regnum cœlorum.) Hoc ante ſaluatorem Iohannes prædicauit. Incipit autem etiam inde Chriſtus, vt oſtendat principium ſuum fuiſſe Iohannem, & nequaquam illi contrarium eſſe. Operęprecium enim erat, vt primum alius de eo ferret teſtimonium: & tunc veniret ipſe. Quidam autem dicunt, videri quidem eadem prædicare Chriſtum, quæ Iohannes: puta, Reſipiſcite: &, Inſtat regnum cœlorum: non tamen ita eſſe. Iohannes ſiquidem dixit: Reſipiſcite, propter peccata, in quibus offendiſtis. Chriſtus vero: Reſipiſcite, vt transferri mereamini a veteri teſtamento in nouum. Et Marcum pro teſte adducunt, qui addit: Et credite e-
Marc.1. uangelio. Et Iohannes, inquiũt, Chriſtum vocauit regnum cœlorum: Chriſtus autem cœleſtem angelicamque politiam, quam ipſe conditurus erat, vt prædiximus. Marcus ſane pro regno cœlorum dixit, regnum Dei. Intelligitur præterea règnum Dei inſtare, vt ſuper credentes regnet. Siquidem incredulorum, natura rex eſt filius Dei & verbum: credentium vero, vtroq; modo, natura videlicet & voluntate, quum ſponte gubernationem eius ſuſcipiant.

Ambulans autem circa mare Galilææ, uidit duos + fratres, Simonem, qui uocabatur Petrus, & Andream fratrem eius, mittentes rete in mare: erant enim piſcatores. Et ait illis: Venite poſt me, & faciam uos piſcatores hominum. At illi continuo, relictis retibus, ſequuti ſunt eum.) Matthæus quidem in hoc loco dicit, poſtquam traditus eſt Iohannes, hos eſſe Chriſtum ſequutos: Euangeliſta vero Iohannes,
Iohan.1. quod potius antequam traderetur. Præterea Matthæus aſſerit ſimul vtrumque vocaſſe Ieſum: Iohannes autem, quod Andream quidem Ieſus, Petrum vero Andreas vocauerit. Vnde manifeſtum eſt hanc ſecundam fuiſſe vocationem. Etenim quum eum ſequuti fuiſſent ante Iohannis traditionem, rurſum ad patriam reuerſi ſunt, artemque priorem exercuerunt: vtpote videntes Iohannem quidem traditum eſſe, Ieſum vero ſeceſſiſſe. Poſtmodum igitur Chriſtus, primum eis factum ignoſcens, venit vt rurſum eos recuperet: iubetque vt ſe ſequantur, & pro retibus quæ poſſidebant, ſumant ab eo rationalem ſagenam: & in mare ſeculi mittentes, pro piſcibus homines capiant. Et vide quo modo ſta

do ſtatim, his quæ poſſidebant relictis, obedierunt, nihil tergiuerſantes. Ita nempe vult Chriſtus, vt cuiuis neceſſitati ſuus præponatur diſcipulatus. Dixit autem: Venite poſt me, hoc eſt, ſequimini me.

+ *Fratres fuerunt, qui primum a Chriſto docente uocati ſunt: tum quia huic conuenit fraterno modo gubernare: tum quia fraterno modo ſapere oporteat eos, qui ab ipſo docentur.* 4

Et progreſſus inde, uidit alios duos fratres, Iacobum Zebedæi & Iohannem fratrem eius, cum Zebedæo patre ipſorum, reficientes retia ſua: & uocauit eos. Illi autem ſtatim, relicta naui & patre ſuo, ſequuti ſunt eum.) Horum quoque fidem intuere, qua patrem etiam deſpexerunt. Neceſſe enim eſt, parentibus quoque præponere Chriſtum. Neque parua virtutis ipſorum demõſtratio eſt: quod paupertatem adeo facile tulerint, ac proprijs manibus victum quæſierint: & mutuo inter ſe amore colligati fuerint: patrem quoque vna ſecum habuerint, illique inſeruierint. Veriſimile eſt autem, audiſſe eos a Petro & Andrea, promiſiſſe Chriſtum, quod ſequentes ſe, redderet hominum piſcatores.

CAPVT QVARTVM

DE DOCTRINA CHRISTI.

ET *circumibat Ieſus totam Galilæam docens in ſynagogis eorum.)* In ſynagogis eorum docebat: partim quidem vt plures attraheret: partim vero ne quis dicere poſſet: quod rudes clanculo docens deciperet, palam non auſus docere.

Et prædicans euangelium regni.) Marcus vero ſcripſit: Regni Dei. Marc. 1.
Eſt autem euangelium regni Dei, nouum teſtamentum: vtpote de regno Dei diſputans; aut ad regnum Dei, ipſi obedientes inducens.

Et ſanans omnem morbum, & omnem languorem in populo.) νόσοσ quidem (pro quo nos morbum vertimus) eſt diutina peruerſio habitudinis corporis: μαλακία vero (quam diximus languorem) principium eſt laxationis corporis, morbi prænuntia. Et in corpore ſane ita eſt. In anima autem morbus quidem eſt peccati actus; languor vero inductio cogitationis ad actus conſenſum.

Diuulgata eſt autem fama eius per uniuerſam Syriam.) Marcus vero dixit, Exiuit autem rumor de eo in totam vndique regionem Galilææ finitimam. Lucas vero: Et egrebiebatur ſonus de eo in omnem locum finitimæ regionis. Rumor autem & ſonus ſignificant famam eius. Præterea quam dixit Matthæus Syriam, hanc cæteri Galilææ finitimam regionem appellauerunt. Dimanauit autem de eo fama, quod talia doceret, qualia nunquam audiuiſſent: & quod ſermones miraculis confirmaret: quodque cum autoritate doceret ac operaretur, ſicut in Marco manifeſtius inuenies. Marc. 1. Luc. 1.

Et obtulerunt ei omnes male habentes varijs morbis, & torminibus contractos, dæmonio oppreſſos, lunaticos, ac paralyticos, & ſanauit eos.) Poſt verba illa, Varijs morbis, diſtinctio ponenda eſt. Tormina autem vocat morborum dolores.

Lunatici vero tenentur affectione corruptorum humorum. Quia enim luna quum ad plenum lumen deuenerit, naturã habet per ſplendorem ſuum attractiuam humorum, qui in corporibus ſunt: fit vt hi tunc turbentur. Frequens etenim ac prauus vapor ab ipſis eleuatus, cerebrum dilaniat, hominemque contorquet: quumque hæc a luna patiantur, lunatici appellantur. Verum cur a nullo horum priuſquam curaret, de fide requiſiuit, quemadmodum poſtea fecit a pluribus? Quia nondũ manifeſtam ſuæ potentiæ demonſtrationem dederat: alioq; modo idem producere & adhibere poterat, fide etiam non accedente.

Et ſequutæ ſunt eum turbæ multæ a Galilæa, & Decapoli, & Ieroſolymis, & Iudæa, & a locis trans Iordanem ſitis.) πέραν τοῦ ἰορδάνου, etiam videlicet a regiõe, quæ ſita erat tras Iordanem.

Cap .v. + *Quum vidiſſet autem turbas, aſcendit in + montem.)* In montem proximũ aſcendit: ſimul quidem tumultus qui in imo erant declinans: ſimul etiam abſque vlla diſtractiõe docere cupiens. Tranſit enim a cura corporum ad curam animarum. Nam ita ſemper ab illa tranſit ad iſtam: & rurſus ab hac ad illam, vt variam præſtet vtilitatem.

+ *In monte beatitudines expoſuit dominus, docens ex hoc oportere cupientem attingere beatitudinem, a depreſſis humi rebus abſtrahi, & ad ſublimia eleuari.*

Quumque ſediſſet acceſſerunt ad eum diſcipuli ipſius.) Simul quidem turbæ aſcenderunt, diſcipuli autem acceſſerunt, tanquam familiarius erga eum affecti, & quippiam ab eo diſcere cupientes.

Et aperto ore ſuo, docebat eos.) Quam ob cauſam dicit, quod os ſuũ aperuerit? Quia etiam non aperto ore docebat eos operibus. Ad diſcipulos quidem dirigit ſermonem, ne turbis moleſtus eſſe videatur: cõmuniter tamen illum proponit ad vniuerſos ac ſingulos homines.

CAPVT QVINTVM DE BEATITVDINIBVS.

D*Icens: Beati + pauperes ſpiritu: quoniam ipſorum eſt regnum cœlorum.)* Non dixit, pauperes poſſeſſionibus, ſed pauperes ſpiritu, hoc eſt, humiles animo ac voluntate: animum namque πνεῦμα, id eſt, ſpiritum nominauit. Neque enim qui infortunio quouis humiliatur, hic beatus eſt: quia nihil quod inuoluntarium eſt, beatificat. Omnis enim virtus per id, quod voluntarium eſt, imprimitur. Pauperem autem hic vocauit animo humilem, vt πτωχὸς, id eſt, pauper, dicatur ἀπὸ τοῦ κατεπτηχέναι quod eſt timuiſſe ſiue territum eſſe. Siquidem humilis aut modeſtus animo, Deum ſemper timet, tanquam qui nihil vnquam iuxta illius beneplacitum peregerit. Conſidera vero, quale fundamentum doctrinæ ſuę ſubſternat. Quia enim ſuperbia diabolum deiecit: ac protoplaſtum, putantem quod poſtquam de ligno comediſſet, deus fieret, cõtinuo proſtrauit: radixq; et fons omniũ facta eſt malorũ: contrariũ ipſi pręparat pharmacum, animi videlicet modeſtiã: & hãc radicẽ ac fundamentũ ſubſtruit virtutũ: quo deiecto, reliqua omnia etiam ſi ad cœlum vſque pertingant, detrahuntur ac decidunt; quemadmodum in Pha-

riſæo

riſæo oſtenſum eſt. Aptum quoque præmium huic rependitur: pro extrema videlicet abiectione ſummus honor: & quo nullus maior reperiri poteſt. Per modum autem beatitudinum præcepta hæc induxit, inuidioſum deuitans ſermonem. Oportebat enim vt in principio manſuete cum eis loqueretur: & ita paulatim ad præcipiendum deueniret.

+ *Quam ob cauſam dixit pauperes, & non humiles? Quia pauperem eſſe plus eſt, q̄ humilem eſſe. Sunt enim uarij humilitatis modi: hic quidem mediocriter animo modeſtus eſt: ille uero cum excellentia: quam humilitatem etiam Dauid commendat, dicens, Cor contritum & humiliatum Deus non deſpicies.* + Pſalm.50.

Beati qui +lugent: quoniam ipſi conſolationem accipient.) Quia omnes putabant eos eſſe beatos, qui in gaudio eſſent: miſeros vero, qui in afflictione: huiuſmodi opinionem radicitus euellit, contrariã ſubſtituens. Lugentes autem dicit, non qui ſimpliciter lugent, ſed qui pro peccatis lugent. Miſerum enim ac prohibitum eſt lugere ob ea, quę quis patitur. Triſtitia enim mundi, ait Paulus, mortem operatur: ea vero, quæ ſecundum Deum eſt, pœnitentiam in ſalutem ſtabilem. Quo modo ergo alio loco dicit Paulus, Gaudete in domino ſemper? Quia & ille gaudium dicit, quod e luctu oritur. Habet namq; luctus repenſum ſibi gaudium. Quemadmodum enim poſtquam vehemens pluuia impetuoſe deſcenderit, ſerenitas ſtabilior eſſe ſolet: Ita quoq; deductis lachrymis, tranquillitas & gaudium animi ſuccedit. Vult autem hic ſermo, non modo de proprijs nos lugere delictis, verum etiam de alienis: & talis erat Moſis animus, Dauidis, Danielis, Pauli, cæterorumq; huiuſmodi. Conſolationem vero accipient, ſiue lętabũtur. Vbi? Et in pręſenti, & in futuro. In pręſenti quidem ea ſpe, quod peccata ſua luctu redimant: in futuro vero non ſola horum remiſſione, verumetiam beatitudine. + .2.Corin.7. Philip.4.

+ *Nam qui filios aut uxores mortuas lugent, non poſſeſſiones aut propria amant corpora: nec eo turbinis tempore, ullo modo concupiſcunt, non iniurijs exaſperantur, nec alia obſidentur affectione: quanto magis qui ſuas lugent ægritudines, eo modo quo eas lugere dignum eſt.*

Beati +mites: quoniam ipſi hæreditatem accipient terræ.) Quoniam olim ab hominibus magno ſtudio affectabatur terræ poſſeſſio, hanc etiam p virtutis præmio ponit. Quidam ſane terrã intellectualem, cœlum eſſe dicunt. Chryſoſtomus vero ait, quod & ſenſibilem pro præmio poſuerit, propter craſſiores, qui ſenſibilia potius q̄ intelligibilia quærunt. Toto namque euangelio ad virtutem ſolet adhortari: quandoque per futura, interdum quoque & per præſentia. Quanquam neq; vbi intelligibilia ponit præmia, priuat ſenſibilibus: neq; ediuerſo, quum ſenſibilia pollicetur, intelligibilia aufert. Quærite enim, inquit, primum regnum Dei & iuſtitiam eius, & hæc omnia adijcientur vobis. Et rurſus: Nemo eſt qui reliquerit domum aut patrem, & cætera, qui non fruatur multo pluribus in hoc tẽpore, & in futuro ſeculo, vita æterna. Matth.6. Luc.18.

+ *Mites dicũtur, nõ qui penitus nõ iraſcũtur: huiuſmodi enim inſenſati ſunt, ſed qui irã qdẽ ſentiunt, ſeſe tamẽ cõtinent: quando autem oportet iraſcuntur, ſicut dicit Dauid, Iraſcimini & nolite peccare.* Pſalm.4.

+ *Beati qui eſuriunt & ſitiunt iuſtitiam: quoniam + ipſi ſaturabuntur.*) Quia de eleemoſyna dicturus eſt: aufert primum auaritiam, vt pura fiat miſericordia. Iuſtitia enim auaritiæ contraria eſt. Dixit autem, Eſurientes & ſitientes, hoc eſt, plurimũ cõcupiſcẽtes: vt vehemens auaritiæ amor in iuſtitiam tranſlata, illam perimat. Saturabuntur autem, omni videlicet bono.

+ + *Quia auari abundantes eſſe uidentur & ſaturati: ideo ait iuſtos potius ſaturandos eſſe.*

+ *Beati + miſericordes: quoniam ipſi miſericordiam conſequentur.*) A Deo certe: ſed nõ tantam dumtaxat, q̃tã ipſi prẽſtiterunt. Quantum enim intereſt inter malum & bonum, aut potius quantum inter hominẽ & Deũ: tantum humana miſericordia diſtat a diuina.

+ + *Non poſſeſsionibus tantum præſtatur miſericordia, ſed & ſermonibus. Quod ſi nihil habueris, etiam lachrymis præſtatur: uarius eſt enim eleemoſynæ modus, latumque præceptum. Miſericordiam uero conſequentur, hic ab hominibus, & in futurum a Deo.*

+ *Beati + mundi corde: quoniam ipſi Deum uidebunt.*) Puros corde intelligit, qui nullius peccati ſibi conſcij ſunt: aut qui cor ſeruant a voluptatibus impollutum, quam ſanctimoniam vocat Paulus, dicens: Pacẽ ſectamini ad omnes & ſanctimoniam, ſine qua nemo videbit Deum. (Hebræ.12.) Videbit autem Deum dixit, tanquam humana natura potentem. Hãc vero beatitudinem poſt eleemoſynam poſuit: nam multi iuſtitiam ac eleemoſynam aſſequuti, circa voluptates deuicti ſunt. Oſtendit itaq; ſolas illas non ſufficere virtutes.

+ + *Mundi corde ſunt, qui continenter degunt: ſine continentia autem nemo uidebit Deum. Quemadmodum enim ſpeculum ſi purum ſit, figuras recipit: ita & anima pura Dei ſuſcipit uiſionem.*

+ *Beati + pacifici: quoniam filij Dei uocabuntur.*) Qui non ſolum ipſi ſeditiones non mouent, ſed & alios mouentes ad pacem reducunt, filij Dei vocabuntur: vtpote filium eius vnigenitum imitantes: cuius opus fuit diſſidentia in vnum reducere, ac inimicos reconciliare. Erit profecto etiam beatus pacificus, hoc eſt, in pace ſeruans voluntatem propriæ carnis cum voluntate animæ ſuæ: & quod prauum eſt, meliori ſubijciens.

+ + *Non ſolum pacem cum omnibus habentes, uerũ etiam ſeditioſos mutuo inter ſe pacificantes. Dicuntur autem pacifici, & qui per doctrinam inimicos ad Deum conuertunt: qui filij Dei appellantur. Nam & unigenitus Deo nos reconciliauit.*

+ *Beati qui perſequutionem + patiuntur propter iuſtitiam: quoniam ipſorum eſt regnum*
+ *cœlorum +.*) Hęc dixit ne putes vbiq; pulchram eſſe pacem. Iuſtitiam autem hic vniuerſaliter omnem virtutem nominauit. Quod ſi huius quoq; egregij facinoris prẽmium poſuit regnum cœlorum: ne his indigneris, quaſi præmium alienum ſumentibus. Q;q̃ enim variæ videntur acceptæ retributiones, propter nominum varietatem: omnes tamẽ regnum cœlorum deſignant. Siquidem omnes qui his digni habẽtur retributionibus, regno quoque cœlorum fruuntur: ideo etiam omnes beati dicti ſunt.

+ + *Non ſoli martyres perſequutionẽ ſuſtinẽt, ſed plurimi quoq; alij, quia illis ſunt auxilio, q afficiuntur iniuria: & uniuerſaliter propter quãcunq; uirtutẽ. Iuſtitia ſiquidẽ omnis uirtus eſt. Fures uero & etiã homicidæ perſequutionẽ patiuntur, non tamen beati dicuntur.*

✝ *Regnum cœlorum, alij quidem dicunt, uitam quam in cœlis degunt: Alij uero, æqualem angelis ſtatum in cœlis: Tertij autem, ſpeciem diuinæ uiſionis, quæ cuiq; rependitur iuxta qualitatem ac quantitatem ſuæ iuſtitiæ. Quarti uero regnum cœlorum dicunt remunerationem, quæ ſecundum habitam gratiam, datur his, qui ex ſe ad Deum bonum accedunt.* ✝

Beati eſtis quum uos probris affecerint, & perſequuti fuerint, ac dixerint omne malum uerbum aduerſum uos, mentientes, propter me.) Ad Apoſtolos qui aderant, ſermonem dirigit: oſtendens doctoribus proprium eſſe probris affici. Ne autem ſuſpiceris, quod ſimpliciter verbis malis impeti ſit beatum: idcirco addidit, quæ plane diſtinctionem faciunt: videlicet, vt quæ dicuntur, mendacia ſint, & propter Chriſtum ea dicantur. Quod ſi hęc non ita ſe habent: miſer potius eſt, qui male audit: vtpote plurimos ſuis malis operibus offendens. Quid ergo his admonitionibus mirabilius eſſe poteſt? Vtinam vero quæ ab omnibus euitantur, præmiorum magnitudine fiant omnibus deſiderabilia. Nam qui grauia, ac moleſta, & hominum conſuetudini ad id vſque temporis contraria præſcripſit, perſuaſit tamen, & perſuadet vniuerſo fere orbi.

Gaudete & exultate, quoniam merces ueſtra ✝ multa eſt in cœlis.) Gaudete & exultate ſpiritu, quicunque probra ac perſequutiones ſuſtinetis: & modo quo dictum eſt male auditis. Dicens autem, Merces ueſtra multa eſt in cœlis: aliam quoq; cõſolationem induxit.

✝ *Nam opprobria ſuſtinere magnum eſt, & graue admodum. Vnde & Iob poſtquam alias tentationes patienter tolerauerat: tunc maxime turbatus eſt, quando ab amicis opprobrijs afficiebatur, tanquam propter peccata ſua pateretur.*

Ita enim perſequuti ſunt prophetas, qui uos præceſſerunt.) Hinc manifeſtum eſt quod illud, Beati eſtis & cætera, proprie ad diſcipulos dixerit: & ipſis mediantibus, etiam ad omnes, qui diſcipulos ſuos eſſent imitaturi. Ita enim, inquit, perſequuti ſunt prophetas, qui vos pręceſſerunt. Quo modo ita? opprobrio videlicet afficientes, & perſequentes, & dicentes omne malum verbum mentiendo, propter Deum. Sicut enim vos a me mittemini prædicaturi quæcunque præcepero: ita & illi a Deo miſſi erant. Dicens autem, Prophetas qui vos præceſſerunt: manifeſtat, quod etiam hi prophetabunt. Si ergo, inquit, non erat illis indecorum pati propter Deum: neque omnino vobis. Ita prophetis eos adęquando, mentes erexit ipſorum. Obſerua autem poſt quot præcepta poſuerit beatitudinem tolerandæ perſequutionis, quæ fit propter iuſtitiam: & exprobrationis, detractionis, ac maledictorum: quod omnibus prædictis virtutibus oporteat adiutum eſſe eum, qui hæc certamina aggreditur. Nam ideo quoque certo vſus ordine, auream nobis catenam contexuit. Qui enim animo humilis eſt, propria lugebit errata: qui vero luget, etiam mitis erit: & qui manſuetus eſt, iuſtus quoque erit omnino: iuſtus vero, etiam miſerebitur. His autem omnibus opere perfectis, etiam mundus erit corde: talis uero, pacificus quoq; erit: qui autem huc vſque profecit, ad pericula etiam extendetur: ac cętera quę ſequuntur magno animo tolerabit. Poſtquam ergo quę opportuna erant admonuit, rurſus laudibus eos recreat dicens.

Vos eſtis

† *Vos eſtis ſal † terræ.)* Terram hic homines appellauit, quaſi e terra formatos. Eſt autem tantum ac ſi diceret: Homines in peccatis putrefacti ſunt: corrupti ab humore affectionum. Vos igitur a me electi ad curandam hanc totius mundi putredinem, eſtis ſal terræ: accepta virtute ad conſtringẽdum ipſos & coartandum: preterea ad occidendum vermes inuiſibiles, hoc eſt, vt per bonam famam, rationales affectus a graui peccatorum odore liberetis.

† *Prophetæ ad unam gentem miſſi ſunt, uos autem ſal eſtis uniuerſi orbis, per doctrinam arguendo ac ſtringendo diſſolutos, ne æternos producant uermes. Non ergo mordacitatem reprehenſionum abijciatis, ſed & opprobria ac perſequutiones ſuſtinete. Ideo ſubdit: Si autem ſal infatuatus fuerit, in quo ſalietur? Ad nihil amplius ualet, niſi ut foras proijciatur, & ab hominibus conculcetur. Si enim is qui docet infatuatus fuerit, hoc eſt, non arguit ac ſtringit, ſed emollitus eſt, in quo ſalietur, id eſt, corrigetur Ex eo tẽpore igitur foras proijcitur a magiſtri dignitate, & conculcatur, hoc eſt, deſpicitur.*

Quod ſi ſal infatuatus fuerit, quo ſalietur?) Salis fatuitas, eſt debilitas mordacitatis ipſius. Dicit ergo: Videte quale miniſteriũ vobis cõmittendũ eſt: & contẽdite ne laxemini perſequutionibus, opprobrijs, ac maledictis, vt prædictum eſt: neq; vtilem mordacitatem reſpuatis. Si enim ſal infatuatus fuerit, quo ſalietur? hoc eſt, ſi vos molles effecti fueritis, aut vtilẽ mordacitatẽ neglexeritis, quo alio ſale ſaliemini, ſiue con-
Mar. 9. diemini, ſicut habet Marcus? Vos enim ſal electus eſtis, nec alius reliquus eſt. Quanto igitur prę cæteris ad huiuſmodi miniſterium electi eſtis, tanto amplius cauere debetis, ne ob propriam mollitiem ac inutilitatem, & putrefactorum perditionem, vt dictum eſt, accuſari poſſitis.

Ad nihil ualet ultra, niſi ut proijciatur foras & cõculcetur ab hominibus.) Ad nihil amplius vtilis eſt ſal infatuatus, niſi vt extra dominicam aulam proijciatur, & conculcetur, hoc eſt, deſpiciatur ab hominibus.

Vos eſtis lux mundi.) Mundum rurſus dixit homines in mundo habitantes: quibus erroris caligine obſcuratis, vos, inquit, electi eſtis, vt lux eorum ſitis; vtq; oculos animarum ipſorum luce doctrinæ ac ſcientiæ illuminetis: & ad ſemitas rectas diuini cultus deducatis. Ideo nempe miniſterium ſaliendi ac illuminandi eis commiſſum erat. Primum enim oportet a putredine liberari, deinde erudiri.

Non poteſt ciuitas abſcondi ſuper montem poſita.) Per hanc, ſequentemque parabolam ad vitæ perfectionem ac munitionem ipſos inducit, & certaminum pręfectos eſſe iubet: tanquam ſub omnium oculis in poſterũ ponendos, & in medio huius mundi theatro certantes. Non poteſt, inquit, ciuitas abſcondi ſuper montem poſita. Neq; vos occultari poteſtis in doctrinæ altitudine collocati. Reliquum eſt igitur, vt ſoliciti ſitis, quomodo gubernetis: & alijs oculos in vos figentibus, optimum ſitis exemplar vitę ac doctrinę.

Neque accendunt lucernam, & ponunt eam ſub modio, ſed ſuper candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo ſunt.) Neq; accendit quiſquam lucernam, & cæt. Reſtat igitur, vt neq; ego vos eo ſine diuina ſcientia accenderim, vt abſconderem: ſed ecce pono vos ſuper candelabrum, hoc eſt, ſuper excelſum doctrinæ locum, vt omnes qui in domo ſunt, illuminetis.

Sic lu-

Sic luceat + *lux veſtra coram hominibus, ut videant ueſtra opera bona, & glorificent pa trem ueſtrum qui in cœlis eſt.*) Luceat ſane dicit: non iubet vt in ſpectaculū virtus ponatur, ſed vt ipſa opere compleatur, quę per ſe lucere ſolet: ac ſeipſam vnguenti more propalare: ideo luceat puritas vitæ ac ſermōis veſtri coram hominibus: non ob ſtudium hominibus placendi, ſed vt videant veſtra opera bona, quæ operibus ac ſermonibus imitentur: & præterea vt glorificent patrem veſtrum, qui in cœlis eſt, hoc eſt Deum, a quo per fidem adoptati eſtis: filij quidem eius, fratres autem mei eſſe eſti: laudant enim ipſum, vt qui huiuſmodi politiam ordinauerit. Ipſe tamen Chriſtus hanc conſtituit: ſed propria opera ſolet patri frequēter attribuere, vt in ſequentibus erit inuenire: patrem videlicet honorans, & ſimiliter demonſtrans quod vnū ſint ſicut natura, ita & voluntate. +

+ *Vobis, inquit, bona opera facientibus, luceat ab eis lux ueſtra: quæ nullo etiam publicante, per ſeipſam triumphare ſolet, a bonis operibus proſiliens.*

Ne putetis quod uenerim ad + *ſoluendum legem: non ueni ad ſoluendum legem, ſed ad complendum.* Quia maiora præcepta conditurus erat his, quę erant in veteri teſtamento, dicens, Audiſtis quid dictum eſt antiquis: Non occides, qui autem occiderit, reus erit iudicio, Ego autem dico vobis: Oīs q temere iraſcitur fratri ſuo, reus erit iudicio, & cętera, & diuinę cuiuſdā cœleſtiſq; politiæ viam incidere volebat: ne qui propter nouitatem ſuſpicarentur, quod noua condens, vetera auferebat, eumq; contrarium illis eſſe putarent: primum huic medetur ſuſpitioni. Sed videamus quomodo legem compleuerit ac prophetas. Prophetas quidem cōpleuit: omnibus quę de ipſo ſcripſerunt prophetę, opere completis. Nam ob id quoq; frequenter addiderunt euangeliſtæ: Vt compleretur quod dictū eſt per prophetam. Legem aūt vno quidē modo compleuit, nihil tranſgrediendo eorum quæ lex iuſſerat. Dixerat enim prius ad Iohannem: Sic decet nos cōplere omnē iuſtitiam. Alio autē modo: addens ipſi quę prętermiſſa erant: quod etiam hinc magis congruū eſt intelligere. Quū enim lex peccatorum fines prohibeat, Chriſtus principia quoq; vetuit. Siquidem cædes fructus eſt peccati, radix autem eius eſt ira: niſi vero quis radicem abſtulerit, quandoq; tandem fructum producet. Patet igitur mancum fuiſſe præceptum, quod ſolum occidere vetabat. Hoc autē Chriſtus compleuit, pręcipiens non iraſci, quod & in alijs præceptis procedendo licebit inuenire. Et quare vetus lex erat imperfecta? Quia Hebręi durę ceruicis erant, nec ferebant graue iugum: illos itaq; velut infantes lacte potauit, nobis autem tanquam viris, ſolidum appoſuit cibum. Quomodo vero alibi dixit Chriſtus, Iugum meum ſuaue eſt, & onus meum leue? Quia leue facit hoc laborū remuneratio, ac pręmiorum magnitudo Lex enim ſe ſeruantibus bona terrę promittebat: Chriſtus autem bona cœleſtia.

Infra eodem. *Matthæi.3.* *Exod.21.* *Leui.24.* *Matth.11.* *Deuteron.28.* *Eſaiæ.1.*

+ *Non ſoluit ſed compleuit potius legem ueterem: neque enim euangelio contraria erat, ſed potius uia ad ipſum, ac præco præuius & umbra, typuſque: ueniente autem euangelio, completa ē ac ceſſauit, ſicut nox appetente die, ſicut umbra additis coloribus. Oportebat enim pædagogum præceptori concedere. Alio quoq; modo Chriſtus legem compleuit, ſeruatis ipſius præceptis, finemq; impoſuit: quia abſtracta imperfectione perfecit. Vnde contraria non ſunt euāgelica præ*

cepta his quæ lex iuſſit,ſed conſona:lex enim initium erat,euangelium uero perfectio.

Amen quippe dico uobis,donec tranſeat cœlum & terra, iota unum, aut unus apex non præteribit a lege donec omnia facta ſint.) Dictio Amen, aduerbium eſt confirmatiuum,idem ſignificans quod,vere. Intellectus autem eorum,quę ordine dicuntur,hic eſt:Quamdiu mundus permanſerit, hoc enim indicat,dicendo,Donec tranſeat cœlum & terra,nequaquam prætermittetur imperfectiſſimum aut leuiſſimum legis præceptum,donec omnia legalia facta , ſiue opere completa ſint a me. Per iota ſiquidem , aut apicē,quod abiectiſſimum eſt ſignificauit: hæc enim in literis leuiſſima ſunt,tanquam quæ ceteris facilius deſcribi poſſunt. Eſt autem iota linea recta,apex vero linea obliqua.Modus quoque confirmationis eſt dicere,Donec tranſeat cœlum & terra,hoc non permittam. Dixit autē hoc Chriſtus,confirmans quod legem non corrigeret,tanquam non potens,quæ illa iuſſerat opere cōplere:Nam vſque ad mortem ipſam compleuit.

+ De præceptis Dei.

Quicunque ergo ſoluerit unum de mandatis iſtis + minimis,& docuerit ſic homines,minimus uocabitur in regno cœlorum.) Poſtquam ſeipſum praua ſuſpitione liberauit,deinceps exterret,minaſq; ponit maximas pro futura legiſlatione ſua. Quicunque, inquit, vnum horum præceptorum ſpreuerit, quæ ego ſtabiliturus ſum;nec ſolum ipſe ſpreuerit,ſed & alijs exemplo tale quid faciendi fuerit. Minima vero hæc præcepta vocauit: partim quidem modeſtiæ cauſa:partim vero ne extollerentur, qui ea ſeruarēt: ſimul quoq; docens nos propria attenuare,quāuis magna ſint & excelſa.Talis ergo minimus vocabitur,hoc eſt,omnium poſtremus, viliſſimus,abiectiſſimus.Quod tantundem valet ac ſi diceret:In ſupplicium proijcietur. Regnum autem cœlorum hoc in loco,ſecundum ſuum dicit aduentum,in quo rex omnium apparebit.

+ *De minimis,ut ne dicam de maioribus.*

+ De faciēdo & docēdo.

Qui autem fecerit & docuerit,hic magnus uocabitur in regno cœlorum.) Vide quemadmodum dixerit oportere primum facere,& poſtea docere: Nec ſolum facere,ſed etiam docere. Quemadmodum enim reprehenſibile ē docere & non facere:ita rurſum imperfectum eſt facere & non docere: perfecta autem virtus eſt,vt nō ſoli ſibi quiſpiam vtilis ſit,ſed & alijs. Tu vero nequaquam recte docebis,quæ opere non compleſti:nec facile alijs perſuadebis, vt faciant,quod ipſe non feciſti. Audies enim,Medice cura teipſum.

De iuſtitia

¶Dico enim uobis: Niſi abundauerit iuſtitia ueſtra pluſquam Scribarum & Phariſæorum, non intrabitis in regnum cœlorum.) Illi ſiquidem docent & non faciunt:vitam viuentes doctrinæ contrariam: vos autem & docere & facere debetis,vt verbis facta concordent.Aut etiam aliter hoc intelliges.Illi q̄dem peccatorum fines obſeruant:vos autem principia quoq; obſeruare debetis.Scribas namq; & Phariſæos hic recte operantes, & nō trāſgredientes accipito. Iuſtitiam vero ſimpliciter dixit omnem virtutem. Conſidera autē quo modo & per præſentia verba, & per ea quę ſuperius dicta ſunt,nō calumnietur legem veterē,ſed ipſam potius augeat. Verū ſi illa irreprehēſibilis eſt,cur ſaluos nō facit illos,q ipſam ſeruāt?

Vſque ad Chriſti quidem aduentum ſaluos eos faciebat, qui gnauiter ipſam cuſtodiebant: poſtea vero quum infantia in virilem iam profecerit ætatem, & copioſa gratia hominibus data ſit: maximaq; propoſita ſint præmia pro bonorum retributione operum (Neq; enim amplius poſſeſſio terræ prommittitur, aut bonorum terrenorum, neq; prolis fœcunditas, aut longa vita, ſeu victoria de inimicis, ſed cœli hęreditas, honorumque cœleſtium, & Dei adoptatio, ac fraternitas cum vnigenito eius, victoria quoque contra dæmones, & perpetui regni communicatio) merito ſane magna exiguntur certamina, ab omnibus qui huiuſmodi præmia ſorte ſunt accepturi: & his certaminibus ſuppoſita ſunt Chriſti præcepta, qui prædicta promiſit premia: magnitudinem enim laborum ad magnitudinem oppoſuit prętmiorum.

Audiſtis quod † dictum eſt antiquis, Non occides: quicunque autem occiderit, reus erit iudicio. Ego uero dico uobis, quod omnis qui temere iraſcitur fratri ſuo, reus erit iudicio.) †

Poſtquam corda ipſorum beatitudinibus pręmolliuit, & ad virtutem exacuit: maiora deinceps addit pręcepta. Incipit autem ab affectibus, qui naturaliores ſunt, puta ira & concupiſcentia. Et primum de ira diſſerit, deinde etiam de concupiſcentia tractat. Dignum eſt autem vt inquiramus, quare non ab eo inceperit, quod in lege primum erat poſitum preceptum. Quia quum illud de diuinitate loqueretur, oportebat quidem illud etiam complere, & aliquid de ſuiipſius dignitate manifeſte addere. Nondum autem tempus erat. Etenim ſi etiam poſt doctrinam atque ſigna, dæmonium dicebant eum habere, quum tamen nihil de ipſa manifeſte diceret: quid obſecro non dixiſſent atque feciſſent, ſi ante hæc omnia, tale quippiam loqui tentaſſet? Cur autem manifeſte nō dixit ſe Deum eſſe? Quia ex hoc turbandi erant auditores. Si enim diſcipuli ipſum cognoſcentes, & ab eo quotidie edocti, videntes quoque mirabilia operantem, ac rebus ineffabilibus communicantes, tanta etiam ab eo accepta virtute, vt & mortuos ſuſcitarent, nequaquam tamē priuſquam ſpiritus ſanctus adueniret, omnia ferre poterant: quomodo populus inſipiens, tantæq; expers virtutis, poterat non turbari, aut non putare ipſum magis eſſe Deo contrarium, eiuſque honorem ſibi impudenter vindicare? Ideo ſapienter ac diſpenſatorio modo, quandoque Deo proprias & admirabiles actiones operatur, haſque relinquit, vt ſe Deum eſſe prædicent: quandoque vero doctrinę ſuę verba admiſcet, quę ſuam indicent diuinitatem. Manifeſte autem & vt plurimum humilia de ſeipſo loquitur, propter auditorum imbecillitatem: ſciebat enim, quod poſtmodum ſua ipſum manifeſtarent opera, qualia nullus alius fecerat. Arrogantis enim eſt, nec ſuſpitione caret, magna quædam de ſeipſo dicere. Sed ad propoſitum redeuntes, videamus quomodo legem non ſoluat, ſed compleat potius tanquam imperfectam. Ait enim, Dictum eſt a legiſlatore veteribus Hebræis: Nō occides o homo alterum tui generis. Quicunque autem occiderit, obnoxius erit condemnationi, vt pœnam cædi conuenientem luat. Ego autem dico vobis, quod omnis qui iraſcitur fratri ſuo incaſſum, nec congruo tempore: hæc enim indicat dictio εἰκῆ (quam nos temere vertim⁹)

De libro Exodi.

Exod. 20.
Iohā. 7. 8. 10.
Iohan. 16.
Exod. 20.

obnoxius erit condemnatiõi. Addẽs autem Temere, non omnimodam abſtulit iram, ſed intempeſtiuam tantum abiecit: quæ enim opportuna eſt, vtilis eſt. Dicitur autem ira opportuna, quę ſumitur aduerſus eos, qui contra Dei præcepta viuunt: quando nõ ad vindicandũ nos, ſed ad vtilitatem eorum, qui male viuunt, ex dilectione & amore fraterno iraſcimur, cum cõgrua honeſtate. Iraſcimini enim, inquit, & nolite peccare, hoc eſt, ne in iraſcendo erretis, ira male vtentes. Nos quoq; fratres inter nos inuicem vocauit, vtpote eundem habentes Deũ, eundemq; primum parentẽ, eandem naturam, & eandem fidem, eadẽ præcepta, & eadem promiſſa præmiorum. Vide autem quid addiderit. Radicem ſane cædis incidit: qui enim ita non iraſcitur, nunquam ad cædẽ perueniet: ſicut neque is qui radicem amputat, ramum vnquam germinare ſinet.

Pſalm. 4,

† *In libro Exodi dicitur: Non occides: & poſt multa: Si quis aliquem percuſſerit, morte moriatur, & cætera.*

Quicunque autem dixerit fratri ſuo Raca, reus erit conſilio.) Superius qdẽ eũ, qui leuiter iraſcebatur condemnauit: hic autem eum, qui ad verba vſq; procedit. Raca autem vox eſt Hebraica, idem ſignificans quod, Tu. Quia enim iraſcitur quiſpiam in alterum, ex nomine ipſum nolens appellare, quaſi nomine indignum, loco nominis ponit, Tu, in ſignum iræ & abominationis. Hunc autem cõdemnauit, veluti communem naturam abominantem: & ſeniorum populi conſilio, reum ipſum conſtituit, vt ab eis obiurgetur.

Quicunq; uero dixerit, Fatue, reus erit gehennæ ignis Hunc magis condemnauit, vtpote auferentem a fratre mentem, qua ab irrationalibus diſtamus: vel potius tanquam iniurioſum contra fidem. Si enim fidelis frater fatuus eſt, vt ille dicit, fatua eſt fides eius. Hic autem primum maniſeſtatur nomen gehennæ ignis. Hanc vero gehennam vocari dicunt quidam, quaſi ſemper γεννῶσαν, id eſt, generantem ignem. Alij vero Hebraicum nomen dicunt, huiuſmodi ſupplicių ſignificãs. Si igitur has, quæ a nobis leues iudicantur, iniurias ita puniuit, qua condemnatiõe digni ſumus, qui graues contra fratres inceſſanter effundimus? Eas itaq; quæ leues videntur, propter graues puniuit, vt illas timendas iudicantes, ducamus has formidabiliores. Tum etiam quia iratis non magnæ ſolum iniuriæ, ſed & paruæ frequenter ad cædes prouocant, iram ad ſcintillę modum accendentes.

† *Vide q̃ miſerũ ẽ in aliena uerſari lingua: nã a רקק rac ſpuit, fit רק rec qđ uacuũ ſignificat uel tẽporalibus rebus uel intellectu. unde. 2. Regum. 6 הרקים harekim, habemus trãſlatũ, ſcurra. Sãctes uero Pagninus trãſtulit fatuum.*

גיהנם Gehennom ad uerbũ ſonat Vallis hinnom. Nã erat locus prope Ieruſalem in prædio cuiuſpiã qui Hinnom dicebatur, in quo primũ Iſraelitæ filios ſuos uiuos cremabãt Idolo Moloch. De quo Iere. 7. & 4. Reg. 23. ubi dicitur Ioſias locum hunc contaminaſſe proijciendo in eũ cadauera fœtida, & alias quaſque immunditias, & huic uſui deinceps deputatus eſt.

De offerẽtibus munera.

Si ergo obtuleris munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quod frater tuus habet aliquid aduerſum te: relinque ibi munus tuum ante altare, & uade prius reconciliare fratri tuo, & tunc ueniens offer munus tuum. Omnia quæ ſuperius dixit, & quę nũc dicit, quæq; poſtea dicturus eſt, de dilectione ſunt, quam frequenter ponit, ac diuerſimode laudat, ſicut in progreſſu ſæpius inueniemꝰ. Quũ enim eſſet Deus, noſtri amore homo factus eſt, omniaq; paſſus, vt & nos Deum, ac nos inuicem amaremus, & per dilectionem nobis mutuo colligaremur, vnumq; corpus efficeremur, caput habẽtes Chriſtũ. Ideoq;

pugnæ

pugnę neruos præcidēs, quæ dilectionem corrumpūt aufert. Conſidera ergo amoris erga homines magnitudinem. Deſpicit honorem, qui ſibi exhibetur præ amore erga fratrem, tantum non dicens: Auferatur ſeruitus mea, vt tu fratri reconcilieris: Nā ſacrificiū etiam eſt, erga fratrem reconciliatio: neq; illam abſq; hac ſuſcipit. Reſtat igitur, vt ſiue laudes Deo reddas, ſiue orationem (ſiquidem etiam hęc ſacrificia ſunt) ſiue aliud quodcunq;: ne proferas illa, fratri tuo irreconciliatus, ſciens quod nihil horum ſit ſuſcepturus, niſi prius reconcilieris. Fertur autē indifferenter ſermo, & ad eum qui affectus eſt iniuria, & ad eum qui iniuriam irrogauit. Et ſi quidem male paſſus es, iniuriam illi remitte, & patiens eſto: quod ſi iniuriam irrogaſti, medere iniuriæ, nihilq; relinquas eorum, quæ ad reconciliationem faciunt. Docuit igitur, quod cuius ſacrificium propter inimicitiam nō ſuſcipitur, huius quoque vita omnis Deo eſt abominabilis.

Eſto beneuolus erga + aduerſarium tuum cito, q̄diu es in via cum eo: ne forte tradat te aduerſarius iudici: & iudex tradat te miniſtro, & in carcerem conijciaris. Amen dico tibi, non exibis inde, donec reddas nouiſſimum quadrantem.) Quemadmodum ad virtutem exhortari ſolet, non ſolum per ea quæ futura ſunt, ſed etiam per prǽſentia. ſicut in beatitudinibus diximus: ita rurſum a malo ſolet auertere, non per futura ſolum, ſed etiam per præſentia. Poſtquam enim ab odio reuocauit per futuram gehennam: nunc idem diſſuadet & territat per præſentem iudicem, & ea quę quotidie accidunt. Dicit ergo, Si etiam ad tribunal traharis, eſto beneuolus erga aduerſarium tuum, hoc eſt, fias ipſi amicus, quandocunq; cum ipſo fueris in via, quæ te ducit ad iudicem: priuſquam videlicet ad iudicem venias, tunc enim tibi licet reconciliari exoluendo pecunias, quas Lucas ἐργασίαν, id eſt, operā dixit, quia operantur quę volumus, ac perficiunt quod optamus. (Nā Luc. 12.
& ἐργασία ab ἐργάζομαι dicitur, ſicut opera ab operando) Melius eſt enī debitum ſiue mulctā exoluere, q̄ iudicio contendere: mulctatus enim tria maxima referes commoda: puta, in carcerem non proijcieris, nec ad vltimum pœnæ aut mulctæ exactio a te fiet, & inimico reconciliaberis. Iudicio autem contendens, tria ediuerſo peſſima ſuſtinebis incommoda: videlicet, in carcerem proijcieris, ac nouiſſimum reddes quadrantem, quē Lucas poſtremum minutum dixit, hoc eſt, minutiſſimum genus eorum, ad quæ ſoluenda fueris condemnatus: & ter- Ibidem.
tium, quod nec ita reconciliaberis. Veriſimile eſt enim aduerſarium permanere, quantumcumque te vicerit. Sunt autem quidam, qui ea quæ dicta ſunt, anagogice interpretantur, quod Chryſoſtomus ad prǽſens non recipit.

+ *Aduerſarium quidam conſcientiam dicunt, quaſi malæ uoluntati ſemper oppoſitam & accuſantem eum, qui male operatur: uiam autem, præſentem uitam, in qua beneuolum eſſe oportet ſiue obedientem, honeſta concedenti, & a malis deterrenti.* 4

De viſa muliere.

Audiſtis quod dictum ſit: Non mœchaberis. Ego autem dico uobis, quod omnis qui uidet mulierem ad concupiſcendum eam, iam mœchatus eſt cum ea in corde ſuo.) In lege Exod. 20.
quoq; poſtquam dictum eſt, Non occides, ponitur etiam, Non committes adulterium. Reſtat igitur vt poſtquam prius expleuit preceptum,

tranſeat ad ſequens: & poſtquam iram correxit, etiam concupiſcentiam moderetur. Sicut autem in priori præcepto addens, Temere, diſtinxit iram opportunam ab intempeſtiua: ita & in præſenti addens, Ad concupiſcendum, diſtinxit aſpectum ſine affectu, ab eo qui vitio afficitur. Neque enim ſimpliciter dixit, Qui videt, ſed qui videt ad concupiſcendum, hoc eſt, qui curioſe videt, & cum animi ægritudine, quaſi coitum concupiſcendo: talis enim iam cor ſuum animi affectione impleuit: ideoque voluntate adulterium commiſit. Vel qui ad hoc videt vt concupiſcat. Iſte nempe affectionum perturbationem quæſiuit, & ad concupiſcentiã trãſfugit, ac ſeipſum aĩ perturbatiõi tradidit. Quod ſi corpore alterius vxorem non tetigit, at ſaltem voluntate. Qui autem in trãſitu videt, aut alia quapiam neceſſitate, crimine vacat. Mulierem vero dixit, ſiue viro coniunctam, ſiue ab eo ſolutam, ſiue virginem. Scire autem oportet, huiuſmodi præcepta, & ſi ad viros dirigi videntur, mulieres quoque reſpicere. Siquidem vir caput

1.Cor.11. eſt mulieris, caput autem & membra vnita ſunt. Prohibuit ergo aſpectũ curioſum: a tali enim, affectio ad cor defluit: quod vbi ægrotat, incendit & corpus ad coitum. Itaq; radicem abſcidit, ne producto ramo fructum quoq; proferat.

De oculo malo.

Si autem oculus tuus dexter offendiculo tibi eſt, erue eum, & proijce abs te. Vtile eſt enim tibi, ut pereat unum membrorum tuorum, & non totum corpus tuum proijciatur in gehennam. Et ſi dextra manus tua offendiculo tibi eſt, amputa eam, & proijce abs te. Vtile eſt enim tibi, ut pereat unum membrorum tuorum, & non totum corpus tuum proijciatur in gehennam:) Non de corporis membris loquitur: illa enim culpa vacant: Nam corporis membra ab anima ducuntur, & quæcunque illa iuſſerit mouentur. Sed dextrum quidem oculum vocat idoneum amicum, qui inſtar oculi amatur: manum autem dextram, miniſtrum commodum, qui in modum manus vtilis eſt, ſiue viri ſint, ſiue mulieres. Dicit igitur, quod ſi hi tibi fuerint offendiculo, aliquam afferentes mentis perturbationem: nec eis parcas, ſed amputa ipſos omni quæ aduerſus te eſt affectione: & proijce abs te. Neque dixit, Percute, ſed, Amputa, manifeſtans omnimodam ſeparationem. Dicens quoque, Amputa, non ibi permanſit: ſed vlterius ſermonem extendit, addens: Et proijce abs te: ne in proximo remanens, fiat rurſus familiaris. Quia autem rem duram præceperat, lucrum in poſterum demonſtrauit ab eo quod vtile eſt.

De dimiſſa muliere.

Dictum eſt autem: Quicunque repudiauerit uxorem ſuam, det ipſi libellum repudij. Ego autem dico uobis: Quicunque repudiauerit uxorem ſuam, niſi ſtupri cauſa, facit eam adulteram eſſe: & quicunque repudiatam duxerit, adulterium committit.) Ecce & aliud

Deut.24. adulterij genus demonſtrat. Iubebat enim lex vetus, vt quomodocunque odiſſet quiſpiam vxorem propriam, ne eam retineret, ſed dato ipſi libello repudij, dimitteret. Iubebat autem abijcere ſiue repudiare, ne occiderent eam: ægre enim reconciliabantur Iudæi, non modo erga vxores, ſed etiam erga filios. Vnde & Chriſtus quadrageſimo capite di-

Infra.19. xit ad eos: Moſes, propter duritiam cordis veſtri permiſit vobis repudiare vxores veſtras. Iuſſit autem dare libellum repudij, ne poſtea,

alteri

alteri iam nuptam viro, poſſet rurſus apprehendere, quaſi propriam: & hinc orirentur turbationes ac ſeditiones. Chriſtus vero prædictis verbis manſuetius eos inſtituens, iubet ne vxorem repudient, niſi ſtupri cauſa. Stuprum autem vocat hic adulterium: ſed neque dimiſſam permittit alteri viro nubere. Qui enim extra ſtupri cauſam, ſuam repudiat, facit eam adulteram eſſe, quum alteri viro commiſceatur. Qui vero ſic ab altero repudiatam duxerit, adulterium cum aliena committit. His autem datis præceptis, vxorem etiam cordatiorem ac modeſtiorem reddidit. Audito namque quod ſe repudiatam nullus in vxorem ducturus eſt, proprium amabit virum, eique inſeruiet: & ita criminis adulterij admonens, tam eum qui ſine cauſa propriam repudiat vxorem, q̃ eum, qui ab alio repudiatam ducit, pacem coniunctorum conſtrinxit: magiſque ne committeretur adulterium curauit. Qui enim ſuam non abijcit, ſed amat potius, alienam nequaquam concupiſcet: ſimiliter & qui ab alio repudiatam prohibetur ducere, ſuam non facile repudiabit. De piurio.

Rurſum audiſtis quod ✝ *dictum ſit antiquis: Non peierabis: perſolues autem domino iuramenta tua. Ego autem dico uobis: Ne* ✝ *iuretis omnino.)* Vetus quidem lex dicit, Non peierabis: offeres autem domino iuramenta tua: quod addit vt iuranti timorem incuteret, ne peieraret, ſciens Deum ipſum, qui omnia nouit, iuramentum ſuſcipere. Ego autem dico vobis, Ne iuretis omnino. Qui enim facile iurat, aliquãdo fortaſſe peierabit ob iurãdi conſuetudinem: qui autem nullo modo iurat, non peierabit vnquã. Præterea quoque iurans ita ne peieres, cultum diuinum obſeruas: at nullo modo iurans, ipſum maxime prouehis: & illud medioeris & imperfectę philoſophię eſt, hoc autem ſummæ ac perfectę. ✝ Exod. 24. Deuter. 5. Leuit. 19.

✝ *Illud quidem, Non peierabis, in libro Exodi ſcribitur: hoc autem, Reddes domino iuramenta tua, in libro Deuteronomij, ſed per alia uerba. Præcepit autem hoc, ne per falſi nominis Deos iurarent.* ✝

✝ *Non iurare, & iuramentum non petere, ad idem inducunt. Quomodo enim ad id quod tu fugis, fratrem tuum induces: ſi tamen fratris amator es, & non magis pecuniæ?* ✝

Neque per cœlum, quia thronus Dei eſt: neque per terram, quia ſcabellum pedum eius eſt: neque per Ieroſolyma, quia ciuitas magni regis eſt.) Ne putarent quod aduerſus Deum ſolum iurare prohiberet, dicendo μὰ τὸν θεὸν .i. per Deum: addit & alias iuramentorum ſpecies, quibus tunc Iudęi iurabãt: qui enim per hæc iurat, rurſus p̃ Deũ iurat, qui hęc implet, eiſq; dominatur. Nã hæc propter eũ in honore habent, & non p̃ ſeipſa. Dicit aũt per prophetam: Cœlũ mihi ſedes eſt, terra aũt ſcabellũ pedũ meorũ: manifeſtans per hoc propheta, quod oĩa Deus impleat. Ait enĩ, Nõne cœlũ & terrã ego impleo? Dauid quoq; dicit, Ciuitas regis magni. Ieſa. 66. Iere. 23. Pſalm. 47.

Neq; per caput tuũ iures, quia nõ potes unũ capillũ albũ facere uel nigrũ.) Neq; viliſſimũ ideoq; paratiſſimũ iuramentũ iuraueris, dico ſane per propriũ caput, ne etiã ad maiora procedas. Alio quoq; mõ. Creatura namq; etiã Dei poſſeſſio eſt: & rurſum per Deũ fit iuramentũ, qui ipſam in ſua habet poteſtate. Licet enim tuũ quoq; ſit, nõ eſt tamẽ tuum opus: qđ ex eo manifeſtũ eſt, quia nõ potes vnũ capillũ albũ facere vel nigrum.

Sit

Sit autem ſermo veſter, Eſt eſt, Non non. Quod autem ultra hæc additur, a malo eſt.) Sit inquit ſermo veſter quãdo affirmatis, Eſt: quãdo vero negatis, Nõ: hiſq; ſolis pro iuramentis ad confirmationem vtamini, & nullo alio q̃ Eſt & Non. Quod præter hæc adiungitur, dicit iuramentum. Si autẽ iuramentum a diabolo eſt, quomodo ipſum lex vetus permittebat? Quia & animalium ſacrificia a malo quidem erant & deceptione Idolorum, ea tamẽ permiſit lex propter Hebræorum infirmitatem. Quũ enim glutones eſſent ac lurcones, Idolothyta amabant. Et item quũ eſſent increduli, iuramentum quoq; diligebãt. Vt autem deinceps neq; Idolis ſacrificarent, neq; per Idola iurarent, permiſit quidem lex ſacrificare ac iurare, & ſi quid aliud eſt ſimile; omnia vero ad Deum transtulit. Futurum autem erat, vt ſucceſſu temporis, etiam hęc ſublimiori legiſlatione amputaret. Quia & lactere infantibus quidẽ vtile ẽ, viris autem admodum ineptum: ideoq; infantium more viuẽtibus hoc concedimus; viriles vero ab eo abducimus ac prohibemus. Quid igitũ agendũ, ſi quis iuramentũ expetat, imo iurare cogat? Sit tibi Dei timor violentior, q̃ hęc neceſſitas: omniaq; pati eligas potius, q̃ præceptum transgredi. In omni ſiquidem præcepto vis ac violentum periculum tibi ſæpius occurret: & niſi vbique violẽtius ducas diuinum præceptũ, omnia a te vacua & infecta diſcedent. In ſequentibus autem dicit dominus, Regnum cœlorum vim patitur, & violenti rapiunt illud.

Eo intellectu quo Christus iurare prohibuit, nẽpe rõnabili nõ ſubexiſtẽte cã: etiã hic uult tali caſu nullo hominũ impulſu aut metu eſſe iurandum.

De oculo & dẽte Exo. 21. Deuteron. 19.

Audiſtis quod dictum eſt, Oculum pro oculo, dentem pro dente. Ego autem dico vobis, ne reſiſtatis malo.) Quidam veteri legi indignantur, iubenti oculum ꝓ oculo, ac dentem pro dente eruere, & ſine compaſſione contra eum qui oculum aut dentem quempiam eruit, eandem denunciãti calamitatẽ. Eſt autem hęc lex homini maxime amica. Id enim iuſſit, vt timore ſimilis afflictionis cauerent, ne illius temporis homines, qui ad plagas mutuo inferendas anhelabant, oculos aut dentes ſibi inuicem eruerent. Chriſtus autem homini beneuolẽtior q̃ legiſlator, huiuſmodi mala nõ ſimilis metu afflictionis, ſed futuræ damnatiõis timore diſſuaſit. Quũ enim in præcedentibus dixerit, quod quicũq; dixerit fratri ſuo Fatue, reus erit gehennæ ignis: manifeſte innuit eum qui verberaret, pluſquã deſipere: qui autem membro mutilaret, adhuc amplius. Vnde iuſſit non reſiſtere malo. Malum vero quidam hic illum dixerunt, qui verberaſſet. Chryſoſtomus vero diabolum intelligit. Hoc autem dixit Chriſtus, docens quod eo inſtigante hæc attentata ſunt: & in hunc transmiſit iram eius, qui iniuria affectus eſt, exaſperatam aduerſus eum, qui hæc auſus fuerat. Quid ergo, neq; diabolo reſiſtere licebit? Vtique, ſed non in vlciſcendo fratre: hanc enim reſiſtẽtiam prohibuit: ſed in patiẽdo ac ſuſtinendo. Neq; enim per iram extinguitur ira; ſicut nec ignis igni, ſed contraria fiunt contrarijs medicamentis.

Sed quiſquis alapam impegerit in dexteram tuam maxillam, obuerte illi & alteram.) Iubet vt non ſolum non vindicemus, ſed potius, vt noſipſos cædenti præbeamus: & per patientiam ac magnanimitatem ipſum refrenem⁹. Hæc enim ille videns, nõ ſolum nõ infliget plagam alteram, ſed de prima quoq; reſipiſcet ac reconciliabitur; quod ſi reſtiteris, accẽdetur magis &

gís, & exaſperabitur. Quare autem quum multa ſint corporis mēbra, de ſolo oculo ac dente diſtinxit lex? Quia his præcipue partibus ſolent pugnantes plagas inferre, vtpote minus ſeruatis, quęq; magis in promptu ſunt, ac facilius vulnerantur. Per hæc autem ad cętera quoq; mēbra lex extenditur. Dextra quoque maxilla maxime idonea eſt ad ſuſtinendam iniuriam, quæ & commodius pulſatur manu dextra iniuriam irrogantis: & de hac eſt præceptum, quod etiam ad reliqua membra ſimiliter pertingit.

Et ei qui uult te in ius trahere, & tunicam tuam tollere, relinque ei & pallium.) Vult vt tolerantiam ac magnanimitatem hanc, non ad plagas ſolum, & iniurias, ſed ad poſſeſſiones quoq; & opes præbeas: ad iſta nempe pertingit etiam ſermo, qui ſit de tunica, vtpote commodiori vt auferat. Dicit enim, Volenti te in ius trahere, tuamque auferre tunicam, relinquas etiam pallium: ac vincas illius auaritiam: non tantum ſubſtantię quam petit ceſſione, verum etiam addendo id quod nō petit. Quum enim hæc feceris, vel relinquet quod petebat, tantam veritus Chriſtianam tuam philoſophiam: vel eo quod petit ablato, nō attinget quod nō petebat: frequenter autem auaritiam ſuam redarguet. Si autem cum eo ad iudicium quidem non acceſſeris, verum id tantum quod petit dederis: quod tibi ipſi ſolum vtile eſt feciſti. Si vero addideris & aliud, animam quoq; illius lucrifeciſti, duplexq; bonum perfeciſti. Nam & tribunal deuitaſti, & auaritiam conuertiſti.

+ Pallium quidem eſt, quod ſuper alias veſtes geſtamus, tunica vero quam interius. Et licet dicat Lucas, Ab eo qui aufert a te pallium, & tunicam ne prohibeas, nulla tamen eſt contradictio. Hęc enim vtraque dixit Chriſtus: hoc quidem in monte: quod vero apud Lucam eſt, in loco campeſtri. Quid ergo, nudum oportet incedere? An tibi magnum videtur, vt ob fratris vtilitatem nudus incedas? Neque tamen ad tantam impellet inhumanitatem: tuam enim, vt dictum eſt, verebitur magnanimitatem. + *Luc.6.*

+ Sæpius aūt ὁ χιτὼν & ἱμάτιον dicitur & ecōtrario. i. tunica palliū, ac pallium tunica. Interdū quoq; omnis ueſtis nunc ἱμάτιον nūc χιτὼν, modo pallium, modo tunica appellatur.

Et qui te coegerit ad milliarium unum, abi cum illo duo.) Vetus quidem teſtamentum iuxta ſolam grauitatem, vitij ſpecies diſtinguens, leuia præteribat. Chriſtus vero de his quoq; legem tulit, incipiens ſane a grauiori, & deſinens in id, quod leuius eſt. Grauius ſiquidem eſt oculi aut dentis excuſſionem pati, q̃ viæ ducem ſe prębere, aut cibum ſubminiſtrare: deinde in maxillam iniuria, quæ maximo ducitur opprobrio: poſtea veſtis ablatio: his autem leuius eſt violenta coactio. Quemadmodum autem in alijs vexationis ſpeciebus: cum additamento virtuti vacare iuſſit: ita & in coactione iubet vincere deſiderium eius, qui praue facit iniuriam, patique amplius, q̃ ille facere volebat. Agnouiſti in corpore patibili inſertam ad affectiones immobilitatem? conſideraſti angelicam in hominibus diſſeminatam politiam? Non concupiſcere enim iuxta affectus, neque ſecundum perturbationes iraſci, cœleſtis ſunt politię, de quibus per dicta præcepta Chriſtus legē dedit.

In eo

In eo enim quod iuſſit fratri temere non iraſci, neque ipſi dicere Raca, neq; fatuum hunc appellare, neq; Deo munus offerre ante recōciliationem erga fratrem, ac beneuolum eſſe aduerſario: affectui animi commoti neruos amputauit. In eo vero quod præcepit mulierem laſciuis oculis non reſpicere, & abijcere eos, eaſq; qui ſunt offendiculo: neq; propriam ſine cauſa repudiare vxorem, neq; ab altero repudiatam ducere: ægrotantis concupiſcentiæ radices auulſit. Rurſum in eo quod iuſſit omnino non iurare, cupiditatem circa affectiones ac pecunias expulit. Præcipiendo vero nō reſiſtere malo, & aliam quoq; maxillam obuertere, ac pallium etiam dimittere, duoque millia abire: animum ab vlciſcendo continuit.

De eo qđ dicitur: Petēti abs te dato. Luc. 6.

Petenti abs te dato.) Quando certe in loco campeſtri docens ſtetit, manifeſtius dixit, Omni abs te petenti dato, veluti ſcripſit Lucas. Iubet autem non dijudicare dignum ab indigno. Eo enim quod petit, indigus eſt, qualiſcunque ſit. Nam & Deus omnia ad vitæ ſuſtentationem æqualiter omnibus contulit hominibus, bonis & malis, fidelibus ac infidelibus.

De mutuando. Ibidem.

Et volentem a te mutuo accipere, ne auerſeris.) Nunc quidem abſq; fœnore mutuare iuſſit: quando autem ſicut diximus in loco campeſtri docebat, iuſſit neq; id quod mutuatū eſt repetere. Si enim, inquit, mutuū dederitis his, a quibus vos recepturos ſperatis, quæ vobis eſt gratia? Sed hoc quidem ad imperfectiores dirigitur: illud vero Lucæ ad pfectiores.

Leuit. 19. De diligendo proxīo.

¶*Audiſtis quod dictum ſit, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. Ego aūt dico vobis: Diligite inimicos veſtros: Bene precemini deuouentibus vos: Benefacite his, qui vos oderunt: & orate pro offendentibus & perſequentibus vos.*) Poſtq̄, vt dictum ē, iram ac cōcupiſcētiam extirpauit, omniq; ſimili affectu ſibi obediētes liberauit, deinceps etiā benefacere iubet, dādo videlicet petētib[9], ac mutuando indigentibus. Deinde procedendo, ad extremam perduxit virtutem. Omnis enim virtutis coronis ac vertex eſt, inimicos amare, & cætera quæ ſequuntur. Amare inquam ipſos, non quatenus inimici ſunt, ſed quatenus homines. Nec ſolum amare, ſed & pro eis obſecrare. Ad amorem autem inimicorum conſequuntur & alia: dico ſane, bene præcari deuouentibus, ac benefacere his qui oderunt: & orare pro lædentibus: Nam hæc perfectæ ſunt dilectionis. Conſidera vero & præmium huiuſmodi virtutis. Quia enim tā præclarum facinus omni alio maius erat, præmium quoq; omni maius ipſi rependit. Ait enim.

Vt efficiamini filij patris veſtri qui in cœlis eſt: quia ſolem ſuum oriri facit ſuper malos ac bonos: & pluit ſuper iuſtos ac iniuſtos.) Pater quidē hominū Deus ē tanq̄ plaſmator eorū (Nā patres quoq; dicimus operū aliquorū poëtas hoc ē effectores) tanq̄ etiam prouiſor ac procurator ipſorū: patris ſiquidē ꝓprium eſt filio ſuo prouidere ac procurare. Filij aūt Dei fiunt, qui per virtutem ſimiles ipſi efficiuntur, q̄tum eſt homini poſſibile: nā filij ꝓprium eſt, ſuo aſſimilari patri. Vt ſitis, inquit, filij Dei: non natura, ſed ſimilitudine, amādo videlicet inimicos veſtros: qa & ille a malis ac iniquis, blaſphemijs tanquam iaculis petitus, & cōtumelia affectus, proprioq; honore priuatus: tamen ob amorem, quo eos proſequitur, ſolem

ſuum

ſuũ oriri facit ſuper malos ac bonos, & pluit ſuper iuſtos ac iniuſtos. At tu quidem a conſeruis pateris: ille vero a ſeruis. Et tu ſane pauca ac modica eis præſtabis bona: ille autem plurima ac maxima: & tamen tribuit tibi, vt ob talem imitationem ipſi ſimilis efficiaris, eiuſq; filius nomineris. Per ſolem ſane ac pluuiam, omnia ad vitam conueniẽtia ſignificauit: his enim omnia e terra generantur, nutriuntur, augentur, ac perficiuntur. Poteſt quoq; & alio modo dici. Vt ſitis filij Dei, aſſimilati videlicet filio eius, q innumeras ab inimicis ſuis paſſus iniurias, ipſos amabat, & beneficia eos docendo conferebat: linguarum ſagittis petit⁹, & tãdem ab eis crucifixus, pro ipſis orabat dicens, Pater dimitte illis, non enim ſciunt quid faciunt. Vult itaq; Chriſtus amicis te recõciliari, Abi inquit prius, recõciliare fratri tuo: inimicos vero iubet diligere, ac pro eis orare, vt prædictum eſt. Supra eodem.

De dilecto eo q diligit

Si enim dilexeritis eos qui uos diligunt, quod præmium habetis? nonne & Publicani idẽ faciunt? Et ſi complexi fueritis fratres ueſtros tantum, quid ſupra cæteros facitis? nũ & Publicani ita faciunt?) Non eſt virtus amantem ſe redamare, ſed naturę conſentaneum. Nam & Publicani hoc faciunt, apud quos ne veſtigiũ quidem eſt virtutis. Sunt autem Publicani, qui vectigalia colligunt, ac cõmerciarij (vt ſic loquamur) qui ſcilicet mercibus viuunt commutandis. Erant autem maxime infames, qui artes huiuſmodi exercebant, tanq̃ iniuſti, auari, ac ſcelerati. Vnde & in doctrina, quæ in loco campeſtri data eſt, pro publicanis, dixit peccatores. Quum autem neq; diligẽtes nos diligamus, ſed inuideamus potius his, qui nobis bene cupiunt, qua tandem obſecro digni erimus condemnatione? quum ſuper Scribas & Phariſæos in iuſtitia abundare iuſſi, etiam illis inferiores ſumus, qui apud eos infames erant? Luc.6.

Eritis igitur uos perfecti, ſicut pater ueſter cœleſtis perfectus eſt.) Qui diligẽtes ſe diligunt, hi certe in dilectione imperfecti ſunt: qui vero etiam inimicos amant, hi ſane perfecti ſunt.

Cap. vi. De eleemoſyna.

Attendite ne eleemoſynam ueſtram præſtetis coram hominibus ut conſpiciamini ab eis: alioquin præmium non habetis apud patrem ueſtrum qui in cœlis eſt.) Plantatis iam virtutibus, tollit deinceps affectum, qui eis adnaſcitur & moleſtus eſt, puta inanem gloriam, quam etiam auellit, poſtq̃ egregia plantauit virtutum opera: non enim prius pullulat, ſed poſt ipſa. Eſt namq; inanis gloria bene quippiam operari ad hoĩum oſtentationem. Et vide vnde eam incipiat expellere: ab eleemoſyna videlicet oratione & ieiunio: quia his maxime bonis operibus libenter inſidiatur. Sicut Phariſęus cũ inani gloria orabat, demõſtrato Publicano: & ſe etiam iactabat, dicẽs: Ieiuno bis in ſabbato: decimas do omnium quę poſſideo. Dicit autem, Attendite: inſinuans feram hanc latenter in modum furis irrepere. Dicens vero, Attendite ne eleemoſynam veſtrã præſtetis corã hominib⁹, non ibi permanſit, quaſi vellet vt indigentem prętereas, ne qui hoc videant: ſed addidit: vt conſpiciamini ab eis. Ac ſi diceret, Attendite ne propter hoc eam coram hominibus tribuatis, vt conſpiciamini ab eis: ſi enim non propter hoc eam dederitis, nihil vetat etiam coram ipſis eam tradere. Finis namque eius quæritur, non modus.

Contin

Cõtingit enim & corã hominibus tribuentẽ, nõ ad oſtentationẽ præbere,quando quis ſola motus compaſſione præbet,& nõ tribuentẽ coram hominibus,ad oſtentationem tribuere,quando non inductus com paſſione præbet,ſed vt pro compaſſiuo prædicetur. Præmium, inquit, non habetis apud Deum,quia apud homines talis eleemoſynæ pręmiũ quęſiuiſtis,puta laudem propter ipſam. Ponit autem ſemper inter alia verba patrem qui in cœlis eſt:admonens ipſos,vt patrem in cœlis habentes,terrenum deſpiciant.Simul etiam incitans,vt huiuſmodi patre digne conuerſentur,

Quum ergo præſtas eleemoſynam, ne tuba canas ante te, quemadmodum hypocritæ faciunt in conuenticulis, & in uicis, ut glorificentur ab hominibus. Amen dico uobis referunt mercedem ſuam.) Auget dehortationem eleemoſynæ ad oſtentationẽ præſtitę. Ne tuba canas,id eſt,ne publices, vt ab hominibus agnoſcatur. Qui enim tuba canunt, vt a multitudine audiantur, buccinant. Quidam autem dicunt,quod illo tempore hypocritæ tuba conuocabãt indigentes. Eſt autem hypocrita qui alius eſt,& alius apparet propter humanam comitatem. Vultus ſiquidem,aut potius larua illorum,miſericordię eſt,natura vero perſonę,inſanam gloriæ appetentiam indicat. Referunt autem,hoc eſt,auferunt,habent mercedem ſuam.

Te uero præſtante eleemoſynam,neſciat ſiniſtra tua,quod facit dextera tua,ut ſit eleemoſyna tua in occulto,& pater tuus qui uidet in occulto reddet tibi in propatulo.) Poſtquã dixit,quomodo oporteat non prębere,nunc dicit quomodo præſtare oporteat. Per ſiniſtram autem manum,eos qui in proximo ſunt ac familiares intelligit:nihil enim manu tua vicinius ac familiarius eſt. Neque hi,inquit,dexterę tuę eleemoſynam agnoſcant. Aut per hyperbolen eſt ſermo, quod & ipſam ſiniſtram lateat dextera: per quod manifeſtatur plurimum oportere latere. Conſequẽter vero addidit,ꝙ Deũ habeas conſpectorem ac teſtem, qui more patris gaudet videns bona filiorum opera:quodq́; non perdes quę dederis, ſed ab ipſo recipies omnino eleemoſynæ pręmium. Non dixit autem vnde facere oporteat, puta quod e iuſtis ſacculis hoc nempe omnibus notum erat. Præterea ſuperius quoque beatos prædicauit eſurientes & ſitientes iuſtitiam.

Et quum oraueris, non eris quemadmodum hypocritæ,nam illi ſolent in conuenticulis & in angulis platearum ſtantes orare,quo uideantur ab hominibus. Amen dico uobis,referunt mercedem ſuam.) Angiportus quidem ſunt vici anguſti,per quos pauci poſſunt incedere. Plateę vero viæ publicæ, per quas multi ſimul incedere poſſunt.

Tu autem quum oraueris,intra in cubiculum tuum, & clauſo oſtio, ora patrem tuum, qui eſt in occulto: & pater tuus qui uidet in occulto,perſoluet tibi in propatulo.) Similiter & hic quum dixiſſet,quomodo oporteat non facere, dicit etiam quo pacto facere oporteat,& hoc docendi modo frequenter vſus eſt. Patri vero qui eſt in occulto,hoc ẽ,in inuiſibili loco. Rurſum etiam dicit, quod qui videt in occulto, perſoluet tibi in propatulo: manifeſtans, quod ſi ſpectatores quęris,habes pro omnibus Deum ipſum. Si vero & homines habere cupis contemplatores,habebis etiam hos tempore pręconij ac retributionis pręmij:nec multos ſolum,ſed omnes:nec homines tantum

De occulte orando.

tum, ſed etiam angelos & archangelos, omneſque cœleſtes virtutes. Quod ſi nunc manifeſtas bona opera tua, & præmium quod expectabas a Deo, perdis: & homines ipſi te condemnabunt, tanquam inanis gloriæ appetitorem. Quum ergo liceat & mercedem bonorum operũ accipere, & publice coram tot tantiſq; prędicari, ſi paululum ſuſtineas, quomodo non omnino ſtultum ac irrationabile erit vtriſq; his excidere, & præſenti theatro illud permutare? Hic autem ſermo per anagogen accipiendus eſt. Cubiculũ ſiquidem mens eſt, pulcherrimum cogitationum domicilium. Oſtium vero ſedes ſenſuum, oculus, auris, & cętera, per quæ malæ ingrediuntur cogitationes, quæ virtutum prædantur diuitias. Quid ergo, nõ oportet in eccleſia orare? Maxime quidem, ſed non vt appareas hominibus: hoc enim, tanquam hypocritarũ opus condemnauit, ſed vt tibiipſi Deum reddas propitium. Contingit enim aliquem inter plurimos orare, nec tamen peccare, quando non ad oſtentationem orat. Et contingit in cubiculo clauſo orantem peccare, quum ediuerſo fecerit. Deus enim qui vbique eſt, facti diſcutit finem. Hypocritas autem & hos vocauit, formam quidem orantium habentes, mentem vero, anhelantium ad inanem gloriam.

Orantes, autem ne ſitis multiloqui ſicut Ethnici.) Multiloquij vitium βαττολογία dicitur: quũ pluribꝰ verbis petitio fit de his quæ non cõueniũt: puta de diuitijs, gloria, potentatu, alijſque ſimilibus, quæ nec animæ proſunt nec ad corporis conſiſtentiam ſunt neceſſaria. Ethnicos vero dicit infideles. Quia autem hi non ſolum ea petunt quæ nõ conueniũt, ſed & longas faciunt de huiuſmodi rebus petitiones, putantes verborũ multitudiue perſuadere: hanc ipſorum opinionẽ hoc modo cõdemnat. De multiloquio ĩ oratione.

Putant enim quod in multiloquio ſuo exaudiendi ſint.) Putant quidem, at non recte.

Ne ergo aſſimilemini ipſis: nouit enim pater ueſter, quibus uobis opus ſit, priuſquam ab illo petatis.) Nouit quę vobis expediant, priuſquam ab illo quicquam omnino petatis. Non oportet itaque petere, quę nec vtilia ſunt, nec neceſſaria, ſicut diximus, quod eſt battologiæ vitium. Quia enim pater eſt, indignatur filijs petentibus quæ non conueniunt. Verum ſi nouit quibus nobis opus ſit, cur hæc omnino ab eo poſtulamus? Plane non vt ipſum doceamus, ſed vt demonſtremus, quod eum habemus educatorẽ ac dominum, vtq; ab ipſo ſolo pendentes, facilius eũ flectamus, qui ſpes eſt ſalutis ac prouidentię noſtrę. Tanquam pater enim & nouit quibus nobis opus ſit, & tribuere paratus eſt, quę neceſſaria ſunt aut vtilia: exigit tamen, vt ob dictas cauſas nos illa petamus. Hæc poſtquã docuit, præbet etiam modum orationis, non vt hac tantũ oratione precemur, ſed vt habito hinc orationis fonte, ab ipſo precationum intelligentiam hauriamus.

Sic ergo orate uos.) Quo nam modo?

PATER + NOSTER QVI ES IN COELIS.) Singulę dictiones ponderandę ſunt. Iubet enim vt dicamus, Pater, vt cœleſtem cognationem ad memoriam reuocemus, & quo munere affecti ſimus, puta diuina adoptione: & vt digne tali patre conuerſemur: qui enim praue vi- De oratiõe Pater noſter.

uens, Deum vocat patrem ſuum, & in Deum, & in ſeipſum mentitur. Noſtrum autem dicimus patrē, vt agnoſcamus quod fratres inter nos mutuo ſimus fideles omnes: communiter ab vno ſoloque Deo adoptati, & vt de hoc continue colloquentes, ob humilia non extollamur: neq; omnino aduerſus fratres noſtros vel cogitemus quippiā, vel loquamur, vel faciamus, ſed pro nobis inuicem precemur. Additur autem, Qui es in cœlis: vt cœlum ſemper proſpiciamus, audito quod ibi ſit pater noſter: magis autem vt idipſum dicamus nos, ac terrena deſpiciamus, et eo aſcendere per virtutum ſcalas feſtinemus, vbi eſt pater noſter. Dicentes autem Deum eſſe in cœlo, nequaquam ipſum in cœlo concluſum circumſcribimus: non enim loco capi aut circumſcribi poteſt. Nā vbique eſſe dicitur Deus, maxime tamen in locis dignioribus, quod ipſius magis ſuſceptibilia videantur. Propter hoc igitur Deus in cœlo eſſe dicitur, quia illud puriſſimum eſt, in quo ſunt aſtra, virtutes ac turmæ ſanctorum, quibus datur requies.

+ *Chryſoſtomus ſane totam hanc orationem traditam, ad filium refert. Siquidem & hic pater noſter dicitur, tanquam creator ac procurator, prouiſor & magiſter. Iuxta hunc autem ſermonem dici quoque poterit & ſpiritus ſanctus pater noſter. Itaque & proprie ad ſingulas perſonas, & communiter ad trinam unamque deitatem referri hæc poſſunt:*

Sanctificetur nomen tuum.) Sanctificetur, hoc eſt, glorificetur: ſi enī iuxta virtutis normam conuerſamur, glorificatur Deus ab his, qui nos

Supra. 5. conſpiciunt. Luceat, inquit, lux veſtra coram hominibus, vt videant opera veſtra bona, & glorificent patrem veſtrum, qui in cœlis eſt. Quū igitur in ſe glorioſum ſit nomen tuum, glorificetur etiam per noſtram conuerſationem.

Adueniat regnum tuum.) Regnum nunc vocat ſecundum aduentum ipſius, in quo cum multa gloria apparebit. Hoc autem petendum addidit, vt quod petimus agnoſcentes, præparati ad eius occurſum per omnia ſimus. Præparari enim eſt optare vt veniat iudex. Poteſt quoque & alio modo dici. Veniat ad nos regnum tuum, id eſt, impera tu nobis, & non diabolus: tu nobis ſuadeas, ac per tua mandata iubeas, & non ille.

Fiat uoluntas tua, ſicut in cœlo, ſic & in terra.) Fiat volūtas tua in terra ab

Pſalm. 102. hominibus, quemadmodum in cœlo fit ab angelis: de quibus dixit Dauid, Miniſtri eius, qui faciunt voluntatem ipſius. Adueniat autem & Fiat, licet per verba dicātur imperatiua ἐλθέτω & γενηθήτω, ſumuntur tamen pro optatiuis: optamus enim ac precamur hæc, eo quod etiam ad ea diuino nobis opus eſt auxilio. Sic & reliqua quæ ſequuntur verba, optatiua ſunt, q̄q; videantur imperatiua.

Panem noſtrum + ſuperſubſtantialem da nobis hodie.) Sciens quidem naturam angelicam nequaquam cibo indigere, humanā vero huius eſſe indigentem, iuſſit quod naturę neceſſarium eſt peti. Panem autem noſtrū dixit, hoc eſt, propter nos formatum. Superſubſtantialem vero appellauit, quia ad corporis ſubſtantiam, vitam, ac conſtitutionem conueniens eſt. Vel iuxta Chryſoſtomum, ἐπιούσιον dixit, id eſt, quotidianum. Addit etiam, Hodie: a cura nos abducens inſequentis temporis. Vult

enim

enim fideles panem tantum petere, & hunc tantum hodiernum: nec angi de inſequenti die: quum neque ſciamus, an etiam in ipſo viuemus. Superfluum eſt itaque ſolicitum eſſe de die: ad cuius ſpatium vtrum pertingemus ignoramus. Hoc quoque in ſequentibus iubet pluribus verbis, dicens inter cætera: Ne ſoliciti ſitis in craſtinum. Ita nempe expediti erimus, pauca naturę neceſſitati concedendo: reliqua vero ad operationem ſpiritualem tribuendo. *Infra eodem.*

Aequum etiam eſt, animæ quoque panem petere. Indiget enim & ipſa ſuperſubſtantiali cibo: dico ſane illuminatione cœleſti: vtqꝫ diuina ei cognitio præbeatur.

Et remitte nobis debita noſtra, ſicut & nos remittimus debitoribus noſtris.) Sciens q̃ lubrica eſſet natura noſtra ad peccatum; agnoſcens quoqꝫ & poſt regenerationis lauacrum, rurſum nos eſſe offenſuros, iubet pro peccatis deprecari: quæ etiam debita nominauit: debitum enim & peccatum quaſi eadem res, obnoxium reddunt hominem: ſicut & æs alienum. Deprecantes autem pro ipſorum remiſſione, reminiſcimur eorum, & humiliati conterimur. Docet quoque & modum, quo Deum flectere poſſimus: dico ſane vt & nos illis ignoſcamus, qui in nos peccauerunt: nam hos dixit debitores. Et hoc iubet pro omni forma ſupplicandi proferri: tanquam id ſolum potens ſit nos liberare. Ideoque completa de oratione doctrina, iterato repetit de hac re ſermonem. Nunc autem addidit orationi: vt nobis hoc quotidie Deo dicentibus, neceſſe ſit illis qui in nos deliquerunt, ignoſcere.

Et ne nos inducas in tentationem.) Tentatio eſt omne certamen, quod dæmonis fraude quomodocunque nobis inductum eſt, quo animæ noſtræ fortitudo comprobatur. Hoc itaque ſermone nos inſtruit, ne de nobiſipſis confidamus, neque temerarie tentationibus nos ingeramus, ſed precemur, ne in tentationem inducamur. Hæc autem docens, nos quoque inducit ad imbecillitatis noſtræ agnitionem, & modeſtiam apponit. Atqui Deus neminem tentat, ſicut inquit Iacobus Apoſtolus; quomodo ergo dicit, Ne nos inducas in tentationem? Illud ſane, Ne inducas nos, tantundem valet, ac ſi diceret, Ne permittas nos induci. Hoc autem ſcripturę idioma eſt: In eo enim quod permittit, ipſe inducere videtur. Omnis ſiquidem tentatio a diabolo producitur. Verum nullum attingit hominem, niſi Deus permiſerit: quum neque porcis nocere potuerit, niſi ipſo permittente, veluti manifeſtius in progreſſu inueniemus. *Iaco.1.* *Math.8.*

Sæpius autem permittit tentationes in nos induci, aut propter peccata noſtra, aut vt manifeſta fiat animæ noſtræ fortitudo, quemadmodum docuit ipſius Iob hiſtoria. Iubet ergo nos quidem precari, ne in tentationem inducamur: ipſe vero quum ſit animarum noſtrarum moderator, interdum quidem permittit, quandoque vero prohibet, iuxta quod vtrumque expediens eſt. Quare non inductis quidem tentationibus, ab ijs cauere debemus: vbi autem in- *Iob.1. & .2.*

ductæ ſunt, viriliter contraſtandum eſt, vt & modeſtiæ, & fortitudinis ſpecimen præbeamus.

Sed libera nos a malo.) Malum quidem hoc in loco diabolum nominauit: non quod natura malus ſit, ſed voluntate. Per antonomaſiam autem malum eum appellauit, tanquam in extremo poſitum malitiæ. In eo vero quod nos precari iubet vt ab eo liberemur, oſtendit quod atrociſſimum ac irreconciliabile contra nos gerat bellum: nobiſque diuino ſit opus auxilio. Solum autem explicauit, vt ab eo liberari precemur: docens omnis mali hunc eſſe cauſam: & ita ſolum contra eum inimicitias conuenit exercere, & non contra eos, qui ex inconſiderantia ab eo inducti ſunt, nobiſque nocuerunt: quorum miſereri potius oportet, vtpote ab eo ſuperatorum.

Quia tuum eſt regnum, & potentia, & gloria in ſecula, Amen.) Extrema orationis pars eſt, eorum qui erant animi gratitudo, vtque Deum benedicant. Sic ergo intelligitur. Compleantur hęc quę poſtulamus: tu enim rex noſter es, potens ad ea conferenda, ſemperque glorioſus. Et hoc indicat quod additur, In ſecula. De dictione Amen, ſuperius dictum eſt. Alio quoque modo poſſumus anagogice interpretari quædam in dominica oratione, vt nomen patris ſit filius. Nomen enim, eius cuius eſt nomen declaratiuum eſt: & ita filius patrem manifeſtat. Regnum autem ſpiritus ſanctus dicatur, ob diuinorum donorum diuitias. Quia igitur CHRISTVS eſt caput noſtrum, nobis qui membra eius ſumus, per vitæ puritatem ſanctificatis, etiam ipſe ſanctificatur: vbi vero ſanctificati ſumus, accedit ad nos ſpiritus ſanctus. Voluntas autem patris quæ fit in cœlis, eſt rationalis cœleſtium virtutum cultus. Dixit enim & ad Dauid: Quid mihi eſt in cœlo, ab angelis videlicet? neque enim aliud præter rationalem cultum: & a te homine
Pſalm.72. quid volui ſuper terram: nihil aliud præter eundem cultum, qui eſt id quod neceſſarium eſt, cæteris præeminens. Rationalis autem cultus eſt, mentem ad Deum tendere intenſam, ac supernorum deſiderio ſuccenſam, cum animi impetu aduerſus mētis perturbationes ac dæmones. Panis vero noſter duplex eſt: vnus quidem congruus ſubſtantiæ animæ, puta ſcientia, & hic præbetur iuxta recipientium virtutem. Alius vero naturæ corporis, ſenſibilis videlicet. Et ille quidem ſuperne miniſtratur, hic autem inferne. Tentatio quoque duplex eſt, voluptatis videlicet ac doloris, & illa quidem naturalis eſt, ac perturbationum innatarum, hæc vero inuoluntaria eſt, & perturbationum naturæ aduerſantium. Voluntariam igitur fugere oportet: inuoluntariam vero deuitare quidem propter noſtram imbecillitatem: at vbi venerit, tanquam purgatiuam viriliter ſuſtinere. Eſt quoque & aliud tentationum genus, ſumendæ videlicet experientiæ. A malo autem, dęmone ſcilicet, vel opere.

Si enim

Si enim remiſeritis hominibus errata eorum, remittet & uobis pater ueſter cœleſtis: quod ſi non remiſeritis hominibus errata eorum, nec pater ueſter cœleſtis remittet uobis errata ueſtra.) De remittendis erratis.

Iterauit vt diximus de hac re ſermonem, ipſumque dilatat, oſtendens huiuſmodi opus eſſe Deo maxime acceptabile. Conſidera etiam mihi obſecro humanitatis magnitudinem. In noſtra cõſtituit poteſtate peccatorum noſtrorum remiſſionem. At dices fortaſſis, quod in multis delinquens, iniuria te affecerit. Verum tu in pluribus & maioribus: & ille quidem in conſeruum, tu vero in dominum: tu indigens remiſſione remittes, Deus vero nullius indigens eſt. Si itaque remiſeris, teipſum liberaſti: iram ſiquidem extinxiſti, malorum memoriam expuliſti, benignitatem induiſti, Deum tibi propitium reddidiſti, propriamque remiſſionem procuraſti.

Quum autẽ ieiunaueritis, ne ſitis uelut hypocritæ triſtes: obſcurant enim facies ſuas, ut uideantur hominibus ieiunare.) De ieiunio

Ne tetricam triſtitiam affectetis, velut hi qui ob laudem humanam, pallorem procurant: occultant enim naturalem formam ficititio pallore.

Amen dico uobis referunt mercedem ſuam.) Superius de hoc nobis dictum eſt.

Tu autem cum ieiunas, unge caput tuum, & faciem tuam laua.)

Quemadmodum quando dixit, Si autem oculus tuus dexter tibi fuerit offendiculo, erue eum: & ſi dextra manus tua tibi fuerit offendiculo, amputa eam: non de corporis mutilatione loquutus eſt, veluti eo in loco declarauimus: Ita neque nunc ſimpliciter vngi ac lauari iubet. Neque enim ipſe hoc fecit, quum quadraginta diebus ieiunaret: ſed per hæc aliud quippiam admonet: occultare videlicet eam quæ ieiunium conſequitur triſtitiam, quum alacer ac feſtiuus appareas. Nam quia apud veteres ſignum erat lætitiæ, caput vnctum eſſe oleo, faciem vero aqua lotam: ad hoc gaudij ſignum adhortatur, quo & homines lateat quod ieiunes, & ieiunij laborem, auferente dolorem lætitia alleues. Alio quoque modo. Impingua capitis tui mentem eleemoſynæ oleo: faciem vero tuam, lachrymarum aqua abluito. Vnde & alibi ſæpius per ea quæ ponit, adhortatur ad alia: inſtruens nos, ne ſemper in præceptis id tantum attendamus, quod prima facie apparet, ſed & ſenſus quoque ipſorum perſcrutemur. Supra. 5.

Ne uidearis hominibus ieiunare, ſed patri tuo qui eſt in abſcondito, & pater tuus qui uidet in abſcondito, reddet tibi.)

Ad ſpectaculum hominibus exponere eam, quæ ex ieiunio prouenit moleſtiam, cupiditatis gloriæ opus eſt. De his autem quę ſequuntur, iam dictum eſt.

Ne recondatis uobis theſauros in terra, ubi tinea & corruptio perdit, & ubi fures perfodiunt ac furantur. Sed recondite uobis theſauros in cœlo, ubi neque tinea, neque cor- De theſauro.

ruptio perdit, & ubi fures non perfodiunt nec furantur.)

Eiecta iam inanis gloriæ ægritudine, opportune deinceps legem de inopia ſtatuit. Nihil enim adeo diuitiarum inducit amorem, quemadmodum vana gloria. Ob hanc ſiquidem & manciplorum greges, & eunuchorum examina, & equos auro adornatos, ac menſas argenteas, omnemque faſtum alium excogitant homines: non ad neceſſitatem, ſed ad oſtentationem. Quia vero non facile reciperetur, ſi iunctim de deſpiciendis facultatibus admoneret; ideo hunc in partes ſecuit ſermonem. Et primum quidem dixit, Beati miſericordes. Deinde: Eſto, inquit, beneuolus aduerſario tuo. Poſtmodum ait: Si quis tecum iudicio voluerit contendere, & auferre tunicam tuam, dato ipſi & pallium. Tandem vero quod his omnibus maius eſt, intulit. In illis etenim & miſericordiæ pauperum, & aduerſarij, & litis in iudicio imminentis fecit mentionem: hic autem nullo ſimili poſito, ipſum per ſe ſtabiliuit facultatum contemptum: oſtendens, quod neque illa propter ſe tantum iuſſerat, imo quanquam nullus illorum tibi moleſtus ſit, tu tamen ea quæ mundi ſunt deſpicies: ipſaque pauperibus diſtribues. Quod vt facilius perſuadeat, damnum oſtendit, quod a theſaurorum reconditione prouenit, & commoda quæ ex eorum in cœlis coaceruatione ſequuntur. σὴς autem (quod nos tineam vertimus) vermem ſignificat, qui pleriſque poſſeſſionibus innaſcitur. βρῶσις vero, (quod nos corruptionem diximus) ſignificat putrefactionem, ad rubiginem mutationem, omnemque huiuſmodi a ſeipſo corruptionem indicat. Quid ergo, etiam aurum perdunt vermes? Etſi non vermes, attamen fures. Omnes igitur ſpoliantur? Plurimi ſane. Incertum eſt autem, qui a violentia tuti permaneant. Quæ vero pauperibus diſtribuuntur, quo nam pacto in cœlo reconduntur? Quo pacto? In eo quod horum retributiones ac remunerationes ibi reponuntur: quæ autem ibi repoſita ſunt & collecta, ſecura permanent. Allegorice autem tinea & corruptio ſignificat inductam in animo opinionem, quæ latenter corrodit bona, circa quę ipſa verſatur: fures autem perfodientes, laudes ſunt, quæ extrinſecus ſubingrediuntur, perfodientes leuia propoſita, & compilantes reconditas virtutum diuitias. Deinde & aliam inducit conſiderationem, quæ ab hoc maxime abſtrahat, dicens,

Vbi enim eſt theſaurus ueſter, ibi erit & cor ueſtrum.)

Cor in hoc loco mentem appellat. Dicit autem, quod & ſi nihil horum fuerit, omnino tamen vbi eſt theſaurus ueſter, ibi erit & mens veſtra. Neque paruum id animæ nocumentum eſt, mentem videlicet ſuam ibi captam eſſe, & circa theſauri cuſtodiam multimoda cura diſtringi, taliq; ſubiectam eſſe tyrannidi: neque audere ad aliam tranſire cogitationem.

de lucerna *Lucerna corporis eſt oculus. Si igitur oculus tuus ſimplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit. Si autem oculus tuus malus fuerit, totum corpus tuum tenebroſum erit.)*

Lucet

Lucerna eſt luminare. Poſtquam ergo dixit de indigna ſeruitute mentis, quæ oculus eſt animæ: vult demonſtrare manifeſtius, quod huiuſmodi mētis ſeruitus, peſtis ſit animæ. Sumit autem exemplū ab oculo corporeo, a quo, & quæ illius ſunt, nobis dat intelligere. Obſeruandum autem hic, quod Simplex appellat id quod ſanū eſt: Malū vero quod ægrotum. Dicit ergo. Si oculus tuus ſanus fuerit, totum corpus tuum illuminatum erit, a proprio videlicet luminari lucem habens: ſi autem oculus tuus ægrotus fuerit, totum corpus tuum tenebroſum erit, non habens ab ipſo lucem. Ita igitur & mens, quę oculus eſt animæ, defoſſi theſauri ſolicitudini ſeruiens, ægrota eſt: ipſa enī ſolicitudo infirmitas eſt, & ideo obſcurata ē et aīa.

Si ergo lumen quod in te eſt tenebræ ſunt, ipſæ tenebræ quantæ?)

Si ergo lumen quod in te eſt, hoc eſt, mens, quę ad hoc data eſt, vt animam illuminaret ac regeret, tenebrę ſunt, hoc eſt, obtenebrata eſt: tenebrę quę ab affectionibus procedunt, quantæ ſunt ad animam obſcurandam, ipſo lumine quod illi oriebatur obtenebrato?

¶Nemo poteſt duobus dominis ſeruire. Aut enim unum odio habebit, & alterum diliget: aut uni adhærebit, & alterum contemnet.)

Aliam pręterea conſiderationem adducit formidabiliorem, vt fortius ab amore temporalium rerum auertamur: oſtendens hunc Dei expellere ſeruitutem, & in diuitiarum reducere ſeruitutem. Simpliciter autem, & abſque nomine primum duos dicit dominos, vt auditores dicti veritatem cogat confiteri. Deinde nominatim illos ponit, de quibus erat ſermo. Duos vero dominos, dicit contraria iubētes. Adhęrebit autem, hoc eſt, parebit.

Non poteſtis Deo ſeruire & mammonæ.)

De Mammona. מָמוֹנָא Mammona Chaldaicū ſonitus eſt, & diuitias ſignificat

Ecce nominatim quoque duos prædictos dominos manifeſtat. Mammona autem ab Hebræis diuitiæ dicuntur, quas etiam dominum appellauit, propter imbecillitatem illorum, qui earum ſuſtinent dominium. Quid igitur, nonne Abraham diues erat? nōne Iob, aliiqque ſimiles? Vtique diuites quidem erant: at non ſeruiebant, ſed dominabantur diuitiis: & ipſas in egenos inſumebāt. Non poteſtis Deo ſeruire & Mammonæ: quia Deus non modo iubet ab alienis abſtinere, ſed & propria elargiri: Mammona vero contrarium, non modo videlicet propria non elargiri, ſed nec ab alienis abſtinere: & ille dominus ventrem iubet aſtringere, iſte vero ventri indulgere: ille continentem eſſe, hic autem ſcortari, aliaque ſimilia.

Propterea dico uobis, ne ſoliciti ſitis animæ ueſtræ, quid edatis, aut quid bibatis, neque corpori ueſtro quid induamini.)

Poſtquam locum abſoluit de non recondendo ſuper terram theſauro, & ea quæ contigerūt, pauperibus diſtribuere ſuaſit: docet deinceps de neceſſario vſu non eſſe ſolicitum. Ait enim, Ne ſitis ſoliciti animæ veſtræ, id eſt, propter animam veſtram, quid edatis, aut quid bibatis. Quanquam enim anima neque edat, neque bibat, propter animam

animam tamen edunt ac bibunt homines, quæ corpus inhabitare non poteſt, quod non comedit & bibit, donec ipſum quoque corpus incorruptibile reddatur. Alio quoque modo id aptari poteſt: quod quum homines interdum in anima anxij ſint, quandoque autem ſola mente ſoliciti: quandoque vero in corpore: aliquando et ad poſſeſſiones, quas in animo habẽt, hoc extendunt: & ab hac, & ab illa cura, dominus illos abſtrahens, dixit, Ne anxij ſitis, neque in anima veſtra, neque in corpore, de cibo & potu, ac veſtimento.

Nonne anima plus eſt q̃ alimentum, & corpus plus q̃ ueſtimentum?)

Hoc dixit manifeſtans, quod is qui quod amplius eſt præſtat nobis, vtique & quod minus eſt, præſtabit. Plus, autem dixit, hoc eſt prętioſius.

De volucribus. *Aſpicite uolatilia cœli, quod non ſeminent, neque metant, neque congregent in horrea: & pater ueſter cœleſtis paſcit illa.)*

Ne quis dicat: Quomodo autẽ viuemus, de rebus neceſſarijs non curantes? Soluit huiuſmodi obiectionem ab exemplo auium: quas, quum nihil ſolicitę ſint, paſcit Deus. Poſſet autem & ab hominibus exemplum ſumere, & dicere, quod Elias & Iohannes, alijque ſimiles, nihil tale curabant. Verum id non fecit, ſed ab auibus potius dictam repreſſit obiectionem, omnem prætextum maiori confuſione arguens ac tollens, Nam & vetus ſcriptura, volens homines amplius ſeſe deijcere, ad apem ac formicam, cæteraque animantia mittit, Aues ergo eodem ſtatu, quo a principio fuerunt, permanẽtes, cibo qui eis iuxta naturam conuenit, etiam abundant: homo vero a Deo auerſus, eo priuatur. Veruntamen quæ abſtulit alienatio a Deo, hæc rurſum reddit reuerſio. Iubet itaque ne horum curam habeamus, ſed ad Deum peculiari modo reuertamur.

.4.Reg. 17. Supra.3. Eccle.11. Prouerb.6.

Nonne uos longe præcellitis illa?) Nõne vos longe meliores eſtis auibus? Quod ſi viliora alit Deus, multo magis eos qui meliores ſunt. Qui enim corpus cibo indigens vobis aptauit, ipſius quoq; alimentum omnino præbebit. Quid ergo, neque ſeminare licitum erit? Non dixit, Ne ſeminetis: ſed, Ne ſoliciti ſitis. Perfectorum ſiquidem eſt non ſeminare, ſed operari cibum qui non perit: dico ſane virtutes, ſicut Apoſtoli, horumque vitam imitantes, ac petere a Deo alimentum. Panem inquit noſtrum ſuperſubſtantialem da nobis hodie. Mediocrium vero eſt ſeminare quidem, at non anxios eſſe, & ſeipſos totos in huiuſmodi curas deijcere, vt ob has animæ curam negligant. Ideoque ſeminare neque prohibuit, neque conceſſit, ſed in vniuſcuiuſque voluntate illud reliquit.

Iohan.6. Supra eodem.

Neque enim id de auibus dixit, vt ſeminare prohiberet, ſed id tantum demonſtrare voluit, quod illas Deus alat. Nam quid tibi proderit, ſi te ita curis conficias? quanquam enim tu millies ſtudium adhibeas, non dabis tamen pluuiam aut ſolem, flatuſque ventorum, quibus ſemen fructum proferat. Nam hæc ſolus Deus tribuit, Ita ergo & de potu, & de indumento, alijſque ſimilibus.

Quomodo

Quomodo autem poteſt quiſpiam viuere, qui talia non curat? Quomodo? Sicut prædicti viuebant ſancti. Neque enim propriam imbecillitatem faciamus præcepti impoſſibilitatem. Nihil ſiquidem impoſſibile præcepit Deus: nouit enim poſſibilitatis humanæ menſuram: non ſolum vt creator ipſius, ſed tanquam is quoque, qui eam in ſe ſuſcepit. Verum illis quidem facile erat præceptum, quaſi ſeparatis a mundo, omnique habitu corporeo: nobis autem impoſſibile videtur, eo quod ab ipſo non ſumus auulſi. Aues vero nutrit Deus, immittens illis naturalem inſtinctum vnde cibum colligant.

Quis autem ueſtrum ſolicite cogitando, poteſt addere ad ſtaturam ſuam cubitum unum?) Nullus. Sicut ergo hoc, ſtudio veſtro aſſequi non poteſtis: ita nec cibum congregare, niſi Deo annuente. Quanquam enim millies ſtudium adhibeamus, nihil tamen abſque eius prouidentia proficiemus. Et certe neque palmum, neque digitum addere poteſt. Dixit tamen cubitum, quia propriε menſura ſtaturę eſt cubitus.

Et de ueſtimento quid ſoliciti eſtis? Conſiderate lilia agri, quomodo creſcant. Non laborant, neque nent.) De veſtimento.

Lilia hoc loco flores omnes nominauit, quod ex eo manifeſtum eſt, quia dixit, Sicut vnum horum. Quum autem eſſet ſermo de indumento, quo modo facit mentionem de cremento? Quia dictionem illam, Creſcant, propter folia dixit eorum, quæ horum vnicuique ſunt indumentum. Conſiderate inquit lilia agri quomodo creſcant in folijs, quæ quantum creſcunt, tantum decorem oſtendunt.

Dico tamen uobis, quod neque Solomon in omni gloria ſua amictus eſt, ſicut unum horum. Quod ſi herba agri, quæ hodie eſt, & cras in clibanum mittitur, Deus ſic ueſtit, quanto magis uos?)

Quare non rurſum a volucribus duxit exemplum, aut ab alijs animalibus? Poterat enim multa ponere adornata ac pulcherrima? Quia vult hic & vilitatem herbæ oſtendere, quæ ſic a Deo adornatur, & decorem pulchritudinis adeo vili herbę datę.

Et nota quod liliorum adaugens vilitatem, herbam in progreſſu ea vocauit: magiſque quum addit, Quę hodie eſt, & cras in clibanum mittitur: quę ambo ad augendam vilitatem dicta ſunt.

Decorem quoque pulchritudinis ipſorum ſimiliter amplificans, non dixit ſimpliciter, quod ea Deus veſtiat, ſed quod ſic veſtiat. Nam dictio, Sic, hoc loco crementum denotat pulchritudinis.

Solomonem autem poſuit, tanquam pulchritudinis amatorem, & ad illam cognoſcendam ſapientem. Clibanus vero locus eſt ad coquendum panem.

Pronomen, Vos, vt honoris demonſtratiuum ſit, accipito. Nam amantis amore loquitur, ac ſi dicat: Nonne longe magis vos, qui eſtis pretioſa eius poſſeſſio, quibus corpus, animam, ac mentem gra-

tem gratis contulit, propter quos mundum formauit, propter quos prophetas miſit, propter quos vnigenitum quoque filium ſuum tradidit.

O homines modicæ fidei.) Increpatiuum eſt hoc. Poſtquam enim oſtẽdit, quod volebat, deinceps ipſos obiurgat, Parum fidẽtes appellans: vtpote qui non abſque ambiguitate crederent, quod Deus ipſorum curam haberet, & idcirco ſoliciti eſſent. Ita obiurgãs, eos confundit, ac fidentiores reddit. Docuit quoque dicto exemplo non inſoleſcere de precioſis veſtibus, quibus longe precioſiores ſunt, magiſque decori herbarum flores. Quemadmodum autem quum ſuperius de auibus diceret, quod non ſeminent, non prohibuit ſeminare, ſicut ibidem diximus: ita neque hic laborare, aut nere: ſed ita loquutus eſt, volens tantum oſtendere, quod Deus illa veſtiat. Quare autem tanto decore flores amiciuit? Quia vult, vt ex hoc diſcas ſapientiæ ac potentiæ ſuæ magnitudinem. Si ergo lilia, quæ propter te facta ſunt, præcioſe induit: quo modo non multo magis te veſtiet, propter quem illa formauit? Et licet filius ipſe omnium ſit creator ac prouiſor: ad patrem tamen, creationem ac prouidentiam refert: oſtendens hinc eandem cum illo ſibi eſſe ſcientiam ac prouidentiam. Nondum enim tempus erat ſuam manifeſte detegere diuinitatem, quemadmodum declarauimus, exponentes partem illam: Audiſtis quod dictum ſit antiquis, Non occides.

De ſolicitudine quid mãducem?

Ne ſitis igitur ſoliciti, dicentes, Quid edemus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? Rurſum iterauit de ſolicitudine ſermonem, propter curæ violentiam, quæ vix abiici poteſt. Tu vero conſidera, quod ſi nobis iuſſum eſt, ne de rebus etiam neceſſariis ſimus ſoliciti: quam ſperabimus veniam, quum de his etiam quæ neceſſaria non ſunt anxii ſimus?

Omnia enim hæc Gentes inquirunt.) Inquirunt, hoc eſt, ſoliciti ſunt de his. Conſidera: Gentes irrationalium more, ſolo mouentur voluptatum amore. Quando ergo neque gentibus præſtantiores ſumus, quibus iuſſum eſt, vt & Scribis & Phariſæis virtute ſimus eminentiores, quo ſupplicio digni non erimus.

Scit enim pater veſter cœleſtis, quod his omnibus indigeatis.) Poſtquam ſatis ipſos corripuit, rurſus aliunde eos adhortatur. Eſt enim præceptoris officium, & obiurgare dum expedit, & conſolari, ac vtrinque excitare. Non dixit autem, Scit Deus: ſed, Scit pater veſter: quo maximam habeant fiduciam. Ex quo enim pater eſt, & talis pater, filios deſpicere non poterit, & pati vt rerum neceſſariarum indigentia deficiant, quum neque terreni patres id ſuſtineant. Et quia omnibus his ſcit vos indigere, dabit vtique. Non ſunt enim ſuperflua edere, bibere, aut veſtiri, vt poſſet negligere, ſed corpori vtilia, atque naturæ ipſius neceſſaria. Itaque quã tibi exiſtimas eſſe cauſam ſolicitudinis, magis eã eſt ſecuritatis. Quia enim hæc

neceſſaria ſunt, ideo magis confidere oportet. Quis enim pater, etiam neceſſaria filijs denegabit?

Quærite autem primum regnum Dei & iuſtitiam eius: & hæc omnia adijcientur uobis.) Primū, hoc eſt, ante ea quæ corpori ſunt neceſſaria: vel Præcipue, ſiue maxime. Regnum vero Dei vocat hic bonorum æternorum fruitionem. Iuſtitiam autem eius, hoc eſt, iuſtificationem quæ a Deo eſt, vt vos ipſe iuſtificet.* + Si enim hæc petieritis, quæ ſunt animæ neceſſaria, etiam ea dabit & adijciet, quæ corpori neceſſaria ſunt. Nam ſuperius quoque, vbi docuit quomodo orare oporteat: primum quidem dicere præcepit: Pater noſter qui es in cœlis, ſanctificetur nomen tuum: adueniat regnum tuum: fiat voluntas tua ſicut in cœlo, ſic & in terra. Deinde vero: Panem noſtrum ſuperſubſtantialem da nobis hodie. Neque enim ad hoc facti ſumus, vt edamus & bibamus ac veſtiamur: ſed vt illi complacentes, æternis fruamur bonis: & ad hoc maxime conuenit viuere, idque magis poſtulare. Niſi enim hoc petierimus, nequaquam dabit: ea vero quæ corpori neceſſaria ſunt, & petentes, & non petentes accipiemus, propter corporis ſuſtentationem, quemadmodum & Gentes incredulæ. Nam idcirco dixit, Adijcientur. Non ergo de hoc ſolicitum eſſe oportet, quod etiam abſque ſolicitudine ſumus accepturi, ſed de altero priori ac potiori. Verum ſi ea quæ corpori ſunt neceſſaria, nobis etiam non petentibus præbet, quare ergo iuſſit, vt panem petamus ſuperſubſtantialem? Non aliam ob cauſam, quam vt tali petitioni fateamur ipſum eſſe, qui nos alat: vtque hoc confitentes, tali animi gratitudine familiares efficiamur.

De quęrendo regno Dei.

+

Supra. 6.

+ *Vel operationem iuſtitiæ, ſiue uirtutis uniuerſalis, per quam iuſtificamur.*

+

Ne ſitis ergo ſolliciti in craſtinum. Craſtinus enim dies curam habebit ſuiipſius.) Quum ſuperius ſimpliciter dixiſſet, Ne ſoliciti ſitis, videbatur vniuerſaliter omnem eorum, quæ corpori neceſſaria ſunt, amputaſſe curam. Itaque manifeſtius hic docet, quod eam ſane, quæ de hodierno die eſt, curam permittat, tanquam propter corporis imbecillitatem neceſſariam: eam vero quæ de craſtino eſt, tanquam ſuperfluam denegat. Craſtinus enim dies, & ipſe rurſus ſuiipſius curam habebit, ſiue eorum, quibus in ipſo opus erit homini. Quidam autem dicunt, ſuperius quidem omnem vniuerſaliter amputaſſe curam, idque ad perfectiores dirigi: hic autem eam concedere, quę pręſentis eſt diei, propter imbecilles.

De nō curādo de craſtino.

Sufficit diei malum ſuum.) Malum hic vocat curam, miſeriam & calamitates, quæ vndique proueniunt, ipſique ſufficiunt: nec oportet diei craſtino etiam addere ſolicitudinem, ipſumque aggrauare, quum id nobis vtile eſſe non poſſit ad operam ſpiritualem. Dicitur enim malum & quod hic κακία dicitur, non ſolum vitium, ſed & ea, quæ modo dicta ſunt. Siquidem in alijs quoque locis dicitur & κακία, ira, ſiue flagellum a Deo incitatum. Non eſt inquit malum, quod dominus non fecerit. Et rurſus: Ego ait faciens pacem & creans malum, hoc eſt, fames, peſtes, ac ſimilia. Triſtia enim & afflictionem adferentia, conſueuimus dicere mala.

Amos. 3.
Ieſa. 45.

Nolite

Cap.vii.
De eo quod dicit: Ne iudicetis, vt non iudicemini.
Luc.6.

Nolite iudicare, + ne iudicemini.) Iudicium hoc loco pro condemnatiõe accipito. Sic enim interpretatur Lucas, dicens: Nolite condemnare, & non condemnabimini. Verum niſi condemnet quis eum qui peccauit: veluti is qui præeſt ſubditum, pater filium, aut dominus ſeruum: augebuntur omnino vitia, eritq; rerum confuſio. Sed hic non loquitur de huiuſmodi cõdemnatione, quæ bonum amat, & qđ prauũ eſt corrigit. In ſequentibus enim iubet etiam arguere hoc modo ac ligare. Abi, inquit, & argue eum. Et rurſum. Quæcũq; ligaueritis ſuper terram, erũt ligata & in cœlo. Hic autem ſermo non ad eos qui præſunt dirigitur, ſed ad ſubditos: monens ne qui propria debẽt inſpicere, ac ſeipſos dijudicare, inſpiciant aliena, ac dijudicent alios. Nam & Paulus Apoſtolus dicit, Si noſipſos dijudicaremus, nequaquam dijudicaremur. Dirigit quoq; ſermo & ad eos, qui quũ in maioribus offendant, condẽnant eos qui in paruis labuntur. Dicit enim ſtatim in ſequẽtibus. Quid inſpicis feſtucam in oculo fratris tui, trabem autem quæ in oculo tuo eſt, nõ cõſideras? κάρφος autem (quod vertit interpres feſtucam aut ſtipulam) proprie ligni particula breuiſſima eſt, & pulchre trabi opponitur.

infra.18. Eodem. 1.Cor.11.

\+ *Dicit Chryſoſtomus in expoſitione epiſtolæ ad Hebræos illud, Nolite iudicare ne iudicemini, de uita dici, non de fide. Similiter & illud, Quæcunque dixerint uobis ut ſeruetis, ſeruate & facite: uerbum, Vt ſeruetis, de operibus eſſe, non de fide.*

Quo enim iudicio iudicatis, iudicabimini.) Eadem condemnatione, qua condemnabis fratrem, condemnaberis & tu: hoc eſt, ſi leuẽ eius lapſum curioſe inquiſieris, etiam & tu condemnaberis, & leuia errata tua anxie diſquirentur, ac tempore tremendi iudicij condemnabuntur.

Et qua menſura metimini, remetientur alij uobis.) Et menſura qua curioſa exactione metiris, puta quod tuæ vtilitatis debuiſſet habere reſpectum, aut cauere ne te offenderet: eadem menſura remetientur & tibi tuam conuerſationem. Vult autem ſermo, quod quantam expetis ab eo exactiõem, tantam & Deus expetet a te. Aduertere autem oportet, quod quemadmodũ ſi remiſerimus debitoribus noſtris, remittet nobis & Deus: Ita ſi fratrem non condemnauerimus, neq; Deus nos condemnabit. O admiranda præceptorum virtus, quę facilia quidẽ ſunt ad exequendum, magnam tamen nobis conciliant ſalutem. Quid igitur, ſi frater fornicatus fuerit, aut aliud tale quippiã deliquerit, an hũc non corrigam, ſed tacebo? Corrige ſane ſalubriter, & quaſi medicus. Neq; enim dixit, Ne cohibeas delinquentem: ſed, Ne iudices. Dixit aũt & Paulus, Tu cur iudicas fratrem tuum, aut tu cur ſpernis fratrẽ tuũ? Et certe non ſubditum condemnare, animæ eſt pharisaicæ, & ſeipſum iuſtificantis.

Roman.14.

De feſtuca fratris.

Quid autem inſpicis feſtucam in oculo fratris tui, trabem autem quæ in oculo tuo eſt nõ conſideras?) Per feſtucam peccatum minimum indicauit: per trabẽ vero maximum. Eſt enim trabs lignum oblongum. Vult autem dicere: Quomodo lapſum minimum in anima fratris tui acute conſpicis, grauiſſimum vero in tua non intueris? quiſque enim quæ ſua ſunt magis nouit, q̃ ea quæ alterius: & maiora magis videt, q̃ ea quæ minora ſunt.

Aut quomo

Aut quomodo dices fratri tuo: Sine eijciam feſtucam ex oculo tuo, & ecce trabs eſt in oculo tuo?) Siue, Quomodo tentabis eum curare, quum ipſe maxime indigeas ſalute? ecce enim trabs in oculo tuo eſt.

Hypocrita eijce prius trabem ex oculo tuo, & tunc perſpicies, ut educas feſtucam ex oculo fratris tui. Hypocritam nominauit talem, vtpote medici munus vindicantem, ęgroti vero locum retinentem. Vel, tanquã pretextu correctionis alienum lapſum curioſe indagantem, ſed id propoſito condemnandi agentem. Si enim curandi fratris deſiderio hoc agis, cura prius teipſum, qui plus illo deliquiſti: quod ſi temetipſum deſpicis, manifeſtum eſt, quod neque illum amas: Magis enim ſeipſum quiſq; amat, quam fratrem. Itaque non ad emendandum, ſed ad cõdemnandum conuiciaris. Vides ergo quod alios curare non prohibuit, ſi id omnino tibi cordi eſt: ſed admonuit, vt te prius cures, deinde illos: Medicum namq; ſanum eſſe oportet. Hæc atque ſimilia ſtatuit: non auertens, vt dictum eſt, a mutua correctione, ſed propriorum delictorum negligentiam reprimens. Duplex enim condemnatio illum expectat, qui quũ magnis reus teneatur malis, leuia aliorum errata curioſe ſcrutatur.

Ne detis ſanctum canibus, neque proijciatis margaritas ueſtras ante porcos.) Sanctum & Margaritas vocauit fidei noſtrę myſterium. Sanctum quidem, vtpote diuinum: Margaritas vero, propter prætioſa quæ in eo recondita ſunt dogmata. Et rurſum, Canes & Porcos nominauit eos, qui immedicabili tenentur impietate. Canes quidem tanquã Chriſto oblatrantes: Porcos vero, quaſi perturbationũ luto obuolutos. Iubet igitur ne talibus tradamus dogmatum fidei myſteria. Ne proijciatis autem, hoc eſt, ne apponatis. Indigni ſunt enim qui talia audiant. Deinde addit & cauſam.

Ne quando hi conculcent eas pedibus ſuis, & illi conuerſi lacerent uos.) Melius enim eſt eos hæc ignorare, quam cognoſcere, ne quãdo poſtquam ſimulata probitate a vobis ea didicerint, ludibrio habeant ac detrahant ipſis. Id enim indicat quod additur, Conculcent. Pedes vero ipſorum dicit infidelitatem eorum, qua ad perditionẽ gradiuntur. Deinde conuerſi a ficta probitate ad manifeſtam repugnantiam, lacerent vos, hoc eſt, impetum faciant ac reſiſtant vobis. Non potentes nãq; diuina dogmata, ſacra quadam, vt decet, maieſtate intelligere, affectus humanos illis attribuunt, & inde armati, illa quidem ſuggillant, vos autem affligunt.

Petite, & dabitur uobis: quærite & inuenietis: pulſate & aperietur uobis.)
Poſtquam magna quædam & admiranda iuſſerat, puta vt diſcipuli cunctis animi affectibus ſuperiores effecti, Deo in dijudicandis dignis aſſimilentur, ne grauia videantur mãdata, aptas addidit conſiderationes, quæ hæc eſſe facilia perſuadeant. Maxime autem facilitatis adpoſuit coronidem ſiue apicem: dico ſane, quod ab orationibus eſt auxiliũ. Certantes enim non tantum ſatagere oportet, verum etiã ſuperne auxilium poſcere: quod omnino veniet, & aderit, ac adiuuabit, omniaque reddet facilia: ideoq; etiam petere iuſſit, & quod dabitur promiſit: Nõ tamen vtcunq; petere, ſed cum perſeuerantia, & aſſiduitate. Nam hoc manifeſtat quod additur, Quærite. Nec ſolum cum perſeuerãtia & aſ-

ſiduitate,ſed etiam cũ feruore ac vehemẽtia. Id enim indicat quod ſubiungit,dicens, Pulſate.

De eo q̃ omnis q petit accipit. *Omnis enim qui petit,accipit: & qui quærit,inuenit: & pulſanti aperietur.* †) Hæc in confirmationẽ promiſſionis addidit:vt ſi nõ ſtatim acceperis, ne deſiſtas,ſed perſeueres ac incaleſcas. Ideo enim non ſtatim dat quod petis,vt quæras:& idcirco non ſtatim aperit ianuam,vt pulſes. Apud homines enim,ſi vrgens petitionibus inſiſtas, eos ad iram prouocas: apud Deum vero, potius eum irritas, niſi hoc facias. Nam exquirit a te aſſiduitatem & vehementiam: teq; vult perſeueranter ſimul ac feruenter petere,Qui enim petit,nec accipit:aut indigne petit,aut nõ pſeuerat,aut tepide petit. Nam tria hæc oportet concurrere.

† *Qui abſq; animi ægritudine quippiam ad bene operandum petit, gratiam accipit uirtutis ad operationem præceptorum. Et qui abſque animi perturbatione,quærit aliquid in naturæ ſpeculatione,inuenit rerum ueritatem. Præterea qui animo non commoto,ſcientiæ ianuam pulſat in theologica diſciplina,aperietur ei cognitio reconditorum myſteriorum. Qui uero animo,aliqua affectione perturbato petit, quærit aut pulſat,non conſequetur. Petitis enim,inquit, & non* Iaco.4. *accipitis,eo quod male petatis.*

De petẽte filio a prẽ. *An quiſquam eſt ex uobis homo: qui, ſi filius eius petierit panem,lapidem dabit illi? aut ſi petierit piſcem,num ſerpentem porriget illi?*) Ponit rurſum conſiderationẽ facti humani:& ab exemplo auditorem inducit, vt his quæ dicta ſunt aſſentiat. Oportet autem & petentem filium eſſe,& petere quę patrem quidem dare,filium autem accipere deceat.

Si ergo uos quũ ſitis mali,noſtis bona dona dare filijs ueſtris: quãto magis pater ueſter cœleſtis dabit bona,ſi ab eo petieritis?) Males ipſos dixit,nõ humanã calumniando naturam,ſed ad differentiam bonitatis diuinæ: humana namque bonitas ad diuinam, malitia eſſe videtur: tantaq; eſt harum diſtinctio, quantum homo differt a Deo. Conſidera vero,quomodo nunc quidem exhortatur ad ſtudioſe operandum,nũc autem orare admonet:rurſum nunc ab hoc ad illud tranſire,nunc vero ab illo ad iſtud. Hoc autem facit docens,quod neque de ſolo bono opere ſecuros eſſe oportet, neq; rurſum de ſola oratione,ſed & quæ noſtra ſunt conferamus,& cœlitus auxilium imploremus. Hæc enim mutuo auxilio pugnantia, proſperũ habebunt ſucceſſum.

Omnia ergo quæcunque uolueritis ut faciant uobis homines,hæc & uos facite ipſis.) Omnia quæ prius de dilectione ſtatuerat,breui nũc verbo ſummatim collegit,ac ſuccincte docuit:ponens rem facilem ac iuſtiſſimam. Omnia inquit quæcũq; volueritis vt faciant vobis homines & vos facite ipſis. Ita autem hæc ipſis facite, ſicut vultis vt ipſi vobis faciant. Et hoc idem eſt, quod amare proximum ſicut ſeipſum:ideo etiam ſubdidit.

Ita enim eſt lex & prophetæ.) Ita lex vetus & prophetæ determinant. Lex ſiquidem dicit,Diliges proximum tuum ſicut teipſum: Pro-

Leuit.19. phetę quoque multa de fraterno amore Iudæos exhortati ſunt: ſed &

Infra.22. Chriſtus in ſequentibus interroganti legiſperito, quod eſſet mandatũ magnum in lege:vbi de Dei ac proximi amore reſpõdiſſet,ſubdidit:In his duobus mandatis vniuerſa lex pendet & prophete,hoc eſt,his duobus magis appenſa ſunt; circa hæc duo magis egregie tractant ac nar

ran

rant:id pro ſcopo habentes, vt homines doceant Deum colendo amare ac ſe inuicem, in nullo alteri nocendo. Poteſt quoq; & alio modo dici, quod omnis lex ac prophetæ hæc duo præcepta habent, tanquam radicem, cauſam, & argumentum.

Intrate per anguſtam portam.) Anguſtam portam vocat, virtutum operationem. Portam quidem, tanquam ad vitam æternam introducentem: anguſtam vero, vt quę ingredientes pręparet ad labores ac afflictiones, donec ad finem perueniant. Quia enim arcta eſt ob ſuā perfectionem, dicuntur illam non poſſe ingredi, qui craſſi ſunt peccatis: donec peccatorum a ſe pinguedinem expellant. De anguſta porta.

Quia lata eſt porta & ſpatioſa uia, quæ abducit in perditionem: & multi ſunt qui ingrediuntur per eam.) Similiter viam ac portam nominauit voluptatū amorem tanquam in ſupplicium abducētem: id enim vocat hic perditionem. Latam autem & ſpatioſam, quia nullum præbet laborem ingredientibus per eam: quum indulgens ſit, nullo clauſa termino, nullo obſeruata cuſtode.

Quàm anguſta eſt porta, & ſtricta uia quæ ducit ad uitam.) τί, ꝗ, pro valde ponitur. Exaggerat enim anguſtiā ac conſtrictionē ipſius, vt his cognitis ad certamen excitemur, & pręparemur ad laborum tolerantiam ac conſtantiam. Nam quod ex ſe triſte eſt, ſi præcognitum fuerit ac præcogitatum: vbi contigerit, facilius ac leuius tolerari ſolet. Volens itaq; diſcipulos, certaminum pręualidos fieri pręfectos, manifeſtauit viam prędictam eſſe anguſtam, ac dolore plenam. Cupiens autem eos conſolari, ob eam quę inde ſequitur afflictionem: & alleuians quod in ea laborioſum eſt, manifeſtat quo ducat, puta ad vitam, videlicet ęternam: vt dum viſis laboribus anxiaris, in finem ipſorum reſpiciens exciteris, viribus a ſpe retributionis additis. Neq; minima cōſolatio eſt, vocare ipſam portam ac viam: neutra ſiquidem permanet, ſed tranſit.

Et pauci ſunt qui inueniunt eam.) Ibi quidem multi, quia iucunda eſt & ſine labore: hic autem pauci, quia difficilis eſt ac laborioſa. Scire autem conuenit, quod nunc anguſtam ac ſtrictam viam cœleſtis vitæ dixit, propter temporariam ipſius afflictionem: Alibi vero ſuaue dicit iugum mandatorum ſuorum, & onus pręceptorum ſuorum leue, ob ſpem æternorum bonorum. Virtus enim grauis quidem eſt propter laborum moleſtiam, leuis autem propter retributionem: ſenſumq; doloris mitigat ac extenuat futuri expectatio gaudij. Infra. 11.

¶*Cauete a falſis prophetis, qui ueniunt ad uos in ueſtimentis ouium, intrinſecus autem ſunt lupi rapaces)* Poſtquam de via dixit, addit & de his, quæ per viā in inſidijs ponuntur, vt attentiores ac vigilantiores ſimus. Et in pręcedentibus quidem, de canibus ac porcis docuit: hic vero aliud quoq; genus perículoſius inducit, luporum videlicet ouina pelle contectorū: quia illi certe manifeſti, hi autem abſconditi ſunt & occulti. Dicunt ergo quidam hos eſſe prodigioſa & falſa loquentes, ac homines quoſdam ſine Deo, qui fallendo plurimos, obambulant: nuncupari vero falſos prophetas, vtpote futura ſubindicantes ac prędicentes: venire autē in veſtimentis ouium, tanquam in figura rationalium ouium, quę ſub

Chriſto paſtore procedunt: eſſe vero lupos rapaces, hoc eſt, tacite & clanculo ſimplicium animas fallentes, & in perditionem ſurripientes. Chryſoſtomus autem hos dicit eſſe Chriſtianos, vitam quidem habentes nociuam ac pernicioſam, ſimulantes autem bonitatem ac pietatem, quorum colloquia corrumpunt mores bonos. Exprimens itaq;
1.Corint. 15. Chriſtus differentiam a prędictis canibus ac porcis, iuſſit illis quidem myſtica dogmata non concredere: ab his autem cauere ne perniciem ipſorum participemus, tanquam a feris venenatis. Ne turbentur auditores, eo quod non facile cognoſcantur huiuſmodi homines, docet etiam quopacto ipſos cognoſcant, dicens.

A fructibus eorum cognoſcetis eos.) Quanquam inquit latere videantur, attamen facile arguentur. Ea enim via qua meos diſcipulos incedere iuſſi, laborioſa eſt ac difficilis, nec poſſunt hypocritę per eam incedere. Quemadmodum enim bona ac generoſa arbor, non a floribus, ſed a fructu cognoſcitur: ita ſane & hos non a ſermonibus, ſed ab operibus eorum cognoſcemus. De quibus & Paulus Apoſtolus dixit,
Roman.16. quod per dulces ſermones decipiunt corda ſimplicium. Deinde ponit etiam conſiderationem ab exemplo, vt hi facilius dignoſcantur.

Nunquid colligunt de ſpinis uuam, aut de tribulis ficus?) μή τι, nunquid, id eſt, vtrum, modo interrogatiuo. Dicit ergo: Vtrum colligunt homines de ſpinis vuam? & cętera. Eſt autem & tribulus ſpinarum genus.

De arbore bona et mala, earũque fructu.

Sic omnis arbor bona fructus bonos facit: uitioſa autem arbor fructus malos facit.) Vbi rem præter naturam, factuque impoſſibilem interrogaſſet: ſubdit, quod ſicut illud fieri non poteſt, eo quod ſpinæ ac tribuli inutilia ſint, hoc eſt, inepta ad ferendum fructum, qui ſit aptus eſui: vua autẽ ac ficus ad cibum conueniunt. Ita quoq; omnis arbor bona fructus bonos facit, & cætera. σαπρὸν (pro quo vulgata æditio habet malum, & potius marcidum ſignificat aut putridum) non ſolum dicitur putridum, verum etiam quicquid vitioſum eſt & inutile. Nunc ergo vocat arbores marcidas aut vitioſas prædictos hypocritas, quorum fructus, hoc eſt, actiones æquales ſunt marcedini, aut inutilitati ipſorum.

Non poteſt arbor bona fructus malos facere: neque arbor uitioſa fructus bonos facere.) Ne quis ſuſpicaretur, quod poſſet bona arbor malos quoq; fructus aut inutiles producere, & arbor vitioſa bonos: manifeſtat, quod
2.Reg. 11. hoc fieri non poſſit. Verum Dauid quum bona eſſet arbor, quomo-
Act.9. do fructus malos produxit, adulterium videlicet ac homicidium? Paulus autem quum vitioſa eſſet arbor, fructus bonos protulit, effectus Chriſto vas electum? Quo modo? Quia mutati ſunt, hic quidẽ a prauitate ad virtutem, ille vero a virtute ad prauitatem. Donec autem manſerunt Dauid quidem in virtute, Paulus vero in prauitate, non potuerũt huiuſmodi fructus producere. Dixit ergo hoc eſſe impoſſibile in his, qui immutati permanerent.

Omnis arbor quæ non facit fructum bonum exciditur, & in ignem mittitur.) Illos quidem punire non iuſſit, ſed tantum ab eis cauere. Ipſis tamẽ metum incuſſit atrociſſimæ ex hac vita exciſionis impendentis, ac ſupplicij ignis inextiuguibilis: ſimul quiden illos qui male ab eis accipiuntur con-

tur conſolando,& ſimul ipſos exterrendo.

Itaque ex fructibus eorum cognoſcetis eos.) ἄραγε itaque,vtique,ſane, confirmatiuum eſt, ac ſi diceretur,omnino. Poſitis enim exemplorū conſiderationibus, ac demonſtrato quo modo tales cognoſcendi eſſent, ſubdit:Omnino ſicut prius demonſtratum eſt,cognoſcetis ipſos a prauis actionibus eorum.

Non omnis qui dicit mihi Domine Domine, intrabit in regnum cœlorum, ſed qui facit uoluntatem patris mei, qui in cœlis eſt.) Vide quid nunc dicat. Non omnis qui credit in me,ingredietur ad bonorum cœleſtium fruitionem , niſi etiam fecerit quæ dico:ita quippe addidit Lucas. Neque enim ſola fides ad ſalutem ſufficit, niſi & vita fide digna adiungatur: neq; vita ſolum virtuti conformis,ſi non etiam fide diteſcamus : ſed vtrunque ſimul adiunxit, vt non ſeparetur alterum ab altero. Nam ipſum appellare Dominum, fidei tantum eſt. Quomodo autem non dixit,Sed qui facit voluntatem meam? Vt patrem honoraret : & quia non alia eſt patris voluntas ab ea quæ filij eſt : voluntas autem patris , filij præcepta ſunt. Luc.6.

Multi dicent mihi in illo die : Domine domine, nonne per nomen tuum prophetauimus, & per nomen tuum dæmonia eiecimus, & per nomen tuum uirtutes multas ædidimus? Et tunc confitebor illis: Nunquam noui uos. Diſcedite a me omnes,qui operamini iniquitatem.) In præcedentibus quidem docendo innuit, quod peccatores excepturum ſit ſupplicium: nunc vero apertius id dicit. Quis eſt autem qui punit impios,niſi ipſe? ſed quum antea dixiſſet : Non omnis qui credit in me ingredietur regnum cœlorum, niſi & vitam condignam habere curauerit: nunc & aliud quod mirabilius eſt addit: quod neq; ſigna & miracula ædentes,eo regno digni habebuntur: niſi etiā & vita correſpondeat fidei. Ecce enim & hi multa talia operati fuerant, abijcientur tamen , eo quod vitam ſuam neglexerint. Multi inquit ab eo quod rectum eſt excidentes, hæc & illa mihi dicent. Illum quidem diem,dixit diem iudicij : nempe cognitum & expectatum. Virtutes autem nominauit ſigna & miracula. Confitebor ſane eis,hoc eſt,condemnabo eos. Quum autem etiam per nomen eius multa feciſſent, quomodo eos ignorat? Quia vitam habebant contrariam.

Scire enim oportet, quod apud Deum duplex eſt ſcientia:Vna quidem naturalis, qua omnia nouit: vtpote omnium conſpector, omniumque priuſquam fierent cognitor. Altera vero magis peculiaris, qua ſolos iuſtos cognoſcit.Nouit,inquit,dominus viam iuſtorum. Et: Cognoſcit dominus vias innocentum.Et: Nouit dominus qui ſunt eius. Eos autem qui vitam habent contaminatam , ignorare ſe ſimulat : vtpote cognitione ſua indigne conuerſantes. Alibi quoque negat illos, vt qui eum operibus negauerunt. Dixit enim per prophetam: Populus hic labijs me honorat: cor autem eorum longe eſt a me. Qui enim præcepta ipſius ſpernit,ipſum ſpernit:ideo quoq; merito ſpernitur. Psalm.1. 2.Timot.2. Infra.25. Infra.10 Ieſa.29.

Verum ſi indigni erant, quomodo in eis operabatur ſpiritus ſanct⁹? Omnino propter duo fiebant iſta:puta vt gratiæ Dei liberalitas etiam in indignos diffundi demonſtraretur:& vt per ipſum alijs beneficium

cõferretur, qui videlicet ab eis curabantur, vel qui opera illa admirãda intuentes credebant in Chriſtũ. Non ergo eos admirari oportet, qui mi racula operabantur: neq; enim quicquam a ſeipſis conferebant, ſed De=
Mar.9. um, qui quum illi tales eſſent, gratiam tamen illis pręſtiterat. Talis e=
Luc.9. rat qui dæmonia eijciebat, nec tamen ipſum ſequebatur: talis erat & Iudas proditor. Nam licet indigni eſſent, gratiam tamen acceperant. In veteri quoque teſtamento in multis indignis gratia operabatur: vt per eos alijs beneficium pręſtaret. Sed hi quidem fidem interim habe bant, quanquam vita reprehenſibiles eſſent. Balaam autem quum a
Numer.22. fide & conuerſatione bona eſſet alienus, prophetabat. Quin & Phara=
Gene.41. oni & Nabugedonoſor & filio eius Baltaſar, quum eſſent impijſſimi
Dan.2.5.7.8 ac ſceleratiſſimi, Deus futura demõſtrauit, propter aliorum guberna=tionem. Sed quid de hominibus dico, quum & in aſina Balaam ſuam demonſtrauerit virtutem: voce primum humana collata, vt eam ipſius
Numer.22. aſcenſor intelligeret? Quia ergo recta vita deficiente, neque fides, neq; miracula ſaluos facere poſſunt: nobis de vita magis curandũ ẽ. Quod ſi facere quoque ſigna detur, ſuſcipiendum eſt: ſi autem non detur, con=triſtari non oportet. Nam qui virtute pręditus eſt, & ſi miracula non ædat, nihil inde patitur detrimẽti: bona ſiquidem vita fidelem omni=no ſaluum facit: miracula vero non ſemper. Præterea bonæ vitæ re=munerationem nobis debet Deus: miraculorum autem, nos potius ipſi debemus. Cauſas vero propter quas, neque ſanctis omnibus prębet Deus gratiam miraculorum, neq; ediuerſo omnibus indignis, ſolus ipſe nouit, qui omnia iuſta ratione facit.

Omnis ergo qui audit hos ſermones meos, & facit eos, aſſimilabo eum uiro prudenti.) Expleta doctrina adhortatur deinceps diſcipulos, vt per viam anguſtã & ſtrictam gradiantur: promittens illis ſufficientem affore ſecurita=tem, nempe ipſam pręceptorum obſeruationem. Omnis, inquit, qui audit hos ſermones meos, ſiue hæc quæ iuſſi pręcepta: quędam ſiqui=dem exemplaria ὁμοιωθήσεται, id eſt, aſſimilabitur habent: rectum ta=men eſt & ὁμοιώσω aſſimilabo: ſine auxilio enim eius nullus quicquã boni poteſt operari. Deinde etiam prudentis opera ponit.

Qui ædificauit domum ſuam ſuper petram.) Domum quidem appellat, intelligentis animæ operationem, quæ varijs ædificatur virtutibus. Petram autem, præceptorum eius firmitatem, quæ fundant ac firmant ea, quæ ſuperædificata ſunt, & ad omnes tentationum inſultus, ne euer tantur cuſtodiunt: ſuadendo omnes contumelias, multiplicesq; ille-cebras, etiam mortem ipſam deſpicere, nec ob vllum diſpendium mol leſcere, aut terga dare.

Et deſcendit imber, & uenerunt flumina, flauerunt que uenti, ac irruerunt in domum il=lam, & non cecidit: fundata enim erat ſuper petram.) Ad intellectum quidem communem, per imbrem, fluuios ac ventos, varias innuit tentatiões: Anagogice vero per imbrem intelligimus commoti animi cogitatio=nes, quas immittunt dæmones animis: fluuios autem affectiones ad perditionem detrahentes: ventos vero dæmones, qui nequitiæ ſpi=ritus dicuntur. Siue igitur ſenſibiles, ſiue intelligibiles dixerimus tẽ=

tationes

tationes: omnes hæ in prædictam domum irruentes, ſiue inſilientes, aut illi ruinam minitantes, non potuerunt deijcere aut diſſoluere eam, quia fundata erat firmiter ſuper petram, ſiue ſuper ſoliditatem, vt dictum eſt. Statim itaque apoſtolos mihi intuere, in quos plurimę defluxerunt inſidię, ac innumeræ calamitatum hyemes deciderunt: nec valuerunt animarum eorum turrim euertere, ſed perditis certe corporibus, animo permanſerunt inexpugnabiles ac inſuperabiles.

Et omnis qui audit hæc uerba mea, & non facit ea, aſsimilabitur uiro fatuo.) Quia nonnulli auditorum laudaturi erant quæ dixerat, nec tamen ea facturi: per parabolam hos anticipando deterret. Poſitis autem prudentis atque fatui operibus: illius quidem rationi conſonis & honeſtis, huius autem vanis: vtrinque diſcipulorum confirmauit ſalutem, & per zelum prudentiæ, & per odium vani laboris. Hoc autem frequenter facit: ad virtutem adhortans, & ab imitatione bonorum, & ab odio malorum.

Qui ædificauit domum ſuam ſuper arenam. Et deſcendit imber, & uenerunt flumina, flaueruntque uenti, ac irruerunt in domum illam, & cecidit.) Merito ſtultum illum nominauit. Quid enim inſipientius eo, qui domum ſuam ſuper arenam ædificat, & quum laborem ſuſtineat, priuatur tamen fructu, quem inde colligere oportuit? Eſt ergo tãtundem, ac ſi diceret: Omnis qui poſtquam præcepta mea didicit, ſuper ea, quaſi ſuper ſolidum fundamentũ, ſuas actiones non ædificat, hoc eſt non conuerſatur iuxta id quod illa admonent, ſed alia incedit via, ſtultus eſt & vane laborat, hoc eſt, varijs tentationibus, afflictionis tempore facile ſuperabitur. Quum autem talis ob aliud nihil prætermittat ſalutis præcepta, q̃ propter viam arctam & anguſtam, erit ſane arena voluptatum amor, ſuper quam, ſuam ędificat conuerſationem: ideoq; ingruente tentatione, in negationem cadit, non ferens acerbitatem, eo quod laboribus, duriſq; aſperitatibus non ſit aſſuetus.

Et fuit ruina ipſius magna.) Magna vtique. Neque enim ab honore excidit aut diuitijs, ſeu alia huiuſmodi humana proſperitate: ſed a fide in Chriſtum. Nam qui infidelis eſt, non cadit, ſed iacet penitus in fouea erroris: qui vero ab hac extractus, & ad fidei altitudinem ſubleuatus, poſtea reuocatur: hic cadit, & a vita excidit æterna.

Et factum eſt quum finiſſet Ieſus hos ſermones, obſtupuerunt turbæ ſuper doctrina ipſius.) Habent Hebræi pro conſuetudine in principio alicuius narrationis ſimpliciter ponere, Et factum eſt. Tu autem admirare mihi turbarum attentionem ac tolerantiam in audiendo: quæ donec complerentur omnia doctrinæ verba, libenter perſeuerabant. Obſtupuerunt vero, tanquam ab inuidia ac malitia alieni. Deinde cauſam quoq; ponit ſtuporis.

Erat autem docens ipſos tanquam autoritatem habens, & non ſicut Scribæ.) Docebat cum increpãdi fiducia, & nõ cum metu, quemadmodum Scribæ. Vel, quia Scribę a lege & prophetis proferebant ea quæ docebant: vtpote dicẽtes: Hęc iubet lex: Iſta dicũt prophetę: Chriſtus vero accepta a ſeipſo autoritate, docebat, ac legem ferebat, & continue addebat, Ego

Ego autem dico vobis:& tãquam futuri iudex ſeculi,boni ſquidẽ promittebat ſalutem, malis vero comminabatur ſupplicium.

Cap. viii. *Quum autem deſcendiſſet de monte, ſequutæ ſunt eum turbæ multæ.)* A doctrina tranſit ad miracula. Quia enim tanq̃ autoritatem habens docebat, ne iactabundus eſſe putetur & arrogans, operibus quoque ſuam oſtendit poteſtatem,& ſermones re ipſa confirmat. Conſidera etiã turbarum beneuolentiam: ipſi ſiquidem doctrinam ſublimem auribus percipiebant & admirabantur, credebant ac ſequebantur. Principes autem ipſorum & ſcribæ promulgantibus quoq; virtutem eius ſignis, offendebantur ac iritabantur.

CAPVT SEXTVM DE LEPROSO.

ET *ecce leproſus quum acceſſiſſet adorabat eum,dicẽs: Domine ſi uis,potes me mundare.)* Non dixit:Si Deum inuocaueris: ſed,Si vis: quod argumentũ eſt indubitatæ fidei. Quum enim audiſſet de doctrina ac potentia eius,credidit Deum eſſe, qui omnia poſſet. Ideo etiam cum feruore acceſſit. Nã quod ſimpliciter dixit Matthæus,Adorabat, manifeſtius ait Mar- Mar.1.
cus, Genibus prouolutus. Lucas vero ſimiliter, quod procidit in fa- Luc.5.
ciem,& deprecabatur ipſum.

Et extenta manu, tetigit eum Ieſus, dicens:Volo:Mundare. Et confeſtim mundata eſt lepra eius.) Volens ſane leproſi confirmare iudicium, quod recte opinatus eſſet ipſum eſſe Deum omnipotentem;turbiſq; oſtendere potẽtiam ſuam,ſicut diximus,ait:Volo.Mundare. Hic autem,Volo, benignitatis indiciũ eſt:Mundare vero,potentię.Quum autem hunc verbo ſanaret,quam ob cauſam manu quoq; extenta tetigit eum? Quia lex erat,quæ leproſum tangere prohibebat. Volens autem Chriſtus oſtendere,quod tanquam Deus ſupra legem eſſet.Nam hęc aduerſus nudos homines ſtatuta erat:audacter tetigit, nec vllus e turba contradixit. Ex præmiſſis enim certi erant, quod omnia legitime faceret. Simul etiam decebat, non abominandam eſſe corporalem lepram eorũ, qui eiuſdem ſunt generis.Solam namque lepram animę conuenit execrari,quæ eſt peccatum. Non ſolum enim manus ipſius, impuritatem non contraxit ad contactum corporis leproſi, quin potius illud emundauit.Quia igitur pulchritudine animæ noſtræ lepra deletur peccati, accedamus ad ſermonem præceptorum Chriſti: vt poſtquam nos tetigerit,ipſam emundet.

Et ait illi Ieſus:Vide nemini dixeris.) Pręcepit vt taceret,& ipſe laudẽ fugiens apud homines,& eos inſtruẽs qui beneficia in aliquẽ conferũt, vt ambitionẽ execrentur. Atqui manifeſte ſciebat Chriſtus, quod taciturus non eſſet,ſed benefactorem palam prædicaturus: attamen quod ſuum eſt facit & pręcipit.Oportet enim eos qui benificia conferũt, modeſtię cauſa pręcipere ſilẽtium:eos vero qui beneficio ſunt affecti,prędicare propter gratitudinem.

Sed abi,oſtende teipſum ſacerdoti,& offer munus quod præcepit illis Moſes.)

Iuſſit

Iuſſit lex, ne is qui a lepra mundatus eſſet, ſuiipſius oculis crederet, ſed oculis ſacerdotis iudicium emendationis committeret. Neq; prius his qui mundi eſſent commiſceretur, q̃ ſe illi manifeſtaſſet: & ab eo fuiſſet mundus iudicatus. Deinde munus pro purificatione adduceret, ſicut in libro Leuitici ſcriptum eſt. Quomodo ergo dicit, Munus Leuit.14. quod præcepit Moſes, quum id iuſſerit Deus? Quia Moſes legiſlator dicitur, vtpote qui ſcripſit, quæ Deus ſtatuerat. Sanitatem itaq; ipſe operatus eſt: approbationem vero ipſius, ſacerdoti commiſit: ne ſacerdotum munus ſibi latenter rapere videretur.

In teſtimonium illis.) Ad redargutionem illorum: dico ſane ſacerdotum. Nam μαρτύριον, id eſt, teſtimonium, vocat nunc redargutionem. Quia enim illi tranſgreſſorem legis eum dicebant: emundatum leproſum admonet vt ſeruaret legem, & faceret quæcunque lex præceperat. Hoc autem ad redargutionem illorum admonet. Nam quomodo legem ſeruare admoneret, ſi legis eſſet tranſgreſſor. Obſeruandum vero quo pacto interdum quidem legem ſoluit, viam aperiẽs philoſophiæ atq; conuerſationi Chriſtianæ, quam poſt mortem ſuam vigere oportebat: ac præparans ceſſationem legi veteri, iamque ſeneſcenti. Quandoq; vero illam ſeruat, demittens ſe ad imbecillitatem Iudæorum, ne eos offenderet.

CAPVT SEPTIMVM DE CENTVRIONE.

Q*Vum autem ingreſſus eſſet Capernaum, acceſsit ad eum Centurio deprecans eum, & dicens: Domine puer meus iacet in domo paralyticus, & grauiter diſcruciatur.)* Iacet, hoc eſt, proiectus eſt.

Et ait illi Ieſus, Ego ueniam & curabo eum.) Quare non vocatus in domum, ſua ſponte venturum ſe dicit? Quia precognouit illum iam credere quod Deus eſſet: & ita voluit magnam eius fidem, his etiam qui ſequebantur detegere. Intende ergo ijs quæ ſequuntur.

Et reſpondens Centurio, dixit: Domine non ſum dignus, ut ſub tectum meum intres, ſed tantum dic uerbo, & ſanabitur puer meus) Non ſum inquit dignus, quia tu Deus es: ſed tanquã omnipotens dic nudo verbo quod vis, & ipſum quoq; verbum opus fiet. Vides fidei magnitudinem? Propter hoc ergo dixit Chriſtus, Ego veniam & curabo eum, vt dicat Centurio, Nõ ſum dignus & cætera: & ita manifeſtetur omnibus magna fides eius. Niſi enim Chriſtus illud dixiſſet, nequaquam hoc Centurio reſpondiſſet, & eos qui ſequebantur omnino latuiſſet quanta erat viri fides. Vide quoq; Centurionis verba que ſequuntur ad id directa, quod nudo etiam verbo ſanare poſſet.

Nam & ego homo ſum ſub alterius poteſtate conſtitutus, habens ſub meipſo milites: & dico huic uade, & uadit: & alij ueni, & uenit: & ſeruo meo, fac hoc, & facit.) Ab exemplo eius quod circa ſe contingebat, confirmabat, quod ſolo etiam verbo ſanare poſſet. Poſtq̃ enim dixerat, Dic verbo, ſubiunxit, Nã & ego homo ſum, ſub ducis exercitus poteſtate conſtitutus, habens

ſub me milites & ſeruos, & quod cuique dico, is incunctanter hoc facit. Hæc autem dicebat, oſtendens, quod ſi ego homo alteri ſubiectus, ob modicam principatus dignitatem, ſolo verbo potens ſum, multo magis tu qui Deus es, infinitæ poteſtatis ac dignitatis. Itaq; ſi dixeris morti vt abeat, abibit. ſi vero vt veniat, veniet. Neque enim ſimpliciter ſubdita eſt, verum etiam ancilla, quæ maiorem habet ſubiectionem.

Hoc audito Ieſus admiratus eſt, & ait his qui ſe ſequebantur: Amen dico uobis, neque in Iſrael tantam fidem inueni.) Admiratus eſt Quũ enim neq; Iſraelita eſſet, neq; ſcripturas quæ de ipſo erant legiſſet, adeo facile credebat. Nec ſolum admiratus eſt, verum etiam fidem eius præconio premulgauit, vt alij hunc imitarentur. Neq; inter Iſraelitas, inquit, tantam inueni fidem: qui quotidie ſcripturarum legunt teſtimonia, quæ de me loquuntur. In præcedentibus autem diximus, quod Amen dico, tantundem eſt, ac ſi dicatur: Vere ac firmiter dico: neq; opus eſt hoc deinceps interpretari.

De ſinibus Abraham.

Dico autem uobis, quod multi ab Oriente & Occidente uenient, & accumbent in ſinibus Abraham.) Quidam dicunt quod ſicut quædam profundiora maris loca, aut curua litora tales vel tales ſinus appellati ſunt: ita ſane & abditi fruitionum receſſus, in quibus eſt Abraham, ſinus Abraham dicti ſunt. Nam quia inſignior erat Abraham apud Hebræos, ideo eos proprie ipſius Abraham nominauit. Multi tales, hoc eſt, e Gentibus. Per Oriens vero & Occidens, omnia loca totius vniuerſi ſignificauit. Venient autem, ad me videlicet per fidem. Præterea Accumbent, id eſt, requieſcent. Abraham vero in medium adduxit, quo maxime Iudæos morderet, adoptando ſcilicet ipſi Abraham eos, qui a Gentibus procederent. Sinus item Abraham, dixit requiem ac fruitionem iuſtorum, mutuamque ſocietatem & conuerſationem, quæ regnum eſt cœlorum. Quia autem iam credebant Abraham in ineffabilibus degere bonis, pro regno cœlorum ſinus Abraham poſuit, tanquam rem notiorem. Simul etiam ne his contrarius eſſe videretur, qui in veteri teſtamento virtutem ſectati ſunt. Nam qui Abraham ita honorabat, vt etiam ſinus illius requiem æternam nominaret, omni huiuſmodi ſuſpitione carere debebat.

Filij autem regni eijcientur in tenebras extremas: ibi erit fletus & ſtridor dentium.)
Regnum nunc, Deum intelligimus: filios autem eius, Iſraelitas: Fi-
Exod. 4. lius inquit primogenitus meus Iſrael. Vel, Regnum quidem, æternã requiem: Filios vero eius vocari nunc Iudæos, tanquam hoc exiſtimãtes, eo quod ſemen eſſent Abraham. Qui inquit ſeſe putant eſſe filios, eijcientur propter ſuam incredulitatem. Eijcientur autem, id eſt, expellentur. Tenebræ vero exteriores, locus eſt ſupplicij miſerrimus. Hæc autem dixit, faſtum comprimens Iudæorum, qui ſeſe iactabant, quod e genere eſſent Abraham: & conſolans eos, qui e Gentibus erant: attrahensq; ad ſuam fidem. Nam multi quoq; Gentiles propter ſigna ſequebãtur eũ. Et his aũt & illis vtilitatẽ procurabat, ne illi cõfiderẽt, quaſi ſtantes, neq; hi deſperarent quaſi iacẽtes. Conſidera vero quod Centu-

rio verbum expoſcit: leproſus autem ſolam voluntatem, quod maioris eſt fidei. Quare ergo magis admirationi habitus eſt Centurio? Quia leproſus quum eſſet Iudæus, nouerat libros, qui de Chriſto teſtificabantur: & inde multa habebat, quibus facile ad fidem induceretur. Centurio vero quum Ethnicus eſſet, a nullo aliunde ad fidem ducebatur, q̃ a ſola recta mente: ideo etiam præpoſitus eſt credentibus ex Iſraël. Quum autem de introductione Gentium, & reiectione Iudęorum facta ſit mentio, confirmat hanc per ſignum. Vide ergo quid ſequatur.

Et ait Ieſus Centurioni. Abi & ſicut credidiſti fiat tibi.) Hinc oſtendit Chriſtus, quod plurimum conferat ad miraculi operationem fides deprecantis. Sicut credidiſti, inquit, fiat tibi: hoc eſt, quia credidiſti me poſſe ægrotum curare, licet domum tuam non ingrediar, ita fiat.

Et ſanatus eſt puer eius in illa hora.) Sicut de leproſo dixit euangeliſta, quod confeſtim mundatus eſt, ita & nunc quod ſanatus eſt in illa hora. Hæc autem ad augmentum addidit miraculorum. Neque enim ſolum admiranda operatus eſt, ſed etiam in breuiſſimo temporis momento ſuam demonſtrauit potentiam. Quidam autem dicunt alium eſſe hunc Centurionem, & alium eum de quo apud Lucam. Huius ſiquidem filius erat paralyticus, illius autem ſeruus. Et hic venit ad Ieſum: ille vero primum quidem miſit ſeniores Iudęorum: deinde amicos ſuos. Præterea iſte non ſolum in domum ſuam non vocauit Chriſtum, ſed & venire volentem prohibuit: Ille autem primum quidem per ſeniores vocauit, poſtmodum vero per amicos prohibuit. Quum autem huiuſmodi inſint diuerſitates: accedunt quoque & multæ ſimilitudines. Ambo enim Centuriones, & Capernaum commorantes, & pro paralytico mœrentes animo: eandemque fidem ſuis verbis demonſtrantes: & æquali beneficio affecti. Dicit autem Chryſoſtomus eundem eſſe & apud Matthęum & apud Lucam. Siquidem Lucas diligentiæ cauſa omnia minutula exequutus eſt, præter Centurionis præſentiam: Matthæus vero breuitatis gratia, ſeniorum atque amicorum miſſiones prætermiſit, quaſi non neceſſarias. Solam autem Centurionis fidem, & laudem quam propter eam promeruit, & miraculum in paralytico factum aperte deſcripſit. Oportet tamẽ eas quæ videntur, vt dictum eſt, ſoluere diuerſitates. παῖσ (pro quo hic puerum habemus) dicitur non ſolum filius, ſed & ſeruus: Habebat enim inquit παῖδας καὶ παιδίσκασ, hoc eſt, ſeruos & ancillas. Quod autem Matthæus dixit acceſſiſſe Centurionem ad Chriſtum: Lucas vero miſiſſe ad ipſum ſeniores, & poſtmodum amicos; oportet intelligere & hoc, & illud factum fuiſſe. Primum quidem miſit ſeniores deprecantes ipſum vt veniret. Deinde ſciens eum venire, & ſeſe indignum iudicans eius ſuſceptione, rurſum amicos miſit, prohibens ne veniret, ac ſignificans quæ dixit Lucas. Poſtmodum quum paralyticus vehementius diſſolueretur doloribus: Etenim ſicut Lucas dixit, erat iam iamque moriturus, non ferens Centurio, cucurrit & ipſe poſt amicos, ſperans per ſeipſum obnixius ſe deprecaturum.

Luc.7.

Geneſ. 30. & 31.

Poſtquam

Poſtquam autem amici nunciauerant quæ eis præceperat, dum reſpõderet Chriſtus quę ſcripſit Lucas, ſtatim ſuperuenit Cẽturio, & priuſquã amicis occurriſſet, viſo Chriſto, ſeruore accenſus eſt, & rurſus quaſi ab exordio obſecrabat eum, dicens: Domine, puer meus iacet in domo paralyticus, & cætera. Deinde Chriſtus volens amplius manifeſtari fidem eius, reſpondit: Ego veniam & curabo eum. Rurſum ſubintulit Centurio: Domine non ſum dignus, vt ſub tectum meum intres, & alia quæ ſequũtur, veluti Matthæus cõſcripſit. Manifeſtũ eſt ergo, quod ea quæ contigerunt priuſquã veniret Centurio, ſcripſerit Lucas, & inde Matthæus quæ ſequuta ſunt docuerit. Nam & in his, & in illis fides monſtratur Centurionis, ac miraculi operatio a Ieſu facta. Quod autem Lucas dixit, quod reuerſi, qui miſſi fuerant, inuenerunt ægrotãtem ſeruum ſanitati reſtitutum: perpẽdere oportet, quod Centurio certus iam de ſalute illius, tardior ac ſecurior reuertebatur: illi autem diſficulter credentes, pręcucurrerunt, ſcire cupientes an ſanus eſſet.

CAPVT OCTAVVM DE SOCRV PETRI.

QVumque veniſſet Ieſus in domũ Petri, vidit ſocrum eius in lecto decumbentem, ac febricitantem: & tetigit manum eius, ac reliquit eam febris, ſurrexitq; & miniſtrabat
Mar. 1. Luc. 4. *ei.)* Marcus autem & Lucas dixerunt etiam vnde illuc venerat, videlicet a ſynagoga Iudęorum, in qua ſabbato docuerat. Addidit quoq; Marcus, quod cum Iacobo & Iohanne venerit. Veriſimile eſt enim Petrum, quum hoc didiciſſet, præcucurriſſe. Præterea Marcus & Lucas dicunt, quod diſcipuli rogauerunt illum pro ea, quę in lecto decũbebat. Matthæus vero etiam hoc tacuit. Non eſt autem hoc diſſonãtiæ ſignũ, ſed quod illi fecerunt, diligentiæ fuit, quod autem hic, breuitatis. Ingreſſus eſt autem cibi ſumẽdi cauſa, vocante iam hora. Illa vero quæ in lecto decumbebat, ſurrexit, & miniſtrabat ei. Tu quoque mihi admirare, quantum ſeſe dominus deiecerit. Non dedignatus eſt vilem piſcatoris domum ingredi: hinc quidem & diſcipulum honorans, & ſimul docens nos, ne vanę glorię ſtudeamus. Quum autem manu illam tetigiſſet, non ſolum febrim extinxit, verum etiam integram ei tradidit ſanitatem. Surrexit enim, & cõtinuo miniſtrabat. Atqui ablata etiam febri, laborantibus longo opus eſt tempore vt priorem recipiant ſanitatem. In mari quoq; non ſolum tempeſtatem ſedauit, ſed etiam fluctuum commotionem cohibuit, quum tamen poſt tempeſtatem diutiꝰ maneat aquarum commotio. Ita enim nouit Chriſtus, ſimul & quod ęgritudine affectum eſt ſoluere, & in priorem ſtatum reponere.

CAPVT NONVM DE CVRATIS A VARIIS INFIRMITATIBVS.

VEſpera autem facta, obtulerunt ei multos dæmoniacos, & eijciebat ſpiritus verbo.)
Mar. 1. Veſperam finem diei nominauit, ideo Marcus & Lucas men-
Luc. 4. tionem quoq; fecerũt de occaſu ſolis, manifeſtius demõſtrantes tẽpus. Popu-

Popularis enim turba expectato ſolis occaſu propter ſabbathi obſeruationem,morbis tunc laborantes adduxit: diſcipuli vero etiam ante ſolis occaſum deprecati ſunt eum pro ſalute febricitantis, vt qui primum viderant eum ſine delectu ſabbatho curantem,ac didicerant iam ab illo,a quibus operibus abſtinere iuberet lex, quæ de ſabbathi quiete ſtatuta erat,& qualia aggredi permitteret. Obſerua quoque quo pacto interdum quidem extenta manu curat,vt in ſocru Petri:interdū autem verbo loquens,vt in puero Centurionis,& in his demoniacis: quandoque vtrunque faciens,vt in leproſo. Oſtendit enim ſe omnipotentem eſſe.

Et omnes male habentes curauit,ut compleretur quod dictum eſt per prophetam Ieſaiam dicentem:Hic languores noſtros aſſumpſit,& morbos portauit.) Per languores & morbos hic mihi intellige languorum ac morborum reatus.Quū enim languores ac multos patientes morbos curauit, in ſeipſum eorū reatum tranſtulit:dico ſane labores & mortem: ideo etiam multos perpeſſus labores tempore acerbæ paſſionis mortu9 ē. Sed Matthæus de corporalibus languoribus ac morbis metaphorico verbo loquitur: Ieſaias vero languores & morbos peccata appellauit: quæ Chriſtus ſumere ac portare dicitur in modum victimę. Nam animal quod pro peccatis ad victimā producebatur,quodāmodo peccata omnium in ſeipſum ſuſcipiebat ac portabat,& populū quidē his liberabat,ipſum vero propter hęc iugulabatur. Pulchre autem propheticum dictum tranſumpſit euangeliſta. Plurimi ſiquidem languores ac morbi corporales a peccatis oriuntur, ſicut in progreſſu docebimur:nihilque vetat hæc quoque vocari peccata.

Ieſa.53.

Leui.16.

Quum autem uidiſſet Ieſus circum ſe turbas multas,iuſſit ut abirent in ulteriorem ripā.) Iuſſit hoc diſcipulis.Simul quidem ne glorię cupidus videretur,ſimul etiam vt inuidiæ Iudęorum mederetur. Prętereà inſtruens nos,vt admirationi haberi fugiamus.

CAPVT DECIMVM DE EO CVI NON PERMISIT VT SE SEQVERETVR.

E*T quum acceſſiſſet quidam ſcriba,dixit ei:Præceptor ſequar te quocunque ieris.)* Hic ſcriba quum pecunię auidus eſſet,ſuſpicabatur Ieſum ex miraculis diuitias multas colligere,& ſperabat, quod ſi in morem diſcipuli illum ſequeretur,copioſas collecturus eſſet diuitias. Chriſtus ergo cognito quid vellet, ad intentum eius reſpōdet. Et vide quid dicat.

Et ait illi Ieſus:Vulpes foueas habent, & uolucres cœli nidos: filius autem hominis non habet ubi caput reclinet.) Et vulpibus inquit & volucribus cœli ſum pauperior:neq; enim receptaculum habeo,nec quantum ſufficiat ad caput tantum reclinandum.Tales autem eſſe volo & eos,qui me ſequuntur.Itaq; fruſtra ſuſpicatus es,& inuanum ſperaſti. Et hoc pacto dupliciter illum iuuit:& manifeſtādo quod animæ illius arcana noſſet:et illum nō manifeſte arguendo, ſed ipſi ſoli reprehenſionem aperiendo: vt & pudorem effugeret,& ſi vellet corrigeretur.Hoc autem dicendo,

non vetuit ſe ſequi, ſed docuit, quod ſequens non inuenturus eſſet lucrum quod quærebat +. Cæterum ille intelligens, quod cognitus eſſet, ac intento fruſtratus, ſiluit. Quidam vero dicunt, quod præcognoſcens eum Chriſtus, non ſolum pecuniarum amori ſeruientem, ſed alijs quoq; affectibus anagogice reſponderit: vulpes ac volucres appellans dæmones propter dolum illorum, & quod ſeminibus ac fructibus virtutum inſidientur: ac ſi diceret: Dæmones quidem foueas ac nidos in te habent; ego autem neq; breuiſſimam requiem apud animam tuam inuenio. Foueę vero ac nidi dęmonũ, affectiones ſunt, in quibus occultantur ac requieſcunt. Filium autem hominis ſeipſum vocat, confirmans quod vere & non phantaſtice ſit incarnatus, vt quidam ſuſpicabantur: hominem dicens nunc matrem ſuam. Nam ἄνθρωπος id eſt homo, vocatur non tantum vir, ſed & mulier.

+ *Volebat autem ut poſtpoſita huiuſmodi ſpe, ſequeretur. At ille ſimul ut audiuit, tanquam pecuniæ amator, abſceſſit.*

De eo cui non pmiſit vt patrem ſepeliret.

Alius vero ex diſcipulis ipſius dixit ei: Domine permitte mihi prius ut abeam ad ſepeliendum patrem meum.) Quis certe fuerit hic diſcipulus, non ſignificauit Euangeliſta: verum quiſquis fuerit, probiſſimus erat. Vide enim ꝙ in re etiam quæ iuſta ac neceſſaria videbatur, poſtulat vt ſibi liceat: nolens ſua ipſius autoritate abſcedere. Dicit autem, Prius: manifeſtans quod poſtmodum quouis ſequeretur.

Ieſus autem dixit ei: Sequere me, & dimitte mortuos, ut ſepeliant mortuos ſuos.) Prohibuit eum: non vetans honorare parentes, ſed docens oportere eũ qui cœleſtia appetit, non conuerti ad terrena: neque viuidis relictis, ad mortifera recurrere, aut ſupra Deum honorare parẽtes. Sciebat enim quod alij illum eſſent ſepulturi: nec æquum erat, vt ab his quæ magis neceſſaria erant, recederet. Opinor autem eum qui mortuus erat infidelem fuiſſe: ideoq; dixiſſe Chriſtum, Dimitte mortuos, hoc eſt, recede ab his, q in fide mortui ſunt, vt ſepeliãt mortuos qui ipſos contingũt: 2.Cor. 6. Nam hic mortuus, non eſt tuus mortuus: Neq; enim fideli pars eſt cũ infideli. Tu vero ſi admiraris quo modo non ſua ſponte abierit, ſed petiuit, vt ſibi liceret: admirare etiam quo modo prohibitus manſerit. Quod ſi illum neq; ad medicum dimiſit Chriſtus vt a ſua doctrina diſcederet, qua pœna digni erimus, qui omni tempore a pręceptis eius diſcedimus?

Quumque aſcendiſſet in nauim, ſequuti ſunt eum diſcipuli ſui.) Turbas quidẽ propter cauſas prædictas dimiſit: diſcipulos autem ſuos aſſumpſit, propter miraculum quod in mari facturus erat. Quum enim turbis beneficia contuliſſet, ſanando languores ac morbos eorum: videbantur diſcipuli nullo affecti beneficio. Et in hos itaq; ſuam exercet munificentiã: ac poſtquam eos permiſit in demerſionis periculum incidere, demum mirabiliter eripit.

CAPVT .XI. DE INCREPATIONE AQVARVM.

Mar.4. Luc.8.

ET *ecce motus magnus factus eſt in mari, adeo ut nauis operiretur a fluctibus.)* Hic quidem, motum dixit. Marcus autem & Lucas, procellam dixerunt

dixerunt. Maris enim tempeſtas, & motus,& procella dicta eſt, eo quod aquas commoueat ac conturbet. Rurſum Matthæus & Marcus in mari nauem periclitatam eſſe dicunt: Lucas vero in ſtagno. Neque eſt contradictio: nam & hic, & illi Tiberiadem ſignificant, quę natura quidem ſtagnum eſt: ſitu vero, mare propter magnitudinem. Vnde & eam quandoque ſtagnum, interdum autem mare nominant. Facta eſt inquit tempeſtas, vt videlicet faſtus comprimeretur diſcipulorum: imaginabantur enim magna de ſeipſis, vtpote qui cæteris dimiſſis, ſoli ipſi cum præceptore ingreſſi eſſent: & vt quaſi orbis athletæ, periculo exercitarentur ad timores, & tanquam mundi gubernatores ac procellas tentationum.

Ipſe uero dormiebat.) Marcus etiam locum deſignat in quo dormiebat. Dixit enim quod erat in puppi ſuper ceruical dormiens. Erat autem ceruical illud ligneum, in puppi fabricatum. Dormiebat vero diſpenſatorie, vt vehementer timerent. Nam ſi vigilaſſet: aut nullo modo timuiſſent, aut parum territi fuiſſent. Oportebat autem eos magnũ timoris ſenſum concipere, vt etiam ad magnum potẽtię illius ſenſum peruenirent, & maiorem de eo fidem conciperent.

Et accedentes diſcipuli excitauerunt eum, dicentes: Domine, ſerua nos, perimus.) Marcus vero dicit: Pręceptor non eſt tibi curę quod perimus? Lucas autem, Præceptor præceptor perimus. Quidam nempe hoc, quidam illud dicebant: & alĳ vnum, alĳ aliud: aut etiam omnes omnia.

Et ait illis: Quid timidi eſtis modicæ fidei homines? Timorem primum animę eorum ſoluit: oſtendens quod animæ imbecillitas timorem cauſare conſueuerit. Modicam autẽ eorum fidem improperauit, nempe imperfectam fiduciam in eum habitam. Sperabant enim quod eos ſeruare poſſet, ſed vigilans: non autem dormiens. Ideo quoq; excitãt illum.

Tunc excitatus increpauit uentos ac mare: & facta eſt tranquillitas magna.) ἐπετίμησε increpauit, hoc eſt, imperauit. Dicit enim Marcus, quod etiã dixerit mari: Tace, obmuteſce.

Homines autem admirati ſunt, dicentes: Qualis eſt hic, quod & uenti & mare obediant ei?) Lucas autem diſcipulos hoc dixiſſe ait: Matthæus vero homines turbas vocat, ſicut ait Chryſoſtomus. Siquidem veriſimile eſt, & ipſas audito a diſcipulis hoc miraculo, ſimiliter admiratas eſſe, & pariter hæc dixiſſe. Quod ſi diſcipuli propter imperfectam fidem ſuam, quaſi hominem adhuc illum admirabantur, multo magis turbæ. Nam vti nauigio ad tranſfretationem, ac dormire, hominem hunc prædicabãt: obedientia autem ventorum ac maris, nouam quandam eius naturã teſtabatur. Ideo etiam conturbati dicebant. Qualis eſt hic? Magis autem in admirationem duxit hoc miraculum, q̃ præcedentia: quia nullus vnquam tale quippiã operatus eſt. Neque enim virgam extendit, vt Moſes: neq; ſe aquis admouit vt alĳ: ſed cũ autoritate pręcepit, vt dominꝰ ſeruis, & vt creator creaturis.

CAPVT .XII. DE DVOBVS DAEMONIACIS.

Q*Vumq; ueniſſet ad ulteriorem ripam in regionem Gergeſenorum, occurrerunt ei duo dæmoniaci.*)

dæmoniaci.) Euangelia ſecundum Marcum & ſecundum Lucam Ga-
Mar.5. darenorum ſcribunt †. Verum ſtagno Tiberiadi adiacet ciuitas Ger-
Luc.8. geſa,& non Gadara. Quidam autem dicunt binominem eſſe illam ciuitatem,& hoc,& illo vocari nomine. Præterea Matthæus duos habet dęmoniacos, Marcus autem & Lucas vnius tantum meminerunt, vtpote notioris, qui legio dicebatur, de quo formidanda multa dicunt, cui etiam alter ſubſeruire dicebatur: propter quod etiam illi eum præterire. Matthæus vero etiam hunc ſcripſit tanquam pariter dæmoniacū.

† *Imo emendatiora exemplaria habent Gergeſenorum, non Geraſenorum, neque Gadarenorum etiam apud Marcum. Gadaria enim ciuitas eſt apud Iudæos, cui præceps adiacet ſtagnum, & nullo modo mare. Item Geraſa ciuitas eſt Arabiæ, non habens mare aut ſtagnum propinquum: neque autem adeo manifeſtum mendacium dixiſſent etiam oſcitantes Euangeliſtæ, uiri adeo ſtudioſi in cognoſcendis locis, quæ circa Iudæam erant. Gergeſa igitur unde dicti Gergeſeni, uetus eſt ciuitas iuxta eam quæ nunc Tiberias appellatur, & in decliui loco ſtagnum habet adiacens: in quod demonſtratur porcos a dæmonibus eſſe deiectos. Poteris autem interpretari habitaculum egredientium, ut prophetice fortaſſe ab euentu nomen acceperit.*

Poteſt hoc uocabulum גרגישה Gergeſa, ſi Pagnino credimus, *ſignificare peregrinationem, habitationem, uel cõgregationem, ruminationẽ, ac prouocationem, ut uidelicet deriuetur uel a* גור *gor, id eſt peregrinari, congregare, ſeu habitare. Vel a* גר *gar, id eſt, ruminauit. Aut etiam a* גרה *gara, id eſt, litem miſcuit.*

E monumentis exeuntes.) In ſepulchris libenter morantur dæmones, prauam opinionem hominibus immittere volētes, quod mortuorum animę dæmones fiant, ſed circa propriorum corporum monumenta remaneant, imo quibuſdam adhæreant. Sed nequaquam id orthodoxo perſuadebunt. Si enim hoc verum eſſet, nullo modo cruciatus diues oraſſet Abraham vt Lazarum mitteret in mundum, quo fratribus ſuis ſignificaret, quæ circa ſe gerebantur, ſed ipſe per ſeipſum hoc eis indicaſſet.

Sæui admodum, ſic ut nemo poſſet tranſire per uiam illam. Et ecce clamauerunt, dicentes: Quid nobis & tibi Ieſu fili Dei?) Quia & diſcipuli & turbæ hominem ipſum dicebant: veniunt nunc dæmones diuinitatem illius prędicantes: Occurrente enim illis diuino radio, ſtatim eum cognouerūt: & non ferentes virtutem impetus, inuiſibiliter eos inflammantem, clamauerunt dicentes: Quid nobis & tibi, hoc eſt, Quę eſt noſtra potentia, ſi ad tuam conferatur? tu enim ignis es intolerabilis, nos autem fœnum quod facile accenditur.

Veniſti huc, ut ante tempus affligas nos?) Quia deprehenderat eos creaturam ſuam omnino tyrannice vexantes ac perdentes, peccatum quidem negare non poſſunt: quandam autem cauſæ ſuę defenſionem prętexunt, quod non nunc pœnas dare debeant, ſed tempore vniuerſalis iudicij: & grauiter diſcrutiati dicunt: Veniſti huc, id eſt, in terram, vt affligas nos ante definitum tempus? Audierant ſiquidem a prophetis, quod CHRISTVS poſt mundi conſummationem deſcenſurus eſſet in terram, ac iudicaturus mundum, & afflicturus dæmones.

De porcis. *Erat autem procul ab illis grex porcorum multorum paſcens. Dæmones uero rogabant*

eum

eum dicentes: Si eijcis nos, permitte nobis ut demigremus in gregem porcorum.) Quãdoquidem iam hominibus nocere non poſſunt, ad irrationalia quæ illi poſſident conuertuntur: vt oſtendatur furor, quem aduerſus nos gerũt. Nec ſolum hoc, verum etiam aliud admodum malum machinantur. Student enim porcos occidere, vt horum damno contriſtati domini grẽgis, Ieſum non ſuſcipiant, & ita Euangelij prędicatione non ſuſcepta, maximo afficiantur damno. Etenim neque eiecti ceſſant nocere. Quid ergo Chriſtus?

Et ait illis: Abite. Illi vero egreſſi demigrauerunt in gregem porcorum. Et ecce ferebatur per præceps totus grex in mare, & mortui ſunt in aquis.) Vides malitiam illorum? Quum non ignoraret quid tentarent, permittit tamen, non vt illis complaceat, ſed diſpenſatorie alia intendens. Primum vt diſcant hi qui liberantur quot & quales habuerint inhabitatores. Deinde vt ſciant omnes, quod neque in porcos immigrare poſſent, niſi illis ipſe permitteret. Tertium quod atrociora in illis exercerent q̃ in porcis, niſi etiam in eo quod tyrannice agunt, a Deo impedirentur, non permiſſi facere quę volunt. Cuilibet enim manifeſtum eſt quod homines magis, q̃ irrationalia oderunt: quum etiam irrationalia propter homines perdere ſtudeant: & per illorum perditionem, his inferre triſtitiam. Quarto vt mors porcorum omnibus confirmaret exiſſe dæmones. Et vide ſapientiſſimam Saluatoris cogitationem oppoſitã. Nam nocere volentes, magis ipſi nocumentum acceperunt. Siquidẽ Chriſti potentia apparuit, & illorũ imbecillitas ac malitia deprehẽſa ẽ. Per præceps aũt ferebatur grex in mare, hoc eſt, præcipitanter & facto impetu. Marcus vero numerum etiam porcorum ſcripſit, quod erant fere bis mille. Tu quoque mihi per anagogen intellige, quod dęmones eijciuntur ab hominibus, quibus ſermone ſuccurritur. Ingrediuntur autẽ porcos, eos videlicet qui irrationabiliter conuerſantur, & in cœno voluptatum volutantur, ac illos in perditionem præcipitant. Mar. 5.

Qui autem paſcebant fugerunt: & digreſſi in ciuitatem renunciauerunt omnia.) Fugerunt timentes, ne ſe pariter occiderent dæmones, qui ſuos peremerant porcos. Renunciauerunt autem omnia quæ a dæmonibus & a Chriſto dicta fuerant: ac de perditione porcorum.

Et quæ acciderant dæmoniacis.) De immutatione & honeſta modeſtia ipſorum.

Et ecce uniuerſa ciuitas egreſſa eſt in occurſum Ieſu.) Veniebat enim ipſe ad ciuitatem.

Et uiſo eo rogabant, ut diſcederet a finibus ipſorum.) Dolentes, vt dictũ eſt de perditione porcorum, ac etiam territi, vt dixit Lucas: timebant enim ne mali quippiã eiecti dæmones etiã in ipſos perpetrarent. Chriſtus autem ſtatim paruit: neque enim digni erant doctrina ipſius. Quanquam pręceptores quoque eis reliquit, illos videlicet qui a dæmonibus liberati fuerant, & qui porcos pauerant. Luc. 8.

Et ingreſſus nauem Ieſus traiecit, & uenit in ciuitatem ſuam.) Ciuitatẽ ſuã dicit Capernaum. Siquidẽ Bethlehem ipſum ꝓtulit: Nazaret ipſum enutriuit: Capernaum deinceps incolam habuit. Cap. .ix.

CAPVT .XIII. DE PARALYTICO.

ET *ecce offerebant ei paralyticum in lecto decumbentem.*) Dictionem, Ecce, ſcriptura Hebraica frequenter ponit, tanquam linguæ idioma, ſicut & alia multa. Dicendum eſt autem alium eſſe hunc paralyticum
Iohan. 5. ab eo cuius meminit Iohãnes: nam ille a Betheſda decumbebat, hic autem Capernaum: & ille quidem triginta & octo annos morbo tenebatur, de hoc vero nihil tale ſcriptum eſt: præterea ille non habebat hominem, hic autem baiulos habebat: huic quoque ait, Remiſſa ſunt tibi peccata tua: illi vero, Vis ſanus fieri? Ad hæc, illum ſabbatho curauit, vnde etiam murmurabant Iudæi: hunc autem alio die, ideoq; tacuerunt.

Intuitus autem Ieſus fidem illorum, dixit paralytico: Confide fili: Remiſſa ſunt tibi peccata tua.) Sicut enim dicunt Marcus & Lucas, quum ingredi non
Mar. 2. Luc. 5. poſſent, propter eorum multitudinem qui congregati erant, aſcenderunt in tectum domus in qua docebat Ieſus: eoque perfoſſo, per ipſum demiſerũt grabbatum in quo iacebat paralyticus: quæ omnia magnæ fidei erant: hæc namque illis ne deſperarent, perſuaſit, vtque omnia et facerent, & paterentur, quo ipſum conſpectui Saluatoris pręſentarẽt, credentes continuo illum aſſequuturum eſſe ſanitatem. Fidem, inquit, eorum: non ſolum demittentium, ſed eius quoq; qui demiſſus erat. Neque enim ſe demitti ſuſtinuiſſet, niſi ſalutem conſequi ſperaſſet. Intuitus autem Ieſus tantam illorum fidem, primum quidem languido peccata remittit, deinde vero corpus ſanat: ſimul docens plurimos morbos e peccatis oriri, & prius oportere cauſam curare: Vnde etiam paralytico, de quo ſcribit Iohannes, dixit, Ecce ſanus factus es, non pecces deinceps, ne quid deterius tibi contingat: ſimul quoque Deum ſe eſſe oſtendens. Corporeas ſiquidẽ curare infirmitates, etiam ſanctorũ eſt: peccata vero remittere ſolius Dei. Ideo etiam ſcribæ turbabant.

Et ecce quidam de ſcribis dicebant intra ſeſe: Hic blaſphemat.) Marcus maniſeſtius dixit: Erant quidam Scribarum ibi ſedentes & cogitantes in cordibus ſuis: Quid hic ita loquitur blaſphemias? Quis poteſt remittere peccata præter vnum, nempe Deum? Offendebantur autem præ inuidia & malitia. Nam frequẽter eum viderant etiã cũ autoritate morbos fugantẽ, dæmones eĳcientem, vento marique imperantẽ: & hęc omnia modo humanas vires ſuperãte factitantem. Sed hi proprias vlciſcentes affectiones, Dei videbantur iniuriam vlciſci.

Quumq; vidiſſet Ieſus cogitationes illorum dixit: Quare vos cogitatis mala in cordibus veſtris?) Hic aliud quoque ſuæ diuinitatis & ad patrem æqualitatis ſignum oſtendit, cui contradici non poſſit, cognoſcendo videlicet
2. Paralip. 6. cogitationes cordium ipſorum, quod ſimiliter ſolius erat Dei. Scriptũ
Pſalm. 7. eſt enim: Tu noſti corda ſolus omnium. Et rurſum: Scrutans corda
1. Reg. 16. & renes Deus. Et alibi: Homo videbit in faciem, Deus autem intuebitur in corda. Nam quia illud, quum ſibi videretur impoſſibile, nõ recipiebant, inducit hoc tanquam indubitatum, per hoc probans etiã

illud

illud, ac quodammodo dicens: Vere nullus poteſt remittere peccata, niſi vnus, qui intuetur cogitationes hominum.

Vtrum enim eſt facilius dicere: Remiſſa ſunt tibi peccata tua, an dicere: Surge & ambula?) Q̃nquidē, inquit, blaſphemus vobis videor, vtpote remittens peccata, & æqualem faciēs meipſum Deo: reſpondete mihi, Vtrum eſt facilius vt opere perficiatur, an dicere hoc, vel dicere illud? Erant autem ambo de quibus interrogabat, Deo quidem poſſibilia, hominibus vero impoſſibilia. Nam & remittere peccata ſolius Dei erat: & ſimiliter ſua autoritate erigere ac confirmare paralyticum. Quum autem illi tacerent, eo quod neutrū altero facilius dicere poterant, ait ipſe.

Vt autem ſciatis quod poteſtatem habeat filius hominis in terra remittendi peccata.) Defectiuus eſt hic loquendi modus. Deficit enim, Reſpicite. Vt, inquit cognoſcatis, quod qui vobis apparet homo, poteſtatem habeat tā quam Deus, reſpicite. Quod autem additur, In terra, ſimplici ſenſu ponitur: aut valet tantundem ac ſi dicatur: In conuerſatione quam habet in terra. Dicebat itaque hoc de ſeipſo.

Tunc ait paralytico: Surge, tolle lectum tuum, & abi in domum tuam. Surrexitq; & abijt in domum ſuam.) Quia remittere peccata latentem habebat demonſtrationem: ad erigendum autem ſua autoritate paralyticum, manifeſta opus erat demonſtratione: facit quod manifeſtum eſt in ſignū eius quod erat occultum: & per hoc, & per illud plenam facit fidem, quod & hoc poſſit & illud. Ad confirmationem autem quod corpus robuſtum relinqueretur, iuſſit vt tolleret grabbatum ſuum: ne phātaſtico quodam modo fieri videretur. Dimittit etiam illum in domum ſuam: tum ne præſens ac viſus, laudem ſibi conciliaret: tum etiam, vt ſanitatis teſtes haberet, quibus contradici non poſſet, ipſos nempe, qui morbi teſtes erant, vtq; ipſis fidei fieret occaſio.

Quum uidiſſent autem turbæ, admiratæ ſunt: & glorificauerunt Deum, qui dedit poteſtatem talem hominibus.) Admirabantur quidem, quod quaſi Deus miraculum operatus erat: hominem tamen eum eſſe opinabantur, habentem poteſtatem ſuper hominem.

CAPVT .XIIII. DE MATTHAEO PVBLICANO.

ET *præteriens inde Ieſus, uidit hominem ſedentem ad telonium, Matthæum nomine: & ait illi: Sequere me.)*

Prēteriens, hoc eſt, pergens. Conſidera autem Euangeliſtam quomodo non erubuerit ob priorem vitam ſuā. Sed Marcus quidē & Lucas, ob cōdiſcipuli reuerentiā, prētermittentes manifeſtum eius nomen, Leui hunc vocauerunt: ſic enim etiam appellabatur: ipſe vero aperte ſeipſum publicanū fatetur. Siquidem neque Chriſtū eius puduit. Simul autem hinc illius oſtendit virtutem, qui ſe ad diſcipulatum vocauit: quam facile e medio telonio lucri maxime auidos ac impudentiſſime caupenantes abſtraxerit. Telonium vero dicit huius cōmerciarij (vt ita loquamur) prætorium aut domum. Quum autem prius oſtendiſſet Chriſt⁹

Marci. 2. Lucæ. 5.

ſet Chriſtus, quod peccata remittere poſſet, tunc etiam ad Publicanum venit, ne turbentur aliqui, videntes eum diſcipulis annumeratum, ſed cogitent potius, quod qui ſoluit aliorum peccata, multo magis ſuorũ peccata abſoluit.

At ille +ſurgens ſequutus eſt eum.) Admirare perfectam eius qui vocatus eſt obedientiam: quomodo neque conſultauit apud ſe: quomodo nullum ſuper ea re conſuluit amicum: quomodo non diſpoſuit quę domus atq; ſubſtantiæ ſuæ erant: ſed confeſtim ſurgens, ſequutus eſt, relicto vniuerſo mundo: ſolam autem adduxit mentem ad omnia paratam, quę iuſſiſſet is qui eum vocauerat, ſicut & qui antea vocati fuerant. Verum quam ob cauſam de Petro & Andrea, Iacobo, Iohanne ac Matthæo, non ſolum ipſe Matthęus, ſed & Marcus ac Lucas ſcripſerunt, vnde & quomodo vocati ſint: de reliquis vero diſcipulis nihil nobis docuerunt? Quia hi inter alios abiectiſſima habebant vitę inſtituta: neque enim quippiam peius Publicano, neq; vilius piſcatore. Propter quod etiam Euangeliſtæ in omnibus fide digni habentur, qa neq; ea quæ probrum adferre videbantur prætermiſerunt, nec id ſolum de diſcipulis, verum etiam de pręceptore faciunt. Statim namque plurima reliquerunt miracula: nihil autem de his quæ paſſus eſt prætermiſerunt: quum de diſcipulis oſtenderint quod adeo abiecti, tãta gratia digni habiti ſunt: de præceptore vero, quod quum tantus eſſet, talia propter nos paſſus ſit.

+ *Tanquam de altero narrat, quæ circa ſe contigerunt, iactantiam abhorrens: magna ſiquidem laude dignus erat, quod continuo ſequutus eſt eum.*

Et factum eſt quum ipſe in domo accumberet, ecce etiam publicani multi & peccatores qui venerant, ſimul accumbebant cum Ieſu & diſcipulis eius.) Intuitus Chriſtus ſynceriſſimam ac promptiſſimam huius obedientiam accedit, vt & illum honoret, & ſe illi familiarem prębens, libereque tribuens, his qui eo venerant aliquam correctionẽ tradat. Ille aũt tantũ aſſequutus bonũ, liberalior efficitur: & ſicut ait Lucas, fecit ei conuiuium magnum in domo ſua, id eſt, officioſum epulum. Publicanos vero appellat etiam peccatores, propter obtrectationem qua male audiebant: ipſi enim calumniam ſuſtinebant, tanquam iniuſti & auari ac raptores, omnique compaſſione carentes, & impudentes. Aut fortaſſis & alij quidam erant, nobiliora quidem vitę inſtituta habentes, eiſdem tamen obnoxij affectibus: nam ſimile ſuo congaudet ſimili. Et hos ergo Matthæus conuiuio accepit, vtpote qui ſibi in gaudio communicabant, & eius artis, eorundemq; erant morum. Chriſtus autem tolerabat, vt etiam pariter cum eo tales accũberent, propter venturã ſimul accumbentibus vtilitatem: & particeps cum eis erat ferculorum iniuſte paratorum, ob grande lucrum, quod inde erat prouenturum: nec curabat multorũ indignationem, ſciens quod niſi medicus putredinem toleret, ab ea non liberabit ægrotantes. Atqui plane nouerat prauam inde ſuſpitionem de ſe exorituram, quod ad epulum veniſſet, & quod ad publicani epulum, quodque ſimul cum multis publicanis accumberet.

Vide enim poſtmodum Iudæos improperantes ei, ac dicentes: Ecce homo vo-

mo vorax, & potor vini, amicus Publicanorum & peccatorum: ſed tamen hæc omnia deſpicit, vt quod conatur efficiat. Vt autem ſcias ꝙ ſimul accumbendo, rem maximam operetur, audi quid dicat Zacchæus Publicanus. Poſtquam enim Chriſtum audiuit dicentem, Hodie in domo tua oportet me manere: animo geſtiens, & pre gaudio in ſublime eleuatus ait: Ecce dimidium ſubſtantiæ meæ domine do pauperibus: & ſi quid aliquem defraudaui, reddo quadruplum. Dixit autem ad eum Ieſus: Hodie ſalus huic domui facta eſt. Quomodo ergo dicit Paulus. Si quis dictus frater eſt fornicator aut auarus, cum huiuſmodi nec cibum ſumatis? Paulus in hoc non præceptores, ſed ſimpliciter fratres adhortatur. Preterea de fratre hoc dicit ille: hi autem Publicani nondum facti erant fratres. Ad hec, dum permanſerint in peccatis hoc faciendum eſt: iſti vero potius ex hoc conuertendi erant.

Infra.11. *Lucæ.19.* *1.Cor. 5.*

Et uidentes Phariſæi dixerunt diſcipulis eius: Quare cum Publicanis & peccatoribus cibum capit magiſter ueſter?) Marcus & Lucas dixerunt etiam Scribas ſimul cum Phariſæis hoc dixiſſe. Vide autem, quod quando diſcipuli peccare videntur, præceptori aduerſus illos dicunt: Ecce diſcipuli tui faciunt, quod non licet facere ſabbathis. Quando vero preceptor, vt nunc, apud diſcipulos illum calumniantur: doloſe agentes, vt chorum diſcipulorum a præceptore ſeparent. Quid ergo ait profunda ſapientia?

Infra.12.

Quo audito Ieſus, dixit: Non opus eſt ualidis medico, ſed male habentibus.) A communi exemplo os illis oppreſſit: & accuſationem hanc potius ad virtutis opus conuertit: oſtendens non ſolum irreprehenſibile eſſe, ſed magis laude dignum. Deinde a ſcriptura quoque prophetica perſuadet, dicens.

Euntes autem diſcite quid ſibi uelit: Miſericordiam uolo, non ſacrificium.) Improperat quoq; illis ſcripturarum ignorantiam, reuocans ad modeſtiā faſtum ipſorum, & id quod agit ſupra ſacrificia extollens. Eſt autem tantundem ac ſi dicat: Non eſt contra ſcripturam ſacram, quod facio. Deus enim per prophetam dicens, Miſericordiam volo non ſacrificiū, oſtendit meliorem eſſe miſericordiam ꝙ ſacrificium. Ideo & ego miſericordiam præſtans his, qui peccatis ſunt morbidi, infero me illis; & cū eis conuerſans, omnem curandi modum adhibeo.

De miſericordia & ſacrificio. *Oſee.6.*

Neque enim ueni ut uocem iuſtos, ſed peccatores ad pœnitentiam.) Non veni vt cum iuſtis conuerſer; nam ipſi ſibi ad ſalutem ſufficiunt: ſed fateor propter ſolos peccatores me veniſſe, qui pœnitentia indigent: quomodo ergo hos abominabor propter quos veni? Dicit autem Chryſoſtomus hoc ironice Chriſtum dixiſſe, Nō veni vt vocem iuſtos, quales vos eſtis iuſtificantes voſipſos.

Tunc accedunt ad eum diſcipuli Iohannis, dicentes: Quare nos & Phariſæi frequenter ieiunamus, tui autem diſcipuli non ieiunant? Et hoc quoque Marcus & Lucas Scribas & Phariſæos dixiſſe aiunt. Itaq; manifeſtum eſt hos primū illud dixiſſe: deinde & Iohannis diſcipulos concitaſſe, acſi etiam illi aduerſus CHRISTVM quaſi emuli affecti eſſent. Et quia a Saluatore os illis obturatum erat, transferunt indignationem ad eius diſcipulos

De ieiunio *Marci.2.* *Lucæ.5.*

pulos,& accedentes accuſabant eos. Eſt autem tantundem ac ſi dicerent: Si tu hęc quaſi medicus ita agis, quare diſcipulos non iubes ieiunare,& non genio indulgere? Primum autem ſeipſos laudant, glorian tes quod frequenter ieiunarent. Nam ieiunabant: hi quidem a Iohanne id accipientes, illi vero a lege. Deinde autem diſcipulis eius detrahebant. Et vide Chriſti manſuetudinem. Neq; enim arguit eos quaſi ar rogantes, ſed per parabolam illis hilariter reſpondet.

Et ait illis Ieſus: Non poſſunt filij ſponſi lugere q̃ diu cum eis eſt ſponſus.) Superius ſeipſum medicum nominauit, hic autem ſponſum. Et merito: medicum quidem, vtpote ægrotas animas curantem: ſponſum vero tãquam has quæ in virginitate degunt, ſibi deſponſantem. Filios autem ſponſi dicit domeſticos eius quæ deſponſata eſt. Dixit autem hec reducens illis ad memoriam Iohannis verbum, qui dixit. Qui habet ſponſam ſponſus eſt: amicus autem ſponſi, qui ſtat & audit eum, gaudio gaudet propter vocem ſponſi. Eſt ergo verborum intellectus iſte. Ego veni vt eccleſiam fidelium per fidem mihi deſpondeam & coniungam: & hoc tempus eſt nuptiarum: Non ergo tempus eſt luctus, ſed gaudij. Itaq; non poſſunt ieiunare familiares ac propinqui ſponſæ: nã ieiunare tribulationis eſt,& his congruit, qui imperfecto modo adhuc affecti ſunt. Hos vero gaudere oportet, quamdiu cum eis ſum, quãdiu mecum verſantur,& vocem meam audiunt.

Iohan. 3.

Venient autem dies quando auferetur ab eis ſponſus,& tunc ieiunabunt.) Hic ſignificauit ſe occidendum: illos autem poſtmodum frequenter ieiunaturos, ac multa mala paſſuros.

Nemo immittit aſſumentum panni rudis in ueſtimento ueteri.) Volens oſten dere, quod tanquam adhuc imbecilles diſcipulos non oneret pondere ieiunij, per parabolam hec ſignificat dicens: Nullus reſarciens detritã veſtem veterem, aſſuit fragmentum panni rudis, hoc eſt noui, in parte veteri. Deinde addit & cauſam.

Aufert enim ſupplementum eius a ueſte,& peior ruptura fit.) Supplementum ſiue plenitudo eius, id eſt, integritas panni rudis, quum ſit fortis & dura, tollit, ac detrahit a veſte quæ detrita erat, quantumcunq; acce perit,& maior ruptura fit. Itaq; neque ego nunc vetuſtati ac debilitati diſcipulorum immitto duritiem ac robur ieiunij: ne amplius deterantur, non potentes ferre quod immiſſum eſt: ſed condeſcendo imbecillitati eorum, donec per ſpiritum ſanctum renouentur.

De vtre veteri.

Neque mittunt uinum nouum in utres ueteres.) Aliam quoque accipit ſimilitudinem: vinum nouum vocans auſteritatẽ ac vehementiam præceptorum: vinum quidem, quod lętificet perfectorum animas: nouum autem, quod aſſueta non ſit inexercitatis. Præterea vtres veteres dicit diſcipulos: vtres quidem, tanquam diſciplinæ capaces: veteres vero, quaſi imbecilles.

Alioqui rumpuntur utres:& uinum effunditur, ac utres pereunt.) Rũpunt̃ vtres ſiue diſſoluũtur, quũ ferre nõ poſſint vini noui fortitudinẽ: vinũq; nõ retentũ effunditur, ac vtres pereũt, facti in poſterum inutiles.

Sed mittunt uinum nouum in utres nouos,& utraque conſeruantur) Optimum enim

enim œconomum dijudicare oportet vini naturam, & vtrium fortitudinem, ac vetuſtatem. Nunc ſiquidem veteres adhuc ſunt diſcipuli, quod ad fortitudinem vtrium ac vetuſtatē ſpectat, nōdum videlicet renouati. Propter quod etiam alio loco dixit eis: Multa habeo quę vobis dicam, ſed nunc portare non poteſtis. Vtraque, inquit, conſeruantur, vinum videlicet & vtres, illud quidem retētum, hi autem retinentes. Iohan.16.

CAPVT .XV. DE FILIA ARCHISYNAGOGI.

HAec illo eis loquente, ecce primas quidā ingreſſus adorauit eū dicēs: Filia mea modo defuncta eſt, ſed ueni & impone manum tuam ſuper eam & uiuet.) Hic princeps erat ſynagogæ Iudæorum, Iairus appellatus, vt dicunt Marcus & Lucas. Reliquerat autem filiam ſuam iam iam morituram. Nam Marcus eum dixiſſe commemorat: Filiola mea in extremis eſt. Lucas vero, quod etiam moriebatur. Itaque, Modo defuncta eſt, dixit coniectando. Suſpicabatur enim, quod tunc iam omnino mortua eſſet. Veriſimile eſt autem primum dixiſſe eum, In extremis eſt: deinde, Modo defuncta eſt, ſiue iam expirauit. Duo autem petebat: vt veniret, & manum imponeret, vtpote craſſius affectus. Marci.5. Lucæ.8.

Et ſurgens Ieſus ſequebatur eum & diſcipuli eius.) Marcus & Lucas dicunt, quod etiam turba multa ſequebatur. Plures ſiquidem eorum carnaliter viuentes, non tantum animę vtilitatem concupiſcebant, q̄tum carnis ſiue corporis ſanitatem.

CAPVT .XVI. DE MVLIERE SANGVINIS PROFLVVIO LABORANTE.

ET ecce mulier ſanguinis profluuio laborans duodecim annos, acceſsit a tergo, & tetigit fimbriam ueſtimenti eius.) De pręſenti capite latius & planius ſcripſit Lucas: quęre ergo apud illum enarrationem viceſimiſexti capitis. Lucæ.8. κράσπεδον fimbria, eſt veſtis extrema pars quæ pedes contegit, & ambulando terram attingit.

Dicebat enim intra ſe: Si ſolum tetigero ueſtimentum eius, ſalua ero.) Magnam habebat fidem: credebat enim quod vbi ſolam veſtimenti fimbriam tetigiſſet, ſalua fieret, id eſt, ſanaretur. Hanc tamen imperfectam habebat: putabat namque latere illū, qui occultos quoque animi motus intuet̄.

Ieſus autem conuerſus ac intuitus eam dixit: Bono animo eſto filia, fides tua te ſaluam fecit. Matthæus tanquam breuitatis amator, quæ in medio contigerunt prętermiſit, miraculum ſolum manifeſtans. Lucas vero omnia accurate propoſuit. In dicto ergo capite inuenies.

Et ſalua facta eſt mulier ex illa hora. Salua facta eſt, hoc eſt, curata. Lucas ſiquidem dixit ſanata. Ex hora inquam, non qua dixit ei Ieſus, Bono aīo eſto filia, ſed qua fimbriā tetigit, ſicut Marc⁹ & Lucas ſcripſerūt

Quumque ueniſſet Ieſus in domum primatis, & uidiſſet tibicines, turbamque tumultuantem, ait illis: Secedite, non eſt enim mortua puella, ſed dormit. Et deridebant eum. Moris enim erat in huiuſmodi calamitatibus tibicines inducere, qui lamentatiōes excitarent. Hoc aūt caput latius ſcripſit Marcus. Quęre ergo expoſitionem tertij decimi capitis apud eum. Mar.5.

Et quum eiecta eſſet turba, ingreſſus tenuit manum illius, & ſuſcitata eſt puella: exiuitque fama hæc in uniuerſam regionem illam.) De his omnibus in prędicto tertiodecimo capite nullo prętermiſſo inuenies.

CAPVT .XVII. DE DVOBVS CAECIS.

Q*Vumque inde procederet Ieſus, ſequuti ſunt illum duo cæci clamantes & dicentes: Miſerere noſtri fili Dauid.* Quum audiſſent miracula quæ ædiderat, & credidiſſent eum eſſe Chriſtũ qui expectabatur, de quo sępius audierant, veniunt ac ſequuntur clamantes. Miſerere, ſiue ſana. Filium autem Dauid hunc dicunt, vtpote qui etiam audierant e genere Dauid illum oriundum. Ad honorem vero eius hec dicunt. Honoratiſſima ſiquidem apud Iudæos erat huiuſmodi appellatio. Credebant itaq; quod omnia poſſet: quod aũt Deus eſſet, nondum plena fide tenebant: ideoq; tanquam hominem decenter honorabant, ſicut & alij multi.

Ingreſſo autem eo domum, accedunt ad eum cæci.). Protraxit eos vſq; ad domum ne reprehendendi occaſionem quærentibus, videretur ad miraculorum operationem ſe ingerere, quaſi gloriæ amator. Omnia enim ſapienter diſponit, omnem auferens accuſationis occaſionẽ. Veriſimile eſt autem domum fuiſſe cuiuſdam fidelis, in qua retentus ſit.

Et ait illis Ieſus: Creditis quod poſsim hoc facere?) Quod videlicet petitis? Sciebat certe illos credere quod poſſet: neq; enim aliter ſequuti fuiſſent eum. Obſecrantes interrogat tamen, vt manifeſtaretur illorum fides: alijq; per hos attraherentur. Miracula namq; non propter eos tantum qui curabantur, ſed propter eos potiſſimum ædebantur, qui videbant & audiebant.

Dicunt ei: Vtique Domine.) Iam non filium Dauid, ſed Dominum eum appellabant: ab eius interrogatiõe in fidei celſitudinẽ ſubleuati.

Tunc tetigit oculos illorum, dicens: Secundum fidem ueſtram fiat uobis. Et aperti ſunt oculi illorum.) Fidei eorum ſanitatem attribuit, quod frequenter facere conſueuit, alios quoq; excitans ad fidem. Tangit autem & manu, oſtendens ſanctiſſimam eſſe ſuam carnem, quæ vitam conferat. Magna vero Iudæorum hinc oritur accuſatio: quod cęcis ſolo auditu credẽtibus, ipſi miracula videntes increduli permanebant.

Et interminatus eſt illis Ieſus, dicens: Videte ne quis ſciat.) ἐνεβριμήσατο, interminatus eſt: auſtere videlicet intuens, contractis ſupercilijs, commoto capite: veluti facere ſolent, qui aliquos de continendo ſecreto admonent.

Illi uero egreſſi diuulgauerunt famam eius in uniuerſam regionem illam.) In ſexto quoq; capite mundato leproſo, pręcepit vt taceret. Quære in illius expoſitiõe, cur tacere pręceperit, quodq; omnino pręcipiat, ſciens illos nõ eſſe tacituros, illamq; ſolutionem pro omnibus habeto ſimilibus. Supra. 8.

CAPVT .XVIII. DE DAEMONIACO MVTO.

I*LLIS autem exeuntibus, ecce obtulerunt ei hominem mutum dæmoniacum.)* Quanq̃

κωφὸσ

κωφὸσ dicatur ſępius ſurdus, nunc tamen capitur pro muto, qui fari nequit, ſicut etiam alibi quandoq;.

Et eiecto dæmonio, loquutus eſt mutus.) Non erat natura mutus, ſed dæmon linguam eius ligauerat, & ante hãc, animam: ideoq; ab alijs adducitur. Nec fidem exigit: ſiquidem nec fari, nec intelligere poterat: qđ agnoſcens Saluator, protinus dæmonem eiecit, ipſo etiam ignorante. Quumq; vinculis abſolutus eſſet, intellexit, & loquutus eſt homo.

Et admiratæ ſunt turbæ dicentes: Nunquam apparuit ſic in Iſrael.) Nunquã apparuit ſic, id eſt nunquam viſa ſunt huiuſmodi mirabilia. Omnibus autem qui ab exordio mirabilia operati ſunt ſublimiorem pręd icabãt: quia omnem morbum curabat, & velociſſime propriaq; autoritate: interdum quidem verbo, nonnunq̃ tactu, quandoq; vero tactu & verbo: et vt ſemel dicam, ſicut volebat: in omnibus ſuã pandens omnipotentiã.

Phariſæi autem dicebant: Per principem dæmoniorum eijcit dæmonia.) Turbæ quidem admirabantur: Phariſæi uero calumniabantur, dicentes quod quum amicum haberet principem dæmoniorum, per hunc dęmonia expellebat. Nec verebantur nugari in his, quæ facile redargui poterant. Nam qui dæmoniorum principem habet amicum, quæ illi ſunt grata perficit: dæmoni autem gratum eſt, vt quis ſemper noceat hominibus, doceat omne peccatum, abſtrahat omnes a Deo. Chriſtus vero contraria his operatus eſt, beneficia ſemper conferens in homines, omnem docens virtutem, ad Deum omnes adducens. Et tamen hos nõ ſolum non puniuit, ſed neq; arguit eos: docens nos magno animo calumnias ſuſtinere, & potius benefacere nocentibus, ac iniuriam inferẽtibus. Vide enim quid fecerit.

Et circumibat Ieſus ciuitates omnes & uicos, docens in ſynagogis illorum, & prædicans euangelium regni, ac curans omnem morbum, omnemq; languorem in populo.)
Hęc etiã quarto dixit capite, & ibi declarata ſunt. Quære aũt & apud Supra. 4.
Marcum finem tertij capitis ipſius, & in eiuscapitis enarratione in- Marci 3.
uenies differentiam ciuitatis a vico. Circumibat autem ciuitates omnes & vicos Iudęorum, ne quis eorũ dicere poſſet, Ad nos nõ venit.

Intuitus autem turbas miſertus eſt earum: eo quod deſtitutæ eſſent, ac diſperſæ, quaſi oues non habentes paſtorem.) Deſtitutæ, quod nullus eas reſpiceret: Diſperſæ, hoc eſt omnino neglectæ, in modum ouium paſtore carentium: quarum hæ quidem vexatę ſunt, ac ſeductæ huc & illuc: alię autem diſperſæ ſiue abiectæ, eo quod non ſit qui earum curam habeat. Iudæorum enim principes non ſolum non conuertebant, aut reſpiciebant eos qui peccauerant, neq; abiectorum curam habebant: ſed & peius ipſi affecti erant q̃ populus.

Tunc ait diſcipulis ſuis: Ipſa quidem meſsis copioſa, uerum operarij pauci.) Meſſem hic vocat eos, qui credituri erant, tanq̃ paratos vt ad fidem colligãtur: quia iam eis diſſeminata erat fama miraculorum eius. Exiuit enĩ fama ei⁹, inq̃t, in vniuerſam Syriã. Operatores vero aut meſſores dicit diſcipulos ſuos, quos mittere volebat ad talium collectionem. Ne enim aſcita multitudine videretur propter hoc circũire ciuitates & vicos, diſcipulos pro ſe emittit. Poteſt autem & alio modo exponi, quod meſſem

H i dixerit,

dixerit, facilitatem oſtendens huiuſmodi miniſterij: vtpote maiori labore præoccupato iam ac perfecto a prophetis, qui tanq̃ ſemina quædã fidei, Iudæis ea quę de Chriſto erant auſpicati fuerant: quod etiam in euangelio Iohannis dicebat. Alij laborauerunt, & vos in laborem illorũ
Iohan.4. introiſtis. Meſſem præterea & operarios nominans, Baptiſtę verba ad memoriam reducit. Siquidem ille de Chriſto loquens, agricolam illum induxit, facta videlicet mentione de area eius & tritico ac palea: veluti
Supra.3. tertio capite prædictum eſt.

Rogate ergo dominum meſſis, ut emittat operarios in meſſem ſuam.) Dominum meſſis ſeipſum vocat, cui videlicet ſeruantur huiuſmodi segetes, & ad quem colligendæ ſunt, quiq; poteſtatem habet illas metere. Rogate ergo, inquit, non quaſi opus ei ſit, vt illi obſecrent. Quis enim homines magis amat q̃ ipſe? ſed vt diſcipulos inſtruat, vt Deum pro errantibus deprecentur.

CAPVT .XIX. DE APOSTOLORVM ELECTIONE.

Cap. x.

ET *accerſitis duodecim diſcipulis ſuis, dedit eis poteſtatem aduerſus ſpiritus immundos, ut eijcerent illos, & ut ſanarent omnem morbum & omnem languorem.*) Quomodo ergo quum pauci eſſent diſcipuli, non addidit etiam dignitatem? Addidit vtiq; illis: at non in numero, ſed in virtute. Dedit, inquit eis poteſtatẽ, ita vt paucos etiã dixerit illos, non ſecundum defectũ virtutis, ſed numeri. Primum ergo conſtituit eos medicos corporũ: poſtmodum quod maius eſt etiam committit, curam videlicet animarum. Eijciebant autem dęmonia & morbos curabant, per nomẽ Chriſti.

Duodecim aũt apoſtolorũ nomina ſunt hæc: Primus Simon qui dicitur Petrus, & Andreas frater eius.) Quia de Petro & Andrea, Iacobo & Iohanne, ac ſeipſo in pręcedentibus docuit, quod ſequuti fuerint Chriſtum: de alijs vero nihil manifeſte ſcripſit: nunc illorum quoq; nomina recenſet, vt ea cognoſcamus, & a falſis apoſtolis dijudicemus: multi enim fuerunt pſeu
Marci.3. dapoſtoli. Hoc autem & Marcus & Lucas fecerunt. Primum vero dixit
Luc.6. Petrum: non ſolum tanq̃ Andrea fratre ſuo natu maiorem, verum etiã tanquam cęteris omnibus firmitate excellentiorem. Ideo etiam nomẽ
Infra.16. Petrus ei Chriſtus imponens, dixit: Super hanc petram ędificabo eccleſiam meam. Quare autem addidit, Qui dicitur Petrus? Omnino vt diſcamus quod Simon primum nominabatur: & vt eum ab altero Simone diſtinguamus, qui cognominatur Cananeus.

Iacobus Zebedæi, & Iohannes frater eius.) Iacobum præpoſuit, vtpote Iohanne natu maiorem: nam virtute Iohannes pręcellebat.

Philippus & Bartholomæus.) Hi poſt pręd ictos Chriſtum ſequuti ſunt: ideo etiam hoc ordine numerantur.

Thomas & Matthæus Publicanus.) Marcus & Lucas Mattheũ Thomę prępoſuerunt, tanquam ante eum effectum diſcipulum: Mattheus vero hic ſeipſum modeſtię cauſa deiecit: Nam etiam Publicanum ſeſe rurſum in proprium contemptum appellauit.

Iacobus Alphæi filius, & Lebæus cognomento Thaddæus.) Iacobus hic

frater

frater erat Matthæi: Siquidem Matthæus quoque Alphæi filius erat, non ſolum dictus Matthæus, ſed & Leui. Vidit, inquit, Leui filium Marc.2.
Alphæi ſedentem in telonio. Lucas vero loco eius qui hic Thaddæus dicitur, Simonem Zeloten ſiue Cananæum ordinauit. Poſtea autem Thaddæum coniungit Iudę Iſcarioti, & hunc Iudam nominauit: Iudam, inquit, Iacobi, & Iudam Iſcarioten. Coniungit autem hos propter nominum ſimilitudinem. Duo itaq; Simon dicebantur, Simon q vocabatur Petrus, & Simon Zelotes, qui & Cananeus. Duo ſimiliter nomen habebant, Iacobus, puta Iacobus filius Zebedæi, & Iacobus Alphæi filius. Duo quoq; Iudas dicebantur, Iudas Iacobi qui et Lebæus & Thaddęus, & Iudas Iſcariotes. Verum propter nominum ſimilitudines addunt Euangeliſtę & alia cognitionis indicia ad diſtinctionem. Cæterum ſi Lucas propter nominum ſimilitudinem Thaddęum Iudæ Iſcarioti coniungit, quare non pari modo Simonem Petrũ cum Simone Cananęo ordinat, & cum Iacobo filio Zebedęi Iacobũ Alphęi filium? Quia Petrus cum Andrea fratre ſuo, & Iacobus cum Iohanne fratre ſuo Chriſtum ſequuti ſunt: & oportebat eos ſimul ordinari, non ſolum quia fratres, ſed etiam quia ſimul ſequuti fuerant. Sed quare non ſimiliter Iacobus Alphæi filius cum Matthæo fratre ſuo coniunctus eſt? Quia ille poſtmodum ſequutus eſt.

Simon Cananeus, & Iudas Iſcariotes qui & tradidit illum.) Tradidit illũ inſidiatoribus.

Hos duodecim emiſit Ieſus, quibus præcepit.) Quales hos? piſcatores & publicanos: Siquidem Petrus & Andreas, Iacobus & Iohannes piſcatores erant: Mattheus & Iacobus Alphęi filij, publicani. Lucas vero locum quoq; dixit, in quo ipſos ad apoſtolatum ſegregauit. Ait enim q egreſſus eſt in montem ad orandum: eratq; pernoctans in oratione Dei. Luc.6.
Quumq; factus eſſet dies, aduocauit diſcipulos ſuos, & elegit duodecim ex eis, quos & Apoſtolos nominauit, & cętera. Verum non dixit quando eos emiſit. Marcus autem modum quoq; dicit, quod cœpit eos Mar.6.
mittere binos: omnino propter mutuam conſolationem.

Dicens: In uiam gentium ne abieritis: & in ciuitatem Samaritanorum ne ingrediamini. Ite autem potius ad oues perditas domus Iſrael.) Ad Iudęorum ciuitates & vicos primum mittit diſcipulos, vt ſint illis in magiſtros ac medicos, oſtendēs vim amoris quem ad illos prę omnibus habebat, quodq; ſupra modum curam illorum gereret. quoniam iniurijs ab eis appetitus, illarum non meminit: ſed omni modo corrigere eos ac ſanare nititur. Ideo quoq; illos quos emiſit, viam quę ad gentes ducat tangere prohibet. Iubet etiam ne ad ciuitatem Samaritanorum accedant, quę ſita erat inter Iudæorum ciuitates. Siquidem Samaritani pro dimidia parte Iudaiſmum ſeruantes, inimico animo ad Iudęos affecti erant. Et vndiq; ingratorum oppilat ora: quanquam ſupra omnes ab eo honorati, ipſum ſupra omnes honore priuauerunt. Oues autem perditas dom⁹ Iſrael merito ipſos nominauit: oues quidem, vtpote quos olim Deus paſcebat: Qui paſcis, inqut, Iſrael intende: perditas vero, eo quod deſtitutę eſſent ac diſperſæ, vt prędictum eſt. Domus etiam Iſrael, puta Iſrae- Pſalm.79. Supra.9.

litas. Ita autem Iudæos appellans, diſcipulorum iram mitigabat: & potius pia curæ viſcera ipſis immittebat.

Euntes autem prædicate, dicentes: Inſtat regnum cœlorum.) Inſtat fruitio
quę habetur in cœlis: hec eſt, apud vos eſt, ſi eam accipere volueritis:
accipere inquam illam, credentes, & pręcepta ſeruantes. Tertio autem
capite de regno cœlorum pulchre dictum eſt. Oportet ergo & illa noſ-
ſe, & inde adaptare quod aptius videbitur.

Infirmos curate, lepr oſos mundate, dæmonia eijcite: gratis accepiſtis, gratis date.)
Dedit illis gratiam ſanitatum: vt qui prædicationi non crederent, ſal-
tem miraculis adducerentur. Simul & eos per ipſam promptiores ad
prædicationem facit. Ne autē extollantur quaſi magna pręſtantes, aut
terrenas quærant retributiones, pręmunit ipſos, dicens: Gratis acce-
piſtis a me gratiam hanc ſanitatum, nullo veſtro præcedēte labore: gra
tis date eas hominibus, nihil temporale ab ipſis requirentes. Intendēs
autem vt hæc incorrupte ſeruent, iubet ne prætextu etiam viæ quicq̃
accipiant. Ait enim.

† *Nolite poſſidere aurum, neque argentum, neque æs ad zonas ueſtras.* †) Mo-
ris enim erat his qui per viam gradiebantur, crumenas ferre zonis ap
penſas in quibus æreos nummos habebant. Dat autem primum diſci-
† pulis legem perfectæ inopiæ †, volens vt non ſolum ſine ſuſpitione,
ſed etiam in admiratione ſint. Nihil enim ita admirandos reddit, ſicut
vita frugalis ac quibuſlibet obuijs contenta. Deinde omni eos cura libe
rat, quæ frequenter impedimento eſſe ſolet: ſuamq; vult oſtendere potē-
Luc.22. tiam, quæ eis ad omnia ſufficiat. Ideoque poſtmodum dicebat: Quan-
do miſi vos ſine loculis & pera, num aliquid defuit vobis?

† † *Hæc dicit Saluator Apoſtolis, nolens ut ſub hoc prætextu facultates congregent. Neque ergo aurum, uel argentum, aut æs, neq; panem, neq; peram nos habere uult, neq; calceamēta, neq; ueſtē, neq; baculū uſus cauſa, aut opū cupiditate p uiā accipere: non ad zonam æs, neq; ut duabus induamur tunicis, ſed per uiam omnia facillime & frugaliſſime accipiamus.*

† † *Atqui loculos ipſe ferebat: non tamen quaſi pecuniæ cupidus, ſed quaſi diſpenſator eorum quæ offerebantur: poſſidens potius hæc, ad neceſſitatem ſuam & diſcipulorū ac pauperū.*

Neq; peram ad uiam, neq; duas tunicas, neq; calceamenta, neq; baculum.) Quia
regnum cœlorum annunciabant, oportebat eos quaſi angelos de cœlo
deſcendentes, leues ac expeditos incedere, omni terrena cura liberos,
& ad ſolum miniſterium ſibi commiſſum reſpicientes. Peram autem
dicit marſupium, quo ad iter immittendo pani vtebantur. Dignum
Luc.10. eſt autem vt quæramus, quomodo Matthæus & Lucas dicunt iuſſiſſe,
vt illi neque calceamenta, neque baculum haberent: Marcus vero ait ſo
Marci.6. la hæc eis permiſiſſe. Quid ergo dicendum eſt? Quod primum qui-
dem ita iuſſerit, ſicut Matthęus & Lucas dixerūt: poſtmodum autem
permiſerit eis, vt calcearentur tantum ſandalijs, & retinerent baculū
ad pedum cuſtodiam & ſuſtentamentum corporis, demittens ſe ad im-
becillitatem eorum: propter laborem qui ab itinere prouenit. Lucas
vero pro eo quod eſt, Nolite poſſidere: habet, Nolite portare: ſicut etiā
refert Marc⁹. Ne aūt dicāt, Vnde alemur ſi nihil tulerimus. Ideo dicit.

Dignus eſt enim operarius cibo ſuo.) Nullo inquit vobis opus eſt via-
tico.

tico: digni enim eſtis qui alamini ab his, qui a vobis iuuantur, apud quos operamini, apud quos laboratis: Nam hoc non donum, ſed merces eſt operis veſtri, ac neceſſarium tanquam debitum.

In quamcunq; ciuitatem aut uicum intraueritis, inquirite quis in ea dignus ſit, & ibi manete donec exeatis.) Ne putent quod omnium qui ab eis iuuarentur ianuas ingredi debeant, iubet vt in quacunque ciuitate & vico, quærant vnum dignum, qui eos ſuſcipiat, videlicet honeſtum Dei cultorem: & apud eum maneant, donec e ciuitate exeant: ne domum in domum permutantes, & eũ qui ſe ſuſceperat contriſtent, & gaſtrimargię ſuſpitionem incurrant.

Ingredientes autem in domum, ſalutate illam.) Salutate, hoc eſt, pacem illi precamini. Hæc enim poſtmodum ſeptuaginta diſcipulis præcipiens, dixit: In quamcunque domum intraueritis, primum dicite: Pax huic domui. Luc. 10.

Et ſi quidem fuerit domus digna, ueniat pax ueſtra ſuper illam: ſi autem indigna fuerit, pax ueſtra ad uos conuertatur.) Quia is qui ſuſcipit, ſępius digni nomen habet, vitam autem indignam, ideo dicit: Si quidem fuerit domus digna, veniat ſuper illam pax quę a vobis datur, id eſt operetur in illam, fruaturq; pace & tranquillitate: ſi vero fuerit indigna, pax veſtra ad vos conuertatur, ſiue nihil operetur: ſed hac vobiſcum ſumpta, exite. Vide quod non dederit eis præcognitionem digni & indigni: vt re maxime neceſſaria deſtituti, ſeſe deprimant tanquam imperfecti. Admirandum eſt autem, quomodo poſtquam omnibus eos nudauit, rurſum illis omnia ſubmiſerit. Quis enim lęta fronte non ſuſcipiat hoſpitio quibuſlibet obuijs contentos, ac ſolicitudine carentes, fulgentes non verbo tantum & miraculis, verum etiam quod magis eſt, bona vita?

Et quicunque non ſuſceperit uos, neque audierit ſermones ueſtros, exeuntes de domo aut ciuitate illa, excutite puluerem pedum ueſtrorum.) Marcus dixit: Excutite puluerem qui eſt ſub pedibus veſtris, in teſtimonium illis, ſiue ad redargutionem illorum. Manifeſtabant enim per talem excuſſionem, quod non ſolum nihil inde acceperant, ſed etiam puluerem qui inde adhęſiſſet, a pedibus ſuis excuterent, tanquam propter illos impium. Mar. 6.

Amen dico uobis: Tolerabilius erit terræ Sodomorum & Gomorrhorum in die iudicij, quàm ciuitati illi.) Per ciuitatem etiam vicum ſignificauit. Sodoma autem & Gomorrha ciuitates olim magnæ ac populoſæ erant: quę propter nimiam libidinẽ inhabitãtium maxima calamitate redactæ ſunt in pulueres, igne cœlitus conflagrante: & horum ſupplicium a Deo illis immiſſum, quouis alio formidabilius videbatur, ac ſi terra illa ad hoc vſque tempus inflammata videatur, ſuamq; prædicet calamitatem. Hic vero dicit Chriſtus grauius eos puniendos, qui non exceperint, neque audierint verba Apoſtolorum. Sodoma enim & Gomorrha neque miracula viderant, ſicut iſti innumera: neque ad terram illorum diſcipuli a Saluatore miſſi fuerant. Quum autem dixit: Tolerabilius erit terræ Sodomorum & Gomorrhorum in die iudicij, ſignificauit etiam in futuro ſeculo Sodomitas & Gomorrhitas eſſe puniendos: & hinc manifeſtum eſt quædam peccata & hic & ibi eſſe punienda. Timeamus

ergo & nos huiuſmodi minas, ſcientes quod omnis qui non ſeruat, neque facit quæ docuerunt Apoſtoli, manifeſtum eſt, quod neque ſuſcipit eos, neque illorum audit ſermones. Quare autem vno non ſuſcipiente, vniuerſa ciuitas punienda eſt? Quia cæteri quoque videntes non prohibuerunt illū. Qui autem non ſuſcipiebant Apoſtolos, publice eos expellebant.

✝ *Ecce ego mitto uos tanquam oues in medio luporum.* ✝) Poſtquam illis audaciam iniecit per ea quę denunciauerat, & duros ac adamantinos reddidit: prædicit etiam nunc quæ illis ventura ſunt, non ſolum quæ paulo poſt, verum etiam quæ longo poſt tempore Primum quidem vt vim præſcientiæ ipſi⁹ cognoſcāt. Deinde vero ne patientes, ſuſpicentur ſeſe hæc pati, ob eius qui illos miſit imbecillitatem. Tertio vt audito primum quod mala paſſuri ſint, facilius poſtmodum ferant. Ecce inquit, ego mitto vos, tanquam oues in medio luporum. Ego qui omnia poſſum, mitto vos vt mordeamini ac dilaniemini: neque vlciſcamini, aut manus repugnantes obijciatis. Quamobrem? Quia magis ita vincetis, & lupos in oues tranſmutabitis. Quomodo? Mea virtute quæ omnia vincit, veſtraque manſuetudine, quę vtplurimum ferocitatem ac truculētiam infidelium ſubmittit. Neque enim ferocitas per ferocitatē, ſed per manſuetudinem ſubmitti ſolet. Nam oportet eū, qui medetur inſanis, patienter illorum ferre iniurias, ſolam præ oculis habendo liberationem ab inſania. Et nos ergo niſi ouium manſuetudinem aduerſus ferocitatem illorum qui nos ledunt propoſuerimus, nequaquam paſtoris noſtri auxilium habituri ſumus, Siquidem ouiū, non luporum paſtor eſt.

✝ ✝ *Tanquam oues in medio luporum, ut uidelicet ouium manſuetudinem oſtendatis, coram lupis proſtrati: nec ouium tantum manſuetudinem habeatis, ſed & ſedulam ſynceritatem, id eſt ſimplicitatem ac innocentiam: ut uerberati ac perſequutionibus appetiti, non ceſſetis beneface re uerberantibus. Vt autem utrunque fiat ſecundum uirtutem, adſit prudentia ſerpentum in ſeruando capite, hoc eſt fide: & ſimplicitas columbæ, in non ſumenda ultione, de his qui iniuriam irrogant. Nec hoc ad quinque ſeu decem annos ſeruandum, ſed uſque ad extremum ſpiritum: hoc enim ſignificat quod dicitur: Qui ſuſtinuerit uſque in finem, hic ſaluus erit.*

✝ *Eſtote ergo prudentes ſicut ſerpentes,* ✝ *& ſimplices ſicut columbæ.*) Vult ipſos & prudentes eſſe, ne lætaliter vulnerentur: & ſine uitio, ne iniuriarum meminerint. Nam quia prudens eſt ſerpens, ideo quum verberatur, alias quidem corporis partes obijcit, ſolum autem caput ſeruat: ſciens in ſolo eo letale inferri vulnus. Iuſſit ergo prudentiam imitari ſerpentum, vt alia quidem & corpora & animas cæteraque obijciant, ſolam autem fidem ſeruent illæſam, in qua ſola fit vulnus lætale. Et rurſum quia columbæ quum eis pulli auferuntur, malorum non meminerunt, aduerſus eos qui abſtulerunt: ſed denuo ad eos accedunt, licet ſæpius auferant: Iubet horum quoque ſimplicitatem imitari, hoc eſt innocentiam, in non vindicandis iniurijs: ſed accedendo ad eos qui læſerunt, illoſque amando. Et vide ſapientiam. Siquidē non ſolam ſerpentum prudentiam iuſſit imitari, neque ſolam columbarum ſimplicitatem, ſed vtranque miſcuit. Nam ambæ vnam ſimul

efficiunt

efficiunt virtutem. Nulla enim ipſius prudentię eſt vtilitas, ſi defuerit innocentia. Nos vero & aliam ſerpentis imitemur prudentiam. Nam ſicut ille vbi ſenuerit, per locum anguſtum tranſiens, ſeipſum leberide, hoc eſt, ſuo exuuio ac pelle ſpoliat, & ita validus efficitur: ita quoque nos qui vetuſtate affectuum ſenuimus, inijciamus nosipſos in anguſtum ſtrictumque viuendi modum: & per hunc exuta veteri animæ veſte, robuſti efficiamur. Nunc itaque in bonum, ſerpentes atque columbas exemplo accepit: alibi vero in malum potius ſumpta ſunt. Supra.3.
Nam reprobantur Iudæi tanquam ſerpentes & viperarum progenies: & male audit Effraim quaſi columba demens, quæ non habeat Oſee.7.
cor. Solet enim frequenter ſcriptura, ab eodem animali differentes oſtendere comparationes, quando illud bonas ſimul & malas habet cōditiones. Nam & Chriſtus dicitur leo propter regiam dignitatem, & inexpugnabilitatem. Recumbens, inquit, dormiuit vt leo, quis ſuſcitabit eum? Iuſtus etiam leo vocabatur, propter fortitudinem, Iuſtus ait, quaſi leo confidit. Pręterea & diabolus leo dicitur, eo quod immitis ſit ac ſanguinem voret. Vt leo, inquit, obambulat quærens quem deuoret. Geneſ. 49. Prouerb.28. 1.Petri.5.

+ *Et hic in ſerpentibus, & alibi in œconomo iniquo, Prudentiam intellige obſeruantiam eorum quæ cuique ſunt utilia.* +

Attendite autem ab hominibus. Tradent enim uos ad conſilia: & in ſynagogis ſuis uerberabunt uos.) Pręd icit eis futuras tentationes, exacuens ad certamina. Attendite, inquit, ab hominibus, hoc eſt obſeruate homines: ſiue pericula ab illis expectate.

Et ad reges & præſides ducemini propter me.) Poſtquam dixit quę a Iudęis paſſuri erant, nunc etiam dicit quæ ab alijs gentibus.

In teſtimonium ipſis & Gentibus.) Ad redargutionem Iudæorum & Gentium, ne poſtmodum dicere poſſint, quod prædicationem non audierint: intantum enim audient, vt etiam prædicatores innumeris malis afficiant.

Quum autem tradent uos, ne ſoliciti ſitis quomodo aut quid loquamini.) Ne dicant: Et quo pacto idiotę ac illiterati perſuadere poterimus rhetoribus ac philoſophis? primum hanc eorum ſoluit dubitationem dicens: Ne ſoliciti ſitis quomodo, aut quid loquamini.

Dabitur enim uobis in illa hora quid loquamini.) Dabitur, a me videlicet: Hæc autem iterum dixit eis inſtante crucis paſſione, quādo de mundi conſummatione illum interrogauerunt. Ait enim Lucas, quod tunc etiam ſubiunxerit: Ego dabo vobis os & ſapientiam, cui non poterūt cōtradicere aut reſiſtere oēs, qui aduerſantur vobis. Luc.21.

Non enim uos eritis illi loquentes.) Hoc eſt qui tunc loquentur.

Sed ſpiritus patris ueſtri loquēs in uobis.) Sed ſpirit⁹ ſanct⁹ q loqr̄ ī vobis.

Prodet autem frater fratrem ad mortem, & pater filium.) Illi non credentes, hos prodent fideles.

Et inſurgent filij in parentes, & morte eos afficient.) Et ſimiliter de his dicendum eſt. Per hos autem amiciſſimos etiam alios cognatos & familiares intelligit.

Et eritis

Et eritis odio habiti ab omnibus propter nomen meum.) Ab omnibus, id eſt a pluribus: nam multi ipſos dilexerunt. Eſt autem & hoc ſcribendi idioma, vt Omnes, dicat pro pluribus. Quum autem ſuperius addiderit, Propter me, nunc addens etiam, Propter nomen meum, magnam eis cõſolationem ac animi alacritatem iniecit, quum perſuaſum haberant quod illis adſit & auxilietur, qui propter ipſum patiuntur.

De patientia.

Qui autem ſuſtinuerit uſque ad finem, hic ſaluus erit.) Tria innuit præſens verbum. Primum quod non ſolum eis opus ſit ipſius auxilio, ſed & propria fortitudine: vt non illius ſolum, ſed & ipſorum bona ſint opera. Et quod defatigari non oporteat. Nam quæ vtilitas eſt prĩcipij quod finem non habet? Preterea quod ad finẽ vſque vitę addenda ſunt pericula. Dignum eſt autẽ vt hos admiremur: quomodo ad tanta ac talia emiſſi pericula, audientes quod vniuerſum orbem inimicum haberent, totaq; vita ſua tentarentur: non detrectarunt periculum, neque liberationem a malis popoſcerunt. Parebant enim tanquam morigeri magiſtro: & confidebant, vtpote fideles, de potentia emittentis. Quum autem didiciſſent, quod tantam haberet fidei prędicatio fortitudinem, vt adamantinum quoque naturę amorem diſſolueret, varijs affectibus ſe mutuo vincentibus, magis incitati ſunt, additisq; viribus, indubitata ſpe deinceps egregia opera exhibẽdi: ſoli duodecim aggreſſi ſunt orbem vniuerſum: cum quo aduerſus illos ſe diabolus oppoſuit, iunctis ſecum innumeris dæmonijs. Illi vero obtinuerunt victoriam, non interficientes aduerſarios, ſed ſibi connumerantes: & quos dæmonibus ęquales acceperunt, angelis ſimiles reddiderunt.

Quum autem perſequuti uos fuerint in hac ciuitate, fugite in aliam.) Poſtquã dixit quæ poſt aſcenſionem ſuam erant euentura, ſermonem ad ea reduxit, quę ante crucem futura erant. Iubet autem fugere, non tanquã timidos, ſed tanquam eos qui expelluntur. Verum ſicut Gregorius Theologus interpretatur, iubet vt miſereantur perſequentium & imbecilliorum: nec longe fugiant, ſed ab hac ciuitate in illam, ne vllã pręterea nt, ad quam non perueniant.

Amen dico uobis: non perambulaueritis ciuitates Iſraeliticas priuſquam ueniat filius hominis.) Priuſquam veniat ad vos. Hoc autem ad ſolatium & refrigerium eorum dixit, confirmans, quod citius eos eſſet ſibi adiuncturus, q̃ ipſi omnes Iudęorum ciuitates circumirent, ſiue antequam ad vniuerſam Palæſtinam accederent. Sufficiebat enim pro omni conſolatione, vt illis adeo exagitatis appareret: quod ſane tunc etiam fecit, ſicut premiſit. Quia autem futurum erat, vt ab his qui ſe perſequerẽtur, calumniam ſuſtinerent, & ideo moleſte ferrent: ſuper hec etiam cõſolationem adfert, partim a proprio exemplo, & ab his quę ſibiipſi accidebant, dicens.

De magiſtro & diſcipulo.

Non eſt diſcipulus ſupra magiſtrum ſuum, neque ſeruus ſupra dominum ſuum.) Communem profert ſententiam, quæq; omnibus nota eſt: & huic adaptat quæ circa ſe accidunt, vt nullus poſſit contradicere. Vere enim ita eſt, quod neq; diſcipulus ſuo magiſtro præſtãtior eſt, neq; ſeru⁹ ſuo dño: dũ ille diſcipul⁹ fuerit, & iſte ſeru⁹. nã ſubiectio quedã ẽ doceri

ac ſeruire

ac ſeruire, & ſecundum hoc ipſum omnino ſubiecti ſunt. Itaque neque vos ſupra me eſtis, quum ſim magiſter ac dominus veſter.

Sufficit diſcipulo, ut fiat ſicut magiſter ſuus.) Satis eſt vobis diſcipulis ad conſolationem, vt contumelia afficiamini, ſicut & ego qui ſum magiſter veſter: idque magnum eſt, vt etiam in talibus mihi ſimiles ſitis.

Et ſeruus ſicut dominus ſuus.) Rurſum etiam huc trahendum eſt qđ dixit, Sufficit vt fiat.

Si patremfamilias Beelzebul uocauerunt, quanto magis domeſticos eius?) Beelzebul nominabant principem dæmoniorum. Et licet manifeſte ſcriptũ non ſit vocatum eſſe Chriſtum Beelzebul a Iudæis, veriſimile tamen eſt & hoc conuitium aduerſus illum iactatum eſſe. Vel etiam alio modo. vocatum eſſe dicit Beelzebul, quia amicum illius vocabant eum, dicentes: Hic non eiicit dæmonia niſi per Beelzebul principem dæmoniorum, vt in proceſſu inueniemus. Atqui multa quoque alia conuitia iactabant in eum; verum hoc ſolum appoſuit, tanquam omnium peſſimum. *Infra.12.*

Ne ergo timueritis illos.) Conuitiantes videlicet ac mordentes.

Nihil enim tectum eſt, quin ſit detegendum: & nihil occultum eſt, quin futurum ſit ut ſciatur.) Vniuerſalis quidem ſermo videtur: eſt tamen & proprius: de virtute enim apoſtolorum loquitur: quod hanc impoſſibile ſit abſcondi: quanquam enim nũc abſcondita ſit, & ideo vos obiurgant: ſuo tamen tempore detegetur. Etſi ergo nunc ab omnibus arguamini, ne timueritis tamen eos qui redarguunt: ſed illos potius expectate, qui in poſterum ſunt laudaturi. neque præſentia contriſtent, ſed futura potius ad cõfidendum adducant. De tecto et occulto.

Quæ dico uobis in tenebris, dicite in luce: & quod in aurẽ auditis, prædicate in tectis.) Poſtquam hos triſtitia liberauit, quę propter conuitia cauſatur: nũc de prædicatione diſſerit. Atqui neque tenebræ erant quando hęc dicebat: neque in aurem eis loquebatur. Sed quia priuatim hæc & non publice dicebat: & ſolis eis, non omnibus, ideo ait: Quod dico vobis priuatim, dicite publice: & quod ſoli audiſtis, prædicate omnibus. In tenebris ergo nominauit, quod priuatim dicebatur: In aurem vero, ꝙ ſolis. Et rurſus. In luce, quod publice: in tectis autem, quod omnib⁹.

Et ne ab his timueritis, qui occidunt corpus: animam autem non poſſunt occidere. Sed potius timete eum, qui poteſt & animam & corpus perdere in gehenna.) Quum prius de alijs periculis diſſereret, ſubincidit & ſermo de interfectione ipſorum: hanc ergo etiam prędicit, iubetque eam paruipendi: Ne timueritis, inquiens, ab his qui occidunt corpus, hoc eſt ne timueritis occidentes corpus: neque propterea prędicationem relinquatis; ſed eum timete qui vos ad huiuſmodi miniſterium emiſit: & facite quod iuſſum eſt. Siquidem illi, & ſi corpus occidant, nequaquam tamen animam ſuperabunt: hic autem & animam & corpus poteſt perdere in gehenna, hoc eſt, punire. Timorem igitur hominum, Dei timore repellite minorem videlicet maiore. Aliunde quoq; hos de interfectionis metu conſolatur: & vide quid dicat.

Nonne duo paſſerculi paruulo aſſe ueneunt? & unus ex illis non cadet ſuper terram ſine patre De paſſerculis.

ne patre ueſtro.) ἀσσάριον genus oboli, diminutiuum eſt ab aſſe. cui⸗ tamen vilitas prouerbio celebris eſt. Dicit ergo nunc Chriſtus inter⸗ rogando: Nonne tantæ vilitatis ſunt paſſerculi, vt duo vendantur aſ⸗ ſario, hoc eſt minimo obolo? & tamen neq; vnus ex his capitur laqueo abſq; Deo, non tanquam cooperante, ſed tanquam permittente.

Veſtri autem & capilli capitis omnes numerati ſunt.) Vos autem tanti eſtis, vt omnes quoque capilli ueſtri numerati ſint a Deo. Significat au tem capillorum numerus exactam notitiam, quod valde cogniti ſitis ab eo, & ad minutum quoque nouit ea quæ circa vos ſunt, propter ma gnam vobiſcum familiaritatem. Quod ſi ne vnus quidem viliſſimorũ paſſerculorum laqueo capitur, abſque eius conſenſu, ſicut dictum eſt, multo magis vos qui præcioſi eſtis, non interficiemini, niſi ipſe cõſen ſerit. Non oportet ergo formidare.

Ne igitur timueritis, pluris eſtis uos quàm multi paſſerculi.) Ad timoris abie⸗ ctionem ſæpius adhortatur, propter magnitudinem tentationum.

De confeſ⸗ ſione Chri ſti. *Omnis ergo qui confitebitur in me coram hominibus, confitebor & ego in illo coram patre meo, qui in cœlis eſt. Quiſquis autem negauerit me coram hominibus, negabo & ego illum coram patre meo, qui in cœlis eſt.)* Confeſſionem vocat teſtimonium: prouocans eos ad ſui teſtimoniũ. Dicit ergo: Omnis qui teſtimonium tulerit de mea diuinitate coram hominibus, & ego teſtimonium feram illi coram patre meo: hoc eſt, qui prædicauerit me eſſe Deum, prædica⸗ bo & ego eum eſſe fidelem. Quiſquis autem me reppulerit, repellam & ego illum. Quod ergo dicitur, In me, idem eſt ac ſi dicat, mihi. Et quod dicitur, In illo, ac ſi dicat, illi. Chryſoſtomus vero ait, quod nõ dixit, Quiſquis confitebitur ſiue teſtimonium dederit mihi, ſed in me ſiue per me, hoc eſt a me adiutus. Vnde conſequenter etiam intelligi⸗ mus quum dicitur, Confitebor & ego in illo, perinde eſſe ac ſi dicat, A gratitudine ipſius motus. Quia autem futurum erat, vt turbatio⸗ ne ac cæde impleretur prædicatio, de hoc quoq; tractat, dicens:

De pace & gladio. *Ne putetis quod uenerim pacem miſſurus in terram: non ueni pacem miſſurus, ſed gla⸗ dium.†)* Atqui nato eo dicebant angeli: Gloria in altiſſimis Deo, & in terra pax. Et prophetæ pacem eius annunciauerant. Ipſe quo⸗ que diſcipulis iuſſit, vt quamlibet domum ingredientes, pacem ei o⸗ ptarent. Quomodo ergo nunc dicit, Non veni miſſurus pacem, ſed gla dium? Quia gladius hic, pacem illam facturus eſt de qua dixerunt angeli, & ante illos prophetę. Gladium autem vocat dilectionem er⸗ ga ſe, vtpote fideles ab infidelibus diuidentem: cuius inexpugnabili virtute, ipſi quoque genere amiciſſimi, citius a mutua coniunctione ſunt diuiſi, facileque abſtracti. Alibi præterea vehementem eius acti⸗

Luc. 12. uitatem demonſtrans, dixit: Ignem veni miſſurus in terram. Siquidẽ primum abſcindere oportebat quod erat immedicabile: deinde pacifi⸗ care cætera, & erga ſeipſum & erga Deum. Propter hoc ergo durius ita loquutus eſt, vt his cognitis, poſtea non turbentur. Adhuc autem ſermonem qui de hoc factus eſt explanat, breui verbo auditum eorum exercens, ne ob rerum difficultatem reclament.

† *Quid per gladium ſignificatur, niſi ſectio uerbi, diuidens peius a meliori, & ſeparans fi⸗ delem ab*

delem ab infideli:excitans filium & filiam ac nurum,aduerſus patrem & matrem ac ſocrum:et noua ac recentia,aduerſus antiqua & inueterata.

Veni enim ut diſſidere faciam hominem aduerſus patrem ſuum,& filiam aduerſus matrē ſuam,& nurum aduerſus ſocrum ſuam.) Rurſus per hos chariſſimos,cognatinoem omnem ſignificauit. Propriſſime autem dixit, Vt hominem ſiue filium diſſidere faciam aduerſus patrem ſuum, filiam autem aduerſus matrem ſuam. Siquidem chariores ſunt: filius quidem patri, filia vero matri,propter naturæ ſimilitudinem. Ad hęc nurum apte dixit aduerſus ſocrum ſuam diuidendam eſſe:magnum enim cum obſeruantia pudorem, reuerentiam, ac obſequium exhibebant nurus ſocribus. In nuru autem ſignificauit & generum aduerſus ſocerum ſuum ſeparandum. Superius itaq; ſimplicem fecerat enumerationem dicens: *Supra eodem.* Prodet frater fratrem in mortem,& pater filium: hic vero alio modo enumerauit naturaliori,magiſq; ꝓprio. Quod ſi diſſidere facit hominē aduerſus eum,qui ipſo ſuperior eſt, multo magis aduerſus coniugem, quæ ipſi ſubiecta eſt: illud enim naturale, hoc autem aſcititium eſt. Proinde hoc quaſi manifeſtum reliquit intelligendum. In ſequentibꝰ vero etiam expreſſe de coniugibus commemorabit dicens:Omnis qui *Infra.19.* reliquerit domum, aut fratres,aut ſorores,aut patrem,aut matrē, aut vxorem,aut filios,aut agros propter nomen meum, centupla accipiet, & vitæ ęternæ ſortietur hæreditatem.

Et inimici hominis domeſtici eius.†) Hoc propheticum eſt verbum, dictum olim aduerſus Iudęos,quando contra ſe inuicem diſſenſiones ha *Mich.7.* bebāt. Chriſtus autem opportune aptauit his quę dicta ſunt,ſignificās quod omnes domeſtici eius qui crediturus eſt,inimici eius efficient.

† *Michææ.7.Filius contumeliam faciet patri,& filia conſurget aduerſus matrem ſuam,nurus aduerſus ſocrum ſuam,& inimici hominis omnes domeſtici eius.*

Qui amat patrem,aut matrem ſupra me,non eſt me dignus: & qui amat filium aut filiam ſupra me,non eſt me dignus.) Hic quoq; de ſolis aſcendentibus & deſcendentibus in vnoquoque diſſeruit,tanquam magis proprijs & familiaribus. Qui amat,inquit,illos ſupra me:nam quando illi pij ſunt, honeſtum eſt illos amare. Semper autē malū eſt amare illos ſupra Deū.

Et qui non accipit crucem ſuam & ſequitur me,non eſt me dignus.) Crucem vocat mortem ad ea quæ mundi ſunt: quia mortis inſtrumentum erat crux. Oportet enim eum qui Chriſtum ſequuturus eſt, mortuum eſſe ad mundanas voluptates,ſicut ille. Sequitur autem illum,quiſquis per veſtigia conuerſationis eius incedit.

Qui inuenerit animam ſuam,perdet eam:) Qui inuenerit,hoc eſt lucratus fuerit tempore martyrij,& non perdiderit per mortem, hic perdet eā in futuro ſeculo,hoc eſt in ſupplicium inijciet,nempe perdita fide.

Et qui perdiderit animam ſuam propter me,inueniet eam.) Cui ablata fuerit mea cauſa ab infidelibus,hic potius inueniet illam,ſiue lucrabitur, id eſt ſeruabit. Hęc autem dicebat abducens illos ab ignauo vitę amore,& ad martyrium prouocās:quod etiam triceſimotertio capite facit. *Infra.16.* Rurſum alibi vario modo Chriſtus mentem impellit: ſæpiuſq; id in *Lucæ.14.* multis facere ſolet.

Qui recipit

Qui recipit uos, me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui me miſit.) Hæc dixit aperiens diſcipulis domos fidelium. Quis enim lęta fronte illos non excipiet hoſpitio, per ipſos ſuſcepturus filium, & per filiũ, patrẽ?

Qui recipit prophetam nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet: & qui recipit iuſtum nomine iuſti, mercedem iuſti accipiet.) Etiam hæc propter eandem dixit cauſam. Generaliter autem primo ſimpliciter de propheta ſentit, ac ſimpliciter de iuſto intelligit: & deinde de diſcipulis infert. Dicit enim: Qui prophetam aut iuſtum hoſpitio excipit, nõ ad demonſtrationem, aut alio quopiam ſimulato modo, ſed ob nomen prophetæ vel iuſti, id eſt propter hoc ipſum, quod nominantur & ſunt, ille propheta, & hic iuſtus: mercedẽ prophetæ et iuſti accipiet. Id autem duplicem habet interpretationem. Vel quod æqualibus cum his honoribus dignus habebitur: Nam magna res eſt hoſpitalitas: & pręcipue ſi Dei ſint cultores qui excipiuntur. Aut quod dicendo, Mercedem prophetæ & iuſti, oſtenderit diſcipulos, & prophetas & iuſtos futuros. Ne quis vero paupertatis velamentum obtendat, vide quouſq; ſermonẽ demittat.

Et quicunque ad bibendum dederit uni ex his puſillis poculum aquæ frigidæ tantum, nomine diſcipuli, Amen dico uobis, non perdet mercedem ſuam.) Puſillos dixit diſcipulos, docens eos modeſtiam ſeruare. ψυχρὸν communiter dicunt aquam frigidam, quanquam ſimpliciter aquam ſignificare poteſt. Vn-
Mar. 9. de & Marcus ποτήριον ὕδατος, id eſt, poculum aquæ abſolute dixit.

Cap. xi. *Et factum eſt quum finem feciſſet Ieſus præcipiendi duodecim diſcipulis ſuis, progreſſus eſt illinc, ut doceret & prædicaret in ciuitatibus illorum.)* Progreſſus eſt inde ad docendum & prædicandum in ciuitatibus diſcipulorũ, a quibus illi orti erant: ſiue in ciuitatibus Iudæorum.

CAPVT .XX. DE DISCIPVLIS A IOHANNE MISSIS.

Luc. 7. *QVum autem Iohannes audiſſet in carcere opera Chriſti, miſsis duobus e diſcipulis ſuis, dixit illi: Tu es ille qui uenturus erat, an alterum expectamus?)* Lucas vero dicit, quod ipſi renunciauerũt ſigna Iohanni, & tunc duos quoſdam ex illis miſit, quod æmulationem ſiue inuidiam manifeſtat, quam habebãt iſti aduerſus Chriſtum. Miſit autem illos Iohannes interrogans, an ipſe eſſet, quem venturum eſſe dicebant libri prophetarum, non tanq̃ ignorans: quo enim pacto dubitaret, qui antea eum prædicauerat, & proprijs manibus baptizauerat, ac deſuper teſtimonium de eo audiuerat, diuinumq; ſpiritum ſuper eum deſcendentem quaſi columbam cõſpexerat? ſed ſciẽs diſcipulos ſuos inuidia moueri aduerſus Chriſtũ: ſi-
Iohan. 3. quidem prius quoq; acceſſerant, dicentes, Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, cui tu teſtimonium perhibuiſti, ecce is baptizat, & omnes veniunt ad eum: vehementer enim præceptorem ſuum amantes, & pariter gloria illius frui cupientes, indignabantur, videntes Chriſtum celebrem fieri. Verum quia ſæpius eos admonendo, perſuadere nequiuerat, nunc autem breui moriturus erat: delectis duobus qui prudentiores eſſent, hos mittit ad Chriſtum, prætextu quidem interrogandi,

an ipſe

an ipſe eſſet ille qui venturus erat: vera tamen cauſa erat, vt conſpectis miraculis quę faciebat, crederent: ſciebat namq; teſtimonium ab operibus credibilius eſſe, magisq; ſuſpitione carere. Ideo etiam Chriſtus, cognito quod ob id potius Iohãnes eos miſiſſet, ſtatim in illa hora multa operatus eſt miracula, ſicut dicit Lucas. Nam ſi Iohãnes manifeſte miſiſſet eos quo ſpectatores fierent, nequaq̃ perſuaderi potuiſſent, vt illuc abirent. Ob hanc ergo cauſam prętextum finxit interrogationis. Luc. 7.

Et reſpondens Ieſus dixit illis: Ite & renunciate Iohanni quæ uidetis & auditis. Cæci uiſum recipiunt, claudi ambulant, leproſi mundantur, ſurdi audiunt, mortui reſuſcitantur, pauperes lætum euangelij nuntium accipiunt.) Vide quomodo nõ ad effictam eorum interrogationem reſpõderit, ſed ad veram cauſam, propter quam miſſi erant. Pauperes autem qui lætum euangelij nuntium accipiũt, dixit Apoſtolos. Quid enim eo pauperius, qui artẽ exercet piſcatoriã?

Et beatus eſt quicunque offendiculum non acceperit in me.) Hoc præſertim propter ipſos dixit Iohannis diſcipulos, detegens illis cordis eorũ arcanum: oſtenditq; quod ſe non lateret ipſos quoque offendi, quia cum publicanis & peccatoribus manducabat: & manifeſte prius gaſtrimargiam ipſi obiecerant aduerſus diſcipulos eius, vt dictum eſt decimoquarto capite. Supra. 9.

His autem abeuntibus cœpit Ieſus dicere turbis de Iohanne.) Illi quidem meliores redditi abſceſſerunt. Quare autem non ipſis præſentibus loquutus eſt de Iohanne? Ne ei videretur adulari.

Quid exiſtis ut uideretis in deſertum? arundinem uento agitatam? Audita a turbis Iohannis interrogatione, quum intentum ignorarent illius, turbatę ſunt: quomodo is qui de hoc tot ac tanta teſtatus fuiſſet, nunc dubitabat, & immutatum eum eſſe ſuſpicabantur: quo cognito Chriſtus, huiuſmodi medetur ſuſpitioni: docens ſimul, & quod cordium eſſet cognitor, & confundendo eos redarguens. Ait ergo: Quid exiſtis in deſertum, vt videretis arundinem quæ a vento agitatur? hoc eſt, leuem & inſtabilem hominem, & ad modum arundinis facile mente mutabilem, vt nunc ſuſpicamini? aut ediuerſo ſtabilem, ſaxoq; ſolidiorem, vt tunc veſtrum ſtudium ac concurſus teſtabantur?

Sed quid exiſtis ad uidendum? hominem mollibus ueſtibus amictum?) Delitijs ſcilicet gaudentem, vt etiam ex hoc mollis videatur facileq; mutabilis? aut potius econtrario, duris exercitatum, vt etiam veſtis eius ac cibus confirmarunt?

Ecce qui mollia geſtant in domibus regum ſunt.) Hic vero primum quidem in deſerto verſabatur, nũc autem in carcere retinetur. Quia vero quidam a domo leues eſſe monſtrãtur, & quidam a delitijs hoc patiũtur: poſuit Chriſtus & hoc & illud: ac probauit neutrum poſſe dici de Iohanne. Deinde quod verum eſt infert, & veritati atteſtatur, ac Baptiſtæ elegantem contexit encomij coronam.

Sed quid exiſtis ad uidendum? prophetam? utique dico uobis, & excellentiorem propheta. †) Excellentiorem, hoc eſt maiorem. Deinde dicit in quo maiorem: videlicet in eo, quod venerit circa Chriſti aduentũ. Nã maiores alijs inter pręcones ſunt hi, qui prope regem pręcedunt. †

+ + *Excellentiorem propheta, utpote qui ſuis uidit oculis a ſe prophetatum, quem prophetæ ipſum præcedentes in ænigmate conſpexerunt.*

Hic eſt enim de quo ſcriptum eſt: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui apparabit uiam tuam ante te) Poſt ſuum teſtimonium adfert & propheticum: eſt enim Malachiæ verbum. Dictum eſt autem quaſi a patre & Deo, ad filium etiam Deum. Iohannem vero angelum ſuum Deus nominauit: ſiue quia ἄγγελος dicitur nuncius, & Iohannes quę ſibi dicta erant de Chriſto, annunciauit populo: Factum eſt, inquit, verbum Dei ſuper Iohannem Zacharię filium in deſerto: ſiue quaſi angelicam degentem vitam, eo quod ſuper terrena eleuabatur, ac cœleſtia ſapiebat. Ante faciem tuam, hoc eſt in cõſpectu tuo præcedentem, tanquam domeſticum tuum, qui etiam coram te parabit viam tuam. Via autem Chriſti animæ erant hominum, per quas oportebat verbum procedere, prout tertio capite latius diximus. Poteſt etiam dici excellentior propheta, quia eum quem vidit prophetabat: quod nulli contigit prophetarum. Nec vidit tantum, verum etiam baptizauit.

Malach. 3.

Luc. 3.

Supra. 3.

De Iohãne

Amen dico uobis: Non exortus eſt inter eos qui e mulieribus naſcuntur, maior Iohanne Baptiſta.) Non natus eſt, inquit, inter homines, qui e mulieribus nati ſunt, maior illo. Quis enim alius in vteri tenebris abſconditus, lucem veniſſe agnouit, & illam exultatione adorauit? Nullus alius prę ter hunc ſolum, qui merito ſane cunctis maior eſt. Et rurſus, quis ab infantia ita ſolitariam ac eremiticam duxit vitam, taleq́ elegit exercitium? Certe nullus omnium. Poſtquam ergo Baptiſtam laudauit a cõcurſu Iudæorum ad ipſum: deinde a virtute illius: & tertio a ſuo ſuffragio: quarto quoq; a prophetæ teſtimonio: & maiorem prophetis eum prædicauit, ac vniuerſaliter omnibus maiorem hominibus: curat hanc laudum magnitudinem, ne propter hæc, ipſo etiam Chriſto honoratiorem ducerent. Et vide quid dicat.

Qui autem minor eſt, in regno cœlorum maior eſt illo.) Minorem ſeipſũ dicit, eo quod ita videretur apud Iudæos: Nam Iohannem eo maiorem habebant, vtpote qui ab infantia in eremum ſeceſſerat, & admirabili vitæ inſtituto vſus fuerat. Chriſtum vero tãquam communi modo cõuerſantem deijciebant. Qui inquit minor eſt, id eſt, qui videtur minor illo maior eo eſt in regno cœlorum, hoc eſt, imperando cœlis; vtpote nõ homo ſolum, ſed etiam Deus.

A diebus autem Iohannis uſque nunc, regnum cœlorum uim patitur, & uiolenti rapiũt illud.) Chryſoſtomus dicit, quod hic regnum uocat fidem in ipſum, vtpote arrhabonem ad regnum cœlorum, ad fruitionem inquam bonorum quæ habentur in cœlis. Vim autem patitur, hoc eſt violente ab hominibus arripitur, dum illi ſibiipſis vim inferunt, ac certe neceſſitatem propriorum vincunt affectuum, aut etiam infidelitatis tyrannidem. Ideoq; hoc manifeſtans, ſubiunxit quod violenti rapiant illud. Hanc vero laudabilem violẽtiam, incepiſſe dicit a diebus prædicationis Iohãnis, qui populo clamauit: Reſipiſcite: inſtat enim regnum cœlorum. Hoc autem nunc dixit Chriſtus, ſimul quidem in laudem Iohãnis, quaſi hominum ſalutem ſit auſpicatus: ſimul quoq; excitans auditores,

Supra. 3.

tores, vt & ipſi ſimiliter vim inferrent ſibiipſis.

Omnes enim prophetæ ac ipſa lex, uſque ad Iohannem prophetauerunt.) Legē vocat veterem legiſlationem. Siquidem etiam in hac multa de Chriſto prædicta ſunt: & maxime in legibus de ſacrificijs, figuram aut præſagium habentibus eius, qui pro mūdo erat offerendus. Dicit ergo: Oēs prophetæ, qui videlicet de venturo Chriſto prophetauerant, & lex quę in ouium & agni immolatione, prophetabat de Chriſto immolando, huiuſmodi prophetias ad Iohannem vſque protenderunt. Hæ ſiquidē prophetiæ erant vſq; ad Iohannem: deinceps vero cū illo iam non prophetię manſerūt, ſed operum exhibitiones factę ſunt. Nā horū ipſe vidit euentum: ideoq; agnito Chriſto, agnum eum appellauit, dicens: Ecce agnus Dei qui tollit peccatum mundi. Chriſtus autem hunc loquutus eſt ſermonem, ſimul Iohannem hinc laudans, tanquam primum qui harum prophetiarum cognouit euentum, quaſi & ipſum prophetam: ſimul quoque docens, quod aduenerit iam qui prophetabatur, nec deinceps alterum oporteat expectare. Eſt autem & alia quædam expoſitio, quod omnes ſimpliciter prophetæ, & lex prophetandi, vſq; ad Iohannem Iudæis prophetauerant, & hic vltimus eſt prophetarum: deinceps vero nullus alius eis prophetabit. Huic ergo quaſi poſtremo, omnino credere oportet, qui multa de me teſtatus eſt: & venit vt omnium animas tanquam ſponſas ad me adducat: Nam & hunc Malachias propheta miſſum dixit, vt appararet viam meam ante me. *Iohan. 1.* *Supra eodem.*

Et ſi uultis recipere, ipſe eſt Elias qui uenturus erat.) Expectant Iudęi Chriſtum tunc venturum quum venerit Elias, vt pręcurrat aduentum ei⁹. Malachiæ namq; prophetia eſt quę dicit: Mittam vobis Eliam Theſbiten, qui reſtituet cor patris ad filium. Et certe venturus eſt Elias, vt præcurrat Chriſti aduentum, ſed ſecundum: Iohannes namq; primum præcucurrit. Dicit ergo Chriſtus: Si vultis recipere quod futurum eſſe dictum eſt de hoc tempore: ſiue ſuſcipere, id eſt rebus animum aduertere: ipſe eſt Elias qui venturus erat, vtpote ipſum illius miniſterium perficiens. Sicut enim ille ſecundum meum aduentum præcurrens, cōuertet corda Iudæorum illius temporis ad apoſtolos: patres ſiquidem apoſtolorum ſunt Iudęi: ita & hic conuertit, pręcurrens meum aduentum, corda eorum qui credituri ſunt Iudæorum, ad me qui ſum filius eorum. Nam ſecundum humanitatem Chriſtus a Iudęis deſcendit. Et ſicut primus Elias, ſecundus præcurſor dicitur: ita ſane & primus præcurſor, ſecundus Elias appellatur propter ſimile miniſterium, vt dictum eſt. *Malach. 4.*

Qui habet aures ad audiendum audiat.) Aures nunc dicit intelligibiles: omnes ſiquidem auditores habebant ſenſibiles. Dicit autem: Qui habet aures intelligibiles ad intelligendum, intelligat quod dictum eſt, puta quod Iohannes ſit Elias: videbatur enim ænigmati ſimile. Nam demonſtrando quod Iohannes eſſet Elias, ſimul quoque demonſtrauerat aduenisse Chriſtum. Dicens autem, Qui habet aures ad audiendum audiat, excitat eos ad interrogandum de eo quod ęnigma videbatur.

Cui autem aſſimilabo generationem hanc?) Lucas habet, Cui aſſimilabo homi- *Luc. 7.*

bo homines generationis huius? Aſſimilabo vero, id eſt comparabo. Vult autem eſſe difficile conuincere Iudæos.

Similis eſt puerulis in foro ſedentibus & acclamantibus conſodalibus ſuis.) Puerulis Iudęos comparauit, propter eorum inſipientiam. Forum autem locus eſt publicus in quem multitudo vndique confluit negotiationis gratia. Conſodalibus vero, hoc eſt amicis ſuis: & ſeipſum ac Baptiſtã intelligit, quibus acclamabant ſiue colloquebantur Iudæi.

Et dicentibus: Tibia cecinimus uobis, & non ſaltaſtis: lugubria cecinimus uobis, & non planxiſtis.) Dicunt prędicti conſodalibus ſuis, Tibia cecinimus vobis, & cætera. Habent autem hunc ſenſum: Oſtendimus vobis facilem viuendi normam, & non placuit: ac difficilem, & rurſus diſplicuit. Tibia namque læta canere, facile eſt: lugubria vero canere, difficile. Et rurſum ſaltare, altero læta canente tibia, delectat: ſimiliter plangere ſiue lugere, aliquo lugubria canente complacet. Deinde ſubdens interpretatur prædicta dicens:

De Chriſto & Iohãne. *Venit enim Iohannes neque manducans neque bibens, & dicunt: Dæmonium habet. Et uenit filius hominis manducans & bibens, & dicunt: En hominem comedonem ac uini potorem, publicanorum amicum & peccatorum.)* Iohannis viuendi modus difficilis erat & aſper: neque enim panẽ edebat, neq; vinũ bibebat: Chriſti vero, facilis ac lenis: panem ſiquidẽ edebat vinũq; bibebat: & erant inuicem cõtrariæ hæ viuẽdi rationes, neutrius tamen cõuerſatio placuit: ſed Iohannem quidem propter eſcarum, vinique abſtinentiam, dæmonium habere dicebant: Chriſtum vero, quod ederet ac biberet, comedonem, viniq; potorem nominabant; quanquam manifeſte horum calumnias non ſcripſerit Euangeliſta, præſentem ſermonem arbitratus ſufficere. Quemadmodum enim duo venatores, animal captu difficile venari conantes, quod ſolis duobus modis capi poteſt ſibi mutuo contrarijs, diuidentes hos inter ſe, vt alterum quiſque eligat, oppoſito quidẽ inter ſe inuicem modo venantur: idem tamen faciunt. Ita quoque hic diſpoſitũ eſt, vt Iohannes quidem duriorem viuendi regulam haberet, Chriſtus vero molliorem: vt ſiue hunc, ſiue illũ eligentes, obedirẽt eis: & vel per hunc vel per illum caperentur. Et erãt ſane hæ vię inter ſe inuicem cõtrariæ: ſimile tamen erat opus. Verum hi, tanquam fera captu difficilis, vtrunque fugientes, vtriq; detrahebant. Interrogemus ergo illos. Eſt ne proba vita aſperior? quomodo ergo non obediſtis Iohanni Chriſtum vobis demonſtranti? At fortaſſis vita mollior ac ſuauior magis placet. Et quare non obediſtis Chriſto viam ſalutis vos docenti? Verum quam ob cauſam Iohannes potius aſperam viuendi normam habuit? Quia oportebat pœnitentiæ prędicatorẽ triſtẽ quandã grauitatẽ prę ſe ferre: & remiſſionis peccatorũ largitorem, humanum atq; benignũ eſſe. Et quia Iohãnes nihil amplius, q̃ ſolam vitę normam Iudæis demonſtrauit: Siquidem Iohannes, inquit, nullum fecit ſignum: Chriſtus vero etiam a diuinis miraculis teſtimonium adeptus eſt. Pręterea quoque ſciens imbecilles eſſe homines demittit ſeſe, vt illos magis lucrifaceret, & propter hoc ad menſas etiam publicanorum diſpenſatorie accedebat: & indignantibus cauſam reddebat, dicens, Non veni ad vos

Iohan. 10.

Supra. 9.

ad vocandum iuſtos, ſed peccatores ad pœnitentiam. Neque tamen duram viuendi normam neglexit, in deſerto cum feris verſatus, ac diebus quadraginta ieiunans, vt ſupra dictum eſt. Præterea quoque ad menſas accedens verecunde, temperate, & prout ſanctos decet, religioſe edebat ac bibebat.

Et iuſtificata eſt ſapientia a filijs ſuis.) Iuſtificata eſt, id eſt, iuſta habita eſt, ſiue admirationi habita eſt Dei ſapientia, quę diſpoſuit vt Chriſtus ac Iohannes oppoſitis viis incederent, propter ipſam hominum vtilitatem. Admirationi autem habita eſt a filijs ſuis, ſiue ab intelligẽtibus illam: filij nanque ſapientiæ ſunt ſapientes aut intelligentes. Vel iuſtificata eſt, hoc eſt iuſta ac irreprehenſibilis habita eſt: vtpote quę fecit quicquid debuit: & omni modo vſa eſt ad illorũ ſalutem.

Tunc cœpit exprobrare ciuitatibus in quibus æditæ fuerant plurimæ uirtutes eius, quod non reſipuiſſent. Exprobrare, hoc eſt miſeras dicere ac deplorare. Nã probrum miſeria eſt. Virtutes autem dicit miracula.

Væ tibi Chorazin, uæ tibi Bethſaida: quia ſi in Tyro & Sidone factæ fuiſſent uirtutes, quæ factæ ſunt in uobis, olim in ſacco & cinere reſipuiſſent.) In ſequentibus Sodoma & Gomorrha ponit, vtpote in libidine nominatiſſima: Tyrũ autem & Sidona tanquam maxime in idololatria inſignes.

Attamen dico uobis, Tyro & Sidoni tolerabilius erit in die iudicij q̃ uobis.) Attamen, id eſt propter hoc. Significat autem miſeriam ac minas, vt vel erubeſcant vel paueant.

Et tu Capernaum uſque ad cœlum exaltata, uſque ad inferos detraheris: quia ſi in Sodomis factæ fuiſſent uirtutes, quæ factæ ſunt in te, permanſiſſent uſque in hodiernum diem.) Capernaum celebris fuit, eo quod habitauerit in ea Chriſtus, multaque miracula in ea ediderit. Dicit ergo: Et tu per gloriam vſque ad cœlum exaltata, vſque ad inferos detraheris per ignominiam. Sunt autẽ quæ dicuntur alterius rei ſignificatiua. Siquidem vſque ad cœlum, gloriæ demonſtrat magnitudinem: vſque ad inferos autem, ignominiæ. Augmentum vero criminis & demonſtratio extremę prauitatis eſt, non ſolum peiores eſſe peccatoribus qui tunc erant, ſed & illis qui vnquam fuerant.

Attamen dico uobis quod Sodomis tolerabilius erit in die iudicij, quàm tibi.) Vobis, ad ciuitatis illius ciues dictum eſt: Tibi vero ad ciuitatem.

In illo tempore reſpondens Ieſus, dixit: Confiteor tibi pater domine cœli & terræ, quod abſconderis hæc a ſapientibus & prudentibus, & reuelaris ea paruulis.) ἀποκρίσεως vocabulum (quod nos communiter reſponſionẽ vertimus) varia ſignificat: Mitto nunc ſeparationem ac digeſtionem ſecundum medicos, & quæ ad hoc fit, terminationem. Interdum quidem principij locum habet, vt quum dicitur, Reſpondens Ieſus dixit, Confiteor tibi pater domine cœli & terræ, de quo nunc eſt ſermo: nulla enim præceſſit interrogatio. Quandoque vero ad interrogationem redditur: vt eſt illud, Reſpondens Simon Petrus dixit, Tu es Chriſtus filius Dei viui: pręceſſit enim interrogatio. Interdum quoque ſermonis Infra. 19.
continuationem ſignificat, vt capite viceſimonono huius, quum Cananea dixiſſet, Vtique domine, nam & catelli edunt de micis, quæ ca Infra. 15.

dunt a menſa dominorum ſuorum: conſequenter ſtatim ſubiungitur,
Infra13. Tunc reſpondens Ieſus dixit illi: O mulier magna eſt fides tua: Fiat
Infra.26. tibi ſicut vis. Ad hæc quoque ſignificat exhortationem ſiue depreca- tionem: vt quum dicitur, Reſpondens autem Petrus dixit ei: Ediſſe- re nobis parabolam hanc. Quandoque autem abundat: vt quum dici-
Mar. 14. tur, Reſpondens autem Petrus dixit illi, Et ſi omnes offendantur per te, ego tamen nunquam offendar. Siquidem Marcus prętermiſit Re- ſpondens, & dixit: Petrus autem ait illi, & cætera. Interdum vero ſignificat etiam interrogationem: vt quum dicitur, Reſpondit eis Ie-
Iohan. 6. ſus, Num ego vos duodecim elegi? Confiteor autem dicit nunc gra- tiarum actionem. Sapientes vero & prudentes, eos qui tales populo videbantur, puta Scribas & Phariſæos. Paruulos vero, Apoſtolos, pro- pter ſimplicitatem & innocentiam, ac ſynceritatem. Gratias tibi a- go, inquit, quod abſconderis fidei myſteria, a ſapientibus & prudenti- bus, illa cognoſcere nolentibus: & reuelaris ea paruulis, læto animo ipſa ſuſcipientibus. Gratias autem agens patri, demonſtrauit ſe filium eius eſſe ab illo miſſum. Egit ergo gratias credentium nomine, ſignifi cans quem erga homines haberet amorem. Hanc autem gratiarum actionem Deo obtulit etiam pro ſeptuaginta quos emiſerat, quando ad
Luc. 10. eum reuerſi ſunt, ſicut dixit Lucas.

Vtique pater, quia ſic fuit bona uoluntas apud te.) Vtique gratias tibi ago pater, quia ita fuit bona voluntas, ſiue beneplacitum coram te, hoc eſt, quia ita bene placuit tibi, vt hæc repelleres ab iis qui ea repellunt tanquam indignis, reuelares autem ea his, qui ad illa accedunt tanquã dignis: idque iuſtum eſt. Ne tamen patri gratias agens, videatur ho- minibus minus illo potens, & a natura paterna alienus, dixit.

Iohan. 16. *Omnia mihi tradita ſunt a patre meo.* Omnia videlicet quæ patris ſunt. Siquidem etiam alibi dicit, Omnia quæ pater habet, mea ſunt. Quod ſi omnia ei tradita ſunt, omnium vtique dominus eſt: ſi vero o- mnium dominus eſt, æqualis certe eſt patri. Id autem, Tradita ſunt, prout Deum decet intellige: non quod primum ea non habens, poſt- modum acceperit: nihil enim illum præceſſit, ne ipſe quidem pater, ſed ſimul pater, & ſimul filius, ſimulque omnium dominus. Verum con- ſueuit diſpenſatorie hæc ſæpius dicere, patrem honorans. Hanc ergo in ſimilibus habeto ſolutionem.

Et nemo cognoſcit filium, niſi pater: neque patrem quiſquam cognoſcit, niſi filius.) Cognitionem dicit non vulgarem, ſed iuxta naturam ipſorum. Quod enim ſint pater & filius, cognoſcimus omnes credentes. Quis autem ſit pater iuxta naturam, & quis filius, nemo cognoſcit. Dicit enim Lu-
Luc. 10. cas: Nemo cognoſcit quis ſit filius, niſi pater: & quis ſit pater, niſi fi- lius. Hoc ergo dixit Chriſtus, manifeſtius docẽs æqualitatẽ ad patrem. Nã ſi ſoli oĩm æqualẽ habẽt de ſe inuicẽ cognitionẽ, æquales vtiq; ſunt.

Eodem. *Et cuicunque uoluerit filius reuelare.*) Etiam hoc æqualitatem indicat. Si enim reuelat pater, vt ſupra dictum eſt, reuelat & filius: æquales cer te ſunt. Reuelabit autem naturam patris iis, qui digni fuerit in futu- ro ſeculo. Quod ſi patris naturam reuelabit, vtique & ſuam & ſpiri-

tus

tus ſancti. Vna enim & eadẽ eſt triũ. Dicendo vero: Nemo cognoſcit, creaturas ſignificauit: ſpiritum ſanctum autem, vtpote increatum nõ comprehendit. Et quam ob cauſam de hoc etiam manifeſtius non eſt loquutus? Quia nondum tempus erat vt de eo doceret. Primum ſiquidem oportebat filij cognitionem mẽtibus diſcipulorum inſinuari: deinde etiam illis ea reuelari, quæ ſunt ſpiritus ſancti.

Venite ad me omnes qui laboratis & onerati eſtis, & ego refocillabo uos.) Qui laboratis in opere peccati, & eius pondere onerati eſtis. Vides quomodo oſtenderit peccatum, & laborem & pondus habere? Nam laborem habet priuſquam perficiatur: habet pondus poſtquam perfectum eſt. Poteſt autẽ & alio modo dici: Qui laboratis ad vana, & horũ curis onerati eſtis. Et ego refocillabo uos, ſiue liberabo tali labore, taliq; põdere.

Tollite iugum meum ſuper uos.) Iugum nominauit euangelica præcepta ſua, quod in iugi modum ſuperponantur accedentibus ad ea: & ipſos colligent ad ſe inuicem, & ad aurigam Chriſtum. De iugo.

Et diſcite a me quod mitis ſim, & humilis corde.) Mititatem hic dicit modeſtiam: pars ſiquidem modeſtię eſt mititas. Ideo poſtquam dixit, Quod mitis ſim, interpretatur quod dixit: & vide quid addat: Neque enim dixit, humilis tantum, ſed humilis corde, hoc eſt humilis animo & electione. Humilitas namque ab infortunio procedens, infructuoſa eſt, vtpote leuis & inuoluntaria: Præterea humilitatem eis attulit, tanquam omnis radicem virtutis. Seipſum item in exemplum conſtituit, vt facilius ſermo ſuſciperetur.

Et inuenietis requiem animabus ueſtris.) Humilitas enim cordis quæcunq; patitur: verbo ſolum pati videtur, neq; turbatur. Quidam vero Requiem, eam quę ęterna eſt interpretantur.

Iugum enim meum ſuaue eſt, & onus meum leue.) Iugum quoq; vocauit onus: ſed iugum quidem propter dictam cauſam: onus autem, eo quod graue ſit inexercitatis. Vide ergo quomodo & iugum dixerit, & ſuaue vocauerit: onus quoq; dixerit, & leue appellauerit: vt neque deſpicias, quaſi facilia: neque fugias, tanquam laborioſa. Quęre autem in quinto capite interpretationem eius quod dicitur de anguſta porta & ſtricta via quæ ducit ad vitam. Supra.7.

In illo tempore ibat Ieſus ſabbathis per ſegetes.) Sabbathis, hoc eſt, die ſabbathi. Segetes, hoc eſt, agros ſeminatos frumentis. Cap.xii.

Diſcipuli uero eius eſuriebãt, & cœperunt uellere ſpicas & comedere.) Marcus aũt dixit: Cœperunt diſcipuli eius inter ambulandum vellere ſpicas. Quia enim per medias ſegetes trãſibant, vna ſpicas auellebant, vt progredi poſſent, & auulſa grana edebant, confricantes manibus, ſicut dixit Lucas, hoc eſt, terentes: nã eſuriebant, tanquam fame cõpulſi hoc facientes: ſiquidẽ minimã corporis curã gerebãt, ſed omni tempore auditu & aſſiduitate ſaluatoris detinebantur, & ideo fame premebant. Mar.2. Luc.7.

Phariſæi autem quum uidiſſent, dixerunt ei: Ecce diſcipuli tui faciunt, quod non licet facere ſabbatho. Lucas vero ait, quod ita dixerint diſcipulis: Quid facitis quod non licet facere ſabbathis: Siquidem & Chriſto & diſcipulis hæc dixerunt, anxie circa minutula occupati, ac carpendi quærentes oc-

tes occaſionem: & de hoc quidem dixit Matthęus, de illis autem Lucas, taliaque frequenter inuenies. Indignabantur autem quod vellerent, ac ſi opus eſſet, non quod manducarent.

De Dauid

1. Reg. 21.

Ieſus autem dixit eis: Non legiſtis quid fecerit Dauid quando eſurijt, & qui cum eo erant: quomodo ingreſſus ſit domum Dei, & panes propoſitionis ederit, quos non licebat illi edere, neque his qui cum eo erant, ſed ſolus ſacerdotibus.) Primo Regum volumine ſcriptum eſt, quod Dauid inſidijs appetitus Saul ſoceri ſui, ac fugiens, eſurijt: & ingreſſus Nobe ciuitatem ſacerdotum Dei, finxit quod quadam neceſſitate miſſus eſſet a rege Saul, paneſque petiuit, quumque caſu alios non inueniſſet, accepit a ſacerdote fame compulſus propoſitionis panes. Propoſitio autem illa, erat menſa, ſuper quam panes oblationis in templo poſiti erant: & acceptos comedit ipſe, & pueri qui cum eo erant. Hęc itaque eſt hiſtoria. Illud autem, Non licebat, id eſt, non erat a lege conceſſum. Hanc vero hiſtoriam Chriſtus phariſæis obiecit in patrocinium diſcipulorum ſuorum: oſtendens quod venia digni eſſent propter famem, propter quam ipſe quoque Dauid famatiſſimus ſoluit legem panum propoſitionis: neque ſolum correptus non eſt a ſacerdote, qui tunc forte ſua miniſtrabat, imo potius ipſos ab illo accepit.

Nō uidetur autor hic phraſim cōſideraſſe Hebraicam, quam in pleriſque ſequutos fuiſſe euāgeliſtas in principio libri diximus: per quā & hic dicuntur panes propoſitiōis .i. propoſiti, quia recētes ſuper mēſam corā propitiatorio proponebantur ſingulis ſabbathis, ut habes Leuit. 24.

Num legiſtis in lege quod ſabbathis ſacerdotes in templo ſabbathum prophanant, & ſine crimine ſunt?) Ipſis frequenter recenſebat, Num legiſtis? exprobrās illis vanum laborem, vt qui non intelligerent quæ legebant. Nam lex erat, quæ præcipiebat nullum opus fieri in ſabbatho: & rurſus altera lex permittens ſacerdotibus vt ſacrificarent ſabbatho, & propter ſacrificium ligna ſcinderent, ignem accenderent, animalia paſcerent, & alia quædam ſimilia facerent. Et certe omnino operabantur: & ita ſabbathum prophanabant ſiue contaminabant, ſed tanquam res ſacras operantes, ſine crimine erant. Hiſtoriā itaque Dauid poſuit, diſcipulos venia dignos iudicas, vt prædiximus. Præſens autem ſumpſit exēplum, abunde oſtendens quod omnino ſine crimine erant. Et vide a quot partibus hoc confirmauerit. Primum a perſona: Sacerdotes inquit. Deinde a loco, quia in templo. Tertio a re ipſa, quia prophanāt: Nō enim dixit, Irritū reddūt ſabbathū, ſed quod grauius ē, prophanāt. Deinde induxit quod rei caput erat, Quod etiam ſine crimine ſunt. Præpoſuit itaque leuiorem reſponſionem, ac poſtmodum adduxit & fortiorem. Dauid ſiquidem propter caſum inopinatum ſemel legem ſoluit de panibus propoſitionis, & per veniā dimiſſum ē ei crimen. Sacerdotes vero quotidie ſine huiuſmodi caſu legem de ſabbatho ſoluētes, per legem ſuæ tranſgreſſionis fructum referunt.

Dico autem uobis quod templo maior eſt hic.) Ipſe enim tēpli dominus, hic pręſens eſt. Quod ſi ſacerdotes tēpli, ſabbathum ſoluentes ſine crimine ſunt, multo magis diſcipuli domini templi: Nā ſicut illi propter cauſam rationabilem crimine vacant, eo quod ſacrificēt, & ſacra faciāt opa, ita etiam iſti. Hebręis ſiquidē propter ſuā imbecillitatē vnū hebdomadæ diem attribuit, quo ab operibus ceſſarent, puta ſabbathum: vt in eo & ipſi ab alijs vacarent operibus: & ſerui ſui ac iumenta requieſcerent

ſcerent: darent autem operam legis lectioni & ſacrificijs. Chriſtianis vero tanquam fortioribus, tota hebdomada iuſſit operam dare lectioni ac ſpiritualibus ſacrificijs: & illis quidem alia prohibuit, vt operam darent lectioni ac ſacrificijs: hos autem ſpiritualibus vacantes, ne ab alijs quidem abſtraxit. Non enim illorum manus alligari oportebat, qui eas ad nihil prauum extendebant: neque de paruis legem ferre his, qui de magnis philoſophabantur, aut imperfectos æqualiter ſeſe in modo viuendi habere cum perfectis. Nos vero dominicum diẽ præcipue honoramus, tanquam proprie requiem, in quo a mortalitate requieuit is, qui noſtræ maſſę primitias accepit, & innouauit nobis reſurrectionem, vitamq́ immortalem.

Quod ſi ſciretis, quid ſit, Miſericordiam uolo & non ſacrificium, nequaquã condemnaſſetis innocentes. Quia odioſius videbatur quod dixerat, Templo maior eſt hic, ſermonem ad veniam mutauit, ſed cum increpatione: nam rurſum illis ignorantiam improperat ſcripturarum, dicens: Si ſciretis quid ſignificet prophetæ dictum, quo miſericordiam præponit Deus ſacrificio, miſerti vtique fuiſſetis adeo eſurientium, vt immaturum ederent triticum: nec eis indignati fuiſſetis, quum culpa vacarent: & ſi non ob aliud, at ſaltem propter famem. Si enim propter ſacrificium ſoluitur ſabbathum, vt prædictum eſt, multo magis propter miſericordiam: maior eſt enim miſericordia ſacrificio, iuxta dictam ſententiam. Oſee.6.

Dominus enim eſt ſabbathi, filius hominis.) Rurſum diuinitatem ſuam oſtendit. Interdum ſiquidem hanc obumbrat propter obtuſum aſpectum quærentium carpendi anſam: quandoque vero manifeſtat ob acutum viſum modeſtiorum. Dominus eſt, inquit, ſabbathi qui incarnatus eſt, vtpote effector ac legiſlator eius: itaque me Domino præſente ac tolerante, vos fruſtra meos condemnaſtis. In euangelio autem iuxta Marcum aliam quoque inuenire eſt reſponſionem, vbi ait Mar.2. Chriſtus: Sabbathum propter hominem factum eſt, non homo propter ſabbathum, hoc eſt, ſabbathi ocium ad hominis vtilitatem ſtatutum eſt, & non ediuerſo: Aut etiam ſabbathum ipſum, cunctiq́ dies illud præcedentes, ad hominis vtilitatem facti ſunt. Non autem admirandum eſt, ſi quædam vnus Euangeliſta proponit, alius vero prętermittit. Neque enim ſimul vt Chriſtus loquebatur, euangelia ſcripſerunt, vt omnium etiam verborum illius poſſent meminiſſe: ſed multis poſtmodum annis: & ita veriſimile eſt, quum homines eſſent, quorundam oblitos fuiſſe: hanc ergo ad ſimilia additamenta aut prętermiſſiones habeto ſolutionem. Sępius quoq́ breuitatis cauſa quædam aliqui reliquerunt: interdum etiam tanquam non neceſſaria. Mar.3.

Et progreſſus inde, uenit in ſynagogam illorum.) Marcus autem dixit, Luc.6. quod rurſum ingreſſus eſt ſynagogam. Lucas vero manifeſtius loquutus eſt, dicens: Factum eſt autem, vt altero quoq́ ſabbatho ingrederetur ſynagogam & doceret.

CAPVT

CAPVT .XXI. DE EO QVI MANVM HABEBAT ARIDAM.

ET *ecce homo erat manum habens aridam.*) Lucas autẽ dixit etiam vtra manus fuerit, quum ſcriberet: Et manus eius dextra erat arida.

Et interrogauerunt eum, dicentes: An licet ſabbathis curare? ut accuſarent eum.) Suſpicantes quod rurſus ſabbathis quoſdam curaturus eſſet, interrogatione eum anticipant: vt quum reſpõdiſſet licitum eſſe, ſumerent occaſionem illum iam accuſandi tanquam tranſgreſſorem: & ita prohiberent, & illũ ne curaret, & alios qui propter ſanitates fuiſſent crediturí. Malebant enim ſuæ gentis homines morbis corrũpi, q̃ Chriſtũ glorificari.

Ille autem dixit eis: Quis eſt ex uobis homo, qui habebit ouem unam, & ſi ea inciderit ſabbathis in foueam, nonne apprehendet eam & eriget?) Vide quomodo illos hoc exemplo concluſerit: oſtendens poſſeſſionum potius amatores eſſe q̃ hominum: & quod iumentis parcentes, hominum non misererentur. Obſerua etiam quo pacto diuerſas varijs in locis dederit de ſabbathi ſolutione rationes, prout res expetebat: vt rationabiliter legem ſolueret, nec tamen Iudæos perturbaret.

Quanto ergo eſt homo præſtantior oue.) Quum illi ſuo ſilentio ei aſſentirent: id enim quod ipſe interrogauerat lex permittebat, nec cõtradicere poterant: enuntiatiue dixit, quod homo longe dignior eſt oue.

Licet itaque ſabbathis benefacere.) Quum exemplo ab oue ſumpto illorũ ora obturaſſet, deinceps ad id quod ab eis interrogauerat reſpon-
Mar.3. det. Siquidem Marcus & Lucas dicunt, quod etiam hominem ſtatue-
Luc.8. rit in mediũ, & interrogauerit eos: Vtrum licet ſabbathis benefacere, an malefacere? Poſtquam enim eis reſponderat, ſtatuit illum in mediũ, vt a miſerabili aſpectu diſſolueret cordis illorum duritiem, eisq; perſuaderet vt inuidiam abijcerent, conſpicientes quod ſemper bonum ſit eos qui dira patiuntur curare. Deinde contra, etiam illos inexplicabilem interrogat quęſtionem. At illi veritate redarguti, tacebant quidẽ, ſed ob prauam voluntatem non plene ei acquieſcebant: ideoque cum ira circumſpiciebat eos, ſicut dicit Marcus, quo illos confunderet, contriſtatus ſuper duritia cordis ipſorum. Nam ab inuidia induratum, nec aſpectu miſerabili placabatur, nec ſermonem cui contradicere non poterant, recipiebat.

Tunc ait homini: Extende manum tuam. & extẽdit: reſtitutaq; eſt ſanitati ſicut altera.) Suo hũc iuſſu curauit: & illos exterrẽs, et Deũ ſe eſſe oſtẽdẽs. Geſtat aũt dextrã manũ aridã, quiſquis dextrã opationẽ nõ exercet: dico ſane virtutẽ.

De Herodianis. Marci.3.

Phariſæi uero egreſſi, cœperunt conſilium aduerſus eum, quo modo illum perderent.) Conſilium cœperũt inter ſe inuicem. Marcus autem dicit quod cũ Herodianis conſultarunt, qui & ipſi genere quidẽ erant Iudęi, vehemẽter aũt Herodẽ colebãt, et ipſum eſſe dicebãt Chriſtũ a prophetis ꝓmiſſum. Nã quia ꝓphetatũ erat tũc venturũ eſſe Chriſtũ qñ deficeret qui ex Iudęis imperaret: defecerat autem diebus Herodis qui infantes necauerat: primus ſiquidem hic alienigena Iudæis imperauit: ideo hunc eſſe ſuſpicabantur qui venturus expectabatur: & coniuncti inuicem, propriam fecerunt

cerunt ſectam. Et quia Herodem plurimum amabant, Herodiani cognominati ſunt. Hęc itaq; de Herodianis dicta ſint: De Iudæis autem dixit Lucas, quod dementia repleti ſunt, & mutuo colloquebantur, qd-nam ipſi Ieſu facerent. Neq; enim ſolum perterriti non erant, ſed & inuidia obtenebrati, & dementia repleti erant: & primum quidem colloquebantur quidnam ipſi facerent mali: deinde conſultauerunt, vt eum interficerent. Luc.6.

Quo cognito Ieſus ſeceſſit inde.) Oportet enim a prauis recedere: nec, ſe periculis obijciendo, eorum inſaniæ permittere. Simul etiam, qa nondum aduenerat tempus mortis ipſius, multoſque adhuc oportebat curari ac frui doctrina eius.

Et ſequutæ ſunt eum turbæ multæ, curauitque eos omnes, & interminatus eſt eis ne ſe facerent manifeſtum.) Hoc in loco verbum ἐπετίμησε interminatus eſt, tantundem valet, ac ſi dicas, præcepit & varijs verbis ſuaſit. Vide aũt quomodo & ægrotorum curam habet, & Iudæorum deuitat inuidiã, præcipiens ne ſe manifeſtum facerent quod curaret: plerumque enim futurum erat, vt hoc audientes exaſperarentur. Quia autem huiuſmodi præceptum prę magna manſuetudine ac lenitate faciebat, malens ſuam gloriam penitus occultari, q̃ hos ad maiorem inſaniam accendi, inducit prophetam Euangeliſta, qui de tanta eius lenitate ac tolerantia olim fuerat loquutus, & dicit:

Vt compleretur quod dictum eſt per Ieſaiam prophetam, dicentem: Ecce filius meus quem elegi.) Hęc ſub perſona patris dicit, Ecce filius meus vnigenitus, quem elegi, hoc eſt omnibus prætuli. Quia autem duo continet in ſe Chriſtus: in eo quod dicit, Filius, diuinitatẽ ſignificat. In eo vero quod addit, Quem elegi, humanitatem. Et ſimilia ſunt quæ ſequuntur. Ieſa.42.

Dilectus meus in quo bene complacuit ſibi anima mea.) Pari modo, Dilect⁹ meus, de diuinitate dictum eſt: In quo bene cõplacuit ſibi anima mea, de humanitate. Eſt enim dilectus vnigenitus. In ipſo vero bene ſibi complacuit, vtpote in quo oblectatus eſt: vel tanquam in eo, per quem bona voluit, dico ſane hominum ſalutem. Ipſo quoq; baptizato, huiuſmodi vocem pater deſuper emiſit, dicens: Hic eſt filius meus dilectus Supra.3.
in quo mihi bene complacitum eſt: ſimilemq; ibi dedimus enarrationem: lege ergo & illam, vt planius intelligas. Quod autem dicitur, In quo bene cõplacuit ſibi anima mea, idem eſt quod, In quo bene mihi complacitum eſt: Multa item huiuſmodi quæ hominum ſunt, veteris teſtamenti ſcriptura dicit de Deo, propter craſſam Hebręorum mentẽ: quæ omnia intelligere oportet quatenus Deo conueniunt.

Ponam ſpiritum meum ſuper eum.) De filio incarnato hoc dixit, tanquam de homine proficiente per acceſſum ſpiritus ſancti: de quo etiã dicit Lucas: Puer autem creſcebat & corroborabatur ſpiritu, plenus ſapientia, & gratia Dei erat ſuper illum. Luc.2.

Et iudicium Gentibus annuntiabit.) Iudicium vocat legem euangelicã, quam per Apoſtolos prædicauit Gentibus. Vel iuſtum iudicium ſuũ, quo repellentibus eum Iudęis, aſſumpſit Gentes. Hoc enim vere iuſtũ eſt iudicium, ne omnino pereat opus manuum eius.

Non con

Non contendet, neque clamabit, neque audiet quiſquam in plateis uocem eius.) Propter hæc verba totam poſuit prophetiam. Nam quum manſuetus eſſet ac mitis, non contendit aduerſus contradictores: neq; clamauit, dū ei fieret iniuria: neq; foris docuit, vt faciūt hi qui gloriam ab hominibus venantur: ſed in templo, & in ſynagogis Iudæorum, ac in deſertis montibus & littoribus. Deinde prophetat etiam de imbecillitate eorū, qui huic omnipotenti Deo inſidiabantur.

Arundinem comminutam non confringet.) Arundinem vocauit Iudęos, tanquam valde imbecilles ad diuinam & inexpugnabilem eius potentiam: nec tamen ſimpliciter arundinem, ſed etiam comminutam, ad augmentum imbecillitatis eorum. Dicit ergo quod potens ſit eos tanquam arundinem comminutam facillime confringere: nec tamen hoc faciet propter ſuam tolerantiam ac modeſtiam.

Et linum fumigans non extinguet.) Hic Iudęorum accenſum aduerſus Chriſtum animum ſignificat: quem etiam linum fumigans appellat, vt quod facile extingui poſſit a Chriſti virtute: ſicut facile quis extinguit linum fumigans, id eſt accenſum. Linum autem in hoc loco intelligimus pannum lineum: hunc tamen non extinguet vt patiatur: & patiendo demonſtret eximium, quem erga nos gerit amorem ſuum.

Donec eijciat ad uictoriam iudicium ſuum.) Donec ad finem ac perfectionem deducat iuſtitiam ſuam. Siquidem victoriam nominauit perfectionem: iudicium autem, iuſtitiam. Quouſq; adimpleat iuſtitiā ſuā, quouſque ſuas oſtendat iuſtificationes, quibus Iudæos condemnet, & eorum impudentem amputet cauſationem. Poſt hæc autem tanquam vaſa figuli, confringet illos in virga ferrea, principatu Romanorum Veſpaſiani & Titi, qui eos obſederunt ac exterminauerunt.

Pſal. 2.
Ioſephus de bello Iuda. lib. potiſſimum ſexto & ſeptimo.

Et in nomine eius Gentes ſperabunt.) Sperabunt quod ſolus ipſe in afflictionibus inuocatus, ſperantes in ſe liberabit.

CAPVT .XXII. DE DAEMONIACO CAECO ET MVTO.

T*Vnc adductus eſt ei dæmoniacus ſurdus & mutus: & curauit illum, ſic ut qui cæcus & mutus fuerat, & loqueretur, & uideret.)* Dictio τότε tunc, interdum conſequentiam, rerumq; ordinem ſignificat: ſicut etiam particula ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ In illo tempore: quandoq; vero vtraq; harum tempus ſolum denotat, quo facta ſunt ea quæ dicenda ſunt. κωφὸν aūt hoc in loco mutum accipimus non ſurdum, vt alibi.

Et obſtupuerunt omnes turbæ, ac dicebant: Num hic eſt filius ille Dauid?) Audierant enim prophetas annūciantes, quod de ſemine Dauid venturus eſſet Chriſtus.

Quo audito Phariſæi, dicebant: Hic non eijcit dæmonia niſi per Beelzebul principem dæmoniorum.) Inuidia namque ad gloriam illius mordebantur: ideo etiam ſua praua æmulatione, nō verebātur diuinæ naturę opera Beelzebul aſcribere, dicentes: Hic non eijcit dæmonia propria virtute, ſed per Beelzebul: illum ſibi familiarem habens & amicum. Nam alibi quoque

Mar. 3.

quoq; dicebant: Beelzebul habet.

Ieſus autem ſciens cogitationes eorum dixit illis.) Apud ſeſe enim hæc dicebant timentes turbam: ipſe vero ſecretum cordis eorum publicauit: hinc etiam Deum ſe eſſe demonſtrans. Vide autem quod primum ob id accuſatus non obiurgauit illos: cognoſcendam tradens ſuam potentiam, tũ a pluribus ſignis, tũ a doctrina quę inde ſequuta eſt. Quia vero rurſum idẽ dicens, perſeuerabant dicẽtes in nullo meliores effecti, deinceps eos obiurgat, ac redarguit illorum inſaniam. Id tamen cum manſuetudine facit, inſtruens nos, vt peccantes manſuete arguamus. Et ab his quæ communiter accidunt format rationem: ſumitq; tria exempla notiſſima & indubitata. Primum quidem ſupremæ potentiæ, alterum mediæ, tertium vero infimæ: confirmans quod ſiue magnum quippiam, ſiue medium, ſiue infimum ſit, quod aduerſus ſeipſum exerceat ſeditionem, peribit.

Omne regnum diuiſum adverſus ſeſe, deſolatur.) Seditionem inter ſe inuicem agentibus his qui diuiſi ſunt.

Et omnis ciuitas uel domus diuiſa aduerſus ſeipſam, non ſtabit.) Non ſtabit propter dictam cauſam.

Et ſi Satanas Satanam eijcit, aduerſus ſeſe diuiſus eſt: quomodo ergo ſtabit regnum eius?) Si Satanas qui princeps eſt dæmoniorum, aperte ac violẽter Satanam perſequitur, neque enim ſuum domicilium vltro vnq̃ relinqueret; ſed omnino inimicus eſt is q patitur, perſequutionẽ inferenti. Itaq; contra ſeipſum diuiſus eſt, ſeparatis ab eo dæmonibus, qui ſubiecti erant: & quomodo ſtabit regnum eius quod in illos habet: Si ergo princeps illorum eſt, nequaquam eos expellendo, ſeditionem aget aduerſus illos: nequaq̃ homini contra dæmonem auxiliabitur: nec hominẽ vnq; amare poterit, qui ab initio homicida eſt.

Et ſi ego per Beelzebul eijcio dæmonia, filij ueſtri per quem eijciunt?) Poſt primã accuſationis dilutionem, ad ſecũdam procedit manifeſtiorem. Nã quia diſcipuli quoq; eius iam dęmones eijciebant, ſumpta ab ipſo poteſtate, ab his magis Phariſæos arguit, qui ſola moti inuidia eum accuſabant. Siquidem nihil huiuſmodi illis obijcientes, ſolum ipſum ita accuſabãt. Filios autem Phariſęorum Apoſtolos nominauit, eo quod Phariſęi patrum ordinem retinerent inter Iudęos, a quibus deſcendebant Apoſtoli: vel quia illis iuniores erant. Interrogat ergo: Per quem eijciunt? an etiam per Beelzebul? & quare illos quoq; non accuſatis? Si autem per diuinã gratiã, vtique Deus ego ſum: Nã p nomẽ meũ dæmonia eijciũt.

Ideo ipſi iudices ueſtri erunt). Quia ergo ipſi quoq; dæmonia eijciũt, nec accuſantur a vobis: propterea ipſi iudices veſtri erunt: & condemnabunt vos non de omnibus quæ in vita perpetraſtis. Nã id ſolius Dei eſt: ſed de hac blaſphemia, quoniã illis relictis, moti inuidia me ſolum accuſatis. Vel propter hoc, quia quum ſint filij veſtri, & agnouerint veritatẽ, condẽnabũt vos patres ſuos, qui hãc cognoſcere noluiſtis.

Si autem per ſpiritum Dei ego eijcio dæmonia, profecto peruenit ad uos regnũ Dei.) Poſtquam demonſtrauit, quod non per Beelzebul eijceret dæmonia, ſimul etiam ex conſequenti oſtendit, quod ea per ſpiritum Dei eijceret.

Luc.11. Spiritum autem Dei nunc potentiam vocat. Nam & Lucas, Per digitũ Dei dixit, hoc eſt per manum. † Manum vero Dei, potentiam Dei dicimus. Si vero ego per potentiã, inquit, diuinã eijcio dæmonia, nõ quaſi nudus homo, ſed quaſi Dei filius, profecto peruenit ad vos regnũ Dei. Suum autem dicit regnum, quod videlicet per Chriſtum eſſe venturũ, prophetæ prænuntiauerunt. Nam ſolius Dei eſt per potentiam diuinam dæmones eijcere. Apoſtoli nanque non propria potentia, ſed per diuinam gratiam illos eijciebant. Neque enim potuerunt tanquam Deus, ſed gratiam a Deo habebant. Chriſtus ſiquidem ſolo iuſſu dæmones fugabat: illi vero per nomen eius ipſos expellebant. Si vero peruenit ad vos regnum Dei, quare illud repellitis? quare contra veſtra bona pugnatis? hoc nanque tempus eſt veſtræ ſalutis, quod olim prædixerunt prophetæ.

† *Digitus Dei hic dici poteſt ſpiritus ſanctus. Quum enim cæteri euangeliſtæ dixerint, Si ego per ſpiritum Dei eijcio dæmonia, Lucas dixit, Si ego per digitum Dei eijcio dæmonia.*

De domo fortis. *Alioqui quomodo poteſt quiſpiam domum fortis ingredi, uaſaque eius diripere, niſi prius uinxerit fortem, & tunc domum eius diripiet?)* Ab exemplo ſermonem producit. Per fortem autem, principem dæmoniorum ſubindicat: non quod natura fortis ſit, ſed quod vſque tunc tyrannice regnauerit: eosque qui præ ſegnitie imbecilles erant, oppreſſerit. Vaſa vero eius ſubiecta dæmonia erant, quæ & arma eius dici poſſunt: Nam τὰ σκεύη etiam arma dici ſolent. Ideo quoque Lucas arma eius ipſa vocauit: per quæ miſeros homines in ſeruitutem redigebat. Hoc ergo exemplo conſiderationem inducit, quæ oſtendat non ſolum quod principem dæmoniorum amicum non habeat, ſed potius quod fortitudinem eius tanquam inimiciſſimi alligauerit. Eſt autem conſiderationis ſcopus, quod ſicut non poteſt quiſquam domum fortis ingredi, vaſaque eius diripere, ab illo conſeruata, niſi primum fortem vinxerit: ita neque hic rapuiſſet dæmonia, hoc eſt diſperſiſſet, niſi primum vinxiſſet principem illorum, qui eis fortitudinem præſtabat. Scire autem oportet, quod non vndiquaque exempla ad omne propoſitum aptantur rebus ad quas aſſumuntur: ſed vt plurimum in magis proprijs ac principalioribus partibus. Quidam vero dicunt vaſa dæmonum eſſe dæmonijs agitatos, quos Chriſtus ab illis rapuit, vinctis eorum virtutibus. Poſſunt quoque dici vaſa diaboli, omnes qui opera diaboli exercent, eiusque voluntatibus ſubſeruiunt.

Qui non eſt mecum, aduerſum me eſt: & qui non congregat mecum, ſpargit.) Altera quoque conſideratione confirmat, quod potius ſit ei inimiciſſimus princeps dæmoniorum. Quod enim non ſit cum Chriſto, nec cũ eo congreget, manifeſtum eſt ab vtriuſque operibus. Chriſtus ſiquidem omnem docet virtutem: quumque omnes amet, ægrotos ſanat: Ille vero e diuerſo omnem docet prauitatem: & quum homines odio habeat, ſanos corrumpit. Quod ſi neque cum eo eſt, nulla videlicet in re ei conformis, ſicut demonſtratum eſt, neque cum eo congregat ad fidem: omnino aduerſus eum eſt, & ſpargit quos Chriſtus congregat, quantum in ſe eſt. Quum autem dixiſſet, Qui non eſt mecum, aduerſum me eſt, ac obſcure

ſcure loqui viſus eſſet: ſermonem interpretatus eſt, addens: Et qui non congregat mecum, ſpargit: diabolo vero coniunxit Iudæos, qui aduerſum ſe erant: & quę ipſe congregabat, q̃tum in eis erat ſpargebant.

Propter hoc.) Quia talia aduerſum me dicitis.

Dico uobis: Omne peccatum & blaſphemia remittetur hominibus: at in ſpiritū blaſphemia non remittetur eis.) Non ſimpliciter omne peccatum, & omnem blaſphemiam dicit: per ea enim quæ ſequuntur, manifeſtauit quam omnem dicat blaſphemiam, & quod omne peccatum. Ait enim: De ſpiritu blaſphemię.

Et quicunque dixerit uerbum aduerſus filium hominis, remittetur ei: quicunque autem dixerit aduerſus ſpiritum ſanctum, non remittetur ei, neq; in præſenti ſeculo, neque in futuro.) Quicunq; inquit peccauerit aduerſus humanitatē meam, hoc eſt quiſquis dixerit blaſphemum verbum aduerſus eam, offenſus quod tanq̃ homo edam, bibam ac dormiam, aliaq; quæ humanæ ſunt propria naturæ, vt homini conueniunt, & faciam & patiar, confirmans quod vere humanam ſuſceperim naturam: huic omnino ignoſcetur, quaſi non ex induſtria male egerit, ſed per veritatis ignorantiam blaſphemauerit. Qui vero Deo dignas videns operationes, quas ſolus facere poteſt Deus, ipſi quoq; Beelzebul illas aſcripſerit, vt vos etiam nunc facitis, & ita aduerſus ſpiritum ſanctum blaſphemiam dixerit, ſiue aduerſus diuinitatem (nam hanc vocat nunc ſpiritum ſanctum) hic quaſi ex induſtria manifeſte ac ſcienter peccans, & Deum iniuria afficiens, ac inexcuſabiliter delinquens, veniam non conſequetur. Quod autem ſequitur, Neque in præſenti ſeculo, neque in futuro: addidit, docens maximam ac tremendam eſſe aduerſus Deum blaſphemiam: & quod hominum quidam hic & in futuro ſæculo ſupplicia ſuſtinent, vt Sodomitæ & Iudæi. Et de Sodomitis quidem prædiximus decimonono capite: Iudæi vero & hic pœnas dederunt, a Romanis miſerabiliter afflicti: & ibi, miſerabilius cruciati dabunt. Quidam vero hic ſolum puniuntur, vt fornicarius ille apud Corinthios Satanæ traditus. Aliqui autem ibi tantum, vt diues ille in flamma cruciatus. Præterea nōnulli neq; hic neq; ibi, vt Apoſtoli & prophetæ ac Iob. Nam quę ipſi patiebantur, non vltionis erant a Deo immiſſæ, ſed certaminum ac luctarum. Quod ergo minatur, aduerſus illos eſt, qui immutabiliter in peccato remanent. Manifeſtum eſt autem, quod eis qui reſipiſcunt, & hic & ibi remittetur. Multi enim qui tunc ita deliquerant, quum poſtmodum credidiſſent, veniam omnino ſunt adepti. Supra.10. Ioſephus loco ſupradicto. 1. Corinth.5. Lucæ.16. Iob.1. &.2.

Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum: aut facite arborem uitioſam, & fructum illius uitioſum. Ex fructu enim arbor cognoſcitur.) Facite, hoc eſt dicite. Rurſum autē confundit illos, tanq̃ ea deducentes in accuſationem, quę ſibi mutuo non conſtabant, ſed præter naturam erant. Nam quia op⁹ abigendi dæmones non improbabant, q̃q̃ admodum impudentes eſſent, eum vero calumniabantur qui illos abigebat: ab exemplo illos redarguit, vt qui opus quidem iudicarent bonum, eum autem qui operaretur, malum: quod impudentię eſt ac repugnantię. Et arborem ſane appellat ſeipſum: fructum vero, opus ſuum. Ait ergo: Aut dicite operatorem bonum, & opus eius bonum; aut operatorem malum, & op⁹ De bona & mala arbore.

eius malum. Nam ſi opus bonum eſt, operator quoq; eius bonus erit. Ex opere ſiquidem cognoſcitur operator: ſi boni operis, bonus: ſi praui, prauus. Quinto enim capite docuit, quod non poteſt arbor bona fructus malos facere, neq; arbor vitioſa fructus bonos facere.

Supra.7.

Progenies uiperarum, quomodo poteſtis bona loqui, quum ſitis mali?) Non mirum eſt ſi huiuſmodi conuitia iactatis. Nam quum mali ſitis, non poteſtis bona loqui. Deinde naturali quoq; ratione demonſtrat, quod hoc non poſſint.

Ex abundantia enim cordis os loquitur.) Siquidem quum in corde vitium ſcaturiat, neceſſario ab eo quod abundat, effunditur prauitas quę eſt ſermo malus. Et quemadmodum medici circa principia quidem, exilientes humores intus remanere cogunt: quum autem illi ſubſcaturiunt, iam vincuntur, & ſic illi abundantes proſiliunt: Ita ſane & qui praua nutriunt conſilia. Ipſos vero progenies viperarum appellauit, ſicut etiam Iohannes Baptiſta tertio capite. Ibi ergo & huius quære expoſitionem.

Supra.3.

Bonus homo de bono theſauro profert bona: & malus homo de malo theſauro profert mala.) Docet nunc id quod dictum eſt, puta os ex abundantia cordis loqui, nō in malis tantum fieri hominibus, verum etiam in bonis. Et theſaurum quidem vocat ſcaturiginem fontemq; bonitatis ac prauitatis: bona autem & mala, bonos malosq; ſermones.

Sed dico uobis quod de omni uerbo otioſo quod loquuti fuerint homines, reddent rationem in die iudicij.) Otioſum dicit calumniatorium & vanum, vel ſuperfluum ac nociuum: rationem vero, examen & reſponſionem. Non eſt autem modica correctionis pars, non ſolū reſpondere & redarguere, ſed & comminari, quod ſane plerunq; facit.

Ex uerbis enim tuis iuſtificaberis, & ex uerbis tuis condemnaberis.) Ex bonis quidem iuſtificaberis, ex malis vero condemnaberis.

CAPVT .XXIII. DE REQVIRENTIBVS SIGNVM.

T*Vnc reſponderunt quidam Scribarum ac Phariſæorum, dicentes: Magiſter uolumus a te ſignum uidere.*) Quum admirari ac ſuccumbere oporteret, tunc rurſum impudenter loquutur: & quem paulo ante dęmoniacum temerario auſu vocabant, nūc adulatorie magiſtrum vocant: & poſt tot miracula, ſignum videre quærunt: non vt credant, ſed vt eum opprimāt. Quum enim non poſſent ei contradicere, dum facile illos conuinceret: ad opera tranſeunt. Lucas autem dicit quod alij tentantes ſignū de cœlo quærebant ab eo. Suſpicabantur ſiquidem quod ſigna in terra, pręſtigijs fallendo, æderet: ſignum vero de cœlo nequaq; facere poſſet, quū a Deo non eſſet. Etenim alibi quoq; dicebant: Hic homo non eſt a Deo.

Luc.11.
Iohan.9.

At ille reſpondens dixit eis: Generatio praua & adultera ſignum quærit.) Quū illi contumelioſi eſſent, patienter eos ferebat: dum autem adularentur, aſpere reſpondit, vtpote qui neq; animi vehementia vinceretur, neque adulatione molleſceret: hos vero a progenitorum carpit prauitate tāq̄

di gnam

dignam illis ſobolem. Prauam quoq; dixit hanc progeniem quaſi iam olim incredulam ac tentantem. Ait enim Dauid: Et nō crediderunt in mirabilibus eius. Ac rurſum: Et tentauerunt & exacerbauerunt Deū excelſum. Adulteram vero propter progenitorum a Deo defectionē: qui olim fide a Deo diſiuncti, fidei dęmonum adhęſerunt. Adulterium quippe etiam nominauit idololatriam veteris teſtamenti ſcriptura, id q; frequenter in propheticis libris inuenies.

Pſalm.77.& 105.

Ezech.16. Oſee.1.&.4

Et ſignum non dabitur ei, niſi ſignum Ionæ prophetæ.) Non dabitur ei, quia non ex fide, ſed ex dolo, tentando ſignum quærit. Quid ergo, non fecit deinceps ſignum vllum? fecit vtique: at non propter illos, nā ipſi obdurati erant: ſed ad aliorum vtilitatem. Signum vero Ionæ prophetæ, vocat reſurrectionem ſuam e ſepulchro poſt tres dies & tres noctes. Iam enim hanc Iudæis prędicit: vt quum reſurrexerit, ad memoriam reducant quod hanc illis prædixerit, diebus etiam ac noctibus proprię ſepulturæ ad minutum deſignatis. Propter hoc ſiquidem ipſo ſepulto, congregati ſunt ſummi ſacerdotes & phariſæi ad Pilatum, dicentes: Domine recordati ſumus quod impoſtor ille dixit adhuc viuens, Poſt tres dies reſurgam. Hanc vero, ſignum Ionę prophetæ nominauit, ꝓpter ſimilitudinem, quam etiam manifeſtat dicens.

De Iona.

Infra.27.

Sicut enim fuit Ionas in uentre ceti tribus diebus & tribus noctibus, ita erit et filius hominis in cordæ + terræ tribus diebus ac tribus noctibus.) Hoc vere ſignum erat, & ſignorum omnium maxime admirandum: nullius enim facta eſt vnquam talis a mortuis reſurrectio. Datum eſt autem huiuſmodi ſignum Iudæis infidelibus, hoc eſt opere impletum eſt apud eos hoc miraculū: quo certiores ſint hunc Deum eſſe omnipotentem: & deinceps quaſi Deo repugnantes, conſcientiam habeant acerbe illos torquentem, & futura quæ eos comprehenſura ſint mala præſagientem. Cor vero terræ intelligit illius profunditatem. Nam in profunditate illius, lapidibus inciſum erat ſepulchrum. Tres autem dies cum noctibus ſub terra permanſit, vt crederetur fuiſſe mortuus.

Ionæ.2.

\+ *Cor terræ ſepulchrum uocat.*

Viri Niniuitæ ſurgent in iudicio cum generatione hac, & condemnabunt eam: quia pœnitentiam egerunt ad prædicationem Ionæ: & ecce plusquam Ionas eſt hoc loco.) Simul tanquam omnia præcognoſcens & horum prędicit impœnitentiam, quæ etiam poſt ſuam futura erat reſurrectionem: & ſimul ipſos exterret. Dicere ſolemus hunc aut illum in futuro iudicio nos condemnaturum: non quaſi ille futurus ſit iudex: ſiquidem omnium iudex vnus erit Chriſtus: ſed quod illius operatio noſtris collata confundet nos. Hanc quoque conſuetudinem ſequutus eſt Chriſtus. Plus autē, ait, q̄ Ionas eſt hoc loco. Ionas enim ſeruus erat, Chriſtus vero dominus: Ille e ceto egreſſus eſt, iſte ab inferno: ille inuitus prędicauit, iſte ſponte: ille peregrinus erat, iſte cognatus ſecundum carnem: ille ſubuerſionem prædicauit, iſte regnum cœlorum: ille nullum fecit ſignū, iſte innumera: de illo nullus prædixit, de iſto omnes prophetæ. Præterea Niniuitæ barbari erant, Iudæi diuinis enutriti ſcripturis. Et illi quidem nihil a Iona audierunt præter id tantum, Adhuc tres dies et

Ne nos accuſes q; tres dies di-

hic poſuerimus, imo nec autorē noſtrum: ui- de tranſlationē.70. interpretū Ion.3.q τρεῖς ἡμέρας legūt. In Hebræo tamē legitur ארבעים *arbahim, hoc eſt quadraginta. Verū autor noſter proculdubio linguā ignorabat Hebræā, ſequutus ſemp.70.interpretes.*

Niniue ſubuertetur,& ſtatim ei crediderūt: iſti vero variam a Chriſto ac profundiſſimam audierant doctrinam, nec ei crediderunt. Multa quoq; & alia inuenire poterimus, quæ Chriſtus maiora habuit.

De regina Auſtri.

Regina Auſtri ſurget in iudicio cum generatione hac, & condemnabit eam: quia uenit a finibus terræ ad audiendam ſapientiam Solomonis: & ecce plusquam Solomon eſt hoc loco.) Auſtrum dicit regionē a qua flat Auſter, dico ſane Aethiopiam, quam Saba vocauit tertius Regum liber. Sita eſt autem hæc regio ad finē orbis habitabilis. Plus inquit eſt hoc loco quam Solomon. Nam Solomon ſolius Iudææ rex erat, Chriſtus vero rex cœli & terrę. Ille de ſapientia humana ipſi diſſeruit, hic de ſapientia diuina ſermones habuit. Poſtq̃ ita prauitatis illorum exceſſum a comparatione demonſtrauit, prædicit deinceps per parabolam quę eos comprehenſura eſſent mala.

2 Regum.10.

De ſpiritu immundo.

Quum autem immundus ſpiritus exierit ab homine, perambulat loca arentia, quærens requiem, & non inuenit.) Arentia loca dicit deſerta. Significat autem ſanctorū animas nullum affectionis humorem habentes, quæ etiā deſertæ ſunt, nec vllius vitij fœcundæ.

Tunc dicit, Reuertar in domum meam unde exiui.) Domum ſuam vocat hominem a quo egreſſus eſt non volens, ſed iuſſu diuino.

Et quum uenerit, inuenit eam uacantem, ſcopis purgatam & ornatam.) De liberatis a dæmone hoc dixit, qui ob ſegnitiem ac negligentiam facile rurſus a dæmone inuaduntur & capiuntur. Inuenit, inquit, priorem domum ſuam vacantem ac vacuam ſpiritu ſancto ſeu virtute. Præterea ſcopis purgatam & mūdatam, hoc eſt inſtructā ad ipſius ſuſceptionem; inſuper & ornatam ſiue delectabilem ſibi.

\+ *Tunc uadit & aſſumit ſecum alios ſeptem ſpiritus ſceleratiores ſe +, & ingreſſi habitant ibi.)* Sceleratiores, hoc eſt fortiores ad malefaciendum. Timuit enim ingredi, ne forte tanquam ſolus ac imbecillis rurſus eijceretur. Septem vero, Hebræi ſimpliciter pro multis accipiunt.

\+ *+ Spiritus malus q aſſumit ſeptē ſpiritus ſe ſceleratiores, eſt cogitatio gaſtrimargiæ ſiue gulæ, quam ſequūtur cogitatio fornicationis, auaritiæ, inuidiæ, iræ, triſtitiæ ſiue pigritiæ, uanæ gloriæ & ſuperbiæ.*

Et fiunt nouiſſima hominis illius peiora primis.) Prius enim ab vno dæmone torquebatur, poſtmodum vero a multis.

Sic erit & generationi huic peruerſæ.) Sicut qui a dęmone inquit agitabantur, ſi poſtq̃ ab eo liberati fuerint, negligentes ſint, facile rurſus vexationem ſuſtinent: Ita erit & generationi huic incredulę & imperſuadibili. Et vere ita illi contigit. Prius ſiquidem Iudęi dęmonibus agitabantur, colentes idola, eiſq; filios ſuos ac filias immolantes: ab his autem per prophetas liberati ſunt. Sed quia ſalutis domum neglexerūt, ſuumq; Saluatorem occiderunt, facile rurſus a dęmonibus capti ſunt: ideoq; inſanientes, mouerunt aduerſus ſe inuicē ſeditiones: cędibus que ſuę gentis hominum, Ieroſolyma impleuerunt, prout ſcripſit Ioſephus. Et iam factę ſunt nouiſſimę eorum calamitates grauiores prioribus. Nam quę ſub Veſpaſiano & Tito paſſi ſunt, longe miſerabiliora fuerunt

Lib.de bel. Iudaic. potiſsimū 6.&.7.

runt

runt his, quę ab Aegyptijs & Babylonijs ac Antiocho ſuſtinuerant. Exod 1.et.5.
Ideo etiam Chriſtus dicebat: Erit afflictio magna qualis nunquam 4. Regū. 17.
fuit neq; erit. Dicta igitur parabola nos quoq; docemur, quod quiſqs 24.25.
a malo liberatus eſt, nec melior efficitur, duram ſuſtinebit vltionem: & 1. Machab. 1.
ei qui poſtq̃ a peccato tyrannice primum imperante liberatus eſt, rur Infra.24.
ſus illi ſeſe acceſſu facilem prębet, miſerior erit poſterior condemnatio
priore. Hac enim cauſa dixit Chriſtus paralytico: Ecce ſanus fact⁹ es, Iohan.5.
non pecces deinceps, ne quid deterius tibi contingat.

Adhuc autem eo loquente ad turbas, ecce mater & fratres eius ſtabant foris quærentes ei loqui. Dixit autem illi quidā: Ecce mater tua & fratres tui foris ſtant, quærētes tibi loqui.) De matre & fratrib⁹ domini.
Foris, id eſt extra domum in qua docebat, ſtabant: eo quod propter turbam ad eum accedere non poterant, ſicut dixit Lucas. Miſerunt autem ad illum qui euocarent illum, vt ait Marcus, ſiue extra vocarent. Luc.8. Mar.3.
Fratres autem eius dicit filios Ioſeph, eo quod horū pater eſſet, & matrem illius ſibi deſponſauerat.

At ille reſpondens, ait dicenti ſibi: Quæ eſt mater mea, & quinam ſunt fratres mei?)
Hoc dixit non abnegans matrem ſuam. Qui enim hoc facere potuit, qui morti ſuę vicinus magnam illius curam habuit: neque dedignatus eſt ipſam habere matrem? Iohan.19. Quo modo inquam hoc feciſſet, qui ꝓpter reuerentiam quam erga illam gerebat, aquam in Cana conuertit in vinum: Iohan.2. & ſubditus erat non ipſi ſolum, verum etiam ei qui pater ſu⁹ dicebatur: Et erat inquit ſubditus illis. Luce.2. Si enim negaturus illam fuiſſet, aut ob eam pudore afficiendus, nequaquam ab ea natus fuiſſet.
Sed quia tunc multitudinem docebat, nec ęquum erat vt hos relinqueret, & ad matrem ac fratres procurreret, ait: Quę huiuſmodi mater mea eſt, aut qui huiuſmodi fratres mei ſunt, vt propter illorum obſequium, tantę multitudinis vtilitatem paruipendam? Non ergo vilipendens illos hunc loquutus eſt ſermonem: ſed docens quod præponēdam iudicet perditorum ſalutem parentum ac conſanguineorum obſequio. Nec mirum, quum propter hos, parentes ac conſanguineos habere ſuſtinuerit.

Et extenta manu ad diſcipulos ſuos dixit: Ecce mater mea & fratres mei.)
Matrem eos nominauit, quaſi doctrinæ verbum in intelligibili animæ vtero ſuſcipientes, & congruo tempore ipſum parientes. Fratres vero tanquam a patre cœleſti adoptatos per fidem, quam in Chriſtum habebant, factosque regni illius cohęredes. Deinde ſermonem hūc interpretatur.

Quicunque enim fecerit uoluntatem patris mei qui in cœlis eſt, ipſe meus frater, ſoror & mater eſt.) De eo q faciat Dei voluntatem.
Ipſe meus frater, ſoror & mater eſt: hoc eſt propinquus ac domeſticus meus, vtpote eadem faciens quę ego: ſiquidem & ego facio voluntatem patris mei. Sororis aūt mentionem fecit, quia filias etiam habebat Ioſeph: aut propter vxores hoc dixit. Dei autem voluntatē facit, qui euangelica pręcepta ſeruat & cuſtodit. Itaq; neq; mater eius aut fratres eius fuiſſent mater eius, niſi Dei voluntatem feciſſent.
Non eſt ergo hic ſermo abnegantis conſanguinitatem illorum iuxta carnem: neque enim dixit, Non ſunt, ſed præponentis eam quę ſecundum

dum virtutē eſt, ac docentis nullam illius eſſe vtilitatē, niſi & hęc adſit. Qđ ſi nec Dei matri genuiſſe illū ꝓfuiſſet, niſi virtutē ſequuta fuiſſet, cui alteri proderit, viri ſancti eſſe cognatum, ſi virtutem non habeat. Cōtingit enim & cognatos non haberi ꝓ cognatis, & non cognatos pro cognatis haberi: illud quidem propter vitam diſſimilem, hoc autem ꝓpter conuerſationis ſimilitudinem. Quia & alibi quum mulier quæ-
Lucæ. 11. dam dixiſſet, Beatus venter qui te portauit, & vbera quæ ſuxiſti, non negauit, ſed pari modo dixit, Beati qui audiunt verbum Dei & cuſtodiunt illud. O admirandam virtutem, quæ ad ſe accedentes ad tantum extollit honorem, vt ipſos Chriſti faciat eſſe cognatos. Chryſoſtomus autem dixit quod mater eius humanum quiddam & ipſa tunc patiebatur, volens turbis demonſtrare quem erga ſe Chriſtus haberet honorem: ideo etiam quum ille doceret, importune acceſſit, & mittēs accerſiuit eum extra domum, tanquam videlicet ſua autoritate ad interpellandum eum accederet: Nam ſperabat illum continuo relictis omnibus ad ſe egreſſurum, quaſi ad matrem. At ille hoc cognito contrarium potius fecit: & non ſolum ad illam non eſt egreſſus, ſed magis verbis ſuis intentionem illius qua gloriolam venabatur confudit, & tyrannicum vanę gloriæ affectum abegit.

Cap. xiii. *In die autem illo egreſſus Ieſus de domo ſedebat iuxta mare: & congregatæ ſunt ad eū turbæ multæ, ita ut ipſe nauim ingreſſus ſederet.*) Domus erat alicuius qui in illum crediderat. Sedebat ergo iuxta mare propter loci amplitudinem: magna vero multitudine inibi aggregata, ingreſſus nauim quæ in portū adducta erat, ſedens piſcabatur eos qui erant in terra.

CAPVT .XXIIII. DE PARABOLIS.

Omniſque turba in litore ſtabat: & loquutus eſt illis multa in parabolis) Per parabolas omnem hunc texit ſermonem: eo quod maximæ turbę, immixti eſſent plures Scribę & Phariſęi, quibus nolebat doctrinę nuda proponere ſecreta, propter inſanabile illorum vitium.

De ſeminato ſemīe *Dicens: Ecce exijt qui ſeminabat ad ſeminandum.*) Lucas autem addidit, Semen ſuum. Qui ſeminabat erat Chriſtus docens: ſemen vero ſuum, ſermo doctrinæ illius. Exiuit ergo in ciuitates & vicos Iudęę ad ipſum ſeminādum in terram intellectualem animarum humanarum, ſiue in mentem illorum.

Et dum ipſe ſeminaret, alia quidem ceciderunt iuxta uiam: & uenerunt uolucres cœli & comederunt illa.) Interpretatus eſt Chriſtus ipſe hāc parabolā, & eas quæ in ſequentibus ponūtur: dicemus tamē & nos de ipſis iuxta vires. Via dicitur qui ſegnis eſt: qui verbum doctrinæ auditu quidem percipit, verum illud in corde ſuo præ ſegnitie non abſcondit: ſed quaſi via conculcata, ideoque dura, ipſum fert leuiter impoſitum. Volucres autem cœli dæmonia ſunt in aëre habitantia (nam & aërem cœ-
Pſalm. 8. lum appellauit ſcriptura) quę ſuper ipſum deuolātes, qđ in corde eius ſeminatū erat tollūt, vtpote nō occultatum. quod eni dicit, Comederūt,

idem eſt

idem eſt ac ſi dicatur, abſtulerunt & corruperunt.

Alia uero ceciderunt in loca petroſa, ubi non habebant terram multam: & ſtatim exorta ſunt, quia non habebant terræ profunditatem: quum autem exortus eſſet ſol, exuſta ſunt: & quia non habebant radicem, exaruerunt.) Petroſa loca puſillanimis eſt aut parui homo animi, qui ſemen quidem in corde ſuo abſcondit, verum non habet terram multam ſiue profunditatem: in quo protinus exorta eſt fides, non tamen firmiter ſolidata, eo quod ſtabilitatem, vt dictum eſt non habeat. Nam quæ modica terra occultantur, velociter exoriuntur: ſole autem exorto, dico ſane propoſita tẽtationis probatione, exuruntur ac inflammantur: & quia radicem non habẽt, qua refrigerentur ſiue ſtabiliantur, exareſcunt, fidemq; produnt.

Alia autem ceciderunt in ſpinas, & aſcenderunt ſpinæ ac ſuffocauerunt illa.) Spinæ ſunt vitæ ſolicitudo, pungens animam ac deijciens: præterea & deceptio diuitiarum, ſicut & delitiæ ac vana gloria, vinolentia aliaq; huiuſmodi, quæ omnia ſunt mera deceptio: bona ſiquidem videntur, verum pungunt & hæc in modum ſpinæ, ac moleſta ſunt. Aſcenderũt autem, hoc eſt creuerunt, potentiores effectæ ſunt.

Alia uero ceciderunt in terram bonam.) Terra bona eſt anima bona, & prædictis affectibus libera, ac conueniens ad fructum virtutis ferendum. Vide autem q̃ rara ſint bona, q̃q; pauci ſint qui ſaluentur. Ecce enim ſola quarta ſeminis pars fructificat, tres autem pereũt. Et quidem is qui ſeminabat, ſuper omnes ſeminabat, hunc ab illo non diſcernens: attamen ſemen in quibuſdam periјt, apud alios vero plurimum multiplicatum eſt: & hoc factum eſt non ob ſeminis naturam: nã ipſũ æqualiter ac ſuper omnes iactatum eſt: ſed ob diſſimiles hominum mẽtes, ſuper quos ſemen proiectum eſt. Et quare indifferenter ſeminabat ſuper viam, ſuper petroſa & ſuper ſpinas? Omnino propter bonitatis ac iuſtitiæ ſuę magnitudinem, ne dicere poſſent in die iudicij, quod ſi etiam ſuper eos ſeminaſſet, fructum vtique attuliſſent. Sciebat nempe illos infrugiferos fore: attamen quod ſuum erat effecit, tanquam hominum amator, vt dicere poſſet. Quid me facere oportuit & non feci? Ieſaiæ.5. Hanc autem parabolam loquutus eſt, diſcipulos exhortans ne defatigentur ſi plures inueniant qui pereant, q̃ qui ſaluentur, neq; ob id ſeminare deſinant: pręceptorem ſuum in exemplum habentes, qui etſi infructuoſos præcognoſceret, ſeminabat tamen etiam ſuper ipſos.

Et dederunt fructum, aliud quidem trigecuplum, aliud autem ſexagecuplum, aliud uero centuplum.) Quemadmodum inter ſe differunt hi qui pereunt, ita rurſus differũt illi qui ſaluãtur. Tres ſiquidẽ eorũ qui pereunt enumerauit ordines: puta ſegnes, puſillanimes & ſeculi curis occupatos, ſimul & diuitiarum fallaciæ ſeruientes. Et rurſum tres conſtituit ordines eorum qui ſaluantur: dico ſane ferentium fructum centuplum, ſexagecuplum & trigecuplum. Per centuplum enim ſignificauit perfectam virtutis fructificationem, per ſexagecuplum mediã, et per trigecuplum minorem. Nam ad triginta duplum ſunt ſexaginta: cẽtum vero triplum, imo & ſupra triplum propter perfectionis excellentiam: vt illud quidem ferat centum, hoc eſt quandoq; in hoc homi

necen

ne centum: interdum vero quæ ſequuntur, in alijs & alijs. Suſcipit tamen & primos & ſecundos & tertios. Ne ergo ob ſegnitiem ſemē pdamus: aut ob puſillanimitatem ipſum prodamus: vel propter ſeculi curas, ſeu diuitiarum fallacias, illud ſuffocemus. Oportet enim primū vigilem eſſe ad eius ſuſceptionē: deinde tentationes longanimiter ferre: atq; deinceps ab oi ſolicitudine ſeculari, ac diuitiarū vanitate ſeparari: & ita terram bonam fieri, fructumque iuxta virtutem ferre ſiue perfectum ſiue medium ſiue minorem, & nequaquam perire. Nam ſi hæc quidem negligimus, illorum autem curam habemus, omnino perimus: vnde enim oriretur diſſimilitudo? Certe ſi non per ſegnitiem, attamen per puſillanimitatem: & ſi non per puſillanimitatem, tamen per anxiam curam & vanitatem perire poterimus.

Qui habet aures ad audiendum audiat.) Hoc quoq; viceſimo dixit capite, ibi ergo quære & huius expoſitionem.

Supra.11. *Quumque acceſſiſſent diſcipuli, dixerunt ei: Quare in parabolis loqueris illis?*) Intuiti turbas ægre ferentes, acceſſerunt tanquam magis familiares, et de illis hoc dixerunt.

At ille reſpondens dixit eis: Quia uobis datum eſt noſſe myſteria regni cœlorum.) Vobis recte videntibus & audientibus, ideoq; credentibus. Myſteria vero, hoc eſt arcana & ineffabilia quę ſunt regni cœlorum, ſiue regis cœlorum Datum eſt autem a Deo.

Illis uero non eſt datum.) Doloſe videntibus & audientibus, & ita non credentibus: eos autem dicit, qui erant immutabiles. Quid enim prodeſſet noſſe & non credere? Hæc itaq; conformia ſunt his quę

Supra.11. prius dixit: Confiteor tibi pater domine cœli & terrę, quod abſconderis hæc a ſapientibus & prudentibus, & reuelaris ea paruulis.

Qui enim habet, dabitur ei & abundabit: qui uero non habet, etiam id quod habet auferetur ab eo.) Qui fidem habet, dabitur ei ſecretorum cognitio, idq; abunde: qui vero fidem non habet, auferetur ab eo etiam id quod habet a Deo donum. Vniuerſi enim donum a Deo habent: hic quidem hoc, iſte vero illud: qui autem ſeſe digne præparāt, non ſolum accipiūt huiuſmodi notitiam, verum etiam abunde accipiunt: cæteri vero qui ita ſe non habent, non ſolum hanc non accipiunt, ſed ab illis quoq; auferūtur gratię quas prius acceperant.

Propterea in parabolis loquor illis, quia uidentes non cernunt, & audientes non audiūt, neque intelligunt.) Quia videntes corporeis oculis quæ a me fiunt miracula, claudunt animæ oculos: & corporalibus auribus meos audientes ſermones, claudunt eas quæ ſunt animę, ideoq; omnino increduli remanent. Vt autem ſcias quod animæ cæcitatem ac ſurditatem dicat, addidit: Neque intelligunt. Intelligere ſiquidem eſt ſecundum animam videre & audire. Talibus ergo merito, ac diſpenſatione quadā in parabolis loquebatur, ita vt ipſi quidem audirent, verum non intelligerēt: merito quidem, quia propter voluntariā prauitatē ſuā indigni erant, qui nuda audirent myſteria: quadam vero diſpenſatione, ne ſecretorum cognitionem, redderent contradictionis materiam; & ita grauiorem ſibi inducerent condemnationem.

Et com-

Et completur in illis prophetia Ieſaiæ.) Huiuſmodi prophetia iam ex parte completa erat in prioribus Iudæis, qui duri cordis fuerant: nunc autem perfecte complebatur in iſtis. Ieſaiæ.6.

Quæ dicit: Auditu audietis, & non intelligetis: & uidentes uidebitis, & non cernetis.) Auditu corporali audietis ſermones, & non intelligetis veritatē, quaſi ſponte obſurdeſcētes, quod ad animam ſpectat: & corporaliter vidētes videbitis miracula, nec tamē veritatem cernetis, pari modo tanquā voluntarie quo ad animam cæcutientes. Deinde addit quoq; propheta cauſam, ob quam hæc paſſi ſint.

Incraſſatum eſt enim cor populi huius.) Incraſſatum eſt, hoc eſt induratū eſt, excæcatū eſt inuidia, alijsq; ingratib⁹: & ideo intellectu carēt. De inuidia Iudęorum.

Et auribus grauiter audierunt: & oculos ſuos concluſerunt.) Aures ac oculos dicit animæ. Grauiter autem audierunt, hoc eſt obſurduerunt.

Nequando uideant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, ac conuertantur & ſanem eos. †) Inuidiæ magnitudine, alijsq; vt dictum eſt prauitatibus, excæcati ſunt ad intellectum, & obſurduerunt ad ſupernaturales ſermones: oculos vero clauſerunt ad ſtupenda opera, quaſi præ ignauia timentes, ne quo modo audiāt, videant, & intelligant a me quod opus eſt, vnde conuertantur & ſanem eos. Nam ex Chriſti perſona dicuntur verba hæc. Addidit autem iſta ad carpendum eos, quod ad extremam deuenerint dementiam. †

† *Dictio μήποτε nequando, intelligi poteſt, ut tantundem ualeat quantū, Ne quo modo: quale eſt & illud Apoſtoli: In manſuetudine inſtruite eos qui obſiſtunt, nequando det illis Deus intellectum ad ſalutem. Adduxit autem Deus hoc prophetæ dictum tanquam exiſtimantis fruſtra ad huiuſmodi populum prædicari.* † 2.Timo.2.

Veſtri autem beati ſunt oculi, quia uident: & aures quia audiunt.) Felices quia recte vident & audiunt.

Amen quippe dico uobis, quod multi prophetæ & iuſti deſiderauerunt uidere quæ uos uidetis, & non uiderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt.) Multi, & non omnes: quidam enim hæc & viderunt & audierunt, quanquam id ſupernaturaliter, vt Abraham & qui inſigniores fuerunt. Aut Multi, hoc eſt omnes: veluti quum dicitur, Et curauit multos, omnes nanque tunc curauit, vt habet alius euangeliſta. Et rurſum ibidem, Et dęmonia multa eiecit. Tunc enim omnia eiecit. Deſiderauerunt autem Deum videre incarnatum, Chriſtique miracula, & eius audire doctrinam. Prophetas vero appellauit etiam iuſtos. Aut iuſtos intelligit & alios ſanctos, qui ea quæ de Chriſto erant a prophetis audientes, deſiderauerunt videre & audire quæ dicta ſunt. Mar.1. Supra.8.

Vos ergo audite parabolam eius qui ſeminabat.) Vos qui creditis.

Quum quiuis audit uerbum regni, nec intelligit, uenit ille malus & rapit quod ſeminatū eſt in corde ipſius.) Verbum regni dicit verbū Dei, vel verbū fidei. Regnū enim eſt et fides. Nā q credit, affectibus imperat, Chriſtoq; conregnat. Nō intelligit, hoc eſt in cordis profundū nō recipit verbū: ſed illud dūtaxat auribus percipit. Malū vero, dixit diabolū, quemadmodū quinto capite pręcationem interpretātes tradidimus. Rapit aūt quod ſeminatum eſt, tanquā in ſuperficie poſitum nec occultatum. Supra.6.

Hic

Hic eſt qui iuxta uiam ſeminatus fuit.) Seminatur ſemen, hoc eſt in terram proijcitur: ſeminatur & terra, id eſt ſemen ſuſcipit. Ideo quod hic dicitur, Qui ſeminatus fuit, non de ſemine intelligimus, ſed de terra: ac ſi dicat: Hic eſt iuxta viã ſeminata terra, & idẽ in reliquis dicendũ.

Qui uero ſuper petroſa ſeminatur, hic eſt.) Quę vero iuxta petroſa ſeminatur terra, hic eſt de quo dicturus eſt.

Qui uerbum audit, & protinus cum gaudio recipit illud: non habet autem radicem in ſeipſo, ſed temporarius eſt.) Antea radicem diximus eſſe firmitatem. Tẽporarium vero dixit, facile mutabilẽ. Qui enim dum docetur facile verbum ſuſcipit, etiam quum tentatur facile reijcit.

Facta autem afflictione aut perſequutione propter uerbum, ſtatim offenditur.)
Luc. 8. Verbum nunc dicit illud, quod eſt de fide. Lucas autem, afflictionem ac perſequutionem, vno verbo tentationẽ appellauit: & loco verbi Offenduntur, dixit, Recedunt.

Qui autem in ſpinas ſeminatus eſt, hic eſt.) Terra quæ circa ſpinas ſeminata eſt, hic eſt quem dicturus eſt.

Qui uerbum audit, & ſolicitudo ſeculi huius, ac deceptio diuitiarum ſuffocant uerbum,
Mar. 4. *& infrugiferum efficitur.*) Marcus vero deceptioni addidit, Et cæterarum rerum cupiditates, complectens omne nociuum deſiderium. Lucas quoq; ſimiliter ſolicitudini voluptatem coniunxit. Seculi autem huius, hoc eſt vitę huius. Eſt enim & alia vita, futura vita, quę proprie vita dicitur, vtpote quæ ſemper durat, nec finem habet.

Qui autem in terram bonam ſeminatus eſt, hic eſt.) Terra vero quæ iuxta terram bonam ſeminata eſt, hic eſt qui ſignificabitur.

Qui uerbum audit & intelligit.) Qui intelligit, ſiue in profundo cordis abſcondit, vbi nullas pati poſſit inſidias. Ideo quoq; Marcus dixit: Qui verbum audiunt & recipiunt. Rurſum Lucas, Qui in corde honeſto ac bono auditum ſermonem retinent. Cor vero animam vtplurimum ſacra appellat ſcriptura.

Qui ſane fructum reddit, facitque: hic quidem centuplum, ille uero ſexagecuplum, ille autem trigecuplum.) Hęc in pręcedentibus perfecte ſumus interpretati.

Alia parabola de zizaniis agri. *Aliam parabolam propoſuit eis, dicens: Aſſimilatum eſt regnum cœlorum homini, qui ſeminauit bonum ſemen in agro ſuo.*) Regnum cœlorum nunc ſeipſum nominat, qui aſſumpta carne homini aſſimilatus ẽ. In ſimilitudine, inquit
Philip. 2. hominum factus. Semen autem bonum alio modo filios regni vocauit,
Infra eodem. prout ipſe interrogatus a diſcipulis interpretatus eſt, quemadmodum dicemus, quum eo peruenerimus. Ager vero eius, mundus eſt, tanquã creatura ac poſſeſſio eius.

Dormientibus autem hominibus uenit illius inimicus ac ſeminauit zizania inter triticũ & abijt.) Hac parabola alteras diaboli inſidias denuntiat. Quum enim terram bonam viderit fructum producere aut centuplum aut ſexagecuplum, aut trigecuplum: nec poſſe ſe aut ſemẽ rapere, aut quod germinatum eſt vrere vel ſuffocare: ſecundas aggreditur inſidias: & tanquam eius qui ſeminauit inimicus, nititur illius laborem perdere: dormientibusq; hominibus, ſiue curam circa agri cuſtodiam remittentibus (indicat autem præceptores & magiſtros, qui orthodoxorũ ſunt

cuſtodes)

cuſtodes) interſeminat zizania,hoc eſt hæreticos inter orthodoxos:nã hos triticum nominauit,tanq̃ ei qui ſeminauit vtiles.

Quum autem germinaſſet herba,fructumq; feciſſet,tunc apparuerunt & zizania.) Quemadmodum zizania tritico ſimilia ſunt in arundine,diſſimilia vero in fructu, eiq; nociua ſunt; ita & hæretici orthodoxis ſunt ſimiles habitu,ſed virtute diſſimiles,quæ eſt fructus: Virtus autem & prim⁹ omnium fructus eſt, dogmatum veritas. Et quemadmodum zizania vſq; ad fructificationem occultata creſcunt, tunc autem dignoſcuntur: ita ſane & hæretici quouſq; doceant,latentes permanent:vbi vero magnam aſſumpſerint fiduciam, tunc venenum effundũt ac dignoſcunt. Ideo quoq; in præcedẽtibus dixit,A fructibus eorum cognoſcetis eos. Præterea & aliter:quando ſeminauit Chriſtus,tunc nõ apparuerũt hæretici:quum autem creuiſſent orthodoxi,tunc demonſtrati ſunt.

Accedentes uero ſerui patriſfamilias dixerunt ei: Domine nonne bonum ſemen ſeminaſti in agro tuo? unde ergo habet zizania?) Paterfamilias ipſe eſt Chriſtus tanq̃ mundi dominus:ſeruos vero ſuos qui hęc dicant effingit orthodoxos,qui feruentiorem erga cultum ſuum gerunt zelum, qui frequenter admirãtur cũ indignatione,quod Deus zizania naſci permittat.

Ille autem dixit eis:Inimicus homo hoc fecit.) Hominem dixit diabolum tanq̃ nihil ab hominibus differentẽ,in eo quod eſt affectionibus ac voluptatibus eſſe ſubiectum,& tanquam æque vt homo res amãtem corporeas,terreniſq; admixtum eſſe.

At ſerui dixerunt illi: Vis ergo ut egreſſi colligamus ea?) Colligamus, violenter euellentes,ac gladijs demetentes.

Ille autem dixit eis: Non,ne quando colligentes zizania eradicetis cum eis ſimul & triticum.) Prohibuit auferri hęreticos,ne etiã pariter orthodoxi auferrẽtur. Futurum enim erat vt bella inuicem ac cædes orirentur.

Sinite ergo utraq; ſimul creſcere uſque ad meſſem.) Vtrumq; genus. Meſſem autem dicit mundi conſummationem. Iubet ergo vt vtriuſque generis homines ſinant viuere creſcentes, auctoſq; numero in mundo vſq; ad conſummationem. Veriſimile ſiquidem eſt,ante id tempus multos conuertendos hæreticos:nec tamẽ ob hoc illis commiſceri oportet: ſpacioſus enim eſt hic mundus: & illos per ſe viuere oportet, non ablatos quidem, ſed ſeparatos,ne docendo corrumpant quod ſeminatum eſt triticum.

Et in tempore meſſis dicam meſſoribus.) Meſſores nũc angelos nominat.

Colligite primum zizania.) Metite falce mortis inuenta tunc zizania.Quare autem primũ? Ne etiam tunc viuentes orthodoxi ſimul cũ hæreticis mixtim demeſſi,prauam concipiant ſpem.

Et ligate ea in faſciculos.) Colligate eos inuicem. Oſtendit autem ſermo quod hi qui in eodẽ peccato communicant, etiã in ſupplicio communicaturi ſunt eodem,ſimulq; vltionẽ ſuſtinebunt.

Ad comburendum ea:triticum uero congregate in horreum meum.) Similia quoq; Baptiſta Sadducæis ac Phariſæis comminatus eſt tertio capite, dicens de Chriſto,quod etiam triticum ſuum congregabit in horreũ ſuũ, Supra.3.
paleam autem comburet igni inextinguibili. Quare ergo ibi, & inue

nies quid appellet combuſtionem, quid horreum. Superfluum enim eſt
+ ſemel declarata, rurſum eodem modo interpretari.

Alia parabola de ſinapi.

Aliam parabolam adiecit eis dicens: Simile eſt regnum cœlorum grano ſinapis +, quod acceptum homo ſeminauit in agro ſuo.) Regnum cœlorum nunc dicit ſermonem fidei, tanquam regni cœlorum arrhabonem. Comparat autem illum grano ſinapis: quia breuis & paucis incluſus ſeminabatur, eo quod non poſſent diſcipuli in principio maiora ferre. Hinc eſt quod & propheta ſermonem abbreuiatum olim illum appellauit. Verum poſtquã ab agricola cultus, diuini ſpiritus irrigationibus creuerit, omnem aliũ excedit ſermonem, ac omnibus excelſior apparet. Per hanc vero parabolam prędicationis augmentum prænuntiat. De homine autem qui ſeminauit & de agro, in præcedenti parabola diſſeruimus. Dicitur autem mundus ager, ob hanc etiam cauſam, quia ſeminatur ac colitur in eo rationale frumentum,

Ieſaiæ.10. Roman.9.

+ + *Grano ſinapis prædicationem comparauit, & ob paruam apparentiam, & ob vilitatem dictionis ſeu phraſis: quæ in tantum creuit, ut attica ac mirabilis ad ratiocinandum Græcorũ philoſophia, occultata ſit magnitudine Euangelij, quod ruſticitatem præ ſe ferebat.*

Quod minimum eſt omnium ſeminum: ubi autem creuerit, maximum eſt inter omnia holera.) Minimũ qdẽ eſt quantitate, ſed maximum qualitate ſiue virtute: ideo quoque in magnitudinem excreſcit. Ad huius ſeminis ſimilitudinem & diſcipuli cum paruus grex eſſent, in magnum excreuerunt.

Et fit arbor ita ut ueniant uolucres cœli, & nidificent in ramis eius.) Hæc dixit ad demonſtrationem magnitudinis ac firmitatis eius. Quidam vero ramos ſermonis fidei, dixerunt homines credentes, in quibus aues cœli ſiue angeli nidificant, ſeruantes eos. Alij autem dicunt ramos eſſe virtutes quas germinare ſolet fidei ſermo: aues vero eos qui terrena ſupergrediuntur, atque ala mentis eleuantur ad cognitionis altitudinẽ.

Alia parabola de fermẽto.

Aliam parabolam loquutus eſt eis: Simile eſt regnum cœlorum fermento.) Per ſinapis parabolam, fidei crementum prius demonſtrauit, quod fit additione eorum qui quotidie credunt: per parabolam vero, fermenti vim eius prodit. Regnum enim cœlorum rurſum pro fidei ſermone ſumendum eſt.

Quod acceptum mulier abſcondit in farinæ ſatis tribus.) Satum (quod etiã Gręci σάτον dicunt) genus erat menſurę apud Hebręos. Tria vero nũc dixit multa: nam ſæpius per numerum trium, multa ſignificare ſolent. Et mulier intelligitur ſapientia, ſiue ipſe Chriſtus, eo quod fertilis ſit ac nutriat. Fideles ſiquidem per baptiſmũ generat, eosque cibo dogmatum fidei enutrit. Fermento autem comparatur ſermo fidei. Sicut enĩ fermentum quum ſit modicum, in multa tamen farina abſconditũ, per conſperſionem totam farinam in vnum ſimul corpus vnit, & in alteram ſpeciem, ab ea quam prius habebat, trãſmutat: quumque farina res ſit mortua, eã quodãmodo viuificat, ac vim habens actiuã, ſurſum aſcẽdere facit. Ita quoque fidei ſermo, quum vt dictum eſt, quantitate ſit modicus, in multorum hominum animabus occultatus per doctrinam, omnes in vnum vnit eccleſiæ corpus, ac in alteram conuerſationis ſpeciem tranſmutat: quumque mortui ſint ad opera virtutis, viuificat ad

eius operationem:& ſurſum aſcendere facit ad cœlum, omniaq́ efficit ſua ineffabili potentia.

Donec fermentetur totum.) Neq; enim in hominum animabus occultatum quieſcet, donec omnes in vnum vnierit, quos ſapientia illa præfiniuit, quæ omnium mentes præcognouit. Nam tria ſata quanq̃ ſignificatione multitudinem demonſtrent, attamen numero tandem definita ſunt. Magna ergo eſt prędicationis virtus: quodq́ ſemel fermentatum eſt, rurſum reliquę parti fermentum fiet. Quidam autem farinam dicunt homines; ſata vero tria ſiue tres menſuras, Iudęos, Samaritanos & Græcos.

Hæc omnia loquutus eſt Ieſus turbis in parabolis +, *nec ſine parabolis loquebatur eis: ut compleretur quod dictum eſt per prophetam qui ait: Aperiam in parabolis os meum, eructabo abſcondita a conſtitutione ſeculi.)* Sine parabola non loquebatur eis, tempore illo videlicet: multa enim ſæpius illis loquutus eſt ſine parabolis: tunc autem per parabolas loquebatur eis, vt compleretur quod dictum fuerat per Dauid. At tranſlatio ſeptuaginta interpretum habet φθέγξομαι προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς, loquar problemata ſiue ꝓpoſitiones obſcuras ab initio. Qui vero præſens Euangelium in Græcam tranſtulit linguam, dixit ἐρεύξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, eructabo abſcondita a conſtitutione ſeculi, Hebraicis hęrens dictionibus, quæ & hæc & illa ſignificant. Sicut Eructo ſignificat etiam loquor: & illi προβλήματα dixerunt αἰνίγματα, ſicut & Aquila teſtatus eſt. Aenigmata vero ſunt etiam euangelicæ parabolæ. Quemadmodum enim ænigmata abſconditam habent veritatem, ita ſane & illæ. Quod autem dicitur, A conſtitutione ſeculi, idem ſignificat quod, Ab initio mũdi. Marcus vero dixit, Et huiuſmodi parabolis multis loquebatur eis ſermonem, prout poterant audire, hoc eſt quatenus digni erant ad audiendum Scribæ & Phariſęi. Nam quia non ad ſumendam vtilitatem audiebant, ſed ad ſtruendam ſermonibus eius calumniam: in parabolis loquutus eſt eis: vt & ipſe ſuum opus adimpleret, & illi non intelligẽtes quæ diceret, per illa nihil proficerent.

De ipſis parabolis. Pſalm.77. Marci.4.

+ *Hæc dictio parabola ſignificat quandoque narrationem, ut quum dicitur: Poſuit nos in parabolam in Gentibus. Interdum autem ænigmaticum ſermonem, ut eſt illud: Intelligere parabolam & obſcurum ſermonem. Significat præterea ſimilitudinem, uelut ſunt hæ, quæ hic proponuntur. Ad hæc deſignat tropologiam, ut eſt illud: Fili hominis dic illis parabolam hãc: Aquila magna magnarum alarum, uocans aquilam regnum Aſſyriorum. Inſuper ſignificat figuram, ut quando dicit Paulus de Abraham quod obtulit filium, qui iuxta promiſſiones ſuſceptus erat. Vnde in parabolam, inquit, recepit eum.*

Pſal.43. Prouerb.1. Ezech.17. Hebr.11.

Tunc dimiſſis turbis uenit Ieſus in domum.) In domum vbi hoſpitabatur.

Et acceſſerunt ad eum diſcipuli eius dicentes: Ediſſere nobis parabolam Zizaniorum agri.) Seorſim libere interrogabant, vt qui prius audierant datũ illis eſſe vt noſſent myſteria. De ſola vero hac parabola interrogant, vt pote reliquas duas intelligentes, puta de ſinapi & de fermento, tanq̃ manifeſtiores: hæc autem formidabiliores circa finem minas habebat, quæ ipſos exterrebant.

Reſpondens autem dixit eis: Qui ſeminat bonum ſemen, eſt filius hominis.) Filium hominis ſeipſum nominat, propter humanitatem ſuam quę apparebat: & hoc frequenter dicit, confirmans quod vere humanitatem aſſumpſerit. Erit ergo tibi hoc deinceps manifeſtum.

Ager vero eſt mundus.) Superius de hoc prædictum eſt.

Bonum vero ſemen, hi ſunt filij regni.) Filij regni dicuntur, qui rectam ſeruant fidem: vtpote a rege Chriſto ſeminati ad colendam virtutem, & ad poſſidendum eius regnum. Filij vero mali illius, ſunt hęretici, tanquam a diabolo ſeminati ad colendam prauitatem, & similiter ad poſſidendum ignem ipſi pręparatum.

Zizania uero ſunt filij illius mali.) Modo de illis dictum eſt.

Inimicus autem qui ſeminauit ea eſt diabolus. Meſsis uero conſummatio eſt ſeculi: meſ-
Supra.9. *ſores autem ſunt angeli.)* Etiam de his prædiximus. Te autem meminiſſe oportet, quod decimooctauo capite meſſem vocauerit eos qui credituri erant, veluti paratos vt colligerentur: meſſores autē qui illos colligebant, Apoſtolos: in præſenti vero loco meſſem dicit ſeculi conſummationem, propter exciſionem a vita mortali: meſſores autem angelos, qui ab ea ſunt illos exciſuri. Similiter & ſemen ſuperius ſermonem fidei nuncupauit: in hac vero parabola eos qui crediderunt, iuxta alium videlicet & alium intellectum. Qui enim credidit & triticum dicitur, tanquam fructus primi ſeminis, verbi ſcilicet fidei: poterit nihilominus dici ſemen, vtpote rurſus alterum ad fidem fructificans. Non eſt autem interpretatus qui nam ſint dormientes homines, & qui ſerui patriſfamilias, ſed illos prætermiſit, aut tanquam manifeſtos: aut etiam docens quod non oporteat parabolas ad verbū interpretari, vt ait Chryſoſtomus, ſed tantū in locis maxime neceſſarijs, propter quę etiam aſſumuntur: Nam reliqua eo tantum fine pariter adduntur, vt apte effingantur. Nec iam vacat periculo, etiam hæc curioſe ſcrutari.

Sicut ergo colliguntur zizania, atque igni comburuntur, ita erit in fine ſeculi huius. Mittet filius hominis angelos ſuos, & colligent de regno ipſius omnia offendicula, & eos qui operantur iniquitatem.) Regnum ſuum vocat mundum, vt qui natura illi imperet iuxta diuinitatem: aut tanquam data ſibi omni poteſtate in cœlo & in terra. Offendicula vero, eoſdem dicit quos & operantes iniquitatem. Colligent autem eos, quum illi ex mortuis reſurgēt. Scire enim oportet, quod ſimul cum his reſurgent & iuſti. Verum antequam illi colligantur, rapientur hi in nubibus in occurſum domini
1. Theſſal. 4. in aëra, ſicut dixit Paulus: illi vero deorſum relicti quaſi indigni, colligentur poſtquam ipſe deſcenderit. Et primum quidem boni ac iuſti comprobabuntur: deinde mali condemnabuntur. Poſt has vero datas ſententias, primo ſane peccatores reijcientur in ſupplicium æternum:
Infra.25. deinde iuſti in vitam æternam, ſicut dicit ſexageſimo primo capite.

Et mittent eos in caminum ignis.) Per ſe quidem ſeminat, oſtendens quod ſibi proprium eſt beneficia præſtare: per alios vero ſuppliciū infert, demonſtrans quod ſit a ſe alienum punire.

Ibi erit fletus & ſtridor dentium.) Ibi in camino ignis ſempiterni: vel in illis qui punientur. Per fletum autem ſtridoremq; dentium, vehementem

hementem dolorem demonſtrauit.

Tunc iuſti fulgebunt ſicut ſol in regno patris ſui.) Verum quum tunc futurum ſit vt Dei ſplendor illos circundet: vtique ipſi conformes erunt ac diuini reddentur: & conſequens eſt, vt ſole ſplendidiores efficiantur: quomodo ergo dicit, Sicut ſol? Quia noto apud illos exemplo vtendum erat: nec quicquam illis notum erat, quod eſſet ſole ſplendidius.

Qui habet aures ad audiendum audiat.) Hoc frequenter dictis addit, excitans illos quo reddantur perſpicaciores.

Rurſum ſimile eſt regnum cœlorum theſauro abſcondito in agro, quem qui inuenit homo abſcondit: & præ gaudio illius abit, & omnia quæ habet uendit, emitque agrum illum. Quare turbis non præſentibus, in parabolis adhuc loquebatur diſcipulis? Quia ſciebat iam illos per ea quę dicta ſunt ſapiētiores effectos, ita vt poſſent intelligere. Ideo etiam poſt finem parabolarum ait eis: Intellexiſtis hæc omnia? dicunt ei: Etiam domine. Sicut autē in duabus ſuprapoſitis parabolis de ſinapi & de fermento, regnum cœlorū dicebat fidei ſermonem: ita quoque in iſta. Comparat autem ipſum theſauro propter ſpiritus ſancti diuitias, quæ in illo ſunt. Ager autē eſt mundus vt prędictum eſt. Scito ergo in mundo abſconditam eſſe fidem: in fide vero diuitias ſpiritus. Et cętera quidem parabolæ, prout dicta ſunt relinque. Conſidera autem quo modo is qui hunc ditantē theſaurum repperit, ſiue cognouit illum, ſtudioſe conatur (nam hoc indicat quod dicitur, Abit) & cum gaudio cuncta quæ habet diſtrahit, vt hunc ſolum lucrifaciat. Et intellige quod omnes deceat huiuſmodi parabola, non ſolum ne contriſtentur abiectis ſiue erogatis omnibus quæ poſſident pro fide, ſed etiam vt cum gaudio hoc faciant: & hanc abiectionem ſiue amiſſionem, lucrum ducant maximum: quodque is qui aut illa non reſpuit, aut non cum gaudio reſpuit, non poteſt fidei lucrifacere theſaurum. In omnibus autē quę habet, intelliguntur quæ in opere ac ſermone, & in mente ſunt peccata: quę omnia ſimiliter vendere oportet, hoc eſt relinquere.

Alia parabola de theſauro abſcondito.

Iterum ſimile eſt regnum cœlorum homini negotiatori quærenti pulchras margaritas, qui ubi inuenit unam præcioſam margaritam +, abiens uendidit omnia quæ habebat & emit illam.) Regnum cœlorum proprie intelligimus deſiderium regni cœlorum: & hominem quidem illud appellauit, eo quod in homine operatur. Negotiatorem vero, quia propriam negotiatur ſalutem. Vide enim quod vbi inuenit vnam præcioſam margaritam, ſermōem videlicet fidei: qui vnus eſt propter vnam fidei veritatem, & quia nullus alius eſt huiuſmodi: πολύτιμος autem, id eſt præcioſus, quia multi præcij, & quia multis honorabilis, qui videlicet illum cognouerunt: Abit, quod diligentiam ac feſtinationem manifeſtat: & relinquit omnia quibus antea fruebatur: eumq; ſolum adipiſcitur. Hæ autē duæ parabolæ in multis inuicem ſunt ſimiles: & breuiter in hoc ſolo differunt, quod illa fidei ſermonem theſaurum vocabat, hæc autem margaritam: ſicut & duarum pręcedentium parabolarum, vna quidem granum ſinapis illum appellabat, altera vero fermentum. Et ſicut per du-

De homine negotiatore.

as illas ſignificauit incrementũ vimq́ fidei, ita rurſum per has duas, il lius ſignificauit diuitias & excellentiam. Creſcit ſiquidem quaſi granum ſinapis: vim habet vt fermentum: ditat veluti theſaurus: eximia eſt tanquam margarita præcioſiſſima. Reliqua vero quæ in parabola habentur, non ſunt nobis magnopere curanda. Ne autem de ſola fide præſumamus, aut ſufficere eam ad ſalutem credamus, addit & aliam parabolam, qua diſcimus quod non omnes qui credunt ſalui fiunt, ſed multi eorum pereunt: Ait enim:

+ + *Margarita etiam dominus appellatus eſt, quia diuinitatis profunditati unitus, & ſolis piſcatoribus ſuiſque diſcipulis cognitus eſt.*

De verriculo. *Rurſum. ſimile eſt regnũ cœlorũ uerriculo iacto in mare, & ex omni genere congregãti.)* Regnum cœlorum iterum vocat fidei ſermonem: mare vero mundũ propter amaritudinem vndasq́ tentationum. Omnimoda autem piſcium genera ſunt, variæ multitudines inhabitantium in eo hominũ, virorum, mulierum, puerorum, ſenum, cœlibum, coniugatorum, aliorumq́ ſimilium: aut etiam differentię varię gentium.

Quod quum impletum fuiſſet, ſubduxerunt in littus: & ſedentes collegerunt bona in uaſa, praua uero foras abiecerunt.) Quum impletum fuiſſet, hoc eſt qñ oẽs crediderant: quidã voluntarij, quidã autem nõ voluntarij. Littus vero intelligit locũ in quo iudicaturus eſt dominus: colligẽtes autem angelos. Porro bona quę capta ſunt iuſtos ſignificant, praua aũt malos: vaſa vero ea quæ ſolis iuſtis in hæreditatem ſunt repoſita. Reliqua autem huius parabolæ ſimiliter non ſunt magnopere curanda.

Sic erit in conſummatione ſeculi.) Sic, ſicut dictus eſt.

Infra.25. *Exibunt angeli, & ſeparabunt malos de medio iuſtorum, & mittent eos in caminum ignis: ibi erit fletus & ſtridor dentium.)* Atqui in ſexageſimo primo capite ait quod ipſe ſeparabit eos a ſe inuicem. Quid ergo dicẽdum eſt? Quod ipſe quidem ſeparabit eos ſuo iuſſu: angeli vero ſeparabunt eos operatione, præceptum domini tanquam miniſtri exequentes. Eſt autem ſeparare, diuidere. Quia vero in fine parabolę dixit quod praua foras abiecerunt: ne quis ſuſpicetur ſine periculo eſſe eiuſmodi ejectionem: interpretatur dicens, quod etiam mittent eos in caminum ignis, & cætera.

Dicit illis Ieſus: Intellexiſtis hæc omnia?) Quæ videlicet in parabolis neceſſaria ſunt: Atqui ſciebat tanq̃ Deus quod ea intellexerant. Reliquum eſt ergo, vt hoc more humano interrogauerit.

Dicunt ei: Etiam domine. Ille autem dixit eis: Propterea omnis ſcriba edoctus ad regnũ cœlorum, ſimilis eſt homini patrifamilias, qui depromit de theſauro ſuo noua & uetera.) Quum illi faſſi eſſent ſe intelligere, parabolam ſubinfert quæ doceat, omnes legitime ab ipſo edoctos, intelligentia diteſcere. Omnis inquit ſcriba ſiue ſapiens edoctus a Rege cœlorum qui eſt Chriſtus, intelligentia diues eſt: edoctus inquam ab eo priuſquam ſcilicet fallatur: & ſimilis factus eſt homini patrifamilias, id eſt diuiti, qui depromit quãdo vult de theſauro ſuo nouas veteresq́ res aureas. Intelligitur autem per noua, intellectus noui teſtamenti: per vetera autem, veteris. Quod vero dicit: Propterea, non eſt nunc cauſæ redditiuum, ſed confirma-

firmatiuum, id eſt vere.

Et factum eſt quum finiuiſſet Ieſus parabolas has, digreſſus eſt illinc, & uenit in patriam ſuam: docebatque eos in ſynagoga illorum.) Patriam eius vocat Nazaret tanquam patriam matris eius, & illius qui putabatur pater eius: & tanq̃ locum vbi nutritus erat. Dicit enim Lucas quod venerit Nazaret vbi fuerat nutritus. Docebat autem eos. Quos? Eos videlicet q e patria ſua erãt. Cauſam vero propter quã in ſynagoga docebat, prędiximus in principio quarti capitis. Lucæ. 4. Supra. 4.

Ita ut ſtuperent ipſi ac dicerent: Vnde huic ſapientia hæc & uirtutes?) Sapientia ſermonum, & virtutes verborum. Aut virtutes vocat miracula. Videntes enim eum docentem quę excelſiora erant, magisq́ appoſita ad perſuadendum q̃ quæ docuerant viri quõdam inſignes: facientem etiam maiora miracula: & ignorantes eum Dei eſſe ſapientiam ac virtutem, mirabantur & ſermones eius & miracula. Offendebantur autem per eum, qui talia doceret ac miracula huiuſmodi æderet, ob aliud nihil, niſi quod humilibus ortus eſſet parentibus. Sed vere cæca & inſęnſata res eſt inuidia. Vnde enim magis admirari eumq́ adorare oportuit, quod ab eiuſmodi parentibus talis progenitus eſſet filiꝰ, inde per eum offendebantur.

Num hic eſt fabri filius? nonne mater eius uocatur Maria, & fratres eius Iacobus & Ioſes, & Simon & Iudas, ſororesq́ eius nonne omnes apud nos ſunt?) Hęc oĩa per interrogationẽ legenda ſunt: nã hęc hæſitantes inuicem dicebant.

Vnde ergo huic omnia iſta?) Vide extremam dementiam. Dicunt enim: Parentibus ortus eſt tenuibꝰ, vnde ergo huic oĩa iſta prouenerũt? Atqui o vani, nõ ob parentũ generoſitatẽ, necq́ ob diuitiarũ affluentiã, aut aliud quippiam huiuſmodi, ſed ob egregiam vitam intelligentia ac miracula diuinitus his qui digni ſunt donantur.

Et offendebantur per eum.) Hoc eſt ſuper illo.

Ieſus autẽ dixit illis: Non eſt propheta ſine honore niſi in patria ſua & in domo ſua.) Marcus autem dixit, niſi in patria ſua, & inter cognatos, & in domo Marci. 6. ſua. Ab exemplo autem ſeipſum ſignificauit Chriſtus, & In patria, dixit propter totã Nazaret: Inter cognatos vero, propter eos qui quomodocunque cognati eius erant: In domo autem, propter ſolos fratres eius: Omnes enim deſpiciebant eum: illi quidem tanquam patriotam, iſti vero uelut cognatum, hi autem quaſi fratrem. Ideo etiam quũ ſupernaturaliter magnificaretur, offendebantur ſuper eo, hoc eſt ꝓpter inuidiam ei credere non poterant: & ſi quidam magis, quidam autem minus inuiderẽt. Non eſt ergo inquit propheta ſine honore apud quos videt̃ propheta, niſi in patria ſua, & inter cognatos et in domo ſua. Hi enim q̃q̃ prophetam eum eſſe nouerunt, tamen deſpiciunt eum propter cauſam dictam: & quia aſſueta facile deſpiciuntur. Lucas autem dixit, Nullus propheta acceptus eſt in patria ſua, vocãs etiam ipſe Acceptũ, id quod in honore eſt.

Et non fecit ibi uirtutes multas propter incredulitatem illorum.) Virtutes dicit miracula, tanquam diuinæ virtutis opera. Et vide ſapientiam. Fecit ſiquidem aliquas, ne dicere poſſent, Quia odio nos habet, non cu-

rat eos

tat eos qui ſunt apud nos: ꝙ ſi etiã apud nos hæc egiſſet, credidiſſemus vtique & nos: Nõ multas autem, propter incredulitatem eorum, quia nec his quæ factę ſunt credebant. Propterea Marcus quoq; dixit: Et mirabatur propter incredulitatem eorum, tantam videlicet impudentiam. Sed Matthęus quidem dixit, Non fecit ibi virtutes multas: Marcus vero: Nec potuit ibi ne vnam quidem virtutem operari, niſi quod paucos infirmos impoſitis manibus curauit. Quomodo ergo dixit, ꝙ non potuit? Quia impotentiam vocare ſolemus non ſolum defectum potentiæ, verum etiam impedimentũ huius aut illius cauſæ: ſicut etiam nunc. Impediebat enim incredulitas illorum quibus beneficium præſtabatur. Non poterat ergo: hoc eſt impediebatur: & non oportebat eos inuitos beneficio afficere.

CAPVT .XXV. DE HERODE TETRARCHA QVI IOHANNEM INTEREMIT.

Cap. xiiii. *IN illo tempore audiuit Herodes* + *Tetrarcha famam Ieſu, & dixit famulis ſuis: Hic eſt*
\+ *Iohannes Baptiſta: ipſe ſurrexit a mortuis, & ideo uirtutes agunt in illo.*)
Mar.6. Similia dicit & Marcus: Lucas vero ait: Audiuit Herodes Tetrarcha
Lucæ.9. vniuerſa quæ fiebant ab eo: & hęrebat eo quod diceretur a quibuſdam quod Iohannes ſurrexiſſet a mortuis: a quibuſdam vero quod Elias apparuiſſet: ab alijs autem, quod propheta quiſpiam ex antiquis ſurrexiſſet: & dixit Herodes, Iohannem ego decollaui: quis eſt autem iſte de quo ego talia audio? & cupiebat videre eum. Quomodo ergo Mathæus & Marcus ſcripſerunt quod affirmabat Herodes ipſum eſſe Iohannem: Lucas vero, quod dicentibus hoc quibuſdam, Herodes potius aſſerebat non eſſe illum: Iohannem inquit ego decollaui, itaque cõſequens eſt non eſſe ipſum Iohannem? Quid ergo dicemus? Quod ſuſpicatus hunc a mortuis ſurrexiſſe, ac miraculorum gratiam ob iniuſtam ſui cædem a Deo accepiſſe: eis tamen qui hoc dicebant, aſſerebat non eſſe Iohannem, ne ad eum concurrerent, & contra ſe ſeditionem concitarent: ſuis autem famulis confidenter detegebat ſecretum. Nam παῖδας hęc in loco pro miniſtris poſuit Euangeliſta. Id autem eis confidit, ꝙ hunc maxime timeret tanquam fortiorem iam effectũ, & quaſi futurum eſſet, vt deinceps vehementius eum argueret. Et vide rem admirandam. Is qui interemerat timet interẽptum. Talis eſt enim qui iniquus eſt, vt & mortuos timeat: & talis eſt qui virtutem colit, vt pauorem etiam poſt mortem immittat viuentibus. Incidente autem occaſione de Iohanne, narrat conſequenter Euangeliſta quo modo mortuus ſit.

\+ + *Herodes iſte fuit filius eius qui infantes in Bethlehem interemit.*

Quum enim apprehendiſſet Herodes Iohannem uinxerat eum, ac poſuerat in carcere, propter Herodiadem uxorem Philippi fratris ſui. Dicebat enim illi Iohannes: Non licet tibi habere eã. Quũq; uellet eum occidere, metuebat multitudinẽ: quia tanquã prophetã eũ habebãt.)
Marcus autem dixit quod Herodias inſidiabatur ei, hoc eſt moleſta il

li erat: volebatq; eum occidere, nec poterat. Deinde cauſam quoque addidit cur illa non poterat eum occidere. Ait enim quod Herodes metuebat Iohannem, ſciens eum virum iuſtum & ſanctum, ac obſeruabat illum, & audiens eum multa faciebat, libenterq; eum audiebat. Hęc ſane ſcripſit Marcus. Quod ſi ſciens eum virum iuſtum & ſanctum obſeruabat illum, quomodo dixit Matthæus, quod volebat eum occidere, timebat autem multitudinem? Præterea ſi multa faciebat eorum quę Iohannes admonebat, & ſi libenter eum admonentem audiebat, quare vinxit eum ac recluſit? Quia quæ dicit Marcus primum facta fuerũt: quæ autem dicit Matthęus, poſtmodum facta ſunt. Primum enim Hærodias negotium faceſſebat Iohanni, volebatque illum occidere: Herodes vero non permittebat, ſciens eum virum iuſtum & ſanctum, ideo quoque audito eo multa faciebat & libenter eum audiebat. Quum autem vehementer illum vrgeret, arguens ac increpans eum, tandem Herodes hinc quidem deuictus moleſtia, hinc autem vim quodammodo ab Herodiade perpeſſus, iam pudorem in iram commutauit: nec omnino quieſcens volebat eum occidere, timẽs vero multitudinem vinxit eum quaſi puniens: & ligauit eum, ne varia loca circumiens obiurgaret eũ, Arguebat autem illum Iohannes, vt qui contra legem haberet vxorem fratris ſui. Duabus vero de cauſis eum increpabat: primum quidem, quod viuente fratre ſuo abſtulerat violenter & illius vxorem & tetrarchiam. Deinde quod etiam, quum ipſa filiam ex illo peperiſſet, duxerat eam: quorum vtrumque contra legem erat. Iubebat enim lex fratris vxorem ducere, non tamen adhuc viuentis, neque eam quę ab illo proſlem ſuſcepiſſet. *Deut.* 25.

Quum autem agerentur Herodis natalitia, ſaltauit filia Herodiadis in medio: & placuit Herodi: unde cum iuramento pollicitus eſt ſe daturum illi quicquid peteret.) Marcus autem dicit quod iurauit ei: Quicquid a me petieris dabo tibi vſque ad dimidium regni mei. Quum autem agerentur natalitia, hoc eſt celebrarentur. Moris nãque principibus erat propria feſtiue celebrare natalitia. Hanc autem promiſſionem appellat hic ὁμολόγησιν, quod tamen vocabulum ſępius aſſenſum, pactum, aut confeſſionem ſignificat. Verũ o magnam dementiam: & daturum ſe iurauit, & petitionem in manu puellæ poſuit, & dimidium regni ſui breui ſaltatiuncula commutauit.

Illa vero a matre ſua præmonita, Da mihi, inquit, hic in lance caput Iohannis Baptiſtæ) Præmonita, id eſt edocta. Dicit ergo: Da mihi hic, id eſt nunc in conuiuio. Marcus autem eam dixiſſe ait: Volo vt des mihi confeſtim, hoc eſt ſtatim, repente. Nacta ſiquidem Herodias tempus opportunum, ſicut iterũ ſcripſit Marcus, qui dixit, Quum dies opportunus accidiſſet, quum ad ſe ingreſſa eſſet filia interrogans quid petitura eſſet, pręcepit illi vt ſtatim in conuiuio peteret dari ſibi caput Iohannis: metuens ne ſi tempus illud pręterlaberetur, Herodem omnino pœniteret, vbi decocto vino ad ſobrietatem rediiſſet: vel etiam ne amicorum quidã deprecati, Iohannem liberarent.

Et contriſtatus eſt Rex.) Contriſtatus eſt, tum quia magnũ virũ occiſurus erat, tũ quia multitudinẽ in ſui odiũ concitaturus.

Attamen

Attamen propter iuſiurandū, & propter eos qui ſimul diſcumbebant, iuſſit dari.) O muliebre mancipium: periurij teſtes habere timuiſti, iniuſtæ autem cædis tam multos habere ſpectatores non formidaſti. Te enim temerarie iuraſſe non oportuit: quia tamen incircūſpecte iuraſti, melius erat peierare: e duobus namq; malis, leuius eſt eligendum.

Quumque miſiſſet, amputauit caput Iohannis in carcere.) Quum miſiſſet, videlicet ſpeculatorem aut carnificem, ſicut dixit Marcus. Clam illum occidit, ne interfectus quoque publicaret obſcœnum concubitum: & ne multitudinē haberet, factum hoc prohibētem. Deus autem id ſuſtinuit: ſimul quidem vt iuſtum amplius coronaret, ſimul etiam vt his q iniuſte patiuntur, conſolationis exemplum relinqueret.

Et allatum eſt caput eius in lance.) O fœdum ac fœrale conuiuium: quomodo non vociferati ſunt qui ſimul accumbebant, conſpicientes hominis adhuc calidi caput, quod etiamnū ſanguinem ſtillabat, ſuper mēſam adductum quaſi ferculum? quomodo non exhorruerunt?

Datumque eſt puellæ.) Execranda merces impudentis operis. Vere talis matris digna filia: quæ vbi ſemel abiecit pudorem, & in cōſpectu tot virorum ſeipſam in theatrum expoſuit, ac varie indecoros exercuit motus, crudelem ſibi parauit animum: lancemque auſa eſt cōtingere cęde plenam: nec ſolum contingere, verum etiam quaſi donum aliquod gratiſſimum perferens, lętiſſime obtulit matri. Ait enim:

Et illa obtulit matri ſuæ.) Neque enim ſatis erat execrandæ matri, quod interfectus eſſet: ſed optabat quoq; in manus ſumere caput, quod in ſuam inuehebatur laſciuiam ac libidinem, vt illud contumelia afficeret, ac inſectaretur conuitijs. Huiuſmodi ſunt mulieres adulterę, omnium improbiſſimę, crudeliſſimæ ac ſceleſtiſſimæ. Et vide quot ꝑpetrauerit mala. Seipſam dedecore affecit, ſuumq; virum Philippum & adulterum Herodem ac filiam. Deinde occidit quidem adulterij inſectatorem, vt adulterium committens, eos qui tunc erant lateret: ſed qa ipſum occidit, non ſolum illos non latuit, verum etiam poſteris publicatum eſt: ſemperque in vniuerſo mundo publicatur.

Et quum acceſsiſſent diſcipuli eius, tulerunt corpus eius & ſepelierunt illud.) Marcus autem dicit, quod tulerunt πτῶμα eius. vocauit autem corpus eius πτῶμα ἀπὸ τοῦ πεσεῖν, id eſt a cadendo in pauimentum poſt capitis amputationem.

Ac uenientes renuntiauerunt Ieſu.) Iam erga illum beneuolentiam demonſtrantes: magis enim eos flexit calamitas.

Quumque audiſſet Ieſus ſeceſsit inde nauigio in deſertum locum ſeorſim.) Quum audiſſet occiſum eſſe Iohannem. Siquidem etiam quum audiuit traditum eſſe in carcerem, ſeceſſit: cuius cauſam tertio capite diximus: quod etiam factum eſt, vt ſeipſum in tempus paſſioni conueniens reſeruaret. Quidam autem interpretantur: Quum audiſſet quod Herodes arbitraretur illum eſſe Iohannem: huius namque interfectionē dicūt ꝑ interpoſitionem nunc ad memoriam eſſe reductam, illiusq; narrationem ad præſens vſque verbum terminari. Deinde rurſum ſermonē ad priorem ſui conſequentiam reſtitui. Veriſimile eſt autem vtrunque

eo tem

eo tempore audiſſe, & propter vtramq; cauſam ſeceſſiſſe. Præterea tertiam quoq; huius ſeceſſionis cauſam ſcripſit Marcus, puta quod requieſcere vellet diſcipulos a prædicatione reuerſos. Ita enim dixit: Et congregantur Apoſtoli ad Ieſum, ac renuntiant illi omnia, quęq; feciſſent, quęq; docuiſſent. Et dixit eis: Venite vos ſoli ſeorſim in deſertum locū, & requieſcite pauliſper. Erant enim qui veniebant & abibant multi, ſic vt nec comedere vacaret: & egreſſi ſunt nauigio in deſertum locum ſeorſim. Hæc ſane Marcus. Proxima his ſunt quæ dicit Lucas addēs etiam ſignum quo deſertum noſceretur. Ait enim quod ſeceſſit ſeorſim in deſertum locum ciuitatis quæ vocatur Bethſaida. Scire etiam oportet Chriſtum humano more & audire & ſecedere, & ea quæ circa ſe erant diſpenſare. Omnia enim tanquam Deus ſciebat, nec illi fuga opus erat. Mar.6. Lucæ.9.

Et audierunt turbæ, & ſequutæ ſunt eum ab urbibus pedeſtri itinere.) Marcus vero ait quod etiam viderunt eos abeuntes. Quidam enim viderunt illos, quidam autem audierunt hoc ab his qui viderant: omnesq; pedeſtri ſequuti ſunt itinere; huiuſmodi enim deſiderium, omne repellit impedimentum.

Et egreſſus Ieſus uidit turbam multam, & miſertus eſt illorum, curauitque eos qui inter illos infirmi erant.) Vidiſti deſiderium, vide & eius præmium. Nec ab his fidem expetebat: illam enim demonſtrauerant pedeſtri itinere abſque alimentis ſequentes in deſertum locum. Marcus vero & Lucas dixerunt quod etiam cœpit docere illos multa, quedq; loquebatur illis de regno Dei. Vnde autem egreſſus ſanabat & docebat? Certe dubium non eſt quin a monte. Ait enim Iohannes: Abijt Ieſus trans mare Galilææ quod eſt Tiberiadis: & ſequebatur eum turba multa, quia videbant eius ſigna quæ ædebat in his qui infirmabantur. Aſcendit autem in montem Ieſus, & ibi ſedebat cum diſcipulis ſuis. Diſſeruit enī in naui cum diſcipulis: quumq; aſcendiſſent in montem, requieuerūt: Deinde egreſſus eſt & ſanabat & docebat. Iohan.6.

Veſpera autem appetente acceſſerunt ad eum diſcipuli ipſius dicentes: Deſertus eſt locus, & hora iam præterijt: dimitte turbas, ut egreſſi in uicos emant ſibi cibaria.) Dies declinare cœperat ſicut dixit Lucas: ipſi tamen ieiuni permanebant, audiendi amore famis neceſſitatem vincente. Chriſtus vero quum idcirco eos cibare vellet, expectauit tamen vt ab alijs occaſionem ſumeret, ne videretur ad miraculi operationem aſſilire: neq; hic ſolum, verum etiam alibi idem frequenter obſeruat. Pręterea, vt etiam qui eſurierant, maiori miraculi ſenſu mouerentur.

Ieſus autem dixit eis: Non eſt illis neceſſe egredi, date uos illis quod edant.) Nō dixit: Ego paſcam illos: hoc enim arrogantię videbatur, ſed diſcipulos adhortatur, vt dent illis quod edant, vt ipſis inopiam obtendentib9, iam tum ipſe neceſſitate coactus faceret quod ſuum erat. Sed Matthæus quidem Marcus & Lucas dicunt diſcipulos ſuggeſſiſſe Chriſto de turbarum dimiſſione, quo cibaria emerent. Iohannes vero ait: Quum ſuſtuliſſet oculos Ieſus & vidiſſet quod turba multa veniret ad ſe, ait ad Philippum. Vnde ememus panes, vt comedant hi? Marci.6. Luc.9.

Hoc autem

Hoc autem dicebat tentans eum: ipſe enim ſciebat quid eſſet facturus. Reſpondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes non ſufficiunt eis, vt vnuſquiſq; eorum puſillum quippiam accipiat. Hæc ſane ſcripſit Iohannes. Veriſimile eſt autem primum diſcipulos ſuggeſſiſſe; deinde eum dixiſſe illis: Non neceſſe eſt illis egredi: date vos illis q̃d edant. Poſtmodum ſuſtuliſſe oculos ac vidiſſe turbam aliam multã venientem; & tunc humano more tentaſſe Philippũ, ſiue probaſſe an crederet ipſum poſſe omnes paſcere. Tentabat aũt illum tanquam cęteris eo tempore imperfectiorem: aut etiam per hunc, ſermonem & ad alios dirigebat, tentans quoq; et illos. Manifeſtũ eſt ergo quod ea quæ alij dixerunt euangeliſtæ, prætermiſit Iohannes; quæ vero illi prætermiſerunt, hæc iſte narrauit.

CAPVT .XXVI. DE QVINQVE PANIBVS.

AT *illi dicunt ei: Non habemus hic niſi quinque panes & duos piſces.*) Iohannes vero ait Andream dixiſſe: Eſt puerulus hic vnus, qui habet quinque panes ordeaceos & duos piſces, ſed hęc quid ſunt inter tã multos? Procul dubio autem puerulus ille diſcipulis hæc vẽdebat, ideoque tanquam illa iam habentes, reſponderunt ſe aliud non habere præter hæc tantum. Ita neglectui illis erant corporalia dum mordicus ſpiritualibus inhærerent; duodecim enim, ſolis quinq; panibus ijsque ordeaceis cibandi erant.

Ipſe autem dixit, Afferte mihi illos huc.) Iuſſit quidem panes ac piſces afferri, docens quod etiam illa pauca oporteat prębere indigentibus, eosq; ſibijpſis prępon ere. Illi vero q̃q̃ ſimiliter fame cruciati, nihil aliud haberent, ſine vlla tamen contradictione obediunt.

Quumq; iuſſiſſet turbas diſcumbere ſuper gramina,) Marcus autem dixit quod iuſſit vt diſcũbere facerent omnes diſtributis conuiuijs in viridi gramine: & diſcubuerũt diſtributi in areolas centeni & quinquageni. Qđ aũt dicitur, diſtributis conuiuijs, in litera habetur συμπόσια συμπόσια, hoc eſt per diſtributa conuiuia: ſiue vt hic ſit vna congregatio, ibi alia congregatio, & alibi alia & alia. Idem quoq; ſignificat quod addit, Diſtributi in areolas, quod litera habet πρασιαὶ πρασιαί, hoc eſt per diſtributas areolas. Poteſt quoq; & alio modo dici quod συμπόσια fuerint cõgregationes in circuli ſpeciem ordinatæ, πρασιαὶ vero in quadranguli ſpeciem. Huiuſmodi enim ſunt hortorum areolę. Lucas vero talia vocauit diſcubitus a diſcumbendo, κλισίας videlicet a κλιθῆναι, id eſt reclinari ſuo quoq; certo ordine.

Huiuſmõi ſane phraſes ſunt Hebraicæ. In ueteri ſiquidem teſtamẽto q̃ Hebraice norũt, talia frequẽtiſſime reperiũt pro numero uidelicet diſtributiuo, geminari dictiones.

Acceptis quinque panibus duobusq; piſcibus, quum ſuſpexiſſet in cœlum, benedixit.) Suſpexit in cœlum patrem honorans, ac oſtendens Deo ſe non eſſe contrarium. Præterea docens non prius menſam eſſe attingendam, donec Deo gratias agamus, qui nobis alimentum ſuppeditauit, eiusq; benedictionem cœlitus trahamus. Interdum ergo quaſi Deus propria autoritate miraculum operatur: quãdoq; vero deprecatur ob prædictas cau

ſas, ne

ſas, ne malos offendat.

Et fregit, deditq; diſcipulis panes: diſcipuli uero turbis.) Dedit diſcipulis tum quaſi magis familiaribus, tum etiam ne eos lateret miraculũ, ad quod ſuis manibus ſubminiſtrauerant.

Et comederunt omnes & ſaturati ſunt.) Qui prius eos ſpirituali alimẽto ſaturauerat, docendo vt dictum eſt & loquendo de regno Dei: nunc quoq; ſatiat illos & corporali: nec id ſolum, verum etiam multa docet eos. Ab accubitu quidem ſuper gramẽ, animi modeſtiam. Ab eo quod nihil præter panes & piſces præberet, temperantiam. Ab eo vero quod omnibus pari modo diſtribueret, æquitatem.

Et ſuſtulerunt quod ſuperfuerat de fragmentis duodecim cophinos.) Quinq; panes quos fregerat dedit: horum autem fragmenta in manibus diſcipulorum nouo miraculo multiplicabat. Neque enim ſolum fuerunt ſatis donec ſatiaretur populus, ſed & diffundebantur donec ſupereſſet: ſupereſſet inquam, ad duodecim plenos cophinos: vt etiam duodecim Apoſtoli ſuos perferrent cophinos: & ſicut manus ita & humeros haberent miniſtros ac teſtes huiuſmodi miraculi. Marcus vero dixit, quod duos quoque piſces diuiſit eis, & quod etiam ab illis ſuſtulerunt quæ ſuperfuerant.

Qui autem comederant fuerunt uirorum circiter quinque millia præter mulieres ac pueros.) Hoc & augmentum eſt miraculi, & laus turbarum, quod etiã cum vxoribus & pueris aſſidebant. Et quia cum tota familia ſequebãtur, cum tota etiam familia beneficij fructum perceperunt.

Statimque compulit Ieſus diſcipulos ut conſcenderent in nauigium, & præcederent ſe in ulteriorem ripam, donec dimiſiſſet turbas.) Quum ab ipſo diſtrahi nollent, cõpulit illos in nauigium conſcendere, & præcedere in vlteriorem partẽ: hoc quidem prętextu, vt ipſe relictus dimitteret turbas: in veritate autem, vt ſecum habentes fragmentorum cophinos, per otium abſente illo curioſe fragmenta ſciſcitarentur, ac confirmarentur, quod non phantaſtice factum eſſet miraculum. Nam & propter hoc ſuperfuerant, & oportebat diſcipulos de ea re certiores fieri ſupra cęteros, vtpote qui tãquam communes omnium magiſtri in orbem erant ingreſſuri. Et hæc quidem vna cauſa eſt cur diſcipulos præmiſerit. Altera vero, quia volebat ſolus in montem aſcendere, prout ſtatim ſubiungitur, docẽs hinc quod neq; oporteat continue multitudini immiſceri, neque ſemper fugere multitudinem: ſed vtrũque vtiliter efficere. Iam itaq; & nos relictis vrbibus earumq; diſtractionibus, pedites ac leues Chriſtum ſequamur, ad ſolitudinem ſiue quietem & ſilentium ac otium abeuntẽ, eique aſſiſtamus ſalutaria docenti, vt affectionum abſtinentia ieiunãtes, diuina gratia repleamur.

Quumque dimiſiſſet turbas aſcendit in montem ſeorſim ad orandum. Facta autem ueſpera ſolus erat illic.) Aptus eſt enim mons ad orationem: nox præterea & ſolitudo, ſilentium ac indiſtractionem præbent, & immobilitatem in oratione.

Nauis autem iam in medio maris erat, & affligebatur ab undis: erat enim uentus contrarius.) Nunc rurſum diſcipuli fluctuant ac periclitantur ſicut & Supra. 8.

prius. Verum tunc quidem, quum eſſent imperfectiores, aderat & ipſe ad conſolationem, quanquam dormiebat: nunc vero quum iam profeciſſent aberat, vt nuſquam habentes conſolationẽ efficiantur fortiores.

CAPVT .XXVII. DE AMBVLATIONE CHRISTI SVPER MARE.

Quarta autem uigilia noctis abijt ad illos Ieſus ambulans ſuper mare.) Marcus autem dixit quod etiam vidit eos laborantes in remigando.
Marci.6. Iohannes vero quod remigauerant ferme ſtadia vigintiquinque aut tri
Iohan.6. ginta. Stadium autem locus eſt ſiue menſura centum vlnarum, quæ vlna Græce ὀργυιὰ dicitur, & eſt manuum cum pectoris latitudine extẽſio, continens ſex pedes. Quartam vero noctis vigiliam nominabant antiqui, qui in exercitibus nocte vigilabant, quartam noctis partem, poſtremas videlicet tres horas: Permiſit ergo Chriſtus diſcipulos ad id vſque tempus fluctuare, docens vt fortes efficiamur ad pericula, quæ diſpenſatorie inducuntur; nec facilem aut velocem quæramus liberationem. Preterea vt mortem pre oculis habentes, & ab ea mirabiliter liberati, agnoſcerent Deum eſſe eum, qui ſe ſeruaſſet: Nondum enim perfectam habebãt certitudinem: ideo quoq; poſt liberationem adorauerunt eum dicentes, Vere Dei filius es.

Et intuiti eum diſcipuli ſuper mare ambulantem turbati ſunt dicentes: Spectrum eſt, & præ timore clamauerunt.) Timorem qui ab vndis erat excipit alter timor: nec hunc ſoluit donec clamauerunt, vt exercerentur ad ferendas tentationum ſucceſſiones.

Ac protinus loquutus eſt eis Ieſus dicens: Bono animo eſtote: ego ſum, nolite terreri.) Quia nocte impediente, a perſona eũ cognoſcere nequiuerũt, ſui nunc indiciũ putã vocẽ eis inducit, quæ illos vtroq; timore liberaret.

Reſpondens autem Petrus dixit ei: Domine ſi tu es, iube ut ueniam ad te ſuper aquas. At ille ait: Veni.) Peruenire ad illum ſuper aquas quærit, vt hinc certior efficeretur, an ipſe eſſet Chriſtus. Potius tamen dicendum, quod quum vocem eius percepiſſet, ſupra modum gauiſus eſt, & optabat ante alios ad eum accedere.

Quumque deſcendiſſet e naui Petrus, ambulabat ſuper aquas ut ueniret ad Ieſum. Videns autem uentum ualidum, territus eſt: & quum cœpiſſet demergi, clamauit dicens: Domine ſerua me) Mare quidem non timuit, quanquam fureret: ſed de iubẽtis potentia confiſus, audacter ambulabat ſuper aquas, & recte gradiebatur: vento autem magis territus eſt, ne forte circumagendo eum euerteret. Huiuſmodi enim eſt humana natura, vt plerũque in magnis recte ſe gerat, magis autem conuincatur reprehẽſione digna eſſe in minoribus. Conſequens itaq; eſt, vt debilitata fide, per quam contra fluctus audentior erat, illius deſtitueretur gratia, quæ leuem ipſum efficiebat, & demergeretur.

Et continuo Ieſus extenta manu apprehendit eum: & ait illi, O homo modice fidei, cur hæſitaſti?) Hæc improperans oſtendit, quod nequaquam venti violentia illum deijciebat, ſed exigua fiducia, hoc eſt infirmitas dictæ fidei.

Exiguæ

Exiguæ ergo fidei hominem illum appellauit, vt qui ventum timens, magnam eius partem abieciſſet. Dicit itaque illi: Cur hæſitaſti? ſiue, quare primum fiduciam habens, poſtmodum timuiſti? id enim appel lauit hæſitationem: nam qui contra fluctus te fortem reddebat, vtiq; & contra ventum te fortem reddidiſſet.

Quumque nauim eſſent ingreſsi, conquieuit uentus.) Non ſtatim nauim aſcenderunt, ſed vento vehementer vrgente, longo adhuc ſpatio ambu lauerunt, vt Petrus certior redderetur, & de ſua exigua fiducia conuinceretur. Dicit enim Iohannes quod voluerunt eum ſumere in nauim & ilico nauis appulit terræ ad quam ibant. Et inde manifeſtum ẽ quod quum nauis terræ proxima eſſet, tum demũ in eam intrauerunt.

Cæterum qui in naui erant, uenerunt & adorauerunt eum dicentes: Vere Dei filius es.) Miraculi magnitudo perfectiorem eis induxit fidem. Mare ſiquidem increpare minus eſt, q̃ ſuper illud ambulare: nec ſolũ eũ ſuper illud am bulare, ſed etiam alteri id præſtare: neque hæc tantum, verum etiam fa cere illud quum venti violentia impetuoſe flaret, ac mare a ſuo ſtatu ſubmoueret. Sed præſens quidem Euãgeliſta dicit, quod communiter omnes confeſſi ſunt eſſe ipſum Dei filium. Marcus autem dixit, quod admirati ſunt, verũ non intellexerunt. Ait enim: Et vehemẽter ſupra modum intra ſeſe ſtupebant & admirabantur: neq; enim intellexerũt de panibus: nam cor eorum obcæcatum erat. Eſt autẽ ſenſus dictorum huiuſmodi, quod ſupra modum admirabantur eum veluti hominem qui talia poſſet, quum maxime illum adorare oportuiſſet, tanquã Deum omnia potentem. Volens autem oſtendere quod neq; in prædicto panum miraculo ſeconuertiſſent ad id quod oportuit, addidit q̃ non intellexerunt neque de panibus. Adduxit autem cauſam cur non intellexerunt, dicens: Erat cor eorum obcæcatum. Nos tamen dicimus quod ſimul vt ingreſſus eſt nauim Ieſus, contigerunt ea quæ dixit Marcus: deinde diſſoluta cæcitate, facta ſunt ea quæ ſcripſit Matthæus. Scire enim oportet, quod interdum quidem tenebatur cor diſcipulorum, nec poterant intelligere: quandoque vero ſoluebatur & intelligebant: vtrunque autem diuina diſpenſatione contingebat. Et nos ergo quum demergi cœperimus tempeſtate perturbationum animi, Ieſum inuocemus: & continuo porriget etiam nobis auxiliarem manum, & extrahet nos.

Et quum traieciſſet uenerunt in terram Gẽneſaret.) Marcus autem dixit, quod compulit diſcipulos ſuos conſcendere nauim & præcedere in vlteriorem ripam ad Bethſaidam. Iohannes vero quod venerunt traiecto mari ad Capernaum. Sunt autem & Bethſaida & Capernaum in terra Gẽneſaret: ſtagnum vero Gẽneſaret vnitum erat Tiberiadi.

Quumque agnouiſſent eum uiri loci illius, emiſerunt nuntios in totam undique finitimam regionem illam: & obtulerunt ei omnes male habentes, ac deprecabantur eum, ut uel fimbriam ueſtimenti eius tangerent: & quotquot tetigerunt, ſalui facti ſunt.) Vidiſti quomodo diſcipuli paulatim profecerint? vide & multitudinem. Non iã ipſos in domum trahunt, neque vt manus imponat quærunt, neque verbi iuſſum expetunt, ſed excelſius ac longe diuinius ſalutem accerſunt:

ſunt: illa enim quæ ſanguinis profluuio laborauerat maiorem illis fidem induxerat.

Cap. xv. *(Tunc accedunt ad Ieſum ab Ieroſolymis Scribæ & Phariſæi dicentes: Quare diſcipuli tui tranſgrediuntur traditionem ſeniorum? Non enim lauant manus ſuas quando panem edunt.)* In vniuerſis quidem duodecim tribubus erant Scribæ & Phariſæi: cæteris tamen iniquiores erant qui ab Ieroſolymis erant, vtpote metropolim inhabitantes, ideoque faſtum maiorem præ ſe ferentes. Viderant magnam populi fidem, & illam minuere conabantur: verum in Chriſto nihil erat quod carpere poſſent: ſed diſcipulorum accuſabant non iniquitatem, ſed humani præcepti tranſgreſſionem. Neque enim iubebat lex diuina ne ederent priuſquam lauarent, Marci.7. ſed ſeniores populi. Ait enim Marcus: Phariſæi omnesq; Iudæi niſi crebro lauerint manus, non capiunt cibum, obſeruantes mordicus traditionem ſeniorum: & a foro reuertentes, niſi aſpergantur, non comedunt: multaq; ſunt alia quæ ſeruanda acceperunt, nempe lotiones poculorum & vrceorum, & æramentorum, & lectorum. Hęc quidem ait Marcus. πύγμῃ autem lauari (quod habet Marcus) eſt vſque ad cubitum lauari. (Aduerte quod vbi in Marco cum cęteris omnibus interpretibus vertentes dicimus, Crebro lauerint, loco dictionis Crebro, habēt Græca πυγμῇ, ideo dicitt autor noſter quod πυγμῇ lauari, eſt vſq; ad cubitū lauari: idq; ab etymologia deduci videtur. Eſt enim πυγμὴ, ῆς, pugnus, & πυγών, ῶνος cubitus.) Lauabant autem pocula, vrceos, æramenta & lectos, exiſtimantes ea hoc modo ſanctificari: aliaque multa huiuſmodi tradebant obſeruanda, legem quidē tranſgredientes, hæc aūt ridicula obſeruātes. Diſcipuli vero frequenter illotis manibus edebant, non ſectantes iſta. Quomodo enim facere poterant, quum nunq̄ tale quippiam obſeruaſſent: ſed ſolius virtutis curam haberent, corporales conſuetudines deſpicientes, eo quod earum tranſgreſſio nullum animæ poſſet adferre nocumentum?

CAPVT .XXVIII. DE TRANSGRESSIONE PRAECEPTI DEI.

AT *ille reſpondens dixit eis: Quare & uos tranſgredimini præceptum Dei propter traditionem ueſtram?)* Non dixit, Benefaciunt tranſgrediendo, ne Iudæis contentionis occaſionem prēberet. Nec dixit, Malefaciūt, ne huiuſmodi traditionem confirmaret. Neque eos calumniatur qui illam tradiderant, ne tanquam contumelioſum eum auerſarentur. Sed ſtatim ediuerſo de maiori peccato accuſat: oſtendens non oportere eos qui Dei præceptum tranſgrediuntur, accuſare illos, qui hominum traditionem prætereunt. Deinde etiam dicit, quod Dei præceptum tranſgrediuntur, & propter quam traditionem ſuam: ac illam prēcipue in medium adducit iniquitatem, quę tunc inde emergebat.

De patre & matre. *Nam Deus præcepit dicens, Honora patrem & matrem. Et, Qui maledixerit patri aut*
Exod. 20. 21. *matri, morte moriatur.* In libro Exodi ambo hæc pręcepta habentur.

Vos autem

Vos autem dicitis: Quiſquis dixerit patri uel matri: Munus, quodcunque ex me in tuum uertitur commodum.) Difficilis eſt horum ordo verborum, niſi primum rem enarremus. Seniores Iudæorum docuerant iuuenes, vt prætextu diuini cultus parentes contemnerent. Si quis enim parentum peteret a filio ouem aut vitulum, aut aliud quippiam, præcipiebant illis, vt dicerent: Munus eſt Deo, quodcunque ex me in tuum vertitur commodum, hoc eſt Deo conſecratum eſt quodcunque a me lucrifacis: & ita docebant eos deſpicere parentes ac legem transgredi. Ignominia ſiquidem eſt, legisq; tranſgreſſio, filios reſiſtere parentibus. Nam & ipſos parentes Dei prætextu fraudabant re debita, & nec Deo illam offerebant. Hæc itaque rei narratio eſt. Nunc verò oportet & dicta interpretari. Vos autem dicitis: hoc eſt vos interpretamini, vos docetis deceptionem illam humanam: Quiſquis dixerit patri vel matri, Munus eſt Deo conſecratum quicquid ex me in tuum vertitur commodum, ſiue quicquid ex me lucrifacere cupis †.

† *Quidam autem per defectum interpretantur hoc dictum dicentes: Deus quidem hæc uel illa præcepit: uos autem hæc reijcientes dicitis, Quiſquis dixerit patri uel matri, Corban ſiue munus eſt Deo quæſitum, quodcunque ex me in tuum uertitur commodum, liberatus eſt. Hoc enim dicunt deficere utpote Iudæis notum ad quos dirigebat ſermonem.* †

Et non honorabit patrem ſuum uel matrem ſuam.) Et talis homo iam impudens effectus, deinceps non honorabit parentes ſuos.

Et irritum feciſtis præceptum Dei propter traditionem ueſtram.) Quum manifeſte demonſtrauerit illos iniquitatis eſſe præceptores, ex conſequẽti quoq; diſcipulos ſuos accuſatione liberauit quod illorum non ſeruarent traditionem, qui Dei pręceptum non ſeruabant.

Hypocritæ bene prophetauit de uobis Ieſaias.) Hypocritas illos dixit, quia legem ſeruare videbantur, ipſam tamen tranſgrediebantur. Prophetam autem in medium adducit, qui iam olim illos accuſabat de his, de quibus ipſe nunc eos accuſat: & ſe eum eſſe oſtendit, qui etiam illa per prophetam loquebatur. *Ieſa.29.*

Dicens: Appropinquat mihi populus hic ore ſuo, & labijs ſuis me honorat, cor autem eorum procul abeſt a me: ſed fruſtra colunt me docentes doctrinas, præcepta hominum.) Poſtquam dixit appropinquat mihi ore, interpretatus eſt hoc, addens; Et labijs me honorat, Deum me eſſe confitens & creatorem ac dominũ vniuerſi: Cor autem eorũ longe abeſt a me, non appropinquans meis voluntatibus. Fruſtra autem colunt me, quum mea non ſeruent pręcepta, ſed doceant doctrinas quæ ſunt præcepta hominum & nõ Dei. Timeamus ergo & nos qui ſumus Chriſti populus, ne etiam aduerſum nos hæc dicantur.

Et aduocata turba dixit eis.) Illos tanquam incurabiles reliquit, vbi ſilentium eis impoſuiſſet, eosq; confudiſſet: conuertit autem ſermonem ad turbam tanquam digniorem quæ audiat.

Audite & intelligite) Audite quod dico & intelligite illud. Hoc autem ait honorans illos, vt facilius ſuſcipiatur quod dicturus eſt.

Non quod intrat in os impurum reddit hominem.) Hoc eſt, Non ſordes manuum illotarum quæ vna cum eſcis in os ingrediuntur, contami- De eſcis.

nant aut conſpurcant hominem, quia nec tangunt animam: ſolum namque peccatum fœdum eſt, quod animæ nocet. Talis autem dicti huius interpretatio in promptu eſt. Aiunt autem & alteram profundius eſſe reclusam, puta quod nihil factum a Deo, natura impurum eſt. Ait enim Moſes: Et vidit Deus quæcunque fecerat, & ecce bona valde. Dicunt ergo hac profundiori interpretatione ciborum reijci obſeruationem, quam Iudæi ſeruabant. Nam quum lex, quæ de cibis erat, allegoricum haberet intellectum, Iudæi qui nihil excelſum cogitare poterant, corporaliter & prout in conſpicuo erant, omnia excipiebant.

Gene.1.

Sed quod egreditur de ore, hoc impurum reddit hominem.) Egreditur de ore omnis ſermo: ſed nunc de malo loquitur, qui cor pro fonte habet. In ſequentibus autem manifeſtiora reddit, quæ hic obſcure dicta ſunt.

Tūc accedentes diſcipuli dixerūt ei: Noſti Phariſæos audito ſermone offenſos fuiſſe.) Quo ſermone? Eo videlicet quo dicebat, Non quod intrat in os impurum reddit hominem: ſubuertebat enim traditionem ſeniorum.

At ille reſpondens dixit: Omnis plantatio quam non plantauit pater meus cœleſtis eradicabitur.) Plantationem nunc dicit traditionem ſeniorum & præcepta hominum.

Sinite illos.) Tanquam incurabiles. Ideo enim neq; ipſe curauit illorum offenſionem, ſciens nihil illis profuturum eſſe quicquid diceret.

De incurabilibus cęcis.

Duces ſunt cæci cæcorum.) Cæcos vocat eos tanquā animę oculo a fluxu affectionum excæcatos, & quaſi non potentes oculos intendere in lucem veritatis. Nec ſolum hoc, ſed & duces eorum, qui ab ignorantia ſcripturarum excæcati ſunt. Grande ſiquidem malum eſt aliquem eſſe cæcum: eum vero qui cæcus eſt, ducatum alteri cæco præſtare, duplex certe malum eſt.

Porro ſi cæcus cæco dux fuerit, ambo in foueam cadunt.) Hoc manifeſtū ē.

Marci.7.

Reſpondens autem Petrus dixit ei: Ediſſere nobis parabolam hanc.) Marcꝰ autem dixit: Et quum ingreſſus eſſet domum ſemotus a turba, interrogauerunt eum diſcipuli eius de parabola. Quum enim Petrus inchoaſſet, alij quoque pariter interrogauerunt. Parabolam autem vocant Hebræi ænigma & ſermonem obſcurum. Nam quia ſuperius dixerat Chriſtus, Quod egreditur de ore hoc impurum reddit hominē. Deinde ſicut refert Marcus, ſubiunxerat, Si quis habet aures ad audiendum audiat, viſus eſt eis ſermo obſcurus, & ideo parabolam illum vocantes de ipſo interrogant.

+

Ieſus autem dixit: Adhuc & uos intelligentia caretis? Non intelligitis quod quicquid intrat in os, in ſeceſſum + emittitur?) Omnia hæc per interrogationem legenda ſunt. Marcus autem poſtquam dixit, & in ſeceſſum egreditur, addit, Quod purgat omnes eſcas, hoc eſt puras relinquit. Dictę enim ſordes in ſeceſſum egreſſę, pura relinquunt quę intus remanent alimēta, quæ videlicet natura retinuit.

+

+ Ἕδρα quidem inter alia ſignificat etiam corporis partem qua ſedetur. Eius autem compo

ſitum

ſitum ἀφεδρὼν, ὄνθος fimus eſt uel ſtercus quod ſecernitur.

Quæ uero de ore egrediuntur, a corde exeunt, & illa impurum reddunt hominem.) Dixit enim etiam viceſimoſecundo capite, quod ex abundantia cordis os loquitur. Primum enim in corde concupiſcimus: deinde quod deſideratũ eſt, per os educimus, & ita quod foris ingreditur, rurſum foras procedit: quod autem ab interioribus egreditur, adhuc intus manet & contaminat. Supra. 12.

A corde enim egrediuntur cogitationes malæ, cædes, adulteria, fornicationes, furta, falſa teſtimonia, blaſphemiæ.) Marcus vero latius enumerat & alia: auaritiam, malitiam, dolum, impudicitiam, oculum prauum, ſuperbiam, & ſtultitiam. Vt autem breuiter & aperte dicam, cogitationes malæ ſunt nociuæ concupiſcentiæ: cædes vero, furtum, falſum teſtimonium, auaritia dolus & ſuperbia nota ſunt: adulterium autem eſt, ad alienam vxorem accedere: fornicatio vero ad eam quæ virũ non habet: blaſphemia autem eſſe Deo contumelioſum vel ingratum, aut illum accuſare: Malitia eſt cogitare mala aduerſus aliquem, aut ſuſpicari de illo quę non oportet: impudicitia eſt concubitus cum maſculo, aut ſi quę eſt huiuſmodi laſciuia: oculum autem malum vocat inuidiam: Stultitia vero proprie eſt non noſſe Deum: Dixit ſtultus, inquit, Pſal. 13. 52.
in corde ſuo, non eſt Deus. Sunt autem & alia mala innumera quæ nunc prætermiſit CHRISTVS, eo quod ſufficiant ea quę dicta ſunt, ad habendam etiam illorum notitiam. Hæc ergo a corde dixit egredi, quoniam ab illo principium habent. Horum autem principia concupiſcentię ſunt, quę a corde ſolẽt emanare. Quia vero a corde, omnino etiam ab ore egrediuntur: quando in corde ebulliendo in modũ mali humoris, quod ſuperfluum eſt euomi cogitur.

Hæc ſunt quæ impurum reddunt hominem: illotis autem manibus comedere, non impurum reddit hominem.) Scientes & nos deinceps quæ ſint ea quæ hominem contaminant, hanc ſane immunditiam abijciamus, quę ſordidã reddit animam. Si enim ipſa ſit impura, etiam ſi totis fluminibus corpus laueris, nihil tibi proderit: illa vero, aqua lachrymarum & purificatione virtutum abluitur.

¶ Et egreſſus inde Ieſus ſeceſsit in partes Tyri & Sidonis.) Hæ ciuitates Cananæorum erant. Quomodo ergo qui diſcipulis pręcepit ne in viam Gentium abirent, ipſe abit? Non abit prædicaturus, ſed vt paululum requieſceret. Ideo etiam poſtquam abijſſet, ingreſſus domum, prout Marcus ait, neminem ſcire voluit, nec potuit latere. Supra. 10. Mar. 7.

CAPVT .XXIX. DE PHOENICISSA SIVE CANANAEA.

E T *ecce mulier Cananæa a finibus illis egreſſa clamabat ad eum.)* Marcus ait: Erat autem mulier Græca, Syra, Phœniciſſa †: hoc eſt +

hoc eſt Græca quidem religione, Syra vero lingua, Phœniciſſa vero genere ſiue gente. Phœnices enim Cananæi dicebantur, eo quod metropolim Phœnicen haberent. Hæc ergo quum famam quidem eius iam olim audiſſet, nunc vero quod eo acceſſiſſet, ſequuta eſt eius veſtigia.

† † *Syra Phœniciſſa eſt cuiuſque anima, mentem quaſi filiam habens, quæ materiæ teneatur amore: & ideo comitiali morbo laborat, ac diſcruciari dicitur.*

Dicens: Miſerere mei domine fili Dauid: Filia mea male a dæmonio torquetur.) Filia quæ a dæmonio torquebatur relicta, eo quod omnino ſenſu careret, ſeipſam profert quaſi maxime indigeat vt ſui miſereatur, quia morbum ſentiebat, & ideo innumera ſuſtinebat incommoda. Filium autem Dauid eum vocat, quod didicerat a genere Dauid CHRISTVM oriundum. Omnibus ſiquidem nominatiſſimus erat Dauid. Male inquit a dæmonio torquetur, hoc eſt miſere.

Ipſe autem non reſpondit ei uerbum.) Illa quidem alte vociferatur, dolorem qui latebat in corde ſignificans: ipſe vero penitus ſilet, ſuſtinens donec omnis illius fides, animi modeſtia ac prudentia manifeſtaretur: quod vario modo facere ſolet in multis. Simul etiam vt ediuerſo Iudæis oſtenderet, qualem erga illos gereret affectum, quum infirmos eorum ſemel tantum rogatus, imo nec ſemel quidem, ſtatim curabat: Gentilium vero non ita.

Et accedentes diſcipuli eius rogabant illum dicentes: Dimitte illam quia clamat poſt nos.) Quod hic dicitur, Rogabant, litera habet ἠρώτων, quod verbum licet vtplurimum interrogare ſignificet, interdum tamen ſignificat deprecari. Nam & hoc loco Marcus eo vtitur, quum de muliere

Lucæ. 14. loquens ait: ἠρώτα, hoc eſt, deprecabatur eum vt dæmonium eijceret a filia ſua. Et Lucas quinquageſimoquarto capite ἐρωτῶ, hoc eſt deprecor te habe me excuſatum. Eſt & vbi iubere ſignificat, vt quum circa finem decimi capitis apud Lucam dicitur: Ingreſſus autem in vnam

Lucæ. 5. nauim quæ erat Simonis ἠρώτησεν, id eſt iuſſit eum vt a terra abduceret puſillum. Tãquam pręceptor enim iuſſit. Nam & paulo poſt quaſi autoritatem habens dixit, Duc in altum.

At ille reſpondens dixit, Non ſum miſſus niſi ad oues perditas domus Iſrael.) Sufficiebat quidem ſilentium, vt eam in deſperationem conijceret: at reſponſio multo etiam amplius deſperationem intendit. Reſpondit enim: Non ſum miſſus niſi ad Iudæos, hos enim appellauit oues per-

Supra. 10. ditas domus Iſrael. Nam decimonono quoque capite rurſum ita dixit Apoſtolis: Ite autem potius ad oues perditas domus Iſrael. Quid ergo mulier? Quum ſeſe videret eſſe deſpectam, repudiatos etiam illos qui pro ea deprecarentur, non deſperauit: nam magnam habebat fidem ac prudentiam: ſed impudens eſt honeſta impudentia: & iam relicto clamore qui eminus fiebat, propius acceſſit. Nos autem non ita, ſed vbi ſtatim non aſſequimur, deſiſtimus; quũ propius oporteret accedere, & feruentius orationi incumbere.

Porro

Porro illa quum acceſſiſſet, adorauit eum dicens: Domine adiuua me.) Vſq; tunc enim neque in illius conſpectum auſa fuerat accedere indignam ſeſe reputans.

Ille autem reſpondens dixit: Non eſt decens ſumere panem filiorum & obijcere catellis.) Quantum illa augebat petitionem, tantum ipſe repulſionem. Marcus ait quod dixerit ei: Sine primum ſaturari filios. Vndique enim oſtendebat familiaritatem ac dilectionem erga Iudæos, eorumque procurabat honorem. Filios quidem eos vocauit tanquam ſuos ac dilectos: Ethnicos vero catellos tanquam impuros ac ſceleſtos. Panem autem dicit ſanitatem non corporum tantũ, verum etiam animarum. Et vide mulieris prudentiam: Chriſti enim verbis perculſa, ſuum ab illis texit patrocinium.

At illa dixit: Vtique domine. Nam & catelli edunt de micis quæ cadunt a menſa dominorum ſuorum.) Certe domine vere dixiſti: illi quidem ſunt filij, ego vero vna e catellis: ideoque mei potius miſereri oportet. Nam & catelli edunt de micis quæ cadunt a menſa dominorum ſuorum. Quia ergo catella ſum, non aliena ſum, neque de micis participare prohibeor, ſicut neque catelli: de micis inquam intellectualibus, id eſt ſanitatibus collatis ab eo, qui nunc caſu ſeſe obtulit. Quod ergo adeo repulſa non diſceſſit, fidei erat: quod vero ſe catellam eſt confeſſa, humilitatis: quod autem a CHRISTI ſermonibus patrocinium ſibi aptauerit, prudentiæ. Propterea enim CHRISTVS ſanitatem diſtulit, vt hæc manifeſta fierent: atq; p illa huius philoſophiam demonſtraret, vtque confunderentur Iudęi, adeo fide, humilitate ac prudentia a Gentili muliere ſuperati: præterea vt hæc videntes Apoſtoli, ſumerent audaciam, quum poſtmodum ad Gentes emitterentur. Iam itaq; CHRISTVS illius fidem promulgat.

Tunc reſpondens Ieſus dixit illi: O mulier magna eſt fides tua. Fiat tibi ſicut uis. Et ſanata eſt filia eius ab illa hora. Marcus autem ait CHRISTVM ad illam dixiſſe: Propter hunc ſermonem, abi: exiuit dæmonium a filia tua, hoc eſt propter hunc ſermonem quo ſapienter admodum vſa es ad patrocinium. Etenim Saluator & fidem eius laudauit & prudentiã. Et ideo Matthæus quidem laudem fidei eius ſcripſit: Marcus vero prudentiæ. Tu autem conſidera quomodo quum Apoſtoli pro illa deprecati fuiſſent, nihilque effeciſſent, ipſa potius perfecit. Hinc enim docemur, quod Deus mauult nos pro nobiſipſis obſecrare: diſcipuli enim maiori libertate vtebantur, ſed mulier magnam demonſtrauit conſtantiam ac perſeuerantiam. Et vere magna poteſt precationis aſſiduitas. Præfigurabat autem iuxta allegoriam Cananęa hæc mulier Eccleſiam e Gentibus congregandam, quæ dum in finibus ſuarum obſeruantiarum permanſit, filiam habebat a dæmonio agitatam, videlicet operationem dæmonibus ſubiectam. Vbi autem egreſſa eſt a finibus ſuis, oblita ſcilicet populi ſui ac domus patris ſui, CHRISTI ſermone digna effecta eſt, & a dęmonum violentia liberata.

Et progreſſus inde Ieſus uenit iuxta mare Galilææ, conſcenſoque monte ſedebat illic.) Interdum quidem ipſe circumit, ſanans eos qui male habent: quandoque

deque autem ſedet expectans eos quibus cura opus eſt: illud quidem ſua bonitate, hoc vero, vt de infirmorum fide ſumat experimentum. Frequenter autem in montem aſcendit, propter ſuę altitudinem diuinitatis; ac decens a ſolo eleuari eos, qui Deo appropinquare cupiunt.

CAPVT .XXX. DE TVRBIS SANATIS.

ET *acceſſerunt ad eum turbæ multæ habentes ſecum claudos, cæcos, mutos, mutilos, alioſq; multos.*) κυλλοὶ (pro quo Mutilos vertimus) proprie dicuntur, qui manibus carent, ſicut triceſimoſeptimo capite manifeſtius patebit. Infra. 18.

Et proiecerunt eos ad pedes Ieſu: & ſanauit illos.) Vide proficientem illorum fidem. Neque enim amplius tangunt fimbriam veſtimenti eius, ſed projciunt ſolum ad pedes eius: & repente curat illos: non quod maioris ſint fidei q̃ Cananæa, ſed quod Iudæi ſint: vt ingratorum obturet ora Iudæorum, demenſtrans illos maiori dignos ſupplicio. Ingratus enim quanto maioribus pluribuſq; afficitur beneficijs, tanto ad maiorem pœnam luendam eſt obnoxius.

Ita ut mirarentur turbæ, aſpicientes mutos loqui, mutilos eſſe ſanos, claudos ambulare, & cæcos uidere.) Mirabantur propter eorum multitudinem qui curabantur, & propter curationis velocitatem.

Et glorificabant Deum Iſrael.) Deum ipſius Iſrael, hoc eſt qui ab Iſraelitis colebatur.

Ieſus autem aduocatis diſcipulis ſuis dixit illis: Miſeret me turbæ, quia iam triduum perſeuerant mecum: nec habent quod edant. †) Admiranda erat tanta turbæ perſeuerantia. Quare autem tacent diſcipuli, nec dicunt vt prius, Dimitte turbas, idque tribus iam elapſis diebus? Quia videbant illos perſeuerantes, ac gaudentes ſuper ſanitatibus infirmorum, nec famem penitus ſentientes. Fortaſſis autem & ad tertium vſque diem eſcas detulerant: ideo tunc demum ad miraculum accedit, quando in ciborum indigentia conſtituti ſunt. Quare autem rurſum illos in deſerto paſcit? Vtique ne in via deficerent, ſicut ipſe conſequenter dicit: & vt confirmaret ſignum precedentium quinq; panum; vndiq; enim diuulgatum erat, vt quod publice factum fuerat.

† *Deſertum intelligi poteſt humana natura, aut mũdus iſte: in quo aſsidui ſunt ad ſermonẽ uirtutis & cognitionis, qui propter fidem ac ſpem futurorum bonorum, mala patiuntur. Tres autem dies, tres animæ potentiæ per quas aſsidui ſunt: per rationalem quidem inquirentes: per concupiſcibilem uero, quod quæſitum eſt deſiderantes: per iraſcibilem autem, pro eo quod concupitum eſt decertantes. Aut tres dies ſunt tres leges generaliores: naturalis, ſcripta & euangelica, ad modum diei illuminantes, & ad eius quod expedit operationẽ excitantes. Qui ergo ſecundum hos etiam tres dies, ad Dei ſermonem perſeuerant, & pro unoquoque labores prompto ſuſtinent animo, nequaquam ieiuni relinquuntur, ſed ſuſcipiunt ſplendidum ac diuinum cibum: pro naturali quidem lege, promptiſsimam efficaciam eorum quæ naturali inſtinctu effici poſſunt: pro ſcripta uero, ne affectiones quæ præter naturam inſurgunt ſequantur: pro euangelica autem, unionem ad Deum ac deificationem.*

Et dimit-

Et dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in uia.) Marcus autem addidit: Mar.8.
Quidam enim eorum e longinquo venerunt. Vide ergo domini humanitatem. Nam ſciens naturam humanam cibo indigere, prouidet ei etiam non requiſitus, cibumq́ præbet. Communicat autem cum diſcipulis, vt recordati miraculi quinq́ panum, offerant ei panes quos habent, & dicant: Multiplica etiam hos: ſed non intellexerunt illi cauſā interrogationis: ideo rurſus indigentiam obijciunt.

Et aiunt illi diſcipuli eius: Vnde nobis in deſerto tam multi panes ad ſaturandam turbā tantam?) Et prius & poſtea in deſerto loco longe a ciuitatibus ac vicis hoc facit miraculum, ne turbis videatur a propinqua ciuitate ac vico cibos deferre.

CAPVT .XXXI. DE SEPTEM PANIBVS.

E*T dicit illis Ieſus: Quot panes habetis? At illi dixerunt: Septem & paucos piſciculos.*) In quinque panibus hoc etiam interrogauit, ſicut dixit Marcus, Marci.6.
& ne ſic quidem intellexerunt. Quod ſi tātæ eorum cæcitati indignaris, quod quum adeo recens præteriſſet illud miraculum, adeo velociter obliti ſunt: admirare tamen quod veritatem ita colant, vt ſcribentes, ſuos etiam defectus non abſcondant. Aduerte etiam quantum ventri dominabantur. Quum enim eſſent in deſerto, & tres dies demorarentur, ſeptem tantum panes attulerant.

Et iuſſit turbis ut accumberent ſuper terram: ſumptoſque panes & piſces benedixit ac fregit, deditque diſcipulis ſuis, diſcipuli uero turbæ. Et comederunt omnes ac ſaturati ſunt.) Similia prioribus & dicit & facit, vt prius miraculum ex omni parte eis ad memoriam reducat.

Et ſuſtulerunt fragmentorum quæ ſuperfuerant ſeptem ſportas plenas. Qui autem mānducauerant erant quater mille præter mulieres & pueros.) Quomodo ibi duodecim cophini ſuperfuerant, hic autem ſportæ ſeptem, quum oporteret hic magis ſupereſſe: plures enim erant hic panes, & pauciores qui mānducauerant. Dicit Chryſoſtomus ſportas cophinis fuiſſe fortaſſe maiores. Vel alio quoque modo. Ita diſpoſitum erat, vt huiuſmodi fragmētorum diuerſitas ac inæqualitas, indelebilem vtriuſque miraculi memoriam conſeruaret. Præterea & aliter. Ibi quidem cophinos æquali numero cum Apoſtolis fecit: hic autem ſportas æquali numero cum panibus: vtrinq́ docēs facile ei eſſe quod velit facere. Iam vero ſecretius etiam conſiderare oportet de illis quinque millibus, & de his quatuor millibus. Quinquies mille ſunt imperfecti in virtute: quater autem mille ſunt perfectiores. Multi ſiquidem ſunt & iſti & illi: ſemper tamen imperfectiores numero vincunt perfectiores. Edunt autem iuxta CHRISTVM, hoc eſt ſpiritualiter intelligunt: imperfectiores quidem pauciora documenta propter imbecillitatem, perfectiores vero plura propter eorum fortitudinem. Superſunt tamen plura ab imperfectioribus, eo quod pauciora edant: a perfectioribus autem pauciora, eo quod pluribus alantur.

Hęc ſane

Hæc ſane diximus nos ſimplicius ac manifeſtius: alij vero ſeipſos in ſubtiles diſputationes demittentes,multam & anxiam contraxerunt de minimis rebus diſceptationem ac moleſtiam:nec id in præſenti tan tum loco,verum etiam in alijs multis conſiderationibus,quas pro mo= leſtis habentes prętercurrimus.

Et dimiſsis turbis conſcendit in nauim.) Non abijt pedeſtri itinere, ne ſequentes glorificarent eum.

Et uenit in fines Magdala.) Marcus autem dicit quod ſtatim nauim ingreſſus cum diſcipulis ſuis,venit in partes Dalmanutha:vtrunq; e= nim cognomen regio illa habebat.

Cap.xvi. *Quumq; acceſsiſſent Phariſæi & Sadducæi, tentantes rogabant eum ut ſignum aliquod de cœlo oſtenderet ipſis.)* Hic rurſum verbum ἐπερωτῶ non interrogare, ſed deprecari ſignificat,vt prędiximus. Signum autem de cœlo videre quærebant, quod prodigioſe circa ſolem fieret, aut circa lunam , aut in ſtellis. Hoc vero tentantes quęrebant: neq; enim vt crederent, ſed vt quaſi Magum apprehenderent. Et alij quoq; tentatores ante hos ſignũ

Supra.12. de cœlo quęſiuerunt ab eo,ſicut viceſimo tertio capite prædictum eſt, & ibi aliam etiam quæras cauſam.

At ille reſpondens dixit eis.) Marcus vero dixit quod etiam inge= muit ſpiritu ſuo,hoc eſt ingemuit a ſpiritu,ab aĩo, quod nos poſſumus dicere ab intimo cordis. Nam quum tentantes ipſos cognouiſſet,inge muit propter incurabilem illorum malitiam,& dixit eis.

Quum cœperit eſſe ueſpera dicitis:Serenitas erit,nam rubet cœlum.& mane: Hodie tẽ peſtas,rubet enim cœlum triſte. Hypocritæ faciem cœli noſtis diiudicare , ſigna uero temporũ non poteſtis?) Hypocritas hos nominauit,non ſolum tanquam alia di centes,& alia ſentientes,verum etiam tanquam habentes ſe pro ſapiẽ tibus,quum eſſent inſipientes. Dicit ergo: Apparentiam a cœlo noſtis dijudicare, quando ſerenitatem indicat,& quando tempeſtatem: ſigna vero temporum non poteſtis dijudicare? Quod ſi ſapientes eſſetis , co= gnoſceretis vtiq; quod hęc ſigna quæ in terra fiunt,præſentis ſunt tẽ= poris: ſigna vero quæ de cœlo fiunt, temporis ſunt conſummationis ſeculi. Tunc enim ſol obſcurabitur, & luna non dabit ſplendorem ſu= um,ſtellæq; cadent de cœlo.

Infra.24. *Et reſpondens dixit eis:Generatio praua & adultera ſignum requirit,& ſignum non da bitur ei,niſi ſignum Ionæ prophetæ.)* Hęc eodem modo dixit viceſimoter=

Supra.12. tio capite,& in eo declarata ſunt. Tu vero eorum excęcationem con= ſidera:quod quum Ionam noſſent,ac pręſentia verba & prius & nunc quoque audiſſent,noluerunt interrogare,ac diſcere qđ eſſet hoc ſignum quod diceret: tentatores enim erant ſicut dictum eſt; ideo etiam ipſe relictis illis abſceſſit.

Et relictis illis abijt.) Marcus autem ait,quod conſcenſa naui rur ſum abijt in vlteriorem ripam.

† *Et quum ueniſſent diſcipuli eius in ulteriorem ripam, obliti ſunt panes † ſumere.)*

Mar.8. Marcus autem dicit, quod vnum tantum pa= nem habebant ſecum in naui.

† *Qui uidelicet eis ſufficerẽt.*

CAPVT

CAPVT .XXXII. DE FERMENTO PHARISAEORVM ET SADDVCAEORVM.

IESVS *autem dixit eis: Videte & cauete a fermento Phariſæorum & Sadducæ orum.*) Marcus vero dixit,quod etiam præcepit eis dicens: Videte & cauete a fermento Phariſæorum & fermento Herodis. Verbum autem Marci διεϛέλλετο (pro quo vertimus, præcepit) impropriе capit, ſicut alia plurima apud Marcum. Significat enim vtplurimum diſtinguere,diſputare vel explicare. Illa autem reduplicatio, Videte,cauete, præcepti ſiue admonitionis exaggerationem demonſtrat. Fermentum vero Phariſæorum,Sadducæorum ac Herodis, vocat doctrinã Phariſeorum,Sadducæorum ac Herodianorum. De Phariſæis quidem & Sadducæis tertio capite prędiximus: de Herodianis autẽ viceſimo primo Supra.3. capite. Hanc vero doctrinã vocauit fermẽtũ,vtpote acetoſã ac marcidã. Supra.12.

At illi cogitabant intra ſeſe dicentes, Panes non ſumpſimus.) Chriſtus quidem fermentum appellabat prædictorum doctrinam, & ab hac abſtinere præcipiebat: diſcipuli vero fermentum,Iudaicos panes intelligentes,& de illorum abſtinentia pręcepiſſe putantes,cogitabant apud ſeſe. hoc eſt turbabantur,prohibiti quidem Iudaicos edere panes, vt opinabantur,quum tamen alios non adferrent: dicentes tanquam pœnitentia ducti: Panes non ſumpſimus a fidelibus qui nos excipiũt hoſpitio, vt eis paſcamur ſi moram facere contingat. Quid ergo Chriſtus,qui cogitationes illorum nouerat? Merito propter vtrumq; reprehẽdit illos, & quia exiſtimabãt eum pręcepiſſe de ciborum obſeruatione, quam vtpote Iudaicam ipſe antea reiecerat,quando docuit,quod non id quod in os ingreditur impurum reddit hominem: & quia de cibo ſoliciti erant,quum ſecum haberent eum qui cibum omnem ſubminiſtraret. Supra.15.

Quo cognito Ieſus dixit eis: Quid cogitatis apud uoſipſos exiguæ fidei homines, quod panes non ſumpſiſtis?) Primum cibi ſolicitudinem illis improperat dicens: Quid turbamini quod panes alicũde non ſumpſiſtis. Rurſus autem vocat eos exiguæ fidei homines, quia non credebant quod ab ipſo poſſent ali,ſed ipſi ſui curam habebant.

Nondum intelligitis neq; recordamini quinque panum quum homines eſſent quinquies mille, & quot cophinos ſuſtuleritis? neque ſeptem panum quum homines eſſent quater mille,& quot ſportas ſumpſeritis?) Marcus vero grauius eos increpaſſe ait, addens: Adhuc excęcatum habetis cor veſtrum? oculos habentes nõ videtis,& aures habentes non auditis? Et quare non tunc improperauit potius eis quando dixerunt, Vnde nobis in deſerto panes tam multi? Quia non erat æquum vt hos coram multis confunderet. Simul etiam expectans donec ędito duplici miraculo,grauior ac efficacior redderetur accuſatio.

Quomodo non intelligitis quod non de panibus dixerim uobis, Cauete a fermento Phariſæorum & Sadducæorum?) Ecce iam obſeruationem quoq; ciborum illis improperat.

Tunc intellexerunt quod non dixerit ut cauerent a fermento panis,ſed a doctrina Phariſæorum

riſæorum & Sadducæorum.) Vidiſti pręmiſſam increpationem:vide etiã fructum eius:excitauit enim mentem illorum quę dormiebat, & intel lexerunt. Siquidem oportet non vbiq; mitem eſſe pręceptorem,ſed quãdoque aſperum fieri: & interdum quidem libere ſe tradere diſcipulis ad refocillationem: interdum vero increpare ad correptionem; & hac varietate illorum procurare ſalutem.

CAPVT .XXXIII. DE INTERROGATIONE APVD CAESAREAM.

QVum autem ueniſſet Ieſus in partes Cæſareæ Philippi, interrogabat diſcipulos ſuos dicens: Quem me eſſe dicunt homines filium illum hominis? Cæſaream hanc Philippus in honorem Cæſaris conſtruxit. Erat autem & alia Cæſarea Stratonis. Et procul a Iudęis abductos diſcipulos interrogauit,vt ſine timore libere reſponderent ad id quod interrogabantur. Nec de Scribis & Phariſęis rogabat:illi enim ipſum manifeſte contumelia afficiebant; ſed de populari turba,quæ ab inuidia & malitia libe

Lucæ.9. ra erat. Nam & Lucas dicit,Et factum eſt quum eſſet ipſe ſolus orans,

Mar.8. erant cum eo & diſcipuli; & interrogauit illos dicens: Quem me dicunt eſſe turbæ? Marcus vero ait,quod in via interrogauerit eos. Eſt enim veriſimile quod quum veniſſet in partes Cæſareæ ſimul orabat & ambulabat. Filium vero hominis ait,hoc eſt eum,qui hominibus apparet nudus homo. Interrogauit autem non quaſi ignorans,ſed diſpenſatorio modo, vt Petrus diceret quod ſibi reuelatum erat: & cæterorũ omnium opiniones quæ de ipſo erant, reprobarentur tanquam erroneæ. Sciebat namq; quod Deus ac pater reuelauerat Petro de ſe, aperiens mentem eius. Vide autem quod non circa pręedicationis initia interrogauerit,ſed poſtquam multa magnaq; ſigna ediderat, poſtquam multa magnaq; docuerat: poſtquam ſufficientes de ſua diuinitate ac ęqualitate ad patrem, probationes euidentes tradiderat.

At illi dixerunt: Alij quidem Iohannem Baptiſtam: alij autem Eliam: alij uero Ieremiã, aut unum prophetarum. Ait illis: Vos autem quem me eſſe dicitis?) Vos inquit, q mecum ſemper conuerſamini, & multam habetis experientiam meæ potentiæ,quæ & opere & ſermone eluceſcit. Quum ergo diceret illis, Vos autem quem me eſſe dicitis ſignificauit turbas nõ recte dicere.

Reſpondens autem Simon Petrus dixit: Tu es Chriſtus filius ille Dei uiuentis.) Rurſus Petrus vbiq; feruens proſilit & præcedit. Viuentis autẽ di-

Ioſue.3. xit,quia ſcriptũ eſt,Deus viuens ego ſum. Et: Viuo ego dicit dñs; mul

Ezech.18. taq; ſimilia,ad oppoſitam diſtinctionem mortuorum idolorum.

Et reſpondens Ieſus dixit ei: Beatus es Simon Bar Iona,quia caro & ſanguis non reuelauit tibi,ſed pater meus qui eſt in cœlis.) Atqui prius etiam diſcipuli ſedata tempeſtate filium Dei eſſe confeſſi ſunt,dicentes, Vere Dei filius es,

Supra,14. nec tamen beati prædicati ſunt. Et alij quidam Deum eſſe crediderunt

Supra.8. vt prædiximus,ſed nullum illorum beatificauit. Quid ergo dicendum eſt? Quod omnes qui ipſum eſſe Dei filium confeſſi ſunt, aut Deum eſſe crediderunt,non natura & proprie hæc illum eſſe opinabantur, ſed adoptione

adoptione,& ſecundum excellentiam virtutis,veluti etiam omnes ſanctos,Dei filios eſſe dicunt. Solus autem Petrus vere Chriſtum,& natura & proprie filium Dei hunc eſſe intellexit. Ideo quoq; volens Chriſtus diſcipulis demonſtrare,quod ſolus hic recte cognouerit, & ſine errore confeſſus ſit, ipſum beatificat, tanquam aſſequutum diuinam de ſe reuelationem. Caro enim inquit,& ſanguis,hoc eſt homo,nō initiauit te ad ſacram hanc de me confeſſionem,ſed pater meus,tanquam huiuſmodi confeſſione dignum. Quod autem dicitur Bar,Hebraica dictio eſt,ſignificans filium: erat ſiquidem filius cuiuſdam Iona. Poſtq̄ ergo Petri opinionem confirmauit,& hunc a Deo edoctum eſſe demōſtrauit,vide quibus eum dignetur bonis.

Aiūt enim Hebræi בר יונה *bar Iona. Sed Chaldæis* בר יונא *bar Iona ſonat latinis filiū columbæ.*

Et ego dico tibi quod tu es Petrus: & ſuper hanc petram ædificabo eccleſiam meam.) Tu es Petrus,vt qui poſt abnegationem,fidei petra futurus es: vel tāquam iam prudentia firmus. Itaque ſuper hanc firmitatem ædificabo eccleſiam meam, ſiue te ponam fundamentum credentium: Eccleſia enim fideles ſunt. Hoc autem dixit,excitans eius prudentiam ad artem paſcendarum ouium.

Et portæ inferi non præualebunt aduerſus eam.) Non dominabuntur eccleſiæ. Portas autem inferorum dicit blaſphemias,quæ a Gentibus ac hæreticis proferuntur, vtpote ad æternū introducentes cruciatum;vel ſupplicia ab illis inflicta,quaſi ad mortem carnis inducentia. Deinde alium quoq; ponit honorem.

Et dabo tibi claues regni cœlorum.) Quum confeſſus eſſet ipſum Dei filium eſſe legitimum, iam ei demonſtrat ſuæ diuinitatis dignitatem, dicens: Aedificabo ſuper te eccleſiam meam: & dabo tibi claues regni cœlorum,videlicet vt ad illud introducas:ſiquidē clauigeri eſt introducere. Atqui donum hoc, cæterorum etiam fuit Apoſtolorum; ſed primum huic datum eſt, quia primus hic filium Dei legitimum eſſe Chriſtum faſſus eſt:ideo quoq; poſt Saluatoris in cœlū aſſumptionē,prę oībus longo docuit tempore,multosq; introduxit ad fidem.

Et quodcunque ligaueris ſuper terram,erit ligatum in cœlis: & quodcunque ſolueris ſuper terram,erit ſolutum in cœlis.) Etiam & hoc clauigeri proprium eſt. Ligare autem,dicit non ignoſcere:ſoluere vero,ignoſcere. Promittit ergo: Quodcunque peccatum non condonaueris ſuper terram, neque in cœlo condonabitur a Deo:& quodcunque condonaueris hic,erit & ibi condonatum. Sed Marcus & Lucas breuitatis cauſa Petri reſponſionem per compendium dixerunt:ideo & beatitudinem eius & aliū honorem tacuerunt: ſimul etiam ſcientes eum abunde honoratum. Matthæus vero diligentię gratia hęc omnia conſcripſit,pariter etiam Apoſtolorum principem honorans.

Tunc præcepit diſcipulis ſuis,ut nemini dicerent,quod ipſe eſſet Chriſtus.) Marcus autem dixit, Et interminatus eſt illis ne cui de ſe dicerent. Lucas vero,Interminatus pręcepit eis ne cui hoc dicerēt. Vnde liquet quod hic in Matthæo ſumitur verbum διεστείλατο pro Præcepit:& apud Marcum ἐπετίμησε,hoc eſt interminatus eſt,pro,Cōfirmando pręcepit:& ſimiliter eius participium ἐπιτιμήσας apud Lucam. Vt nemi-

ni dicerent quod ipſe eſſet Chriſtus, naturalis videlicet Dei filius, ſicut Petrus confeſſus eſt. Neceſſarium ſiquidem erat, vt hoc ab ipſo patre reuelaretur, ab ipſo autem filio ante mortem ſuam confirmaretur, & a ſolis diſcipulis cognoſceretur, vtpote qui popularibus perfectiores erant, & quaſi communes orbis magiſtri: populares vero id nunc ſcire noluit vſque ad reſurrectionem ſuam a mortuis: ne ſi nunc diſcerent illum natura eſſe Dei filium, & natura Deum: poſtea videntes eum ignominioſe contumelijs affectum, & indigna patientē, ac acerbe interemptum, offenderentur: & rurſum ad priorem incredulitatem recurrerent, ægreque ab ea reuocarentur. Nam ſi diſcipulos etiā, qui popularibus perfectiores erant, offenderunt non ſolum hæc conſpecta, verum etiam de his rebus habiti ſermones: quid non paſſę fuiſſent imperfectæ turbæ dum hæc conſpexiſſent, maxime ignorantes paſſionis myſterium, quod ipſis quoque diſcipulis erat receptu difficile? Nam & hi, quando poſt Saluatoris in cœlum aſcenſionem, venit ſuper eos ſpiritus ſanctus, tunc demum diuina gratia repleti, humanis cogitationibus abiectis, omnia cognouerunt myſteria. Verum ſemper ad id vſque tempus omnia ad humanitatem pertinentia offendebant illos. Propter hoc ergo vt dictum eſt, noluit a popularibus ſciri, quod natura Dei filius eſſet, & natura Deus: idque multis modis præcepit diſcipulis. Quando vero completis ac finitis omnibus quæ offendere poterant, prædicaturus illum erat natura Deum eſſe ſol obſcuratus, velum templi diſſciſſum, terra concuſſa, petræ diruptæ, & corpora ſanctorum qui dormierant excitata, ipſeq; glorioſe a mortuis reſurgens, tunc ſane effulſit virtus diuinitatis eius, & indubitata erat demonſtratio. Simul quoque immiſſurus erat ſpiritus ſanctus intellectum, non ſolis diſcipulis, ſed omnibus etiam credentibus: & tunc iam demum omnibus publicari volebat & diuinitatis & paſſionis ſuæ myſterium, vt abſq; vllo offendiculo prędicatio procederet.

Ex eo tempore cœpit Ieſus indicare diſcipulis ſuis, quod oporteret eum abire Ieroſolyma: multaque pati a ſenioribus & principibus ſacerdotum ac ſcribis, & occidi, tertiaque die reſurgere.) Ex eo tempore, ex quo firmiter cognouerunt diſcipuli, quod naturalis eſſet Dei filius: tunc enim demum cœpit demonſtrare ſiue prædicere illis quæ paſſurus erat; vt hæc præſcientes, tempore paſſionis non offenderentur, neq; ſuſpicarentur quod propter naturæ imbecillitatem pateretur. Quo enim pacto id fieret de eo, qui prænouit & prædicit, ac feſtinat potius vt patiatur.

Et aſſumens eum Petrus cœpit reprehendere illum.) Aſſumens, hoc eſt ſeorſim accipiens. Audito enim quod moriturus eſſet, grauiter tulit: Nā id ſua diuinitate indignum putauit: ideoque quaſi iam ſumpta libertate, eo quod beatificatus eſſet, ſeorſim increpauit illum ſiue reprehendit. Scire enim oportet quod hoc verbum ἐπετίμησε (pro quo vtplurimum vertimus Increpauit aut interminatus eſt) apud Euangeliſtas interdum quidem ſignificat ſilentium imponere ſiue os obſtruere: vt de dæmone qui dicebat ſe noſſe Chriſtum, quod ſanctus ille Dei eſſet. Ait enī
Mar.1. ἐπετίμησε, hoc eſt increpauit illum, ſiue ſilentium impoſuit. Interdum autem

autem ſignificat Refrenauit ſiue imperauit: vt eſt illud ἐπετίμησε, id ē, imperauit ventis & mari, ſiue refrenauit. Quandoque vero denotat, Supra. 8.
Confirmauit: vt quum dicitur ἐπετίμησε eis, hoc eſt confirmauit illos ne cui de ſe dicerent. Quandoque autem Reprehendit: vt eſt id de quo Mar. 8.
erat ſermo. Interdum quoq; Increpauit vel corripuit: vt eſt illud ἐπετίμησε id eſt increpauit Petrum, vt ſtatim conſequenter dicemus. Eſt Infra. 19.
& vbi ſignificat, Prohibuit, vt in fine quadrageſimi capitis inueniem⁹.

Dicens: Propitius tibi ſis domine, non erit tibi hoc.) Tanquam conſulēs hoc ait, vt ingenuus amicus. Quod autem dicitur, Propitius tibi ſis, conſueto more loquutus eſt. Moris enim erat hoc dicere eum, qui indignaretur abſurdum quippiam dicenti: vt, Propitius tibi ſit Deus ob talem ſermonem. Id vero quod addit, Non erit tibi hoc, tantundem eſt ac ſi diceret: Ne contingat tibi hoc quod dicis.

At ille conuerſus dixit Petro: Abi poſt me ſatana.) Marcus autem dixit quod conuerſus & intuitus diſcipulos ſuos, increpauit ſiue corripuit Petrum. Etenim voluit illos quoque increpationem audire ac caſtigari, qui idem quod Petrus patiebantur. Satanam autem eum vocat, quaſi in hoc ſatanam imitantem, quod Chriſtum occidi nolebat. Siquidem neque ſatanas Chriſtum occidi volebat, vt mendaces viderentur prophetiæ quæ de morte eius loquebantur: & ne mors carnis huius, fieret mors ſuę poteſtatis: quanquam ipſe propria victus malitia Iudæos ad eius cædem incitauit. Poteſt autem & aliter dici: quod quia Satanas aduerſarius dicitur, Petrus autem prohibens Chriſtum mori, non ſequebatur eius voluntatem ſed aduerſabatur, ait ei Saluator: Abi poſt me Satana, hoc eſt ſequere me aduerſarie.

Obſtaculo mihi es.) Impedimento mihi es, aduerſarius meæ voluntati. Deinde dicit etiam cauſam propter quam aduerſabatur.

Quia non ſapis ea quæ Dei ſunt, ſed ea quæ ſunt hominum.) Hoc inquit pateris, quia non diuino ſed humano modo ſapis. Etenim ſi diuina guſtares, vtique dignum me iudicares qui moriar pro mundo: quia vero humana ſapis, potius indignum me iudicas qui moriar. Tu vero mihi conſidera eum qui paulo ante maxime beatus prędicatus eſt, nunc maxime increpatum, & ad correptionem ſuæ audacię: & vt intelligas ꝙ Saluator non ſit perſonarum acceptor: quum enim recte loquutus eſt, beatum prædicauit illum: quando autem non recte, increpauit. Recte quidem loquutus eſt in his quæ per reuelationem diuinitus accepit: non recte vero loquutus eſt, in his quæ a ſeipſo dixit.

Tunc Ieſus dixit diſcipulis ſuis: Si quis uult poſt me uenire, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam, & ſequatur me.) Marcus & Lucas aiunt etiam ad turbas & ſimpliciter ad omnes hæc illum dixiſſe. Dixit autem hæc, confirmans non ſolum non eſſe indecens vt ipſe moriatur, ſed neque poſſe quempiam ſuum eſſe diſcipulum, niſi & ille moriatur pro honeſto. Si quis inquit vult poſt me venire, ſiue ſequi me tanquam diſcipulus & imitator, abneget ſemetipſum, dico ſane ſuiipſius voluntatem, voluptatum ac vitæ amorem, aut ſuum proprium corpus, non parcens illi laboranti & afflicto, ſed exponat illud periculis: & tollat crucem Mar. 8. Luc. 9.

ſuam, ſiue ferat in memoria ſuam mortem. Per crucē enim mortem ſignificauit: quia tunc mortis inſtrumentum erat crux: ſemper ſuiipſi⁹ cædem expectet, ſemper ad mortem paratus ſit, & quotidie voluntate moriatur. Alio etiam modo pręſens dictum interpretati ſumus deci-monono capite. Vide autem quomodo dixerit. Si quis vult, ſiue vir ſiue mulier, ſiue præſidens, ſiue cui alius præſidet: Si velit: neminem enim inuitum cogit. Ne putes autem quod mala pati ſolum ſufficiat: nam & latronēs & depredatores ac magi, aliiq; praui homines innumera mala patiuntur, addidit: Et ſequatur me: docēs nō ſolū oportere talia pati, ſed etiā ſe ſequi, hoc ē p veſtigia cōuerſationis ipſi⁹ incedere.

Supra.10. τὶς enim Græcis tā fœmininū ē q̄ maſculinū: ut etiā Quis apud latinos.

Quiſquis enim uoluerit animam ſuam ſaluare, perdet eam: quiſquis autem perdiderit animam ſuam propter me, inueniet eam.) Dixit etiam hæc decimonono capite: quære ergo ibi horum interpretationem. Marcus autem dixit, Propter me & euangelium, hoc eſt propter me & meam doctrinam.

Quid enim prodeſt homini ſi totum mundum lucrifecerit, animæ uero ſuæ iacturam fecerit?) Impoſſibile quidem eſt quempiam totum mundum lucrifacere: ſi tamen poſſibile foret, nulla eſſet vtilitas. Siquidem omnia quę mūdi ſunt, mortalia ſunt, anima vero immortalis: & horum ſane delectatio temporalis, illius vero ſupplicium ſempiternum. Deinde auget & terrorem. Inde enim plerūq; meliores reddere ſolet auditores.

Aut quid dabit homo commutationis pro anima ſua?) Si enim neque mundus totus correſpondens eſt animæ rationali, quid dabit quiſpiam cōmutationis vt hanc ab æterno ſupplicio eripiat? Certe nihil. Omnib⁹ itaque relictis, huius curam habere ſolius oportet, cuius iactura eſt maxime mortalis, & ob quam perditam nulla poteſt dari commutatio. Vt autem diſcant quod ſegnibus non ſine vltione erit ſua ſegnities, neque ſedulis præmio carebit ſua ſedulitas: vtq; illi amplius terreantur, hi vero maiorem accipiant conſolationem, dicit.

Filius enim hominis uenturus eſt in gloria patris ſui cum angelis ſuis: & tunc reddet unicuiq; iuxta id quod operatus eſt.) Simul demonſtrauit quod eandem habeat cum patre gloriam. In gloria inquit patris ſui. Quod ſi eandem habet gloriam, eiuſdem vtique ſubſtantiæ eſt & potentiæ ac diuinitatis: quorum enim gloria eſt eadem, horum & cætera quoq; ſunt eadem.

Amen dico uobis: Sunt quidam de hic ſtantibus, qui non guſtabunt mortem, donec uiderint filium hominis uenientem in regno ſuo.) Poſtquam de ſeipſo dixit, quod futurum eſt vt veniat in gloria cum ſatellitio ac comitatu & præmiſſione angelorum: cognito quod diſcipuli de hoc ſermone diffiderent, confirmat illum: præmittens quod non multo poſt, quidam ſe viſuri eſſent in gloria: hanc enim regnum nunc vocauit. Significabat autē ſuæ transformationis ſplendorem, quem poſt breue tempus demonſtraturus erat Petro, Iacobo & Iohanni: Nam de his dixit, Sunt quidam hic ſtantes. Regnum autem ſuum ſiue gloriam ſuam, ſplēdorem illum nominauit, cum quo poſtmodum deſcenſurus eſt, quādo reddet vnicuique

Roman. 2. iuxta id quod opatus eſt. Venientē vero dixit, hoc eſt apparentem.

Cap. xvii. *Et poſt ſex dies aſſumit Ieſus Petrum & Iacobum ac Iohannem fratrem eius.)*

Luc. 9. Lucas autem dixit, Poſt octo: nec tamen contrarius eſt. Siquidem annumera

numerauit ille & duos dies alios, hunc videlicet quo prædicta loquut⁹ eſt Ieſus diſcipulis, & eum quo illos aſſumpſit: Matthæus vero vtrunq; prætermiſſo, medios tantum enumerauit. Quare autem ſolos hos tres aſſumpſit, non modo tantum, ſed & alias frequentius, ſicut in progreſſu inueniemus? Quia cæteris diſcipulis præſtantiores erant: Petrus quidem eo quod valde diligeret eum, propter fidei feruorem, Iohannes vero quia plurimum diligebatur ab illo, propter virtutum excellentiã, Iacobus autem quia grauis admodum erat Iudæis, intantum vt Herodes occiſo illo maximam præſtiterit gratiam Iudæis. Vide autẽ quo modo Matthæus non occultauerit illos qui ſibi præpoſiti ſunt. Hoc autem & Iohannes pleriſque in locis facit, præcipua Petri encomia libenter deſcribens: Apoſtolorum namque chorus expers erat inuidiæ. Ideo autem quum dixiſſet Chriſtus, Sunt quidam de hic ſtantibus, horum occultauit nomina, ne cæteros contriſtaret: nam indignos ſeſe arbitrati, doluiſſent ſe deſpici. Act.12. Iohan.21.

Et ſubduxit illos in montem excelſum ſeorſim.) Lucas autem dicit, quod aſſumpſit illos, aſcenditque in montem vt oraret.

CAPVT .XXXIIII. DE TRANSFORMATIONE CHRISTI.

ET *transformatus eſt coram illis: reſplenduitque facies eius ſicut ſol, veſtimenta vero eius facta ſunt candida ſicut lumen.*) Subducit illos in montem excelſũ, vt a nullo alio conſpici poſſit: ideo etiam addit, Seorſim. Nihil enim faciebat ad gloriam, ſed omnia ad vtilitatem. Præterea vt diſcamus oportere a terrena ſubleuari humilitate eum, qui diuina contemplatione dignus habendus eſt. Et transformatus eſt, corpore quidem in propria figura manente, diuino vero ſplendore modicum quiddam in eo detegente, ac faciẽ eius illuſtrante, ſpeciemque illius ad maiorem Dei ſimilitudinem immutante. Coram eis autem, ne transformatum ipſũ intuiti alterum eſſe ſuſpicarent: vtque ſcirent eum facillime quod vellit facere poſſe. Splenduit vero facies eius ſicut ſol, quia ita illis apparuit: ille enim ſupra ſolem erat, diuinus quidam & ineffabilis. Veſtimenta autem eius facta ſunt candida ſicut lumen, diffuſo etiam in illa ſplendore: Itaque ſi noſtrum quoque aliquis Ieſum vt Petrus amauerit, & amatus ab eo fuerit vt Iohannes, ac inimicis illius grauis fuerit vt Iacobus: inimici vero illius præcipui ſunt dæmones: ſubducetur ab eo in mõtẽ excelſum, ſiue in altitudinẽ cognitionis: & gloriã illi⁹ intuebitur, quantũ homini permiſſum eſt: dico ſanc myſteria quæ multis occultata ſunt ac inuiſa. Non erit autem præter intentum aut intempeſtiuum, vt dicamus faciem Ieſu intellectum ſermonum illius: veſtimenta vero eius dictiones ſermonum, quibus occultatus in eis intellectus tanquam veſtimẽtis induitur: talisque eius facies apparebit, ſplẽdens ac illuminãs eos qui in illam defigũt oculos: & rurſum talia ei⁹ veſtimenta cãdida ſunt, nihilque tenebroſum aut obſcurum habentia.

Et ecce viſi ſunt Moſes & Elias cũ eo loquẽtes.) Propter multas cãs ſecũ aſtare fecit Moſẽ et Eliã. Quia enĩ turbæ dicebãt; hi qdẽ Iohãnẽ eſſe Bapti- Supra.16.

ſtam,

ſtam, alij autem Eliam, alij vero Ieremiam, aut vnum veterum prophetarum: conſtituit coram ſe tanquam ſeruos, eos qui in veteri teſtamento inſigniores refulſerant, vt diſcrimen quod eſt inter ſe & illos appareat, & q̃tum ipſe ab illis differat. Hęc itaq; vna fuit cauſa. Altera rurſum: quia accuſabant illum de legis tranſgreſſione dicentes, Non ē hic
Iohan. 10. a Deo, quia ſabbathum non cuſtodit: Ruſuſq; blaſphemię eum accuſabant, & quod Dei gloriam ſibi vendicaret dicentes, De bono opere nō lapidamus te, ſed de blaſphemia, & quia homo quū ſis facis teipſū Deū: aſtare fecit coram ſe Moſen, vt oſtēderet quod ſi legis tranſgreſſor eſſet, nequaq̃ in modum ſerui legiſlator ſibi aſtitiſſet: Eliā vero, vt appareat quod ſi blaſphemus eſſet, nequaquam is qui ſemper Dei gloriam vehementer amauerat ac tuitus fuerat, tanquam ſeruus illi aſtaret qui Deo contrarius eſſet. Tertia quoq; cauſa, vt mortis vitæq; dominus cognoſceretur. Moſes enim mortuus erat, Elias autem viuus: & vt videntes poſtmodum diſcipuli illum morientem, intelligerent quod hæc voluntarie pateretur, & cogitarent quod nequaquam moreretur inuitus, qui mortis vitæq; eſſet dominus. + Poteſt & alia addi cauſa quod hos propter diſcipulos adduxit, vt ad eorum imitationem excitarentur. Siquidem Moſes linguę tardioris erat, Elias vero durior ac aſperior: ambo etiam inopes erant, & aduerſus tyrannos magna loquendi libertate
Exod. 6. 7. 8. vſi ſunt, Moſes quidem aduerſus Pharaonem. Elias vero aduerſus A-
3. Reg. 18. chab: & a peruerſis hominibus qui a ſe magnis affecti erant beneficijs, plurima paſſi ſunt pericula, & nec ſic deſtiterunt eos ad bonum ſemper dirigere. Vtq; vehementius imitarentur Moſis quidem clemētiam, Eliæ vero zelum quem pro Deo gerebat: vtriuſq; autem adminiſtrationem, laborumq; tolerantiam: millies namq; quod in ſe erat pro Dei beneplacitis moriebantur, & pro populo ſibi concredito, ſuasq; perdendo animas inuenerunt eas. Colloquebantur autem cum eo, oſtendētes quod lex quæ per Moſen data erat, ac ſermo qui per prophetas de morte eius fuerat, conformiter cum illo præſignauerant: ille quidem
Luc. 9. in figuris victimarum, hic autem in diuerſis vaticinijs. Lucas vero dicit quod etiam hi in gloria ſiue ſplendore apparuerunt: vt diſcamus quod omnes qui ſecundum Deum vixerunt, diuinum induunt ſplendorem. Quid autem colloquebantur cum eo? Rurſus hoc docuit Lucas, dicens quod dicebant exceſſum eius quem completurus erat Ieroſolymis, exceſſum vocans ab hac vita exitū ſiue tranſitū. Quędā aūt exēplaria nō ἔξοδον. i. Exceſſum ſed δόξαν. i. Gloriā habēt: nā gloria quoq; appellatur crux ipſa. Alijs ſiquidem omnibus probrum erat vtpote magnorum pœna criminum: ſoli vero Chriſto gloria facta eſt, magni videlicet erga nos amoris præmium. Quis enim gratum habens animum, audiens quod qui omni dignus erat honore, huiuſmodi pro noſtra ſalute perpeſſus eſt ignominiam, non glorificabit illum? Eſt & altera ratio iuxta quam dicitur, Crux gloria eius, quam ſuo referemus tempore. Interim vero Moſes & Elias dicebant exceſſum eius, & gloriam eius, hoc eſt loquebantur de exitu, vel de gloria eius, ſiue de cruce eius, quomodo crucifigendus erat. Dignum eſt autem,

vt in-

vt inquiramus vnde diſcipuli poſt tam multos annos Moſen & Eliam agnouerunt. Neque enim apud Hebræos erant imaginum tabulæ. Dicimus ergo quod in libris quidam vetuſtiorum Hebræorum ſpecies inſignium virorum poſteris reliquerant, quas legentes, inde eos agnoſcebant. Veriſimile quoque eſt, ex traditionibus viua voce traditis, in memoria habitas fuiſſe illorum ſpecies aut figuras. Fortaſſe autē & ex diuina reuelatione illos agnouerunt.

† *Aut etiam aliter: Iuxta Chriſtum apparent Moſes & Elias, ſignificantes quod myſteria legalia ac prophetalia in unum intendunt Chriſtum, & ea quæ Chriſti ſunt præſignant.* †

Reſpondens autem Petrus dixit Ieſu: Domine bonum eſt nos hic eſſe: ſi uis faciamus hic tria tabernacula, † tibi unum, & Moſi unum, & Eliæ unum.) Quum Petrꝰ † vehementer præceptorem amaret, nec vellet eum abire Ieroſolyma, ne eo digreſſus pateretur, ſicut prędixerat: palam quidem non audet eū prohibere, ne rurſum increparetur: viſo autem quod mons magnam haberet ſecuritatem, vtpote inſidiatoribus incognitus: ſimul autem Moſen & Eliam, idoneos qui vlciſcerentur. Nam ille plurimas Gentes deuicerat, hic vero ignem ſuper quinquagenarios de cœlo detraxerat: conſulit illi dicens: Bonum eſt nos hic eſſe. Cognito autem quod male loquutus fuiſſet, ex propria mente ſtatuens, addidit, Si vis faciamus hic tria tabernacula, tibi vnum, & Moſi vnum, & Eliæ vnum. Quid ais o Petre? Paulo ante naturalem hunc Dei filium confeſſus es, nunc autem cum ſeruis dominum connumerans, etiam ab ipſis ſeruandum eum ſperas? Vide quomodo ante paſſionem imperfecti admodum erant diſcipuli. Simul autem Petrus duplam tunc mentis cōmotionem ſuſtinebat: hinc quidem trepidans pro magiſtro, illinc vero a ſupernaturali illo aſpectu turbatus eſt & confuſus, taliaque loquebatur neſciens quid diceret, ſicut dixit Lucas, hoc eſt quod inconſiderate loqueretur. Marcus autem ait: Neque enim ſciebat quid loquuturus eſſet, id eſt, non nouerat quid aliud melius loquuturus eſſet vel loqui poſſet. Deinde addidit & cauſam dicēs, quod erant exterriti. Lucas vero ſcripſit, quod erant ſomno grauati: Exterriti quidem viſa ſpecie pluſquam humana: Grauabantur autem ſomno præ ſopore qui a ſplēdore procedebat: neque enim nox erat ſed dies, ſplendoris tamen exceſſus obſcurabat illorum oculos, ac mentem aggrauabat, donec perfecte experrecti, ſicut dixit Lucas, ſiue ad ſe a tali ſopore & obtenebratione reuerſi, viderunt, quantum poſſibile erat, gloriā eius. Petrus itaꝗ confuſam adhuc mentē habens, incōſiderata & incongrua loquebať.

(Margin: 4. Reg. 1. — Luc. 9. — Mar. 9.)

† *Tria tabernacula intelligi poſſent tres ad ſalutem diſpoſitiones, uidelicet operationis, contemplationis, & theologiæ. Operationis itaque typus fuit Elias fortis ac temperatus. Cōtemplationis Moſes legiſlator ac iuris dator. Theologiæ uero Chriſtus utpote omnimode perfectus. Hæc autem tabernacula ſunt, comparatione futurarum quietum incomparabiliter meliorum.* †

Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbrauit illos, & ecce uox de nube.) Nubes & vox, vt certiores redderentur Dei eſſe vocem: didicerant enim quod Deus in nube veheretur: Ponēs inquit nubes aſcēſum ſuū: multaꝗ huiuſmodi frequenter habet ſcriptura. Cōſidera vero ꝗ pacto dum minatur

(Margin: Pſalm. 103. — Exod. 19.)

minatur, obſcuram ponit circa ſe nubem, vt ſuper Sina: nunc autem filium oſtendere volens, lucidam illam habet.

Supra.3. *Dicens: Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacitum eſt.*) Hæc tertio etiam capite quum Saluator baptizaretur dixit cœlitus pater: ſed ibi propter circumſtantium multitudinem, hic autem maxime propter Petrum: ac ſi diceret vox patris: Quid times o Petre de Ieſu: hic eſt filius meus: nec ſimpliciter filius, vt hi qui per virtutem a me ſunt adoptati, ſed dilectus ſiue electus tanquam vnigenitus: nec id tantum, verum etiam in quo mihi complacitum eſt, hoc eſt in quo requieſco, in quo oblector, vt in vnanimi & æquali mihi: ne ergo illi timeas. Quantumcunque enim illum diligas, non adeo eum diligis vt ego. Triplex eſt namque apud me vis amoris erga illum. Siquidem tanquam filium illum diligo, & tanquam dilectum, & tanquam me recreantem, mihique placentem. Reliquum eſt igitur, vt ſi huius non fidis potentiæ, at meæ fidas. Nemo enim adeo dilectum irrationabili cauſa deſtituit.

Ipſum audite.) Huic obedite: huic credite, ſi quid aut dixerit aut fecerit. Quod ſi etiam crucifigi voluerit, nemo illi obſiſtat: vos enim ignoratis diſpenſationis ſuæ myſterium. Nam quicquid ipſe & dicit et facit, mea voluntate & dicit & facit, Ipſum itaque audite, lege Moſaica, propheticiſque ſacrorum initiationibus relictis: complementum ſiquidem legis ac prophetarum eſt Chriſtus: & iam omnia illa completa ſunt, vtpote quæ vſque ad hunc ſolum protendebantur.

Et audita uoce, diſcipuli prociderunt in faciem ſuam, & territi ſunt uehementer.) Atqui prius etiam in Iordane vox facta eſt huiuſmodi: & poſt hæc rurſum quando tonitru dicebant factum eſſe: & nullus quicquam tale paſſus eſt: quomodo ergo nunc hi prociderunt in faciem ſuam? Quia altitudo magna erat, profundaque ſolitudo ac multum ſilentium. Præterea transformatio facta eſt horroris plena, & lux immortalis eluxit, ac ſubito deſuper circumpoſita nube, voceque ſuper eos delapſa, merito perculſi ſunt & exterriti. Poteſt quoque & aliter dici quod prociderunt in faciem ſuam, hoc eſt adorauerunt.

Iohan.12.

Et accedens Ieſus tetigit eos dicens: Surgite & nolite timere.) Miſeratus eſt imbecillitatem eorum, & cito ſoluit timorem.

Eleuatis autem oculis ſuis neminem uiderunt niſi Ieſum ſolum.) Vt certiores redderentur quod de ipſo facta eſſet vox, ſolus iam illis videtur.

Et deſcendentibus illis de monte præcepit eis Ieſus dicens: Nemini dixeritis uiſionem, donec filius hominis a mortuis reſurgat.) Quanto enim maiora de eo dixiſſent, tanto difficilius credibilia viderentur. Iubet ergo viſionem hanc ab illis occultari, quia futurum erat, vt neque ipſi perſuadere poſſent: & Iudæi magis exaſperarentur.

Et interrogauerunt eum diſcipuli eius dicentes: Quid ergo Scribæ dicunt quod Eliam oporteat uenire primum?) De diuinitate eius iam ad plenum edocti, & a Petri confeſſione, & a transformatione, & a cœleſti voce, interrogant: Quum tu ſis Chriſtus, quare Scribæ dicunt quod Eliam oporteat venire ante Chriſtum? quo modo non venit hic ante te? Hoc itaque interrogauerunt diſcipuli. Scire autem oportet, quod ſcripturæ duos

Chriſti aduentus dicunt, eum videlicet qui factus eſt & futurum. De
vtroque docuit Paulus: de priori quidem, Apparuit inquit gratia Dei Titum.2.
ſalutaris. De poſteriori vero: Expectantes beatam ſpem & apparitio- Ibidem.
nem magni Dei, & Saluatoris noſtri Ieſu Chriſti. Et prioris quidem
factus eſt Iohannes præcurſor: poſterioris vero fiet præcurſor Elias,
de quo dicit propheta Malachias: Mittam vobis Eliam Theſbiten, q Malach.4.
reſtituet cor patris ad filium, hoc eſt qui conuertet corda Iudęorum, q
tunc ſuperfuerint, ad Apoſtolos, vt obediant doctrinis eorum, credant-
q; Chriſto. Patres enim Apoſtolorum erant Iudæi. Sed Scribæ duos
Chriſti aduentus in vnum confundentes, & poſteriorem in priorem
contrahentes, de ſolo poſteriori docebant populum: & propterea Chri
ſtum non ſuſcipiebant dicentes, quod Eliam oportet venire primũ, &
mox Chriſtũ. Sed nũc Chriſtus de duobus aperte docet Aduerte ergo.

Ieſus autem reſpondens dixit eis: Elias quidem ueniet primum, & reſtituet omnia. Dico autem uobis quod Elias iam uenit, & nõ cognouerunt eum.) Elias quidem prior ſiue Theſbites nondum venit: veniet autem circa ſecundum meum aduentum: & reſtituet omnem qui ei crediderit: hoc eſt conuertet cor patris ad filium, vt ait propheta Malachias. Dico autem vobis quod Elias ſecundus ſiue Baptiſta iam venit circa primum meum aduentum, vt dicunt ſcripturæ: & non cognouerunt ſcribæ quod etiam hic eſſet Elias tanquam pręcurſor. Non cognouerunt autem eum vtpote male intelligentes ſcripturas.

Sed fecerunt in eo quæcunque uoluerunt.) Herodes videlicet: multa enim in eum fecit, in carcerem illum inijciens; deinde amputatũ caput deferri iubens in lance.

Ita quoque futurum eſt ut filius hominis ab eis patiatur.) Ita quoque: non cognitus ſcilicet quod ſit Chriſtus: Non cognitus autem propter prauam mentem ipſorum. Sed quo nam modo fiet, vt quum pręſentes Hebręi Chriſto non crediderint, qui tunc erunt credant Elię? Quia agnoſcunt eum, ſciuntq; de illo prædixiſſe Malachiam. Simul etiam tam lõgum tempus quod in medio intercidet, tãtaq; virtus prędicationis, emollient duritiem cordis eorum.

Tunc intellexerunt diſcipuli quod de Iohanne Baptiſta dixerat eis.) Nam viceſimo quoque capite pręḍixerat eis, quod ille ſit Elias qui ven- Supra.12.
turus eſſe dicitur.

CAPVT .XXXV. DE LVNATICO.

Qvumque ueniſſent ad turbam acceſſit ad eum homo, procidens ad genua eius & dicens: Domine miſerere filij mei, quia lunaticus eſt, & miſere affligitur.) De lunatico pręḍictum quidem eſt modo naturaliori inſiſtẽdo, quarto Supra.4.
capite: dicetur autem & nunc perfectius, quod dęmonum quidam ſecedentes, aduerſus quoſdam homines tempus certum lunę obſeruabant: & tunc inſultum in illos faciebant, vt dum luna mali cauſa videretur, eius creator calumnię exponeretur.

Frequenter

Frequenter enim cadit in ignem, & frequenter in aquam.) Itaq; ſi non etiã tunc Dei virtus dæmonem cohibuiſſet, iamdudum eum perdidiſſet.

Marci. 9. Marcus autem dicit, quod dæmonium quod in eo erat, mutum erat ac ſurdum: non quod natura eſſet huiuſmodi, ſed quia dæmoniaci vocem ligauerat & auditum.

Et obtuli eum diſcipulis tuis, nec potuerunt curare illum.) Non potuerunt propter offerentis incredulitatem. Licet enim eum adduxerat, non tamen indubitanter credebat, quod dæmonem fugare poſſent. Hoc autẽ & ex eo manifeſtum eſt quod dixit Chriſtus, O generatio incredula: et rurſus ab eo quod dixit adducens, Si quid potes adiuua nos: & ex eo quod interrogauit Chriſtus, Si potes credere: & iterum ab eo quod ipſe reſpondit, Credo domine auxiliare incredulitati meæ. Nam hęc latius ſcripſit Marcus.

Reſpondens autem Ieſus dixit: O generatio incredula & diſtorta.) Generalius increpat propter Iudæos quoſdam ſimiliter incredulos, licet innumera huiuſmodi conſpexiſſent, non per ipſum tantum, ſed & per diſcipulos facta miracula. Diſtorta autem, id eſt tortuoſa, non recte intelligens.

Quouſque ero vobiſcum? quouſque patiar vos?) Indignatur, & mortem quærit, eo quod eſſent ipſi infidelitate immedicabiles.

Afferte illum mihi huc.) Ne ipſe quoq; impotens videatur, eijcit dęmonium. Iubet autem adduci dæmoniacum, vt manifeſta fiat ſua potentia his, qui etiam ipſum impotentem eſſe putabant.

Et imperauit ei Ieſus.) Hoc ẽ præcepit. Marcus aũt & Lucas dicunt, quod imperauit ſpiritui immundo. Siquidem vtrique imperauit: dæ-
Marci. 9. moniaco quidem vt reſipiſceret, dęmoni vero vt fugeret: Hic enim ver-
Lucæ. 9. bum ἐπετίμησε idem ſignificat quod præcepit.

Exiuitque ab eo dæmonium: & ſanatus eſt puer ab illa hora.) Hęc certe manifeſta ſunt. Verum a dæmone quoq; muto & ſurdo poſſidetur, quiſqs non loquitur neq; audit diuinos ſermones. Hunc autem proijcit dęmonium: interdum quidem in ignem irę & concupiſcentię, interdum vero in aquam commotionis aliarum affectionum.

Tunc accedentes diſcipuli ad Ieſum ſeorſim dixerunt: Quare nos non potuimus eijcere illud? Ieſus autem dixit eis: Propter incredulitatem veſtram.) Marcus vero dixit, quod quum ipſe domum ingreſſus eſſet interrogauerunt. Interrogant autem, timentes ne forte perdiderint, quam acceperant virtutem, aduerſus ſpiritus immundos. Verum Chriſtus coram multitudine incredulitatem offerentis pro cauſa reddit: ſeorſim vero diſcipulorum cauſatur incredulitatem. Etenim hi etiam priuſquam aggrederentur, diffidebant ſe poſſe laborantem curare, quum tamen alios multos curaſſent: & ita quum conarentur, nõ potuerunt. Optime ergo corã multis multorum incredulitatem reprehendit: ſemotis autem arbitris ſuorum diffidentiam. Neque enim ęquum erat, vt coram multis confunderet cõmunes orbis præceptores.

Amen quippe dico vobis: Si habeatis fidem ſicut granum ſinapis, dicetis monti huic: Trãſi hinc illuc, & tranſibit.) Fidẽ nũc dicit, nõ de hoc quod ipſe ſit Deꝰ, ſed ad

facienda

ſacienda ſigna. Dicit enim: Si habeatis fidem adeo acrem & vehementem ac feruentem ſicut granum ſinapis: illud enim talis eſt qualitatis: credentes ſine vlla trepidatione ꝙ facturi eſtis ſigna: tantam habebitis virtutem, vt ipſos etiam montes transferatis, ſi volueritis. Tantam autem fidem aliquem habere, videtur quidem facile, eſt tamen etiam excelſum valde. Naſcitur ſiquidem ex libertate ad Deum: rurſum talis libertas eſt ex mente placide compoſita. Eſt autem magni certaminis ex placabilitate acquirere talem erga Deum libertatem, vt credat illum daturum quicquid poſtulabitur. Petite inquit & dabitur vobis. Quod ſi palam non fecerunt transmigrare montes Apoſtoli, ne mireris: non enim hoc ideo fuit ꝙ non poſſent, ſed quia noluerunt, vtpote huiuſmodi neceſſitate aut vtilitate ſeſe illis non offerente: poſt hos namq; ſancti alij apoſtolis longe inferiores, vrgente neceſſitate montes demigrare fecerunt, iuxta dominicam ſententiam. Poteſt quoque mons dici diabolus propter opinionis ſuę elationem, quem facile ſancti a ſua ſede commouent, quando volunt

Et nihil impoſſibile erit uobis.) Non ſolum inquit montes transferetis, imo nihil etiam aliud impoſſibile erit vobis.

Hoc autem genus non egreditur niſi per orationem & ieiunium.) Genus dæmonum omnium non alio modo egreditur, niſi per orationem & ieiunium: non ſolum eius qui ſanat, ſed eius etiam qui patitur. Oratio ſiquidem dæmoni admodum terribilis eſt. Hanc autem fortiorem reddit, & valde potentem efficit ieiunium, non ſinens corporis ſatietatē remittere firmitatem, aut fumos qui ab ea aſcendunt turbare cerebrū, mentemque confundere: itaq; corpore firmo, menteque ſine diſtractione operante, vehementius igne, omnique re terribilius aſcendit oratio: ideo has ſemper coniunctas eſſe oportet.

Quum autem uerſaretur in Galilæa dixit illis Ieſus: Futurum eſt ut filius hominis tradatur in manus hominū, & occident eum, & tertio die reſurget. Et contriſtati ſunt uehemēter.) Diſcipulis de ſui occiſione frequenter prædicit: vt pręexercitati monitionis frequentia, facile ferant quum acciderit: & vt vno verbo dicam, propter cauſam, quam triceſimotertio capite tradidimus. Vide ergo quomodo licet ibi Petrus fuerit increpatus, & poſtmodum iuſſerit pater vt eum audirent, ipſe quoque reſurrectionem poſt tres dies promiſerit: nec ſic tamen ferre potuerunt, ſed contriſtati ſunt: & non vtcunq; ſed vehementer. Hoc autem factum eſt, eo quod ignorarent virtutem eorum quæ dicebantur, ſicut Marcus & Lucas dixerunt. Nam ille dixit quod ignorabant verbum, & timebant eum interrogare: Hic autē, Et erat abſconditum ab eis vt non intelligerent illud. Diuina autem diſpenſatione occultabatur ab illis verbi cognitio tanquam ab imperfectis, & qui necdum poterant ad ſupernaturale eius penetrare myſterium. Verum ſi illud ignorabant, quomodo contriſtati ſunt vehementer? Non penitus ignorabant, ſed de morte eius intelligebant, quū de ea ſæpius audiſſent, & de hac contriſtati ſunt vehementer: de reſurrectione vero ignorabant, de qua etiā ſæpius audierant, nec tamen poterant intelligere quid ea eſſent. Dicit enim Marcus inter alia, quod cō

Supra. 16.
Mar. 9.
Luc. 9.

quirebant inter ſe quid eſſet, A mortuis reſurgere. Suſpicabantur nãq; hanc etiam quandam eſſe parabolam. Siquidem poſt reſurrectionem aperuit mentem illorum, vt intelligerent ſcripturas de omnibus.

CAPVT .XXXVI. DE EXIGENTIBVS DIDRACHMA.

† Drachma minæ Atticæ pars eſt centeſima, ſex continẽs obulos: didrachmũ, duodecim.

Et quum veniſſent Capernaum acceſſerunt ad Petrum qui didrachma† accipiebant, & dixerunt: Præceptor veſter num ſoluit didrachma? Ait: Etiam.) Primogeniti omnes Hebræorum ſingulis annis didrachma pendebant Deo in gratiarum actionem; eo quod olim Aegyptiorum primogenita perdiderat. Quia ergo Chriſtus etiam primogenitus erat, qui hæc congregabant, ad ipſum quidem accedere verebantur, honorantes eum propter miracula: ad Petrum autem tanquam principẽ iã diſcipulorum accedunt: nec exigunt, ſed cum manſuetudine interrogant. Eſt autem didrachmum genus numiſmatis.

Quumq; domum ingreſſus eſſet, præuenit eum Ieſus dicens: Quid tibi videtur Simon: reges terræ a quibus accipiunt tributum vel cenſum, a filijs ſuis an ab alienis?) Priuſq̃ loqueretur Petrus de didrachmo pręuenit eum Ieſus: demonſtrans nõ opus eſſe ſibi vt ab alio diſceret, quum ſciret non tantum quæ dicebantur, verum etiam quę cogitabantur. Per exemplum autem oſtendit ꝙ quum naturalis ſit Dei filius, non debet pendere patri didrachmum. Nam reges non a proprijs filijs, ſed ab alienis tributum vel cenſum accipiunt. Idem autem ſignificãt τέλοσ (quod tributum vertimus) & κῆνσος cenſus: ſed illud apud Græcos, hoc apud Romanos.

Dicit ei Petrus: Ab alienis. Ait illi Ieſus: Ergo liberi ſunt filij.) Liberi ne pendant tributum vel cenſum.

Verum ne ſimus illis offendiculo, profectus ad mare mitte hamum, & eum piſcem qui primus prodierit, tolle: & aperto ore illius inuenies ſtaterem: illum acceptum da eis pro me & te.) Demõſtrato primũ ꝙ ipſe nõ debeat pendere propter diuinitatẽ, tamẽ dare iubet propter humanitatem, ne offendiculũ paterentur, quaſi ipſe Deũ deſpiceret, volens & ipſe Deo pendere didrachmũ. A mari autem dat tributũ: hinc quoq; oſtendẽs ꝙ tanq̃ omniũ dñs præcipit & mari, quod quaſi pręcepto eius ſubiectum, mittit piſcem qui tributũ domino deferat: nec pro ipſo ſolũ, ſed & pro primo eius diſcipulo: Nã Petrꝰ
Supra.8. quoq; primogenitꝰ erat. Prius ſiquidem etiã hoc diuerſimode demõ-
Supra.14. ſtrauit: & quando ipſi furẽti imperauit: & quando per ipſum quaſi ꝑ aridam pedes ambulauit. Et nũc quoq; idem rurſum aliter oſtendit, vario modo ſubiectionẽ illius ſignificans. Eſt & ſtater numiſmatis genꝰ duo didrachma, id eſt quatuor drachmas continẽs. Vide autem quomõ nũc Iudæis offendiculo eſſe noluit: alibi vero Phariſæorũ deſpexit offendiculũ, quãdo de cibis diſputabat. Docet enim ꝙ aliquãdo offendicu-
Math.15. lũ cauere oportet, interdũ vero illud deſpicere, & cũ iudicio hoc & illud facere. Vniuerſaliter enim in his quæ iuxta Dei præceptũ dicũtur aut fiunt, offendiculũ oportet deſpicere: in his autem quæ iuxta voluntatẽ noſtrã, offendiculum curare cõuenit, ꝓut pręcepit Magnus Baſilius.

CAPVT

CAPVT .XXXVII. DE DICENTIBVS, QVIS MAIOR.

IN *illa hora acceſſerunt diſcipuli ad Ieſum dicentes: Quis nam maximus eſt in regno cœlorum?)* Humanum quiddam diſcipuli tunc patiebantur. Intuiti ſiquidem præpoſitum fuiſſe Petrum: nam & Iacobus primogenitus erat & alij: ſed nihil tale pro eis dixit, doluerunt: & tamen affectũ ſuũ confiteri erubuerunt, ſed indiſtincte præceptorem interrogant, quiſnã maximus eſſet eorum. Nec id ſolum affectum hunc excitauerat, ſed & alia multa. Nã & prius quoq; beatificauit eum, multaq; illi promiſit: alibi etiam viſa illius libertate ſubtriſtes effecti ſunt. Marcus vero ait, quod primum inter ſe diſputauerant, quis maximus eſſet. & huic conſonat etiam Lucas: & id quidem priuſquam ad Petrum acceſſiſſent q didrachma accipiebant, ſed tunc videntes rurſus Petrũ præhonorari, magis iritati ſunt, & ita demum interrogauerunt. Videntur autẽ de eo interrogare quod iam nouerant, non tamen eſt ita. Siquidem ex his quæ videbant, ſciebant quod in terra Petrus ſibi præponeretur: volebãt autem ſcire vtrum etiam in cœlo præhonorandus eſſet. Sed tunc quidem de his dolebant: verum poſtmodum quum effecti eſſent perfecti, primos honores inuicem concedebant. Cap.xviii. Mar.9. Lucæ.9.

Et accerſito puero ſtatuit eum Ieſus in medio illorum.) Marcus autem ait: Et amplexatus illum dixit eis. Lucas vero quod ſtatuit eum iuxta ſe. Omnia autem facta ſunt. Primum ſiquidem ſtatuit eum in medio illorum: deinde iuxta ſe: poſtmodum amplexatus eſt illum. Vult autem per exemplum de puero ſedare hunc illorum affectum.

Et dixit: Amen dico uobis, niſi conuerſi fueritis, & efficiamini ſicut pueri, non intrabitis in regnum cœlorum.) Vos quidem de primatu in regno cœlorum interrogatis: ego autem dico vobis q niſi conuerſi fueritis a prauitate ad ſynceritatem, & efficiamini innocentes vt pueri, in illud omnino non ingrediemini. Puer ſiquidem eſt ſimplex, non curioſus, neq; vanæ gloriæ cupidus, ſine faſtu, liber eſt & ab inuidia, æmulatione, ſui amore, contentione, & vt ſemel dicam, ſolutus eſt ab omni voluntario affectu, non per exercitium, ſed per ſimplicitatem. Si quis ergo diſceſſerit a voluntarijs affectionibus, efficietur ſicut pueri, habẽs per exercitium qđ habent pueri per ſimplicitatem. De puero.

Quiſquis ergo ſeſe demiſerit ſicut puer iſte, hic eſt maximus in regno cœlorum.) Quiſquis voluntarie ſeipſum vehementer deiecerit, ſicut puer iſte nõ voluntarie vehementer deiectus eſt: oportet enim, vt dictum eſt, imitari puerum, qui multas habens virtutes, ob nullam illarum extollitur.

Et quicunq; ſuſceperit unum talem puerum in nomine meo, me ſuſcipit.) Et q cunq; hoſpitio exceperit vnum talem puerũ qualẽ dixit, videlicet vnũ aliquẽ factum ſicut talis puer, dico ſane humilem, vilẽ & abiectum. Quod autem dicit, In nomine meo: hoc eſt propter me, & quia talis eſt meus. Vide ergo q̃tũ talẽ amet: hũc inquit ſuſcipiẽs, me ſuſcipit. Marcus vero addidit, Quiſquis aũt me ſuſcipit, nõ me ſuſcipit, ſed eũ q miſit me. Eſt aũt ſenſus omniũ dictorũ talis. Quicunq; ſuſceperit eum q

factus eſt veluti puer, per illum quidem me ſuſcipit, per me autē patrē meum qui miſit me Pater ſiquidem appropriat ſibi eum, qui mihi defertur, honorem: ego vero delatum illi qui factus eſt veluti puer. Quid igitur tali ſuſceptione beatius, per quam ſuſcipit quis beatam trinitatē? Nam ſi filium & patrem, vtiq; & ſpiritū ſanctū: inſeparabilis ſiqdem eſt beata trinitas. Nondū aūt tempus tunc erat docendi de ſpiritu ſancto. Quod vero addit, Non me ſuſcipit, per vſum loquendi dictū ē. Frequēter enim dicere ſolem⁹: Qđ mihi facis, nō mihi facis, ſed Deo. Ideo etiā Lucas reliqs poſitis illud reliquit tāq̄ loquendi ꝓprietatem.

De offendiculo quod Græci σκάνδαλον vocant.

Quicunq; autem offendiculo fuerit uni de puſillis iſtis qui credunt in me, expedit ei ut ſuſpendatur mola aſinaria in collum eius, & demergatur in profundum maris.) Offendiculum vocat hic contumeliam. Dicit enim: Sicut qui hos honorātes ſuſcipiunt illos propter me, excelſa digni ſunt beatitudine: ita ſane & qui ipſos contumelia afficientes deſpiciunt illos, extremum luent ſupplicium. Vni autem de puſillis iſtis, videlicet qui puſilli apparent & viles. Dicit autem de illis qui facti ſunt veluti pueri. Dicens vero quod expedit ei vt miſeram ſuſtineat vltionem, oſtendit quod miſeriorē paſſurus eſt in futuro ſeculo.

Væ mundo ab offendiculis.) Prædicit damnum quod ab offendiculis proueniet, vt expectātes ea, ſemper vigilent nō ſoli Apoſtoli, ſed & omnes. Mundum ſiquidem eos dicit, qui in mundo ſunt. Offendicula vero impedimenta rectæ conuerſationis. Deplorat aūt mundū propter offendicula, vt qui ab illis multa paſſurus ſit.

Neceſſe eſt enim ut ueniant offendicula.) Propter hoc dicunt quidam: Si neceſſe eſt vt veniant offendicula, neceſſe eſt vt fiant peccata. Si autē neceſſe eſt vt fiant peccata, iniuſte pœnas luūt peccatores: Nam quod ex neceſſitate fit, culpa caret. Quibus dicimus, quod neceſſe eſt vt veniant offendicula, propter neceſſitatem dæmonum: non eſt autem neceſſe, vt virtuti deditī offendiculū patiantur: id enim in ſua voluntate ſitū eſt quum liberum habeant arbitrium. Vt ergo veniant offendicula nō in nobis ſitum eſt: vt autem offendiculum patiamur, omnino in nobis ſitum eſt. Sciens ergo Chriſtus quod omnino futura ſint offendicula, prædicit de illis, vt ſicut dictum eſt caueamus: non tamē ideo ventura ſunt, quod prædixerit: ſed propterea prædixit, quia ventura erant.

Verūtamen uæ homini illi per quem offendiculum uenit.) Offendiculum quidem a dęmone ſeminatur: ab homine vero alitur & augetur ac recipiť, qui prauā & corruptā habet voluntatē, quē etiam nūc deplorat, tāq̄ dęmonis miniſtrū. Deinde etiā docet quō offendicula deuitemus.

Si autem manus tua uel pes tuus eſt tibi offendiculo, abſcide ea, & proijce abs te. Melius tibi eſt ingredi ad uitam claudum aut mutilum, q̄ duas manus uel duos pedes habentem proijci in ignem æternū.) Non de mēbris corporis hoc dicit, ſed de cognatis & amicis ac miniſtris, quos horum membrorum loco habemus:

Supra.5. quemadmodum quinto capite particularius enarrauimus. Nam & hęc in illo dicta ſunt: quære ergo ibi expoſitionem. Sed ibi de affectu erat ſermo, hic autem de qualicunque nocumento. Vide autem nunc quod κυλλόν, hoc eſt mutilum, vocat eum qui manibus caret.

Et ſi

Et ſi oculus tuus offendiculo eſt tibi, erue eum & proijce abs te. Melius tibi eſt unoculum ad uitam ingredi, q̃ duos oculos habentem proijci in gehennam ignis.) Dictum eſt etiam de his in illo capite, & ſuperfluum foret repetere. Vere ergo nihil eſt adeo noxium ſicut prauorum conſortium. Quod ſi etiam in membris noſtris amputamus frequenter quædam ex illis quando & ipſa immedicabilia manſerint, & cætera corrumpunt; multo magis in cognatis & amicis ac miniſtris facere hoc oportet, vbi nobis obſtaculo fuerint aut impedimento ad rectam conuerſationem. Præſtat enim ſine illis ſaluum fieri, q̃ cum illis perire. Poſtq̃ ergo prauos fugere admonuit, bonos honorare iubet. Ait enim:

Videte ne contemnatis unum ex puſillis iſtis.) Qui hominibus quidem puſilli videntur propter abiectionem & ſimplicitatem, vere tamẽ magni ſunt propter virtutem. Ne vnum quidem horum deſpicere oportet: manifeſtum eſt ergo quod neq; duos omnino, neq; plures. Deinde etiam aliunde venerandos illos facit.

Dico enim uobis quod angeli eorum ſemper uident faciem patris mei qui in cœlis eſt.✝) ✝ Inde manifeſtum eſt iuſtos habere angelos cuſtodes. Dicit enim Dauid: Caſtrametabitur angelus domini in circuitu timentium eum, & eripiet eos. Quos autem ſeruant angeli, qui tantam apud Deum habent libertatem, vt ſemper videant Deum qui in cœlis eſt, vere hos deſpicere non oportet: & ſi non propter illorum virtutem, at ſaltem ꝓpter cuſtodes eorum. Faciem vero patris, hoc eſt patrem meum. Deinde aliam quoque ponit rationabiliorem cauſam, cur eos deſpicere non oporteat. Pſal. 32.

✝ *Vident autem illum non perfecte ſicut eſt in eſſentia, ſed prout eis permittitur. Deum enim (ait) nemo uidit unq̃, non materialis ſolum creatura, ſed etiam immaterialis.* ✝ Iohan. 1.

Venit enim filius hominis ad ſaluandum quod perierat.) Venit inquit in mundum, ſiue incarnatus eſt, vt ſaluaret eos qui antea perditi erant. Quod ſi ego tantam illorum habui curam, quomodo vos deſpicietis illos? Deinde vero ponit & parabolam, qua demonſtrat amoris ſui magnitudinem.

CAPVT .XXXVIII. DE CENTVM OVIBVS.

QVid uobis uidetur, Si fuerint homini cuipiam centum oues, & aberrauerit una illarũ, nonne relictis nonaginta nouem, profectus in montes quærit eam quæ aberrauerat?) Hominem ſeipſum ſignificat: centum vero oues, omnem rationalem creaturam, hominem videlicet: oues quidem propter ipſorũ ſubiectionem, & quod ab eo paſcantur: centum vero propter perfectionem ordinum rationalis huius creaturæ: tot enim ſunt quot oportet. Numerum autem centenarium in perfectione ſolet ponere, vt in terra frugifera, quod vnum dedit centuplum, ſicut viceſimoquarto capite prædictum eſt. Ouis autem errans ordo eſt hominũ qui a Dei ouili abiectꝰ eſt, & ſequutus fallaces dæmones. Montes vero ſecundum aliquos cœlũ eſt propter altitudinem, in quo alios ordines dereliquit. Iuxta alios Supra. 13.

 autem

autem terra, propter agreſtes dæmones, qui in ea commorari gaudent, tanquam feræ in montibus: & quia fructum non defert lenem & ſuauem, qui ſuauem dñm nrm delectet, ſed agreſtem & acerbum, qui acerbo ſatanæ ſuauis ſit. Ad hos profectus eſt, vt quærat ouem errantem. Quod ſi homo errantem irrationalem ouem non deſpicit, quum tamē multas habeat non errantes, multo magis Deus rationalem non deſpicit, cuius miſericordia ad humanam eſt, ſicut mare totum ad vnam aquæ guttam.

Et ſi contingat ut inueniat eam: amen dico uobis gaudet ſuper illa magis, quàm ſuper nonaginta nouem, quæ non aberrauerunt.) Neque enim tantum gaudemus de his quæ ſecure poſſidemus, quantum de eo quod poſtquam perditum erat inuentum eſt. Etenim quum illa ſemper habeamus, non adeo ſentimus gaudium quod de ipſis habemus: quum autem illud perdiderimus, ac vehementer contriſtati ſimus, tanq̄ damno affecti: vbi inuenerimus, vehementer gaudemus, tanq̄ illud lucrati.

Ita non eſt uoluntas coram patre ueſtro qui in cœlis eſt, ut pereat unus puſillorum iſtorum.) Ita, ſicut docuit parabola. Patrem vero diſcipulorū ſeipſum nominat: non ſolum tanquam ipſorum præceptorem, ſed etiam tanquam creatorem. Scire enim oportet quod interdum patrem ſuum dicit patrem diſcipulorum, interdum vero ſeipſum. Coram patre veſtro autem, hoc eſt in patre veſtro. Nam & hic ſermo linguæ proprietas eſt. Verum quomodo ſignum non dedit quo puſillos cognituri ſimus: Vt eum qui dignus eſt ignorantes, nullum deſpiciamus, ſed omnium curam habeamus.

De correctione fris

¶ *Si peccauerit in te frater tuus, abi & argue eum inter te & ipſum ſolum.)* Quia vehementi ſermone diſſeruit aduerſus eos qui ſunt offendiculo vel obſtaculo, & vndique eos terruit: tandem ad eos quoque tranſit, qui patiuntur offendiculum, & iubet non aſpernari eos, qui ſunt offendiculo. Fratrem autem dicit, eiuſdem gentis ac fidei hominem. Et quia is qui fuit offendiculo non facile veniret ad confeſſionem aut purgationem, rubore ac confuſione detentus: ducit illum qui offendiculum paſſus eſt ad eum: Abi inquit & argue eum, hoc eſt, ſuggere q̄ fuerit offendiculo: doce quod iniuſte egerit, fraterne tamen & in modū corrigentis, non quaſi inimicus aut increpans: & vt facilius recipi poſſit correptio, exhortatur vt fiat inter duos tantum, ne forte publicatus improbior fiat ac incorrigibilis.

Si te audierit, lucratus es fratrem tuum.) Si tibi obedierit corrigenti, reſipueritque, ac ſeipſum condemnauerit, magnum feciſti lucrum, ipſū videlicet fratrem tuum, membrum tuum: hunc enim perdideras propter offendiculum, diuulſum a fraterna coniunctione tua, quod grande damnum eſt his qui vere fratres ſunt.

Si autem non audierit, aſſume tecum adhuc unum aut duos: ut in ore duorum teſtium uel trium ſtet omne uerbum.) Quia ſolus non valuiſti curare, aſſume tecum adhuc non multos, ne ille publicari ſe reputans, durior efficiatur: ſed vnum aut duos auxiliatores: vt ſi perdurauerit non molleſcens, ſint etiam teſtes tuæ manſuetudinis & duritiei illius. Vtrꝗ iuxta veteris le

gis ſen

gis ſentẽtiam,in ore ſiue ꝑ os duorũ teſtiũ vel triũ,ſtet,hoc eſt confirmetur omne verbũ,puta te feciſſe quod in te eſt,nihilq́ prætermiſiſſe: primum enim ſolus abijſti ad eum,deinde alijs quoq; aſſumptis. Deut.19.

Quod ſi nec illos audierit, dic eccleſiæ.) Eccleſiam nunc vocat præſides fidelium eccleſiæ. Renuntia illis quæ circa hunc aguntur: Fortaſſe illi immutabunt eum veritum dignitatem ipſorum.

Porro ſi nec eccleſiam audierit, ſit tibi tanq̃ ethnicus & publicanus.) Sit tibi deinceps incommunicabilis, cum quo nullam ineas vitæ ſocietatem, tanquam immedicabili. Ethnicis autem infidelibus coniunxit publicanos, propter pecuniæ amorem & auaritiam, incompaſſibilitatẽ & iniuſtitiam. Audiamus ergo qui huiuſmodi affectionibus ſumus obnoxij. Vide autem quantum adhiberi iuſſerit vt corrigantur hi, qui fuerint offendiculo: quum neque illos curare ſuſtineamus, quibus pręſtitimus offendiculum. Quid ergo, hęc ſola erit vltio illorum qui ſunt incurabiles? Nequaq̃, ſed audi etiam quæ ſequuntur.

Amen dico uobis: Quæcunq; ligaueritis in terra, erunt ligata in cœlo: & quæcunq; ſolueritis in terra, erunt ſoluta in cœlo.) Vbi tandem eccleſiæ dicere iuſſiſſet, præſidibus videlicet eccleſiæ: nunc ad eos ſermonem intendit, dicens: Quæcunque ligaueritis in terra, &c. Hoc aũt & ad Petrũ dixit triceſimotertio capite: ibi ergo quęre enarrationẽ. Eſt aũt nũc orationis ſenſus iſte. Supra.16. Quicquid vos in terra cenſueritis, aut ſententia decreueritis, hoc Deus in cœlo ratum habebit: ſiue eos qui ſunt incurabiles ab eccleſia amputaueritis, ſiue poſtmodum reſipiſcentes receperitis. Hæc autem comminatus eſt, non vt hæc fiant, ſed vt quiſq; territus et eccleſiæ amputationem & Dei ſententiam mutet ac liberetur, & eam euadat. Nam & propter hoc, primum, ſecundum, ac tertium tribunal conſtituit, & tandem iudicauit eum abijciendum: vt ſi primum non audiret, obediret ſecundo: ſi autem & hoc deſpiceret, timeret vel tertium: quod ſi etiam hoc contemneret, iam tunc abiectionem formidaret amaram, ſupernamq́ ſententiam, quæ hac abiectione magis formidanda eſt: & ita omnino corrigeretur.

Rurſum, Amen dico uobis, quod ſi duo ex uobis conſenſerint in terra, de omni re quæcunq; petierint, fiet illis a patre meo qui in cœlis eſt.) Papę q̃tum ponit de dilectione ſtudium, varijs euangelij locis de hac iterans ſermonem. Nunc ſiquidem poſtq̃ magna minitatus eſt his qui ponunt offendiculũ: & his qui non corriguntur, eorum ſtudio qui offendiculũ paſſi ſunt: rurſum magna promittit his qui diligunt: vt tum minis, tum promiſſis ad amorem congreget Chriſtianos. Dicit ergo: Si duo ex vobis videlicet in amore viuentes, concorditer petierint a Deo de qualicunque re, exaudientur: quod ſi duo, multo magis plures. Quomodo ergo frequenter aliqui duo in dilectione exiſtentes, & Deum concorditer de aliquo poſtulantes, non exaudiuntur? Quia non ſunt ſimiles Apoſtolis. Neque enim ſimpliciter dixit, Si duo conſenſerint: ſed, Si duo ex vobis, hoc eſt ſimiles vobis, virtutem colentes: vel quia non ea præſtant quæ poſſunt: vel inutilia petunt: vel aduerſus eum qui moleſtia affectus eſt deprecantur; vel pro indigno poſtulant; vel oĩno aliqua

alia

alia ratio adeſt quæ cauſet repulſam: qua ſublata, qui vitam degunt ſecundum virtutem & in amore viuunt, ac concorditer petunt, ſtatim conſequuntur: mentiri enim non poteſt qui promiſit. Atqui etiam vnus virtuti deditus ſi ſic petat exaudietur. Sed non tantum q̃tum duo con formes. Quia vero dixit, Fiet illis a patre meo: Docet conſequenter, ꝙ non ſolus pater dat, ſed etiam ipſe: ideo conſequenter dicit.

Vbi enim ſunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi ſum in medio eorum.) In nomine meo, hoc eſt propter me, propter mea pręcepta, & non propter aliam cauſam. Vbi ergo ita congregati fuerint, ibi ſum in medio eorum, colligans & cuſtodiens eos, ac complens eorum petitiones. Nõ autẽ dixit Ero, ſed Sum protinus. Deus vero inter hos quidem eſſe dicitur, inter illos vero non eſſe: non tanq̃ loco circumſcriptus: neq; enim loco circũſcribi poteſt, ſed ꝙ virtus eius inter dignos libẽter cõmoretᷣ.

Tunc accedens ad eum Petrus dixit: Domine quoties peccabit in me frater meus & remittam ei?) Quum de dilectione ac iniuriarnm obliuione docuiſſet dominus: interrogat rurſus diſcendi cupidiſſimus Petrus, ignorans ꝙ ſemper oporteat ignoſcere peccantibus.

Num uſque ſepties?) De hoc tanquam per additamentum interrogat: arbitratus videri hoc magnanimi ac patientiſſimi animi. Quid igitur Chriſtus?

Ait illi Ieſus: Non dico tibi uſque ſepties, ſed uſque ſeptuagies ſepties.) Septuagies ſepties inquit Chryſoſtomus, non ſignificat hic numerum, ſed immenſum, continuum & ſemper. Nam ſicut μυριάκισ, hoc eſt decies millies, ſignificat frequenter, apud Græcos, ita ſane & Septies apud Hebræos: & multo magis Septuagies: ac inſuper quod ex vtroq; compoſitum eſt Septuagies ſepties. Quia ergo infinities in Deum peccamus, infinitis vicibus iuſſit ignoſcere his qui in nos delinquunt, ſi ſemper reſipiſcant: eum namq; qui non reſipiſcit, poſt tertiam monitionem repelli iuſſit tanquam ethnicum & publicanum: quo modo enim remittet quis ei, qui remiſſionem non quęrit?

Propterea aſsimilatum eſt regnum cœlorum homini regi qui uoluit conferre rationem cũ ſeruis ſuis.) Propterea, quare? Quia oportet ei ſemper ignoſcere q ſemper reſipiſcit. Regnum autem cœlorum ſeipſum nunc appellat tãquam regem cœleſtem, prout ſæpe diximus. Conferre vero rationem, hoc eſt ſumere ac ſubducere computũ inter ſeruos ſuos qui ſunt homines. Fingit autem hanc parabolam, volens oſtendere, ꝙ is qui nõ ignoſcit in ſe peccanti, priuat ſeipſum Dei miſericordia.

CAPVT .XXXIX. DE EO QVI DEBEBAT DECEM MILLIA TALENTORVM.

QVumq; cœpiſſet conferre rationem, oblatus eſt ei unus, debitor decem millium talentorum.) Vnus videlicet ſeruus. Quod autẽ eſt apud Græcos λίτρα, hoc eſt libra auri, id apud Hebręos eſt talentum. Erat enim numiſmatum pondus maximi precij, cętera oĩa excedens pondera.

Et

Et quum non poſſet ille ſoluere, iuſſit eum dominus eius uenundari & uxorem illius, & filios ac omnia quæ habebat, fieriq; ſolutionem) Vt omnino ſolueretur debitū. Non tamen hoc ex crudelitate iuſſit, ſed ex compaſſione, vt tali ſententia territus deprecaretur, ac remiſſionē conſequeretur. Niſi enim eo ſi ne talem protuliſſet ſententiam, nequaq̄ deprecanti remiſiſſet debitū. Nā ſi valde facile remiſſionem percepiſſet, futurū erat vt grāæ magnitudinem nō cognoſceret: propter hoc ergo in magnā neceſſitatem eum redegit, vt ad memoriā in poſterū reuocare poſſet, qua condemnatione abſolutus eſſet: & compaſſiuus etiam ipſe erga ſuum fieret debitorem, proprijs edoctus calamitatibus.

Proſtratus ergo ſeruus ille adorabat eum dicens: Domine patiens ac lenis eſto erga me, & omnia tibi reddā. Miſertus autem dominus ſerui illius abſoluit eum, & æs alienū remiſit illi) Vide pœnitentiæ vires ac domini humanitatem. Pœnitentia ſiquidē fecit ſeruum a malitia cadere: ſtans enim firmus in prauitate, non poterat remiſſionem accipere. Dei vero humanitas ſiue benignitas omnino ignouit, & ęs alienum remiſit Atqui ſeruus non omnimodā remiſſionem, ſed longanimitatem ac protelationē quęrebat. Diſce ergo Deū plura conferre q̄ nos poſtulemus: tanta eſt Dei benignitas & humanitas, etiam quum durior videtur, puta iubendo venundari eum, & oīa quæ illius erant. Neq; enim hoc ex aſperitate dicebat, ſed vt ſeruū terreret & perſuaderet, eumq; ad humiliter deprecandum adduceret, & ad reſpiciendum quomodo inuitaretur.

Egreſſus autem ſeruus ille inuenit unum de conſeruis ſuis qui debebat ipſi centum denarios & appræhenſum eū ſuffocabat dicens: Solue mihi quod debes.) Nō poſt longum tempus ſed ſtatim: beneficentiam faciens tramitem, ad id quod neque Deo gratum eſt, neq; hominibus.

Proſtratus ergo ſeruus ad pedes eius rogabat eum dicens: Patiens ac lenis eſto erga me & ſoluā tibi. Ille autem noluit: ſed abijt & conijecit eum in carcerē, donec ſolueret debitū.) Neq; formam ſupplicationis veritus eſt, qua & ipſe miſericordiam pęcepit: neq; ſermone placatus eſt, per quem & ipſe ſeruatus erat: neq; a ſimili, proprię meminit calamitatis, ſed permāſit omni fera crudelior. Atqui non pro æqualibus erat ſupplicatio: ipſe enim pro talentis, hic pro denarijs rogabat: & ipſe pro decem millibus, hic autem pro centū: & ipſe dominum, hic autem conſeruum: & dominus tantū debitū ipſi vniuerſum remiſerat, ipſe vero neq; dilationem conſeruo dedit.

Videntes autem ſerui quæ fiebant, contriſtati ſunt uehementer, & uenientes manifeſtauerunt domino ſuo cuncta quæ fiebant.) Incompaſſibilitas enim non a Deo ſolum habetur odio, ſed neq; manſuetis hominibus grata eſt.

Tunc accerſiuit eum dominus eius & dixit ei: Serue ſceleſte totum debitum illud remiſi tibi, quia obſecraſti me: Nonne oportebat & te miſereri conſerui tui: ſicut & ego tui miſertus ſum?) O immenſam manſuetudinem + Ex æquo diſceptat cū eo qui omni ſermone indignus eſt: & patienter ac leniter eum conuincit, qui per ſe condemnatus eſt, oſtēditq; ꝙ ipſe ſibiipſi priorem etiam gratiā ſubuertit, & ex eo vltionem adduxit. Et quū nō poſſet ſoluere, nō eū ſceleſtum noīauit, ſed eius poti⁹ miſertus eſt: qn̄ vero erga cōſeruū nō eſt mot⁹ cōpaſſionis affectu, tūc & ſceleſtū appellauit et puniuit.

+ Quātū exceditur aquæ gutta ab inexhauſto maris pelago tanto & multo amplius exceditur noſtra humanitas et benignitas a dei humanitate & benignitate.

Audia-

Audiamus nos q nō cōpatimur & horreamus: ſciam⁹ ꝙ ipſi noſipſos omnino condemnamus, Dei miſericordiam quam erga nos exhibuit ſubuertentes, æternumque ſupplicium attrahentes.

Et iratus dominus eius tradidit eum tortoribus quoaduſque ſolueret ſibi totum debitū.) Hoc eſt continue & ſemper: poſtea enim nunquam ſoluet. Tu vero reliqua parabolę ne curioſe ſcruteris, quę perſuaſibilitatis gratia ſunt coaſſumpta: ſed hoc ſolum ex ea manifeſte accipito: peccata quę in Deū committimus infinitis modis plura eſſe, his quæ delinquunt in nos fratres noſtri. Nam quiſꝗ noſtrum Deo debitor eſt decem millium talētorum, hoc eſt, multi ac magni reus debiti: debemus enim illi multas grauesꝗ pœnas, propter magna grauiaꝗ peccata. Quiſꝗ autem eorū qui in nos deliquerunt, nobis debitor eſt centum denariorum, videlicet parui viliſꝗ debiti, ſi conferatur ad decem millia talentoꝝ. Quū ergo Deo tanta debeamus, niſi erga noſtros debitores miſericordia vſi fuerimus, ſubuertemus etiam quæ iam nobis ſupplicantibus remiſerat: et poſtmodum omnium pœnę a nobis ſine vlla compaſſione expetētur. Vide enim quæ ſequuntur.

Sic & pater meus cœleſtis faciet uobis, niſi remiſeritis unuſquiſque fratri ſuo de cordibus ueſtris deliſta illorum.) Propter hunc ſermonem totam compoſuit parabolam, exemplo illū confirmans, quo facilius reciperetur. In principio ſiquidem parabolæ ſeipſum poſuit regem ac legiſlatorem: poſt finem vero ipſius, patri vltionis autoritatem attribuit, ne iactabund⁹ ipſe videretur: ſimulꝗ oſtendens vnam vtriuſꝗ eſſe autoritatem. De cordibus veſtris autē, hoc eſt, ex corde, & non tantum ab ore.

Cap. xix *Et factum eſt ubi finiuiſſet Ieſus ſermones hos, tranſiuit a Galilæa & uenit in fines Iudææ trans Iordanem.*) Venit in extremas Iudęę partes: quia inſtabat tempus paſſionis ipſius.

Et ſequutæ ſunt eum turbæ multæ, curauitque illos ibi.) Rurſum vt frequenter diximus, a doctrina tranſit ad miracula: quandoꝗ curans animas, interdum vero corpora, & nihil vnꝗ negligens.

CAPVT .XL. DE INTERROGANTIBVS VTRVM LICET HOMINI DIVORTIVM FACERE CVM VXORE.

E*T acceſſerunt ad eum Phariſæi tentantes eum, & dicentes ei: Vtrum licet homini diuortium facere cum uxore ſua qualibet ex cauſa?*) Rurſum viſis miraculis ac virtute illius, efferati fuerant: & quia facta eius reprehēdere nō poterant, accedunt tentantes, in ſermonibus an eū poſſent cōprehēdere: quūꝗ id ſępe feciſſent, & vbiꝗ mirabiliter impoſitū ipſis fuiſſet ſilētium, impudens tamen ac improba erat eorum inuidia. Interrogāt ergo ſi liceat homini diuortium facere cum vxore ſua ex qualibet cauſa. Supra. 5. Et conſidera mihi aſtutiam: quia enim de hoc quæſito in præcedentibus docuerat, quinto videlicet capite, dicens, Quicunꝗ repudiauerit vxorem ſuam excepta cauſa fornicationis, facit eam adulteram eſſe, &

cæt.

cæt.putauerũt eum doctrinam illam obliuioni tradidiſſe. Ideo etiã nõ dicunt, Quare hoc docuiſti? ſed quaſi de hoc nondum docuiſſet prauo more ſuo interrogant:vt ſi licere diceret,opponerent dicentes:Et quomodo in præcedentibus docuiſti non licere? Si vero diceret non licere,opponerent ipſi legem.Quære autem prædicto quinto capite dicti illius enarrationem,Quicunq; repudiauerit vxorem ſuam excepta cauſa fornicationis,facit eam adulteram eſſe:ibique & legem facile diſces & cauſam ob quam ſtatutum erat. Quid ergo Chriſtus qui horum aſtutias ac dolos perfecte nouerat?

At ille reſpondens dixit eis:Num legiſtis quod qui fecit ab initio,maſculum & fœminã fecit eos?) Eos videlicet homines. Hoc autem verbum in libro Geneſis ſcriptum eſt. Tu vero admirare domini manſuetudinem:quomodo ſciens ꝙ eum tentarent,non dixit:Quid me tentatis?quod alibi dixit ad eos. Neq; exaſperatus eſt ſicut alio loco:neq; omnino arguit eos, vt ſuam oſtendat lenitatem,& vt diſcipulos doceat,iniurias leniter ferre.Non tamen ſemper exhibet lenitatem,ne putent ſceleſti hæc illum latere,vtque refrenaret malitiam.Et vide ſapientiam.Interrogatus an liceret,non ſtatim dixit non licere,ne daret eis occaſionem contentionis ac tumultus,ſed hoc alio modo apte admodum aſtruit ab ipſa creatione quæ ab initio facta eſt. Quid ergo ait? Num legiſtis quod qui fecit ab initio, maſculum & fœminam fecit eos? hoc eſt vnum maſculũ vnamq; fœminam,vt vnus vnam haberet. Nam ſi voluiſſet maſculum hanc relinquere,rurſumq; hanc ducere, plures vtique formaſſet ab initio fœminas: quia ergo plures non formauit,reſtat vt voluerit virum non repudiare vxorem ſuam. Gene.1. Gene.2.

Et dixit:Propter hoc relinquet homo patrem ſuum & matrem,& adhærebit uxori ſuæ, eruntq; duo in carnem unam.) Oſtenſo a creatione ꝙ nõ liceat repudiare, oſtendit hoc & a diuino iuſſu.Scire autem oportet,quod in libro Geneſis apparet pręſens verbum ipſius Adam eſſe prophetantis de vxore: ſed Chriſtus nunc docet ꝙ hoc Dei fuerit præceptum,& non ipſius Adam prophetia vt apparet. Nihil tamen vetat idem dictum ipſius & Adam fuiſſe prophetiam a Deo inductam, & rurſum Dei præceptum dictum per Adam:vt id dixerit & Adam inductus a Deo,& rurſus dixerit etiam Deus loquutus per Adam. Ait ergo quod etiam dixerit creator: Propter hoc videlicet, quia formata eſt vxor de latere viri ſui, (nam & hoc ante prædictum pręceptum ſcriptum eſt) relinquet homo patrem ſuum & matrem,& c.Eruntque duo cõiuncti in carnem vnã ſiue corpus vnũ propter coniunctionem vnitatis,ſiue coniunctiuã formã.Quia ergo vnũ corpus hos eſſe iuſſit,non licet repudiare.

Itaq; iam non ſunt duo ſed una caro.) Poſtꝗ tentatoribus diuinũ recitauit præceptum, interpretatur nunc ꝙ poſt coniunctionẽ vnũ corpus fiant duo coniuges. Deinde ſuã quoq; infert ſententiam.Ait enim:

Quod ergo Deus coniunxit homo ne ſeparet.) Ecce id ſubintulit quod nõ licet:blande quidem modoq; perſuaſibili vt diximus;oſtendens pręter naturam ac pręter legẽ eſſe diuortiũ. Præter naturam quidẽ:nã vna caro diuidit,pręter legẽ vero,quũ eni Deꝰ vnũ eſſe iuſſerit,diſtrahunt.

Dicunt

Dicunt ei: Quid ergo Moſes iuſſit dare libellum repudij ac dimittere eam?) Quid, id eſt quare vel quomodo. Libellum vero repudij dicunt ſcripturam repudiationis, quod etiam quinto capite diximus.

Ait illis: Moſes quidem ad duritiã cordis ueſtri permiſit uobis repudiare uxores ueſtras: ab initio autem non ita factum eſt.) Cauſam in caput illorum conuertit, quod frequenter facere conſueuit. Propter duritiam cordis veſtri inquit hoc permiſit, iuxta diuerſas cauſas eorum qui ſibi nuptas oderant, neq; illis reconciliabantur. Siquidem illas repudiare ſtatuit, ne occiderentur. Cur autẽ libellus repudij daretur, manifeſte diximus prędicto quinto capite. Ab initio autem non ita factum eſt. Nam ſi De' id ab initio voluiſſet, nequaquam vnum formaſſet maſculum vnamque fœminam; neq; iuſſiſſet duos eſſe in carnem vnam.

† *Proinde dico uobis: quiſquis repudiauerit uxorem ſuam niſi ob ſtuprum, & aliam † duxerit, adulterium committit: & qui repudiatam duxerit, adulterium committit.)* Siue non repudiatam ab alio, ſiue repudiatam duxerit, adulterium committit. Hæc autem Marcus ait ad diſcipulos eſſe dicta. Primum namque

Mar. 10. ad Phariſæos dicta ſunt, deinde etiam ad diſcipulos in domo ſeorſum. Dictum eſt autem & de his quinto capite, & ibi quære enarrationem. Solam vero eam iuſſit eijci, quę ſtuprum ſiue adulterium commiſiſſet, propter fœtus confuſionem, & propter dubitationem eius quod pariendum eſſet: quaſi alia quæuis cauſa curari poſſit, hæc autem ſola non recipiat curationem.

† *Intelligi quoq; poteſt ſermo de uirgine ſecundo ducta, hoc eſt poſt relictam uxorem.*

Dicunt ei diſcipuli eius: Si ita ſe habet cauſa hominis cum uxore, non expedit contrahere matrimonium.) Nunc tandem intellexerunt præcepti grauitatem, tanquam rei quę moleſtia afficiat. Siquidem graue admodum videbatur, difficilem prauamq; tolerare mulierem, nec eã poſſe repudiare quæ fera ſęuior eſt ac moleſtior. Ideoq; dicunt: Si ita ſe habet cauſa hominis cum vxore: id eſt ſi vna cauſa eſt vel medium ſeparans virum & vxorem, dico ſane fornicationem, non expedit venire ad nuptias.

Ille autem dixit eis: Non omnes capaces ſunt huius dicti.) Non omnes ſuſcipiunt hunc ſermonem de non contrahendo matrimonio: non omnes ferunt. Magna enim res eſt cœlibatus: nec ab omnibus ferri poteſt.

Sed quibus datum eſt.) Soli illi ſermonem hunc ſuſcipiũt & ferũt, quibus datum eſt hoc donum a Deo: datum eſt autem his qui petiuerunt. Petite enim, ait, & dabitur vobis: petentibus (inquam) non ſimpliciter, ſed feruenter & perſeueranter: & vt ſemel dicam, ſicut oportet. Significatum eſt ergo virginitatem, Dei donum eſſe, datum his qui petunt vt oportet.

Sunt enim eunuchi qui de matris utero ſic nati ſunt †, & ſunt eunuchi qui caſtrati ſunt ab hominibus: & ſunt eunuchi qui ſeipſos caſtrauerunt propter regnum cœlorum.) Quia de cœlibatu incidit ſermo, docet nunc de innuptis: & tria enumerat genera eunuchorum: quorum primũ nullam ſuſtinet calumniã, ſecundum autem vituperatur, tertium vero laudabile eſt: eorum videlicet qui ſeipſos caſtrauerunt, vt regnum cœlorum conſequerentur: nõ nouacula ferrea execãtes genitalia, ſed continẽtia inſaniã cõcupiſcẽtiæ

amputantes

amputantes:& amore virginitatis,coitus amorem emarceſcere ſinentes. Quorum enim naturam manus humana transformauit,ferrumq; deprauauit, non tantum obſeruatam virginitatem laudantur, quantum hi qui veluti libidinis accuſati,vltionem ſuſceperunt,quæ id etiã vincat,quod a ferro eſt auxilium.

† Gregor. Theol. *Hi quidem natura inclinantur ad bonum. Quum autem dico naturam,non abijcio uoluntatem,ſed utrumq; pono: & inclinationem ad id quod honeſtum eſt, & quæ ad opus bonum ducit natura. Quibuſdam uero a præceptoribus amputantur affectiones, quidam autem per ſeipſos illas amputant,ut qui præceptores non aſſequuti,ſeipſos docent quæ conueniunt: & radicem uitiorum excidentes, & membra prauitatis exterminantes.*

Qui poteſt capere capiat.) Tandem vbi cœlibes laude dignos demõſtraſſet,& ita talem cœlibatum laudaſſet, ac eo modo latẽter auditores ad virginitatem prouocaſſet: ſciens id magnum eſſe,& a paucis deligi: relinquit rem in hominum volũtate. Qui poteſt inquit capere hoc, aut peruenire ad hoc,capiat.

Tunc oblati ſunt ei paruuli,ut manus imponeret eis, & oraret: diſcipuli uero increpabãt illos.) Infantes dixit Lucas,qui offerebantur in fide parentum. Diſcipuli vero eos increpabant qui offerebant,ſicut ſcripſit Marcus,hoc eſt prohibebant. Veriſimile eſt autem quod & pueros increpabãt. Nã & hos & illos,pręceptorem honorando prohibebant. De infantib⁹ ac pueris. Luc.18. Mar.10.

Ieſus autem dixit: Sinite paruulos, & ne prohibueritis eos uenire ad me: talium eſt enim regnum cœlorum.) Marcus dixit,quod etiã indignabant̃ prohibẽtibus. Recipit aũt pueros,ſignificans ſe recipere ſimplices, ac docẽs oportere faſtũ q̃ a ſublimitate procedit cõculcare: & ſe ſuſcipere deſpicabiles. Nõ dixit aũt: Horum eſt regnum cœlorũ,ſed taliũ,imitantiũ videlicet horũ ſimplicitatem: de quibus latius dictum eſt triceſimoſeptimo capite. Supra.18.

Et impoſitis manibus ſuper illos progreſſus eſt inde.) Marcus dixit quod etiam complexatus eſt illos,ac impoſitis manibus ſuper eos benedicebat illis. Hoc autem faciebat illorum adimplens petitionẽ qui eos adduxerant. Oblati ſunt enim,inquit,ei paruuli, vt man⁹ imponeret eis & oraret. Simul etiam oſtendit iterum quod amplectitur, ſibiq; familiarem efficit eũ,qui dolo ac malitia caret: & ponit ſuper eũ manus ſiue excubantem ſuam virtutem,ac benedicit,eumq; ſanctificat.

CAPVT .XLI. DE DIVITE INTERROGANTE IESVM.

ET *ecce unus accedens dixit ei: Præceptor bone quid boni faciã, ut habeam uitam æternam?*) Principem dixit hunc Lucas, videlicet Iudæorum. Nõ erat autem hic adoleſcens doloſus aut fictus, vt aiunt quidam: neque enim intuitus illum Ieſus dilexiſſet eũ,quod dixit Marcus,ſed in cæteris quidem bonus erat,vitæq; cupidus æternæ: ſed auaritię ſpina pingue ſuæ animę aruum perdiderat.

Ipſe autem dixit ei: Quid me dicis bonum? Nemo bonus niſi unus, nempe Deus.) Nullus neq; corporeus,neq; incorporeus proprie bonus eſt, niſi ſolus Deus: quia Deo ſecundum naturam cõuenit bonitas, ideoq; mutari nõ

poteſt: cæteris autem omnibus viſibilibus & inuiſibilibus ſecundum voluntatem, & ideo mutabilis eſt. Quia ergo hic Chriſtum hominem tantum eſſe ſuſpicabatur, bonumq́ vocabat eum, non tanquam Deum, ſed tanquam hominem, & vnum quempiam præceptorum apud Hebræos: ad huiuſmodi ſuſpitionem eius nunc etiam ipſe quaſi homo cũ eo diſſerit, dicens: Quid me dicis bonum, qui homo ſum iuxta tuam ſuſpitionem? Nam tanquam homo non ſum bonus, tanquam Deus aũt, etiam maxime bonus ſum: ſolus namq́ Deus proprie bonus eſt. Hoc autem dixit non homines priuans bonitate, ſed de ea quæ proprie bonitas eſt docuit: ſimulque adulationem reppulit, & inſtruxit nos ne laudibus aſſentiamur.

Quod ſi ad vitam vis ingredi, ſerua mandata. Ait illi: Quę?) Non tentando dixit, Quę? ſed putabat præter legalia eſſe alia, quæ ad talem inducerent vitam.

Ieſus autem dixit: Non facies homicidium: non committes adulterium: non fornicaberis: non falſum teſtimonium feres: honora patrem tuum & matrem: Et diliges proximum tuum ſicut teipſum. Dicit ei adoleſcens, Omnia hæc cuſtodiui ab infantia mea.) Principaliora pręcepta legalia diſpenſatorie ipſi profert †, ſimul ea honorans, & vt ipſo reſpondente, Hæc omnia opere compleui: nam id ſignificat Cuſtodiui, & ab infantia. Sciebat enim & quod opere compleuiſſet, & quod ita reſponſurus eſſet: auditoribus manifeſtaretur conuerſatio illius virtuti conſentanea. Deinde tandem prolato ei vno euangelico precepto, dico ſane diuitiarũ abiectione, facilius cõuinceret eum eſſe auarum: & ita bona occaſione demonſtraret manifeſte auaritiam corrũpere omnem virtutem: & ita demõſtrato damno deuitari poſſet huiuſmodi affectus. Quare autem nõ protulit illi primum & maximũ pręceptum, puta, Diliges dominum Deum tuum? Quia alia huius bona opera occulta erant: pietas vero huius ad Deum omnibus nota erat. Dubitabit autem aliquis, vtrum propoſita legalia præcepta concilięt vitam æternam? Cui dicere poſſumus, quod conciliant quidem, at non talem qualem euangelica. Nam vita æterna accipienda eſt fruitio quæ eſt in cœlis, quæ varia eſt & multiplex: multæ enim apud ſolum Deũ fruitiones ſunt. Rurſum dubitabit aliquis, vtrum vere dicebat adoleſcens? Siquidem quum multas haberet poſſeſſiones, quomodo diligebat proximum ſicut ſeipſum? Vtrum enim diuidebat has parum aut nihil habentibus? Quid ergo dicendum eſt? Quod hoc quoq́ præceptum compleuerat, quatenus ipſum compleri tunc permiſſum erat. Diligebat namq́ proximum ſicut ſeipſum: ſed quaſi nullum ei inferẽdo nocumentum, non quaſi diuidendo ſuas cum eo poſſeſſiones. Nã id excelſum eſt & ſupra Iudaicam in humum depreſſionem.

† † *Quæ eo tempore maxime erant neceſſaria. Cætera quidem in una Exodi parte ſtatuta*
1. Exod. 20. *ſunt. Illud autem: Diliges proximum tuum ſicut te ipſum, in alia: & manifeſte ita habetur in*
2. Leuit. 19. *Leuitico. Aſſumpſit autem & hoc tanq̃ maxime neceſſarium.*

Quid adhuc mihi deeſt?) Quid adhuc habere me oportet quo careo? Hoc autem dicens manifeſtabat quod maiorem deſiderabat virtutem. Ideo quoq́, vt ait Marcus intuitus illum Ieſus dilexit eum, & dixit ei,

Vnum

Vnum tibi deeſt. Lucas autem dixit, Vnū tibi deficit. Intuitus ſiquidem eſt illum manſuetum: dilexit autem eum quaſi vehementer ſalutē appetentem: quanquam auaritię tyrannide præpediebatur. Quid eſt autem quod deficit? Vt ſequatur eum. Audi ergo.

Ait illi Ieſus: Si uis perfectus eſſe, abi, uende quæ habes, & da pauperibus, habebiſq́ theſaurum in cœlo: & ueni ſequere me.) Quia ea quæ habebat, id eſt, diuitię impedimento erant ne ſequeretur: iubet hæc vendi, dariq́ pauperib9. Dici t ergo: Si vis perfectus eſſe: imperfecti enim ſunt, qui ſola legalia complent pręcepta: quia & ipſa imperfecta erant propter Iudæorum imbecillitatē. Habebis theſaurum autem, dixit conſolans eius auaritiam: ac promittens quod iterum theſaurum reconderet: nec id tantū, ſed & melius, quia in cœlo. Vocat autem theſaurum in cœlo bonorū retributionem operum, quæ ibi his qui digni fuerint, repoſita ſunt. Quod autem addit, Veni, ſequere me, tantundem eſt ac ſi dicat: Gradere iuxta veſtigia meæ conuerſationis, ſequere mea præcepta: hoc enim tibi deficit, qui legalia adimpleſti.

Audito autem hoc ſermone adoleſcens abijt contriſtatus: habebat enim multas poſſeſſiones.) Quo plura habebat, eo magis ſeruus eorum effectus erat: additio ſiquidem diuitiarum, additionem facit auaritię. Opulētia itaq́ cauſa fuit triſtitiæ & incredulitatis.

At Ieſus dixit diſcipulis ſuis: Amen dico uobis, Diues difficulter intrabit in regnū cœlorum.) Quod ſi diues difficulter, auarus nullo modo. Si enī condemnatᷓ qui nō dat quę ſua ſunt, multo amplius qui rapit aliena.

Rurſus autem dico uobis: Facilius eſt camelum per foramen acus tranſire, quàm diuitem intrare in regnum Dei.) Quum rem dixiſſet difficilem, hanc ſubiunxit impoſſibilem: nec ſimpliciter impoſſibilem, ſed & impoſſibili magis impoſſibilem. Impoſſibile ſiquidem eſt camelum viuum tranſire per foramen acus: hoc autem impoſſibilius eſt illud. Fertur autem hic ſermo per exaggerationem ad auarorum terrorem. Quidam autem camelum vocant funem nauis craſſiorem. Verum hæc dicens Chriſtus nō vituperat diuitias, ſed ſeruire diuitijs. Eſt autem optimum exemplū: nam ſicut foramen acus non eſt capax cameli propter nimiam ſui anguſtiam, & propter grandem illius molem ac tumorem. Ita quoq́ via quæ ducit ad vitam nō capit diuitem propter ſui anguſtiam, & ꝓpter huius tumorem. Oportet ergo omnem repellere tumorem iuxta Apoſtolum, & attenuari per voluntariam paupertatem.

Quum autem audiſſent hæc diſcipuli, exterriti ſunt ualde dicentes: Quis ergo poteſt ſaluus fieri?) Exterriti ſunt, id eſt, turbati ſunt, nō tamen pro ſeipſis, quum pauperes eſſent, ſed pro diuitibus. Cœperunt enim præceptorum aſſumere viſcera, ac dolere plurimum pro perditione hominum dicentes, Quis ergo diuitum poteſt ſaluus fieri?

Intuitus autem Ieſus, dixit eis, Apud homines hoc impoſsibile eſt, apud Deum omnia ſunt poſsibilia.) Primum miti aſpectu exterritam eorum mentem cōſolatus eſt. Deinde dixit: Apud homines diuites, hoc puta ſaluum fieri, impoſſibile eſt: fortiter enim auaritiæ vinculis alligati ſunt, factiq́ impotentes, vt a ſeipſis ſolis huiuſmodi tyrannide liberentur. Deus

autem non ſolum ſaluare hos poteſt, ſed etiam omne aliud poteſt. Saluabit ergo hos, ſi quod poſſunt ſtudium adhibentes, ac diuitias in pauperes euacuantes, ignemque cupiditatis diuitiarum extinguentes, hunc inuocauerint auxiliatorem ac libertatis aſſertorem. Docuit ergo omnis hic ſermo, quod auarum impoſſibile eſt ſaluum eſſe, niſi quod in ſe eſt adferat ſtudium, vt dictum eſt: & Deum habeat adiutorē ad liberationem illius miſerrimæ affectionis. Aiunt autem quidam, quod ſi Deo omnia ſunt poſſibilia, vtiq; & facere malum Deo poſſibile eſt. Quibus nos dicimus, quod facere malum non eſt potentię, ſed impotentiæ. Ideo etiam Dauid peccata appellauit imbecillitates ſiue infirmitates dicens: Multiplicatæ ſunt infirmitates eorum. Et Paulus ait, Quum nos eſſemus infirmi ſiue peccatores. Pręterea & alio modo iuxta Gregorium Theologum, principium mali eſt negligere bonū: quomodo autem bonum negliget, qui eſt ipſa bonitas.

Pſalm.15. Roma.5.

De interogatione Petri.

Tunc reſpondens Petrus dixit ei: Ecce nos reliquimus omnia & ſequuti ſumus te: quid ergo erit nobis?) Quæ omnia beate Petre? An arundinem, rete, nauim, artemq; piſcatoriam? Vtique inquit, quæ & quanta habebā: mea ſiquidem voluntas integra fuit. Quum ergo dixiſſet Saluator adoleſcenti, Si vis perfectus eſſe, abi, vende quę habes, & da pauperib9, habebiſq; theſaurum in cœlo: timuit Petrus ſibi ac condiſcipulis: quaſi ipſi minus feciſſent, quia non vendiderant quæ habebant, nec dederant pauperibus: ideo etiam ait, Ecce nos non vendidimus, nec pauperibus dedimus, ſed ſimpliciter omnia quæ habebamus reliquimus, & ſequuti ſumus te: quid ergo erit nobis retributionis?

Ieſus autem dixit eis: Amen dico uobis, quod uos qui ſequuti eſtis me, in regeneratione quum ſederit filius hominis in ſede gloriæ ſuæ, ſedebitis & uos ſuper duodecim ſedes, iudicantes duodecim tribus Iſrael.) Regenerationem dicit nunc a mortuis reſurrectionem, quaſi iteratam viuificationem. Quid ergo, ſedebunt tūc Apoſtoli & iudicabunt? Nequaquam: ſolus enim Chriſtus ſedebit, et ſolus ipſe iudicabit. Sed per duodecim ſedes innuit fruitionem ſiue requiem ac pręcellentiam duodecim diſcipulorum, & regni ſui communicationem. Iudicantes autem dicit, hoc eſt condemnantes. Ait ergo: Fruemini tunc ſiue requieſcetis, & præcelletis ac conregnabitis mihi, condemnantes Iſraelitas: non quod ipſi iudicaturi ſint, ſed ſicut viceſimotertio capite dicebat Niniuitas ac reginam Auſtri condemnaturos generationem illam: ita & hos nunc condemnaturos ait duodecim tribus Iſrael. Ideo enim nō dicit Gentes aut Orbē, ſed ſolos Iſraelitas ſuos cōtribules, ſuos cognatos. Condēnabunt enim eos nō quaſi iudicantes, ſed quia is qui iudicabit, a fide horū ſit condemnaturus illos. Siquidem quum eiſdem moribus ac legibus & hi & illi ſint enutriti: hi tamen crediderunt, illi vero credere noluerunt. Quid ergo, Iudasne etiam ſedem habebit & condemnabit? Nequaquam: communis enim facta eſt promiſſio ad duodecim diſcipulos, ne per hanc Iudas in vllo cęteris deterior haberetur: ipſe vero animę prauitate ſeipſum hac priuauit. Eſt enim Dei lex a Ieremia promulgata ad Iudæos, quæ dicit, Si conuerſa fuerit gens illa ab iniquitatibus ſuis, pœnitebit & me malo-

Supra.12.

Ierem.18.

malorum quę cogitaueram facere illis. Deinde ait, Et ſi fecerit malum coram me, vt non audiat vocem meam, pœnitebit & me de bonis quæ decreueram facere illis. Quid ergo ait iſta lex? Si comminatus fuero vt faciam tibi malum, & tu corrigaris; ſolues meam ſententiam: & ſi promiſero tibi bona, & ignauiter egeris, ſolues meam promiſſionem: tua enim cauſa factus es ea indignus. Pœnitentiam ergo in Deo intel ligimus propoſiti mutationem, cuius nos omnino cauſa ſumus. Scire autem oportet, quod diſcipulis connumerat eos, qui poſtmodũ in cho-rum duodecim diſcipulorum ſubingreſſuri ſunt, vtpote eandem fidem idemq; miniſterium ſuſcepturi.

Et omnis qui reliquerit domum aut fratres, aut ſorores, aut patrem, aut matrem, aut uxo-rem, aut filios, aut agros prop: er nomen meum, centupla accipiet, & uitam æternam hæredita-te accipiet.) Vobis quidẽ duodecim cõtingent quę dixi, cęteris vero cre dentibus erunt hæc & iſta. Matthæus itaq; dixit, Propter nomẽ me-um, id eſt propter me. Marcus autem addidit, Et propter euangelium, hoc eſt propter prędicationem. Lucas vero ait, Propter regnum Dei, vt ſcilicet illud conſequatur. Quemadmodum autem quando dicebat, Qui perdiderit animam ſuam mea cauſa, inueniet eam: non hoc dice-bat, vt noſipſos interimamus, ſed vt ipſi etiam animæ noſtræ, fidem quę in ipſum eſt pręponamus. Ita & nunc dicens, Qui reliquerit vxo rem: non hoc dixit, vt nuptias penitus diuidat, ſed vt ipſi quoq; coniu-gi pręponamus & ipſum & euangelium, & regnum Dei. Hoc autem & in omni alia cognatione & familiaritate dicendum eſt. Marcus præterea & Lucas manifeſtius de his recitantes, centuplam retribu-tionem hoc tempore rependi dicunt, in hoc videlicet ſeculo, vitam autẽ æternam venturo ſiue futuro. Centupla vero, hoc eſt, varie multiplica-ta, aut multo plura, ſicut dixit Lucas. Sed quomodo varie multiplica-tam accipiet quis hanc retributionem in præſenti ſeculo? Quomodo? Sicut acceperunt Apoſtoli & martyres cęteriq; omnes iuſti. Vide enĩ quod omnium fidelium domus ſibi habebant apertas: fratres etiam & ſorores parauerũt omnes ſanctos & ſanctas: patres vero omnes ipſos colẽtes, ipſorũq; curã habẽtes, ac erga ipſos cõpaſſionis affectu tactos: nam hæc ſunt propria patris: matres quoq; omnes pari modo ſe habẽ tes: vxores vero omnes miniſtrantes, ſubſeruientes ac curãtes eos: hęc ſiquidem vxoris ſunt opera: filios, pręterea omnes diſcipulos. Ad hæc omnes fidelium agros in ſua poteſtate habebant: quodq; omniũ eſt ma-xime admirabile, omnia hæc habebant cum perſequutionibus, prout addidit Marcus, hoc eſt a fidei inimicis perſequutionem ſuſtinentes. Poteſt etiam eſſe multiplicatio, gratia ſanitatũ, aut prophetia, aut aliud quippiam ſimile.

Mar. 10.
Lucæ. 18.

Multi autem primi erunt nouiſsimi, & nouiſsimi primi.) Multi qui hic vi-dentur primi, erunt ibi poſtremi. Hoc autem & ſimpliciter de omni-bus dictum eſt, vt nunq̃ hi qui præponuntur in vita, extollantur: neq; qui hic deſpiciuntur, animum deſpondeant: & præcipue ad Phariſęos eiſq; ſimiles ſermo refertur, qui primatus totis vendicabant viribus. Quia vero non omnes eo tempore credebãt, ſed alij quidem prius, alij

De primis & nouiſſi-mis.

inuidia. Nam ſi hic adhuc viuentes iuſti ſuas animas pro hominibus ponunt, multo magis ibi, videntes eos ſaluos eſſe gaudent. Sed tale figuratum eſt murmur, impoſitumq; ſilentium, ad ſolam demonſtrationem diuinæ benignitatis erga eos, qui poſtremi veniunt, vt confidant quod nihil illis oberit poſtremos veniſſe, ſi deinceps operati fuerint. Et nos ſiquidem vbi aliquem multo dignati fuerimus honore, & poſtmodum voluerimus huiuſmodi magnitudinem demonſtrare, ſolemus dicere quod quidam ob tantum honorem murmurabant. Hoc aũt dicimus non illum reprehendentes, ſed hunc ad gratiarum actionem excitantes. Quare autem non omnes ſimul vocauit ad vineam? Quia nõ ſimul omnes inuenit: impoſſibile enim erat eodẽ tempore, vt prędiximus, eademq; ætate omnes accedere. Tunc autem vnumquemque inuenit, quum ille obediens efficitur. Ait enim Paulus: Vbi vero beneplacuit ei, vt me ſepararet ab vtero matris meę. Tunc autem beneplacuit, quando hic obediuit. Docet itaque parabola, ne eos qui extrema ſenectute accedunt reprobemus: ſed ſciamus quod poſſibile ſit breui etiam ſtudio ac diligentia ſaluari. Hic ſiquidem ſcopus eius eſt. Oportet autem nos ſolo ipſius ſcopo adepto, cętera non magnipendere: reliqua enim omnia propter finale intẽtum compoſita ſunt, vt facilius excipiatur: neq; periculo vacat, etiam illa ſcrutari, veluti tradit Chryſoſtomus capite de parabolis. Galat. 1. Supra. 13.

Si oculus tuus malus eſt, quod ego bonus ſum.) Quod, pro Sed, hic ſumit. Ait enim, Si oculus tuus inuid⁹ eſt, atqui ego bonus ſum, ſeruãs et te & illũ. Tu vero ne ex hoc turberis quaſi ęqualia dent brauia his qui a prima ętate vſq; ad finẽ euangelica ſeruauerunt præcepta, & his q in poſtrema ætate acquieuerunt. Solũ enim docuit parabola q æqualiter ſalui fiunt, non quod etiam ęqualiter glorificantur: ſalus ſiquidem eſt non perire: gloria vero, conſequi brauia quæ varia ſunt iuxta proportionem data his qui ſeruantur.

Sic erunt nouiſsimi primi, & primi nouiſsimi.) Non hoc ex parabola cõcluſit: nam impertinens eſt. Ibi enim primis æquales ſunt poſtremi, hic autem poſtremi dicuntur primi. Sed alius eſt hic ſermo, docens quod ſicut illud accidit, vt qui a prima ętate operati ſunt, ęqualem accipiant mercedem his qui ĩ poſtrema acquieuerunt: ita ſane & hoc cõtingit, vt nouiſſimi appareãt primi, & primi nouiſſimi. Poſſunt autem hi eſſe Chriſtiani & Iudæi: aut fidelium quidam in principijs negligentes, poſtmodum vero ſerio operam dantes: quidam autẽ in principijs diligentes, poſtmodum vero negligentes: neq; enim in fide ſolũ, ſed in vita quoq; fiunt huiuſmodi tranſitus.

Multi enim ſunt uocati, pauci uero electi.) Multi quidem ad fidem vocati ſunt, pauci vero acquieſcunt.

¶ *Et quũ aſcẽderet Ieſus Ieroſolyma, aſſumpſit duodecim diſcipulos ſuos ſeorſim in uia, & ait illis: Ecce aſcẽdimus Ieroſolyma: & filius hominis tradetur principibus ſacerdotũ ac ſcribis, & condẽnabũt eũ morte, tradẽtq; eũ Gẽtibus ut illudatur, & flagelletur, & crucifigatur.)* Aſcẽdẽs iã ad paſſionẽ rurſũ prędicit diſcipulis quę futurũ eſt vt ipſi cõtingãt, vt crebro illis pdicẽdo, auferat vehementẽ eorũ triſtitiam. Seorſim autem

aũt de his diſſerit illis. Siquidẽ nõ multos hęc ſcire oportebat ne offen-derent. Nã ſi hęc audiẽtes diſcipuli turbabantur, multo magis turbæ. Cur ergo non dictum eſt, de his & ad turbas? Dictũ eſt quidẽ, ſed non
Supra. 12. manifeſte: Sic erit inquit filius hominis in corde terræ tribus dieb⁹ & tribus noctibus: & alibi ſimilia illis obſcure dicebat, ſicut in ſequẽti-bus inueniemus. Verũ quũ hæc nõ intelligerẽt, quare oĩno ea dicebat illis? Vt quũ poſtmodum ea cognoſcerent, ſcirẽt ꝙ quæ paſſurus erat præcognouerat, & voluntarie ad paſſionem venerat. Sed neq; diſcipu-lis principio particulariter de his loquutus eſt, ſed primum quidẽ ob-ſcure, deinde manifeſtius. Nunc vero quũ tandẽ paſſionis opinione ex-ercitati ſunt, etiam alia particularius addit: quod tradent eum Genti-bus ſiue militibus Romanis, præſidẽ agente Ieroſolymis Pilato, ꝙq; hi illudent eum & flagellabunt ac crucifigent.

Et tertio die reſurget.) Vbi triſtia dixiſſet, addit etiã quod conſola
Luc. 18. tionẽ adferat: vt quũ illa viderint, etiã hoc expectent. Lucas vero Chri-ſtũ quoq; eis dixiſſe ait: Et conſummabunt oĩa quę dicta ſunt per pro-phetas de filio hominis, & quod ipſi nihil horum intellexerũt. Prophe tæ ſiquidem particulariter de omnibus quę paſſurus erat prædixerũt: & niſi in longum protrahendus eſſet ſermo, omnes de his afferrem in medium prophetias: diſcipuli vero tunc nihil horũ intellexerunt, quæ videlicet per prophetas ſcripta erant, ſed erat ſicut idẽ ſcripſit Lucas, verbum hoc abſconditum ab eis, ſiue ignoratum: hoc inquam, Tertio die reſurget: nec intelligebant quę dicebãtur de illo, ſicuti etiam dixi-
Supra. 17. mus in fine triceſimiquinti capitis. Addit quoque & aliam huius ignorantię cauſam Chryſoſtomus: quia de alio quidem qui ab alio ex-citatus eſſet, & audierant & viderant: de mortuo vero qui ſeipſum ex-citaſſet, neq; audierant, neq; viderant. Præterea & de eo quod occiden dus eſſet Chriſtus, vbi ad humanas reſpiciebant operationes, credebãt hoc & contriſtabantur: vbi vero diuinas in mentem aſſumebant, in-creduli permanebant, nec intelligebant quæ dicebant de hoc. i. nõ ſuſci-piebant tales de hac re ſermões, ſuſpicãtes & hos aliquã eſſe parabolã.

CAPVT .XLIII. DE FILIIS ZEBEDAEI.

TVnc acceſſit ad eum mater filiorum Zebedæi adorans & petens aliquid ab eo. Ille autem dixit ei: Quid uis? Ait illi, Dic ut ſedeant hi duo filij mei, unus a dextris tuis, & alter a ſiniſtris tuis in regno tuo.) Quum quadrageſimo primo capite dixiſſet
Supra. 19. Saluator diſcipulis, Quũ ſederit filius hominis in ſede glorię ſuæ, ſe-debitis & vos ſuper duodecim ſedes, audiſſentq; filij Zebedæi Iacob⁹ & Iohannes arbitrati ſunt ſedem glorię dici thronum regni, quo Iero-ſolymis regnaturus eſſet. Quumq; paulo ante rurſum dixiſſet, Ecce aſcẽ dimus Ieroſolyma, & quæ ſequũtur: non ea de afflictionibus intelle-xerunt, vt ſuperius ſignificauimus, ſed ſperabant inſtare iam regnum eius. Siquidem prophetas quoque audiebant appellantes Chriſtum regem Iſrael. Statim ergo præeminentiæ amore capti ſunt: nã ſe præ

cæte-

cæteris honorari ſciebant:ſed Petrum timebant. Ideo primum quidē, vt ait Marcus, ipſi ſoli ad eum accedunt dicentes: Magiſter volumus vt quicquid petierimus facias nobis. Ille autem dixit eis: Quid me vultis facere vobis? At illi dixerunt ei: Da nobis vt vnus a dextris tuis, & alter a ſiniſtris tuis ſedeamus in gloria tua. Verum non cognoſcentes ideo ſe paſſos eſſe repulſam, quod indigna peterent: ad ſupplicationem aſſumunt & matrem. Interrogat autem Chriſtus primum quidem illos, deinde & matrem illorum tanquam homo: ſimul etiam vt eorum reſponſio fieret quodammodo affectus ſui confeſſio. Mar. 10

Reſpondens autem Ieſus dixit: Neſcitis quid petitis.) Deinceps illis reſpondet, vt qui matrem ſuam ſubmiſerant, vt pro ipſis poſtularet: & ait: Neſcitis quid petitis. Sedere enim a dextris aut a ſiniſtris in regno meo, magnum eſt, & ſupra dignitatem non hominum tantum, verum etiam ſupernarum virtutum. Siquidem regnum meum non eſt ex hoc mundo, prout vos putatis. Quia vero opinabantur tempus illud non regni ſolum eſſe, ſed etiam requiei: hoc quoque, quod in ſe eſt, corrrigit: demonſtrans hoc potius eſſe tempus afflictionis & cædis. Ait enim. Iohan. 18.

Poteſtis bibere poculum quod ego bibiturus ſum, aut baptiſmo quo ego baptizor baptizari?) Poculum dicit mortis: & baptiſmum qui fit per ſanguinem. Nam & poculum & baptiſmum vocat cædem: poculum quidem, vt pote læto animo pro hominibus ſuſceptam: baptiſmum vero, tanquam purificationem ipſorum. Addens autem. Quod ego bibiturus ſum, & Quo ego baptizor, ſubindicat, quod qui afflictionibus eius nō communicat, neq; regno ſuo communicabit.

Dicunt ei: Poſſumus.) Omnia promittūt, petitionē cōſeq cupiētes. Chryſoſt autē dicit, q neq; poculo & baptiſmo intellectis, a ſola animi promptitudine gratiam quærebant. Quid ergo Chriſtus?

Et ait illis: Poculum quidem meum bibetis, & baptiſmo quo ego baptizor baptizabimini.) Prophetabat eis, quod ipſi quoque occidendi eſſent, ac martyrij morte honorandi. Et de Iacobo quidem nouerunt omnes, quod ab Herode Tetrarcha ſit interemptus. De Iohanne vero quæſtio eſt apud multos. Aiunt enim quod quia infallibile eſt CHRISTI vaticinium, & ille nondum martyrij mortem ſuſtinuit, nondum mortuus eſt, ſed adhuc viuit: & cum Enoch & Elia circa ſeculi conſummationem occidendus eſt. Chryſoſtomus autem manifeſte docet, quod mortuus eſt & interemptus. Nam interpretando eius euangelium, ait de illo ſecunda homilia: Euangelio totum comprehendit orbem, corpore vero mediam obtinuit Aſiam, dico ſane Epheſum: anima autem ad illum ſeceſſit locum qui ſanctis congruus eſt. In prima vero dicit, quod etiam Chriſti bibit poculum, & baptiſmo eius baptizatus eſt: voluntate enim & hic interemptus eſt, plagis martyrij ſuſceptis, & paſſus innumera propter CHRISTVM pericula. Nam athleta ac martyr dicitur non ſolum qui violente mortuus eſt propter CHRISTVM, verum etiam qui flagellatus eſt, aliaque multa paſſus propter eum. Inuenimus ſiquidem & poſt hunc plerosque certaſſe quidem Actu. 12.

dem

dem, verum animam in pace Deo commendaſſe: nec propter hoc dicet quiſpiam eos a martyrij excidiſſe dignitate. Quod autem mortuus ſit, ipſe idem ait: in euangelio quidẽ dicens: Non dixit ei Ieſus, *Apocal. 11.* Non moritur. In libro autem Apocalypſis ſub perſona Saluatoris: Et dabo duobus teſtibus meis & prophetabunt tot diebus + amicti ſac *Scio communia* cis. Hi autem ſunt Enoch & Elias.

exemplaria habere, Diebus mille ducentis ſexaginta: non fuit tamen animus quicquam immutare ab eo quod in noſtro repertum eſt exemplari.

Sedere autem a dextris meis aut a ſiniſtris, non eſt meum dare, ſed ijs continget, quibus paratum eſt a patre meo.) In præcedentibus diximus, quod ſedere a dextris eius aut ſiniſtris, excedit dignitatem non hominum ſolum verum etiam ſupernarum virtutum: nullus itaque ſedebit. Et quomodo hic dicit, Non eſt meum dare, ſed ijs continget quibus paratum eſt a patre meo? Oſtendit enim quoſdam ſeſſuros. Dicimus ergo quod quum præeminentiam inter diſcipulos peterent, nunc CHRISTVS cathedram a dextris & ſiniſtris, dicit primam inter ipſos ſedem, qua Petrus & Paulus digni habiti ſunt principes diſcipulorum, vt qui plus cæteris laborauerunt. Et quomodo qui omnipotens eſt, ad hanc dandam redditur impotens? Quod dixit, Non eſt, non impotentię eſt, ſed iuſtitiæ. Nam quia gratis ſibi dari primatum petebant: Non eſt inquit meum dare gratis primatum ſiue primam ſedem: id ſiquidem ſignificat Dare: iuſtus enim ſum, non perſonarum acceptor: ſed hoc (ait) eſt illorum, quibus paratum eſt a patre meo. Paratum eſt autem his, qui digni ſunt vt hoc conſequantur, Non enim ſola mihi cæde cõmunicare, primam conciliat ſedem: ſed primas omnium ferre etiam in cæteris virtutibus. Inde autem maxime traduxit illos. A patre meo autem dixit, tum vt patrem honoraret, tum vt ſeipſum demon*Iohan. 10.* ſtraret tanquam idem cum patre potentem. Ego inquit & pater vnum ſumus.

Et quum audiſſent decem indignati ſunt de duobus fratribus.) Duo quidem ſupra decẽ diſcipulos elati fuerant: decem vero de duobus inuidebãt, eo quod primas ſedes deſiderauerant: & ita omnes imperfecti erant. Nondum enim ſpiritus ſanctus deſcenderat. ſed poſtmodum ipſos pfecte cognoſcito, & videbis omni affectu liberos, ac inuicem extollentes, & mutuo primatus concedentes. Tunc itaque indignati ſunt, ſiue grauiter tulerunt. Siquidem quando frequenter CHRISTVS illos præ cæteris honorauerat, non ægre tulerant, ipſum ſcilicet veriti. Quando autem per ſe primatum petierunt, indignati ſunt: & maxime cognito quod exauditi non eſſent: ex præceptoris enim reſponſione intellexerunt quid petijſſent.

IESVS *autem aduocatis illis dixit.*) Quia duo ab alijs diuiſi ad eum acceſſerant, & aſtantes colloquebantur, aduocat & alios: ac primum quidem turbatos placat, per coadunationem quæ inter ſe & illos erat. Deinde ait:

de dñatiõe magnatũ.

Scitis quod principes Gentium dominentur eis: & qui magni ſunt, poteſtatem in eas exercent

ercent. Non ita autem erit in er uos.) Cognito quod hoc fine duo illi peti-rant primatum,vt cæterorum haberent principatum:hoc intentũ car-pit quaſi a Gentibus ſumptum. Principes inquit Gentium,& qui ma gni ſunt inter illas,dominantur,& poteſtatem exercent in alios. Non ita autem erit inter vos qui mei eſtis. Deinde docet etiam quo pacto oporteat parare primatum. Audi ergo quid dicat.

Sed quiſquis uoluerit inter uos magnus fieri, ſit ueſter miniſter: & quicunq; uoluerit inter uos eſſe primus, ſit ueſter ſeruus.) Sicut ſuperius eoſdem dixit Principes & Magnos:ita & nunc eundem vocat Magnum & primum. Hęc autem omnia ad ſubiectionem dixit,vt quę ſingulis vtilis eſt. Dicit ergo: Poteſtatem in alios exercere,Gentium eſt:ego vero legem vobis ſtatuo parandi principatus, a miniſtrando alijs,eiſq; ſeruiendo. Qui enĩ hoc facit, illum ego magnum ac primum declaro, & hic apud me primatum habebit. Deinde ſeipſum quoq; ponit in exemplum,qui non ſolum omnibus miniſtret,ſed etiam pro omnibus moriatur.

Sicut filius hominis non uenit ut ſibi miniſtretur, ſed ut miniſtret, & tradat animam ſuam redemptionem pro multis.) Sit inquit hic aliorum miniſter & ſeru9, quemadmodum ego non veni in mundum vt aliqui mihi miniſtrarent. Quanquam enim ſocrus Petri & Martha ſoror Lazari, alięq; mulieres miniſtrabant ei,non tamen quaſi ipſe harum miniſteria cuperet. Non ergo veni vt miniſtretur mihi ab aliquibus, ſed potius vt ipſe alijs miniſtrem,curans ac ſanans quorundam animas,quorundam corpora,quorundam & animas & corpora: quodq; miniſterio ac ſeruitio maius eſt,vt tradam animam meam redemptionem pro multis, qui ſerui facti erant diaboli. Multis autem, dicit nunc pro omnibus. Frequenter enim ſcriptura multos dicit pro omnibus. Itaque pro omnibus tradidit animam ſuam, omneſq; redemit: quanquam multi ſua ſponte in ſeruitute remanſerunt. Quodam etiam modo animam ſuam tradidit patri. Exclamauit enim moriens, Pater in manus tuas cõmendabo ſpiritum meum. Atqui non a patre,ſed a diabolo detinebamur. Aduertendum autem ad difficultatis ſolutionem,omnem redemptionem ſiue precium liberationis in alijs,ſitam eſſe aut venire in poteſtatem eius qui aliquos retinet, eoſq; qui detinentur per illius manum liberari. Pretium vero quod a Chriſto datum eſt,vtpote differenti modo & omni alio pretio ſupernaturalius,liberauit ſane eos qui detinebantur: ipſum vero non venit in poteſtatem eius qui illos retinebat,quum illud non poſſet accipere. Patri autem hanc tradidit, tanquã animam filij ſui:ideo etiam quaſi dato iam pretio, quanquam non potuerit illud tyrannus accipere,liberati ſunt qui detinebãtur. Et quomodo tradidit animam ſuam redemptionem pro multis? Quia voluntarie ſeipſum in mortem obtulit pro libertate hominum: moriens enĩ, apta occaſione tyrannum perdidit,tanq̃ occidentem illum qui peccato carebat. Peccati ſiquidem mulcta,eſt mors:ſolus autem Chriſtus peccatum non fecit. Scire aũt oportet, quod non ſola Chriſti anima vocať redemptio noſtra,verum etiam ſanguis ipſius. Itaq; quæ nunc de anima eius dicta ſunt,de ſanguine quoq; eius dicuntur. Lucæ.23.

CAPVT

CAPVT .XLIIII. DE DVOBVS CAECIS.

ET egredientibus illis ab Ie rieho ſequuta eſt eum turba multa: Et ecce duo cæci ſedentes iuxta uiã, audito quod Ieſus tranſiret, clamauerunt dicentes: Miſerere noſtri fili Dauid.) Supra. 9. Similia quoq; ſcripta ſunt decimoſeptimo capite, ibi ergo quęre enarrationem integre conſcriptam.

Turba autem increpabat eos ut tacerent.) Imponebat illis ſilentium in honorem Ieſu, quem illi moleſtia afficiebant.

Illi uero amplius clamabant dicentes: Miſerere noſtri fili Dauid.) Vide perſeuerantiam. Hos imitemur & nos, qui animę oculis excæcati ſumus: & clamemus ad eum ex toto corde. Quod ſi ab aliquibus impediti fuerimus, intentiorem reddamus deprecationem, nec deſiſtamus: & eum omnino flectamus ſicut & iſti.

Et ſtans Ieſus uocauit eos, dixitq;: Quid uultis ut faciam uobis? Dicunt illi: Domine ut aperiantur oculi noſtri.) Quare interrogauit illos? Ne putaret quiſpiam quod alia volentibus accipere, ipſe daret alia. Et cur non requiſiuit ab eis fidem? Quia fidei demonſtratio erat clamor, & perſeuerantia in eo, quum alij ſilentium eis imponere conarentur.

Miſertus autem Ieſus tetigit oculos eorum, & protinus uiſum receperunt oculi illorum, & ſequuti ſunt eum.) Non ſolum perſeuerantes erant, ſed & grati ſequebantur eum, rependentes beneficium. Aiunt autem quidam vnum Mar. 10 horum cæcorum inſigniorem fuiſſe, de quo a Marco facta eſt mentio Lucæ. 18. tricesimoprimo euangelij ſui capite, qui Bartimeus dicebatur: a Luca vero ſexageſimo quarto ſui euangelij capite: alterum autem, ab his ſilentio prætaritum tanquam illius miniſtrum: quemadmodum ſane et Supra. 8. de duobus dęmoniacis duodecimo capite prędictum eſt: idq; coniectura aſſequuntur, eo quod eadem & dixerint & audiuerint, ac ſimiliter ſequuti fuerint. Ego vero re attentius conſiderata, alterum ab his duobus eſſe dico eum, de quo habet Marcus: rurſumq; alterum ab eo, de q̃ Marcus, illum de quo loquitur Lucas. Is ſiquidem de quo Marcus, veſtem præ nimia feſtinatione proiecit: & ſine contactu ſanitatem accepit. Is autem qui apud Lucam eſt, Chriſto potius ingrediente Iericho, & non egrediente, ſanitatem eſt conſequutus. Huiuſmodi etiam opinionem mihi confirmat Chryſoſtomus, qui de illis vtpote alijs nihil omnino ſignificat.

CAPVT .XLV. DE ASINA ET PVLLO.

Cap. xxi. *ET quum appropinquaſſent Ieroſolymis, ueniſſentq; Bethſphage ad montem oliuarum: tunc Ieſus miſit duos diſcipulos dicens illis: Ite in caſtellum quod contra uos eſt, & confeſtim inuenietis aſinam alligatam & pullum cum ea: ſoluite & adducite mihi. Et ſi quis uobis quippiam dixerit, dicite: Domino his opus eſt: & protinus emittet eos.)* Iam morte ſua appropinquante, maiori autoritate negotia attingit: & quia de aſina & pullo prophetatum erat, nunc tanquam omnium dominus iubet

his

his quos emittebat vt dicant,Domino his opus eſt, & poſt habitũ vſũ reduci hos ad dominũ eorum.Sed Matthæus aſinam dicit & pullum: Marcus vero pullum ſolum.Inuenietis inquit pullum alligatum,ſu- Mar. 11.
per quem nullus hominum ſedit.Similiter autẽ ſcribit et Lucas.Iohã- Luc. 19.
nes vero pullum aſinæ hunc appellauit,tanquam tenellum aſinum. Iohan. 12.
Quid ergo dicemus?Quod vtroq; opus erat Chriſto:ſed pullo vt ſuper eum veheretur:aſina autem vt pullum ſequeretur:explebat enim myſterium quod futura præfigurabat. Et erat pullus in figuram noui e Gentibus populi,venturi ad fidem quæ eſt in Chriſtum:qui ad diuinę legis iugum inexercitatus erat: ſuper quem nullus hominum ſederat, propheta videlicet vel apoſtolus. Aſina vero in typum veteris e Iudæis populi ſub iugo legis degentis.Et pullus quidem Chriſtum vehit inſidentem:aſina vero ſequitur:docente re ipſa, quod poſtquam Chriſtus Gentibus inſederit,& in eis tanquam in ſe credentibus requieuerit,ſequentur & Iudæi.Dicit enim & Paulus: Cæcitas ex parte facta Roma. 11.
eſt in Iſrael,donec plenitudo Gentium intrauerit: & tunc omnis Iſrael ſaluus erit.Propterea ergo Matthęus exacta diligentia vtriuſq; iumenti meminit:cęteri autem breuitatis cauſa pullum quidem ſcripſerunt,eo quod ſuper illum vectus ſit Saluator:aſinam vero ſilẽtio pręterierunt, vt quæ tantum ſequebatur. Vectus eſt itaq; ſuper pullum Chriſtus:ſimul pręfigurans,vt dictum eſt,quod futurum erat;ſimul etiam,quia contingebat quoſdam imbecilliores indigere iumentis, etiã in hoc modum poſuit,oſtendens non oportere diſcipulum ſuum equo aut mulo vti,ſed aſino:& vbiq; ſola id fieri neceſſitate.

Hoc autem totum factum eſt,ut compleretur quod dictum eſt per prophetam dicentem: Dicite filiæ Sion,Ecce rex tuus uenit tibi manſuetus aſcendẽs ſuper aſinum + & pullum filiũ ſubiugalis.) Zachar. 9. Hoc,Quid? Diſcipulos miſſos eſſe vt aſinam & pullum adducerent.Prophetam autem dicit nunc Zachariam. Completa eſt itaq; huiuſmodi prophetia:eius vero completio rurſus facta eſt alteriꝰ rei prophetia,puta fidei Gentium vt diximus. Filia autem Sion+ eſt ipſa Sion,ſicut filius hoĩs ipſe homo. Nam & hoc idioma eſt Hebraicę phraſis.Et Sion quidem eſt Ieruſalem:rex autem Sion ipſe Chriſtꝰ, vel tanquam Deus,vel tanquam e regia Dauid radice progenitus: vel etiam tanquam is qui in eam plurima contulit beneficia. Venit ergo ad eam manſuetus: neq; ſatellites habens,neq; qui lanceam, gladium, aut faces ferant.ſed multam prę ſe ferens manſuetudinem ac humanitatem.Sedens vero ſuper aſinum & pullum, non diuiſim,modo ſuper hunc,modo ſuper illum:neq; tanquam ſuper bigam ab his tractam,ſed aſinum & pullum,intellige ipſum pullum,aſinum quidem natura,pullum vero ætate.Tu ergo interroga Iudæum quis rex venerit Ieruſalẽ aſino & pullo vectus:nullum enim aliũ dicere poterit pręter Chriſtũ.

+ Aliter quoq; filia Sion eſt Ieruſalem,eo quod ſubiecta ſit monti qui uocatur Sion. Dicitur quoq; ipſa Ieruſalem Sion, propter montem Sion qui ſupra ponitur,ut ſit metaphorica appellatio.

Euntes autem diſcipuli fecerunt ſicut præcepit illis Ieſus,& duxerunt aſinam & pullum.) Marcus autem particularius recitat id quod fecerunt. Ait enim

Nõ te turbet quod in hac prophetia aſinũ maſculino genere uerterimus. Ad id enim & autoris enarratio nos coegit et Græcũ uocabulũ ὄνος, quod tã aſinũ ſignificat ꝗ aſinã id permittit, maxime quũ hic careat articulo. Præterea apud Zachariã litera.70. interpretũ nõ habet ὄνον ſed ὑποζύγιον.i.ſubiugale. In Hebraica autem origine hæc dictio חמור hamor,aſinũ maſculino genere ubiq; ſignificat.

enim: Abierunt & inuenerunt pullum alligatum iuxta ianuam foris in biuio: ſoluuntque illum. Et quidam eorum qui ibi ſtabant dixerūt eis, Quid facitis ſoluentes pullum? At illi dixerunt ſicut præceperat Ieſus, & dimiſerunt eos. Hæc ſane Marcus, ianuam dicens domus dominorum pulli. Conſidera autem quod omnia ad præfigurationem faciant. Sicut enim aſina & pullus funiculis alligati erant foris in biuio, ita quoque antiquus Iudæorum populus, nouusq; Gentium, peccatis alligantur extra eccleſiam in vita: Nam hanc per biuium intelligimus. Et quemadmodum Apoſtoli ſoluta illa animalia adducunt ad Chriſtum, ita ſane & iſtos. Ad hæc ſicuti tentauerunt quidam prohibere hos, puta domini ipſorum, ſicut dicit Lucas: audito autem quod domino his opus eſſet, conceſſerunt: ita ſane & in his: tentant quidem, qui dominantur eis dæmones prohibere: audito vero quod Deo his opus eſt, permittunt.

Et poſuerunt ſuper eos ueſtimenta ſua.) Poſuerunt & ſuper aſinam & ſuper pullum, ignorantes ſuper quem illorum vehi vellet.

Et ſedit ſuper ea.) Super ea + puta veſtimenta quę pullo erant ſuperpoſita. Poſſunt autem diſcipulorum veſtimenta reconditiori intelligentia dici virtutes, quæ intelligibilia ſunt animę veſtimenta, illos adornantia qui Chriſto adducuntur. Lucas autem dixit, quod diſcipuli impoſuerunt Ieſum ſuper pullum: diſcipuli enim verbum Gentibus ſuperimponunt.

+ *Hūc cōmode adiunxit expoſitionē, qđ apud Græcos αὐτῶ ſenſum faciat ambiguū. uide aūt in noſtris additiunculis, quas de uaria exemplariorū lectione in principio libri adiūximus.*

Plurima autem turba ſtrauit in uia ueſtimenta ſua.) Oſtenderunt quod pluſquam prophetam eum habebant: ideo etiam excellenti modo ipſū honorauerunt. Nam & modico ante tempore quum Lazarum reſuſcitaſſet, magnam apud eos reuerentiam acquiſiuit. Abijciamus ergo & nos corporis ornatum propter Chriſtum, & ornemus viam eius, abijcientes opes ac affectiones quibus induimur aut circundamur.

Alij autem cædebant ramos de arboribus & ſternebant in uia.) Marcus vero ϛοιβάδας dixit. Eſt autem ϛοιβὰς ramorum congeries. Oliuarum nempe rami erant. Nam tunc montem oliuarum præteribant.

Turbæ autem quæ præibāt, & quæ ſequebantur clamabant dicentes: Hoſanna filio Dauid.) Hoſanna Hebraicum eſt, & ſignificat interdum + hymnum ſiue laudem: quandoq; vero ſerua. Nunc ergo tantundem eſt ac ſi dicat, Hymnus filio Dauid.

+ *Hinc plane liquet autorem noſtrū uepōte Hebraicarū literarum ignarum ad eundem cum Hilario impegiſſe lapidem. Nam* הוֹשִׁיעָה נָּא *hoſia na, dictiones duæ ſunt, quarū prior hoſia imperatiuus eſt tertiæ Hebræorū coniugationis ſignificans idem quod ſaluum fac: cuius ſores ſiue radix quam uocāt eſt* ישע *iaſa, id eſt ſaluauit: altera pars interiectio eſt efflagitantis uel obteſtantis, ac ſi dicas Saluum fac obſecro, ut habetur pſalmo. 117. Poteſt etiam dictum uerbum in prædicta imperatiui perſona habere* הוֹשַׁע *hoſa, ut dicatur* הוֹשַׁע נָא *hoſa na: & ita noſtri uerterunt. Quod autem dicitur, Hoſia na filio Dauid, & Hoſia na in excelſis, phraſim opinamur eſſe Hebræorum, qui hoſia na tanquam particulā bene ominantis uel precantis & acclamantis, uarijs addere ſolent dictionibus, ut τῷ ἡῷ capiatur pro τὸν ἡόν: quemadmodū* ל *apud Hebræos articulus datiui, nonnunquam etiam deſignat accuſatiuum: Et ἐν τοῖς ὑψίστοις capiatur pro ὁ ἐν τοῖς ὑψίστοις qui es in exelſis: ſicut ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς qui es in cœlis. Eſt ergo ſenſus: Saluum fac obſecro filium Dauid: & ſaluum fac obſecro tu qui es in excelſis.*

Benedictus qui uenit in nomine domini.) In nomine domini, hec eſt a

domino

domino. Benedictus qui venit a Deo, benedictus qui miſſus eſt a Deo. Marcus autem addidit: Benedictum quod venit regnum in nomine domini patris noſtri Dauid. Exiſtimabant enim, quod erigeretur abiectus thronus regni Dauid: vnde gaudentes dicebant, Benedictum quod redit regnum primi patris noſtri Dauid. Quod venit in nomine domini autem, hoc eſt a Deo. Iohannes vero dicit, Benedictus qui venit in noie dñi rex Iſrael. Veriſimile enim eſt tunc omnia fuiſſe dicta a turbis quæ præcedebant & quæ ſequebantur: quæq; egreſſæ erant in occurſum eius. Intelligitur etiam, In nomine domini, in maieſtate domini, in ordine regio.

Hoſanna in excelſis.) Laus in excelſis. Laudent etiam qui ſunt inter excelſas virtutes ſiue angelos Deum qui nobis miſit regem, ac inſtaurauit regnum Dauid. Lucas vero loco Hoſanna in excelſis, dixit, Gloria in excelſis. Hic autem & de diſcipulis ſcribit, quod dicebant, Benedictus qui venit rex in nomine domini, pax in cœlo & gloria in excelſis. Conſidera vero quomodo in tali plauſu tantoq; clamore, pullus quanquam omnino indomitus, manſuetiſſime tamen incedebat, præfigurans plane Gentium obedientiam, & omnimodam eorum ad diſciplinam immutationem.

¶ *Quumque intraſſet ipſe Ieroſolyma, commota eſt uniuerſa ciuitas dicẽs, Quis eſt hic?*) Commota eſt, id eſt, turbata eſt, excitato tumultu propter plauſum & fauores.

Turbæ uero dicebant, Hic eſt Ieſus propheta a Nazaret Galilææ.) Etſi plus quam prophetam eum habebant, prophetam tamen eum dicebant: quia nihil excelſius concipere poterant propter humana eius opera. Lucas autem dicit, Et quidam phariſæorum de turba dixerunt ad eum, Magiſter increpa diſcipulos tuos. Et reſpondens ait illis, Dico vobis, quod ſi hi tacuerint, lapides clamabunt. Inuidia enim moti dicebant, Prohibe diſcipulos tuos, ne te huiuſmodi plauſibus ac fauoribus proſequantur. Dicens autem, Si hi tacuerint, lapides clamabunt: oſtendit, quod impoſſibile ſit ſuam taceri gloriam. Poſſunt quoque lapides dici, qui ex Gentibus crediderunt, tanquam prius mente indurati ac inſenſibiles ad diuinam Dei cognitionem, qui, poſtquam Apoſtoli morte tacuerunt, iam clamant prædicantes.

Et ingreſſus eſt Ieſus templum Dei, & eiecit omnes uendentes ac ementes, menſaſque numulariorum euertit, ac ſedilia eorum qui columbas uendebant.) Similia quoque dicit Iohannes: ſed ille quidem circa principium euangelij: Matthæus autem & ceteri circa finem. Manifeſtum ergo quod bis hæc fecerit CHRISTVS, varijſque temporibus. Et tunc quidem dicunt ei Iudæi. Quod ſignum oſtendis nobis? modo autem tacent. Et vide abiectionem eorum. In templo ſiquidẽ cauponabãtur: & hi quidem vendebant indigentibus, quæ ad ſacrificium apta erant, oues dico, boues ac columbas: ſicut Iohannes manifeſtauit, & ſi quid eſt ſimile. Alij vero emebant. κολλυβισαὶ autem pro quibus vertimus Numularios, ſunt menſarij ſiue trapezetæ, & quos multi καταλλάκτας vocant, hoc eſt vt vulgus dicit, Cambiatores. Nam κόλλυβος obulus, & κολλυβίζω com- Iohan. 2.

muto dicitur. Ingreſſus eſt ergo CHRISTVS templum cum magna libertate, tanquam paterfamilias domum ſuam, & eos qui iam dicti ſunt eiecit, ac potentiam quam vt Deus ad omnes habebat maniſeſtans, & propter immunitatem a peccato confidens, hinc quidem ornatus templi ſui curam habet, hinc autem ſacrificiorum quæ per ſanguinem fiunt reiectionem manifeſtat. Præterea inſtruit nos, vt pro eccleſia libere agamus.

Et ait illis, Scriptum eſt: Domus mea, domus orationis vocabitur.) Scriptum
Ieſa. 56. eſt in propheta Ieſaia.

Vos autem feciſtis illam ſpeluncam latronum.) Latrones nominauit eos, qui in illo cauponabantur, quod, ad modum latronum lucris inhiarent: latrones ſiquidem lucri auiditate tenentur. Aut quia ea quæ vendebantur ex rapina vel auaritia erant. In Ieremia autem ſcriptum eſt, Num ſpelunca latronum domus mea eſt?

CAPVT .XLVI. DE CAECIS ET CLAVDIS.

E*T acceſſerunt ad eum claudi & cæci in templo, & curauit eos.*) Claudus eſt quiſquis non recta ad virtutem incedit. Et cæcus eſt omnis, qui quod bonum eſt ac honeſtum non intuetur.

Videntes autem principes ſacerdotum & ſcribæ mirabilia quæ fecerat, ac pueros clamantes in templo & dicentes, Hoſanna filio Dauid, indignati ſunt.) Diſpenſatorie ordinauit Deus, vt pueri quoque laudarent eum: quo ab omni contradictione excluderentur Iudæi, videntes filios qui apud ſe fuerant enutriti ac inſtructi, mirabiliter ac ſupernaturaliter motos ad Chriſti laudem. Verum illi fiunt ex hoc multo impudentiores, atque inuidia dirupti inſaniunt.

Et dixerunt ei, Audis quid iſti dicunt?) O impudentiam: æquum potius erat vt diceret eis Chriſtus; Auditis quid dicunt hi filij veſtri, qui me nunquam viderunt?

Ieſus autem ait illis: Vtique.) Omnino inquit audio. Et quia plurimum impudentes erant ſicut diximus, increpatoria vſus eſt reſpõſione, dicens.

Pſalm.8. *Nunquam legiſtis: Ex ore infantium & lactentium perfeciſti laudem?*) Dauid dictum eſt, quo ea quæ tunc fiebant prophetauerat. Itaque ſtupore pleniſſimum eſt hoc miraculum. Tunc enim chorus puerorum lactentium clare loquutus eſt. Siquidem non ſimpliciter pueri erant, ſed pueri infantes ac lactentes. Perfeciſti vero, id eſt perfectam ex imperfecto ore feciſti. Bene autem dixit, Ex ore infantium. Nam os erat infantium: id autem quod dicebatur, potentiæ ipſius erat, quæ diſertam reddebat immaturam lactentium linguam. Et hoc quoque miraculoſe factum eſt ad diſcipulorum conſolationem, vt de ſeipſis cõfiderent, quod qui diſertam fecerat balbutientem linguam, ſapientem etiam facturus erat eorum ruditatem. Erat & hoc figura Gentium, quæ quum ad Theologiam & diuina verba balbutirent, repente ita

perfecte

perfecte reſonarunt,vt ab omnibus exaudiri poſſent.

Et relictis illis exiuit e ciuitate in Bethaniam, & demoratus eſt illic.) Exiuit vt affectus tumorem in illis remitteret, & accenſum inuidiæ eorum ignem extingueret.

CAPVT .XLVII. DE FICV QVAE EXARVIT.

MAne uero reuertẽs in ciuitatem eſurijt: & uiſa ficu + *quadam in uia,uenit ad eam: nihilque inuenit in ea niſi folia tantum, & ait illi: Nunquam ex te fructus naſcatur in ſempiternum: & protinus exaruit ficus.)*

Quia frequenter demonſtrauerat potentiam ſuam, qua beneficia præſtabat: ſeueram autem & vltionis inflictiuam, ne ſemel quidem: iam etiam demonſtrare eam intendit, vt hic quoque diſcipuli confiderent, quod potens eſſet vlciſci inſidiantes Iudæos, quodque non pateretur non volens. Hanc autem in hominem non exercet, vtpote hominum amator, ſed in plantam. Ideo ſe finxit eſurire, & venit ad ficum,ſi forte in ea quippiam inueniret,ſicut dixit Marcus. Atqui ſciebat ſe nihil in ea inuenturum. Nam & hoc dixit Marcus, addens quod nõ erat tempus ficuum. Diſpenſatorie autem hæc effinxit,vt apta occaſione ad miraculi operationem deſcendat, ſoloque verbo ficum areſcere faciat, & ſuam punitiuam oſtendat potentiam, ſicut eius intentum erat. Arefacit quoque plantam, quæ præ cæteris maiorem habet humorem, vt maius fiat miraculum. Ne ergo inquiras,cur punita ſit planta, quæ nihil offenderat, ſed ſolum intuere miraculum,eumque admirare qui operatus eſt. Punita eſt enim, non quod peccauerit, ſed vt diſcerent qui ſequebantur, quod etiam vltionem ſumere poſſet CHRISTVS.

+ *Ficus ſolis ornata folijs, Iudæorum erat ſynagoga, fructum non habens iuſtitiæ, ſed conſuetudinum effictarum oſtentationem, tanquam folia producens? Vel etiam aliter: cultus diuinus qui in umbris & figuris corporalibus erat, ac Iudaicæ obſeruationes, poſſunt dici ficus illa.*

Et uidentes diſcipuli admirati ſunt dicentes: Quomodo repente exaruit ficus?) Videntes: non ſtatim,ſed die ſequenti. Ait enim Marcus: Et quum iam facta eſſet veſpera, egrediebatur extra ciuitatem. Et mane prætereuntes, viderunt ficum exaruiſſe radicitus. Recordatusque Petrus ait illi: Rabbi ecce ficus quam execratus es, exaruit. Recordatus enim execrationis oſtendit ei ficum.

Reſpondens autem Ieſus dixit eis: Si habueritis fidem, nec hæſitaueritis, non ſolum quod de ficu contigit facietis, uerum etiam ſi monti huic dixeritis, Tollere & proijce te in mare, fiet.) Similia quoque his dixit triceſimo quinto capite. Quære itaque ibi enarrationem, per quam ſcire & hæc manifeſte poteris. Supra.17. Marcus verum IESVM dixiſſe refert. Quicumque dixerit monti huic, Tollere & proijce te in mare, & non dubitauerit in corde ſuo, ſed crediderit quod quæ dicit fient: erit illi quicquid dixerit. Mons tamen etiam diabolus intelligitur propter elationem: mare vero abyſſus & chaos ſiue vorago inferni.

Et omnia quæcunque petieritis in oratione credentes, accipietis) Marcus autem dixit: Et quæcunque orantes petitis, credite quod accipietis, & erunt vobis. Omnia aũt non ſimpliciter intelligit, ſed quę digna ſunt.

CAPVT XLVIII. DE PRINCIPIBVS SACERDOTVM ET SENIORIBVS DOMINVM INTERROGANTIBVS.

QVumque ipſe ueniſſet in templum, acceſſerunt ad eum docentem principes ſacerdotum & ſeniores populi dicentes: In qua poteſtate hæc facis? & quis tibi dedit poteſtatem hanc?) Quia miracula carpere non poterant, de eiectione conqueruntur eorum, qui in templo emebant ac vendebant, dicentes: In qua poteſtate hæc facis, prohibens quæ nos non prohibemus? & quis tibi dedit poteſtatem hanc, cui nullus templi principatus commiſſus eſt? Atqui bonum opus fuerat operatus repurgato templo: verum inuidia, etiam bona calumniari ſolet.

Reſpondens autem Ieſus, dixit eis: Interrogabo uos & ego unum ſermonem, quem ſi dixeritis mihi, & ego uobis dicam in qua poteſtate hæc faciam. Baptiſma Iohannis unde erat, e cœlo an ex hominibus?) E cœlo, hoc eſt cœlitus a Deo. Ex hominibus, id eſt ab hominum præcepto. Vide autem quo modo non ſtatim reſpõdit eis: ne ſeipſum magnificare videretur, & ne ipſum carperẽt, quaſi Dei aduerſarium. Quia autem Baptiſta multa de eius magnitudine teſtatus fuerat: inde eos ediuerſo interrogat: & in perplexitatem eos concludit; ita vt etiam ipſi agnoſcentes turbati ſint.

At illi cogitabant intra ſe, dicentes: Si dixerimus: E cœlo: dicet nobis: Quare ergo non credidiſtis ei?) Hæc eſt perplexitas. Dixiſſet enim eis: Quare non credidiſtis ei, quum multa & magna de me diceret? Nam ſi his quæ dicebat credidiſſetis, cognouiſſetis vtique in qua poteſtate hæc faciã. Nunc itaque conuincimini, quod fruſtra Iohannem habueritis prophetam, quum illi non credideritis.

Si autem dixerimus: Ex hominibus: timemus turbam. Omnes enim habent Iohannem tanquam prophetam.) O miſeram hominibus placendi captiuitatem. Deum contemnunt, homines vero timent: & ad eorum gratiam omnia operantur.

Et reſpondentes dixerũt Ieſu: Neſcimus. Ait illis & ipſe: Nec ego dico uobis in qua poteſtate hæc faciam.) Oportebat quidem eos dicere, quod baptiſma Iohannis a Deo erat, & quod Iohannes a Deo miſſus erat. Quia vero argui timebant, vt qui non credidiſſe illi viſi fuerant, veritatem abſcondebant. Ait ergo: Neque ego dico vobis quod ſcire cupitis: non ſicut vos veritatem abſcondens, ſed reſponſione iudicans vos indignos qui ita doloſe verſamini.

Quid autem uobis uidetur?) De his quæ dicam. Quum enim dicere noluiſſent vnde erat baptiſma Iohannis, ne arguerentur quod ei non credidiſſent, per parabolam eos aggredi parat, vt ſeipſos ipſi condemnent tanquam incredulos, & dicit.

CAPVT .XLIX. DE DVOBVS FILIIS PARABOLA.

HOMO *habebat duos filios: & accedens ad priorē dixit: Fili abi hodie, operare in uinea mea. At ille reſpondens dixit: Nolo. Poſtmodum uero pœnitentia ductus abijt: Et accedens ad alterum dixit ſimiliter. Ille uero reſpondens dixit: Ego domine: Et non abijt.)* Parabola ad Iudęos.

Hominem ſignificat Deum, tanquam videlicet humanum aut hominum amatorem. Duos autem filios eius, populum Gentilem & Iudaicum, qui ſunt facturæ ipſius. Et is qui non promiſit, ſed tamen abijt, populus eſt Gentilis : qui vero promiſit nec tamen abijt, Iudaicus. Gentes ſiquidem non promiſerunt ſe Deum audituras, & tamen poſtea audiuerunt, obedientes CHRISTO ac Deo, & in eum credentes: Iudæi vero promiſerunt, dicentes in libro Deuteronomij: Omnia quæ dixit Deus faciemus & audiemus: poſtmodum autem obaudierunt, ipſi permanentes CHRISTO ac Deo increduli. Deut. 5. Exod. 24. Hæc tantum de parabola elige & intellige, reliqua vero prætereas, quemadmodum & in reliquis parabolis admonuimus, tanquam hoc ſolo fine in ea poſita quo firmior eſſet, & Iudæi nihil de ſeipſis intelligentes, rectam proferrent ſententiam.

Quis horum fecit uoluntatem patris? Dicunt ei: Primus.) Coegit illos vt dictum eſt, ſententiam qua condemnarentur proferre. Deinde ad publicanos tranſit & meretrices, hos plus q̃ illos arguens.

Ait illis Ieſus: Amen dico uobis, Publicani & meretrices præcedunt uos in regnum Dei.) Publicanos dicit qui pœnitentiam egerant, baptizatique fuerant prędicante Iohanne, & meretrices ſimiliter prępcedũt priora ſumunt. Deinde & rationē docet, quomodo priora ſumunt, dicens.

Venit enim ad uos Iohannes per uiam iuſtitiæ: & non credidiſtis ei: Publicani uero & meretrices crediderunt illi.) Venit ad vos non per ignauam vitam, ſed per viam virtutis, vt fide dignus haberetur, & non credidiſtis ei, quũ reſipiſcere admoneret, pararíq; ad ſuſceptionem regni Dei.

Vos autem uidentes, nec reſipuiſtis poſtmodum ad credendum ei.) Vos autem videntes, quo modo publicani & meritrices ad prędicationem Iohannis conuerſi erant, non reſipuiſtis ad credendum?

CAPVT .L. DE VINEA PARABOLA.

ALIAM *parabolam audite: Homo quidam erat paterfamilias qui plantauit uineam: & ſepem circundedit ei: foditq; in ea torcular: & ædificauit turrim: tradiditq; eam agricolis: ac peregre profectus eſt.)* Parabola ad Iudęos.

Hominem ſimiliter ęnigmatice ſignificat Deũ & patrem, propter hominũ amorē, & propter parabolę morē. Plãtata aũt vinea ab illo, populꝰ eſt Iudaicꝰ, quã plãtauit in terra ꝑmiſſionis. Dicit enĩ Dauid, Vineã de Aegypto trãſtuliſti, eiecíſti Gẽtes & plãtaſti eã. Sepes vero lex, Pſal. 79.

non ſi

non ſines eam commiſceri Gentibus. Poteſt quoque dici ſepes, Dei cuſtodia, quæ vineam hanc ab omniũ circũiacentiũ Gentium inſidijs cuſtodit. Deſtruxiſti inquit ſepem eius, & vindemiant eam omnes q̃ prętergrediuntur viam. Lacus ſiue torcular eſt altare in quo ſanguis effundebatur. Turris vero templum, propter ſtructuræ fortitudinẽ ac ſublimitatem. Agricolę autem, ſunt principes ſacerdotum & ſcribę, ſenioreſque populi. His enim tãquam præceptoribus concredidit Deus hanc vineam. Profectionem autem patriſfamilias, dicit Chryſoſtomus longanimitatem ac patientiam eius in his qui peccauerunt.

Quum autem appropinquaſſet tempus fructuum, miſit ſeruos ſuos, ut acciperent fructus illius. Et agricolæ apprehenſos ſeruos eius, hunc quidem cæciderunt, illum autem occiderunt, alium uero lapidauerunt. Rurſum miſit alios ſeruos plures prioribus, & fecerunt illis ſimiliter.) Fructus dictę vineę obſeruatio erat legalium præceptorum ac virtutes. Serui autem prophetæ: quos diuerſos, diuerſiſque tẽporibus miſſos ad repetitionem huiuſmodi obſeruationis mandatorũ ac virtutum, vt dictum eſt, varijs modis puniebant. Marcus autem
Mar. 12 & Lucas tres miſſiones deſcripſerunt dicentes miſſos eſſe: primo vnũ
Luc. 20. ſeruum, deinde alterum, poſtmodum tertium. Nec id contradicit his, quæ ſcribit Matthæus. Nam & hic per duas miſſiones comprehendit omnes: & ſimiliter illi per tres: hic tamen generalius, illi vero particularius, qui etiam per vnum ſeruum omnes ſignificant, qui vna miſſione miſſi ſunt, eodemque tempore. Quid eſt autem quod dicit Marcus, Et hunc lapidantes ἐκεφαλαίωσαν? Quidam dicunt tantundem ſignificari, ac ſi dicatur, quod iniuriam in hoc collegerunt ſiue impleuerunt. Ego autem puto ἐκεφαλαίωσαν ſignificare, Caput illi comminuerunt.

Poſtquam uero miſit ad eos filium ſuum dicens: Reuerebuntur filium meum.) Hoc dixit non quaſi futurum: ſciebat namque quod hunc reueriturі non eſſent, ſed tanquam id quod fieri deberet, ac ſi diceret, Oportet vt reuereantur filium meum. Lucas autem ait, quod dixerit dominus vineæ: Quid faciam? mittam filium meum dilectum: fortaſſis hunc intuiti reuerebuntur. Dixit autem, Quid faciam? non ex ambiguitate, ſed ex humani generis amore. oſtendens quantum ſint illi curę ingrati, nondum eos punire volendo: ſed modum quærendo, quo hos exaſperatos, redderet manſuetos. Dictio autem ἴσως apud Lucam (pro qua vertimus Fortaſſis) id quod decens eſt & ęquum innuit.

Agricolæ autem uiſo filio dixerunt intra ſe: Hic eſt hæres, uenite occidamus eum, & occupemus hæreditatem eius.) Conſidera q̃ diligenter prædicit ea quæ ventura erant. Atqui non occiderunt hunc tanquam Dei filium. Non occiderunt eum vt Dei filium, ſed occiderunt tanq̃ vineę hęredem ſiue tanquam regem Iſrael. Aſpicientes ſiquidem ad ea quę operabatur miracula, & audientes ea quę ſapientiſſime diſſerebat: cognouerũt quidẽ apud ſemetipſos hũc eſſe quẽ prophetę regẽ Iſrael annunciauerãt: verũ inuidia deuicti & ab ea excęcati, id ſane occultauerunt: conſiliũ vero ceperunt vt eũ occiderent, & ita occuparent, deinceps eius hæreditatem,

hoc eſt

hoc eſt populum. Occidamus,inquit Marcus,eum,& noſtra erit hæreditas. Nihil autem de eo quod in poſterum ſuccederet ſuſpicabantur. Etenim viuens adhuc arguebat eos,& exprobrabat illis, non tamen ei fides habebatur.

Et apprehenſum eum eiecerunt extra vineam & occiderunt.) Extra terminos vineæ ſuæ, extra ciuitatem. Nam hunc extra illam crucifixerunt. Marcus autem dicit,quod hunc primum occiderunt, deinde foras extra vineã eiecerũt. Quid ergo dicemus? Quod ille Foras eijcere, iuxta aliud dixit ſignificatum, vt tantundem ſit ſicut Hęreditate priuare,prout illis videbatur.

Quum ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis?) Rurſum eos interrogat: vt contra ſemetipſos ipſi cõcitarentur,ac ſeſe prolata ſententia condemnarent.

Dicunt ei: Malos male perdet.) Mali quum ſint, acerbe illos puniet.

Et vineam locabit alijs agricolis, qui reddent ei fructus temporibus ſuis.) Nolentes prophetant & ipſi quod futurum eſt. Veniens enim dominus huius vineæ, puta CHRISTVS hęres a mortuis reſurgens, ac propria poteſtate reuerſus, tradidit eos Romanis in perditionem & interitum. Locum autem vineę locauit Chriſtianorum Epiſcopis, qui temporibus ſuis, quando videlicet Chriſtianorum tempora florebant, varias virtutes fructificabant. Verum Matthæus quidem ipſos ait contra ſeſe protuliſſe ſententiam. Marcus autem & Lucas dicunt ipſum contra illos ſententiam tuliſſe. Veriſimile ergo eſt primum illos tuliſſe ſententiam: deinde CHRISTVM dixiſſe quod illi dixerant,confirmando dictum ipſorum. Proprijſſime autem dixit Lucas,quod quum audiſſent dixerunt: Abſit. Antea enim ignorantes, ꝙ de ipſis eſſet parabola,condemnauerant ſeipſos: poſtmodum vero ſententiam,confirmante CHRISTO, intellexerunt & dixerunt, Abſit.

Dicit illis IESVS: Nunquam legiſtis in ſcripturis: Lapis quem reprobauerunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli?) Dauidica prophetia eſt. Pſalm.117. Oſtendit autem per hanc CHRISTVS,quod omnino futura ſunt quæ dixit, quæ etiam a ſpiritu ſancto olim prænunciata fuerant. Et quidem ab eis occidetur CHRISTVS, ſiue reprobabitur: verum a mortuis reſurgens, fiet in caput anguli. Quid eſt autem hoc? Dicimus quod prophetia CHRISTVM appellauit lapidem: ædificantes vero, magiſtros Iudæorum, quos etiam agricolas nominauit præcedens parabola. Reprobauerunt autem ſiue reppulerunt hunc lapidem, primum quidem dicentes: Hic non eſt a Deo. Iohan.9. Et rurſum: Hic ſeducit mundum, aliaque ſimilia: vltimo vero cru- Iohan.7. cifigentes. Caput autem anguli,eſt lapis angularis. Itaque CHRISTVS factus eſt in caput anguli, ſiue factus eſt lapis angularis, quũ aſſimilatus eſt huiuſmodi lapidi. Nam ſicut ille coniungit in ſeipſo duos parietes: ita & CHRISTVS in ſeipſo duos coadunat populos, Gentilem videlicet & Iudaicum, ac per fidem facit vnum. Quidam autem angulum intellexerunt eccleſiam,vtpote fideles colligantẽ,

in cuius

in cuius caput factus eſt CHRISTVS, caput videlicet ſiue principium & dominator.

A domino factus eſt hic, & eſt mirabilis in oculis noſtris.) Etiam hoc pars eſt dictæ prophetiæ, docens, quod Dei quoque voluntate ſiet huiuſmodi angulus, id eſt coniunctio populorum: & quod admirationi apud omnes erit hic angulus, non ſolum quia varijs adornabitur virtutibus, ſed etiam quia omnibus inſidijs erit ſuperior.

Ideo dico uobis, quod tolletur a uobis regnum Dei, & dabitur nationi facienti fructus ipſius.) Regnum Dei dicit cuſtodiam eius qua ſeruabantur: Nationem vero facientem dignos eius fructus, vocat genus Chriſtianorũ.

Et qui ceciderit ſuper hunc lapidem, confringetur.) Offendens in illum, ſibi ipſi nocebit, & non illi: quod paſſi ſunt principes ſacerdotũ & ſcribę ac ſeniores populi.

Super quem uero ceciderit, conteret eum.) Super quemcunque aggrauauerit ſe, hoc eſt cui iratus fuerit, comminuet & diſperget, ac exterminabit eum, quod factum eſt in totum genus Iudęorum: traditũ nãq; eſt Romanis militibus in direptionem.

Et quum audiſſent pontifices ac phariſæi parabolas eius, cognouerunt quod de ſe diceret: & quærentes eum apprehendere, timuerunt turbas: quoniam tanquam prophetam eum habebant.) Vbique homines timent, CHRISTVS autem & parabolas ſane dixit, & prophetiam adduxit: vt timore correpti malitiam relinquerent: ipſi vero occidere magis illum quærebant. Atqui ſciebat quod mutandi non eſſent: attamen vbiq; quod ſuum eſt facit, nihilque prætermittit eorum quę conueniunt.

CAPVT .LI. DE VOCATIS AD NVPTIAS.

Cap. xxii. *ET reſpondens rurſum IESVS, dixit eis in parabolis, & ait: Simile factum eſt regnum cœlorum homini regi, qui fecit nuptias filio ſuo, & emiſit ſeruos ſuos ut uocarent inuitatos ad nuptias, & nolebant uenire.)*

Parabola pręcedens ea tractauit, quæ ad paſſionem vſque contigerunt, puta Dei prouidentiam qua erga Iudæos vſus eſt, prophetarum cædem, & tandem ipſius Saluatoris occiſionem. Hæc autem quę nũc proponitur, ea quæ poſt crucem contigerunt indicat: regnum cœlorum vocans Deum & patrem: nuptias vero myſticam filij coniunctionem ad eccleſiam credentium. Duplicem autem intelligimus huiuſmodi coniunctionem: & quæ hic fit per fidem ac virtutes cæteras: & quę illic magis ſupernaturaliter perficienda eſt. Id autem vocat Nuptias, tum propter deſiderium quod habet ad eccleſiam, tũ propter ipſius eccleſię gaudium. Siquidem & Baptiſta ſponſum illum appellauit. Seruos quoq; dicit apoſtolos, qui primum Ieroſolymis docuerunt. Inuitatos vero, Iudęos qui primum ad huiuſmodi nuptias fuerant inuitati; olim quidem a prophetis, poſtmodum vero a Baptiſta: ſiquidẽ ad hunc populũ ipſos ſerues tranſmiſit. Pręterea &q; & ab ipſo ſpõſo. Et vide hinc quidem Iudæorum prauitatem; illinc autẽ ſaluatoris bonita-

Iohan. 3.

nitátem. Illi enim occiderunt: ipſe uero quum eſſent homicidę, rurſum uocat eos ad gaudium ſempiternum, illi autem ab eo reſiliunt.

Rurſum emiſit alios ſeruos dicens: Dicite inuitatis, Ecce prandium meum paratum eſt: tau ri mei & altilia mactata ſunt, & omnia parata: uenite ad nuptias.) Priores quidem ſeruos intelligit Petrum, & qui cum eo erant: Poſteriores vero Paulum & ſuos. Prandium autem & tauros ac altilia mactata ſiue parata dixit iuxta morem qui ſeruari ſolet in nuptijs. Et hic quidem dici poſſunt delitiæ diuinorum dogmatum: in futuro autem cœleſte gaudium ac fruitio, Per tauros vero & altilia, pretioſitas ac magnificentia conuiuij declaratur.

Illi uero neglexerunt, & abierunt, alius in uillam ſuam, alius uero ad negotiationem ſuam.) Deſpexerunt inuitationem: abierunt ad propria opera: hoc eſt, detenti ſunt his, quæ priora ac potiora habebant.

Reliqui uero apprehenſos ſeruos eius, contumelia affecerunt & occiderunt.) O impudentiam. Non ſolum non venerunt, ſed & eos qui ad ſe miſſi erant, contumelia affecerunt & occiderunt. Et in præcedenti quidē parabola illi iugulati ſunt, qui fructus repetebant, in hac autem qui ad nuptias vocabant. Quid huic inſaniæ æquari poterit? quo magis rex patiens eſt & humanus, eo duriores efficiuntur hi ac ferociores.

Quumque audiſſet rex ille, iratus eſt: & miſſis exercitibus ſuis, perdidit homicidas illos & ciuitatem eorum ſuccendit.) Vide gubernationem ac tolerantiam ineffabilem. Plantauit vineam & ad perfectum perduxit: tradidit eā agricolis, & peregre profectus eſt. Emiſit in tempore ſeruos repetens fructus; his interfectis, emiſit alios: etiam his iugulatis; ſuum miſit filium dilectum: quo etiam iugulato, patienter ſuſtinuit: imo miſſis ſeruis homicidas ad gaudium æternum inuitauit: noluerunt venire: rurſus alios miſit: illi autem & hos interfecerunt. Tunc demum *Ioſephus de bello Iud. lib. 6. & 7.*
quaſi inſanabiliter ægrotantes, occidit ſceleſtos ac perditos illos. Exercitus vero eius, intellige exercitus Romanorum (Omnes enim Dei ſunt ratione creationis) qui ſub Veſpaſiano & Tito homicidas iugularunt, ac ciuitatem eorum Ieroſolyma ſuccenderunt.

Tunc ait ſeruis ſuis, Nuptiæ quidem paratæ ſunt, qui autem uocati erant, non fuerunt digni. Ite ergo ad exitus uiarum, & quotcunque inueneritis, uocate ad nuptias.) Exitus viarum dicit ciuitates & vicos Gentium, quæ vocauit exitꝰ viarum, ſignificans abiectionem Gentium: in exitibus enim abiecti commorantur, Primum ſiquidem Apoſtoli Iudęis prędicabant, quū *Act.13*
adhuc apud eos eſſent: poſtquam autem illos eiecerunt, dicit eis Pau- *Matth.28.*
lus; Vobis oportuit primum loqui verbum Dei: quia autem indignos *Act.1.*
vos iudicaſtis, ecce conuertimur ad Gentes. Atqui poſtquam reſurrexit Chriſtus, ſtatim hos ad Gētes emiſit dicens: Euntes docete omnes Gentes. Quomodo ergo primum Iudæis prędicauerunt? Scribit Lucas libro Actorum quod quum aſcenſurus eſſet Chriſtus in cœlum, dixit Apoſtolis: Accipietis virtutem ſuperueniente ſpiritu ſancto ſuper vos, & eritis mihi teſtes in Ieruſalem, & in omni Iudæa & Samaria, & vſq; ad extremum terrę. Ecce quomodo ſignificauerit, quod a Ieroſolymis inchoaturi eſſent.

Et egreſſi

peccatum gradiebantur.

Ibi erit fletus & ſtridor dentium.) Ne putet quiſpiam quod ſolę tenebræ ſint huiuſmodi punitio, hoc eſt ſola lucis priuatio, addidit, Ibi erit fletus & ſtridor dentiũ: acerbos demõſtrans ac doloribꝰ plenos, qui erunt ibi, cruciatus. Audiamus & horreamus quotquot poſt diuini baptiſmatis ablutionem, animam perdita vita ſordidauimus, eo quod non tantum a nuptijs eijciendi ſumus, verum etiam in miſerrimum ſupplicium detrudendi. Habenda eſt itaque cura de ſtola interiori & non de exteriori: quamdiu enim de externa curauerimus, de interna curam habere non poterimus. Quæret autem fortaſſis aliquis, quomodo non patri potius coniungatur eccleſia quam filio? & audiet omnino quod filius qui carnem aſſumpſit, cum ea conuerſatus eſt: & quod filio coniuncta, etiam patri coniungitur. Dicit enim filius: Ego & pater vnum ſumus. Et: Qui vidit me, vidit & patrem. Iohan.10. Iohan.14. Supra.20.

Multi enim ſunt uocati: pauci uero electi.) Hoc etiam dixit in fine parabolæ de operarijs mercede conductis.

Tunc abeuntes Phariſæi conſilium cœperunt, ut illaquearent eum in ſermone.) O profundam cæcitatem. Nihil eorum quæ dicta ſunt tetigit animũ illorum: ſed inuidia ebrij, ad inſidias conuertuntur: & quia propter turbam apprehendere eũ non poterant, vt dictum eſt: ſimul deliberant, vt eum interrogatione illaquearent.

Et mittunt ad eum diſcipulos ſuos cum Herodianis.) Dictum eſt de Herodianis viceſimo primo capite: hic autem dicit Chryſoſtomus per Herodianos intelligi milites Herodis, qui tunc eo acceſſerant, & ſimul a Phariſæis emiſſi ſunt tanq̃ teſtes, ſi quid fortaſſis contra Cæſarem reſponderet. Erat enim Herodes amicus Cæſaris. Lucas vero de emiſſis eorum diſcipulis manifeſtius ſcripſit: inſidiatores illos appellans, & quod iuſtitiam ſimulabant, propter quam videlicet eum interrogabãt, & quod miſerunt vt captarent ſermonem eius: & traderent eum principatui & poteſtati præſidis. Sperabant enim quod contra Cæſarẽ reſponſurus eſſet. Supra.18. Luc.20.

Dicentes: Magiſter, ſcimus quod uerax ſis.) Vide impudentem adulationem qua vſi ſunt, inflare eum cupientes ac emollire, vt omnino reſpõderet. Verum ſi verax eſt, quomodo alibi dicitis, quod ſeducit mundũ? Iohan.7. Iohan.9.

Et uiam dei in ueritate doceas.) Et quomodo rurſum dicitis, quod non eſt a Deo? Viam autem Dei dicunt virtutem per quam progredit̃ quiſpiam ad Deum.

Et non curas quenquam: Non enim reſpicis ad perſonam hominis.) Et hoc dicunt, incitantes eum ne Cęſarem vereretur; aut eius timore omitteret ad interrogata reſpondere. Vera certe erant quæcunq; de eo teſtificati fuerant: ea tamen inuiti faſſi fuerant ad inſidiarum apparationem.

CAPVT .LII. DE QVAERENTIBVS OCCASIONE CENSVS.

DIC *ergo nobis, quid tibi uidetur?* De hoc videlicet quod te interrogaturi ſumus.

Licet cenſum dari Cæſari: an non?) κῆνσος latina dictio eſt, idem ſignificās quod tributum aut vectigal. Licet autem, hoc eſt, fieri poteſt aut iuſtum eſt. Olim ſiquidem Iudæi dum leges ſuas obſeruarent, omni fruebantur libertate: poſtmodum vero quum eas prętergrederentur, ſeruierunt Romanis, quorum princeps erat Cæſar, & illis tributa pendebant. Interrogant autem maligne ac doloſe: vt ſi licere dixerit, commoueant aduerſus eum etiam turbas: vtpote ſuadentē ſeruire Cæſari, & ſubijciētem homini populum Dei. Si vero non licere reſponderit: tradant eum præſidi, tanq̄ defectionem a Cæſare, bellumq; conſulentem. Quid ergo is qui fons eſt ſcientiæ?

Mar.12. *Cognita autem* IESVS *malitia eorum dixit.*) Marcus ſimulationem dixit. Lucas autem verſutiam.

Quid me tentatis hypocritæ?) Simulantes quidem interrogare, vt quod iuſtum eſt cognoſcatis: foueam autem fodientes per interrogationem, in quam me præcipitetis. Quum ergo oſtendiſſet quod ſibi cogniti eſſent: reſpondet tamen & ad interrogationem: & vide quomodo.

Oſtendite mihi numiſma cenſus.) Apud Marcum ait: Afferte mihi denarium vt videam: & ſimiliter apud Lucam. Numiſma enim dicebat etiam denarius. Quęſiuit autem videre mumiſma vt reſponſionē mirabiliter ab eo fabricaret.

At illi obtulerunt ei denarium. Et ait illis: Cuius eſt imago hæc & inſcriptio? Dicunt ei: Cæſaris.) Non ignorās interrogauit: ſed vt ex illorum reſponſione ſuam fabricaret ſententiam.

Tunc ait illis: Reddite ergo quæ ſunt Cæſaris Cæſari.) Quia Cęſaris eſt, reddite itaq; Cæſari quę ſua ſunt. Ideo enim nō dixit, Date, ſed Reddite, tanq̄ ea quę eius ſunt. Ne autem dicant, Homini nos ſubijcis & non Deo, addidit:

Et quæ ſunt Dei Deo.) Licitum eſt enim & hominibus dare quæ conueniunt, & Deo quæ debentur: illis quidem tributa, & ſi quid eſt ſimile: huic autem pietatem & obſeruantiam mandatorum. Poteſt aūt dici Cæſar diabolus, qui mundi princeps eſt, cui reddenda ſunt quæ ſua ſunt, puta omnis malitia, omniſq; carnalis affectus.

Et audientes admirati ſunt, ac relicto eo abierunt.) Admirati quidē ſunt, verū non crediderunt, quod ipſum magna eſt eorum accuſatio.

CAPVT .LIII. DE SADDVCAEIS.

Supra.3. IN *illo die acceſſerunt ad eum Sadducæi, qui dicunt non eſſe reſurrectionem.*) Dictum eſt de ſecta Sadducæorum tertio capite: hi ergo reſurrectionem ex mortuis negabant, eo quod in Moſaicis ſcripturis, huius manifeſte nō fiat mentio: Nam has ſolas agnoſcebant, alijs libris non receptis. Sed o dementiam. Impoſito phariſęis ſilentio, qui inter Iudęos diligentiſſimi & acutiſſimi erant, Sadducæi his inferiores quaſi ſuccedentes occurrunt. Quumq; maxime oporteret eos animo reprimi ac mœſtos eſſe, audacia impudentes facit ac temerarios, & impoſſibila tētantes. Et quia in propheticis ſcripturis manifeſtius cōtinebatur dogma re-

ma reſurrectionis: ſuſpicabantur illud docere quod tales reſurgerent homines, quales erant priuſquam morerentur: cum eiſdem habitibus & affectibus: ideoque ad ſubuerſionem huiuſmodi dogmatis, efficta apud ſe occaſione accedunt.

Et interrogauerunt eum dicentes, Magiſter Moſes dixit, Si quis mortuus fuerit non habens liberos, ducat frater eius uxorem illius, & ſuſcitet ſemen fratri ſuo.) Ex lege Moſaica occaſionem commenti ſumunt, vt veriſimile appareat quod quæritur. In ſcriptura ſiquidem Deuteronomij præcepit Moſes, vt vxorem mortui abſque liberis, rurſum ducat frater eius, & quicquid primum natum fuerit nominetur id filius fratris mortui, ad eius memoriam. Hæc itaque ſunt legis. Vide autem quid hi machinentur. Deut. 25.

Erant ergo apud nos ſeptem fratres +, & primus ducta uxorē mortuus eſt, & non habens ſemen reliquit uxorem ſuam fratri ſuo: ſimiliter & ſecundus & tertius uſque ad ſeptimum: nouiſsime autem omnium mortua eſt & mulier. In reſurrectione ergo cuius ex ſeptem erit uxor? omnes enim habuerunt eam.) Septem eos ſupponunt, vt magis intricatum videatur problema. Intentum autem Sadducęorum erat, vt ſiue vnius, ſiue omnium reſponderet, ſtatim opponerent quod quū iterum futuræ eſſent nuptiæ, certe eſſent & puerperia & nutritio infantum, quæſtus pecuniarum, iudicia, bella, ac ęgritudines, rurſumq́ mortes, & omnia quæ in præſenti vita habentur, & ita vita illa nō erit alia ab iſta: quod ſi eadem erit, ad quid futura eſt reſurrectio? Itaq́ non erit reſurrectio. Quid ergo Chriſtus?

+ Mulier quidem eſſe poteſt humana natura: ſeptem autem uiri, ſeptem leges uarijs tēporibus a Deo ei traditæ ad inſtructionem & productionem fructuum iuſtitiæ (nam dictio νόμος quæ legem ſignificat, apud Græcos maſculina eſt, ideo conuenienter illis uiros denotat) cum quibus quaſi cum uiris ſucceſſiue conuerſata eſt, nec tamen ab ulla uerum habuit fructum. Harū prima fuit, quæ Adæ in paradiſo tradita eſt. Secūda rurſus eidē data extra paradiſum in ſtatu pœnarum. Tertia quæ Noe data eſt de arca. Quarta quæ Abraham data eſt de circunciſione. Quinta quæ eidem de Iſaac immolatione. Sexta quæ Moſi. Septima quæ per prophetas. Itaque dæmones qui docent non credere reſurrectionem, interrogant maligne per cogitationes. Si inquiunt futura eſt mortuorum reſurrectio, iuxta quam harum ſeptem legum humana tunc natura conuerſabitur: ut ſi ſecundum aliquam harum dixerimus, inferant, Non ergo ſine fructu ibi erit aut uana humana uita, prioribus rurſus obnoxia malis. Sed uera ac ſalutaris ratio pietatis, ſilentium his imponit, docens alteram eſſe uitam poſt reſurrectionem. Quod ſi quis etiam ſeptem millia annorum præſentis mundi accipiat, ſiue ſeptem ſecula quibus uixit hominum natura, a ueriſimili non aberrabit. Nullius autem erit uxor poſt reſurrectionem, quum hæc finem habeant, ſed aliud ſeculum octauum quod finem non habet, accipiet illam.

Reſpondens autem Ieſus dixit eis, Erratis neſcientes ſcripturas neque uirtutem Dei.) Fallimini, vt qui non intelligitis propheticas ſcripturas, quæ non talem, qualem vos ſuſpicamini, docent reſurrectionem: & veluti ignorātes virtutem Dei, quę mortuos reſuſcitare poteſt, ſine prioribus habitibus & affectibus.

In reſurrectione enim neque contrahent matrimonium, neque nuptui tradentur.) Neque viri matrimonium contrahent, neque mulieres nuptui tradētur, hoc eſt non coniungentur viris, vtpote non exiſtente ibi affectu nuptiali. Apud Lucam autem addidit, Neque amplius mori poterunt: Luc. 20.

oſtendens quod nuptiæ propter mortem factæ ſunt, vt loco mortuorũ alij generẽtur: vbi autem non eſt mors, iam neq; nuptiæ ſunt.

Sed quaſi angeli Dei † erunt in cœlo.) De ſolis iuſtis dicit hic, quod deinceps quaſi angeli erunt, quantum ad affectionum ac voluptatum carentiam: præterea etiam quo ad immortalitatem, lucemque perpetuam. Quod autem dicit, Quaſi angeli Dei in cœlo, hoc eſt, quaſi angeli Dei, qui ſunt in cœlo: Ita enim dixit Marcus. Lucas vero quod maius eſt dicit, Et filij erunt Dei quum futurum ſit, vt ſint filij reſurrectionis, hoc eſt, regenerati per reſurrectionem, quæ eſt iterata generatio. De iuſtis enim etiam ab eo dictum eſt, Qui vero digni habebuntur, vt ſeculum illud conſequantur, & reſurrectionem ex mortuis, & cætera.

† † *Angelorum natura diuiſionem in maſculum & fœminam non ſuſcipit, quia mortalis naturæ eſt huiuſmodi diuiſio, ut per filiorum procreationem, quæ in nuptijs eſt, repleat id quod morte euacuatur.*

De reſurrectione autem mortuorum non legiſtis quod dictum eſt a Deo dicente: Ego ſum Deus Abraham, & Deus Iſaac, & Deus Iaacob?) Quia illi Moſen obiecerunt, iam etiam Moſaica ſcriptura eorum obturat ora. In libro enim Exodi ſcripta ſunt, quæ hic dicuntur. Et conſidera rationem. Ego ſum Deus Abrahã, et Deus Iſaac, Deus Iaacob, non penitus mortuorum: nam ſi penitus mortui fuiſſent, dixiſſet vtique, Ego eram Deus: nunc autem quia dixit, Ego ſum Deus Abraham, & cætera, oſtendit quod eorum qui reſurrecturi erant, tanquam viuorum Deus eſſet. Sicut enim Adam, licet viuebat poſt ligni illius eſum, attamen in die quo comedit, mortuus eſt per mortis ſententiam: ſic & iſti quanquã mortui erant, attamen viuebant per reſurrectionis promiſſionem.

Exod.3. Gen.2.&.3.

Non eſt Deus mortuorum ſed uiuentium.) Deus ſiquidem & eſt & viuit: mortuus vero nec eſt nec viuit. Atqui alibi ſcriptum eſt, Vt & mortuorum & viuorum dominetur. Sed ibi quoque Mortuos intellige eos, qui reſuſcitandi ſunt. Lucas autem addidit, quod omnes illi viuunt ſiue apud illum.

Rom.14.

Qumque audiſſent turbæ ſtupuerunt de doctrina eius.) Turbæ ſimplices & incorruptę. Vt autem dixit Lucas, quidam etiam dixerunt: Magiſter bene dixiſti: hi enim reſurrectionem quidem confitebantur: attamen admirati ſunt & ipſi argumenti modum, & interpretationẽ illius ſermonis, Ego ſum Deus Abraham, & cætera: nec amplius audebant eum quicquam interrogare. Nam etiam hoc dicit Lucas.

CAPVT .LIIII. DE LEGIS DOCTORE.

PHariſæi autem quum audiſſent quod ſilentium impoſuiſſet Sadducæis, conuenerunt in unũ & interrogauit unus ex eis legiſdoctor tentans eum & dicens: Magiſter quod eſt mãdatum magnum in lege?) Silentio illis impoſito rurſum irruunt hi, ac legiſdoctorem proferunt: non diſcere volentes, ſed doloſe agentes. Quia enim id erat primum præceptum, Diliges dominum Deum tuũ

& cętera,

& cætera,opinati ſunt quod aliquid etiam de ſeipſo additurus eſſet,eo quod ſe quoq; Deum diceret,& ita tanquam blaſphemus,occaſionem ipſis calumniandi preberet.

Ieſus autem ait illi, Diliges dominũ Deũ tuũ in toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua. Hoc eſt primum & magnum mandatum. Secundum † *aũt ſimile eſt huic, Diliges proximum tuum ſicut teipſum.)* Cognita eorũ malitia,reſpondit quidem irreprehenſibiliter,quod interrogabatur,ſed addidit & ſecundum præceptum,per hoc illos obiurgans,vtpote qui ſe non amabant,ſed inuidia ac inſidijs proſequebantur:eoq; fine etiam nunc rogabant: nam ſi diligerent non tentarent. Simile autem primo dixit ſecundum, quo ad magnitudinem:magnum eſt enim & hoc. Nã ſibi mutuo hærent,ac ſe inuicẽ ferunt hec duo præcepta. Siquidẽ qui Deũ diligit,etiã proximũ diligit,ſeruans illius præceptum: qui autem proximũ nõ diligit, nec Deum diligit,tranſgrediens eius præceptum. †

†. *Secundum, non ordine legiſlationis, ſed uirtute. In alia enim parte ponitur hoc præceptũ.*

In his duobus præceptis uniuerſa lex & prophetæ pendent.) Dictũ eſt de hoc manifeſte quinto capite. Quære ergo ibi dictum illud, Ita enim eſt lex & prophete. Sed apud Mattheũ tentator dicitur hic legiſdoctor:apud Marcum vero potius laude dignus habetur. Quare? Quia primũ certe tentauit, vt dictum eſt,a Phariſæis directus: animaduerſa autẽ reſponſione ſuſcepit eam,& conuerſus,rem ita ſe habere confeſſus eſt: & deinde Ieſus intuitus eum,quod adhibita mentis ratione reſponderet, ait illi, Non longe es a regno Dei,hoc eſt approximas fidei, qui veritatem confeſſus es: hoc autem dixit adhortans illum ad perfectam fidem. Et hæc apud Marcum inuenies.

Supra.7. Mar.12

CAPVT .LV. DE INTERROGATIONE DOMINI AD PHARISAEOS.

Congregatis autem Phariſæis interrogauit eos Ieſus dicens: Quid uobis uidetur de Chriſto, cuius filius eſt?) De Chriſto inquit qui annunciatus eſt a prophetis, Nondũ autem aduenit vt vos dicitis,ſed expectatur a vobis. Et vide ſapiẽtiam. Putabant illi,vt dictum eſt, Chriſtum additurum quippiam & de ſeipſo in primo precepto,vt ſe quoq; Deum eſſe demonſtraret. Hoc autem ipſe non fecit,vt euitaret illorum vafritiem,ſed ſeorſim de ſua diſputat diuinitate,nec id ex manifeſto ſed oblique, vt omni careret ſuſpitione: & quantum ad id quod apparet,de Chriſto qui expectabatur & interrogat & enũciat: in rei veritate aũt hec de ſeipſo dicit.

Dicunt ei Dauid.) A propheticis ſermonibus hoc cognoſcebant. Simpliciter autem filium Dauid, ſiue nudum hominem Chriſtum ſuſpicabantur: quum tamen prophetæ hunc non ſimpliciter filium Dauid,ſed & Deum predicarent.

Ait illis, Quomodo ergo Dauid in ſpiritu dominum eum uocat dicens, Dixit dominus domino meo, ſede a dextris meis, Donec poſuero inimicos tuos ſcabellũ pedum tuorũ?) In ſpiritu videlicet ſancto,ſicut dixit Marcus,& non a ſeipſo. Pſalm.109.

Si ergo Dauid uocat eum dominum, quomodo filius eius eſt?) Hoc dixit non tollens Chriſtum filium eſſe Dauid,ſed erroneam illorum arguens opi-

nionem,quia non eſt eius filius talis,qualem ipſi ſuſpicabantur: hoc ẽ nudus homo:ſed & dominus eius. Dicitur enim filius eius, vtpote ex radice eius,iuxta humanitatem generatus ; dominus autem eius tanq̃ Deus illius. Ob id itaq; vſus eſt Dauidico verbo ad Phariſæorum confutationem,oſtendens quod non ſolum filius eſſet Dauid,ſed & dominus eius. Nos vero etiam hoc interpretari oportet. Ait enim Dauid: Dixit dominus pater, domino meo filio ſuo Chriſto, poſt aſſumptionem in cœlum: ſede a dextris meis, ſiue fruere meo regno,pari in throno, pari in honore mecum permanens. Inimici autem Chriſti: inter ſenſibiles quidem primi ſunt Iudæi, deinde Gentes ac hęretici. Intelligibiles vero ſunt dæmones. Marcus autem ait, quod hoc dixerit docens in templo,& quod multa turba libenter eum audiebat. Veriſimile eſt enim de hoc primum interrogaſſe Phariſæos: deinde etiam de hoc in templo docuiſſe turbam.

Et nemo poterat ei reſpondere quicquam: neque auſus fuit quiſquam ab eo die amplius illum interrogare.) Ad mortẽ enim appropinquans de perfectis diſſeruit cũ illis,nec ſolum os eis obturauit,ſed & timorẽ in futurũ ipſis incuſſit.

Cap. xxiii *Tunc Ieſus loquutus eſt turbis ac diſcipulis ſuis.)* Tunc, quando? Poſtq̃ tentantes refrenauit: poſtq̃ effecit,vt amplius non auderent illũ interrogare: poſtq̃ demonſtrauit eos immedicabiliter ęgrotare.

Dicens: In cathedra Moſi ſedent ſcribæ & Phariſæi. Omnia ergo quæcunque dixerint uobis ut ſeruetis, ſeruate & facite: iuxta opera uero eorum ne feceritis.) Moſaicæ inquit ſedis quæ doctorum eſt,facti ſunt ſucceſſores: ideo quæcunq; dixerint vobis vt ſeruetis,ſeruate & facite. Non enim quę ſua ſunt dicunt quando docent,ſed quæ Dei, & quæ per Moſen ſtatuta ſunt. Quum autem dicit omnia,non omne intelligit ſtatutum,puta de ſacrificijs quoque ac cibis, alijſque ſimilibus. Quo enim pacto id iuberet, quum in præcedentibus finem his impoſuerit? ſed omnia ſimpliciter quę mores corrigunt,ac meliores reddunt,nec euangelicis dogmatibus contraria ſunt. Iuxta opera vero eorum ne feceritis. Suis namq; doctrinis aduerſantur, eaſque coarguunt. Docuit ergo non oportere in præceptores inſurgere,etiam ſi prauam habeant conuerſationem: ſed doctrinæ quidem eorum obedire, vitam autem eorum indignam non imitari. Docentes namque fide digni ſunt, at non ſunt imitatione digni conuerſantes. Poteſt autem & aliter dici,quod quia ad ſeruandam turbam,tandem manifeſte reprehenſurus erat malas illorum operationes: ne putarent quidam, quod amore principatus eorum calumniaretur illos, huiuſmodi primum curat ſuſpitionem, dicens, Oĩa quæcunque dixerint vobis vt ſeruetis, ſeruate & facite: & ſi non propter vitam illorum,at propter dignitatem ac doctrinæ ſedem. Ne tamen quidam adhęrentes doctrinis eorum, imitarentur quoque ipſorũ vitam,addidit, Iuxta opera vero eorum ne feceritis. Et ita vbi ſeſe ſuſpitione liberauit,incipit reprehenſionem.

Dicunt enim & non faciunt.) Vide vnde incipiat. Quicunq; certe legem tranſgreditur,condemnatione dignus eſt: pręceptor tamen triplici dignus eſt; tum quia tranſgreſſor eſt: tum quia alios debet corrigere

gere:tum quia nocet etiam diſcipulis.

Alligant enim onera grauia & importabilia, & imponunt in humeros hominum.) Onera grauia portatuque difficilia, vocat altiſſima & exquiſita præcepta circa conuerſationem. Humeros vero operationem hominum. Apparet autem quod præter legem quoq; aliqua iubebant.

Digito autem ſuo nolunt ea mouere.) Non ſolum humeris ſuis portare nolunt, quæ aliorum humeris ferenda imponunt, vt ſuo exemplo promptiores illos reddant, ſed nec digito ſuo ea mouere volunt: hoc eſt in parte, & ſummis, vt aiunt, digitis attingere. Dicit enim & Lucas: Lucæ.11.
Vno digitorum veſtrorum onera non attingitis. Subditis ſiquidem iubent exactiſſima, ſibiipſis aũt oẽm permittunt licentiã, quũ cõtrariũ fieri oporteret: vt ſeipſos potius arctarent, alijs vero multa ignoſcerẽt.

Omnia autem opera ſua faciunt quo uideantur ab hominibus.) Omnia, quænam? Quæ ſibi bona videntur. Et obſerua quod prædictæ accuſatiões de crudelitate & ſegnitie erant: hoc vero crimen eſt inſanientium ob vanę glorię appetitum. Deinde oſtendit quod neq; de magnis glorientur, vtpote egregijs operibus deſtituti, ſed de paruis quibuſdam & vilibus, quod ipſum auget etiam accuſationem.

Dilatant phylacteria ſua, & magnificant fimbrias palliorum ſuorum.) Hæc erant de quibus tanquam de egregijs operibus vane gloriabantur. Oportet autem & de his dicere. Quia continue Dei beneficiorum obliuiſcebantur, iuſſit ea Deus libellis inſcribi, & Magiſtrorum appendi manibus: vt ſemper viderentur, & in memoria haberentur. Huiuſmodi vero libelluli phylacteria dicebantur, eo quod ab obliuione ſeruarẽt ac protegerent ἀπὸ τῷ φυλάττω. Rurſum ne præceptorum Dei obliuiſcerentur, iuſſit Deus fragmentum hyacinthinum aſſui iuxta pedes oræ palliorum eorum: vt ſemper apparens, hos præceptorum Dei memores efficeret: & hæc vocabant κράσπεδα, hoc eſt fimbrias. Scribę itaq; & Phariſęi præcepta quidem negligebant, huiuſmodi autem latis phylacterijs ſeſe ornabant, dictaſq; fimbrias palliorum ſuorum plurimum diſtendebant: his gloriantes ac ſtulte ſeſe iactantes. Hęc autem Marcus ſtolas appellauit dicens: Proſpicite ſiue cauete a Scribis qui Marci.12.
amant in ſtolis ambulare. Similiter autem dixit & Lucas. Nec in his tantũ amore glorię infirmi erant. Audi itaq;.

Amantque primos accubitus in cœnis, & prima ſedilia in ſynagogis.) Primos accubitus dixit in cœnis, ac prima ſedilia in ſynagogis. Nam in cœnis accumbebant, in ſynagogis vero ſedebant.

Ac ſalutationes in foris & uocari ab hominibus Rabbi Rabbi.) Amant ſalutationes, ſiue corpore fiant, ſiue appellatione. Amant & vocari ab hominibus magiſtri, quod Hebraice dicitur Rabbi.

Vos autem ne uocemini Rabbi. Vnus eſt enim magiſter ueſter Chriſtus: Omnes autem uos fratres eſtis.) Cętera qdẽ, vſq; ad illorũ dũtaxat perduxit accuſationẽ tãq̃ vilia, nec ad ſui correctionẽ, lõgiorẽ requirẽtia ſermonẽ. Principatus aũt amorem, vtpote multorum cauſam malorum, in mediũ adducit, ac diligentius caſtigat. Ne vocemini, id eſt ne vocari cupiatis. Nã ſi vos ita vocent alij, non erit id ad veſtram condemnationem.

Et patrem ne uocetis uobis in terra: unus enim eſt pater ueſter qui eſt in cœlis.) Hoc dixit non prohibēs vocari patres eos qui iuxta carnem genuerūt, aut etiam iuxta ſpiritum, ſed vt ſciamus quis ſit præcipue & tanquā prima cauſa pater noſter. Nam hic ſolus eſt nobis qui in cœlis eſt Deus: qui vero iuxta carnem ac iuxta ſpiritum ſunt, cooperatores magis aut miniſtri natiuitatis nobis ſunt. Dicit ergo: Patrem vobis præcipuum & tanquam primam cauſam ne vocetis vobis in terra. Is enim eſt vnus qui in cœlis eſt, q in trinitate perſonarum vnus eſt Deus.

Nec uocemini magiſtri, unus eſt enim magiſter ueſter Chriſtus.) ῥαββὶ & καθηγητὴς (quod hic interpretamur magiſter) vnum ſunt. Repetit ergo priorem ſermonem ad augmentum deteſtationis huiuſmodi mali. Sicut ergo q̄q̄ vnus magiſter dicatur Chriſtus, non excluditur pater, qui etiam dicatur magiſter: ita quoque licet vnus pater noſter dicatur ipſe pater, non excluditur filius quin etiam dicatur pater noſter. Nā vnus & vnus ad oppoſitam diſtinctionem dicta ſunt hominū & angelorū.

Qui autem maximus eſt ueſtrum, erit ueſter miniſter.) Ablegata miſera ſeruitute amoris principatus, docet etiam deinceps quo pacto id effugere poterimus, puta miniſtrando ſiue deprimendo noſipſos. Deinde ponit etiam elationis præmium, ſimiliter & propriç deiectionis, vt illa abiecta hanc aſſumant.

De exaltāte ſeipſum

Quiſquis autem ſeſe exaltauerit, humiliabitur: & quiſquis ſeſe humiliauerit, exaltabitur.) Maxima poſſeſſio eſt animi modeſtia: ideo frequenter de ea diſſerit, cōtinua monitione hāc ædificans in animis diſcipulorum. Iubet autem non ſolum prima non amare ſedilia, ſed magis poſtrema proſequi, illud enim deprimit amantem, hoc aūt exaltat proſequentem.

CAPVT .LVI. DE DEPLORATIONE SCRIBARVM ET PHARISAEORVM.

Væ autem uobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ.) Vniuerſalius accepto vocabulo, hos appellat hypocritas, vtpote ſimulātes pietatē ac virtutē.

Quia deuoratis domos uiduarum.) Quibus auxiliari oportebat. Ad eas enim ſub prætextu defenſionis accedentes, magis atterebant, ſubſtantiam earum conſumendo.

Et occaſione prolixe precantes.) Occaſione deuorandi domos viduarū, ſiue quç in domibus earum ſunt, prolixe exaggerata orantes, vt viderentur ſancti ac reuerentia digni.

Ideo accipietis grauius iudicium.) Quia tanq̄ tutores earū ingredimini, ſed veluti corruptores egredimini, propter hoc grauius condēnabimini. Iudiciū eni vocat cōdemnationē. Siquidē quiſquis peccat, ſupplicio dignus eſt: qui autem virtutem facit peccati occaſionem, grauiꝰ punietur. Deplorat aūt eos ac redarguit, populū inſtruēs ne fallatur, ac ne ꝑpter illorū dignitatē velit etiam eos imitari.

Væ uobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ: quia clauditis regnū cœlorum corā hominibus: uos enim nō intratis, nec ingredièies ſinitis introire.) Clauditis inquit ipſum ante homines, puta ante voſipſos, & eos qui vobis ſubſunt: vt neque ipſi ingrediamini per fidem quç eſt in me: necꝫ alios ſinatis ingredi.

Ingredien

Ingredientes autem dicit eos, qui parati ſunt ac poſſent ingredi. Grauis eſt autem hæc accuſatio. Nam ſi nulli prodeſſe, ſufficit ad condemnationem, qui etiam nocet, nequaquam veniam percipiet, quum ſit hominum peſtis. Apud Lucam vero ait, Tuliſtis clauem ſcientiæ: ita vocans fidem quæ in ſe eſt, vtpote introducentem ad ſcientiam rectorum dogmatum ac ineffabilis ſapientiæ, quam clauem tulerunt ſiue abſtulerunt a populo.

Væ uobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, quia circuitis mare & aridam, ut faciatis unũ proſelytum: & ubi factus eſt, faciatis eum filium gehennæ duplo magis quàm uos eſtis.) Circũitis, percurritis. Nam id ſignificat hoc loco περιάγετε. Proſelytum autem appellabat lex eum, qui ab idololatria ad religionem accedebat Iudęorum. Dicit ergo Chriſtus: Infinitis vix tandem laborib⁹ vnum efficitis proſelytum, & nec ideo illi parcitis, adeo eſtis & ad ſalutem idololatrarum inutiles, & ad eius qui iam aduenit ſegnes, imo potius proditores, corrumpentes eum vitę veſtrę nequitia: & faciẽtes eum filium gehennæ, id eſt, familiarem gehennæ, & ea dignum. In duplo autem dixit. Quiſquis enim pręceptorem habet prauum, non illi⁹ ſiſtit malitia, ſed eius vtens exemplo, ſolet vlterius procedere.

Væ uobis duces cæci.) Quære viceſimo octauo capite dicti illius enarrationem, Cæci ſunt duces cæcorum. Supra.15.

Qui dicitis, Quicunque iurauerit per templum, nihil eſt: qui autem iurauerit per aurũ, templi reus eſt.) Nihil eſt, puta hoc, Reus eſt, videlicet debiti. Si quis enim aliquid ſe donaturum iurauerat: ſi quidem per templum id iuraſſet, dicebant hunc ad nihil obligari. Quod ſi per vas aliquod aureũ id iuraſſet, dicebãt illum debito teneri. Hęc autem propter inſipientiã docebant: ideo etiam horum irridet fatuitatem. De templo & altari et auro.

Stulti & cæci: Vtrum enim maius eſt aurum, an templum quod ſanctificat aurum?) Cæcitatem illis exprobrat non corporis ſed animæ.

Et, quicunque iurauerit per altare, nihil eſt: quicunque autem iurauerit per donum quod eſt ſuper illud, reus eſt. Stulti ac cæci: Vtrum enim maius eſt donum an altare quod ſanctificat donum.) Altare dicit ſuper quod iugulabant adductas victimas.

Qui ergo iurauit per altare, iurat per ipſum, & per omnia quæ ſuper illud ſunt: & qui iurauit per templum, iurat per illud, & per eum qui habitat in illo: & qui iurauit per cœlum, iurat per thronum Dei, & per eum qui ſedet in illo.) Hæc dicit non quod iurare permittat: quinto enim capite prohibuit omne iuramentum, ſed quod Iudęi per talia iurarent.

Væ uobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, quia decimatis mentham & anethum, ac cyminum, & reliquiſtis quæ grauiora ſunt legis, iudicium & miſericordiam, ac fidem.†) Quum lex populo iuberet, vt daret decimas omnium fructuum, ipſi etiam circa menthæ, anethi, ac cymini viliſſimarum herbarum decimas, exactam ſubducebant rationem, legem prætendentes. Hos ergo irridet tanquam circa minima legis præcepta exactiſſime ſcrutantes, magna vero negligentes. Iudicium autem dicit, quod fieri debet pro his qui iniuſte afficiuntur iniuriã: miſericordiam quam fieri conuenit in egenos: & fidem, quę eſt in Deum. Lucas autem dilectionem etiam Dei ponit.

Oportet

✝ *Oportet unumquemque doctorum a populo ſuo decimare, hoc eſt petere a decem ſenſibus puta quinque corporalibus, & quinque qui ſunt animæ, iudicium, miſericordiam ac fidem.*

Hæc autem oportuit facere, & illa non omittere.) Hæc primum quæ grauiora ſunt, exequi oportuit: & rurſum leuiora illa non relinquere, ſi exacte legem ſeruare vultis.

Duces cæci excolantes culicem, camelum uero glutientes.) Qui parua quidem curioſe ſeruatis, in magnis vero peccatis conniuetis.

De poculo & paropſide.

Væ uobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, quia purgatis exteriorem poculi patinæque partem: cæterum interiora plena ſunt rapina & iniuſtitia.) παροψίδα lancis aut patinæ genus eſſe dicunt. Vnde Lucas huius loco πίνακα, hoc eſt, catinum, poſuit quadrageſimotertio capite. Eſt autem hic ſermo ænigmaticus, id innuens. Corpora quidem veſtra purgatis: illa enim vocat exteriorem poculi ac patinæ partem: interiores autem animæ, plenæ ſunt rapina & iniuſtitia affectionum, hoc eſt, corporalis quidē purificationis curam habetis, eam vero quæ animæ eſt negligitis. Iniuſtitiam autem nunc dicimus etiam omne peccatum, eo quod iuſtitia quoque dicatur omnis virtus. Lucas autem manifeſtius dixit: Quod intus eſt veſtri, plenum eſt rapina & malitia.

Lucæ.11.

Phariſæe cæce munda primum interiorem poculi & patinæ partem, ut munda fiat etiam pars exterior.) Quum enim purificatur anima, ſimul etiam & corpus purificatur: quum autem purificatur corpus, non ſimul purificatur & anima. Animam itaque purificare conuenit, vt pariter purificetur & corpus.

Væ uobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, quia ſimiles eſtis ſepulchris dealbatis, quæ foris quidem apparent ſpecioſa, intus autem ſunt plena oſſibus mortuorum & omni ſpurcitia: Sic & uos foris quidem apparetis hominibus iuſti, intus autem pleni eſtis fictione & iniquitate.) Lucas autem dixit: Quia eſtis vt monumenta quæ non apparent, & homines ambulātes ſuper ea neſciunt. Sepulchra enim quę non apparent, intus plena ſunt ſpurcitia, foris autem apparent terra munda ac via publica.

Væ uobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, quia ædificatis ſepulchra prophetarum, & ornatis monumenta iuſtorum, ac dicitis, Si fuiſſemus in diebus patrum noſtrorum, nequaquam fuiſſemus ſocij eorum in ſanguine prophetarum.) Væ inquit vobis, nō quod hęc facitis & hęc dicitis quum bona ſint, ſed quod hęc facientes & hęc dicentes, ac vtrinque patrum veſtrorum homicidium accuſantes, ad illud vos quoq; curritis, feſtinantes & me & diſcipulos meos occidere: & quia vane & in fictione hęc facitis ac dicitis: nam & vos eorum q̄s accuſatis homicidium imitamini.

Itaque teſtimonio eſtis uobiſmetipſis, quod filij ſitis eorum qui prophetas occiderunt) Itaque, ex eo quod confitemini homicidium patrum veſtrorum: & ex eo præterea quod illud imitamini, demonſtratis voſipſos filios eſſe eorum, qui prophetas occiderunt. Lucas vero addidit, Comprobatis facta patrum veſtrorum, hoc eſt, ea quodammodo ſuſcipitis: vtpote ędificando his qui occiſi ſunt ſplendida monumenta, prędicatis audaciam homicidarum; id enim de ea gloriātiū ē eāq; approbantiū. Videremini

ſiquidem

ſiquidem in honorem eorum qui occiſi ſunt, ornare monumenta ipſorum, & ad accuſationem patrum veſtrorum prędicta facere, niſi homicidium eorum imitaremini.

Et uos implete menſuram patrum ueſtrorum.) Menſuram malitię. Non dixit autem hoc præcipiendo, ſed quod futurum erat prædicendo.

Serpentes, progenies uiperarum, quomodo effugietis iudicium gehennæ?) Serpētes ipſos nominauit, tanquam nociuos & inſidiatores ac peſtiferos. Progenies autem viperarum, vtpote ſimiles patribus ſuis in veneno malitiæ & in truculētia, Progenies quoque viperarum appellauit eos Iohannes Baptiſta tertio capite, ſed iuxta alium intellectum. Iudiciū vero gehennæ dicit condemnationem & ſupplicium gehennæ, ſiue qđ mittit in gehennam. Supra.3.

Propter hoc, ecce ego mitto ad uos prophetas & ſapientes ac ſcribas, & ex illis occidetis ac crucifigetis, & ex eis flagellabitis in ſynagogis ueſtris, ac perſequemini de ciuitate in ciuitatem.) Propter hoc: propter quid? Quia impleturi eſtis menſuram malitię patrum veſtrorum. Mitto autem dixit, oſtendens diuinitatis dignitatem. Prophetas autem & ſapientes ac ſcribas dicit Apoſtolos, & qui eos ſequuti ſunt paſtores ac doctores eccleſiarum, vtpote dignos habitos prophetica gratia, & quaſi ab eo edoctos & tanquam ſcripturam intelligentes. Quod autem dicitur, Ex illis: ſignificat quod non omnes occiſuri erant, neq; omnes flagellaturi.

Vt ueniat ſuper uos omnis ſanguis iuſtus qui effuſus eſt ſuper terram.) Sanguinem, intellige ſanguinis ſiue cædis condemnationem. Vt veniat inqt, ſuper vos condemnatio cuiuſlibet iuſti ſanguinis qui effuſus eſt ſuper terram. Lucas autem dixit, Vt exquiratur ſanguis omnium prophetarum, qui effuſus eſt a conſtitutione mundi a generatione iſta. Docet autem quiddam tremendum ſermo iſte. Qui enim peccatorum nouit pœnas, & nihilominus eos imitatur, reus eſt vt ab eo exigātur omniū ſupplicia, hoc eſt pro vnoquoq; pœnam luat: eo quod exemplo eius ſeſe non refrenauerit. Et ex illis occidetis inquit, vt experatur a vobis vltio cuiuſlibet cędis, quæ prius contra iuſtos fuerat perpetrata. Audierāt enim quod Caim ſeptem ſupplicijs dignus fuerat: Lamech vero ſeptuaginta ſeptem, eo quod ſeſe non refrenaſſet exemplo. Dictionem autem ὅπως, vt aiunt quidam, non capi cauſaliter, ſed vt ſignificet id quod futurum eſt. Gene.4.

A ſanguine Abel iuſti, uſque ad ſanguinem Zachariæ filij Barachiæ, quem occidiſtis inter templum & altare.) Opportune Abel meminit, oſtendens quod etiam cædes illius per inuidiam perpetrata eſt. Zachariam autem quidam dicunt eum qui fuit vnus duodecim prophetarum: quidam vero eum, qui filius Ioiadæ dicebatur, qui etiam Zacharias appellabatur. Plures autem patrem Baptiſtæ. Scribunt enim ſe accepiſſe a patrum traditione, quæ citra ſcriptum per manus peruenit ad poſteros (quæ traditionum genera ἄγραφα nominantur) quod erat in templo locus virginibus deſtinatus: a quo ſtantem quondam in eo Dei matrem poſt partum, non eiecit, dicens virginem eſſe, & ideo occiſus eſt inter templum & altare exterius.

Amen

Amen dico uobis, uenient omnia hæc ſuper generationem iſtam.) Quia timore gehennæ quę eís impendebat eo quod ventura eſſet,hos non cōmouebat,exterret ac propulſat eos calamitatibus, quę non longe poſt futuræ erant:ideo confirmat quod etiam ventura ſunt omnia hęc, videlicet quę miſerrimæ ſunt vltionis,ſuper generationem iſtam,ſiue ſuper hoſipſos. Sub Veſpaſiano enim & Tito apprehenderunt eos quæ a Romanis prouenere mala.

Ioſephus de bel.Iud. li.7. & etiam præcedentibus.

Ieruſalem Ieruſalem quæ occidis prophetas,& lapidas eos qui ad te miſſi ſunt.) Ad ciuitatem conuertens ſermonem deplorat hanc. Reduplicatio autem appellationis,demonſtratio eſt miſerationis. Eius etenim miſeretur, vt quæ olim dilecta erat, nunc vero extrema paſſura eſt, propter iniquitates inhabitantium in ea. Conſequenter autem exprobrat eí, quod interemerit prophetas quos ipſe ad eam miſerat.

Quoties uolui congregare filios tuos,quamadmodum congregat gallina pullos ſuos ſub alas,& noluiſtis.) Volui inquit congregare filios tuos ſub mea protectione,quos peccata diſperſerant a diuina cuſtodia. Exemplo autem gallinæ ſuum in Iudæos amorem oſtendit. Quidam autem ſermonem intelligunt de Iudæis per varias regiones diſperſis ſub prioribus captiuitatibus. Et noluiſtis:me non recipientes,ſed perſequentes & occidere feſtinantes. Ad ciuitatis habitatores rurſus ſermonem conuertit.

Ecce relinquitur uobis domus ueſtra deſerta.) Domus veſtra ſiue templum relinquitur vobis deſertum ab inhabitante in ea diuina gratia. Hoc autem,domus illorum erat,vtpote in ciuitate eorum ædificatum.

Dico enim uobis,nequaquam me poſthac uidebitis donec dicatis:Benedictus qui uenit in nomine domini.) Et quando hoc dicturi ſunt: Volentes quidem,nunquam:nolentes autem,tempore ſecundi aduentus eius,quando venturus eſt cum poteſtate & gloria magna: quando nulla erit eis vtilitas cognitionis. Amantis vero dictum eſt, Nequaquam me poſthac videbitis: Vehemēter ſiquidem amabat,verum deſpiciebatur,& idcirco maxime dolebat. Poſthac autem dicens, non ſolum tempus illud ſignificauit,ſed totum vſque ad paſſionis tempus:poſt quod amplius non viderunt eum, quanquam enim viſus eſt quibuſdam poſt reſurrectionem,at non infidelibus Iudęis. Quod vero additur, Benedictus qui venit in nomine domini,Dauidicum eſt, & eius data eſt interpretatio quadrageſimoquinto capite.

Pſalm.117. Supra.21.

Cap.xxiiii

Et egreſſus Ieſus exiuit de templo, ſequutique ſunt eum diſcipuli eius, ut indicarent ei ſtructuras templi.) Quum audiſſent, Ecce relinquitur vobis domus veſtra deſerta, abmirabantur ſi tale templum deſolandum eſſet: & ideo acceſſerunt vt oſtenderent ei ſtructuras templi tanq̄ admirandas.

Ieſus autem dixit eis: Num hæc omnia uidetis? Amen dico uobis:Non relinquetur in hoc loco lapis ſuper lapidem qui non diruatur.) Interrogat primum eos: Nū hæc omnia videtis tam admiranda? Deinde pręīcit eorum perditionem:& iam non amplius de deſolatione, ſed de omnimoda demolitiōe prophetat. Marcus autē dicit, Et egrediente eo de templo dicit ei vnus diſcipulorū ſuorū: Præceptor vide quales lapides,& quales ſtructuræ. Ieſus aūt reſpōdens ait illi: Vides magnas has ſubſtructiones: Non re-

Mar.13

linquetur

linquetur lapis ſuper lapidem qui non diruatur. Lucas vero ſcripſit. Lu.21.
Et quibuſdam dicentibus de templo, quod pulchris lapidibus & donis ornatum eſſet, dixit, Ex his quæ videtis venient dies quando non relinquetur lapis ſuper lapidem qui non diruatur. Siquidem acceſſerunt diſcipuli omnes, vt oſtenderent ei ſtructuras: quibuſdam autem dicentibus apud ſeſe de templo, quod pulchris lapidibus ac donis ornatum eſſet, vnus diſcipulorum ait Chriſto, Pręceptor vide quales lapides & quales ſtructuræ. At ille etiã ad cæteros omnes dixit ea quæ reſpondit. Aiunt autem quidam, Atqui in his quos ſignificauit dieb⁹ relictus eſt lapis ſuper lapidem qui non eſt dirutus. Quibus reſpondemus, quod omnia quæ demonſtrata ſunt, & admiratione digna erant, vſque ad fundamenta diruta ſunt iuxta domini ſententiam. Qđ ſi quid adhuc reſiduum a Romanis relictum eſt, etiam hoc a poſteris diruitur, vt ad alias ſtructuras transferatur.

CAPVT .LVII. DE CONSVMMATIONE.

Sedente autem eo in monte oliuarum acceſſerunt ad eum diſcipuli ſeorſim dicentes, Dic nobis quando hæc erunt? & quod ſignum aduentus tui & conſummationis ſeculi?) Marcus autem nomina quoq; dixit eorum qui interrogauerunt: Petrus inquit & Iacobus, Iohannes & Andreas. Omnes ſiquidem acceſſerunt vt diſcerent: hi autem quatuor interrogauerunt, vtpote maiorẽ habentes fiduciam. Interrogant autem non tantum de templi vaſtatione diſcere cupientes, quantũ de tempore ſecundi aduentus ei⁹: ideo etiam ſeorſim acceſſerunt ne Iudęis hoc manifeſtum fieret. Sed Matthæus duo hæc eos interrogaſſe dicit, puta: Quando hæc erunt? quæ videlicet de templi euerſione dixiſti: Et, Quod ſignum aduentus tui & conſummationis ſeculi? Marcus vero vnicam fuiſſe dicit interrogationem, de templo ſolum. Ait enim, Dic nobis quando hęc erunt, & qđ ſignum quando hæc omnia conſummanda ſunt? Similiter autem ſcripſit & Lucas. Quid ergo dicendum eſt? Quod vna quidem fuit interrogatio, ſicut ſcripſerunt Marcus & Lucas: intentio autem diſcipulorum erat, vt de his duobus certiores fierent: puta de euerſione templi & de ſecundo Chriſti aduentu: exiſtimantes autẽ quod ſimul hęc duo contingerent, fecerunt vnam de vtroq; interrogationem. Verũ Matthęus intentionem eorum manifeſtans, illam in duas diuiſit.

Et reſpondens Ieſus dixit eis, Videte ne quis uos ſeducat. Multi enim uenient in nomine meo dicentes, Ego ſum Chriſtus, & multos ſeducent.) Nihil ad has interrogationes reſpondit, ſed primum illa dicit eis, quæ primum eos ſcire oportebat: quæ videlicet futurum erat, vt ante illa occurrerent. Lucas aũt dicit, Videte ne ſeducamini. Multi enim venient in nomine meo dicẽtes, Ego ſum. &: Tempus inſtat. Ne igitur ſequamini illos. Venient, inquit nomine meo vtentes ad deceptionem eorum, qui illis credituri ſunt, & dicentes, quiſque videlicet eorum, Ego ſum, nempe Chriſtus. Et, Tempus inſtat, puta mei ſecundi aduẽtus. Ne ergo ſequamini eos,

 ſiue

Euſebius eccleſiaſticæ hiſtoriæ.ca.11. & 13. & li. 3.cap.26.
Omnibus de bel.Iud.libris.

ſiue aliquem illorum. Marcus autem dixit: Et multos ſeducēt. Fuerūt aūt huiuſmodi ſeductores, Simon & Menander Samaritani, & alij.

Futurum eſt autem ut audiatis bella & rumores bellorum.) Bella dicit quę mota ſunt contra Ieroſolyma: rumores autem bellorum, qui contra alias Iudęorum ciuitates, quos factos fuiſſe ſcribit Ioſephus antequam caperetur Ieruſalem. Siquidem erexit ſe natio Iudæorum, nec tributum exoluebat. Romani vero non ferentes iniuriam, expeditionem in illos parauerunt.

Videte ne turbemini: oportet enim omnia fieri, ſed nondum eſt finis.) Ne terreamini inquit, quaſi prædicatio ſub ſeditione & turbatione dirimenda ſit. Siquidem ventura ſunt hæc omnia quæ de his bellis dixi, ſic tamen vt nihil illi noceant. Aut ne terreamini, quaſi iam inſtet finis ſiue perditio templi ac ciuitatis. Oportet enim hæc omnia fieri: ſed nondū eſt finis ſiue perditio eorum. Nam poſtmodum capta ſunt Ieroſolyma. Dicit autem Chryſoſtomus, quod diſcipuli quum in præcedentibus de extrema Iudæorum vltione audiſſent, tanquam ad alienam calamitatem, quæ nihil eos tangeret, negligenter ſe ad eam habebant, & ſola ea tunc ſomniabant bona, quę abſque tumultu in ſecundo Chriſti aduētu ventura erant: propter quæ etiam interrogationem produxerant. Chriſtus vero rurſum illis laborioſa pronuntiat, conſtituens eos certaminum præfectos: & duplicem ob cauſam vigilare iubet, tum ne a ſeductoribus fallantur, tum ne a bellorum rumore turbentur. Duplex ſiquidem ait inſtare bellum, & a ſeductoribus, & a Romanis, multāq; ac variam commotionem, & interius, & exterius.

Exurget enim gens in gentem, & regnum in regnum.) Gentes ſociæ Romanorum in gentes Iudæis fœderatas: & regna auxiliaria Romanis, in regna auxiliaria Iudæis: & propterea fortia erunt horū bella.

Et erunt peſtilentiæ & fames ac terræmotus per loca.) Hoc eſt ſingulis Iudæorum locis. Apud Lucam ponitur: Terroreſque & ſigna a cœlo magna erunt, vt cognoſcant Iudæi ea quę fient diuinę eſſe iræ: & intelligant quod propter Saluatoris interemptionem hæc patiantur.

Omnia autem hæc initium erunt dolorum.) Principium malorum & primordia calamitatum quæ Iudæis imminent.

Tunc tradent uos in afflictionem.) Tunc: Quando? Ante defectionem: nam in illud tempus ſermonem traduxit, quod & Lucas ſignificauit dicens, Ante hæc omnia iniicient manus ſuas in vos, & perſequentur, tradentes in ſynagogas & carceres, tractos ad reges ac pręſides propter nomen meum. Plurimas enim calamitates poſt Saluatoris aſſumptionem Iudęi induxerunt Apoſtolis: interdum quidem ſynagogæ principibus tradentes, vt punirentur, Interdum vero ad reges trahentes, veluti ad Herodem & Agrippam, ac ſimiles. Præterea ad pręſides ac ciuitatū pręfectos, & conſulis aut principis munere fungentes, quemadmodum liber Apoſtolicarum actionum teſtatur.

Et occident uos.) Hoc ſolis eis dicit, qui per Iudæorum improbitatem ac verſutiam occidendi erant; puta Stephanus, Iacobus frater Iohannis, & ſi quis alius.

Et eritis

Et eritis odio habiti ab omnibus propter nomen meum.) A parentibus, a cognatis, ab amicis, a contribulibus, a familiaribus, ab hoſpitibus, a principibus, a ſubditis, & vt ſemel dicam, ab omnibus qui alieni ſunt a prædicatione. Vbi autem triſtia prędixit, conſolationē deinceps ſubiunxit, dicens, Propter me: Nam id ſignificat, Propter nomen meum. Et vere magna diſcipulis erat conſolatio pati propter ipſum.

Et tunc offendiculum patientur multi.) Erunt inuicem ſuſpecti propter fidei diuerſitatem: ſiue, non credentes apud eos qui credent.

Et alius alium inuicem tradent, ſeque inuicem habebunt odio.) Marcus autem manifeſtius dixit, quod tradent frater fratrem in mortem, & pater filium: & inſurgent filij in parentes, & morte eos afficient. Veriſimile eſt itaq; omnia facta eſſe, etſi liber Actorum particulariter de omnibus non diſſerat. Lucas vero etiam dicit: Trademini autem a parentibus & cognatis, amicis ac fratribus, & morte afficient quoſdam ex vobis. Prædixit enim & hoc Chriſtus diſcipulis, quod omnium eſt miſerrimum, videlicet quod etiam a familiariſſimis impugnandi erāt: vt præſcientes parati eſſent ad tolerantiam: & ita periculum facilius ſuſtinerēt. Hæc autem omnia prædixit eis decimo nono capite. Quęre ergo & ibi horum expoſitionem. Supra.10.

Et multi pſeudoprophetæ ſurgent ac ſeducent multos.) Superius de ijs dixit, qui ſe Chriſtos eſſe fingent: nunc autem de his dicit, qui ſe prophetare ſimulabunt. Tunc enim multi tales fuerunt, quum adhuc initia eſſent prędicationis.

Et quoniam abundabit iniquitas, refrigeſcet dilectio multorum.) Et hoc miſerrimum eſt, quod neq; ab amicorum dilectione conſolationem habituri ſunt. Quidam autem ἀγάπην dilectionem nominari dixerunt hoſpitalitatem: alij vero compaſſionem. Vide quot pericula eis prædixerit, ad omnia exacuens, & ad magnanimitatem roborans, ac confortationibus adamantinos reddens.

Qui autem perſeuerauerit uſque in finem, hic ſaluus erit.) Hoc etiam dictū eſt decimonono capite, & ibi manifeſta admodū data eſt interpretatio.

Et prædicabitur hoc euangelium regni in uniuerſo orbe.) Hinc demōſtrauit, quod nulla pericula prędicationem ſuperabunt: & ita magnā prædicatoribus iniecit conſolationem, quod voti ſui compotes erunt: quia nihil eis erit obſtaculo, ſi modo tolerauerint. Marcus autem manifeſti' dixit: Et in omnes gentes primum oportet prędicare euangelium.

In teſtimonium omnibus gentibus.) Ad redargutionem, ad accuſationem eorum, qui non crediderint: ne dicere poſſint in die iudicij, Prædicationem nō audiuimus. Dictū eſt etiam de hoc decimonono capite.

Et tunc ueniet conſummatio.) Conſummatio templi & Ieruſalem, vt prædiximus. Dicit ergo: Poſtquam facta fuerit vniuerſa quæ dicta ſunt, & poſtquam prædicatum fuerit euangelium in vniuerſo orbe: tunc veniet Iudęis omnimoda perditio. Quod autem priuſquam caperentur Ieroſolyma prędicatum ſit euangelium per totum mundum, dixit Paulus: Fructificauit, inquit, accreuit in omni creatura quæ ſub Col.1. cœlo eſt. Si enim ipſe a Ieroſolymis vſque ad Hiſpaniam prædicauit, Rom.15.

concipe etiam de cæteris Apoſtolis quouſque percurrerint. Idcirco enim poſtquam prædicatum eſt euangelium vbique terrarum, pereunt Ieroſolyma, ne vmbram quidem reſponſionis habeant Iudæi: tantam videntes prædicationis virtutem, vt breuiſſimo tempore vniuerſum percurrerit orbem, & vbiq; ſplendorem dederit: quum tamen ipſi permanſerint in infidelitate & ingratitudine ſua.

Danielis.9. *Quum ergo videritis abominationem deſolationis, quæ dicta eſt a Daniele propheta, ſtantem in loco ſancto, qui legit intelligat.)* Abominationem dicit Titi ſtatuam, quam capta ciuitate ſtatuit in adytis templi. Siquidem abominatiões appellabat lex huiuſmodi imagines. Deſolationis vero dixit, quia illa deſerto templo ac ciuitate erecta eſt: aut quia eius erat imago qui hæc deſerta fecit. Quod autem ait, Quum videritis, videtur quidẽ dictum eſſe ad Apoſtolos, ſed tamen fertur ad Iudæos, vt ſciant quod non longe poſt, ſed eis adhuc viuentibus abominatio ſtabit. Plures ſiquidem Apoſtolorum ante id tempus mortui ſunt: cæteri vero qui remanſerant, in alijs tunc orbis partibus verſabantur. Miſit autem eos ad Danielem, qui de huiuſmodi abominatione & ſtrage prophetauerat. Tunc inquit, qui legit Danielis librum, intelligat ac conſideret erectam abominationem. Lucas vero aliud dicit ſignum, Quum videritis circundari ab exercitibus Ieruſalem, tunc ſcitote quod imminet deſolatio eius. Apparet ergo quod vtrunq; dixerit Chriſtus.

Tunc qui in Iudæa ſunt fugiant ad montes.) Poſtquam de malis dixit, quæ comprehenſura erant Ieroſolyma: de multis præterea ac varijs Apoſtolorum tentationibus: inſuper & de proſpero prædicationis ſucceſſu, quod abſque vllo impedimento vniuerſum percurret orbem: loquitur iterum de Iudæorum calamitatibus, oſtendens quod poſtquã ipſe & diſcipuli ſui vbique in opinione celebri habiti fuerint, tunc hi vndique perdentur. Per ea vero quæ parua videntur, demonſtrat plagarum illarum intolerabilitatem. Conſidera enim. Tunc inquit, qui in Iudæa ſunt, vbi Ieroſolyma ſita ſunt, fugiant ad montes: nullam ſalutis ſpem in remanendo habentes: neque enim erit omnino reuocatio aut mali mutatio: ideo id amplectendum erit, vt nudo etiam corpore, nec verſa retrorſum facie fugiant.

Qui in tecto, non deſcendat ut tollat quicquam de domo ſua.) Propter ineuitabile periculum, ne incidat in perditionem.

Et qui in agro, non reuertatur ut tollat ueſtimenta ſua.) Si enim qui in ciuitate ſunt, fugiunt eam quæ intus eſt ſtragem, multo magis qui in agris. Apud Lucam vero dicit etiam cauſam vehementiæ plagarum: Quia dies vltionis hi ſunt, vt compleantur omnia quæ ſcripta ſunt, in libris videlicet Danielis & aliorum prophetarũ de huiuſmodi expugnatione. Dies autem vltionis cædis dominicæ erunt. Sed hæc quidem iuxta hiſtoriam. Iuxta anagogen vero, qui in Iudæa ſunt, hoc eſt, in diuino cultu: nam id ſignificat Iudææ nomen: fugiant ad mõtes, id eſt, ad excelſum Dei auxilium: aut ad excelſa virtutum. Qui vero in tecto, ſiue qui conuerſatione eleuatus, & excelſior per vitam effectus fuerit, non deſcendat, vt tollat mundi affectus quos reliquerat.

rat. Et qui in agro ſiue in ſolitaria vita:non reuertatur vt tollat veſtimenta ſua, quæ ſunt operimenta peccatorum, ab eo iamdudum relicta.

Væ autem pregnantibus & lactantibus in illis diebus.) Illis quidem propter onus interius, his vero propter exterius: Illę enim pondere embrionum grauantur, hæ autem onere lactentium. Siquidem facile eſt pro ſalute pecunias & veſtimenta contemnere: fieri autem leuem & fugam expeditam eam quę in vtero habet, aut abijcere infantem eam quę lactat, prorſus impoſſibile eſt propter naturę vinculum. Vę ergo illis, quia facile comprehendentur: & ſimiliter embrionibus ac lactentibus, vt qui ſimul peribunt. Iuxta anagogen vero pregnantes dicimus animas, quę virtutem nondum pepererunt: lactantes autem quę pepererunt quidem, verum puerilis eſt fœtus & admodum puſillanimis.

Orate autem, ne fiat fuga veſtra hyeme aut ſabbatho.) Manifeſtum & hinc, quod quanquam ad Apoſtolos protendebant huiuſmodi ſermones, attamen vel iſti ad Iudæos reſpiciebant:neque enim amplius obſeruabant Apoſtoli ſabbathum,quando capta ſunt Ieroſolyma. Quare autem non hyeme neque ſabbatho? Hyeme quidem propter tēporis difficultatem: ſabbatho vero propter legem, quæ non permittebat ſabbatho iter facere vltra ſtatutos lege paſſus. Anagogice autem fugam intelligimus exitum animæ a corpore:hyemem vero commotionem ac turbationem cogitationum: ſabbathum autem ocium a virtute. Iubet itaque ſermo vt oremus, ne fiat exitus animæ noſtræ in commotione aut turbatione cogitationum, neque in ocio a virtutibus,ſed in tranquillitate cogitationum & operatione virtutum.

Erit enim tunc afflictio magna,qualis non fuit a principio mundi ad hoc uſque tempus, neque fiet.) Si quis in Ioſephi ſcripta incidat, certior omnino de his efficietur. Siquidem quum etiam Iudæus eſſet, affirmat de huiuſmodi Dei ira, quod omnem exceſſerit calamitatem, omnemque ſupergreſſa ſit tragœdiam. Nam præter tremendam illam obſidionem,tāta erat fames, vt ipſis quoque matribus pugna fuerit pro eſu filiorū. Ob quam ergo cauſam, miſerabiliorem ac horribiliorem paſſi ſunt afflictionem omnibus quæ fuerunt a ſeculo? Quia magis execrandum ac horribilius perpetrauerunt flagitium omnibus qui fuerunt a ſeculo, Dei filium occidentes. Lucas autem planius dicit: Erit enim afflictio magna ſuper terram, & ira in populo hoc: cadentque acie gladij, & captiui ducentur in omnes Gentes: & Ieruſalem calcabitur a Gentibus,donec impleantur tempora Gentium. Iram quidem Dei dicens: tempora vero Gentium,ea quæ durabunt vſque ad conſummationem eorum,totiuſq; mundi.

Omnibus de bel.Iud.libris.

Ioſe. de bel. Iud.lib.7. ca. 7.&.8.

Et niſi breuiati fuiſſent dies illi, non fuiſſet ſalua omnis caro: propter electos autem breuiabuntur dies illi†.) Dies ait belli & obſidionis,dicens,quod niſi diminuti fuiſſent dies illi diſpenſatione diuina,nequaquam ſalua fuiſſet, nequaquam mortem euitaſſet omnis caro, id eſt, nulla remanſiſſet caro, Iudaica videlicet; Omnes enim mortui fuiſſent homines,& qui intus,

tus, & qui extra erant: quidam fame, quidam vero peſte aut gladio, omnibuſque mortis generibus. Aduerſus omnes ſiquidem Iudæos Romani furore accenſi erant, etiam aduerſus eos, qui vbique terrarum diſperſi ferebantur. Electos autem vocat fideles, qui ex Iudæis erant, propter quos citius quieuit bellum, ne perirent vna cū infidelibus, ſed potius increduli aliqui per hos ſeruarētur: ne poſſet quiſpiam dicere, quod propter eos qui crediderant, hæc a Deo immiſſa vltio ſuperueniſſet: ſed qui relicti erant videntes omnes qui inter ipſos crediderant permanſiſſe, intelligerent cauſam, ac certiores redderentur, quod non ſolum non perierant propter illos, qui mortui erant, ſed potius & ipſi propter eos ſeruati erant. Quod aūt nō Omnis caro, pro Nulla caro ſumatur, manifeſtum eſt quoque a dicto Dauidico quo

Pſalm.118. dicitur. Non dominetur mei omnis iniuſtitia, id eſt, nulla. Nam & hoc, idioma eſt veteris ſcripturæ. Tu vero conſidera mihi diuini

Nota. ſpiritus diſpenſationem, quo modo Iohannes qui in viuis adhuc erat dum hæc facta ſunt, & multo adhuc tempore poſt expugnationem vixit, nihil horum ſcripſit, ne quaſi olim prædicta ſcribere videretur, quæ iam facta erant. Qui vero priuſquam hæc fierent mortui ſunt, manifeſte omnia ſcripſerunt, vt ſuſpitione carere videretur CHRISTI de his vaticinium. Poſtquam ergo hactenus ad plenum prædixit, quæ de captiuitate Ieroſolymorum futura erant, tranſit etiam ad reliquam quęſtionē puta de ſecundo aduentu ſuo, & huius ſigna prędicit, quę Chriſtianis futura ſunt vtilia.

† *Decurtauit autem Deus afflictiones & omnino bellum: ſi enim bellum amplius duraſſet, omnes qui intus erant penitus fame perijſſent.*

Tunc ſi quis nobis dixerit, Ecce hic eſt Chriſtus, aut illic, nolite credere.)

Dictio τότε tunc, interdum non ſignificat conſequentiam prędictorū, ſed initium tantum eorum quę dicenda ſunt: ſicut etiam, In diebus il-

Supra .3. lis: de quo diſſeruimus tertio capite. Et ita hoc in loco dictio Tunc, ordinē temporis non ſignificat, ſed quando fient quæ dicenda ſunt. Similiter & hæc ad Apoſtolos dici videntur: ad eos tamen dirigitur Chriſtianos, qui tunc futuri erant.

De pſeudo chriſtis & pſeudoprophetis.

Surgent enim pſeudochriſti & pſeudoprophetæ.) Surgēt, hoc eſt veniēt. Sunt autem pſeudochriſti, qui ſe Chriſtum eſſe fingunt: pſeudoprophetæ vero, qui ſe fingunt eſſe prophetas.

Et ædent ſigna magna & prodigia.) Etiam ante expugnationem Ieroſolymorum dixit futuros eſſe pſeudochriſtos & pſeudoprophetas. Multi enim inquit venient in nomine meo dicentes, Ego ſum Chriſtus. Et rurſus, Et multi pſeudoprophetę ſurgent. Sed qui ante ſecundum ſuum aduentum venient, hi longe grauiores erunt illis, qui fuerunt ante captiuitatem Ieroſolymorum. Nam hi ſigna quoque magna ac prodigia facient: pſeudochriſti quidem, miracula ædentes: pſeudoprophetę vero quędam futura prædicentes.

Ita ut in errorem inducantur ſi fieri poteſt etiam electi.) Si fieri poteſt, eis dicitur. Inter pſeudochriſtos autem vnus eſt Antichriſtus, poſtremus eorum venturus, cuius prophetæ qui dicuntur, hi ſunt pſeudoprophe-

tæ; de

tæ:de quo etiam Paulus ſcripſit. Poſtquam enim vocauit eum homi-nem peccati, filiumque perditionis addidit. Cuius eſt aduentus ſecun-dum operationem Satanæ, in omni virtute & ſignis ac prodigijs fal-ſis. Hi ergo ſignum ſunt ſecundi aduentus. 2. Teſſal. 2.

Ecce prædixi vobis.) Teſtatur quod manifeſte prędicendo munie rit. Apud Marcum vero ait: Vos autem videte: Ecce prædixi vobis omnia, quę videlicet contingent de ſeductoribus. Per Apoſtolos vero hæc etiam dicit ad poſteros, vt prius ſignificatum eſt. Obſerua enim quod etiam ad Apoſtolos prędixerit ea quę de Ieroſolymorum capti-uitate dicta ſunt, quæcꝫ de ſecundo ſuo aduentu, tanquam ad pręcepto-res noui populi: ſciens quod etiam hęc docturi eſſent ac ſcripturi: & ad demonſtrationem eorum quæ prophetauit de captiuitate, & ad muni-tionem fidelium, qui futuri ſunt ante ſecundum eius aduentum.

Si ergo dixerint vobis: Ecce in deſerto eſt: nolite exire: Ecce in penetralibus: nolite credere) Qui tunc hæc dicent, prænuncij erunt ac miniſtri Anti-chriſti. Penetralia autem nunc intelligit loca in domibus magis re-condita.

Sicut enim fulgur exit a partibus Orientis: & apparet uſque ad partes Occidentis: ita erit aduentus filij hominis.) Sicut inquit fulgur egreditur, & omnibus in conſpicuo eſt, nullo egens præcone au prænunciante: ſed exceſſiuo ſuo ſplendore minimo temporis momento, vniuerſo apparet orbi: Ita quoque erit aduentus ille, propter magnitudinem ſui ſplendoris, o-mnibus ſimul apparens, & factus hominibus ipſe ſui nuncius. Necꝫ enim quemadmodum primus aduentus in paupertate & nominis ob-ſcuritate factus eſt, ita erit & ſecundꝰ, ſed e diuerſo hic cum poteſtate et gloria magna fiet, ſtipante omni cœleſti exercitu: ideo nullus hunc ignorare tunc poterit.

Vbicunque enim fuerit cadauer: ibi congregabuntur & aquilæ.) Hoc di-cit propter ſatellitium quo tunc circundabitur. Et ſtipantes quidem aſſimilauit aquilis, tanquam alatos ac regios: ſeipſum vero cadaueri, tanquam congregantem huiuſmodi aquilas, & quaſi cibum ſpiritua-lem eorum, vitamque ſempiternam. Lucas autem pro cadauere po-ſuit corpus, hoc eſt pro πτῶμα, σῶμα.

Statim autem poſt afflictionem dierum illorum, ſol obſcurabitur: & luna non dabit ſplendorem ſuum: & ſtellæ cadent de cœlo.) De his dixit & Lucas: Et erunt ſigna in ſole, & luna, & ſtellis. Vide autem quomodo dixerit. Statim, demonſtrans quod ſimul fere omnia, & quę dicta ſunt, & hęc & quæ dicentur, fient. Breuiabit ſiquidem & hanc tentationem Deꝰ propter electos ſuos. Afflictionem autem dicit eam quę ab Antichriſto mouebitur, eiuſque ſeductoribus: & pios affliget. Sol vero obſcura-bitur: non e medio ſublatus, ſed Chriſti venientis luce ſuperatus: lu-na autem non dabit ſplendorem ſuum: & ſtellæ cadent, tanquam nul-lo amplius vſui futurę. Nulla enim tunc erit nox. Lucas vero ſcripſit: Et ſuper terram anxietas Gentium, per defluxum + reſonãte mari ac fluctu: areſcentibus hominibus præ timore & expectatione, quæ

+ *Quum omnia, quæ hactenus uiderim exemplaria habeant ἀπορία, apud Lucam, hoc ē, deſperatiõe aut cõſilij inopia: & ſic iungi uideatur præcedentibus: autor hic legiſſe uidetur ἀπὸ ῥοίας, hoc eſt defluxu, & iungit ſequentibus.*

ſuperuenient orbi terrarum. Anxietatem Gentium, appellauit turbationem: Defluxum autem, tranquillitatem ventorum. Nam abſq; ventis reſonabit præter naturam mare ac fluctus eius. Areſcentiam vero dicit mortem.

Et uirtutes cœlorum commouebuntur.) Et cœleſtes exercitus horrebũt videntes huiuſmõi creaturę mutationẽ: Deũ in terrã deſcendentẽ, homines autem vniuerſos qui ab initio fuerunt, a mortuis ſuſcitari, vt rationem reddant cunctorum quę in vita operati ſunt.

Et tunc apparebit ſignum filij hominis in cœlo.) Signum eius dicit crucem, quæ tunc longe clarius ſole fulgebit: nam ille obſcurabitur, hæc autem apparebit. Ob quam autem cauſam apparebit? Vt exterreat præcipue quidem Iudęos, deinde etiam Gentiles, qui Chriſto improperabant crucem, & vt ſciant quod hic ipſe tanquam Deus deſcendit.

Et tunc plangent omnes tribus terræ.) Tunc lugebit omne genus, infidelium videlicet. Hi quidem, quod Deum crucifixerint: illi autem, quod Chriſtianos punierint: rurſum iſti, quod non crediderint. Neque enim alia eſt eis opus accuſatione pręter crucem. Tunc autem planctus erit eis inutilis.

Et uidebunt filium hominis uenientem in nubibus cœli cum poteſtate & gloria multa.) Præcedet quidem eum crux, tanquam iuſtificatio aduerſus illos, qui eum crucifixerunt. Deſcendet autem in nubibus ſicut aſſumptus eſt.

Et mittet angelos ſuos cũ uoce magna tubæ, & congregabunt electos eius a quatuor uentis, a ſummis cœlorum, uſque ad terminos eorum.) Priuſquam appareat crux mittet illos: neque enim vſus eſt ordine narrationis, ſed ſimpliciter dicit quod futurum eſt. Per quatuor autem ventos, quatuor orbis extremitates ſignificauit, Orientem, Occidentem, Septentrionem, & Meridiem. Ab vnaquaque enim extremitate proprius ſpirat ventus: & hi quatuor dicuntur proprie venti. Per extrema vero, etiam media ſignificauit. Quod autem dicit, A ſummis cœlorum vſque ad terminos eorum, declaratiuum eſt eius quod dixit, A quatuor ventis: ſignificans idem importare terminos, Ventos, & Extrema. Apud Marcum vero ait, A b extremo terrę, vſque ad extremum cœli: docens eadem eſſe extrema terrę & cœli. Et nota quod tuba mortuos excitabit: excitatos autem congregabunt angeli: congregatos vero rapient nubes, ſi-
1. Theſſ. 4. cut dixit Paulus, in occurſum domini in aëra. Quod autem etiam peccatores congregabunt angeli, docuit Chriſtus interpretatus quartam
Supra. 13. parabolam viceſimi quarti capitis. Dixit enim, Mittet filius hominis angelos ſuos, & colligent de regno eius omnia offendicula, & eos qui operantur iniquitatem. Quære ergo ibi declarationem.

A ficu autem diſcite parabolam.) Parabolam vocat exemplum quod dicturus eſt, ad demonſtrandum, quod non ſit magnum diſcrimẽ inter hoc ſignum ſignificatiuum ſecundi aduentus & ipſum aduentum.

Quum iam ramus eius tener fuerit, & folia enata, ſcitis quod propinqua ſit æſtas; ita & uos quum uideritis hæc omnia, ſcitote quod prope ſit in foribus.) Apud Lucam autem manifeſtius dixit: His autem fieri incipientibus, puta quæ de

pſeudo-

pſeudochriſtis & pſeudoprophetis dixi: ſuſpicite & leuate capita veſtra, quoniam appropinquat redemptio veſtra. Deinde ait: Et dixit illis ſimilitudinem. Videte ficulneam & omnes arbores, quum protrudunt iam gemmas, cernentes ex vobiſipſis ſcitis quod iam prope ſit ęſtas: ſic & vos quum videritis hęc fieri, ſcitote quod inſtet regnum Dei. Quum videritis inquit, hæc fieri, quæ videlicet dicta ſunt de manifeſtatis ſeductoribus, ſcitote quod prope ſit ſecundus Chriſti aduentus: Hunc enim dicit nunc regnum Dei, ac redemptionem iuſtorum: regnum quidem, quia tanquam rex appropinquat: redemptionem vero eorum, quia ſeruat eos. Sumpſit autem a ficu exemplum: oſtendens quod ſicut quando hæc protruſerit iam gemmas: ſiue quū enata fuerint folia, neceſſe eſt, vt inſtet tempus æſtatis: ita etiam quando ſignum ſecundi aduentus factum fuerit, neceſſe eſt ipſum in proximo eſſe. Solet ſiquidem naturalia ſumere exempla, ad ea quæ vere ventura ſunt.

Amen dico uobis, nequaquam præteribit generatio hæc, donec omnia iſta fiant.) Omnia iſta, quæ videlicet prædixit de captiuitate Ieroſolymorum, et de his quæ circa ſecundum ſuum aduentum erunt vſque ad ipſum. Quomodo ergo dixit Generatio hæc? Generationem vocauit religionem ipſorum qui crediderant. Ne enim ſuſpicarentur Apoſtoli, quod prædicta pericula penitus delerent prędicationem ac fideles: certiores eos facit, quod non ſit delenda religio fidelium vſque ad ſecundum aduentum, ſed vſque ad conſummationem ſeculi permanſura, nec vllo periculo intercidenda. De hoc autem etiam prius diuerſimode eis pręfixit & confirmauit: ſed quia tunc facile a corde excidebant, amplius adhuc facit certiores.

Cœlum & terra præteribunt, uerba autem mea non præteribunt.) Fide digna aſtruens eſſe ea quæ dixit, ait: Hæc adeo compacta & immobilia potius demolientur, q̄ excidant ſermones mei, quos de his quę interrogaſtis reſpondi. Alibi quoque hoc confirmationis modo vſus eſt dicens: Facilius eſt cœlum & terram præterire, q̄ a lege vnum iota excidere. *Supra.5.*

CAPVT .LVIII. DE DIE ET HORA.

DE *die autem illo & hora nemo ſcit, ne angeli quidem cœlorum.*) Cętera quidem omnia prædixit eis, quę ſcire proderat: ſolum autem diem & horam conſummationis ſeculi diſpenſatorie occultauit, vt qui tunc viuebant, hęc ignorantes vigilarent, & animum adhiberent, ſemperque expectarent. Et vide quomodo mirabiliter reppulerit vehementem eorum diſcendi cupiditatem de die illo & hora: ne enim ſuper his amplius turbarentur, ait: Ne angeli quidem cœlorum de his norunt quando ventura ſunt, ac ſi diceret: Si angeli cœleſtes hęc ignorant, multo magis homines terrenos ea ſcire non expedit.

Niſi pater meus ſolus.) Dictio Solus in ordine ad creaturas intelligitur

ligitur, non ad filium. Si enim omnia quæ habet pater, filij ſunt, ſicut
Iohan.16. dixit filius: inter omnia autem eſt vnum, ſcire diem & horam: filij pro-
Marci.13. culdubio etiam hoc erit. Apud Marcum vero ſcriptum eſt, Neq; filius,
niſi pater. Et quidam intelligunt, quod neq; filius nouit diem illum et horam vt homo: nam vt Deus nouit æqualiter cum patre. Aptius eſt autem vt ita dicatur: Neq; filius ſcit, niſi pater videlicet ſciat: quia ve-
Iohan.10. ro ſcit pater, ſcit vtique & filius: Ego enim inquit & pater vnum ſumus. Conſidera vero quomodo apud Matthæum quidem ponitur Solus ſed nulla fit mentio filij, ne etiam ad eum referatur. Apud Marcum autem non habetur Solus, ſed fit mentio filij, vt intelligatur ſicut diximus.

de diluuio. *Sed ſicut erant dies Noe, ita erit & aduentus filij hominis.)* Exemplo manifeſtat quod repente erit & inexpectatus.

Sicut enim erant in diebus qui præceſſerunt diluuium edentes & bibentes, contrahentes matrimonium, & nuptum dantes, uſque ad eum diem quo intrauit Noe in arcam: nec cognouerunt donec uenit diluuium, & tulit uniuerſos: ita erit & aduentus filij hominis.) Declarando exemplum docuit, quod multis verſantibus in delitijs ac
1.Theſſ.5. ſecuritate veniet. Hoc autem & Paulus ſcribens in hunc modum, ait: Quum dixerint pax & ſecuritas, tunc repentinus eis ſuperueniet interitus. Verum ſi tunc in delitijs erunt, quomodo dixit, Poſt afflictionem illorum dierum? Afflictio quidem erit colentium Deum ac iuſtorum: delitiæ vero malorum & inſenſatorum. Aptum autem poſuit exemplum. Sicut enim tempore Noe videntes arcam fabricari, quæ venturam ac propinquam eorum ſubuerſionem prænunciabat, nō ſentiebant: ita quoq; hi videntes Antichriſtum ſedulo laborantem, & conſummationis ſigna, ſine ſolicitudine permanebunt. Obſerua etiam quomodo particulariter omnia prædicit, quæ vſque ad aduentum ſuū ventura ſunt: oſtendens quod diem quoque illum & horam nouerit, ſed diſpenſatorie, vt dictum eſt, illum conticuerit. Quære autem ſecundo libello Gregorij Theologi de filio, caput decimum, & gratiſſimam inuenies ſolutionem.

De duob⁹ in agro & duabus in mola. *Tunc duo erunt in agro +, unus aſſumetur, & alter relinquetur: duæ molentes in mola, una aſſumetur, & altera relinquetur.)* Per eos qui in agro ſunt, diuites intelligit: per eas autem quæ molunt in mola, pauperes: ac docet quod & de diuitibus, & de pauperibus quidam ſaluantur, quidam vero pereunt. Ideo etiam de diuitibus ſermonem maſculine induxit, excelſum ac forte demonſtrans quod in eis eſt: de pauperibus autem fœminine, ſubindicans debile ac depreſſum quod in illis eſt. Siquidem quotquot vel diuitias bñ ſectanť, vel paupertatē bñ ferūt, aſſumunť in occurſum dñī, tanq̃ illi familiares: quotquot aūt contrario mō ſe habēt,
Lu.17. deorſum tanquā indigni relinquuntur, vt ibi iudicē expectēt. Lucas vero de his alio modo dicit capite ſexageſimo. Erunt (inquit) duo in lecto vno: vnus aſſumetur, & alter relinquetur: duę erunt molentes ſimul: vna aſſumetur, & altera relinquetur. Per eos qui in lecto ſunt ſignificans illos qui in requie degunt: per eas autem quę in mola, eos q̃ aduerſa tolerant. Manifeſtum eſt ergo, quod diuerſimode alio atq; alio

tempore

tempore dicta ſint: prius quidem ea quę apud Lucam, poſtmodum vero quæ apud Matthęum.

+ *Agrũ uocauit mundũ. Aſſumitur ergo qui ſeruatur, relinquitur qui condemnatur. Diſcamus igitur ex hoc loco, quod & pauperes & diuites, & ſerui & domini aſſumuntur ac relinquuntur. Oſtendit autem quod nec omnes diuites pereunt, nec pauperes ſaluantur omnes. Vnde & poſtmodum ait: Vigilate ergo quia neſcitis qua hora dominus ueſter ueniet.* Non dixit *diem, uolens eos continue ad certamen eſſe paratos.*

Vigilate ergo quia neſcitis qua hora dominus ueſter uenturus ſit.) Marcus autem ſcripſit, Vigilate, & orate, neſcitis enim quando tempus ſit: ſecundi videlicet aduentus eius. Per vigiliam autem ſiue vigilantiam, intellige non ſolam ſomni temperantiam: verum etiam omnimodam attentionem & cuſtodiam. Dicit enim & Lucas, Attendite vobiſipſis ne quando grauentur corda veſtra crapula & ebrietate, ac curis huius vitæ, & repentinus ſuperueniat vobis dies ille. Tanquam laqueus enim ſuperueniet in omnes qui ſedent ſuper faciem vniuerſæ terræ. Tanquam laqueus ſane propter non apparentiam & impremeditationem. Facies autem terræ eſt ſuperficies & apparitio illius. Seden tes vero, ſunt viuentes, aut in mundo degentes. Deinde dicit etiam de oratione. Vigilate omni tempore precantes, vt digni habeamini effugere omnia hæc quæ vẽtura ſunt, a ſeductoribus videlicet, & quæcunq; alia erunt pericula. Mar.13 Lucæ.21.

Illud autem ſcitote quod ſi ſciſſet paterfamilias qua uigilia fur uenturus erat, uigilaſſet utique, & non ſiuiſſet perfodi domum ſuam.). Vigilia ſiue cuſtodia dicitur quarta pars noctis, prout etiam alibi diximus. Parabolice autem nunc dicit, quod ſi ſciſſet homo quo tempore finis vitæ ſuæ futurus eſ ſet, vtique circa illud tempus vigilaſſet, & nequaquam periiſſet. Sed propterea & communem omnium finem, & eum qui cuiq; proprius eſt, fecit Deus vt ignorarent, ne ad illud ſolum tempus vigilarent, omni reliquo male viuentes: ſed vt, quum incertus ſit finis, ſemper illũ expectent, ſemper ſint ad certamen parati. Supra.14.

Ideo & uos eſtote parati: quia qua hora non putatis, ea filius hominis uenturus eſt.) Ideo. Quare? Quia tempus ignoratis. In vniuerſali ſiquidem fine mũ di manifeſtum eſt, quod dominus veniet. De proprio autem fine dicũt quidam, quod vnoquoq; Chriſtiano moriente adeſt dominus cum ſanctis angelis: quando etiam rationem reddit anima. Quidam vero aduentum proprium illius, dicunt imperium eius quo iubet vt anima ſeparetur. Quia autem in futuri iudicij memoriam incidit, ad pręceptores conuertit ſermonem, & dicit.

Quiſnam eſt fidelis ſeruus & prudens, quem præfecit dominus ſuus famulitio ſuo, ut det illis cibum in tempore.) Famulitium dicit ipſos famulos ac Dei ſeruos: Cibum autem, rationalem doctrinam.

Beatus ſeruus ille quẽ quũ uenerit dominus eius, inueniet ſic faciẽtẽ) Sic, ſicut iuſſit.

Amen dico uobis quod ſuper omnia bona ſua conſtituet eum. +) In magnum honorem conſtituet eum, vt bonis ſuis dignum ducat illum. Tu vero huiuſmodi ne vlterius curioſe ſcruteris. Parabolica namque ita tractanda ſunt, quaſi ſignificantia ſolum ea quæ neceſſaria ſunt.

Vide au

Vide autem quod duo hæc habere oporteat eum qui præpoſitus eſt: puta fidem, ne retineat ea quę ſunt conſeruorũ, aut inutiliter cõſumat: & prudentiam, vt decenter ea diuidat, quæ ſibi tradita ſunt, & cum iudicio tam in qualitate, q̃ in quantitate. Conuenit autem hic ſermo nõ his tantum qui diuites ſunt in ſermone, ſed & his qui pecunijs ac poſ-
✝ ſeſſionibus diuites ſunt. Omnes ✝ enim conſtituit Deus diſpenſatores eorum quæ poſſident, volens vt omnes fideliter ac prudenter cuncta diuidant. Præterea illis quoq; aptatur hic ſermo, qui principatum quemcumq; acceperunt: oportet enim & ipſos non iuxta propriam beneuolentiam aut inimicitiam adminiſtrare (quod fraudis eſt & infidelitatis) neq; ſtulte & imprudenter.

✝ ✝ *Iuſtiſſime ſane tanquam prudentem ac ſtudioſum. Id autem non de ſolis pecunijs ac poſſeſsionibus dictum eſt, ſed & de ſermone erga mentem, omnique diſpenſatione quam quiſque nactus eſt.*

✝ ✝ *Dominum conſtituens unumquemque erga eos, qui ipſorum indigent liberalitate. Studeamus itaque cum omni gaudio ac promptitudine ea quæ acquiſiuimus ſpargere in pauperes.*

Quod ſi dixerit ſeruus ille malus in corde ſuo: Cunctatur dominus meus uenire, cœperitq; percutere conſeruos ſuos; edat autem & bibat cum ebrijs: ueniet dominus ſerui illius die quo non expectat, & hora qua ignorat.) Seruus ille malus, qui videlicet e diuerſo infidelis & imprudens euaſit: ſi putans cunctari dominũ ſuũ eo quod diem ignorat & horam, vt dictum eſt, cœperit verberare conſeruos ſuos, hoc eſt quouis modo illis nocere, ſiue corporaliter ſiue ſpiritualiter. Edat autem & bibat cum ebrijs, hoc eſt, conuerſetur cum p̃uerſis & corruptis hominibus, improuiſe deprehendet eum dominus ſuus.

✝ *Et diuidet eum.* ✝) Separabit ab eo diſpenſandi dignitatem:

✝ ✝ *Diuiſionem eius dicit omnimodam & perpetuam gratiæ ſpiritus ſancti ablationem. Quod ſi neq; nunc commiſcetur animabus eam contaminantibus: at ſaltem adeſt his, qui ſemel ea ſunt inſigniti, expectans conuerſionem ipſorum: tunc autẽ omnino & perpetuo alienabitur.*

Partemque eius cũ hypocritis ponet: ibi erit fletus & ſtridor dentium.) Partẽ eius dicit eum ipſum, vtpote iam diuiſum a diſpenſatoria dignitate: aut diuidet eum a ſuis cultoribus, eiuſque ſortem ponet cum hypocritis, tanquam fingentem ſe diſpenſare ac prępoſitum eſſe, quum potius nociuus ſit. Bifariam itaq; excitauit ad ſemper vigilandum: & ex honore qui ſeruo fideli ac prudenti reponitur, & ex ſupplicio quod malũ
Lu. 12. expectat ſeruum. Hanc autem parabolam Lucas quoq; ſcripſit quadrageſimo ſexto capite, in quo de malo ſeruo ait: partemq; eius cum infidelibus ponet. Infideles autem vtiq; etiam hypocritæ ſunt: promittunt enim ſe noſſe Deum, ſed mentiuntur. Et ita conſonant quæ dicta ſunt: quod ſi etiã diſſona ſunt, nihil mirũ: varijs enim dicta ſunt tp̃ib⁹.

CAPVT .LIX. DE DECEM VIRGINIBVS.

Cap. xxv. *TVnc ſimile fiet regnum cœlorum decem uirginibus.)* Regnum cœlorum ſuo more nunc vocat ea quę tunc circa regnũ cœlorum cõtingẽt.

Virgines

Virgines autem ſeruantes virginitatem,ſiue viri ſint ſiue fœminæ. Scire ergo oportet,quod in præcedente parabola generalius de omniū vtilitate docuit quam conſeruis debent: in hac autem de ea ſola partiларius differit,quę eſt in pecunijs & poſſeſſionibus. Virgines autem huic parabolę ſupponit non vtcunq;ſed quia magnum quippiam eſſe virginitatem docuit,quum dixit,Sunt eunuchi qui ſeipſos caſtrauerūt Supra.19.
propter regnum cœlorum. Vere etenim magnum eſt,ideo neq; ſub legis neceſſitate conſtitutum eſt +, ſed in propria hominum voluntate permiſſum eſt:Qui poteſt inquit capere capiat. Nunc vult oſtendere, quod neque præclarum hoc facinus ſine eleemoſyna poſſeſſum ꝓderit. +

+ *Siquidem laudat id exequentem: non autem cogit nolentem.* +

Quæ acceptis lampadibus ſuis exierunt in occurſum ſponſo.) Virginea lampas eſt mūditia quę a virginitate procedit.Sponſus vero Chriſtus vtpote amans & qui amatur. Exierunt autem in occurſum eius;expectatione occurſus eius.

Quinque autem ex eis erant prudentes,& quinque fatuæ+. Fatuæ uero acceptis lampadibus ſuis,non ſumpſerant oleum ſecum:prudentes uero acceperant oleum in uaſis una cum lampadibus ſuis.) Oleum vocat eleemoſynæ virtutem. Has ergo merito ſtultas vocauit, quia quum acrem ac vehementem corporis amorem deuiciſſent,maioremq; ſuſtinuiſſent laborem:tenacitate deuictæ ſunt. Illud enim bellum multo violentius eſt, magiſq; tyrannicum. Rurſum vero ſapientes nuncupauit cæteras, vtpote non paſſas, quod ſtultę paſſę ſunt. +

+ *Dicit ergo quod uirgo etiam ſi in cæteris bene ſe habeat, ſit tamen eleemoſynæ bonis deſtituta,una cum ſcortis eijcitur,& merito.Vnde uirginitatem dicit uitæ puritatem:oleum autem uocat humanitatem,eleemoſynam,auxilium egenis præſtitum.* +

+ *Aliter Theologus quædam prædictorum uerborum ſumit in adhortatione ad baptiſmū: uerum & hæc,& illa pulchre dici poſſunt.*

Tardante uero ſponſo dormitauerunt omnes & dormierunt.) Tardante propter cunctationem ſecundi aduentus. Dormitatio autem in hoc loco pro refrigeſcentia accipienda eſt;ſomnus vero pro morte.

Media autem nocte clamor factus eſt:Ecce ſponſus uenit,exite in occurſum ei.) Medium noctis dixit,vel rurſum improuiſum & inexpectatum demōſtrans: vel ſignificans quod in nocte fiet reſurrectio mortuorum. Eū vero q hic clamor dicitur,Paulus iuſſum ac vocē archangeli dixit,Exite autem, videlicet e monumentis. 1.Theſſ.5.

Tunc ſurrexerunt omnes uirgines illæ,& ornauerunt lampades ſuas.) Omnes quidem ſurrexerūt: quæ vero ornauerunt lampades ſuas erant prudētes.Ornauerunt autem olei ornamento.

Fatuæ autem prudentibus dixerūt:Date nobis de oleo ueſtro, quia lampades noſtræ extinguuntur.) Et hoc ſtultitię fuit,ſperaſſe ſe ibi oleum ad ornatum accepturas, quod tunc ab alijs poſſideretur. Extinguuntur autem, obſcuratæ tenebris inclęmentiæ. Solent enim multi tenebroſos quoque vocare inclementes.

De virginibus prudentibus.

Reſponderunt uero prudentes dicentes,Nequaquam ne non ſufficiat nobis & uobis.) Et hoc prudentiæ fuit.Docet autem ſermo,quod nullus a propria vir-

tute alterum tunc iuuare poterit. Vix enim ſibiipſi ad ſalutem ſufficiet, eo quod in multis delinquat etiam is, qui plurimum virtuti dedit9 eſt. Vide autem quomodo prudentes etiam ibi eleemoſynam demonſtrent: volentes quidem fatuis tradere, ſed non potentes. Hoc enim reſponſio illarum ſignificat.

Ite potius ad uendentes & emite uobiſipſis.) Quum ob rationabilem cauſam tradere non poſſent: tamen pre humanitate conſulunt. Vendẽtes quidem ſunt pauperes: verum tunc non vendunt.

Euntibus autem illis ut emerent, uenit ſponſus.) Tentauerunt quidem abire, ſed non potuerunt. Oſtendit autem & hic ſermo, quod tunc van9 erit ad virtutem conatus:

Et quæ paratæ erant intrauerunt cum eo ad nuptias: clauſaque eſt ianua.) Nuptiæ ſunt communicatio regni cœlorum, & conuerſatio cũ Chriſto.

Poſtea uero ueniunt & reliquæ uirgines dicentes, Domine domine aperi nobis.) Putant enim quod tanquam virgines intrabunt.

At ille reſpondens ait, Amen dico uobis, non noui uos.) Non cognoſco inquit vos, extinctis videlicet lampadibus veſtris. Cognitionem autem nunc eam intellige, quæ a familiaritate procedit. Nullus enim immiſericors familiaris eſt miſericordi Chriſto. Heu poſt tantos labores, poſt tanta certamina, poſt tanta trophęa, quę illæ aduerſus inſanientẽ naturam erexerant, repudiatæ ſunt propter eleemoſynam. Vbi ergo quis immiſericors virginitatem etiam non habuerit, qua tunc condemnatione dignus non erit? Non eſt autem curioſe ſcrutandum quare decem ſint virgines, & quę ſint vaſa earum, quęue ſit ianua nuptiarum, cæteraq; ipſius parabolæ ſimilia, vt alias quoq; frequenter præceptum eſt. Verum ſexageſimoprimo capite ſcriptum eſt, quod primũ abeunt peccatores in ſupplicium æternum: deinde iuſti in vitam ęternam: in præſenti vero capite contrarium apparet, quum ingreſſis primum prudentibus virginibus, poſtmodum reprobatæ ſint fatuæ. Ne ſuſpiceris contrarietatem ineſſe capitibus: illud ſiquidẽ exacte tractat de ordine: hoc autem aliud habet intentum, quod videlicet neq; virginitas ſaluabit, non habens ſibi etiam coniunctam eleemoſynam, & quod vnius virtus alij tunc non proderit: quodq; tunc motus ad virtutem vanus erit. Item quod licet plurimum deprecentur qui condẽnati ſunt, nequaquam flectunt iudicem. Cætera vero omnia nullo delectu compoſita ſunt, vt probabilis fiat parabola. Nam neque dixit quod ablegatę ſunt in ſupplicium, eo quod nunc huiuſmodi non exacte diſquirat.

Infra eodem.

Vigilate itaq;, quia neſcitis diem neq; horam, in qua filius hominis ueniet.) Frequenter id ſubinfert, oſtendens quod maxima ſit vtilitas, vt in hoc attendatur, propter finalis diei & horæ incertitudinem.

CAPVT .LX. DE TALENTIS.

SICVT *enim homo qui peregre proficiſcitur uocauit ſeruos ſuos, & tradidit illis bona ſua: & huic quidem dedit quinque talenta, alij autem duo: alij uero unum: unicuique ſecundum pro-*

dum propriam facultatem.) Etiam hæc parabola ſimilis eſt ei quę ſuperius de fideli ac prudēte ſeruo poſita eſt: verum alio modo figurata eſt: & de his differit,qui a Deo gratias acceperunt docendi (nam has nunc talēta vocat propter honorem illarum) & vel per earum vſum lucrum attulerunt,vel defodiendo nihil lucri fecerunt. Dicit ergo quod vocauit ſeruos ſuos,filius videlicet hominis,vtpote homo qui peregre profecturus erat: & vni quidē dedit quinque talenta,ſiue multa: Nam varia ſunt doctrinæ dona,quæ Paulus enumerauit: alij autem duo, hoc eſt pauca: alij vero vnum ſolum. Hi autē eſſe poſſunt epiſcopi & præceptores eccleſiarum. Deinde addit & cauſam inęqualitatis in diuiſione,quod ſcilicet fuerit ſecundum cuiuſque facultatem & idoneitatem. 1.Corint.12.

Et profectus eſt ſtatim.) Hoc eſt, & reliquit eos vt operarentur. Sicut enim de vinea dixit,quod locauit eam agricolis,& peregre profectus eſt:ita dicit & nunc, vt eius diſcas longanimitatem, quomodo non continuo repetat. Quidam autem dicunt peregrinationem eſſe ſaluatoris in cœlum aſſumptionem.

Abijt autem qui quinq; talenta acceperat,& negotiatus per ea confecit altera quinque talenta. Similiter & qui duo,lucratus eſt & ipſe altera duo ✝.) Duplicant ea quę ſibi concredita ſunt omnes qui proficiſcuntur ad ſalutem diſcipulorū, facientes eos rurſus pręceptores aliorum. ✝

✝ *Qui bene operatur & recte docet,duplicat concredita ſibi talenta.* ✝

Qui uero unum acceperat, egreſſus fodit in terram,& abſcondit pecuniā domini ſui.) Terram ipſummet intellige:in ſeipſo enim retinuit,quod ad operationem datum erat,ſic vt nec ſibi,nec alijs vtilis fieret.

Poſt multum uero tempus uenit dominus ſeruorum illorum,& ponit rationem cū eis) Venit iuxta ſecundum aduentum:ideo etiam dixit,poſt multū tēpus.

Et accedens qui quinque talenta acceperat,obtulit altera quinque talenta,dicens: Domine quinque talenta tradidiſti mihi:ecce altera quinque talenta lucratus ſum per ea.) Lucrum ſunt qui per illius diligentiam acquiſiti ſunt, vt dictum ē, & fructificati Deo.

Ait illi dominus eius:Euge ſerue bone & fidelis, ſuper pauca fuiſti fidelis: ſuper multa te conſtituam.) Multis gratijs dignū faciam:multa bona tibi tradā.

Intra in gaudium domini tui.) Requiem & beatitudinem, per nomen gaudij ſignificauit.

Accedens autem & qui duo talenta acceperat,dixit:Domine duo talenta tradidiſti mihi:ecce altera duo talenta lucratus ſum per ea. Ait illi dominus eius:Euge ſerue bone & fidelis,ſuper pauca fuiſti fidelis,ſuper multa te conſtituam.Intra in gaudium domini tui.) Quanquam diuerſę fuerunt gratię,ęqualis tamen eſt honor: quia & æquale in illis ſtudium. Siquidem vterq; accepta duplicauit. Vel etiā aliter dici poteſt,quod ęqualiter quidem laudantur,& ęqualiter introducuntur,ſed diuerſimode remunerantur iuxta proportionem lucrorum,quæ ab eis facta ſunt.

Accedens autem & qui unum talentum acceperat,dixit:Domine noui te quod homo durus es,metens ubi non ſeminaſti,& colligens ubi non ſparſiſti:ac territus abij,abſcondique talentum tuum in terra: ecce habes quod tuum eſt.) Durus,hoc eſt auſterus. Putabat enim quod ſola diligentia eorum qui negotiabantur,ſine Dei au-

xilio,omne lucrum efficeret. Hanc autem reſpōſionem effinxit parabola,volens oſtendere quod tales nihil rationabile reſpondere poterūt: & quod quæcunque reſpondebunt contra ſeipſos omnia conuertent. Audi ergo quæ ſequuntur.

Reſpondens autem dominus eius, dixit ei: Serue nequam & piger, ſciebas quod meto ubi non ſeminaui,& colligo ubi non ſparſi:oportuit ergo te committere pecuniam meam menſarijs,& ueniens ego recepiſſem utique quod meum eſt cum uſura.) Non quaſi ille vera dixerit hæc ait dominus:nihil enim recte fit ſine ipſo, ſed ſuppoſito ſermone procedit,ac ſi diceret: Si etiam talis eſſem,quod verum non eſt,tamen quia talem me noueras, ideo magis oportebat te expoſuiſſe donum meum, his qui noſſent bonum a prauo dijudicare: hos enim appellat menſarios: oportuit te docuiſſe, admonuiſſe, conſuluiſſe, quicquid in te erat feciſſe, reliquum autem mihi permiſiſſe, dico ſane repetitionem: oportuit te quod facilius eſt interea perfeciſſe: quod autem difficilius eſt mihi reliquiſſe. Aes itaq; alienum,doctrina eſt:vſura vero talis æris,additio virtutum. Vſuram vocauit ſimpliciter omne lucrum,more communi vtens.

Tollite itaque ab eo talentum, & date ei qui habet decem talenta. Omni enim habenti dabitur & abundabit:ab eo autem qui non habet,etiam id quod habet auferetur ab eo.) Iuſſit eum nudari doctrinæ dono: hoc enim dixit talentum: & honorem hunc in additionem dari ei qui habebat decem talenta. Omni enim qui diligentiam & curam habet,dabitur honor,etiam ſupra eum qui ipſi adiectus erat. Ab eo vero qui diligentiam non habet, vt dictum eſt,neq; curam:auferetur etiam id quod habet doctrinæ donum, tanquam ab eo cui nulli eſt vſui.

Seruum quoque inutilem eijcite in tenebras exteriores: illic erit fletus & ſtridor dentium.) Non in ablatione finem pœnæ poſuit, ſed in ſupplicium quoque intolerabile ablegauit. Inutilem autem dixit pigrum,& nullius bonæ frugis. Vide ergo rem tremendam. Punitur ſiquidem nō

Pſalm.33. quod mala fecerit, ſed quod bona non fecerit. Declina enim inquit a

Lu.19. malo & fac bonum. Illa vero parabola, quæ apud Lucam ponitur ſexageſimoſeptimo capite de decem minis,alia eſt ab iſta,etſi in pluribus ſit ſimilis. In illa enim data quidem æqualia fuerunt: lucra vero & honores inequales. Nā hæc de diuerſis doctrinæ gratijs non ęqualiter datis diſſerit: illa vero de diuerſis ęqualiter datis.

CAPVT .LXI. DE ADVENTV CHRISTI.

Qvum autem uenerit filius hominis in gloria ſua,& omnes ſancti angeli cum eo,tunc ſedebit ſuper ſedem gloriæ ſuæ.) Narrat etiam deinceps de ſecundo aduentu ſuo,ad terrorem & correctionem auditorum. Suam autē gloriā dicit,quæ Deo propria eſt. Primus enim aduentus eius ingloriꝰ factus eſt. Sedebit vero,tanq̄ iudex. Sedes autem ſiue thronus dicitur glorię,hoc eſt glorioſus & regius,

Et congregabuntur ante eum omnes gentes.) Poſtquam videlicet a

mortuis

mortuis reſurrexerint; prædixit enim varijs in locis de reſurrectio-ne earum.

Et ſeparabit eas, alteras ab alteris, ſicut paſtor ſegregat oues ab hœdis.) Nunc etenim commixti ſunt omnes: tunc vero diligenter ſeparabuntur. De ſolis autem Chriſtianis loquitur hic ſermo, veluti inferius manifeſtabitur.

Et ſtatuet oues quidem a dextris ſuis, hœdos uero a ſiniſtris.) Ouibus comparantur iuſti, propter manſuetudinem, modeſtiam, ac fructificationem in virtutibus, ſicut illæ in lacte & lana: Hœdis vero peccatores, propter inclementiā, & immodeſtiā, ac infructuoſitatem. Poteris quoque addere, quod etiam propter grauem peccati odorem: & quod non recta gradiantur, ſed a recto diſcedant itinere: quodque per præcipitia incedant. Verum illa ſane animalia, ea quę habent, a natura poſſident: iuſti vero & peccatores a voluntate. Ideo quoque illi honorantur, iſti autem puniuntur. Diuidit etiam eos. non quod teſtibus egeat, ipſe enim teſtis eſt & iudex. Ierem.29.

Tunc dicet rex his qui a dextris eius erunt: Venite benedicti patris mei, poſſidete præparatum uobis regnum ab exordio mundi.) O vocem optabilem: o honorem ineffabilem. Benedicti inquit patris mei: laudati, electi. Non dixit autem, Accipite, ſed Poſſidete, tanquam paternum, tanquam debitum, tanquam præparatum vobis a conſtitutione mundi. Priuſquam enim homines fierent, paratum erat iuſtis, cognoſcente Deo, quod futurum erat. Deinde dicit & cauſam tanti honoris.

Eſuriui enim & dediſtis mihi edere: ſitiui, & dediſtis mihi bibere: hoſpes eram, & collegiſtis me: nudus, & operuiſtis me: infirmus eram, & uiſitaſtis me: in carcere eram, & ueniſtis ad me.) Hinc manifeſtum eſt, quod ad ſolos Chriſtianos verba facit, ad quos euangelij ſui præcepta facta ſunt: nam ad infideles nullus tunc erit ei ſermo: omnes enim ſimul per ſe condemnati erunt. Ideo enim dicit: Non reſurgent impij in iudicio, hoc eſt, non reſurgēt vt iudicentur, ſed vt puniantur. Siquidem manifeſtatū eſt etiam ſuperius, quod quando apparebit ſignum filij hominis in cœlo, tunc plangent omnes tribus terræ, ſolam habentes condemnantem conſcientiam. Nunc ergo ad Chriſtianos vt diximus ſermo eſt. Vide autem quomodo de ſola humanitate ſiue amore erga proximos differat, & ab hac ſola iuſtos honore dignos iudicat, peccatores vero ſupplicio. Non quod cętera vel iuſtorum bona opera, vel peccatorum delicta ſine examinatione vel diſcuſſione relinquenda ſint: omnium ſiquidem cuncta inquiret & opera, & verba, & cogitationes, vt ipſemet frequenter ſua doctrina manifeſtauit, & a multis diuinę ſcripturę locis diſcimus, & bonis quidem operibus premia rependet, delictis autem pœnas. Sed nunc de ſola hac, vt dictum eſt, virtute differit, confirmare volens quod hanc maxime requirit, & hanc præ omnibus expetit, vtpote Chriſtianis maxime neceſſariam. Cuiuſq; enim Chriſtiani inſigne quo dignoſci poteſt eſt dilectio. In hoc inquit cognoſcēt omnes quod mei diſcipuli ſitis, ſi dilectionem habueritis inter vos mutuam. Huius autem optima pars eſt pauperum amor, & erga proximum miſericordia ac Iohan.13.

compaſſio, iuxta Gregorium Theologum. Nulla enim alia re inquit, inter omnes ita colitur Deus, vt miſericordia: neque alij cuiquam magis rependetur humanitas ꝙ humanitati. Præcipue ergo diſſerit de præcipuo Chriſtianorum opere, hoc modo nos & exterrens & attrahens, vt qui homines ſumus, humani efficiamur, vtentes ea, qua ipſe tũc vtetur humanitate. Iuſtiſſima eſt autem merces, vt inhumanis inhumanitas, & miſericordibus miſericordia rependatur. Etenim ipſe qui miſericors eſt, paruis operibus magnum retribuit premium: quid enim regno illi æquale eſſe poterit? Manifeſtum eſt autem quod ex his quæ poſſumus, humanitatem requirit: his enim qui non poſſunt, ſufficit quod velint. Varias enim humanitatis partes recenſet: vt ſiquidẽ poſſumus, omnes impleamus: ſin autem, at ſaltem eas quas poſſum⁹.

Tunc reſpondebunt ei iuſti dicentes, Domine quando te uidimus eſurientem, & cibauimus: aut ſitientem, & dedimus tibi potum? Quando autem te uidimus hoſpitem, & collegimus te: aut nudum, & cooperuimus te? Quando uero te uidimus infirmum, uel in carcere, & uenimus ad te? Et reſpondens rex dicet eis, Amen dico uobis, quatenus feciſtis uni de his fratribus meis minimis +, mihi feciſtis.) Regem vocauit ſeipſum, tanquam omnibus iam ſubiectis. Quatenus autem, id eſt in quantum. Fratres autem vocauit pauperes, vt qui ſimilem cum eis ſuſceperit naturam & abiectionem: vel etiam tanquam eos, qui communicauerunt paupertati ipſius.

+ Fratres minimos uocat pauperes, quia humiles, mendici, & abiecti ſunt: & eos qui uiles ac deſpicabiles habentur: Non dico monachos ſolos, & eos qui montes inhabitant, ſed unumquẽque fidelium eſurientem, ſiue fame preſſum, nudum aut peregrinum: hos inquam fratres uocat. & primum eos laudat, qui his ſubuenerunt, ut ſententiæ ſuæ iuſtitiam demonſtret. Venite inquit benedicti patris mei, & cætera. Quanto bono poterit nomen hoc penſari, ut benedictus ſis; idque a patre)

Tunc dicet rex etiam his qui a ſiniſtris erunt, Diſcedite a me maledicti in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo & angelis eius.) Vides? Regnum quidem hominibus paratum eſt, ignis vero dæmonibus. Inſipientiſſimi autem homines, relictis his quæ regno digna ſunt, præferunt ea quæ ignem promerentur, ideo etiam ab illo excidentes, ad hunc condemnãtur. Deinde rurſus cauſa etiam vltionis ponitur.

Eſuriui enim & non dediſtis mihi edere: ſitiui, & non dediſtis mihi bibere: hoſpes erã, & non collegiſtis me: nudus, & non operuiſtis me: infirmus & in carcere, & non uiſitaſtis me.) Non dixit, Non liberaſtis me paupertate, infirmitate, ac carcere, ſed, Quæ neceſſaria ſunt non prębuiſtis, quę facilia ſunt nõ feciſtis. Primum autem miſericordes prædicat, oſtendens boni operis facilitatem, vt ab illo hos condemnet.

Tunc reſpondebunt ei, & illi dicentes, Domine quando te uidimus eſurientem aut ſitiẽtem, aut hoſpitem, aut nudum, aut infirmum uel in carcere: & non miniſtrauimus tibi? Tunc reſpondebit illis dicens, Amen dico uobis, quatenus non feciſtis uni de his minimis, nec mihi feciſtis.) Merito qui miſericors fuit, regnum poſſidet, quia charitatem quæ virtutum caput eſt opere compleuit: eius enim pars eſt eleemoſyna. Qui vero fuit immiſericors, in ignem ablegatur: quia loco dilectionis odiũ poſſedit, quod caput eſt vitiorum, & eius pręcipua pars eſt inhumani-

humanitas. Ille quoque miſericordem humanumque Deum imitatus eſt: hic autem immiſericordem inhumanumque diabolum.

Et abibunt hi in ſupplicium æternum: iuſti uero in uitam æternam.) Væ cibus quidem peccatoribus, maxime tamen immiſericordibus.

Et factum eſt poſtquam finiſſet Ieſus omnes hos ſermones: Dixit diſcipulis ſuis: Scitis quod poſt biduum paſcha fit: & filius hominis traditur ut crucifigatur.) Quum legale paſcha decimoquarto menſis incideret, ſicut lex quæ de illo ſtatuit diſponebat: manifeſtum eſt quod hæc duodecimo die menſis dixerit diſcipulis. Hoc ſiquidem duodecimo die in domo Simonis Leproſi cœnauit: decimotertio vero apud eum in cuius domo inſtratum eſt cœnaculum, veluti paulo poſt demonſtrabitur: decimoquarto autem incidit paſcha. Dixit autem hoc ſignificans propinquam eſſe mortem ſuam: nam ipſo legalis paſchę tempore paſſurus erat & ipſe. Non autem ſimpliciter dixit, Traditur, ſed addidit, Vt crucifigatur. Iudæis enim aperte quidem traditus eſt poſt vnum diem, videlicet decimotertio. Nam hoc adhuc durante, poſtquam cum diſcipulis myſtica cœna communicauerat, traditus eſt inſidiatoribus: vt autem crucifigeretur, traditus eſt poſt duos dies, duodecimum ſcilicet ac decimum tertium. De decimoquarto enim dicit euangeliſta, Tunc abſoluit illis Barabbā: Ieſum autem flagellis cęſum tradidit vt crucifigeretur.

Cap.xxvi. *Memento autorem noſtrū in his omnibus ſequi dogma Græcorum, quum ipſe Græcus eſſet.* *Infra. 27.*

Tunc congregati ſunt principes ſacerdotum & ſcribæ ac ſeniores populi in atrium principis ſacerdotum qui dicebatur Caiaphas: & cōſilium inierunt ut Ieſum dolo apprehenderent & occiderent.). Quum lex iuberet, vt vnus princeps ſacerdotum cōſtitueretur quoad viueret: hoc autem mortuo, alter loco eius crearetur. Iudæi legem euerterunt, & annuam fecerunt ſummi ſacerdotij dignitatem. Vnde veriſimile eſt quod multi tūc erant, qui ſummo functi fuerant ſacerdotio, ſed iam compleuerant miniſterium quod fuerant ſortiti, quos nunc principes ſacerdotum euangeliſta nominauit. Scribas autē dicit legiſdoctores: Seniores vero populi, antiquos ac ſapientiores, qui omnes ſimul tunc congregati ſunt ad Caiapham, qui tunc ſorte pontificatum gubernabat, ab hoc volentes cædis anſam capere, a quo potius eos prohiberi oportuit. Doloſam autem apprehenſionē dixit occultam captionem: eam enim quę in propatulo fieret timebāt, propter eius diſcipulos, & eos qui alias illum ſequebantur.

Numer. 20.

Dicebant autem: Non in die feſto: ne tumultus fiat in populo.) Dicebant aūt, Nō in die feſto, videlicet fiat. Omnibus enī in feſto paſchę vndique congregatis contingeret multos adeſſe qui Ieſum ſequerent̄. Pręterea quoque niſi factum eſſet occultum, certū eis erat turbandum populū, qui illos abominaretur, non ſolum quod inſontem occidiſſent, ſed etiam quod in feſto feciſſent, quo conſuetum erat etiam condemnatū, in eius honorem abſoluere. Itaque non Deum ſed homines vbique timent. Verum quamquam ita ſtatuerunt, non tamen expectauerunt, ſed inuento proditore occaſionem rapuerunt, & inuidiæ rabie ad inſaniam redigente, quid expediret, non viderunt: ſed hunc in feſto immolantes, furoris magnitudinem, quem aduerſus eum gerebant, demonſtrarunt.

Oportebat enim, oportebat inquam ſalutarem agnum in die immola-

tionis

tionis legalis agni immolari: vtente in hoc malitia illorum Saluatore ad ſuam gubernationem: vt figura, modo hoc, modo illud diſponendo, ſumeret omnino euentum. Prᴁterea intelligere oportet, quod frequenter eum apprehendere voluerunt, nec potuerunt, quia ipſe noluit: vbi autem ipſe voluit, tunc etiam nolentes (ſiquidem ipſi diem feſtum ca-
Mar.14 uebant, vt dictum eſt) comprehenderunt eum. Eadem & Marcus de
Lucæ.22. hoc dicit. Lucas vero breuiter loquens, ad Iudam tranſiuit. Iohannes
Iohan.13. autem hoc caput tanquam ab alijs dictum prᴁterijt, quod etiam in multis alijs fecit: nam quum longæuus admodum fuerit, libros illorum aſſequutus eſt, veluti in procemio præſentis libri ſignificauimus: reliquum vero ſermonem proſequitur, & de pelui quoque narrat, vtpote ab his prætermiſſum.

CAPVT .LXII. DE EA QVAE VNXIT DOMINVM VNGVENTO.

QVum autem eſſet Ieſus Bethaniæ in domo Simonis Leproſi, acceſſit ad eum mulier habens alabaſtrum unguenti precioſi, & effudit ſuper caput ipſius recumbentis.) Scire autem oportet tres fuiſſe mulieres quę dominum vnguento vnxe
Lu.7. runt. Prima quidem apud Lucam, quæ etiam peccatrix erat, & medio prædicationis tempore hoc fecit in domo Simonis Phariſæi, quando etiam ſolus ex hoc offendiculum ſumit Phariſæus, cui mercedem rependit Saluator, peccatorum videlicet remiſſionem. Secunda vero apud
Iohan.12. Iohannem eſt, quę erat Maria ſoror Lazari vitam habens probatam: & ante ſex dies paſchę legalis in propria domo hoc fecit, & in gratiarum actionem reſurrectionis fratris, protulit vnguentum, propter qđ illi mercedem promiſit, quando etiam ſolus murmurat Iudas. Tertia autem eſt hæc, de qua Matthęus & Marcus ſimiliter tractant: quæ ante duos dies paſchæ acceſſit in domo Simonis Leproſi: ad diſtinctionem enim Phariſęi, a lepra inſigne illi appoſuerunt: ſimul etiam oſtendentes, quod corporis eius immunditiam non abominabatur Chriſtus, propter puritatem animę illius: & ſuper caput Chriſti vnguentum effudit, non ſuper pedes vt illæ, quando diſcipuli quoque indignabantur. Cuius etiam memoriam in mundum promiſit prædicandam. Manifeſtæ ſunt itaque trium differentiæ. Hęc autem quę animam lepra infectam habebat, vbi Simonem Leproſum curatum vidit, fiduciā ſumpſit, quod & ipſa ſalutem conſequeretur. Alabaſtrum vero, genus eſt vaſis vnguentum continentis. Marcus autem vnguenti quoque genus addidit: Nardi inquit piſticæ precioſæ: piſticum vocans purum, vel non temperatum ſeu mixtum, vt apparet, & ad puritatem ſeruatum: aut forte hæc appellatio quædam erat vnguenti. Dicit etiam quod vas comminuerit, prę feſtinatione videlicet, quia anguſtum erat, & in caput dominicum infudit.

Intuiti autem diſcipuli eius indignati ſunt dicentes: ad quid perditio hæc? Potuit enim hoc unguentum uenundari magno & dari pauperibus.) Indignati ſunt, verum apud

apud ſeſe,ſicut dixit Marcus, qui addidit eos dixiſſe: Potuit hoc diſtra hi pluris quam trecentis denarijs : & quod infremebant aduerſus il= lam , hoc eſt obiurgabant eam & indignabantur illi propter abuſum vnguenti. Ad hoc autem adducti ſunt humanitate: quum frequenter præceptorem audiſſent multa de eleemoſyna differentem, & iam ma= gnam pauperum curam haberent : ſcientes etiam quod Deus miſeri= cordiam vult & non ſacrificium . Eſt autem admiratione digna hæc mulier,quæ tanto ſumptui non pepercerit ob animę ſalutem: neq; enĩ propter corporalem hoc fecit ſanitatem.

Quo cognito ait illis Ieſus: Quid moleſtiam præbetis mulieri?) Quum illã effundere vnguentum feſtinaſſet,deinceps tuetur eam CHRISTVS, non quod vnguento ſibi opus fuerit: ſed ne illius fidem retunderent. Et quia diſcipuli mulierem increpabant impellentes eam ad pœniten tiam eius quod fecerat,audientem ab eis quod vane conſumpſerit prę= cioſam ſubſtantiam:ediuerſo illos obiurgat: Moleſtiam dicens dolores qui a pœnitentia ſequuntur, docens quod non oporteat obtundere ho minum fidem quæ germinare incipit, ſed pariter eam potius enutri= re, neque circa principia exacte diſquirere,aut excelſiora ab infirmio= ribus exigere. Deinde conſolatur etiam mulierem,dicens:

Opus enim bonum operata eſt in me.) Vbi ſimpliciter opus illius laudauit,primum quidem ſoluit diſcipulorũ de pauperibus prętextũ: poſtea vero defendit etiam opus eius.

Pauperes enim ſemper habetis uobiſcum , me uero non ſemper habetis . Quod enim hæc miſit unguentum hoc ſuper corpus meum,ad ſepeliendum me fecit.) De pau= peribus ſcripſit Marcus: Quum inquit volueritis poteſtis illis bene= facere. Dicendo autem,Me vero non ſemper habetis , cædis ſuæ quæ paulo poſt futura erat mentionem eis iniecit. Ad ſepeliendum me fe cit,hoc eſt ad ſepulturam meam,tanquam quæ prophetizauit mortem meam breui futuram . Et hoc etiam manifeſtius dixit Marcus. Quod habuit hæc, fecit:præuenit vt vngeret corpus meum ad ſepulturam. Moris enim erat cum vnguentis ſepelire corpora,vt diutius incorru= pta perdurarent. Quod habuit,id eſt quod potuit. Et tu ergo ſi ali= quos conſtruentes eccleſias aut monaſteria,ſiue ſacras imagines vide= ris, ne factum dirui iubeas: ne animi illorum promptitudinem retun das: ſi vero priuſquam ædificet,te quiſpiam interrogauerit,iubeto da re pauperibus.

Amen dico uobis: Vbicumque prædicatum fuerit hoc euãgelium in toto mundo,hoc quo= que quod hæc fecit narrabitur in memoriam ipſius.) Hoc & laus eſt ac conſola= tio mulieris, & diſcipulorum ſolatium: illius quidem, quia per vniuer ſum orbem decantabitur: horũ autẽ,quia prędicatio totum cõprehen= det mundũ. Hoc euangelium,id eſt, opus meũ & narratio facta de me. Et vere quotquot cognoſcunt ea quę circa Chriſtum contigerunt, etiã id norunt ꝙ hęc fecit: & ſimul cum euangelio prędicatum eſt huius o= pus, & in vniuerſum percurrit orbem huius memoria . Sed quomodo nihil ſpirituale mulieri promiſit,ſed perpetuam dumtaxat memoriã? Ex hoc ſane vt illius quoq; fiduciã haberet dedit : nam ſi bonum illius

fuiſſe

fuiſſe opus teſtatus eſt,manifeſtum eſt quod etiã rependet pro ipſo mercedem. Præfigurauit autem hæc mulier eccleſiam, quę prius erat peccatrix: Vnguẽtum vero,fidem quam in Chriſtum effudit. Cõmemorationem autem diſcipulis vt diximus ſuggerendo propinquę cędis ſuę, etiam Iudam clam percuſſit,vtpote quod Chriſtum non lateret, ipſum iniqua tractare:tanquam pœnitentię ianuam illi aperiendo. Ille autẽ etiam prius de ſorore Lazari murmurauerat, dicens, Quare hoc vnguentum non venijt trecentis denarijs & datum eſt egenis? Dixit autem hoc inquit Iohannes,non quod de egenis ſollicitus eſſet, ſed quia fur erat & loculos habebat, ac ea quæ mittebantur portabat. Loculi autem erant marſupium in quo recondebat ea quæ pauperum gratia aſcita erant. Quum autem loculos ſeruaret, volebat etiam vnguenti precium in loculis recondi,quo furari inde poſſet. Siquidem auaritia captus in furtum intendebat. Et tunc quidem illi reſponſum eſt, ſed quia nunc idem factum vidit,ac furandi occaſione rurſus fraudatus ẽ, iam in iram exarſit:quumque ingreſſus eſſet in eum Satanas,ſicut dixit Lucas,inſidias appetit.

Iohan.12.

Tunc abijt unus de duodecim qui dicebatur Iudas Iſcariotes ad principes ſacerdotum, & ait,Quid uultis mihi dare & ego uobis eum tradam?) Quum aliena eſt effecta domeſtica, tũc domeſticus alienatus eſt,& ad illos abijt,non ab illis vocatus eſt. Additum eſt etiam patrię cognomen,quia alius etiam Iudas erat qui Iacobi dicebatur. Non dixit autem Ieſum Chriſtum, ſed Eum:iam enim & nomen eius oderat.Lucas vero dixit quod etiam loquutus eſt cum magiſtratibus quemadmodum illum tradat eis. Principes enim ſacerdotum perſuaſerãt quoq; magiſtratibus, vt ſibi eſſent auxilio aduerſus Ieſum,tanq̃ cõtra eũ q vulgus ad ſeditionẽ ſolicitabat.

At illi conſtituerunt ei triginta argenteos. Et ex eo tempore quærebat opportunitatem ut eum traderet.) Principes autem ſacerdotum appenderunt ei triginta argenteos: nam argenteus certum libræ pondus erat, ſicut etiam denarius,ſtater,talentum. Marcus vero dicit quod promiſerunt ei argentum ſe daturos. Lucas autem quod pacti ſunt. Veriſimile eſt autẽ quod primum pacti & promiſerunt: poſtmodum vero appenderunt ſiue conſtituerunt. Quidam tamen intellexerunt Conſtituerunt, hoc ẽ, pacti ſunt & decreuerunt. Argentum vero ſingulariter dicitur etiam multitudo argenteorum. Lucas autem de Iuda quoque addidit, quod ſpopondit, ſiue firmiter pactum fecit, e corde promittendo ſe facturũ, quod ſtatutum erat: ita enim capitur apud eum ἐξωμολόγησε. Opportunitatem vero intellige tempus conueniens quo propter eum comprehenſum,non eſſet futurum,vt exoriretur tumultus. Neceſſe eſt autem ab hoc loco ad finem vſq; euangeliorum, omnimodam atq; exactã adferre diligentiam, quo dicta euangeliſtarum inter ſe concordemus, in his quæ conſona non apparent, ſed potius non aduertentibus multam præbent difficultatem. Ob hoc ergo ea quæ Matthæi ſunt tractantes, etiam quæ aliorum ſunt,vbi res expoſcerit in medium adferemus,tanquam ad enarrationem neceſſaria, quo ſermo conformis ac manifeſtus reddatur.

CAPVT

CAPVT .LXIII. INTERROGATIO DE PRAEPARATIONE PASCHAE.

PRIMO *autem azymorum acceſſerunt diſcipuli ad Ieſum dicentes ei: Vbi uis paremus tibi ad edendum paſcha?)* Azyma quidem ipſum paſcha vocant euangeliſtæ. Matthæus & Marcus, quia circa paſcha cum agni carnibus etiam azyma edebant: & ab his azymis ipſum quoque paſcha cognominabatur azyma. Confirmat hoc & Lucas dicens: Appropinquauit feſtus dies azymorum, qui dicebatur paſcha. Primum autem azymorum dicunt diem qui paſcha præcedit, decimumtertium videlicet menſis & quintum ſeptimanæ, vocantes hunc primum azymorum, quaſi præcedentem ipſa paſchæ azyma. Et huius ſermonis manifeſtus teſtis eſt Iohannes qui ait, Ante diem feſtum paſchæ ſciens Ieſus quod veniret hora eius & cętera. Hunc ergo diem quem Matthæus & Marcus primum azymorum vocauerunt, hic Diem ante feſtum paſchę nominauit. Sed hæc quidem hactenus. Quod autem de hoc die, videlicet decimotertio menſis, quinto autem hebdomadæ Marcus dixit: Et primo die azymorum quando paſcha immolabant: Lucas vero: Venit etiam dies azymorum, in quo neceſſe erat immolari paſcha: illud, Quando paſcha immolabant: & hoc, In quo neceſſe era immolari paſcha, ne ad primum azymorum coniungas. Non enim decimotertio, ſed decimoquarto immolabatur. Dicit enim lex, In primo menſe, in decimoquarto die menſis ad ueſperã per medium veſperarum paſcha erit domino. Verum ſi ad veſperam per medium veſperarum paſcha immolabant, quomodo diem appellant paſcha & azyma? Quia veſperã, diei præcedenti coniungere ſolent Iudæi. Itaque a veſpera paſchę & azymorum, diem quoque ipſius veſperæ vocant azyma. . Quomodo autem de decimotertio die menſis dixit Lucas, Venit dies azymorum? Quia dictio ἦλθε venit, ſignificat etiam inſtabat, imminebat: & hoc nũc vſus eſt ſignificato. Scire autẽ oportet, quod etſi azyma decimoquarto die menſis incipiebant, feſtum tamen azymorum decimoquinto perficiebant. Dicit enim lex: Decimoquinto die menſis feſtum azymorum erit domino. Et hunc etiam primum azymorum vocabant, vtpote pręnumeratum ſeptem determinatis diebus, quibus nihil fermentatum edebatur. Sed non de hoc feſto azymorum, neque de hoc primo azymorũ dixerunt euangeliſtę, vt demonſtratum eſt. Illud ſiquidem decimoquinto die menſis accidebat, illi vero de decimotertio die ſcripſerunt. Dicentes vero diſcipuli, Vbi vis paremus tibi ad edendum paſcha, demõſtrauerunt quod proprium habitaculum non habebat. Puto autẽ quod neque ipſi, quum prius omnia reliquiſſent: alioqui eum illuc inuitaſſent vt veniret. Perficit vero paſcha, oſtendens quod vſque ad mortẽ legem obſeruabat. Ait autem Lucas primum dixiſſe Chriſtum diſcipulis, Euntes parate nobis paſcha vt edamus: deinde diſcipulos interrogaſſe, Vbi vis paremus?

Iohan. 13.

Leuitici. 13.

At ille

At ille dixit: Ite in ciuitatem ✝ ad quendam & dicite ei: Tempus meum prope eſt: apud te facio paſcha cum diſcipulis meis.) Marcus numerum quoque dixit eorum qui miſſi ſunt, puta quod duo. Lucas vero etiam horum addidit nomina dicens, quod miſit Petrum & Iohannem. Ciuitatem autē pro Ieroſolymis accipito. Et vide quomodo dicens, Quendam in obliquo, viri nomen conticuerit: ne Iudas cognita domo ad inſidiatores excurrat, & illos ad ſe introducat, priuſquam cœnam myſticam diſcipulis tradiderit. Pro domo vero dedit aliud indicium, quod ſcripſit Marcus dicens, Occurret vobis homo hydriam aquæ baiulans, ſequimini eum: & quocunque ingreſſus fuerit, dicite patrifamilias, Magiſter dicit, Vbi eſt diuerſorium in quo paſcha cum diſcipulis meis edā? Et ille vobis oſtendet cœnaculum grande inſtratum: illic parate nobis. Proxima his etiam ſcripſit Lucas. Tempus autem eius propinquū, intelligimus tempus mortis ipſius. Cum diſcipulis meis addidit, vt ꝑ his quoque ſufficiens pręepararetur conuiuiū: κατάλυμα vero quod Marcus dixit (& nos vertimus diuerſorium) eſt cœnaculum. Apparet autem quod fidelis hic paterfamilias, ſiue diuina reuelatione, ſiue corporali Saluatoris colloquutione, nouerat quod apud ſe facturus eſſet ille paſcha: & ideo ad ſuſceptionem pręparatum habebat cœnaculum. Præterea in hoc etiam loco cum autoritate ſignificat, tanquam omnium dominus. Myſtice vero ſignificatur, quod ad quemcunque diuinum baptiſma ingreſſum fuerit, Nam id hydrię aqua figuratur: apud hunc Chriſtus requieſcit, maxime ſi inſtratum habeat cœnaculum, ſiue purificatam mentem, & adornatam ſplendore contemplationum ſupernaturalium. Illic inquit parate nobis: ea videlicet quæ ad paſchę feſtum conueniunt, agnum, azyma, lactucas agreſtes ac baculos.

✝ ✝ *Ciuitas quidem iuxta anagogen, ſenſibilis eſt mundus. Homo uero, generaliter natura ē humana. Duo autem qui ad hunc mittuntur diſcipuli, lex ueteris ac noui teſtamenti: tanq̄ præcurſores quidam Chriſto myſticum conuiuium præparantes: Illa quidem per philoſophiam practicam eos ab omni inquinatione expurgans: hæc autem per theoricam ſacrorum diſciplinā a corporalibus ad cognatas intelligibiles uiſiones, animæ mētem attollens. Practicæ quidem ſignū fuit Petrus, theoricæ uero Iohannes. Præterea illa, Lagenam aquæ baiulans eſſe poteſt, quæ per operationem in humeris uirtutum, tanquam in lagena, id eſt, mortificatione membrorum corporis quæ ſunt ſuper terram, excubias ſeruas, puta gratiam ſpiritus ſancti, quæ per fidem purificat: hæc uero paterfamilias intelligi poteſt, quæ per contemplationis altitudinem, ſeipſam excelſa intelligentia inſtrauit, ut Deo dignis cogitationibus ac dogmatibus, diuinum ſuſcipiat ſermonem. Aliter ad idem. Ciuitas cuiuſque anima eſt, ad quam a Deo mittuntur: hic quidem, ſermo de uirtute: ille autem de cognitione. Qui uero lagenam aquæ baiulat, eſt fortis cogitatio, quæ temperantiæ humeris defert datam ſibi in baptiſmate gratiam. Domus autem, quæ ex multis ac uarijs, firmis ac uirilibus moribus & cogitationibus, tanquam lapidibus ædificatur, eſt ſtatus habituſque uirtutum. Cœnaculum eſt ſublimis intelligentia & aptitudo ad ſcientiam, quæ ſternitur diuinis & ineffabilibus ſermonibus ac reuelationibus. Paterfamilias mens eſt, quæ ipſius domus per uirtutem conſtructæ, clara celſitudine, & cognitionis magnitudine dilatatur: apud quem facit dominus paſcha, hoc eſt tranſitum: accedens ad eum una cum diſcipulis ſuis, id eſt, ſublimibus ſermonibus ac inſtructionibus, quæ de Deo, & a Deo ſunt.*

Et fecerunt diſcipuli ſicut conſtituit illis Ieſus, ac præparauerunt paſcha.) Sicut

conſtituit

conſtituit, hoc eſt præcepit. Parauerunt paſcha.i. ea quę ad paſchę feſtum opus erant, ſicut dictũ eſt. Manifeſtũ ergo eſt Chriſtũ tũc legale paſcha mãducaſſe: neq; enim fruſtra quę neceſſaria erant præpararunt.

Veſpera autem facta diſcumbebat cum duodecim.) Lucas autem dixit: Quumque hora aduenißet, videlicet ſerotina ſiue veſpertina. Hinc aſſirmant quidã non comediſſe tũc Chriſtũ legale paſcha, & cauſas adducunt, quod decimuſtertius tunc dies menſis eſſet: oportebat autem decimoquarto paſcha comedere. Quodq; lex ſtantes edere iuberet: ipſe vero diſcubuit. Præterea omnis panis fermentatus ante immolationem abijciebatur, igneq; comburebatur: nunc autem & panis adeſt, & diuiditur. Ad hæc aſſatum tantum edere fas erat; hic vero etiam ius quo intingitur panis, apponitur. Reſpondendum ergo eſt ad vnamquamq; hæſitationem. Tempus quidem diſpẽſatiue anticipauit vno die. Quia enim nouerat ſe decimoquarto die moriturum: ſiquidem æquum erat vt die quo immolabatur figuratiuus agnus, & verus quoq; agnus immolaretur, vt inuicem reſponderent figura & veritas. Edit igitur decimotertio die paſcha, rebus aliter non ſinentibus: nam ita & legale impleuit paſcha, & ſpirituale tradidit, ſtatimq; ĩ ea nocte a Iudęis cõprehenſus eſt. Ideo etiam dixiſſe eum diſcipulis ſcribit Lucas, Deſiderio deſideraui hoc paſcha comedere vobiſcum antequam patiar, hoc eſt, feſtinatione feſtinaui hoc anno paſcha edere vobiſcum antequam patiar, id eſt, non expectaui tempus a lege ſtatutum, ne paſſio crucis prohiberet legalem cœnam ac myſticam. Et hęc quidem de tempore. De modo autem manducandi, veriſimile eſt quod ſtantes primum manducauerunt paſcha ſecundum legem: deinde diſcubuerunt & cœnauerunt. Panis autem & ius appoſita ſunt poſtquam illi paſcha manducauerãt, & in cœna diſcubuerant: nondum enim venerat decimuſquartus dies, quo omne fermentatum abiectum erat. Nec quicquam vetabat iurulẽta quoque edere. Et quã ob cauſam tacuerunt euangeliſtæ paſchæ mutationẽ? Quia neceſſariũ non erat de hac re dicere: quid enim Chriſtianis conferebat huius rei narratio? hanc ergo prætermiſerunt: ſermões tamen cœnę myſticæ diligentius pertractarunt, vtpote maxime neceſſarios ac plurimum conducentes ad fidem noſtram. Et vbique regulam hanc obſeruant, vt quę neceſſaria non ſunt prætercurrant, vel in trãſitu ſolum mentionem eorum faciant, omnem diligentiam ac ſtudium circa vtilia dirigentes. Verum quum ante legitimum tempus Chriſtus paſcha perfecerit, quomodo Iudęi manifeſta hac accuſatiõe relicta, quęrebant falſum teſtimonium aduerſus Ieſum? Quia ſciebãt nullam eſſe legem, quæ condemnaret eum qui paſcha ante tempus celebraſſet: prętuidente olim Deo quod futurum erat, nihilq; de hoc ſtatuente. Et vide rem admiratione dignam, quod contra eum, qui poſt legitimum tempus celebraſſet ſtatutum erat, niſi talis occaſionem maxime neceſſariam prætexiſſet: contra eum vero qui tempus præueniſſet, nulla erat definita pœna. Iohannes autem dicit, quod quum a cœna ſurrexiſſet, pedeſq; diſcipulorum lauiſſet, ruſus diſcubuit: Nam hoc caput ab alijs euangeliſtis eſt prætermiſſum; & ideo ſcripſit ille quemadmodum in

V i enarra

enarratione euangelij eius Deo donante referemus.

Et edentibus illis dixit: Amen dico uobis quod unus ueſtrum me traditurus eſt.) Marcus vero addidit, Qui manducat mecum: ne ſuſpicarentur quod vnum diceret eorum qui crediderant, qui non eſſet vnus de duodecim diſcipulis. Simul quoq; Iudæ clanculum teſtabatur ſe noſſe cor eius. Etenim pedes etiam eius lauit, ad pœnitentiam eum reuocans, q̃q̃ ille in duritia permanſit. Traditionem autem intellige proditiōem. Tradidit enim eum in mortem, & inſidiatoribus hunc prodidit.

Et contriſtati admodum cœperunt ſinguli dicere ei: Nunquid ego ſum domine?) Hæc etiam Marcus dixit. Elegit autem Chriſtus, vt cæteri omnes timerent ac contriſtarentur, quo perditus diſcipulus conuerteretur. Quare autem cæteri anxij erant, quum nihil tale ſibi conſcij eſſent? Quia præceptori maxime credebant tanquam veraciſſimo, & timebat quiſq; ne forte talis euaderet mente excæcatus.

At ille reſpondens dixit: Qui intinxit mecum manum in catino, hic me tradet.) Ponit quoque inſigne quo poſſet ille dignoſci. Marcus vero dixit, Vnus ex duodecim qui intingit mecum in catinum. Hoc autem Saluator ad Iudæ confuſionem adduxit. Adeo enim præceptorem deſperauerat, vt iam eum non vereretur, ſed cum eo intingeret. Catinus autem eſt lancis genus.

Filius quidem hominis abit ſicut ſcriptum eſt de ipſo: Væ autem homini illi per quem

Ieſa. 50. 53. *filius hominis proditur.)* Abit, hoc eſt, vadit, traſit ab hac vita, ſicut ſcri-

Ierem. 11. 12. ptum eſt a prophetis de ipſo, quomodo videlicet moriturus eſt.

Bonum eſſet ei ſi natus non fuiſſet homo ille.) Vtile fuiſſet ei quum in vtero matris creſceret omnino non naſci, qui tale flagitium perpetraturus erat, vt tali dignus eſſet futurus ſupplicio. Dicunt autem quidam culpa carere eum, qui quod prędefinitum erat peregit. Quibus nos dicimus, quod non quia prædefinitum erat tradidit, ſed quia tradidit, ideo prædefinitum erat, Deo præuidente quicquid eventurum erat. Talis enim euaſurus erat non a natura, ſed ex voluntate. Et quare omnino ſuſcepit Chriſtus in diſcipulum eum, qui talis euaſurus erat? Vt manifeſta fieret magnitudo bonitatis CHRISTI & malitiæ proditoris: quomodo ille ſuum proditorem ſalutaria docuit ac dilexit: gratijſq; dignum duxit: nec ab alijs ſegregauit, ſed omnia quæ ad conuerſionem ac correctionem eius erant, induxit: ne dicere poſſet, quod præceptorem nactus non fuerat, qui volentes poſſet ſeruare. At ille quum omnia hæc conſequutus fuiſſet, nihilominus malus permanſit. Ex quo enim animam ſuam domicilium diabolo fecerat, auaritia ei aperiente, illumque introducente, non effugit ſcelus. Vnde tanquam non coacte, ſed voluntarie factum proditorem, deplorat hunc dominꝰ, commiſeratus potius eum, qui multos ſuos de inopia ſermones fruſtra audiuerit, & ſeſe auaritiæ ac diabolo facile capiendum tradiderit: non ſane ob inefficaciam verborum præceptoris, quæ & publicanos attraxerunt & meretrices, ſed propter illius ſegnitiem & malitiam. Verum dicet rurſus aliquis, Si bonum erat Iudę ſi natus non fuiſſet, cur eum naſci permiſit? Quia non malus natus eſt, ſed mentis nequitia ac

tia ac voluntatis prauitate malus effectus eſt: nullum autem cogit fieri bonum, ne inuoluntarie ſit bonus, ſed ſalutaria ſuggerit, & ea eligẽtem coadiuuat: permittit autem vnumquemq; ferri quo voluerit, vtpote liberum habentem arbitrium. Et Iudas ergo non quia natus ẽ, malus effectus eſt, ſed quia ignauia torpuit. Qui autem mali efficiuntur, duplicem merentur vltionem: & quia mali facti ſunt, & quia a bonis nullam ceperunt vtilitatem. Similiter & qui boni efficiuntur, duplici digni ſunt honore, & quia boni facti ſunt, & quia a malis nullũ reportauerunt damnum.

Reſpondens autem Iudas qui tradidit eum, dixit: Nunquid ego ſum Rabbi?) O impudentiam: interrogat tentãs interim latere diſcipulos. A principio ſiquidem non interrogauit quando dixit Chriſtus, Vnus ex vobis: putabat enim latere præceptorem: vbi vero indicium addidit, nouit iam quod cognitus eſſet: ſed cæteris interrogantibus, interrogat & ipſe, confidens de præceptoris benignitate, quod palam eum omnino non argueret: ideo quoq; Rabbi illum vocat, hoc eſt magiſter.

Dicit illi, Tu dixiſti.) Vide q̃ clementer arguat eum, terminos nobis ac regulas longanimitatis deſcribens. Ait enim, Tu teſtatus es te eſſe. Auferendo enim, Nunquid, relinquitur, Ego ſum Rabbi, quod depoſitionem ac confeſſionem ſignificat. Chriſtus itaque nihil prætermiſit eorum quę ad correctionem ſpectant: ob hoc enim diuerſimode ſuggeſſit ac retinuit, & per opera, & per ſermones, per timorem & per obſequium. Quoniã vero nihil illum ab ęgritudine reuocauit, ſed penitus incurabilis permanſit: eo iam relicto pergit ad cætera.

CAPVT LXIIII. DE COENA MYSTICA.

Edentibus autem illis ſumpto Ieſus pane quum gratias egiſſet fregit, deditque diſcipulis & dixit: Accipite, comedite: hoc eſt corpus meum. †) Poſtquam legale paſcha comediſſent, diſcumbentes cœnabant, vt prędictum eſt: deinde quum ſurrexiſſet lauit pedes eorum, vt ait Iohannes: & rurſus diſcumbentes edebant. Poſtmodum cœnam myſticam tradidit interim diſcipulis. Edentibus inquit illis, ſumpto pane, qui videlicet appoſitus erat, aut altero qui ſimiliter ei tanquam magiſtro erat appoſitus: fregit ſiue comminuit, & tradidit illis. Lucas vero poſtquam ſcripſit, Hoc eſt corpus meum, addidit: Quod pro vobis datur, ſiue traditur in mortem. Egit autem gratias & nunc ante panem, & poſtmodum ante poculum: docens quod gratias agere oportet ante huiuſmodi myſteriũ, quod perfectum eſt ad præſtandum naturæ noſtræ beneficium. Si enim agni figuratiui immolatio ab interfectione liberationem, & a ſeruitute libertatem Iudæis præſtitit, quanto maiora pręſtabit Chriſtianis veri agni immolatio. Simul etiam oſtendens, quod vltroneus ad paſſionẽ veniret, & præterea docẽs nos gratias agere in omnibus quæ patimur. Sicut autem pictores in vna tabula & lineas ſupponunt, et picturas adumbrant, & colores ſuperinducunt ac formant: ita quoq;

Chriſtus in eadem menſa & figuratiuum ac vmbratile paſcha ſubſcri pſit,& verum ac perfectum appoſuit. Et quia cædes agni legalis cędẽ rationalis agni præfigurabat:oportebat omnino vmbram euaneſcere, apparente ſole,& figuram cedere,adueniente veritate.

\+ + *Dicitur hoc myſterium etiam Participatio,quia participamus hæc ſacramenta. Dicitur & Communio, quia communicamus & Chriſto & nobis inuicem per ea: & incorporamur Chriſto,& membra inter nos inuicem efficimur. Non autem corrumpuntur iſta, neque in ſeceſſum abſcedunt,ſed in ſubſtantiam coaſſumuntur ſpiritualem eius qui participat. Et ſicut non aliud corpus & ſanguis fiunt a corpore & ſanguine eius qui participat: ita rurſum neque aliud corpus & ſanguinem dicimus a corpore & ſanguine domini: Hoc enim eſt corpus meũ inquit. Et rurſus: Hic eſt enim ſanguis meus. Eſt autem ſupernaturale uerbum. Et quãquam Magnus Ba ſilius exemplaria hæc eſſe dixit: hoc tamen eſt priuſquam ſanctificentur & gratiam accipiant. Vide autem quomodo e naturalibus ſupernaturalia fiant. Naturalis ſiquidem cibus eſt ac potus panis ac uini quæ proponuntur: ſupernaturalis uero,efficax horum operatio. Primum autem lauit pedes diſcipulorum, deinde eos myſterij huius fecit eſſe participes: ut diſcamus,quod primum purificari eos oporteat,deinde participare. Carbonem uidit Ieſaias: Carbo autem nõ eſt ſimpliciter lignum, ſed lignum ignitum. Illuminat quidem carbo huius myſterij eos qui di gni ſunt: indignos uero inflammat,iuxta duplicem ignis operationem. Inflammat autem,puniendo & abſumendo.*

Et ſumpto poculo quum gratias egiſſet,dedit eis dicens: Bibite ex eo oẽs. Hic eſt enim ſanguis meus qui eſt noui teſtamenti.) Noui teſtamenti,ſiue nouę legiſlationis. Siquidem ſanguis figuratiui agni, veteris erat teſtamenti: ſanguis autem veri agni,eſt noui +.

\+ + *Vel hoc dixit, propter ſanguinem de quo in ueteri teſtamento fit ſermo. In Exodo enim dicitur quod poſtquam Moſes uitulos immolaſſet, dimidium ſanguinem effudit in craterẽ: ſumptumq́; teſtamenti librum legit audiente populo: & dixerunt: Omnia quæcunq́; loquutus eſt dominus faciemus,& obedientes erimus. Sumpto autem Moſes ſanguine aſperſit populum, & ait: Ecce ſanguinem teſtamenti quod pepegit uobiſcum dominus de omnibus his ſermonibus. Erat itaque ſanguis ille ſigillum ſiue ſignaculũ teſtamenti, ac teſtimonium & confirmatio fœderis populi.*

Qui pro multis effunditur.) Ille quidem ſanguis pro ſolis effundebatur Hebręis: hic autem pro omnibus hominibus. Multos ſiquidem hic dicit omnes: nam omnes multi ſunt. Vel Multis,dixit compa ratione gentis horũ Hebręorum: illis enim plures ſunt hi, qui ex oĩb⁹ liberantur & ſaluantur,propter quos Chriſtus mortuus eſt.

In remiſſionem peccatorum.) Ille ſiquidem in ſalutem tantum primogenitorum effundebatur: hic autem in remiſſionẽ peccatorũ omniũ hominum. Vide ergo q̃to veteribus maiora ſint noua myſteria. Aptiſſime vero nominauit hic Teſtamentum propter appropinquantẽ mortem: teſtantur enim qui moriuntur. Itaq; ſicut vetus teſtamentum hoſtias & ſanguinẽ habebat: ita ſane & nouũ,corpus videlicet & ſanguinẽ dñi. Non dixit aũt,Hęc ſunt ſigna corporis mei & ſanguinis mei: ſed,Hæc ſunt corpus meũ & ſanguis meus. Oportet ergo nõ ad naturam eorum quę proponuntur aſpicere,ſed ad virtutem eorum. Quemadmodum enim ſupernaturaliter aſſumptam carnem deificauit (ſi ita loqui liceat) ita & hæc ineffabiliter tranſmutat in ipſum viuificum cor-

corpus ſuum & in ipſum precioſum ſanguinem ſuum, & in gratiam ipſorum. Habent autem ſimilitudinem quandam, panis ad corpus, et vinum ad ſanguinem. Nam & panis, & corpus terrea ſunt: vinũ aũt & ſanguis aërea & calida. Et quemadmodum panis confortat, ita & Chriſti corpus hoc facit, ac magis etiam corpus & animam ſanctificat. Et ſicut vinum lætificat, ita & ſanguis Chriſti hoc facit, & inſuper præſidium efficitur. Quod ſi de vno corpore & ſanguine omnes fideles participamus, omnes vnum ſumus per ipſam horum myſteriorum participationem: & in Chriſto omnes, & Chriſtus in omnibus. Qui edit inquit meam carnem & bibit meum ſanguinem, in me manet & ego in illo. Verbum ſiquidem, per aſſumptionem carni vnitum eſt: hæc rurſus caro vnitur nobis per participationem. Facta autem ſanguinis & teſtamenti mentione, rurſum mortem ſuam repreſentauit, vt hęc facile ab eis ſuſciperetur, frequentiſſima mentione efficiens. Nã ſi hac, licet ſępius annuntiata, ad paſſionis tamen nomen turbabãtur: quid non paſſi fuiſſent, ſi hanc primum non didiciſſent. Ait autem Lucas hoc quoq; dixiſſe Chriſtum, Hoc facite in mei recordationem: hoc inquit nouum myſterium, & non illud vetus. Siquidem vetus illud myſterium in recordationem inductum eſt ſalutis Hebræorũ primogenitorum in Aegypto, ac libertatis Hebręorum: hoc autem in recordationem domini. Per tale enim ſacrificium reminiſcimur, quod corpus ſuum pro nobis in mortem tradiderit, & ſanguinem ſuum effuderit, ac ita continuitate memoriã renouamus. Vidiſti quo pacto diſcipulos a veteri ſacrificio in nouum tranſtulerit? nam quæ eſt deinceps imaginis vtilitas, verum iam exemplar habentibus? Dicit aũt Chryſoſtomus, quod Chriſtus tunc primus participauit myſterium, ne moleſtum eis eſſet, quod carnem & ſanguinem participare eos hortaretur: cuius etiam ſignum erat quia dixit. Iohan. 6.

Dico autem uobis, quod non bibam poſthac ex hoc fructu uitis uſque in diem illum, quũ illum bibam uobiſcum nouum in regno patris mei.) Quod ſi poculum participauit, vtiq; & panem. Poſthac vero, id eſt, ab hac hora. Diem autem illum vocat tempus poſt reſurrectionem, quando edit & bibit cum diſcipulis: quod etiam ipſi ſumentes pro certo reſurrectionis indicio, dicebant, Qui manducauimus & bibimus cum eo. Nouum vero, id eſt nouo & admirando modo. Quum enim corpus haberet immortale, nec amplius cibo egeret aut potu, comedit tamen & bibit: non ob neceſſitatem, ſed ob certitudinem, ne phantaſma videretur. Regnum autem vocat poteſtatem datam ſibi tãquam homini poſt reſurrectionem. Data eſt mihi inquit omnis poteſtas in cœlo & in terra. Patris tamen mei dicit, hoc eſt, quod a patre mihi datum eſt. Hoc autem dixit, quia ad illum refert omnia quæ ſunt. Similiter & Marcus ſcripſit, Quando bibam illum nouum in regno Dei. Præterea Lucas, Donec regnũ Dei veniat: vocantes hi ſimiliter Regnum, prædictam poteſtatem. Lucas etiam de legali paſcha Chriſtum ait dixiſſe, Non edam ex eo donec compleatur in regno Dei, quod videlicet erit in ſeculo venturo: tunc enim paſcha perficiet & perfectius & purius immolans ineffabile verbum Act. 10. Infra. 28.

bum diuinitatis & humanitatis ſuæ,gladio doctrinę diſſecans illud ac diuidens his qui ſacrorum ſuorum doctrina digni erunt.Quod autem vel quantum gaudium eſt,vt nos quidem diſcamus,ille vero doceat:& vna cum eiſipſis eius diſcipulis verbum participemus, ſicut ait Gregorius Theologus. Pulcherrima eſt de tali paſcha philoſophia. Sed de
Luc.22. his hactenus. Nunc autem Lucæ verba tractanda ſunt ac cōcilianda, quatenus poſſibile fuerit. Ait enim ille Chriſtū primo quidē ſumpſiſſe poculum & gratias egiſſe ac dixiſſe: Accipite hoc & diuidite inter vos. Deinde ſumpſiſſe panē & gratias egiſſe ac diuiſiſſe:Similiter autē & poculum ipſum. Vnde videtur de duobus loqui poculis. Non eſt aūt ita,ſed primum quidem ſumpſit poculum & benedixit ac dixit: Accipite hoc & diuidite inter vos. Deinde quum addidiſſet,Nequaquam bibam de hoc fructu vitis donec regnum Dei veniat: timore mortis ſuæ turbauit eos. Vt autem veriſimile eſt,facta concertatione ac confuſione,repoſitum eſt poculum. Deinde aliquanto poſt tempore facta ſunt quæ ſequūtur,ſiue panis ſiue poculi traditio. Quū enim dixerit euāgeliſta de pane,quod vbi gratias egiſſet fregit ac dedit eis;deinde ſubiunxerit,Similiter & poculum ipſum: oſtendit quod illud ipſum fuit poculum quod prius acceperat. Non enim ſimpliciter dixit,Similiter & poculum;ſed,Similiter & poculum ipſum,addito videlicet articulo, & rem de qua facta eſt mentio ſignificando. Præterea quod ſubiungitur,Hoc ipſum poculum nouum teſtamentum eſt in meo ſanguine: & ſi ſcabroſa loquutio videatur,nihil tamen differt a dicto ſermone, quē Matthæus & Marcus ſcripſerunt. Illi ſiquidem dixerunt,Hic eſt ſanguis meus qui eſt noui teſtamenti,hoc eſt,qui nouum tradit teſtamētum. Hic autem ait,Hoc ipſum poculum nouum teſtamentum eſt, qd' ego nunc teſtor præcipiens vobis, vt ita faciatis. Hoc autem nouum teſtamentum eſt in meo ſanguine.vetus enim teſtamentum irrationalis animalis ſanguinem habebat. Similiter & quod ſequitur, Veruntamen ecce manus tradentis me mecum eſt in menſa, ſimile eſt illi qđ' dicitur, Qui manducat mecum:aut, Qui intinxit mecum manum in catino. Hoc autem poſuit Lucas poſt panis & poculi diuiſionem: Mattheus & Marcus ante illam. Vnde apparet,quod hoc bis dixerit Chriſtus, & ante myſteriorum traditionem quando in catinum intingentes edebant:& poſt traditionem quando rurſus appoſitus eſt catinus. Et hoc etiam magnam habet dubitationem:quo modo quum Matthæus dixerit Chriſtum ante traditionem myſteriorum manifeſtaſſe proditorem,reſpondens illi, Tu dixiſti. Rurſus Iohannes poſt myſterio-
Iohan.13. rum traditionem ignorantes ſcribit diſcipulos ac hæſitantes:quando & ſeipſum a Petro incitatum,interrogaſſe dicit præceptorem, & ſibi datum eſſe ſignum intinctam offulam. Manifeſtū enim eſt,quod hoc poſtea factum eſt. Nam accepta,inquit,ille offula,exiuit continuo: Cæteris quidem enarratoribus nulla cura digna apparuit præſens quæſtio: nos autem quod poſt multos labores intelleximus,in medium afferemus. Percepimus ſane quod ante panem & poculum diſcipulis pariter interrogantibus,Chriſtus ſignum dedit commune,Qui intinxit

inquit

inquit mecum: & qui intingitur. Siquidem omnes & intinxerant, & adhuc intingebantur. Deinde proditore ſingulariter interrogante, addidit particularius dicens, Tu dixiſti. Sed prius quidem indicium magis obumbrauit: ſecundum autem, minus quidem, attamen etiam hoc benignitate obumbrauit: vt Iudas cognito tam a communiori ſigno, q̃ a particulariori quod non lateret, pœnitentia duceretur antequam cęteris diſcipulis manifeſtaret. Verum hi neq; a priori indicio, neq; a poſteriori intelligere potuerũt quis eſſet proditor: illud enim, Tu dixiſti, ænigmati ſimile erat. Nec enim manifeſte confeſſus erat, Ego ſum, ſed per interrogationem Nũquid ego ſum? Itaq; tacuerũt, ne quo modo tã q̃ inſenſatis exprobraret Chriſtus: Nã & hoc alibi paſſi ſunt. Iudas vero a ſecundo quidẽ indicio intellexit, quod a Chriſto cognitus eſſet: putãs tñ ſe diſcipulis nõdum manifeſtatũ eſſe, quũ illi non intellexiſſent, ignorantem ſe finxit, ſumpta a clemẽtia pręceptoris fiducia. Poſt diuiſionẽ aũt myſteriorũ rurſus ſaluator de proditione teſtatur ſiue proteſtatus eſt, veluti ſcripſit Iohannes, vt vel ſic Iudas tantã expertus longanimitatem, nec manifeſte traductus, neq; myſterijs fruſtratus, ſed æque cum diſcipulis horum particeps effectus, melior ac mente ſanior efficeretur. Statim ergo diſcipuli, iam vlterius tolerare nequeuntes: plurimum enim anxij erant, & ad ſeinuicem reſpiciebant, hæſitantes de quo diceret: ipſi quidem interrogationem facere auſi non ſunt, ob eam quam paulo ante diximus cauſam: ſed hanc Petrus Iohanni commiſit, tanquam maxime a pręceptore dilecto, & tunc in eius ſinu recumbenti: at ille conuerſus, & cum reuerentia ſuper pectus eius recidens: in aurem interrogauit. Et tunc ſaluator cognito quod Iudas incurabilis permaneret: nec ſic quidem publicauit eum: ſed reſpondit et ipſe in aurem, Ille eſt, cui ego intinctum panem porrexero: & intinctũ panem dat Iudæ Simonis Iſcariotæ. Sciens ergo Iudas quod hoc ſignum erat, tum a ſecreta Chriſti ad Iohannẽ colloquutiõe, tum quia ſoli ipſi talis offula data erat: hæc enim alia erat a pane, qui omnibus diuiſus eſt. Præterea quum audiſſet, Quod facis, fac citius: hoc eſt, quod cogitatione facis, perficito & opere: ſiquidem tempus iam appropinquabat. Quanquam adhuc diſcipulis ignota erant & quæ de offula erant, vtpote ſoli Iohanni ſecreto dicta. Alius itidem ſermo incertus erat ad quid dictus eſſet: quidam enim, inquit, putabant quia loculos habebat Iudas, quod diceret ei Ieſus, Eme ea quę ad feſtum nobis neceſſaria ſunt, aut pauperibus, vt aliquid daret. Tunc itaque non ferens infamiam, ſuſpicatus eſt enim, quod omnibus manifeſtatus eſſet, & diſcipulos quoq; timens, ne ſe forſitan diſcerperent, exiuit continuo: & ad inſidiatores abijt. Hæc autem omnia ſolus Iohannes retulit, vtpote ab alijs prætermiſſa. Illud vero, Quę ad feſtum nobis neceſſaria ſunt, multis enrarratoibus difficultatẽ ingeſſit. Diẽ enim paſchæ iã celebrauerãt, vt prædictũ eſt: Ergo manifeſtũ ẽ quoſdã diſcipulorũ cognouiſſe quã ob cauſam magiſter pręuenerat tẽpus celebrãdi paſcha: q̃dã vero intentũ eius ignorãtes putabãt ꝙ ipſum adhuc celebraturus eſſet in ipſa paraſceue. Aut feſtũ, intelligendũ ẽ de feſto azymorũ.

Supra.15.

Quare

Quare vero dicatur dominus Iohannem diligere, & quare in ſinu ei⁹ recubuerit, dicetur annuente domino in enarratione euangelij ſecundum Iohannem. Quod ſi Lucas ait in Iudam ingreſſum eſſe ſatanam priuſquam loqueretur cũ principibus ſacerdotũ & magiſtratibus de ꝓditione: Iohannes vero poſt acceptam offulam, nulla eſt contradictio. Primum enim ſatanas experimentum ſumebat, miſerumq; explorabat: poſtmodum vero cognito quę deſignata erant, iam velut incorrigibilem magna fiducia ingreſſus eſt. Nec tamen deſpiciendo diuina myſteria ingreſſus eſt: id enim nequaquam fieri potuit, ſed ꝙ hũc ſciret indignũ qui in his verſareť, & ꝙ inde nullam ſumptur⁹ eſſet vtilitatẽ.

Et dictis laudibus exierunt in montem oliuarum.) Gratias quidem egit ante diſtributionem, laudes autem dixerunt poſt diſtributionem: vt et nos ita faciamus, gratias Deo agentes, ipſumq; glorificantes, qui nos huiuſmodi bonis dignos duxit. Exiuit autem in montem oliuarum, ne occultari videretur, & ne propter eum in ciuitate fieret ſeditio.

Iohan.18. Mons vero oliuarum vltra torrentem Cedrõn erat, iuxta Iohannis ſcripturam: vbi erat hortus in quem ingreſſus eſt ipſe & diſcipuli ei⁹. Sciebat autem inquit & Iudas, qui tradebat eum, locum, quod frequẽter conueniret illuc Ieſus cum diſcipulis ſuis. Manifeſtum eſt ergo quod ſæpius foris pernoctabat in montibus, tum vt abſque vlla diſtractione oraret, tum etiam vt diſcipulis ſecretiores ſermones communicaret. Siquidem priuſquam exiret in montem plurima dixit, quorũ quædã ſcripſit Lucas, quędam vero Iohannes.

Zachar.13. *Tunc ait illis Ieſus: Omnes uos offendiculum patiemini mea cauſa in hac nocte. Scriptũ eſt enim, Percutiam paſtorem & diſpergentur oues gregis.)* Offendiculum patiemini, hoc eſt excutietur a vobis fides quam in me habetis, ſiue fugietis. Eſt autem prophetæ Zacharię dictum quod ſequitur. Dicitur autem pater percuſſiſſe filium, vtpote permittens vt ipſe vulneraretur ſiue occideretur. Hinc itaque manifeſtum eſt, quod voluntate patris ac diuina diſpenſatione occiſus eſt.

Poſtquam autem reſurrexero præcedam uos in Galilæam.) Vbi triſtia prædixit, prædicit etiam conſolatoria. Præcedam, hoc eſt, præueniam vos in Galilæam, ibi vos excepturus.

Reſpondens autem Petrus dixit ei, Et ſi omnes offendantur tui cauſa, ego tamen nunquã offendar.) Quum maxime deprecari opus fuiſſet, ac dicere, Domine auxiliare nobis. Ille in tribus errauit. Primũ quod prophetę ac Chriſto contradixit. Secundo quod ſe alijs præpoſuit. Tertio quod in ſeipſo ſolo, & non in diuino auxilio fiduciam habuit: ideo etiam cadere permittitur, vt corripiatur ac diſcat non nimis in ſeipſo confidere: & cęteri quoq; corripiantur. Quod aũt ait Lucas, Simon Simon ecce ſatanas expetiuit vos, & cæt. alio dixit tẽpore, priuſquã videlicet egrederet in montẽ oliuarũ: ideo etiam alterius ſunt illa ꝓpoſiti ac ſermonis.

Ait illi Ieſus, Amen dico tibi, quod in hac nocte priuſquam gallus canat, ter me abnegabis.) Priuſquã gallus canat, id eſt, anteq̃ vllius tẽporis expleat ſonos. Solet nãq; gallus varijs tpibus ſępius canere, deinde ceſſare, & poſt aliquantũ tpis rurſus ab altero principio canere. Hoc autem Marc⁹ planius

nius ſignificauit dicens , Tu hodie in hac nocte priuſquam bis gallus
cecinerit,ter abnegabis me. Negationem vero dicit,aſſertionem, quod
ſe non nouerit Petrus . Dicit enim Lucas, Non canet hodie gallus pri-
uſquam ter abneges ,te noſſe me.

Dicit ei Petrus: Etiam ſi opus ſit me mori tecum,nequaquam te abnegabo)
Quanto firmius affirmat Chriſtus,tanto Petrus ediuerſo maiorē oſtē
dit fortitudinem: vehemens enim erat in ipſo affectus propriæ confi-
dentię, ideo miſerum patitur naufragium ; a diuino auxilio ſolus re-
lictus, vt eius arguatur infirmitas. Vide autem quomodo poſt hæc
ſit ad modeſtiam reuocatus. Siquidem quum poſt reſurrectionē de Io-
hanne dixiſſet, Domine hic autem quid? & impoſitum eſſet ei ſilen- *Iohan.1.*
tium,ilico obticuit. Et ante aſſumptionem quum audiſſet, Non eſt ve- *Act.1.*
ſtrum noſſe tempora vel occaſiones temporum,ſimiliter conticuit. Et *Act.10.*
poſt hæc de linteo quum audiſſet, Quę Deus purificauit,tu communia
ne dixeris,quanq̃ non intelligeret manifeſte quod dicebatur,non tamē
auſus eſt reſpondere. Hæc autem omnia caſus ille negationis corre-
xit. Et ante hoc quidem , quicquid erat fidei in ſe reponebat, dicens:
Ego tamen nunq̃ offendar: &, Nequaquam te abnegabo; quum adden-
dum fuiſſet, Si te habuero adiutorem. Poſtmodum autem de claudi ſa-
natione palam dicebat, Quid nos intuemini quaſi noſtra virtute aut *Act.3.*
pietate effecerimus vt hic ambularet? Hinc ergo magnum diſcimus
documentum, quod neq; humana promptitudo quicquā efficiat abſq;
diuino auxilio, neq; diuinum auxilium proſit abſque promptitudine
humana. Vtriuſque rei exempla ſunt Petrus & Iudas. Oportet ergo
neque obdormire, omni negotio in Deum reiecto; neque rurſum puta-
re ſeipſos omne opus efficere. Siquidem nec totum operatur Deus, ne
ocioſi permaneamus ; nec totum nobis permittit , ne gloriemur , ſed
ab vnoquoque quod nociuum eſt auferēs, quod vtile eſt,nobis reliquit.
Permiſit itaque cæterorum principem cadere, non propter dictas tan
tum cauſas, verum etiam vt amplius amaret: cui enim dimiſſum fue-
rit amplius, hic amplius diliget. Et nos itaque credamus vbique Deo,
nec contradicamus, etiam ſi quod ab eo dicitur contrarium eſſe videa-
tur noſtris cogitationibus & aſpectibus: ſit tamen firmior ſermo eius
noſtris cogitationibus & aſpectibus. Ita quoque in adorandis myſte-
rijs faciamus, non ea ſolum quæ proponuntur intuentes, ſed ſermoni-
bus eius credentes. Quumq; ille dicat, Hoc eſt corpus meum: &, Hic
eſt ſanguis meus: & pareamus & credamus. Siquidem etiam in bapti
ſmo, ſenſibilis quidem eſt aqua , ſed intelligibile donum eſt regenera-
tio. Quia enim corpori conſerta eſt in nobis anima, in ſenſibilib⁹ in-
telligibilia tradidit nobis Deus.

Similiter & omnes diſcipuli dixerunt.) Imitantes & ipſi Petrum.

Tunc uenit cum illis Ieſus in uillam quæ dicitur Gethſemane , & ait diſcipulis: Sede- *Quod Hebræis ſo*
te hic donec uadam & orem illic.) Solus abit ad orationem, docens opor- *nat uallem pingue*
tere eum qui feruenter oraturus eſt, ſolitarium orare. *dinum . Siquidem*
גיא Ge uallē ſignificat, & שמן Semen pinguedinem uel oleum: Vnde גי שמנים Geſemanim ual-
lem oliuarum uel pinguedinum.

Et aſ-

Et aſſumpto Petro, duobusq; filijs Zebedæi cœpit contriſtari & mœſtus eſſe.) Nō ad orationem eos aſſumpſit, ſed antequam oraret: vt ſeorſim ſeparatis ab alijs diſcipulis ſuam oſtenderet triſtitiam. Marcus autē dicit, quod cœpit expaueſcere, id eſt timere. Permiſit enim naturæ pati quod ſuū erat. ἀδημονεῖν autem (pro quo Mœſtum eſſe vertimus) ſignificat nūc acerbo eſſe animo. Mœſtitiam itaque & animi acerbitatem demonſtrat: oſtendens quod ſicut omnino Deus eſt, ita omnino homo eſt: ꝓprium eſt autem humanæ naturæ mœſtitiam pati propter mortem maxime violentam, hancque timere. Solis autem his demonſtratur, vt qui ſoli ſpectatores fuerant diuinę gloriæ ipſius in tranſfiguratione, et qui magis inter omnes poterant non turbari aut decidere.

Tunc ait illis Ieſus: Triſtis eſt anima mea uſque ad mortem: Manete hic, & uigilate mecum.) Manifeſtius naturæ pandit infirmitatem tanquam homo. Quod autem ait, Vſque ad mortem, tantundē ē ac ſi dicat, Sicut in morte. Vigilare vero ſecum iubet eos conſolationis gratia, ſicut moris eſt in afflictionibus. Deinde etiam hos ibi relinquit, & ſolus abit ad orandum.

Et progreſſus puſillum procidit in faciem ſuam.) Lucas vero etiam ſpatij dixit menſuram, quod auulſus eſt ab eis q̄tum iactus eſt lapidis.

Orans & dicens: Pater mi ſi poſſibile eſt, tranſeat a me poculum iſtud. Veruntamen nō ſicut ego uolo, ſed ſicut tu.) Dicens, Si poſſibile eſt tranſeat a me poculū iſtud, humanum demonſtrauit timorem, poculum vocans mortem. Dicens autem, Veruntamen non ſicut ego volo, ſed ſicut tu, docuit ꝙ natura licet retrahente, ſequi oporteat Dei voluntatem, illamque proprię voluntati prępонere, tanquam maxime vtilem. Quod vero ait, Veruntamen non ſicut ego volo, ſed ſicut tu: planius retulit Lucas dicens, Veruntamen non mea voluntas ſed tua fiat. Marcus autem dicit quod orabat, vt ſi poſſibile eſſet, tranſiret a ſe hora, videlicet mortis. Et quod dicebat, Abba pater omnia tibi poſſibilia ſunt, tranſfer poculum hoc a me, ſed non quod ego volo, ſed quod tu. Dictio Abba Hebraica eſt+, ſignificans idem quod pater: ideo quoque ſua interpretatio appoſita eſt. Quod autem additur, Sed nō quod ego volo, ſed quod tu, defectiua oratio eſt: deficit enim, Fiat: nam completa oratio eſt: Fiat non quod ego volo, ſed quod tu. Apud Lucam vero ſcriptū eſt, Pater ſi vis transferre poculum hoc a me: & ſimiliter eſt oratio defectiua: deficit enim, Transfer. Vt homo autem dicebat, Si poſſibile eſt, hoc eſt quatenꝰ fieri poteſt: humanū eſt enim timere. Veriſimile eſt aūt oīa ꝑ partes dicta eſſe. Solemus enim in precationibus vnū & idē vario mō dicere.

Imo אבא *abba Chaldaicum potius eſt: nam Hebræi* אב *ab dicunt.*

Et uenit ad diſcipulos, & reperit eos dormientes, & ait Petro: Sic?) Sic per modum interrogationis legendum eſt. Pudore namq; affecit eum. Atq; etiam alij dormiebant. Sed hunc vehementius obiurgauit tanq̄ magis temerarium, dicens: Sic te promiſiſti facturum?

Non potuiſtis una hora uigilare mecum?) Mecum mori promiſiſtis, et non potuiſtis vna hora vigilare mecum? Marcus autem ait dixiſſe Petro: Simon dormis? Non potuiſti vna hora vigilare? Pręcipue enim ad illum direxit ſermonem, deinde etiam ad alios.

Vigilate

Vigilate & orate ut non intretis in tentationem.) Non vobiſipſis confi-datis, neq; magna promittatis, ſed attendite & orate ne intretis in tentationē. Quidā vero, Tentationē interpretantur hic de negatione.

Spiritus quidē promptus eſt, caro autem infirma) Anima quidem prompta eſt, & audenter accedit periculū: caro vero quum infirma ſit, formidat, nec adeo cōſtans eſt: ideo cōuenit ne promptitudinē aīę attendētes inſoleſcant, ſed carnis infirmitatem aduertentes modeſti ſint.

Rurſus ſecundo abijt & orauit dicens: Pater mi ſi non poteſt hoc poculum tranſire niſi bibam illud, fiat uoluntas tua.) Marcus autem ſcripſit quod eundem dixerit ſermonem. Veriſimile eſt ergo & hunc & illum dixiſſe.

Et uenit & reperit eos iterum dormientes. Erant enim oculi eorum grauati.) Grauabantur non tantum ſomno, ſed & mœrore, ſicut dixit Lucas. Iam enim certiores facti erant de morte ipſius. Marcus vero dixit, Et neſciebant quid ei reſponderent.

Et relictis illis abijt iterum, & orauit tertio eundē ſermonem dicens.) Secundo & tertio orauit, docens quod ſępius orare oporteat, & non defatigari. Venit autem ſecundo ad diſcipulos, conuincens infirmitatem illorum, qui poſt correptionem meliores redditi non fuiſſent, ſed adeo ſomno demerſi eſſent, vt neq; reſpondere ei poſſent: ideo tunc non obiurgauit eos. Lucas autem latius dixit, quod apparuit illi angelus de cœlo confortans eum: dicens videlicet ei tanquam homini vt confortaretur ac roboraretur. Quodq; factus in agonia, hoc eſt angore correptus protendebat orationem: docens nos, vt in neceſſitatibus orationem protendamus. Et quod factus eſt ſudor eius ſicut grumi ſanguinis decurrentes in terram. Grumi ſanguinis, hoc eſt, craſſiſſimę ſanguinis guttæ: ſignificans non quod ſanguinem ſudauerit, ſed quod craſſos deduxerit ſudores. Ne fictio videatur quod factum eſt, non in facie tantum mœſtitiam demonſtrat, ſed & manifeſtius hunc prodit: & orat frequentius: angelusq; ei apparet, ad fortitudinem exercens: & angore corripitur, ac protendit orationem: craſſique defluunt ſudores. Hęc autem omnia & facit & patitur confirmans, quod non phantaſtice humanitatē aſſumpſerit, ſed iuxta veritatē. Etenim ſi etiā his ita factis quę ad humanitatem pertinebant, quidam adhuc eius incarnationem non credunt, quāto magis increduli eſſent, ſi hęc facta non fuiſſent? Dignum eſt autem, vt inquiramus, vnde didicerint euangeliſtæ, quid tunc orans dixerit, & quoties orauerit: ac vt ſemel dicam de angelo & cęteris quę ab hoc loco ſequuntur? Siquidem diſcipuli omnes tūc dormiebant, poſtmodum vero eo relicto fugerunt. Mihi ſane apparet quod poſt reſurrectionem pręceptor ipſe etiam hęc diſcipulis dixerit, quando per dies quadraginta eis apparuit, ſicuti refert Actorum liber. Act. 1.

Tunc uenit ad diſcipulos ſuos & ait illis: Dormite iam & requieſcite.) Pudore ſuffundens eos ac obiurgans hoc dicit, quod in articulo periculi dormitarent, quum tamen multis eos vigilare pręcepiſſet & orare: illi aūt obliuioni cuncta tradidiſſent, ac ſi diceret: Ex quo hactenus nō vigilaſtis, iā deinceps dormite & requieſcite, ſi poteſtis.

Propterea nos in Marco traduximus Completum eſt.

Ecce appropinquauit hora.) Hora proditionis. Marcus autem ait eũ ante hunc ſermonem dixiſſe ἀπέχει aufert, hoc eſt, accepit aduerſum me diabolus poteſtatem. Vel abſcedunt quæ de me ſunt, ſiue finem habent. Nam etiam apud Lucam dixit, Ea quę ſunt de me finem habẽt.

Et filius hominis traditur in manus peccatorum.) Hoc manifeſtum eſt.

Surgite eamus: ecce appropinquauit qui me tradit.) Etiam hinc oſtendit, quod voluntarie pateretur. Præſciens enim eos qui cũ proditore venirent, non fugit, ſed potius in occurſum eorum exire feſtinat, dicens, Eamus ad illos. Lucas autem ait eum dixiſſe diſcipulis, Vt quid dormitis? ſurgite & orate, vt non intretis in tentationem. Veriſimile eſt ergo hęc primum dixiſſe, deinde addidiſſe, Surgite eamus.

CAPVT .LXV. DE TRADITIONE IESV.

ET *adhuc eo loquente, ecce Iudas unus de duodecim uenit, & cum eo turba multa cum gladijs & fuſtibus, miſſa a principibus ſacerdotum & ſenioribus populi.)* Vnus de duodecim additur pro indicio ad ſignificãdum quod e primo diſcipulorum choro erat. Et poſitum eſt hoc in Iudæ accuſationem. Tangit autem hoc & alios diſcipulos, non tamen pudefiunt ſcribẽtes ea euangeliſtæ: Vbiq; enim veritati ſtudent. Iohãnes vero de Iuda dicit, quod ſumpta cohorte & a pontificibus & phariſæis miniſtris, venit illuc cũ laternis & facibus ac armis.

Iohan.18.

Qui autem tradebat eum dedit illis ſignum dicens, Quemcunq; oſculatus fuero, ipſe eſt, apprehendite eum.) Poſt tanta argumenta occultare ſtudebat quod ipſe eum proderet, ideo palam quidem non prodit, ſed oſculum effingit, fiduciam habens de manſuetudine Saluatoris, quod eũ non repelleret, quũ id magis ſufficeret, vt eum confunderet, omniq; venia priuaret, qui adeo humanum prodebat. Timẽs autem ne forte inſidiatores effugeret, quod frequenter fecerat, admonet dicens, Apprehendite eum & abducite caute: hoc enim addidit Marcus. Sed Chriſtus hunc euincens, quod fruſtra ſe ficto ſigno munierit, ac oſtendens quod ſe inuitum nequaquã poſſent comprehendere, egreſſus dixit eis, ſicut ſcripſit Iohannes, Quẽ quæritis? Reſponderunt ei, Ieſum Nazarenum. Dicit eis Ieſus, Ego ſum. Stabat autem & Iudas qui tradebat eum, cum ipſis. Vt ergo dixit eis, Ego ſum, abierunt retrorſum, & ceciderunt in terram. O verbi potentiam. Non potuerunt ſuſtinere tantum, Ego ſum: ideo quum & faces haberent & lampades, excæcati ſunt vna cum proditore. Præterea quum gladijs & fuſtibus armati eſſent, diſſoluti ſunt & ceciderunt. Poſtquam autem ſuam oſtendit virtutem, deinceps permittit, ac iterũ interrogauit eos, Quem quæritis? At illi dixerunt, Ieſum Nazarenũ. Reſpondit Ieſus: Dixi vobis, quod ego ſum. Si ergo me quæritis, ſinite hos abire. Iudas vero his quoq; ita factis, non eſt mutatus: nec minimo quidem puncto ab his quæ diſpoſuerat, diſceſſit.

Et confeſtim accedens ad Ieſum dixit, Aue Rabbi: & oſculatus eſt eum.) Ait autem Lucas dixiſſe Chriſtum Iudę quum accederet, vt oſcularetur eũ,

Iuda

Iuda oſculo filium hominis tradis? Patienter enim expreſſit ei, quo ſine fuerit ille oſculatus: & exprobrauit quod amoris ſignum, feciſſet ſignum proditionis: & tamen non repulit, ſed & oſculum ſuſcepit, & ſe vt abduceretur prębuit. Ille autem quum tantum accepiſſet experimentum virtutis illius & humanitatis ac manſuetudinis, omni tamē permanſit fera crudelior.

Ieſus autem dixit ei, Amice ad quod † ueniſti.) Vide miſericordiam inenarrabilē. Siquidem donec traditus eſt, fuit illi cura de proditore. Ideo etiam nunc amicum nominauit eum, qui erat inimicus. Quod autem addit, Ad quod veniſti, non eſt per modum interrogationis legendum: ſciebat enim ad quid venerat: ſed enūtiatiue: ſignificat enim: Ad id propter quod aduenisti, id eſt iuxta intentum tuum operare relicto velamento. Finis ſiquidem erat proditio, velamentum autem, oſculum & ſermo.

Quod Græce habetur ἐφ' ᾧ, capi poteſt pro ad quid & pro ad quod, uel ꝓpter quod, interrogatiue uidelicet, uel relatiue capto ᾧ

Tunc accedentes iniecerunt manus in Ieſum, & apprehenderunt eum.) Secundum datum ſignum.

Et ecce unus ex his qui erant cum Ieſu, extenta manu exemit gladium ſuum, & percutiens ſeruum pontificis, amputauit illius auriculam.) Lucas autem ſcripſit, Videntes hi qui circa ipſum erant quod futurum erat, dixerunt ei, Domine percutiemus ne gladio? Et percuſſit vnus quiſpiam ex eis ſeruum principis ſacerdotum, & amputauit auriculam eius dextram. Iohannes vero eum quoque manifeſtauit qui percuſſit dicens, Simon ergo Petrus quum haberet gladium, exeruit eum, & percuſſit pontificis ſeruum, amputauitq́ auriculam eius dextram. Erat autem nomen ſeruo Malchus. Nam cum adhuc cæteri interrogarent, ipſe nō expectata reſponſione, vtpote feruentiſſimus; percuſſit quidē in caput, ſed auriculā amputauit. Habebāt enī duos gladios, ſicut dixit Lucas, quos vt veriſimile eſt a cœna ſumpſerāt: quibus vtpote magnis vti poſſent in auxilium aduerſus eos qui inuaſuri erant. Videns autem Ieſus quod factum erat, dixit, Sinite huc vſque, tactaq́ illius auricula ſanauit eum. Nam & hoc addidit Lucas. Dicens itaq́ Chriſtus, Sinite huc vſque, oſtendit quod iuxta diſpenſationem ablata ſit ſeruo principis ſacerdotum auricula, in ſignum quod principes ſacerdotum præ inuidia auditu priuati eſſent, ne audirent & intelligerent eas quæ de ipſo erant prophetias. Sanans autem illum, oſtendit miſericordiam quam erga illos haberet, quodq́ de illis ſi libuiſſet, pœnas ſumpſiſſet: verum oſtendit oportere potius beneficio afficere malefacientes. Sed quomodo is, qui de non vlciſcendo mandatum acceperat, gladio percutit? Primum quidem non pro ſeipſo hoc fecit, ſed pro præceptore. deinde, nondum perfectus erat: poſtmodum autem videas hunc ſexcentas pati iniurias, atq́ omnia manſuete tolerantem. Admirari etiam quiſpiam poterit, quomodo non comprehenderint diſcipulos ac trucidauerint propter id quod factum eſt in ſeruum principis ſacerdotum. Sed vere ipſa virtus quæ hos excęcauerat ac proſtrauerat, illa etiam tunc iram, quā de auriculæ amputatione conceperant, diſperſit.

Tunc ait illi Ieſus, Conuerte gladium tuum in locum ſuū. Omnes enim qui accipiunt gla-

dium, gladio morientur.) Vbi eum increpaſſet docuit, neq; etiam pro Deo defendendo vtendum eſſe gladio †. Per gladium vero omnia arma, prohibuit. Quod autem dicit, Omnes qui accipiũt gladium, prophetia eſt perditionis Iudęorum, qui aduerſus ipſum venerant. Iohan nes vero ait eum dixiſſe: An non bibam poculum quod dedit mihi pater? oſtendens hæc non a poteſtate illorum fieri, ſed patris permiſſione, quodq; patri ſit obediens vſq; ad mortem.

Loquitur de priuata pſona.

An putas quod non poſſim modo rogare patrem meum, & exhibebit mihi pluſquã duodecim legiones angelorum?) Legio agmen eſt militare maximi numeri. Non dixit autem, Poſſum eos perdere, ne abſurda loqui videatur, propter ſuſceptas affectiones: mœrorẽ videlicet, pauorem, agoniam, ſudores, & quęcunq; paulo ante tanq̃ homo paſſus eſt. Nondũ enim eã quã decebat, conceperant de eo opinionem, & idcirco humilia de ſe loquit̃. In tanto autem numero legiones dixit angelorum, vt abunde confortet eos, qui timore erant pene emortui. Vnus ſiquidem angelus quõdam centum octogintaquinque millia hoĩm breui tẽpore interfecit.

4.Reg.29. 2.Paralip.32.

Quomodo ergo complebuntur ſcripturæ, quod ſic oportet fieri?) Niſi ita interemptus fuero inquit, quomodo complebuntur ſcripturæ propheticæ, quotquot de morte mea loquuntur? quæ ſcribunt quod ita oporteat fieri, quod ita oporteat me mori.

In illa hora dixit Ieſus turbis, Tanquam ad latronem exiſtis cum gladijs & fuſtibus, ut comprehenderetis me: Quotidie apud uos ſedebam in templo docens, & non apprehẽdiſtis me) Oſtendit his quoq;, quod non ſua virtute apprehenderint eum. Sicut enim tunc non potuerunt eum apprehendere, ita neq; nunc, niſi omnino voluiſſet. Lucas vero ait hæc eum dixiſſe his, qui venerant ad ipſum, principibus ſacerdotum ac magiſtratibus templi & ſenioribus. Veriſimile eſt autem, & his & illis eum dixiſſe. Apparet ergo ꝙ Iudas quidem ſumpta cohorte, & a pontificibus & phariſęis miniſtris, præceſſerit. ſequuti ſunt autem eum quidam etiam ſummi ſacerdotes ac magiſtratus templi & ſeniores, quos nunc Lucas ſignificauit: ſimul quidem vt eos qui miſſi erant incitarent: ſimul etiam ne muneribus allicerentur. Magiſtratus vero templi dicit eos, qui illud cũ militibus ſeruabãt, cũ quibus etiã ſuperius loquutus eſſe dicitur Iudas.

Ieſa, 50.53. Ierem.11.12.

Hoc autem totum factum eſt ut complerentur ſcripturæ prophetarum.) Hoc totum, puta quod me voluerim apprehendi, factum eſt vt complerentur ac perficerent̃ ſcripturę prophetarũ, quotquot narrant de morte mea.

Tunc diſcipuli eius omnes relicto eo fugerunt.) Audito quod voluntarie ſeipſum traderet ſecundum ſcripturas: & viſo quod deinceps futurũ non erat vt effugeret, tunc fugerunt iuxta infallibile ipſius vaticiniũ. Marcus vero addidit, quod vnus quiſpiã adoleſcentulus ſequebatur illum circumamictus ſindone ſuper nudum, & apprehendunt eum adoleſcentuli. At ille relicta ſindone, nudus fugit ab eis. Quidam itaque aiunt a domo illa fuiſſe adoleſcentulum, in qua Chriſtus paſcha manducauerat. Alij autem hunc fuiſſe dicunt Iacobum fratrem domini, qui etiam tota vita ſua vnica veſte vtebatur. Circumamictus autẽ erat ſindone ſuper nudum, videlicet corpus.

At illi

At illi apprehenſum Ieſum adduxerunt ad Caiapham pontificem, ubi ſcribæ & phariſæi congregati erant.) Similia quoq; ſcripſerunt Marcus & Lucas: at Iohannes latius ac diligentius ſcribens ea quæ ab hoc loco ſequuntur, Iohan.18. vtpote qui rebus illis adfuit, dicit. Cohors igitur & tribunus ac miniſtri Iudæorum comprehenderunt Ieſum, & ligauerunt eum, ac duxerunt eum ad Annam primum: erat enim ſocer Caiaphę, qui erat pontifex anni illius. Deinde vbi particulariter recitauit quę in domo Annę facta ſunt, quę alij prætermiſerunt euangeliſtę, tandem dicit, Et miſit eum Annas ligatum ad Caiapham pontificem.

Petrus autem ſequebatur eum procul uſque ad atrium principis ſacerdotum.) Reuerſi ſtatim, ipſe & Iohannes ſequebantur: Iohannes vero permiſſus quoq; eſt appropinquare, vtpote notus pontifici, ſicut ipſe ſcribit. Cæteri autem tres euangeliſtæ concorditer Petri tantum meminerūt, neceſſitate ducti, vt oſtenderent Saluatoris vaticinium de illius negatione fuiſſe completum: vtq; oſtenderent quantum ſit malum in ſeipſo quempiam, non in Deo confidere. Iohannes vero ſuiipſius etiam fecit mentionē diligentię cauſa: ne tamen ſeipſum laudare videatur, utpote quod in eiuſmodi periculis ſequutus ſit, nomen proprium conticuit et dixit: Sequebatur autem Ieſum Simon Petrus & alius diſcipulus.

Et ingreſſus intro, ſedebat cum miniſtris ut uideret finem.) Tres quidem euangeliſtæ tres Petri negationes in Caiaphæ domo factas eſſe dicūt, Iohannes autem in domo Annæ ſoceri ipſius, nec tamen ob hoc inter eos eſt diſſonantia. Siquidem amborum vna domus erat, idemq; atriū, habens in ſe duo habitacula a ſeinuicem ſeparata. Scire autem oportet, quod Matthæus dicit ancillam primum terruiſſe Petrum: exinde alteram: poſtmodum vero aſtantes. Marcus vero primū ancillam, exinde rurſus eandem ipſam, poſtmodum aſtantes. At Lucas primū ancillam, deinde alterum, & poſtmodum alium quendam. Iohannes autē primum ancillam oſtiariam: exinde quoſdam: tertio vnum ex ſeruis pō- Nota tificis, eius cognatum cui Petrus auriculam abſciderat. Si tamen aduertamus, nec ſic diſſonantia vlla reperitur. In prima ſiquidem negatione eadem ancilla apud quatuor euangeliſtas fuiſſe memoratur: in ſecunda vero quoſdam oſtendit Iohannes interrogaſſe Petrum: at hi q- dam, erant ancilla de qua dixit Matthæus, & prior ancilla de qua ait Marcus, & alter de quo ſcripſit Lucas. In tertia autem negatione eodem modo Marcus & Lucas dixerunt, aſtantes ſcilicet interrogaſſe Petrum, in quibus erat & alius de quo apud Lucam, & hic eſt qui a Iohāne dicitur ſeruus pontificis. Poſtquam ergo ea quæ neceſſaria erant ſignificauimus, declaranda ſunt quæ vlterius ſequuntur. Quæ in domo Caiaphę facta ſunt, non ſunt recitata a Iohanne, eo quod a cæteris dicta eſſent.

Principes autem ſacerdotum & ſeniores, totumque concilium, quærebant falſum teſtimonium aduerſus Ieſum, ut eum morti traderent, & non inueniebant.) Vt illis quidem videbatur, verum teſtimonium: vt autem rei veritas erat, falſum teſtimonium. Vel etiam quum ſcirent, quod aduerſus innocentem verum teſtimonium non inuenirent, iam falſum quoq; exquirebant te-

ſtimonium. Volebant ſane tanquam reum condemnare illum, ideo etiam forum iudiciale effingunt, ac falſum teſtimonium quærunt: ipſi & iudices & accuſatores effecti, & ſtudebant eum apud ſe condemnare: nam apud iudices diffidebant, quod huius negotij eſſent reportaturi victoriam.

Quumque multi falſi teſtes acceſſiſſent, non inueniebant.) Nam contraria ſibi mutuo teſtabantur. Ait enim Marcus: Et idonea teſtimonia non erant. Completa eſt autem & Dauidica prophetia quæ dicit, Quæretur peccatum illius & non inuenietur.

Pſalm. 9.

Poſtmodum uero acceſſerunt duo falſi teſtes & dixerunt: Hic dixit, Poſſum diſſoluere templum Dei, & in triduo ædificare illud.) Dixit, at non dixit Soluam,

Iohan. 2. ſed, Soluite: neq; de tēplo manufacto, ſed de proprio corpore. Propter hoc enim etiam hos euangeliſta falſos teſtes appellauit. Marcus vero ait: Et quidam aſſurgebant, & falſum teſtimonium aduerſus illum ferebant, dicentes, Nos audiuimus ipſum dicentem, Ego diſſoluam templum hoc manufactum, & in triduo aliud non manufactū ædificabo. Et nec ſic idoneum erat teſtimonium illorum. Multi ſiquidem de tali materia teſtabantur, duo vero concorditer ferebant, quos dixit Matthęus: alij vero duo diuerſa loquebantur, propter quod dixit Marcus, ꝙ non erat idoneum teſtimonium illorum.

Et ſurgens princeps ſacerdotum ait illi: Nihil reſpondes? Cur iſti aduerſum te teſtimonium ferunt? Ieſus autem tacebat) Videns & iudicij forum iniquum: nam latronum iudicio ſimile videbatur, & tyrannicum tribunal. Sciens etiam quod apud huiuſmodi fruſtra reſponſurus eſſet, tacebat.

Et reſpondens ſummus ſacerdos, dixit ei, Adiuro te per Deum uiuum, ut dicas nobis, an tu es Chriſtus filius Dei.) Adiurauit, volens eum ad reſponſionem attrahere: vt hac facta, hūc ex ea cōdemnaret. Addidit autem Filius Dei, quia etiam reges & prophetæ Chriſti dicebantur a χρίεσθαι, hoc eſt vngi. Marcus vero ait, Fili⁹ benedicti, ſiue, Dei q benedict⁹ ē & laudat⁹.

Dicit ei Ieſus, Tu dixiſti.) Etiam hic ablata dictione, An, relinquitur, Tu es Chriſtus filius Dei. Ait autem Marcus eum dixiſſe, Ego ſum: vtrumq; enim dixit, Tu dixiſti quod ego ſum. Sciens ergo quod non crediturus eſſet, tamen veritatem deponit, ne poſtmodum dicere poſſent: Si poſteaquā adiuratus eſt confeſſus fuiſſet, vtiq; crediſſem⁹.

✝ *Veruntamen dico uobis: Amodo uidebitis filium hominis ſedentem a dextris uirtutis✝, & uenientem in nubibus cœli.)* Amodo, hoc eſt, non longo poſt tempore. Significat autem tempus poſt reſurrectionem. Videbitis me qui a vobis interimor ſedentem a dextris virtutis quæ eſt Dei, hoc eſt, breue erit tempus inſidiarum quæ in me incitatę ſunt: Paruo enim explеto tempore ſuperior omnibus inimicis meis efficiar.

✝ *✝ Eodem uidelicet throno cum Deo & patre. Inſuper Venientem quoque ſecundo ſuo aduentu in nubibus cœli tanquam Deum. Videbitis autem dixit, non quod hi eum eſſent ita uiſuri: ſed proteſtatus eſt quod ita uenturus eſſet: aut ad eos dirigitur ſermo qui ex eis credituri erant. Præterea uerbum, Videbitis, ſignificat etiam Cognoſcetis. Dicit autem apud Lucam: Ex hoc tempore erit filius hominis ſedens a dexteris uirtutis Dei.*

Tunc ſummus ſacerdos diſcidit ueſtimenta ſua dicens, Blaſphemauit: quid amplius egemus teſtibus?)

mus teſtibus?) Moris erat Iudęis, quum aliquid triſte vidiſſent, vel audiſſent diſcindere veſtimenta ſua: quod etiam nunc ſummus ſacerdos fecit, tanquam audita blaſphemia intolerabili. Et hoc facto, licet inuitus, ſimul prophetauit quod diſcindendus eſſet pontificatus Iudæorũ.

Ecce nunc audiſtis blaſphemiam eius. Quid uobis uidetur?) Auxit etiã ſuo dicto accuſationẽ, & blaſphemiã vocans reſponſum, & pręiudicio damnans eum, & exinde cæteris viam faciens ad eum condemnandum, quaſi ſcilicet manifeſtato eis delicto, cogens eos ad pronuntiandam ſententiam, vt ita roboretur condemnatio, & ex hoc, tanquam reum Pilato tradant vt interimatur.

At illi reſpondentes dixerũt, Reus eſt mortis.) Quod volebant ſtatuerunt. Nam corrupta mens, corruptam fert & ſententiam. Lucas vero ſcripſit, quod duxerunt illum in concilium ſuum dicentes, Si tu es Chriſtus, dic nobis. Ait autem illis, Si dixero vobis non credetis: quod ſi etiam interrogauero, non reſpondebitis mihi, neq; abſoluetis. Ex hoc tempore erit filius hominis ſedens a dextris virtutis Dei. Dixerunt autem omnes: Tu ergo es filius Dei? Ipſe vero ait ad illos, Vos dicitis quod ego ſum. At illi dixerunt, Quid amplius nobis opus eſt teſtibus? ipſi enim audiuimus ex ore eius. Veriſimile eſt enĩ & ſummum ſacerdotem & confeſſores interrogaſſe & examinaſſe eum: rurſumque ipſum & illi & iſtis reſpondiſſe. Quare autem occulte ipſum non occiderunt? Ne inuidia moti occidiſſe eum viderentur. Studebãt ergo publice illum tanquam maleficum occidere; perdere nitentes opinionem quam de eo turbæ conceperant. Ideo etiam petierunt, vt crucifigerent eum: & ſimul cum eo latrones crucifixerunt. E diuerſo autẽ factum eſt q̃ illi optauerant. Nam quia publice interemptus eſt, magis reſplenduit gloria eius. Rurſumq; in ſepulchro ſigilla, militumq; cuſtodia veritatem magis effulgere fecerunt.

Tunc expuerunt in faciem eius.) Horreto cœlum & terra, vniuerſaq; creatura, in quam faciem, quam intulerunt iniuriam.

Et colaphis eum ceciderunt. Alij autem alapas in faciem eius dederunt, dicentes, Prophetiza nobis Chriſte, quis eſt qui te percuſſit?) Quia a multis propheta dicebatur, verberabant eum tanquam falſum prophetam, facie eius veſte cõtecta, ne videret, ſicuti Marcus & Lucas dixerũt. Nunc autem cædebant, nunc vero alapas dabant dicentes, Prophetiza nobis Chriſte, q̃s eſt qui te percuſſit? Eſt autem colaphus verberatio quæ in collo fit vacua manu vt ſonum ædat; alapa vero in faciem datur. Poſt iniuſtam enim condemnationem tanquam abiectum quempiam & triobolarem in medio ſumentes, hi quidem quicquid in buccam veniebat debacchabantur in eum, non liberi ſolum, ſed & ſerui: alij vero omnimodã aduerſus eum mouebant inſaniam, gaudentiq; animo rabiem euomebãt. Vniuerſa autem magno animo ſuſtinebat, docens nos iniurias tolerare. Et erat apud illos vehemens prauitatis abundantia, apud hunc vero tolerantia. Eſt autem admiratione dignum, quomodo euangeliſtæ tanquam veritatis amatores, quę etiam maxime probroſa videntur, referunt, & neq; Iudam aut Iudęos tañ inimicos conuitijs laceſſunt:

neq; magiſtrum tanquam præceptorem,ſublimem efferunt, ſed quaſi nullo moti affectu omnia narrant,ac ſolius curam habent veritatis,et vbiq; ad id quod res poſtulat ſe conferunt.

CAPVT .LXVI. DE NEGATIONE PETRI.

PEtrus autem ſedebat foris in atrio. Et acceſſit ad eum una ancillula dicens: Et tu eras cum Ieſu Nazareno. Ille autem negauit coram omnibus dicens, Neſcio quid dicas.) Vide quomodo eum,qui paulo ante adeo ſeſe iactabat, infirma ancillulæ præceptorem negare fecit,vtpote diuina deſtitutum gratia.

Quum autem exiſſet in ueſtibulum, uidit eum altera ancilla, & ait his qui erant ibi, Et hic erat cum Ieſu Nazareno. Rurſumq; negauit cum iuramento dicens, Non noui hominem.) Heu qualem reddit eum timor. Non ſolum eum negauit, ſed etiam cũ iuramento. Exiuit autem non extra veſtibulum,ſed in veſtibulum,hoc eſt,priorẽ atrij partem. Nam Marcus προαύλιον dixit.

Et poſt puſillum acceſſerunt aſtantes & dixerunt Petro, Vere & tu ex illis es: ſiquidẽ loquela tua manifeſtum te facit. Tunc cœpit execrari & iurare, quod non noſſet hominem.) Marcus autem dixit: Nam & Galilęus es, & loquela tua conuenit. Habebant enim quippiam inſigne Galilæi in veſte,& quaſdam præterea idiomatis proprietates. Execrari aũt eſt deuouere. Vnde Marcꝰ ſcripſit ἀναθεματίζειν. Ambo vero hęc, maledictiões inferre ſignificãt.

Statimque gallus cecinit. Et recordatus eſt Petrus uerbi Ieſu, qui dixerat ei, Priuſquam gallus canat, ter me negabis.) Marcus autem dixit,quod cum Petrus ſemel negauit,tunc gallus primum cecinit: quando vero tertio negauit, tunc ſecundo cecinit. Notauit autem hoc, manifeſtans quod primũ gallicinium nõ admonuit eum. Rurſum autem Lucas ſcribit,quod poſtq̃ gallus cecinit, conuerſus dominus reſpexit Petrum, per aſpectum ad memoriã eũ reducens. Adeo enim illum deuicerat timor,vt paulominus fuerit emortuus: quumq; gallus non ſemel tantum, ſed & bis ceciniſſet,neq; ita ad ſenſum redierat,ſed opus etiã fuerat ſaluatoris aſpectu. Vide ergo infirmitatẽ in q̃ breui tempore tertio negauerit, & ſucceſſiue tres emiſerit negationes,non quęſtionibus examinatus,ſed forte fortuna in tranſitu requiſitus.

Et egreſſus foras fleuit amare.) Egreſſus eſt foras,ne forte flens,& ipſe apprehenderetur. Fleuit autem,non vtcunq;,ſed acerbe. Marcus autem dicit,quod adijciens fleuit: adijciens,hoc eſt incipiens. Iohannes vero hoc,tanquam ab alijs dictum prætermiſit. Vidiſti peccatum? vide & pœnitentiam. Ob hoc enim peccata & pœnitentię ſanctorum ſcriptæ ſunt. Permiſſus eſt autem cadere Petrus, non propter dictas tantum cauſas,ſed etiam vt ignoſcere diſcat his quoq; qui labuntur,horum imbecillitatem ex ſua cognoſcens: nam paſtor conſtituendus erat. Et vt magnorum factus operator miraculorum,modeſtus ſit, ac ſui caſus recordatus, Deo rem omnem aſcribat. Siquidem & Paulus cũ ten-
2.Cor.12. tationibus permiſſus eſt pugnare,ne extolleretur,vt ipſe ait. Potiſſimũ autem,vt peccatoribus clarum eſſet pœnitẽtiæ exemplũ. Si enim cęte-

rorum

rorum princeps Apoſtolorum, qui tales virtutes & viderat & fecerat, tandem in negationem lapſus eſt: deinde agnito delicto illũ pœnituit, & non ſolum breui tempore maculam omnẽ abſterſit, ſed & cæterorũ paſtor diſcipulorũ creatus eſt, & multorum ac magnorum operator miraculorum appellatus eſt: nullum qui ceciderit deſperare conuenit, ſed ilico pœnitentiam agere, quum diuitias cognoſcat manſuetudinis domini. Et hic quoq; obſeruandum, quod Matthæus quidem & Marcus ſcripſerunt, primum factam eſſe a principe ſacerdotũ interrogationem, deinde Iudæorum iniurias, & poſtmodũ Petri negationes. Lucas vero primum Petri negationes, deinde iniurias, poſtmodum facto iam die interrogationes. Illi ſiquidem non ſolum ea quæ facta ſunt retulerunt, ſed & ordinis rerum geſtarum curã habuerunt: hic aũt facta tantum relatione rerum perpetratarũ, ordinis curam non habuit.

Mane autem facto concilium inierunt omnes principes ſacerdotum ac ſeniores populi aduerſus Ieſum, ut eum morti traderent: ligatumque eum abduxerunt, & tradiderunt eum Pontio Pilato præſidi.) Similiter & Marcus & Lucas dixerunt: Iohannes vero ait, Ducunt Ieſum a Caiapha ad prætorium. Erat autem mane, et ipſi non introierunt in prætorium, vt non contaminarentur, ſed vt ederent paſcha. Per totam enim noctem examinauerant eum, & nunc transferebant. Sed o inſaniam. Cædem perpetrantes & ad mortem tradentes, non putabant ſe inquinari: ingredi aũt ad tribunal, contaminationem ducebant, culicem liquantes, & camelum glutientes. Cap.xxvii Marci. 15. Lucæ. 23. Iohan. 19.

CAPVT .LXVII. DE IVDAE POENITENTIA.

TVnc uidens Iudas qui tradiderat eum, quod damnatus eſſet, pœnitẽtia ductus, retulit triginta argenteos principibus ſacerdotum & ſenioribus dicens: Peccaui tradens ſanguinẽ innocentem.) Videns quod ad mortẽ condemnatus eſſet a Iudæis Chriſtus. Oportebat autem ante proditionem pœnitentia duci. Sed talis ẽ diabolus: ante peccatum non permittit videre malum, ne ſequatur reſipiſcentia: poſtq̃ aũt peccatum omnibus numeris eſt expletum, videre permittit, vt mœrore afficiat, & in deſperationem præcipitet. Peccaui inquit tradens ſanguinem innocentem, vt effunderetur.

At illi dixerunt, Quid ad nos? tu uideris.) Etiam Iudas dicens, Peccaui tradẽs ſanguinẽ innocentẽ, iniuſte eũ mori teſtatus eſt. Iudæi quoq; reſpondẽtes, Quid ad nos, tu videris: teſtimonio eius aſſenſerunt, & veritatẽ licet inimici, confeſſi ſunt inſtigante autem furore, oẽ crimẽ in Iudã declinantes, ipſi affectione iã ebrij, ad cædẽ Chriſti impelluntur.

Et proiectis argẽteis in tẽplo receſſit, et abiens laqueo ſe ſuſpẽdit.) Peccatũ quidẽ corã oibus cõfiteri, ac ꝓijcere argẽteos, reſipiſcentiæ fuerũt: laqueo vero ſe ſuſpẽdere, deſperationis. Agnouit ſiquidẽ & pœnituit eũ, ac cõfeſſus ẽ: veniã aũt ab eo q̃ hãc dare poterat, nõ requiſiuit: neq; enim ꝑmiſit eũ diabolus ſic pœnitẽtia duci, quo ad Chriſtũ iret in quem peccauerat: ſed hũc añ perfectã pœnitentiã abduxit, vtpote cõſciẽtiæ remorſũ nõ ferẽtẽ. Quũ ergo ad hũc clemẽtiſſimũ cõfugere oporteret, ille ad mortẽ potius confugit, vt a deſperata triſtiq; vita citius liberaretur.

Et neq;

Et neque id continuo aſſequutus eſt, prout cupiebat: agnitus enim a quibuſdam depoſitus eſt ne præfocaretur: deinde poſtq̃ in ſecreto quodam loco, modico vixiſſet tempore, præceps factus ſiue præcipitatus, inflatus, diruptus ac diffiſſus eſt medius: & effuſa ſunt omnia viſcera

Act.1. eius, ſicut ait liber Actorum. Quod ſi etiam in eo ſcriptum eſt, quod prædium comparauit de mercede iniquitatis, non tamen hoc fuit poſt ſtrangulationem, vt quidam putant. Id enim declarans Chryſoſtom⁹, agrum figuli fuiſſe dicit prædium illud. Triginta ſiquidem argentei quibus hic paratus eſt ager, ipſi Iudæ merces erat iniquitatis, quam aduerſus præceptorem perpetrauit. Quid enim huius proditione iniquius? Intelligamus ergo qui argenti ſumus amatores, quomodo Iudas & peccatum perpetrauit, & pecuniæ fructum non accepit, & propriam animam perdidit.

Principes autem ſacerdotum acceptis argenteis, dixerunt, Non licet ipſos mittere in corbonam, quia precium ſanguinis eſt.) Impudenter fatentur precium eſſe ſanguinis ſiue cędis emptionem. Corbonas autem erat theſauri repoſitorium in templo, hoc eſt, donorum receptaculum. Puto autem id fuiſſe quod dicebat̃ Gazophylaciũ. Gaza enim Romanis diuitiæ appellant̃.

Conſilio autem inito emerunt ex illis agrum figuli in ſepulturam peregrinorum. Propter hoc uocatus eſt ager ille, ager ſanguinis uſque in hodiernum diem.) Multo melius eis fuiſſet hos in corbonam miſiſſe: nequaquam enim quod perpetratum eſt adeo diuulgatum fuiſſet. Ipſi vero ad redargutionem fœdi homicidij ſui agrum emerunt, cuius nomen tuba clarius, illud publicaret. Neque hoc vtcunque faciunt, ſed ſumpto inter ſe conſilio: vbiq; enim conſilium ineunt, vt nemo immunis relinquatur. Liber quoque Actorum ait, prædium illud vocatum eſſe Acheldema+, hoc eſt, prædium ſanguinis. Hic itaque eſt ager de quo ille liber loquitur.

Syris enim חקל hacal agrũ ſonat, et דמא dema ſanguinẽ, & ita dicit ſe legiſſe Mũſterus in Græcis & uetuſtis latinis exemplaribus.

Tunc impletum eſt quod dictum eſt per Ieremiam prophetam dicentem, Et acceperunt triginta argenteos precium appreciati, quem appreciauerunt a filijs Iſrael, & dederunt eos in agrum figuli, ſicut conſtituit mihi dominus.) In libro quidem Ieremię qui cõmuniter legitur, hoc ſcriptum non eſt +, reſtat ergo vt in apocrypho eius+ ſcriptum ſit. Acceperunt ergo ſummi ſacerdotes precium Chriſti precioſiſſimi, quem æſtimauerunt qui ſunt a filijs Iſrael, videlicet Iſraelitę. Dicit autem eoſdem ſummos ſacerdotes, quando ad eos dixit Iudas, Quid vultis mihi dare, & ego vobis eum tradam? At illi conſtituerunt ei triginta argenteos. Conſtituit mihi, hoc eſt, dixit mihi dominus.

\+ + *Veriſimile etiam eſt poſtmodum abiecta hæc eſſe ab eo libro qui legitur, dolo ac malitia Iudæorum, ſicut etiam in alijs uerbis factum eſt.*

Ab hoc apocrypho dicit Origenes locum hunc poſſe peti. Quin & Hieronymus hunc enarrans locum, ait Iudæum quędam factionis Nazarenæ exhibuiſſe ſibi Ieremiam apocryphũ, in quo hæc erant ad uerbum, ut ab euangeliſta citantur.

Ieſus autem ſtetit coram præſide.) Vbi eũ adduxiſſent ad prætoriũ, dicit Iohannes, quod exiuit ad eos Pilatus, & ait, Quam accuſationem affertis aduerſus hoẽm hũc? Reſpõderũt & dixerũt ei, Niſi eſſet hic malefactor, nõ tibi tradidiſſem⁹ eũ. Dixit ergo eis Pilatus, Sumite eũ vos,

&

& ſecundum legem veſtram iudicate eum, & cætera. Illi itaq; tradiderant eum Pilato ad interficiendum, non ad inquirendum. At ille non tulit, vt priuſquam perquireret occideretur: ideo diſcere vult quæ ſit accuſatio. Ipſi autem fiduciam de ſeipſis non habentes, accuſationem quidem non dicunt, ſed reſpondent: Niſi eſſet hic malefactor non tibi tradidiſſemus eum, vtpote qui nihil iniuſte agimus. Pilatus vero grauiter ferens, quod ipſum occidere vellent abſque ſua inquiſitione, interfectionem eis permittit. Itaq; ſpe ſua fruſtrati, iam inuiti etiam accuſant eum, de his quę ſcripſit Lucas, qui ait, Cœperunt autem illum accuſare dicentes: Hunc inuenimus peruertentem gentem noſtram, & prohibentem tributa dari Cęſari, dicentem ſe Chriſtum regem eſſe. Et vide dolum ac malitiam. Volentes enim Pilati iram exacuere aduerſus Chriſtum, & abducere quo eum citius occideret, defectionis ac tyrannidis crimen huic affingũt. Simul etiam vt timens Cæſarem Pilatus, etiam ſi vellet, hunc a morte eripere non poſſet.

Et interrogauit eum præſes dicens: Tu es rex Iudæorum? Ieſus autem ait illi: Tu dicis) Iſtud, Tu dicis, &, Tu dixiſti, aliaque huiuſmodi, ſimilis cuiuſdã ſunt rationis irreprehenſibilis plenæque modeſtiæ. Iohannes de hoc quoq; capite latius ſcribens ait, quod ingreſſus eſt rurſum in prætorium Pilatus: & vocauit Ieſum, dixitque ei, Tu es rex Iudæorum? Reſpondit ei Ieſus: A temetipſo tu hoc dicis: an alij tibi dixerunt de me? Reſpondit Pilatus, Nunquid ego Iudæus ſum? Gens tua & pontifices tradiderunt te mihi. Quid feciſti? Reſpondit Ieſus: Regnum meum nõ eſt ex hoc mũdo, ſi ex hoc mundo eſſet regnum meum, miniſtri vtique mei decertarent, ne traderer Iudæis: nunc autem regnum meum non eſt hinc. Dixit ergo ei Pilatus: Num itaque rex es tu? Reſpondit Ieſus, Tu dicis quod rex ſum ego. Pilatus ergo audita de defectiõe & tyrannide accuſatione, ac timens, priuatim eum interrogauit, ſecretius aliquid ab eo diſcere cupiens. Chriſtus vero rurſus eum interrogauit, A temetipſo tu hoc dicis, an alij tibi dixerunt de me? non quod ignoraret, ſed obiurgans eum, quod accuſatores ſimul pręſentes eſſe non faceret: neque cogeret eos vt ſigna defectionis exhiberent, quo magis confunderentur. Pilatus autem dicit, quod hoc a ſemetipſo non diceret: Num ego Iudæus ſum vt res tuas cognoſcam? Qui gentis tuæ ſunt tradiderunt te mihi, & horum primi magiſque honorati, & ipſi hoc dicunt. Deinde interrogat. Quid feciſti, quod de talibus te accuſent? Et deinde ſoluit Chriſtus tyrannidis ſuſpitionem, dicens regnũ ſuum non eſſe ex mundo hoc: & Pilatum timore ſoluit. Ponit autem & conſiderationem, quę & hoc demonſtret. Nam regnum quod ex hoc mundo eſt, in miniſtris habet fortitudinem: huius autem regnũ, quũ cœleſte ſit, a ſeipſo robur obtinet. Dicens vero, Regnum meum non ẽ ex hoc mũdo, non detrahit regno mundano ſuã fortitudinem, ſed oſtẽdit quod ſuũ nõ ſit vt regna mundi huius, miniſtris indigẽs, timoriq; ſubiectũ, ac finẽ capiẽs. Deinde egreſſus Pilat⁹ tẽtauit liberare eũ. Ait enim Lucas quod dixerit ad principes ſacerdotũ & turbas: Nihil inuenio noxiæ in hoc homine. At illi inualeſcebant dicentes, Commouet

populũ

populum docens per vniuerſam Iudæam; exorſus a Galilęa vſque ad hunc locum. Pilatus autem audita Galilęa, interrogauit vtrum homo Galilæus eſſet. Et vt cognouit quod ad Herodis ditionem pertineret, remiſit illum ad Herodem, qui & ipſe Ieroſolymis erat in illis diebus, & cętera. Pilatus itaque quum audiſſet a Chriſto de regno ipſi⁹ quod ex mundo hoc non eſſet: & cognito quod non haberet apparatum aliquem tyrannicum ſiue inſigne terreni regni: & cognoſcens nō eſſe probabilem accuſationem: inculpatum eum declarauit. Ipſi vero quum dictarum accuſationum ſigna non poſſent oſtendere, ad alteram digrediūtur accuſationem dicētes, Commouet ſiue perturbat populū, docens. Et quidem quod doceat aſtruunt: non dicunt autem quid doceat, ne rideantur. Vbi autem feciſſet Herodes quę refert Lucas, rurſus eum remiſit ad Pilatum, inſequentibus etiam principibus ſacerdotum ac ſcribis, & aduerſus eum vociferantibus. Pilatus vero conuocatis principibus ſacerdotum & magiſtratibus, ac plębe, dixit ad illos: Nam id quoque refert Lucas: Obtuliſtis mihi hunc hominem, tāquam auertentem populum: & ecce ego coram vobis, quum inquiſiſſem, nihil inueni criminis in homine iſto ex his de quibus accuſatis eum: ſed ne Herodes quidem: Nam remiſi vos ad ipſum: & ecce nihil dignum morte actum eſt ei. Correptum ergo ipſum abſoluam: Correptionem hic vocans mediocrem flagellationem, ad ſolatium & repreſſionem iræ illorum, vt viſi illum deuiciſſe cohiberentur ab vlteriori inſania. At illi nec ſic in aliquo minus efferati, immobiliter ad id ſpectantes, vt velociter interficeretur, rurſus oblatrant.

Et quum accuſaretur a principibus ſacerdotum & ſenioribus, nihil reſpondit.) Quum enim vehementer ad eius cædem inſanirent, nec oīno reuocari poſſent, ſciebat fruſtra dandam iri deinceps omnē reſponſionem.

Tunc ait illi Pilatus: Non audis quanta aduerſum te dicunt teſtimonia?) Hoc ait concitans eum vt reſponderet, ac ſic liberaretur: ſciebat enim quod facile poſſet illorum diluere calumnias.

Et non reſpondit ei ad ullum uerbum.) Deinceps enim ſuperfluam fore ducebat reſponſionem quæ ipſi daretur, quum non poſſet illos comprimere. Siquidem malum oderat Pilatus: & Ieſum maxime optaſſet liberare: verum quum mollis eſſet, illorum cedebat affectionibus.

Adeo ut miraretur præſes ſupra modum.) Admiraretur quomodo demōſtraret tantam manſuętudinem: quomodo quum reſpondere poſſet, illosq; confundere, voluntarie ſileret ac ſuſtineret.

In feſto autem conſueuerat præſes abſoluere turbæ unum uinctum quem uoluiſſent. Habebant autem tunc uinctum inſignem qui dicebatur Barabbas. Quum ipſi ergo cōgregati eſſent dixit eis Pilatus, Quem uultis abſoluam uobis, Barabbam, an Ieſum qui dicitur Chriſtus?) In feſto paſchę videlicet. Ait enim Iohannes dixiſſe Pilatum: Eſt autē conſuetudo vobis, vt vnum abſoluam vobis in paſcha. De Barabba vero manifeſtius dicit Lucas quod propter ſeditionē quandā factā ī ciuitate et cędē cōiect⁹ erat in carcerem. Pilatus ergo quum non poſſet tanquam innocentem liberare Chriſtum, tentauit eum ſaltem vt iudicio damnatum donare ipſum feſto.

Sciebat enim quod propter inuidiam tradiderant eum.) Sciebat hoc,& ſperabat quod nequaquam prēponerent ei homicidam Barabbam. Propter hoc ergo ſumpta fiducia interrogat, Quem vultis abſoluam vobis? Vt autem dicit Marcus, ante interrogationem quum acclamaſſet turba cœpit petere, ſicut ſemper faciebat eis. Petere videlicet vt fieret ſicut ſemper faciebat eis. Erat autem petitio, vt vnus ex vinctis abſolueretur turbæ. Vnde nactus occaſionem Pilatus, tentauit, vt dictum eſt,& interrogauit.

Sedente autem eo pro tribunali, miſit ad eum uxor eius dicens, Nihil tibi cum iuſto illo, multa enim paſſa ſum hodie in ſomnis propter ipſum.) Ipſe quidem huiuſmodi ſomnium non viderat, vel tanq̃ indignus, vel quia taciturus fuiſſet, vtpote iudex, vel quia fides ei adhibita non fuiſſet, quaſi id ad eum liberandum effingenti. Vxor autem potius videt, vel tanq̃ melior, vel tanq̃ apud Iudæos fide dignior: vt huic quaſi non ſuſpectæ fidem habentes, refrenarētur. Nec videt ſolum, ſed & patitur, hoc eſt, tormento afficitur, vt vxoris compaſſione, illis etiam non acquieſcentibus, vir eius prohiberet cædē. Nihil tibi cū iuſto illo, hoc eſt, nihil contentioſum ſit inter te & illum, abſtine ab illo. Notandum eſt autem, quod σήμερον hodie, de nocte dicitur.

Principes autem ſacerdotum & ſeniores perſuaſerunt turbis, ut peterent Barabbam, Ieſum uero perderent.) Homicidæ homicidam ei qui vitam tribuit præpoſuerunt: nec ſimpliciter homicidam, ſed inſignem ſiue diuulgatum in malitia: adeo inflammauit eos inuidia. Corrupti autem ipſi, corruperunt & turbas, vt illæ quoq; fraudis ſuę pœnas luerent. Marcus vero dicit, quod concitauerunt ſiue agitauerunt turbam.

Reſpondens aūt præſes dixit eis, Quē uultis ut de duobus uobis abſoluam?) Primū interrogauerat, ſed anteq̃ reſpondiſſet occupatus eſt ad ſuggeſtionem vxoris ſuę: itaq; nunc rurſus interrogationem repetit.

At illi dixerunt, Barabbam.) Sicut edocti erant.

Ait illis Pilatus, Quid igitur faciam de Ieſu qui dicitur Chriſtus?) Spe fruſtratus rurſum de eo interrogat, ponens rem in illorum poteſtate: ita obſequio illos captans ac mitigans: ipſi tamē ęque truces permanent.

Dicunt ei omnes, Crucifigatur. Omnes, non turbæ ſolū, ſed & principes ſacerdotum & ſeniores. Nec dicunt, Occidatur, ſed, Crucifigatˀ, vt mortis quoq; genere maleficum eum eſſe conuincant.

Præſes autem dixit, Quid enim mali fecit?) Quum placare eos non poſſet, aperte contradicit.

At illi uehementer clamabant, dicentes: Crucifigatur.) Vehementer, hoc ē vehementius, ita enim ſcripſit Marcus. Lucas autem dixit, quod inſtabant vocibus magnis poſtulantes, vt crucifigeretur. Et inualeſcebant voces eorum ac ſummorum ſacerdotum.

Videns autem Pilatus quod nihil proficeret, ſed magis tumultus fieret, ſumpta aqua abluit manus coram turba dicens, Innocens ego ſum a ſanguine iuſti huius, uos uideritis.) Manus aqua purgauit, oſtendens quod purus eſſet, & non particeps cædis. Nam id Iudaici moris erat, hoc mō ꝓteſtari eos q nollēt alicuiꝰ cędi coīcare. Ait enī & Dauid, Lauabo inter innocētes manꝰ meas. *Pſalm. 25.*

Et reſpō

Et reſpondens uniuerſus populus dixit, Sanguis eius ſuper nos, & ſuper filios noſtros.) Sanguinem vocant ſanguinis condemnationem. O ſceleſtam vocem, o extremam audaciam. Atqui non ſolum aduerſus ſeipſos, ſed etiam aduerſus filios ſuos trahunt imprecationem. Chriſtus vero & de eis, & de filijs eorum reſipiſcentes ſuſcepit: nec ſolum huiuſmodi liberat im precatione, ſed & mille bonis dignos ducit. Nã & Paulus ex eis erat, & innumeri eorum qui poſtmodum Ieroſolymis crediderunt.

Tunc abſoluit illis Barabbam, Ieſum autem flagellis cæſum tradidit ut crucifigeretur.) Marcus dixit, quod volens populo ſatiſfacere. Lucas vero, quod adiudicauit fieri petitionem eorum. φραγέλλιον autẽ (quod nos flagellum dicimus) verber erat e funiculis aut loris contextum, quo dorſa condemnatorum verberabant. Flagellationem vero manifeſtauit dicens, Accepit Pilatus Ieſum & flagellauit. Hęc autem fecit, vt rigorem inſaniæ Iudæorum arte retraheret, vt viſa iniuria quę in eum facta eſſet, auditaq; ſententia qua eum tradiderat voluntati eorum, vt dixit Lucas, ſiue vt crucifigeretur. Nam hæc eorum voluntas erat, mitigarent iram, ac vel ſero tandem venenum euomerent. Propter hoc enim etiam quæ ſequuntur fieri permiſit, videlicet vt circundarent ei clamydem, & imponerent coronam, darentque arundinem, ac reliquam explerent illuſionem.

Tunc milites præſidis accipientes Ieſum in prætorium, congregauerunt ad eum uniuerſam cohortem: & exuerunt eum, ac circundederunt ei clamydem coccinam, & coronam de ſpinis contextam impoſuerunt ſuper caput eius, arundinemque in dexteram eius.) Clamydem hanc Marcus dixit purpuram: Iohannes vero veſtem purpureã. Erat autem veſtis purpurei coloris. Matthęus autem abſque differentia, coccinam vocauit huiuſmodi tincturam, vtpote purpurę ſimilem. neq; enim vera erat purpura. Quia autem rex Iudæorum dictus erat, ideo tanquam regi illudebant, purpura illa circundantes pro veſte purpurea: & coronam de ſpinis contextã ſuperponentes pro diademate: ac arundinem pro ſceptro in manum porrigentes: & ita quanquã nolentes, veritatem figurauerunt.

Et genu flexo ante eum illudebant ei dicentes, Aue rex Iudæorum: cumque expuiſſent in eum, acceperunt arundinem & percutiebant caput eius.) O incomparabilis patientia, o innocentia quæ omnem ſuperat ſermonem. Iohannes autẽ dicit, quod etiam dabant ei alapas. Omnem enim inferebant ei ſceleſti iniuriam, rem gratam Iudęis Dei oſoribus exhibere cupientes. Ipſe vero Iohannes quę ab hinc ſequuntur ſcripſit, tanquã ab alijs prætermiſſa, dicens, Exiuit ergo iterum foras Pilatus, & ait illis, Ecce adduco vobis eum foras, & cætera quę ſequuntur vſque ad eum locum, Tũc ergo tradidit eis illum vt crucifigeretur. Apparet itaq; quod bis eum tradiderit vt crucifigeretur: ſed primum quidem in ſimulatione propter ſupradictam cauſam. Quia vero poſtquam omnia excogitaſſet, vidit eos omnino immobiles, tandemq; audiuit ab illis, Si hunc abſolueris, non es amicus Cæſaris. Quicunq; ſe regem facit, contradicit Cæſari: tunc iam in veritate tradidit eũ illis vt crucifigeretur. Ideo quoq; primum ſimpliciter tradidit eum: ſecundo vero tradidit eum illis.

Mille

Mille itaque modis excogitauit Pilatus, vt Chriſtum omni pœna liberaret,& omnino ne occideretur laborauit. Verum oportuit eum fortius more iudicis reſiſtere,nec iniuſtis aſſentire:aut eum prodere, qui ab ipſomet Pilato teſtimonium acceperat, quod mortis noxia carebat. Quod enim potuerit eum non tradere manifeſtum eſt ex eo,quod ipſe dixit, Neſcis quod poteſtatem habeam crucifigendi te,& poteſtatem habeam abſoluendi te? Ideo etiam Chriſtus a condemnatione eum nō abſoluit,dicens,Qui tradidit me tibi maius peccatum habet:maius videlicet q̄ ſit tuum. Neque enim ſermo de tyrannide liberat eum: oportebat enim quum id audiſſet,vt accuſatores aduocaret, ac demonſtrationes inquirere,& quæcunque tyrannidis ſigna eſſent,vtpote ſi exercitum conſcriberet,ſi pecunias colligeret,ſi arma fabricaret,& ſi quid eſt huiuſmodi. Ille autē ſtatim vt audiuit ignauiter timuit,& indiſcuſſam relinquens talem accuſationem perſuaſus eſt & perculſus. Quanto enim duriores erant Iudæi & audaciores,tanto ille mollior erat ac timidior,& ideo leuis facileque mobilis. Quęre quoque enarrationem eorum,quę vt dictum eſt a Iohanne proponuntur. Plurimū enim conferunt ad ea quæ propoſita ſunt.

Et poſtquam illuſerunt ei, exuerunt eum clamyde, & induerunt eum ueſtimentis ſuis, abduxeruntque eum ut crucifigeretur.) Ex quo clamyde eum exuerunt, vtique etiam coronam depoſuerunt. Iohannes autem dicit,quod acceperunt Ieſum & duxerunt in prætorium: Iudæis & hoc optantibus, vt inde eductus condemnatus videretur.

Exeuntes autem inuenerunt hominem Cyrenæum nomine Simonem. Hunc coegerunt ut tolleret crucem eius.) Marcus quidem addidit, Patrem Alexandri & Rufi. Lucas autem, Venientem ab agro. Iohannes vero dixit, Baiulās crucem ſuam exiuit. Primum ſiquidem impoſueruut ipſi crucem tāquam condemnato,& baiulans eam, exiuit. Deinde Simoni obuiant: hunc coegerunt vt eam tolleret. Lucas vero inſuper addidit,quod ſequebatur eum magna multitudo mulierum, quæ etiam plangebant & lamentabantur eum. Conuerſus autém ad illas Ieſus dixit, Filiæ Ieruſalem ne fleueritis ſuper me,ſed ſuper vobiſipſis flete,& ſuper filijs veſtris: quoniam ecce venient dies,& cætera. Dicens ne fleueritis ſuper me,hoc eſt propter me, ſed propter voſipſas,& propter filios veſtros: quia ecce venient Dies: ſignificauit dies captiuitatis Ieroſolymorum.

Quumque ueniſſent in locum qui dicitur Golgotha.+) Hic locus ciuitati propinquus erat,ſicut ſcripſit Iohannes.

גלגלת gulgoleth, hoc ē caput aut cranium, ſiue caluaria: quanquam Munſterus aſſerit eſſe Chaldaicum ac dici גו לגלתא golgoltha, & ita dicit ſe inueniſſe in uetuſtis exemplaribus latinis. Nam Chriſtus uſus eſt inquit lingua uulgari inter Hebræos, quæ tunc Chaldæa erat, ſeu Syriaca magis q̄ Hebræa.

Quod eſt Caluariæ locus.) Quod, videlicet nomen Golgotha dictū ſiue verſum ab Hebraica lingua in latinam, eſt & dicitur, Caluariæ locus. Aiunt autem quidam ibi Adam mortuum eſſe ac iacere: & diſpoſitum eſt,vt vbi vetus Adam cecidit in mortem, ibi etiam noui Adam trophæum erigeretur contra mortem,dico ſane crucem.

Dederunt ei ad bibendum acetum cum felle mixtum: quumq; guſtaſſet,noluit bibere.)

Marcus autem dicit, quod etiam dederunt ei ad bibendum vinũ myrrha mixtum: at ille non accepit: vtrumqꝫ autem obtulerunt ei ludentes, & tanquam animo deficiẽtem refocillantes. Aceto itaqꝫ fel miſcuerunt, vt acrius fieret & amarius; hæc autem manifeſtant Iudæorum acerbitatem, & amaritudinem; nam ipſa etiam myrrha amariſſima ẽ. Sed prędicta quidẽ priuſq̃ in crucẽ aſcenderet, obtulerũt ei, ſicut Matthęus & Marcus dixerunt: Poſtq̃ vero aſcendit, ſolum acetũ vt hi ipſi rurſus ſimulqꝫ Lucas ac Iohannes dicunt. Obſeruandum eſt autẽ, ꝗ quum vinum myrrha mixtum, tanq̃ intempeſtiuum nõ accepiſſet, nũc mixturam aceti & fellis guſtauit propter ſolum fel: vt cõpleretur qđ
Pſalm.68. dictum eſt, Et dederunt in eſcam meam fel: crucifixus vero ſolum acetũ potandũ accepit, propter id quod ſequitur, Et in ſiti mea potandum dederunt mihi acetum. Atqui in vno & eodem, fel & acetum guſtauit, & in vno & eodem videtur terminum accepiſſe vtrunqꝫ dictum. Verum quia ſcriptum eſt, In ſiti mea: non ſitiebat autem priuſq̃ in crucẽ aſcenderet, ſed poſtq̃ aſcendiſſet. Ait enim Iohannes, Intuitus Ieſus ꝗ omnia iam conſummata eſſent, vt compleretur ſcriptura, dicit: Sitio. Primum ſiquidem a ſeipſis ipſi dictas potiones luſus gratia obtulerãt, vt diximus. Poſtmodum autem audito quod ſitiret, produxerũt acetũ. Sed quũ ſcriptum ſit, Dederũt in eſcam meam fel, ſiue vt ederem: quomodo idem fel ipſi dederunt vt biberet? Arbitror fragmenta aridi fellis in aceto emollita fuiſſe: vt acetum quidem loco vini eſſet, illa vero fragmenta pro buccella panis. Et præcipue ſane potũ dederunt, conſequutiue vero etiam cibũ. His enim qui animo deſtituuntur, vinũ prębere ſolem⁹, iniecto pane: vt primũ bibẽtes, poſtmodum etiam poſſint edere. Quod ſi non ita intellexerimus, nõ inueniemus alibi datũ ei fel in cibum. Niſi quis fel, anagogice interpretetur, amaritudinẽ quam ei in cibum dederũt, hoc eſt, loco cibi ei⁹, quotidie eũ irritantes & ad iram prouocantes.

Quumqꝫ crucifixerunt eum, diuiſerunt ueſtimenta eius, ſortem mittentes.) Proxima his ait & Lucas: Marcus autem dixit, Mittentes ſortem ſuper illa quis quid tolleret. Sed hi quidẽ euangeliſtæ ſimpliciter & indiſtincte ſcripſerunt, quod diuiſa ſint, quodqꝫ ſortẽ miſerint: Iohannes vero manifeſtius de hac re ſcribens ait: Milites ergo cum crucifixiſſent Ieſum, acceperunt veſtimẽta eius, & fecerũt quatuor partes, vnicuiqꝫ militi partẽ: & tunicam. Erat aũt tunica inconſutilis, a ſummo contexta per totum. Dixerũt itaqꝫ inter ſeſe, Ne ſcindamus eam, ſed ſortiamur de illa cuius ſit. Vt ſcriptura compleretur, quæ ait, Partiti ſunt veſti-
Pſalm.21. menta mea ſibi, & in veſtẽ meã miſerunt ſortem. Sola ergo Chriſti veſtimenta diuiſa ſunt, cum tamen latronum veſtimentis eſſent viliora; vt Dauidica prophetia quæ de his erat compleretur. Siquidem in his quoqꝫ ſubſannãtes, quaſi regis veſtimẽta eſſent, ea diuiſerunt: & ita ordinatum eſt vt prophetia quę de his fuerat, vt dictum eſt, compleret. Et veſtimenta quidẽ diuiſa ſunt: de tunica vero inconſutili, quã prophetia ἱματισμὸν appellauit, ſortem miſerũt. Sed quot fuerint veſtimẽta nullus euangeliſtarũ ſignificauit. Ideo quidã fuiſſe dixerunt quinqꝫ,

quatuor quidem,quatuor militibus diuiſa:quintum vero tunicã incõ ſutilem. Videtur aũt incredibile dictum,eo quod indecens ſaluatori fu iſſet:nemo enim,ne aliorum quidem hominum tot veſtibus induitur. Coniectantes ergo dicimus,nec procul fortaſſe ab eo quod congruũ ẽ, tria fuiſſe vniuerſa: vnum quidem fuiſſe tunicam corpori applicatã in modum ſubuculæ:dico ſane tunicam hanc inconſutilem:alterum autẽ quo ſuper primum veſtiebatur: & tertium exterius indumentũ. Hãc vero tunicam e traditione patrum accepimus opus fuiſſe Dei matris a ſuperioribus partib⁹ contextã, veluti ſunt apud nos capitis aut pedũ hyemalia operimẽta. Vnde cõmode de ea allegorice loquuntur,qui di- cunt ſolum id quod a Dei matre ſumptum eſt corpus,deſuper fuiſſe cõ textum:hoc eſt,a cœlo coaptatam ſibi habuiſſe diuinitatem: vel a Deo fuiſſe in rerum natura productum,& non a ſemine humano. E duob⁹ autem reliquis veſtimentis quatuor partes fecerunt diſſecantes ea. Siquidem quum de inconſutili tunica dixiſſent,Ne ſcindamus eam:ſi- gnificauerunt,quod reliqua ſciderant. Neq; enim tanq̃ precioſa diuiſe runt ea,vt a faciendis partibus abſtinerent,ſed illudentes,vt prædictũ eſt. Et hi quidem ignominioſe quę precioſa erant diuiſerũt:per quę ta lia facta ſunt miracula, ſed tunc virtus eorum detinebatur. Quidam vero dubitant,quomodo Chriſtus qui legem dedit Apoſtolis, ne duas poſſiderent tunicas,ipſe plures inuentus eſt poſſidere? Quibus reſpõ dendum eſt, quod ipſe quoq; vnicam habebat tunicã, quæ corpori ad- hærebat: cætera enim tunicę non erant,ſed pallia. Proprie enim χι- τὼν (quod nos tunicam vertimus) dicitur quæ intima eſt veſtis. Et de his quidem ita. Conſidera vero totum ſaluatoris corpus iniurijs af- fectum. Caput quidem per ſpineam coronam, & arundinis percuſſio- nem,faciem per ſputa,maxillas autem per alapas,os vero per fel & a- cetum,aures per blaſphemias,collum per colaphos, dorſum & pectus flagellis & verberibus, manus autem & pedes clauis, latus vero lan cea,veluti ſcribit Iohannes,cęteras quoq; partes chlamyde ac nudita- te,& vt ſemel dicam,totum corpus,quod in cruce ſpectaculo eſt expo- ſitum. Quando ergo blaſphemiæ nobis ingeruntur,aut contumelia af ficimur, ſiue ſpectaculo exponimur: hæc conſiderantes, omnem abij- ciamus ab anima tumoris flammam:cogitantes ſimul,quod ipſe qui- dem Deus erat,nos autem homines:ipſe domin⁹,nos autem ſerui:ipſe ſine peccato,nos autem peccatores:ipſe a ſeruis patiebatur, nos autẽ a conſeruis:ipſe propter nos, nos autem propter noſipſos: ipſe quidẽ ſpectantibus Iudæis,Romanis,& Gręcis,nos vero coram paucis,etſi coram pluribus,at non tam multis.

Et ſedentes ſeruabant eum ibi.) Cuſtodiebant eum ne a quoquam deponeretur.

Et impoſuerunt ſuper caput eius cauſam ipſius ſcriptam: Hic eſt Ieſus rex Iudæorum.) Cauſam,ob quam eſſet crucifixus:illam enim in tabula inſcriptam ſu- perpoſuit Pilatus,vt ab omnibus legi poſſet,& qui præſentes erãt, & qui præteribant. Marcus ſane dicit,Et erat inſcriptio cauſę eius ſcri- pta,Rex Iudæorum. Lucas vero,Erat autem & inſcriptio ſcripta ſu-

per eum literis Gręcis & Latinis ac Hebraicis: Hic eſt rex Iudæorū. Hoc autem tribus inſcriptum eſt linguis, eo quod tunc multi ad ciuitatem venerant Iudęorum Gręci ac Latini: Iohannes vero dicit: Scripſit autem & titulum Pilatus, poſuitq; ſuper crucem. Erat autem ſcriptum: Ieſus Nazarenus rex Iudęorum. Hunc ergo titulum multi legerunt Iudęorum, quia prope ciuitatem erat locus vbi crucifixus eſt Ieſus: & erat ſcriptum Hebraice, Græce & Latine. Dicebant ergo Pilato pontifices Iudęorū, Noli ſcribere, Rex Iudæorū, ſed, quod ille dixerit, Rex ſum Iudæorū. Reſpondit Pilatus, Quod ſcripſi, ſcripſi. Titulus itaq; apud Romanos cauſa dicitur +. Scripſit ergo Pilatus dictam cauſam: inſtituitq; vt ſcripta, cunctis nota fieret, ne poſſent ſua malitia Iudæi Chriſto aliam cauſam affigere, aut diuulgare: ſimulque & hos notauit & illi patrocinatus eſt, quod propter inuidiam eſſet crucifixus. Quum autem literæ in altum poſitæ regnum eius clare promulgarent, conantur pontifices Iudęorum inſcriptionem inuertere, dicentes Pilato, Noli ſcribere, Rex Iudęorū, ne vera videatur inſcriptio: Sed quod ille dixerit, Rex ſum Iudęorum, vt ille mēdax appareat: ſed nequaquam perſuaſerunt ei. Reſpondit enim. Quod ſcripſi, ſcripſi: hoc eſt, quod ſcriptum eſt non immuto. Iuxta diuinam autem omnino prouidentiam titulus ſuper ſolam Chriſti crucem poſitus eſt. Quū enī tres cruces ſimul terra tunc obruerentur multis temporibus, requiſita poſtmodum domini crux, a titulo potiſſimum fuit cognita.

Hinc apparet autorē noſtrum nec latine calluiſſe. Dicitur enim titulus a tueor, ſcriptura uidelicet libro, ſtatuæ, aut cui quā alij appoſita: quæ autorē aut eū cui apponitur a plagiarijs, uel alijs q-buſuis tuetur.

Tunc crucifiguntur cum eo duo latrones, unus a dextris, et alter a ſiniſtris.) Et hoc Iudæorum opera factum eſt, vt in medio duorum maleficorū pendens, & ipſe maleficus putaretur: vtque participatio ſupplicij participem quoque eum pręدicaret maleficij. Ob hoc ſiquidem eum cunctis videntibus publice crucifixerunt. Dicit autem Lucas quod ſtabat populus ſpectans, vtque militum manibus crucifigeretur laborans, & modis omnibus faciens, vt praua de eo opinio apud omnes diffunderet.

Ieſa. 53. Completa quoq; eſt hic Ieſaię prophetia quę dicit, Et cum iniquis deputatus eſt. Duo vero latrones duos populos ænigmatice figurarunt, veterem ſcilicet ac nouum: horum ſiquidem ille blaſphemijs eum appetens mortuus eſt: hic autem Deum in fine tandem hūc agnouit: ipſe vero medius inter hos pependit: vtpote medius effectus inter vetus nōuumq; teſtamentum.

Qui autem præteribant, conuitia iaciebant in eum, mouentes capita ſua, & dicentes, Tu qui deſtruis templum, & in tribus diebus ædificas, ſerua temetipſum: ſi filius Dei es, deſcēde de cruce.) Qui præteribant, puta illa via Iudęi. Marcus vero ait quod dicebant, Vah, qui deſtruis, & cętera. Eſt autem οὐὰ irridentis ac ſubſannantis aduerbium (quod in vah, vertimus) Hæc autem ei quaſi mendaci dicebant ſuggillantes.

Similiter autem & ſummi ſacerdotes illudentes cū ſcribis & ſenioribus, dicebant, Alios ſaluos fecit, ſeipſum non poteſt ſaluum facere?) Similiter, propter blaſphemiā dicit. Nam & hi quoq; blaſphemijs eum appetebant, etſi alijs verbis. Dixerunt autem, Alios ſaluos fecit: miracula eius calumniantes, tanquam pręſtigijs facta fuerint.

Si rex Iſrael eſt, deſcendat nunc de cruce, & credemus in eum.) Hoc dicebant propter tituli inſcriptionem. Quum enim non potuerint eam ſubuertere, falſam nituntur illam arguere, eo quod ſibi impoſſibilia quæſierit. Et vtiq; deſcendiſſet, ſi ipſi credituri fuiſſent.

Confidit in Deũ, liberet nunc eum, ſi uult eũ. Dixit enim, Filius Dei ſum.) Quod prædixit Dauid in perſona eorum, hoc ipſi nũc dicunt, huiuſmodi ꝓphetiam ad finem perducentes. Scriptum eſt enim, Sperauit in dominum, eripiat eum, ſaluũm faciat eum, quoniam vult eum. Dicebant ergo conuitia iactantes. Confidit in Deum, tanquam filius eius : ſeruetᷣ ab eo. Hoc autem dicebant, non quod Deus eum ſeruare non poſſet, ſed quod non eſſet ipſe Dei filius, vt ipſi putabãt. Sed o ſcelesti ac peſſimi: ergo nec prophetæ erãt ꝓphetę, aut iuſti, ex quo Deus illos a periculis non eripuit. Verum & prophetæ & iuſti erant, nec minus tamen periculis ſubiacuerunt ſecundum variam diſpenſationem. Pſalm.25

Id ipſum aũt & latrones qui crucifixi erant cum eo, exprobrabant ei.) Id ipſum. i. eodem modo. Non enim Iudæos tantum inflammauit diabolus, ſed & Romanos milites furore agitauit, & ipſos etiam latrones, quanquam cum eo crucifixos, aduerſus eum exacerbauit. Matthęus itaque & Marcus vtrunque aiunt exprobraſſe ei. Lucas vero vnum quidem cõuitijs illum agitaſſe dicit, alterum autem blaſphemantem magis increpaſſe. Primum ſiquidem ambo propriorum obliti laborum, ex crudelitate exprobrabant ei, vtpote & ipſi Iudęi. Forte autẽ etiam id in gratiam Iudæorum faciebant, vt propter hoc ipſos deponerent. Poſtmodum vero alter pœnitentia ductus eſt : tum quidem Chriſti ſigna ad memoriam reuocans, eiuſq; conuerſationem inculpatam: tum vero audito quod etiã pro his qui ipſum crucifigebant interceſſiſſet, veluti ſcripſit Lucas: videns præterea & aërem præter naturam obſcuratum.

A ſexta autem hora tenebræ factæ ſunt ſuper uniuerſam terram uſque ad horam nonã.) Poſt petulantiæ ac ſcommatum ſatietatem id factum eſt, vt quieſcente iã furore, aliquid a miraculo lucrifieri poſſet. Admirabilius enim erat hæc facere eum qui in cruce pendebat, q̃ a cruce deſcendere. Quod ſi hęc eum facere non ſuſpicabantur, ſed quod Deo hæc operante prouenirent, timere ſane oportebat, & intelligere quod propter hunc ad irã commotus eſſet. Neq; enim dicere potuerunt, quod ſolis eclipſis ſecundum naturam eſſet: Nam ipſa & in vno temporis accidit momento, et in vna parte terræ, & non in decimoquarto die lunæ: hę vero tenebrę & ad treshoras perſeuerarunt, & ſuper vniuerſam terram: & decimo quarto die lunæ, quando impoſſibile eſt ſecundum naturam contingere ſolis eclipſim.

Circiter horam uero nonã clamauit Ieſus uoce magna, dicens: Eli Eli lama ſabachthani, hoc eſt, Deus meus Deus meus ut quid dereliquiſti me?) Dauidícum eſt verbum. Hebraice autem ipſum clamauit, vt ſolis Hebræis notum fieret, qui ſoli Dauidica nouerant. Marcus vero Eloi Eloi ſcripſit. Significat autem Eli Deꝰ mi. Eloi vero, Deus meus ✠. Clauorũ ergo doloribꝰ depreſſus, ait: Deus meꝰ, Deus meꝰ, vt quid dereliquiſti me? hoc ẽ propter quid me dimiſiſti vt ſuſtinerem dolores. Hoc autem dixit, confirmans quod Pſalm.21 Vide obſecro q̃ta ſit miſeratiõe dignus qui in ignota uer-

quod ſicut in veritate humanã aſſumpſit naturam, ita quoq; vere crucifixus eſt, & non phantaſtice prout multi hęretici delirarunt. Neque enim niſi dolens ita clamaſſet. Poteſt autem & aliter dici, quod iam pro hominibus moriens in perſona generis humani dicta clamauit voce. Ait enim Gregorius Theologus, quod in ſeipſo figurat qđ noſtrum eſt: nos ſiquidem primum derelicti eramus ac deſpecti: deinde nunc aſſumpti ac ſeruati ſumus illius afflictionibus.

ſatur lingua. Quanquam enim apud Marcum ſcriptorũ incuria legatur Eloi Eloi: apud quem etiam eadem cauſa pronomen Meus, ſemel tantum ponitur, haud dubium tamen eſt quin uterque aut Hebraicis aut Græcis literis ſcriptum reliquerit, quod pſalmo uiceſimo primo dixit David: puta אלי אלי למה עזבתני *Eli Eli lama azabtani: Deus meus, Deus meus, quare dereliquiſti me. Munſterus tamen dicit in uetuſtis exemplaribus Græcis ac Latinis ſe incorruptam inueniſſe dictionem Chaldaicam* שבקתני *Sebactani: Nam a reditu Iudæorum e captiuitate Babylonica ad Chriſtum natum uix .515. anni interceſſerunt, & ita uulgo adhuc Chaldaice magis quàm Hebraice loquebantur. Itaque* CHRISTVS *ſermoni uulgi ſuum accommodabat ſermonem.*

Quidam autem ibi adſtantium quum audiſſent, dixerunt: Eliam uocat iſte.) Milites hi erant Romani, vocem Hebraicam ignorantes.

Statimque currens unus ex eis quum acceptam ſpongiam impleſſet aceto, impoſuit arundini, dabatque ei ut biberet.) Hoc etiam ludens fecit ad modum conſolantis, ſicut & præcedentes: aut etiam vt aceti acerbitas, additio fieret illi doloris.

Cæteri uero dicebant: Sine, uideamus an ueniat Elias ſeruaturus eum.)

Marcus vero ait, quod hic dixerit, Sinite videamus an veniat Elias ad deponendum eum. Veriſimile eſt autem & hunc & illos hoc dixiſſe.

Ieſus autem quum iterum clamaſſet uoce magna, emiſit ſpiritum.)

Quæ autem fuerit vox, ſignificauit Lucas, videlicet, Pater in manus tuas commendabo ſpiritum meum. Clamauit autem voce magna: vt omnes audirent, omnesque ſcirent, quod ad extremum vſque ſpiritum patrem Deum appellaret, & vniuerſa in eo reponeret: nec eſſet ei contrarius: vtque diſcerent quod ſua poteſtate quando voluit mortuus eſt. Quum enim dixit, Pater in manus tuas commendabo ſpiritum meum: tunc demum morti permiſit, vt ad ſe accederet. Non autem dixit, Commendo, ſed, Commendabo: ſignificans quod paulo poſt expiraturus ſit. Vnde & Iohannes quæ poſt dictam vocem facta ſunt, refert, tanquam etiam ab alijs prætermiſſa dicens, Stabat autem iuxta crucem IESV mater eius, & cętera. Vbi autem dixit, quomodo dilectam matrem ac virginem dilecto commendauerit diſcipulo ac virgini, & quomodo ſitienti datum ſit acetum ad potandum: tandem ait: Quum ergo accepiſſet IESVS acetum, dixit, Conſummatum eſt: & inclinato capite tradidit ſpiritum, de quibus omnibus quære in Euangelio ſecundum Iohannem.

Et ecce uelum

Et ecce uelum templi ſciſſum eſt in duas partes a ſummo uſque ad imum: terraque mota eſt, ac petræ ſciſſæ ſunt.

Sol quidem tenebris indutus eſt, templum vero ſcidit velum ſuum, ſignificando quod propter abſurdum ac irrationabile ſpectaculum lugeret: Lugentium enim eſt veſtem ſcindere, nigraque indui ſtola. Per terram autem motam, petras que ſciſſas oſtendit quod potens eſſet in aggerem eos cumulare & obruere: ſed non vellet propter ſuam manſuetudinem, & propter illos qui ex eis erant credituri, lucemque daturi. Proprie autem velum templi ſciſſum eſt ad eorum redargutionem, cui contradicere non poſſent: vt ſi niterentur cauſari, & ad ea quæ naturaliter accidunt, paſſiones obſcurati ſolis, terræ motæ, petrarumque ſciſſarum reducere: os illis obturaret per veli ſciſſionem: quum tale quid eſſe vnquam factum demonſtrare non poſſent. Sciſſo autem velo, oſtendit Deus, quod a templo diuina auolaſſet gratia: quodque interiora, puta ſancta ſanctorum omnibus peruia ac conſpicua conſtituenda eſſent: quod etiam poſtmodum ingredientibus Romanis factum eſt. Quod autem mihi magis placet accipe. Quia interiora veli figura erant cœli, exteriora vero terram figurabant. Sciſſum iam velum, ſignificauit diuiſum iam eſſe medium parietẽ inter cœlum & terram (puta inimicitiam) qui inter Deum erat & Homines: & factum eſſe cœlum hominibus peruium, ſoluto iam per CHRISTVM obſtaculo medio, talique nobis aſcenſu innouato. Vniuerſaliter autem quæ facta ſunt, diuinæ iræ ſigna erant, Iudæorum inſenſibilitatem reprehendentia, horumque perditionem prædicantia.

Ioſephus de bello Iud. lib. 7. cap. 12.

Et monumenta aperta ſunt, multaque corpora ſanctorum, qui dormierant ſurrexerunt.) Ad demonſtrationem potentiæ ſuæ, & hoc factum eſt, terroremque Iudæorum: vt perpenderent, quod is qui adeo facile mortuos viuificaret, facilius poſſet viuos morti dare. Pręterea etiam ad futurę reſurrectionis confirmationem.

Et egreſſi de ſepulchris poſt reſurrectionem eius, uenerunt in ſanctam ciuitatem: & apparuerunt multis.)

Egreſſi ſunt & apparuerunt: ne phantaſtica videatur ſepulchrorum apertio, ac dormientium reſurrectio. Poſt reſurrectionem autem eius egreſſi ſunt de ſepulchris, ac venerunt in ſanctam ciuitatem, & apparuerunt multis, vt ex eorum reſurrectione certiores reddantur & de reſurrectione illius, cogitantes quod qui hos reſuſcitauit, multo magis ſeipſum reſuſcitauit. Sancti vero ſurrexerunt, vt fide digni videantur, qui de CHRISTO loquuntur. Poſtquam autem apparuerunt, iterum dormierunt.

Centurio autem & qui cum eo erant, ſeruantes Ieſum, quum uidiſſent quæ fiebant, uehementer territi ſunt, dicentes, Vere Dei filius erat iſte.) Hunc Marcus voce latina Centurionem vocat: Matthęus vero Græca ἑκατόνταρχον, idẽ ſignificante. quod enim Gręci ἑκατὸν, hoc latini cẽtum vocant.

Videns

Videns inquit Centurio, qui ex aduerſo eius adſtabat, quod ſic emiſſo clamore expiraſſet, dixit, Vere homo hic filius Dei erat, intuitus ſiquidem quod cum libertate Deum patrem vocaſſet, & in manus eius ſpiritum ſuum commendare ſe teſtatus eſſet, ac paulo poſt expiraſſet: intuitus quoque adeo horrenda quæ fiebant, credidit filium eſſe Dei. Lucas vero de eo dicit, Videns Centurio quod factum erat, glorificauit Deum dicens, Vere homo hic iuſtus erat: Iuſtum vt opinor diuinum nominans. Vel etiam primum quidem dixit, quod iuſtus erat: deinde tandem quod filius Dei erat. Addit autem Lucas, Et omnes turbæ quæ ſimul acceſſerant ad ſpectaculum illud, percutientes pectora ſua reuertebantur: dolorem videlicet interiorem ſignificantes. Intelligebant enim a præcedentibus ſignis, & ab his quæ accidebant, quod & creatura paſſionem illius non ferens compatiebatur ei.

Erant autem ibi mulieres longe ſpectantes, quæ ſequutæ fuerant Ieſum a Galilæa miniſtrantes ei.) Suppeditantes quæ ei neceſſaria erant. Chorus enim erat diſcipularum apud Dei matrem coniunctarũ, & expenſas de ſuis facultatibus ſuppeditantium. Et vide conuerſum ordinem; diſcipuli ſiquidem fugerant, diſcipulæ vero aſſiſtentes permanebant.

Inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi & Ioſe mater, ac mater filiorum Zebedæi.) Quum multæ eſſent, inſigniores enumerat. Quidam itaque dicunt, quod Dei mater eſt, quæ apud euangeliſtas nunc quidem Iacobi & Ioſe mater nominatur, quandoque autem Maria Iacobi, interdum vero Maria Ioſe: Nam hi filij erant Ioſeph: & quemadmodum pater illorum vir eius dicebatur propter diſpenſationem, ita rurſus ipſi filij virginis. Verum ſermo hic abſurdus videtur. Primum ſiquidem, quid prohibebat eam appellare matrem Ieſu? præſertim quum in præcedentibus narrationibus vtplurimum ita eam appellauerint. Deinde abſurdum quoque foret in locis ſequentibus vbique Magdalenen ei præponi, & oſtendere illam fuiſſe matre Dei feruentiorem. Vnde ſuſpicamur alteram quandam fuiſſe hanc Mariam, quæ mater erat Iacobi Parui & Ioſe, non filiorum Ioſeph, ſed aliorum, qui erant e ſeptuaginta diſcipulis. Nam multæ tales ſimilis erant nominis apud Iudæos. Veriſimile eſt autem tunc Dei matrem propinquius cruci adſtitiſſe quam cæteras mulieres: idque viſcerum inflammatione Iudæorum vincente timorem: fortaſſis vero etiam circumiſſe, quum propter naturæ aculeos in eodem loco manere non poſſet: poſtmodum autem apud monumentum manſiſſe & ſingula conſpexiſſe. Quod ſi hoc recipimus, quærendum eſt, quomodo ipſius non meminerunt euangeliſtæ? Quia de ea notum erat, quod adfuerit, & quæ matrum ſunt demonſtrauerit. Ideoque neque planctum eius ſcripſerunt: abunde enim ſatiſfecerunt pronunciantes, quod filium docentem ſequebatur. Oportet autem & hoc & illud ſcire, quodque naturæ conformius eſt ſuſcipere. Marcus vero ait, Erant autem & mulieres eminus aſpicientes, inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi Parui & Ioſe mater, & Salome. Hanc autẽ Salomen quidã eam eſſe dixerunt, quæ apud Matthæũ dicitur mater

tur mater filiorum Zebedæi.

Quum ſero autem factum eſſet, uenit homo diues ab Arimathæa nomine Ioſeph, qui et ipſe diſcipulus erat Ieſu.) Iohannes vero etiam alia quędam priuſquam ad horum accederet narrationem ſcripſit dicens, Igitur Iudęi ne rema nerent in cruce corpora ſabbatho, quia paraſceue erat, & cætera de cru rum latronum confractione, & de apertione lateris domini. Hunc au- tem Ioſeph Marcus honeſtum ſenatorem ſcripſit, ac expectantẽ regnũ Dei. Honeſtum quidem, vtpote grauem & modeſtum: ſenatorem vero, nempe vnum ſenatorum ciuitatis: erant autem ſenatores decuriones, conſiliarij, ac officiales curię. Expectans item regnum Dei, quod vide- licet circa ſecundum domini aduentum futurum erat. Lucas autem vi- rum iuſtum & bonum eum nominauit, & quod non conſenſerat conſi lio ac facto Iudæorum: oriundus ab Arimathæa ciuitate Iudęorum. Iohannes vero diſcipulum quidem eum fuiſſe dicit Ieſu, occultum aũt propter metũ Iudęorum, & erat ex ſeptuaginta diſcipulis.

CAPVT .LXVIII. DE PETITIO- NE CORPORIS DO- MINI.

HIC *acceſſit ad Pilatum & petijt corpus Ieſu.)* Eo quod illi notus eſſet. Marcus vero dicit quod ſumpta audacia ingreſſus eſt ad Pilatũ, & petijt corpus Ieſu. Priorem enim timorem ſequenti audacia mirabi liter abluit, & ſeipſum in mortem tradidit, ob beneuolentiam quã ge- rebat erga pręceptorem, ſuſcipiens in ſe cunctorũ inimicitiã Iudęorũ.

Tunc Pilatus iuſsit reddi corpus.) Marcus autem dicit, quod Pilat⁹ admirabatur ſi iam mortuus eſſet: & accerſito Centurione, interroga- uit eum, an iamdudum mortuus eſſet: & re a Centurione cognita, do- nauit corpus ipſi Ioſeph. Sperabat enim tarde illum moriturum, tan- q̃ diuinum quendam hominem qui cæteros excederet. Ipſe vero lege naturæ mortuus eſt tanquam verus homo.

Sumptumque corpus Ioſeph inuoluit illud ſindone munda.) Iohannes autẽ latius ſcripſit dicens, Venit ergo & tulit corpus Ieſu. Venit autem & Nicodemus is qui venerat ad Ieſum nocte primum, ferens mixturam myrrhę & aloës ad libras ferme centum. Acceperunt itaque corpus Ie ſu, & obuinxerunt illud linteis cum aromatibus, ſicut mos eſt Iudęis ſepelire. Inſignis ergo erat & antea Ioſeph, ſed inſignior fact⁹ eſt eo q̃ Chriſti corpus auſus fuerit accipere, illudq́ honorare. Neque enim ſo lum tulit, ſed & precioſe ac honorifice cum Nicodemo ſepeliuit. In mixtura autem myrrhæ & aloës illud ſepelierunt, vt ſine corruptiõe & in bono odore permaneret: adhuc enim vt nudum hominem ipſum honorabant. Et nos ergo domini corpus per participationem in altari accipientes, odoramentis illud vngamus, ſuauibus videlicet virtutum operibus, ac opere & contemplatione.

Et poſuit illud in monumento ſuo nouo, quod exciderat in petra, & aduoluto ſaxo ma- gno ad oſtium monumenti, abijt.) Hic quidem euangeliſta ipſius Ioſeph dicit

dicit fuiſſe monumentum : cęteri vero non ſignificauerunt cuius fuerit. Iohannes enim ait, Erat autem in loco vbi crucifixus eſt hortus, & in horto monumentum nouum, in quo nondum quiſquam poſitus fuerat, & cætera. Veriſimile ergo eſt ipſius Ioſeph fuiſſe hortum in quo erat monumentum. Ordinatum eſt autem vt illud fuerit nouum, ne poſtquam reſurrexiſſet ſaluator, ſuſpitio haberi poſſet alium reſurrexiſſe. Aduoluit quoque ſaxum magnum, auxilium ipſi præſtante & Nicodemo. Monumentum autem in ſpeluncæ modum erat exciſum.

Erat autem ibi Maria Magdalene, & altera Maria ſedentes ex aduerſo ſepulchri.) Marcus vero ait: Maria autem Magdalene, & Maria Ioſe aſpiciebant vbi poneretur. Lucas autem, Subſequutæ inquit mulieres, quæ cum eo venerant de Galilæa, viderunt monumentum, & quomodo poſitum erat corpus eius: reuerſę vero parauerunt aromata & vnguenta. Quum enim eos qui ſepeliebant ſubſequi & cum eis reuerti decreuiſſent ſedebant ex aduerſo ſepulchri, aſpicientes vbi poneretur corpus, & quomodo poneretur: vt reuerſæ, paratis aromatibus & vnguentis, venirent die dominico, & aromatibus ac vnguentis illud vngerent. Siquidem quando ſepultus eſt iam veſpera appetebat, in qua non licebat ad monumentum accedere. Iudęi enim veſperam illius paraſceues maxime honorabant: non ſolum tanquam ſabbathi feſtũ præcedens, ſed etiam tanquam feſtum propter paſcha: in hac enim oportebat paſcha immolari. Sabbatho vero quieuerunt propter legem. Adhuc enim cõſuetudinẽ & legẽ ſeruabãt. Cæterũ die dominico ad ſepulchrum venire diſponebant, quod ſane etiam fecerunt, veluti paulo poſt dicetur. Quum enim nondum quicq̃ excelſum de reſurrectione cognouiſſent, ſepultum corpus ſe inuenturas ſperabant.

Poſtero autem die qui ſequitur paraſceuen, conuenerunt principes ſacerdotum & phariſæi ad Pilatum dicentes: Domine recordati ſumus, quod impoſtor ille dixit adhuc uiuens: Poſt tres dies reſurgam. Iube ergo muniri ſepulchrum uſque in diem tertium, ne quando uenientes diſcipuli eius furentur ipſum, dicantque plæbi, Surrexit a mortuis: & erit poſtremus error peior illo priore.) Muniri ſepulchrum, puta ſigillum apponi & cuſtodiam. Quia autem credi oportebat, quod mortuus eſſet & ſepultus, quodque reſurrexiſſet: vide tria hæc inimicorũ teſtimonijs approbata: conſideranda ſunt enim verba eorum. Quod enim aiunt, Recordati ſumus, quod impoſtor ille dixit adhuc viuens, atteſtatur quod mortuus ſit. Quod autem ſequitur, Iube muniri ſepulchrum, atteſtatur quod ſepultus ſit. Porro quod ſubiungunt, Ne quando venientes diſcipuli eius, furentur ipſum, plenam facit fidem, quod munito ſepulchro, non ſit furto ſublatum corpus, & ita reſurrectioni contradici non poteſt. Dignum eſt autem vt inquiramus vbi dixerit, Poſt tres dies reſurgam. Siquidem varijs in locis dixit diſcipulis, Tertia die reſurgam. Id autem, Poſt tres dies reſurgam, nuſquam dixit. Hęc itaq; Iudęi ab exemplo Ionæ quod ad eos dixerat colligebant. Poſtremum vero errorem dicebant, quod a mortuis reſurrexerit: priorẽ vero quod ſit filius Dei. Sed o inſenſati quo tandẽ fine eſſent ipſum furto ſublatu-

Supra. 12. & Lu. 11.

ſublaturi. Niſi enim tertio die reſurrexerit ſicut promiſit, manifeſtum eſt quod decepti, & propter eum ab omnibus gentibus odio habiti, ſine domibus & extorres facti, potius auerſabuntur eum, & odio habebunt tanquam impoſtorem, & ita nolent eum furari. Sed neque populo perſuadere poterunt, quod a mortuis ſurrexerit. Cui enim innitentur? an vehemẽtiæ ſermonum? atqui illiterati ſunt. An forte abundãtiæ rerum? Atqui ſunt omnium pauperrimi. Generis fortaſſis claritati. Verum ignobiles ſunt, & ab ignobilibus progeniti. Vtrum ſuiipſorum multitudini? At non plures ſunt ꝙ duodecim. Vtrum patriæ ſplendori? Verum a regionibus ſunt obſcuris & ignobilibus. An putatis quod præceptoris promiſſionibus? Quibus? Si enim non reſurrexerit, neque illis credituri ſunt. Demonſtratum eſt igitur quod vane ſuſpicamini hunc furto auferendum eſſe: ob dictas enim cauſas eſt incredibile.

Ait illis Pilatus, Habetis cuſtodiam: ite, munite ſicut ſcitis.) Sicut σπεῖρα id eſt, cohors, ita & κουστωδία ordo erat militaris. Non permiſit autem, vt ſoli milites munirent ſepulchrum, ſed principibus ſacerdotum ac phariſæis præcipue commiſit ea quæ muniminis erant, ſequente eos cuſtodia. Ita enim Deus ordinauit: ne poſt reſurrectionem dicere poſſent, quod quum ſoli milites ſepulchrum muniuiſſent, tradiderant corpus diſcipulis.

Illi autem abeuntes munierunt ſepulchrum, obſignato lapide, adhibitaque cuſtodia.) Non ſolum oſtij lapidem obſignarunt, ſed & electis quos voluerunt militibus, huic in cuſtodes adhibuerunt, ſicut paulo poſt manifeſtabitur. Et hæc ſabbatho operati ſunt ob inſaniæ ſuæ furorem, ſoluentes illud. Quia vero nunc dicturi ſumus quomodo mulieres ad monumentum peruenerint: non intempeſtiuum fuerit dicere, quod quum diuerſimode de apparitionibus ſcripſerint euangeliſtæ, maximam præbent non animaduertentibus difficultatem. Et quidem Chryſoſtomus de huiuſmodi differentia nihil curioſe ſcrutatus eſt. Cæteri vero quum dicta euangeliſtarũ circa hęc conciliare non poſſent, multos his de rebus inuanum effuderunt ſermones: hi quidem quatuor ad monumentum acceſſus diuerſis temporibus factos eſſe dicentes, non eaſdem fuiſſe mulieres aiunt, quarum meminerunt quatuor euangeliſtę, ſed alias & alias ſimilium inter ſeinuicem nominum. Alij vero de quatuor acceſſionibus conformiter dicunt: ſed hos ab eiſdem mulieribus factos eſſe aſſeuerant. Et hi aũt, & illi facile conuincuntur, quod leuia, facileque confutabilia dixerint: ſi quis diligentius ad euangeliſtas aduertat. Sed nos ab eo qui ſepultus eſt, quique reſurrexerit, poſtulata gratia, dicta concordare nitemur, ac manifeſte oſtendere eandem apud omnes euangeliſtas eſſe conſonantiam.

¶ *Veſpera autem ſabbathorum, quæ luceſcit in unum ſabbathorum, uenit Maria Magdalene & altera Maria ut uiderent ſepulchrum.)* Hebræi ſabbathũ honorãtes, Ca. xxviii
ſeptimum videlicet hebdomadę diem, etiam ſex dies ipſum pręcedentes in honorẽ eius ſabbatha appellabant, nominãtes diẽ dominicũ, vnũ ſiue primũ ſabbathorũ; ſecundũ aũt ſabbathorũ, & tertiũ ſabbathorũ,

ſecun-

ſecundum ac tertium ſeptimanæ diem & ſimiliter alios ſequentes. Dicens ergo Matthæus veſperam ſabbathorum, finem ſignificauit omnium ſabbathorum, ſiue ſeptem hebdomadæ dierum. Nam & nos veſperam aut ſerũ diei dicentes ſiue ſerũ noctis, vltima ipſorum ſignificamus. Finis autem ſeptem dierum hebdomadę non ſolũ ipſum proprie dicitur ſabbathum, ſed & ipſius ſabbathi finis. Ne autem putes, quod in fine ipſius ſabbathi venerint prædictæ mulieres ad monumẽtum, ſed in principio diluculi, addit: Quę luceſcit, hoc eſt, appetente iã die, proſpectante & oriente. Et ſermonem magis adhuc explicans, adiecit, In vnum ſabbathorum. Vnus autem ſabbathorum, ſiue primus ſeptem dierum, dominicus eſt, ſicut prędiximus. Quum autem ita ſcripſit Matthæus, principium dominici diei manifeſtauit. Omne vero diluculum poſt ſextam noctis horam incipitur, quando primum galli ca-
Mar.16 nunt. Idem quoq; tempus ſcripſit & Marcus dicens, Et valde mane vno ſabbathorum veniunt ad monumentum orto ſole. Valde mane enim principium eſt diluculi. Verum ſi valde mane erat, quomodo dixit orto ſole? Quia tunc proprie ſol oritur, etſi nobis nondum appareat, demoratus adhuc circa profundiſſimas extręmaſque Orientis partes, & paulatim exurgens, cuiꝰ teſtimoniũ eſt galliciniũ. Nam galli primi inter omnia animantia ſentientes illius calorem, repente clamant, eiuſque præſentiam hominibus prænuntiant. Idem quoque tempus ſignificauit & Lucas dicens: Sabbatho quidẽ quieuerunt ſecundũ pręceptum. Vno autem ſabbathorum profundo diluculo venerunt ad monumentum ferentes quæ parauerant aromata. De Maria aũt Magda-
Luc.24. lene, cuius meminit Iohannes in ſequentibus ſuo loco dicemus.

Et ecce terræmotus factus eſt magnus: angelus enim domini qui deſcenderat de cœlo, quum acceſſiſſet, reuoluit lapidem ab oſtio, & ſedebat ſuper eum. Erat autem aſpectus eius ſicut fulgur, & indumentum eius candidum tanquam nix.) Chriſtus quidem ſurrexerat priuſquam angelus deſcenderet. Quemadmodum enim natus eſt ſeruatis integris clauſtris virginis, ita quoq; reſurrexit ſeruatis integris monumenti ſignaculis. Terręmotus autem factus eſt ꝑpter aſſidentes ſepulchro cuſtodes, vt timore terræ motus erecti, & horrore aſpectus eius qui lapidem reuoluerat conſternati, fugerent & hæc Iudęis nuntiarent, ac teſtes ipſi fierent veritatis; hęc enim maxime fulgere ſolet, quando ab inimicis ſuis prædicata fuerit. Lapidem vero reuoluit angelus propter mulieres, vt ſepulchrũ viderent vacuũ, ac ſurrexiſſe crederent. Marcus autem de his mulieribus ait, quod dicebant inter ſeſe. Quis reuoluet nobis lapidem ab oſtio monumenti? quumq; reſpexiſſent, vident quod reuolutus eſſet lapis; erat enim grãdis valde. Dum itaq; venirent, ita dicebant inter ſeſe: interim vero dũ hæc colloquerentur, factus eſt terręmotus: quumq; acceſſiſſet angelus reuoluit lapidem: & iam ad monumentum reſpicientes, vident quod reuolutus eſſet lapis. Marcus ſane breuitati ſtudens, neq; terræmotũ ſcripſit, neq; quis lapidem reuoluerit docuit. Similiter & Lucas narrationem de his abbreuiauit, dicens, Inuenerunt lapidem a monumento reuolutum. Itaq; quando ad monumentũ venerint mulieres ſignifi-

cauerunt euangeliſtæ, quando vero reſurrexerit Chriſtus, nullus eorũ indicauit:ſolus enim hoc nouit,qui ſolus ſurrexit vt nouit. Omnes autem vnanimiter ſancti patres & doctores tempus reſurrectionis eius fuiſſe dicunt circa primum gallicíniũ, qui iã dominici diei lucem præferebat Ideo quoque poſt ſextam noctis horam virtutis ſectatores, ſoluto ieiunio lætitiam auſpicantur. Surrexit autem tertio die prout dixerat. Ex quo enim hora nona paraſceues mortuus eſt, numeratur primus dies paraſceue: ſecundus ſabbathum: tertius dies dominicus, in quo incipiente diluculo, ſurrexit, paulo antequam mulieres accederent: & connumerantur ipſius finis paraſceues, & dominici principium. Quod autem in exemplo de Iona dixit, Ita erit & fili⁹ hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus: de diebus quidem non eſt quod hæſitemus: iam enim enumerati ſunt: de noctibus vero dicemus, quod Iudæi ad tertiũ vſque diem ſepulchrũ muniebant, videlicet ab ipſa paraſceue vſque ad diem dominicum occidente ſole: ita enim decreuerant. Tertiam vero noctem abſque munitione relinquebant: nam ſi etiam hanc expectaſſet, ſuſpecta habita fuiſſet reſurrectio: reſpondiſſent enim, quod ex quo intra tempus munitionis nõ reſurrexerat: hac ſoluta, fide carebat reſurrectio: furto enim ſublat⁹ erat, nullo cuſtodiente. Itaque quum adhuc cuſtodirent reſurrexit, omnem tollens contradictionem: & neque totum tertium expectauit diem, ſed ſtatim quum inciperet ſurrexit. Quod enim intra tempus munitionis reſurgeret, argui non poterat: quod ſi id poſtmodum faceret, ſuſpectum erat. Nam quod citius ꝙ ſit conſtitutum efficitur, potentiæ eſt: quod autem tardius, imbecillitatis. Etenim rex quoque qui ad certum diem beneficium quibuſdam conferre promiſit, ſi ante ſtatutum diem beneficium eis conferat: non ſolum promiſſum compleuit, ſed & aliam gratiam velocitatis addidit. Nihil autem aliud Iudæi appoſitis ſignaculis ac cuſtodibus apparabant, ꝗ vt reſurrectio publicaretur, ſumeretqꝫ ab ipſis cuſtodibus teſtimonium. Sed rurſum ad dictorum enarrationis ordinem reuertendum eſt.

Præ timore autem eius concuſſi ſunt cuſtodes, & facti ſunt uelut mortui.) Præ timore terręmotus, fuit enim magn⁹: aut angeli, fuit enim aſpectu terribilis. Concuſſi ſunt autem, hoc eſt tremuerũt: deinde ad ſe reuerſi fugerunt, & ita mulieribus data eſt ſecuritas.

Reſpondens autem angelus dixit mulieribus: Ne timueritis uos.) Ne inquit timueritis vos, ſed hi puta cuſtodes, omnesqꝫ inimici domini. Primũ itaqꝫ timore illas liberauit & ſermone & habitu, deinde de reſurrectione differit.

Scio enim quod IESVM *crucifixum quæritis.)* Non confunditur dicere dominum ſuum crucifixum: quia his quidem qui ante ipſum crucifixi ſunt, crux ignominia erat, quum argumentum eſſet maleficij eorum: huic vero potius gloria, quum fuerit demonſtratio beneficij in homines collati, propter quod ad crucem condemnatus eſt.

Non eſt hic, ſurrexit enim ſicut dixit: accedite, uidete locũ ubi poſitus erat dominus.) Dicens, Accedite, videte locum vbi poſitus erat dominus, ſignificauit

quod propter eas vt viderent, lapidem reuoluerat.

Et cito euntes dicite diſcipulis eius, quod ſurrexit a mortuis, & ecce præcedet uos in Galilæam: ibi eum uidebitis.) Præcedet: hoc eſt, præueniet vos. Iubet autem abire eos in Galilæam, in qua ſine Iudæorum timore ad eum acceſſuri erant, & cum eo colloquuturi.

Ecce dixi uobis.) De omnibus videlicet. Vel aliter: Ecce admonui vos de diſcipulis. Nolite itaque admonitionem negligere. Hic ergo angelus extra ſepulchrum ſuper lapidem ſedens, prædicta dixit mulieribus. Quia vero non auſis appropinquare præcepit, vt ſepulchrũ ingrederentur (Nam hoc ſignificat, Accedite, videte locum vbi poſitus erat dominus) ingreſſæ ſunt. Sed Matthæus quidem vſque ad ingreſſum ſepulchri narrauit, reliqua præteriens: cæteri vero relictis his, quæ vſque ad ſepulchri ingreſſum acciderant, quæ in eo facta ſunt cõſcripſerunt. Et hoc eſt quod maximam præbet non aduertentibus heſitationem. Ait enim Marcus. Et ingreſſæ in monumentum viderũt adoleſcentulum ſedentem in dextris amictum ſtola candida, & obſtupuerunt. Ille autem dicit eis, Ne obſtupeſcatis. IESVM quæritis Nazarenum crucifixum: ſurrexit, non eſt hic. Ecce locus vbi poſuerunt eum. Sed abite: dicite diſcipulis eius & Petro, quod præcedet vos in Galilæam: ibi eum videbitis, ſicut dixit vobis. Quia enim is qui foris ſedebat angelus præceperat eis ingredi, ingreſſę in monumentum viderunt alterum angelum ſedentem a dextra ipſius parte: & vt veriſimile eſt, viſo repente eo obſtupuerunt. At ille dixit eis, Ne obſtupeſcatis, & cętera. Et ſicut exterior angelus, ita & interior, primũ quidem ſtupore eas liberat: deinde ea quæ de reſurrectione erant diſſerit. Et certe exterior timendus erat, propter cuſtodes: interior vero talis non erat, propter mulieres. Ideo illo quidem viſo, iſtæ timuerunt: Hoc autem viſo, obſtupuerunt. Nominatim autem Petrum addidit: vt ſciret remiſſum ſibi eſſe trinæ negationis lapſum, propter feruentem pœnitentiam, & reſpiraret: abſorptus ſiquidem erat immenſo mœrore. Addens autem, Sicut dixit vobis, reduxit eis ad memoriam id quod in monte oliuarum dixerat. Poſtquam autem reſurrexero, pręcedam vos in Galilæam, ſicut dixit Matthęus ſexageſimoquarto capite. Lucas vero ſcripſit: Et ingreſſę non inuenerunt corpus domini Ieſu. Et factum eſt dum mente conſternatæ eſſent ſuper hoc: Et ecce duo viri ſteterunt iuxta illas in veſtibus fulgurantibus. Quumq; expauiſſent, & declinarent vultum in terram, dixerunt ad illas, Quid quæritis viuentem cum mortuis? Non eſt hic, ſed ſurrexit. Memento te quomodo loquutus ſit vobis, quum adhuc eſſet in Galilæa dicens: Oportet filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, & crucifigi, ac tertio die reſurgere. Et recordatæ ſunt verborum illius. Angelus itaque qui ſedebat a dextris, quique ad eas dixerat ea quæ retulit Marcus, diſparuit. Quod etiam, quia a Marco ſilentio pręteritum eſt, cum his quę a Luca narrata ſunt, ſimiliter obſcuritatem peperit. Quum autem ipſæ corpus domini Ieſu non inueniſſent, expauerunt cogitantes, quid de eo factum eſſet. Nondum enim credere pote

Supra.26.

rant

rant quod reſurrexiſſet: ita conſternatis ipſis apparuerunt duo prædicti angeli, & is videlicet quem extra ſepulchrum viderant, & quem in ipſo conſpexerant, transfigurati in veſtibus fulgurantibus, vt etiã ob ſplendorem transformationis apertius angeli Dei viderentur. Quum autem nouo aſpectu conterritæ eſſent, nec poſſent ob veſtium coruſcationem in eos reſpicere; dixerunt ad eas non iam manſuete vt prius, ſed obiurgandi modo propter ipſarum incredulitatem: Vt quid quæritis viuentem cum mortuis? tanquam videlicet mortuum: nam id eſt eſſe cum mortuis. Vt quid eum qui reſurrexit, quæritis ac ſi non reſurrexiſſet? Non eſt hic, ſed ſurrexit. Deinde vbi eas ad maiorem reſurrectionis fidem induxiſſent, admonuerunt verborum domini, dicentes: Mementote quomodo loquutus ſit vobis, quum adhuc eſſet in Galilæa, dicens: Oportet filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, & crucifigi, ac tertio die reſurgere. Poſtmodum ait euangeliſta, quod recordatæ ſunt verborum eius, ſignificans, quod deinde crediderunt. Scripſit enim Matthæus trigeſimoquinto capite, quod quum verſarentur in Galilæa, dixit illis Ieſus: Futurum eſt vt filius hominis tradatur in manus hominum & occident eum, ac tertio die reſurget. Nihil autem pręcipiunt hic angeli de Apoſtolis; vt qui iam quæ dicta ſunt de illis præceperant. Supra.17.

Et egreſſæ cito cum timore & gaudio magno cucurrerunt ut nũtiarent diſcipulis eius.) Etſi nullam fecerit mentionem Matthæus quod in monumentum intrauerunt, nunc tamen dicens quod egreſſę ſunt, oſtendit primum fuiſſe ingreſſas. Cum timore itaque egreſſæ ſunt ob admiranda quæ viderant: cum gaudio vero, ob lætum nuncium quod audierant. Marcus autem dixit: Quumque exiſſent fugerunt a monumento; habebat enĩ eas tremor ac ſtupor, & nemini quicquam dixerunt: timebant enim. Conſidera ergo quomodo non repugnent quę dicuntur. Egreſſę enĩ cito a monumento, ſecundum Matthęum: fugerunt ſecundum Marcum, propter Iudæos, ne conſpectę viderentur ipſę furari Ieſum. Quod ſi dixit ille, quod timebant & gaudebant: hic autem quod tremebant ac ſtupebant; non eſt contradictio; tremor nempe illis e timore proceſſit; gaudium vero tacuit Marcus, vel etiam per ſtuporem ſignificauit; ipſum ſiquidem quandoque vertit in ſtuporem. Nemini autem quicquam dixerunt, nulli videlicet hominum, qui ſibi per viã occurrerunt. Nam Apoſtolis vniuerſa retulerunt, vbi ad eos reuerſæ ſunt, ſicut ſcribit Lucas. Cauſa autem quod nemini quicquam dixerint, erat timor Iudęorum, ne ipſas occiderẽt, audito quod Chriſti prędicarent reſurrectionem.

Quum autem irent ut diſcipulis nuntiarent: & ecce Ieſus occurrit eis.) Quę ante omnes diluculo ſurrexerant, ante omnes vident dominum, & hoc in mercedem ſui ſtudij ſuęq; feſtinationis referunt.

Dicens, Gaudete.) Gaudere eis tribuit, quæ ob veterem inobedientiam condemnatę erant ad habendum mœrorem. Loquutus eſt autem, vt a voce magis cognoſcerent eum: & prima eius vox lętũ gaudij nuntium fuit. Gene.3.

Illæ vero acceſſerunt, ac tenuerunt pedes eius, & adorauerunt eum.)
Illę quidem ex deſiderio & reuerentia hos tenuerunt: ipſe vero non prohibuit, præſtans vt per tactum certiores efficerentur, quod phantaſma non eſſet.

Tunc ait illis Ieſus, Nolite timere.) Rurſum & ipſe quoque repellit primo timorem earum: deinde de diſcipulis pręcipit: confirmãs ſuos, fuiſſe angelos eos qui prius apparuerant, & eadem præceperant.

Ite, renuntiate fratribus meis, ut eant in Galilæam, & ibi me uidebunt.) Mulieribus pro Apoſtolis vſus eſt ad Apoſtolos, honorans genus quod ex ſerpentis ſeductione infame factum fuerat. Et quia olim mulier viro facta eſt miniſtra mœroris: nunc mulieres fiunt viris miniſtræ gaudij. Fratres vero appellauit Apoſtolos: ſimul quidem propter incarnationem: fratres ſiquidem ſunt inter ſe mutuo omnes homines, ſimul etiã ad honorem ipſorum.

Illis autem abeuntibus, ecce quidam de cuſtodibus uenerunt in ciuitatem, & renuntiauerunt principibus ſacerdotum uniuerſa quæ acciderant.) Quidam: ij videlicet, qui ab eis cuſtodes relicti erant: vel, qui ex eis inſigniores erant.

Et congregati cum ſenioribus accepto conſilio pecunias multas dederunt militibus dicentes: dicite: Diſcipuli eius nocte uenerunt, & furati ſunt eum nobis dormientibus.)
Prius quidem emerunt cædem eius: nunc vero etiam veritatem emũt reſurrectionis illius: & propriam conculcant conſcientiam: nec pudet, ipſos deprauare cuſtodes, ſed efficto mendacio ſimul cum eis veritatem occultant: vtentes ijs, qui veritatis teſtes erant, vt mendacij fierent miniſtri.

Et ſi hoc auditum fuerit a præſide, nos illi perſuadebimus, & ſecuros uos faciemus.) Perſuadebitis ei, vt qui facile poteſt falli. Nam ſi ſtabilis eſſet, nequaquam ei perſuaderetis: Valde enim abſurdus eſt ſermo veſter. Quo etenim lucro erant ipſum furto ſublaturi? Quomodo in tanto periculo auſi fuiſſent viri adeo timidi? quorum is qui præcipuus erat, muliérculæ metu præceptorẽ negauit: cæteri aũt, cũ vidiſſent quod ligat⁹ eſſet, aufugerunt? Quomodo etiam quum prima nocte abſque periculo furari eum potuiſſent, quando nullus ſeruabat ſepulchrum: elegerunt potius ſecunda nocte magno cum periculo ipſum furari, præſentibus iam cuſtodibus? Sed vide quomodo aduerſus ſeipſos diligentiam adhibuerunt vane ſapientes Iudæi, veluti etiam ſuperius ſignificauimus. Niſi enim cuſtodes appoſuiſſent, aliquid de furto dicere potuiſſent: nunc autem apud æquos iudices nihil mutire poſſunt: vndiq; impoſito eis ſilentio.

Illi autem ſumptis pecunijs, fecerunt ſicut edocti erant: & diuulgatus eſt hic ſermo apud Iudæos uſque in hodiernum diem.) Si diſcipulum vicerunt pecuniæ, multo magis milites. Vere itaque magnum eſt malum pecuniæ amor, & magnorum cauſa malorum. Sermonem autem diuulgatum dicit, quod furto ſublatus ſit Ieſus. Lucas vero de mulieribus ait: Et reuerſæ a monumento nuntiauerunt hæc omnia ipſis vndecim, cæteriſque omnibus, videlicet ſeptuaginta. Deinde enumerat eas dicens: Erant autem Maria Magdalene, & Iohanna, & Maria Iacobi, ac cæteræ quę

cum

cum eis erant, quæ dicebant ad Apoſtolos hæc. Verum Matthæus quidem Mariam Magdalenen,& Mariam Iacobi & Ioſe conſcripſit: non quaſi ſolas,ſed tanquam cæteris quæ cum eis erant inſigniores: Marcus autem etiam Salomen ſignificauit.Lucas vero Salomen quidem abſque expreſſo nomine reliquit,manifeſtauit autem Iohannam: Addens vero,Et cæteræ quæ cum eis erant, ſignificat & ipſam Salomen, & alias quaſdam. Poſt dictam itaque mulierum enumerationem,rurſum ſubiunxit Lucas:Et viſa ſunt coram illis tanquam deliramentum verba earum,nec crediderunt ipſis. Hinc ergo ſumunt initium,quæ de Maria Magdalene ſolus ſcripſit Iohannes; veluti ea quorum apud reliquos nulla eſt facta mentio. Quia enim viſa ſunt coram Apoſtolis tanquam deliramentum verba mulierum:ipſa cogitans intra ſe quod vere deceptæ eſſent, quodq; per phantaſiam vidiſſent quæ viderant, & audiſſent quę audierant: neque enim aliter tan quam deliramentum apparuiſſent cordatioribus ac ſapientioribus:nõ quieuit,ſed ſola protinus ad monumentum cucurrit, quum adhuc tenebræ eſſent, opinata quod ipſum clauſum eſſet repertura. Videns autem quod ſublatus eſſet lapis a monumento, nihil meminit eorum; quę prius facta fuerant, vtpote renuntiatione quam de his fecerat,a diſcipulis reprobata:ſuſpicata eſt autem tranſpoſitũ eſſe corpus a Ioſeph in tutiorem locum.Currit ergo & venit ad Simonẽ Petrum,& ad aliũ diſcipulum quem diligebat Ieſus, & ait illis, Tulerunt dñm meũ de monumento,& neſcimus vbi poſuerunt eum,& cætera quæ deinceps facta ſunt, ſicut ſcripſit Iohannes. Demonſtratum eſt igitur vnam eſſe apud omnes euangeliſtas concordiam, & corpus hiſtorię vnum,rebus ſcilicet conuenienti ordine enarratis: quod enim hic euangeliſta prætęrijt,hoc ille ita diuina diſponente gratia dixit, vt etiam hinc manifeſtum eſſe poſſit,quod non ex compoſito aut pacto ſcripſerint. Iohan.20.

Vndecim uero diſcipuli profecti ſunt in Galilæam.) Non ſtatim abierũt in Galilæam: ſiquidem in ipſo die quo reſurrexit a mortuis viſus eſt eis,quum eſſent adhuc Ieroſolymis. Et hoc ſane Marcus & Lucas oſtendunt,manifeſtius tamen his ſcripſit Iohannes.Poſtquam enim ad diſcipulos reuerſa eſſet Maria Magdalene,ait: Quum eſſet ſero die illo qui erat vnus ſabbathorum,& fores eſſent clauſæ, vbi erant diſcipuli congregati, propter metum Iudęorum:venit Ieſus,ſtetitq; in medio, & ait illis,Pax vobis.Quumque hoc dixiſſet,oſtendit eis manus ac latus ſuum.Gauiſi ſunt ergo diſcipuli viſo domino,& cætera. Manifeſtum eſt itaque,quod poſtmodum abierunt in Galilęam. Non autem mentitus eſt Chriſtus,quod ſtulte dixit apoſtata Iulianus, quaſi promiſerit ſe in Galilęa videndum eſſe,& Ieroſolymis ſe eis videndũ prębuerit, Sed & hoc compleuit promiſſum: viſus ab eis poſtmodum in Galilæa: donauit autem & alteram gratiam, prius eis apparens Ieroſolymis:vt & mœrorem eorum ſolueret,& mulierum verba confirmaret,aliorumque qui eum viderant poſtquam reſurrexerat. Matthæus ergo prętęrijt ea quæ acciderunt donec abirent diſcipuli in Galilæam: cæteri vero euangeliſtæ etiam illa conſcripſerunt. Marcus quidem

breuius; Lucas autem latius: Iohannes vero adhuc fuſius.

In montem in quo conſtituit eis Ieſus.) In quo conſtituit eis, hoc eſt, vbi per mulieres pręcepit eis vt proficiſcerentur, ſicut prædictum eſt: vel vbi promiſit eis quando dixit, Poſtquã autem reſurrexero, præcedam vos in Galilæam. Atqui in Galilæam quidem conſtituit illis vt abirent: de monte vero nihil ſcriptum eſt. Veriſimile eſt tamen & de hoc vel dixiſſe illis, vel nunc per mulieres ſignificaſſe, q̃q̃ ſcriptum non ſit. Pręterea familiaris etiã illis erat mons iſte: ibi enim propter quietem maxime verſabãtur.

Quumque uidiſſent illum, adorauerunt eum.) Quum vidiſſent illũ ibi: id enim ſubintelligendum eſt.

Quidam uero dubitauerunt.) Quidam vero eorum dubitauerunt de ipſo, timentes errorem. Non autem quęrere oportet qui nam hi fuerint. Nam ſilentio pręteriti ſunt, ſed ſcire tantum oportet, quod & hi, quum acceſſiſſet ad ipſos Ieſus, confirmati ſunt.

Et accedens Ieſus, loquutus eſt eis dicens, Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra.) Data eſt mihi, inquit, tanquam homini, poteſtas quam habebam tanquam Deus.

Euntes docete omnes Gentes.) In data mihi poteſtate fiduciam habentes. Dicens autem omnes Gentes, etiam Hebræorum genus ſignificauit. Siquidem apud Marcum dixit eis maniſeſtius: Euntes in mundum vniuerſum prædicate euangelium omni creaturæ. Apud Lucam vero adhuc expreſſius ait: Prædicari nomine eius pœnitentiam ac remiſſionem peccatorum in omnes Gentes, facto ab Ieroſolymis initio. Non enim meminit dominus malorum, eorum qui reſipiſcunt. Siquidem poſtquam a mortuis reſurrexit, & diſcipulos alloquutus eſt, non ſolum mentionem non fecit de malis, quæ a Iudæis paſſus eſt, ſed ne Petro quidem exprobrauit negationem, aut fugam cæteris diſcipulis.

+ *Baptizantes eos in nomine + patris & filij & ſpiritus ſancti.)* Hoc pręceptum de baptiſmo eſt ac dogmatibus.

+ *+ Vnum nomen trium, denotat unam ſanctæ trinitatis naturam. Nomen autem, puta, Qui eſt uel Deus, uel aliud ineffabile: ideo etiam in nomine tantum dicunt qui baptizant, nullo in ſpecie addito.*

Docentes eos ſeruare omnia quæcunque præcepi uobis.) Hoc rurſum pręceptum de conuerſatione eſt: Neq; enim ſufficiũt ad ſalutem baptiſma & dogmata, niſi etiam Deo digna conuerſatio accedat.

Et ecce ego uobiſcum ſum omnibus diebus.) Maiorem eis adijciens fiduciam, dixit, Et ecce ego vobiſcum ſum, cooperans, impedimenta cõplanans, ac ſeruans vos.

+ *Vſque ad conſummationem ſeculi. +)* Hoc oſtendit, quod non ſolum cum diſcipulis qui tunc erant, ſed cum his etiam qui illos erant ſequuturi, futurus eſſet. Neq; enim Apoſtoli vſque ad ſeculi conſummationem erant permanſuri: ſed mediantibus ijs qui tunc erant, etiam illis qui poſtmodum futuri eſſent, hanc promiſit gratiam, tãquam vni corpori cum omnibus loquens fidelibus. Non eſt autem ſtatim aſſum-

pius

ptus in cœlum, ſed poſt aliquantum temporis, ſicut ex alijs euangeliſtis licet cognoſcere. Etenim a reſurrectione eius, vſque ad aſſumptionem, per quadraginta dies permanſit, apparens diſcipulis, & cum eis conuerſans: deinde ab vno monte qui in Iudæa erat, & dicebatur mons Oliuarum, aſſumptus eſt, veluti narrat liber Apoſtolicarum actionum. Act.1.

† *Hoc dixit, non quod poſt hoc non ſit cum eis futurus, ſed quod non eodem modo futurus, ſed excelſius ac Deo congruentiori modo q̃ nunc.* †

Detur quæſo nobis digne euangelio docentibus & conuerſantib⁹, tandemque morientibus, vt regnum illud quod per euangelium perfectis promittitur, aſſequamur, per gratiã perfecti ac vniuerſalis regis Ieſu Chriſti, quem decet gloria & adoratio ſimul cum æterno ac perpetuo patre, & coęterno ſimulque perpetuo ſpiritu, nunc & ſemper & in ſecula ſeculorum.

AMEN.

SIMILIS ENARRATIO IN EVANGELIVM SECVNDVM MARCVM.

PROOEMIVM EVANGELII SECVNDVM MARCVM.

MARCVS filius fuit Marię, quæ in domo ſua benigne Apoſtolos excipiebat. Vocabatur autem & Iohannes, quemadmodum in Actis Apoſtolorum inuenimus. Petrus, inquit, re cognita venit ad domum matris Iohannis, qui cognominabatur Marcus: vbi erant multi congregati & orantes. Et circa principia quidem coniunctus eſt Barnabæ auũculo ſuo & Paulo, ſicuti liber Actorum teſtatur, & Paulus in epiſtolis mentionem eius faciens: vt in epiſtola ad Coloſſenſes, & in ſecunda ad Timotheum. Deinde cum Petro Romæ conuerſatus eſt, quemadmodum prior eius epiſtola demonſtrat, qua etiam hic filium ſuum iuxta ſpiritum Marcum appellauit: a quo inſuper totum euangelii ſermonem Marcus didicit, & poſtmodum euangelium conſcripſit, ſecundum Clementem Stromaticum, hoc eſt qui varia in vnum contexuit, in ipſa Roma; iuxta Chryſoſtomum autem in Aegypto, rogatus a fratribus qui ibidem morabantur, poſt decimum a Saluatoris aſſumptione annum. Plurimum autem cum Matthæo conſentit, niſi quod latius ille cuncta deſcribit. Vbique autem ſcire oportet quod euangeliſtę interdum quidem Chriſti doctrinã ac miracula ordine deſcribunt in modum hiſtoriæ, quandoque vero ordinem non ſeruant; id ſolum ſtudentes, vt quod dictum aut factum eſt annuntient.

Act.12. Act.13. Coloſſ.4. 2.Timo.4. 1.Petri.5.

INITIVM

Caput primum iuxta latinorũ enarrationẽ

INITIVM EVANGELII IESV CHRISTI FILII DEI, *ſicut ſcriptum eſt in prophetis.)* Euangelium nunc Marcus appellauit nouum teſtamentum, nouam Chriſti legiſlationem. Cur autem ita nominauerit, dictum eſt in procemio enarrationis euangelij iuxta Matthæum, vbi de euangeliorum inſcriptione tractatum eſt. Ait ergo præſens euangeliſta, quod principium nouę Chriſti legiſlationis ita fuit ſicut in prophetis ſcriptum eſt: dicit autem Ieſaiam & Malachiam. Deinde ea quoque ponit, quæ a prophetis dicta ſunt, vt videas tale fuiſſe euangelij principiũ, quale dicunt prophetę. Aiunt autem hi Iohannẽ fuiſſe principiũ,

Matth.11. veluti dicta eorum explicata demonſtrabunt. Quia enim oẽs prophetę & lex vſque ad Iohannem prophetauerunt, iuxta domini verbum: oportebat hunc qui finis erat veteris teſtamenti, noui quoq; eſſe principium. Verum diſtinguenda ſunt propria duorum prophetarum oracula.

Mala.3. *Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit uiam tuam coram te)* Malachię vaticinium eſt. De hoc autem manifeſte dictum eſt viceſimo capite euangelij iuxta Matthæum, vnde ſuperfluum eſſet eadem rurſũ in medium adducere.

Ieſaiæ.40. *Vox clamantis in deſerto, Parate uiam domini, rectas facite ſemitas eius.* +) Ieſaiæ teſtimonium eſt, quod etiam explanatum eſt in enarratione ter-

Matth.3. tij capitis euangelij iuxta Matthæum, ibi ergo quęrito. Hęc itaque prophetica dicta concorditer clamant, quod Iohannes pręceſſurus erat Chriſtum, viamque ei præparaturus euangelij, & quod inde nouę legiſlationis futurum erat initium, quæ omnia ita facta ſunt. Quum enim Iohannes ante Saluatorem ad Iordanem veniſſet, ac pœnitentiã prædicaſſet, in animabus hominum fundamentorum loca fodit: veniens autem Chriſtus, fidei poſuit fundamenta, nouamque ędificauit legiſlationem. Quum autem dixiſſet Initium euangelij ita factum eſſe, quemadmodum ſcriptum eſt in prophetis. Deinde prophetica quoque dicta adduxiſſet: conſequenter nititur quod propoſuit demonſtrare, & incipit ea dicerę, quę circa Iohannem fuerunt: quomodo venerit ad Iordanem: quomodo prędicauerit, & vt ſemel dicam, quomodo initium euangelij fuerit. Et quia Marcus admodum Matthęo conformis eſt, ſicut in principio indicauimus, quę apud illum declarata ſunt pręter mittemus, tanquam iam manifeſta: hoc tantum in vnoquoque loco ſignificantes, quod de eo in certo quodam capite dictum ſit. Tu ergo caput ſtatim quęrito, ac donec quod quęris inuenias perlegito. Ad ea igitur in quibus varius eſt, expoſitionem deinceps deducamus. +

\+ \+ *Præparat quidem domino uiam, qui uirtutem operatur. Verum non rectas facit ſemitas eius, qui non ad Dei beneplacitum, ſed ad ſtudium hominibus placendi, aut aliquem alium finem non bonum, hanc operatur. Hic enim laborem quidem præparationis ſuſtinet, Deum autem non habet huiuſmodi ſemitas perambulantem.*

\+ \+ *Idem quoq; & de cæteris euangeliſtis dicendum.*

Fuit Iohannes Baptizans in deſerto, & prædicans baptiſmum pœnitentiæ, & remiſſionem peccatorum.) Fuit, hoc eſt, erat. Quod autem hic baptiſmum pœniten-

nitentiæ prædicauerit, manifeſtum eſt tum ab his quæ dixit, tum ab his quę operatus eſt. Præcipiens enim vt ipſos pœniteret, baptizauit eos qui reſipiſcebant. Quod tamen baptiſmus quo baptizabat, non cõferebat peccatorum remiſſionem, ſimiliter manifeſtum eſt: ſiquidem baptiſmus Iohannis pœnitentię ſolum erat: Chriſti vero baptiſmus remiſſionis erat. Quam eorum differentiam ipſe pręcurſor docuit dicens, Ego quidem baptizo vos in aqua, videlicet nuda: ipſe autem baptizabit vos in ſpiritu ſancto. Ante ſaluatorem enim nuſquam apparet data remiſſio peccatorum, ſed primus Chriſtus hoc donum largitus eſt per ſeipſum, & per ſuum baptiſma. Manifeſtum eſt ergo baptiſma Iohannis pręparationem fuiſſe ad peccatorum remiſſionem. Oportet enim vt peccatorem primum pœniteat, deinde remiſſionem adipiſcatur. Sed iam videamus quid euangeliſta dicat: Fuit, inquit, Iohannes baptizans in deſerto, & pr ędicans baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem peccatorum. Non dixit, Pœnitentiæ & remiſſionis peccatorum: ne putes illud baptiſma remiſſionem quoq; tribuiſſe, ſed addidit, In remiſſionem peccatorum: hoc eſt, propter remiſſionem. Nã prædicabat pœnitentiam cauſa remiſſionis, vt per pœnitentiam de peccatis redarguti ac compuncti, cum feruenter quęrerent, qui tollit peccatum mundi, quo apparente procurrerent, ac peccatorum remiſſionem ab eo acciperent. Matth. 3.

Et exibant ad eum, tota regio Iudæa ac Ieroſolymitæ, & baptizabantur omnes ab illo in Iordane flumine, confitentes peccata ſua.) Hęc declarata ſunt in expoſitione prędicti tertij capitis.

Erat autem Iohannes ueſtitus pilis cameli, & zona pellicea circa lumbos ſuos, ac ueſcebatur locuſtis, melleque ſylueſtri.) Et hæc in enarratione dicti capitis manifeſta ſunt. Induebatur autem pilis cameli, non ſimpliciter incompoſitis, ſed contextis. Dixit enim Matthęus quod habebat veſtimentum ſuum de pilis camelorum. Dictio autem Veſtitus erat, ſubintelligitur etiam in eo quod additur, Et zona pellicea.

Et prædicabat dicens: Venit is qui me fortior eſt poſt me, cuius non ſum idoneus, ut pcumbens ſoluam corrigiam calceamentorum ipſius.) Hoc quidem propter excellentiam eius qui prędicabatur dictum eſt, quemadmodum prędicto capite tradidimus. Quidam autem dicunt per calceamenta carnem intelligi, qua calceatus ſiue veſtitus eſt Dei filius. Corrigiam vero ineffabilem coniunctionis ſuæ rationem: quomodo videlicet naturis inconfuſis, vnita ſit humanitas diuinitati. Iuxta planam vero interpretationem, corrigiam vocat e corio factum vinculum. Eſt autem hic dictorum ordo. Cuius ipſius corrigiam calceamentorum non ſum idoneus ſoluere procumbens. Procumbit enim qui vult illud ſoluere. Calceamenta vero dicit ſandalia. Et quod dicitur, Cuius ipſius, frequens eſt apud Hebręos: vt illud, Cuius tollens os eius implet. Similiter &, Cui ipſi, vt quod dicit, Beatus vir cui eſt auxilium ipſi abs te. Pſalm. 83.

Ego quidem baptizaui uos in aqua: ille uero baptizabit uos in ſpiritu ſancto.) Similiter & de hoc ſuperius dictum eſt in prædicto capite.

Et factũ eſt in illis diebus: Venit Ieſus a Nazaret Galilææ, & baptizatus eſt a Iohanne in Ior-

in Iordane.) Dictio quoque, Et factum eſt, particula eſt apud Hebrę-os in frequenti vſu. Et factum eſt inquit in illis diebus. Deinde incipit dicere quid factum ſit. Dicit autem nunc dies quibus prędicabat Iohannes baptiſmum pœnitentię. De his vero quę ſequuntur prędicto capite dictum eſt. Sed Matthęus quidem ſimpliciter dixit, A Galilęa: Marcus vero ciuitatem etiam addidit in qua habitabat.

Et ſtatim aſcendens ab aqua, uidit diffindi cœlos: & ſpiritum tanquam columbam ſuper ſe deſcendentem.) De his quoque eodem capite inuenies. Verũ Matthęus quidem & Lucas, Aperiri cœlos dicunt: hic autem diffindi, hęc tamen pro eodem accipiuntur.

Et uox facta eſt de cœlis, Tu es filius meus dilectus, in te mihi bene complacitum eſt.) In euangelio iuxta Matthęum ſcriptum eſt, Hic eſt filius meus. Mar-

Lu.3. cus autem & Lucas habent, Tu es filius meus. Quid ergo dicemus? Nihil aliud q̃ quod apud Matthęum diximus: quod euangeliſtę interdum quidem integre huiuſmodi verborum mentionem faciunt: quandoque vero ſententiam quidem ſeruant integram: quaſdam autem dictiones non curantes immutant, dum hoc ſermoni nihil poteſt obeſſe, quod pro vna dictione alia idem ſignificans adducitur. Nam idem demonſtrant Hic & Tu. Rurſum ſimile eſt quod Matthęus & Marcus ſcripſerunt, In quo mihi bene complacitũ eſt, & quod Lucas, In te mihi bene cõplacitum eſt. Et hic tibi canon generalis eſto ad oĩa ſimilia.

Statimque ſpiritus expellit eum in deſertum: & erat illic in deſerto diebus quadraginta, ac tentabatur a ſatana.) Dictum eſt de his tertio iuxta Matthęum capite. Ille tamen ſimul & Lucas dixerunt, A diabolo: hic autem a ſatana. Quum enim dęmon multa habeat nomina, & ab vnaquaque malitia ſua recipiat appellatiõem: illi quidem vnum poſuerunt, hic vero aliud. Dictus eſt autem ſatanas, hoc eſt contrarius. Nam Deo contrarius eſt dęmon, & contraria ſtatuens.

Matth.4. *Et erat cum beſtijs.*) Matthæus & Lucas genera quoque tenta-

Lucæ.4. tionum ſcripſerunt. Marcus vero quum ſupra cęteros breuitatis eſſet amator, ſatis putauit dicere, Et tentabatur. In hoc enim genera quoque complexus eſt. Quod autem erat cum beſtijs, propter magnam loci ſolitudinem accidit: vt etiam ab hoc diſcas, quod is qui tuetur animę dignitatem, beſtijs potius formidabilis eſt. Ante inobedientiã enĩ iuſſum erat vt omnibus homo dominaretur.

Et angeli miniſtrabant ei.) Poſt tentationes videlicet, & poſt manifeſtam de tentatore victoriam, quemadmodum ſignificauit Matt.

Poſtquam autem traditus eſt Iohannes, uenit Ieſus in Galilæam prædicans euangelium regni Dei.) Dictum eſt & de his eodem capite. Euangelium autem regni Dei dicit nunc nouum teſtamentum, vtpote annuntiãs de regno Dei, & inducens ad regnum Dei.

Et dicens, Completum eſt tempus) Tempus a Deo conſtitutum con-

Galat.4. uerſationi noui teſtamenti, de quo dicit Apoſtolus: Vbi venit completio temporis, miſit Deus filium ſuum.

Et appropinquauit regnum Dei.) Appropinquauit vt regnet ſup credẽtes, ſicut manifeſtius interpretati ſumus prędicto capite.

Reſipiſcite

Reſipiſcite & credite euangelio.) Rurſum euangelium nominauit hic teſtamentum nouum, adhortans vt nouo teſtamento credant. Vel, ſicut illud credere ſuadet.

Ambulans autem iuxta mare Galilaeae, uidit Simonem & Andream fratrem ipſius Simonis mittentes rete in mare: erant enim piſcatores.) De his eodē capite dictū ē.

Et dixit eis Ieſus, Venite poſt me & faciam uos fieri piſcatores hominum. Et ſtatim relictis retibus, ſequuti ſunt eum.) Similiter & de his eodem capite dictū ē.

Et progreſſus inde paululum uidit Iacobum Zebedaei, & Iohannem fratrem eius, qui & ipſi in naui reſarciebant retia: & ſtatim uocauit eos, Et relicto patre ſuo Zebedaeo in naui cum mercenarijs, ſequuti ſunt eum.) Dictum eſt & de his ibidem.

Et ingrediuntur Capernaum: ſtatimque ſabbathis ingreſſus in ſynagogam docebat.) Hæc etiam Lucas ſcripſit. Venerunt autem Capernaum a Nazaret, ſicut ille ſignificauit. Sabbathis vero, hoc eſt, diebus ſabbathorum, quando videlicet ſabbathum erat. In his enim diebus, dum illis ociū erat, permittebat lex vt congregarentur ac leges recitarent. Tunc ergo ingreſſus eſt, vt per ocium omnes audirent ipſum.

Et ſtupebant ſuper doctrina eius: erat enim docens ipſos quaſi autoritatem habens: & non ſicut ſcribae.) Hæc Matthæus quoque poſuit in fine quinti capitis. Verum ille Chriſtum in montem aſcendiſſe dicit, ibique ſedentē diſcipulos ſuos docuiſſe, adſtantibus & turbis: deinde poſt longum ſermonem inducit, quod etiam turbę ſtupuerunt ſuper doctrina ipſius, et cætera. Manifeſtum ergo eſt vtrumq; factum eſſe. Matth. 7.

CAPVT PRIMVM DE DAEMONIACO.

ET *erat in ſynagoga eorum homo in ſpiritu immundo, & clamauit dicens: Sine, Quid tibi nobiſcum eſt Ieſu Nazarene? Veniſti ut perdas nos. Noui te quis ſis, ſanctus nempe ille Dei.*) Hęc etiam dixit Lucas. Vocant autem dæmonium immundum, quaſi immunditijs ac ſceleribus gaudentem. Clamauit ſane homo, non ferente quod in eo erat dæmonio vim diuinitatis. Sine, hoc eſt dimitte nos. Quid tibi nobiſcum commune eſt? Chriſtum quoque vocauit Nazarenum, eo quod in ciuitate Nazaret nutritus eſſet, quēadmodum ſcripſit Matthæus. Perditionem autem, vocat hic dæmon cohibitionem ſuæ poteſtatis, virtutemque contrariam, ac ſui perſequutionem. Id etiam quod additur, Noui te quis ſis, adulando ei dixit, vt ipſi parceret. Non ſolum autem dixit Sanctus, ſed, Ille ſanctus cum articuli additione. Siquidem & prophetæ ſancti ſunt, ſed per participationē: ſolus autem Deus proprie & natura ſanctus eſt. Ob id ergo dixit, Sanctus ille, hoc eſt natura & proprie ſanctus.

Et increpauit ipſum Ieſus dicens: Obmuteſce & exi ab eo.) Increpauit, hoc eſt, os obturauit. Vide aūt quod non ſuſceperit Chriſtus a dæmone teſtimonium, q̄q̄ vera diceret. Primum quidem quia non vult veritas vt ſibi a falſitate perhibeatur teſtimonium. Deinde docuit nos ne dæmonibus vnq̄ credamus, etiam vera dicentibus: quum enim ament mendacium, ſintq; nobis inimiciſſimi, nunq̄ vera loquuntur, niſi vt ad fallendum, veritate quaſi eſca quadam vtantur.

Et quum

Et quum diſcerpiſſet eum ſpiritus immundus, & clamaſſet uoce magna, exiuit ab eo.) Pro diſcerpſiſſet dicit Lucas, Proieciſſet in medium: addens quod nihil illi nocuit. Ei ſiquidem permiſit domin⁹, vt hominem proijceret, quo demonſtratur proijcientis malitia: nocere autem non permiſit, vt appareret expellentis potentia. Clamauit etiam voce magna flagellatus imperio dominico. Non dixit tamen quid clamauerit, eo quod voces nihil ſignificantes ædiderit.

Et admirati ſunt omnes, ita ut conquirerent inter ſeſe dicentes: Quid eſt hoc? Quæ doctrina noua hæc, quod cum autoritate etiam ſpiritibus immundis imperat, & obediunt ei?) Quid eſt hoc quod videmus? Dicebant autem etiam nunc Chriſti doctrinam, vtpote differentem a doctrina ſcribarum, aut etiam a doctrina Iohannis Baptiſtæ. Illi ſiquidem docebant tantum: Chriſtus vero etiam dæmones cum poteſtate expellebat. Autoritatis namque eſt, Obmuteſce & exi. Lucas vero loco eius quod dicitur. Quæ doctrina noua hęc, dixit, Quod eſt hoc verbum? nominans verbum, doctrinam quę per verbum fit: aut dicens Verbum, illud quod ad dæmonem factum eſt, puta, Obmuteſce & exi. Vnde etiam addidit, Quia cum autoritate ac poteſtate imperat ſpiritibus immundis & exeunt. Cum autoritate quidem, eo quod iuberet: cum poteſtate vero, eo quod efficeret, quod vellet.

Phraſis ē potius Hebraica, ut uerbū p re uel facto ponatur, quēadmodū ante libri exordium præfati ſumus.

Exiuit autem rumor de eo in totam undique regionem Galilææ finitimam.) Dictum eſt de hoc quarto iuxta Matthęum capite.

CAPVT SECVNDVM DE SOCRV SIMONIS.

ET ſtatim quum exiſſet a Synagoga uenit in domum Simonis & Andreæ cum Iacobo & Iohanne. Qua de cauſa eo venerit ſuperius dictum eſt octauo iuxta Matthęum capite.

Math.8.

Socrus autem Simonis decumbebat febricitans, & ſtatim dicūt ei de illa: & accedens erexit eam apprehenſa manu illius, & continuo reliquit eam febris, ac miniſtrabat ipſis.) De his quoq; dictum eſt eodem capite. Vide autem quod Chriſtus ſępius ob aliorum fidem confert alijs ſanitatem, quando futurum eſt, vt is quoque credat qui curatur, & non poteſt ad ſe venire aut propter ęgritudinem, aut propter intempeſtiuam ætatē, aut etiam propter ignorantiam. Nā & hic alij eū deprecati ſunt. Suſcipiamus igitur & nos Chriſtum ſiue ſermonem eius, vt febrim affectionum in nobis extinguat. Suſcepto autem beneficio miniſtremus ei, curando pauperes.

Matth.25. Quicquid enim, inquit, feciſtis vni ex his fratribus meis minimis, mihi feciſtis: miniſtremus & his qui eum imitantur quaſi diſcipulis ipſi⁹, vt & illi pro nobis deprecentur.

CAPVT TERTIVM DE CVRATIS A VARIIS LANGVORIBVS.

FActa autem ueſpera quum ſol occidiſſet, afferebant ad eum omnes male habentes, & qui a dæmonijs uexabantur: & uniuerſa ciuitas ad ianuam congregata erat.)

Matth.8. Dictum eſt & de his capite nono iuxta Matthæum.

Et curauit

Et curauit multos male habentes uarijs infirmitatibus: & dæmonia multa eiecit.) Marcus quidem dixit, quod multos curauerit. Matthæus vero quod omnes. Similiter autem & de dæmonijs dixit Marcus, quod dęmonia multa eiecit: Matthæus vero quod ſpiritus eiecit, puta omnes. Quid ergo dicimus? Quod Multos & Multa, addidit hic euangeliſta, non q aliquos prætermiſerit dominus quin curauerit, aut dæmonia aliquã reliquerit, ſed tantum vt oſtendat Marcus, quod multi fuerint qui ſanati ſunt, multaque eiecta dæmonia. Conſidera autem quomodo dęmoniacum eſſe, non coniungat alijs infirmitatibus, ſed hoc per ſe ponat tanquam id quod miſerrimum eſt.

Et non ſinebat loqui dæmonia quod ipſum noſſent.) Prohibebat ipſa de ſe loqui, clamantia ſicut dixit Lucas, & dicentia, Tu es Chriſtus filius Dei. Loquebantur vero de eo quoniam nouerant ipſum eſſe Chriſtum, ſicut rurſum dixit Lucas. Cognoſcebant autem per radium diuinitatis, qui in eos ad modum ignis iaciebatur. Non ſinebat etiam ea loqui propter cauſam quam ſuperius reddidimus, vbi obmuteſcere fecit ſpiritum immundum hominis in ſynagoga vexati. Lu.4. Supra eodem.

Et ſummo mane quum in crepuſculo ſurrexiſſet, egreſſus abijt in deſertum locum, ibique orabat.) In crepuſculo, hoc eſt quum adhuc nox eſſet: ſummum mane enim crepuſculum eſt ſiue diluculum. Sic enim alibi quoq dixit Iohannes, quod Maria Magdalene venit ſummo mane, quum adhuc tenebræ eſſent. Verum Marcus quidem hoc loco dixit, In crepuſculo: Lucas vero, Facto die. Non eſt autem contradictio: Nam valde mane & crepuſculum eſt, & diei principium. Abijt autem in deſertum locũ, vt nos doceret: quod ſi quando admiratione digna fecerimus, laudem ab hominibus fugiamus: & ab alijs ſegregati, Deo qui nobis beneficium contulit gratias agamus, ac deprecemur vt illud in poſterum cõfirmet. Vnde locus deſertus orationi conueniẽs eſt, eo quod diſtractionem non adferat. Iohan.20.

Et proſequuti ſunt eum Simon & qui cum illo erant: & quum inueniſſent eum, dicunt ei, Omnes quærunt te.) Marcus quidem ait, Simon, & qui cum illo erant, proſequuti inuenerunt eum. Lucas autem, quod turbę. Veriſimile ergo eſt, vtrumq factum eſſe, & primum quidem diſcipulos hoc feciſſe, deinde vero turbas. Etenim diſcipuli, vt qui feruentius eum amabant anticipauerunt, dicentes de turbis, Omnes quærunt te. Vide aũt quomodo receſſio deſiderabiliorem eum reddiderat.

Et ait illis, Eamus in proxima municipia, ut & ibi prædicem, quia in hoc egreſſus ſum.) Oppidum vel ciuitas eſt, quæ muros habet: pagus autem ſiue villa aut vicus, quæ muris caret: κωμόπολισ vero quod hic ponitur, vicos ſignificat maiores, aut oppidula ruſticana, quę & vici & oppida videri poſſunt: partim quidem muris cĩcta, partim aũt muris carentia. Abeamus inquit in hos etiam vicos, ſiue ad hæc oppidula, vt in illis quoq prædicem. Lucas vero genus quoq prædicationis addidit dicens, Oportet me annuntiare regnum Dei, quod videlicet appropinquauerit, vt ſup credentes regnet, quemadmodum circa principia prędicationis Chriſti in euangelio iuxta Matthæum dictum eſt. Sed Marcus quidem habet Egreſ- Mat.3.&.4

bet Egreſſus ſum: Lucas vero, Miſſus ſum. Sed veriſimile eſt vtrumq; dictum fuiſſe, nunc hoc, nūc autem illud. Et quia duo quædam erāt in Chriſto, quod dicitur, Miſſus ſum, intelligitur tāquam homo: quod autem, Egreſſus ſum, quaſi Deus.

Et prædicabat in ſynagogis eorum per totam Galilæam, & dæmonia eijciebat.) A doctrina tranſibat ad miracula, vt quos non attrahebat ſermo, attraheret miraculorum potentia, & vt ſermonem confirmaret. Simul etiā figura nobis fuit, vt non ſolum de virtute loquamur, verum etiam operemur.

CAPVT QVARTVM DE LEPROSO.

E*T uenit ad eum leproſus obſecrans eum, qui genibus prouolutus, ait illi, Si uis potes me mundare.)* De hoc leproſo dictum eſt ſexto iuxta Matthæum capite. Videntur autem euangeliſtæ aliquātulum circa tempus ſanationis huius diſcrepare. Matthęus ſiquidem antequam Petri ſocrum curaret, ponit ea quæ de leproſo ſunt. Marcus vero & Lucas poſtea. Veriſimile eſt autem hos miraculum tantum perſcrutatos eſſe, & de tempore non magnopere curaſſe, re videlicet non neceſſaria: quod & alias frequenter fecerunt.

Matth. 8. Lu. 5.

Ieſus autem miſericordia motus, extenta manu tetigit eum, & ait illi, Volo, Mundare. Quo dicto diſceſſit confeſtim ab eo lepra, & mundatus eſt.) Similiter & de hoc ibibem dictum eſt.

Et comminatus ei ſtatim illum emiſit, & ait: Vide nemini quicquam dixeris, ſed abi, oſtende teipſum ſacerdoti, & offer pro emundatione tui, quæ iuſſit Moſes in teſtimonium illis.) Comminatus eſt & duobus cæcis. Quære autem enarrationem decimi ſeptimi capitis iuxta Matthęum, in quo de comminatione dictum eſt. Emiſit vero eum a conſpectu ſuo, hoc eſt amandauit. De his autem quę ſequuntur data eſt interpretatio prędicto ſexto capite.

Matth. 9.

Ille autem egreſſus cœpit prædicare multa, & diſſeminare uerbum: ita ut amplius non poſſet Ieſus palam ingredi ciuitatē, ſed foris in deſertis locis erat: & ueniebant undiq; ad eū.) Quum gratus eſſe vellet leproſus, non tulit vt beneficium ſilentio tegeretur, ſed prędicabat multa de Chriſti poteſtate, & diſſeminabat verbum +, quod ad eum dixerat Chriſtus, puta, Volo, Mundare: tanquam per autoritatem factum, ſtatimq; in opus deductum. Veniebant autē vndique ad Chriſtum, vtpote fama ad omnes percurrente. Dicit enim Lucas, quod peruagabatur magis de illo rumor, hoc eſt fama: & laborē vincebat cupiditas videndi eum, qui adeo diuulgatus eſſet.

Et hic quoque phraſis eſt Hebraica, ut uerbū pro facto ponatur.

Cap. ii.

Et ingreſſus eſt iterum Capernaum poſt dies aliquot.) Poſt dies, hoc eſt, præteritis aliquot diebus.

Et auditum eſt quod in domo eſſet.) In domo quadam.

Et ſtatim congregati ſunt multi, adeo ut iam non caperent eos, nec illa loca quæ circa ianuam erant.) Vbi audiſſent quod in domo erat, concurrerunt putantes quod ita facilius ad eum accederent. Tot autem congregati ſunt, vt iam neq; loca quæ circa ianuam erant (hoc eſt veſtibulum domus) caperent reliquos, impleta iam ipſa domo.

Et loquutus eſt eis uerbum.) Videlicet doctrinę.

CAPVT

CAPVT QVINTVM DE PARALYTICO.

ET ueniunt ad eum ferentes paralyticum, qui a quatuor portabatur, & quum non poſſent appropinquare illi propter turbam, nudauerunt tectum domus in qua erat, & perfoſſo tecto demittunt grabbatum in quo paralyticus iacebat.) Similia quoque his poſuit Lucas: Matthæus vero de tecto tacens, reliqua ſimiliter retulit.

Intuitus autem Ieſus fidem ipſorum, ait paralytico, Fili remiſſa ſunt tibi peccata tua.) Dictum eſt de his decimotertio iuxta Matthæum capite. Eſt autem paralyticus ſimiliter quicunque animæ potentias ad virtutis opus habet immobiles. Quod ſi per quatuor euangeliſtas a terrenis eleuetur, & demittatur, ſiue humilietur coram Chriſto, audiet & ipſe, Remiſſa ſunt tibi peccata tua.

Erant autem quidam ſcribarum ibi ſedentes, & cogitantes in cordibus ſuis, Quid hic ita loquitur blaſphemias? Quis poteſt remittere peccata præter unum, nempe Deum?) Dictum eſt de his ibidem.

Et ſtatim ubi cognouiſſet Ieſus ſpiritu ſuo, quod ita cogitarent intra ſemetipſos, dixit eis.) Spiritum vocat hic diuinitatem: tanquam Deus enim cognouit cogitationes eorum.

Vt quid hæc cogitatis in cordibus ueſtris? Quid eſt facilius dicere paralytico, Remiſſa ſunt tibi peccata tua: an dicere, Surge ac tolle grabbatum & ambula?) Similiter & de hoc dictum eſt.

Vt autem ſciatis quod filius hominis habeat poteſtatem remittendi in terra peccata: dicit paralytico: Tibi dico, Surge ac tolle grabbatum tuum, & abi in domum tuam.) Et de his quoque data eſt prædicto capite interpretatio.

Et confeſtim ſurrexit, ac ſublato grabbato exiuit coram omnibus, adeo ut ſtuperent omnes, & glorificarent Deum, dicentes, Nunquam ſic uidimus.) Et hæc ibidem explanata ſunt. Nunquam autem ſic vidimus, videlicet ab alio, qui admiranda operaretur.

Et egreſſus eſt iterum ad mare, omniſque turba ueniebat ad eum, ac docebat eos.) Egreſſus eſt fugiens plauſum de miraculo, & cupiens a turba ſeparari.

CAPVT SEXTVM DE LEVI PVBLICANO.

ET præteriens uidit Leui filium Alphæi ſedentem ad telonium, & ait ei, Sequere me. Qui quum ſurrexiſſet, ſequutus eſt eum.) Leui hic eſt Matthæus: erat enim binominis, de quo particularius dictum eſt decimoquarto capite euangelij ſecundum Matthæum. Vide autem quomodo eos qui digni ſunt eligat, quaſi Margaritas in luto iacentes.

Et factum eſt dum accumberet in domo illius, multi quoque publicani & peccatores ſimul diſcumbebant cum Ieſu & diſcipulis eius: erant enim multi, & ſequuti fuerant eum.) Etiam de his omnibus in eo capite require.

Et ſcribæ ac phariſæi uidentes eum cum publicanis & peccatoribus edentem, dicebant diſcipulis eius: Quid nam eſt quod cum publicanis & peccatoribus edit ac bibit? Quo audito Ieſus, ait illis, Non opus habent qui ualent medico, ſed qui male habent. Non ueni ad uocandũ iuſtos, ſed peccatores ad pœnitentiam.) Etiam hæc in eo capite declarata ſunt.

Reprehendebant autem Chriſtum, quaſi nihil diſcriminis facientem inter ſanctum & eum qui iuxta legem prophanus habebatur, nō agnoſcentes quod ſupra legis conſuetudinem præſtaret humanitatis gratiam. Lex ſiquidem prauum eijciebat: Chriſtus vero immutabat. Oſtēdit ergo quod non quaſi iudex, ſed quaſi medicus aduenerit: ideo etiā cum infirmis verſabatur.

Et erant diſcipuli Iohannis & phariſæorum ieiunantes: & ueniunt, dicuntque ei: Quare diſcipuli Iohannis & phariſæorum ieiunant, tui autem diſcipuli non ieiunant? Et ait illis Ieſus: Num poſſunt filij ſponſi quàm diu cum eis eſt ſponſus ieiunare? Quanto tempore ſecum habent ſponſum, non poſſunt ieiunare: uenient autem dies dum auferetur ab eis ſponſus, & tunc ieiunabunt in illis diebus.) Etiam de his inuenies ſupradicto capite.

Et nemo commiſſuram ueſtimenti rudis aſſuit ueſtimento ueteri: alioquin aufert ſupplementum eius nouum a ueteri, & peior ſciſſura fit.) Et hæc quoque parabola eodem capite declarata eſt.

Nullus præterea mittit uinum nouum in utres ueteres, alioqui rumpit uinum nouū utres, & uinum effunditur, & utres pereunt: ſed uinum nouum in utres nouos mittendum eſt.) De hac ſimiliter parabola quære eodem capite.

Et factum eſt quum tranſiret ſabbathis per ſegetes, cœperunt diſcipuli eius inter ambulandùm uellere ſpicas +, & dixerunt ei phariſæi: Ecce cur faciunt ſabbathis quod non licet?)
Matth. 12. Quęre de his circa finē viceſimi capitis in euangelio ſecundū Matth.

\+ *Qui poſt operationem in immobilitate animi conſtituti ſunt, ſermones decerpūt ab his quæ facta ſunt, hisq; pie aluntur: Sabbathum enim ad otium factum, immobilitatis animi ſignū eſt, quemadmodum dies præcedentes, operationis, propter laborem.*

Et ait illis, Nūquam legiſtis quid fecerit Dauid quum in neceſſitate fuit, & eſurijt ipſe & qui cum eo erant, quomodo ingreſſus eſt domum Dei ſub Abiathar + ſummo ſacerdote, & panes propoſitionis comedit, quos non licebat edere niſi ſacerdotibus: & dedit etiam his qui ſecum erant?) Hanc quoq; hiſtoriam eo loco quęre. Iſtum autem Abiathar Regum hiſtoria Achimelech vocat: liber autem Pſalmorum Abimelech. Manifeſtum ergo eſt quod binominis fuerit, vtroq; modo appellatus Achimelech vel Abimelech, quemadmodum & alij Hebręi. Cognomen vero Abiathar habuit a progenitoribus deductum. Ideo filius quoq; eius ſimiliter Abiathar vocatus eſt.

(Margin: + … 1. Reg. 21.)

\+ *Abiathar iſte princeps ſacerdotum dicitur: Regum autem hiſtoria Achimelech ſacerdotem fuiſſe tradit. Veriſimile ergo eſt Abiathar requieuiſſe, quum Dauid in domum Dei ingreſſus eſt, uel propter ſummi ſacerdotij præſtantiam, uel ob imbecillitatem præ ſenectute. Achimelech uero tunc ea quæ diuini cultus erant exercuiſſe: aut quod alijs ſacerdotibus præſtantior eſſet, aut quod ſua ſorte illis diebus curam haberet.*

Dixitq; eis, Sabbathum propter hominem factum eſt, non homo propter ſabbathum. Itaque dominus eſt filius hominis etiam ſabbathi.) Etiam hæc in dicto capite declarata ſunt.

CAPVT .VII. DE EO QVI HABEBAT MANVM ARIDAM.

Cap. iii. *ET rurſum ingreſſus eſt ſynagogam, & erat ibi homo manum habens aridam, & obſeruabant eum, an ſabbathis ſanaturus eſſet ipſum, ut accuſarent eum.)* Dictum ē de hoc viceſimo primo iuxta Matthæum capite.

Et ait

Et ait homini areſactam manum habenti: Surge in medium: dicitq; illis, Licet ſabbathis benefacere an malefacere: animam ſeruare an occidere? Illi uero tacebant.) Horum interpretatio data eſt prædicto capite. Animam autem dicit nunc hominem, a parte totum intelligens. Interrogat enim an hominem liceat a morte ſeruare, an occidere.

Quumq; circumſpexiſſet eos cum ira, contriſtatus ſuper duritia cordis ipſorum, dicit homini, Extende manum tuam. Ex extendit: ac reſtituta eſt manus eius ſana ut altera.) Iam hæc ſimiliter dicto loco explanata ſunt.

Egreſſi uero phariſæi, ſtatim una cum Herodianis conſultarunt aduerſus eum, ut ipſum perderēt: & Ieſus ſeceſſit cum diſcipulis ſuis ad mare.) Præterea etiam hæc.

Et multitudo magna ſequuta eſt eū a Galilæa, & ab Iudæa, & ab Ieroſolymis, & ab Idumæa, & trans Iordanem, & qui circa Tyrum ac Sidonem habitabant hominum multitudo magna: qui cum audiſſent quæ faciebat, uenerunt ad eum.) Trans Iordanem, id eſt qui habitabant vltra Iordanem. Sequuti ſunt autem: hi quidem languidos deferentes: illi vero vt ipſi ſalutem conſequerentur, aut miracula viderent. Nec ſoli Hebræi, verum etiam alienigenæ Idumæi, Tyrij, & Sidonij. Alienigenę ergo veniebant ad eum, cognati vero Iudæi ad ſe venientem magis perſequebantur.

Et dixit diſcipulis ſuis, ut nauicula ſibi deſeruiret propter turbam ne ipſum præmerent: multos enim ſanauerat, ita ut irruerent ad ipſum, quo eum tangerent quotquot infirmabantur.) Vt ſibi deſeruiret, ad aſcendendum in illam, ne eum turbarent.

Spiritus quoq; immundi uiſo ipſo procidebāt illi, clamabantq; dicentes, Tu es filius Dei. Et multum comminabatur eis, ne ſe manifeſtum facerent.) Quum diuinam eius potentiam cognouiſſent dęmones, procidebant ac prædicabant eum eſſe Dei filium: illud quidem, imperium illius manifeſtando: hoc autem, ne ſe torqueret deprecando. Silentium ergo illis imponebat, ne ſe manifeſtum facerent, Iudæorum inuidiam accendentes. Quęre autē in principio primi capitis, quare immundo ſpiritui ſit interminatus, & alias inuenies cauſas: ſed & viceſimo capite iuxta Matthæum interminatus eſt turbis, ne ſe manifeſtum facerent: quære ibi quoque enarrationem. Supra .1.

CAPVT OCTAVVM DE ELECTIONE APOSTOLORVM.

E*T aſcendit in montem, & aduocat quos ipſe uoluit, ueneruntque ad eum, & fecit duodecim ut eſſent ſecum, & ut mitteret eos ad prædicandum, utque haberent poteſtatē curandi ægritudines, & eijciendi dæmonia.)* Lucas autem dicit, quod exiuit Luc. 6. in montem ad orandum: & erat pernoctans in oratione Dei. Quumq; factus eſſet dies, aduocauit diſcipulos ſuos, & elegit duodecim ex eis, quos & Apoſtolos nominauit, & cætera. Pernoctabat enim in oratione ad Deum: inſtruens nos, vt ſi quando aliquem electuri ſumus, in oratione pernoctemus, quo is qui dignus eſt innoteſcat: ne communicemus peccatis alienis. Elegit autem ex omnibus credentibus in ipſum quos voluit, puta digniores. Elegit item & Iudam Iſcarioten, vt qui tunc bonus erat: oſtendens ſe bonum recipere, donec malus efficiatur. Et quanquam præcognoſcat quod futurum eſt, non tamen ob futurā prauitatem eum abijcit, qui nunc bonus eſt, ſed propter virtutem prę-

ſentem,ſibi familiarem facit illum etiam qui malus futurus eſt. Poteſtatẽ vero intelligit virtutem curandarũ ęgritudinũ,eijciendorũq; dæmonũ. Deinde propter falſos apoſtolos, noīa quoq; ponit Apoſtolorũ.

Iohan.1.

Et impoſuit Simoni nomẽ Petrus.) Atqui in euangelio iuxta Iohannẽ diſcimus,ꝙ qñ primũ frater eius Andreas duxit illũ ad Ieſum, intuit⁹ eũ Ieſus dixit. Tu es Simon filius Iona,tu vocaberis Cephas, quod ẽ, ſi quis interpretetur,Petrus. Veriſimile eſt ergo tunc dixiſſe, vocandum eſſe Petrum,nũc autem vocare eum Petrum. Quære aũt decimonono capite iuxta Matthęũ expoſitionẽ enumerationis nominũ duodecim Apoſtolorum,& omnia ſuo inuenies ordine.

Mat.10.

Et Iacobum Zebedæi ac Iohannem fratrem Iacobi.) A communi cognomẽ aſciſcitur:& propter eos qui ſequuntur hoc aſſumitur.

Nã בני bene filios ſonat Hebræis, & רגש reges tonitruũ aut fremitũ Potius tamẽ legẽdũ eſt, בניא רגש benaia reges, et ẽ Chaldaicũ ac ſonat filios tumultus.

Et impoſuit illis nomina Boanerges,quod eſt filij tonitrui†.) Sicut filius iniquitatis dicitˀ q iniquus ẽ,& filius perditionis,perdit⁹:& filius pacis, pacificus. Ita quoq; filij tonitrui qui tonant: tanq̃ tonitruũ enim de cœlo auditũ,hi diuina tonarũt dogmata: Iacob⁹ qdẽ ſine ſcriptura, Iohãnes vero ſcribẽdo. Boanerges aũt Hebraicũ nomẽ ẽ,queadmodũ & Cephas.

Et Andreã & Philippũ & Bartholomæũ & Matthæũ & Thomã & Iacobũ Alphæi filiũ & Thaddæũ & Simonẽ Cananæũ & Iudã Iſcarioten qui & prodidit illũ.) De his oibus dictum eſt prędicto decimonono capite iuxta Matthæum.

Et ueniunt in domum, ac rurſus conuenit turba, ita ut ipſi neq; panem manducare poſſent.) In domum cuiuſdam fidelis.

Poteſt ergo dictio αὐτόν,eũ referri ad Ieſũ & ad turbam: nomẽ enim ὄχλος qđ turbã ſignificat, etiam maſculinum eſt.

Et quum audiſſent,qui ad illum attinebant,exierunt ut tenerent eum.) Quum audiſſent domeſtici eius multam conuenire turbã,exierũt vt eã cohiberent,ac prohiberent ne ampli⁹ ſanaret†. Fortaſſis aũt erant hi fratres ex Ioſeph,aut alias cognati.

Dicebant enim,In exceſſum uerſus eſt.) Dicebant quidam inuidi,quod deſiperet,quia ſe totũ ad dandas ſanitates tradiderat: humanitatẽ ducentes furorẽ,& miſericordiã facientes crimen. Et vere hi inſaniebãt. Sic ergo intelligitur hic ſermo,ꝙ exierunt ſui,vt ꝓhiberẽt eũ. Alij vero quę dicta ſunt aliter interpretanť,ꝙ exierũt ſui vt tenerẽt eũ ne diſcederet:dicebãt enĩ quidã,ꝙ exceſſiſſet ſiue diſceſſiſſet a ſe ꝓpter turbã †. Vel,Exierũt vt tenerẽt eũ ſiue adiuuarẽt:dicebãt enim ꝙ exceſſiſſet ſiue diſſolutus eſſet a vigore corporis præ nimio labore.

Verbũ quidẽ ἐξέστη, ſignificat, in exceſſũ uerſus eſt:uel, in furorẽ uerſus ẽ:uel,exceſſit.

Scribæ etiam qui a Ieroſolymis deſcenderant,dicebant: Beelzebul habet,& per principẽ dæmoniorum eijcit dæmonia.) Hoc & phariſæi dicebant viceſimoſecũdo iuxta Matthęum capite:& ibi quære expoſitionem.

Quibus ad ſe uocatis dicebat illis in parabolis.) In exẽplis & ſimilitudinib⁹.

Quomodo poteſt ſatanas ſatanã eijcere?) Dictũ ẽ de his eodẽ capite.

Et ſi regnum contra ſeipſum fuerit diuiſum,non poteſt ſtare regnũ illud: & ſi domus cõtra ſeipſam fuerit diuiſa,non poteſt domus illa ſtare.) Etiã de his ibidẽ diſputatũ ẽ.

Et ſi ſatanas in ſeipſum inſurrexit & diuiſus eſt,non poteſt ſtare,ſed finem habet.) Quære etiam de his prędicto capite.

Nemo poteſt uaſa fortis,ingreſſus domum illius diripere,niſi prius fortem ligauerit, & tũc uaſa eius diripiet.) Hęc quoq; ibidẽ integre declarata ſunt.

De his qui

Amẽ dico uobis,Cuncta peccata filijs hominũ remittẽtur, & blaſphemiæ quibus blaſphemauerint,

mauerint: quicunque autem blaſphemauerit contra ſpiritum ſanctum, non habebit remiſſionem in æternum, ſed reus erit æterni iudicij.) Hæc præterea optimam ibi nacta ſunt interpretationem. In æternum, hoc eſt Nunquam. Iudicium vero dixit nunc condēnationē. Deinde addit etiā quare prędicta dixerit. blaſphemāt in ſpiritū ſanctum.

Quia dicebant, Spiritum immundum habet.) Dicebant hoc, affirmantes, quod Beelzebul haberet.

Et ueniunt mater eius & fratres, & foris ſtantes miſerunt ad illum qui euocarent eum, & ſedebat turba circa eum: dixerunt autem ipſi, Ecce mater tua & fratres tui, ſororesque tuæ foris quærunt te.) Quære de his circa finem viceſimitertij capitis ſecundum Matthęum.

Et reſpōdit eis dicens: Quæ eſt mater mea, & qui ſunt fratres mei? Quumq; circumſpexiſſet in circuitu circumſedentes, ait, Ecce mater mea & fratres mei. Quicūque enim fecerit uoluntatem Dei, hic frater meus & ſoror mea & mater eſt.+) Rurſum ſane & de his omnibus exacte inuenies ſupradicto capite. +

+ *Hæc autem dixit non abijciens omnino matrem & fratres, ſed oſtendens quod omni cognationi corporali præponi debet animæ familiaritas.* +

Et iterum cœpit docere circa mare, & congregata eſt ad eum turba multa, ita ut conſcēſa naui ſederet in naui.) Ibi etiam de his quære. Sedit autem: volens ita omnes in conſpectu habere, nullumq; poſt tergum: & a mari piſcabatē eos qui in terra erant. Cap.iiii.

Omniſque turba circa mare in terra erat.) Hoc eſt, ſtabant in littore, ſicut dixit Matthæus.

Et docebat eos in parabolis multa.) Dictum eſt de his parabolis viceſimoquarto capite iuxta Matthæum. Matth.13.

Et dicebat eis in doctrina ſua, Audite.) Siue, Animaduertite.

CAPVT NONVM DE SEMINE PARABOLA.

ECCE *exiuit qui ſeminat ad ſeminandū: & factū eſt dū ſeminaret, aliud quidē cecidit ſecus uiā, uenerūtq; uolucres cœli & comederūt illud. Aliud aūt cecidit ſuper petroſam terrā, ubi nō habebat multā terrā: & ſtatim exortū ē, eo q terræ altitudinē nō habebat: orto autē ſole, æſtu affectū eſt: & eo quod non haberet radicē, exaruit. Et aliud cecidit in ſpinas, & ſuccreuerūt ſpinæ ac ſuffocauerūt illud: et fructū nō dedit. Et aliud cecidit in terrā bonā, fructūq; dabat emergentē atq; creſcentē: & afferebat unum triginta, alterum ſexaginta, tertium uero centum.)* De his oībus dicto capite ad verba ſingula diximus.

Et dicebat, Qui habet aures ad audiendum audiat.) Qui habet aures intellectuales ad intelligendum intelligat.

Quum autem ſolus eſſet, interrogauerunt eum qui circa ipſum erant cum duodecim parabolam.) Qui circa ipſum erant, hoc eſt ſeptuaginta diſcipuli. Interrogabant autem de parabola, quæ videlicet eſſet hęc parabola, ſicut ſcripſit Lucas.

Et dicebat eis, Vobis datum eſt noſſe myſterium regni Dei.) Dictum eſt de hoc, eodem capite.

Illis autem qui foris ſunt, in parabolis omnia fiunt.) Foris eſſe dicit eos qui ſunt extra fidem in ipſum. In parabolis vero fiunt omnia, quæ videlicet ad doctrinam pertinent.

Vt uidentes uideant & nō cernant: & audientes audiāt, & nō intelligāt.) Illud, Vt viden-

Vt videntes videãt,reduplicatio ẽ,ꝓ eo quod ẽ,Vt videãt.Similiter il lud,Audientes audiant,hoc ẽ,Audiant.Dicit ergo:Vt videãt quidem doctrinã,tanq̃ attẽti ad eã:Nõ cernãt aũt eã,vtpote parabolę obſcurita te contectã,eo ꝙ cognitiõe eiꝰ indigni eſſent,quaſi immedicabiles.Hęc itẽ manifeſtat etiã id quod ſequitur.In dicto aũt ſecundũ Matthęũ ca pite,alia ponitur reſpõſio.& veriſimile ẽ vtrũq; dictũ fuiſſe a Chriſto.

Ne quãdo conuertãtur,et remittãtur eis peccata.) Dictũ ẽ de hoc,loco ſupradicto.

Et ait eis,Neſcitis hanc parabolam? & quomodo oẽs parabolas cognoſcetis?) Oẽs parabolas,quas ſcilicet in proceſſu dicturus erat.Si hanc neſcitis,quomo do illas cognoſcetis?Hoc aũt dixit,quo attentiores eos redderet,ipſoſq; excitaret.Deinde interpretatur dictam parabolam.

Qui ſeminat,uerbum ſeminat.) Scilicet doctrinæ.

Hi aũt ſunt qui ſecus uiam.) Hi,quales? quos dicturus eſt.

Vbi ſeminatur uerbum:& quum audierint,confeſtim uenit ſatanas, & aufert uerbum quod ſeminatum eſt in cordibus eorum.) Vbi ſeminatur verbum, hoc eſt in quos ſeminatur. Dictum eſt aũt de his prędicto capite.

Et hi ſunt ſimiliter qui ſuper petroſam terram ſeminantur:qui dum audierint uerbum,ſtatim cum gaudio ſuſcipiunt illud,& non habent radicem in ſeipſis,ſed temporarij ſunt. Deinde facta afflictione aut perſequutione propter uerbum,repente offenduntur.) Dictum eſt de his dicto capite.

Et hi ſunt qui in ſpinas ſeminantur,qui audierũt uerbũ:& ſollicitudines ſæculi huius, ac deceptio diuitiarum, cæterarumq; rerum cupiditates, introeuntes ſuffocant uerbum & infructuoſum efficitur.) Similiter quoq; de his dictum eſt.

Hi præterea ſunt qui in terram bonam ſeminati ſunt, qui uerbum audiunt ac recipiunt: fructumq; afferunt,hoc triginta,iſtud ſexaginta,illud uero centũ.) Dictũ eſt de his.

Et dicebat illis: Nũ lucerna uenit ut ſubter modium ponatur,aut ſubter lectũ? Nonne ut ſuper candelabrum ponatur?) Venit,hoc ẽ adducit̃,affert̃. Dictũ ẽ aũt de

Matth. 5. hoc,cap.quinto euangelij ſecundũ Matth.poſt beatitudines.

Non eſt enim quicquam occultum,quod non manifeſtetur:neq; fuit ſecretum, ſed ut in propatulum ueniat.) Neq; fuit inquit ſecretum, vt omnino ſe

Matth. 10. cretum eſſet,ſed vt quandoq; in propatulum veniat. de hoc autem dictum eſt decimonono capite ſecundum Matthæum.

Si qs habet aures ad audiendũ audiat.) Superius de hoc tractatum eſt.

Et dicebat eis:Videte quid audiatis. Videte,hoc eſt Attendite.

Qua menſura metimini,metietur uobis.) Qua menſura metimini atten tionem,in eadem metietur vobis in cognitione,hoc eſt, q̃tum intuleritis attentionis,tantum conferetur vobis cognitionis.

Et addetur uobis qui auditis.) Nec ſolũ ꝑ hanc mẽſurã,verũ etiã ampliꝰ.

Quicunq; enim habuerit dabitur ei:& qui non habet,etiam quod habet auferetur ab eo) Quicunq; habuerit attentionem dabitur ei cognitio:& qui nõ habet, ſemen cognitionis auferetur ab eo.Quemadmodum enim ſtudium au

Matth. 7. get tale ſemen,ita ſegnities corrumpit.In euangelio aũt ſecundũ Mat thæum hæc alio modo dicta ſunt,& iuxta alium intellectum.

Et dicebat.Sic eſt regnum Dei, quemadmodum ſi iaciat homo ſemen in terram ac dormiat:& ille excitetur nocte ac die: ſeges autem germinet ſurgatq; in altum dum neſcit ille.) Regnum nunc Dei ſeipſum appellat,tanquam regem & Deum.Simi

liter

liter & hominem ſe vocat,vtpote incarnatum.Semen autem euangeli ca præcepta.Terram vero homines terrenos,attamen bonos: nam de ſolis his fit hic ſermo.Somnum quoque requiem. Excitatur ergo: no cte quidem,dum permittit induci tẽtationes,quæ nos ad gratum Deo obſequium prouocant.Nox enim tentationes ſunt propter obſcuritatem triſtitiæ. Die vero,dum per vtiliora conſolatur,quę nos ad virtutem exacuunt: Nam hęc diem ſignificant,propter illuminationem lætitię. Germinare vero ſegetem,& in altum ſurgere dixit, dum ignorat is qui ſeminauit:ſpontaneum opus manifeſtans germinationis atq; crementi: quodq; iuxta voluntatem & non iuxta neceſſitatem germinat ac creſcit: & hoc manifeſtum eſt ex his quę ſequuntur.

Vltro enim terra fructificat primum herbam,deinde ſpicam, exinde plenum in ſpica frumentum.) Herbam quidem germinãt, qui virtutis principium demonſtrantes,ad certamina ſunt adhuc delicati.Spicam vero, qui in bono progreſſi,& ad ſufferendas contumelias duriores effecti ſunt: ſpica ſiquidem internodijs diſtinguitur,& recta in altum erigitur. Plenũ autem frumentum,qui perfectam virtutem fructificant.

Quum autem productus fuerit fructus, ſtatim mittit falcem,quoniam adeſt meſſis.) Quum productus fuerit,ſiue quum maturuerit:hoc eſt,vbi omnes qui fructum ſunt allaturi fructificauerint. Falcem vero dicit verbum,quo mundi imperabit conſummationem. Meſſis autem collectio iuſtorum eſt:hi enim fructus ſunt euangelicæ ſegetis.

Et dicebat,Cui aſſimilabimus regnum Dei? aut qua comparatione conferemus illud?) Conferemus,hoc eſt exemplo manifeſtabimus.

Eſt ſicut granum ſinapis.) Quære autem totius huius parabolę expoſitionẽ viceſimoquarto capite euangelij iuxta Matthęum. Matth.13.

Quod dum ſeminatum fuerit in terra,minus eſt omnibus ſeminibus quæ ſunt in terra: & poſtquam ſeminatum fuerit, exurgit, fitq; maius omnibus oleribus, & facit ramos magnos, ita ut poſſint ſub umbra illius aues cœli nidificare.) Tertio loco parabolã hanc inuenies inter parabolas dicti viceſimiquarti capitis.

Et huiuſmodi parabolis multis loquebatur eis ſermonem prout poterant audire.) Prout digni erant & apti ad audiendum. Dictum eſt autem de hoc prędicto capite circa finem parabolarum.

Sine parabola uero non loquebatur eis: ſeorſim autem diſcipulis explanabat omnia.) Ibidem omnia hæc declarata ſunt.

Et ait eis in die illo quum facta eſſet ueſpera, Tranſeamus in ulteriorem ripam. Et dimiſſa turba aſſumunt eum ut erat in nauigio.) Vt erat,hoc eſt ſicut ſedebat in nauigio.in eo enim,ſicut dictum eſt,ſedens docebat.Quod autem dicitur,In die illo,perinde eſt ac ſi dixiſſet,In vno dierum, ſicut habet Lucas: neq; enim illum innuit in quo dixit parabolas, ſed alium quo facta ſunt ea quæ dicentur, ſicut etiam in principio tertij capitis iuxta Matthęum ſignificauimus.

Sed & aliæ nauiculæ erant cũ illo.) Cũ illo puta nauigio (nã πλοῖον quod nauim ſiue nauigium ſignificat, Gręcis neutrum eſt) Addidit autem de alijs,non abſq; cauſa, ſed vt oſtendat quod ſua diſpoſitione ſolũ hoc nauigium periculum ſuſtinuerit.

Et oritur

Et oritur procella uenti magna: fluctuſque in nauim irruebant, ita ut iam impleretur.)
Math. 8. Dictum eſt de hoc capite, decimo iuxta Matthæum.

CAPVT DECIMVM DE INCREPATIONE VENTI ET MARIS.

ET *erat ipſe in puppi ſuper ceruical dormiens, & excitant eum, dicũtq; illi: Præceptor nõ eſt tibi curæ quod perimus? Et excitatus increpauit uentum, dixitque mari: Tace, obmuteſce. Et facta eſt tranquillitas magna.*) Dictum eſt ibidem de his omnibus.

Et dixit eis: Quid ita timidi eſtis?) Vt quid ita timetis? quum me vobiſcum habeatis, qui poſſum de morte ſeruare, & omnia poſſum.

Quomodo fiduciam non habetis?) Firmam ac indubitatam.

Et timuerunt timore magno, dicebantq; ad ſe inuicem, Quis nam eſt hic? quia & uentus & mare obediunt ei.) Etiam de his ibi dictum eſt.

Cap. v. *Et uenerunt traiecto mari in regionem Gadarenorum.*) Dictum eſt de his duodecimo euangelij iuxta Mattheum capite.

CAPVT VNDECIMVM DE LEGIONE.

ET *egreſſo illi de naui ſtatim occurrit de monumentis homo in ſpiritu immundo, qui domicilium habebat in monumentis.*) Ibi etiam hec quære.

Et neque catenis poterat eum quiſquam ligare, eo quod frequenter catenis & compedibus ligatus, diſcerpſerat catenas, & compedes comminuerat, nullusque eum poterat domare, & ſemper die ac nocte in montibus & in monumentis erat clamans, & concidens ſeipſum lapidibus. Quum uidiſſet autem Ieſum eminus, occurrit & adorauit eum.) Clara ſunt hæc & manifeſta.

Et clamans uoce magna dixit, Quid tibi rei mecum eſt Ieſu fili Dei excelſi?) Quere in dicto loco.

Adiuro te per Deum ne me torqueas.) Sane hoc quoq; licebit vt inde cognoſcas.

Dicebat enim ipſi: Exi ſpiritus immunde ab homine.) Multis demonib⁹ imperat quaſi vnus eſſet, propter imbecillitatem ipſorum.

Et interrogabat eum: Quod tibi nomen eſt? Reſponditq; dicens: Legio mihi nomen eſt, quia multi ſumus.) Hominem quidem interrogabat, ſed peruenit quæſtio ad multitudinem dæmonum, qui in ipſo erant: ideo quoque reſpondit multitudo illorum. Legio autem propter multitudinem dicti ſunt. Proprie enim legio militum agmen eſt. Interrogabat vero, vt cognoſcerent qui præſentes erant, quod multorum demonum habitaculum erat vnus homo.

Et deprecabatur eum multum, ne ſe emitteret extra regionem.) Lucas vero dixit, quod etiam deprecabãtur eũ ne iuberet ipſis, vt in abyſſum irẽt. Veriſimile eſt autem quod & hoc & illud deprecabãtur.

Erat autem iuxta montem grex magnus porcorum paſcens, & deprecabantur eum omnes dæmones, dicentes: Mitte nos in porcos, ut in eos ingrediamur, & cõfeſtim permiſit eis Ieſus. Quumq; exiſſent ſpiritus immundi, ingreſſi ſunt in porcos, & impetum fecit grex per præceps in mare. Erant autem circiter bis mille, & ſuffocati ſunt in mari.) De his particularius dictum eſt prædicto capite duodecimo.

Qui uero paſcebant porcos fugerunt,& annuntiauerunt in ciuitatem ac in agros: exierauntque ut uiderent quid eſſet quod acciderat.) Similiter & de his dictum eſt.

Et ueniunt ad Ieſum, uidentque illum qui a dæmonio uexabatur ſedentem ac ueſtitum, ſanaq; mente, eum inquam, qui habuerat legionem: & timuerunt.) Lucas autem dixit etiam vbi inuenerunt eum ſedentem, puta ad pedes Ieſu.

Narrabant autem eis qui uiderant, quomodo acciderat dæmoniaco.) Quomodo facta fuerat in eo mutatio ac ſana mens.

Et de porcis.) Quomodo hi perierant.

Cœperuntq; eum deprecari, ut diſcederet a finibus eorum.) Similiter & de his docet capitulum illud.

Quumque aſcendiſſet nauim, deprecabatur eum is, qui a dæmonio uexatus fuerat, ut eſſet cum eo.) Gratus, ſimul & dæmones timens, ne ſine illo inuentus, rurſum eis traderetur.

Ieſus autem non dimiſit eum, ſed ait illi, Abi in domũ tuam ad tuos, & annuntia illis quanta tibi dominus fecerit, ac miſertus ſit tui.) Dimiſit eum, abiecto ſane ab eo huiuſmodi timore, quod non auderent ad eum dæmones accedere, & vt illos qui erant in domo & patria ſua doceret miraculum. Non dixit autem, Quanta tibi fecerim, ſed, Quanta tibi dominus fecerit: patri miraculum adſcribens: ac docens nos, vt egregia virtutum opera Deo attribuamus.

Et abijt, cœpitque prædicare in decapoli, quanta feciſſet illi Ieſus, omneſque mirabantur.) Christus modeſtię cauſa patri miraculum attribuebat: qui autem curatus fuerat, quum gratus eſſet, Chriſto adſcribebat.

CAPVT .XII. DE FILIA ARCHISYNAGOGI.

Qvumque Ieſus naui traieciſſet rurſus in ulteriorem ripam, congregata eſt ad eum turba multa: eratque circa mare: & ecce uenit unus principũ ſynagogæ nomine Iairus: ac uiſo eo procidit ad pedes eius, & deprecabatur eum multum dicens: Filiola mea in extremis eſt.) De hoc diſputauimus decimoquinto capite euangelij ſecundum Matthęum. In extremis eſt, hoc ęſt nouiſſimum exhalat ſpiritũ. Matth. 15.

Vt ueniens imponeret illi manus, quo ſeruaretur ac uiueret.) Per hyperbaton eſt ordo verborum: quod videlicet deprecabatur eum multum, vt veniens, imponeret illi manus, & cætera: Deinde addatur quod in medio eſt.

Et abijt cum eo: ſequebaturq; eum multitudo magna, & comprimebant eum.) Coarctabant eum, Ait Lucas, ſiue impellebant.

CAPVT .XIII. DE MVLIERE SANGVINIS PROFLVVIO LABORANTE.

ET mulier quædam quæ fluxum patiebatur ſanguinis ab annis duodecim, multaque paſſa erat a compluribus medicis, & omnia ſua conſumpſerat, nec quicquam adiuta fuerat, ſed magis in deterius uenerat: quum audiſſet de Ieſu, uenit in turba a tergo, tetigitq; ueſtimentum eius.) Caput hoc manifeſtius propoſuit Lucas; quære ergo apud eũ enarrationem viceſimoſexto capite. Luc. 8.

Dicebat

Dicebat enim, Si uel ueſtimenta eius tetigero, ſalua ero.) Dictum eſt de hoc decimo ſexto capite euangelij ſecundum Matthęum.

Et continuo ſiccatus eſt fons ſanguinis eius: ſenſitque corpore quod ſanata eſſet ab eo flagello.) Cognouit in corpore, quod ex quo iam non fluerent guttæ ſanguinis, ſanata eſſet. Flagellum vero infirmitatem nominauit, vt quæ ipſam tum labore, tum pudore flagellauerat.

Statimque Ieſus quum in ſemetipſo cognouiſſet uirtutem quæ a ſeſe egreſſa erat, conuerſus in turba dixit: Quis mea tetigit ueſtimenta? Et dicebant ei diſcipuli eius: Vides turbam te comprimentem, & dicis, Quis me tetigit? Circumſpiciebatque ut eam uideret, quæ hoc fecerat.) Quęre etiam de his in expoſitione viceſimiſexti capitis euangelij ſecundum Lucam.

Mulier autem timens ac tremens, quum uidiſſet quod in ſe contigerat: uenit & adorauit eum: dixitque ei omnem ueritatem. Ipſe uero ait, Filia fides tua te ſeruauit. Vade in pace.) Hæc quoque omnia declarata ſunt in prędicto viceſimoſexto capite.

Et eſto ſana a flagello tuo.) Neque Matthęus, neque Lucas hęc addiderunt: nec mirum. Siquidem dictum eſt, quod ea quæ neceſſaria non erant, quidam euangeliſtæ prætermittebant breuitatis gratia: quidam vero etiam hęc adſcribebant diligentiæ cauſa. Veriſimile quoque eſt eos miraculorum quidem meminiſſe, non autem omnium verborū.

Adhuc eo loquente ueniunt ab archiſynagogo dicentes: Filia tua defuncta eſt: quid adhuc uexas magiſtrum?) Veniunt a principe ſynagogę, hoc eſt a domo ipſius. Vexas autem, hoc eſt moleſtas, turbas. Domeſtici enim principis ſynagogę, quum imperfectam in Chriſtum fidem haberent, ſuſpicabātur quod omnem certe ęgritudinem ſanare poſſet, mortuum autem ſuſcitare non poſſet. Nondum enim factum ab eo huiuſmodi miraculum viderant: ideoque dicebant, Filia tua mortua eſt, quid adhuc vexas magiſtrum, quum eam non poſſit ſuſcitare?

Ieſus autem protinus audito ſermone qui dicebatur, ait archiſynagogo: Ne timeas, ſolum crede.) Cognito quod archiſynagogus circa fidem dubitaret, vtpote ſermonibus illorum ſeductus: confortat eum, ac refouet fidei illius imbecillitatem.

Et non permiſit quenquam ſe ſequi, niſi Petrum & Iacobum ac Iohannem fratrem Iacobi.) Solos hos inter alios diſcipulos coaſſumpſit, quaſi cæteris pręſtantiores. Nam & in ſua transfiguratione ſolos hos ſpectatores ſecum aſſumpſit. Quęre etiam trigeſimoquarto capite euangelij iuxta Matthęum cauſas ob quas iſtos pręponeret: & præter illas etiā præferebat eos, vt & cęteri tales effici conarentur. Math. 17.

Et uenit in domū archiſynagogi, uidetque tumultum ac flentes, multumque eiulantes.) Tibicines luctuoſum cantum pulſabant, (qui hic dicitur eiulatus, quod proprie ἀλαλάζειν, eſt perpetuo ſonitu ſtrepere ac tinnire: ſono ſonum excipiente, quemadmodū fit in lebetibus) de his diximus decimoſexto iuxta Matthæum capite. Math. 9.

Et ingreſſus ait illis, Quid tumultuamini ac plangitis? Puella non eſt mortua ſed dormit.) Primum quidem hoc dixit, triſtitiam eorum conſolando. Deinde etiam quod illis quidem mortua erat, ſibi autem dormiebat: illi namque ſuſcitare eam non poterant, ipſe vero perfacile. Tribuens præterea con

terea confidentiam, quod mortem quaſi ſomnum abigeret, vtpote mortis ac vitæ dominus.

Et irridebant eum.) Quaſi dormire dicentem illam quæ mortua erat, ſcientes quod mortua eſſet, ſicut dicit Lucas. Voluit autẽ & ipſe irrideri, vt & tibicines & qui irriſiſſent, aliaq; ſimilia, demonſtratio fierẽt manifeſta, quod mortua fuiſſet puella. Nec poſſet dicere quiſquã poſtmodum, quod mortua non fuerit. Nam propter hoc quoq; immoratus eſt circa miraculum factum in muliere quę ſanguinis fluxum patiebatur: vt manifeſte puella moreretur, & tibicines inferrentur: cæteraq; ſuo fierent ordine.

Et eiectis omnibus aſſumit patrem puellæ ac matrem, eosq; qui ſecum erant.) Eos qui ſecum ingreſſi erant. Dicit autem Petrum, Iacobum & Iohannem. Patrem ſiquidem matremq; puellę, miraculi ſpectatores aſſumpſit, tanquam puellæ magis domeſticos: diſcipulos vero tanquam ſibiipſi magis familiares: cæteros autem omnes eiecit, fugiens eorum laudem. Qui cum enim nunquam tale quippiam vidiſſent, applauſuri erãt, & ſupra modum laudaturi.

Et ingreditur ubi puella iacebat, ac manu puellæ apprehenſa dicit ei, Talitha cumi, qđ eſt, ſi interpreteris: Puella, tibi dico, ſurge. Statimque ſurrexit puella & ambulabat.) Apprehendit manum eius & vocauit: vt vox animam quę diſcedebat reuocaret, manus autem corpus diſponeret. Vel etiam aliter. Tenuit manum eius, vt oſtenderet quod ſanctiſſima quoque caro eius mortuos viuificaret.

Potius legẽdũ eſſet טליתא *taliatha ut i ſit cõſonans, & ẽ Chaldaica dictio, atq; hoc mõ ſcriptũ inuenitur in nonnullis uetuſtis exẽplaribus tam Græcis, quàm Latinis.*

Erat enim annorum duodecim.) Quia eam ſuperius modo puellam appellauit, modo puellulam: nunc etiam ętatẽ eius manifeſtat.

Et obſtupuerunt ſtupore magno: ipſe uero præcepit eis uehementer, ut nullus hoc ſciret.) Præcepit, hoc eſt admonuit: ſic enim habet Lucas. Ob hoc enim etiam alios omnes eiecit. Et quanquam ſciret futurũ eſſe, vt miraculi ſermo vbique diuulgaretur: Nam & Matthæus dixit, quod exiuit fama hæc in vniuerſam regionem illam, tamen quod ſuũ eſt vbiq; facit.

Dixitque ut darent illi ad manducandum.) Hoc iuſſit ne eis phantaſtice ſuſcitata videretur. Vnde propter hanc cauſam neque ipſe dat illi ad manducandum, ſed parentibus vt hoc faciant permittit.

Cap.vi.

Et exiuit inde, uenitque in patriam ſuam, & ſequuntur eum diſcipuli eius: factoque ſabbatho cœpit in ſynagoga docere, & multi audientes obſtupeſcebant, dicentes, Vnde huic iſta? et quæ eſt ſapientia quæ data eſt illi, & uirtutes tales quæ per manus eius fiunt? Num hic eſt faber filius Mariæ, frater autem Iacobi & Ioſe, & Iudæ & Simonis? ſororesq; eius nonne hic apud nos ſunt? Et offendebantur per illum.) Aſcendit in patriam ſuam, non ignorans futurum vt ſe deſpicerent, ſed ne poſtmodum dicere poſſent, quod non docuiſſet eos. Simul etiam inuidiam eorum conuincens: quũ enim de eo potius ipſis eſſet gaudendum, qui patriam ſuam doctrina & miraculis ornaret: magis offendebantur per eum ob generis ipſius ignobilitatem. Quod autem additur, Et virtutes tales quæ per manus eius fiunt, defectiua oratio eſt. Deficit enim, Vnde, vt dicatur: Et vnde virtutes tales quę per manus eius fiunt. Dictum eſt autem de his viceſimoquarto capite euangelij ſecundum Matthæum circa finẽ poſt

Math.13. expletas parabolas.

Dicebat autem eis Ieſus, Non eſt propheta ſine honore niſi in patria ſua, & inter cognatos, & in domo ſua.) Etiam de his eodem capite diſputatum eſt.

Nec potuit ibi ne unam quidem uirtutem operari: niſi quod paucos infirmos impoſitis manibus curauit: & mirabatur propter incredulitatem illorum.) Etiam de his manifeſte tractatum eſt. Intelligitur autem: Non poterat, hoc eſt, tanquam impoſſibile ducebat. Ait enim Gregorius Theologus, quod ſimul vtrunq; ueceſſarium eſt ad perficiendas ſanitates, & fides eorum qui curandi ſunt, & potentia eius qui curare debet: nec prodeſt vnū ſi deficiat alterum, quod illi coniunctum eſſe debet. Imo nec ſcio ſit ne etiam hoc addendū, vt iuſta & rationabilis ſit ſanitas. Neque enim iuſta ſanitas eſt quæ his confertur, quibus per incredulitatem nocumentum eſt allatura.

CAPVT .XIIII. DE APOSTOLORVM ORDINATIONE.

ET circumibat uicos, undique circumiacentes docens: & conuocat duodecim, cœpitque eos emittere binos.) Ad mutuam conſolationem, vt dictū eſt deci-
Mat.10. monono iuxta Matthæum capite.

Et dabat eis poteſtatem ſpirituum immundorum.) Matthęus autem addidit, Et vt ipſos eijcerent, & curarent omnem ęgritudinem, omnemque languorem. Lucas autem ſcripſit, quod dedit eis virtutem & poteſtatē
Luc.9. ſuper omnia dæmonia, & vt morbos curarent.

Et præcepit eis ut nihil portarent per uiam niſi baculum tantum, non peram, non panē, non æs ad zonam, ſed calciarentur ſandalijs.) De his ſingulatim dictum eſt prædicto decimonono capite.

Et ne induerentur duabus tunicis.) A communi ſupplenda eſt dictio Præcepit.

Et dicebat eis, Vbicunque introieritis in domum, ibi manete, donec illinc exeatis.) Ibi etiam hęc declarata ſunt.

Et quicunque non ſuſceperint uos, neque audierint uos, exeuntes illinc excutite puluerē, qui eſt ſub pedibus ueſtris, in teſtimonium illis.) Dictum eſt de his prædicto capite.

Amen dico uobis, Tolerabilius erit Sodomis & Gomorris in die iudicij, quàm ciuitati illi.) Similiter & de hoc.

Et quum exiſſent, prædicabant ut reſipiſcerent, & dæmonia multa eijciebant, ungebātque oleo + multos infirmos, & curabant.) De vnctione olei ſolus Marcus lo-
\+ quitur. Admonet aūt & de hoc Iacobus in epiſtola ſua catholica, di-
Iacob.5. cens, Aegrotat quis inter vos? aſciſcat ſeniores eccleſiæ, & orent ſuper eum, vngentes eum oleo in nomine domini, & oratio fidei ſeruabit laborantem, & eriget eum dominus. Veriſimile eſt autem dominum etiam docuiſſe Apoſtolos. Erat autem oleum ſignum hilaritatis corporis, & alacritatis animæ.

\+ + *Vnctum oleum & laborem mitigat, & luminis cauſa eſt, ac hilaritatē excitat & ægritudinis ſalutem ac cordis illuminationem.*

CAPVT

CAPVT .XV. DE IOHANNE ET HERODE.

ET *audiuit rex Herodes: manifeſtum enim factum eſt nomen eius, & dicebat: Iohannes qui baptizabat excitatus eſt a mortuis: & ideo uirtutes agunt in eo. Alij dicebant, Elias eſt. Alij autem dicebant, Propheta eſt uel tāq̄ unus prophetarū. Quumque audiſſet Herodes dixit: Quem ego decollaui Iohannes iſte eſt, ipſe excitatus eſt a mortuis.)* De hac materia diligenter tractatum eſt viceſimoquinto capite iuxta Matthęū. Matth.14.
In quodam autem exemplari dictio Propheta, habet articulum, vt ſit: Propheta ille eſt, aut tanq̄ vnus prophetarum. Intelligebant aūt illum prophetā, de quo ipſis Moſes vaticinatus fuerat: & is erat Chriſtus. Deut.28.

Ipſe enim Herodes miſſis ſatellitibus cepit Iohannem, & ligauit eum in carcere, propter Herodiadem uxorem Philippi fratris ſui, quia duxerat eam in uxorem. Dicebat enim Iohannes Herodi, Non licet tibi habere uxorem Philippi fratris tui.) In eo capite etiam de his dictum eſt.

Herodias autem inſidiabatur ei: uolebatq; eum occidere, nec poterat. Herodes enim metuebat Iohannem, ſciens eum uirum iuſtum & ſanctum, ac obſeruabat illum, & audiens eū multa faciebat, libenterq; eum audiebat.) Prӕterea & de his.

Et quum dies opportunus accidiſſet, quando Herodes in natalitijs ſuis cœnam prӕbebat primatibus ſuis & centurionibus, ac primis Galilӕӕ: quum ingreſſa filia ipſius Herodiadis ſaltaſſet, ac placuiſſet Herodi ſimulq; diſcumbentibus: dixit rex puellӕ: Pete a me quodcunq; uolueris, & dabo tibi: iurauitq; illi dicens: Quicquid a me petieris dabo tibi uſque ad dimidiū regni mei.) Similiter & de his.

Illa autem quum exiſſet, dixit matri ſuӕ: Quid petam? Quӕ ait, Caput Iohannis Baptiſtӕ. Et ingreſſa protinus cum feſtinatione ad regem petiuit dicens: Volo ut des mihi confeſtim in diſco caput Iohannis Baptiſtӕ. Et dolore affectus rex, propter iuſiurandum ſimulque diſcumbentes noluit eam repellere: ſed ſtatim miſſo ſpiculatore, iuſſit rex inferri caput eius. Qui egreſſus decollauit eū in carcere, & tulit caput ipſius in diſco, & dedit illud puellӕ: puellaque dedit matri ſuӕ.) Etiam de his omnibus capitis illius enarratio commemorat.

Et quū audiſſent diſcipuli eius uenerunt, & tulerunt corpus eius, poſuerūtq; illud in monumento.) Dictum etiam eſt de his in illo loco.

Et congregantur Apoſtoli ad Ieſum, ac renuntiant illi omnia quӕq; feciſſent, quӕq; docuiſſent. Et dixit eis: Venite uos ſoli ſeorſim in deſertum locum, & requieſcite puliſper. Erant enim qui ueniebant & abibant, multi, ſic ut nec comedere uacaret.) Ibi etiam de his quӕre. Hinc autem docemur oportere eccleſiӕ magiſtros non ſemper exponere ſeipſos multitudini, ſed quū datur opportunitas, retrahi ac ſolitarios eſſe, mentēq; ab exteriori diſtractione reuocare, & quod eos qui miniſtrant conueniat requieſcere, & poſt miniſterium etiam corporaliter conſolari.

Et egreſſi ſunt nauigio in deſertū locū ſeorſim, & uiderūt eos abeuntes, multiq; eos cognouerūt, ac pedeſtres ab omnibus ciuitatibus cōcurrerunt illuc.) Aeque etiā & de his. Ab oībus aūt ciuitatibus, quӕ videlicet circumcircà adiacebant.

Et egreſſus Ieſus uidit turbam multā, ac miſericordia motus eſt ſuper eos: erāt enim tāq̄ oues nō habentes paſtorem.) Etiam de his prӕdicto capite diſſeruimus. Paſtorem aūt dicit eum, qui de ſalute earum curam haberet.

Et cœpit eos docere multa. Quumq; iam multum diei præteriſſet, accedentes ad eum diſcipuli eius dicunt, Deſertus eſt locus, iamque longum præterijt tempus: dimitte illos, ut abeuntes in proximos uicos ac uillas, emant ſibi panes: neq; enim habent quod edāt. Ille autem reſpōdens, ait illis, Date eis uos ad edendum.) Et hæc quoque inde cognitu facilia ſunt.

Et dicunt ei, Egreſſi ememus ducentis denarijs panes, & dabimus eis ad comedendum?) Hoc per interrogationem legendum eſt. Eſt autem huiuſmodi ſermo eorum, qui ſe grauari queruntur.

CAPVT .XVI. DE QVINQVE PANIBVS ET DVOBVS PISCIBVS.

ILLE *autem dicit eis, Quot panes habetis? Ite, uidete. Quumque cognouiſſent, dicunt, Quinque, & duos piſces. Et præcepit eis ut diſcumbere facerent omnes per conuiuia ſup uiridem herbam. Et diſcubuerunt diſtributi in areolas centeni & quinquageni.)* De his dictum eſt viceſimoſexto capite euangelij ſecundum Matth.

Et acceptis quinque panibus duobuſque piſcibus: ſuſpiciens in cœlum benedixit, ac fregit panes: dabatq; diſcipulis ſuis ut apponerent illis: & duos piſces diuiſit omnibus. Et comederunt omnes, ac ſaturati ſunt: tulerūtque fragmentorum duodecim cophinos plenos, & de piſcibus. Erant autem qui comederant ipſos panes circiter quinque millia uirorum.) Ibidē de his quoq; omnibus dictum eſt.

Statimq; compulit diſcipulos ſuos conſcendere nauim, & præcedere in ulteriorem ripam ad Bethſaidam, dum ipſe dimitteret turbam: & quum dimiſiſſet eos, abijt in montem ut oraret.) Similiter & de his.

CAPVT .XVII. DE AMBVLATIONE SVPER AQVAS.

V*Eſpera autem facta, erat nauis in medio maris, & ipſe ſolus in terra, & uidit eos laborantes in remigando: erat enim uentus contrarius, & circa quartam uigiliam noctis uenit ad eos ambulans ſuper mare.)* Quęre de his viceſimoſeptimo capite iuxta Matthęum.

Volebatq; præterire illos.) Vt fortius eſſet eis certamen.

Illi autem quum uidiſſent eum ambulantem ſuper mare, putauerunt ſpectrum eſſe, & clamauerunt: omnes enim eum uiderunt ac conterriti ſunt: ſtatimque loquutus eſt cum eis, & ait illis, Confidite, ego ſum, nolite timere.) Etiam de his ibidem dictum eſt.

Et aſcendit ad eos in nauim, ceſſauitq; uentus.) Omiſit Marcus quæ de Petro acciderunt: ſimiliter & Iohannes. Matthæus vero diligenter illa conſcripſit.

Et uehementer ſupra modum intra ſeſe ſtupebant & admirabantur. Neque enim intellexerunt de panibus: nam cor eorum obcæcatum erat.) Etiam hæc eodem capite ſunt explanata.

Quumq; traieciſſent uenerunt in terram Genneſaret, & applicuerunt in portū, & quū egreſſi eſſent de naui, ſtatim agnouerunt eum, ac percurrentes totam regionem illam cœperunt in grabbatis male habentes circumferre, audito quod ibi eſſet. Et quocunque introiſſet in uicos aut in ciuitates uel uillas, in plateis ponebant infirmos, ac deprecabantur eum, ut uel fimbriam ueſtimenti eius tangerent, & quotquot tangebant, ſalui fiebant.) Ibi etiam de his omnibus inuenies. Saluos autem intelligit hic ſanos.

Cap. vii. *Et conueniunt ad eum phariſæi, & quidam ſcribarū, qui uenerant ab Ieroſolymis, quūq; uidiſſent*

uidiſſent quoſdam diſcipulorum eius communibus manibus, hoc eſt illotis, comedentes panem, reprehendebant. Phariſæi ſiquidem omnesque Iudei, niſi crebro lauerint manus, non capiunt ci bum, obſeruantes mordicus traditionẽ ſeniorum: & a foro reuertẽtes, niſi aſpergãtur nõ comedunt.) De his quoq; diſſerit capitis illius enarratio.

Multaque ſunt alia quæ ſeruanda acceperunt, nempe lotiones poculorum & urceorum et æramentorum & lectorum.) Ibi quoque de his dictum eſt.

CAPVT .XVIII. DE TRANSGRESSIONE PRAECEPTI DEI.

D*Einde interrogant eum phariſæi & ſcribæ. Quare diſcipuli tui non incedunt iuxta traditionem ſeniorum, ſed illotis manibus panem edunt? Ille autem reſpondens dixit eis, Bene prophetauit Ieſaias de uobis hypocritis, ſicut ſcriptum eſt, Populus hic labijs me honorat, cor autem eorũ longe abeſt a me: fruſtra uero colunt me, docentes doctrinas præcepta hominum. Relicto enim Dei præcepto, tenetis conſtitutiones hominum, lotiones urceorum & poculorum, aliaq; multa ſimilia facitis.)* Horum intellectus viceſimooctauo capite euangelij ſecundum Matthæum poſitus eſt. Ieſa. 29. Matth. 15.

Et dicebat eis, Bene irritum facitis præceptum Dei, ut traditionem ueſtram ſeruetis.) Per ironiam hoc dicit.

Moſes enim dixit, Honora patrem tuum & matrem tuam: &, Qui maledixerit patri aut matri, morte moriatur. Vos autem dicitis, Si dixerit homo patri aut matri Corban, quod eſt donum, quodcunq; ex me in tuum uertitur commodum.) Etiam de his in illo capite ſingillatim dictum eſt. De maledicẽtibus patri aut matri.

Et præterea non ſinitis eum quicquam facere patri uel matri.) Quicquam, quod illis gratum ſit.

Irritum facientes uerbum Dei propter traditionem ueſtram quam ſtatuiſtis, aliaque ſimilia multa facitis.) Verbum Dei dicit legem quę parentes honorare iubet. Quære etiam de his in dicto capite.

Et aduocata omni turba dixit eis. Audite me omnes & intelligite, Nihil eſt extra hominem introiens in eum, quod poſſit eum inquinare, ſed quæ ab homine egrediuntur, illa ſunt quæ inquinant hominem.) Ibi etiam de his dictum eſt.

Si quis habet aures ad audiendum audiat.) Hoc frequenter declaratũ ẽ.

Quumque ingreſſus eſſet domum ſemotus a turba, interrogauerunt eum diſcipuli eius de parabola: & ait illis, Sic & uos rudes eſtis? Non intelligitis quod quicquid in hominem foris ingreditur, non poteſt eum inquinare? quia non ingreditur in cor eius, ſed in uentrem: & in ſeceſſum egreditur, quod purgat omnes eſcas.) Ibi etiam de his exacte traditum eſt. De edulijs.

Dicebat autem, Quod ab homine exit, illud inquinat hominem. Ab interioribus enim a corde hominum cogitationes malæ exeunt, adulteria, ſtupra, homicidia, furta, auaritiæ, malitiæ, dolus, impudicitiæ, oculus prauus, blaſphemia, ſuperbia, ſtultitia. Omnia hæc mala ab internis egrediuntur, & coinquinant hominem.) Similiter & de his.

Et inde ſurgens abijt in confinia Tyri & Sidonis.) In partes, dixit Matthæus. Quære autem explanationem finis viceſimioctaui capitis illius.

Et ingreſſus domum neminem ſcire uoluit, nec potuit latere.) Ibi cauſam diximus.

CAPVT .XIX. DE PHOENISSA.

QVum enim audiſſet de eo mulier, cuius filia ſpiritum habebat immundum, ingreſſa procidit ad pedes eius. Erat autem mulier Græca Syra Phœniſſa genere.) De
15 hac dictum eſt ~~viceſimonono~~ capite euangelij ſecundum Matthæum.

Et rogabat eum ut dæmonium eijceret a filia ſua. Ieſus autem ait illi: Sine primū ſaturari filios. Neque enim decens eſt ſumere panem filiorum, & proijcere catellis. Illa uero reſpōdit, & ait illi, Vtique domine. Siquidem catelli comedunt ſub menſa de micis filiorum. Et dixit ei, Propter hunc ſermonem abi: exiuit dæmonium a filia tua.) In illo capite omnia iſta declarata ſunt.

Et regreſſa in domum ſuam inuenit dæmonium exiſſe, & filiam iacentem ſuper lectū.) Iacentem, in pace ac ſalute.

¶Quumque rurſum exiſſet e finibus Tyri & Sidonis, uenit ad mare Galilææ inter medios fines Decapoleos.) Non immoratur in finibus Gentilium, ne a Iudæis accuſaretur, quod Gentibus commiſceretur.

CAPVT .XX. DE BALBO.

ET adferunt ei ſurdum ac impeditæ linguæ, & deprecabantur eum ut imponat illi manum: Quumque apprehendiſſet illum de turba ſeorſim, miſit digitos in aures eius: & ubi ſpuiſſet, tetigit linguam eius.) Apprehendit eum a turba ſeorſim, hoc eſt, aſſumpſit, ſeparauit: ne miracula videretur ſpectaculo exponere, & maxime cognoſcens multitudini quoſdam immixtos eſſe qui reprehēderent. Præterea quandoque miracula coram multis operabatur, propter ſpectantium vtilitatem: interdum vero ſeparatim, vt laudem fugeret, tanquam generatiuam ſuperbiæ. Miſit autem digitos ſuos in aures eius: vnum quidem dextræ manus in dextram aurem, vnūque ſiniſtræ in ſiniſtram, propter anguſtiam ac profunditatem auditus vt hunc acuat. Poterat quoque & alio modo hunc curare: ſed ita curauit, vt ſciremus omnem partem ſancti corporis ipſius diuina plenam eſſe virtute. Ecce enim ſputum etiam immaculati oris ſui, quo linguam tetigit impeditam, diuinam quoque participabat virtutem, ac omnino excremēta diuini corporis omnia ſancta erant, vtpote talis corporis: ſolum autem operabantur dum vellet. Præterea viceſimotertio pręſentis euangiliſtę capite, ſputo etiam vſus eſt ad cęci curationem. Ad hæc Iohannis capite decimo, quando cęcum a natiuitate curauit. Hoc autem agebat vt fidem faceret vnitæ ſibi diuinitatis: quo enim pacto hæc operaretur niſi Deus eſſet?

Infra.9. — *Iohan.9.*

התפתח heppheთhah aptus eſto, imperatiuus paſſiuus ē primæ Chaldæorū cōiugationis.

Et ſuſpiciens in cœlum ingemuit, & ait ei, Eppheta †, quod eſt, Adaperire. Statimq; apertæ ſunt aures eius, ac ſolutum eſt uinculum linguæ eius, & loquebatur recte.) Suſpexit in cœlum, docens eos, qui alios erant ſanaturi ad Deum aſpicere: & virtutem ab eo petere. Ingemuit autem, motus hominis afflictionibus, ac humanæ miſertus naturæ, quę tum a dęmonibus, tum ab infirmitatibus adeo impetitur propter præcepti tranſgreſſionem.

Et præcepit eis ut nemini dicerent. Quanto autem ipſe magis eis præcipiebat, tanto potius an-

tius amplius prædicabant, & ſupra modum admirabantur dicentes, Bene omnia fecit, & ſurdos fecit audire, & mutos loqui.) Cauſam ob quam tacere præcipiebat varijs in locis diximus.

CAPVT .XXI. DE SEPTEM PANIBVS.

I*N illis diebus quũ turba plurima eſſet, nec haberẽt quod comederẽt, cõuocatis Ieſus diſcipulis ſuis, ait illis. Miſeret me turbæ, quia ecce triduo ſuſtinent me, nec habent quod edãt: & ſi dimiſero eos ieiunos in domum ſuam, deficient in uia: quidam enim eorum de longinquo uenerunt.)* Dictum eſt de his in fine triceſimi iuxta Matthæum capitis. Cap. viii.

Et reſponderunt ei diſcipuli eius. Vnde hos poterit quis ſaturare panibus hic in ſolitudine? Et interrogauit eos: Quot panes habetis? At illi dixerunt, Septem. Et præcepit turbæ, ut diſcumberent ſuper terram: acceptiſque ſeptem panibus, quum benedixiſſet, fregit deditque diſcipulis ſuis ut apponerent, & appoſuerunt turbæ.) De his facta eſt mentio triceſimoprimo capite euangelij ſecundum Matthæum.

Et habebant piſciculos paucos, & quum benedixiſſet, dedit ut hos quoque apponerent. Comederunt autem & ſaturati ſunt, ac ſuſtulerunt quæ ſuperfuerant fragmentorum ſeptem ſportas. Erant autem qui comederant ferme quater mille, & dimiſit eos.) Etiam hæc ibi declarata ſunt.

Et ſtatim nauim ingreſſus cum diſcipulis ſuis uenit in partes Dalmanutha. Et egreſſi ſunt phariſæi, cœperuntque cum illo diſputare, quærentes ab eo ſignum de cœlo tentando eũ.) Ibi quoque de his dictum eſt.

Quumque ingemuiſſet ſpiritu ſuo, ait: Quid generatio hæc ſignum requirit?) Similiter & de his. τί vero ſignificare poteſt Quid: id eſt ad quid, quare? aut potius Quod: hoc eſt, quale ſignum? ſciebat namque ob quam cauſam huiuſmodi ſignum requirerent.

Amen dico uobis ſi dabitur generationi huic ſignum.) Si dabitur, id eſt nõ dabitur: hoc enim linguæ Hebraicæ idioma eſt.

Et dimiſſis eis conſcenſa naui rurſum abijt in ulteriorem ripam.) Præterea & de his in illo capite diſputatum eſt.

CAPVT .XXII. DE FERMENTO PHARISAEORVM.

E*T obliti ſunt panes accipere: & unum tantum panem habebant ſecum in naui. Et præcepit eis dicens, Videte & cauete a fermento phariſæorum & a fermento Herodis.)* De his plene inuenies triceſimoſecundo capite euangelij ſecundum Matthæum.

Et conferebant inter ſeſe dicentes: Panes non habemus. Quo cognito Ieſus, ait illis: Quid confertis dicentes quod panes non habetis? Nondum intelligitis, neque animaduertitis? Adhuc excæcatum habetis cor ueſtrum? Oculos habentes non uidetis, & aures habentes non auditis, nec recordamini?) Præterea & de his.

Quando quinq; panes fregi in quinq; millia, quot cophinos plenos fragmentorum ſuſtuli-

ſuſtuliſtis? Dicunt ei, Duodecim. Quando uero ſeptem in quatuor millia, quot ſportas ex reliquijs fragmentorum tuliſtis? Illi autem dixerunt, Septem. Et ait eis, Quomodo non conſideratis?) Præſens caput manifeſtius ſcripſit Matthęus: quære ergo ibi de omnibus.

CAPVT .XXIII. DE CAECO.

ET *uenit in Bethſaida, adferuntque ei cæcum, ac deprecantur ut tangat eum. Et accepta manu cæci, eduxit eum extra uicum.)* Non enim digni erant vici illi⁹ incolæ ut fieri viderent huiuſmodi miraculum. Nam quum alia multa vidiſſent, manſerant increduli.

Et quum expuiſſet in oculos eius, impoſitis manibus ſuis interrogabat eum, ſi quid uideret.) Sputo ac manibus hunc ſanat: oſtendens quod ſermo coniunctus operibus miraculum operari poteſt. Sermonis quidem ſignum ē ſputum: vtrumq; enim ab ore egreditur: operis uero manus. Sermonē autem dico laude dignum: ſimiliter & operationem. Dictum eſt autē Supra.7. de ſimili altero quoq; modo, viceſimo capite pręſentis euangelij. Primo vero cęcum hunc imperfecte curauit, vtpote imperfecte credentem: ideo etiam interrogauit eum ſi quid videret, vt qui parum adhuc reſpiciebat, per modicum aſpectum crederet perfectius ac ſanaretur perfectius: ſapiens enim erat medicus.

Et reſpiciens dicebat, Video homines.) Obſcure videlicet.

Quoniam uelut arbores cerno ambulantes.) Propter viſus obſcuritatē.

Deinde rurſus impoſuit manus ſuper oculos eius, ac fecit eum reſpicere, & reſtitutus ē, uidebatque omnes dilucide.) Augmentum fidei augmentum promeruit ſanitatis.

Et dimiſit illum in domum ſuā, præcepitq; ei dicens, Neq; in uicum ingrediaris, nec cuiq̄ dicas in uico.) Propter eorum incredulitatem qui in illo erant, & ne fidem eius peruerterent.

CAPVT .XXIIII. DE INTERROGATIONE IN CAESAREA.

ET *exiuit Ieſus ac diſcipuli eius in uicos Cæſareæ Philippi: & in uia interrogabat diſcipulos ſuos dicens illis, Quem me eſſe dicunt homines? Illi autem reſponderunt, Iohan-* Matt.16 *nem Baptiſtam: & alij Eliam: quidam uero unum prophetarum.)* Dictum eſt de his triceſimotertio capite iuxta Matthęum.

Et ipſe ait illis, Vos autem quem me eſſe dicitis? Reſpondens autem Petrus dicit ei, Tu es Chriſtus. Et interminatus ē illis ne cui de ſe dicerent.) Etiam hęc ad vnguem declarata ſunt eodem capite.

Cœpitque docere illos, quod oporteret filium hominis multa pati, & reprobari a ſenioribus & principibus ſacerdotum ac ſcribis, & occidi: ac poſt tres dies reſurgere.) Ibi quoque de his dictum eſt.

Et aperte ſermonem loquebatur.) Manifeſte ac ſine vllo tegumento hunc dicebat ſermonem.

Et apprehendit illum Petrus, cœpitq; increpare eum. Ille uero conuerſus ac intuitus diſcipulos ſuos increpauit Petrum dicens, Abi poſt me ſatana: quia non ſapis quæ Dei ſunt, ſed quæ hominum.) Similiter & de his.

Et aduocatis

Et aduocatis turbis cum diſcipulis ſuis, dixit eis: Quiſquis uult poſt me uenire abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam, ac ſequatur me. Quicunque enim uoluerit animam ſuam ſaluam facere, perdet eam: quicunque autem perdiderit animam ſuam propter me & euangelium, hic ſeruabit eam.) Præterea & de his dictum eſt.

Quid enim proderit homini ſi mundum uniuerſum lucrifaciat, & animæ ſuæ iacturam faciat? Aut quid dabit homo commutationis pro anima ſua?) Etiam de his.

Quemcunq; enim puduerit mei meorumq; ſermonum in generatione hac adultera ac peccatrice, huius quoque pudebit filium hominis quum uenerit in gloria patris ſui cum angelis ſanctis.) Quiſquis pudore tactus non auſus fuerit confiteri me eſſe Deum, meoſque ſermones eſſe Dei, propter incarnationis humilitatē, afflictiones ac crucem: me quoque pudebit confiteri illum eſſe meum, quum venero, non iam abiectus vt nunc, ſed glorioſus ſicut pater me⁹. Oportet enim non modo credere, verum etiam libere prædicare. Adulteram vero impiorum generatiōem appellauit: vtpote a Deo qui pietatis ac virtutis ſator eſt deficientem; ac dæmoni adhærentem qui impietatem ac malitiam ſeminat.

Et dicebat eis: Amen dico uobis, Sunt quidam de hic ſtantibus, qui non guſtabunt mortē, donec uideant regnum Dei ueniſſe in uirtute.) De his quoque prędicto capite diſputatum eſt.

CAPVT .XXV. DE TRANSFORMATIONE DOMINI.

ET poſt dies ſex aſſumit Ieſus Petrum & Iacobum ac Iohannem, & ſubducit illos in montem excelſum ſeorſim ſolos, & transfiguratus eſt coram eis, ueſtimenta eius facta ſunt ſplendentia, alba admodum quaſi nix, qualia non poteſt alba reddere fullo in terra. Et apparuit illis Elias cum Moſe, & colloquebantur cum Ieſu.) Dictum eſt de his tricesimoquarto iuxta Matthæum capite. Cap. ix. Math. 17.

Et reſpondens Petrus ait Ieſu: Magiſter bonum eſt nos hic eſſe, & faciamus tria tabernacula, tibi unum & Moſi unum ac Eliæ unum. Neq; enim ſciebat quid dicturus eſſet, erant enim exterriti.) De his pręterea ſubtiliter ibi tractatum eſt.

Factaq; eſt nubes obumbrans eos, & uenit uox de nube dicens, Hic eſt filius meus dilectus, ipſum audite. Et repente circumſpicientes, nō amplius quenquam uiderunt, ſed Ieſum tātum ſecum.) Similiter & de his.

Deſcendentibus autem ipſis de monte præcepit eis, ut nemini narrarrent quæ uiderant, niſi poſtquam filius hominis a mortuis ſurrexiſſet.) Pręterea quoq; de his.

Et continuerunt uerbum apud ſeſe.) Verbū quod erat de reſurrectione eius a mortuis: tenuerunt apud ſeſe, nulli alij narrantes. Vel, Verbum quod erat de transformatione illius.

Diſputantes quid nam eſſet, A mortuis reſurgere.) Quum enim neminem vidiſſent ſeipſum a mortuis ſuſcitaſſe, neq; etiam audiſſent, opinabantur & hoc parabolam eſſe, & diſputabant quid ſignificaret. Dictum eſt autem de hoc etiam in fine enarrationis triceſimiquinti capitis euangelij ſecundum Matth.

Et interrogabāt eū dicētes, Quid eſt quod ſcribæ dicunt, quod Eliam oportet prius uenire? At ille reſpondens dixit eis, Elias quidem quum prius uenerit, reſtituet omnia.) Dictum eſt autem & de his prædicto triceſimoquarto iuxta Matthęum capite.

Et quomo

Et quomodo ſcriptum eſt de filio hominis, ut multa patiatur & contemnatur.)

Ieſa. 53. Hoc dixit conijciens in dubitationem reſponſionis ipſos ſcribas. Si enim ſecundum ipſos quum nondum venerit Elias, nondum venit Chriſtus: Elias autem quum prius venerit reſtituet omnia: hoc eſt, veniet & conuertet omnem Iudęum ad Chriſtum: quomodo ſcriptum ē de filio hominis, ſiue de Chriſto, vt a Iudæis multa patiatur: ſi enim ad ipſum conuertendi ſunt, quomodo ab ipſis multa patietur? Itaque Elias Theſbites ante ſecūdum Chriſti aduentum venturus eſt, quando hi qui tunc erunt Iudæi conuertentur ad ipſum. Nunc autem primus Chriſti aduentus eſt, quum a Iudęis multa patitur, cuius præcurſor non Theſbites, ſed Iohannes.

Sed dico uobis, quod etiam Elias uenit, & fecerunt ei quæ uoluerunt.) De hoc manifeſtius loquutus eſt Matthæus: quære ergo prædicto triceſimoquarto capite.

Ieſaiæ. 49. *Sicut ſcriptū eſt de eo.)* Prædixit enī Ieſaias de Iohānis etiā paſſiōe.

Quūq; ueniſſet ad diſcipulos ſuos, uidit turbā circa eos & ſcribus diſputantes cū illis.) Diſcipulos dicit nunc nouem reliquos qui cum eo in montem nō aſcē derant: quū enim hos ſolos inueniſſent ſcribæ, circumueniebāt interrogationibus, futurū ſperantes, vt illos compedirent ſeu fallerent.

Statimque omnis turba uiſo eo obſtupuit.) Obſtupuit aut propter acceſſus opportunitatem quaſi præcognouerit ſcribarum inuaſionem, ideoque ad diſcipulorum auxilium aduenerit. Vel propter ſplendorē aſpectus eius. Etenim veriſimile eſt a tranſformatione gratiam quandam contractam eſſe.

Et accurrentes ſalutauerunt eum.) Qui videlicet e turba erant deſiderantes eum quaſi benefactorē ac ſaluatorem: nō aūt inuidi ſcribæ.

Et interrogauit ſcribas, Quid diſputatis aduerſus eos?) Quum ille interrogaſſet, nullus illorum reſpondere auſus eſt.

CAPVT. XXVI. DE LVNATICO HABENTE SPIRITVM MVTVM.

ET reſpondens unus de turba dixit, Magiſter attuli filium meum ad te habentem ſpiritum mutum: & ubicunque apprehendit ipſum lacerat eum, atq; ille ſpumat, ac ſtridet dentibus ſuis, & areſcit.) Mutum dixit ſpiritum, vtpote impedientem filij ſui loquelam: nec id tantum, ſed & auditum eius, ſicuti poſtea declarabit. Lacerat autem, hoc eſt, deijcit in terram. Areſcit, id eſt, ſine ſenſu eſt. Matthæus vero triceſimoquinto capite ait ipſum dixiſſe, Domine miſerere filij mei, quia lunaticus eſt & miſere affligitur. Veriſimile ergo eſt, & hoc & illud ipſum dixiſſe.

Et dixi diſcipulis tuis ut illum eijcerent, nec ualuerunt. At ipſe reſpondens ait illi: O generatio incredula, quouſque apud uos ero, quouſque patiar uos? affer illum ad me.) In illo capite de his diſputatum eſt.

Et attulerunt ipſum ad eum: uiſoq; illo ſtatim ſpiritus diſcerpebat eum, & prolapſus in terram uoluebatur ſpumans.) Permiſit hæc ipſum pati, vt viderent qui præſentes erant, a quibus calamitatibus liberandus eſſet: vtq; poſtquā vidiſſet pater eius dæmonium viſo Chriſto turbari, ad fiduciam de eiꝰ virtute induceretur.

Et inter-

Et interrogauit patrem eius: Quantum temporis eſt ex quo hoc ei accidit? Ille autē dixit, A pueritia: ſæpiusq; eum in ignem deiecit, & in aquam, ut perderet eum.) Interrogauit vt illo reſpondente cognoſcerent audientes, quod iam olim perdidiſſet eum, niſi diuinitus fuiſſet cohibitus.

Sed ſi quid potes adiuua nos miſertus noſtri.) Vides quod fidem non habeat indubitatam.

Ieſus autem dixit ei, Si potes credere, omnia poſſibilia ſunt credenti.) Potentiam in fide illius repoſuit: hinc quidem dirigens eum ad fidem: illinc vero de ſeipſo modeſte ſapiens ac loquens.

Statimq; exclamans pater pueri cum lachrymis dixit: Credo domine, auxiliare incredulitati meæ.) Quę hactenus fuit.

Quum uidiſſet autem Ieſus accurrentem ſimul turbam, imperauit ſpiritui immundo.) Statim expulit dęmonem, ne diutius ille vexaretur.

Dicens ei, Mute & ſurde ſpiritus ego tibi præcipio, exi ab eo.) Ego quem noſti, tibi præcipio.

Et amplius in eum ne ingrediaris.) Hoc dixit pręuidens quod futurū erat vt dignus eſſet propter ſuā incredulitatem, vt rurſum ad eū reuertere. Prohibet ergo eū, ne cuiquā videat ꝙ prius non fuerit eiectus.

Et quum clamaſſet ſpiritus, multumq; eum diſcerpſiſſet, exiuit: & factus eſt quaſi mortuus, ita ut multi dicerent, Mortuus eſt, Ieſus autem apprehenſa manu eius erexit eum, & ille ſurrexit.) Clamauit, ſignificans quod violenter expelleretur.

Quumque ingreſſus eſſet domum, interrogabant eum diſcipuli eius ſeorſim. Quare nos non potuimus eijcere illum?) ὅτι, nunc ſignificat Quare: ita enim dixit Matthæus. Aut ἐπηρώτων αὐτὸν, capi poteſt ac ſi dicas, Dicebant ei. Multę ſiquidem huiuſmodi improprietates apud Marcum reperiuntur. (& ὅτι ſignificat ꝙ, vel abundat quod frequens eſt apud Gręcos) Dictum eſt autem de hac interrogatione prędicto capite.

Et dixit eis, Hoc genus dæmoniorum per nihil poteſt exire, niſi per orationem & ieiunium.) Per nullū aliū modum. Ibi autem & de hoc diſputatum eſt.

Et quum inde exiſſent, fecerunt iter per Galilæam, noluitque ut quiſquam ſciret.) Quare noluit? Quod ſequitur manifeſtat: ne videlicet quiſquam intelligeret ea de quibus loquebatur.

Docebat enim diſcipulos ſuos, & dicebat eis: Filius hominis tradetur in manus hominū, & occident eum, ac mortuus tertio die reſurget.) Dictum eſt etiam de hoc in fine dicti triceſimiquinti capitis euangelij ſecundum Matthæum.

At illi ignorabant uerbum, & timebant eum interrogare.) Similiter & de hoc.

CAPVT .XXVII. DE DISPVTANTIBVS QVIS ESSET MAIOR.

E*T uenit Capernaum: quumque ueniſſet in domum interrogabat eos: Quid per uiam inter uos diſputabatis? At illi tacebant: inter ſe enim diſputauerant per uiā, quis maior eſſet.)* Tacebant prę pudore quaſi iam condemnati. Significatum eſt autē de hoc triceſimoſeptimo capite euangelij ſecundum Matthæum. Matth. 19.

Quūq; ſediſſet uocauit duodecim, & ait illis, Si quis cupit primus eſſe, ſit omniū nouiſſimus, & omniū ſeruus.) Dixit quoqꝫ hoc quadrageſimotertio capite euāgelij iuxta Matthæum. Quęre ergo ibi de hoc capite. Matth. 20.

Et ſumpto

Et ſumpto puerulo ſtatuit eum in medio eorum: & amplexatus illum dixit eis: Quiſquis unum ex huiuſmodi puerulis ſuſceperit nomine meo, me ſuſcipit: quiſquis autem me ſuſceperit,
Matth.18. *non me ſuſcipit, ſed eum qui miſit me.* Ante hoc alia quoque dixit quæ Matthęus conſcripſit: de quibus ſimul omnibus tricesimoſeptimo capite euangelij illius diſſeruimus.

Reſpondit autem ei Iohannes dicens, Magiſter uidimus quendam per nomen tuum eijcientem dæmonia, qui non ſequitur nos, & prohibuimus eum, eo quod non ſequatur nos.) Addidit & cauſam prohibitionis, Eo quod non ſequatur nos. Quidam enim eorum qui crediderant gloriæ amore capti imitabantur Apoſtolos: & per inuocationem nominis Chriſti expellebant dæmones. Non ſequebantur tamen propter continentiam & aſperum viuendi modum ipſorum.

Ieſus autem dixit, Ne prohibueritis eum. Nemo eſt enim qui ædat uirtutem per nomen meum, & poſſit facile male loqui de me.) Qui enim per nomen meum glorificatur, non cito maledicet mihi: hoc eſt, dum gloriam amat, & virtutem ędit per nomen meum, nequaquam me calumniabitur. Permittit autem & his vt mirabilia operentur: ſimul quidem ad prędicationis ſuę confirmationem: & prętera ad emendationem eorum qui miracula operabantur. Quære etiam de his quinto iuxta Matthęum capite vbi
Matth.7. circa finem habetur: Multi dicẽt mihi in illo die, Domine domine, nōne per nomen tuum prophetauimus, & per nomen tuum dęmonia eijecimus?

Qui enim non eſt contra uos, pro nobis eſt. Idipſum enim, illũ nō reſiſtere vobis, veſtrum eſt auxilium. Aliud eſt aũt quod alibi dicitur, Qui non eſt mecum, contra me eſt. Nam illud de dæmone dicitur, & alium
Matth.12. habet intellectum: prout vicesimoſecundo iuxta Matthęum capite declarauimus.

Quicunque enim dederit uobis ad bibendum poculum aquæ in nomine meo, quia Chriſti eſtis, Amen dico uobis non perdet mercedem ſuam.) Hoc etiam dixit in fine
Matth. 10. deciminoni capitis euangelii iuxta Matthæum.

Et quicunque offenderit unum ex puſillis qui in me credunt, melius illi foret ſi circumdaretur lapis molaris circa collum eius, & deijceretur in mare.) Dictũ ē de hoc tri-
Matt.18 cesimoſeptimo capite euangelij ſecundum Matthęum.

Et ſi offenderit te manus tua, amputa eam. Bonum eſt tibi ut mutilus ad uitam ingrediaris, potius, quàm duas manus habens abeas in gehennam, ubi uermis eorum non moritur, & ignis eorum non extinguitur.) Etiam de his illo capite dictum eſt. Vermis autem eorum, qui videlicet abeunt in gehennam. Quidam uero Vermem & ignem, conſcientiam intellexerunt peccatorum, tāq in modum vermis & ignis rodentem ipſos, ac inflammantem.

Et ſi pes tuus offenderit te, amputa eum. Bonũm eſt tibi ut claudus ad uitam ingrediaris, potius, quàm duos pedes habens mittaris in gehennam, in ignem inextinguibilem, ubi uermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur.) Similiter & de his.

Et ſi oculus tuus offenderit te, erue eum. Bonum eſt tibi, ut unoculus ingrediaris in regnum Dei, potius, quàm duos oculos habens proijciaris in gehennam ignis, ubi uermis eorum nō moritur, & ignis non extinguitur.) Præterea & de his.

Omnis enim igne ſalietur.) Omnis fidelis; Igne, fidei quæ ad Deum eſt;

eſt:vel dilectionis quæ eſt ad proximum. Salietur,vt videlicet putredinem abijciat. Vel,Condietur,vt ſuauis Deo reddatur.

Et omnis hoſtia ſale ſalietur.) Omnis hoſtia ſpiritualis ſiue fiat per orationem,ſiue per eleemoſynam,ſiue per aliud quippiam. Sale, fidei vel dilectionis.Salietur,ſiue ſaliri debet. Hoc autem a libro Leuitici Leuit.2. tranſlatum eſt.Ibi enim ſcriptum eſt,Omne munus hoſtiæ vrē ſalieт.

Bona res eſt ſal.) Per qualitatem quam habet,vt cibos reddat ſuaues,& ne corpora putreſiant efficit.

Si autem ſal ipſe inſulſus fiat, in quo illum condietis?) Si perdat id quod in ipſo eſt laudabile. Sal autem hic iuxta ſublimiorem intellectum fides eſt aut dilectio. Lucas vero dicit, Quod ſi ſal ipſe inſulſus fuerit, Lu.14. per quid condietur? Salem ibi vocans doctrinæ verbum: qui inſulſus fit quando corrumpitur.Differenter autem iuxta diuerſas occaſiones Chriſtus ſalis ſignificatum tranſtulit.Etenim apud Matthæum ipſos Matth.5. quoque Apoſtolos ſalem nominauit, veluti quinto apud illum capite poſt beatitudines inuenies:vbi etiam manifeſtius declarauimus, quæ de ſale dicuntur.

Habete in uobiſipſis ſalem,& pacem habete inter uos.) Salem dilectionis qui in vnum continet,& ad vnitatem & concordiam conſtringit. Dicitur quoque ſal,prudentia & gratia:quemadmodū dicit Paulus,Ser- Coll.4. mo veſter ſemper per gratiam ſale condiatur.

Et quum inde ſurrexiſſet,uenit in fines Iudææ per regionem quæ eſt trans Iordanem, & conueniunt rurſus ad eum turbæ, & ſicut conſueuerat, iterum docebat eos. Et accedentes Phariſæi interrogabant eum,utrum liceat uiro dimittere uxorem,tentantes eum.) Cap.x.

Quęre quadrageſimum caput euangelij ſecundum Matthęum. Matt.19

CAPVT .XXVIII. DE HIS QVI INTERROGABANT DOMINVM AN LICERET CVM VXORE DIVORTIVM FACERE.

ILLE *autem reſpondens dixit eis,Quid præcepit uobis Moſes? At illi dixerunt,Moſes permiſit ſcribere libellum repudij & dimittere.)* In illo capite de his quoque dictum eſt.

Ieſus autem reſpondens ait illis, Ad duritiam cordis ueſtri ſcripſit uobis hoc præceptum, a principio uero creationis maſculū & fœminā fecit eos Deus.) Similiter & de his.

Propter hoc relinquet homo patrem ſuum & matrem,& adhærebit uxori ſuæ,eruntq; duo in carnem unam.Itaq; iam non ſunt duo,ſed una caro.Quod ergo Deus coniunxit,homo non ſeparet.) Aeque & de his actum eſt.

Et in domo rurſus diſcipuli eius de hoc interrogauerūt eū) De hac eadē quęſtiōe.

Et ait illis,Quicunque dimiſerit uxorē ſuā & aliam duxerit,mœchatur aduerſus eam.) Mœchatur aduerſus eam,videlicet inducendo alteram.

Et ſi mulier dimiſerit uirum ſuum & alteri nupſerit,mœchatur.) Matthæus vero ad phariſæos hæc eſſe dicta ait, addens etiam quando poſſit fieri diuortium.Veriſimile autem eſt primum ad illos,poſtmodum vero ad diſcipulos ea dixiſſe.

Et offerebant ei puerulos,ut tangeret eos:diſcipuli uero increpabant offerentes. Quo uiſo Ieſus indignatus eſt,& dixit eis:Sinite puerulos uenire ad me,& ne prohibueritis eos,ta-

lium ē enim regnum Dei.) De his ſubtiliter dictū eſt in fine prędicti cap.

Amen dico uobis, Quicunque non acceperit regnum Dei tanquam puerulus, nequaquam intrabit in illud.) Hoc dicit & Lucas. Regnum autem Dei vocat hic
Lu.18. prędicationem regni Dei quam ipſe prædicauit. Quiſquis ergo illam non ſuſceperit vt puer, videlicet nihil de ea hęſitans aut dubitans, nequaquam intrabit ad eam.

Et amplexatus illos, ac manibus ſuper eos impoſitis, benedicebat illis.) De his quoq; finis illius capitis diſſerit.

CAPVT .XXIX. DE DIVITE QVI IESVM INTERROGABAT.

E*T egreſſo ipſo per uiam quum accurriſſet quidam, genuque ante ipſum flexiſſet, interrogabat eum, Magiſter bone quid faciam, ut uitam æternam poſſideam?)* Dictum eſt de hoc quadrageſimoprimo capite euangelij ſecundum Matthęum.

Ieſus autem dixit ei, Quid me dicis bonum? Nemo bonus niſi unus, nempe Deus.) In eodem loco hæc manifeſte ac diligenter examinata ſunt.

Præcepta noſti, Ne occidas, Ne adulterium committas, Ne fureris, Ne falſum teſtimonium feras, Ne fraudes, Honora patrem tuum & matrem. Ille autem reſpondens ait, Magiſter hæc omnia ſeruaui ab infantia mea.) Similiter & hæc.

Ieſus uero intuitus illum dilexit eum.) Ibi quoq; hoc declaratum eſt.

Et ait illi, Vnum tibi deeſt. Abi, quæ habes uende & dato pauperibus, habebisque theſaurum in cœlo, ac ueni, ſequere me.) Similiter & iſta.

Sublata cruce.) Hoc eſt interitu carnalis voluntatis, depoſitione afficientis nos voluptatis: ſenſu fortis doloris, & faſtu qui cauſatur a terrenis.

At ille ingemiſcens abijt triſtis: habebat enim multas poſſeſsiones.) Etiam de his ibidem quære.

Quumque circumſpexiſſet Ieſus ait diſcipulis ſuis, Quàm difficulter qui pecunias habent in regnum Dei intrabunt.) Hoc dicit & Lucas. Eſt autem πῶσ (quod in Q; vertimus) confirmatiuum: hoc eſt vere. Habentes vero, ſiue retinentes. Nam qui recondunt nequaquam vtuntur. χρήματα autem (ꝑ quo habemus pecunias) dicūtur ἀπὸ τῶ χρῆσθαι, hoc eſt ab expendēdo vel conſumendo, propter χρῆσιν, id eſt vſum, ꝙ his omnino vti oporteat ad ea quæ opus ſunt, & non recludere.

Diſcipuli uero admirabantur propter uerba ipſius.) Cur admirarent̃ paulo poſt dicturus eſt.

Ieſus autem rurſus reſpondens dicit eis, Filij quàm difficile eſt ut qui fiduciam habēt in pecunijs, regnū Dei ingrediātur.) Eodē mō hic intelligit̃ dictio πῶσ, ꝙ.

Facilius eſt camelum per foramen acus ingredi, q̃ diuitem introire in regnum Dei.) De his quoq; caput illud diſſerit.

Illi uero ſupra modum obſtupeſcebant, dicentes intra ſeſe: Et quis poteſt ſaluus fieri?) Ecce cauſam etiam addidit admirationis ac ſtuporis.

Intuitus autem eos Ieſus ait, Apud homines impoſſibile eſt: at non apud Deum. Omnia ſiquidem poſſibilia ſunt apud Deum.) Dictum eſt & de his ibi.

Cœpit autem Petrus dicere illi, Ecce nos reliquimus omnia, & ſequuti ſumus te.)

Præ-

Præterea & de his.

Reſpondens Ieſus dixit, Amen dico uobis, Nemo eſt qui reliquit domum aut fratres, aut ſorores, aut patrem aut matrem, aut agros mei cauſa & euangelij, qui non accipiat centuplo plura nunc in hoc tempore: domos & fratres & ſorores, & matres & liberos & agros cum perſequutionibus: & in futuro ſeculo uitam æternam.) Horum ſimiliter omniũ ad amuſſim data eſt interpretatio. Quæ autem nunc in ſecunda enumeratione relicta ſunt, ea breuitatis cauſa, & quaſi iam nota ſunt prętermiſſa.

Multi autem primi erunt poſtremi, & poſtremi primi.) Et de his pari modo.

Aſcendebant autem in uia Ieroſolymam, & præcedebat eos Ieſus.) Præcedebat eos: oſtendens quod uoluntarie abiret ut occideretur propter hominum ſalutem.

Erantque ſtupefacti.) Propter illa quę dicebat. Vel quia ſua ſpõte ad paſſionem progrediebatur.

Et ſequentes timebant.) De eius occiſione, de qua in præcedentibus dixerat illis.

CAPVT. XXX. DE FILIIS ZEBEDAEI.

ET aſſumptis rurſum duodecim, cœpit eis dicere quæ ſibi euẽtura eſſent: Ecce inquit aſcendimus Ieroſolyma, & filius hominis tradetur principibus ſacerdotum ac ſcribis, & condemnabunt eum morti, tradentque eum gentibus, & illudent illi ac flagellabunt eum, & conſpuent illum, & occident eum, & die tertio reſurget.) Dictum eſt de his oĩbus in fine quadrageſimiſecundi capitis euangelij ſecundum Matth. Mat. 20.

Et accedunt ad eum Iacobus & Iohannes filij Zebedæi dicentes: Magiſter uolumus ut quicquid petierimus facias nobis. Ille autem dixit eis. Quid me uultis facere uobis? At illi dixerunt ei: Da nobis ut unus a dextris tuis, & alter a ſiniſtris tuis ſedeamus in gloria tua.) De his clariſſime habetur quadrageſimotertio iuxta Matthęũ capite.

Ieſus autem ait illis, Neſcitis quid petitis. Poteſtis bibere poculum quod ego bibo, & baptiſmate quo ego baptizor baptizari? At illi dixerunt ei, Poſſumus. Ipſe autem ait illis: Poculum quidem quod ego bibo bibetis, & baptiſmate quo ego baptizor baptizabimini. Porro ſedere mihi a dextris aut ſiniſtris non eſt meum dare, ſed his continget quibus paratum eſt.) Similiter de his omnibus.

Et quum audiſſent decem, cœperunt indignari de Iacobo & Iohanne.) Præterea & de his.

Ieſus autem quum eos ad ſe uocaſſet, ait illis, Scitis quod qui gentibus imperare uidentur, dominiũ exercẽt aduerſus illas: & q primãtes ſunt inter eas, poteſtatẽ exercent in illas. Non aũt ita erit in uobis, ſed quicunque uoluerit fieri magnus inter uos, erit ueſter miniſter: & quicunq; uoluerit primus eſſe ueſtrum, erit omnium ſeruus. Nam & filius hominis non uenit ut ſibi miniſtraretur, ſed ut ipſe miniſtraret, ac daret animam ſuam redemptionem pro multis.) Dictum eſt & de his in fine dicti capitis.

CAPVT .XXXI. DE BARTIMAEO.

ET ueniunt Iericho, & egrediente eo Iericho & diſcipulis ac turba copioſa, filius Timæi Bartimæus cæcus ſedebat iuxta uiam mendicans.) Nomen addidit, eo ꝙ multis notus erat.

Quumq; audiſſet quod Ieſus Nazarenus eſſet, cœpit clamare ac dicere: Fili Dauid Ieſu miſerere mei. Et increpabant eum multi ut taceret: ille uero multo magis clamabat: Fili Dauid

miſerere mei. Et ſtans Ieſus dixit ut uocarent eum. Et uocant cæcum dicentes illi, Bono animo eſto, ſurge, uocat te. At ille reiecto pallio ſuo, quum ſurrexiſſet uenit ad Ieſum. Et reſpondens, ait illi Ieſus: Quid uis faciam tibi? Cæcus autem dixit ei, Rabboni, ut uideam. At Ieſus dixit illi, Abi, fides tua te ſaluum fecit. Et confeſtim uidit, & ſequutus eſt Ieſum in uia.) Lege totam enarrationem integri quadrageſimiquarti capitis iuxta Mattheum. Etſi enim ille de duobus cæcis loquatur, cetera tamen proxima ſunt his, quę hic dicuntur: & illorum interpretatio etiã iſta manifeſtat, ac ad finem eius appoſita eſt dubij ſolutio gratiſſima.

CAPVT .XXXII. DE PVLLO

Cap.xi. *ET dum appropinquant Ieroſolymis ad Bethſphage & Bethaniam iuxta montem Oliuarum: mittit duos e diſcipulis ſuis, & ait illis: Abite in uicum qui contra uos eſt, & ſtatim ingredientes in illum, inuenietis pullum alligatum, ſuper quem nullus hominum ſedit: ſolutum eũ adducite. Quod ſi quis uobis dixerit, Cur hoc facitis? dicite quod domino opus eſt eo, & continuo ipſum emittet huc.)* Dictum eſt de his omnibus quadrageſimoquinto capite euangelij ſecundum Mattheum.

Matth.21. *Abierunt autem, & inuenerunt pullum alligatum iuxta ianuam foris in biuio, ſoluuntq; illum. Et quidam eorum qui ibi ſtabant, dixerunt eis. Quid facitis ſoluentes pullum? At illi dixerunt eis. ſicut præceperat Ieſus, & dimiſerunt eos, duxeruntq; pullum ad Ieſum.)* Similiter & de his.

Et iniecerunt illi ueſtimenta ſua, ſeditque ſuper eum. Plurimi autem ueſtimenta ſua ſternebant in uiã. Alij uero ramorum multitudinem cædebant ex arboribus, & ſternebant in uiã. Et qui præibant, & qui ſequebantur clamabant dicentes, Hoſanna, Benedictus qui uenit in nomine domini: Benedictum quod uenit regnum in nomine domini patris noſtri Dauid, Hoſanna in excelſis.) Etiam hæc ibi declarata ſunt.

Et ingreſſus eſt Ieſus Ieroſolyma ac in templum: & circumſpectis omnibus, facta iam ueſpera exiuit Bethaniam cum duodecim.) Circumſpexit omnia quæ in tẽplo erant, tanquam dominus illius habitaculi: & tunc quidem ſiluit, dans tempus correctionis his qui ipſum deſpiciebãt: poſtmodum vero quum rediſſet, auſterius eos puniuit tanq̃ incorrigibiles.

CAPVT .XXXIII. DE FICV QVAE EXARVIT.

POſtero autem die quum exiſſent a Bethania eſurijt, & uiſa ficu procul habente folia, uenit ſi forſitan in ea quippiam inueniret: quumq; ueniſſet ad eam, nihil inuenit præter folia, neq; enim erat tempus ficuũ.) Dictum eſt de hac, quadrageſimoſeptimo iuxta Matthæum capite.

Et reſpõdẽs Ieſus ait illi, Poſthac ex te in æternũ nullus fructũ edat.) Etiã de hoc. *Et audiebant diſcipuli eius.)* Propter eos enim & famem ſimulauit, & ficũ execratus eſt, vt ſcirent quod potens etiam eſſet ad puniendum, veluti dicto capite diligenter manifeſtatum eſt.

Et ueniũt Ieroſolyma: & ingreſſus Ieſus in templum cœpit eijcere uendẽtes & emẽtes in tẽplo, menſasq; numulariorũ, & ſellas uendẽtiũ colũbas euertit.) De his differit finis quadrageſimiquinti capitis euangelij ſecundum Matth.

Nec permittebat ut quis deferret uas per templum.) Nam & id in contẽptum erat. Per hoc etiam docebat, quod nihil per neglectũ admitti debeat, quod indecens ſit in templis.

Et docebat dicens eis, Nonne ſcriptum eſt, Domus mea, domus orationis uocabitur cunctis gentibus? uos autem feciſtis illam ſpeluncam latronum.) Ibi quoq; horum data eſt interpretatio. Ieſaiæ. 56.

Et audierũt ſcribæ ac principes ſacerdotũ: & quærebãt quomõ illũ pderent.) Audierunt quomõ libere & audacter loquutus eſſet ac feciſſet.

Timebãt enim eũ, quia omnis turba ſtupebat ſuper doctrina eius.) Verebãtur propter turbam temere eum occidere.

Et quum iam facta eſſet ueſpera egrediebatur extra ciuitatem.) Egrediebat in ſuburbia propter quietem.

Et mane prætereuntes uiderunt ficum exaruiſſe radicitus. Recordatusq; Petrus ait illi, Rabbi ecce ficus quã execratus es exaruit.) In prędicto quadrageſimoſeptimo capite euãgelij ſecundũ Matth. etiam de his diſputatum eſt.

Et reſpondens Ieſus ait illis, Habete fidutiam in Deum.) Poſſidete inquit fidutiam erga Deum: fidutiam autem puram & indubitatam.

Amen enim dico uobis, Quicunq; dixerit monti huic, Tollere & proijcere in mare, & non hæſitauerit in corde ſuo, ſed crediderit quod quæ dicit fient, erit ei quicquid dixerit.) Eodem capite de his quoq; actum eſt.

Ideo dico uobis, Quæcunq; orantes petitis, credite quod accipietis, & erunt uobis.) Similiter & de his.

CAPVT. XXXIIII. DE OBLIVIONE INIVRIARVM.

Et dum ſteteritis orantes, remittite ſi quid habetis aduerſus aliquem, ut etiam pater ueſter qui in cœlis eſt, remittat uobis errata ueſtra.) Hæc in præcedentibus quoque dixit dominus Matthæi quinto capite poſtquam docuit orationem, Pater noſter qui es in cœlis. Quære ergo ibi horum interpretationem.

CAPVT. XXXV. DE INTERROGANTIBVS DOMINVM, IN QVA POTESTATE HAEC FACIS.

Et ueniunt rurſus Ieroſolyma: quumq; ambularet in templo, ueniunt ad eum principes ſacerdotum & ſcribæ ac ſeniores, dicuntq; illi, In qua poteſtate hæc facis? & quis tibi dedit hanc poteſtatem ut iſta facias?) Hæc: quæ nam? Eijcere uidelicet uendentes & ementes in templo: euertere præfatas menſas ac ſellas: non permittere deferre uas per templum, ac ſimilia. Quære autem quadrageſimumoctauum caput ſecundum Matthęum, & omnia inuenies.

Reſpondens autem Ieſus ait illis: Interrogabo uos & ego unum uerbum, & reſpondete mihi, ac dicam uobis in qua poteſtate hæc facio: Baptiſmus Iohannis erat e cœlo an ab hominibus? reſpondete mihi.) In illo etiam de his inuenies.

Et cogitabant intra ſeſe dicentes, Si dixerimus E cœlo, dicet, Quare ergo non credidiſtis ei. At dicamus: Ab hominibus.) Deficit Non.

Timebant populum. Omnes enim habebant Iohannem, quod uere propheta eſſet.) Habebant Iohannem, hoc eſt, certi erant de Iohanne. Dictum eſt autem & de his ibidem.

Et reſpondentes dixerunt Ieſu, Neſcimus. Ieſus quoq; reſpondens ait illis: Neq; ego dico uobis in qua poteſtate hæc facio.) Similiter & de his exactiſſime.

CAPVT .XXXVI. DE VINEA.

Cap.xii. *ET cœpit illis in parabolis dicere: Vineam plantauit homo & circundedit ſepem, ac fodit lacum, ædificauitq; turrim, & locauit eam agricolis, ac peregre profectus eſt.)* Alia quidē huius parabolæ declarata ſunt quinquageſimo capite euāgelij ſecundum Matthęum. Lacum vero dicit, qualis erat ſub altari, vbi recipiebatur ſanguis animalium quæ immolabantur.

Et emiſit ad agricolas tempore opportuno ſeruum, ut ab agricolis ſumeret fructus uineæ.) In illo etiam de his inuenies. Vide autem quomodo ab agricolis fructus repetuntur, tanquam a procuratoribus ac cuſtodibus vineæ.

At illi arreptum eum cæciderunt ac uacuum remiſerunt: rurſumq; emiſit ad illos alium ſeruum: & coniectis in eū lapidibus, uulnerauerunt in capite, ac contumelijs affectum remiſerunt: rurſumq; alium emiſit, & illum occiderunt. Præterea multos alios, quorū hos quidem cæciderūt, illos uero occiderunt.) Hæc quoq; oīa ſimiliter ibi declarata ſunt.

Adhuc autem unicum habēs filium ſuum dilectum, emiſit & ipſum poſtremum ad illos, dicens: Reuerebuntur filium meum. Illi uero agricolæ dixerunt intra ſeſe: Hic eſt hæres, agite occidamus eum, & noſtra erit hæreditas: arreptumque illum occiderunt ac eiecerunt extra uineam.) Et hæc ſimiliter proxime accedunt ad eam quæ ibi data eſt enarrationem.

Quid ergo faciet dominus uineæ? Veniet ac perdet agricolas, & uineam tradet alijs.) Præterea & hęc.

Pſalm.117. *An nec ſcripturam illam legiſtis, Lapidem quem reprobauerunt hi qui ædificabant, hic factus eſt caput anguli: a domino factum eſt hoc, & eſt admirabile in oculis noſtris.)* Similiter & hæc.

Et quærebant eum apprehendere, timebantq; turbam: ſciebant enim quod ad eos dixerat parabolam.) Ad eos, hoc eſt, de ipſis: ita enim dixit Matthęus, apud quem prędicta omnia manifeſtata ſunt.

Et eo relicto egreſſi ſunt.) Ne & alia aduerſus eos diceret: vtque inſidias aduerſus eum præpararent.

Et emittunt ad eum quoſdam phariſæos & Herodianos, ut ipſum captarent ſermone.) Matth.22. Dictum eſt de his quinquageſimoprimo iuxta Matthęum capite circa finem.

CAPVT .XXXVII. DE INTERROGANTIBVS DOMINVM OCCASIONE CENSVS.

QVI quum ueniſſent dicunt ei, Magiſter ſcimus quod uerax es, & non curas quenquā, neq; enim reſpicis ad perſonam hominum, ſed in ueritate uiam Dei doces.) In veritate, hoc eſt vere. Dictum eſt & de his ibidem.

Licet cenſum dare Cæſari an non? Demus, an non demus? At ille uiſa eorum ſimulatiōe, ait illis: Quid me tentatis? Afferte mihi denarium ut uideam. Illi autem attulerūt. Et dicit illis: Cuius eſt imago hæc & inſcriptio? At illi dixerunt ei, Cæſaris. Et reſpondens Ieſus dixit illis, Reddite quæ ſunt Cæſaris Cæſari, & quæ ſunt Dei Deo. Et admirati ſunt de eo.)

De his

De his quoque omnibus data eſt ibi interpretatio.

CAPVT .XXXVIII. DE SADDVCAEIS.

ET *ueniunt ad eum Sadducæi, qui dicunt reſurrectionem non eſſe.*) Dictum eſt de his quinquageſimotertio capite euangelij ſecundū Matth.

Et interrogauerunt eum dicentes, Magiſter Moſes ſcripſit nobis, quod ſi cuius frater mortuus fuerit, reliqueritque uxorem, nec filios dimiſerit, ut accipiat frater eius uxorem illius, & ſuſcitet ſemen fratri ſuo.) In illo dictum eſt de his.

Septem fratres erant, & primus accepit uxorem, & mortuus non dimiſit ſemen: & ſecundus accepit ipſam, ac mortuus eſt, & neq; ipſe dimiſit ſemen: ac tertius ſimiliter: & acceperunt ipſam ſeptem, nec dimiſerunt ſemen: poſtremo omnium mortua eſt & mulier. In reſurrectione quando reſurrexerint cuius erit uxor? ſiquidem ſeptem habuerunt ipſam uxorem.) Similiter & de his omnibus.

Et reſpondens Ieſus dixit eis: Nonne propter hoc erratis, non ſcientes ſcripturas neque potentiam Dei?) Propter hoc: Quid nam? Propter hoc quod carnaliter de reſurrectiōe ſentiatis. Vel propter hoc, quod neſciatis ſcripturas, neque potentiam Dei. De quibus ſimiliter ibi dictum eſt.

Quum enim a mortuis reſurrexerint, neque ducent uxores, neque nuptum dabuntur, ſed erunt tanquam angeli qui ſunt in cœlis.) Quum reſurrexerint, omnes videlicet homines. Et de his quoque eodem capite quære.

De mortuis autem quod reſuſcitentur non legiſtis in libro Moſis: quomodo in rubo loquutus eſt ei Deus dicens, Ego ſum Deus Abraham, & Deus Iſaac, & Deus Iaacob? Non eſt Deus mortuorum, ſed uiuentium.) Et hæc ibi per ſingula ſunt explanata. Exod. 3.

Vos ergo multum erratis.) Non vtcunque, ſed multum. Hoc autē addidit tanquam eorum inſipientiam manifeſte arguens.

CAPVT TRICESIMVMNONVM DE SCRIBA.

ET *accedens unus ex ſcribis, quum audiſſet eos diſputantes, & ſciret quod bene illis reſpondiſſet, interrogauit eum, Quod eſt primum omnium mandatorum?*) Primū omnium quę ſunt in lege. Dictum eſt autem de hoc quinquageſimo quarto capite euangelij ſecundum Matthæum.

Ieſus autem reſpondit illi: Primum omnium mandatorum eſt: Audi Iſrael, Dominus Deus ueſter dominus unus eſt. Et diliges dominū Deū tuū ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua ✝. *Hoc eſt primū mandatū. Et ſecundum ſimile eſt illi: Diliges proximum tuum ſicut teipſum.*) Etiam de his in illo diſputatum eſt. Illud autem, Audi Iſrael. Dominus Deus veſter dominus vnus eſt, Matthæus non ſcripſit, vtpote prooemium primi præcepti. Hoc vero tres demonſtrat hypoſtaſes, vnamq; diuinitatis naturam. Quum enim dicitur, Dominus, deinde, Deus, & rurſum, Dominus, tres perſonæ manifeſtantur: quod autem additur, Vnus, naturę declarat vnitatem. Alio quoq; mō dici poteſt, quod videlicet Hebręis frequēs ſit hęc reduplicatio dominns dominus, &, deus deus, propter eius ſublimitatem. Deut. 6.

Quāq̄ ī noſtro exēplari non habeatur καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου *arbitror tamē id librarij uitio omiſſum eſſe, maxime quū in ſequentibus uerbis ipſius ſcribæ, inter alia repetatur* Ex tota uirtute: & *id etiam habeat editio* Cōplutenſis, & *trāſlatio uulgata.*

Maius his

Maius his aliud præceptum non eſt.) Hoc confirmatiuum eſt eius quod dixit, præcepta illa primum ac ſecundum eſſe.

Et ait illi ſcriba, Bene præceptor cum ueritate dixiſti, quod unus eſt Deus, & non eſt alius præter ipſum: & quod diligere ipſum ex toto corde & ex toto intellectu, & ex tota anima, & ex tota uirtute: & diligere proximum ſicut ſeipſum, plus eſt quàm omnia holocautomata & uictimæ.) Vide quomodo tunc Iudæi victimas ſiue ſacrificia pro præclaris facinoribus ducebant: cæteras virtutes non curantes. Intellectum autem, ſcriba appellauit mentem ipſam.

At Ieſus autẽ intuitus illum quod prudenter reſponderit, ait ei: Non longe es a regno Dei.) De hoc docet finis enarrationis prædicti capitis.

Et nemo deinceps audebat illum interrogare.) De hoc dictum eſt quinquageſimoquinto capite euangelij ſecundum Matthæum, poſtquam ipſe interrogauerat phariſæos.

CAPVT. XL. DE INTERROGATIONE DOMINI.

ET *reſpondens Ieſus dicebat docens in templo: Quomodo dicunt ſcribæ, quod Chriſtus filius eſt David? Ipſe enim David dixit per ſpiritum ſanctum, Dicit dominus domino meo, ſede a dextris meis: Donec poſuero inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. Ipſe ergo David dicit eum dominum, & unde filius eius eſt?)* De his manifeſte dictum eſt prædicto quinquageſimoquinto capite. Ne autem tibi inſolens videatur quod habeat, Dicit. Siquidẽ Hebraica dictio + & Dicit ſignificat & Dixit. Ideo hic quidem illam, ille autem hanc ſignificationem indifferenter accipit: & plæraque ſimilia frequenter inueniemus.

Hæc uidelicet Hebraica dictio pſalmi .110. iuxta Hebræorum diuiſionem, נאם neum.

Et multa turba libenter eum audiebat.) Tanquam ſuauiter ſermocinantem: vel tanquam facile illos deuincentem, & quod ab inuidia ſeſe ipſe liberauerit.

Et dixit eis in doctrina ſua: Proſpicite a ſcribis.) Proſpicite, hoc eſt, cauete.

Math. 23.

Qui amant in ſtolis obambulare.) Dicit de ipſis Matthæus circa medium quinquageſimiquinti capitis: Dilatant phylacteria ſua, & magnificant fimbrias palliorum ſuorũ, quæ Marcus nunc ſtolas nominauit. Quære ergo ibi horum enarrationem.

Et ſalutationes in foris, primasque ſellas in ſynagogis, ac primos accubitus in cœnis.) A præcedentibus ſupplendum eſt, Qui amant, hoc videlicet aut illud. De quibus ibidem quære.

Qui dæuorant domos uiduarum, & ſub prætextu longo tempore orant: hi accipient grauius iudicium.) De his exacte diſputatum eſt in principio quinquageſimiſexti capitis euangelij ſecundum Matthæum.

CAPVT .XLI DE VIDVA QVAE DVO MINVTA OBTVLIT.

Nã γάζα theſaur⁹ eſt & φυλάττω cuſtodio.

ET *quum ſederet Ieſus ex aduerſo gazophylacij, aſpiciebat quomodo mitteret turba æs in gazophylacium.)* Gazophylacium erat arca vbi theſaurus in templo ſeruabatur, in quã omnes qui habebãt & volebant, pro virib⁹ inijciebant ad pauperum alimentum.

Et multi

Et multi diuites iactabant multa. Quumque ueniſſet quædam uidua paupercula miſit mi nuta duo, quod eſt quadrans.) Quod puta minutum, eſt apud Hebręos ſiue dicit quadrãs. Dicit̃ quoq; alio mõ obolus ſiue λεπτόν.

Et aduocatis diſcipulis ſuis ait illis, Amen dico uobis, quod uidua hæc paupercula plus mi ſit, quàm omnes qui miſerunt in gazophylacium. Omnes enim ex eo quod ſupererat ſibi miſerunt: hæc autem ex penuria ſua.) ὑστέρησις, defectus dicitur vel indigentia, nunc autem pro eo quod neceſſarium eſt & vtile vt opinor accepit. (nos Penuriam vertimus.)

Omnia quæ habuit miſit, totam ſubſtantiam ſuam.) Etſi pauper erat poſſeſſionibus, diues tamen animo oſtenditur: ideo Saluator qui non donum ponderat, ſed voluntatem eius, pluſquam omnes miſiſſe dicit. Vtinam vero & anima mea vidua efficiatur, abiecto diabolo cui adglutinata eſt atq; ſubiecta: quę mittit in Dei theſaurum duo minuta†, corpus videlicet ac mentem: comminuta, illud quidem per temperantiam, hanc autem per animi modeſtiam.

Minuta cõminuta ſiue attenuata, apud Græcos pulchra eſt alluſio quũ dicunt, λεπτὰ λεπτυνθέντα.

CAPVT .XLII. DE CONSVMMATIONE.

E*T egrediente eo de templo, dicit ei unus diſcipulorum ſuorum: Præceptor uide quales lapides, & quales ſtructuræ. Ieſus autem reſpõdens ait illi, Vides magnas has ſubſtructiones? Non relinquetur lapis ſuper lapidem, qui non diruatur.)* De his dictũ ẽ in fine quinquageſimiſexti capitis euangelij ſecund. Matth.

Cap. xiii. Matth. 24.

Quumq; ipſe ſederet in monte Oliuarum e regione templi, interrogabant eum ſeorſum Petrus & Iacobus & Iohannes & Andreas dicentes, Dic nobis quando hæc erunt? & quod ſignum quando hæc omnia conſummanda ſunt.) Quære de his quinquageſimo ſeptimo capite euangelij ſecundum Matthæum.

Ieſus autem reſpondens eis cœpit dicere: Videte ne quis uos ſeducat. Multi enim uenient in nomine meo dicentes, Ego ſum Chriſtus, ac multos ſeducent. Quum autem audieritis bella, & rumores bellorum, ne turbemini: oportet enim fieri, ſed nondum finis. Inſurget enim gens aduerſus gentem, & regnum aduerſus regnum: & erunt terræmotus per loca, & erũt fames ac turbationes. Principia dolorum hæc.) Eodẽ capite de his oĩb⁹ dictum eſt.

Vos autem cauete uobiſipſis.) Seruate voſipſos a ſeductiõe quę tũc erit.

Tradent enim uos in concilia & in ſynagogas: cædemini, & ſub præſidibus ac regibus ducemini cauſa mea.) Ibi quoq; & de his inuenies.

In teſtimonium ipſis.) Ad accuſationem & increpationem ipſorũ, ne poſſint dicere tempore vniuerſalis iudicij: Non audiuimus prædicationem. Intantum enim ipſam audituri ſunt, vt eius etiam pręcones extremis ſupplicijs ſubijciant.

Et in omnes gentes primum oportet prædicari euangelium.) Matthæus vero ſcripſit prædicto capite, quod prædicabitur hoc euangelium in vniuerſo mundo. Quære ibi huius intellectum.

Quum autem duxerint uos tradentes, ne ſoliciti ſitis quid loquamini, neque cogitetis, ſed quicquid datum uobis fuerit in illa hora, hoc loquamini. Non enim uos eritis qui loquentur, ſed ſpiritus ſanctus.) Diſpenſatorie ſpiritus ſanctus tunc loquetur, vtens ore ipſorum, ne ruſticitas illorum videatur incredulis abiectio & minoratio prædicationis. Dixit quoq; & hęc decimonono iuxta Matth. capite circa medium; quęre ergo ibi enarrationem. Matth. 10.

Tradet

Tradet autem frater fratrem in mortem,& pater filium:& inſurgent filij in parentes, ac morte eos afficient:& eritis odio habiti ab omnibus hominibus propter nomen meum. Qui autem perſeuerauerit uſque in finem,hic ſaluus erit.) Etiam hæcomnia in prædicto decimonono capite declarata ſunt.

Quum autem uideritis abominationē deſolationis quæ, dicta eſt a Daniele propheta,ſtātem ubi non oportet,qui legit intelligat.) Dictum eſt de hoc, dicto quinquagesimoſeptimo iuxta Matthæum capite.

Matth. 24.

Tunc qui in Iudæa ſunt fugiant in montes,& qui in tecto fuerit non deſcendat in domum,neq; ingrediatur, ut tollat quippiam de domo ſua: & qui in agro,non conuertatur ad ea quæ poſt tergum ſunt,ut tollat pallium ſuum. Væ autē prægnantibus & lactantibus in illis diebus.) In eo loco etiam de his diſſertum eſt.

Orate autem ne fiat fuga ueſtra hyeme. Erunt enim dies illi afflictio, qualis non eſt facta a principio creationis qua creauit Deus,uſque nunc, neque fiat. Et niſi dominus abbreuiaſſet dies,nequaquam ſalua fieret omnis caro: ſed propter electos quos elegit,abbreuiauit dies.) Similiter & de his. Illud aūt,Erunt dies illi afflictio,hoc eſt,in diebus illis erit afflictio.

Et tunc ſi quis uobis dixerit, Ecce hic eſt Chriſtus,aut ecce ibi,ne credideritis. Excitabuntur enim pſeudochriſti & pſeudoprophetæ,& dabunt ſigna & prodigia ut decipiant,ſi fieri poteſt,etiam electos. Vos autem uidete: ecce prædixi uobis omnia.) Etiam & de his ibi diſputatum eſt.

Porro in illis diebus poſt afflictionem illam ſol obſcurabitur,& luna non dabit ſplendorem ſuum,ac ſtellæ cœli decident,& uirtutes cœlorum concutientur. Et tunc uidebunt filium hominis uenientem in nubibus cum uirtute magna & gloria. Et tunc mittet angelos ſuos & aggregabit electos ſuos a quatuor uentis, ab extremo terræ uſque ad extremum cœli.) Et de his ſimiliter.

A ficu autem diſcite parabolam. Quum iam ramus eius tener fuerit, & producta folia, ſcitis quod prope ſit æſtas: Sic & uos quū hæc facta uideritis,ſcitote quod prope ſit in foribus. Amen dico uobis,non præteribit generatio hæc,donec fiant hæc omnia: Cœlum & terra præteribunt,uerba autem mea non præteribunt.) Præterea & de his omnibus ad verbum in dicto capite ſubtiliter diſputatum eſt.

CAPVT. XLIII. DE DIE ILLO ET HORA.

De die aūt illo & hora nullus nouit,neq; angeli qui ſunt in cœlo, neq; filius niſi pater.) Dictū eſt de hoc quinquageſimooctauo capite euangelij ſecundum Matthæum.

Attendite, uigilate,& orate: neſcitis enim quando tempus ſit.) Ibidem etiam de his dictum eſt.

Sicut homo qui peregre agens reliquit domum ſuam, & dedit ſeruis ſuis ſubſtantiam, & ſuum cuiq; opus,ac ianitori præcepit ut uigilet.) De Chriſto ac Chriſtianis ſumptum eſt hoc exemplum. Eſt autem defectiuū: deficit enim, Eſt. Dicit ergo quod ē ſicut homo qui peregre agit: hominē quidē ſeipſum innuens,quemadmodum in multis dictū eſt parabolis. Peregrinationem vero,in cœlos aſſūmptionem. Domum aūt ſuā, pręſentē mundū. Seruos quoq; ſuos, dicit Chriſtianos. Cuiuſq; autem opus, eſt cuſtodia mandatorū,& operatio virtutū. Ianitor vero,mens vniuſcuiusq;,quę ianuis aīę pręeſt,hoc eſt ſenſibus,p quos intellectualis fur ingredi ſolet.

Vigilate ergo: neſcitis enim quando dominus domus uenturus eſt: ſero, an media nocte, an gallicinio, an mane: ne quum uenerit repente, inueniat uos dormientes.) Serũ quidem dicitur ætas ſenum: medium noctis, eorum qui in media ſunt ętate conſtituti: gallicinium vero, eorum qui iam ſapere incipiunt: quum prudentia in modum galli gallinacei excitat eos ab inſenſibilitate. Mane autem, ætas eſt puerorum. Quęre autem prædicto quinquageſimo octauo iuxta Matth. capite declarationẽ illius dicti, Ideo & vos eſtote parati, quia qua hora non putatis, ea filius hominis venturus eſt.

Quæ autem uobis dico, omnibus dico.) Omnibus Chriſtianis qui futuri ſunt vſque ad mundi conſummationem. Hinc moti quidam dicunt prædictas ætates ijs aptari Chriſtianis qui tunc reperientur: ſub illis enim fiet ſecundus aduentus.

Vigilate.) Hoc rurſum addidit, tanquam id quod futurum erat proteſtatus.

¶ *Erat autem paſcha & azyma poſt biduum.)* Paſcha & azyma vocat nũc euangeliſta ipſum paſchæ feſtum: quia in ipſo carnes agni & azyma comedebant, ſicuti ſexageſimotertio capite euangelij ſecundum Matthæum ſignificatum eſt. Quære aũt prope finẽ etiam ſexageſimiprimi capitis dictũ illud. Et factũ eſt poſtq̃ finiſſet Ieſus oẽs hos ſermones dixit diſcipulis ſuis, Scitis quod poſt biduum paſcha ſit. Cap. xiiii. Matth. 26.

Et quærebant principes ſacerdotum & ſcribæ quomodo eum dolo apprehenſum occiderent. Dicebant autem. Ne in die feſto, ne quãdo tumultus ſit populi.) Ibi quoq; de his inuenies.

CAPVT .XLIIII. DE EA QVAE VNXIT DOMINVM VNGVENTO.

ET *quum eſſet Bethaniæ in domo Simonis Leproſi & diſcũberet, uenit mulier habẽs alabaſtrũ ungẽti nardi piſticæ precioſæ: & cõminuto alabaſtro effudit ſuper caput eius.)* De hac dictũ eſt ſexageſimoſecundo capite euangelij ſecundũ Matth.

Erant autem quidam indigne ferẽtes apud ſeſe, & dicentes, Ad quid perditio hæc unguenti facta eſt? Potuit enim hoc diſtrahi pluris quàm trecentis denarijs, & dari pauperibus. Et infremebant aduerſus illam.) Similiter & de his.

Ieſus autem dixit, Sinite illam. Quid ipſi moleſti eſtis? Bonum opus operata eſt in me. Semper enim pauperes habetis uobiſcum, & quum uolueritis poteſtis illis benefacere: me autem non ſemper habebitis. Quod habuit hæc fecit: præuenit ut ungeret corpus meũ ad ſepulturam. Amen dico uobis, ubicunque prædicatum fuerit hoc euangelium in uniuerſo mundo, etiam id quod iſta fecit, narrabitur in memoriam ipſius.) Præterea & de his ſubtiliter tractatum eſt.

Et Iudas Iſcariotes unus de duodecim abijt ad principes ſacerdotum, ut proderet eum ipſis. At illi quum audiſſent gauiſi ſunt, & promiſerunt ei argentum ſe daturos. Et quærebat quomodo opportune illum traderet.) Etiã de his ibi quære. Gauiſi ſunt aũt, non ſolum quia ipſum ſine tumultu comprehenſuri erant, opportune a Iuda traditũ, verũ etiam q a ſuis diſcipulis odio haberi inciperet.

CAPVT .XLV. DE PASCHA.

ET *primo die azymorũ quando paſcha immolabant, dicũt ei diſcipuli eius, Vbi uis ut abeuntes paremus tibi ut edas paſcha? Et emittit duos e diſcipulis ſuis, & dicit eis:*

Abite

Vide annotationē quæ habetur ſuper illud Matth. 63. Ite in ciuitatem ad quēdā, & cæt.

Abite in ciuitatem †, & occurret uobis homo hydriam aquæ baiulās, ſequimini eum, & quocunque ingreſſus fuerit, dicite patri familias, Magiſter dicit, Vbi eſt diuerſorium in quo paſcha cum diſcipulis meis edam? Et ille uobis oſtendet cœnaculum grande inſtratum, illic parate nobis. Et exierunt diſcipuli eius, ac uenerunt in ciuitatem, & inuenerunt ſicut dixit eis, ac parauerunt paſcha.) A ſexageſimotertio capite euangelij ſecundum Matth. hæc facile intelliguntur, quum ibi ſint exacte diſputata.

CAPVT .XLVI. DE PRODITIONE PROPHETIA.

ET *facta ueſpera uenit cum duodecim: & diſcumbentibus ipſis ac edentibus dixit Ieſus: Amen dico uobis: Vnus ex uobis tradet me, qui edit mecum. At illi cœperunt contriſtari, & dicere ei ſingulatim, Num ego? Et alius, Num ego? Ille autem reſpondens ait eis, Vnus ex duodecim qui intingitur mecum in catinum. Filius quidem hominis abit, ſicut ſcriptum eſt de illo. Væ autem homini illi per quē filius hominis traditur: bonū eſſet ei, ſi natus nō fuiſſet homo ille.)* Ibidem hęc etiam explanata ſunt.

Edentibus illis, quum accepiſſet Ieſus panem, ac gratias egiſſet, fregit ac dedit eis, & ait, Sumite, comedite, hoc eſt corpus meum. Et ſumpto poculo quum gratias egiſſet, dedit eis: & biberunt ex eo omnes. Et ait illis, Hic eſt ſanguis meus qui eſt noui teſtamenti, qui pro multis effunditur. Amen dico uobis, Non bibam amplius de fructu uitis uſque ad diem illum, quando bibam illum nouum in regno Dei.) De his diximus ſexageſimoquarto iuxta Matthæum capite.

Et dicto hymno exierunt in montem Oliuarum, & ait illis Ieſus. Omnes offendiculū patiemini propter me in hac nocte: quia ſcriptum eſt, Percutiam paſtorem & diſpergētur oues. Sed poſtquam reſurrexero præcedam uos in Galilæam. Petrus autem ait illi, Etſi omnes offendiculum patiantur, at non ego. Et dicit ei Ieſus, Amē dico tibi, quod tu hodie in hac nocte priuſquam bis gallus cecinerit, ter abnegabis me. At ille uehementius multo dicebat, Si oportuerit me commori tibi, non abnegabo te. Similiter & omnes dicebant.) Etiam de his in eo capite per ordinem dictum eſt.

Et ueniunt in prædium cui nomen Getſemane: dixitque diſcipulis ſuis, Sedete hic dum orabo. Et aſſumit Petrum & Iacobum ac Iohannem: cœpitq; expaueſcere & angi, ac dicere eis, Triſtis eſt anima mea uſque ad mortem: manete hic & uigilate. Et progreſſus puſillum, proſtratus eſt in terram, & orauit, ut ſi poſſibile eſſet trāſiret a ſe hora, ac dicebat, Abba pater omnia tibi poſſibilia ſunt, transfer poculum hoc a me: attamen non quod ego uolo, ſed quod tu.) Similiter & de his.

Et uenit ac inuenit eos dormientes, & dicit Petro, Simon dormis? Non potuiſti una hora uigilare? Vigilate & orate ne intretis in tentationem. Spiritus quidem promptus eſt, caro autem infirma. Et rurſus digreſſus orauit, dicto eodem ſermone. Reuerſuſque iterū inuenit eos dormientes. Erant enim oculi eorum grauati, & neſciebant quid reſponderent illi. Venitq; tertio, & ait illis, Dormite iam & requieſcite. Completum eſt. Venit hora: ecce traditur filius hominis in manus peccatorum. Surgite, eamus: ecce qui me tradit appropinquat.) Præterea & de his caput illud docuit.

Et ſtatim adhuc eo loquente, accedit Iudas unus de duodecim, & cum eo turba multa cum gladijs & fuſtibus, a principibus ſacerdotum & ſcribis ac ſenioribus.) Dictū eſt de his ſexageſimoquinto capite euangelij ſecundum Matthęum.

Dederat autem proditor eis commune ſignū dicens, Quemcūq; oſculatus fuero, ipſe eſt, apprehen

apprehendite eum & abducite caute. Ac protinus quum ueniſſet, & ad eum acceſſiſſet, dicit illi, Rabbi rabbi, & deoſculatus eſt eum. Illi uero iniecerunt in illum manus ſuas, & apprehenderunt illum. Vnus autem quiſpiam eorum qui adſtabāt, exerto gladio, percuſſit ſeruum ſummi ſacerdotis, & amputauit eius auriculam.) Similiter & de his: lege ergo totā enarrationem quæ ibi accurate poſita eſt.

Et reſpondens Ieſus dixit illis, Quaſi ad latronem exiſtis cum gladijs & fuſtibus ut cō prehenderetis me? Quotidie eram apud uos in templo docens, & non comprehendiſtis me, ſed ut impleantur ſcripturæ. Et relicto eo omnes fugerunt. Et unus quiſpiam adoleſcentulus ſequebatur eum amictus ſindone ſuper nudum, & apprehendunt ipſum adoleſcentuli. At ille relicta ſindone, nudus fugit ab eis.) Similiter & de his ibidem actum eſt.

Et abduxerunt Ieſum ad ſummum ſacerdotem. Et conueniūt ad eum omnes principes ſacerdotum & ſeniores ac ſcribæ. Petrus etiam eminus ſequebatur illum intro uſque in atriū ſummi ſacerdotis: ac ſedebat una cum miniſtris & caleſiebat ad lumen.) Ad lumen, quod ab igne producebatur: ita vt in propatulo eſſet his qui vna cū eo ſedebant, ac omnibus qui in atrio erant. Dictum eſt aūt & de his ibi.

Summi uero ſacerdotes & totum concilium quærebant aduerſus Ieſum teſtimonium, ut interficerent eum, nec inueniebant. Multi enim falſum teſtimonium ferebant aduerſus eum, & idonea teſtimonia non erant. Et quidam aſſurgebant, & falſum teſtimonium aduerſus illum ferebant, dicentes, Nos audiuimus ipſum dicentem, Ego diſſoluam templum hoc manufactum, & in triduo aliud non manufactum ædificabo. Et nec ſic idoneum erat teſtimonium illorum.) Ibi quoq; hæc declarata ſunt.

Quumque ſurrexiſſet ſummus ſacerdos in medium, interrogauit Ieſum dicens, Non reſpondes quicquam? Quid hi aduerſum te ferunt teſtimonia? At ille tacebat, nihilque reſpōdebat. Rurſus ſummus ſacerdos interrogabat eum, & ait illi, Tu es ille Chriſtus filius benedicti? Ieſus autem dixit, Ego ſum: Et uidebitis filium hominis ſedentem a dextris uirtutis, & uenientem cum nubibus cœli.) Similiter & hæc. Quod autem dicitur, Cum nubibus, idem eſt ac ſi dicas, In nubibus.

Summus uero ſacerdos diſciſſa ueſte ſua dicit, Quid adhuc nobis opus eſt teſtibus? Audiſtis blaſphemiam. Quid uobis apparet? Omnes autem condemnauerunt eum eſſe reum mortis. Et cœperunt quidam conſpuere in eum, & obuelare faciem illius, & colaphis eum cædere, ac dicere illi: Diuina. Et miniſtri alapas illi impingebant.) Similiter & hęc.

CAPVT. XLVII. DE NEGATIONE PETRI.

ET *quum eſſet Petrus in atrio inferius, uenit una puella ſummi ſacerdotis, quumq; uidiſſet Petrum calefacientem ſe, intuita illum dicit, Et tu cum Ieſu Nazareno eras. Ille uero abnegauit dicens, Non noui, neq; ſcio quid dicas.)* De his dictum eſt ſexageſimo ſexto iuxta Matthęum capite.

Exiuitque in ueſtibulum, & gallus cecinit.) Lege ſexageſimoquarto capite euangelij ſecundum Matthæum enarrationem dicti illius, Priuſquam gallus cecinerit, ter me abnegabis.

Et rurſum puella uiſo eo cœpit dicere adſtātibus, Hic ex illis eſt. At ille iterum abnegauit. Et paulo poſt, rurſus adſtātes dicebant Petro, Vere ex illis es. Nam & Galilæus es, & loquela tua conuenit. Ille uero cœpit deuouere & deierare dicens, Non noui hominem iſtum quem dicitis. Et iterum gallus cecinit.) De puella & adſtātibus accurate dictum eſt ſexageſimoquinto capite euangelij ſecundum Matthæum: & ibi le

ge dicti illius interpretationem, Et ingreſſus intro ſedebat cum miniſtris, vt videret finem. De reliquis autem pari modo dictum eſt ſexageſimoſexto illius euangelij capite.

Et recordatus eſt Petrus uerbi quod dixerat ei Ieſus, Priuſquam gallus bis cecinerit, ter me abnegabis: & adijciens fleuit.) Ibidem quoque de his dictum eſt. Non ſolum autem hoc dictum verbum præ timore ac imbecillitate exciderat, verum etiam illud quod dixerat, Quicunque abnegauerit me coram hominibus, & ego abnegabo eum, & cætera.

Math. 10.

Cap. xv. *Et ſtatim diluculo inito conſilio, ſummi ſacerdotes cum ſcribis ac ſenioribus, totoque concilio, uinctum Ieſum abduxerunt ac tradiderunt Pilato.)* Præterea & de his.

Et interrogauit eum Pilatus, Tu es rex Iudæorum? At ille reſpondens dixit ei: Tu dixiſti. Et accuſabant eum ſummi ſacerdotes in multis. Pilatus uero rurſum interrogauit eum dicens, Non reſpondes quicquam? Ecce quanta aduerſum te teſtantur. Ieſus autem deinceps nihil reſpondit, ſic ut miraretur Pilatus.) Quære ſexageſimumſeptimum caput euangelij ſecundũ Matthæum: inde enim facile eſt & hęc intelligere.

Matt. 27.

In feſto autem abſoluebat illis unum uinctum quem petebant. Erat autem qui dicebatur Barabbas, qui cum ſeditioſis erat uinctus, qui per ſeditionem homicidium perpetrauerant. Et quum acclamaſſet turba cœpit petere (ut fieret) ſicut ſemper faciebat ipſis. Reſpõdit autem eis Pilatus dicens: Vultis abſoluam uobis regem Iudæorum? Sciebat enim quod per inuidiam tradidiſſent eum ſummi ſacerdotes. Principes autem ſacerdotum concitauerunt turbam, ut potius Barrabbam abſolueret ipſis. Pilatus uero iterum reſpondens ait illis, Quid igitur uultis faciam ei quem dicitis regem Iudæorum? At illi rurſus clamabant. Crucifige eum. Pilatus autem dixit illis. Quid enim mali fecit? Ipſi uero uehementius clamauerunt, Crucifige eum.) Et hęc omnia dicto capite conuenienter declarata ſunt.

Pilatus autem uolens cum populo benigne agere, abſoluit illis Barrabbam, & tradidit Ieſum flagellis cæſum ut crucifigeretur. Milites uero abduxerunt eum intro in atrium quod eſt prætorium: & conuocant totam cohortem, ac induunt eum purpura, & circumponunt illi contextam ſpinis coronam, cœperuntque eum ſalutare, Aue rex Iudæorum: & percutiebãt caput eius arundine, ac ſpuebant in eum, & ponentes genua adorabant eum.) Manifeſtius ſcripſit de his Matthęus prędicto capite, in quo etiam de omnibus dictũ eſt. Salutare vero ſignificat hoc in loco, Cõpellare.

Quumque illuſiſſent ei, exuerũt ipſum purpura ac induerunt ueſtimentis ſuis, ducuntque eum ut crucifigerent. Et coegerunt prætereuntem quendam Simonem Cyrenæum uenientem ex agro patrem Alexandri & Rufi, ut portaret crucem eius, & ducunt eum in Golgotha locum, quod eſt, ſi interpreteris, Caluariæ locus. Et dabant illi ad bibendum uinum myrrha mixtum: at ille non accepit.) De his quoque ibidem declaratum eſt. Patrem vero dixit Alexandri & Rufi, vtpote qui adhuc viuebant, notique erant dum hæc ſcriberet. Aiunt enim hos ſequutos eſſe Apoſtolos, quum in Chriſtum credidiſſent.

Et poſtquam crucifixerunt eum, partiti ſunt ueſtimenta ipſius, mittentes ſortem ſuper illa, quis quid tolleret.) Præterea & de his.

Erat autem hora tertia, & crucifixerunt eum.) Atqui hora ſexta crucifixus eſt ſicut dicit Iohannes. Quid ergo dicendum eſt? Quod id quod dicitur, Erat autem hora tertia, nõ trahitur ad id quod additur, Et crucifixerunt eum: ſed refertur ad principium eorum quæ paſſus eſt Saluator. Erat autem inquit hora tertia, quando videlicet pati cœpit a mi-

litibus Pilati. Deinde quod ſequitur, per ſe legendum eſt, Et crucifixe-runt eum, ſexta videlicet hora. Mētio ergo tertię horæ quæ ſit a Marco, principium manifeſtat eorum quæ paſſus eſt dominus: ſextę vero, a Iohanne, finem oſtendit, qui fuit crucifixio.

Et erat inſcriptio cauſæ eius ſcripta, Rex Iudæorum. Et cum eo crucifigunt duos latrones, unum a dextris, & alterum a ſiniſtris eius. Et qui præteribant conuitiabantur illi, mouentes capita ſua, ac dicentes, Vah, qui diruis templum, & in triduo illud extruis: ſerua teipſum, ac deſcende de cruce. Similiter & ſummi ſacerdotes illudentes inter ſeſe cum ſcribis dicebant: Alios ſaluos fecit, ſeipſum non poteſt ſaluum facere? Chriſtus rex Iſrael deſcendat nunc de cruce, ut uideamus & credamus. Et qui cum eo crucifixi fuerant, conuitia iactabant in eum.) Etiam de his prædicto capite dictum eſt.

Facta autem hora ſexta tenebræ ortæ ſunt ſuper totam terram uſque in horam nonam. Et hora nona clamauit Ieſus uoce magna dicens, Eli Eli lama azabtani? quod eſt, ſi quis interpretetur, Deus Deus meus ut quid dereliquiſti me? Et quidam eorum qui adſtabant quum audiſſent, dicebant, Ecce Eliam uocat. Cucurrit autem quidam, & impleta ſpongia aceto, impoſitaq; arundini, potum offerebat illi dicēs: Sinite, uideamus an ueniat Elias ad deponendū eū. Ieſus autem emiſſa uoce magna expirauit. Et uelum templi ſciſſum eſt in duas partes a ſummo uſque deorſum. Vidēs autem Centurio qui ex aduerſo eius adſtabat, quod ſic emiſſo clamore expiraſſet, dixit, Vere homo hic filius Dei erat.) Similiter & de his omnibus data eſt ibidem explanatio.

Erant autem & mulieres eminus aſpicientes, inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi Parui & Ioſe mater, & Salome: quæ etiam dum eſſet in Galilæa, ſequebantur eum & miniſtrabant illi: ac aliæ complures quæ ſimul cum eo aſcenderant Ieroſolyma.) De his etiam ibi quęre expoſitionem.

CAPVT .XLVIIII. DE PETITIONE CORPORIS CHRISTI.

E*T facta iam ueſpera quum eſſet paraſceue, quæ præcedit ſabbathum, uenit Ioſeph ab Arimathæa honeſtus ſenator, qui & ipſe expectabat regnum Dei.)* In fine illius capitis etiam de his ſubtiliter actum eſt.

Et ſumpta audacia ingreſſus eſt ad Pilatum, ac petijt corpus Ieſu. Pilatus autem admirabatur, ſi iam mortuus eſſet: & accerſito Centurione interrogauit eum an iamdudum mortuus eſſet. Et re a Centurione cognita, donauit corpus ipſi Ioſeph. Iſq; mercatus ſindonem depoſitū inuoluit ſindone, & depoſuit in monumento quod erat exciſum e petra: aduoluitque lapidem ad oſtium monumenti.) Sexageſimooctauo capite euangelij ſecundum Matthęum hęc oīa prout conuenit patefacta ſunt.

Maria autem Magdalene, & Maria Ioſe aſpiciebant ubi poneretur. ¶ *Et quum pertranſiſſet ſabbathum, Maria Magdalene & Maria Iacobi & Salome emerunt aromata, ut uenientes ungerent Ieſum.)* Similiter & hæc. Cap .xvi. Matth.28.

Et ualde mane uno ſabbathorum ueniunt ad monumentum exorto ſole. Et dicebant inter ſeſe, Quis reuoluet nobis lapidem ab oſtio monumenti? Quumque reſpexiſſent, uident quod reuolutus eſſet lapis: erat enim magnus ualde.) Similiter & hęc.

Et ingreſſæ in monumentum uiderunt adoleſcentulum ſedentem a dextris, amictum ſtola candida, & obſtupuerunt. Ille autem dicit eis, Ne obſtupeſcatis, Ieſum quæritis Nazarenū crucifixum. Surrexit, non eſt hic. Ecce locus ubi poſuerunt eum. Sed abite dicite diſcipulis eius

& Petro, quod præcedet uos in Galilæam: ibi eum uidebitis ſicut dixit uobis.) Etiam ibi de his actum eſt.

Quumque exiſſent fugerunt a monumento: habebat enim illas tremor ac ſtupor, & nemini quicquam dixerunt: timebant enim.) Præterea & de his.

Nota. ¶ Quidam autem interpretum aſſerunt hoc in loco completum eſſe Marci euangelium: quę vero ſequuntur recentiorem eſſe additionem. Oportet tamen & hanc explanare, quum veritati nihil repugnet.

Quum autem ſurrexiſſet, mane primo ſabbathorum apparuit primum Mariæ Magdalenæ, de qua eiecerat ſeptem dæmonia.) Poſtquam dictum eſt, Quum autem ſurrexiſſet, ſtatim pone diſtinctionem: deinde lege, Mane primo ſabbathorum apparuit primum Mariæ Magdalenę. Incertum eſt ſiquidē quando ſurrexerit: quando autem apparuerit, certum eſt: ſicut etiam dicto capite prædictum eſt. Similiter quod primus ſabbathorum, dies dominicus dicatur, quodque mane huius, Chriſtus apparuerit, pariter ibi declaratum eſt. Quærendum autem quomodo hoc loco ſcriptū eſt, quod apparuerit primum Mariæ Magdalenę? Siquidem apparuit primum non ſoli Magdalenæ, ſed etiam alteri Mariæ Iacobi & Ioſe, veluti narrauit Matthęus. Dicendum ergo eſt, quod per Magdalenē, alteram quoque ſignificauit. Frequenti eſt enim in vſu apud euangeliſtas, per perſonam quæ inſignior eſt eam etiam intelligere, quæ minus nota eſt. Inſignior autem erat Magdalene, in hoc quod feſtinauit & præceſſit ad monumentum: multo enim fidei in Chriſtum calore feruebat, vtpote magno ab eo affecta beneficio; quum ipſam a ſeptem dæmonijs liberauerit.

Illa profecta renuntiauit ijs, qui cum eo fuerant, lugentibus ac flentibus.) Hoc ē, diſcipulis qui cum eo verſati fuerant, qui ipſum ſequuti fuerant: non ſolum vndecim, verum etiam ſeptuaginta duobus. Hoc itaque illis renuntiauit iſta ſane & altera Maria. Atteſtabantur autem & aliæ mulieres, ſicut ſcripſit Lucas: de quibus quære prædicto euangelij iuxta Matthæum capite enarrationem illius dicti, Illi autem ſumptis pecunijs fecerunt prout edocti erant.

Poſt hæc autem, duobus ex ipſis ambulantibus apparuit in alia forma, euntibus rus, & illi abierunt ac renuntiauerunt cæteris: uerum non crediderunt illis.) Hi duo ex ſeptuaginta diſcipulis erant. Et quidam dicunt eos eſſe Cleopam & eum qui cum ipſo pergebat in caſtellum nomine Emmaus, de quibus

Lu. 24. narrauit Lucas. Sed hoc videtur dictu abſurdum. His ſiquidem quum renuntiaſſent, non eſt habita fides: illi vero magis inuenerunt Apoſtolos dicentes: Surrexit dominus vere & viſus eſt a Simone. Manifeſtū ergo eſt alios eſſe illos, & alios iſtos: fuiſſe tamen & hos & illos ex ſeptuaginta. Primum itaq; apparuit Chriſtus Magdalenę & alteri Mariæ: deinde his duobus: poſtmodum Petro: demum vero illis duobus. Sane his non eſt habita fides: Petro vero tanquam ſummo ac principi cæterorum creditum eſt. & ita duo qui apud Lucam ab Emmaus reuerſi ſunt, inuenerunt Apoſtolos dicentes, Surrexit dominus vere, & viſus eſt a Simone. Et hæ omnes apparitiones in die reſurrectionis factæ ſunt.

Poſtea

Poſtea diſcumbentibus ipſis undecim apparuit, & exprobrauit illis incredulitatem eorũ, cordisq; duritiem, quia his qui uiderant eum poſtq̃ reſurrexerat, non crediderant.) Poſtea: Poſteaquam videlicet certiores facti fuerant a Petro, venerantq; Cleopas & comes eius, ac narrauerant quæ ſibi in via acciderant: & quomodo ab eis cognitus fuerat in fractione panis, ſicut dixit Lucas. Ait enim ipſe: Hęc illis loquentibus ipſe Ieſus ſtetit in medio eorum, & ait illis, Pax vobis, & cætera. Hoc autem etiam in eiuſdem diei veſpera accidit. Scripſit enim & Iohannes, Quum ſerũ eſſet die illo, qui erat vnus ſabbathorum, & fores eſſent clauſæ vbi erant diſcipuli congregati propter metum Iudæorum, venit Ieſus, ſtetitq; in medio, & ait illis, Pax vobis, & cętera. Tunc enim exprobrauit incredulitatem eorum, cordisq; duritiem, ſiue imperſuaſibilitatem: quia his qui viderant eum poſtquam reſurrexerat, non crediderant, puta Magdalenæ & alteri Marię, ac his duobus de quibus ſcripſit Marcus. Itaque Marcus dictã exprobrationẽ ſcripſit. Lucas vero & Iohannes hac prætermiſſa, aliarũ rerum quę tunc factę ſunt meminerunt. Iohan.20.

Et dixit eis, Euntes in mundum uniuerſum, prædicate euangelium omni creaturæ.) Hoc eſt in vniuerſum orbem. Dixit autem illis hunc ſermonem, non tunc ſane, ſed poſtmodũ quũ profecti ſunt in Galilæã in montẽ in quo conſtituit illis Ieſus, veluti circa finem euangelij ſecundum Matthęum ſcriptum eſt. Quæ vero ſequuntur Matthæus quidem reliquit, horũ narratione abbreuiata. Marcus vero retulit dilatato de his ſermone.

Qui crediderit & baptiZatus fuerit, ſaluus erit: qui uero non crediderit, condemnabitur.) Qui crediderit & baptizatus fuerit ſaluus erit: modo fidem ac baptiſmum impolluta conſeruauerit: aut poſt contractas ſordes emundauerit ac purificauerit. Intelligitur autem verbum hoc & alio modo, Qui crediderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit: ſi ea quæ fidei ſunt per baptiſmum ſuſceptę, demonſtrauerit: illa vero ſunt operatio mandatorum Dei, ac ſuiipſius cuſtodia. Non dixit autem, Qui ſolum crediderit: neque, Qui baptizatus fuerit tantum: ſed vtrumque coniunxit: alterum enim ſine altero non ſaluum facit hominem.

Signa uero eos qui crediderint hæc proſequentur.) Eos qui crediderint: non ſimpliciter, ſed ſicut diximus. Deinde ponit & ſigna ſiue miracula.

Per nomen meum dæmonia eijcient, linguis loquentur nouis.) Linguis peregrinis: idiomatis aliarum gentium.

Serpentes tollent.) Delebunt, occident, aut etiã in manibus abſq; periculo tenebunt.

Et ſi mortiferum quippiam biberint, non eis nocebit.) Multa talia pluriſmis contigerunt ſanctis, ſemperque contingunt fidelibus, qui videlicet exercentur in euangelicis pręceptis: nam fides ſine operibus mortua ẽ iuxta magnum illum Iacobum. Iaco.2.

Super ægros manus imponent, & bene habebunt.) Per dicta ſigna, etiam ea innuit quæ prætermiſſa ſunt. Dixit enim in pręcedentibus, quod omnia poſſibilia ſunt credenti.

Dominus itaque poſtquam loquutus eſt eis, aſſumptus eſt in cœlum.) Poſtquã

d iii loquutus

loquutus eſt:non hęc ſolum,ſed & omnia verba quotquot eis loquutus eſt a die reſurrectionis ſuę,donec completi ſunt quadraginta dies, in quibus apparebat diſcipulis,& conuerſabatur cum eis. Dictum eſt autem de aſſumptione ſua etiam in fine euangelij iuxta Matthęum.

Act.1.

Et ſedit a dextris dei †.) Atqui Deus & pater eius quum ſit incorporeus, nequaquam dextra habet aut ſiniſtra: hi namque habitus ſunt corporum. Reliquum eſt ergo,vt ſedere ipſius, requiem manifeſtet ac fruitionem diuini regni. Quod autem additur, A dextris Dei, familiaritatem denotat ac æqualem cum patre honorem.

Act.7.

† *Non tantum in dextris patris ſedere dicitur filius,uerum etiam ſtare: quemadmodum in libro Actorũ dixit Stephanus: ut illud quidem requiem deſignet intranſmutabilem,hoc autem firmam ac diuinam in bono confirmationem. Vnde nulla huiuſmodi uerborum immutatio reddit aliquam ſententiæ diuerſitatem. Præterea quũ dixit ſtare filium,non dixit ſedere patrẽ: ne ex hoc intelligamus differentiam dignitatis. Reſtat igitur, ut & conſedere patri dicatur, & ſimul cum eo ſtare.*

Illi uerò egreſſi prædicauerunt ubique domino cooperante, & ſermonem confirmante, ſubſequentibus ſignis.) Sermonem, prędicationis. Vtinam autem & ſermo doctrinæ noſtrę confirmetur per ſubſequentia debitæ virtutis ſigna,vt in fine vitę noſtrę perfecti inueniamur,per gratiam & benignitatem domini noſtri Ieſu Chriſti. AMEN.

SIMILIS ENARRATIO IN EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM.

BEATVS LVCAS ANTIOCHENSIS FVIT genere. Omnem autem ſermonis diſciplinam adeptus, medicinã etiam corporum didicit, ac poſtmodum animorum quoq; medicinam aſſequutus eſt. Primum quidem Chriſto adhæſit, & ab eo pietatis ſemina ſuſcepit. Poſtea vero Paulo duci coniunctus, maximeq; familiaris effectus eſt,ac diſcipulis eius comesq; itineris: quemadmodum & Marcus Petri cęterorum principis. Dicunt autem quidam,& maxime Origenes,quod Marcus & Lucas ante dominicam paſſionem inter ſeptuaginta diſcipulos connumerati ſunt. Poſt quindecim vero annos a Saluatoris aſſumptione, permiſſu Pauli conſcripſit euangelium ad Theophilum fideliſſimum Deiq; amantiſſimum. Multa autẽ quæ ab alijs euangeliſtis ſilentio fuerãt pręterita,iſte commemorat.

Ca.1.iuxta Latinorũ enumeratione.

QVANDOQVIDEM MVLTI TENTAVERUNT *runt retexere narrationem earũ rerum, quæ nobis certiſſima fide comprobatæ ſunt.)* Demonſtrat quoſdã tentaſſe euangeliũ cõſcribere, ſed a veritate longe aberraſſe. Non enim de Mattheo & Marco hoc dicit: hi enim non tentauerũt, ſed ſcripſerũt. Certiſſima fide cõprobata, hoc eſt, confirmata. Nobis: q Chriſti ſumꝰ diſcipuli. Rerũ: hę aũt ſunt opa ac ſermones eiꝰ, miracula ac dogmata, & vt ſemel dicã, cõuerſatio eiꝰ in carne.

Sicut tradiderũt nobis, qui a principio ipſi uiderũt, ac uerbi miniſtri fuerũt.) A principio miraculorũ & dogmatũ. Hoc aũt ſcribẽs oſtendit ꝙ ipſe illis poſterior ad ipſũ acceſſiſſet: ideoq; hęc ab illis didicerat, qui ſemp cũ Chriſto fuerant, ac ſingula viderant & audierant: dicit autẽ eos diſcipulos, qui e duodenario fuerunt numero. Verbũ vero intelligit hic Chriſtũ, qui ab his per incarnationem ac humanitatẽ viſus eſt. Miniſtros quoq; hos nominauit, vtpote auditores, & ad fidei prędicationẽ emiſſos.

Viſum eſt & mihi qui cuncta diligenter ab exordio ſum aſſequutus, ordine tibi ſcribere ſtrennue Theophile †.) Aſſequutio hoc loco pro cognitione ſumenda eſt. Cuncta, videlicet opera Saluatoris ac ſermones. Dicit ergo, Viſum eſt & mihi, hoc eſt, æquum apparuit mihi, qui cuncta a principio accurate cognoui, ordine tibi ſcribere. Deinde etiam ſcribendi cauſam addit. †

† *Hic ſenatorij erat ordinis, & fortaſſis præfectus. Strennui enim nomen ad præſides ac primates dicebatur: ſicut & Paulus ait ad præſidem Feſtum, Strennue Feſte. Omnis etiam homo qui Deum amat, ſumpta aduerſus affectiones fortitudine, dici poteſt ſtrennuus Theophilus, ac dignus qui doctrinam audiat euangelicam.* † Act. 26.

Vt agnoſcas de qbus imbutus fueras certitudinẽ) Vt agnoſcẽs, vehemẽtiꝰ ſermonũ fidei certitudie rapiaris. De qbꝰ ĩbutꝰ fueras, ſiue de qbꝰ edoctꝰ es, ne te fallat narratio quã multi tẽtauerũt retexere, ſicuti ſupiꝰ declaratũ ẽ.

De Zacharia.

Fuit in diebus Herodis regis Iudææ ſacerdos nomine Zacharias.) Patrẽ dicit Baptiſtę. Primũ aũt admirãda exponit, quę circa pręcurſoris conceptũ ac natiuitatẽ acciderũt: demõſtrãs ꝙ ſtatim ab exordio vitæ dignꝰ erat, qui Chriſtũ annũtiaret, populoq; demõſtraret. Quia vero ea narraturus ẽ, quę apud Iudęos cõtigerũt: merito quoq; ponit prę oculis tẽpus Herodis regis, vt & tẽpus illarũ rerũ fiat manifeſtũ. Herodẽ aũt intelligit eũ, qui infantes occidit, patrẽ illius Herodis q præcurſorẽ interemit.

Ex uice Abia.) Vicẽ appellabãt hebdomadariũ miniſteriũ. Tũc ſiquidẽ duo erãt tẽpli ſacerdotes ſibi mutuo ſuccedẽtes, Abia videlicet et Barachias. Ex vice igiť Abia, ſiue poſt vicẽ Abia. i. ſuccedẽs ipſi Abia.

Et uxor eius de filiabus Aarõ.) E poſteris Aarõ. Demõſtrauit ergo ꝙ prędecurſor a ſacerdotali deſcẽdit tribu, non ſecundum patrem tantum, ſed etiam ſecundum matrem: & vtrinq; ſacerdotalis erat.

Et nomen eius Elizabet.) Addidit & hoc diligentiæ cauſa.

Erãt aũt iuſti ambo corã Deo.) Iuſtos dicit nũc virtuti deditos. Erant autem iuſti non coram hominibus, ſed coram Deo, hunc habentes ſuę iuſtitiæ inſpectorem: hæc enim eſt vera iuſtitia.

Incedẽtes in omnibus præceptis & iuſtificationibus domini abſq; reprehẽſione.) Legalia præcepta vocauit etiam iuſtificationes, vtpote iuſtitiæ plenas; & quæ incedentes in ipſis iuſtificarent.

Et non

+ *Et nõ erat eis filius, eo φ eſſet Elizabet ſterilis + : & ambo proceſſerãt in diebus ſuis.)* Proceſſerãt, hoc eſt ſenuerant & prouectę erant ætatis.

+ + *Sæpenumero iuſtorũ uxores etiam iuſtæ, liberis caruerunt, ut hinc diſcas legem non exigere carnalem propagationem, ſed ſpiritualem.*

Factũ eſt aũt quũ ſacerdotio fungeretur in ordine uicis ſuæ corã Deo ſecundũ functionis ſacerdotalis ſortem: accidit ut incẽſum poneret ingreſſus in templũ domini: & multitudo orabat foris, tẽpore quo incẽdebatur thymiama. Apparuit aũt angelus domini ſtans a dextris altaris thymiamatis.) Intus erat altare thymiamatis: extra vero altare ſuper quod offerebantur animalia & oblationes. A dextris autem ſtetit, vt qui proſpera & bona nuntiaturus venerat.

Et Zacharias uiſo eo turbatus eſt, ac timor cecidit ſuper eum.) Turbatus eſt, ſuſpicatus ſe protinus moriturum.

Dixit autem ad eum angelus, Ne timeas Zacharia.) Primum abiecit animi illius timorem, vt ſine turbatione audiret, & animum aduerteret ipſius ſermonibus. Dicens autem, Ne timeas, innuit vt gaudeat: deinde cauſam quoque ponit gaudij.

Quia exaudita eſt oratio tua.) Quã ꝓ ſalute populi fudiſti. Pro hac enĩ ſacerdotes q̃tidie precabanṫ. Exaudita ẽ aũt, eo φ iã ſaluator ſit humanitatẽ ſuſceptur⁹, & populũ ſuũ a peccatis eorũ ſaluũ facturus. Ad demonſtrationẽ vero & confirmationẽ φ eius orõ exaudita eſſet, ait.

Et uxor tua Elizabet pariet tibi filiũ.) Et hũc vtilẽ ad populi ſalutẽ. Oſtẽſurus enĩ erat populo ſaluatorẽ. Nã quia pœnitentiã pręcedere oportet ad ſalutẽ: opus etiã erat, vt pœnitẽtię prędicator eũ pręcederet, q ſalutẽ erat collaturus. Ideo quoq; primum naſcitur præcurſor.

Et uocabis nomen eius Iohannẽ.) Vtpote a ventre matris gratia donatũ, ſiue a Deo amatũ, Vel tanq̃ cauſam gratiæ ſuis parentibus multiſq; alijs, veluti poſtea manifeſtum erit. Iohannes enim Hebraicũ nomẽ ẽ, quod ſi quis ad Latinam vocem interpretetur, ſonat gratia vel gaudiũ.

Et erit tibi gaudium & exultatio.) Qui talis pueri factus ſis pater, cui⁹ & conceptus, & quæ ſequentur, ſupernaturalia erunt ac admiranda, ſicut in ſequentibus patebit.

Multique in natiuitate eius gaudebũt.) Nõ cognati ſolum & vicini, verũ etiã quibuſcũq; diuinitus innotuerit, qđ miniſteriũ ipſe ſit expletur⁹.

Erit enim magnus coram domino.) Magnus apud Deum, quia magnus virtutibus.

Et uinũ ac ſiceram nequaq̃ bibet.) Sicera vocabaṫ quicq̃d in modũ vini inebriare poterat+; maxime vero potio a palmarũ fructu confecta.

Et ſpiritu ſancto replebitur iam inde ab utero matris ſuæ.) Poſtq̃ per vini ac ſiceræ abſtinentiam, de ſuauium rerum abſtinentia fecit certiorem: vbi etiam ab hoc innuit durum conuerſationis eius exercitium, docuitq; quod magnus futurus erat coram domino; ad firmam deinceps perſuaſionem, dicit id quod mai⁹ eſt, videlicet quod a puero induetur virtute ex alto, pręuidente Deo conuerſationem eius, & in quod diuinum vas erat euaſurus.

A *uerbo* שכר *ſachar, quod inebriare ſonat.*

Multoſq; filiorum Iſrael conuertet ad dominum Deum ipſorum.) Qui ab eo ꝑſuaſi confugient ad Chriſtum: hunc enim vocat hic dominum Deum.

Et ipſe

Et ipſe præcedet coram eo.) Pręcurret coram eo prędicans pœnitẽtiam, & annunciãs aduentum eius.

In ſpiritu & uirtute Eliæ.) Spiritum appellauit gratiã ſpiritualẽ: virtutẽ aũt, efficaciam. Dicit ergo ꝙ gratiã quoq; & efficaciã habebit Elię, quas videlicet habebit Elias pręcurrẽs ſecundum Chriſti aduentum: & hic nunc faciet quę poſtmodũ facturus eſt Elias. Apponit aũt & quę futura ſit eius virtus ſiue potentia.

Vt conuertat corda patrum in filios.) Prophetauit hoc & Malachias, et accurate declaratũ eſt viceſimo capite euangelij iuxta Matth. vbi dicit, Et ſi vultis recipere, ipſe eſt Elias qui venturus erat. Malach. 4. Matt. 11.

Et inobedientes ad prudentiam iuſtorum.) Hos eoſdem dicit inobediẽtes, quia ad id vſq; tẽpus fuerãt inobedientes. Conuertet ergo hos ad prudentiam bonorum, ad intelligentiam perfectorum.

Vt paret domino plebem præparatam.) Pręparatam per pœnitentiã: vel pręparatam ad ſalutis ſuſceptionem.

Dixitq; Zacharias ad angelũ, Per quid hoc cognoſcã? Ego enim ſum ſenex, & uxor mea ꝓgreſſa ẽ in diebus ſuis.) Ad ſenectutẽ ac naturę imbecillitatẽ. Verũ nõ attẽta Dei virtute, tardus erat ad ſuſcipiendã fœtus promiſſionem.

Et reſpondens angelus dixit ei, Ego ſum Gabriel qui adſtiti corã Deo, & emiſſus ſum ut loquar ad te, tibiq; hæc annuntiẽ. Et ecce eris mutus, nec loqui poteris uſque ad diem quo hæc fient.) Quę nã? natiuitas videlicet, ac nominis impoſitio.

Eo quod non credidiſti uerbis meis.) Quę de his erant rebus.

Quæ complebuntur in tempore ſuo.) Tempore videlicet natiuitatis ac nominis impoſitionis. Vide autem quod propter vocem incredulitatis, retenta ac cohibita eſt illi vox.

Et expectabat populus Zachariam, ac mirabatur quod moram faceret in templo. Egreſſus autem non poterat loqui illis: & cognouerunt quod uiſionem uidiſſet in templo. Ipſe autem innuebat illis, permanſitque mutus.) κωφὸσ (pro quo hic habemus mutum) ſignificat etiam ſurdum. Neque enim ſola vox illi ablata eſt, ſed & auditus, eo quod cum incredulitate audiſſet ac loquutus fuiſſet. Significabat autem ſilentium ſacerdotis ſenis, veteris ſacerdotij cultus que taciturnitatem.

Et factum eſt poſtquam completi ſunt dies miniſterij ſui, abijt in domum ſuam. Poſt hos autem dies concepit Eliẓabet uxor eius.) Oportebat namq; ſacerdotem omnino abſtinere a propria vxore in diebus myniſterij ſui: hoc enim & diuina lex præcepit. His autem completis congreſſus eſt Zacharias cum vxore ſua propter promiſſum fœtum, ſilentij flagello edoct⁹, vt angelicis verbis crederet.

Et occultabat ſeſe menſes quinq;.) Erubeſcens eo ꝙ eſſet ſenior ac intempeſtiua quę pręgnans fieret, donec virgo etiam concepit.

Dicens, Sic fecit mihi dominus, in diebus quibus aſpexit, ut auferret opprobrium meum inter homines.) Quando beneplacuit vt auferret obprobrium meum, quod apud homines erat: eo quod prole carerem. Apud Hebręos ſiquidem probro dabatur corporũ ſterilitas, vtpote qui magis carnales erãt ac corporales: apud Chriſtianos vero probro datur animarum ſterilitas, tanquam magis ſpirituales.

Sexto au-

Sexto autem menſe miſſus eſt angelus Gabriel a Deo in ciuitatem Galilææ cui nomen Nazaret ad uirginem deſponſatam uiro, cui nomen Ioſeph, de domo Dauid, & nomen uirginis Maria.) Sexto menſe, poſtquam pregnans effecta fuerat Elizabet, quum eius vterus intumeſceret. Deſponſata aũt erat virgo, vt diabolum lateret Chriſti natiuitas. Audierat enim prophetas annunciaſſe quod eſſet e virgine naſciturus: ideoq; virgines obſeruabat: vt ſi quã in vtero geſtare videret, circa hanc fraudulentiæ ſuę laqueos apponeret. Placuit itaque Deo, vt virgo quæ in habitaculum ſuum ſegreganda erat, viro deſponſata eſſet: vt hac relicta, indeſponſatas improbus ille obſeruaret. Dictum eſt autem de ſponſo matris Dei in procœmio euãgelij iuxta Matthæum. Quod vero additur, De domo Dauid, intelligitũ & de virgine & de Ioſeph. Nã & hæc & ille e gñe Dauid deſcẽderãt.

Ieſaiæ.7. *Math.1.*

Et ingreſſus angelus ad eam dixit: Gaude gratioſa: dominus tecum.) Gaudiũ hoc, Euæ ſoluit maledictionẽ. Illa ſiquidem iuſſa eſt habere mœrorem, (Nã id proprie ſignificat λύπη vocabulum, quod Geneſeos tertio capite in ęrumnas & dolorem vertitur) hæc autem gaudium, quod mœrori contrarium eſt. Gaude inquit, vtpote inter oẽs virgines in Dei matrem electa. Gratioſam vero nominauit illam, tanq̃ videlicet gratia ſupernaturali dignam. Dominus tecum, hoc eſt, Deus in te eſt.

Benedicta tu in mulieribus.) Hoc eſt, laudata, beata.

Illa uero quum uidiſſet, turbata eſt in ſermone eius.) Timuit ne forte doloſus eſſet.

Et cogitabat qualis eſſet illa ſalutatio.) Vtrum diuina an a dæmone. Salutationem autem dicit, cõpellationem.

Et ait angelus ei, Ne timeas Maria, nacta es enim gratiã apud Deum.) Beneuolentiam, familiaritatem.

Et ecce concipies in utero & paries filiũ, & uocabis nomẽ eius Ieſum. Hic erit magnus.) Magnus, propter magnitudinem operum ac ſermonum ſuorum.

Et filius altiſſimi uocabitur.) Erat quidem filius altiſſimi: ita autẽ poſtea etiam vocatus eſt ab his qui in ipſum crediderunt.

Et dabit illi dominus Deus thronum Dauid patris ipſius.) Thronum ſiue regnum & poteſtatem ſuper Hebręos.

Et regnabit ſuper domum Iaacob in æternum, & regni eius non erit finis.) Populus Dei quandoq; Iſrael vocatur, interdũ vero Iaacob. Vnus enim idemq; homo & Iſrael & Iaacob erat. Et natura quidẽ Iaacob vetus erat populus, vtpote a Iaacob per ſanguinis cognationẽ deſcẽdens: adoptione vero, Iſrael nouus erat populus: Nã pro veteri inductus eſt nouus populus. Super hunc itaq; nouũ populum regnabit in æternum .i. ſemper, qui videlicet ex opibus ac ſermonibus ipſum agnouit, ſeſeq; illi voluntarie ſubdidit. Chriſtus ſiquidem & inquantũ Deus rex erat, Regnũ inquit meum non eſt ex hoc mundo: & inquantũ homo: habebat enim regis opera: puta ſubditis leges condere, dirigere, excolere, ac pro eis morti ſeſe exponere: Nam hæc potiſſimum eum qui rex eſt inſigniunt. Iſta autem dicta ſunt etiam capite primo euangelij ſecundum Matthęum, vbi habetur: Qui regat (ſiue paſcat) populũ meũ Iſrael.

Iohan.19. *Math.2.*

Dixit autem Maria ad angelum: Quomodo erit hoc, quum uirum non cognoſcam?)

Quomo

Quomodo erit hoc, vt videlicet concipiam in vtero & pariam filium? Et hæc itaque non credidit ſicut Zacharias, non tamen incredulitatis admonita eſt per pœnam: ille ſiquidem multa habuit exempla ſuſceptionis liberorum: Sarram, Rebeccam, Rachel, Annam: virgo autem nullum. Nulla enim virgo ad id vſque tempus ſine viro conceperat & pepererat.

Et reſpondēs angelus dixit illi, Spiritus ſanctus ſuperueniet in te.) Qui ineffabiliter operabit̄ & conceptum ſine viro, & partū ſupernaturalem.

Et uirtus altiſſimi obumbrabit tibi.) Idē quoq; indicat hic ſermo, Virtus Dei proteget te: potentē faciet te ad huius rei operationem.

Ideo & quod naſcitur ſanctum, uocabitur filius Dei.) Ideo q̄q; ſanct⁹ infans inquit, qui ex te naſcit̄, vocabit̄ a fidelibus filius Dei, propter diuina opera vnitę ſibi diuinitatis. Quidā aūt vbi legerit, Quod naſcitur, faciūt ibi ſubdiſtinctionem, dicentes ꝙ quia ſpiritus ſanctus ſupueniet, & virtute altiſſimi obumbrabit, ideo quod naſcitur, erit ſanctū ſiue diuinum: deinde quod ſequitur abſolute legunt.

Et ecce Elizabet cognata tua, & ipſa concepit filium in ſenectute ſua: & hic menſis eſt ſextus illi, quæ uocatur ſterilis: quia non erit impoſſibile Deo omne uerbum.)

Vt certiorem eam reddat, exemplum Elizabet illi proponit, docens ꝙ qui ventri ſterilis fructu carenti dedit fructum, ipſe quoque in te faciet, quod per me tibi loquutus eſt. Omne enim verbum, id eſt, quicquid dicit, quicquid annuntiat, vel quicquid aliquis dicit. Sed quomodo erat Elizabet cognata Mariæ? Illa quidem ex Leuitica ſiue ſacerdotali tribu deſcenderat, hæc autem de Iudaica ſiue regia. Variæ fuerunt harum duarum tribuum cognatiões: quum enim Aaron primū, & poſtmodum Ioiada, qui ambo ſummi ſacerdotes erant, vxores e regia tribu duxerint, & poſt hos alij: conſequutum eſt, vt ex tali permixtione hæ duæ eſſent inter ſe cognatæ. Quia enim in diuinis rebus primas ferebat ſacerdotale genus, in humanis vero regale: merito cōmixta ſunt, vt & ſacerdos regalis eſſet, & rex eſſet ſacerdotalis.

Potius .i. omne factibile, uel omnis res per phraſim Hebraicam.
Exod. 6.
2. Paral. 22.

Dixit autem Maria, Ecce ancilla domini, fiat mihi ſecundum uerbum tuum.)

Iam non ſolum credidit, ſed etiam optabat, vt ſibi contingeret ſicut dixerat angelus.

Et diſceſſit ab ea angelus.) Simulac iam per verbū ſuū conceperat.

¶ *Exurgens autem Maria in his diebus abijt in montanam cum feſtinatione in ciuitatem Iuda.)* Montana erat Iudęę ciuitas, in qua habitabat Elizabet. Abijt autem illuc diuino pręgnans ſpiritu, vt infante in vtero Elizabet exultante, & illa prophetante, maiorem acciperet celſitudinem.

Et intrauit in domum Zachariæ, & ſalutauit Elizabet.) Cōpellauit ut moris erat.

Et factum eſt ut audiuit Elizabet ſalutationem Mariæ, exultauit infans in utero eius.) Chriſtus quidē loquutus eſt per os ſuę matris: Iohannes autem audiuit per aures ſuæ matris: & agnito ſupernaturaliter domino ſuo, exultatione illum prædicauit: infans enim qui in vtero ferebatur virginis, prophetica ſtatim gratia donauit infantem, qui in vtero geſtabatur ſterilis.

Et impleta

Et impleta eſt ſpiritu ſancto Elizabet, exclamauitq; uoce magna ac dixit, Benedicta tu in mulieribus & benedictus fructus uentris tui.) Ab infante qui erat in ſterili, prædicatur infans q erat in virgine: a ſterili vero virgo. Chriſto ſiquidem reuelato ei qui in vtero Elizabet impletus erat ſpiritu ſancto, impletur & ipſa: & quæ prophetam in vtero geſtabat etiam vaticinatur, ac benedicit & virginem, & fructum ventris virginis.

De Elizabet. *Et unde hoc mihi ut ueniat mater domini mei ad me?)* Vnde mihi res hæc inopinata? Sicut enim poſtmodum filius Elizabet veniente ad ipſum Chriſto, indignum ſe tali domini acceſſu dicebat: ita quoq; nunc mater ipſius indignam ſeſe fatetur tali dominæ acceſſu. Matrem autem etiam ante partum eam nominauit, & dominum eum qui ex illa naſciturus erat: atteſtans angeli verbis, idq; efficiens, ut ſermonibus eius firmius virgo crederet.

Ecce enim ut peruenit uox ſalutationis tuæ ad aures meas, exultauit præ gaudio infans in utero meo.) Præ gaudio, vtpote ſentiens iam hominum ſalutem, ac de ea gaudens.

Et beata eſt quæ credidit, quoniam perficientur ea quæ illi dicta ſunt a domino.) Beatam prædicat Mariam quæ his fidem habuerit quę ſibi a domino per angelum dicta ſunt. Præcognouit enim Elizabet etiam ea quæ dicta erant, & quod virgo crediderat. Itaq; alię quoq; ſteriles genuerant, at nunquam earum infans prophetica gratia dignus habitus fuerat, quum adhuc in vtero matris geſtaretur. Facta ſunt ergo circa hanc ſterilem admiranda, vt etiam crederentur quę circa hanc facta ſunt virginem maxime ſupernaturalia.

De maria. *Et ait Maria, Magnificat anima mea dominum.)* Magnificat, hoc eſt, benedicit, glorificat. Eſt autem hic ſermo credentis ac gratias agentis.

Et exultauit ſpiritus meus in Deo ſaluatore meo.) Spiritum rurſus animam intellige. Gauiſa eſt inquit anima mea in Deo qui me ſaluam fecit: iam enim ſalua facta ſum, quæ digna habita ſum, vt fierem mater Dei. Deinde etiam cauſam dicit cur gratias agat.

Quia reſpexit ad humilitatem ancillæ ſuæ.) Ad uilitatem: ſeipſam enim deijcit quaſi tanta re indignam; vel etiam propter abiectionem humanæ naturę comparatę ad ſublimitatem diuinę.

Ecce enim poſthac beatam me dicent oēs generationes.) Credentiū videlicet.

Quia fecit mihi magna qui potens eſt.) Quia fecit in me magna, & ſupernaturalia miracula, qui ad huiuſmodi facienda potens eſt.

Et ſanctum nomen eius.) Eximium, magnum.

Et miſericordia eius in progeniem & progeniem timentibus eum.) Quod dicitur, In progeniem & progeniem: &, In generationes generationū, aliaque ſimilia, idem ſignificāt quod Semper, apud Hebręos. Dicit ergo, quod etiam miſericordia eius ſemper eſt in his qui timēt ipſum: ſimilia loquens cum Dauid, qui ait, Miſericordia domini ab æterno &

Pſalm. 102 vſque in æternum ſuper timentes eum. Deinde recenſet & alias Dei virtutes, vt moris eſt his qui gratias agunt.

Fecit robur per brachium ſuum.) Fecit magnificentiam, fecit victoriam per fortitudinem ſuam. Nam brachium hoc in loco ſignificat fortitudi-

titudinem. Qui enim in certaminibus pugnant, in brachio fortitudinem habent.

Diſperſit ſuperbos cogitatione cordis ſui.) Superbos in cogitatione cordis ſui, ſuperbos apud ſeipſos.

Detraxit potentes a ſedibus, & exaltauit humiles. Eſurientes impleuit bonis, & diuites dimiſit inanes.) Similia ſunt his quę dixit Anna mater Samuelis, Dominus pauperem facit & ditat; humiliat & ſubleuat. Deinceps ergo vaticinatur & de miſericordia erga Chriſtianos; dicit enim. 1. Reg. 2.

Auxiliatus eſt Iſrael puero ſuo.) Viſitauit Iſraeliticum populũ ſuũ, ſeruum ſuum: Puerum enim dicit nunc ſeruum.

Vt memor eſſet miſericordiæ. Sicut loquutus eſt ad patres noſtros, Abraham, & ſemini eius in ſeculum.) Auxiliatus eſt & viſitauit vt memor eſſet miſericordiæ in ſeculum: ſiue miſericordiæ ſempiternæ, continuæ. Sicut loquutus eſt, ſicut annuntiauit ad patres noſtros. Deinde dicit etiam, quibus loquutus eſt de huiuſmodi miſericordia, quod videlicet Abrahã & ſemini eius ſcilicet Iſaac & Iaacob: profecto & Dauid. His enim vtpote maxime inſignibus ænigmatice de hoc annuntiauit. Miſericordia vero dicitur incarnatio diuina: vtpote per miſericordiam qua miſertus eſt Deus, hominibus facta ex ſemine Abraham dictorumq; filiorum, ac ab eo progenitorum, iuxta promiſſionem ad eos factam. Dubitabit aliquis, quomodo auxiliatus ſit Deus Iſraelitico populo, vt memor eſſet dictæ miſericordiæ? Chriſtianis nãq; potius auxiliatus eſt, q̃ Iudæis. Cui reſpondemus, quod vetus Iſrael antiquus eſt populus: nouus aũt Iſrael, nouus populus pro illo inductus, hoc ẽ Chriſtian⁹, qui ex oĩ gente cõſiſtit: hũc ergo Iſrael hic intellige Quod ſi etiã veterẽ intellexeris, ita quoq; ſermo conſtabit: propter illum enim potiſſimum incarnatus eſt: deinde & ab eis matrem elegit, ac cognatus illorum nũcupatus eſt, & apud illos docuit, ac miracula operatus eſt: ideoq; dicebat, Non ſum miſſus niſi ad perditas oues domus Iſrael. Quia vero in ſua venit & ſui eum non receperũt, ideo Gentes miſericordia dignæ habitæ ſunt. Matth. 15. Iohan. 1.

Manſit auetm Maria cum illa quaſi menſibus tribus.) Per voluntatem videlicet ſponſi; Ioſeph enim & Zachariam & Elizabet ſanctos eſſe ſciebat, & animo lętiſſimo virginem eis tradidit: non ſolum quia cognati eius erant, verum etiam quia irreprehenſibiles. Manſit autem vſque ad partum Elizabet apud illam, vtpote cognoſcentem quod in ſe agebatur myſterium: & obid amantem hanc, & ab hac amatã.

Et reuerſa eſt in domum ſuam.) Deuitans eos qui ob natum infantem ad domum Zachariæ concurrere debebant. Erat autem & moris vt abſcederent virgines quum pariturę erant pręgnantes.

Ipſi autem Elizabet impletum eſt tempus pariendi, & peperit filium. Et audierũt uicini & cognati eius, quod magnificaſſet dominus miſericordiã ſuam cum illa, & congratulabãtur ei. Factumq; eſt in die octauo uenerunt ut circunciderẽt puerũ.) Secundum legem. De pręcurſore.

Et uocabant eum nomine patris ſui Zachariam.) Plurimi enim filij, patrũ nominibus vocati ſunt.

Et reſpõdens mater eius dixit: Nequaq̃, ſed uocabitur Iohãnes.) A ſpiritu ſancto ipſa ſ̃q; nomẽ pueri didicerat; ideo etiã conabatũ vt ipſe vocareť Iohãnes.

Et dixerunt ad illam, Nemo eſt in cognatione tua qui uocetur hoc nomine. Innuebant autem patri eius, quid uellet uocari eum.) Nutu illum interrogabant, vt qui etiam audire non poſſet, veluti ſuperius manifeſtatum eſt. Aiunt enim vno quodam neruo colligatas eſſe audiendi loquendiq; vires: ideo neq; audire poſſe eos, qui a natiuitate muti ſunt. Zacharię ergo ita fuit ablata loquela, ſicut ijs qui a natiuitate illa priuati ſunt.

Et poſtulatis tabellis ſcripſit dicens, Iohannes eſt nomen eius.) Poſtulatis, nõ per vocem, ſed ſimiliter per nutum.

Et mirati ſunt uniuerſi.) Mirati ſunt quomodo qui nec audire ab Elizabet, nec ei dicere hoc potuerat, cum ea conueniebat. Veriſimile ẽ enim Elizabet certiores illos feciſſe, quod non per ſcripturam hoc vel dixiſſet vel audiſſet.

Apertum eſt autem repente os eius ac lingua eius, & loquebatur benedicens Deum.) Apertum eſt, hoc eſt in vocem ſolutum eſt. Manifeſtum eſt autem ꝙ et auditus pariter ſolutus eſt. Sicut enim pariter ablatus fuerat, ita quoque pariter ſolutus eſt.

Et factus eſt timor ſup omnes uicinos eorum.) Timor prę admiratiõe.

Et in tota montana Iudææ diuulgabantur omnia uerba hæc.) Quę erant circa miracula facta in impoſitione nominis pueri, quomodo inopinate in eo parentes conuenerant: & quo pacto a Zacharia mirabiliter ablata erat loquelæ carentia: ſimiliter & quę a principio ad finem vſque contigerant.

Et poſuerunt omnes qui audierant in corde ſuo.) Poſuerunt hæc tanquã admiranda.

Dicentes, Quiſnam puer hic erit?) Dicentes dubitantium more, aut cogitantes. Operepręcium eſt autem quęrere, quare ablata non eſt a Zacharia loquelæ carentia quando puer natus eſt, ſed potius quando nomẽ accepit? Dicimus quod propter angeli vaticinium. Dixerat enim, Et ecce eris mutus nec loqui poteris vſque ad diem quo hæc fiẽt. Siquidem dicens Hæc, duo vtique manifeſtauit, natiuitatem videlicet ac nominis impoſitionem, non autem ſolam natiuitatem: vt conuenientia in nomine ſit etiam miraculum.

Et manus domini erat cum illo.) Virtus ac gratia Dei.

De Zacharia. *Et Zacharias pater eius impletus eſt ſpiritu ſancto, & prophetauit dicens: Benedictus dominus Deus Iſrael, quia uiſitauit & fecit redemptionem plebi ſuæ.)* Hæc de Chriſti incarnatione prophetat: per hanc enim viſitauit ac redemit populum ſuum, non ſolum a tyrannide hoſtium inuiſibilium, ſed etiam viſibilium, vt videlicet fidem eius ſuperare non poſſint. Populum ſuum autem: primo quidem veterem: illo vero non credente, poſtmodum nouum. Dicit autem ea quę futura ſunt, tanquam ea quę facta ſunt more prophetię. Verum quomodo dicitur Deus ſolius Iſrael, quum nõ tantum Iſraelitarum Deus ſit, ſed & omnium hominum, vtpote oĩm creator? Quia cæterorum quidem omnium hominum Deus erat, ipſis etiam nolentibus. ſolorum autem Iſraelitarum, vltroneorum, & per cognitionem. Ne turberis autem propter difficultatem eorum quæ a Zacharia dicuntur: nam huiuſmodi ſunt prophetica: tentabimus tamen

men ea iuxta datam nobis intelligentiam explanare.

Et erexit cornu ſalutis nobis in domo Dauid pueri ſui. Sicut loquutus eſt per os ſanctorum prophetarum ſuorum, qui a ſeculo fuerunt.) Per cornu regnum hic intelligit: quia per cornu reges inungebantur ac deſignabantur. Aut ſignificat potentiam. In cornu enim fortitudinem habent omnes animantes cornua gerentes. Cornu vero non ſimpliciter, ſed ſalutis ſiue ſalutare. Regnum autem & potentiam ſalutarem dicit Chriſtum, vtpote regem regnantium, & potentiam patris, ac ſaluatorem in ſe credentium. Domum etiam intelligit domum Dauid. Dicit ergo quod inſtituit nobis populo ſuo regnum & potentiam ſalutarem e genere Dauid ſerui ſui. A genere enim Dauid deſcendebat virgo ex qua Chriſtus natus eſt. Fecit autem hoc ſicut promiſerat per os ſanctorum, videlicet prophetarum, qui olim fuerunt. Per ipſos enim promiſerat regem exoriturum potentem in domo Dauid ſaluatorem Iſrael. Et hoc docent multi pſalmi Dauid. Pſalm. 88. & .131.

Salutem ex inimicis noſtris, & de manu omnium qui oderunt nos.) Erexit autem hoc cornu, ſalutem & redemptionem ab inimicis noſtris viſibilibus & inuiſibilibus.

Vt faceret miſericordiam cum patribus noſtris, & memor eſſet teſtamenti ſui ſancti.) Faciendo miſericordiam cum patribus noſtris, ſiue miſerendo patrũ noſtrorum, ad quos facta eſt promiſſio ſalutis noſtræ, & per illos habendo huius memoriam. Teſtamentum enim vocat promiſſionem: huius autem memoriam, terminationem ac complementum.

Iuriſiurandi quod iurauit ad Abraham patrem noſtrum.) Vt etiam memor eſſet iuriſiurandi quod iurauit, hoc eſt, confirmationis quam confirmauit ad Abraham patrem noſtrum; iuſiurandum enim Dei, confirmatio eſt. Indifferenter autem verbum μνησθῆναι a genitiuo trãſit ad accuſatiuum: id enim frequenter in ſcripturis accidit propheticis, ſicut & in ænigmaticis & figuris (idemque fit apud Latinos in vulgata trans ſlatione, quum primo dicitur teſtamenti, & poſtmodum iuſiurandum) Deinde dicit ad quid fuerit hoc teſtamẽtum & confirmatio.

Vt daret nobis quo ſine timore, de manu inimicorum noſtrorum liberati, ſeruiamus illi, in ſanctitate & iuſtitia coram ipſo omnibus diebus uitæ noſtræ.) Per hyperbaton eſt horum ordinatio verborum. Primum autem dicendum eſt, Vt daret nobis quo ſine timore ſeruiamus illi, in ſanctitate & iuſtitia corã ipſo omnibus diebus vitæ noſtræ. Deinde quod in medio remanſit, De manu inimicorum noſtrorum liberati. Sanctitatem itaque vocat cultum diuinum; iuſtitiam vero, reliquarum perfectionem virtutum. Deinde in vaticinio ad filium quoque ſuum Iohannem digreditur, & ait:

Et tu puer propheta altiſſimi uocaberis.) Et vere omnes prophetam eũ nominabant.

Præibis enim ante faciem domini ad parandum uias eius.) Dominum hic Chriſtum appellat, quem præcedens Iohannes, vtpote præcurſor ac præco eius, quando ad deſertum venit Iudææ parauit vias eius. Quę autem ſint viæ eius diximus tertio capite euangelij ſecundum Mat- Matth. 3.

thæum, vbi habetur, Vox clamantis in deſerto, Parate viam domini.

Ad dandam ſcientiam ſalutis plebi eius.) Prȩibis inquit ante faciem domini, & cȩtera, vt des populo ipſius cognitionem ſalutis, hoc eſt, ad indicandũ ac demonſtrandũ Iudæis Chriſtũ: hic enim ſalus ipſorũ eſt.

Per remiſſionem peccatorum eorum.) Salutis inquam quȩ eſt per remiſſionem peccatorum eorum, ſiue quæ fit quum remittuntur ac ſoluuntur illis peccata ſua. Sic enim & angelus ad Ioſeph loquutus eſt,

Matth. 1. interpretans nomen Chriſti: Ipſe enim inquit ſaluum faciet populum ſuum a peccatis eorum.

Per uiſcera miſericordiæ Dei noſtri.) Per remiſſionem peccatorum, quæ eſt per viſcera miſericordiȩ Dei noſtri, ſiue quæ datur per compaſſionem miſericordiæ ipſius, & non per opera eorum.

Quibus uiſitauit nos oriens ex alto.) Per quæ viſcera miſericordiæ, vel propter viſcera miſericordiȩ viſitauit nos, ſiue apparuit oriens ſolis intellectualis ex alto diuinitatis. Dicit autem Chriſti apparitionẽ, quæ nondum erat.

Vt appareret his qui in tenebris & in umbra mortis ſedent.) Viſitauit inquit nos, vt appareret, hoc eſt, vt illuceſceret lux veritatis his qui in tenebris erroris ſedent. Vmbra vero mortis peccatum eſt: nam & hoc mortem ſignificat. Sicut enim hæc animæ ſeparatio eſt: ita quoque peccatum eſt ſpiritus ſancti expulſio.

Ad dirigendos pedes noſtros in uiam pacis.) Vt dirigeret iter conuerſationis noſtrȩ in viam pacis quȩ ſecundum Deum eſt.

Puer autem creſcebat & corroborabatur ſpiritu.) Spiritu diuino.

Et erat in deſertis uſque ad diem quo demonſtrandus eſſet Iſraeli.) Vſq; ad diẽ quo ipſum Iſraelitis demonſtrari oporteret: quando venit in omnẽ quæ circa Iordanem erat regionem, prædicans baptiſmum pœnitentiȩ. Oportebat enim eum a teneris, quod aiũt, vnguibus ad virtutem exerceri: vt & libere argueret, & Chriſti qui a ſe annuntiaretur teſtis fide dignus eſſet.

CAPVT PRIMVM DE CENSV CAESARIS.

Cap. .ii. F*Actum eſt autem in diebus illis. Exijt edictum a Cæſare Auguſto, ut deſcriberetur uniuerſus orbis.)* Vt cenſum penderent, vt tributum exoluerent, qui iam Romanorum ſubiecti erant poteſtati, quorum princeps erat Cæſar. Præfigurabat autem vniuerſi orbis erga Cȩſarem ſubiectio ac deſcriptio, totius mundi ad Chriſtum ſubiectionem, ac recenſionem eorũ qui in cœlos deſcribuntur. Facta eſt autem huiuſmodi deſcriptio, quũ naſciturus erat Chriſtus: vt dum omnes in ſua metropoli deſcribi oporteret, abiret & virgo in Bethlehem, ac ipſum in ea pareret: & prophetia impleretur quæ ait, Et tu Bethlehem terra Iuda nequaq̃ minima

Mich .5. Matth .2. es inter principat⁹ Iuda: ex te enim exibit dux qui regat populũ meũ Iſrael, de qua maniſeſte dictũ eſt capite primo euangelij iuxta Matth.

Hæc deſcriptio prima facta eſt.) Quȩ vſq; illud tẽpus facta non erat.

Præſide

Præſide Syriæ Cyrenio.) Principatũ deſcripſit Cyrenij, ad ſignificandum quod ipſe fecerit Syrie deſcriptionem in qua ſita ẽ Palęſtina.

Et ibant omnes ut deſcriberentur quiſque in ſuam ciuitatem.) In tribus ſuæ metropolim, vt nota fieret cuiuſq; tribus multitudo.

Aſcendit autem & Ioſeph a Galilæa de ciuitate Nazaret in Iudæam ad ciuitatem Dauid quæ uocatur Bethlehem, eo quod eſſet ipſe de domo & familia Dauid, ut deſcriberetur cũ Maria deſponſata ſibi uxore.) Quum Dauid in Bethlehem imperaſſet, ſuam appellauit ciuitatem. Simul autem deſcriptus eſt Chriſt⁹, vt eos qui deſcripti eſſent in ſeruitutem principis Cæſaris, liberaret a ſeruitute diaboli, qui princeps eſt mundi.

Quæ erat prægnans.) De ſpiritu ſancto videlicet, ſicut dictũ eſt.

Factum eſt autem quum eſſent ibi, completi ſunt dies ut ipſa pareret, & peperit filium ſuum primogenitum.) De ſignificatione nominis Primogenitus, tractauimus in fine procemij euangelij iuxta Matthæum, vbi dicitur, Et nõ cognouit eam donec peperit filium ſuum primogenitum. Matth. 1.

Et faſcijs eum inuoluit ac reclinauit eum in preſepe †, quia non erat eis locus in diuerſorio.) Diuerſorium dicitur hoſpitium, in quo quum non eſſet loc⁹ propter domus anguſtiam, reclinauit ipſum in preſepe irrationalium quod ibi erat. Futurum enim erat vt verbum paſceret nos verbo euangelij† & ab irrationalitate ac brutalitate affectionum liberaret. Quęre autem primo iuxta Matthæum capite enarrationem eius quod dicitur. Et intrantes domum viderunt puerum.

† *Preſepe eſt mundus, nos uero irrationalia. Vt ergo nos ab irrationalitate liberaret, ideo uoluit ibi reclinari.*

† *Nõ potuimus uno uerbo eã reddere cõſonantiã uel alluſionẽ quæ pulchre apud Græcos appa ret quũ dicunt λόγος καὶ ἄλογος, hoc ẽ, uerbũ ſiue ratio, & irrationalis.*

CAPVT SECVNDVM DE PASTORIBVS IN AGRO DEGENTIBVS.

ET paſtores erant in ea regione in agro degentes & excubãtes excubias noctis ſuper gregem ſuum.) Verbum ἀγραυλεῖν quidam interpretantur ἐν ἀγρῷ αὐλεῖν in agro tibia canere ſiue fiſtula vti. Alij vero ἐν ἀγρῷ αὐλίζεσθαι, in agro degere, ſiue pernoctare.

Et ecce angelus domini adſtitit illis, & claritas domini circumfulſit illos.) Claritatem domini intellige hic diuinum lumen. Circumfulſit autem illos vt angelum domini eſſe ſcirent eum qui illis adſtaret.

Et timuerunt timore magno.) Propter viſionis nouitatem.

Dixitq; illis angelus, Ne timueritis. Ecce annuntio uobis gaudium magnum, quod erit omni populo.) Quod autem ſit nuntium audito.

Quia natus eſt uobis hodie ſaluator, qui eſt Chriſtus dominus in ciuitate Dauid.) Natus eſt vobis in ciuitate Dauid ſaluator qui eſt Chriſtus, vtpote vnctam habens humanitatem ſuam diuinitate. Dominus autem, vtpote Deus. Scribis vero & phariſæis non annũtiauit hoc gaudium: quũ enim peruerſi eſſent & inuidi, non erant credituri: ſed paſtoribus, qui verſutia ac inuidia carebant, quique veterem patriarcharum viuendi modum apprehenderant. Quia etiam paſtor ac dux factus eſt populi, paſtoribus primum ea quæ de ſe erant myſteria manifeſtauit. Significatur quoque & aliud: quod videlicet paſtoribus rationalium ouium

diuina myſteria primum ante alios reuelantur.

Et hoc uobis ſignum.) Hoc vobis argumentum quod vera dicam.

Inuenietis infantem faſcijs inuolutum iacentem in preſepe. Faſcijs alligatū vt faſcias noſtrorum ſoluat peccatorum. Iacebat autem, vt eos qui in peccata ceciderant erigeret.

Et ſubito facta eſt cum angelo multitudo cœleſtis militiæ.) Facta eſt cū angelo, id eſt, coniuncta eſt illi angelo.

Laudantium Deum.) Laudes canentium vni ſanctę trinitatis diuinitati, propter ordinatam hominum ſalutem.

Et dicentium, Gloria in altiſſimis Deo.) Laus in cœlis Deo.

Et in terra pax.) Vt hæc hymno ſiue laudi correſpondeat. Quia & in terra pax facta eſt, quæ in cœlis verſabatur, hominibus pacē iā ad Deum habentibus. Vel quia etiam in terra Dei filius apparuit, q̄ eſt pax mundi, mediator Dei & hominum factus: qui pacificauit terreſtria cœleſtibus, diſſidentia coniungens, eosque qui inuicem hoſtes erant reconcilians. Vel, Et in terra pax: quia omnipotente Chriſto nato, bellum omne diſſolutum eſt: omnibus ſimul gentibus Romanorum ditioni ſubiectis.

In hominibus beneplacitum.) In hominibus nunc eſt quod olim patris erat beneplacitum: hoc autem eſt vt incarnaretur Dei filius, ac ſaluaretur homo perditus. Nunc enim completum eſt quod olim illi beneplacuit, ſiue quod definiuit aut voluit.

Et factum eſt poſtquam diſceſſerunt ab illis angeli in cœlum, & homines paſtores dixerunt inter ſe inuicem: Tranſeamus iam uſque Bethlehem, & uideamus hanc rem quæ accidit, quam dominus notam fecit nobis. Videamus rē, hoc eſt inquiramus factū, de nato nobis hodie ſaluatore. Inquiramus aūt hoc, per datū nobis ſignū.

Et uenerunt feſtinantes, & inuenerunt Mariam & Ioſeph ac infantem iacentem in preſepe. Quum uidiſſent autem cognouerunt de uerbo quod dictum erat eis de puero hoc. Cognouerunt ſiue certiores facti ſunt de verbo quod dictum erat eis de puero hoc, quod natus erat populo ſaluator.

Et omnes qui audierunt, mirati ſunt de his quæ dicta erant ipſis a paſtoribus. Statim enim annuntiauerunt Ioſeph & matri pueri quęcunque dicta erant ipſis ab angelo, & de multitudine cœleſtis militiæ. Nec his ſolū, verum etiam omnibus quibus occcurrebant, qui etiam mirabantur de his quæ audiebant.

Potius tamen διεγνώρισαν hoc eſt, notū fecerunt, Vel diuulgauerunt, ob id potiſſimum quod proximus ſequitur, Et omnes q̄ audierūt, mirati ſūt. & cæte.

Maria autem conſeruabat omnia uerba hæc. Quę a paſtoribus dicta erāt. Conſeruabat autem apud ſeſe.

Conferens in corde ſuo. Examinans hæc apud ſeipſam, & comparans ad Gabrielis ab exordio ſalutationem, ac ſine ſemine conceptū, & abſq; doloribus puerperium, partumq; ſine corruptione: & paulatim certitudinem ſuſcipiebat perfectiorem.

Et reuerſi ſunt paſtores glorificantes ac laudantes Deum ſuper omnibus quæ audierant & uiderant, ſicut dictum eſt ad ipſos. Reuerſi ſunt ad gregem ſuum.

¶ *Quumque completi eſſent dies octo ut ipſe puer circuncideretur, & uocatum eſt nomen eius Ieſus: quod uocatum eſt ab angelo, priuſquam in utero conciperetur.* Quemadmodū apud nos ſacerdotes, q̄n baptizant, tūc etiā nomen imponunt: ita et apud

apud Hebręos qñ circuũcidunt, tũc etiã nomẽ imponunt. Dubitabit aũt aliquis, quare Chriſtus circũciſus eſt, q circũciſioni finẽ erat impoſiturus? Cui reſpondendũ eſt ꝙ hoc ſecundũ diſpenſationẽ actũ eſt. Niſi enĩ circũciſus fuiſſet, nequaꝗ eius doctrina ſuſcepta fuiſſet, ſed oĩno repudiata, tanꝗ alienigenæ: neqꝫ credidiſſet quiſpiã ipſum eſſe Chriſtum, de ſemine Abraham expectatũ. Oẽs enim qui ab Abrahã deſcendebãt, ſigillũ ac ſignum habebant circũciſionis quę diſtinguebat illos ab aliis gẽtibus. Ob hoc itaqꝫ circũciſus ẽ. Legẽ etiã in hoc adimplẽs, ſicut in aliis quoqꝫ pręceptis legalibus: ne legis trãſgreſſor videretur. Hãc aũt ceſſare facit, & valde rationabiliter: Hebreorũ enim circũciſio Chriſtianorũ baptiſma figurabat, ac pręſignabat. Quemadmodũ enĩ illa ſignabat eos, & ab oĩ gẽte diſtinguebat: ita & hoc Chriſtianos †. Oportebat aũt ceſſare figurã, veniẽte exẽplari: & quieſcere ſignũ, adhibito ſignificato. Nã hoc ꝑ ſeipſum adimplet: & ſuperfluũ ẽ, quicqd reliquum eſt. †

† *Et ſicut illa ſuperfluã amputat corporis particulã, ita & hoc amputat peccatũ ſuperfluũ.* †

¶ *Et quando completi ſunt dies purgationis eorum iuxta legem Moſi.* Lex quidẽ Dei erat, vtpote ab eo data. Dicebat aũt & Moſi tanꝗ ab eo ſcripta. Iubebat aũt, vt quę ſemen ſuſcepiſſet ac peperiſſet maſculũ, impura haberet vſqꝫ ad quadraginta dies. Hoc aũt ordinabat ad requiẽ matris, ne ſtatim viri ſuis, quę peperiſſent, vxoribus cõmiſcerent: nondũ curato labore, qui parientes conſequit. Verũ Dei genetrix huic certe legi ſubiecta nõ erat, eo ꝙ ſemen non ſuſceperat: obediuit tamẽ, ne legẽ tranſgredi videretur. Purgationis aũt eorũ, puta matris pueri ac ſponſi eiꝰ: appropriabant enim & viris purgationes vxorum ſuarum. Leuit. 12.

Adduxerunt illum Ieroſolyma, ut ſiſterent eum domino: ſicut ſcriptum eſt in lege domini: Omne maſculinum adaperiens uuluam, ſanctum domino uocabitur.) Siſterent ſiue adferrent dño in tẽplum qđ erat Ieroſolymis. Scriptũ erat enĩ in lege: Omne maſculinũ adaperiẽs vuluã: primũ videlicet, hoc ẽ primogenitũ: ſanctũ dño vocabit: ſiue, ſeparatũ dño vocabitur. Conſecrabant aũt Hebræorũ primogenita Deo, quia olim primogenita Aegyptiorũ morti tradidit pro libertate Hebręorũ. Sed hæc quidẽ primogenita iã aptam adaperiũt vuluam: aperit enim in viri cõgreſſu, qñ ſemẽ infundit. Solꝰ aũt Chriſtus nondũ apertã ſupernaturaliter aperuit, & clauſã naturaliter ſeruauit: qa etiã ſolus hic ꝓprie ſanctꝰ eſt dño, & ſecundũ diuinitatem, quia filius eius: & ſecundum humanitatẽ, vtpote vnitus filio eius. Itaqꝫ licet propter dictam cauſam de omnibus primogenitis pręſens verbum ſtatutum eſt, ſolum tamen Chriſtum directe reſpicit. Exod. 13. Numer. 8.

Et ut darent hoſtiam ſecundum quod dictum eſt in lege domini, par turturum, aut duos pullos columbarum.) Adduxerunt eum inquit, vt ſiſterent domino ſicut dictum eſt, & vt darent hoſtiam pro eo, illa ſcilicet quæ dicta ſunt. Iuſſit enim lex vt darent par turturum, propter pueri temperãtiã: eſt enim turtur animal caſtiſſimũ: aut duos pullos columbarum, propter eius fœcunditatem: columba namqꝫ fœcundiſſima eſt. Erant autem & hęc & illa duplicia. Vnum enim offerebatur in placationẽ, alterum in oblationem. Verum ſicut Chriſti mater prædictę legi ſubiecta non erat, ſic nec ipſe pręſenti. Leuit. 12.

CAPVT

CAPVT TERTIVM DE SIMEONE.

ET ecce erat homo in Ieruſalem, cui nomen Simeon: & homo hic iuſtus & pius, expectās conſolationem Iſrael.) Id eſt, reuocationem, redemptionem Iſraelitici populi a ſeruitute. Expectabat autem hanc ex libris propheticis Chriſtum annuntiantibus, qui noui Iſraelitici populi reuocatio eſt, reuocans eum ab erroris ſeruitute.

Et ſpiritus ſanctus erat ſuper eum.) Spiritus ſanctus prophetię. Nō erat aūt ſacerdos, vt mihi interim videtur: alias enim & hoc omnino manifeſtaſſet euangeliſta tanquam magnam viri dignitatem.

Et reſponſum acceperat a ſpiritu ſancto, non uiſurum ſe mortem priuſquam uideret Chriſtum domini.) Legens enim quodā tēpore prophetias quæ de Chriſto erāt, quū inueniſſet ꝙ Deus incarnādus eſſet, ad ſupernaturale myſterium tanquam homo anhelabat: ideo etiam oraculū ſiue reſponſum accepit, ſe non moriturum, donec ipſe Chriſtum oculis videret corporeis. Chriſtum autem domini dixit, propter eius ad patrem ſimilitudinem. Dominum enim intelligit nunc patrem.

Et uenit per ſpiritum in templum.) Motus a ſpiritu ſancto.

Et quum inducerent parentes puerum Ieſum, ut ipſi facerent iuxta conſuetudinem legis pro eo: & ipſe accepit eum in ulnas ſuas.) Statim enim cognouit eū perſpicaciſſimis oculis.

Et benedixit Deum.) Qui incarnatus erat.

Et ait: Nunc dimittis ſeruum tuum domine ſecundum uerbum tuum.) Nunc omnino me abſoluis a vita, quemadmodum olim dixeras mihi requirenti de tua incarnatione.

In pace.) In pace cogitationum. Nunc enim quę me turbabāt de diuina incarnatione cogitationes pacificatæ ſunt. Vel, In pace intrepiditatis: quia deinceps mortē non metuam, propter profundam ſenectutem. Vel, In pace gaudij, quia deinceps nō contriſtabor propter libertatem Iſraelis: iam enim vidi liberatorem.

Quia uiderunt oculi mei ſalutare tuum.) Nunc dimittis me, inquit, quia vidi incarnationem tuam: hanc enim vocat Salutare, vtpote pro hominum ſalute factam.

Quod paraſti ante faciē omniū populorū.) Quod ſalutare diſpoſuiſti corā oībus, vt oībus manifeſtū eſſet, nō Iudęis tantū, verū etiā alijs gētibus.

† *Lumen † ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tuæ Iſrael.)* Lumen: qđ gentibus errore cęcis viſum reſtituat. Reuelationē enim vocat viſus reſtitutionem. Ad gloriā id quidē & nominis celebritatem populi tui Iſraelitici. Nam gloria illorum eſt quod ſecundum humanitatē ſis ab eis progenitus. Et vere ſalutaris incarnatio, gentes quidem illuſtrauit illuſtratione diuinę cognitionis ac virtutis: Iudęos vero glorificauit, quia cognatus eorum fieri dignatus eſt.

† *† O qui uere lumen & es & diceris, ad reuelationem gentium, ad manifeſtationem affectuum, ad increpationem dæmonum: & gloriam populi tui Iſraelis, noui uidelicet: in quo per te eſt deſtructio malorum quæ ſunt præter naturam, & poſſeſſio bonorum quæ ſunt ſecundum naturā, & acquiſitio bonorum, quæ ſunt ſupra naturam. Vel, uirtus & cognitio diuinitatis.*

Et erant

Et erant Ioſeph & mater eius admirantes ſuper his quæ dicebantur de illo.) Mirabantur, non quod tunc primum de illo audiſſent, ſed quod prēter ea, quę prius didicerant adhuc mirabiliora percipiebant.

Et benedixit eis Simeon, & dixit ad Mariam matrē eius, Ecce ſitus ē hic in caſum† & in erectionem multorum in Iſrael.) In caſum his qui ad ea offendunt quæ hominis ſunt, qui cadunt in incredulitatē diuinitatis eius: erectionem vero his qui adhęrent rebus quę Dei ſunt. Situs ē autem vtpote lapis angularis coniungens ad ſeipſum duos populos, veterem ac nouum. Nā & p̄ Ieſaiam prędixit Deus, Ecce pono in Sion lapidē offenſionis Ieſaiæ. 8. & petram ſcandali.

† *In caſum quidem carnis ſiue carnalis prudentiæ & affectionum ac cogitationum malarū & dæmonum ac legis literalis. Erectionem uero ſpiritus ſiue ſpiritualis prudentiæ ac naturaliū potentiarum, uirtutisq; & cognitionis ac legis ſpiritualis.*

Et in ſignum cui contradicitur.) Et in miraculum cui ab infidelibus contradicitur, ſiue contradictionem ſuſtinens: miraculū enim erat, vtpote neq; homo tantum, neq; Deus tantū, ſed Deus ſimul & homo (qđ Gręce vnico dicitur vocabulo θεάνθρωπος) ideoq; quaſi rei quę ſupra naturam eſt contradicunt ij, qui omnia ſecundum naturam inquirunt, nec quicq̄ ſupernaturale intelligere poſſunt. Quidam vero, Signū cui cōtradicitur, dicūt crucifixionē: ſignum quidē, quaſi ſymbolum amoris erga homines: nam hanc propter homines ſuſtinuit: huic vero ab infidelibus contradicitur, vtpote rei probroſę.

Et tuam ipſius animam penetrabit gladius.) Gladium nominauit dolorē acutiſſimū maximeq; diuidētem, qui penetrauit cor matris Dei, dū filius eius cruci affixus eſt. De hoc enim cruciatu nunc vaticinatus eſt.

Vt retegantur ex multis cordibus cogitationes.) Eorum qui ſuſpicabant̄ hanc non eſſe illius matrem. Sicut enim multi ad ea reſpicientes quæ hominis ſunt, dicebant hominem tātum eſſe filium Mariæ: ita rurſum alij attendentes ad ea quę diuinitatis eius erant, ſuſpicabantur quod eſſet tantum Deus, nec eſſet hæc mater eius: tunc autem intuentes eam amare dolentem, ac plurimum lugentem, naturęq; cedere, crediderunt quod mater eſſet eius: & retegebant ſiue prodebant cogitationes cordium ſuorum, quę a ſuſpitione proceſſerant.

CAPVT QVARTVM DE ANNA PROPHETISSA.

E*T erat Anna propheti ſſa filia Phanuel de tribu Aſer: hæc proceſſerat in diebus multis.*) Prouectæ admodum ætatis ſiue anus.

Et uixerat cum uiro annis ſeptem a uirginitate ſua. Et hæc uidua erat ferme annorum octoginta quatuor: quæ non diſcedebat de templo, ieiunijs ac orationibus ſeruiens nocte ac die) Ob hoc enim prophetica etiam gratia dotata fuit, quia non diſcedebat de tēplo, ieiunijs & obſecrationibus Deo ſeruiens nocte ac die.

Et hæc ipſa hora ſuperueniens uiciſſim confitebatur domino.) Gratias agebat Deo incarnato.

Ac loquebatur de eo omnibus qui expectabant redemptionem in Ieruſalem.) Loquebatur de eo, quod hic eſſet redēptio. Verū Simeon quidē figura

erat

erat veteris teſtamenti, Anna autem noui: inter quos medius poſitus Chriſtus, illud abſoluebat, hoc vero retinebat: oſtendens quod vetus quidem ceſſat, nouum autem viuit.

Et ut perfecerunt omnia quæ ſecundum legem domini erant, reuerſi ſunt in Galilæam, in ciuitatem ſuam Nazaret.) Omnia quę erant circa pueri præſentationem, ac circa hoſtias de quibus iubebat lex. Quęre autem primo capite euangelij ſecundum Matthæum dicti illius expoſitionem: Ecce angelus domini apparet in ſomnis Ioſeph dicens, Surge & accipe puerum & matrem eius, & fuge in Aegyptum.

Matth. 2.

Puer autem creſcebat & corroborabatur ſpiritu, plenus ſapientia, & gratia Dei erat ſuper illum.) Quo ad humanitatem hæc omnia intellige. Tanquam puer enim creſcebat ętate: corroborabatur autem aduerſus malitiam, ſpiritu, ſiue vnita ſibi diuinitate. Nam ſpiritus vocat̃ & diuinitas: implebatur vero ſapientia, tãquam diuinitati vnitus: gratia quoq; vniti ſibi Dei erat ſuper illum, quæ ipſum moderabatur, regebat & componebat. Vel etiam alio modo. Corroborabatur ſpiritu, videlicet ſancto, gratia autem Dei ſiue patris erat ſuper illum. Sicut enim incarnatus eſt ex patris beneplacito, ac ſuperueniente ſpiritu ſancto: ita etiam cõuerſabatur ac operabatur per beneplacitum patris & cooperationẽ ſpiritus ſancti.

Et ibant parentes eius quotannis Ieroſolyma in die feſto paſchæ. Et quum factus eſſet annorum duodecim, aſcendentibus illis Ieroſolyma ſecundũ conſuetudinem diei feſti, conſummatiſq; diebus, quum ipſi redirent, remanſit puer Ieſus in Ieruſalem.) Finitis dieb9, videlicet die feſto paſchæ, diebusq; azymorum. Remanſit autem ſiue relictus eſt in Ieruſalem volens commiſceri doctoribus.

Et non cognouit Ioſeph & mater eius.) Iuxta diuinam prouidentiã hoc factum eſt, ne prohiberent eum quaſi puerum & ſine literis +.

Ex his uerbis, ſimulque & ab ijs quæ paulo poſt habentur ſuper eo uerbo, Et uiſo eo obſtupuerunt, apparet autor ſentire, quod uirgo hoc tempore non cognouerit Ieſum fuiſſe Deum: non tamen ita ſentit, quod patet ex illius dicti enarratione: Et mater eius conſeruabat omnia uerba hæc in corde ſuo, quod paulo poſt prædicta ſequitur.

Exiſtimantes autem illum eſſe in comitatu, uenerunt itinere diei, & requirebant illum inter cognatos & notos. Quumque non inueniſſent eum, reuerſi ſunt in Ieruſalem quærentes illum. Et factum eſt poſt tres dies, inuenerunt illum in templo ſedentem in medio doctorum.) Vnum quidem diem conſumpſerunt, quando venerunt itinere diei, & requirebant illum inter cognatos & notos: alterum quando non inuento eo reuerſi ſunt in Ieruſalem quærentes illum: circiter tertiũ vero tandem inuenerunt illum. In templo inuenitur Chriſtus, ſiue in ſacro loco, & in ſacro negotio, ac in ſacro homine.

Audientem illos, & interrogantem eos.) Audientem & interrogantem de legalibus, vt a puero intelligentia eius cognita foret. Timeam9 ergo qui præceptores ſumus, quoniam in medio noſtrum eſt Chriſt9, attendens quo pacto doceamus.

Stupebant autem omnes qui audiebant eum ſuper intelligentia & reſponſis eius.) Oportebat enim hoc fieri, vt quum poſtea doceret, facile ab illis reciperetur.

Et uiſo eo

Et uiſo eo obſtupuerunt.) Ioſeph videlicet & mater eius. Obſtupuerunt autem, non propter intelligentiam tantum & reſponſa illius, verum etiam propter audaciam.

Et dixit mater eius ad illum, Fili cur feciſti nobis ſic? Ecce pater tuus & ego dolentes quærebamus te.) Patrē, Ioſeph nominauit, vtpote ſpōſum ſuū, & illiꝰ nutritium. Dolentes autem quęrebant illum, propter longam morā et deſideriū. Si quis ergo prę deſiderio dolens quęrat eū, inueniet illum.

Et dixit ad illos: Quid eſt quod me quærebatis?) Quaſi errantem videlicet: Deus enim non errat.

Neſciebatis quod in his quæ patris mei ſunt oportet me eſſe?) Id ē, in domo patris mei. Dicebat autem de templo, qđ Deo patriq́ ſuo a Solomone ędificatum erat. Verum mater eius de adoptiuo patre loquuta fuerat: ipſe autem eum qui natura ſibi pater erat manifeſtabat

Et ipſi non intellexerunt uerbum quod loquutus eſt illis.) Quod erat de templo.

Et deſcendit cum eis, uenitq́ Nazaret, & erat ſubditus illis.) Docēs vt ſubditi ſimus, nō ſolū naturalibus parentibus, verum etiam adoptiuis.

Et mater eius conſeruabat omnia uerba hæc in corde ſuo.) Quæ de templo dixerat ac ſimilia, tanquam verba non ſimpliciter pueri, ſed etiam filij Dei. Conſeruabat autem examinans apud ſeſe, vtpote quę non vulgariter dicta erant.

Et Ieſus proficiebat + ſapientia & ætate ac gratia apud Deum atque homines.) + Tanquā puer lege humanę naturæ paulatim ad hęc proficiebat. Nam vt Deꝰ omnino perfectus erat.

+ *Gregor. Theolo. Proficiebat inquit ut ætate, ita & ſapientia & gratia. Non hæc accipere oportet per augmentum? Quid enim? Num qui ab initio perfectus erat, perfectior fieri poterat? ſed quod hæc paulatim denudaret ac demonſtraret.* +

Anno uero decimoquinto principatus Tiberij Cæſaris.) Poſt prędictum Cap. iii. Auguſtum Tiberius fuit Cæſar Romanorum, hoc eſt, Imperator. Tūc enim Cęſar rege maior erat: poſtea vero Cæſaris dignitas depreſſa ē. Significat autem euangeliſta & tempus Cæſaris qui tunc imperabat, & pręſidum, more hiſtorię, Id enim hiſtoricis mos erat.

Pontio Pilato præſide Iudææ, Tetrarcha Galilææ Herode, Philippo autem fratre eius Tetrarcha Ituræa & Trachonitidis regionis, & Liſania Abilenes Tetrarcha.) De his accurate dictum eſt capite ſecundo euangelij ſecundum Matthæū, Matth. 2. vbi de Ioſeph dicitur, Audiens autem quod Archelaus regnaret in Iudęa pro Herode patre ſuo timuit illo ire.

Sub pontificibus Anna & Caiapha.) Atqui eo tempore ſolus Annas pontifex erat: Caiaphas enim pōtifex factus eſt circiter annū quo crucifixus eſt ſaluator. Verum euangeliſta coniunxit & Caiapham tāquam adiutorem. Erat enim gener eius, & communem inter ſeſe gubernationē habebant, veluti diximus ſexageſimoquinto iuxta Mat Matth. 26. thęum capite, vbi de Petro dicitur. Et ingreſſus intro ſedebat cum miniſtris. Siquidem etiam Annas poſtmodum opitulabatur Caiaphæ in pontificatu ipſius.

CAPVT

CAPVT QVINTVM DE VERBO QVOD FACTVM EST AD IOHANNEM.

F*Actum eſt uerbum Dei ſuper Iohannem Zachariæ filium in deſerto, & uenit in omnem regionem, quæ circa Iordanem erat.*) Quære tertio capite euangelij ſecundum Matthæum dictum illud, In diebus illis venit Iohannes Baptiſta prædicans in deſerto Iudææ: & lege totam illius verbi enarrationem.

Prædicans baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem peccatorum.) De his manifeſte dictum eſt in proœmio euangelij ſecundum Marcum, vbi dicitur, Fuit Iohannes baptizans in deſerto, & prędicans baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem peccatorum.

Marci. 1.

Ieſaiæ. 40. *Sicut ſcriptum eſt in libro ſermonum Ieſaiæ prophetæ dicentis: Vox clamantis in deſerto +, Parate uiam domini, rectas facite ſemitas eius.*) Hæc prophetæ verba declarata ſunt tertio capite euangelij iuxta Matthęum. Quæ vero ſequũtur, prophetia eſt docens, quod æquabit Chriſtus inęqualitatem mundi, tortuoſitatem ac aſperitatem hominum corrigens, ac delens aratro euangelicorum præceptorum. Ait enim.

Math. 3.

+ *Deſertum eſt hic mundus aut humana natura, ſiue cuiuſque anima propter infructuoſitatem bonorum, quæ a ueteri tranſgreſſione prouenit. Vox autem clamantis dicitur morbi ſenſus, quaſi per conſcientiam clamans contra ea quæ quiſque deliquit, arguendo cordis occulta, & adhortando ad reſipiſcendum, & etiam ad parandum uiam domini. Præparatio autem eſt morum & cogitationum ad melius mutatio. Via uero domini, eſt uita quæ uirtuti ſecundum Deum innititur. Semitæ quoq; uaria ſunt ſtudia ſecundum Deum. Has rectas faciunt, qui recte atq; irreprehenſibiliter uirtutem ſectantur. Bonum enim, inquit, nõ eſt bonum, niſi recte & bene fiat.*

Deut. 16.

Omnis uallis + implebitur, & omnis mons + & collis deprimetur.) Vallis et mons ac collis loca ſunt inęqualia & acceſſu difficilia. Significantur autem per vallem præfracti & ad prauitatẽ alliciętes; vallis enim pręrupta eſt. Per mõtem & collem elati, duri, ac infructuoſi ad virtutem. Impletur autem omnis vallis, iniecto eo quod deerat, videlicet pietate ac virtute: deprimitur vero omnis mons & collis, ablato ſuperfluo, puta impietate ac prauitate. Quod autem dicitur Omnis, etſi vniuerſale ſit, ſæpius tamen apud Hebręos non vniuerſum ſignificat, ſed ſimpliciter multitudinem. Poteſt & alio quoque modo vallis quidem illos innuere, qui in profundum perditionis deiecti ſunt: qui implebũtur ꝑ euangelicam prędicationem. Mons & collis, elatos dęmones, qui deprimentur & euertentur a Chriſto.

+ *Vallis eſt cuiuſque caro, quæ multo ac uehementi fluxu affectionum, in modum torrentis demiſſa, ſpiritualem animæ continuitatem ac coniunctionem ad Dei colligantis legem diuidit. Poteſt autem & anima uallis intelligi, quæ frequenti ac ueloci malarum cogitationum defluxu cauatur, & ſpiritualis planitiei pulchritudinem per prauitatem abijcit. Omnis ergo huiuſmodi uallis per eos implebitur, qui uiam domini parant, hoc eſt, ad debitum ſtatum perueniet, per prauitatis & ignorantiæ abiectionem, & uirtutis ac ſcientiæ adiectionem, recipietq; decentem naturalium uirtutum ornatum.*

+ *Mons eſt ſcientia omnis falſi nominis, elata contra ueram Dei ſcientiam. Collis uero ẽ*

omnis

omnis iniquitas, contra uirtutem erecta. Aut mons ſignificat ſpiritus, qui falſam producūt ſcientiam: Collis uero eos qui operantur malitiam, qui omnes deprimentur, deijcientur, diruentur, & auferentur per contrariam ſcientiam, & oppoſitam uirtutem. Item alio quoq; modo, qui falſæ ſcientiæ habitum in ueram ſcientiam, & prauitatis efficaciam in actum uirtutis immutauerit, hic per montium & collium ſubuerſionem, uallium concauitates repleuerit.

Et obliqua fient directa: & aſperæ fient uiæ planæ + .) Obliqua ſunt vię peruerſæ hominum, & aſperę viæ, opiniones ipſorum: hæc fient recta & plana, ita vt per ea æquabiliter pergant ad Chriſtū. Aut etiam obliquitas & aſperitas prauitatis, in rectitudinem & planitiem virtutis immutabitur. Vel alio quoque modo obliquitas & aſperitas veteris legis, in rectitudinem ac perfectionem euangelij conuertetur. Veteris quidem legis obliquitas, erat obſcuritas ac varietas: aſperitas vero, auſteritas & incompaſſibilitas. Rurſus euangelij rectitudo eſt claritas ac ſimplicitas: lenitas autem, manſuetudo & compaſſibilitas. +

+ *Obliqua ſunt ſenſuum motiones quæ præter naturam fiunt: directa uero, ſecundum naturam. Rurſum aſperæ uiæ ſunt tentationum impetus, quæ nobis inuitis accidunt: planæ autē ſunt attractiones, quæ per has fiunt in patientia & gratiarum actione: explanat enim & mutat laborioſitatem illarum, gratiarum actio cum patientia. Obliqua uero manifeſtius dici poſſunt tentationes uoluntariæ, quæ per uoluptatē accidunt: eſt enim uaria & mutabilis uoluptas. Aſperæ autem uiæ dicuntur, quæ per dolorem inuitis nobis accidunt.* +

Et uidebit omnis caro ſalutare Dei.) Salutare lumen euangelij, vel ſalutarem incarnationem, quæ ambo pręparauit Deus ante faciem omnium populorum.

Dicebat autem populis qui egrediebantur ut baptizarentur ab eo: Progenies uiperarū, quis ſubmonſtrauit uobis ut fugeretis a uentura ira?) Hæc etiam ſcripſit Matthæus capite tertio ſui euangelij, & in eo declarata ſunt.

Facite ergo fructus pœnitentiæ dignos, & ne cœperitis dicere apud uoſipſos, Patrem habemus Abraham: dico enim uobis, quod poteſt Deus ex lapidibus his ſuſcitare filios ipſi Abrahæ.) Similiter & hæc.

Iam autem & ſecuris ad radicem arborum poſita eſt. Omnis ergo arbor quæ non facit fructum bonum, exciditur, & in ignem mittitur.) Pari modo & hæc: quære ergo ibi omnium enarrationem.

CAPVT .VI. DE HIS QVI IOHANNEM INTERROGABANT.

E*T interrogabant eum turbæ dicentes, Quid igitur faciemus?)* Iuſſi facere fructus pœnitentia dignos interrogant.

Reſpondens autem dicit eis: Qui habet duas tunicas tradat non habenti.) Tradat nullam omnino habenti; aut habenti quidem, ſed inutilem.

Et qui habet eſcas, ſimiliter faciat.) Per traditionem veſtis ac cibi inducuntur hi ad pauperum ſubſidium, communicationem & mutuum amorem. Nihil ergo nunc quod grauius eſſet, illis pręcipit: ſciens quod non multo poſt Chriſtus euangelica ſtabiliturus eſſet præcepta.

Venerunt autem & publicani ut baptizarentur, & dixerunt ad eum, Præceptor quid faciemus? Ille autem dixit eis: Nihil amplius q̄ quod conſtitutum eſt uobis exigite.) Habebāt

Habebāt eni cōſtitutū de exactiōībus, de q̄titate & qualitate exactorū.

Interrogabant autem & milites dicentes: Et nos quid faciemus? Dixitque illis: Neminē concutiatis, neque calumniemini. Concutiebant enim & calumniabantur multos quaſi a Cæſare deficientes aut inſidiatores: eo quod vitam turpiter quæſtuoſam ducerent.

Et contenti eſtote ſtipendijs ueſtris. Teſſeris frumentarijs. Omnes ergo admonebat diuerſimode vt expediebat, perfectiorem doctrinā Chriſto relinquens.

Expectante autem populo.) Suſpicante. deinde interpretat̄ verbū.

Et cogitantibus omnibus in cordibus ſuis de Iohanne, num ipſe eſſet Chriſtus. Reſpondit Iohannes omnibus.) Cogitantibus omnibus, num ipſe eſſet Chriſt⁹, quem prophetæ annuntiabant. Obſtupefaciebat enim eos conuerſatio ac ſermo ipſius. Sciens autem Iohannes hanc eorum opinionem acumine ſui ſpiritus, reſpondit illam corrigens.

Dicens, Ego quidem aqua baptizo uos: uenit autem is qui me fortior eſt, cuius non ſum idoneus, ut ſoluam corrigiam calceamentorum eius†.) Dictum eſt & de his capite tertio euangelij iuxta Matthęum. Lege quoque in prooemio ſecundū Marcum enarrationē illius verbi, Venit is qui me fortior ē poſt me.

† *Quod Iohannes ait, Non ſum dignus ut ſoluam corrigiam calceamentorum eius: quantū ad manifeſtiorem intelligentiam, ſignificat ſe non eſſe dignum, qui uel numerari dignus ſit poſtremus eius ſeruus. Quantum autem ad reconditum ſenſum duo calceamenta domini ſunt, duæ eius peregrinationes, puta a cœlo in terram, & a terra ad infernum. Harum enim peregrinationum modos nemo poteſt ſoluere, ne ſi Iohanni quidem ſit ſimilis. Quis enim poterit dicere, aut quo modo ſit incarnatus, aut quo modo ad infernum deſcenderit.*

Ipſe uos baptizabit in ſpiritu ſancto & igni†.) Prędicto tertio capite euangelij ſecundum Matthæum. etiam de eo inuenies.

† *Baptizat Chriſtus in ſpiritu ſancto fideles, in igne uero infideles: & illud quidem in præſenti uita, hoc autem in futura.*

Cuius uentilabrum in manu ipſius, & purgabit aream ſuam, & congregabit frumentū in horreum ſuum, paleas autem comburet igni inextinguibili.) Hæc etiam ſcripſit Matthęus, & ſimiliter enucleata ſunt tertio capite euangelij ipſius.

Multa quidem & alia exhortans nuntiabat populo.) Multa pręterea & alia de Chriſto annuntiabat populo, adhortans vt ad eum accurrerent, & in eum crederent qui iam veniebat. Vel, Multa de ſalute illorū adhortans eos, vt pœniteret ipſos ac reſipiſcerent.

Herodes autem Tetrarcha quum argueretur ab eo de Herodiade uxore fratris ſui, & de omnibus malis quæ fecerat Herodes: addidit & hoc ſuper omnia, & recluſit Iohannem in cuſtodia.) Poſtq̄ videlicet baptizatus fuerat Chriſtus. Dictū ē aūt de

Mat. 14. Iohannis incarceratione viceſimoquinto capite euāgelij ſecundū Mat.

Factum eſt autem quum baptizatus eſſet ab eo populus, ut baptizato Ieſu ac orante, aperiretur cœlum, deſcenderetq; ſpiritus ſanctus corporali ſpecie quaſi columba ſuper eum, & uox de cœlo fieret dicens, Tu es filius meus meus dilectus, in te mihi complacitum eſt.) Baptizatus orabat docens eos qui baptizati ſunt orare. Spiritus ſanctus autē corporali ſpecie deſcendit, vt oculis corporalibus hominū videri poſſet: & etiā in honorē corporis Chriſti. Sed de eius baptiſmate planius ſcripſit Matth. tertio cap. & ibi ſunt oīa ad verbū explanata.

Et ipſe

Et ipſe Ieſus erat ferme annorum triginta.+) De his pulchre dictum ē in principio dicti tertij capitis vbi habetur. Venit Iohannes Baptiſta prædicans in deſerto Iudææ. +

+ *Tricenarius hic numerus & temporis & naturæ ſenſibilis, naturæq; intelligibilis, creatorē ac gubernatorem inducit dominum. Temporis quidem per ſeptem, tempus enim per ſeptem dies procedit. Naturæ autem ſenſibilis per quinque: ſunt enim quinque ſenſus. Naturæ uero intelligibilis per octo: paulūlum enim ſupra tempus, quod per ſeptem procedit, eſt intelligibilium generatio. Gubernatorem uero per decem, propter denarium præceptorum numerum, qui homines ad beatitudinem inducit: Aut ideo, quia litera iota quæ decem ſignificat, principium eſt humanæ appellationis domini, ſcilicet nominis ἰησοῦς. Coniungens itaq; ſeptem quinque octo & decem, triceſimum efficies numerum, qui prædictas res myſtice ac ænigmatice deſignat.* +

Incedens.) Veniens, ſeſe demonſtrando ad populum manifeſta conuerſatione, per ſigna videlicet & doctrinam.

Vt putabatur, filius Ioſeph.) Vt putabatur a Iudæis, vt enim veritas habebat, non erat filius eius. Vbi autem de Ioſeph fecit mentionē, aſcendit & ad patrem Ioſeph, deinde etiam ad auum eius, & ad proauū ac abauum: & ita conſequenter regrediens aſcendit vſq; Adam. Dictum eſt autē de huiuſmodi genealogia in primordijs genealogiæ quæ apud Matthęum eſt, vbi dicitur, Filij Dauid, filij Abrahā: & ibi quęre Matth.1. cauſam diuerſitatis earum.

Qui fuit Eli.) Ioſeph filij Eli. Verum quomodo Matthæus Ioſeph filium dixit Iaacob, Lucas autem nunc filium Eli? Quia mortuo Eli ſine prole, Iaacob qui frater eius ex eadē matre erat, ſumpta illius vxore iuxta legis præceptū, genuit Ioſeph. & fact⁹ eſt Ioſeph lege quidem filius Eli, natura vero filius Iaacob. Itaq; Matthæus naturalem eius patrem ſcripſit, Lucas vero legalem, vtrinq; enim Ioſeph inuenit generis relationem habere a Dauid.

Qui fuit Matthan.) Ipſius Eli filij Matthan+. Sedquomodo rurſum Matthęus Matthan dicit patrem Iaacob, Lucas autem nunc patrem dicit Eli? Quia alius fuit Matthan iſte & alius ille. Matrem ſiquidem ipſius Eli & Iaacob primum duxit in vxorem hic Matthan, de quo Lucas, & genuit Eli: deinde iam viduam duxit hanc Matthan ille qui apud Matthæum ponitur, quum eſſet de eadem tribu, quanquā de alia cognatione, & genuit Iaacob. Eli itaq; & Iaacob ab eadem nati ſunt matre, diuerſis tamen patribus. Reducūt autem genus, Matthan quidem pater Eli ad Reſa filium Zorobabel, Matthā vero pater Iaacob ad Abiud ſimiliter filiū Zorobabel, & vterq; ad Zorobabel, a quo duo hęc genera diuiſa ſunt. Alia quoq; ſimilia in euangeliſtarū genealogiis habentur.

Verā nominū huius genealogiæ orthographiā ad Hebræorū fontē reductā in noſtris annotationibus de uaria exēplariorū lectiōe in huius libri exordio inuenies circa hunc locum.

Qui fuit Leui, qui fuit Melchi, qui fuit Ianna, qui fuit Ioſeph, qui fuit Mattathiæ, qui fuit Amos, qui fuit Naum, qui fuit Eſli, qui fuit Naggæ, qui fuit Naath, qui fuit Mattathiæ, qui fuit Semei, qui fuit Ioſeph, qui fuit Iuda, qui fuit Iohaanan, qui fuit Reſa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri.) Salathiel Matthęus filiū Iechoniæ nominauit, vtpote naturalē eius filiū: Lucas vero nunc filiū Neri tanq̄ legalē. Reducūt aūt & hi genus, Neri q̄dē ad Nathan filiū Dauid, Iechonias vero ad Solomonē filiū ſimiliter Dauid, et rurſus vterq; ad Dauid.

Qui fuit Melchi,qui fuit Addi,qui fuit Coſam,qui fuit Elmodam,qui fuit Er, qui fuit Ioſe,qui fuit ElieZer,qui fuit Ioram,qui fuit Matthat,qui fuit Leui,qui fuit Simeon , qui fuit, Iuda,qui Ioſeph,qui fuit Ionan,qui fuit Eliacim,qui fuit Melea,qui fuit Mainan, qui fuit Mattatha,qui fuit Nathan,qui fuit Dauid,qui fuit Ieſſæ, qui fuit Obed,qui fuit BooZ,qui fuit Salmon,qui fuit Naaſſon,qui fuit Aminadab,qui fuit Aram,qui fuit Eſrom, qui fuit Phares, qui fuit Iuda,qui fuit Iaacob,qui fuit Iſaac,qui fuit Abraham,qui fuit Nachor,qui fuit Seruch,qui fuit Ragau,qui fuit Phaleg,qui fuit Eber,qui fuit Sala,qui fuit Cainan,qui fuit Arphaxad,qui fuit Sem,qui fuit Noe,qui fuit Lamech,qui fuit Mathuſalem,qui fuit Enoch,qui fuit Iared, q fuit Moleleel,qui fuit Cainan,qui fuit Enos,qui fuit Seth,qui fuit Adam.) A nouo Adam incipiens aſcendit generationem texendo vſq; ad veterem.Cauſam autem didiciſti in primordijs genealogiæ quam retexit Matthę⁹ vbi dicitur,Fili Dauid,fili Abraham.

Qui fuit Dei.) Ipſi⁹ Adam qui fuit a Deo. Neq; enim ipſi Adã fuit pater homo,ſed Deus formauit eũ. Videaũt ꝙ a Chriſti inchoans humanitate,ſermonem reduxit ad eius diuinitatem;demonſtrãs Chriſtum vt hominem quidem incepiſſe,vt Deum vero carere principio.

CAPVT .VII. DE TENTATIONIBVS IESV.

Cap.iiii. IESVS *autem plenus ſpiritu ſancto reuerſus eſt a Iordane,& ductus eſt a ſpiritu in deſertũ: ac diebus quadraginta tentabatur a diabolo.)* Plenus ſpiritu ſancto, vt ſciamus quod ſpiritum ſanctum accipimus ĩ diuino baptiſmate.Lege au
Matth.3. tem tertio capite euangelij ſecundũ Matthęũ expoſitionẽ illius dicti, Tunc ductus eſt Ieſus in deſertum a ſpiritu vt tentaretur a diabolo. Scire autem oportet,quod humanitas Saluatoris tanquam magiſtrum habuit ſpiritum ſanctum, non quod vnita ſibi diuinitas non ſufficeret, ſed quemadmodum patris beneplacito incarnatus eſt,ita cooperatione ſpiritus ſancti totius vitę ipſius curriculũ peractũ eſt,vt demonſtraretur quod eiuſdem ſint inter ſe naturæ.

Nihilque comedit in diebus illis: & completis eis poſtea eſurijt. Dixitque ad eum diabolus: Si filius Dei es,dic lapidi huic ut panis fiat. Et reſpondens Ieſus ait illi: Scriptum eſt:
Deut.8. Matt.4. *Non in pane ſolo uiuet homo, ſed in omni uerbo Dei.)* Ibi & hęc omnia ad verbum declarata ſunt.

Et ſubduxit eum diabolus in montem excelſum: & oſtendit ei omnia regna mundi in momento temporis, dixitque ei diabolus: tibi dabo poteſtatem hanc uniuerſam, & gloriam eorum: quia mihi tradita eſt,& cuicunque uolo do eam.Tu igitur ſi prouolutus coram me adoraueris, erunt tua omnia.Et reſpondens dixit illi Ieſus, Abi poſt me ſatana. Scriptum eſt enim,
Deut.6. *Dominũ Deũ tuũ adorabis,& illi ſoli ſeruies.)* Etiam de his oĩbus illo capite manifeſtiſſime dictũ eſt,vbi habetur, Iterum aſſumpſit eũ diabolus in montem excelſum valde.

Duxitq; eũ Ieroſolyma,ac ſtatuit eũ ſuper pinnaculũ templi,& ait illi, Si filius Dei es, mitte teipſum hinc deorſum.Scriptũ eſt enim,Angelis ſuis mandabit de te,ut ſeruet te,et in ma
Pſal.90. *nibus portabunt te,ne quando offendas ad lapidẽ pedem tuum.Et reſpõdens dixit illi Ieſus, Di*
Deut.6. *ctũ eſt,Nõ tẽtabis dominũ Deũ tuũ.)* Similiter & hęc illo capite cõueniẽter explanata ſunt,vbi dicĩ, Tũc aſſumit eũ diabolus in ſanctã ciuitatem.

Quũq; expleuiſſet oẽm tentationem diabolus,diſceſſit ab eo uſque ad tempus.) Dictum eſt & de hoc ibidem,vbi habetur, Tunc dimiſit eũ Diabolus.

Et reuerſus eſt Ieſus in uirtute ſpiritus in Galilæā.) In virtute vnitę ſibi diuinitatis, vel etiā ſancti ſpiritus: vt diſcamus quod qui diabolū vicerit, deinceps confirmatur diuino ſpiritu ad facienda ſigna.

Et fama exiuit per uniuerſam regionē uicinā de illo: ipſe aūt docebat in ſynagogis eorū, & glorificabatur ab omnibus.) Laudabač a turbis quę malitia ac īuidia carebāt.

Et uenit Nazaret ubi erat nutritus.) Dictum eſt de hoc viceſimoquarto capite euangelij ſecundū Matthęum poſt finem parabolarum. Matth. 13.

Et ingreſſus eſt iuxta conſuetudinem ſuā in ſynagogā, ſurrexitq; ut legeret.) Adhortantibus eū pręceptoribus populi, ꝙ & ipſe præceptor eſſet: vel vt cognoſcerēt vtrū legere noſſet, quum literas non didiciſſet.

Et traditus eſt ei liber Ieſaiæ prophetæ: apertoq; libro inuenit locū in quo ſcriptū erat: Spiritus domini ſuper me.) Per prouidentiā ſuā inuenit ſtatim, quæ de diuinitate ſua dicta erant: prius enim ipſe hæc ꝑ prophetā fuerat loquutus. Dicit autem tanquam homo: Diuinitas domini ſiue filij ſuper me Ieſum, hoc eſt, Deus vnitus eſt mihi. Hoc namq; loco per Spiritum intellige diuinitatem. Spiritus aūt dñi ſuper me, vt hoēs ſaluos faciam: id enim deficit & ſubauditur, ſicut manifeſtū eſt ab eo qđ ſequitur. Ieſaiæ. 61.

Propter quod unxit me.) Cuius cauſa, cuius gratia, vnxit me hoēm Deus: vnxit aūt me nō oleo, ſicut reges ipſos vngebāt, ſed diuinitate.

Ad euangelizandum pauperibus miſit me.) Pater videlicet. Pauperes aūt vocat Gentiles, vtpote diuini cultus diuitias non habentes, omniq; bono carentes. Aut etiam Iudæos, qui virtute pauperes erāt, quibus ſimul omnibus euangelizauit cultum diuinum ac conuerſationem quæ ſecundum virtutem eſt, idq; per euangelium.

Ad ſanandum contritos corde.) Eoſdem, quibus grauitate peccatorū cor contritum erat.

Ad prædicandū captiuis remiſſionē & cæcis uiſum.) Captiuis quorū aīa a diabolo ducta ē in captiuitatē. Cęcis vero, hoc ē, excęcatis mēte ab affectionibus. Pręd icabat aūt, his quidē libertatē, illis vero intelligentiā, qñ tradebat euāgelica pręcepta. Siquidē illa ſunt prædicatio Saluatoris.

Ad dimittendum confractos per remiſſionem.) Ad abſoluendum per libertatem confractos tyrannide dæmonum.

Ad prædicandum annum domini acceptum.) Annū vocauit tempus quo docebat ac miracula operabatur. Acceptū vero dixit, vtpote ſuper oēm annū patri acceptabilē. Eo enim tēpore ſalus oīm hoīm germinauit. Aut ſalutare euangelium. Prædicabat autem hūc annū poſtq̄ tentatus fuerat ac tentatorem ſuperauerat & reuerſus erat. Ab eo enim tempore cœpit, inqt, Ieſus pręd icare & dicere, Reſipiſcite, inſtat enim regnū cœlorum. Nam Inſtat, temporis ſignificatiuum eſt. Matth. 3.

Qūūq; clauſum librū reddidiſſet miniſtro, reſedit.) Miniſtro ſcilicet doctorū.

Et omnium qui erant in ſynagoga oculi, defixi erant in eum.) Vt audirent quomodo interpretaretur ea quæ legerat.

Cœpit autem dicere ad illos, Hodie completa eſt ſcriptura hæc in auribus ueſtris.) Scriptura hæc: vt ſubaudiatur, Quę ſonuit, in auribus veſtris. Hodie vero, hoc eſt his diebus. Hoc autem dicens, ſignificabat ſeſe eum eſſe de quo loquebantur quę lecta erant.

Et ommes teſtimonium illi dabant,& admirabantur ſuper ſermonibus gratiæ,qui procedebant de ore eius.) Dixit enim & alia admiranda,de quibus mirabãtur,& teſtimonium ei dabant de gratia diuina.

Matth.13. *Et dicebant,Nonne hic eſt filius Ioſeph?)* Quære de hoc dicto capite vbi hæc clare ponuntur.

[Et ait illis,Omnino dicetis mihi parabolam hanc:Medice cura teipſum:Quæcunque audiuimus facta in Capernaum,fac & hic in patria tua.) Parabolam, dicit hic prouerbium,prouerbium inquã,quod dici ſolet de medicis ęgrotantibus. Medice cura teipſum.Dixit autem hoc,cognito quod cupidi eſſent videndi ſigna.Ait ergo,Omnino dicetis mihi, Medice cura teipſum,ſiue patriam tuam quę ægrotat,non ſolum prauis corporis habitibus, verum etiam infidelitate animæ,nec credere valet ſignis,quę a te facta eſſe audiuit,niſi etiam oculis ſimilia videat.

Dixit autem, Amen dico uobis,Nullus propheta acceptus eſt in patria ſua.) Prædicto viceſimoquarto capite euangelij iuxta Matthæum accurate etiam de hoc dictum eſt.

4.Reg.5. *In ueritate autem dico uobis,Multæ uiduæ erant in diebus Eliæ in Iſrael quando clauſum eſt cœlum annis tribus & menſibus ſex,ſic ut facta ſit fames magna ſuper uniuerſam terram,et ad nullam illarum miſſus eſt Elias,niſi in Sarephtha Sidonis ad mulierem uiduam.)* Oſtẽdit hoc ſigno ꝙ indigni ſint ſignorũ propter inſenſatam illorũ incredulitatem.Quemadmodum enim & Elias quũ multę eſſent apud Iſraelitas viduę,ad nullam illarũ miſſus eſt a Deo,quod indignæ eſſent vt ad eas accederet: ad ſolã aũt illã venit,quæ in Sarephtha ciuitate Sidonis regionis habitabat,propter illiꝰ honeſtatẽ & promptitudinẽ ad virtutẽ,licet alienigena eſſet:& miraculũ apud eã operatus eſt,ſicut oſtendit tertius liber Regũ.Ita quoq; ipſe ad nullũ horũ qui indigni erant veniebat ſigna facturus;ꝙ nõ ſolũ inutile eſſet,verũ etiã blaſphemię occaſio,ſed ad ſolos eos, q̄ ꝑ ea iuuãdi erãt, & q̃s futurũ erat vt pœniteret.

.4.Reg.5. *Et multi leproſi erant tempore Eliſæi prophetæ,& nullus eorum curatus eſt, niſi Naaman Syrus.)* Idem quoq; præſenti manifeſtauit exemplo.

Et repleti ſunt omnes qui in ſynagoga erant ira audientes hæc:& ſurgentes eiecerunt eum extra ciuitatem,duxeruntq; illum uſq; ad uerticem montis,ſuper quem ciuitas ſua ædificata erat,ut præcipitarent eum.) Hinc oſtenderunt ſeipſos eſſe ſignis indignos:& Saluatoris ſermonem qui de hoc factus erat,ab eo quod facere conabantur,confirmarunt.

Ipſe autem tranſiens,per medium illorum ibat.) Seruatus ab vnita ſibi diuinitate.

Mat.7. *Et deſcendit Capernaum ciuitatem Galilææ, docebatq; eos ſabbathis, & ſtupebãt ſuper doctrina eius,quia per autoritatẽ erat ſermo illius.)* Scripſit & hoc Mattheꝰ in fine quinti capitis:quære ergo ibi enarrationem.

CAPVT .VIII. DE HABENTE SPIRITVM DAEMONIACVM.

Mar.1. *ET in ſynagoga erat homo habens ſpiritum dæmonis immundi,& exclamauit uocę magna dicens:Eia quid tibi nobiſcum eſt Ieſu Nazarene? uenisti ut perdas nos? noui te quis ſis,nempe ſanctus ille Dei.)* Hæc & Marcus primo ſcripſit capite, & in eo ad verbum declarata ſunt.

Et incre-

Et increpauit eum Ieſus dicens, Obmuteſce & exi ab eo. Et quum proieciſſet illum in medium, exiuit ab eo, nihilq; illi nocuit.) Similiter & hęc.

Et factus eſt pauor ſuper eos, ac colloquebantur inuicem dicentes, Quod eſt hoc uerbum, quod cum autoritate ac poteſtate imperat ſpiritibus immundis, & exeunt?) Similiter & hæc.

Et egrediebatur ſonus de eo in omnem locum finitimæ regionis.) Dictum eſt de hoc, quarto iuxta Matthęum capite. Matth. 4.

CAPVT .IX. DE SOCRV PETRI.

QVumq; ſurrexiſſet de ſynagoga ingreſſus eſt domum Simonis: ſocrus autem Simonis tenebatur magnis febribus: & rogauerunt eum pro illa: & aſtans præcepit febri: et dimiſit illam, ac continuo ſurgens miniſtrabat illis.) ἠρώτησαν, non ſignificat interrogauerunt, ſed, rogauerunt, ſicut alibi dictum eſt. Similiter ἐπιτίμησε non eſt hic proprie increpauit, ſed pręcepit, quod etiam alio loco dictũ eſt. Quę vero ſunt de ſocru Simonis Petri, manifeſte declarata inuenies octauo capite euangelij ſecundum Matth. Matt. 8.

CAPVT .X. DE CVRATIS A VARIIS MORBIS.

QVum ſol aũt eſſet in occaſu, omnes qui habebant infirmos uarijs ægritudinibus, ducebant illos ad eum. At ille ſingulis eorum manibus impoſitis curabat eos.) Dictũ ẽ de his in principio noni capitis euangelij ſecundũ Matth.

Exibant autem & dæmonia a multis clamantia & dicentia, Tu es Chriſtus filius Dei. Et obiurato illis ore, non ſinebat ea loqui, quod noſſent ipſum eſſe Chriſtum.) ἐπιτιμῶν non eſt hic proprie increpans, ſed, ſilentium illis imponens. Lege autem tertio capite euangelij ſecundum Marcum dicti illius expoſitionem, Et non ſinebat loqui dæmonia. Marci. 1.

Facto autem die egreſſus iuit in deſertum locum.) Dictum eſt de hoc eodem loco.

Et turbæ requirebant eum: ueneruntq; uſq; ad ipſum, ac detinebant illum ne diſcederet ab eis.) Illo capite de his dictum eſt.

Ipſe autem dixit eis, Alijs etiam ciuitatibus oportet me annuntiare regnum Dei: quia ad hoc miſſus ſum. Et prædicabat in ſynagogis Galilææ.) Similiter & de his omnibus.

¶ Factum eſt autem quum turba immineret ei, ut audiret ſermonem eius: & ipſe ſtabat iuxta lacum Genneſaret, & uidit duas naues ſtantes iuxta lacum.) Vna quidem erat Simonis & Andreę, altera vero Iacobi & Iohannis: hi ſiquidem ſocij in piſcatione erant, prout in ſequentibus inueniemus. Cap. v.

Piſcatores autem deſcenderant ex illis, & abluebant retia.) Nẽpe Simon & Andreas, Iacobus & Iohannes. Atqui Matthæus ait hos in principio prædicationis reliquiſſe piſcatoria omnia, & ſequutos eſſe Chriſtum. Verum die quidem ſequebantur Chriſtum, nocte vero piſcatoria exercebant: nondum ingenue in Chriſti familiam aſciti: eo quod propria detinerentur verecundia. Veriſimile eſt autem id vna nocte factũ aut duabus, & non amplius.

Ingreſſus aũt in unam nauiũ quæ erat Simonis, iuſſit ei ut a terra abduceret puſillum.) Verbum ἠρώτησεν, nec hic ſignificat interrogauit, ſed iuſſit.

Et ſedens docebat de naui turbas.) Docebat de naui ne in eum docentem irruerent; videretq́ omnes coram facie ſtantes. Hoc autem alias
Matth. 13. etiam fecit, veluti dixit Matthæus viceſimotertio capite.

CAPVT .XI. DE CAPTVRA PISCIVM.

VT *autem ceſſauit loqui, dixit ad Simonem, Duc in altū, & laxate retia ueſtra in capturam.*) Sciens quod tota nocte nihil ceperant, adhortabatur vt nunc laxarent retia; quo cognita firmius eius potentia, maiorem de eo fidem conciperent; relictaq́ deinceps capturæ magnitudine, continue eum ſequerentur.

Et reſpondens Simon dixit ei: Præceptor tota nocte laborantes nihil cepimus: ad uerbum tamen tuum laxabo rete. Quumq; hoc feciſſet, concluſerunt multitudinem piſcium copioſam: rumpebatur autem rete eorum, & annuerunt ſocijs qui erant in altera naui, ut uenientes adiuuarent eos: & uenerunt ac impleuerunt ambas naues, ita ut ipſæ mergerentur.
Nutu eos vocauerunt, quū prę ſtupore & timore loqui non poſſent.

Videns autem Simon Petrus, accidit ad genua Ieſu, dicens, Exi a me domine, quia uir peccator ſum.) Intellexit ꝙ pręceptum eius admirando modo operatū erat, ꝙꝙ diuinus ac ſupernaturalis homo eſſet: & magna illius reuerentia, ſuiq́ correptione repreſſus, indignum ſeſe ducebat. Eius itaque deuitabat pręſentiam, timens ne qñ periclitaretur, eo quod talis talem auſus fuiſſet ſuſcipere.

Stupor enim circundederat eum & omnes qui cum eo erant, ſuper captura piſcium quam comprehenderant.) Veriſimile enim eſt non ſolum fratrem Andreā ſecum habuiſſe, verum etiam mercenarios: ſicut etiam de Iacobo & Io-
Marc. 1. hanne docuit Marcus circa finem ſui procemij.

Similiter autem & Iacobum ac Iohannem filios Zebedæi qui erant ſocij Simonis. Et dixit ad Simonem Ieſus: Noli timere: poſthac homines captabis.) Abundans captura piſcium, typus erat copioſę hominum capturæ, ac pręſignatio magnę illorum multitudinis, qui ab Apoſtolis irretiendi erant, quorum ſenſibilem capturam ad intellectualem tranſtulit Chriſtus. Poſthac inquit mutata tibi piſcatione, homines captabis. Conſiderandum autem & iuxta anagogen, quæ ad præſens faciunt propoſitum. Ante Chriſti ſane peregrinationem, nox erat erroris & ignorantiæ rectę fidei: in qua prophetæ laborantes nullum obedientem acceperant: eo quod eſſent faſcinoroſi rationales illi piſces & fugerent. Quando autem ortus eſt ſol iuſtitiæ, hominum illuminans animas: tunc ab Apoſtolis laxata ſunt retia doctrinæ pręd icationis euangelicę: & concluſerunt multitudinē copioſam rationalium piſcium, greges videlicet gentium. Participes vero ac ſocij capturæ apoſtolicæ ſunt epiſcopi ac magiſtri ſingularum eccleſiarum, qui ſuo labore coopitulantur Apoſtolis.

Et deducentes nauigia in terram relictis omnibus ſequuti ſunt eum.) Nunc perfecte ſequuti ſunt eum.

CAPVT .XII. DE LEPROSO.

ET *factum eſt dum eſſet ipſe in una ciuitatum: ecce uir plenus lepra uiſo Ieſu procidit in faciem: & deprecabatur eum dicens: Domine ſi uis potes me mundare.*)

De hoc

De hoc dictum eſt ſexto capite euangelij ſecundum Mattheum. Matth.8.

Et extenta manu tetigit eum dicens, Volo, Mundare. Et confeſtim diſceſſit ab eo lepra. Et ipſe præcepit ei, ut nemini diceret.) Ibi etiam hęc declarata ſunt.

Sed abi & oſtende te ſacerdoti, ac offer pro emundatione tui ſicut conſtituit Moſes.) Sed abi inquit: Deficit enim Inquit, extrinſecus ſumendum. Inuenies autem horum quoque enarrationem prædicto capite.

In teſtimonium illis.) Similiter & pręſentis verbi.

Peruagabatur autem magis rumor de illo: & conueniebant turbæ multæ ut audirent ac ſanarentur ab illo de infirmitatibus ſuis. Ipſe uero in ſeceſſu agebat in deſertis & orabat.) Oportet ergo & nos quū præclari aliquid agimus fugere, ne ab hominibus celebremur: orare vero vt nobis donū & gratia conſeruetur.

Factumque eſt uno dierum, & ipſe ſedebat docens.) In hac oratione, Et ipſe erat docens: abundat, &, Hebraice autem linguæ hoc peculiare ē, & ſæpius apud Lucam. Marcus vero etiam addidit vbi tunc erat docens, nempe in domo. Marci.2.

Et ſedebant phariſæi ac legiſdoctores, qui uenerant ab omni uico Galilææ & Iudææ ac Ieruſalem.) Qui vndique aduenerāt propter famam eius.

Et uirtus domini erat ad ſanandum eos.) Virtus Dei erat cum eo ad ſanandum turbas. Virtutem autem domini dixit ob continuam & autoritatis plenam ſanationem.

CAPVT .XIII .DE PARALYTICO.

ET *ecce uiri portantes in lecto hominem qui erat paralyticus: & quærebant eum inferre ac ponere coram illo.)* De hoc manifeſte dictum eſt decimotertio capite iuxta Matthęum. Matth.9.

Quumque non inueniſſent qua illum inferrent præ turba.) Qua via, per quem ingreſſum.

Conſcenſo tecto per tegulas demiſerunt eū cū lectulo in mediū ante Ieſum. Et intuitus fidē illorū, dixit ei, Homo remiſſa ſunt tibi peccata tua.) In illo etiā de his dictū eſt.

Cœperuntque diſceptare ſcribæ & phariſæi dicētes, Quis eſt hic qui loquitur blaſphemias? Quis poteſt remittere peccata niſi ſolus Deus?) Similiter & de his.

Cognita autem Ieſus diſceptatione eorum, reſpondens dixit ad eos. Quid diſceptatis in cordibus ueſtris? Vtrum eſt facilius dicere, Remiſſa ſunt tibi peccata tua, an dicere, Surge & ambula?) Pari modo & de his.

Vt autem ſciatis quod poteſtatem habeat filius hominis in terra remittendi peccata, dixit paralytico, Tibi dico, Surge & ſublato lectulo tuo, uade in domum tuam. Et repente ſurgens coram eis ſublato eo in quo iacebat, abijt in domum ſuam glorificans Deum. Et ſtupor apprehendit uniuerſos, ac glorificabant Deum.) Ibi etiam hęc omnia diligenter enucleata ſunt.

Impletique ſunt timore dicentes, Vidimus admiranda hodie.) Admiranda quippe timorem ſolent immittere peccatoribus: ne quo modo patiantur aliquid mali propter peccata ſua.

CAPVT .XIIII. DE LEVI PVBLICANO.

ET *poſt hæc egreſſus eſt, uiditque publicanū nomine Leuin ſedentem in telonio: & ait illi: Sequere me. Et relictis omnibus ſurgens ſequutus eſt eum.)* Dictum eſt de hoc decimoquarto capite euangelij ſecundum Matthęum.

Fecitque

Fecitq; ei conuiuium magnum Leuis in domo ſua. Et erat turba magna publicanorum ac aliorum qui accumbebant cum eo.) Eodem capite etiam hæc manifeſtata ſunt. λοχὴ autem quod hic ponitur idẽ ſignificat quod ἐπιδοχὴ vel ἑςίασια, conuiuium, epulum, vel prandium.

Et murmurabant ſcribæ qui inter eos erant & phariſæi ad diſcipulos eius dicẽtes, Quare cum publicanis & peccatoribus editis & bibitis?) Ibi & de his diſputatum eſt.

Et reſpondens Ieſus dixit ad eos, Nõ opus eſt ſanis medico, ſed male habentibus. Non ueni ut uocem iuſtos, ſed peccatores ad pœnitentiam.) Præterea & de his oĩbus.

At illi dixerunt ad eum, Quare diſcipuli Iohannis crebro ieiunant, & precationes faciunt, ſimiliter & phariſæorum, tui uero edunt ac bibunt?) Eodem capite hęc enarrationem ſortita ſunt.

Ille uero dixit ad eos, Num facere poteſtis ut filij ſponſi, quamdiu cum eis eſt ſponſus, ieiunent?) Per interrogationem hoc legendum eſt. Dictum eſt autẽ & de hoc in eodem loco.

Venient autem dies quum auferatur ab eis ſponſus, tunc ieiunabunt in illis diebus.) Similiter & de his.

Dicebat autem & ſimilitudinem ad eos: Nemo immiſſuram ueſtimenti noui immittit in ueſtimentum uetus: ſin autem, & nouum ſcindit, & ueteri non conuenit immiſſura a nouo.) Etiam hæc inde facile cognoſcuntur. Nouum autem non ſcinditur, ſed ipſum potius ſcindit vetus.

Et nullus mittit uinum nouum in utres ueteres: ſin autem, rumpit uinum nouum utres, & ipſum effunditur, utresq; pereunt: ſed uinum nouum in utres nouos mittendum eſt, & utraq; cõſeruantur.) Similiter & hęc omnia.

Et nemo qui biberit uetus, ſtatim uult nouum: Dicit enim, Vetus melius eſt.) Oſtendit quod nullus vetuſtati legis aſſuetus, ſtatim poteſt euangelij ferre nouitatem. Putat enim illud melius eſſe ac vtilius, propter conſuetudinem.

Cap .vi. *Factum eſt autem in ſabbatho ſecundo primo, ut ipſe tranſiret per ſata.)* Sabbathum ſimpliciter omne feſtũ vocant Hebręi propter requiem. Nunc autem dicit feſtũ azymorũ. Hoc itaq; ſabbathum vocabatur ſecundo primum, tanquam ſecundum quidem a paſcha, primum vero ab azymis. Poſt feſtũ enim paſchæ feſtũ azymorũ peragebant quod primus erat ſeptem dierum quibus veſcebantur azymis.

Et uellebant diſcipuli eius ſpicas, edebantq; confricantes manibus.) Quære Matth.12. viceſimo capite euangelij ſecundum Matthæum enarrationem illius dicti, In illo tempore ibat Ieſus ſabbathis per ſegetes. Non oportet autem propter tempus hęſitare. Quum enim calidiſſima ſit Paleſtinæ regio, fructus producit præcoces.

Quidam autem phariſæorum dixerunt eis, Quid facitis quod non licet facere ſabbathis? Et reſpondens dixit ad illos Ieſus, Neq; hoc legiſtis quod fecit Dauid quando eſurijt ipſe .1. Reg. 21. *& qui cum eo erant? quomodo ingreſſus eſt domum Dei, paneſq; propoſitionis accepit, & comedit, deditq; & his qui cum eo erant, quos non licet edere niſi ſolis ſacerdotibus?)* Eodẽ capite de his omnibus inuenies.

Et dicebat illis, Dominus eſt filius hominis etiam ſabbathi.) Ibi & hoc poſt pauca poſitum eſt.

CAPVT

CAPVT .XV. DE HABENTE DEXTRAM MANVM ARIDAM.

FActum eſt autem ut altero quoq; ſabbatho ingrederetur ſynagogam & doceret. Et erat ibi homo, manusq; eius dextera erat arida. Obſeruabant autem ſcribæ & phariſæi an ſabbatho curaret, ut inuenirent unde accuſarent eum.) De hoc dictum eſt viceſimo primo capite euangelij iuxta Matth.

Ipſe uero ſciebat cogitationes eorum, & ait homini manum aridam habenti: Surge & ſta in medium. Ille uero erectus ſtetit. Dixit ergo Ieſus ad eos, Interrogabo uos: Quid? Licet ſabbathis benefacere an malefacere? animam ſaluam facere an occidere? Et circumſpectis omnibus ipſis, dixit illi: Extende manum tuam. Ille autem fecit, & reſtituta eſt manus eius ſana ſicut altera.) In eodem etiã de his oĩbus diligenter diximus. Animã vero intellige hominem, a parte videlicet totum.

At illi dementia repleti ſunt, & mutuo colloquebantur, quid nam ipſi Ieſu facerent.) Ibi quoq; de his dictum eſt in enarratiõe dicti illius, Phariſæi vero cœperunt conſilium aduerſus eum.

Factum eſt autem in his diebus, exiuit in montem ad orandum: eratq; pernoctans in oratione Dei. Quumq; factus eſſet dies, aduocauit diſcipulos ſuos.) Quęre in euangelio iuxta Marcum enarrationem principij octaui capitis, vbi & hęc pulchre ac ſuccincte habentur. Marci.3.

CAPVT .XVI. DE ELECTIONE DVODECIM APOSTOLORVM.

ET elegit duodecim ex eis, quos & Apoſtolos nominauit: Simonem quem & Petrum nominauit, & Andream fratrem eius: Iacobum & Iohannem: Philippum & Bartholomæum: Matthæum & Thomam: Iacobum Alphæi filium, & Simonem qui dicebatur Zelotes: Iudam Iacobi, & Iudam Iſcariotẽ, qui etiam proditor euaſit.) Decimonono capite euangelij ſecundum Matth. inuenies de ordine horũ nominũ Apoſtolorũ, vbi dicit, Duodecim aũt Apoſtolorũ noĩa ſunt hęc. Matth.10.

Quumque deſcẽdiſſet cum eis, ſtetit in loco campeſtri, & turba diſcipulorum eius, copioſaque populi multitudo, ab omni Iudæa & Ieruſalem, ac maritima Tyro & Sidone, qui uenerant ut audirent eum, ac ſanarentur ab infirmitatibus ſuis: & qui uexabantur a ſpiritibus immundis curabantur, omnisq; turba quærebat eum tangere: quia uirtus de illo exibat, & ſanabat omnes.) Virtus ab illo egrediebatur diuina, ſanans illos, qui vel tetigiſſent ipſum.

CAPVT .XVII. DE BEATITVDINIBVS.

ET ipſe eleuatis oculis ſuis in diſcipulos ſuos dicebat: Beati pauperes, quoniam ueſtrum eſt regnum Dei.) Aliæ ſunt hę beatitudines ab his quę ſupraſcriptę ſunt in euangelio iuxta Matthęum. Illas ſiquidem dixit, vbi in mõtem conſcendiſſet ac reſediſſet: has vero quum deſcendiſſet, ſtetiſſetque in loco campeſtri. Et ibi quidem pauperes ſpiritu, ſiue animo humiles beatos dixit: hic autem ſimpliciter pauperes, eos videlicet qui diuitiarum amore non tenentur, eos qui voluntarie pauperes ſunt. Matth.5.

Beati qui

Beati qui nunc eſuritis, quia ſaturabimini.) Similiter quoque eſurientes ac ſitientes iuſtitiam beatificauit, ſiue iuſtitiam vehementer appetẽtes: hic autem ſimpliciter eſurientes, eos videlicet qui voluntaria eſuriunt paupertate, gratoq́ ſuſtinẽt animo, qui ęternis ſaturabuntur delitijs.

Beati qui nunc fletis, quia ridebitis.) Qui flent non vtcunque, ſed vel pro ſuis peccatis, vel pro aliorum afflictionibus: & vt vno abſoluam verbo, qui ſecundum Deũ flent. Hi aũt in futuro ridebunt ſeculo, hoc eſt, ſpiritualiter gaudebunt: gaudij enim ſignum eſt riſus.

Beati eritis quum uos oderint homines, & quum ſeparauerint & exprobrauerint, & eiecerint nomen ueſtrum tanquam malum propter filium hominis.) Quum prædicta vobis fecerint, non propter aliquod malum quod in vobis ſit, ſed ꝓpter me, & quia vos mei eſtis.

Gaudete in illo die & exultate: ecce enim merces ueſtra multa eſt in cœlo.) Gaudete ſpiritualiter.

Secundum hæc enim faciebant prophetis patres eorum.) Secundum ea quæ dicta ſunt, puta odio habentes, & ſeparantes ſiue ſegregantes ſeſe ab illis, & cętera quæ ſequuntur. Patres autem eorum, puta Iudæorum, q vobis hęc facturi ſunt.

Veruntamen uæ uobis diuitibus, quia habetis conſolationem ueſtram.) Poſtquã beatificauit pauperes & eſurientes ac flentes, & odio habitos ac ſegregatos, opprobrijsq́ ac cõuitijs ꝓpter ſe affectos: deplorat deinceps eos qui contrario modo ſe habent, vt per beatificationem ad illa adhortet̃, per deplorationem vero ab his auertat. Diuites autem dicit nunc auaros, diuitijs intabeſcentes, maleq́ tabeſcentes. ἀπέχετε autem, habetis ſiue aufertis ſonat: vel ab hoc tẽpore ſiue ab ipſis diuitijs accipitis.

Væ uobis qui impleti eſtis, quia eſurietis.) Qui ſaturati eſtis in præſenti vita, quia eſurietis in futura, ne vna quidem cõſolatione fruẽtes.

Væ uobis qui nunc ridetis, quia lugebitis & flebitis.) Qui ridetis nunc immoderate, quia flebitis. Intenſio autem ipſius luctus eſt fletus: aut luctus eſt tacita lamentatio: fletus vero, ea quę auditur.

Væ quum laudauerint uos homines.) Quum mali ſitis, Væ vobis, inquit, quum laudauerint vos tanquam illis placentes & non Deo. Sicut enim beatus eſt, qui iniuſte contumelijs afficitur, ita rurſum miſer eſt, qui iniuſte laudatur.

Secundum hæc enim faciebant pſeudoprophetis patres eorum.) Secundum hæc, videlicet eodem modo laudantes, tanquam ad beneplacitum ſuũ prophetantes.

Sed uobis dico qui auditis.) Qui mihi aſſentitis & obedientes eſtis.

Diligite inimicos ueſtros.) Dixit hoc quoq́ capite quinto euangelij ſecundum Matthæum vbi habetur, Audiſtis quod dictum ſit, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum.

Benefacite his qui uos oderunt: benedicite maledicentibus uobis, & orate pro calumniantibus uos.) Hęc etiam ibi dixit.

Percutienti te in maxillam præbe & alteram: & ab eo qui aufert pallium tuum, etiam tunicam ne prohibueris.) In illo capite etiam horum quęre enarrationẽ, vbi ante prędicta habetur, Audiſtis quod dictum ſit, Oculum pro oculo, den

lo, dentem pro dente.

Omni autem exigenti abs te tribue.) Similiter & huius data eſt interpretatio.

Et ab eo qui aufert quæ tua ſunt, ne repoſcas.) Hoc manifeſte expoſitũ ẽ.

Et quemadmodum uultis ut faciant uobis homines, ita & uos facite illis.) Rurſus in eo capite quære dicti illius interpretationem. Oĩa ergo quæcunq; vultis vt faciant vobis homines, hęc & vos facite ipſis. Matth. 7.

Et ſi diligitis eos qui uos diligunt, quæ uobis eſt gratia? etenim etiam peccatores diligũt diligentes ſe.) Ibi quoq; hoc inuenies. Matth. 5.

Et ſi benefeceritis his qui uobis benefaciunt, quæ uobis eſt gratia? ſiquidem peccatores hoc ipſum faciunt.) Nam id retributio eſt, non beneficium.

Et ſi mutuum dederitis his a quibus ſperatis uos recepturos, quæ uobis eſt gratia? + Siquidem & peccatores peccatoribus dant mutuum, ut paria referant.) Et hoc manifeſtum eſt. +

+ *Et quale mutuum eſt a quo non expectatur ſpes receptionis? Erga eum quidem qui mutuum accipit donum eſt, eo quod non ſit ſpes receptionis: erga Deum uero mutuum eſt propter ſpem retributionis. Qui miſeretur inquit pauperis, fœneratur, ſiue mutuum dat Deo.* + Prouerb. 19.

Veruntamen diligite inimicos ueſtros: benefacite & mutuum date, nihil inde ſperantes, & erit merces ueſtra multa.) Nihil ab illis ſperãtes vos accepturos. Repetiuit aũt ſermonem, confirmans huiuſmodi præceptum.

Et eritis filij altiſſimi, quia ipſe benignus eſt erga ingratos ac malos.) Bonus eſt ſimul erga omnes. Dicto autem capite ait, Vt efficiamini filij patris veſtri qui in cœlis eſt, quia ſolem ſuum oriri facit ſuper malos ac bonos, & pluit ſuper iuſtos ac iniuſtos.

Eſtote ergo miſericordes, ſicut & pater ueſter miſericors eſt.) Et hoc manifeſtum eſt.

Et nolite iudicare, ut non iudicemini: nolite condemnare, ut non condemnemini: remittite, & remittetur uobis.) Dictum eſt etiam, Nolite iudicare, prædicto cap. Matth. 7.

Date & dabitur uobis.) Date ac pręſtate omne genus beneficij.

Menſuram bonam, confertam, & concuſſam, ac ſuperexundantem dabunt in ſinum ueſtrum.) Metaphorica loquutio eſt. Solent enim qui triticum bene metiuntur, ſuperpoſitis modio manibus, deorſum illud premere, concutere vt deſcendat, & adijcere donec ſupereffundatur. Reddent autem huiuſmodi menſuram beneficij, ij ſane qui beneficio affecti ſunt. Deo enim pro ipſis rependente, ipſi rependere videntur. Hanc vero illis reddent, qui liberaliter eis mutuum dederunt.

Eadem enim menſura qua metimini, metientur alij uobis.) Eadem beneficij menſura qua metimini, mutuo illud dantes his qui indigent.

Dixit autem illis ſimilitudinem, Nunquid poteſt cæcus cæcum ducere? nonne ambo in foueam cadent?) Dixit etiam hoc viceſimooctauo capite euangelij ſecundum Matthæum, ſed de phariſęis, hic autem de omnibus dixit ſimpliciter, qui obſcuratos habent animæ oculos, & eos docere conantur, qui ſimiliter affecti ſunt: primum enim videre opus eſt, deinde ducatũ alijs præſtare. Math. 15.

Non eſt diſcipulus ſuper magiſtrum ſuum.) Et hoc rurſum decimonono iuxta Matthęum capite de ſeipſo dixit: hic autem de diſcipulis hoc ait, Matth. 10.

quos præceptores conſtituit, vt nullus ſuper eos efferatur, putans ſupergredi virtutem illorum.

Perfectus autem erit, ſicut magiſter ſuus.) Dixit enim prædicto quoq; decimonono cap. Sufficit diſcipulo vt fiat ſicut magiſter ſuus.

Quid autem uides feſtucam in oculo fratris tui, trabem uero quæ in proprio oculo eſt non conſideras? aut quomodo potes dicere fratri tuo, Frater permitte eijciam feſtucam de oculo tuo, quum ipſe trabem in oculo tuo non uideas? Hypocrita eijce primum trabem de oculo tuo, et tunc perſpicies ut eijcias feſtucam de oculo fratris tui.) Dicta ſunt omnia quinto iuxta Matthæum capite: ibi ergo quære explanationem. Mat. 7.

Non eſt enim arbor bona, quæ fructum facit uitioſum: neque arbor eſt uitioſa, quæ fructum facit bonum. Vnaquæq; enim arbor a proprio fructu cognoſcitur.) Similiter & hæc. Attamen ibi de ſeductoribus: hic autem de his qui purgati ſunt, & alios purgant: & de his qui quum immundi ſint, alios tamen mundare tentant. Hos autem per ſimilitudinem appellauit arbores: fructus vero operationes illorũ. Et admonet, vt ad horũ operationes attendamus, quæ ſunt fructus, & non ad verba quæ ſunt folia.

Non enim e ſpinis colligunt ficus, neque e rubo uindemiant uuam.) Non colligunt neque vindemiant talia e talibus homines. Rurſum autem exemplo confirmat ſermonem. Sicut enim hoc præter naturam eſt & impoſſibile: ita ſane & illud.

Bonus homo de bono theſauro cordis ſui profert bonum: & malus homo de malo theſauro cordis ſui profert malum. Ex abundantia namque cordis loquitur os eius.) De his qui benedicunt aut maledicunt fratribus nunc loquitur. Dixit autem hæc etiam vigeſimoſecũdo capite euangelij iuxta Matthæum: & ibi quære de his. Math. 12.

Quid autem uocatis me domine domine, & non facitis quæ dico?) Quære quinto iuxta Matthæum capite dicti illius enarrationem, Non omnis qui dicit mihi domine domine intrabit in regnum cœlorum, ſed qui facit voluntatem patris mei qui in cœlis eſt. Math. 7.

Omnis qui uenit ad me, & audit ſermones meos, facitque eos, oſtendam uobis cui ſimilis ſit. Similis eſt homini ædificanti domum, qui fodit in altum, poſuitque fundamentum ſuper petrã. Inũdatione aũt facta illiſum eſt flumen domui illi, nec ualuit eam mouere: fundata enim erat ſuper petram.) Hæc etiam dixit circa finem quinti capitis euangelij ſecundum Matthæum: & in eo lege interpretationem loci illius: Omnis ergo qui audit hos ſermões meos, & facit eos, aſſimilabo eum viro prudenti. Sed ibi quidem compendioſe dictum eſt, Qui ædificauit domum ſuam ſuper petram, hic autem latius. Qui fodit in altum, quod ad iaciendum fundamentum, præcedens eſt: & ad ſolam acceptum eſt emphaſim diligenter fundamentum ponentis. Inundatio vero fluminis eſt multitudo ac vehementia tentationum.

Qui autem audiuit & non fecit, ſimilis eſt homini qui ædificauit domum ſuã ſuper terram abſq; fundamento, cui illiſum eſt flumen, ſtatimq; cecidit: & facta ẽ ruina domus illius magna.) Etiã hæc ibi manifeſtata ſunt. Ruina vero caſus eſt ac diſſolutio.

Cap. vii. *Quum autem conſummaſſet omnia uerba ſua audiente populo, intrauit Capernaum.)* Omnia verba ſua, quæ videlicet dicta ſunt. Ait enim Matthæus, Et factum eſt quum finiſſet Ieſus hos ſermones.

CAPVT

CAPVT .XVIII. DE CENTVRIONE.

Centurionis aũt cuiuſdam ſeruus male habens, erat iamiamq; moriturus, qui erat illi charus. Quum uero audiſſet de Ieſu, miſit ad eum ſeniores Iudæorum, deprecans eũ ut ueniret ac ſanaret ſeruum ipſius.) Et hic ἐρωτῶν idem ſignifcat quod deprecãs. De hoc aũt dictũ eſt ſeptimo iuxta Matth. capite. Lege ergo totius capitis illius enarrationem, & potiſſimum in fine, vt ſcias quod non repugnent euangeliſtarum dicta etſi videantur. Matth. 8.

Qui quum ueniſſent ad Ieſum ſtudioſe deprecabantur eum dicentes, Dignus eſt ut hoc illi præſtes.) Hoc, quid nam? puta venire ac ſanare ſeruum eius.

Diligit enim gentẽ noſtrã, & ſynagogã ipſe ædificauit nobis.) Synagoga hęc habitaculũ erat, in quo congregabant ſtatutis a lege diebus.

Ieſus aũt ibat cũ illis. Quũq; iam nõ lõge a domo abeſſet, miſit ad eum Centurio amicos dicens, Domine noli uexari.) Ne diſtraharis, ne moleſteris.

Non enim ſum idoneus ut ſub tectũ meũ intres: ſed dic uerbo, & ſanabitur puer meus.) Hæc etiam dixit Matthæus, & declarata ſunt prædicto capite.

Siquidem ego homo ſum ſub poteſtate conſtitutus, habens ſub me milites: & dico huic, Vade, ac uadit: & alij, Veni, ac uenit: & ſeruo meo fac hoc, & facit.) Similiter & hęc.

His aũt auditis Ieſus admiratus ẽ eũ, & conuerſus ſequenti ſe turbæ ait: Dico uobis, Ne in Iſrael quidem tantam fidem inueni.) Pari modo & hæc.

Et reuerſi qui miſſi fuerant in domũ, inuenerunt ſeruũ, qui languerat, ſanũ.) De hoc rurſum inuenies in calce enarrationis, quæ poſita eſt ad finẽ dicti capitis.

CAPVT .XIX. DE FILIO VIDVAE.

Et factum eſt deinceps, ibat in ciuitatem quæ uocatur Nain, & ibant cum eo diſcipuli eius multi ac turba copioſa. Vt autem appropinquauit portæ ciuitatis, ecce defunctus efferebatur, qui fuerat filius unigenitus matri ſuæ: & hæc uidua erat: turbaq; ciuitatis multa cum illa.) Condolebant enim illi, vt quæ non modo virum perdiderat, ſed nunc quoq; filium, & hunc vnigenitum.

Et intuitus eam dominus miſeratione motus eſt ſuper illam.) Intuitus eam inconſolabiliter flentem. Si enim turba miſerebatur, quanto magis qui fons erat miſericordiæ?

Dixitque illi, Noli flere. Et accedens tetigit loculum.) Arculam in qua iacebat mortuus.

Qui uero portabant, ſubſtiterunt. Et ait, Adoleſcens tibi dico, ſurge. Et reſedit qui fuerat mortuus, cœpitque loqui, & dedit illum matri ſuæ.) Quemadmodum ferrum quod in igne aliquanto tempore permanſit, habet ignis operationes: ita quoq; ſancta ipſius caro diuinitati vnita, quæ diuinitatis ſunt operabatur. Ideo manus quidem mortuum ac deſertum corpus coniunxit; vox autem recedentem animam reuocauit.

Accepit autem timor uniuerſos, & glorificabant Deum dicentes, Propheta magnus ſurrexit in nobis, & uiſitauit Deus plebem ſuam.) Olim ſiquidem propheta Elias filium Sarephthanę viduę ſuſcitauit, ſed deplorando erga Deũ, ipſumq; deprecando. Et propheta Eliſęus filium Somanitidis, ſed extenſus 3. Reg. 17. 4 Reg. 4.

ſuper eum,totus ſuper totum. Hic vero tangens ſolum ac iubens,ſtatim excitauit. Propter hoc itaq; dicebant, Propheta magnus,ſed ingrati poſtmodum ipſum occiderunt.

Egreſſusq; eſt hic ſermo in uniuerſam Iudæam de illo, & in omnem finitimam regionem.) Sermo miraculi, & quod propheta magnus ſurrexiſſet.

Et nuntiauerunt Iohanni diſcipuli eius de omnibus his: aduocatisq; Iohannes duobus e diſcipulis ſuis, miſit ad Ieſum dicens, Tu es ille qui uenturus erat, an alium expectamus?)

Mat.11. De his exacte dictum eſt viceſimo iuxta Matthæum capite.

CAPVT .XX. DE DISCIPVLIS MISSIS A IOHANNE.

QVum ueniſſent autem uiri ad eum, dixerunt, Iohannes Baptiſta miſit nos ad te dicens, Tu es ille qui uenturus erat, an alium expectamus? In ipſa uero hora curauit multos a morbis ac plagis, & ſpiritibus malis, & cæcis multis donauit uiſum. Et reſpondens Ieſus ait illis, Euntes renuntiate Iohanni, quæ uidiſtis & audiſtis: quod cæci uident, claudi ambulant, leproſi mundantur, ſurdi audiunt, mortui reſurgunt, pauperibus annuntiatur euangelium: & beatus eſt quicunque non acceperit offendiculum mei cauſa.) De his quoque omnibus in illo capite dictum eſt manifeſte. Plagas autem ſiue flagella, intellige dolores. Sunt enim morbi quidam dolore carentes: veluti ſunt cæcitas, ſurditas, mutum eſſe, ac multi huiuſmodi.

Quumque diſceſſiſſent Iohannis nūtij, cœpit ad turbas dicere de Iohanne.) Dictio ἀγγέλων ſignificat hic internuntiantes, ſiue nuntia perferentes a Iohanne ad Chriſtum.

Quid exiſtis ut uideretis in deſertum? arundinem uento agitatam? Sed quid exiſtis ut uideretis? hominem mollibus ueſtibus amictum? Ecce qui ueſtitu ſplendido ueſtiuntur, & in delitijs agunt, in aulis regum ſunt. Sed quid exiſtis ut uideretis? prophetam? utique dico uobis & pluſquam prophetam. Hic eſt de quo ſcriptum eſt, Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit uiam tuam ante te.) Similiter & de his omnibus ad verbum dictum eſt.

Malachiæ .3.

Dico enim uobis: in his qui e mulieribus nati ſunt, maior Iohanne Baptiſta nemo eſt. Qui autem minor eſt in regno Dei, maior eſt illo.) Et hæc quoq; pulchram ibidem ſortita ſunt interpretationem.

Omniſque populus qui audiuit & publicani, iuſtificauerunt Deum, baptizati baptiſmate Iohannis. Iuſtificauerunt ſiue gratias ei egerunt, qui baptiſtam ſibi miſerat, prouidens ipſorum ſaluti. Chriſti autem & hic ſermo ē, ſicut etiam dictum quod ſequitur.

Phariſæi uero & legiſperiti conſilium Dei ſpreuerunt in ſemetipſis, nō baptizati baptiſmate Iohannis.) Conſilium Dei vocat ipſum baptiſma tanquam Dei præcepto factum. Factum eſt, inquit, verbum domini ſuper Iohannem Zachariæ filium in deſerto: & venit in omnem regionẹm, quæ circa Iordanem erat, prædicans baptiſmum pœnitentię in remiſſionē peccatorum. In ſemetipſis autem. Nam εἰς ἑαυτοὺς capitur pro ἐν ἑαυτοῖς.

Supra .3.

Cui autem aſſimilabo homines generationis huius, & cui ſimiles ſunt? Similes ſunt pueris ſedentibus in foro, & acclamantibus inuicem, ac dicentibus: Tibia cecinimus vobis, & non ſaltaſtis

non ſaltaſtis: lugubria cantauimus uobis, & nõ planxiſtis. Venit enim Iohãnes neq; panẽ edens, neq; uinum bibens, & dicitis dæmonium habet. Venit filius hominis edens ac bibens, & dicitis, En hominem comedonem, ac uini potorem, amicum publicanorum ac peccatorum. Et iuſtificata eſt ſapientia a filijs ſuis omnibus.) Prędicto vigeſimo capite de his omnibus ac ſingulis inuenies.

Inuitabat autem illum quidam e phariſæis, ut ederet cum ipſo.) Similiter et hic ἠρώτα non ſignificat interrogabat, ſed uocabat: nam tanquam prophetam, eum ad conuiuium vocabat vel inuitabat.

Et ingreſſus domum phariſæi accubuit.) Non deuitauit hunc, ne daret occaſionem dicendi, quod cum publicanis & peccatoribus vna cibum caperet: phariſęos autem faſtidiret.

CAPVT .XXI. DE EA QVAE VNXIT DOMINVM VNGVENTO.

ET ecce mulier quæ erat peccatrix in ciuitate, ut cognouit quod Ieſus accubuiſſet in domo phariſæi, allato alabaſtro unguenti, & ſtans ad pedes eius a tergo flens, lachrymis cœpit rigare pedes eius.) Quære in euangelio ſecundum Matthæum enarrationem ſexageſimi ſecundi capitis. Hæc autem mulier quum Chriſti miracula partim ipſa vidiſſet, partim ab his qui viderant audiſſet: Deũ eſſe credidit eum, qui hæc operabatur: ideo etiam venit, ſperans remiſſionem peccatorum ſuorum ſe accepturam. Conſidera vero magnã huius reuerentiam. Stetit enim ad extremas corporis illius partes, tãquam extrema: & a tergo, tanquam audacia carens: flebat quidem propter peccata ſua: rigabat autem pedes illius lachrymis, vtpote ad pedes eius inclinata. Matth. 26.

Et capillis capitis ſui extergebat.) Extergebat eos, quos lachrymis madidos reddiderat. Chriſtus quum rei cauſam noſſet, ſuſtinebat: vt etiam fides eius feruorq; pœnitentiæ apparerent, & vt merito pro his rebus, quod quærebat, acciperet.

Et deoſculabatur pedes eius, ac unguento ungebat.) Oſculabatur quidem ipſos, tanquam eius qui petitionem ſuam adimplere poterat, ſiue tanquam Dei: vngebat vero vnguento, pluſquám humano modo hunc honorans, qui pluſquam homo erat.

Intuitus autem phariſæus qui uocauerat eum, ait intra ſe dicens: Hic *ſi eſſet propheta, ſciret utiq; quæ & qualis ſit mulier quæ tangit eum, quia peccatrix eſt.)* Offendiculũ paſſus hæc dicebat, ignorans quod quum Deus eſſet, propter peccatores homo fact⁹ erat. Neq; autem Iudas hic murmurabat, neq; cæteri diſcipuli: ſiquidem ille morbo auaritię nõdum captus erat: iſti vero necdum ſermones de pauperibus infixos habebant.

Et reſpondens Ieſus dixit ad eum, Simon habeo quiddam quod tibi dicam. At ille ait, Magiſter dic.) Phariſæ⁹ intra ſemetipſum de eo offenſus erat, quod meretricem admitteret, nec ſciret eſſe peccatricem: ipſe vero hoc cognito, maius quiddam facit, q̃ ſit prophetæ, detegens ei arcanum cogitationis ſuę. Itaq; exemplo demonſtrat quod etiam hoc noſſet, ac iuſte eã admitteret propter magnã ipſi⁹ dilectionẽ, quę a fide & pœnitẽtia ꝓcedebat.

Duo debitores erant cuidam creditori: unus debebat denarios quingentos, & alter quinquaginta. Quum autem illi non eſſent ſoluēdo, condonauit utriq;. Dic ergo, Vter horum plus eū diliget? Et reſpondens Simō dixit: Exiſtimo quod is cui plus cōdonauit. At ille dixit ei: Recte iudicaſti. Hinc intelligendum dedit, quod veluti narrat exemplum, ita ſane & tu tanq̄ is qui paucis obnoxius eſt ſupplicijs, parum me dilexiſti: hæc vero vt quæ multis erat obnoxia, vehementer me dilexit, vt multum ſibi remitteretur: ideo quoq; congruum mihi eſt, vt ei tanquā vehementer diligenti, multum remittam. Multum autem, intellige hic vniuerſum debitum.

Et conuerſus ad mulierem ait Simoni: Vides hanc mulierem? Intraui in domum tuam, aquam pedibus meis non dediſti: hæc autem lachrymis rigauit pedes meos, & capillis capitis ſui exterſit. Oſculum mihi nō dediſti: hæc autem ex quo intraui, nō ceſſauit deoſculari pedes meos. Oleo caput meum non unxiſti: hæc autem unguento unxit pedes meos.) Tu quidē ea etiā quæ facilia erant nō feciſti: hæc vero quæ etiā difficilia ſunt operata eſt. Vide aūt q̄ ab his vnde prius ſuā ipſa venabatur perditionē, ab eiſdem nunc venata eſt ſalutem: lachrymis enim amatorijs, & capillis curioſius concinnatis ac vnguēto, laſciuos iuuenes demētabat: quę vero primū fuerūt inſtrumēta peccati, ea nūc fecit inſtrumēta virtutis.

Propter quod dico tibi: Remiſſa ſunt peccata eius multa, quoniam dilexit multum.) Multa equidem, quū illa multa haberet, & omnia remiſſa ſunt.

Cui autē minus remittitur, is minus diligit.) Hoc dixit reprehēdēs Simonē.

Dixit autem ad illam: Remiſſa ſunt peccata tua. Dixit hoc illi, vt certior ipſa redderetur, & ipſe donaret indigenti quod illa petebat.

Et cœperunt qui ſimul accumbebant dicere intra ſeſe: Quis eſt hic qui etiam peccata remittit?) Hoc & alij dixerunt quando paralyticum curauit.

Supra .5. *Dixit autem ad mulierem: Fides tua te ſaluam fecit: Vade in pace.)* Eodē modo loquutus eſt ad eā quæ ſanguinis profluuio laborabat, quemadmodū vigeſimoſexto præſentis euangelij capite inuenies. Vtinā aūt con-

Infra .8. tingeret, vt & aīa mea fornicaria, ſiue voluptatū amatrix, pœnitentia pungeretur, & lachrymis ablueret fœtorem ipſius peccati, ac ſuauem ad Deum deferret odorem vnguenti ipſius virtutis.

Cap .viii. *Factumque eſt deinceps, & ipſe iter faciebat per ciuitates ac uicos, annuncians regnum Dei.)* Denuntians quod fruitio diuina, requies q; ſempiterna donarentur in ipſum credentibus.

Et duodecim cum eo.) Simul erant cum eo.

Ac mulieres quædam quæ curatæ erant a ſpiritibus malis & infirmitatibus: Maria quæ uocatur Magdalene de qua ſeptem demonia exierant, & Iohanna uxor Chuzæ procuratoris Herodis, ac Suſanna, aliæque multæ: quæ miniſtrabant ei de facultatibus ſuis.)

Quum enim beneficijs ab eo affectæ eſſent, non diſceſſerunt ab eo. Septem dæmonia quidam pro multis interpretantur. Conſuetum eſt namq; apud Hebræos Septem vocare quę multa ſunt, Procuratorē vero Herodis intellige œconomum & diſpenſatorem rerum ipſius.

CAPVT .XXII. DE SEMINANTE PARABOLA.

Quum autem turba multa conueniret, & de ſingulis ciuitatibus properarent ad eum, dixit per ſimilitudinem: Exijt qui ſeminabat ad ſeminandum ſemen ſuum, Et dum ſeminaret

minaret, aliud cecidit iuxta uiam, & cõculcatum eſt, & uolucres cœli etiam comederunt illud. Et aliud cecidit ſuper petram: & enatum aruit, quia non habebat humorem. Et aliud cecidit inter ſpinas: & ſimul enatæ ſpinæ ſuffocauerunt illud. Et aliud cecidit in terram bonam: & enatum fecit fructum centuplum.) De hac ſementis parabola latius ſcripſit Matthæus vigeſimoquarto capite: & ibi de his omnibus quære. Matth.13.

Hæc dicens clamabat: Qui habet aures ad audiendum audiat.) De his etiam ibi dictum eſt.

Interrogabant autem eum diſcipuli eius, quæ eſſet hæc parabola. At ille dixit: Vobis datum eſt noſſe myſteria regni Dei.) Similiter & de his.

Cæteris autem in parabolis.) Marcus vero planius ſcripſit dicẽs: His autem qui foris ſunt, in parabolis omnia fiunt. Et horum quære expoſitionem nono eius capite. Marci.4.

Vt uidentes non cernant, & audientes non intelligant.) Ibi & hæc declarata ſunt.

Eſt autem hæc parabola.) Hæc, id eſt talis iuxta interpretationẽ.

Semen eſt ſermo Dei.) Sermo fidei euangelicus.

Qui autem iuxta uiam: hi ſunt, qui audiunt: deinde uenit diabolus, ac tollit ſermonem de corde eorum, ne credentes ſalui fiant.) Prædicto vigeſimoquarto capite ait Matthæus: Quum quiuis audiuit verbum regni, nec intelligit: venit ille malus, & rapit quod ſeminatum eſt in corde ipſius: hic eſt qui iuxta viam ſeminatus fuit. Et lege vniuerſam illorum expoſitionẽ, vnde & præſentia facile erit cognoſcere.

Qui uero ſuper petram.) Qui ad petram, hi ſunt videlicet de quibus dicturus eſt.

Qui quum audierint, cum gaudio excipiunt ſermonem, & hi radicem non habent, qui ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt.) Eodem capite etiã hæc inuenies.

Quod autem in ſpinas cecidit hi ſunt.) Hoc eſt, In his eſt. Qualibus his? Audi.

Qui audierunt uerbum, & ſub ſolicitudinibus & diuitijs ac uoluptatibus euntes ſuffocãtur, nec referunt fructum.) Sub ſolicitudinibus & diuitijs ac voluptatibus: hoc eſt cum ſolicitudinibus ac voluptatibus euntes ſiue conuerſantes. eo etiam de his dictum eſt.

Quod uero in terram bonam, hi ſunt qui in corde honeſto ac bono auditum ſermonẽ retinent, & fructum afferunt per patientiam.) Similiter & de his.

Nemo quum accenderit lucernam, operit eam uaſe, aut ſub lecto ponit, ſed ſuper candelabrum ponit, ut intrantes uideant lumen.) Hæc debito modo declarata ſunt quĩto cap. euãgelij ſecund. Matt. vbi poſt beatitudines ponĩt, Vos eſtis lux mũdi: ad Apoſtolos enĩ dicta ſunt, q̃q̃ ad oẽs cõmunia videantur. Matth.5.

Non eſt enim occultum, quod manifeſtũ nõ ſit futurum, neq; abſconditũ, qđ non ſit cognoſcendum, & in propatulum uenturũ.) Decimonono capite dicit Matthæus, Nihil tectum eſt, quin ſit detegendũ: & nihil occultũ ẽ, quin futurum ſit vt ſciatur. Et lege eorum enarrationem. Veriſimile eſt autem quod varijs temporibus Chriſtus ſimilia dixerit: ideo etiam diuerſis euangeliorum locis poſita ſunt. Quidam autem dicunt ſermonem hũc de occulta dici virtute, quæ omnino manifeſtanda eſt tempore retributionis: Matth.10.

tionis: quanquam in præſenti quoq; vita frequentius hoc fiat.

Videte ergo quomodo audiatis.) Attendite quomodo his quæ a me dicuntur animum aduertatis: oportet enim diligenter & cum ſtudio hæc audire, quum allegorica ſint ac ſublimia, & non temere aut caſu dicta.

Quiſquis enim habuerit, dabitur illi.) Quicunq; habuerit ſtudium ac diligentiã, dabitur illi horum cognitio.

Quiſquis uero non habuerit, etiam quod habere uidetur, tolletur ab eo.) Nono capite dicit & Marcus, Quicunque habuerit, dabitur ei, & qui non habet, etiam quod habet, auferetur ab eo: illorum ergo lege interpretationem.

Math. 12. *Venerunt autem ad illum mater & fratres eius, & non poterant accedere ad eum propter turbam.)* Dictum eſt de his in fine vigeſimi tertij capitis euangelij ſecundum Matthæum.

Et nuntiatum eſt illi dictumque, Mater tua & fratres tui ſtant foris uolentes te uidere. At ille reſpondens dixit ad eos, Mater mea & fratres mei hi ſunt, qui ſermonem Dei audiunt, ac faciunt.) Ibi etiam de his omnibus exacte diſſeruimus.

CAPVT .XXIII. DE INCREPATIONE VENTI AC TEMPESTATIS MARIS.

ET accidit uno dierum, & ipſe aſcendit in nauim ac diſcipuli eius, & ait ad illos, Transeamus in ulteriorem ripam ſtagni. Et ſoluerunt. Nauigantibus autem illis, obdormiuit: & ingruit procella uenti in ſtagnum, & implebantur ac periclitabantur.) Horũ interpretationem quęre in enarratione vndecimi capitis euangelij ſecũdum Matthęum. Implebantur autem, puta aqua.

Math. 8.

Porro accedentes excitauerunt eum dicentes, Præceptor præceptor perimus. Ipſe uero excitatus increpauit uentum, ac tempeſtatem aquæ: & ceſſauerunt, factaq; eſt tranquilitas.) Omnia in eo capite conuenienter manifeſtata ſunt.

Dixit autem eis, Vbi eſt fides ueſtra?) Quæ de hoc eſt, quod ſeruem a periculis, quodque perire non poſſint, qui ſaluatorem ſecum habent.

Territi uero admirabantur dicentes inter ſe, Quiſnam eſt hic? quia & uentis imperat & aquæ, & obediunt ei.) Etiam de his ſimiliter ibi diſputatum eſt.

CAPVT .XXIIII. DE LEGIONE DAEMONVM.

ET nauigauerunt ad regionem Gadarenorum, quæ eſt e regione Galilææ. Quum autem exiſſet ipſe in terram, occurrit ei uir quidam e ciuitate, qui habebat dæmonia a temporibus multis: & ueſtimento non induebatur, nec in domo manebat, ſed in monumentis. Intuitus autem Ieſum quum exclamaſſet procidit ante eum, & clamauit uoce magna dicens, Quid mihi rei tecum eſt Ieſu fili Dei excelſi? obſecro te ne me torqueas.) In enarratione duodecimi iuxta Matthęum capitis de hoc manifeſte dictum eſt. Multitudo vero inhabitantium in eo dæmonum, tanquam vnum propter communicationem, obſecrabat vtens ore hominis.

Præcipie-

Præcipiebat enim impuro ſpiritui, ut exiret ab homine.) Tanquam vni imperabat multis dæmonibus, propter illorum imbecillitatem: vel etiam quia omnes ſimul, legio vocabãtur: ſiue quod vn⁹ eſſet princeps cæterorum: qui etiam obſecrabat, & cui Chriſtus imperabat, tanquam alijs eum ſequentibus.

Frequenter enim corripuerat illum: & uinciebatur catenis, ac compedibus cuſtodiebatur: & uincula rumpens, agebatur a dæmone in deſerta.) A dęmone qui cętero-rum, qui ſecum erant, princeps erat.

Interrogauit autem eum Ieſus dicens, Quod tibi nomen eſt? At ille dixit, Legio. Quia dæmonia multa ingreſſa erant in eum. Et deprecabantur eũ ne iuberet ipſis ut in abyſſum irẽt.) Hęc omnia ſcripſit Marcus, & horum enarrationem quęre vndecimo capite euangelij quod ille conſcripſit. Marci.5.

Erat autem ibi grex porcorum multorum paſcentium in monte, & rogabant eum, ut permitteret ipſis in illos introire. Et permiſit ipſis. Egreſſa uero dæmonia ab homine, intrauerunt in porcos, & impetu abijt grex per præceps in ſtagnum, & ſuffocatus eſt.) Prædicto duodecimo capite euangelij ſecundum Matthæum de his omnibus inuenies.

Quum autem uidiſſent paſtores quod acciderat, fugerunt, ac renuntiauerunt in ciuitatem ac uillas.) Similiter & de his.

Exierunt autem ut uiderent quod contigerat: ueneruntque ad IESVM: & inuenerunt ſedentem hominem a quo dæmonia exierant, ueſtitum ac ſanæ mentis, ad pedes IESV, & timuerunt.) Matthæus dixit quod exierunt in occurſum Ieſu: ſiquidem ipſe veniebat in ciuitatem. Lucas vero nunc oſtendit, quod ipſe non ambulabat: nam ſi progrediebatur, nequaquam is, qui a dæmonijs liberatus fuerat, ad pedes IESV ſedebat. Manifeſtum ergo eſt, quod dũ iret in ciuitatem ſtetit quodam in loco docẽs: is autem qui curatus fuerat, tanquam tyrannide dæmonum miſere afflictus ac defatigatus, ſedere iuſſus eſt.

Nuntiauerunt autem eis & qui uiderant, quomodo ſanus factus eſſet is, qui a dæmonio agitabatur. Et rogauerunt eum omnis multitudo adiacentium Gadarenorum, ut diſcederet ab ipſis, quia magno timore tenebantur.) Duodecimo iuxta Matthæum capite, hæc pulchre declarata ſunt. Et hic ἠρώτησαν, idem eſt quod rogabãt.

Ipſe uero conſcenſo nauigio, reuerſus eſt. Orabat autem eum uir, a quo dæmonia exierant, ut eſſet cum eo. At Ieſus remiſit eum dicens, Reuertere in domum tuam, & narra quanta tibi fecerit Deus. Et abijt per totam ciuitatem prædicans, quanta ſibi feciſſet Ieſus.) De his ſcripſit Marcus vndecimo capite, & ibi inuenies quare orabat eum vir vt cum ipſo eſſet, & quam ob cauſam remiſit eum Ieſus, ac de alijs diligenter tractata.

Factum eſt autem dum reuerteretur Ieſus, excepit eum turba: erant enim omnes expectantes eum) Tanq̃ bene de eis meritum ac ſaluatorem.

CAPVT .XXV. DE FILIA ARCHISYNAGOGI.

E*T ecce uenit uir cui nomen Iairus, & ipſe princeps erat ſynagogæ, & procidens ad pedes Ieſu, deprecabatur eum, ut intraret in domũ ſuam, quia filia unigenita illi erat ferme*

annorum

annorum duodecim, & hæc moriebatur.) De his pulchre dictum eſt decimo‑
Matth. 9. quinto iuxta Matthæum capite.

Inter eundum aũt turbæ coarctabant eum.) Conſtringebant, compri‑
mebant impellentes circa eum.

CAPVT .XXVI. DE MVLIERE PROFLVVIO SANGVINIS LABORANTE.

ET *mulier quæ erat in profluuio ſanguinis ab annis duodecim, quæ in medicos impenderat omnem ſubſtantiam, nec ab ullo potuerat curari: acceſſit retro, ac tetigit fimbriam ueſtimenti eius: & protinus ſiſtebatur fluxus ſanguinis eius.)* Ab annis duodecim, id eſt annos duodecim: hoc enim ſignificauerunt priores euangeliſtæ. Marcus vero addidit, quod non ſolum a medicis in nullo adiuta fuerat, verum etiam magis in deterius venerat. Quid ſit autem fimbria, dictum eſt decimo ſexto capite euangelij ſecundum Matthæum. Præterea dicit Matthæus veniſſe ipſam in turba a tergo, hoc eſt immiſcuiſſe ſe turbæ, quod latere niteretur. Sed cur manifeſte non tetigit? Quia ſeipſam immundam eſſe ſciebat, & eum qui mund⁹ erat palam tangere formidabat, quum a lege prohiberetur. Quare autem a longinquo ſtans non petebat ſanitatem? Quia verebatur huiuſmodi morbum publicare. Simul etiã timebat, ne quo modo agnita a turba repelleretur propter ſuam impuritatem.

Et ait Ieſus, Quis me tetigit?) Interrogauit, non quod ignoraret, ſed vt illa, cognito quod non lateret prout ſperauerat, ſanitatem furtim non ſubriperet, ſed hanc ab ipſo vltroneo auferret, confitendo quę circa ſe facta eſſent: & ita nota fierent his qui CHRISTVM ſequebantur, & mulieris fides, & CHRITI virtus, quem nihil latere poteſt: ac multi & fidem illius imitarentur, & timerent huius omnipotentiam, omniumq; ſcientiam. Præterea vt archiſynagogus a pręſenti miraculo maiorem conciperet fidutiam.

Negantibus autem omnibus, dixit Petrus & qui cum eo erant: Præceptor turbæ comprimunt ac coarctant te, & tu dicis, Quis me tetigit?) Petrus de ſimplici contactu CHRISTVM loqui exiſtimabat, quo omnes qui ſequebantur tangebãt eum, impulſi ac coarctati circa ipſum, & ita conſtringebant eum: ipſe vero de tali nõ loquebatur, ſed de eo qui fide factus erat. Quum enim tunc multi caſu eum comprimendo tangerent, ſolum huius ſenſit contactum, qui a fide procedebat.

Ieſus uero ait, Tetigit me quiſpiam.) Quia nondum confeſſa erat mulier timore perterrita, expectabat ipſe dicens, Tetigit me quiſpiã: vt videns ipſa huius quaſi ſtuporem, ſua ſponte quod factum erat confiteretur, & ipſa miraculum prędicaret.

Ego enim ſenſi uirtutem quæ a me exijt.) Virtutem, videlicet ſanandi, quam attraxit fides mulieris. Dixit autem hoc vt magis confirmaretur, quod cum non lateret, quæ eſſet ea quæ ipſum tetigerat. Marcus vero dixit, quod etiam circumſpiciebat, vt videret eam quæ hoc fecerat.

Quum

Quum ergo uideret mulier quod non latuiſſet, tremens acceſſit.) Tremens, tum propter illius virtutem, tum propter legem, quod quum immũda eſſet, eum qui mundus erat tetigiſſet.

Ac procidit ad pedes eius: & ob quam cauſam illum tetigiſſet indicauit ei coram omni populo: & quemadmodum ſanata protinus fuiſſet.) Per hyperbaton eſt ordo verborum. Procidit ad pedes eius, & indicauit ei coram omni populo ob quam cauſam illum tetigiſſet, puta clam ſiue occulte: hanc autem cauſam ſuperius prædiximus.

Ieſus autem dixit ei: Confide filia, fides tua te ſeruauit.) Ne aut me aut legẽ timeas. Ex fide enim & nõ ex contẽptu tetigiſti: & certe fides tua a me quidẽ conciliauit tibi ſanitatẽ: a lege vero remiſſionẽ. Fidei aũt illius totũ attribuit negotium, vt & alij ad fidẽ attraherentur, ſicut prædiximus. Oſtendit itaq; per hoc Chriſtus, ꝙ nullus ob morbũ vel affectionẽ quã inuitus patitur, immundus eſt apud Deũ. Filiã vero ipſam vocauit, vtpote ꝑ fidẽ ſibi adoptatã: ſimul etiã huiuſmodi appel atiõe timorem penitus ab ea repellens, ipſamq; ſibi familiarem reddens.

Vade in pace.) Qua deinceps a morbo non impugneris. Iuxta anagogen vero intelligi poteſt ſanguine fluens, natura humana: quæ priuſquã veniret Chriſtus, manabat peccati impuritate ſanguinaria† ſiue mortifera: nec quicquam adiumenti ſenſerat a ſpiritualibus animorum medicis, qui eius curam habuerant puta philoſophis: ſed detrimentũ potius ſuſceperat, ꝑ extraneas ac abſurdas eorum doctrinas. Vt autem Chriſti tetigit veſtimentum, hoc eſt, incarnationem eius ꝑ fidem, repente ſanata eſt. Eius ſiquidem tangit veſtimentum quiſquis credit ipſius incarnationem. *Alluſio eſt apud Græcos quãdo dicũt φοινικὸς ἤτοι φονικὸσ.i. ſanguinarıꝰ ſiue mortifer*

Adhuc eo loquente, uenit quidam a domo principis ſynagogæ dicens illi: Mortua eſt filia tua, noli uexare magiſtrum. Quod quum audiſſet Ieſus, reſpondit illi dicens, Ne timeas, crede ſolum, & ſalua erit.) Hęc etiam ſcripſit Marcus decimotertio capite, & in eo quære interpretationem.

Quum autem ueniſſet Ieſus in domum, neminem intrare permiſit niſi Petrum ac Iohannem & Iacobum, ac patrem matremq; puellæ. Flebant uero omnes, & plangebãt illam. At ipſe ait, Nolite flere, non eſt mortua, ſed dormit. Et irridebant il um, ſcientes quod mortua eſſet.) Similiter & hæc omnia illo capite explanata ſunt.

Et apprehenſa manu eius clamauit dicens, Puella ſurge. Reuerſusq; eſt ſpiritus eius, & repente ſurrexit, ac iuſſit illi dari cibum. Et ſtupuerunt parentes eius: ipſe uero admonuit eos ut nemini dicerent quod factũ eſt. De his quoq; nullo prętermiſſo ibi iuenies.

CAPVT .XXVII. DE EMISSIONE DVODECIM APOSTOLORVM.

Conuocatis autem duodecim, dedit eis poteſtatem & autoritatem ſuper omnia dæmonia: & ut morbos curarent.) Dictum eſt de his decimo nono iuxta Matthęum capite. Cap .ix. Math.10.

Et miſit illos ut prædicarent regnum Dei, ac ſanarent infirmos.) Eodem capite de his quoq; diſtincte dictũ eſt, vbi ponitur, Euntes autem prædicate, dicentes: Inſtat regnum cœlorum.

Et ait ad

Et ait ad illos, Nihil feratis in uiam, neq; uirgam, neq; peram, neq; panem, neq; pecuniam, neq; binas tunicas habeatis.) Similiter & de his.

Et in quamcunq; domum intraueritis, ibi manete, atq; illinc exite.) De his quoq; latius ſcripſit ibi Matthęus.

Et quicunq; non ſuſceperint uos: exeuntes de ciuitate etiam puluerem a pedibus ueſtris excutite in teſtimonium aduerſus illos.) Pari modo & de his.

Egreſſi uero circumibant per uicos euangelizantes, & curantes ubiq;.) Iuxta præceptum eius qui miſerat illos.

Audiuit autem Herodes tetrarcha uniuerſa quæ fiebant ab eo: & hærebat eo quod diceretur a quibuſdam, quod Iohannes ſurrexiſſet a mortuis: a quibuſdam uero quod Elias apparuiſſet: ab alijs autem quod propheta quiſpiam ex antiquis ſurrexiſſet. Et dixit Herodes: Iohannē ego decollaui: quis eſt autem iſte de quo ego talia audio? Et cupiebat uidere eum.) De

Math. 14. his exacte diſputatū ē viceſimoquinto capite euangelij ſecundū Matt.

Et reuerſi Apoſtoli narrabant ei quæcunq; fecerant. Et aſſumptis illis ſeceſſit ſeorſum in deſertum locum ciuitatis quæ uocatur Bethſaida, quod ubi cognouerunt turbæ, ſequutæ ſunt

Marc. 6. *eum)* Decimoquinto capite euangelij ſecundum Marcum dictum eſt de his latius vbi ponitur, Et congregantur Apoſtoli ad Ieſum.

Et ſuſcipiens illos loquebatur eis de regno Dei: eoſque quibus cura opus erat, ſanabat.) De his viceſimoquinto iuxta Matthæum capite diligenter diſputauimus, vbi dicitur, Et egreſſus Ieſus vidit turbam multam: & miſertus eſt illorum.

Dies uero cœperat declinare: & accedentes duodecim dixerunt ei: Dimitte turbas, ut euntes, in caſtella uillasq; uicinas diuertant, & inueniant eſcas, quia hic in loco deſerto ſumus.) Prædicto capite horum data eſt explanatio. Diuerſorium vero dicit nunc receptaculum.

CAPVT .XXVIII. DE QVINQVE PANIBVS.

AIT *autem ad illos, Vos date illis quod edant. At illi dixerunt, Non ſunt nobis plures q̄ quinque panes & duo piſces: niſi nos eamus & emamus in omnem hūc populum eſcas. Erant enim uiri ferme quinquies mille.)* Similiter & de his.

Dixit autē ad diſcipulos ſuos, Facite illos diſcumbere, in ſingulo quoque diſcubitu quinquagenos. Et fecerunt omnes diſcumbere.) Pari modo & de his.

Acceptis autem quinque panibus & duobus piſcibus, ſuſpexit in cœlum, ac benedixit eos, fregitque ac diſtribuit diſcipulis, ut apponerent turbæ. Et comederunt & ſaturati ſunt oēs. Et ſublatū eſt quod ſuperfuit illis fragmentorū cophini duodecim.) Pręterea & de his.

CAPVT .XXIX. DE INTERROGATIONE DOMINI AD DISCIPVLOS.

ET *factum eſt quum eſſet ipſe ſolus orans, erant cum eo & diſcipuli. Et interrogauit illos dicens, Quem me dicunt eſſe turbæ? At illi reſponderunt: Iohannem Baptiſtam: alij autem Eliam: alij uero quod propheta quiſpiam de antiquis ſurrexit. Dixit autem eis, Vos autē quem me eſſe dicitis? Reſpondens uero Petrus ait, Chriſtum Dei.)* Horum omniū interpretationem inuenies triceſimotertio capite euangelij ſecundum

Math. 16. Matthæum.

Et interminatus præcepit eis, ne cui hoc dicerent.) Lege totam enarrationem eorum quę in illo capite dicta ſunt, vſq; ad eum locum vbi dicit:

Ex eo

Ex eo tempore cœpit Ieſus indicare diſcipulis: & inde ſimul omnium diligentiſſimam ſumito explanationem.

Dicens: Oportet filium hominis multa pati, & reprobari a ſenioribus ac principibus ſacerdotum & ſcribis: & occidi, tertioq; die reſurgere.) Ibi de his quoq; ſuo ordine diſputatum eſt.

Dicebat autem ad omnes: Si quis uult poſt me uenire, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam, & ſequatur me.) Sed & de his quoque ibidem poſt pauca omnino inuenies.

Quiſquis enim animam ſuam ſeruare uoluerit, perdet eam.) Quicunq; voluerit animam ſuam a morte ſeruare tempore martyrij, factus animæ amator, at non Chriſti amator: perdet eam in futuro ſeculo, hoc eſt in ſupplicium proijcietur. Hęc autem ibidem etiam, ſuoq; dicta ſunt ordine, videlicet decimonono capite euangelij ſecundum Matthæum. Math. 10.

Quiſquis uero perdiderit animam ſuam propter me, hic ſeruabit eam.) Quicũq; illa priuatus fuerit per martyrium, hic ſeruabit eã in futuro ſeculo.

Quid enim proderit homini, ſi mundum uniuerſum lucretur, ſeipſum autem perdat, aut ſuipſius iacturam faciat?) Hoc & Matthæus ſcripſit in fine trigeſimitertij capitis: & ibi quære enarrationem. Quod autem addit, Aut ſuipſi⁹ iacturam faciat, declaratiuum eſt præcedentis, puta, Seipſum perdat. Perditionem vero & iacturam nominat æternam condemnationem & ſupplicium. Matth. 16.

Quemcumque enim mei puduerit, meorumq; ſermonum, huius & filium hominis pudebit, quum uenerit in gloria ſua & patris, ſanctorumque angelorum.) Horum & Marcus meminit vigeſimoquarto capite, & ibi explanata ſunt. Verũ quomodo & patris & ſanctorum angelorum? Quia gloria patris, gloria eſt ipſius, quum vnum ſint. Ego & pater, inquit, vnum ſumus: gloria vero angelorum, etiam ipſius eſt: dominus enim illorum eſt. Mar. 8. Iohan. 10.

Dico autem uobis uere: ſunt quidam de hic ſtantibus, qui non guſtabunt mortem, donec uiderint regnum Dei.) Dictum eſt de his in fine trigeſimitertij capitis euangelij ſecundum Matthæum.

CAPVT .XXX. DE TRANSFORMATIONE.

F*Actum eſt autem poſt hæc uerba circiter dies octo.)* Videlicet pertranſierũt. *Aſſumpſit Petrum & Iacobum ac Iohannem, aſcenditque in montem ut oraret. Et facta eſt, dum oraret, ſpecies uultus eius altera, & ueſtitus eius candidus ac coruſcans. Et ecce duo uiri loquebantur cum eo, Moſes uidelicet & Elias, qui apparentes in gloria dicebant exceſſum eius, quem completurus erat Ieroſolymis.)* De hac tranſformatione manifeſtius ſcripſit Matthæus trigeſimoquarto ſui euangelij capite, in quo etiam hæc ad verbum declarata ſunt. Orans autem tranſformatus eſt, vt diſcamus, quod oratio tranſformat ac illuſtrat hominem, ſi fiat quemadmodum oportet. Matth. 17.

Petrus uero & ij qui cum eo erant, ſomno grauati erant. Perfecte autem experrecti, uiderunt gloriam eius, & duos uiros qui ſtabant cum illo.) Ibi etiam de his dictũ eſt. Gloriam vero, intellige ſplendorem.

Factum eſt autem, quum illi ab eo diſcederent, dixit Petrus ad Ieſum, Præceptor bonum

eſt nos hic eſſe, & faciamus tria tabernacula: tibi unum, Moſi unum, & Eliæ unum, neſciens quid diceret. Hæc autem eo dicente, facta eſt nubes, & obumbrauit eos, timueruntque intrantibus illis in nubem.) Moſes quidem & Elias intrauerant in ſpiſſitudinem nubis, ad loca omnino inter ſe ſeparata: diſcipuli vero quum etiam propter domini transformationem eſſent exterriti, veluti dixit Marcus: videntes etiam quod hoc modo ipſi ſupernaturaliter in nubẽ

Marci. 9. reciperentur, maxime timuerunt.

Et uox facta eſt de nube dicens: Hic eſt filius meus dilectus: ipſum audite. Quumque fieret uox, inuentus eſt Ieſus ſolus.) Prędicto capite euangelij ſecundum Matthæum ſubtiliter de his diſputatum eſt. Quæ ergo præterijt Matthæ⁹, ea Lucas expreſſit: quę vero prętermiſit Lucas, ea ſcripſit Math.

Et ipſi tacuerunt, & nemini dixerunt in illis diebus quicquam eorum quæ uiderant.) Dixit enim Matthęus, quod dum deſcenderent de monte præcepit eis Ieſus dicens: Nemini dixeritis viſionem, donec filius hominis a mortuis reſurgat. Et ibi lege horum interpretationem.

CAPVT TRIGESIMVM PRIMVM DE LVNATICO.

FACTVM *eſt autem ſequenti die, dum ipſi de monte deſcenderent, occurrit ei turba multa: & ecce uir de turba exclamauit dicens: Magiſter obſecro te reſpice ad filiũ meũ, quoniam unicus eſt mihi: & ecce ſpiritus apprehendit eum: ſubitoque clamat ac diſcerpit eũ cũ ſpuma: uixque ab eo diſcedit dilanians eum. Et oraui diſcipulos tuos ut illum eijcerent, nec potuerunt.)* Filium hunc lunaticum fuiſſe ſcripſit Matthæus trigeſimo quinto capite: & omnino de his ibi dictum eſt.

Reſpondens autem Ieſus dixit: O generatio incredula & peruerſa, uſquequo ero apud uos & patiar uos? adduc filium tuum huc.) In illo horũ omnium declarationes inuenies.

Quum ille uero adhuc accederet, laniauit eum dæmonium ac diſſipauit.) Hęc latiꝰ ſcripſit Marcꝰ vigeſimoſexto cap. & ibi enarrationem horũ quęre.

Increpauit autem Ieſus ſpiritum immundum, ſanauitque puerum, & reddidit illum patri ſuo.) Prædicto trigeſimoquinto capite euangelij iuxta Matthæũ de his dictum eſt.

Stupebant autem omnes ſuper magnificentia Dei.) Putabant enim non propria ſed Dei virtute hæc eum operari miracula.

Omnibus uero admirantibus ſuper his quæ faciebat Ieſus, dixit ad diſcipulos ſuos: Ponite uos in auribus ueſtris ſermones iſtos.) Quos dixit vigeſimonono capite

Supra eodem. præſentis euangelij de ſua paſſione & occiſione ac reſurrectione: ideo etiam quum hos quaſi ſignificare incepiſſet, cætera reliquit tanquam iam intellecta.

Futurum eſt enim ut filius homins tradatur in manus hominum. Ipſi uero ignorabant uerbum iſtud, & erat abſconditum ab eis, ſic ut non intelligerent illud: timebãtque interrogare eum de uerbo hoc.) Verbum non quod erat de paſſione & occiſione, ſed de reſurrectione. Dictum eſt autem de hoc in fine enarrationis trigeſimiquinti capitis euangelij ſecundum Matthęum: lege ergo quę ibi dicta ſunt.

CAPVT

CAPVT .XXXII. DE DISPVTANTIBVS QVIS ESSET MAIOR.

I*Ntrauit autem cogitatio inter eos, quis eorum maior eſſet. At Ieſus uidens cogitationē cordis ipſorum, aſſumpſit puerum, & ſtatuit illum iuxta ſe.)* Matthæus vero trigeſimo ſeptimo capite ait, quod accedentes diſcipuli, de hoc interrogauerunt eum. Veriſimile ergo eſt quod vbi cogitationem illorum cognouiſſet, & interrogaſſet, Quid in via tractabatis? ſicut dixit Marcus, poſtmodum etiam ipſi, quum iam cognita eſſet cogitatio ſua, interrogauerunt de hoc: deinde Ieſus apprehendit puerum qui ibi præſens erat, & ſtatuit illum iuxta ſe, dixitq́ cætera quæ ſequuntur. Itaq́ Matthæus ſcripſit, quod interrogauerunt diſcipuli: Marcus vero & Lucas hoc relicto ſcripſerunt, quod cognouit cogitatiōem eorum: & ille quidem poſteriora dixit, hic autem priora. Lege ergo dicto capite euangelij iuxta Matthæum explanationem totam quæ admodū vtilis eſt. Math.18. Mar.9.

Et ait illis, Quicunq; ſuſceperit puerum hunc in nomine meo me ſuſcipit: & quicunque me ſuſceperit, ſuſcipit eum qui me miſit.) Alia quoque ante hæc dixit, quæ Matthæus conſcripſit, per quæ etiam hæc facile cognoſcuntur: quęre ergo illa. Per puerum vero humilitatem & abiectionem ſignificauit.

Nam qui minimus eſt inter omnes uos, hic erit magnus.) Hic finis eſt intēſionis propter quam puerum iuxta ſe ſtatuit. Minimum autem dixit humillimum. Similia quoq́ dixit quadrageſimotertio euangelij ſecundum Matthæum capite: & quęre iuxta medium eius capitis. Math.20.

Reſpondens autem Iohannes dixit: Præceptor uidimus quendam per nomen tuum eijcientem dæmonia, & prohibuimus eum: quia non ſequitur nobiſcum. Et ait ad illum Ieſus, Nolite prohibere: qui enim non eſt aduerſum nos, pro nobis eſt.) Hæc etiā ſcripſit Marcus vigeſimoſeptimo capite, & ibi horum lege explanationem.

Factum eſt autem dum complerentur dies aſſumptionis ſuæ, & ipſe faciem ſuam obfirmauit, ut iret Ieroſolyma.) Dies aſſumptionis ipſius dicit præfinitum tempus dum a terra aſſumeretur in cœlum: iam enim inſtabat ſui interēptio ac reſurrectio & aſſumptio. Obfirmauit faciem ſuam, hoc ē direxit vt iret Ieroſolyma, progrediens ad paſſionem, ne reſpiciendo quidem in tergum. Scriptum eſt enim in libro quoq́ pſalmorum: Obfirmabo ſuper te oculos meos: ſiue infigam, dirigam, indeclinabiliter aſpiciam. Pſal.31.

Miſitq; nuntios ante conſpectum ſuum.) Hic etiam dictio ἀγγέλους ſimpliciter nuntios ſignificat.

Et euntes intrauerūt in oppidulum Samaritanorum.) Quod in tranſitu eius ſitum erat.

Vt pararent illi.) Hoſpitium videlicet, ad ſuſceptionem ipſius, & illorum qui cum eo erant.

Et non receperunt illum, quia facies eius erat pergens Ieroſolyma.) Facies eius, hoc eſt ipſe, a parte totum. Non receperunt inquit eum, quia pergebat Ieroſolyma ad inimicos ipſorum. Nam Samaritani inimico animo affecti erant ad Ieroſolymitas.

Quod quum uidiſſent diſcipuli eius Iacobus & Iohannes, dixerūt: Domine uis dicamus,

ut ignis de cœlo deſcendat & perdat illos,ſicut etiam fecit Elias? Conuerſus autem increpauit illos,& ait,Neſcitis cuius ſpiritus eſtis uos. Filius enim hominis non uenit ad perdendum animas hominum,ſed ad ſeruandum.) Suſpicor hos fuiſſe premiſſos. Itaq; irati ſunt quod pręceptorem ſpreuiſſent:interrogauerunt ergo an contemptores vlciſci oporteret,vtpote Zelotę Eliam imitantes. Increpáuit autem illos Chriſtus tanquam clemens:inſtruens eos,vt incredulorum iniurias patienter ferrent.Siquidem ſciebat quod ſe ſuſcepturi nō eſſent Samaritani: miſit tamen diſcipulos,vt illis non parentibus, & his iraſcentibus,obiurgaret ac doceret eos nō inſurgere in illos qui contemnerent. Futurum enim erat, vt quum euangelium annuntiarent,a multis repudiarentur.Non ſibiipſis autem,ſed de illius potentia confidentes dixerunt,Vis dicamus,vt ignis de cœlo deſcendat.

CAPVT .XXXIII. DE EO CVI NON PERMISIT VT SEQVERETVR.

E T *abierunt in aliud oppidulum.Factum eſt autē dum irent per uiam dixit quidam ad illū: Sequar te quocunque ieris domine. Et Ieſus ait ad illum: Vulpes latibula habent,& uolucres cœli nidos: filius autem hominis non habet ubi caput ſuum reclinet.)* De hoc &

Math .8. Matth ſcripſit duodecimo capite,& ibi poſita eſt interpretatio.

Ait autem ad alterum: Sequere me. At ille dixit: Domine permitte mihi ut prius abeā, ac ſepeliam patrem meum. Ieſus autem ait illi: Sine ut mortui ſepeliant mortuos ſuos: tu uero abiens annuncia regnum Dei. Ibi etiam plane de hoc diſputatum eſt. Hunc vero Chriſtus vocabat ſciens eum dignum.

Dixit autem & alter: Domine ſequar te,ſed permitte mihi prius ut ualedicam ijs qui ſunt

De aratro. *domi meæ. At Ieſus ait illi: Nemo qui manu ſua admota aratro, reſpexerit a tergo, aptus eſt regno Dei.* Qui arare conatur, & a tergo reſpicit, corrumpit conatus promptitudinem,ſegnitie qua a tergo reſpicit. Parabolice ergo ſaluator dixit Aratrū,& Sequi ſe:& tantundē eſt ac ſi dicat:Nemo q me ſequi conatur, ſi a tergo reſpiciat, hoc eſt,mentē adhuc ad temporalia habeat,aptus eſt ad regnū Dei.Oportet enim eū qui eligit ſequi Chriſtum,cōfeſtim omnia deſpicere,& ſequi, ne oculos quidem ab eo diuertendo,ne forte habitu ac ſpecie eorum quæ a tergo ſunt, retineatur. Quid enim Deo optabilius ac præſtantius.

CAPVT .XXXIIII. DE DESIGNATIS SEPTVAGINTA APOSTOLIS.

Cap .x. POST *hæc autem deſignauit dominus & alios ſeptuaginta.)* Apoſtolos videlicet.Multi enim crediturí erant,& pluribus prędicatoribus op⁹ erat. Duodecim ſiquidem Apoſtoli primus erat chorus : ſeptuaginta vero, ſecundus. Hos autem duodecim & ſeptuaginta præfigurabant

Exod.15. duodecim fontes aquarum, & ſeptuaginta trūci palmarum in Aelim, ad quam venerunt Iſraelitæ,vbi mare rubrum pertranſiſſent.

Et emiſit eos binos ante conſpectum ſuum, in omnem ciuitatem & locum,quo erat ipſe uenturus.)

uenturus.) Similiter & duodecim coniunctim emiſit,ſicuti dixit Marcus decimoquarto capite:ſed duodecim in oẽs ciuitates ac pagos Iſrael emiſit tanquam perfectiores: ſeptuaginta vero in ſolas eas, quæ in tranſitu erant,per quas iter facturus erat,vt prędicarent remiſſionem peccatorum,eiuſq; aduentum qui remiſſionem illorum tribueret. Marci.6.

Dicebat ergo ad eos,Meſſis quidem multa, operarij uero pauci.) Meſſem dicit illos,qui ab infidelitatate demetendi,& ad fidem ſuam erant cõportandi:operarios vero Apoſtolos,& quicunque ad hoc ſubminiſtrarent. Hic aũt manifeſtata eſt cauſa promotionis ipſorũ ſeptuaginta,& tamen paucos adhuc eſſe dicit omnes Apoſtolos ad multitudinem illorum qui crediturí erant.

Rogate ergo dominum meſſis,ut producat operarios in meſſem ſuam.) Hoc & id quod ante iſtud præceſſit, etiam dixit in fine decimioctaui iuxta Matthæum capitis: ſed ibi meſſem multam appellat eos, qui de Iudæis erant crediturí: hic autem eos, qui ex Gentibus: & ibi admonet duodecim, vt orent pro emiſſione horum ſeptuaginta: hic vero ipſos ſeptuaginta admonet, vt orent pro promotione epiſcoporum ac præceptorum per ſingulas ciuitates ac regiones. Lege autem enarrationem præſentis dicti in memorato capite euangelij ſecundum Matth. Matth.9.

Ite, ecce ego mitto uos ſicut agnos inter lupos.) Hoc etiam ad duodecim dixit,& quære decimonono iuxta Matthæum capite dicti illius interpretationem, Ecce ego mitto vos tanquam oues in medio luporum. Poterit quiuis hoc etiam loco dicere, quod duodecim appellauerit oues tanquam perfectiores, ſeptuaginta vero agnos tanquam teneriores. Matth.10.

Nolite portare ſacculum neque peram,neque calciamenta.) Hoc interdicto iubet,vt de neceſſarijs corporis ſpem in illum habęant qui ipſos emiſit. Quum autem iubet ne ſacculum ferant, ab auaritia auocat: dicẽs, Neq; peram,dehortatur a recondendo cibo: quum vero addit, Neque calciamenta,ad exercitium ipſos erudit.

Et neminem per uiam ſalutaueritis.) Hoc iuſſit, non inhumanos eos fieri volens, aut moribus aſperos,quos nemo poſſit compellare,ſed impedimento carentes. Solet enim ſalutatio per viã, vehementiæ ſtudij vtplurimum obſtare. Præcipit itaq; illis,vt ſoli operi eis commiſſo intendant: & oblatam prædicationis occaſionem non inſumant in ea,quæ neceſſaria non ſunt, ſed præter intentum ſeſe offerunt. Eliſſæus quoque olim emiſſo Giezi famulo ad opus quod feſtinationem requirebat,præcepit dicens, Si inueneris virum, non benedicas ei:& ſi tibi benedixerit vir, ne reſpondeas illi: indicans opus eſſe vt indiſtractus ac omnino ſine impedimento procederet. 4.Reg.4.

In quamcunq; domum intraueritis, primum dicite, Pax huic domui) Hanc alloquutionem Matthęus ſalutationem nominauit prędicto capite. Eſt autem huiuſmodi ſalutatio ſignum dilectionis, ſignificans quod pacifici & amici aduenerint.

Et ſi ibi fuerit filius pacis,requieſcet ſuper illum pax ueſtra.) Hoc eſt gratia datę a vobis pacis,vel efficacia huiuſmodi ſermonis. Filius quoque

pacis dicitur pacificus,ſicut varijs in locis diximus.

Sin minus,ad uos reuertetur.) Lege quoque decimonono capite euãgelij iuxta Matthæum dicti illius enarrrationem. Et ſi quidem fuerit domus digna, veniat pax veſtra ſuper illam: ſi autem indigna fuerit, pax veſtra ad vos conuertatur.

In eadem autem domo manete,edentes & bibentes quæ ab illis offeruntur. Dignus eſt enim operarius mercede ſua.) Similiter & de his in illo capite manifeſte dictum eſt paulo ſuperius. Edere autem ac bibere permiſit quæ ab illis porrigerentur: nõ ſimpliciter,ſed ſicut diſcipulos ſuos decebat:hoc enim ipſis notum erat.

Nolite tranſire de domo in domum.) In illa enarratione huius cauſam inuenies.

Et in quamcunque ciuitatem ingreſſi fueritis, & receperint uos, comedite quæ apponuntur uobis, & curate infirmos qui in ea ſunt,ac dicite illis, Appropinquauit in uos regnum Dei.) Regnum Dei nunc ſeipſum appellat,tanquam regẽ ac Deũ: Appropinquauit inquit,& iam diuerſatur vobiſcum;digni habemini qui præparemini ad eius ſuſceptionem.

In quamcumque autem ciuitatem ingreſſi fueritis,& non receperint uos,exeuntes in plateas eius,dicite: Etiam puluerem qui adhæſit nobis de ciuitate ueſtra extergimus in uos.) Ibi de his etiam quære,vbi declaratum eſt illud, Et quicunque non ſuſceperit vos.

¶*Tamen hoc ſcitote quod appropinquauit in uos regnum Dei.)* Hoc proteſtari præcepit incredulis, ne dicere poſſent: Non cognouimus aduentum tuum domine.

Dico uobis quod Sodomis in die illo tolerabilius erit,quàm ciuitati illi.) Prędicto capite etiam hæc conuenienter declarata ſunt.

Væ tibi Choraζin, uæ tibi Bethſaida, quia ſi in Tyro & Sidone factæ fuiſſent uirtutes,quæ factæ ſunt in uobis,olim in cilicio & cinere ſedentes ſcelerum eos pœnituiſſet.)

Math.11. Quęre vigeſimo capite iuxta Matthęum vbi dicitur, Tunc cœpit exprobrare ciuitatibus,in quibus ęditę fuerant plurimę virtutes eius,quod non reſipuiſſent:ibi enim & de his dictum eſt.

Veruntamen Tyro & Sidoni tolerabilius erit in iudicio,quàm uobis.) Vobis puta incredulis. Hoc quoque dixit decimonono capitẽ euangelij iuxta

Matth.10. Matthæum,& ibi lege dicti illius declarationem, Amen dico vobis,tolerabilius erit terrę Sodomorum & Gomorrhorum,q̃ ciuitati illi.

Et tu Capernaum uſque ad cœlum exaltata, uſque ad infernum detraheris.)

Matth.11. Vigeſimo capite euangelij ſecundum Matthęum etiam de hac dictum eſt, ibi ergo quęre.

Qui uos audit,me audit: & qui reijcit uos,me reijcit: qui autem me reijcit, reijcit eum qui miſit me.) Reiectionem hanc vocat incredulitatem & auerſionem. Ne enim mœrore afficiantur quum ſpernuntur,dicit: Veſtra iniuria per vos in me recurrit, qui miſi vos: per me autem, in patrem meum qui miſit me.

Reuerſi ſunt ergo ſeptuaginta cum gaudio dicentes,Domine etiam dæmonia ſubijciuntur nobis per nomen tuum.) Gaudebant quod digni haberentur & miracula edere,& dæmonia ſibi ſubijcere.

Dixit au-

Dixit autem illis, Videbam ſatanam, tanq̃ fulgur de cœlo, cadentē.) Cauſam ſignificauit ſubiectionis dęmoniorũ, quia cecidit princeps eorũ, qui fortes illos reddebat ac confortabat, & iã facile deuincuntur. Siquidē ante ſaluatoris incarnationem in ſublime ferebatur, & tyrannũ agebat, ac potens erat: quũ aũt Deus in terra per carnē diuerſaretur, cecidit, non a cœlo: olim enim inde ceciderat, nec amplius eo aſcēdit, ſed a dicta celſitudine, tyrannide ac potētia. Dicit ergo, Videbam ſatanã, poſtquam videlicet humanitatē aſſũmpſi, cadentē vt fulgur quod de cœlo cadit. Quidã autē Cœlum intelligunt hoc loco aerem in quo verſari gaudet ſatanas. Nam & aer cœlum dicitur: Volucres inquit cœli. Vſus eſt autem fulguris exemplo, oſtendens vehemētiam ac velocitatē caſus illi⁹. Pſalm. 8.

Ecce do uobis poteſtatem calcandi ſuper ſerpentes & ſcorpiones.) Serpētes ac ſcorpiones intelligibiles, qui animas mordēt ac deuorant. Ita autē dęmones appellauit, nõ ſolum propter inſidias, veneni iaculatiõem ac infectionem, ſed & propter debilitatem ac ignauiam. Verũ quod de dęmonibus loquatur, manifeſtat id quod ſubditur.

Et ſuper omnem uirtutem inimici.) Videlicet intelligibilis draconis. Quũ ergo vidiſſet eos gaudētes de ſubiectione dęmoniorũ, dat quidem continuã aduerſus illa poteſtatē, quã prius ad tēpus acceperant quum mitterenť: ſed adhortatur ne de hac gaudeant, quia nõ ex certamine eis prouenit, ſed ex dono, propter eos qui adiuuandi erant. Poteſt aũt virtus inimici dici, non ſolum ipſi dęmones, ſed & multiformes eorum tentationes. Quidam vero & feras quę homines perdunt, virtutem illius dicunt, ꝙ etiam his aduerſus nos vtatur.

Et nihil uobis nocebit.) Nec dęmon, nec tētatio, nec fera venenata.

Veruntamen in hoc nolite gaudere, quod ſpiritus ſubijciuntur uobis.) Nõ enim veſtrũ eſt opus, ſed mea gratia. In hoc ergo ne gaudeatis, ne tanquã de egregio facinore gaudentes, in elationem eleuemini.

Gaudete autem quia nomina ueſtra ſcripta ſunt in cœlis.) Quia propter fidem veſtram in ciues conſcripti eſtis in ęterna ciuitate: non atramento, ſed memoria: neque vt homines ſcribunt, ſed ſicut Deus ſcribere nouit. Dicit enim de iuſtis Dauid, Et in libro tuo omnes ſcribentur. Siquidem ſubijcere dęmonia, propter aliorum vtilitatem vobis datum eſt: quod aũt nomina veſtra ſcripta ſunt in cœlis, propter ſalutem veſtram: ideo furtiuum quidem illud gaudium tumorem cauſare nouit, hoc vero gratiarum actionem potius: & illud quidē cauendũ tanq̃ ſuperfluum, hoc aũt proponendum eſt tanq̃ neceſſarium. Pſalm. 138

In illa hora exultauit in ſpiritu Ieſus.) Animo exultauit tanq̃ homo propter eorum ſalutem, qui a diſcipulis iuuandi erant.

Et dixit: Confiteor tibi pater domine cœli & terræ, quod abſconderis hæc a ſapiētibus & prudentibus, & reuelaris ea paruulis. Vtique pater, quia ſic beneplacitum fuit coram te.) Hæc quoq; dixit de duodecim diſcipulis vigeſimo capite euangelij ſecundum Matthęum: & ibi quęre expoſitionem.

Et cõuerſus ad diſcipulos dixit, Omnia mihi tradita ſunt a patre meo: & nemo ſcit quis ſit filius niſi pater, & quis ſit pater, niſi filius, & cui uoluerit filius reuelare.) In eo loco etiam hęc diligenter explanata ſunt.

Et conuerſus ad diſcipulos ſeorſim dixit: Beati oculi qui uident quæ uidetis. Dico enim uobis, quod multi prophetæ & reges uoluerunt uidere quæ nos uidetis, & non uiderũt: & audire quæ auditis, & non audierunt.) Hæc quoque dixit vigeſimoquarto iuxta Matthæum capite, & in eo lege ipſorum interpretationem, vbi dicitur, Veſtri autem beati oculi. Hac autem auiditate captus eſt Dauid propheta ſimul & rex: ideo etiam dixit, Oſtende nobis domine miſericordiam tuam: ſaluatoris videlicet incarnationem appellans miſericordiam, vtpote propter hominum miſericordiam factam. Verũ obſerua quod ad diſcipulos ſaluator cõuertitur, & ipſis ſeorſim loquitur, ab ijs qui diſcipuli non ſunt auerſus. Ideo & nos quoq; ſi diſcipuli eius fuerimus, per obedientiam mandatorum ipſius, & animæ ſimul & corporis habuerimus oculos recte intuentes, aureſq; recte audientes, ad nos etiam omnino conuertetur, & myſterijs a vulgo abſconditis dignabitur.

Matth. 13. Pſal. 84.

CAPVT .XXXV. DE TENTANTE LEGISPERITO.

ET *ecce legiſperitus quidam ſurrexit tentans eum, & dicens: Magiſter quid faciendo, uitam æternam poſſidebo?* Illaqueare putabat Chriſtum, ſi quippiam legi contrarium vllo pacto doceret. Dicit ergo: Quid faciendo vitam æternam poſſidebo, quam populo annuntias? Cognita autẽ illius verſutia ſaluator, ad legem ipſum remittit: ſimul quidem conatum illius repellens, ſimul etiam arguens illum, quod ſeſe pro virtutis cultore gereret quum non eſſet, veluti finis indicabit parabolę.

Ipſe uero dixit ad eum: In lege quod ſcriptum eſt?) Maius pręceptum +. *Quomodo legis?)* Maiora legis pręcepta: de maioribus namque ipſum interrogauit.

+ *Ex hoc autoris ſcholio uidetur iuxta mẽtẽ eius legẽdũ in litera Quod, ut ꝑ ſubſtãtiuo habeat, præceptũ, qđ facile ſubauditur. Nã Græci eadem dictione τί, efferunt Quid & Quod.*

At ille reſpondens ait, Diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota fortitudine tua, & ex tota mente tua: ac proximum tuum ſicut teipſum. Dixit autem ei: Recte reſpondiſti.) Recte illum reſpondiſſe dixit: vt qui duo recitauerit præcepta quæ ad ſe inuicẽ connectuntur, ſicut quinquageſimoquarto iuxta Matthæum capite manifeſtatum eſt. Alius autem erat hic legiſperitus ab eo, de quo a Matthæo & Marco facta eſt mentio.

Hoc fac & uiues.) Hoc quod nunc recitaſti, hoc inquã fac & viues vita æterna, qua viuunt iuſti, qui hæc præcepta ſeruauerunt. Docuit ſiquidem prædicto capite euangelij ſecundum Matthæum, q; in his duobus pręceptis vniuerſa lex & prophetę pendent: quorũ enarrationem perfecte inuenies quinto iuxta Matthęum capite, vbi dicit, Ita enim eſt lex & prophetæ.

Matth. 22. Matth. 5.

At ille uolens iuſtificare ſeipſum, dixit ad Ieſum: Et quis eſt meus proximus?) Conatu ſuo fruſtratus, effudit quem apud ſe occultabat tumorem. Putabat enim ſe cunctis eſſe præſtantiorem: Nam lex proximum+ nominauit eum, qui alterius egeret auxilio: ipſe vero illum dici opinabatur, qui virtute æqualis eſſet: ideo etiam volens ſeipſum iuſtificare ſiue alijs pręponere, interrogat: Quis mihi eſt ęqualis? Deinde Chriſtus per

parabolam

+

parabolam demonſtrat illũ eſſe proximũ, qui alterius indiget auxilio.

+ *Proximus dicitur omnis homo, quod omnes inter nos propinqui ſimus ſecundum naturæ communicationem.* +

Suſcipiens autem Ieſus dixit.) Suſcipiens: hoc eſt excipiẽs ſermonẽ.

CAPVT .XXXVI. DE EO QVI INCIDERAT IN LATRONES.

HOMO *quidam deſcendebat ab Ieruſalem in Iericho.*) Parabola hęc etſi ef ficta ſit, vt oſtendat quis ſit proximus: paucis tamen verbis oſtẽdit humanam & benignam ſaluatoris noſtri gubernationem. Hominem ſiquidem intelligimus Adam, & qui ab Adam deſcenderunt vniuerſos: deſcenſum autem ab Ieruſalem in Iericho, viam a virtute ad vitium, & ab obedientia ad inobedientiã, & a ſublimi vitę inſtituto ad terrenam conuerſationem: eſt enim Ieruſalem ſublimis, Iericho vero humilis.

Et incidit in latrones.) Id eſt dęmones qui in via reſidebant.

Qui etiam exuerunt eum.) Veſtimetis virtutis, timore Dei, quo in modum veſtis circundatus erat.

Et uulneribus inflictis abierunt.) Animæ plagis, vulnerib⁹ peccatorũ.

Relinquentes ſemimortuum.) Ex dimidio factum mortalem: iuxta animam enim manſit immortalis, corpore vero mortuus eſt. Quod autem dicitur, Abierunt, & Relinquentes, non eſt de hoc curioſe ſcrutandum propter normam parabolæ.

Caſu autem ſacerdos quidam uia illa deſcendebat.) Sacerdos, hoc eſt lex data per Moſen, vtpote de ſacrificijs diſputans.

Viſoque illo præterijt.) Pertranſijt illũ, quũ ita male affectus eſſet.

Similiter Leuites quum iret iuxta locum, ueniſſetque ac uidiſſet, præterijt.) Per Leuiten hoc loco accipiendus eſt ſermo prophetarum, vtpote Dei iuſſionibus ſubminiſtrans.

Samaritanus uero quidam iter faciens uenit ad eum: & uiſo eo, miſericordia motus eſt.) Samaritanus intelligitur nunc Chriſtus, vtpote ab incredulis Iudęis Samaritanus appellatus. Vel etiam non Iudæorum tantũ, ſed & cunctarum gentium naturam per carnis aſſumptionem amplectens. Samaritani enim ſunt quædam natio gentium.

Et accedens obligauit uulnera eius.) Vinculo doctrinæ.

Infundens oleum & uinum.) Lenitatem ac mordacitatem. Doctrina enim eius alibi quidem manſuete procedit & exhilarat: interdum vero perſtringit ac mordet: & ita pulchre temperata eſt, ac vndique iuuat.

Et imponens illum in iumentum ſuum.) In propriũ corpus qđ occidendũ erat+: hoc ẽ, portãs infirmitates eius per aſſumptã humanitatem.

Duxit in diuerſorium.) Diuerſorium eſt eccleſia, quę omne genus hominum recipit.

Et curam illius egit.) Rationem eius habuit, & de eo prouidit.

Ac poſtero die egreſſus.) Poſt aliqđ tps mortu⁹ & de mũdo egreſſus,

Deprõptos duos denarios dedit hoſpiti, & ait illi: Curã illi⁹ habe.) Donec viuebat: ipſe

+ *Nam* κτῆνος, *pro quo hic habemus iumentum, dicitur* ἀπὸ τῶ κτείνεσθαι, *id ẽ occidi quia pecus ſiue iumẽtum mactationi naſcitur: uel mactari & immolari ſolet.*

bat, ipſe curam habebat infirmorũ: vbi vero mortuus eſt ac reſurrexit, & ad peregrinandum in cœlum diuertit, hanc curam Apoſtolis cõmiſit: hoſpes enim eſt, quiſquis eccleſiæ præeſt, puta omnis epiſcopus, vel quiſquis Apoſtolorum ſucceſſor eſt. Duo vero denarij ſunt nouũ ac vetus teſtamentum, quæ infirmis medicinam ſuppeditant. Dixit enim

Matth. 13. vigeſimoquarto cap. euangelij ſecundũ Matth. Omnis ſcriba edoctus ad regnum cœlorum ſimilis eſt homini patrifamilias qui depromit de theſauro ſuo noua & vetera. Vel, duo denarij duę ſunt interpretatiões ſcripturę euangelicæ, aut etiam omnis diuinę: illa videlicet quę iuxta hiſtoriam eſt, & quæ iuxta anagogen.

Et quodcunq; præterea inſumpſeris, ego quum rediero perſoluam tibi.) Si etiam de tuo quippiam inſumpſeris, quod in eius cedat vtilitatem. Nam de ſuo quoq; præceptores apponunt, dilatantes diuinorum ſermonum interpretationes. A duobus ſiquidem teſtamentis ſumunt quidem argumentum: proprijs autem ſermonibus abundantiorem curam exhibent laborantibus. Reuerſio vero Chriſti, ſecundus eſt aduentus eius, in quo perſoluet omnibus retributiones.

Quis ergo horum trium proximus tibi fuiſſe uidetur illi qui incidit in latrones? At ille dixit, Qui fecit miſericordiam cum illo.) Cum illo, hoc eſt in illum.

Dixit ergo ei Ieſus, Vade & tu fac ſimiliter.) Curam eius habe qui auxilio indiget. Qui enim hoc non facit, non diligit proximum ſuum, ſicut ſeipſum: qui vero proximum non diligit tanquã ſeipſum, neque Deum diligit ex toto corde ſuo, & ex tota anima ſua, & ex tota fortitudine ſua, & ex tota mente ſua, quæ dilectionis vehementiam ac intenſionem manifeſtant.

CAPVT .XXXVII. DE MARTHA ET MARIA.

F*Actum eſt autem dum irent, ut ipſe intraret in quoddã caſtellum: mulier autem quædam nomine Martha excepit illum in domum ſuam: & huic erat ſoror nomine Maria, quæ etiam aſſidens ad pedes Ieſu audiebat ſermones illius.)* Caſtellũ hoc Bethania erat:

Iohan. 11. hanc enim Iohannes caſtellum dixit Mariæ & Marthæ.

Martha uero diſtrahebatur circa frequens miniſterium.) Pręparãs quę neceſſaria erant ad conuiuium & obſequium eius ac diſcipulorũ ipſius.

Quæ adſtitit, & ait: Domine nõ eſt tibi curæ quod ſoror mea reliquit me ut ſola miniſtrem? Dic ergo illi ut me adiuuet.) Tanq̃ pręceptor curam illi committe, vt vna mecum miniſterio manum admoueat.

Reſpondens autem dixit illi Ieſus, Martha Martha ſolicita es & tumultuaris circa multa.) Tumultus hoc loco diſtractio eſt & turbatio. Circa multa vero, puta quę ad conuiuium & obſequium neceſſaria ſunt, vt dictum eſt.

Atqui unum eſt neceſſarium.) Videlicet meorum auſcultatio ſermonum. Neq; enim vt epuler veni, ſed vt vos doceam.

Maria uero bonam partem elegit quæ non auferetur ab ea.) Duę partes conuerſationis laudabiles ſunt, nempe practica ſiue operatiua, & theorica ſiue contemplatiua: has duę ſorores iſtæ elegerãt: Martha quidẽ operatiuã, miniſtrãdo circa corporale domini obſequiũ; Maria uero contẽ

platiuam

platiuam audiendo ſermones illius. Et quia bipartitus erat Chriſtus: illa quidem refocillabat partem eius viſibilem, hæc autem colebat partem eius inuiſibilem: ipſe vero illius quidem promptitudinem non vituperauit, huius autem electionem laudauit. Siquidē illius opus vtile certe admodum erat, huius tamē ſublimius. Tu ergo quā volueris imitare, aut curam habe corporis domini, dico ſane pauperum. Nam quatenus, inquit, vni de his minimis feciſtis, & mihi feciſtis. Aut occupare circa auſcultationem ſermonum ipſius, circa contemplatiōem dogmatum illius. Aut etiam vtrumque exerce congruis temporibus. Bonam vero partem dixit, non quod altera mala ſit: ſed bonam hic appellauit eam quæ melior eſt. Poteſt enim fieri, vt duorum bonorum vnum altero melius ſit. Bonum ſiquidem eſt hoſpitalem eſſe, verum melius ē Deo aſſidere: illud enim corporale eſt, hoc autem ſpirituale. Math. 25.

CAPVT .XXXVIII. DE ORATIONE.

ACCIDIT *autem quum eſſet in quodam loco orans, ut ceſſauit, dixit quidam ex diſcipulis eius ad eum: Domine doce nos orare, ſicut & Iohannes docuit diſcipulos ſuos.)* Diſcipulus hic erat ex ſeptuaginta. Nam duodecim docuerat quinto capite euangelij iuxta Matthæum. Quum videret enim præceptorem nouum vitæ inſtitutum & exercere & admonere: nouam quoque orationem quæſiuit, vitę ſtudio conuenientem. At ille quam ipſos duodecim docuerat, hanc etiam nunc exponit. Cap .xi. Math. 6.

Ait autem illis: Quum oraueritis, dicite: Pater noſter qui es in cœlis, ſanctificetur nomen tuum, adueniat regnum tuum, fiat uoluntas tua, ſicut in cœlo, ſic & in terra, panem noſtrū quotidianū da nobis quotidie, & remitte nobis peccata noſtra, ſiquidē ipſi remittimus omni debenti nobis, & ne nos inducas in tentationem, ſed libera nos a malo.) Horum omnium ad verbum data eſt interpretatio prædicto quinto capite. Quod ſi dictiones quędam hic permutantur, eandem tamen & iſtę ſeruant ſignificationem, & in ſimilem conueniunt interpretationem. Poſtquam autem orare docuit, vult oſtendere, quod orationis perſeuerantia tribuit id, quod quis expetit: & parabola vſus eſt, quæ hoc demonſtret, quæ etiam accuratius formata eſt, vt perſuadibilior reddatur.

Et dixit eis, Quis ueſtrum habebit amicum? & ibit ad illum media nocte, dicetque illi: Amice da mihi mutuo tres panes, quoniam amicus meus uenit de uia ad me, nec habeo quod apponam illi. Et ille intus reſpondens dicat, Noli mihi moleſtus eſſe, iam oſtium clauſum eſt, & pueri mei mecum ſunt in cubili, non poſſum ſurgere & dare tibi.) Dicunt quidam per amicū anagogice Deum intelligi hominum amatorem. Vadit aūt ad ipſum media nocte & petit tres panes, qui conuenienti tempore petit triplicem diuinum ſermonem, patris videlicet & filij ac ſpiritus ſancti, vt apponat amico qui ad ſe venit de inſtabili ac conculcata via, & huiuſmodi indiget cibo. Ceterum Deus intus, ſiue inuiſibiliter reſpondet, Noli mihi moleſtus eſſe, iam oſtium diuini ſermonis clauſum eſt, nondum tempus eſt huiuſmodi gratiæ: & cætera etiam quę in parabola ſequuntur conati ſunt quidam huc reducere, nec potuerunt. De amico.

ſuo apta-

ſuo aptare propſito: idcirco horũ anagogen tanq̃ min⁹cõuenientẽ præteriꝫ, videns quod ad emphaſim compoſita ſint, vt rationabilis videatᷣ repulſio. Pater namq; qui cum filiꝫs ſuis dormit, rationabiliter recuſat intempeſtiue ſurgere, ne illos expergefaciat. Apparet autem mihi tota hæc propoſita parabola nihil aliud demonſtrare, niſi petitionem eſſe maxime neceſſariam, & repulſionem eſſe iuſtiſſimam: vt videatur propter perſeuerantiam exauditus eſſe is qui petit, & perſuadibilis fiat admonitio.

Dico uobis: etſi non daturus ſit illi ſurgens, eo quod amicus eius ſit, propter improbitatẽ tamẽ eius ſurget, & dabit ei quantum illi opus fuerit.) Hoc eſt, cuius gratia hęc parabola facta eſt. Improbitatem tamen ſiue impudentiam vocat aſſiduitatem ac perſeuerantiam petitionis.

Et ego uobis dico, Petite & dabitur uobis: quærite, & inuenietis: pulſate, & aperietur uobis. Omnis enim qui petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & pulſanti aperietur.) Hæc

Math.7. ſimiliter ipſis quoq; duodecim pręcepit, quemadmodum ſcripſit Mattheus quinto capite: & ibi quęre enarrationem optime traditam.

Quis autem ueſtrum pater, a quo ſi petierit filius panem, num lapidem dabit illi? aut ſi piſcem, num pro piſce ſerpentem dabit ei? aut ſi petierit ouum, num porriget illi ſcorpium?) Ibi etiam de his conſequenter inuenies.

Si ergo uos quum ſitis mali, noſtis bona dona dare filiꝫs ueſtris, quanto magis pater qui de cœlo eſt, dabit ſpiritum bonum poſcentibus ſe?) Similiter & de his. Malos vero eos dixit, non ſolum propter cauſam ibi dictam, ſed etiã propter humanam naturam, quæ malitię capax creata eſt.

CAPVT .XXXIX. DE EIECTO DAEMONIO MVTO.

ET *erat eiꝫciens dæmonium, & illud erat mutum.)* Nec ipſum loquebatur vel audiebat, nec hominem ſinebat loqui vel audire: non ex natu-

Math.9. ra, ſed ex malitia. Huius autem apud Matthæum facta eſt mentio decimooctauo capite, in quo de ipſo manifeſte diſputatum eſt.

Factum eſt autem, ut egreſſo dæmonio loqueretur mutus, & admiratæ ſunt turbæ.) Ibi etiam de his dictum eſt.

Quidam uero ex ipſis dixerũt: Per Beelzebul principem dæmoniorũ eiꝫcit dæmonia.) Similiter & de his. Phariſæi aũt hoc dixerunt, veluti ſcripſit Matth.

Aliꝫ autem tentantes ſignum ab eo petebant de cœlo.) Non nunc tantũ, ſed frequenter hoc fecerunt, ſicut aliꝫs Matthęi capitibus ſignificatum eſt. Quære autem potiſſimum trigeſimoprimo capite euãgeliꝫ eius vbi

Math.16. dicitur iuxta finem: Quumq; acceſſiſſent phariſęi & ſadducęi tentantes rogabant eum, vt ſignum aliquod de cœlo demonſtraret ſibi: & lege eius enarrationem, ac diſces cauſas fraudulenti eorum conatus.

At ipſe ſciens cogitationes eorum.) Cogitationes, tum ſuſpitionis, ꝙ in Beelzebul eiꝫceret dęmonia, nam hoc apud ſe dicebant, timentes turbam, tum conatus quo ſignum petebant. Et nunc quidem de uno reſpõdet, poſt pauca vero de reliquo. Quęre autem vigeſimoſecundo capite

Math.12. euangeliꝫ ſecundum Matthęum interpretationem quoq; illius quod dicitur; Ieſus autem ſciens cogitationes eorum. Frequenter autem a nobis dictum

bis dictum

bis dictum eſt,quod euangeliſtæ interdum quidem temporis aut ordi-nis eorum quæ dicta aut facta ſunt curam habent, quandoque vero id tantum ſtudent,vt rem quę geſta eſt enarrent.

Dixit illis, Omne regnum aduerſus ſeſe diuiſum deſolatur, & domus aduerſus domum cadit.) Domus aduerſus domum,videlicet diuiſa. Prędicto vi-geſimoſecūdo capite etiā de his cōſequēti ordine data ē interpretatio.

Quod ſi ſatanas quoq; aduerſus ſe diuiſus eſt,quomodo ſtabit regnum eius?) Si-militer & de hoc.

Quia dicitis per Beelzebul eijcere me dæmonia.) Manifeſtat etiam eis, quid apud ſe dicentes ſuſpicabantur.

Si autem ego per Beelzebul eijcio dæmonia,profecto peruenit in uos regnum Dei.) De hoc quoq; apertiſſime ac diligentiſſime ibidē inuenies.

Quum fortis armatus cuſtodit atrium ſuum,in pace ſunt ea quæ poſſidet: at ubi fortior eo ſuperueniens uicerit eum,uniuerſa eius arma aufert in quibus confidebat, & ſpolia eius di-ſtribuit.) Pari modo & de his caput illud differit: & ex his quæ ibi dicta ſunt,etiam hæc facilius cognoſci poterunt.

Qui non eſt mecum aduerſum me eſt: & qui non colligit mecum diſpergit.) Præterea & de his.

Quum immundus ſpiritus exierit ab homine ambulat per loca arentia quærens requiem, & non inueniens dicit: Reuertar in domum meam unde exiui. Et quum uenerit, inuenit eam ſcopis mundatam atq; ornatam.) Hæc Matthęus quoq; ſcripſit vigeſimo-tertio capite,& in eo declarata ſunt.

Tunc uadit & aſſumit ſeptem alios ſpiritus nocentiores ipſo: & ingreſſi habitant ibi, fiuntq; extrema hominis illius peiora primis. Similiter & hæc.

CAPVT .XL. DE MVLIERE QVAE DE TVRBA VOCEM EXTVLIT.

FActū eſt aūt quū hæc diceret,extollens uocem quædam mulier de turba dixit illi,Beatus uenter qui te portauit,& ubera quæ ſuxiſti.) Elata ſiue eleuata voce. Quum enim vehementem in eam impreſſionem ſermones illius feciſ-ſent,magna & exaltata voce eam beatificauit quæ illū pepererat,vtpo te quæ talis filij mater fieri digna fuerat.

At ille dixit,Quinimo,beati qui ſermonem Dei audiunt,illumq; cuſtodiunt.) Quinimo,hoc eſt vere dico vobis. Quære autem vigeſimotertio iuxta Matthęum capite vbi dicitur,Quicunq; enim fecerit voluntatem pa-tris mei qui in cœlis eſt,ipſe & meus frater & ſoror & mater eſt: ac le ge totam dicti illius enarrationem. Cuſtodia vero ſermonis Dei, eius eſt adimpletio.

CAPVT .XLI. DE HIS QVI SIGNVM PETEBANT.

TVrbis autem condenſantibus ſe, cœpit dicere: Generatio hæc praua eſt,ſignum quærit) Nunc etiam de reliqua eorum cogitatione reſpondet. Prauam aūt nominauit generationē pharisęorū,ac Sadducęorū tāq̄ tentantē ipſum. De hac autem dictū eſt vigeſimotertio cap. euangelij ſecundum Matth.

Et ſignum non dabitur ei,niſi ſignum Ionæ prophetæ.) Ibi etiam hæc ma-nifeſte declarata ſunt.

Sicut enim fuit Ionas ſignum Niniuitis, ita erit & filius hominis generationi iſti.) Quemadmodum ille fuit ſignum apud Niniuitas, hoc eſt res nunq̃ audita, quod ſupernaturaliter e ventre ceti tertio die liberaretur: ita hic erit ſignum apud generationem infidelium Iudęorum, ſiue res inaudita, quod ſupernaturaliter e ventre terræ tertio die ſurrexerit. Sed Niniuitæ ſane crediderunt auditæ nouitati, ac obedierunt his quæ Ionas prædicauit: hi vero nec crediderunt nec obedierunt, ideo quoque illi cōdemnabunt iſtos, ſicuti paulo poſt manifeſtabitur.

Regina Auſtri ſurget in iudicio cum uiris generationis huius, & condemnabit illos: quia uenit a finibus terræ ad audiendum ſapientiam Solomonis: & ecce pluſquam Solomon hoc in loco.) Hæc & Matthæus prædicto loco propoſuit: & ibi quęre horum enarrationem.

Viri Niniuitæ ſurgent in iudicio cum generatione iſta, & condemnabunt eam, quia ad pœnitentiam adducti ſunt prædicatione Ionæ: & ecce plus q̃ Ionas hoc in loco.) In illo capite etiam hæc ſcripſit Matthæus antequā de regina Auſtri: lege ergo ibi horum quoq; interpretationē rōnabiliter enarratam.

de lucerna *Nemo poſtquam lucernam accendit, in abſcondito ponit illam, aut ſubter modium, ſed ſuper candelabrum, ut qui ingrediuntur lumen uideant.* Dictum eſt de his quīto capite euangelij iuxta Matthęum, vbi dicitur, Nō poteſt ciuitas abſcōdi ſupra montem poſita. Ex ijs enim quæ ibi dicta ſunt, etiam hæc pleniſſime tibi nota fient. Abſconditum autem dicit occultū domicilium.

Math. 5.

Lucerna corporis eſt oculus: quum igitur oculus tuus fuerit ſimplex, totum quoq; corpus tuum lucidum erit: quod ſi malus fuerit, & corpus tuum tenebroſum erit.) Hanc etiā conſiderationem ſcripſit Matthæus quinto capite, & ibi quære interpretationem diligenter expoſitam.

Math. 6.

Vide ergo ne lumen quod in te eſt tenebræ ſint.) Obſerua ne mens, animæ tuæ feneſtra, affectionibus obtenebretur.

Si ergo corpus tuum totum lucidum fuerit, non habens ullam partem tenebroſam, erit lucidum totum, ſicut quando lucerna fulgore illuminat te.) Ab exemplo eius quod circa corpus accidit, facit vt de aīa intelligamus, cuius illi maior cura eſt. Sicut enim in corpore, ita & in anima: ſi hæc tota lucida fuerit, nō habens quicquam affectione tenebroſum, neq; rationale, neq; iraſcibile, neq; concupiſcibile, erit lucida tota, ſicut quando lucerna fulgore ſuo illuminat te, hoc eſt ſplendidiſſima ac lucidiſſima.

CAPVT .XLII. DE PHARISAEO QVI DOMINVM INVITAVIT.

ET *quum loquutus eſſet, rogabat eum quidam phariſæus, ut pranderet apud ſe.)* Quum loquutus eſſet quæ iam dicta ſunt. ἠρώτα, hoc eſt deprecabatur, ſicut frequenter diximus, aut inuitabat. Hoc autem faciebat oſtendens ſe præſtantiorem eſſe cæteris phariſæis, & ab illorum inuidia liberum. Chriſtus vero paret, cupiens menſa vti ad conuiuatoris admonitionem.

Ingreſſus autem accubuit. Phariſæus uero admirabatur quum uidiſſet quod ante prandium non lauiſſet.) Quemadmodum moris erat, non tantum phariſæis, ſed & Iudęis omnibus. Ait enim Marcus in fine decimiſeptimi

Marci. 7.

capitis

capitis, quod phariſæi & omnes Iudęi niſi crebro lauerint, non capiũt cibum, obſeruantes mordicus traditionem ſeniorum: & a foro reuertentes niſi lauerint, non comedunt. Etenim Deus nuſquam huiuſmõi lotionem eis pręcepit, ſed ſeniores illis tradiderũt cum cæteris nationibus communem: idque faciunt putantes ſe abluere omnem maculã, quæ ipſis in foro adhæſit.

Et ait dominus ad illum, Nunc uos phariſæi exteriora poculi catiniq; mundatis, quod autem intus eſt ueſtri, plenum eſt rapina & malitia.) Offerente ſe rationabili occaſione arguit omnes phariſęos inter capiendum cibum, tanq̃ eos qui ſe ſuperiores arbitrarentur cæteris Iudęis, q̃q̃ etiam ipſi inſipientes eſſent. Hic autẽ inductis poculis & catinis, apte ſumpſit ab ipſis exemplum: vnumquemq; phariſæorum per hæc inſinuans. Et exteriorem quidem eius partem dicit corpus tanquam apparens: interiorem vero, animam tanquam abſconditam. Obiurgat autem eos, vt qui corpora quidem mundabant, animam vero immũdam relinquebant. Pręedictum enim baptiſma ſiue lotio, corporales tantum ſordes mundare poteſt. Hæc quoq; aduerſus phariſæos dixit quinquageſimoſexto capite euangelij ſecundum Matthęum. De poculi mũdatione Matth. 23.

Stulti nonne qui fecit quod foris eſt, etiam id quod intus eſt fecit?) Eiuſdem artificis aut figuli opus ſunt corpus & anima: quare ergo & hanc nõ mundatis? Pręedicto capite manifeſtius dixit: Phariſæe cæce mũda primum interiorem poculi & patinæ partẽ, vt munda quoq; fiat & pars eorum exterior: & ibi quære enarrationem.

Veruntamen de his quæ adſunt date eleemoſynam, & ecce omnia munda ſunt uobis.) Vbi ſuperfluam ac vanam eſſe oſtendit dictam ablutionem, deinceps procedit aduerſus auaritiam, quę his maxime dominabatur: & per eleemoſynam adhortatur corpus purgare & animam, dicens: De hjs quæ adſunt, videlicet de repoſitis diuitijs, date pauperibus eleemoſynam, & ſimul omnia mundabuntur, & corpus & anima. Hoc autem maxima dixit prouidentia, volens ipſos emergente affectione liberare. Solent namq; ingenioſi pręceptores virtutem extollere ad quam exhortanť: & præſertim quod per eam, qui penitus in tenebris verſantur, omnia perſpicaciſſime videant. De eleemoſyna.

Sed uæ uobis phariſæis quia decimatis mentham & rutam & quoduis olus: & præteritis iudicium ac dilectionem Dei. Hæc oportuit facere, & illa non omittere.) Pręedicto quinquageſimoſexto capite euangelij ſecundum Matthęum de his exacte diſputatum eſt.

Væ uobis phariſæis, qa diligitis primas cathedras in ſynagogis, & ſalutationes in foris) Quinquageſimoquinto capite euangelij ſecundum Matthæum de his quoq; dixit: Amãt primos accubit⁹ in cœnis, & prima ſedilia in ſynagogis, ac ſalutationes in foris: & horum lege interpretationem. De primis cathedris.

Væ uobis ſcribæ & phariſæi hypocritæ, quia eſtis ut monumenta quæ non apparent, & homines ſuperambulantes neſciunt.) Dictum eſt de his quinquageſimo ſexto capite euangelij ſecundum Matthæum, vbi illud declaratum eſt, Væ vobis ſcribę & phariſæi, quia ſimiles eſtis ſepulchris dealbatis, & cætera.

CAPVT .XLIII. DE DEPLORATIONE LEGISPERITORVM.

Reſpondens autem quidam ex legiſperitis ait illi: Magiſter, hæc dicens etiam nos afficis contumelia.) Quum ſimilibus ipſe affectibus eſſet obnoxius, cognouit quod hæc aduerſus omnes diceret qui æqualiter errarent.

At ipſe dixit: Et uobis legiſperitis uæ: quia oneratis homines oneribus quæ portare non poſſunt: & ipſi uno digitorum ueſtrorum onera non attingitis.) Quinquageſimo quinto iuxta Matthęum capite etiam de his dictum eſt, vbi habetur: Alligant onera grauia & importabilia & imponunt in humeros hominum: quęre ergo ibi enarrationem. Vtilis eſt autem opportuna redargutio, quę arrogantium detrahit vanum faſtum.

Væ uobis quia ædificatis monumenta prophetarum: patres autem ueſtri occiderunt illos, profecto teſtamini quod comprobatis facta patrum ueſtrorum, quoniam illi quidem eos occiderunt, uos autem ædificatis monumenta eorum.) Manifeſtius de his ſcripſit Matthæus quinquageſimoſexto capite: & in eo lege explanationē, a qua etiam hęc tibi captu facilia erunt.

Propterea etiam Dei ſapientia dixit, Mitto ad eos prophetas & apoſtolos, & ex illis occident ac perſequentur.) Sapientiam dicit ſuam: aut etiam ſeipſum vocat Dei ſapientiam. Prędicto enim capite ait Matthęus eum dixiſſe, Ecce ego mitto ad vos prophetas & ſapientes ac ſcribas & cętera: vbi enarrationem aptiſſimam ad ſingula uerba inuenies. Nunc autē more prophetiæ vtens, prædicit quod futurum eſt.

Vt exquiratur ſanguis omnium prophetarum, qui effuſus eſt a conſtitutione mundi a generatione iſta, a ſanguine Abel, uſque ad ſanguinem Zachariæ, qui perijt inter altare & ædē.) Ibi etiam hæc rationabiliter declarata ſunt.

Profecto dico uobis, exquiretur a generatione iſta.) Similiter & hæc.

Væ uobis legiſperitis, quia tuliſtis clauem ſcientiæ, ipſi non introiſtis, & eos qui introibant prohibuiſtis.) Prędicto .56. capite quære vbi dicitur, Væ vobis ſcribæ & phariſęi hypocritę, quia clauditis regnum cœlorum coram hominibus, vbi manifeſta ponitur enarratio.

Quum autem hæc ad illos diceret, cœperunt ſcribæ & phariſæi grauiter inſiſtere, & ab ore interrogare eum.) Inſiſtere, hoc eſt moleſti eſſe ſiue iraſci. Quędā vero exemplaria ἐλέγχειν ſcribunt .i. arguere ſiue diſputare. Quod autem ſequitur ἀποστοματίζειν, ſignificat extemporales & non conſideratas reſponſiones doloſarum interrogationum expetere (ideoq; vertimus Ab ore interrogare)

De multis inſidiantes ei.) In multis problematis inſidiantes ei. Deinde additur & cauſa talis technæ ſeu conatus.

Quærentes uenari quippiam ex ore eius, ut accuſarent eum.) Putabant enim repente & de improuiſo in errorem oīno illum inducere. Verum ſapientiſſime diſſoluebat omnia, facileq; reſpondebat.

CAPVT .XLIIII. DE FERMENTO PHARISAEORVM.

Cap .xii. *INter quæ quum conueniſſet innumera turbæ multitudo, adeo ut ſe inuicem conculcarent, cœpit dicere ad diſcipulos ſuos primum, Cauete uobis ipſis a fermento phariſæorum, quod eſt hypo-*

eſt hypocriſis.) Quia etiam nunc per hypocriſim interrogabant, apparenter quidem diſcere quærentes, occulte vero inſidiantes, diſcipulos ſuos oīno munit, vt caueant ſibi ab hypocriſi illorum, ne imprudenter in eam incidant. De hoc autem fermento etiam illis pręcepit trigeſimo ſecundo capite euangelij ſecundum Matthęum. Matth. 16.

Nihil enim opertum eſt, quod non reuelabitur: nec occultum, quod non cognoſcetur.) Etiam hęc de hypocriſi dixit eorū, docens quod arguetur in die vniuerſalis iudicij. Et quia tunc omnia cognoſcentur, & opera & ſermones ac cogitatus, ſuperflua nunc eſt & inutilis hypocriſis.

Quoniam quæ in tenebris dixiſtis, in lumine audientur: & quod in aurem loquuti eſtis in conclauibus, prædicabitur ſuper tecta.) Factus quidem eſt ad diſcipulos ſermo, verum & hic potius de illis dictus eſt, quod quęcunq; apud ſeſe cogitarent, vel etiam inter ſe mutuo clam communicarent, omnia tūc a Deo publicabuntur, qui cuncta cognouit. Lumen enim & tecta, publicationem nominauit. Quoniam, id eſt propterea, quia nihil occultū erit. Hęc etiam decimo nono iuxta Matthęum capite tractauit, quanq̄ ſecundum alium intellectum. Matth. 10.

Dico autem uobis amicis meis, ne terreamini ab his qui occidunt corpus, & poſt hæc nō habent quid amplius faciant. Oſtendam autem uobis quem timeatis: timete eum qui poſtquam occiderit, habet poteſtatem conijciendi in gehennam: utiq; dico uobis, hunc timete.) O immenſitatem humilitatis ac dilectionis. Amicos vocat ſeruos, ſciens ꝙ ſe ament ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mente. Quod autē dicit, Ne terreamini ab his qui occidunt corpus & cætera, dixit etiam prædicto capite decimonono euangelij ſecūdum Matthæum: & ibi horum quęrito enarrationem. Varijs enim opportunitatibus ac temporibus, Apoſtolos de eiſdem frequenter admonebat: volens hęc animabus eorum infigi tenacius.

Nonne quinq; paſſeres uæneunt paruis aſſibus duobus? & unus ex illis non eſt in obliuione coram Deo. Sed & capilli capitis ueſtri omnes numerati ſunt. Nolite ergo timere, multis paſſeribus pluris eſtis.) Similiter & hæc dixit eodem capite. Attamen ibi duos paruulo aſſe ſiue aſſario vęnire dixit: hic autem quinq; paſſeres paruis aſſibus duobus. Et veriſimile eſt tunc aliter vęnijſſe, nunc vero aliter. Lege ergo & eam quæ ibi poſita eſt enarrationem.

Dico autem uobis, Omnis quicunq; in me confeſſus fuerit coram hominibus, & filius hominis confitebitur in eo coram angelis Dei: qui uero negauerit me coram hominibus, negabitur coram angelis Dei.) Pari modo & hæc conſequenter dixit eodē capite: ſed ibi dixit Coram patre meo qui eſt in cœlis: hic autem Coram angelis Dei. Eſt autem indifferens. Nā patri eius & ipſi ſanctoq; ſpiritui, tempore iudicij aſſiſtent ſimul & angeli.

Et quicunq; dicit uerbum contra filium hominis, remittetur ei: conuitium uero contra ſpiritum ſanctum ingerenti, non remittetur.) Quære vigeſimoſecundo capite euangelij ſecundum Matthęum interpretationem illius dicti, Quicūq; dixerit contra filium hominis remittetur ei, omnia bene ac nullo prętermiſſo continentem. Matth. 12.

Quum autem adduxerint uos ad ſynagogas & magiſtratus ac poteſtates, nolite ſoliciti eſſe quomodo aut quid reſpondeatis, uel quid dicatis: ſpiritus enim ſanctus docebit uos in illa ho

ra quæ oporteat dicere.) Hæc etiam dixit decimonono capite euangelij iuxta Matthæum: & in eo lege dicti illius enarrationem, Quum autẽ tradiderint vos, nolite ſoliciti eſſe quomodo aut quid loquamini.

Math. 10.

CAPVT .XLV. DE EO QVI VOLEBAT DIVIDERE HAEREDITATEM.

AIT *autem ei quidam de turba: Magiſter, dic fratri meo ut diuidat mecum hæreditatem. Ipſe uero dixit ei, Homo quis me conſtituit iudicem aut diuiſorem ſuper uos?)* Manſuete illum, tanq̃ de minimis verba facientẽ, reiecit. Quum enim auarus eſſet, ac pecuniç deſiderio flagraret: quod animç neceſſariũ erat, eiuſq; ſaluti vtile, petere omiſit: corporale aũt requiſiuit, maiorem habens curam corporis q̃ animç. Reprehendit ergo petitionẽ illius Chriſtus, reſpondens quod non pecuniarum aut poſſeſſionum diuiſor, ſed regni cœleſtis tanq̃ hæreditatis dator aduenisſet.

De auaritia.

Et ait ad illos, Videte & cauete uobis ab auaritia.) Opportune ſumpta occaſione apud diſcipulos proteſtatur: Auaritiam vocans plus habere q̃ quod ſufficiat aut ſit neceſſarium.

Quia non in abundantia cuiuſquam uita eius eſt ex his quæ poſſidet.) Non quia homo quiſpiã diuitijs abundat, vita eius abundat ex tali abũdantia eius. Admonet itaq; ab auaritia fugiendũ, quia nõ ſecundũ hanc accedit vitæ menſura. Deinde etiam parabolam profert, oſtendentem ꝙ auaritia ſolicitudinem quidẽ adfert ac mœrorem: vitã vero addere nõ poteſt. Itaq; auarum eſſe non ſolum inutile eſt, verum etiam nociuum.

CAPVT .XLVI. DE DIVITE CVIVS AGER FERAX FVIT.

DIxit *autem ad illos ſimilitudinem dicens: Hominis cuiuſdam diuitis uberes fructus prædium attulit.)* χώραν prędium vocat, terram ſiue agrum.

Et cogitabat intra ſe dicens, Quid faciam, quia non habeo quo congregẽ fructus meos?) Quũ omnes fructus præ auaritia habere vellet, ſed prę multitudine non poſſet, hęret & angitur tanq̃ admodum pauper, qui nimium erat locuples. Cognoſcit enim quod non nimia tantum pœnuria, ſed nimię quoq; diuitiæ angere ſolent: ibi quidem ob rerum neceſſariarum pœnuriam: hic autem ob facultates ſuperfluas, vbi rationem non habuerint quæ gubernet. Conſidera etiam mihi profundam inſipientiam. Quum enim veteres fructus euacuare oporteret in ventres pauperũ: aut etiam de his qui nuper culti erant partem erogare pauperibus, & ita locum facere etiam abunde patentem, ac Deo gratias agere ob fertilitatem: hoc ille non cogitauit, auaritia obtenebratus, ſed alium locũ extruere meditatur conuenientem.

Et dixit: Hoc faciam: Diruam horrea mea, & maiora extruam: & illuc congregabo omnia quæ nata ſunt mihi.) Imprudenti vſus conſilio, conſiderauit quo pacto ſolus omnia reciperet, vt omnes vtilitate, quæ poſſet a fructibꝰ prouenire, fraudaret: non perſpiciens quod non ipſi ſoli, verum etiam indigentibus ager ſuus vberes fructus attulerat: neque vt fructus lucrifaceret,

crifaceret, ſed vt ipſos diſpenſaret, ac pauperibus diuideret. Si enim ipſi ſoli fertilis fuiſſet, certe ea tantũ produxiſſet, quæ illi ſatis fuiſſent.

Et dicam animæ meæ, Anima habes multa bona repoſita in annos multos, requieſce, comede, bibe gaude.) O diues habes quidem multa bona: vnde autem noſti quod repoſita ſint in annos multos? ipſi enim fructus tuꝗ cum ipſis, corruptibiles eſtis ac temporales; ideoque merito ſtultus vocatus es.

Ait autem illi Deus: Stulte hac nocte animam tuam repetunt a te.) Hæc ei dixit per conſcientiam: tunc enim conſcientia mortem ſentiens talia diſſerit. Et vide quo modo non in abundantia cuiuſquam vita eius eſt ex his quę poſſidet, & quomodo ſuperflua ſolicitudinem quidem ipſi conciliauerunt, vitam vero addere non potuerunt.

Quæ uero paraſti, cui cedent?) Non ſolum quæ recondidiſti tibi non cedent, tua non erunt, ſed nec tibi manifeſtum eſt cuius hęc erũt, vtrum hæredis, an peregrini: amici, an inimici: quod ipſum etiam mœrorem adauget. De malo theſauro.

Sic eſt qui ſibi recondit, nec apud Deum diteſcit.) Qui theſauro fidit, & in Deum non habet fiduciam, qui ſibi in futurum temporalia reponit, & ſecundum Deum non diteſcit: diuitiæ vero ſecundum Deum, ſunt acquiſitio virtutum.

Dixit autem ad diſcipulos ſuos: Propterea dico uobis, Ne ſoliciti ſitis animæ ueſtræ quid edatis, neque corpori ueſtro quid induamini. Anima plus eſt quàm eſca, & corpus plus quàm indumentum.) Hęc quoꝗ dixit quinto iuxta Matthęum capite: & in eo quęre dicti illius expoſitionem: Propterea dico vobis ne ſoliciti ſitis animę veſtrę quid edatis aut quid bibatis, neꝗ corpori veſtro quid induamini & cætera. Matth. 6.

Conſiderate coruos, quia non ſeminant neq; metunt, quibus pœnu non eſt, aut horreum, & Deus paſcit illos: quanto magis uos pluris eſtis quàm uolucres?) In illo etiam de his inuenies. De coruis.

Quis autem ueſtrum ſolicitudine ſua poteſt adijcere ad ſtaturam ſuam cubitum unum? Si ergo neque quod minimum eſt poteſtis, quid de cæteris ſoliciti eſtis?) De hoc quoque ibi dictum eſt. Minimum autem vocat adiectionem quantitatis cubitalis ad ſtaturam.

Conſiderate lilia quomodo creſcunt: non laborant neque nent. Dico autem uobis, neque Solomon in omni gloria ſua ueſtitus eſt ſicut unum ex iſtis. Quod ſi herbam quæ hodie in agro eſt, & cras in clibanum mittitur Deus ſic ueſtit, q̃to magis uos o parum fidentes?) De his etiam prædicto capite diſputauimus. De lilijs agri.

Et uos nolite quærere quid edatis aut quid bibatis, & ne extollamini: hæc enim omnia Gentes mũdi requirunt: pater aũt ueſter nouit quod his indigeatis. Verũtamen quærite regnum Dei, & hæc omnia adijciẽtur uobis.) Pręterea & de his: ibi ergo lege oĩum horũ enarrationẽ diligẽter expoſitã. μετεωρίζεσθαι aũt (ꝑ quo Extolli vertimus) hic mihi intellige a cœleſtibus diſtrahi ad terrena.

Ne timueris puſille grex.) Poſtq̃ a corporali ſolicitudine abduxit, iubet non timere indigentiam corporalis neceſſitatis: puſillum gregem vocans congregationem fidelium, collatam ad magnitudinẽ angelicę multitudinis. In parabola ſiquidem, angelos, nonagintanouẽ oues appella De puſillo grege.

appellauit, fideles vero, vnam. Vel etiam ad magnitudinem multitudinis infideliū. Aut propter voluntariā dilectionē huiuſmodi gregis. Deinde cauſam etiam addit, cur timere non oporteat.

Quia cōplacitum eſt patri ueſtro dare uobis regnū.) Quod ſi adeo magnā ac pręcellētē fruitionē tribuit, dabit vtiq; & neceſſaria, vitęq; ſufficiētia.

Vendite poſſeſſiones ueſtras, & date eleemoſynam.) Hoc præceptum ad eos qui habent dirigitur.

Facite uobis ipſis ſacculos qui non ueteraſcunt, theſaurum non deficientem in cœlis, quo fur non accedit, neq; tinea corrodit.) βαλάντιον eſt ipſe theſaurus. Non veteraſcens, idē eſt quod Non deficiēs: ſecunda itaq; particula interpretatiua eſt primæ. Lege præterea quinto iuxta Matthęū capite interpretationem eius quod dicit, Ne recōdatis vobis theſauros in terra & cętera: vbi etiam de his quæ ſequuntur inuenies.

Vbi enim eſt theſaurus ueſter, ibi & cor ueſtrum erit.) Conſequenter ibi etiam de his dictum eſt.

Sint lumbi ueſtri præcincti & lucernæ accenſæ.) Quū pręcinctos eſſe iubet, practicā ſiue opatiuam, ꝑponit virtutem: quū vero lucernas accendi pręcipit, contemplatiuam. Solēt enim q aliquid operanť, lumbos habere præcinctos: & qui caſti, modeſti ac ſobrij degūt, lucernas incēdere: illi quidem, ut expedite operenť: hi vero, vt in luce permaneāt. Aliter quoq;: per lumborū pręcinctionem ad concupiſcibilis alligationē adhortatur: nam in lumbis concupiſcibile ſitum eſt: per lucernarū vero accenſionem, ſplendorē interioris ac eloquētis ſermonis ſtatuit. Oportet enim vt hic ſemper illuminet, tū nos, tū eos qui a nobis docentur.

Et uos ſimiles hominibus expectantibus dominum ſuum, quando reuertatur a nuptijs.) Per ſimilitudinem ſignificauit, vt ad occurſum ſuum præparentur, in omnibus bene diſpoſiti, & expectantes eum qui rurſum e cœlo venturus eſt. Propter hoc enim deſcenſum ſuum, quo, longo expectatus tpe, veniet, reuerſionē noīauit: nuptias vero ſupernā lętitiā & exultationē.

Vt quum uenerit & pulſauerit, confeſtim aperiant ei.) Hoc eſt, vt cognoſcentes eius aduentum, prōpte & cū gaudio occurrant, nullius ſibi mali conſcij. Præter hæc autem nihil eſt curioſe ſcrutandum de parabola.

Beati ſerui illi, quos, quū uenerit dominus inuenerit uigilantes.) Vigilātes itē, eo q in vigilantia moriantur: quū enim animæ virtus ſit vigilantia, ſimul cū ea permanet. Quidā vero ex hoc reditu & aduētu ac pulſatione intellexerunt, quod Chriſtus aduenit ad mortem iuſtorum: nec horum tantum, verum etiam peccatorum: & hoc ex eo confirmant quod dixerit Deus diuiti, Stulte hac nocte animā tuā repetunt a te. Alij vero hunc accipiūt intellectum, vt dicāt Chriſti aduentū eſſe ſermonē eius, q tunc iuſtos accerſit ad gaudium, peccatores autem ad mœrorem.

Amen dico uobis quod præcinget ſe, & faciet illos diſcumbere, ac tranſiens miniſtrabit illis.) Præcinget ſe, iuſtitia retributionis: & faciet illos diſcumbere, ad requiem ſempiternam, tanquam eos qui propter ipſum laborauerunt: ac miniſtrabit illis, diſtributionem dignarū retributionū.

Et ſi uenerit in ſecunda uigilia, & ſi in tertia uigilia uenerit, & ita inuenerit: beati ſunt ſerui illi.) Quia nocti pręſens vita aſſimilať ꝑpter infuſam ei caliginē ac erro-

ac errorem a dęmonibus & affectibus: merito in diuerſas vigilias ſeu cuſtodias ipſam diuidit. Veteres enim qui nocte vigilabāt, in tres excubias ipſam diuidebant: quidam vero in quatuor. Et primam quidē dicit ſtatum eorum, qui ad virtutem ſunt perfectiores, ſecundā mediocrium, tertiam poſtremorum: qui omnes ſi ita inuenti fuerint ſicut ante dixit, videlicet parati mortis tempore, beati erunt, vtpote vitæ beatæ pariter participes.

Hoc autem ſcitote, quod ſi ſciuiſſet paterfamilias qua hora fur uenturus erat, uigilaſſet utiq;, & non permiſiſſet perfodi domum ſuam.) Quinquageſimooctauo etiam capite euangelij iuxta Matthæum dixit, Illud aūt ſcitote quod ſi ſciſſet paterfamilias qua vigilia fur venturus erat, vigilaſſet vtiq; & cætera: lege ergo ibi enarrationem. Matth.24.

Et uos ergo eſtote parati, quia qua hora non putatis, filius hominis uenturus eſt.) Ibi quoq; hæc dicta ſunt ac declarata.

Ait autem ei Petrus, Domine ad nos dicis iſtam parabolam, an etiam ad omnes? Dixit autem dominus, Quisnam eſt fidelis diſpenſator ac prudens, quem præficiet dominus famulitio ſuo, ut det in tempore demenſum cibum?) Sciens Petrus quaſdam parabolas electis proprie aptari diſcipulis, quaſdam vero communiter oībus, merito de parabola interrogat, qua videlicet dixit, Sint lumbi veſtri præcincti & cætera. Quid ergo Chriſtus? Requiſito fideli ac prudenti diſpenſatore, deinde ipſo beato prę dicato, oſtendit quod de ipſis dixerit parabolam: futurū enim erat vt ipſi fidelium diſpenſatores fierent, dantes ipſis in tempore demenſum doctrinę cibum. Lege aūt. 58. iuxta Matth. cap. dicti illius enarrationem, Quisnam eſt fidelis ſeru⁹ & prudens: & ibi horum omnium inuenies explanationem.

Beatus ille ſeruus, quem quum uenerit dominus eius, inuenerit ita facientem. Vere dico uobis, quod omnibus quæ poſſidet præficiet illum.) Ibi etiā hæc patefacta ſunt.

Quod ſi dixerit ſeruus ille in corde ſuo: Cunctatur dominus meus uenire, & cœperit percutere ſeruos & ancillas, edere ac bibere & inebriari: ueniet dominus ſerui illius die quo non ſperat, & hora qua neſcit: ac diſſecabit eum, partemq; eius cum infidelibus ponet.) Conſequenter etiam prędicto capite hęc dicta ac declarata ſunt.

Ille uero ſeruus qui nouit uoluntatem domini ſui, & non ſe præparauit, nec fecit ſecundum uoluntatem eius, uapulabit multis.) De futuris paſtoribus eſt hic ſermo, exterrēs eos q oēm Dei voluntatē nouerūt, nec ſe prępar āt, hoc ē nō faciunt iuxta beneplacitum eius. Et proteſtaī quod vapulabunt multis, puta plagis .i. miſere torquebuntur, quia ſcientes deſpexerunt.

Qui uero non nouit, fecit autem digna plagis, uapulabit paucis.) Atq ignorabat voluntatem dñi: ſed tñ ita quoq; vapulabit: quū enī ſcire potuiſſet, nō ſciuit: neq; tñ tantū vt prior: ille ſiquidē deſpexit, hic vero ſegnis fuit: grauior autē ē ſegnitie contemptus. Significat autem fidelem, ignorātem ex ignauia ac ruditate Dei voluntatem. Infideles enī nō ex ſegnitie Dei voluntatē ignorāt, ſed volūtario errore ac īmutabili prauitate.

Porro cui multum datum eſt, multum quæretur ab eo.) Et hoc de paſtorib⁹ dictum eſt: his enim magna gratia intellectus diuinæ voluntatis data eſt, ad eorum qui paſcuntur vtilitatem: ideo etiam tanquam ab his, q multa acceperunt talenta, multum lucri ab eis quęretur. Quod autem

paſtori-

1.Timo.4. paſtoribus data ſit gratia,etiam Paulus dicit ſcribens ad Timotheum: Noli negligere gratiam quę in te eſt,quę tibi data eſt cum impoſitione manuum preſbyterij.

Et cui commendauerunt multum,plus petent ab eo.) Exemplaris quidem ſermo:eſt autem & hic de eiſdem:cui enim multam ſummam ad negotiationem commendauerunt,plus lucri ex negotiatione petent ab eo. Ita & Chriſtus cui multum gratiæ commendauit,plus petet ab eo.Ei enim concredita eſt non ſolum propria ſalus,verum etiam populi.

Ignem ueni miſſurus in terram.) Ignem nūc dicit fidem ac ſui dilectionem,demonſtrans vehementiam ac ipſius efficaciā,quam decimonono capite euangelij ſecundum Matthęum appellauit gladium:ibi ergo quære dicti illius enarrationem,Ne putetis quod venerim pacē miſ-
Matth. 10. ſurus in terram:non veni pacem miſſurus,ſed gladium.

Et quid uolo ſi iam accenſus ē?) Et quid amplius volo? Si etiam accēſus eſt quid amplius in mundo expecto?Hęc autem dicēs ſignificabat quod in diſcipulis iā accenſus erat,& accenſus deinceps nō extinguere t,& orbē percurreret vniuerſum,ꝓꝗ iā ipſe a præſenti vita trāſiret.

Sed baptiſmate habeo baptizari.) Maniſteſtius prædicit de morte ſua.Baptiſmate baptizandus ſum,quod eſt per ſanguinem: baptiſma, dixit ſui occiſionem,tanꝗ noſtri purificationem.

Et quodammodo coarctor,donec perficiatur.) Et veluti anxius ſum propter tarditatem.Oſtendit autem quod feſtinaret mori pro nobis,& voluntarie ſeipſum traderet.

Putatis quod pacem uenerim miſſurus in terram? Non,dico uobis,imo ſeparationem.) Quære veluti ſuperius diximus,decimonono capite euangelij ſecundū Matthęum dicti illius enarrationem,Ne putetis quod venerim pacem miſſurus in terram:non veni pacem miſſurus ſed gladium.

Erunt enim ex hoc quinq; in domo una diuiſi:tres aduerſus duos,& duo aduerſus tres.) Hæc iuxta hiſtoriam narratione non egent, ſed tantū ſecundum anagogen interpretāda ſunt.Vna enim domus,anima eſt viri fidelis:quinꝗ vero,ſunt quinque eius potentiæ: puta mens, intelligentia, opinio, phantaſia,& ſenſus:quæ ante fidei ſermonem vnitę erant:hoc eſt in voluptatum amore concordes. Poſtquam autem ad eas ſermo ille peruenit,diuiſæ ſunt tres rationales,mens,intelligentia,& opinio: aduerſus duas irrationales,puta phantaſiam, & ſenſum, non concordes cū ipſis in affectione:hę vero irrationales cōtra tres prędictas rationales, non conſonę cum eis in immobilitate circa affectiones,donec ratio vincat irrationalitatem. Prҿterea & alio modo.Quū homo habeat quinꝗ prędictas animæ potentias, & quinꝗ ſenſus corporis,viſum,auditū, olfactum,guſtum,& tactum:domus eſſe poteſt ipſe homo.Erunt autē in ea quinꝗ diuiſi,videlicet tres rationales animę potentię,mens,intelligētia,& opinio,aduerſus reliquas duas,phantaſiam,& ſenſum: duo vero pręcipui corporis ſenſus viſus & auditus,contra reliquos tres,olfactū,guſtum,& tactū:repugnantes illis,ac ſubijcere contendentes.

Diuidetur pater aduerſus filium,& filius aduerſus patrem:mater aduerſus filiam, & fi-
† *lia aduerſus matrem:ſocrus aduerſus nurum ſuam,& nurus aduerſus ſocrum ſuam.†)*

Hęc

Hæc prędictis non ſunt coaptanda, ſed ab alio principio legenda, ac ſecundum hiſtoriam interpretanda: ſignificant enim diuiſionē fideliū ab infidelibus. & quod propinquiſſimę generis habitudines ſeparabūtur. Lege autem decimonono capite euãgelij ſecundum Matthęū dicti illius interpretationem, Veni enim vt diſſidere faciam hominē aduerſus patrem ſuum, & cęt. quę pręſentibus verbis plurimum conformis eſt. Iuxta anagogen vero pater eſſe poteſt mens +: filius autē eius, praua cogitatio, aduerſus quam mouebit ſeditionem, negans ipſam tanq̄ nociuam. Mater vero cor: filia eius, praua cupiditas, aduerſus quā etiā ipſa inſurget & ab ea auelletur. Socrus autem ſit ſynagoga Iudęorum: nurus eius, eccleſia Chriſtianorum, vtpote nupta Chriſto, qui dictę ſynagogę iuxta humanitatē filius erat, nempe ab ipſa generatus.

Græcis enim νοῦς .i. mēs maſculinū ē ſicut & νόημα .i. cogitatio neutrum. καρδία uero .i. cor fœmininū, ſicut ἐπιθυμία .i. cupiditas uel concupiſcētia.

\+ *Quomodo quum quinque prius dixerit, nunc ſex adfert, tres enim binarios adducit? Non diuidit quinariū in ſenarium, qui a quinario oriatur: ſed myſticum quiddā denotat ille quinarius: ſenarium uero aſſumit exempli gratia. Quid eſt ergo quod per quinarium ſignificatur? irreconciliabilitas, fœdertsq; carentia poſt ſidē, inter eos qui ante ſuſceptā fidem uniti erant. Sicut in quibuſdam quinque, puta duobus hominibus & tribus rebus, aut duabus rebus & tribus hominibus, difficilis quædam eſt ac impoſſibilis conciliatio: quum duo homines de tribus rebus diſſentiunt, aut econtrario tres de duabus: omnino enim neceſſe eſt, ut una trium duobus diuidatur hominibus, uel duæ res in tres ſecētur, quū nullus eorū diuiſam ſortiri uelit, Ita & in his qui cognatione aut cōiunctione uniti erant, diſſentiētibus circa fidē ac diuiſis, & implacabiliter ſe habentibus. Erūt inquit duo ſuper tribus .i. tanq̄ duo homines ſuper tribus rebus diſſidentes, & rurſum tanq̄ tres hoēs ſup duabus rebus. Deinde ponit etiā exēpla cognationum ac habitudinū eorū, q propinquiſſimi ſunt, & ſibi mutuo maxime familiares, ſed diuiſi acutiſſimo fidei gladio, quæ per prædicationē inducitur: quorū duo binarij ſunt ſanguine coniunctorū, tertia uero coniunctio ē affiniū. ¶ Præterea circa idem alio modo. Duæ habitudines aduerſus tres perſonarum combinationes: & rurſum tres perſonarum combinationes aduerſus duas habitudines: dupla ſiquidem habitudo eſt duorum extremorum proceſſus iteratus, utpote a patre ad filium, et a filio ad patrem, & ita in cæteris. Triplex uero perſonarum combinatio eſt, pater & filius, mater & filia, ſocrus & nurus. Quod autem Græce dicitur ἐπὶ ſignificat contra uel aduerſus, ut contra uel aduerſus tres aut duos, ad ſignificandam ſeparationem uel alienationem.*

Dicebat aūt & ad turbas: Quū uideritis nubē orientem ab occaſu ſtatim dicitis, Imber uenit, & ita fit: & quū auſtrum flantē, dicitis ꝙ æſtus erit, & fit. Hypocritæ faciē cœli & terræ noſtis probare: hoc aūt tempus quomō nō probatis?) Facies cœli & terrę ſupficies ē huius & illius. Dicit ergo, Dijudicãtes apud vos prętagia, ſupficiem cœli & terrę noſtis diſcernere, & ex eius obſeruatione quod futurum eſt prædicere: hoc autem tempus, mei videlicet aduentus, quomō nō diſcernitis ex obſeruatiōe legaliū librorū ac prophetaliū, in quibus ſigna et pręſagia poſita ſunt, quib⁹ ipſum facile dignoſcitā ab his q aduertūt. Eſt aūt hic ſermo ad ſcribas, q̄q̄ ſimpliciter ad turbas dictus ſit.

Cur autem a uobis ipſis non iudicatis quod iuſtum eſt?) Ad alium tranſiuit ſermonem, & exemplo notiſſimo admonet a ſatana liberari ſiue ab operibus eius, dicens, Quare & a vobiſipſis non dijudicatis quod honeſtum eſt, quum facile ſit ad diiudicandum?

Quū enim uadis cum aduerſario tuo ad magiſtratū, in uia da operā ut libereris ab illo.) Da operā: ſiue adferas laborē, diligentiam, certamen, vt ab illo libereris.

ris. Per aduerſarium autem ſatanam indicat cõmunem inimicum. Per magiſtratum vero, Deum tanquam omnium dominum, ad quem abducimur cum inimico, de malis operibus noſtris cauſam dicturi. Viam autem, pręſentem vitam inſtabilem intelligit, in qua cum huiuſmodi
Matth.5. aduerſario noſtro proficiſcimur. Hæc quoq; ſententia alio propoſito tractata eſt capite quinto euangelij ſecundum Matth.

Ne forte pertrahat te ad iudicem.) Diabolus enim etſi Dei inimicꝰ
Pſal.8. eſt, tamen eius vltor eſt, prout Dauid docuit dicens, Vt deſtruas inimicum & vltorem.

Et iudex tradat te exactori.) Angelo qui carceribus prępoſitus ẽ.

Et exactor conijciat te in carcerem.) In ſupplicium.

Dico tibi non exibis inde, donec extremum etiam minutum exoluas.) Donec omne id ſuſtineas ad quod condemnatus eras, hoc eſt, nunquam inde exibis: ad hoc enim condemnantur huiuſmodi vt ſemper puniantur. Nihil autem prohibet, vt quę dicta ſunt intelligantur iuxta ſenſum q datus eſt prædicto quinto iuxta Matthęum capite.

CAPVT .XLVII. DE GALILAEIS, ET IIS QVI IN SILOE, ET CAETERA.

Cap .xiii. *ADerant autem quidam eodem in tempore nuntiantes ei de Galilæis quorum ſanguinem Pilatus miſcuerat cum ſacrificijs.)* Hi Galilæi quum partes tuerentur Iudę Galilæi, accuſati ſunt tanquã qui a Cæſare defeciſſent, & Galilæam ſeditione aduerſus ipſum repleuiſſent. Quum ergo quodam tẽpore congregati eſſent ac ſacrificarent, audiuit hoc Pilatus, & ira feruens, mittit in eos milites: ipſisq; iugulatis, ſanguinem illorũ miſcuit ſacrificijs ipſorum. Quæ itaq; ad rem geſtam ſpectant, ita ſe habent. Aderant ergo quidam Iudęi nuntiantes Chriſto de illis, ſcire cupiẽtes vtrum tanquam peccatores vltra omnes ſuæ regionis Galilæos hæc paſſi eſſent: ita enim ipſi exiſtimabant.

Et reſpondens Ieſus dixit eis: Putatis quod hi Galilæi præ cunctis Galilæis peccatores fuerint, quia talia paſſi ſunt? Non, dico uobis: imo niſi reſipueritis, omnes ſimiliter peribitis.) Quũ omnes ſimpliciter eſſent peccatores, ſoli illi paſſi ſunt, vt & ipſi darent pœnas, & cæteri deprehenſi corriperentur. Niſi ergo conuertamini a mouenda ſeditione aduerſus regem veſtrum, Chriſtum videlicet, ſubijciendo vos ipſi, & a malitia ad virtutem: omnes ſimiliter peribitis: hoc eſt etiam vos in ſacrificijs interficiemini, in quibus extollimini ac gloriamini. Et ita factum eſt. In feſto enim paſchę, obſidione capti, a Romanis cęſi ſunt.

Aut illi decem & octo ſupra quos cecidit turris in Siloe & occidit illos, putatis quod hi debitores fuerint, ſuper omnes homines habitantes Ieroſolymis? Non, dico uobis: imo niſi reſipueritis, omnes ſimiliter peribitis.) Etiã de his erat quęſtio: an ꝑpterea caſũ adeo acerbum paſſi fuiſſent, q; eſſent peccatores vltra cũctos, q Ieroſolymis habitabant: hic enim debitores appellauit peccatores. Oſtendit itaq; & de ipſis, ac proteſtatur, quod niſi conuertãtur, omnes ſimiliter peribunt: hoc eſt & ipſi acerbum accipient finem, ſicut etiam acceperunt, a Romanis miſere capti. Hinc ergo diſcamus, quod temporalis fratrum noſtrorum exterminatio, diuinæ in omnes irę exemplum eſt,

facta

facta ad correctionem noſtram, propter ſummam Dei bonitatem, non propter ſola illorum peccata. Deinde & parabolam adfert, qua oſtendat, quod niſi reſipuerint, peribunt.

Dixit autem parabolam hanc: Ficum habebat quidam in uinea ſua plantatam, & uenit quærens fructum in ea, & non inuenit. Dixit autem ad uineæ cultorem: Ecce tres anni ſunt ex quo uenio quærens fructum in hac ficu & non inuenio, ſuccide illam: ut quid etiam terram occupat?) Per ficum infrugiferam indicat ſynagogam Iudęorum, folijs quidem laſciuientem ac virentem, verbis videlicet legalibus ac propheticis, ſed fructum non ferentem, puta virtutem. Vinea autem mundus eſt, vtpote plantatus vt fructum Deo proferret iucūdiſſimum: cultor vero vineę Chriſtus, curam ſcilicet gerens huiuſmodi vineæ, ac plātator fidelium: habere autem ficum dicitur pater: hunc namq; ſolum fatetur Iudæorum ſynagoga dominum ſuum. Tres vero anni, tres ſunt Iudæorum gubernationes, ea videlicet qua ſub iudicibus regebantur, ea qua ſub regibus, & ea qua ſub pontificibus. Ait ergo: Succide illā, vt quid etiam terram reddit ocioſam?

At ille reſpondens ait ei: Domine ſine eam & hoc anno, donec fodiam circa illam, et mittam ſtercora.) Precatur pro Iudæis, vt qui ex Iudæis humanitatē aſſumpſit: & pro cognatis iuxta carnem obſecrat, vt vel hoc anno relinquantur, videlicet tempore quo docebat: donec effoderet duritiem, quę in anima eorum erat inſtrumento admonitionis, & mitteret ſtercora impinguantia, hoc eſt doctrinam quæ ad fructificationem pinguem reddit.

Et ſi fecerit fructum.) Defectiua oratio eſt: deficit enim, Bene ſe habet res, vel bene quidem.

Sin minus, in futurum ſuccides illam.) In futurum tempus, ſignificat autem tempus quo Iudęam obſederunt Romani: tunc enim generaliter ſynagogam Iudęorum excidit a terra illa: ac loco eius Chriſtianorū eccleſiam plantauit, quæ fructum ſemper affert. Quod ſi quis dicat: Non ſemper infrugifera erat ſynagoga Iudęorum in prędictis tribus gubernationibus: quidam enim inter eos fructum attulerunt etiam tēpore quo docebat Chriſtus. Dicemus quod multorum malitia, paucorum occultat virtutē: & ex eo quod in ipſo abundat quiſquis iudicatur.

CAPVT .XLVIII. DE MVLIERE CONTRACTA SPIRITVM INFIRMITATIS HABENTE

DOCEBAT *autem in una ſynagogarum ſabbathis. Et ecce mulier erat habens ſpiritum infirmitatis annis decem et octo.)* Dæmonium imbecillitatis non ſinens illam viuere cum ſalute.

Eratque contracta, nec omnimo poterat caput erigere. Intuitus autem illam Ieſus uocauit eam ad ſe.) Miſericordia motus vocauit illam.

Et ait illi: Mulier liberata es ab infirmitate tua: impoſuitque illi manus: et continuo erecta eſt, ac glorificabat deum.) Creditura erat mulier & grata futura. Siquidem etiam propter ipſum venerat, & ſanata gratias agit. Ideo velociter eam curauit: verbo quidem vt Deus, manuum vero impoſitione tanquam homo. Figurabat hęc mulier communem humani-

tatem, ſatanę inſultibus debilitatã, & ab affectibus in terram inclinatã, ac humi ad terrena contractam: nec omnino potentem ad cœleſtia, diuina ac intelligibilia caput ſurſum erigere: cuius ita miſere habentis, miſertus eſt qui eam formauerat: & per euangelium ad ſe vocauit ac erexit: vt viam quę in cœlum ducit recta tranſiret.

Reſpondens autem princeps ſynagogæ, admodum ægre ferens quod ſabbatho curauerat Ieſus, dixit turbæ: Sex dies ſunt quibus licet operari: in his ergo uenite ut curemini: et non die ſabbathi.) Chriſto nihil dixit, veritus eximiam eius virtutem.

Reſpondit ergo illi dominus: Hypocritæ unuſquiſque ueſtrum ſabbatho nõ ſoluit bouẽ ſuum aut aſinum a preſepe & ducit aquatum? Hanc ergo filiam abrahæ quam alligauit ſatanas ecce decem & octo annis, non oportuit ſolui a uinculo iſto die ſabbathi?) Hypocritas nominauit eos qui cum principe ſynagogæ erant: vtpote fingẽtes ſe legẽ ſabbathi honorare, ſed hoc pretextu ſuam inuidiam defendẽtes, ac ſanitatem quæ ſabbathis daretur prohibentes: quia ſabbatho potiſſimum curabat, ideo quod tunc concurſus eſſet turbarum: & tunc vehementer admirationi habebatur. Aut hypocritas dixit quia fingebant ſe ſcire legem, eius autem intellectum ignorabant: ſi enim curam irraionalis iumẽti permittebat, multo magis rationalis, quum longe pretioſior ſit homo iumento.

Quumque hæc diceret, erubeſcebant omnes aduerſarij eius..) Propter reprehenſionem cui contradicere non poterant.

Et omnis turba gaudebat ſuper uniuerſis rebus glorioſis que fiebant ab eo.) Tanquam ab inuidia libera, & tanqum ab ipſo affecta beneficio.

CAPVT .XLIX. DE PARABOLIS.

De grano ſinapis.

D*icebat autem: Cui ſimile eſt regnum cœlorum: & cui aſſimilabo illud? Simile eſt grano ſinapis quod acceptum homo miſit in hortum ſuum: & creuit ac euaſit in arborẽ magnã & uolucres cœli nidificabãt in ramis ei⁹,)* Hãc ſimilitudinẽ vocauit

Matth.13.

Mattheus parabolam, quam tertiam ordinauit vigeſimoquarto euangelij ſui capite: & in ipſo lege eius enarrationem.

De fermento.

Rurſus dixit: Cui ſimile dicam regnum dei? Simile eſt fermento quod acceptum mulier abſcondit in farinæ ſata tria, donec fermentatum eſt totum. Hoc eſt tota farina. Hãc quoque ſimilitudinem ille dicto capite nominans parabolã, quarto loco collocauit, & quære etiam ibi eius interpretationem.

CAPVT .L. DE EO QVI DOMINVM INTERROGABAT AN PAVCI ESSENT QVI SALVTEM CONSEQVERENTVR.

E*T pertranſibat ciuitates ac uicos docens & proficiſcens Ieroſolyma. Dixit autem illi quidam: Domine an pauci ſunt qui ſalutem conſequuntur?)* εἶπερ dixit, ponitur hoc loco pro interrogauit. Quidam autem interpretantur εἶπερ Sane: vt ſit ſane pauci ſunt qui ſaluantur.

Ipſe uero dixit ad eos: Contendite intrare per anguſtam portam,) Ad interrogationem quidem non reſpondit, eo quod ſuperflua eſſet & inſipiens. Quid enim prodeſt diſcere pauci ne ſint an multi qui ſaluentur: ſolum autem dixit modum quo poſſet quiſpiam ſaluus fieri, &

ri, & docuit quod ad ſalutem ingredi oporteat per anguſtam portam: hoc enim potius neceſſarium erat diſcere. De anguſta autem porta dictum eſt quinto iuxta Matthęum capite: & ibi quęre dicti illius interpretationem: Intrate per anguſtā portam. Math. .7.

Quia multi dico uobis, quærent intrare, nec poterunt.) Qui non per anguſtā portā, ſed per latā plateā gradiuntur. Ibi autē & de platea inuenies.

Quum autem ſurrexerit paterfamilias, clauſeritque oſtium, et cœperitis foris ſtare ac pulſare, dicentes: Domine domine aperi nobis: Et reſpondēs dicet uobis: Neſcio uos unde ſitis. Tunc incipietis dicere: Comedimus coram te ac bibimus, & in plateis noſtris docuiſti.) Ponit per parabolam timorem his imminentem qui ſuam negligunt ſalutem. Effingit enim patremfamilias ſedentem, ſuosq; amicos recipientem, deinde ſurgentem ac domus ſuę oſtium claudentem, nec alijs ingredi permittentem. Ipſe ergo Chriſtus paterfamilias intelligitur: domus autem regnum cęlorum. Per hoc ergo quod ſedet, & amicos recipit, ſignificatur vſq; ad mundi conſummationem expectare, & eos qui digni ſunt recipere: per hoc vero quod ſurgit & oſtium claudit: finis mundi denotatur. Qui autem foris ſtant, dici poſſunt infideles Iudæi quærentes intrare, ac dicentes ad Deum: Comedimus ac bibimus coram te: ſacrificantes enim edebant ac bibebant in templo: & in plateis noſtris docuiſti, plateas appellantes ſynagogas in quibus Deus eos docebat, per legales ac propheticos libros loquens, quum hi in ſynagogis legebantur. Poſſunt quoq; qui foris ſtant dici fideles negligentes: qui comederunt ac biberunt coram eo, pretioſum eius corpus, ſanctumq; ipſius ſanguinem: & in quorum eccleſijs ac congregationibus docuit per euangeliū, aliasq; ſcripturas a Deo inſpiratas.

Et dicet: Dico uobis: Non noui uos unde ſitis.) Quemadmodum cognoſcit cognoſcentes ſe, ita rurſū voluntarie ignorat illos, qui voluntarie ipſū ignorant: ac reprobat illos, qui ſe reprobant. Voluntarie autem reprobant ipſum non ſolum infideles Iudæi, ſed fideles etiam negligentes: illi quidem voluntarie excœcati, ac voluntarie obſurdeſcentes ad miracula & doctrinas ipſius. hi vero ex ignauia, eius pręcepta ſpernentes: quanquam nouerunt quod qui ea ſpernit, ipſum ſpernit.

Diſcedite a me omnes qui operamini iniuſtitiam.) Hoc eſt peccatum: quicunq; enim peccat, iniuria afficit, aut ſeipſū tantū, aut etiā alterum.

Ibi erit fletus & ſtridor dentium.) Ibi: hoc eſt tunc in illo tempore erit fletus, qui conſolationem non recipiet:: & ſtridor dentium, ex intolerabili dolore proueniens.

Quum uideritis Abraham & Iſaac & Iaacob, omnesque prophetas in regno cœlorum, uos autem expelli foras.) Hoc præſertim ad Iudęos dictum eſt qui inſoleſcebant eo quod de ſemine eſſent Abrahæ ac cæterorum.

Et uenient ab oriente & occidente & aquilone & auſtro: & accumbent in regno Dei.) Venient ad fidem, & vt Deo ſeſe gratos exhibeant, qui ex gentibus conuertentur a quatuor mundi partibus, ortu & occaſu, ſeptentrione ac meridie. Per aquilonem nanque ſeptentrionalis pars ſignificatur, per auſtrum vero meridies: accubitum autem dicit requiem ac fruitionem.

Et ecce ſunt poſtremi qui erũt primi.) Fideles ex gentibus: qui nũc quidem poſtremi videntur: vtpote qui filium agnouerunt: erunt autẽ tunc primi, propter ſynceram eorum fidem.

Et ſunt primi qui erũt poſtremi.) Infideles Iudæi nunc quidem primi videntur, vtpote qui primi Deum agnouerunt: nam filius meus (inquit) primogenitus Iſrael: tunc autem poſtremi erunt propter eorum infidelitatem. Intelligitur autem ſermo & de fidelib⁹, qui in pręſenti vita eſſe videntur poſtremi, erunt autem primi in futuro ſæculo: & rurſum econtrario.

Exodi. 4

CAPVT .LI. DE HIS QVI SVADEBANT VT SECEDERET PROPTER HERODEM.

EODEM *die acceſſerũt quidã phariſæi dicentes ei: Exi & uade hinc, quia Herodes uult te occidere.)* Audito quod eijciendi eſſẽt foras, quodq; futuri eſſẽt poſtremi, accenſi ſunt ira: & ſimulata beneuolentia ſuadent illi vt exeat ac ſecedat: hoc quidem prætextu ne ab Herode occidatur: in veritate autem ne pręſens ac miracula edens, glorificeť & attrahat turbã.

Et ait illis: Ite & dicite uulpi illi: Ecce eijcio dæmonia ac ſanitates perficio hodie & cras, tertioque die cõſummor.) Cognita eorum verſutia, clementer ac ſcite reſpondet dicens: Ite & dicite vulpi illi: hoc eſt dolo morumque difficultati quę in vobis eſt. Quanquam enim hic ſermo Herodi videtur attribui, ad ipſos tamen reſpicit. Hodie vero & Cras, etſi enumeratorum dierum ſignificatiua apparent, attamẽ temporis ſignificant breuitatem. Solemus enim quando modicum tempus indicare volum⁹, hodie & cras dicere. Similiter etiam quod dicit, Tertio die conſummor, indicat ſe non multo poſt moriturum. Hæc autem dixit vt iram ac inuidiam eorum mitigaret.

+ *Tamen oportet me hodie & cras + & perendie ambulare.)* Oportet me hodie & cras, ſiue modico tempore operari quæ dixi: & perendie ambulare: id eſt inſequenti die tranſire a vita pręſenti, ſiue poſtmodum occidi a vobis, qui Ieroſolymis principatum tenetis.

+ *+ Quidã aiunt Hodie & Cras eũ dicere de diebus quibus miracula ibi erat editurus, tertiũ uero eũ qui poſt hos erat futurus, in quo cõſũmãdus erat, ac iter Ieroſolyma uerſus inchoaturus, ut in ea moreretur.*

Quia fieri non poteſt ut pereat propheta alibi quam Ieroſolymis.) Ironice hoc dixit obiurgans Ieruſalem tanquam prophetarum homicidam. Eſt autem huiuſmodi ſententia ſermonis: Quum me dicat prophetã, vtique occidet: impoſſibile enim eſt ſiue inſuetum, vt propheta alibi occidatur quam in ea.

Ieruſalẽ Ieruſalẽ quæ occidis prophetas, & lapidas eos qui ad te miſſi ſunt: Quoties uolui cõgregare filios tuos, quẽadmodũ auis nidũ ſuũ ſub pennas, & noluiſtis.) Hæc etiã ſcripſit Matthæus quinquageſimoſexto capite: & in eo lege ipſorum expoſitionem. Nidum autem vocat pullorum multitudinem.

Matth. 23.

Ecce relinquitur uobis domus ueſtra.) Deſerta videlicet, ſicut addidit Matthęus: vbi etiam hoc dictum conſequenter declaratum eſt.

Dico aũt uobis: Nõ me uidebitis donec dicatis: Benedictus q uenit in nomine domini.)

Quouſque

Quouſque veniat tempus quum hoc dixeritis. Horum autem omniū in eo loco conſequenter interpretationem inuenies.

Et factum eſt quum introiſſet in domum cuiuſdam principis phariſæorum ſabbatho ad capiendum cibum, & ipſi obſeruabant eum.) Et hic phariſæus tāquam prophetam vocauit eum ad conuiuium, opinionem venari cupiens, quod ipſi non inuideret. Erant enim quidam inter phariſęos ſemimali, & qui cæteris erant præſtantiores. Sequutus eſt autem & hic Chriſtus occaſionem vtilitatis phariſæi, faciens in domo eius prandium. Cæteri vero obſeruabāt eū, an faceret q̄ppiā in ſabbatho qđ prę̄ter legē eſſet. Cap. xiiii.

CAPVT .LII. DE HYDROPICO.

E*T ecce homo quidam hydropicus erat ante illum.*) Erat ſtans nec audens petere curationem propter ſabbathum & phariſæos: ſolum autē apparet, vt quum ille vidiſſet, miſeratione moueretur erga ipſum, ac hydropiſi liberaret.

Et reſpondens Ieſus ait ad legiſperitos ac phariſæos.) Qui etiam ibi ſimul erant inuitati.

Dicens: An licet ſabbatho curare? At illi tacuerunt.) Etiam alibi ſimile quid interrogati obmutuerunt: neque enim dicere poterant, quod prohibuiſſet lex benefacere in ſabbatho.

Ipſe vero apprehenſum ſanauit eū ac dimiſit.) Apprehendit, hoc eſt tetigit eū.

Et reſpondens illis dixit: Cuius ueſtrum aſinus aut bos in puteum cadet, & non continuo extrahet illum in die ſabbathi?) Hoc enim lex permittebat. Quod ſi irrationale animal a periculo extrahi nō prohibebat in ſabbatho, multo magis rationale, cuius commodo viuebat irrationale. O profundam ſapientiam quomodo varijs tēporibus ſabbatho tribuens ſanitates, diuerſis ad id vſus eſt reſponſionibus, omnibusq; inſolubilibus, docēs quod a corporalibus opibus iubebat lex quieſcere, nō a ſpiritualibus.

Et non poterant ad hæc reſpondere illi.) Quū manifeſta eſſet veritas.

CAPVT .LIII. DE NON AMANDIS PRIMIS ACCVBITIBVS.

D*Icebat aūt & ad inuitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerent.*) Intendens, id eſt obiurgans aut indignans, quia primos accubitus eligebant: tunc enim eos hoc facere videbat.

Dicens ad eos) Ad vnumquemq; illorum.

Quum ab aliquo inuitatus fueris ad nuptias, ne accumbas in primo loco, ne quando honoratior te ſit inuitatus ab illo, & ueniens is qui te & illum inuitauit dicat tibi: Da huic locū, & tunc incipias cum rubore poſtremum locum tenere.) Admonet ne ſe honoratioribus præponant, neque ante alios ſeſe collocent. Per parabolam autem admonitionem contexens, abſq; inuidia eos redarguit: nam huiuſmodi ſunt parabolicæ admonitiones. Per nuptias vero omne prandium omnemque cœnam ſignificauit: inuitari enim ad nuptias honorificentius videbatur, q̄ ad prandium aut cœnam vocari.

Sed quando inuitatus fueris, uade accumbe in poſtremo loco, ut quum uenerit qui te inuitauit, dicat

uit, dicat tibi: Amice aſcende ſuperius. Tunc erit tibi gloria coram ſimul tecum diſcumbentibus.) Dilatat ſermonem oſtendens & confuſionem ab impudentia naſci, & gloriam a verecundia: & vtrinque ad modeſtiam adhortatur. Deinde infert etiam vniuerſalem ſententiarum collectionem ad cōfirmationem adhortationis, dicens:

Omnis enim qui ſeſe extollit, deijcietur: & qui ſeſe deijcit, extolletur.) Ille quidem deijcietur. Hic autem extolletur, nō tantū apud homines recte iudicantes, verum etiam multo magis apud Deum.

Dicebat autem & ei qui ſe inuitauerat: Quum prandium feceris aut cœnam, noli uocare amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos tuos, neque uicinos diuites, + nequando & ipſi te uiciſſim inuitent, ac rependatur tibi beneficium. Sed quum feceris conuiuium, uoca pauperes, debiles, claudos, cæcos: & beatus eris, quia non poſſunt rependere tibi: rependetur enim tibi in reſurrectione iuſtorum.) Vide totius vtilitatis argumentum. Conuiuium fecit: poſtquam enim admonuit quæ ad inuitatos maxime pertinerent, admonet etiam quod expedit conuiuatori. Non dixit autem, Quum nuptias feceris, ſed, Quum prandium feceris aut cœnam. In nuptijs enim neceſſarium eſt amicos, & fratres, & cognatos, & vicinos diuites inuitare ad honorem nuptiarum. Quidam tamen per prandium & cœnam nuptias intelligi dicunt. Eſt autem docendi mos non tantum mala prohibere, ſed vtilia quoque conſulere: illa ne fiant, hæc vero vt fiant. Non autem in contumeliam amícitiæ, fraternitatis, cognationis, aliorumque ſimilium hæc admonuit: ſed vt quod melius eſt cognoſcentes, id præponamus: & ne benignitatem his qui non indigent, repenſionis intuitu vendamus: Deum enim potius q̃ hominem curare oportet, & a Deo potius retributionem quærere, q̃ ab hominibus. Congruum etiam eſt vt ſpiritualis conuiuator pauperes conuocet, qui videlicet ſcientia indigent, debiles precordiorum diſſolutione, & qui in actiua vita claudi ſunt, & qui in contemplatiua cęci: Nam qui tales non ſunt, hoc conuiuio non indigent.

+ *Siquidem qui puſillanimes ſunt uocant amicos & fratres, cognatos ac uicinos diuites, ut cito ab eis ſibi rependatur: qui uero magno ſunt animo, longe honeſtius ac honorificentius operantur, quod demonſtrauit dominus per eos, qui hoc faciunt erga infirmos & indigentes ac mutilos a quibus non eſt retributio, quibus Deus in futura uita ſe daturum eſſe mercedem pollicitus eſt.*

CAPVT .LIIII. DE INVITATIS AD COENAM.

QVumque hæc audiſſet quidam de ſimul accumbentibus, ait illi: Beatus qui prandium ſumit in regno Dei: At ipſe dixit ei: Homo quidam fecit cœnam magnam +, & uocauit multos.) Parabolam ſubinfert vt oſtendat, quod nullus qui ei non obedierit fruetur regno Dei. Hominem itaq; vocauit Deum & patrem, tanquam humanum ac hominum amatorem. Cœnam vero magnam ineffabilem regni Dei fruitionem, quam ideo cœnam vocauit, q̃ finem neſciat. Nam quinquageſimoprimo iuxta Matthęū capite prādium appellauit. Et vocauit multos, puta duodecim tribus Iſrael: ipſe

Matth. 22.

enim

enim ante omnes gentes vocatæ erant,vtpote populus a deo electus.

+ *Vniuerſorum creator & pater Deus magnam fecit cœnam, hoc eſt diſpenſationem euangelicam ad quam omnes conuenirent. Cœnam autem uocat non prandium,quia in poſtremis temporibus & ad ueſperam ſeculi. Parauit ergo peccatorum depoſitionem, ſpiritus ſancti participationem,adoptionis ſplendorem,regnum cœlorum ac uaticinia euangeliorum.* +

Et miſit ſeruum illum ſuum hora cœnæ ut diceret inuitatis: Venite, quia iam parata ſunt omnia.) Seruum patris dicit ſeipſum,eo quod ſerui formam acceperit:non tamē ſimpliciter ſeruum,ſed cum articulo, ſeruum illum, qui ſecundum humanitatem ad Iudęos miſſus eſt,vt eos ad prędictam fruitionem vocaret per euangelium.

Et cœperunt omnes ſimul excuſare.) ἀπὸ μιᾶς ab vna, puta pactione vel fœdere:hoc eſt in vnum & communiter(nos Simul vertimus.)

Primus dixit ei: Villam emi, & neceſſe mihi eſt exire ut uideā illam: rogo te habe me excuſatū. Et alter dixit: Iuga boum emi quinque, & eo ad probandū illa: rogo te habe me excuſatum. Et alius dixit: Vxorē duxi, & ideo non poſſum uenire.) Diuerſę excuſatiões nihil aliud indicāt,q̄ varios animi morbos & affectiões,propter quas dicta fruitione priuati ſunt: Nā hic quidē iſta detētus, alter autem illa,tertius vero alia,euangeliū repulerūt,per quod hanc oportebat aſſequi fruitionem,tanquam propoſitis & electionibus ſuis contrarium. Et hic ἐρωτῶ non interrogo ſignificat,ſed Obſecro.

Et reuerſus ſeruus ille renuntiauit hæc domino ſuo.) Hæc dixit, non quod pater recuſationem illorum ignoraret, ſed propter parabolę conſequētiam: moris enim ijs eſt qui ad vocandum aliquos emiſſi ſunt, reuerti ac renuntiare de illis.

Tunc iratus paterfamilias dixit ſeruo ſuo: Exi cito in plateas & uicos ciuitatis, & pauperes ac debiles,claudos & cæcos introduc huc.) Qui recuſauerunt,erant pontifices & ſcribæ ac phariſæi, & quique honoratiores populi: hi vero qui loco illorum introducti ſunt,communes & abiecti ac plębei: qui iudicantur a prioribus pauperes ac debiles, claudi & cęci, vtpote incompoſiti & indocti, qui potius CHRISTO docenti obedierūt. Vel etiam de ijs, qui ſenſibilibus huiuſmodi affectionibus erant obnoxij intellige: qui ab eis liberati per fidem,introducti ſunt ad dictam fruitionem.

Et ait ſeruus: Domine factum eſt ut imperaſti, & adhuc locus eſt.) Humanus ac benignus ſermo eſt,ſuggerens etiam de gentibus.

Dixitque dominus ad ſeruum: Exi in uias & ſepes & compelle intrare.) Vię,ſunt habitationes gentium,vtpote nō munitę lege ac diuina cuſtodia ſeu viſitatione,ſicut habitatio Iudęorum:vel tanquam a dæmonibus conculcatę. Similiter & ſepes,tanquam peccatorum ſpinis ſtipatæ:vel tanquam circuitum igne dignum habentes. Cogi vero iuſſit eos qui ex Gentibus erant,nō quod violentiam inferri præceperit,ſed ſubindicans quod vehementiorem ac conſtantiorē adhiberi prædicationē eis oporteat,vtpote fortiter a dæmonibus detentis,& in profundis erroris tenebris dormientibus.

Vt impleatur domus mea.) Vult enim omnes introduci propter immenſas ſuę bonitatis diuitias.

Dico enim

Dico enim uobis, quod nullus uirorum illorum qui uocati erant, guſtabit cœnam meã.) Vt qui inobedientes fuerunt,ac vocationem ſiue prædicationem ſpreuerunt. Ob hunc ergo ſermonem tota parabola compoſita eſt, quemad modum in principio eius diximus.

Ibant autem turbæ multæ cum eo.) Alio videlicet tempore.

Et dixit illis: Si quis uenit ad me & non odit patrem ſuum & matrem, & uxorem & filios, & fratres & ſorores, adhuc autem & animam ſuam, non poteſt meus eſſe diſcipulus.) Sciens ipſos quidem ſe ſequi velle, quum tamen vinculis amicitiæ ad huiuſmodi perſonas retinerentur, manifeſte proteſtatur quod quiſquis ad ſe per fidem venit, nec prędictas odit perſonas, quum ad dilectionem erga Deum ſibi fuerint impedimento, & ad iter ad Chriſtum: vel quod infideles ſint, vel quod mundana ſapiant, non poteſt ipſius eſſe diſcipulus. Siquidem qui illis obedit, Chriſto inobediens eſt: illi namq; carnaliter cum viuere volunt, ipſe vero ſpiritualiter eum conuerſari docet. Honorandi ſiquidem ſunt pater & mater, verum Deus prior illis in honore habendus eſt. Per propinquiores autem perſonas omnem dilectam perſonam ſignificauit. Addidit & quod maius eſt: Adhuc autem & animam ſuam, hoc eſt ſuam quoque ipſius voluntatem, vbi diuinæ fuerit contraria voluntati. Oportet enim vere Chriſti diſcipulum in ſpiritualibus certaminibus, a carnis & animæ ſiue voluntatis amore penitus auelli.

Et quiſquis non baiulat crucem ſuam & uenit poſt me, non poteſt meus eſſe diſcipulus. Quiſquis non baiulat in memoria mortem ſuam: per crucem enim mortem ſignificauit, quia tunc mortis inſtrumentum erat crux, ſicut etiam trigeſimotertio iuxta Matthęum capite dictum eſt. Quiſquis
Math. 16. non baiulat ſui mortificationem eam videlicet quæ eſt carnis ſuæ aduerſus voluptates. Quia vero auerſio vitę a voluptatibus, quodammodo conuerſio quędam eſt ad laborioſam conuerſationem, conſolatur & docet per exemplum, quod oporteat eum qui vult eius eſſe diſcipulus præparare ſeipſum ad tolerantiam omnis tentationis. Scriptum eſt
Eccleſ. 2. enim: Si acceſſeris vt ſeruias domino, præpara animam tuam ad tentationem.

CAPVT LV. PARABOLA DE AEDIFICATIONE TVRRIS.

QVis enim eſt ex uobis qui uelit turrim ædificare, quin prius ſedens computet ſumptus, an habeat quibus opus eſt ad perficiendum: ne poſtquam poſuerit fundamentum nec potuerit perficere, omnes qui uiderint incipiant illudere ei dicentes: Hic homo cœpit ædificare, nec potuit conſummare?) Sicut is qui turrim ſenſibilem cupit ędificare, debet primum ſumptus pecuniarum numerare: ita quoque volens turrim intellectualem ædificare, puta virtutum compactionem, debet metiri primum ſufficientiam quam habet ad tentationes, vt præparatus ferat facilius quum inciderint. Deinde & alio exemplo ad tolerantiam excitat.

De rege. *Aut quis rex proficiſcens, ut committat prælium aduerſus alterum regem, nonne ſedens prius cõſultat an poſſit cum decem millibus occurrere ei, qui cũ uiginti millibus uenit cõtra ſe.)* Pari quo-

Pari quoque modo quemadmodum rex ad prælium proficiſcens debet primum conſultare, ita & hic primum conſultare debet, an poſſit cum paucis euangelij præceptis reſiſtere ſatanę, qui cum multis dæmoni- & machinis ac affectionibus venit contra ſe.

Alioqui adhuc illo lõge agẽte, legatione miſſa rogat ea quæ pacis ſunt.) Rur- ſum ἐρωτᾷ ſignificat precatur aut petit. Hęc autem addidit, non ad- hortans vt qui non poſſint occurrere, pacem ineant cum ſatana: quo- nam enim modo id fieri poteſt, quum ille homines enecet, acperdat animas? Sed exempli conſequentia vſus eſt, ſicut etiã fecit ſuperius: ſi- mul etiam ad confuſionem eorum qui poſtquam facti ſunt diſcipuli, emolliuntur. Nam & hic eſt modus loquendi ad generoſitatẽ excitãs quo dicere ſolemus: Melius eſt hoc vel illud facinus non inchoare, ꝙ non perficere, poſteaquam inchoaueris: pręſertim quum hic ſit ſermo de eo qui vere diſcipulus eſt aut eſſe cupit. Qui enim non renuntiat, veluti docuit Chriſtus non eſt vere diſcipulus: qui autem non eſt vere diſcipulus, ſed nomen ferens diſcipuli, opera vero habens quę non reſpondeant illius operibus, pacem facit cum ſatana, perpetrando quæ illi grata ſunt.

Ita ergo omnis ex uobis qui non renuũtiauerit omnibus quæ poſſidet, nõ poteſt meus eſſe diſcipulus.) Ita: ſicut ſuperius proteſtatus eſt dicens: Si quis nõ facit hęc & illa, non poteſt meus eſſe diſcipulus.

Bona res eſt ſal.) Salem nunc vocat aptum ad docendum ſermo- nem. Scripſit autem & Marcus circa finem 27 capitis ſui euangelij Bona res eſt ſal: & ibi quære huius enarrationem. De ſale. Marci. 9.

Quod ſi ſal ipſe inſulſus fuerit, per quid cõdietur?) Eodem capite etiam de hoc dictum eſt.

Neq; in terrã neq; in ſterquilinium utilis eſt.) Terram nunc dicit diſci- pulos vtpote impinguatos ac commodo affectos. Dicit ergo: Si ſermo aptus ad docendum prauis dogmatibus corrumpatur: neque ijs qui diſcunt conueniens aut vtilis eſt: neque ijs qui docent.

Foras proijciũt illum.) Tanquam inutilem.

Qui habet aures ad audiendũ audiat.) Hoc frequẽter declaratũ eſt.

Appropinquabãt aũt ad eũ oẽs publicani & peccatores ut audirent illũ. Et murmura- bãt ſcribæ & phariſæi dicẽtes: Hic peccatores recipit & cibũ capit cũ illis.) Etiam decimoquarto iuxta Matthęum capite dixerũt diſcipulis eius: Quare cũ publicanis & peccatoribus cibum capit magiſter veſter? Caput xv. Matth. 9.

CAPVT QVINQVAGESIMVMSEXTVM PARABOLA DE CENTVM OVIBVS.

Dixit autem eis parabolã hãc, dicẽs: Quis ex uobis homo eſt qui habet cẽtũ oues, & ſi perdiderit unã ex illis, nõne relinquit nonagintanouẽ in deſerto, & uadit ad illã quæ perijt, donec inueniat eã?) Parabolice os illis occludit, docẽs ꝙ non pro- pter iuſtos humanitatem aſſumpſerit, ſed propter peccatores. Hãc aũt parabolam ſcripſit & Matthęus trigeſimo octauo ſui euangelij capite & ibi lege eius enarrationem quæ pulchre poſita eſt. Matth. 18.

Quũq; inueuerit, imponit in humeros ſuos gaudẽs.) Euidens ſignum dilecttionis ẽ ac prouidẽtię, quã habebat erga genus noſtrum.

Et ueniẽs

Et ueniens in domum conuocat amicos ac uicinos dicens: Congaudete mihi quia inueni ouem meã quã perdideram.) Domum eius intellige cœlum, Qui habitas

Pſalmo. 122. inquit, in cœlis. Amicos autem ac vicinos dicit angelos: amicos, tãq̃ ea diligentes quę ille diligit: vicinos, tanquam illi propinquos. Hæc autem per parabolam nunc ſignificat, oſtẽdens quod in tali inuentione etiam angeli Dei congaudent, vtpote & ipſi benigni erga homines.

Dico uobis quod ita gaudiũ erit in cœlo ſuper uno peccatore reſipiſcente, magis quam ſuper nonagintanouem iuſtis qui non indigent pœnitẽtia.) Ita: Quomodo? Sicut docuit parabola. Perditur itaq; rationalis ouis, quum a diuinis pręceptis longe ſeparatur: inuenitur autem, quum per pœnitentiam reſipiſcit, & in illis reponitur. Deinde alteram quoq; adducit parabolã, de gaudio quod de eius qui perierat inuentione exoritur.

De drachma.

Aut quæ mulier habẽs drachmas decẽ: & ſi perdiderit drachmã unã, nõne accẽdit lucernã, & uerrit domũ, quæritque diligẽter donec inueniat? Et quũ inuenerit, cõuocat amicas ac uicinas dicens: Cõgaudete mihi quia inueni drachmã quã perdiderã.) Sicut prędicta facit mulier, ita fecit & filij Dei humanitas, ſiue benignitas. Perdidit enim drachmã vnam puta humanam naturam, quum affectionibus obruta eſſet. Accendit lucernam: hoc eſt oſtendit in mundo ſuam carnem, iuxta Gregorium Theologum ſplendentem non ſolũ fulgure diuinitatis, verumetiam lumine puritatis, & illuminantem eos qui errore obtenebrati erant. Verrit domum, ſiue purgauit hominum habitaculum, puta mundum, quum diffuſas in eo peccati tenebras abegit, iacentesq; affectionum ſordes extulit. Et quęrendo diligenter, circumeundo ciuitates ac vicos, & mittendo diſcipulos in mundum vniuerſum, inuenit quod quærebat: & conuocauit amicas ac vicinas, puta adminiſtratorios exercitus, ad communionem huiuſmodi gaudij.

Ita dico uobis gaudiũ erit coram angelis Dei ſuper uno peccatore reſipiſcente.) Gaudium erit non ſolum ſuper multis, ſed etiam ſuper vno. Id autem oſtẽdit Deum vehementer ſitire cuiuſuis peccatoris pœnitentiam. Drachmas autem nominauit ordines, vtpote Dei regis characterem habentes, ac imaginem. Quidam itaque centum eſſe omnes ordines ſenſerunt, ad parabolam centum ouium attendentes: quidam vero alteram decem drachmarum parabolam in patrocinium aſſumentes, decem hos eſſe dicunt: nouem quidem cœleſtes iuxta Dionyſium Areopagitam: Thronos Cherubim, Seraphim, Dominationes, Poteſtates, Virtutes, Principatus, Archangelos & Angelos: decimum vero terrenum puta homines. Ego vero opinor & Centũ & Decem in his parabolis non ſignificare numerorum diuerſitates, ſed tantum multitudinem ordinum perfectam: eſt enim perfecta multitudo & centum & decem: Multitudinem autem ordinum perfectam eſſe dicimus: quia tot ſunt quot eſſe oportuit. Sed quomodo dixit, Inueni drachmam quam perdideram, quum non omne genus riſipuerit? Dicimus quod quantumcumque fuit quod inuenit, id drachma erat perdita: hoc enim merito drachmam perditam appellauit.

De ordinib⁹ ãgelorũ & hominũ

CAPVT

CAPVT .LVII. DE DVOBVS FILIIS QVORVM IVNIOR LVXVRIOSE VIXIT

DIXIT *autem: Homo quidam habebat duos filios, & ait adoleſcẽtior illorum patri: Pater da mihi portionem ſubſtantiæ quæ mihi obuenit.)* Aliam quoque inducit plurimæ vtilitatis parabolam: quę vim pœnitentię eorum qui peccauerunt ſubmonſtrat & diuinæ benignitatis magnitudinem: & per hanc peccatores ad pœnitentiam adhortatur: hominem quidem appellans patrem ac Deum qui humanus eſt: duos autem filios eius omnem iuſtum, omnemq; peccatorem: eſt enim & iuſtorum pater & peccatorũ, vtpote per lauacri regenerationem ab ipſo adoptatorũ, de fidelibus enim ſermo eſt. Iuniorem vero nominauit peccatorem, + vt qui pueriliter ſapit facileq; fallitur: qui etiam ſubſtantię partem quę ſibi obueniebat petiuit: hoc eſt liberum arbitrium quod ei ex natura debebatur. Quiſquis enim pueriliter ſapit, liberum poſcit arbitriũ. + Aut obtingentem ſubſtantiæ partem dicit debitam ex baptiſmo gratiam. Cuiuis enim baptizato diuina datur gratia. Subſtantia autẽ ſiue diuitiæ Dei, ſunt chariſmata, id eſt dona quę diuidit fidelibus.

+ *Non quia tempore iunior, ſed quia ſenſu indigens, menteq; inconſtans.*

+ *Ac ſi diceret: Nolo urgeat me ſeruiendi neceſſitas: liberum eſt enim mihi arbitriũ: ſi uolo, modeſtus ſum: ſi uolo cogi nequeo. Pater ergo candide impertijt: uult enim dominus ut ſibi uoluntarie ſeruiatur. Deinde peregre profectus eſt. Quo? Non a loco ad locum, ſed mente diſceſſit a Deo, & Deus ab illo: propter quod etiam facta eſt illi fames ualida: non fames panis & aquæ, ſed fames audiendi uerbi dei: quia fames bonorũ uehemẽs eſt.* Amos 8.

Et diuiſit illis ſubſtantiam.) Liberum videlicet arbitrium illis diuiſit, Subſtantiam nanque aut facultates filijs diuidere nihil aliud eſt quam libero arbitrio illos relinquere: neminem enim cogit Deus qui ipſi nolit obedire. Aut etiã diuiſit eis cõgruẽtia dona pro ut dictũ eſt

Et poſt dies paucos adoleſcẽtior cõtractis õnibus peregre profectus eſt in regionẽ longinquã.) Seniorquidẽ apud patrem remanſit, tanquam prudens: iunior vero congregatis omnibus, puta libero arbitrio, ac Dei dono: vel omnibus ſuis voluntatibus: id eſt dominus illorum conſtitutus, peregre profectus eſt ad peccatum, quod a Deo longe ſeparatur: longe eni fiunt a Deo qui peccant: non loci ſegregatione ſed virtutis.

Ac ibi diſſipauit ſubſtantiam ſuam.) Corrupit donum quod a baptiſmo ſuſceperat, puta animę nobilitatẽ, ad virtutes aptitudinem, Hęc enim & ſimilia erant eius ſubſtantia ac diuitiæ.

Viuendo luxurioſe.) Prodigaliter, intẽperãter, libidinoſe, laſciue.

Quumque omnia conſumpſiſſet.) Quum abieciſſet aut reſpuiſſet quęcunque habebat a Deo bona.

Facta eſt fames ualida in regione illa.) Vbi enĩ diuini timoris frumẽtũ nõ ſeritur, ibi fames valida, nõ panis ſed virtutis: vbi fertilitas omnis mali, ibi ſterilitas omnis boni.

Et ipſe cœpit egere.) Fame premi, dilapſo ab eo õi bono, ſolaq; icontinẽtia derelicta.

Et abijt

Et abiit & adhæſit uni ciuium regionis illius.) Ciues regionis illius puta peccati ſunt dæmones. Diſtractus ergo a patre, O magnam dementiam, adhęſit inimico: & qui non ſuſtinuerat parere Deo humaniſſimo, ſeruiuit inhumaniſſimo dæmoni.

Atque is miſit eum in uillam ſuam ut paſceret porcos.) Ita dęmones remunerant eos qui ſibi adhærent. Significat autē ſermo extremam miſeri ſeruitutem, cui indigniſſima præcipiuntur. Propterea enim dilatat Chriſtus parabolam, & minutatim amplificat quæ calamitatis erant: vt diſcamus qualia patiantur ij qui a Dei pręceptis recedunt, & ſuis voluntatibus gradiuntur. Poteſt quoq; villa dęmonis dici indigna cōuerſatio: porci vero voluptates ac lutulentæ cogitationes: quas miſer paſcere ac fouere iuſſus eſt,

Et cupiebat implere uentrem ſuum de ſiliquis quibus porci ueſcebantur.) Siliquę iuxta anagogen voluptates ſunt, quibus prædictę cogitationes nutriuntur. Quemadmodum enim ſiliquæ ad breue ſpatium guſtui dulceſcunt, deinde vt plurimum conſtringunt: ita & in his quod ſuaue eſt, primum & ad tempus habent: quod autem amarum & acerbum, poſterius eſt ac ęternum.

Nec quiſquam illi dabat.) Nullus illi dabat ad ſatietatem: huiuſmodi enim dæmones neminem ſinunt ſatiari voluptatibus, ne citius a peccato quieſcat: ſemper enim excitāt appetitū ac defatigationē ſuſcitāt.

In ſe autem reuerſus.) Sui compos effectus: hoc eſt tanquam expergiſcens ab ebrietate grauiq; ſomno, & reſipiſcens.

De poenitētia.

† *Dixit: Quam multi mercenarij patris mei abundant panibus: ego uero fame pereo †.*) Mercenarios intelligimus eos qui adhuc ſuut catechumeni: & nondū per baptiſmum adoptati quibus merces fidei datur, puta adoptio: panes vero, doctrinas animarum nutritiuas. Dicit ergo ab intimo cordis: O quot mercenarij patris mei non modo cibum habent animarum, ſed & delitias: id enim ſignificat Abundare: ego autem qui filius ſum, fame pereo. Hæc & ea quæ ſequuntur parabolice narrans ſaluator, verę poenitentię figuram nobis tradit.

† *Surgens ibo ad patrem meum †.*) Surgens a caſu peccati.

† *Honeſte eo reuertar unde male exiui.*

† *Dicamque illi: Pater peccaui in cœlum †.*) Præponens videlicet illi terram, ſiue bonis cœleſtibus terrena.

† *Timeo enim firmamenti aſpectum, tanquam accuſatoris uocem.*

† *Et coram te †.*) Hoc eſt in te, vt qui tuā volūtatē poſthabui meę:

† *Vereor tuæ diuinitatis lucem intueri: ſordidos enim habeo corporis & animæ oculos.*

Nec poſthac dign⁹ ſū q uocer fili⁹ tu⁹. Quia tali patre idigne cōuerſat⁹ ſū.

Fac me ſicut unum de mercenarijs tuis. † Ex quo primo ordine excidi, dignare me vel ſecundo: tantum ne penitus abijcias me. Placabilis eſt ſermo, & cor attingens paternum.

† *Hoc eſt, ne me ab atrio tuo expellas domine: ne inuentum me rurſum errantem, inimicus tanquam captiuum abducat.*

Et ſurgens uenit ad patrem ſuum.) Venit: hoc eſt veniebat ſumpta fiducia de illius miſericordia: oportebat enī non ſolum bene velle, ſed

& quæ

& quę animo concepta ſunt operari.

Quum autem longe adhuc abeſſet, uidit illum pater eius.) O viſum compatiētis acutiſſimū. Simul vt quis reſipiſcere in animo cogitauit, hūc etiam ſimul ipſe vidit: paratus ſemper ad eorum qui conuertuntur ſuſceptionem, & ab exordio ſtatim pœnitentiæ illos recipiens. Hinc ergo parabola incredibilem manifeſtat miſericordiam, ac incomparabilē cœleſtis patris amorem, & quantam qualemque demonſtret erga eos qui conuertuntur compaſſionem.

Ac miſericordia motus eſt.) Pater enim erat; nec id tantum, ſed & Deus miſericordiæ.

Et accurrens ruit in collum eius, & oſculatus eſt eum.) Præ nimio gaudio, non expectauit vt ille veniret, ſed prius occurrit: neq; id vtcūq;, ſed & accurrit, vt appareat amoris vehementia: & ruit in collum eius, certiorem eum reddens, quod omne peccatum illi remiſiſſet: & oſculatus eſt eum, tanquam deſideratum filium, qui vſque ad pœnitentiam ſceleratus fuerat & abominabilis. O admirandam reconciliationem. Quid dicam, aut quid loquar de ineffabili Dei benignitate? Nam vbi ad immenſum illius pelagus reſpicio, ſermo mihi pręciditur, neq; qd loquar mihi reliquum eſt: ſolum autem hoc clara ac libera voce clamo, quod res magnas efficit pœnitentia, facile eum flectens qui facilis eſt vt flectatur, benignum videlicet Deum noſtrum. Homini vero maxime congrua ſunt prædicta, quę eum feciſſe dicit ad manifeſtiorem compaſſionis ac reconciliationis ipſius doctrinam, quum etiam in principio parabolæ hominem eum ſuppoſuerit. Nota.

Ait autem illi filius: Pater peccaui in cœlum & coram te, nec poſthac dignus ſum qui uocer filius tuus.) Quæ dicere cogitauerat, ea nunc toto corde dicit, vt hinc diſcamus, quod oporteat etiam poſt reconciliationem toto corde fateri quod peccauerimus, nóſq; ipſos condemnare.

Dixit autem pater ad ſeruos ſuos.) Ad eccleſiæ ſacerdotes: nam hi Deo miniſtrant ad eorum qui conuertuntur ſalutem.

Proferte ſtolam primam & induite illum.) Primam, præcioſiſſimam, quæ ē purificatio aut gratia qua cuſtodiatur, quam perdidit a patre ſeparatꝰ, fidem, veritatis cognitionem: & induite illum, qui ſeipſum exuit.

Et date annulum in manū eius.) Arabonem familiaritatis erga Deū, aut ſignaculum ad operationem eius, ne ipſa inſidijs appetatur.

Et calciamenta in pedes. +) Id eſt, cuſtodiā ad iter cōuerſationis ſuę. +

+ *Vt bis calciatus in præparatione euangelij pacis, conculcet ſerpentes ac ſcorpiones, hoc ē contrarias poteſtates.* + Eph. 6.

Et adducttum uitulum illum ſaginatum mactate.) Vitulus ſaginatus ſanctum Chriſti corpus eſt: vitulus quidem, tanquam non domatus iugo ac pondere peccati: ſaginatus vero, tanquam virtutibus impinguatꝰ, ac ſeruatus, vt pro peccatoribus immoletur.

Ac epulantes lætemur.) Edere quoq; ipſe dicit ad lęticię cōicationē.

Quia hic filius meus mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuentus eſt.) Mortificationem quidem ac perditionem dicit eam, quæ a peccato procedit; viuificationem vero ac inuentionem, eam quæ a pœnitentia.

Cœperuntq; lætari.) Hoc manifeſtum eſt.

De ſeniore filio.

Erat autem filius eius ſenior in agro.) In agro virtutum, exercens ac colens illas.

Quumq; ueniens appropinquaſſet domui, audiuit concentum & choros.) Talis quidem, venit felicitate prouectionis: perfectione autem appropinquat domui Dei, & audit muſices concentum propter filij erga patrem cōcordiam, qua per pœnitentiam concors factus eſt: choros vero propter gaudium quod inibi erat: Nam in domo Dei ſonus eſt pure feſta celebrantium.

Et accerſito uno de ſeruis, interrogauit quid hæc eſſent.) Vno angelorum accerſito. Per angelum enim reuelantur diuina myſteria. παῖδας vocat nunc ſeruos: nam angeli ſunt ſerui Dei.

Isq; dixit illi: Frater tuus uenit.) Adeſt conuerſus.

Et mactauit pater tuus uitulum illum ſaginatum, quia ſaluum illum recepit.) Abiecto morbo per pœnitentiam.

Indignatus eſt autem, nec uolebat introire.) Aſſimulat hunc parabola indignantem, nec intrare volentem: non quod inuiderit, nullus enim mœror iuſtis de ſalute fratrum, ſed vt ob oculos ponat immenſam Dei bonitatem. Oſtendit ſiquidem huiuſmodi indignatio, quod tantam demonſtrat erga eos qui reſipiſcunt gratiam & gaudium: vt cæteris inuidiam mouere poſſet. Hoc autem fecit & parabola operariorum mercede conductorum, quadrageſimo ſecundo iuxta Matthæum capite: nā in illa quoq; primi murmurabant.

Alluſio eſt apud Græcos inter χάριν καὶ χαρὰν, hoc eſt, gratiam & gaudium.

Pater ergo eius egreſſus rogabat illum.) Vtpote filiorū amator ac prudēs: & eum qui conuerſus eſt habēs in honore, & eū q permāſit rogans.

At ille reſpondens dixit patri: Ecce tot annis ſeruio tibi, nec unquam præceptum tuum tranſgreſſus ſum, & nunquam dediſti mihi hœdum, ut cum amicis meis lætarer.) Non dicunt hæc aut ſimilia ſancti Deo, ſed conſequenter ad indignationem aſſimulata eſt & hęc cauſæ redditio, ob cauſam quam prędiximus. Solent enim inuidi de ſimilibus conqueri. Quidam ergo per hœdum, minimā voluptatē intelligentes, per amicos vero volūtates: aiunt illū dixiſſe: Mihi ne minimam quidem voluptatem vnquam permiſiſti, vt cum voluntatibus meis lętarer. Nobis autem non eſt curioſe ſcrutandum quis ſit hœdus, aut qui ſint amici: nam periculoſę ſunt in talib⁹ ſubtiles quęſtiones ac diſputationes, ſicut in multis parabolis proteſtati ſumus.

Sed quum filius tuus hic, qui deuorauit ſubſtantiam tuam cum meretricibus uenit, mactaſti ei uitulum illum ſaginatum.) Etiam hęc eiuſdem ſunt conſequentię, & ſimiliter efficta ſunt. Dei vero ſubſtantiam dicit dona vel gratiam, veluti ſuperius ſignificatū eſt: meretrices aūt, voluptatum amores.

At ille dixit ei: Fili tu ſemper mecum es.) Nunq̄ a me diſcedendo, ſed mandata mea ſemper implendo.

Et omnia mea tua ſunt.) Quum enim talis ſis, omnia mea hęreditario iure poſſidebis: huiuſmodi namq; filij in hęreditatē accipiūt regnū patris & Dei. Ne ergo triſteris, nā in nullo affectus es iniuria. Et ita manſuete illum conſolatus, deinceps etiam de his reſpōdet, quæ in fratrem

trem eius facta ſunt.

Lætari autem & gaudere oportuit, quoniam frater tuus hic mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuentus eſt.) Oſtendit neceſſariam fuiſſe lętitiam & gaudiū. Quis enim quum mortuum viderit reuixiſſe, non lętatur? & quis vbi id quod perierat inuenerit, non gaudet? Vidiſti quemadmodū & qn̄ peregre profectus eſt patienter ſuſtinuit, & conuerſum immenſo excepit gaudio: nec ſolum ſubſtantiæ rationem non repetijt, ſed & donis illum dignatus eſt, nec ſolum non exprobrauit, ſed inſuper pro eo reſpondit. Vere magna ē domine benignitas tua, nec vllus explicare ſufficiet ſermo ad gratiarū actionē illius. Vtinā aūt & nos qui ęqualiter cū prodigo ſumus peregre profecti, ac diuitias conſumpſimus, æqualē cū eo conuerſionē demōſtrem⁹, & ęquali benignitate digni habeamur. Nota.

CAPVT .LVIII. DE DISPENSATORE INIQVO.

D*Icebat autem ad diſcipulos ſuos: Homo quidam erat diues, qui habebat œconomum, & hic delatus eſt apud illum, ut qui diſſiparet bona illius.)* Parabola hæc Chriſtianis attributa eſt, qui non volūt omnino poſſeſſiones ac pecunias deſpicere: admonens illos, vt in pauperes ſint benefici. Dicta eſt autē ad diſcipulos, quia & hi ſunt diſpenſatores. Repreſentat etiam hominem diuitem, puta Deum humanum, nulloq; indigentem: œconomum vero ſiue diſpenſatorem, omnem qui poſſidet diuitias: tales enim non ſunt domini ſed diſpenſatores. Dicit namq; Deus: Meum eſt aurum, meum eſt argentum. Delatus eſt autem apud Deum malus diſpenſator de mala diſpenſatione, vt qui diſſiparet quæ Dei erant, in ea quæ non oportuit, nec ſuperflua pauperibus diſtribueret. Cap. xvi. Parabola ad Chriſtianos. Aggæ 2.

Et uocauit eum, dixitque illi, Quid hoc audio de te? redde rationem diſpēſationis tuæ.) Hęc illi per diuinas dixit ſcripturas, quæ de futuro docent iudicio, & de redditione rationis.

Neq; enim poſthac poteris diſpenſare.) Morte propemodū te trāſferēte.

Ait autem diſpenſator intra ſe: Quid faciam, quia dominus meus aufert a me diſpenſationem? Fodere non ualeo, mendicare erubeſco.) Poſt mortem enim nemo poterit operari: nam præſens tempus operationis eſt, futurum vero retributionis, & deprecari erit inutile.

Scio quid faciam.) Eruditus a ſcripturis.

Vt quum amotus fuero a diſpenſatione, recipiant me in domos ſuas.) Hi quos ſcio, & quos nunc dicturus eſt.

Et aduocato unoquoque debitorum domini ſui, dicebat primo: Quantum debes domino meo? At ille dixit, Centum batos olei. Dixitq; illi, Accipe cautionem tuam, & ſedens cito ſcribe quinquaginta. Deinde alteri dixit, Tu uero quantum debes? Qui ait, Cētum choros tritici. Dixitq; ei, Accipe cautionem tuam, & ſcribe octoginta.) Quiſnam debitor ſit olei, & quis tritici, quisve vnuſquiſq; debitor, & quæ cautio debiti, & quare prior ſcripſit quinquaginta, poſterior vero octoginta, ac ſimilia quæ in præſenti reperiuntur parabola, ſuperfluum eſt inquirere: ſiquidem ad nihil aliud efficta ſunt, q̄ vt oſtendatur, quod dictus diſpēſator, dum diſpenſationis tempus habuit, prudenter domini rebus ad De debitoribus

ſuum commodū abuſus eſt,& per eas in futurum ſuam ſalutem procurauit,vt hinc diſcāt qui habent diuitias, quod oporteat eos, quū illarū diſpenſatores conſtituti ſint,dum vitę tempus habent,prudenter Dei rebus ad ſuum abuti commodum:& per illas,pauperibus benefaciendo,in futurum ſalutem ſibi acquirere. Batus itaq; menſura erat olei, corus vero tritici menſura.

Et laudauit dominus diſpenſatorem iniquum,quod prudenter feciſſet.) Quid manifeſte conſequatur,auditoribus reliquit cogitandum. Nam ſi dn̄s iniuſtitia affectus laudauit iniquum diſpenſatorem, qui videlicet ſuā ipſius ſalutem ex iniuſtitia procurauerat: multo magis Deus qui in nullo iniuſtitia afficitur, laudabit iuſtum ſiue iuſtitiæ diſpenſatorem, qui videlicet ſuam ipſius ſalutem ex iuſtitia diſpenſauerit:id enim habet iuſtitia,vt ſuperflua pauperibus diuidantur.

Quia filij huius ſeculi prudentiores ſunt filijs lucis in generatione ſua.) Filios huius ſeculi dicit mundo adhęrentes:ſeculum enim nunc mundum appellauit:filios autem lucis vocat eos,qui ſeipſos a mundo ſeparauerūt. Et dicit illos prudentiores eſſe iſtis in hoc ſolo,quod de futuro illis cura eſt, ſicut dicti diſpenſatoris exemplum demonſtrauit. Exhortatur autem ſermo eos,qui de futuro negligentes ſunt.

Et ego dico uobis: Facite uobis amicos de iniquo mammona.) Mammona apud Hebræos diuitię dicuntur. Iniquum autem dixit ſiue iniquitatis,quod ex iniquitate recondatur:quæ in hoc eſt, quia ſuperflua pauperibus nō diuidunť. Quū ergo inquit hactenus male diſpēſaueritis,et cōcreditas vobis iniqtatis diuitias male expēderitis:vel tādē ſero facite vobis ab ipſis amicos pauperes,ad imitationē modo dictæ parabolæ.

Vt quum defeceritis,recipiant uos in æterna tabernacula.) Vt quum per mortem hinc demigraueritis,præparent vobis locum ad ęterna tabernacula,ipſi prius hoſpites ibi facti.

Qui fidelis eſt in minimo,& in multo fidelis eſt:& qui in minimo iniquus eſt,etiam in multo iniquus eſt.) Qui fidelis eſt in minimo, etiā multo dignus eſt. Dicit aūt minimum,terrenas diuitias:multum vero,cœleſtes.

Si ergo in iniquo mammona fideles non fuiſtis.) Male videlicet diſpēſando.

Quod uerum eſt,quis credet uobis?) Veras regni Dei diuitias.

Et ſi in alieno fideles non fuiſtis,quod ueſtrum eſt,quis dabit uobis?) Similiter & alienum nominat terrenas diuitias,quippe quæ apud illum nō permaneant,qui ipſas eſt aſſequutus:noſtrum autem cœleſtes: vt quæ apud illum permaneant,qui ipſas accipit.

Nullus miniſter poteſt duobus dominis ſeruire: aut enim unum odio habebit,& alterum diliget:aut uni adhærebit,& alterum contemnet.) Hæc etiam dixit quinto capite euangelij ſecundum Matthęum: & in eo lege dicti illius enarrationem,Nemo poteſt duobus dominis ſeruire. Matth.6.

Non poteſtis Deo ſeruire & mammonæ.) Conſequenter ibi & de hoc dictum eſt,& data interpretatio.

Audiebant autem hæc omnia & phariſæi qui erant auari,& deridebant illum.) Vilipendebant eum,ipſi viles ac deteſtandi.

Et ait illis,Vos eſtis qui iuſtificatis uos ipſos coram hominibus.) Qui vos ipſos

iuſtos

iuſtos putatis.

Deus autem nouit corda ueſtra.) Peccatis plena & execranda.

Quod enim hominibus excelſum eſt, abominandum eſt coram Deo.) Siquidē inquit, etiam ſi in alio nullo deliqueritis, q̄ quod coram hominibus ſublimiter ſapere videmini, id abominatio eſt coram Deo, ac deteſtandos facit ſuperbos.

Lex & prophetæ uſque ad Iohannem.) Lex prophetandi & prophetę, qui videlicet de me prophetauerunt, vſque ad Iohannem prophetauerunt: Nam hoc addidit Matthæus, Poſthac autem neque lex neque prophetæ, ſed quid? Matth. 11.

Ab eo tempore regnum Dei annuntiatur.) Non obſcure prophetatur, ſed palam annuntiatur: ipſe enim Iohannes illud primum annuntiauit dicens: Reſipiſcite, inſtat enim regnum cœlorum. Regnum vero Dei nunc dicit fidem quę in ipſum eſt, vtpote arabonem regni cœlorū Matth. 3. ſiue fruitionis cœleſtium bonorum.

Et quilibet in illud uim facit.) Omnis ſapiens ad illud ſibiipſi vim infert a mundi amore ac infidelitate abſtractus. vos autem quum inſipientes ſitis & ſegnes, merito increduli permanetis.

Facilius eſt autem cœlum & terram præterire, quàm legis uel unum apicem cadere.) Legem hoc in loco appellauit omne vetus teſtamentum, in quo frequēter prædictum eſt, quod illi a Dei familiaritate exciderent. Dicit ergo, Facilius cœlum ac terra corrumpētur, q̄ vel minima pars eorum quę per ſcripturam prænuntiata ſunt de caſu illorum ob infidelitatem, cōcidat aut irritum permaneat.

Quiſquis repudiat uxorem ſuam & alteram ducit, adulterium committit: & qui repudiatam a uiro ducit, adulterium committit.) Nunc quidem non interrogatus hæc dixit, in quoſdam inuehens, qui in huiuſmodi rebus delinquebant: quadrageſimo vero capite euangelij ſecūdum Matthęum, interrogatus a phariſæis vtrum licet homini diuortium facere cum vxore ſua qualibet ex cauſa, latiorem dedit reſponſionem: lege ergo ibi totam eius enarrationem. Matth. 19.

CAPVT. LIX. DE DIVITE ET LAZARO.

Homo quidam erat diues.) Quum multa frequenter de paupertatis amore docuerit, nunc per parabolam etiam timorem duris corde ac tenacibus diuitibus incutit: de his quæ adhuc futura ſunt, tanquam de præteritis narrans: nondum enim eorum quę in vita ſunt peracta, datur retributio, quum nondum adſit iudicium, aperte manifeſtans, quę nam vltiones excipiant diuites, qui nullo compaſſionis affectu mouentur: & quæ refrigeria ſuſcipiant pauperes, qui labores tolerauerunt. Alia etiam vtilia per hanc diſcimus parabolam. Tāq̄ Græcus ſequitur dogma Græcorū.

Qui induebatur purpura & byſſo.) Precioſiſſimis ac ſpecioſiſſimis veſtibus corpus ornabat.

Et epulabatur quotidie ſplendide.) Precioſe.

Erat autem quidam mendicus nomine Lazarus.) Diuitis quidem nomē

non ędidit, vtpote odio digni. Scriptum eſt enim, Nec memor ſim no-
Pſalmo. 15. minum eorum per labia mea: mendici vero nomen addidit tanquam amore digni. Aiunt autem quidam ex traditione Hebræorum, quod iuxta ea tempora diues ille fuerat Nineuſis appellatus, & mendicus iſte Lazarus: poſtquam autem vterque mortuus eſt, formauit Chriſtus parabolam de rebus ab illis geſtis, & futuras ipſorum retributiones quaſi iam factas narrauit, timorem ijs qui diuiti illi adhæſerant, immittens vt diximus, eis vero qui ad pauperem hunc attinebant, conſolationem: & his autem & illis vtilitatem.

Qui iacebat ad ianuam eius hulceroſus, cupiens ſaturari de micis quæ cadebant a menſa diuitis: ſed & canes ueniebant ac lingebant hulcera eius.) Adeo debili erat corpore, vt neq; canes poſſet abigere. O crudelitatem ac prę ſtupore indolentiam, per quam in tantis conſtitutus bonis, in tot malis ac calamitatibus poſitum deſpiceret, idque ad ianuam ſuam iacentem. Et rurſum o egregiam fortitudinem ac tolerantiam, quod quum ille ita ſe haberet, hic ita affectus non malediceret neq; murmuraret.

Accidit autem ut moreretur mendicus, & deportaretur ab angelis in ſinū Abrahæ.) Vt hoſpitem Lazarum apud hoſpitalem Abraham intuitus diues, oſor hoſpitum, haberet hoc ad confutationem ſuæ inhoſpitalitatis. Obſerua etiam quod peccatorum animę violente ac dure repetuntur: Stulte inquit, hac nocte repetunt animam tuam a te: iuſtorum vero pie ac
Supra. 12. reuerenter ab angelis tanq; ſatellitibus abducuntur.

Mortuus eſt autem & diues ac ſepultus eſt.) De mendico non dixit q; ſepultus ſit, eo quod vile eſſet pauperis ſepulchrum, de diuite vero maxime, propter precioſitatem ſepulchri diuitis.

Atque in inferno ſublatis oculis quum eſſet in tormentis, uidet Abraham eminus & Lazarum in ſinu eius.) Infernum dicit locum ſupplicij. Ex hac autem parabola diſcimus, quod in futuro ſeculo non ſolum peccatores vident iuſtos & iuſti peccatores, ſed & agnoſcunt: & peccatores quidem iuſtorum vident fruitiones, quo magis doleant videntes quibus ſint priuati bonis: iuſti vero peccatorum vident ſupplicia, quo amplius gaudeant intuentes quanta effugerunt tormenta. Agnoſcunt autem ſe inuicem, vt ſciant inter quos ſunt hi de quibus ante mortem ignorabant. Tunc autem Deum non obſecrant iuſti pro peccatoribus, ſcientes quod cum diabolo & angelis eius condemnati ſunt. Et quemadmodum pro dæmonibus ſupplicare vanum eſſet & inutile, ita quoq; & pro his, ſicut dixit Gregorius Dialogus †. Non dolent autem q̄q̄ compatientes ſint: tunc enim fugit ab eis dolor, mœror, ac gemitus, vt pure lætentur. Hæc quidem dicit Gregorius Dialogus. Alij vero patres dicunt, neq; a peccatoribus videri iuſtos, neq; a iuſtis peccatores: illi ſiquidem in luce degunt, hi autem in tenebris: lōge autem diſtant a ſe inuicem lux & tenebræ. Pręterea quum illi ſint omnino lux, nequaquā cupiunt ad tenebras proſpicere: hi vero quū oīno ſint tenebrę, nō poſſunt lucem aſpicere. Nā & peccatoribus doloris eſſet conſolatio lux ipſa, & iuſtis imminutionē voluptatis

† Gregorium primū Romanum pontificem Græci cognominarunt Dialogū, ut manifeſtū ē ex contione quadā de orādo p defunctis, quæ Damaſceni operibus inſeritur. Opinor aūt id cognominis ipſos illi tribuiſſe, quo hūc a Theologo l' Nyſſeno diſtinguerēt, habētes fortaſſis huius libellū Dialogorū in Græcā linguam uerſum.

ptatis adferrent tenebrę. Dicunt itaq; in hac parabola proponi hoc lege parabolica, et vt terribilior ac magis pſuadibilis fieret ſermo. Oportet aũt & hæc & illa ſcire: ſanctorũ enim ſunt, & nihil pietatẽ lędũt.

Et ipſe clamans dixit, Pater Abraham miſerere mei, & mitte Lazarũ ut intingat extremum digiti ſui in aquam, ac refrigeret linguam meam, quia crucior in flamma hac.) Vide quantum eum ſapere fecit cruciatus: quem enim prope iacentẽ deſpexerat, hunc eminus acute videt. Nec tamen Lazarum deprecabatur: ſuſpicabatur namque quod malorum ipſi inflictorum, aduerſus ſe memor eſſet: ſed Abraham obſecrat opinatus, quod hunc lateret quæ circa ſe contigerant. Quemadmodum autem Lazaro quum in tot malis poſitus eſſet, calamitatum erat augmentum intueri diuitem in tot bonis: ita nunc diuiti in tantis degenti miſerijs, additio ſuppliciorum eſt videre Lazarum in tantis bonis.

Dixit autem Abraham, Fili recordare quod receperis bona tua in uita tua, & Lazarus ſimiliter mala: nunc autem hic ſolatio fruitur, tu uero cruciaris.) Inhumanitatẽ huic non improperat, ſed manſuete reſpondet. Scriptum eſt enim, Animã humiliatam ne turbaueris. Et huncnominat filium, vtpote patriarcha ſeu progenitor ipſius, & tanq̃ ſenex. Non dixit autem: Accepiſti bona tua, ſed Recepiſti. Nam recipere ob ea ponitur quę debentur: & hinc omnino ſignificatur, quod & diues quanquam peccator erat, aliquam tamen habebat virtutem, pro qua bona debita adhuc viuẽs receperat: & Lazarus q̃q̃ iuſtus erat, aliquod tamen vitium habebat, propter quod adhuc viuens debita mala receperat. Siquidem nullus hominũ expers eſt virtutis aut omnino malus: nullusq; expers eſt vitij aut omnino bonus: ideoq; iam morientes diſceſſerunt. ille quidem merã habens malitiam, hic autem puram habens virtutem. *Eccleſ.4.* Nota.

Et ſuper hæc omnia inter nos & uos hiatus ingens firmatus eſt, ut hi qui uolunt hinc tranſire ad uos, non poſſint: neq; inde ad nos tranſcendere.) Hiatum magnum dicit firmiſſimum Dei præceptum, tanquam ad modum hiatus prohibens horum & illorum commixtionem.

Ait autem: Rogo ergo te pater.) Etiam hic ponitur ἐρωτῶ ꝓ obſecro.

Vt mittas ipſum in domum patris mei: habeo enim quinque fratres, ut teſtificetur illis, ne & ipſi ueniant in locum hunc cruciatus.) Repulſam paſſus in eo quod ꝓ ſe orabat, pro fratribus ſupplicat inſinuans, quod ſicut ipſe ante mortem, ita & illi pro fabulis ducunt minas, quæ in ſcripturis habentur de futuri ſeculi, ſupplicijs: & propterea ſolam voluptuoſam vitam inſequuntur.

Dicit illi Abraham, Habent Moſen & prophetas.) Moſaicos libros ac prophetias: neq; enim ita tibi curę ſunt fratres vt Deo, qui fecit illos, et ſexcentos eis adhibuit præceptores.

Audiant illos.) Quum vitam ſuadeant virtuti conformem.

At ille ait: Non pater Abraham.) Non audiunt illos.

Sed ſi quis ex mortuis ierit ad eos, reſipiſcent.) Libris quidem non habent fidem, vtpote ſcriptis ab his qui viuebant, & necdum ea viderãt quæ in futuro ſunt ſeculo: ſi quis autem ex mortuis ierit ad illos, credent, tanq̃ ei qui viderit vniuerſa.

Ait autem

Ait autem illi, Si Moſen & prophetas non audiunt, neque ſi quis ex mortuis reſurrexerit, credent.) Siquidem Iudæi quia Moſen & prophetas non audiebant, neque ijs qui a mortuis reſurrexerant credebant: quin & La-
Iohan. 12. zarum Marthæ & Mariæ fratrem qui a mortuis ſurrexerat, & de rebus quæ in inferno erant loquebatur, potius occidere volebant.

Cap. xvii. De offendiculis.

Ait autem ad diſcipulos ſuos, Fieri non poteſt quin ueniant offendicula, uæ tamen illi per quem ueniunt.) Hoc eſt, neceſſe eſt vt veniant. Dixit enim trigeſi-
Matth. 18. moſeptimo etiam iuxta Matthæum capite, Væ mundo ab offendiculis: neceſſe eſt enim vt veniant offendicula, veruntamen væ homini illi per quem venit offendiculum: & in eo lege interpretationem quæ pulchre poſita eſt.

Expedit illi, ut mola aſinaria alligetur ad collum eius, & proijciatur in mare, potius quam ut offendiculo ſit uni de puſillis iſtis.) Ibi etiam hæc paulo ante dicta ſunt, & aperte declarata.

Cauete uobis ipſis.) Cauete ne quo modo cuiquam ſitis offendiculo, aut a quoquam offendiculum patiamini.

Quod ſi peccauerit in te frater tuus, corripe illum.) Fraterne illum increpa, & more eius qui corrigit.

Et ſi reſipuerit, remitte illi.) Pœnitentia enim promeretur, vt veniam impetret.

Et ſi ſepties in die peccauerit in te, & ſepties in die conuerſus fuerit dicens, Pœnitet me: remittes illi.) Oportet enim nos qui infirmi ſumus, & affectionibus vincimur, condolere his qui ſimiliter affecti ſunt. Hic autem ſepties, idem ſignificat quod frequenter: hoc eſt quoties in die poſt peccatum pœnituerit eum, toties remitte illi: & ita idem indicat quod Septuagies ſepties. Aliter etiam: Septies quidem de vnoquoque die dictum eſt, Septuagies ſepties autem, de omnibus ſimul.

Et dixerunt Apoſtoli domino, Appone nobis fidem.) Appone ei quam habemus deficientem: ſiue perfice in nobis fidem quæ in te eſt. Fides
Matth. 9. ſiquidem partim a nobis inducitur iuxta id quod dicitur, Fides tua te ſaluam fecit: partim vero a Deo datur. Ait enim Apoſtolus Pau-
1. Corin. 12. lus, Alij quidem per ſpiritum datur ſermo ſapientiæ: alij ſermo ſcientiæ ſecundum eundem ſpiritum: alij vero fides per eundem ſpiritum. Hoc ergo ſcientes petunt eam fidem, quæ a Deo datur, quam etiam acceperunt poſt ſuperuentionem ſpiritus ſancti in ſpecie ignitarum linguarum. Ideo priuſquam hanc accepiſſent exprobrabatur illis, quod
Matth. 8. puſilli eſſent fide: imperfecti enim ad fidem erant: addita vero a Deo fides, perfectio erat & confirmatio fidei prius illatæ.

De ſinapi.

Ait autem dominus: Si haberetis fidem ſicut granum ſinapis, diceretis ſane huic ſycamino, eradicare & tranſplantare in mare, & obediret utique uobis.) Si haberetis fidem adeo acutam, vehementem ac feruentem, ſicut eſt granum ſinapis: nam illud talis eſt qualitatis, moueretis ſane & arbores, illasque in mare plantaretis. Hoc autem dixit, laudans perfectam fidem, & magnam eius ſignificans potentiam. Dixit autem de fide & gra-
Matth. 17. no ſinapis etiam trigeſimoquinto iuxta Matthæum capite, alio tamen intellectu.

Quis

Quis autem ex uobis habens ſeruum arantem aut paſcentem, qui regreſſo ab agro ſtatim dicat, Tranſi & accumbe, ac non potius dicit illi, Para quod cœnem, & præcinge te ac miniſtra mihi, donec comedero ac bibero, & poſtea tu comedito ac bibito? num gratiam habet ſeruo illi, quia fecit quæ ei imperata fuerant? Non opinor. *Sic & uos quum feceritis omnia quæ præcepta ſunt uobis, dicite: Serui inutiles ſumus: quod debuimus facere, fecimus.*) Poſtquam præcedentibus ſermonibus ad boni operationem diſcipulos exacuit: hoc nunc exemplo, iactationis affectum qui hanc conſequitur auellit, docens quod ſicut nullus ſeruum ſuum arantem aut paſcentem, & ex agro domum reuertentem, honore dignum ducit ob huiuſmodi laborẽ, ſed rurſum iubet, ac debitam adhuc exigit ſeruitutem, & nec ſic illi gratiam habet: ad eundem ſane modum & Deus. Itaque ſecundum iuſtitiæ ſermonem his qui pręcepta non adimplent, periculum imminet: ipſa vero implentibus, gratia nulla, nec propterea extolli oportet. Quod bene ſciens Paulus Apoſtolus dicebat: Si euangelium prędico, non eſt quod inde glorier: neceſſitas ſiquidem mihi incumbit: vę enim mihi eſt ſi euangelium non prędicauero. Attamen quũ bonus ſit De9, ſeruis tanq̃ mercenarijs vtitur, & ſeruitutem illorum mercede rependit: ac debitum obſequium tanq̃ facinus egregium ſuſcipit, & premiũ tribuit quod labores etiam excedat. Vincit namque bonitas eius id, quod iuſtum eſt & æquum. *1. Corin. 9.*

CAPVT .LX. DE DECEM LEPROSIS.

ET *factum eſt dum iret Ieroſolyma, & ipſe tranſibat per mediam Samariam & Galilæam: quumq́; ingrederetur quendam uicum, occurrerunt ei decem leproſi.*) Nouem quidem erant Iudęi, vnus autem Samaritanus: morbi vero cõmunicatio tunc eos adunauerat, audito ꝙ pertranſiret Chriſtus.

Qui ſteterunt procul.) Tanq̃ immundi.

Et eleuata uoce dixerunt: IESV præceptor miſerere noſtri.) ἐπιστάτα hoc ẽ domine, pręceptor aut magiſter.

Quos ut uidit, dixit illis: Ite, oſtendite uos ſacerdotibus.) Nondum mundauit eos, ſed mittit ſacerdotibus manifeſtandos, vt inter eundum mũdarentur. Hoc autem fecit probans fidem illorum. Illi vero credẽdo ꝙ eundo poſſet illos mundare, ibant non dijudicantes de eius præcepto. Manifeſtabantur autem ſacerdotibus qui mũdati erant, vt ab illis mũdi dicerentur: & tunc iuxta legem hoſtiam offerebant.

Et accidit ut inter eundum mundati ſint. Vnus autem ex illis ut uidit quod mundatus eſſet, regreſſus eſt cum magna uoce glorificans Deum.) Magnum quendam ac magnę potentiæ credens eſſe Chriſtum, nondum tamen natura Deum.

Et procidit in faciem ad pedes eius, gratias illi agens.) Quum enim mundatus eſſet, iam appropinquabat.

Et hic erat Samaritanus. Reſpondens autem Ieſus dixit, Nonne decem mundati ſunt? Et nouem illi ubi? Non *ſunt reperti qui redierint, ut darent gloriam* Deo, *niſi hic alienigena.*) Hic oſtẽdit ꝙ magis grati ſunt Gẽtiles q̃ Iudęi: hi eñi bñficiũ cõtinuo obliuiõi tradẽtes, ingrati & erga patrẽ & erga filium apparebant.

Et ait illi, Surge, uade, fides tua te ſaluũ fecit.) Atq etiã illos fides eorũ ſaluos effecerat: ſed fideles qdẽ decẽ fuerũt, ſolus aũt hic gratus fuit.

Interro-

Interrogatus autem a phariſæis, quando uenturum eſſet regnum Dei.) Quia frequenter docuerat inſtare regnum Dei, de ſeipſo hoc dicens: nunc interrogant eum quando regnaturus eſſet, irridentes eum, vt qui vilis appareret, & in proximo ab eis interficiendus eſſet.

Reſpondit illis, & ait, Non ueniet regnum Dei cum obſeruatione.) Cum proſpectu humano.

Neq; dicet, Ecce hic, ecce illic) Quod faciunt in terrenis regibus.

Ecce enim regnum Dei intra uos eſt.) Regnum Dei dicit ſeipſum, vtpote regem ac Deum. Intra ipſos autem erat, tanquam in medio eorum conuerſans: de quo & præcurſor dixit illis, Medius veſtrum ſtetit quem vos non noſtis.

Iohan. 1.

Ait autem ad diſcipulos: Venient dies quando deſiderabitis uidere unum diem filij hominis, & non uidebitis.) Phariſæis licet irriſorie interrogantibus, manſuete tamen conſuetaque reſpondit clementia: diſcipulis vero iam prenuntiat, quod breui occidendus, non eſſet amplius cum eis conuerſaturus: nam hoc indicat quod ait futurum eſſe, vt concupiſcant vnum ex diebus vitæ ipſius.

Et dicent uobis, Ecce hic, aut ecce illic: nolite exire, neq; ſectari.) De his manifeſtius ſcripſit Matthęus quinquageſimoſeptimo capite dicens, Tūc ſi quis vobis dixerit, Ecce hic eſt Chriſtus aut illic, nolite credere. Surgent enim pſeudochriſti & pſeudoprophetę & cætera. Lege ergo ibi etiam horum interpretationem.

Matth. 24.

Sicut enim fulgur coruſcans e regione quæ ſub cœlo eſt, in alteram quæ ſub cœlo eſt fulget.) Ab Orientis parte quæ ſub cœlo eſt, in Occidentem quæ ſub cœlo eſt fulget. Ait enim Matthęus in illo capite, Sicut enim fulgur exit a partibus Orientis, & apparet vſq; ad partes occidentis & cætera: lege ergo ibi interpretationem, & diſce quid ſignificet huiuſmodi exemplum.

Ita erit & filius hominis in die ſuo.) Ita erit & ipſe orbi vniuerſo manifeſtus. Diem vero ſuum, dicit diem ſecundi aduentus ſui. Illud autē caput etiam de his manifeſte diſſerit.

Primum autem oportet ipſum multa pati, & reprobari a natione hac.) Prauorum Iudæorum.

Geneſ. 7.

Et ſicut accidit in diebus Noe, ita erit & in diebus filij hominis: edebant, bibebant, uxores ducebant, & dabantur nuptum, ad eū uſq; diem quo intrauit Noe in arcā: & uenit diluuiū, ac perdidit uniuerſos.) Manifeſtius ſcripſit exemplum hoc Matth. quinquageſimōoctauo capite: & ibi quęre huius intellectum.

Geneſ. 19.

Similiter quoque ſicut accidit in diebus Lot: edebant, bibebant, emebant, uendebant, plantabant, ædificabant. Cæterum quo die exiuit Lot e Sodomis, pluit igni & ſulphure de cœlo, ac perdidit uniuerſos. Secundum hæc erit dies quo filius hominis reuelabitur.) Quemadmodum eos qui fuerunt temporibus Noe & Lot, in delitijs agentes ac ſecuros perdidit, illos quidem diluuium, hos vero ignis & ſulphur, cœlitus repente demiſſa: ita & eos qui tempore ſecundi aduentus erunt, in delitijs agentes ac ſecuros, perditio repentina deprehēdet. Θεῖον autē, ſiue θειάφιον (quod nos ſulphur dicimus) egregium ē ignis nutrimentum.

In illo

In illo die qui fuerit in tecto & uaſa eius in domo,ne deſcendat ad tollendum ea.) Qui a terrena conuerſatione ſubleuatus, & ſublimis vita fuerit effectus,cuius affectus in mūdo relicti ſunt,quibus ad peccati operationem vtebatur,ne deſcendat vt tollat eos,ſed maneat in celſitudine, & expectet deſcendentem dominum.

Et qui in agro,ſimiliter non conuertatur ad ea quæ a tergo ſunt.) Qui in vita ſunt anachoretica ſiue ſegregata aut ſeparata. Hęc aūt præcipit ꝓpter ſeductiones pſeudoprophetarū Antichriſti, quę tunc frequentes erūt, & vehementem ipſius Antichriſti deceptionem.

Memores eſtote uxoris Lot.) Quid videlicet illi acciderit. Quum enim Deus ipſi Lot ſignificaſſet vt a Sodomis omnino fugeret, propter incendium diuinitus immittendum,quod illa oppreſſurum erat: ac præcepiſſet, vt nec in tergum reſpiciendo progrederetur, reſpexit vxor eius in tergum, & facta eſt ſtatua ſalis: ſtatua quidē in exemplū eorum qui a ſalutari via ad priores mores reuertuntur; ſalis autem propter peccati acerbitatem. Geneſ. 19.

Quicūque quæſierit animam ſuam ſeruare,perdet eam.) Quicunq; quæſierit animam ſuam liberare ab inductis illi propter religionem ab Antichriſto periculis,perditioni futuri ſupplicij tradet illam, vt quæ fidem prodidit. De amore animæ.

Et quicunque perdiderit eam,uitam illi parabit.) Quiſquis per martyrij mortem ipſa fuerit priuatus, hic vitam illi parabit,ſiue ſeruabit eā in futuro ſeculo.

Dico uobis:in illa nocte erunt duo in lecto uno, unus aſſumetur, & alter relinquetur: duæ erunt molentes ſimul,una aſſumetur & altera relinquetur.) In illa nocte,quaſ In ea quę erit tempore ſecundi aduentus ipſius. De his autem qui erunt in agro,& quę erunt molentes,manifeſte dictum eſt quinquageſimooctauo iuxta Matthæum capite: & ibi quęre dicti illius enarrationem, Tunc duo erunt in agro.

Et reſpondentes dicunt illi:Quo domine?) Quo aſſumentur?

At ille dixit eis:Vbi fuerit corpus,illuc congregabuntur aquilæ.) Hoc eſt in occurſum mei,ad ſatellitium ac pręmiſſionem. Aquilas ſiquidem nominauit iuſtos tanquam virtutibus ſublimes & regios: corpus vero ſeipſum,tanq; huiuſmodi aquilas congregantem. Quod aūt hic habetur σῶμα corpus, Matthęus ſcripſit πτῶμα,hoc eſt cadauer. De aqlis.

CAPVT .LXI. DE IVDICE INIQVO.

Dicebat autem & parabolam ad illos huc ſpectantem,quod oporteret ſemper orare.) Die videlicet & nocte,congruis & ordinatis temporibus. Cap.xviii.

Nec defatigari:) Non deficere orantes.

Dicens:Iudex quidā erat in quadā ciuitate,qui Deum non timebat,nec hominem reuerebatur. Vidua autem erat in ciuitate illa, & ueniebat ad ipſum dicens: Vindica me de aduerſario meo,& nolebat aliquandiu.) Neq; Deum timebat iubentem eos vindicare,qui iniuria affecti ſunt: neq; hominē reuerebatur, qui iudicibus indignatur oppreſſos deſpicientibus.

Poſt hæc

Poſt hæc autem dixit intra ſe: Etſi Deum non timeo, nec hominem reuereor: quia tamē mihi moleſta eſt hæc uidua, uindicabo illam, ne in finem ueniens exturbet me.) In finē, hoc eſt prorſus aut tandem. Exturbet autem .i. grauiter aſpiciat aut cogat: nam hæc ſignificat verbum ὑπωπιάζῃ.

Ait autem dominus: Audite quid iudex iniuſtitiæ dicat.) Puta ꝙ quanquā nō propter Dei timorem, nec hominis reuerentiam, at ſaltem propter moleſtiam ac interpellationis continuitatem, vindicaturus eſt illam.

Deus autem non faciet uindictam electorum ſuorum clamantium ad ſe die ac nocte.) Interrogat hoc tanq̄ neceſſarium vt quiuis fateatur.

Etiam quum tolerans fuerit ſuper illis.) Quanquam Deus ſuper illis primum tolerans ſit, ſiue quaſi deſpicere aliquanto tempore videatur, vt ipſi probentur.

Dico uobis quod faciet uindictam illorum cito.) Omnino poſt tolerantiā faciet. Quidam vero iuxta anagogen intelligunt iudicem iniuſtitiæ

Ieſaiæ. 45. Deum: qui Deum non timet, quum non ſit alius Deus præter ipſum: nec hominem reueretur, vtpote carens reſpectu perſonarum. Ciuitatem vero, eccleſiam dicunt fidelium: Viduam autem, quamlibet animam ſeparatam a dæmonis coniunctione: Contrarium vero illius, diabolum. Oſtendit ergo parabola, quod res ſit maxime expediens orationis perſeuerantia. Chryſoſtomus vero impium ac inhumanum dicens hunc iudicem, reijcit huiuſmodi anagogen

Veruntamen filius hominis quum uenerit, an reperturus eſt fidem in terra?) Quum venerit in ſecundo aduentu. Interrogat autem & de hoc, non quod ignoret, ſed oſtendens quod tunc pauci fideles inuenientur.

CAPVT .LXII. DE PHARISAEO ET PVBLICANO.

DIxit autem ad quoſdam qui in ſe confidebant quod eſſent iuſti, & aſpernabantur cæteros parabolam iſtam: Duo homines aſcenderunt in templum ut precarentur, unus phariſæus & alter publicanus.) Apte vnum propoſuit phariſæum & alterum publicanum: phariſæi ſiquidem iuſti videbantur, & publicani peccatores.

Phariſæus ſtans hæc apud ſe orabat: Deus gratias tibi ago quod non ſim ſicut cæteri homines, raptores, iniuſti, adulteri, uelut etiam hic publicanus.) Talia orans nihil aliud agebat q̄ quod ſeipſum laudabat, cæteros vero homines ac publi-

Prouer. 27. canum ſpernebat. Atqui ſcriptum eſt, Laudet te vicin⁹, & non os tuū, alienus & non labia tua.

Ieiuno bis in ſabbatho.) Sabbathum dicit hic totam hebdomadā.

Decimas do omnium quæ poſſideo.) Pauperum gratia.

Et publicanus procul ſtans, nec oculos ad cœlum uolebat attollere.) Non ſolū indignū ſe iudicans vt prope ſtaret, verā etiā vt in cœlū intenderet.

† *Sed percutiebat pectus ſuum † dicens: Deus propitius eſto mihi peccatori.)* Spretus a phariſæo ſeſe magis hinc cōdemnabat, & percutiebat pectus ſuū, oſtendens quod plagis dignus eſſet.

† *† Verberans enim pectus crimina confitetur, & tanquam morbum medico manifeſtans, precatur ſibi miſericordiam exhiberi.*

Dico uo-

Dico uobis: Deſcendit hic iuſtificatus in domum ſuam potius quàm ille.) Hoc eſt, & non ille. Siquidẽ qui ſeſe adeo iuſtificauerat, a Deo cõdemnatus ẽ: & qui ſeſe adeo condemnauerat, a Deo iuſtificatus eſt: & illius quidem eminentias omnes ſeu bona opera euacuauit iactantia: huius autem omnes defectus repleuit humilitas ſiue propria deiectio. Vide ergo quomodo breui tempore cordis affectus & oris ſermo, illius quidẽ multorum annorum iuſtitias, huius vero multorum annorum iniuſtitias corruperunt. Hinc itaq; diſcamus & nos, quomodo precari oporteat, & a miſerabili ſtatione, & ab habitu miſeratione digno, & a verbis placantibus potius flectamus, nec iritemus Deũ horum contrarijs.

Quia omnis qui ſeſe extollit, deijcietur: & qui ſeſe deijcit, extolletur.) Hæc omnino manifeſta ſunt.

Afferebant autem ad eum & infantes, ut eos tangeret. Videntes autem diſcipuli increpabant illos. At Ieſus conuocatis illis dixit, Sinite puerulos uenire ad me, & ne prohibueritis eos: talium eſt enim regnum Dei.) De his ſcripſit & Matthęus in fine quadrageſimi capitis, & ibi hæc omnia explanata inuenies. De infantibus. Matth. 19.

Amen dico uobis: quicunq; non acceperit regnum cœlorum ſicut puerulus, non intrabit in illud.) Hoc & Marcus ſcripſit ad finem vigeſimioctaui capitis: & ibi quęre enarrationem. Marci. 10.

CAPVT .LXIII. DE DIVITE QVI DOMINVM INTERROGAVIT.

ET interrogauit eum quidam princeps dicens: Magiſter bone quid faciam, ut uitam æternam poſſideam? Ait autem illi Ieſus: Quid me dicis bonum? Nemo bonus niſi unus, nempe Deus. Mandata noſti: Ne committas adulterium: ne occidas, ne furtum facias: ne falſum teſtimonium feras: honora patrem tuum & matrem tuam.) De his dictum ẽ quadrageſimo primo capite euangelij ſecundum Matthæum, & in illo omnium declarationem inuenies ad ſingula verba poſitam.

At ille dixit: Hæc omnia cuſtodiui ab infantia mea. His autem auditis Ieſus, ait illi: Adhuc unum tibi deeſt: Omnia quæcunq; habes uende, & diſtribue pauperibus, habebiſque theſaurum: & ueni ſequere me.) Similiter & de his ibi ad ſingula quæque verba diſſertum eſt. Matth. 19.

Quum autem ille hæc audiſſet, mœrore affectus eſt, quia diues erat ualde. Intuitus autẽ Ieſus quod mœrore affectus eſſet, dixit: Quàm difficile qui pecunias habent in regnum Dei intrabunt.) πῶσ, q̃ vel quomodo: vel confirmatiuũ eſt, ac ſi dicat, Vere. Et quod dicitur οἱ ἔχοντεσ, qui habent, ſumitur pro Retinent, aut Recondunt nec vtuntur: quum pecuniæ χρήματα dicantur propter χρῆσιν, hoc eſt vſum: & omnino ipſis χρῆσθαι, id eſt vti oporteat ad id quod opus eſt, non includere, ſicut etiam in dicto iuxta Marcum capite prædiximus. Lege autem de his ſupradicto quoque capite euangelij ſecundum Matthæum.

Facilius enim eſt camelum per foramen acus tranſire, quàm diuitem in regnum Dei intrare. Dixerunt autem qui audiebant: Et quis poteſt ſaluus fieri? At ille ait: Quæ impoſſibilia ſunt apud homines, poſſibilia ſunt apud Deum.) Præterea & hęc omnia manifeſte declarata ſunt eodem capite.

Dixit autem Petrus: Ecce nos reliquimus omnia & ſequuti ſumus te. Ipſe uero ait illis: Amen dico uobis, quod nemo eſt qui reliquit domum uel parentes, uel fratres aut uxorem, aut De Petri verbis.

filios propter regnum Dei, qui non recipiat multo plura in tempore hoc, & in futuro ſeculo uitam æternam.) Conſequenter eodem capite de his omnibus diligēter tractatum eſt, & pulchre expoſitum.

Aſſumptis autem duodecim dixit illis: Ecce aſcendimus Ieroſolyma: & complebuntur omnia quæ ſcripta ſunt per prophetas de filio hominis: tradetur enim gentibus, & illudetur, & contumelijs afficietur, & conſpuetur: quumque flagellauerint, occident eum: & tertio die reſurget.) Dixit hæc & Matthęus in fine quadrageſimiſecundi capitis: lege ergo dicti illius enarrationem, Et quum aſcenderet Ieſus Ieroſolyma aſſumpſit duodecim diſcipulos ſuos ſeorſim in via & cętera.

Math. 20.

Et ipſi nihil horum intellexerunt, & erat uerbum iſtud abſconditum ab eis, & non intelligebant quæ dicebantur.) In fine enarrationis dictorum uerborum etiam de his facta eſt mentio, & ibi quęre explanationem.

CAPVT .LXIIII. DE CAECO.

FActum eſt autem dum appropinquaret Iericho, cæcus quidam ſedebat iuxta uiam mendicans. Audita uero turba prætereunte, interrogabat quid hoc eſſet. Reſpōderunt autē illi, quod Ieſus Nazarenus pertranſiret, Et clamauit dicens: IESV fili Dauid miſerere mei.) Filium Dauid dixit ipſum, in honorem eius; honoratiſſima ſiquidem erat apud Hebręos huiuſmodi appellatio.

Et qui præibant increpabant eum ut taceret.) Silentium imponebant ne moleſtus eſſet magiſtro.

Ipſe uero multo magis clamabat: Fili Dauid miſerere mei.) Multo amplius clamabat, vt vel perſeuerantia flecteret.

Stans autem Ieſus iuſſit illum adduci ad ſe: quumq; ille appropinquaſſet, interrogauit eum dicens, Quid tibi uis faciam? Ipſe uero ait, Domine ut uiſum recipiam.) Interrogauit eum, ne quis putaret, ꝙ aliud accipere volenti, aliud daret. Non expetiuit autem ab eo fidem; nam fidei erat perſeuerans clamor.

Et Ieſus ait illi, Recipito uiſum. Fides tua te ſaluum reddidit. Et continuo uiſum recepit, ac ſequebatur eum glorificans Deum. Cunctusq; populus ut uidit, dedit laudem Deo.) Fidem habebat non quod Deus eſſet, ſed quod ſe ſanare poſſet: ſequebatur vero ipſum tanquam gratus, & ita beneficium rependens.

CAPVT LXV. DE ZACCHAEO.

Cap. xix. *ET ingreſſus perambulabat Iericho: Et ecce uir nomine Zacchæus, atq; is princeps erat publicanorum, & idem erat diues, quærebatque uidere Ieſum quis eſſet, nec poterat præ turba, quod ſtatura puſillus eſſet. Et præcurrēs aſcendit in caprificum, ut uideret illum†.)* Caprificus arbor erat in via ſita.

† † *Nam quum ille dominum Ieſum conſpicere optaret, & ob id in caprificum aſcēdiſſet, ſalutis fructum in eo germinauit.*

Quia illac erat tranſiturus. Et quum ueniſſet ad locum.) Vbi ſita erat caprificus.

Suſpiciens Ieſus uidit illum.) Oculis humanitatis; nam prius viderat eum oculis diuinitatis.

Et ait illi, Zacchæe feſtinans deſcende, hodie enim in domo tua oportet me manere.) Cognouit enim eum ad obedientiam eſſe paratum, & feruentem ad fidem, facileque a vitio mutabilem eſſe ad virtutem; ideo etiam vocat, &

accedit vt illum lucrifaciat.

Et feſtinans deſcendit ac ſuſcepit eum gaudens. †) Gaudens non ſolum quod eum vidiſſet vt optauerat, ſed quod etiam ab illo vocatus eſſet, quo- que ipſum ſuſcepiſſet, quod nunquam fore ſperauerat. †

† *Vnde & ſtatim miſericors factus eſt, & pauperum ac pietatis amat or.* †

Quumque viderent omnes, murmurabant dicentes quod intraſſet, apud hominem peccato- rem diuerſaturus.) Manſurus ac recubiturus. Publicani enim apud omnes habebantur peccatores propter ſuam auaritiam ac iniuſtitiā. Indignabantur ergo Chriſto, quemadmodum etiam propter Matthęū Publicanum, ac alios huiuſmodi varijs in locis. Ignorabant autem mo dum & cauſam ob quam Chriſtus cum illis conuerſaretur: ideo etiam hos ipſe deſpiciebat, quū propter huiuſmodi res offenderentur. Opor- tet enim modicum offendiculum parui ducere, vbi cuipiam magna ſa lus accedit, nec propter rem modicam magnū perdere emolumentum.

Stans autem Zacchæus dixit ad Ieſum, Ecce dimidium bonorum meorum domine do pau peribus: & ſi quid aliquem defraudaui, reddo quadruplum.) O velocem mutatio- nem, auarus factus eſt liberalis: iniuſtiſſimus, iuſtiſſimus. O ſalutem quam ſeſe ipſe docuerat: neque enim adhuc a Chriſto didicerat: dimidiū bonorum dedit pauperibus in beneficium: dimidium vero retinuit, non vt poſſideret, ſed quo per id exolueret in quadruplum, lucra frau- de quęſita. Quod enim hoc in loco habetur ἐσυκοφάντησα, non ſignificat vane aut ſtulte calumniatus ſum, ſed, Ex iniuſtitia et calumnia acqui- ſiui. Quadruplum autem reddit ſecundum legem quæ quatuor oues ob vnam ſublatam exolui iubebat. Audiamus qui iniuriam facimus, & vel ea quę iniuſte parta ſunt, affectis iniuria reſtituamus: vel ſimi- lem medelam illis qui iniuriam irrogauerunt offeramus.

Dixit autem Ieſus ad illum. Hodie ſalus domui huic contigit.) Domum di- cit eos qui in domo erant. Hodie inquit ſalus contigit, eiecta iam per- ditione, quæ in ea morabatur propter auaritiam & iniuſtitiam.

Eo quod & ipſe filius ſit Abrahæ.) Hoc propter eos dixit qui mur- murabant quod intraſſet, apud peccatorem virum diuerſaturus. Ait ergo, Hodie ſalus domui huic contigit: oportebat ſiquidem ſaluum fie- ri Zacchęum, quia & ipſe ex genere eſt Abrahæ. Significat autem inductus hic ſermo quod propter eos potiſſimum humanitatem aſſum pſerit, qui ab Abraham deſcendebant.

Venit enim filius hominis ut quæreret ac ſaluum faceret quod perijt.) Quod perijt ex genere Abrahæ. Ait enim, Non ſum miſſus niſi ad oues per- Matth.15. ditas domus Iſrael. Ego vero & Zacchę⁹ ſum ſtatura ſpirituali puſil- lus: adhuc enim humi circa terrena trahor: cupio aūt Chriſtum intueri manifeſte & ſicut expedit: verum ita ipſum intueri non poſſum, niſi ea quę mihi ad hoc impedimento ſunt fugiam, & aſcēdam in arborem, Nota id eſt ſupra terrena eleuer, attollarque ad cœleſtia: tunc enim & ipſe me ingenue aſpiciet, vocabitque ad ſe, & manſionem apud me faciet: talis ſi- quidem efficitur domus dei.

Hæc illis audientibus adijciens dixit parabolam, eo quod eſſet prope Ieruſalem, & exi- ſtimarent confeſtim regnum dei manifeſtandum.) Audientes quidam ex Iu-

dæis eum frequenter dicentem, quod inſtaret regnum Dei, ſuſpicaban tur quod propterea nunc aſcenderet Ieruſalem vt regnaret in ea, quod ipſe ſciens, per parabolam corrigit erroneam illorum opinionem: oſtē dens regnum ſuum non eſſe ex hoc mundo, ſed cœleſte ac ęternum.

CAPVT .LXVI. DE HOMINE QVI PROFECTVS EST VT ACCIPERET SIBI REGNVM.

DIxit ergo, *Homo quidam præclaro genere natus, profectus eſt in regionē longinquā.*) Seipſum ſignificat, hominem quidem, vt qui humanitatem aſſumpſit: præclarum vero genere, vtpote filium Dei. Profectus eſt autem in regionem longinquam, poſt reſurrectionem ex mortuis, aſcendens ab eis in cœlum †: ſiquidem tanquam iam facta dicit ea quæ futura ſunt.

† *Nam regio longinqua alia præter terram eſt cœlum.*

Vt acciperet ſibi regnum.) Quod vt homo accepit, de quo dixit Da
Pſalm.92. uid, Dominus regnauit. Et rurſus, Dixit dominus domino meo, ſede a
Pſalm.109. dextris meis, donec poſuero inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum.

Ac reuerteretur.) In ſecundo aduentu ſuo.

CAPVT. LXVII. DE HIS QVI DECEM MINAS ACCEPERVNT.

VOcatis autem decem ſeruis ſuis dedit eis decem minas.) Numerus in hoc loco denarius, multitudinis dūtaxat manifeſtatiuus eſt, tam de ſeruis ꝙ de minis. Mina autem genus erat argentei numi. Seruos ergo dicit omnes fidelium pręceptores: minas vero ſpiritualia dona.

Et ait ad illos, Negotiemini donec ueniam.) Negotiemini per dona ſalutem hominum.

Ciues autem eius oderant eum.) Cognati eius Iudæi.

Et miſerunt legationem poſt illum dicentes, Nolumus hunc regnare ſuper nos.)
Iohan.19. Nam & prius dixerunt ad Pilatum: Non habemus regem niſi Cæſa
Ierem.11. rem: & poſtmodum orabant ad Deum & patrem, vt extingueretur etiam eius memoria.

Et contigit ut ipſe rediret accepto regno.) De ſecundo aduentu eſt hic ſermo, quando reuertetur cum poteſtate magna & gloria, ſedebitq; ſuper ſedem glorię ſuę.

Iuſſitq; uocari ad ſe ſeruos illos quibus dederat pecuniam, ut ſciret quantum quiſque negotiatus eſſet.) Nam tunc rationem ponens reddet vnicuiq; iuxta opera ſua.

Venit autem primus dicens, Domine mina tua decem minas acquiſiuit.) Per denariū numerū etiā hic multitudinē ſiue magnitudinē lucri ſignificauit.

Et ait illi, Euge bone ſerue, quia in minimo fuiſti fidelis.) Bene precantis eſt, vel laudantis, contrarium Vę. Bene tibi ſit, quia in vna mina diligens fuiſti.

Habeto poteſtatem ſuper decem ciuitates.) Per poteſtatem ſuper decem ciuitates, variam beneficij magnitudinem ac honorem demonſtrauit.

Et ſecundus uenit dicens, Domine mina tua confecit quinque minas. Dixit aūt & huic, Tu quoque eſto ſuper quinque ciuitates.) Conformiter ad menſuram ſtudij

cuiusq;

cuiuſcꝫ menſuratur & honor ac beneficium.

Et alius uenit dicens, Domine ecce mina tua quam habui repoſitam in ſudario.) Sudarium anagogice ocium ac ſegnitiem & inutilitatem hoc in loco demonſtrat.

Timebam enim te, ꝙ homo auſterus ſis, tollis quod non poſuiſti, & metis quod non ſeminaſti.) Putabat enim quod ſola negociantium diligentia abſcꝫ Dei auxilio totum efficeret: & quum eſſet auſterus, repeteret ab alijs lucra in quę ipſe nihil contulerat. Hanc autem reſponſionem figurauit parabola, volens oſtendere quod tales nihil rationabile poſſint reſpondere, ſed quæcunque reſponderint contra ſeipſos conuertentur: Nam audi quæ ſequuntur.

Ait autem illi, Ex ore tuo iudico te ſerue male.) Ex verbis tuis.

Sciebas, ꝙ ego homo auſterus ſim, tollens quod non poſui, & metens quod non ſparſi: & quare non dediſti pecuniam meam ad menſam?) Ad menſarios. Hi dici poſſunt, qui norunt dijudicare bonum a malo. Ait ergo, Quum talem me cognoſceres, quanquam talis non eſſem, quare non potius expoſuiſti datum tibi donum meum ad menſarios: oportebat enim quod in te erat facere, reliquum vero mihi relinquere: efficere interim id quod erat facilius, quod autem difficilius mihi permittere, dico ſane repetitionem.

Et ego ueniens cum uſura utique exegiſſem illam.) Repetijſſem. Mutuũ ergo eſt doctrina: vſura vero huiuſmodi mutui, virtutes ſunt quæ ex doctrina oriuntur. Lucrum autem qualecunque nominauit vſuram, communi vſus conſuetudine.

Et aſtantibus dixit.) Miniſtrantibus videlicet angelis.

Tollite ab eo minam, & date illi qui decem minas habet.) Tollite ab eo gratiam docendi, & date illam ad acceſſionem honoris ei qui decem minas habet.

Et dixerunt ei, Domine habet decem minas.) Habet ſufficientẽ honorẽ.

Dico uobis, quod omni habenti dabitur, & abundabit.) Qui adſtabant dixerunt, Habet ſufficientem honorem. Ipſe uero ait, Omni ſtudiũ ac diligentiam habenti, dabitur honor etiam abundantior q̃ illi conuenit.

Ab eo autem qui non habet, etiam id quod habet auferetur ab eo.) Ab eo qui ſtudium non habet ac diligentiam, vt dictum eſt, etiam id quod habet, gratia videlicet docendi auferetur, tanquam ab illo qui ea non vtitur. Sed quare de ſolis tribus ſeruis dixit, relictis cæteris? Quia ex his facile eſt etiam de alijs coniectare: quotquot enim negociati ſunt, conformes ad lucrum ſuſceperunt honores: quotquot vero ocioſa ac inutilia ſeruauerunt dona, ſimilia cum prędicto paſſi ſunt. Sexageſimo autem iuxta Matthęum capite, quum ſimilem dixiſſet parabolam, in fine addidit, Et inutilem ſeruum eijcite in tenebras exteriores, ibi erit flet⁹ & ſtridor dentium: & ibi horum dictorum interpretationem legito. Matth. 25.

Verũtamen inimicos meos illos qui noluerũt me regnare ſuper ſe, adducite huc & interficite coram me.) Hęc cędes aut deſignat ſuppliciũ Iudęorũ in futuro ſeculo, aut oĩmodam eorũ ſubuerſionem ſub Veſpaſiano & Tito.

Et his dictis pergebat aſcendẽs Ieroſolyma.) Feſtinãs ad paſſionẽ & crucẽ.

CAPVT LXVIII. DE PVLLO.

ET factum eſt quum appropinquaſſet ad Bethſphage & Bethaniam ad montem Oliuarũ, emiſit duos ex diſcipulis ſuis dicens: Ite in caſtellum quod e regione eſt, in quod introeuntes inuenietis pullum alligatum, ſuper quem nullus unquam hominum ſedit, ſoluite illum & adducite. Et ſi quis uos interrogauerit, quare ſoluitis? ita dicetis ei, Quia hic domino neceſſarius eſt.) Et hoc inuenies .45. iuxta Matthęum capite, in quo tota
Matth .21. huius enarratio ad verbum expoſita eſt.

Abierunt autem qui emiſſi erant, & inuenerunt ſicut dixerat eis. Quum autem ipſi ſoluerent pullum, dixerunt domini eius ad ipſos: Quare ſoluitis pullum? At illi dixerunt: Quia hic domino neceſſarius eſt. Et duxerunt illum ad Ieſum.) Ibi etiam de his dictum eſt.

Et ſuperiectis ueſtimentis ſuis, ſuper pullum impoſuerunt Ieſum. Eunte autem illo ſubſternebant ueſtimenta ſua in uia.) Hæc ſubſternebat plurima turba, ſicut dixit Matthęus: nam & iſta quoq; inuenies eodem capite.

Quumque iam appropinquaſſet ad deſcenſum montis Oliuarum, cœperunt omnis multitudo diſcipulorum gaudentes laudare Deum uoce magna, ſuper omnibus, quas uiderant, uirtutibus.) De miraculis quæ ipſo tempore viderant. Erat enim miraculum, de pullo illiusq; dominis prædicere: & quum ipſe eſſet indomitus, adeo compoſite ac modeſte incedere, turbam ad tantũ illius honorẽ attrahi, ac huiuſmodi fauſtã de eo efferri acclamationem & ſimilia.

Dicentes: Benedictus qui uenit rex in nomine domini.) Matthęus autem dixit, quod turbæ quæ pręcedebant & quę ſequebantur clamabant dicentes hoc: & ibi lege totam enarrationem illorum verborũ vſq; ad eũ locũ: Quũq; intraſſet ipſe Ieroſolyma, cõmota eſt vniuerſa ciuitas.

Pax in cœlo, & gloria in excelſis.) In ea interpretatione etiam hæc enarrata ſunt. Videntes enim diſcipuli turbas hęc facientes, & ita clamantes, ſimul ac ſimiliter vociferabantur, vna cũ eis numine afflati.

Et quidam phariſæorum de turba dixerunt ad eum: Magiſter increpa diſcipulos tuos. Et reſpondens ait illis: Dico uobis quod ſi hi tacuerint, lapides clamabunt.) Lege cõſequenter prædicto capite illius dicti interpretationem, Turbæ autem dicebant: Hic eſt Ieſus propheta; ibi enim hæc declarata ac manifeſtata ſunt.

¶*Et poſtquam appropinquauit, intuitus ciuitatem fleuit ſuper illa.)* Sciens illam propter immenſa vitia deſtruendam, humano modo ipſam præ immenſa ſua bonitate deflet, etiam hinc oſtendẽs, qualia haberet erga ingratos Iudęos viſcera.

Dicens: Si cognouiſſes & tu. Et quidem in iſto die tuo quæ ad pacem tuam.) Defectiuus ſermo eſt: deficit enim: Nequaquam perires. Conſueuerunt enim flentes verba præ affectus vehementia abrumpere. Quod autem ait, tantundem eſt ac ſi diceret: Si cognoſceres & tu in die hoc, id eſt in hoc tempore quo ego hic conuerſor: tuum enim eſt, quia propter te potiſſimum humanitatem aſſumpſi, & peregrinus effectus ſum. Si cognoſceres inq̃ quę ad pacẽ tuã pertinent, quę te erga Deum pacificant, quæ ſunt aut fides in me filium eius, aut męę prædicationis ſuſceptio,

nequa-

nequaquam perires. Quod autem interponitur, Et quidem, ſuperfluũ eſt tanquam proprietas hebraicę compoſitionis.

Nunc autem abſcondita ſunt ab oculis tuis.) Abſcondita ſunt hæc ab oculis animę tuę: ſiue contempta, neglecta.

Quod uenient dies in te, & circundabunt te inimici tui uallo.) Hęc tanquã ab exordio proprie legenda ſunt. Nam ipſum Quod, propheticum eſt hic & narratiuum. Dies itaq; dicit obſeſſionis: inimicos vero illius, Romanos, qui poſtmodum in eam ſęuierunt.

Et cingent te, ac coanguſtabunt te undique, & ſolo proſternent te ac filios tuos in te.) Et filios tuos in te, videlicet ſolo proſternent.

Nec relinquent in te lapidem ſuper lapidem.) Hoc eſt, lapidum compoſitionem ſiue ſtructuram.

Eo quod non cognoueris tempus uiſitationis tuæ.) Quia non agnouiſti tempus curæ tuæ, tempus namque peregrinationis meæ erat tempus curę ſalutis tuæ.

Et ingreſſus in templum cœpit eijcere uendentes in eo & ementes, dicens illis: Scriptũ Ieſa. 56.
eſt, Domus mea domus orationis eſt, uos autem feciſtis illam ſpeluncam latronum.) La- Iere. 7.
tius de his ſcripſit Matthæus in fine quadrageſimiquinti capitis: & ibi quære enarrationem.

Et docebat quotidie in templo. Principes autem ſacerdotum ac ſcribæ quærebant eum perdere, & primores plebis: nec inueniebant quid illi facerent: uniuerſus enim populus pendebat ab ore eius, quum audiret illum.) Quum ab eo doceretur.

CAPVT .LXIX. DE SACERDOTIBVS ET SCRIBIS AC SENIORIBVS QVI DOMINVM INTERROGABANT.

ET accidit quodam dierum illorum quum ipſe populum doceret in templo & euangelizaret, inſtiterunt ſacerdotes & ſcribæ cum ſenioribus populi, & dixerunt ad illum: Dic nobis qua autoritate iſta facis? aut quis eſt, qui dedit tibi iſtam autoritatem? Dictum ẽ de his quadrageſimooctauo capite euangelij ſecundum Matthęum. Cap. xx.

Reſpondens autem dixit ad eos: Interrogabo uos & ego unam quæſtionem, & reſpondete mihi: Baptiſmus Iohannis erat e cœlo, an ex hominibus? At illi cogitabant apud ſeſe dicẽtes: Si dixerimus, E cœlo, dicet: Quare non credidiſtis illi? Si dixerimus, Ex hominibus: uniuerſus populus lapidabit nos: perſuaſum enim habet Iohannem fuiſſe prophetam.) Conſequenter in illo capite etiam hęc manifeſtata ſunt.

Et reſponderunt ſe neſcire unde. Ieſus uero ait illis: Neq; ego dico uobis, qua autoritate iſta faciam.) Similiter etiam hęc: & ibi lege enarrationem.

CAPVT .LXX. DE VINEA.

COepit autem ad populum dicere parabolam hanc: Homo plantauit uineam, ac locauit eam colonis, & peregre egit ad multa tempora.) Hęc parabola quinquageſimum eſt caput euangelij ſecundum Matthęum: & ibi quære huius enarrationem, ad minutula vſque appoſitam.

Quumque opportunum eſſet, miſit ſeruum ſuum ad colonos, ut de fructu uineæ darent ipſi: coloni uero cæſum ipſum dimiſerunt inanem. Et rurſus adhuc alterum ſeruum miſit: illi uero hunc quoque cæſum & contumelijs affectum emiſerunt inanem. Rurſum miſit &

tertium.

tertium At illi hunc etiam inflictis uulneribus eiecerunt.) In illo capite hęc quoque declarata ſunt.

Dixit autem dominus uineæ: Quid faciam? mittam filium meum dilectum, fortaſſis hūc intuiti reuerebuntur.) Similiter & hæc.

Quum autem uidiſſent eum coloni, cogitauerunt intra ſeſe dicentes, Hic eſt hæres, uenite occidamus eum, ut noſtra fiat hæreditas. Et eiectum eum extra uineam occiderunt.) Pari modo & hæc.

Quid ergo faciet illis dominus uineæ? Veniet ac perdet colonos illos, dabitque uineam alijs. Quod quum audiſſent dixerunt, Abſit.) Etiam de his diligenter ibi dictum eſt.

Pſalm. 117. *At ille intuitus eos dixit, Quid ergo eſt illud quod ſcriptum eſt, Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, is factus eſt in caput anguli?)* Præterea & de his.

Omnis qui ceciderit ſuper lapidem illum, conquaſſabitur: ſuper quemcunque autem ceciderit, comminuet eum.) Prædicto capite poſtquam etiam illud addidit, quod de hac Dauidica prophetia hic relictum eſt, poſtquam etiam dixit: Ideo dico vobis, quod tolletur a vobis regnum Dei, & dabitur nationi facienti fructus eius: tunc intulit, Et qui ceciderit ſuper hunc lapidem confringetur: ſuper quemcunq; vero ceciderit, conteret eum.

Marci. 12. Sunt itaque ea quę Matthæus habet exacte recitata, quæ autem apud Marcum & Lucam habentur compendioſe tradita, quemadmodum frequenter diximus. Apud omnes itaque euangeliſtas hanc inuenim⁹ diſpenſationem, vt quiſque eorum interdum quidem diligenter, interdum autem compendioſe retulerint. Propoſitum autē verbū dicto capite iuxta Matthęū declaratū eſt: & ibi quære enarrationem.

Et quærebant principes ſacerdotum & ſcribæ inijcere in illum manus eadem hora, & timuerunt: cognouerunt enim quod in ipſos dixerit parabolam hanc.) Hęc item manifeſtius ſcripſit Matthæus prędicto capite.

Et obſeruantes emiſerunt inſidiatores qui ſe iuſtos ſimularent, ut caperent eius ſermonem, quo traderent eum principatui & poteſtati præſidis.) Ait Matthæus in fi-

Matth. 22. ne quinquageſimi capitis, Tunc abeuntes phariſæi conſilium ceperūt, vt illaquearēt eum in ſermone, & cęt. Lege ergo illorum enarrationē, & ibi etiam præſentium verborum declarationem inuenies.

CAPVT .LXXI. DE HIS QVI DOMINVM INTERROGABANT OCCASIONE CENSVS.

E*T interrogauerunt eum dicentes, Magiſter ſcimus quod recte dicis & doces, nec reſpicis perſonam, ſed uiam Dei in ueritate doces. Licet nobis cenſum dare Cæſari an non?)* Quinquageſimo ſecundo capite de his manifeſtius ſcripſit Matthæ⁹, & ibi ſimiliter quęre interpretationem.

Cognita uero illorum uerſutia dixit ad eos, Quid me tentatis? Oſtendite mihi denariū: cuius habet imaginem & inſcriptionem? Reſpondentes autem dixerunt, Cæſaris. Et ait illis: Reddite ergo quæ ſunt Cæſaris Cæſari, & quæ ſunt Dei Deo. Et non potuerunt uerbum eius reprehendere coram populo, miratiq; ſuper reſponſo eius tacuerunt.) In illo etiam horum facta eſt mentio, dataq; interpretatio.

CAPVT .LXXII. DE SADDVCAEIS.

ACcedentes autem quidam Sadducæorum qui negant eſſe reſurrectionem interrogauerũt eum dicentes, Magiſter Moſes ſcripſit nobis, Si cuius frater mortuus fuerit habens uxorem, isque ſine liberis mortuus fuerit, ut accipiat frater eius uxorem, & ſuſcitet ſemen fratri ſuo. Septem ergo fratres erant, & primus ſumpta uxore mortuus eſt abſque liberis: & ſecundus accepit uxorem, isque mortuus eſt ſine liberis: tertius quoque accepit illam: ſimiliter aũt & cæteri ſeptem, liberos nõ reliquerunt & mortui ſunt. Nouiſſime uero omnium mortua eſt et mulier. In reſurrectione ergo cuius eorum erit uxor? ſeptem enim habuerunt eam uxorem.) Caput hoc quinquageſimumtertium eſt apud Matthęum: & ibi quęre totam enarrationem.

Et reſpondens ait illis Ieſus: Filij huius ſeculi ducunt uxores & nuptum dant.) Hoc eſt, Filij huius mundi, huius vitæ.

Qui uero digni habebuntur ut ſeculum illud conſequantur ac reſurrectionem ex mortuis, neque ducent uxores, neque nuptum dabuntur, neque enim amplius mori poterunt, ſiquidem æquales angelis erunt, & filij Dei erunt, quum futurum ſit ut ſint reſurrectionis filij.) Apud Matthæum etiam horum facta eſt mentio, dataque interpretatio, vbi dicitur, In reſurrectione enim neq; contrahent matrimonium, neq; nuptui tradentur.

Quod autem ſurgant mortui & Moſes innuit iuxta rubum.) Id eſt ſignificauit in ſcriptura de rubo: hęc aũt ſcripta ſunt in libro Exodi. Exod.3.

Quum dicit dominum Deum Abraham & Deum Iſaac & Deum Iaacob: Deus autem non eſt mortuorum, ſed uiuentium: omnes enim illi uiuunt.) Etiam de his prædicto iuxta Matthæum capite dictum eſt: & ibi quære enarrationem.

Reſpondẽtes autem quidam ſcribarum dixerunt: Magiſter bene dixiſti. Et amplius non audebant eum quicquam interrogare.) Ibi horum quoq; facta eſt mẽtio, vbi dicitur, Qumq; audiſſent turbæ ſtupuerunt de doctrina eius.

CAPVT .LXXIII. INTERROGATIO DOMINI AD IVDAEOS, QVOMODO DICANT CHRISTVM FILIVM ESSE DAVID.

AIT autem ad illos: Quomodo dicunt Chriſtum filium eſſe Dauid, quum ipſe Dauid dicat in libro Pſalmorum, Dixit dominus domino meo, ſede a dextris meis, donec poſuero inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum? Dauid ergo dominum eum uocat, & quomodo filius eius eſt?) Matthęus autem quinquageſimoquinto ſui euangelij capite ait, quod congregatis phariſæis interrogauit eos Ieſus dicens, Quid vobis videtur de Chriſto cuius filius eſt & cætera: ibique omnia rationabiliter enarrata ſunt. Pſalm.109.

Audiente autem omni populo ait diſcipulis ſuis: Cauete a ſcribis qui uolunt ambulare in ſtolis, & amant ſalutationes in foris, primaque ſedilia in ſynagogis, ac primos diſcubitus in cõuiuijs.) Lege prædicto Matthęi capite dicti illius enarrationẽ: Dilatant phylacteria ſua & magnificant fimbrias palliorum ſuorum, ac de omnibus inuenies. Math.23.

Qui deuorant domos uiduarum, & occaſione prolixe precantur: hi accipient grauius

iudicium

iudicium.) Quinquageſimo ſexto euangelij ſecundum Matthæum capite dixit etiam ad ſcribas & phariſæos, Vę vobis ſcribę & phariſæi hypocritę, quia deuoratis domos viduarum & cętera: lege ergo illorum interpretationem.

CAPVT. LXXIIII. DE VIDVA QVAE DVO MINVTA OBTVLIT.

Cap.xxi. *REſpiciens autem uidit eos qui mittebant munera ſua in gazophylacium diuites. Vidit autem & quandam uiduam pauperculam mittentem illuc duo minuta: & ait, Vere dico uobis, quod uidua hæc paupercula plus omnibus miſit: omnes enim illi ex eo quod ſibi exuberat miſerunt in munera Dei: hæc autem ex penuria ſua uniuerſam ſubſtantiam quam habebat miſit.)*

Marci.12. De hac & Marcus quadrageſimoprimo ſui euangelij capite diſſeruit: & ibi quęre totam enarrationem.

Et quibuſdam dicentibus de templo quod pulchris lapidibus ac donis ornatum eſſet, dixit, Ex his quæ uidetis, uenient dies in quibus non relinquetur lapis ſuper lapidem, qui non diruatur.) De his diligenter dictum eſt in fine quinquageſimiſexti

Matth.24. iuxta Matthęum capitis, vbi habetur, Et egreſſus Ieſus exiuit de templo: ſequutiq́ ſunt eum diſcipuli eius, vt indicarēt ei ſtructuras tēpli.

CAPVT .LXXV. DE CONSVMMATIONE.

INterrogauernnt autem eum dicentes, Præceptor quando ergo hæc erunt? & quod ſignum quando hæc futura ſunt?) Dicit Matthæus.57. capite quod ſedente eo in monte oliuarum acceſſerunt ad eum diſcipuli ſeorſim dicentes, Dic nobis quando hęc erunt? & quod ſignum aduentus tui & conſummationis ſeculi? & ibi iſta quære.

At ille dixit, Videte ne ſeducamini. Multi enim uenient in nomine meo dicentes, Ego ſum, &, Tempus inſtat. Ne igitur ſequamini illos.) Ibi etiam horum facta eſt mentio, & data declaratio.

Quum autem audieritis bella & ſeditiones, nolite terreri: oportet enim primum hæc fieri, ſed non ſtatim finis. Tunc dicebat eis, Surget gens contra gentem, & regnum aduerſus regnum, et terræmotus magni erunt in ſingulis locis, & fames ac peſtilentiæ, terroresq́; & ſigna a cœlo magna erunt.) Ibi etiam de his dictum eſt.

Verum ante hæc omnia inijcient manus ſuas in uos & perſequentur, tradentes in ſynagogas & carceres, tractos ad reges ac præſides, propter nomen meum.) Similiter & de his.

Continget autem uobis in teſtimonium.) In proteſtationem, in redargutionem eorum qui non crediderunt, ne dicere poſſint in die iudicij ꝙ prędicationem non audierint. Aut contingent vobis quæ ab illis inferentur in martyrij gloriam. (Nam Græci dicunt, Continget vobis εἰς μαρτύριον. i. in martyrium, aut in teſtimonium)

Habete igitur fixum in cordibus ueſtris non eſſe præmeditandam defenſionem, ego enim dabo uobis os & ſapientiā, cui non poterūt cōtradicere aut reſiſtere oēs qui aduerſabūtur uobis) Os appellat verba; ſapientiam vero intelligentiam verborum.

Trademini autem a parentibus & cognatis, amicis ac fratribus: & morte afficiēt quoſdam ex uobis. Et eritis inuiſi omnibus propter nomen meum.) Prędicto capite etiam de his inuenies.

Et capil

Et capillus de capite ueſtro non pereat.) Et vere multi fidelium in ignem iniecti, ne capillos quidem perdiderunt. Manifeſtum ergo eſt, Daniel.3.
quod ſi cuius pars aliqua corporis amputata ſit, hoc diuina permiſſione ſuſtinuit: ſiquidem interdum propriam oſtendebat potentiam, quandoque autem carni permittebat, vt iuxta naturam pateretur. Quum ergo dixerit, Et capillus de capite veſtro non pereat, ſignificauit, quod omnipotens eſſet, quodque illis auxiliaretur, ac alacritatem immitteret.

Per patientiam ueſtram poſſidete animas ueſtras.) Poſſidete ſiue ſeruate, quod ſi animas, omnino & corpora. Scriptum eſt enim prædicto capite, Qui autem perſeuerauerit vſq; in finẽ hic ſaluus erit.

Quum autem uideritis circundari ab exercitibus Ieruſalem, tunc ſcitote quod imminet deſolatio eius.) Matthæus vero prædicto capite aliud ſcripſit ſignum dicens, Quum videritis abominationem & cætera; lege ergo totam dictorum illorum enarrationem.

Tunc qui in Iudæa ſunt, fugiant in montes.) In illo etiam de his quęrito.

Et qui in medio eius, diſcedant.) Rurſum idem dicit ad confirmationem ſermonis.

Et qui in regionibus, non intrent in eam.) Hoc prætermiſerunt Matthæus et Marcus, ſicut & hic aliud quod illi dixerũt, puta; Qui in tecto, non deſcendat vt tollat quicquam de domo ſua; & qui in agro, nõ reuertatur vt tollat veſtimenta ſua.. Marc.13.

Quia dies ultionis hi erunt.) Videlicet dominicæ cædis.

Vt compleantur omnia quæ ſcripta ſunt.) Vt compleantur omnia quæ in libris Danielis aliorumq; prophetarum de huiuſmodi Ieroſolymorum expugnatione ſcripta ſunt. Daniel.9.

Væ autem prægnantibus & lactantibus in illis diebus.) Apud Matthæũ hoc etiam dicto capite manifeſtatum eſt.

Erit enim afflictio magna ſuper terram, & ira in populo hoc, cadentque acie gladij, & captiui ducentur in omnes gentes, & Ieruſalem calcabitur a gentibus, donec compleantur tempora gentium.) Dicit Matthæus quod erit tunc afflictio magna, qualis non fuit a principio mundi ad hoc vſq; tempus, neq; fiet; ex interpretatione ergo quę ibi poſita eſt, etiam hæc cognoſcentur.

Et erunt ſigna in ſole & luna & ſtellis: & ſuper terram anxietas gentium, per defluxum† reſonante mari ac fluctu: areſcentibus hominibus præ timore & expectatione quæ ſuperuenient orbi terrarum. Nam uirtutes cœlorum mouebuntur.) Hæc de ſecundo aduentu ſuo dicit, Quære autem ſimiliter apud Matthęum dicti illius enarrationem, Statim autem poſt afflictionem dierum illorum ſol obſcurabitur, & luna non dabit ſplendorem ſuum, & ſtellę cadent de cœlo: ac dicti ſequentis: & de his etiam inuenies.

† Quære quã poſuimus annotatiũculã ca. iuxta Matthæũ. 24. ſecundũ numerũ latinorũ ad illud dictũ, Statim aũt poſt afflictionẽ dierũ illorũ et cæ.

Et tunc uidebunt filium hominis uenientem in nube cum poteſtate & gloria magna.) Rurſus ibi ſuo ordine lege enarrationes quę neceſſariæ ſunt vſq; ibi, A ficu autem diſcite parabolam.

His autem fieri incipientibus ſuſpicite & leuate capita ueſtra, quoniam appropinquat redemptio ueſtra. Et dixit illis ſimilitudinem: Videte ficulneam & omnes arbores, quum protrudunt iam gemmas, cernentes ex uobis ipſis, ſcitis quod iam prope ſit æſtas. Sic & uos

quum uideritis hæc fieri, ſcitote quod inſtet regnum Dei.) Rurſus ibi reliqua enarratio legenda eſt vſque ibi: Amen dico vobis, nequaquam preteribit generatio hæc, donec omnia iſta fiant: in ea enim & horum facta eſt mentio, & data interpretatio vt par erat.

Amen dico uobis, Non præteribit generatio hæc, donec omnia fiant. Cœlum & terra præteribunt, uerba autem mea non præteribunt.) Ibi etiam de his dictum eſt.

Attendite autem uobis ipſis nequando grauentur corda ueſtra crapula & ebrietate, ac curis huius uitæ: & repentinus ſuperueniat uobis dies ille. Tanquam laqueus enim ſuperueniet in omnes, qui ſedent ſuper faciem uniuerſæ terræ. Vigilate itaque omni tempore precantes, ut digni habeamini effugere omnia hæc quæ uentura ſunt.) Quinquageſimooctauo euangelij iuxta Matthæum capite quære enarrationem eius quod dicitur, Vigilate ergo quia neſcitis qua hora dominus veſter venturus ſit: nam in eo etiam de his facta eſt mentio, dataq; enarratio. Signandum eſt autem, quod non ſola ebrietas, ſed & curæ ſeculares animam abſorbent, mentemq; demergunt.

Et ſtare ante filium hominis.) Adſtare Chriſto cum angelis.

Erat autem interdiu docens in templo.) Propter eorum vtilitatem qui illuc concurrebant.

Noctibus uero exiens diuerſabatur in monte qui uocatur Oliuarum.) Ne mēte diſtraheretur, & quia aptus erat ad precādum, nec minus quoq; ob ſecretiorem diſcipulorum inſtructionem: nam manifeſtum eſt quod illuc cum eis exibat & conuerſabatur.

Omniſq; populus diluculo ueniebat ad eum, ut in templo audiret illum.) Si populus ille hoc faciebat, multo magis nos qui populus magis illi familiaris ſumus oportet diluculo venire ad eum, vt in templo audiamus illum per ſcripturas ſanctas docentem: nec ſolum vt audiamus, ſed etiā vt obediamus.

CAPVT .LXXVI. DE PASCHA.

Cap.xxii. *APpropinquauit autem dies feſtus azymorum, qui dicebatur Paſcha.)* Feſtum azymorum etiam dicebatur ipſum paſchę feſtum, quia in paſcha carnibus agni & azymis veſcebantur: quum itaq; tunc primum azyma guſtarent, ipſum paſcha nominabant etiam azyma. Aliud tamen proprie feſtum erat azymorum die ſequenti poſt paſchę feſtum, de quo
Matth. 26. latius dictum eſt ſexageſimotertio capite euangelij iuxta Matthæum vbi dicitur, Primo autem azymorum acceſſerunt diſcipuli ad Ieſum dicentes ei, Vbi vis paremus tibi ad edendum paſcha?

Et quærebant ſummi ſacerdotes & ſcribæ quomodo eum occiderent: timebant enim populum.) Quęrebant quomodo occiderent eum occulte, aut nacta bona occaſione ſcilicet: timebant enim populum, ſi palam aut nulla data occaſione illum occiderent.

Intrauit autem ſatanas in Iudam cui cognomen erat Iſcariotes, qui e numero erat duo-
Iohan. 13. *decim.)* Iohannes vero dicit, quod poſt offulam tunc introiuit in illum ſatanas. Non eſt autem in hoc contradictio. Primum ſiquidē experientia probabat ſatanas, ac miſerum explorabat: poſtmodum vero agnito quod repudiatus eſſet & incorrigibilis, auſus eſt in eum ingredi,

ſicut etiam in euangelio iuxta Matthæum diximus, non tamen ꝙ inſanire eum faceret aut agitaret,ſed ꝙ illi dominaretur,& tanquã ſeruo vteretur. Iſcarioten hunc dixit ad diſcrimen alterius Iudæ. Addidit etiam quod e numero duodecim erat,vt oſtenderet, quod de primo erat diſcipulorum choro.

Et abijt ac loquutus eſt cum principibus ſacerdotum & magiſtratibus, quemadmodum illum traderet eis.) Magiſtratibus qui templum cuſtodiebant. Nam & hi pecunijs perſuaſi cum homicidis coniurauerant. Traderet autẽ,hoc eſt traditurus eſſet.

Et gauiſi ſunt,ac pacti ſunt ſe argentum ei daturos.) Sicut petebat.

Et ille ſpopondit.) Hoc in loco ἐξωμολόγησεν, idem eſt quod Pactus eſt,firmiter & ex animo promiſit.

Ac oportunitatem quærebat,ut traderet eum illis ſine turba.) Sine tumultu.

Venit autem dies aζymorum , in quo oportebat occidi paſcha.) Verbum Venit,ſignificat hic Inſtabat. Dixit autem, Venit,propter magnam propinquitatem. Aliud enim eſt quod ſuperius dixit ἤγγιζεν appropinquauit,& aliud ἐπλησίασε imminebat,quod hic ſignificatur per verbum ἦλθε Venit. Siquidem propinquius eſt ἐπλησίασε ꝗ ἤγγιζε. Ideo vbi poſuit ἤγγιζε,erat ante duos dies paſchæ Nã ante duos dies loquutus eſt Iudas cum principibus ſacerdotum & magiſtratibꝰ: vbi autem ſignificatur ἐπλησίασε,eſt ante vnum diem. Nam ante vnũ diem miſit Petrum & Iohannem ad parandum paſcha,ſicut apud Mathęum & Marcum didicimus.

Et emiſit Petrum ac Iohannem dicens:Euntes parate nobis paſcha ut edamus.) Secundum legem. Marci. 14.

At illi dixerunt ei:Vbi uis paremus?) Neq; enim ipſe proprium habebat diuerſorium,neq; illi:vtpote omnibus iam derelictis.

Ipſe uero ait illis: Ecce introeuntibus uobis in ciuitatem , occurret uobis homo hydriam aquæ baiulans, ſequimini eum in domum in quam intrat, & dicetis patrifamilias domus: Dicit tibi magiſter: Vbi eſt diuerſorium ubi paſcha cum diſcipulis meis edam? Et ipſe uobis oſtendet cœnaculum magnum ſtratum,ibi parate.) Sexageſimotertio euangelij ſecundum Matthæum capite quære dicti illius interpretationem,At ille dixit: Ite in ciuitatem ad quendam & cætera: in illa enim de his omnibus dictum eſt.

Abeuntes autem inuenerunt ſicut dixit eis,ac parauerunt paſcha. Quumque hora aduenisset,accubuit,& duodecim Apoſtoli cum eo.) Conſequenter ibi etiam de his inuenies.

Et ait illis: Deſiderio deſideraui hoc paſcha comedere uobiſcum antequam patiar.) Feſtinatione feſtinaui hoc anno paſcha comedere vobiſcum antequam crucifigar,ſiue ante tempus paſchę:nam in eo crucifigendus erat,ſicut apud Matthæum legiſti in dicti illius enarratione, Veſpera autem facta diſcumbebat cum duodecim.

Dico enim uobis: Poſthac non edam ex eo,donec compleatur in regno Dei.) Sexageſimoquarto euangelij iuxta Matthæum capite quęre dicti illiꝰ enarrationem , Dico autem vobis ꝙ non bibam poſthac ex hoc fructu vitis vſque in diẽ illũ , quum illũ bibam vobiſcũ nouũ in regno patris

n i mei;

mei: lege totum, & de omnibus particulatim inuenies.

Et accepto poculo quum gratias egiſſet dixit: Accipite hoc & diuidite inter uos.) Hinc incœpta eſt myſtica cœna.

Dico enim uobis, q̃ nequaquam bibam de fructu uitis, donec regnum Dei ueniat.) In prędicta interpretatiõe etiã horũ facta ẽ mẽtio cũ his quę ſequunt̃.

Et accepto pane quum gratias egiſſet, fregit ac dedit eis dicens: Hoc eſt corpus meum, quod pro uobis datur: hoc facite in mei recordationem. Similiter & poculum ipſum poſtquam cœnauit dicens: Hoc ipſum poculum nouum teſtamentum eſt in meo ſanguine, quod pro uobis effunditur. Veruntamen ecce manus tradentis me, mecum eſt in menſa.) Lege prædicto capite dicti illius enarrationem, Edentibus autem illis ſumpto Ieſus pane quum gratias egiſſet, fregit, deditq; diſcipulis: ſimiliter autẽ & ſequentes interpretationes vſq; ad eum locum quo dicitur, Et dictis laudibus exierunt in montem Oliuarum: & de his omnibus exacte inuenies: nihil enim indiſcuſſum relictum eſt. Quod vero dicitur, Quod pro vobis effundit̃, ad poculũ referendũ eſt: porro poculũ ẽ ſanguis ei9.

Et filius quidem hominis ſecundum quod definitum eſt uadit, tamen uæ homini illi per quem traditur.) Matthæus ſexageſimotertio capite ſic habet, Filius q̃dem hominis abit ſicut ſcriptum eſt de ipſo & cætera; ibi ergo etiam hęc manifeſtata ſunt.

Et ipſi cœperunt conquirere inter ſe quis hoc facturus eſſet.) Matthęus qdẽ & Marcus ante panis ac poculi diuiſionem aiunt ipſos de hoc dubitaſ-
Iohan. 13. ſe: Lucas vero & Iohannes poſt diuiſiõem. Manifeſtum eſt ergo quod & ante & poſtea factum ſit.

CAPVT LXXVII. DE CONTENTIONE QVIS ESSET MAIOR.

F*Acta eſt autem & contentio inter eos, quis eorum uideretur eſſe maior.)* Etiam alibi de huiuſmodi re curioſe inquiſierãt, ſicut manifeſtius ſcripſit
Math. 20. Matthęus trigeſimoſeptimo ſui euangelij capite: ſed tunc quidẽ de hoc erat, quis nam maior eſſet in regno cœlorum: hic autem alia de cauſa contentio ſiue inquiſitio inter eos incidit; iam enim certiores facti de morte magiſtri, inquirebant quis eorum videretur eſſe maior, vt cæterorum fieret magiſter.

At ille dixit eis, Reges Gentium dominantur eis.) Docet ſane quod is qui pręponendus eſſet, non deberet dominari tanquam dominus; nam id reges terræ faciunt inflati principatu, & elati propter eos quibus dominantur.

Et qui poteſtatem habent ſuper eas, benefici uocantur.) Tanq̃ iudicati maiores, aut etiam tanq̃ glorię cupidi.

Vos autem non ita, ſed qui maior eſt inter uos, fiat ſicut iunior: & qui princeps eſt, ſicut is qui miniſtrat.) Fiant hæc quantum ad animi modeſtiam. Iuniorẽ autem dicit poſtremum.

Vter enim maior eſt, qui accumbit, an qui miniſtrat? nõne qui accumbit? At ego in medio ueſtrum ſum ſicut qui miniſtrat) Seipſum in exemplũ ſermõis prębet. quum enim ipſi accumberent, tanquam maiores ab eo habiti: ille miniſtrabat, quaſi poſtremũ ſeipſum ducẽs, quũ & pedes eorum lauaret.

Vos autem eſtis qui permanſiſtis mecum in tentationibus meis. Et ego diſpono uobis, ſicut diſpo-

cut diſpoſuit mihi pater meus, regnum.) Diſpono vobis regnum, hoc eſt promitto. Regnum vero cœleſte intelligit, cuius ſpe roborabat eos etiam ad magnitudinem ac tolerantiam.

Vt edatis ac bibatis ſuper menſam meam.) Menſam uidelicet illam regiam ac cœleſtem. Poſſunt autem dici menſa, bona ęterna & ineffabilia, quæ diligentibus Deum præparata ſunt, cibus vero ac potus, eſt illorum fruitio.

Et ſedeatis ſuper thronos iudicantes duodecim tribus Iſrael.) Hoc etiam illis promiſit quadrageſimoprimo euangelij iuxta Matthæum capite, vbi ſcriptum eſt, Ieſus autem dixit eis: Amen dico vobis, quod vos q ſequuti eſtis me & cætera: ibi ergo lege horum interpretationem. Matth. 19.

CAPVT .LXXVIII. DE EXPETITIONE SATANAE.

D*Ixit autem dominus, Simon Simon, ecce ſatanas expetiuit uos, ut cribraret ſicut triticũ.)* Illi enim moris eſt præſtantiores expetere ad palęſtram, ſicut Iob. Cribrare vero, id eſt turbare, mouere, concitare. Cribrum ſiquidẽ quod frequentius κόσκινον ſiue σινιατήριον vocatur, a quibuſdam etiam σινίον dicitur, a quo verbum σινιάζω cribro vel concutio. Nam in cribro triticum tranſfertur & concutitur ac confunditur. Prædicit autẽ eis de futura tentatione, quando omnes relicto eo fugerunt.

Ego uero pro te rogaui ne deficiat fides tua.) Rogaui inquit patrem meum tanquam homo, ne perdas tandem fidem tuam quam in me habes, in tempore negationis.

Et tu aliquando conuerſus confirma fratres tuos.) Conuerſus, poſt negationem videlicet per fletum amarum: hoc eſt in priſtinum locum denuo reſtitutus. Fratres autem eius dicit reliquos Apoſtolos, aut illos qui per eos erant credituri.

At ille dixit ei, Domine tecum paratus ſum & in carcerem & in mortem ire.) Oportebat quum hęc ab ipſa veritate audiſſet, fortitudinem atque auxilium ab eo petere: at ille præ feruore contradicit potius, aſſerens ſe nihil tale paſſurum.

Ipſe uero ait, Dico tibi Petre, non canet hodie gallus priuſquã ter abneges te noſſe me) Hodie inquit, eo quod inſtabat nox diei illius. Scribit aũt Matthæus ſexageſimoquarto capite quod dixerit illi Ieſus: Dico tibi Petre quod in hac nocte priuſquam gallus canat, ter me abnegabis: & ibi lege enarrationem. Matth. 26.

Et dixit illis: Quando miſi uos ſine loculis & pera, num aliquid defuit uobis? Aiunt illi: Nihil. Atqui tunc de loculis nulla eſt facta mentio. Verum per aurum & argentum etiam hoc ſimul innuit. Quum enim illa poſſidere vetaſſet, manifeſtum quod & hoc prohibuerit: vbi namq; non eſt theſaurus, vtique ſuperfluũ eſt theſauri repoſitorium. In peram ſiquidem panẽ immittebant: in marſupiũ vero coriaceũ, quod φασκώλιον vocant, æs ſiue obolos reponebant: in loculos autem, aurum & argentum. Matth. 10.

Dicit autem eis: Sed nunc qui habet loculos†, tollat: ſimiliter & peram.) Tunc quidem neceſſario egeſtatem eis impoſuit, vt ad illam accingerentur: †

poſtquam vero hoc actum eſt, aufert nunc neceſſitatem, & permittit eis vt loculos habeant & peram, quo virtus eorum appareat, qui nulla cogente neceſſitate ſectantur inopiam: & primum quidem ipſe tenebat illos, non ſinens vt aliquo egerēt, propter eorum imbecillitatem: poſtmodum vero dimiſit ipſos, vt ſibiipſis eſſent auxilio, quaſi iam robuſtiores effectos: nam hoc per loculos ac peram ſignificatur. Quum ergo prohibuit eos habere loculos & peram ac ſimilia, tunc nullo indiguerunt, vt eius potentiam ac gratiam agnoſcerent: quando vero permiſit vt illa haberent, tunc & eſurierunt & ſitierunt & nuditatem paſſi ſunt, vt ipſorum fortitudo ac tolerantia cognoſcatur. Verum quomodo dixit, Qui habet loculos, quum nullus illorum haberet? Capi͂t itaq; Habet, pro habere poteſt.

† *Qui habet loculos, hoc eſt ſcientiam, tollat & peram, theſaurum uidelicet uirtutum: nā habenti ſcientiam, neceſſariæ ſunt & uirtutum diuitiæ: qui ergo non habet utrumq;, uendat tunicam ſuam, id eſt exponat corpus laboribus uirtutum, & emat gladium, hoc eſt dimicet aduerſus affectiones & dæmones.*

Et qui non habet, uendat tunicam ſuam, & emat gladium.) Qui non habet, nunc videlicet. Quod autem ſequitur, Vendat tunicam ſuam, & emat gladium, per emphaſim dixit, ſolum oſtendens eſſe tempus vltionis: venientibus, quantum nunquam alias, perſequutionibus: non quod gladijs vim propelli vellet: nam Petrum ita vlciſci volentem poſtmodum prohibuit. Intelligi autem & alio modo poteſt, vt dictum primum, ſit de Iuda, ſiquidem ſolus ille loculos habebat, tanquam ab auaritia in ſeruitutem redactus: iubet itaque vt ipſe qui loculos habet, tollat ſimiliter & peram, hoc eſt de ſeipſo curet, quum iam a diuina prouidentia ſit abiectus: ſecundum vero dictum, ſit de cęteris Apoſtolis: nam ipſis qui non habebant, iubet vt vendant tunicam & emant gladium, id eſt tradant corpus & mortem recipiant.

Dico enim uobis, quod adhuc hoc quod ſcriptum eſt oportet perfici in me, Et cum iniq̃s Ieſa. 53. *reputatus eſt.*) Quod ſcriptum eſt in propheta. Tanquam iniquum enim & facinoroſum in medio iniquorum & facinoroſorum latronū crucifixerunt illum.

Etenim ea quæ ſunt de me, finem habent.) Quæ de me ſcripta ſunt in lege ac prophetis, iam perficiuntur.

At illi dixerunt: Domine ecce duo gladij hic.) Quum nō intellexiſſent quid ſibi volebat hoc verbo, Qui non habet, vendat tunicam ſuam & emat gladium, oſtendūt duos gladios quibus vſi fuerant ad immolationem ac diuiſionem agni, cupientes eius diſcere intentionem.

Ipſe uero ait illis, Satis eſt.) Hinc adhuc magis patet, quod non gladijs vlciſci ſe volens, iuſſerat emere gladios: nam ſi id voluiſſet, quomodo nunc dixiſſet, Satis eſt? ſiquidem neq; centum gladij ſuffeciſſent ad irruentium multitudinem. Itaque quod dixit, Satis eſt, oſtendit ꝙ nulla erat gladiorum neceſſitas.

Et egreſſus ibat quemadmodum ſolitus erat in montem Oliuarum: ſequebantur autem illum & diſcipuli eius. Quumq; eſſet in loco dixit illis: Orate ne intretis in tentationem. Et ipſe auulſus eſt ab eis, quantum iactus eſt lapidis, poſitiſq; genibus orabat dicens: Pater ſi uis transferre

ferre poculum hoc a me, ueruntamen non mea uoluntas, ſed tua fiat.) Cætera quidē manifeſta ſunt: de oratione vero quære .64. euangelij iuxta Mattheū capite dicti illius enarrationem, Et progreſſus puſillum procidit in faciem ſuam, ac cætera quæ ſequuntur. Matth. 26.

Apparuit autem illi angelus de cœlo confortans eum: factusque in agonia protendebat orationem: & factus eſt ſudor eius ſicut grumi ſanguinis decurrentis in terram.) Eodem capite horum omnium facta eſt mentio, dataq; interpretatio, & ibi lege verbi illius declarationem, Et relictis illis abijt iterum, & orauit tertio eundem ſermonem dicens.

Et quum ab oratione ſurrexiſſet, ueniſſetque ad diſcipulos ſuos, repperit eos dormientes præ mœrore, & ait illis, Vt quid dormitis? ſurgite & orate, ut non intretis in tentationem.) Conſequenter dicto capite lege ea quæ ſequuntur, & ab illis etiam hęc manifeſtiſſime cognoſces.

Adhuc autem eo loquente, ecce turba, & qui dicebatur Iudas unus de duodecim præcedebat illos, & appropinquauit Ieſu ut oſcularetur eum: hoc enim ſignum dederat illis, Quemcunque oſculatus fuero, ipſe eſt.) Sexageſimoquinto euangelij ſecundum Matthæum capite de his exacte tractatum eſt. Præcedebat autem eos, ſiue antecedebat tanquam ductor.

Ieſus autem ait illi: Iuda oſculo filium hominis tradis? Videntes autem hi qui circa ipſum erant quod futurum erat, dixerunt ei: Domine percutiemus ne gladio? Et percuſſit unus quiſpiam ex eis ſeruum principis ſacerdotum, & amputauit auriculam eius dextram. Reſpondens autem Ieſus dixit, Sinite huc uſque. Tactaq; illius auricula ſanauit eum.) Similiter & in illo lege ea quæ ſequuntur, & horum omnium pulchras inueníes ambiguitatum ſolutiones.

Dixit autem Ieſus his qui uenerant ad ſe principibus ſacerdotum ac magiſtratibus templi & ſenioribus. Tanquam ad latronem exiſtis cum gladijs ac fuſtibus? quum quotidie uobiſcū fuerim in templo, non extendiſtis manus in me.) Etiam de his ibi dictum eſt, ac diligenter tractatum.

Sed hæc eſt hora ueſtra.) In qua a Deo poteſtatē in me accepiſtis.

Et poteſtas tenebrarum.) Tenebras vocat hic diabolum: accepit enī & ipſe tūc poteſtatē aduerſus eum. Similiter aūt & Pilatus cui dixit, Non haberes vllam poteſtatem aduerſum me, niſi eſſet tibi datum e ſupernis, veluti ſcripſit Iohannes, Tunc autem ſimul omnes vim ac poteſtatem acceperūt ipſum afflictionibus ac morti ſubijciēdi, vt impleretur diſpenſatio ſalutaris incarnationis. Iohan. 19.

Comprehenſum autem eum duxerunt, & induxerunt in domum principis ſacerdotum.) Pari modo ibi de his etiam quære.

Petrus uero ſequebatur eminus. Quum autem accendiſſent ignem in medio aulæ, unaq; conſediſſent, ſedit & Petrus inter illos.) Præterea & de his: quum enim latius ſcripſerit Matthæus, particulatim in illo omnia manifeſtata ſunt.

Intuita autem illum ancilla quædam ſedentem ad lumen.) Quod ab igne reſplendebat.

Defixis in eum oculis dixit, Et hic cum illo erat. Ipſe uero abnegauit dicens: Mulier non noui illum. Et poſt puſillum alius uidens eum dixit, Et tu ex illis es. Petrus uero ait: Homo, non ſum. Et interuallo facto quaſi horæ unius, alius quidam affirmabat dicens, Vere & hic cum illo erat, nam & Galilæus eſt. Ait autem Petrus, Homo neſcio quid dicas.)

Lege etiam quæ de his ſcripſit Matthæus ſexageſimoſexto capite, eorumque ſolutiones: deinde paululum retrocede, & quære dicti illius enarrationem, Et ingreſſus intro ſedebat cum miniſtris, vt videret finem.

Et protinus adhuc eo loquente, cecinit gallus: conuerſusque dominus reſpexit Petrum. Et recordatus eſt Petrus ſermonis domini quomodo dixerat ipſi, Priuſquã gallus cecinerit, ter abnegabis me. Et egreſſus foras Petrus fleuit amare.) Conſequenter dicto capite etiam hæc manifeſtata ſunt.

Et uiri qui tenebant illum, illudebant ei cædentes: & circumtecto eo percutiebant faciem eius, & interrogabant eum dicentes: Vaticinare, quis eſt ille qui te percuſſit? Et alia multa conuitiantes dicebant in eum.) In fine ſexageſimiquinti capitis de his ſcripſit Matthæus. Lege quoque ſexageſimoſexto capite ipſius, dicti illius enarrationem quo dicitur, Et egreſſus foras fleuit amare: in fine.

Atque ut illuxit conuenerunt ſeniores populi, principesque ſacerdotum, & duxerunt illum in concilium ſuum dicentes: Si tu es CHRISTVS, dic nobis. Ait autem illis: Si uobis dixero, non credetis: quod ſi etiam interrogauero, non reſpondebitis mihi, neque abſoluetis. Ex hoc tempore erit filius hominis ſedens a dextris uirtutis Dei. Dixerunt autem omnes: Tu ergo es filius Dei. Ipſe uero ait ad illos: Vos dicitis quod ego ſum. At illi dixerũt: Quid amplius nobis opus eſt teſtibus? ipſi enim audiuimus ex ore ipſius.) Lege prędicto ſexageſimoquinto iuxta Matthęum capite ab eo loco, Et reſpondens ſummus ſacerdos dixit ei, Adiuro te & cætera, quouſque dicatur, Tunc expuerunt in faciem eius: nã in illis declarationibus etiã hæc manifeſtata ſunt.

Cap.xxiii. *Et ſurgens uniuerſa multitudo eorum, duxit illum ad Pilatum. Cœperunt autem accuſare illum dicentes: Hunc inuenimus peruertentem gentem noſtram, & prohibentem tributa*

Matth.27. *dari Cæſari, dicentem ſe Chriſtum regem eſſe.)* Lege ſexageſimoſeptimo capite euangelij iuxta Matthęum dicti illius interpretationem, Ieſus autem ſtetit coram præſide.

Pilatus uero interrogauit eum dicens, Tu es rex Iudæorum? At ille reſpondens dixit ei: Tu dicis. Pilatus autem ait ad principes ſacerdotum & turbas: nihil inuenio noxiæ in hoc homine. At illi inualeſcebant dicentes: Commouet populum docens per uniuerſam Iudæam, exorſus a Galilæa uſque ad hunc locum. Pilatus uero audita Galilæa, interrogauit utrum homo Galilæus eſſet. Et ut cognouit quod ad Herodis ditionem pertineret, remiſit illum ad Herodem, qui & ipſe Ieroſolymis erat in illis diebus. Conſequenter ibi etiam de his inuenies.

Herodes autem uiſo Ieſu gauiſus eſt ualde: cupiebat enim a multo iam tempore uidere illum, eo quod audiret multa de ipſo, & ſperabat ſignum aliquod ſe uiſurum ab eo fieri. Interrogabat ergo eum multis ſermonibus.) Videlicet cauillatorijs & in modum tentantis.

Ipſe uero nihil illi reſpondit.) Vtpote tentanti & reſponſione indigno. Sciens etiam eum velle ſignum videre, non vtilitatis cauſa, ſed oblectationis: nec tãquam diuinas virtutes, ſed velut aperta prodigia: non fecit apud eum ſignum.

Stabant autem ſummi ſacerdotes & ſcribæ acriter accuſantes eum.) Simul enim & ipſi ad Herodem remiſſi erant, ſicut in progreſſu inueniemus.

CAPVT

CAPVT LXXIX. DE CONTEMPTV HERODIS.

S*Preuit autem illum Herodes cum exercitibus ſuis: & quũ illuſiſſet, indutum eũ ueſte ſplẽdida, remiſit ad Pilatũ.)* Hęc omnia forſan illi fecit tãq̃ regi Iudęorũ,

Et facti ſunt amici Pilatus & Herodes inter ſe mutuo eodem die, quum antea ſimultas inter eos interceſſiſſet. Pilatus ergo conuocatis principibus ſacerdotum & magiſtratibus ac plebe dixit ad illos: Obtuliſtis mihi hunc hominem tanquam auertentem populum: & ecce ego coram uobis quum inquiſiſſem, nihil inueni criminis in homine iſto ex his de quibus accuſatis eũ. Sed ne Herodes quidem: nam remiſi uos ad ipſum, & ecce nihil dignum morte actum eſt ei. Correptum ergo ipſum abſoluam.) Correptionem hic vocat mediocrem flagellationem ad mitigandum ac deprimendum furorem illorum: vt arbitrati eũ ſuperaſſe, ceſſarẽt ab vlteriori inſania: at illi ita nihilominus efferabantur, hoc vnũ ſolũ præ oculis immobiliter habentes, vt q̃ citiſſime occideretur, quemadmodum etiam prędicto capite diſſertũ ẽ.

Neceſſe autem habebat abſoluere eis in feſto unum. Exclamauerunt autem ſimul cum uniuerſa multitudine, dicentes, Tolle hunc & abſolue nobis Barabbam, qui erat propter ſeditionem quandam factam in ciuitate & homicidium, coniectus in carcerem.) Matthæus vero ait dicto capite, In feſto autem conſueuerat Præſes abſoluere turbę vnum vinctum quem voluiſſent & cætera: lege ergo interpretationem illorum.

Rurſus ergo Pilatus loquutus eſt ad illos uolens abſoluere Ieſum. At illi clamauerunt dicentes, Crucifige, crucifige eum. Ipſe autem tertio dixit ad illos: Quid enim mali fecit hic? nullum crimen morte dignũ inueni in eo, correptum ergo ipſum abſoluam. At illi inſtabãt uocibus magnis, petentes ut crucifigeret eum, & inualeſcebãt uoces eorum ac ſummorum ſacerdotum.) Matthęus & alia quędam ſcripſit dicto capite.

Pilatus ergo adiudicauit fieri petitionem eorum. Abſoluit autem eum qui propter ſeditionem & homicidium coniectus fuerat in carcerem, quem petebant, Ieſum uero tradidit uoluntati eorum.) Ibi quoque de his dictum eſt. Voluntas autem eorum erat vt crucifigeretur.

Er quum abducerent eum apprehenderunt Simonem quendam Cyrenæum uenientem ab agro, & impoſuerunt illi crucem, ut ferret poſt Ieſum.) Etiã de hoc dictũ ẽ ibidẽ.

CAPVT LXXX. DE MVLIERIBVS DOMINVM PLANGENTIBVS.

S*Equebatur autẽ eũ magna multitudo populi ac mulierũ, quæ etiam plangebant & lamentabantur eum. Conuerſus autem ad illas Ieſus dixit: Filiæ Ieruſalem ne fleueritis ſuper me, ſed ſuper uobis ipſis flete & ſuper filijs ueſtris.)* Ne fleueritis propter me, ſed propter vos ipſas flete & propter filios veſtros.

Quoniam ecce uenient dies in quibus dicent, Beatæ ſteriles, & uentres qui non genuerunt, ac ubera quæ non lactauerunt.) Dies dicit obſidionis & expugnationis Ieroſolymorum: in quibus beatificabuntur ab eis quę genuerunt illę quæ non pepererunt: vtpote quę non audirent aut viderent varias filiorum ſuorum ſtrages. *Ioſephus de bel. Iuda. lib. 6. & 7.*

Tunc incipiẽt dicere mõtibus, Cadite ſuper nos: & collibus, Operite nos.) Incipiẽt hęc dicere Iudęi, nõ ferẽtes pericula innumera ac vehemẽtiſſima.

Si enim

Si enim in humido ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?) Si in me qui vitā habeo diuinam, hęc faciūt Romani a Iudęis inſtigati: in vobis qui mortem vobis ex peccato paraſtis, quid ab illis fiet?

Ducebantur autem & alij duo ſcelerati, ut cum eo interficerentur. Quumq; perueniſſent in locum qui dicitur Caluaria, ibi crucifixerunt eum & facinoroſos, unum quidem a dextris, alterum uero a ſiniſtris.) Matthæus alia quoque ſcripſit: illa lege & aperte de his etiam inuenies. Nam in euangelio iuxta Matthæum de domini afflictionibus nullo prætermiſſo ſuaque ſerie omnium exacte data eſt interpretatio.

Ieſus autem dicebat, Pater remitte illis.) Pro crucifixoribus Iudæis orans tanquam homo, compaſſionis formam hominibus demonſtrauit, quam erga illos habere oportet, qui ipſos iniuria afficerent. Dubitauerunt autem quidam ſumpta hinc occaſione. Si enim remiſſum erat eis peccatum, quomodo poſtmodum Romanis ob illud ad internicionem traditi ſunt? Quibus nos dicimus, quod non pro omnibus precatio facta eſt, ſed pro his dumtaxat, qui nihil mali deinceps perpetraturi erant. Qui vero quum ſol obſcuraretur, & velum ſcinderetur, terraque commoueretur, ac petræ finderentur, aliaque ſigna in reſurrectione eius fierent, malitiam addiderunt, & fortuita hæc eſſe cogitantes, diuinę reſurrectioni calumniam maligne ſtruxerunt; non ꝑ his orauit, ideo etiam hi omnino traditi ſunt inimicis.

Ioſephus locis prædictis.

Non enim ſciunt quid faciunt) Inuidia videlicet temulenti. Quidam vero dicūt quod non pro Iudæis, ſed pro Romanis militibus, q in crucifixione ſubminiſtrabant, orationem fecerit: hi enim ignorabant quæ de ipſo lex ac prophetæ prædixerant. Conſidera autem quod dicendo in præcedentibus, Pater mi ſi non poteſt hoc poculum tranſire a me, fiat voluntas tua, videtur cædes filij ſecundum patris fieri voluntatem: nunc vero quum dicat, Pater remitte illis, videtur contra illius fieri voluntatem: neque enim alias iram ipſi⁹ mitigaret, quam contra homicidas habebat. Quid ergo dicendum eſt? Quod in ſe quidem inuoluntaria erat, propter noſtram tamen ſalutem erat voluntaria. Quemadmodum & ſtrennui militis plagas, in ſe conſideratas acerbas ducimus, propter ſtrennuitatem tamen, quam aduerſus inimicos oſtendit, dicimus eſſe ſuaues.

Matth. 27.

Diuidentes uero ueſtimenta eius, miſerunt ſortem. Et ſtabat populus ſpectans.) Prædicto euangelij iuxta Matthæum capite quære dicti illius interpretationem, Quumque crucifixiſſent eum, diuiſerunt veſtimenta ei⁹ ſortem mittentes: vbi pulchræ datę ſunt ſolutiones, ad quęſtiones quę reſponſionem merentur.

Et deridebant eum principes cum eis dicentes: Alios ſaluos fecit, ſeipſum ſaluum faciat, ſi hic eſt Chriſtus Dei electus. Illudebant autem ei & milites accedentes, & acetum offerentes ei ac dicentes: Si tu es rex Iudæorum, ſerua teipſum.) Matthęus vero dicit, Qui autem prętleribant, conuitia iaciebant in eum & cętera, vbi latius dictum eſt. Similiter autem & de aceto ac felle vinoq; myrrhato, in illo capite ad verbum elucidatum eſt.

Erat autem & inſcriptio ſcripta ſuper eum literis Græcis & Latinis ac Hebraicis: Hic eſt rex Iudæorum.) In eo capite etiam de his exacte diſſertum eſt, vbi dicitur: Et impoſuerunt ſuper caput eius cauſam ipſius ſcriptam: Hic eſt Ieſus rex Iudæorum.

CAPVT LXXXI. DE LATRONIS POENITENTIA.

VNus autem maleficorum qui pendebant, conuitia iactabat in eum dicens: Si tu es Chriſtus, ſerua teipſum & nos. Reſpondēs aūt alter increpabat eū dicens: Neque tu times Deum, quod in eadem damnatione es? Et nos quidē iuſte, digna enim factis recipimus, hic uero nihil mali geſſit.) Rurſus in illo ait Mattheus: Idipſum aūt & latrones q crucifixi erāt cū eo exprobrabant ei; vbi pulchras propoſuimus ambiguitatum ſolutiones. Damnationem autem nunc vocat iudicium & crucis condemnationem.

Et dicebat Ieſu: Memento mei domine dum ueneris in regnum tuum.) Quod ſupra mūdanum eſt. Nam veriſimile eſt eum quoq; audiuiſſe de ſermone quem ad Pilatum dixerat, Regnum meum non eſt ex hoc mundo.

Et ait illi Ieſus: Amen dico tibi: Hodie mecum eris in paradiſo.) Quomodo petente latrone ſui memoriam in regno ſaluatoris aſſequi, ipſe aliud quiddam, quod ſupra id erat, promiſit, cōuerſationem videlicet in paradiſo? Quia latro ignorans quod eſſet eius regnum, non ad determinatum aliquid & cognitum fecerat petitionem, ſed ſolum per huiuſmodi petitionem precabat̄, vt bonum aliquod conſequeretur. Chriſtus vero ſciens eius intentionem promiſit quod illi omniū optatiſſimum videbatur. Nouerat enim latro paradiſum e doctrina Moſaica: & tunc quidem dedit ei conuerſationem in paradiſo tanquam arabonem regni ſui, quod eſt fruitio ineffabilium ac æternorum bonorum, quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcenderunt. Nondum enim quiſquam iuſtorum accepit promiſſionem, veluti magnus docuit Paulus. Poſtmodum vero & hoc tradet regnum tempore vniuerſalis retributionis. Sed quomodo dixit, Hodie mecū eris in paradiſo? Quia tanquam Deus qui replet vniuerſa, vbiq; ſimul erat, & in ſepulchro, & in inferno & in paradiſo & in cœlo.

Diximus iā alibi q. Græcorum dogma ſequatur, nempe Græcus.

Erat autem ferme hora ſexta, & tenebræ factæ ſunt ſuper uniuerſam terram uſque ad horam nonam, & obſcuratus eſt ſol.) De hoc quære prędicto iuxta Matthęum capite.

Et uelum templi ſciſſum eſt medium.) Ibi quoq; de hoc inuenies.

Et clamans uoce magna Ieſus ait: Pater in manus tuas commendabo ſpiritum meū: & his dictis expirauit.) Similiter etiam ibi de his dictum eſt, vbi habetur, Ieſus autem quum iterum clamaſſet voce magna emiſit ſpiritum. Et hoc nobis effecit dominus, ne deinceps iuſtorum animæ deſcenderent in infernum, ſed magis ad Deum aſcenderent. Nam per manus Dei intelligimus Deum ipſum. Ait autem & Apoſtolus: Qui patiunt̄ ſecundum Dei voluntatem fideli creatori cōmendent animas ſuas. Primum vero ad Deum aſcendit anima Ieſu: deinde ad inferos deſcendit, vt animas quę ibi detinebantur liberaret. Verum quo pacto dixit Mariæ poſt reſurrectionem, Nondum aſcēdi ad patrē meū? Quia tūc corpore

.1.Petri.4.

Iohan.20.

pore nondum aſcenderat.

Videns autem Centurio quod factum erat, glorificauit Deum dicens, Vere homo hic iuſtus erat. Et omnes turbæ quæ ſimul acceſſerant ad ſpectaculum iſtud, & uiderant quæ contingebant, percutientes pectora ſua reuertebantur.) Quere prædicto euangelij iuxta Matthæum capite vbi dicitur, Centurio autem & qui cũ eo erãt ſeruantes Ieſum & cæt. nam ibi hæc quoq; declarata ſunt.

Stabant autem omnes noti eius procul, & mulieres quæ eum ſequutæ fuerant a Galilæa hæc uidentes.) Conſequenter etiam ibi de his dictum eſt.

CAPVT. LXXXII. DE PETITIONE CORPORIS DOMINI.

ET ecce uir nomine Ioſeph Senator, uir bonus & iuſtus: hic non conſenſerat conſilio ac factis eorum, oriundus ab Arimathæa ciuitate Iudæorum, qui expectabat & ipſe regnũ Dei. Hic acceſſit ad Pilatum, petijtque corpus Ieſu: & depoſitum inuoluit illud ſindone, ac poſuit ipſum in monumento, quod erat in lapide exciſum, in quo nondum quiſquam poſitus fuerat.) Etiam de his omnibus ad verbum diſputatum eſt ſexageſimo octauo iuxta Matthęum capite.

Et dies erat paraſceue, & ſabbathũ illuceſcebat.) Splendeſcebat, oriebat̃.

Subſequutæ aũt mulieres quæ cũ eo uenerant de Galilæa, uiderunt monumentũ & quomodo poſitũ erat corpus eius. Reuerſæ uero parauerunt aromata & unguẽta.) Ibi quoq; horũ facta eſt mentio in illius loci enarratione quo dicit̃, Erat autẽ ibi Maria Magdalene, & altera maria ſedentes ex aduerſo ſepulchri.

Ca. xxiiii. *Et ſabbatho quidem quieuerunt ſecundum præceptum.* ¶ *Vno autem ſabbathorum profundo diluculo uenerunt ad monumentum, ferentes quæ parauerant aromata, & nonnullæ*

Math. 28. *cum ipſis.)* Quære apud Matthæum dictum illud: Veſpera autem ſabbathorum quæ luceſcit in vnum ſabbathorum & cætera, & lege illius interpretationem, ac præterea illa quæ ſequuntur, & omnia euãgeliſtarum dicta ab hoc loco inuenies conſonantiæ cauſa propoſita ac declarata.

Inuenerunt autem lapidem a monumento reuolutum: & ingreſſæ non inuenerunt corpus domini IESV. Et factum eſt dum mente conſternatæ eſſent ſuper hoc, & ecce duo uiri ſteterunt iuxta illas in ueſtibus fulgurantibus: quumque expauiſſent & declinarent uultum in terram, dixerunt ad illas: Quid quæritis uiuentem cum mortuis? Non eſt hic, ſed ſurrexit. Mementote quomodo loquutus ſit uobis, quum adhuc eſſet in Galilæa, dicens: Oportet filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, & crucifigi, ac tertio die reſurgere. Et recordatæ ſunt uerborum illius.) Ibi etiam hæc vt diximus propoſita ſunt, & data eſt interpretatio, vbi habetur, Ecce dixi vobis.

Et reuerſæ a monumento nunciauerunt hæc omnia ipſis undecim, cæteriſq; omnibus. Erãt autem Maria Magdalene & Iohanna & Maria Iacobi ac cæteræ quæ cum eis erãt, quæ dicebãt ad Apoſtolos hæc Et uiſa ſunt coram illis tanq̃ deliramentum uerba earum, nec crediderunt ipſis.) Similiter & hęc propoſita ſunt ac declarata, ubi habetur: Illi autem ſumptis pecunijs fecerunt ſicut edocti erant.

Petrus uero ſurgens cucurrit ad monumentum.) Quum cæteris prudentior eſſet ac feruentior, non ſuſtinuit.

Quumque proſpexiſſet, uidit linteamina ſola poſita.) Linteamina dicit funeralia, ſindonem videlicet.

Et abijt

Et abijt ad ſeipſum.) Ad ſuum diuerſorium. Nam & Iohannes de Petro ac ſeipſo ait, Abierunt ergo rurſus ad ſeipſos diſcipuli.

Admirans quod factum erat.) Intellexit enim non eſſe tranſpoſitum, ſiquidem alioqui fuiſſet cum linteaminibus tranſpoſitum. Apparet ergo, quod tertio venerit Petrus ad monumentum: primum quidem ſolus: poſtmodum vero cum Iohãne, prout ipſe Iohannes ſcripſit. Quum autem reuerſi eſſent, rurſus coactus eſt ſolus currere: neq; enim hunc ſuſtinere permiſit amoris vehementia intenſumq; deſiderium, quo prçceptori primus inter alios diſcipulos optabat occurrere, & negationis perfectam accipere veniam: quando etiam apparuit illi dominus, veluti in ſequentibus inueniemus. Trina ergo vice ad ſepulchrum accedens, trinam curauit negationem.

¶*Et ecce duo ex illis ibant eodem die in caſtellum quod aberat ſpatio ſtadiorum ſexaginta ab Ieroſolymis, cui nomen Emaus.*) Vltimo capite euangelij ſecundum Marcum quære vbi ponitur, Poſt hæc autem duobus ex ipſis ambulantibus, apparuit in alia forma euntibus rus & cætera: & lege illorũ enarrationem: conducit enim ad propoſita Lucę verba. Dixit autẽ, Ex illis, hoc eſt ſimpliciter ex omnibus illis. Marc. 16.

Et ipſi loquebantur inter ſe de omnibus quæ contigerant.) De cruce ſignisq; horrendis quæ tunc facta erant, de ſepulchro & his quæ a mulieribus renuntiata fuerant, ac de reſurrectione domini.

Et accidit dum confabularentur ac conquirerent, & ipſe Ieſus appropinquans ibat cum illis.) Conquiſitionem vocat indaginem, puta: Quomodo quum talis eſſet, huiuſmodi paſſus eſt? & quomodo quum mortuus ac ſepultus eſſet, reſurrexit?

Oculi uero illorum tenebantur ne eum agnoſcerent.) In hoc ſolum tenebantur, ne eum agnoſcerent.

Dixit autem ad eos, Qui ſunt hi ſermones quos confertis inter uos ambulantes, & eſtis triſtes?) Confertis ſiue obijcitis & inquiritis.

CAPVT LXXXIII. DE CLEOPA.

R*Eſpondens autem unus cui nomen Cleopas dixit illi, Tu ſolus diuerſaris in Ieruſalem, & non cognouiſti quæ in ea facta ſunt his diebus?*) Cognito ex voce & habitu quod & ipſe Iudæus eſſet, improperant nõ q ſolus ipſe diuerſaretur Ieroſolymis, ſed quod ſolus ignoraret, quę omnibus ibi diuerſantibus nota erant: & increpando dicunt, Tu ſolus ex omnibus qui Ieroſolymis habitant, diuerſaris in Ieruſalem ignorans quæ in ea facta ſunt his diebus?

Et ait illis, Quæ?) Ignorantiã fingit, vt etiã ex ore illorũ audiat, quæ a corde eorum cognoſcebat, & ita obiurget ac increpet illos.

At illi dixerunt ei, De Ieſu Nazareno qui fuit uir propheta, potens opere ac ſermone, coram Deo & omni populo.) Virum prophetam illum fuiſſe opinabantur imperfecta adhuc fide. Per opus itaque ſigna intellige: per ſermonem vero, doctrinas.

Quomõ tradiderũt eũ ſummi ſacerdotes & principes noſtri in dãnationẽ mortis, & crucifixerũt eũ) Hoc in loco κρίμα iudiciũ, capitur pro condemnatione.

Nos au-

Nos autem ſperabamus ipſum eſſe qui redempturus erat Iſrael.) Sperabam⁹ ꝙ ipſe eſſet redemptor noſter qui a ſcripturis annũtiabatur.

Atqui cum his omnibus tertius dies eſt hodie ex quo hæc facta ſunt:) Cũ his omnibus, hoc eſt factis his omnibus.

Sed & mulieres quædam ex nobis attonitos nos reddiderunt, quæ diluculo peruenerunt ad monumentum, & non inuento corpore eius uenerunt, dicentes ſe etiam uiſionem angelorum uidiſſe, qui dicunt eum uiuere.) Mulieres quædam ex nobis ſiue noſtræ, aut fideles ſicut & nos. Dicit autem illas, quæ cum Maria Magdalene erant, & ipſam Magdalenen. Attonitos, inquit, nos reddiderunt vtpote incredibilia aſſeuerantes.

Et abierunt quidam ex his qui nobiſcum erant ad monumentum.) Petrus videlicet & Iohannes vt prędiximus.

Et ita inuenerunt quemadmodum dixerant mulieres, ipſum uero non uiderunt.) Ita inuenerunt, hoc eſt non inuenerunt corpus eius.

Et ipſe dixit ad eos: O inſenſati & tardi corde ad credendum in omnibus quæ loquuti ſunt prophetæ.) Inſenſatos illos dixit, tacite ad ſui cognitionem excitans: Tardos vero corde, vtpote tardos ad credendum ea quę prophetę loquuti fuerant de morte & reſurrectione ipſius.

Nonne hæc oportuit pati Chriſtum, & intrare in gloriam ſuam?) Hæc quæ videlicet loquuti fuerant prophetæ. Gloriam ſuam, quæ videlicet ſuæ erat diuinitatis. Eſt autem interrogatorius ſermo.

Quumq; incepiſſet a Moſe & omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus ſcripturis quæ de ipſo erant.) A Moſe, ſiue a moſaicis libris.

Et appropinquauerunt caſtello quo ibant, & ipſe præ ſe ferebat ſe longius ire.) Simulabat ſe longius ire, tanq̃ vulgaris comes fuiſſet itineris.

Et coegerunt illum dicentes: Mane nobiſcum, quoniam adueſperaſcit & inclinatus eſt dies.) Inclinatus eſt ad occaſum.

Et intrauit ut maneret cum illis. Factumq; eſt dũ accumberet cum eis, ſumpto pane benedixit, & quum fregiſſet, porrigebat illis, & aperti ſunt oculi eorum, agnoueruntq; eum.) Quum vidiſſent aſſuetam ac cognitam panis benedictionem: nam tũc permiſſi ſunt vt eum agnoſcerent.

Et ipſe euanuit a conſpectu illorum) Ne amplius tardarent, ſed citius ad diſcipulos reuerterentur: volebat namque eodem die omnibus ſimul apparere.

Et dixerunt inter ſe: Nonne cor noſtrum ardebat in nobis, dum loqueretur nobis in uia, & aperiret nobis ſcripturas?) Incendebat̃, ſaliebat, mouebat̃ ac vibrabat.

Quumq; ſurrexiſſent eadem hora, reuerſi ſunt in Ieruſalem.) Surrexerunt eadẽ hora, non tñ reuerſi ſunt eadem hora: nam erat via ſexaginta ſtadiorum. Veriſimile eſt autem, quod declinante ſole cucurrerint prę nimio gaudio totum interuallum ad noctẽ vſque, ſeptem videlicet millia & dimidium, quæ in prædictis erant ſtadijs.

Et inuenerunt congregatos undecim, eosq; qui cum illis erant.) Qui cum illis erant, puta ſeptuaginta, aut ſimpliciter omnes. Sed quomodo dixit ꝙ inuenerunt congregatos vndecim? Siquidem Iudas Iſcariotes iã ab-
Iohan. 20. iectus erat: & Thomas tunc præſens non erat. Ait enim Iohannes: Thomas autem vnus ex duodecim qui cognominabatur Didymus nõ

erat

erat cum illis quando venit Ieſus. Dicendum eſt ergo, quod ex quo Mathias aderat q loco Iſcariotis ſorte electus eſt, etiam ipſum iam connumerauit, tanq̃ cum vndecim Apoſtolis cooptatum.

Dicentes: Surrexit dominus uere, & uiſus eſt a Simone.) Quære rurſus vltimo capite euangelij ſecundum Marcum vbi dicitur, Poſt hæc autẽ duobus ex ipſis ambulantibus, apparuit in alia effigie euntibus rus & cætera: ac lege illorum enarrationem, quæ ad præſens dictum plurimum conducit.

Et ipſi narrabant quæ geſta erãt in uia, & quomodo fuiſſet ab ipſis cognitus in fractione panis. Hæc autem illis loquentibus, ipſe Ieſus ſtetit in medio eorum, & ait illis, Pax uobis.) Conſequenter ibi etiam de his inuenies. Conſidera autem quod & diſcedens pacem illis reliquerit, ſicut ſcripſit Iohannes: rurſumq; rediẽs pacem tribuit: pacem inquam, quæ & rem & nomen dulce habet. Iohan. 14.

Expauefacti uero & conterriti exiſtimabant ſpiritum ſe uidere, & ait illis: Quid turbati eſtis? & quare cogitationes aſcendunt in corda ueſtra?) Expauefacti, id eſt turbati. Cogitationes autem de hoc aſcendebant, vtrum videlicet ſpiritus eſſet id quod videbatur ſiue ſpectrum. Oſtendit ergo quod cordiũ eſſet cognitor. Deinde aliud quoq; dat ſignum.

Videte manus meas & pedes meos, quia ego ipſe ſum.) Et quomodo ab his eum cognoſcere poterant? Quia clauorum adhuc ferebant foramina.

Contrectate me & uidete, quia ſpiritus carnem & oſſa non habet, ſicut me uidetis habere.) Contrectate per tactum.

Et hoc dicto demonſtrauit eis manus & pedes.) Iohannes vero ait: Oſtendit eis manus & latus ſuum. Primum ſiquidem oſtendit eis manus et latus, deinde etiam pedes. Nam vterq; euangeliſtarum ex his quę dixit, oſtendit etiam id quod tacuit, veluti iam cognitum. Iohan. 20.

Adhuc autem illis non credentibus præ gaudio & admirantibus.) Id enim ſæpenumero fieri ſolet.

Dixit eis, Habetis hic aliquid edulij? At illi obtulerunt ei partem piſcis aſſi, & aliquid de fauo apiario. Et accepit, ac in conſpectu eorum comedit.) Non quod deinceps indigeret, ſed ad maiorem fidem, maioremq; confirmationem, ne ſpectrum videretur. Sicut autem ſupernaturaliter comedit, ita ſupernaturaliter quę comederat digeſſit. Scire vero oportet, quod quędam a Saluatore diſpenſatorie facta, non ſunt regula ac præſcriptio naturę: nullus ſiquidem alius poſt corporis immortalitatem cicatrices habebit, aut cibum ſumet.

Dixit autem eis: Hi ſunt ſermones quos loquutus ſum ad uos, quũ adhuc eſſem uobiſcũ.) Suggerit quoq; illis ea quæ prædixerat de ſeipſo, vt etiam hinc agnoſcant quod ipſe ſit. Hi ſunt inquit ſermones quos loquutus ſum ad vos, quum adhuc eſſem vobiſcum. Hi, quales? Supra. 18.

Quod oporteret impleri cuncta quæ ſcripta ſunt in lege Moſis & prophetis & pſalmis de me. Tunc aperuit mentem illorum, ut intelligerent ſcripturas, & ait illis: Sic oportebat pati Chriſtum, ac reſurgere a mortuis tertio die, & prædicari nomine eius pœnitentiam ac remiſſionem peccatorum in omnes gentes, facto ab Ieroſolymis initio.(In prędicando videlicet.

Vos autem eſtis teſtes horum.) Paſſionis ac reſurrectionis, totiusq;

meæ diſpenſationis.

Et ecce ego mitto promiſſum patris mei ſuper uos.) Patris ſui promiſſum vocat ſpiritus ſancti in ſpecie ignitarum linguarum deſcenſionē:
Ioel.2. nam hanc promiſit per prophetam Ioel, qui dixit: Et erit in diebus illis nouiſſimis, ait dominus omnipotens, Effundo de ſpiritu meo ſuper omnem carnem; pręcipue videlicet Apoſtolicam.

Vos autem ſedete in ciuitate Ieruſalem, quoadusque induamini uirtute ex alto.) Conuerſamini ſimul Ieroſolymis, non ſeparati propter imbecillitatem qua adhuc tenemini, & timorem veſtrum, quoaduſque induamini in modum armaturæ, virtute ex alto cœlo, vel alta diuinitate per pręd ictam ſpiritus ſancti deſcenſionem.

Eduxit autem illos foras uſque in Bethaniam.) Non tunc, ſed quadrageſimo die poſt reſurrectionem: nam quę interim facta ſunt prætermittit euangeliſta.

Et eleuatis manibus ſuis, benedixit eis: factumque eſt dum benediceret illis, diſceſſit ab eis, ac ferebatur in cœlum.) Suſcipiente illum nube, veluti ſcripſit pręſens euangeliſta libro Apoſtolicarum actionum.

Act.1. *Et ipſi adorato eo regreſſi ſunt Ieroſolyma cum gaudio magno.)* Propter illius reſurrectionem, & propter ſpem dictæ promiſſionis. In dicto autem libro ſcriptum eſt, quod regreſſi ſunt Ieroſolyma a monte qui vocatur Oliuarum. Manifeſtum ergo eſt, quod Bethaniæ vnitus ſit mons Oliuarum.

Erantque ſemper in templo laudantes ac benedicentes Deum.) Temporibus videlicet quibus congregari ſolent: erant ſemper in templo, quando in eo eſſe licebat. Vtinam autem & nos DEVM ſemper laudemus ac benedicamus: & ita finem pręſentis vitę iocundum ac beatum inueniamus per IESVM Chriſtum Dominum noſtrum.

AMEN.

SIMILIS ENARRATIO IN EVANGELIVM SECVNDVM IOHANNEM

QVIS certe fuerit Iohannes euangeliſta a prioribus euange-
liſtis didicimus, puta quod frater Iacobi, filius Zebedæi a vico
Bethſaida regionis Galilææ, arte piſcator. Neq; autem prius, neq; po
ſtea literas didicit, ſed penitus idiota erat: attamẽ talem eum nouimꝰ,
qualem eſſe decebat illum, qui a Chriſto edocꝰ eſſet. Siquidem quum in Iohan. 13.
cœna ſuper pectus domini recubuiſſet, talem hauſit ſcientiam, qualem
alius nemo ſortitus eſt. Et vere de cœlo tonuit, & de penetralibus ex-
clamauit: non tanquã alte vociferans, ſed quaſi de rebus altis clamãs:
& linguam cum ſpiritu mouẽs. Hic igitur quum in tria aliorum euã-
gelia, quæ ſibi a quibuſdam fidelibus allata erant, incidiſſet: vidiſſetq;
hos tres in eo maxime ſermone verſatos, qui de ſaluatoris erat huma-
nitate, cæterum dogmata quæ de diuinitate eius erant prætermiſiſſe,
ipſa quidem euangelia admiratus eſt ac laudauit, & vera eos dixiſ-
ſe ac fidedigna teſtatus eſt. Ipſe autem motus a Chriſto ad præſens
opus acceſſit, & quędam narrat, quę etiam ab alijs ſcripta erant, ne vi-
deatur euangelium ſuum ab aliorum euangelijs ſeparaſſe: pręcipua ta
men illi cura fuit, quę ab alijs relicta erant addere, ac de diuina ſaluato-
ris gratia plura ponere, ſicut neceſſariũ eſſe ob inſurgentes hęreſes iu-
dicauit. Alij ſiquidem ob auditorum imbecillitatem illa prætermiſe-
rant, nondum confirmata prædicatione: hic autem creſcente iam fide,
ac fidelibus intellectu capacioribus, de hac definiuit, additis etiam qui-
buſdam capitibus, quæ antea ſilentio fuerant præterita. Pręſens autẽ
euangelium multis annis poſt capta Ieroſolyma conſcripſit.

IN *Principio erat uerbum.*) Nomen ἀρχῆ plura ſignificat: hic Caput pri-
autem proprie ſignificat idem quod Semper. Huic vero ἀρ- mũ iuxta
χῆ coniuncta dictio ἦν Erat, ipſum omnino reddidit inco- latinorum
gnitum. Quo enim reduces mente tua illud Erat, quod an- enumera-
te omnia & vbiq; pręcurrens, non ſinit cogitationem tuã tionem.
inuenire terminum. Et in creatúris quidem, Erat, præteritum tempꝰ
manifeſtat. In triade vero increata, hoc etiam ſignificat dictio Semper.
Et in intellectuali ſane ac ſenſibili creatura, de nullo ſuſcipi poteſt, vt
dictum ſit, Semper erat: ſiquidem omnia poſtmodum facta ſunt: ſed id
ſoli beatæ trinitati aptatur: nam ſola ipſa infecta eſt ſiue increata. Si-
militer quoque nomen λόγος Verbum, multa ſignificat. Nunc autem
proprie ſignificat Dei filium, Dicitur namq; verbum prout dicit Gre
gorius Theologus, quod ad patrem ita ſe habeat, ſicut verbum ad mẽ
tem: non tantum ob generationem quæ omni affectu caret humano:
verumetiam propter connexionem & manifeſtationem. Omnia inq̃t, Iohan. 15.
quæ audiui a patre meo, nota feci vobis. Poterit quoque dicere quiſ-

piam, quod etiam ſit quaſi definitio ad ſuum definitum: nam & hoc ſignificat dictio λόγος: Qui enim vidit filium, inquit, vidit & patrẽ, hoc eſt intellexit, vt ſit ipſe filius tanquam breuis ac facilis finitio naturæ patris. Omne enim quod genitum eſt, eius qui genuit tacens verbũ eſt. Quum autem dixerit euangeliſta, In principio erat verbum, demonſtrauit quod ſemper erat: nec erat tempus aliquod aut ſeculum, ꝙ ipſum nõ erat: ipſe enim effector eſt temporum ac ſeculorum. Quare autem non dixit, In principio erat filius? Ne quæ irrepat ſuſpitio carnalis aut temporalis generationis. Ob id ſiquidem quum ipſum nominaſſet verbum, atque hinc omni tempore, omnique affectu generationem ipſius ſupernaturalem carere docuiſſet, abiectis quoque cæteris indecentibus circa eam ſuſpitionibus, poſtmodum in ſequentibus ipſum etiam libere filium dicit. Volens quoque oſtendere non modo ipſum ſemper fuiſſe ſiue æternum, ſed etiam inſeparabilem ac coæternum patri, ait:

Iohan. 14.

Et uerbum erat apud Deum.) Non dixit, quod erat in loco: non enĩ in loco continetur, qui circũſcribi non poteſt: neque quod in Deo, ne ſtatim in primordijs, perſonarum confuſionem quis imaginetur, ſed quod apud Deum ſiue apud patrem, vt & quod proprium eſt perſonarum appareat, quodque inſeparabiles ſint pater & filius: & omnino manifeſtum eſt, quod etiam ſpiritus ſanctus: ſiquidem in principio erat trinitas, ſimulq; erat trinitas.

Et Deus erat uerbum.) Quum verbi nomine vſus fuiſſet ad docẽdum in ſuperna generatione intemporalitatem, affectuumq; carentiã, curat deinceps ac tollit damnum quod ad hoc nomen ſubrepit: puta ne quis blaſphemet, putans tale verbum eſſe quale noſtrum eſt, ſiue internum, ſiue id quod proferimus: neq; enim tale eſt, ſed ſubſtantiale, eiuſdem cum patre naturæ ac dignitatis.

Hoc uerbum erat in principio apud Deum.) Quum dixiſſet quod ſemper erat, quodque a patre inſeparabile, & quod Deus erat: breui mirãdoq; modo, theologiam quam de hoc expoſuit, in ſummam redigit: cõpendium diuinæ de eo cognitionis nobis præbens. Dicentibus autem, quod omnis filius patre poſterior eſt, reſpondebimus. Quum dicitis, Omnis filius, iam id quod quęritur diſſoluiſtis. Siquidem Dei filius non eſt talis, qualis eſt Omnis filius, ſed vere ſupernaturalis. Præterea contentioſe aſſerentibus eum qui ab aliquo eſt, neceſſe omnino eſſe vt ſit poſterior eo a quo eſt, reſpondendum eſt, quod etſi hoc dicant, ſolis tamen radius quum ab ipſo ſit, non eſt eo poſterior: nunquam enim ſol ſine radio apparuit. Quod ſi in ſenſibilibus ita eſt, qdnam dicere quiſpiam poterit de his quæ maiora ſunt, ꝗ vt dici poſſint? Ex quo autem Deum ipſum eſſe prædicauit, dat etiam ei diuinitatis inſigne: dico ſane creandi potentiam: dij enim, inquit, qui cœlum & terram non fecerunt, pereant. Id autem, ne putetur patre minor eſſe.

Ierem. 10.

Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil quod factum eſt.)
Quum omnia per ipſum facta dixiſſet: ne putaretur id de ſenſibilibus

tantum

tantum dixiſſe, ſubdidit: Et ſine ipſo factum eſt nihil quod factum ē, hoc eſt nihil eorum quæ facta ſunt ſiue ſenſibile ſit, ſiue intelligibile. Excluditur autē ſpiritus ſanctus: neq; enim factus eſt vt inter alia comprehendatur, ſed infectus aut increatus, ſicut & filius & pater. Sola namque diuina trinitas infecta ſiue increata eſt. Quum autem demonſtrauerit filium creatorem omnis viſibilis atque inuiſibilis creaturæ, non excluſit patrem a creandi dignitate, ſed docuit tantum filium eſſe creatorem ſicut & patrem: id enim tribus commune eſt, quum ſit diuinitatis inſigne, vt prædictum eſt. Ideo quoque in diuina ſcriptura creandi potentia quandoque de patre dicitur, quandoque de filio, interdum vero de ſpiritu ſancto, tanquam videlicet patre volente, filio autem operante, ſpiritu ſancto vero cooperante. Dicit ſiquidem capite etiam ſeptimo, Pater meus ad hoc vſque temporis operatur, & ego operor. Quidam vero deliri partem illam, Per ipſū, filij minorationem intellexerunt, dicentes id non creationis, ſed ſubminiſtrationis eſſe ſignificatiuum. Nec viderunt quod id de patre quoque vſurpatur. Ait enim Apoſtolus, Fidelis Deus per quem vocati eſtis in ſocietatem filij eius. Ne quis autem incredulus ſit, ambigens quomodo hæc & ſimilia per ipſum facta ſint, dicit: Infra.5. .1.Cor.1.

In ipſo uita erat.) Qua non ſolum hæc produxit, verum etiam conſeruat, vt in eſſe permaneant. Nam quod de patre dictū eſt, de ipſo quoque dici poteſt: In ipſo viuimus, mouemur & ſumus. Quum autem audieris quod in ipſo vita erat, ne compoſitum eum ſuſpiceris, ſed vitæ fontem: nam protinus etiam totum ipſum vitam nominat, dicens, Et vita erat lux hominum. Alibi quoque dicit ipſe Chriſtus, Ego ſum vita. Qui aūt Spiritui ſancto reſiſtunt, eiuſque naturam diminuunt, poſt id quod dicitur, Sine ipſo factum eſt nihil, diſtinctionem ſtatuunt: deinde quod ſequitur ſimul legunt, Quod factum eſt, in ipſo vita erat: vt ſpiritum ſanctum factum eſſe demonſtrent: nam de ipſo loqui dicunt huiuſmodi verbum. Facile autem refelluntur. Primum quia pars illa, Quod factum eſt, indiſiuncte poſita, omne quod factum eſt indicat. Deinde quia etiam vita dicitur eſſe lux: ſubdit enī quod vita erat lux hominum: poſt paululum autem de Iohanne loquens ait: Hic venit in teſtimonium, vt teſtimoniū perhiberet de luce. Manifeſtum eſt autem, quod Iohannes non de ſpiritu ſancto, ſed de filio tulit teſtimonium, ſicut in ſequentibus inueniemus. Act.17. Infra.14.

Et uita erat lux hominum.(Etiam ipſe filius erat lux hominum, vtpote mentem ipſorum illuminans, & ab errore deducens ad veritatē. Quod autem ipſum filium lucem nominauit, ipſe quoque filius alibi dicit, Ego ſum lux mundi. Dicitur itaque & lux & vita: vita quidem tanquam viuificans ac continēs vniuerſa: lux vero, quaſi illuminans, & exhilarans mentem hominum, qui ipſum recipiunt. Quidam autem vitam ac lucem dicūt euangelicam prædicationem, quam hominibus adduxit, vtpote cauſam vitæ ſpiritualis ac cognitionis lucis. Infra.8.

Et lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt.) Lucem quidem vocat prædicationem, propter dictam cauſam, & propter ve-

ritatem: tenebras' vero errorem, propter falſitatem. Dicit ergo, Prædicatio in errore lucet, & error eam non comprehendit. Gregorius autem Theologus dictum verbum aliter intelligit ſermone quem facit in ſancta lumina. Verum poteſt & hanc & illam recipere interpretationem. Quum ergo hactenus euangeliſta de filij diuinitate diſſeruerit, conſequenter hinc euangelium aggreditur.

Fuit homo miſſus a Deo cui nomen erat Iohannes.) Lucas aũt ſcripſit, Factũ Lu. 3. eſt verbum Dei ſuper Iohannem Zachariæ filium in deſerto.

Hic uenit in teſtimonium, ut teſtimonium perhiberet de luce.) Lux intelligitur hoc in loco CHRISVVS, propter cauſam prius redditam, Perhibuit autem Iohannes teſtimonium de diuinitate ipſius, ſicut in ſequentibus patebit. Quum autem CHSISTVS huius teſtimonio non egeret, ſubiungitur etiam cauſa teſtimonij: addit enim.

Vt omnes crederent per illum.) Quemadmodum enim carne veſtitus eſt, ne nuda diuinitate appoſita omnes perderet: ita quoque teſtimonio vſus eſt, vt Iudæi cognati Iohannis vocem audientes, per eam crederent facilius in eum de quo teſtificabatur: Omnia ſiquidem ad hominum ſalutem diſpoſuit. Iohannes itaque teſtimonium perhibuit vt omnes crederent, non omnes tamen crediderunt: Fides enim non eſt coacta ſed voluntaria.

Non erat ille lux, ſed ut teſtimonium perhiberet de luce.) Adhuc miſſionis cauſam declarat. Neque enim venit vt luceret: non erat ſiquidem ipſe lux, ſed vt teſtimonium perhiberet de luce. Simul quoque ne putaret quiſpiam eum qui teſtimonium ferebat, maiorem ac fide digniorem eo de quo ferebatur teſtimonium, vt plerumque ſolet accidere. Verum quia recens erat Iohannis teſtimonium, ne ſimilis quædam oriretur ſuſpicio & de eo de quo ferebatur teſtimonium, ait.

+ + *Erat lux uera+, quæ illuminat omnem hominem uenientem in mundum+.)* Semper erat, iuxta ſuprapoſitum reconditiorem intellectum: ſiquidẽ tanquam Deus ſemper erat: tanquam homo vero, eſſe incepit. Verum ſi omnem hominem venientem in mundum illuminat, quomodo tot relicti ſunt non illuminati? Sane quod ad ipſum attinet, omnes illuminat: qui autem non illuminati manent, a propria hoc patiuntur voluntate: Nam lucis beneficium, quod ad ſolem attinet, ſuper omnes ſimpliciter diffunditur. Quod ſi qui luce frui nolunt, ipſi ſibi cauſa ſunt quod nõ illuminentur. Veram quoq; lucem dixit, tãquam incomparabilem ac ſuper omnes, & quę proprie lux eſt.

+ + *Dicitur quoque uera imago, & uera ſapientia, & uera uita: non ad calumniam aliarum ſanctarun imaginum: neque ſapientiæ quæ a ſcripturis diuinis eſt, neque uitæ præſentis, ut ne dicã futuræ: ſed talis figura ſermõis, id quod incõparabile eſt, per amplitudinẽ manifeſtat.*

+ + *Siue uenientem in uerum mundum uirtutum.*

In mundo erat.) Non tanquam loco circunſcriptus, ſed tanquã omnia replens. Quum autem dixiſſet, In mundo erat, ne quis ſuſpicaretẽ mũdo cõtẽporalẽ eſſe, quod accidit Paulo Samoſatẽſi, addidit.

Et mundus per ipſum factus eſt.) Manifeſtum eſt autem quod factor ante id quod factum eſt fuerit.

Et mundus

Et mundus eum non cognouit.) Mundum hunc dicit eos, qui mundana ſapiunt, qui mundo affixi ſunt, qui a ſenſibilibus rebus abduci nequeunt, nec quicquam ſupra hæc intelligere poſſunt. Qui enim tales non ſunt, ipſum priuſquam etiam in carne aduenifſet, cognouerunt. Et hinc eſt quod ad Apoſtolos vigeſimoquarto iuxta Matthæũ capite dixit CHRISTVS, Multi prophetæ & iuſti deſiderauerunt videre quæ videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt. Quod ſi ipſum non cognouiſſent, non deſideraſſent videre, vt dictum eſt vel audire. Itaque cognouerunt quidem eum, eiusq; in carne myſterium, verum id ſupernaturaliter: deſiderauerunt autem & ſenſibiliter videre ipſum mirabilia operãtem, & audire ipſum docentem: & ſimpliciter in humana ſpecie. Intelligitur quoque quod indignatus euangeliſta ſuper eorum cęcitate qui ipſum ignorauerunt, dicit, Et mundus per ipſum factus eſt, & mundus eum non cognouit: hoc eſt, qui facti ſunt, factorem non cognouerunt. *Matth. 13.*

In ſua uenit, & ſui eum non receperunt.) Adhuc verbũ amplius manifeſtat. Nã Sua, mũdus eſt, nẽpe factura ipſius. Sui quoq; ſunt homines, vtpote etiam opera ipſius, & tanq; ad ipſius imaginem formati. Venit igitur in eos, ſiue ad eos tanquam homo: ſiquidem tanquam Deus, in mundo erat. Declaratur autem & alio modo: quod ex quo Chriſtus a Iudęis ſecundum carnem natus eſt, Sua, ſunt horum conuerſationes: Sui vero ipſi ſunt, tanquam ipſius cognati, eiuſdemq; gentis. Nam & ipſe dixit, Non ſum miſſus niſi ad oues perditas domus Iſrael. In ſua igitur venit, non ob propriam neceſſitatem: Deus enim nullius eget, ſed propter ſuorum ſalutem. Sui autem eum non receperũt, quum veniſſet vt eis beneficia pręſtaret, ſed more inſanientium ſaluatorem tanquam inimicum abiecerunt. *Matth. 15.*

Quotquot autem receperunt eum, dedit eis poteſtatem filios Dei fieri, credentibus in nomen eius.) Quotquot receperunt eum ſuſcipiendo doctrinam ipſius: dedit eis poteſtatem filios Dei fieri: non ſtatim fecit eos Dei filios, ne per ignauiam perdant gratiam: ſed dedit ipſis poteſtatem fieri quo diligentiores reddantur. Quid ergo, nonne omnes poteſtatem habent, vt filij Dei fiant? Non omnes, ſed hi tantum quibus datum eſt: ſolum autem datum eſt credentibus in ipſum. Ideo quoque maniſeſtans quibus dederit, ſubdit, Credentibus in nomen eius, hoc eſt, in ipſum. Itaq; ipſius quidẽ eſt dare poteſtatem: illorum vero, vti ea. Aliud eſt autem per baptiſmum aliquem a Deo adoptari, & aliud per euangelicorum præceptorum obſeruantiam filium Dei fieri: nam illud principium eſt, hoc autem finis: & illud ſane Dei donum eſt, hoc vero ſtudij facinus egregium.

Qui non ex ſanguinibus, neque ex uoluntate carnis, neque ex uoluntate uiri, ſed ex Deo nati ſunt.) Attenuat quidem humanam generationem tanquam naturalem, eam vero quæ ex Deo eſt extollit tanquam ſupernaturalẽ, vt cognita deiectione primæ, & exaltatione ſecundæ: intellecta quoque beneficij magnitudine: digne gratias agamus, & laboremus ne ipſum noſtra ignauia perdamus. Quũ aũt dixiſſet, Non ex ſanguini-

bus

buſ, ſubiecit manifeſtius, Neque ex voluntate carnis. Deinde hoc etiam amplius interpretatur addens, Neque ex voluntate viri. Sanguis enim & caro, vir eſt. Voluntatem vero, intelligit nunc coitus concupiſcentiam.

✝ *Et uerbum caro factum eſt✝.)* Vbi dixiſſet homines ex Deo natos eſſe, ait filium etiam Dei factum eſſe hominem. Nam hoc indicat quod ait, Verbũ caro factum eſt: vt qui illud admirabatur, magis etiam hoc miretur, vtpote excellentiori modo magis admirandum, quia & hoc illius cauſa eſt. Ad hoc ſiquidem Dei filius homo factus eſt, vt homines filij Dei fierent. Quum vero audieris, Verbum caro factum eſt, ne tranſmutationem diuinæ eſſentiæ intelligas. Ipſa etenim immutabilis eſt ac impatibilis, ſed quod verbum permanens quod erat, factum eſt quod non erat: ſiue manens Deus, factus eſt homo per carnis aſſumptionem, animatus videlicet. Tribus autem modis id quod iam eſt, fieri dicitur: Vno quidem modo natura eius quod eſt, in id qđ fit tranſmutatur: iuxta quem modum lac efficitur caſeus: & lutum efficit̃ teſta. Altero vero quando manente eius quod erat ſubſtantia immutata, aliud per accidens efficitur: iuxta quem modum æs efficitur ſtatua: & homo efficitur iuſtus vel iniuſtus, aliaque ſimilia. Tertio vero modo, quando ſalua ac immutata vnius ſubſtantia, alia quoque additur ſubſtantia: & hoc modo miles efficitur armatus. Primo ergo modo non eſt verbum factum caro: non enim natura mutata eſt. neque ſecundo: non enim per accidens caro facta eſt, ſed ipſa quoque ſubſtantia. Reſtat igitur vt quod dictum eſt, tertio modo intelligatur. Nam more militis, carne veſtitus bellum noſtrum deuicit. Dixit autem Factum eſt, vt blaſphemiam tolleret nugantium ac dicentium, quod caro imaginatum eſt verbum. Vſus enim hoc verbo, Factum eſt, confirmauit quod vere & non phantaſtice incarnatum eſt. Verum ne diuinæ ſubſtantiæ mutationem intelligas, dicit.

A parte totum.

Nota.

✝ ✝ *Non poterat aliter Dei erga nos dilectio ita manifeſtari, ſicut facta carnis mentione: & quod propter nos uſque ad id quod peius eſt ſeſe deiecerit: caro ſiquidem longe uilior eſt anima.*

Et habitauit in nobis.) Habitauit in noſtra carne, in ea quę nobis propinqua eſt, in ea quæ a nobis aſſumpta eſt. Quod ſi aliud eſt is qui habitat, & aliud habitatio: verbum ſecundum ſubſtantiam & naturam aliud manſit a carne. Nam ſecundum coniunctionem & vnionem, vnum eſt verbum ſuſcipiens, caroque ſuſcepta, ſeruatis etiã poſt vnionem, immutatis atque inconfuſis duabus ineffabiliter naturis.

Et uidimus gloriam eius.) Gloriam verbi, virtutem diuinitatis, quæ per carnem tanquam per velum illuxit: quę autem erat illa? Certe nunquam antea viſa variaque miracula: perlucida ac ſupernaturalis transformatio: & tempore paſſionis ſolis præter naturam obſcuratio, formidabilis veli ſciſſio, horribilis terræ motus, petrarum ſciſſiones, monumentorum apertiones, mortuorum ſuſcitationes: quodque omnium caput eſt, mirabilior quam dici aut cogita-

cogitari poteſt domini reſurrectio, & poſt hanc quæcunque glorioſa Apoſtoli deinceps conſpexerunt.

Gloriam tanquã unigeniti a patre.) Gloriam, non qualis eſt ſanctorum beatorum vel angelorum, ſed gloriam vere vnigeniti. Nam hic dictio ὡσ Tanq̃, idem ſignificat quod Vere. Vnigeniti autem a patre, ſiue, natura filij Dei. Vnigenitum enim a matre nominari, declarat hũc natura filium virginis; dici vero vnigenitum a patre, hunc natura Dei filium prædicat.

Plenum gratia & ueritate.) Confirmans amplius quod verbũ caro factum, nihil ob hoc diminutum ſit, ait: Plenum erat gratia diuina et veritate: gratia quidem in admirandis operibus; veritate autem in doctrina. Et præterea gratia, quia cuncta poterat; veritate vero, quia nihil in eo phantaſticum erat.

Iohannes teſtimonium perhibet de ipſo, & clamat.) Etſi ego inqt quibuſdam non ſatis fide dignus videor, Iohannes ante me teſtimonium de ipſius diuinitate perhibet; Iohannes inquam ille, cuius nomen magnũ ac celebre erat apud omnes Iudęos. Nec ſolum teſtificatur, verum etiã clamat, ſiue cum libertate vociferatur, ac metu omni ſepoſito prędicat. Audi vero quid teſtificetur & clamet.

Hic erat de quo dicebam: Poſt me uenturus eſt, qui ante me fuit.) Dixit enim hoc, aliaq; ſimilia Iudæis de Chriſto antequam ipſe appareret aut manifeſtaretur tanquam propheta, vt fama eius præoccuparentur: & quũ poſtmodum appareret, facilius teſtimonium de illo reciperetur. Siquidem Matthæus ſcribit eum dixiſſe: Qui poſt me venit, fortior me eſt, Matth. 3. cuius nõ ſum dignus calceamenta portare. Quid eſt autem, Poſt me venturus eſt qui ante me fuit? hoc eſt, poſt paululum ad vos venturus eſt, qui licet vt homo nondum apparuit, gloria tamen ac maieſtate me pręcedit: nam maxime glorificandus & exaltandus eſt. Quod aũt futurum eſt, more prophetię, quaſi iam factum ſit, dixit. Deinde ponit etiam cauſam huiuſmodi ſublimitatis.

Quia prior me erat.) Quia me tanq̃ Deus præcedebat.

Et de plenitudine eius nos omnes accepimus.) Quum ipſum dixiſſet plenũ gratia & veritate, ac fontem omnis boni perennem & inexhauſtum eſſe demonſtraſſet, ait: Nos etiam omnes diſcipuli de tali ipſius plenitudine per participationem accepimus.

Et gratiam pro gratia.) Nouum teſtamentum pro veteri. Quod autem de his loquatur, ex ſequentibus manifeſtum eſt: interim autem ſcito quod & hoc & illud Gratiam nominauit, quia vtrumq; gratis accipientibus datum eſt, Deo ipſis propria ſua miſericordia gratificante, non ob præcedentes illorum virtutes rependente. Quemadmodum autem dicuntur lex & lex, teſtamentum ac teſtamentum, multaq; alia nomina habent communia; ita quoq; gratia & gratia nominantur. Hęc autem ęquiuoca ſunt non ſynonyma: illa ſiquidem quæ veteris ſunt, rudẽ expreſſionẽ dumtaxat ſignificãt & imitationẽ, quę aũt noui, perfectionem: & illa ſane omnibus cõueniunt, hęc aũt ſolis viris: vł poti⁹ illa viris, iſta vero angelis. Differẽtiã cõſequẽter ipſorũ ab his

qui ea

qui ea adminiſtrauerunt oſtendit.

Quia lex per Moſen data eſt, gratia & ueritas per Ieſum Chriſtum fuit.)

Lex quidem, ſiue vetus teſtamentum per Moſen mediatorem data eſt, gratia vero ſiue nouum teſtamentum per Ieſum Chriſtum nullo altero mediante. Et Moſes quidem ſeruus erat: quodque a Deo accepit, hoc dedit: Chriſtus autem dominus erat, & ipſe tanquam Deus nouum condidit teſtamentum. Quantum eſt igitur Moſis a Chriſto diſcrimen, tantum ſane & horum. Superius certe Gratiam & gratiam dixit ob cauſam ibidem dictam: hic autem nouum dumtaxat teſtamẽtum Gratiam nominauit, vtpote verius gratiam. Nam ſolum ipſum peccatorum condonat remiſſionem, regenerationem, adoptionem, regnum cœlorum tribuit, ac bona quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcenderunt. Vbi vero dixiſſet Gratia, addidit, Et veritas, infallibilem ipſam eſſe atteſtans ac perfectam: illa ſiquidem

Hebr.7. gratia erat imperfecta. Lex enim, vt ait Apoſtolus, nihil ad perfectum adduxit: hęc autem perfecta, vtpote perfecte operans. Quanto ergo maiori gratia digni habiti ſumus, tanto ad maiorem obligamur virtutẽ, ne tanto beneficio indigne conuerſantes, dignum tanta ignauia ſupplicium ſuſtineamus.

Deum nemo uidit unquam: unigenitus filius qui eſt in ſinu patris, ipſe enarrauit.)

Qua conſequentia venerit ad hoc euangeliſta, aduerte. Poſtquam differentiam demonſtrauit legis & gratiæ, rationabilem etiam differentiæ cauſam addit: quod legem quidem attulit Moſes, homo qui Deum non vidit: etenim Deum nemo vidit vnquam, ideoque lex inferior eſt, vtpote ab homine delata. Gratiam vero ſiue euangelium vnigenitus filius qui verſatur in ſinu patris, ſemperq; Deum videt, nẽpe Deus ipſe, illud enarrauit, ordinauit, ac docuit: ideoq; potior eſt gratia, quippe a Deo facta, qui Deum intuetur, & ea quæ Dei ſunt cognoſcit.

Ieſa.6. Sed quomodo dixit, Deum nemo vidit vnquam? Nam & Ieſaias Deũ

Iezec.10. vidit ſedentem ſuper ſolium excelſum & eleuatum: Iezeciel autem vi-

Daniel.7. dit ipſum ſedentem ſuper Cherubim. Daniel pręterea ipſum vidit ſedentem antiquum dierum: & alij quoque ipſum viderunt. Sed id nõ veluti ſecundum naturam erat, ſed ſicut iuxta ſimilitudinem apparebat. Nam ſi ipſum iuxta ſuam naturam vidiſſent, nequaquã varijs modis vidiſſent: ſimplex enim & ſine figura eſt, & neq; ſedet, neq; ſtat, neq; ambulat: nam hęc corporum ſunt. Vnde & dicit: Ego viſiones mul

Oſee.12. tiplicaui, & in manu prophetarum aſſimulatus ſum: viſiones diuerſas ac ſimilitudinem ſignificans. Nominatur autem vnigenitus filius, q̧ ſolus patri natus ſit, ſoloque patre genitus. Pater quoq; ſolum eſt pater, non etiam filius alicuius, vt alij ſint patres: filius etiam ſolum natus eſt, non pater etiam alicuius, vt plures eſſent filij. Ad hęc quia vnico ac proprio modo natus eſt, qui nec dici, nec cogitari poteſt, non corporum more. Dicitur autem filius, quod eiuſdem ſit cum patre ſubſtãtiæ: nec ſolum hoc, ſed quia etiam ab eo eſt. Sinum vero dixit patris, non quod Deus ſinum habeat: nam ſinus corporum eſt: ſed per hoc q̃d dicit, Qui eſt in ſinu patris: propriũ & cõſubſtantiale filij ſignificauit.

Poteſt

Poteſt quoq; & alio modo dici,quod prioris dicti videlicet , Deum nemo vidit vnq̃,confirmatio eſt id quod ſequitur , Vnigenitus filius qui eſt in ſinu patris ipſe enerrauit, hoc eſt ipſe docuit quod Deum nemo vidit vnquam. Nam de hoc varijs locis Chriſtus loquutus eſt , ſicut in ſequentibus manifeſtum erit. Nulla itaque creatura Deum videt, non materialis tantum,ſed & immaterialis: ſiquidem ipſis quoque immaterialibus virtutibus inuiſibilis eſt Deus in ſua natura, licet prout ſibi conceditur Deum videant.

¶*Et hoc eſt teſtimonium Iohannis.*) Hoc inquam de quo nunc in progreſſu dicturus eſt.

Quando miſerunt Iudæi ab Ieroſolymis ſacerdotes & leuitas,ut interrogarent eum,Tu quis es?) Teſtimonium videlicet datum quando miſerunt Iudæi & cętera. Siquidem pontifices & ſacerdotes populi, quum circa Chriſti partum admiranda audiſſent:ſumpto pręterea de ſapientia ac prudentia illius experimento ,quando duodecim annorum factus immixtus eſt doctoribus,audiens illos & interrogans,veluti ſcripſit Lucas : obſtupeſcebant,inuidiaq; agitari cœperunt. Quum aũt & Iohannem poſtea multa ac mirabilia de ipſo ad ſuum baptiſma accedentibus dixiſſe audiſſent, intellexerunt enim quod talia de illo diceret, magis turbati ſunt:miſſisq; ab Ieroſolymis ſacerdotibus ac leuitis ſiue miniſtris interrogauerunt eum, Tu quis es? non tanquam id ignorantes:nã cunctis nota erãt quæ circa natiuitatem eius contigerant:quęq; in eius circuncisione ac nominis impoſitione, ita vt omnes dicerent, Quisnam puer hic erit? ſed præ malitia ignorantiam ſimulant. Nec dicunt, Quis es,ſed Tu quis es? ac ſi dicerent:Si maior te eſt quem tu prædicas, tu ergo quis es? erga quem magnopere affecti ſumus , & de quo magnificam habemus opinionem, quemque vehementer colimus. Putabant enim inſipienter, quod licet in cæteris vigilantius excubare videretur,attamen humanum quiddam tanquam homo ſentiret, ac gloriæ amore illectus,Chriſtum ſe eſſe reſponderet,& deinceps ipſius Ieſu fama extingueretur,ob quam omnes oriebantur anxietates . Nã & hac de cauſa nõ vulgares quoſuis miſerũt,ſed ſacerdotes & leuitas, idque ex Ieroſolymis vtpote præſtantiores atque aſtutiores cunctis, q ex alijs erant ciuitatibus.

Luc. 2.
Matth. 3.
Lu. 3.
Lu. 1.

Et confeſſus eſt,& non negauit.) Confeſſus eſt,veritatem ſcilicet:nã verax erat ac ſolidus.

Et confeſſus eſt dicens:Non ſum ego Chriſtus.) Virtutem eius confirmans,rurſum idem repetit. Neq; enim ſolum ambitionis omnino nihil paſſus eſt,aut dominicam non arripuit gloriam, ſed nec eam quæ a multis dabatur reſpexit.Et vide prudentiam. Non dixit quis eſſet qđ poſtmodum fecit,ſed ad mentem eorum accedens,& quid velint agnoſcens, recte id a principio abſtulit, quod ipſum ſperabant reſponſurũ. Dixit enim,Non ſum ego Chriſtus.

Et interrogauerunt eũ:Quid ergo,Elias es tu?Et dicit:Non ſum.) Iã conatu fruſtrati,ad aliud conuertunt,intentũq; ſuum adumbrare volẽtes dicunt: Quid ergo, Elias es tu? vt videantur ſimpliciter ac ſine malitia interro-

interrogare: Siquidem expectabant etiam venturum Eliam. Scriptum
Malach. 4. eſt enim apud Malachiam prophetam: Mittam vobis Eliam Theſbiten, qui conuertet cor patris ad filium. Rurſum ergo rogant, ne ſuſpecti habeantur.

Es tu ille propheta? Et reſpondit, Non.) Non dicunt, Es tu propheta: nā ſciebant eum eſſe prophetam: ſed es tu ille propheta, de quo ſcripſit Mo
Deut. 18. ſes? Scripſit enim eis dicens, Prophetā ſuſcitabit vobis dominus, ipſū vt me audietis. Ille autem erat Chriſtus.

Dixerunt ergo ei: Quis es, ut reſponſum demus his qui miſerunt nos? Quid dicis de te
Ieſa. 40. *ipſo? Ait: Ego uox clamantis in deſerto, Dirigite uiam domini, ſicut dixit Ieſaias propheta.)* Quum ad omnia patienter reſpondiſſet, nunc etiam dicit quis ſit. Ego inquit ſum illa vox de qua ſcriptum eſt, Vox clamātis in deſerto: Dirigite viam domini & cętera. Hoc autem verbum pulchre exponitur
Matth. 3. tertio iuxta Matthęum capite: quęre itaq; ibi expoſitionem ipſius.

Et qui miſſi fuerant, erant ex phariſæis.) Significauit etiam ipſorum ſectam, repreſentans obliquam eorum curioſitatem.

Et interrogauerunt eum, & dixerunt ei: Quid ergo baptizas, ſi tu nō es Chriſtus, neq; Elias, neque propheta?) Quum perficere nō potuiſſent quod intendebāt, accuſatione nitūtur hūc attrahere, vt vel timore cogeretur dicere, quod non erat. Rurſum autem magnam demonſtrat ęquitatem.

Reſpondit eis Iohannes dicens: Ego baptizo in aqua, medius autem ueſtrum ſtetit, quem uos non noſtis.) Eo enim tempore Chriſtus immixtus erat populo: nā quaſi vnus e vulgo veniebat ad baptiſmum, quod diuina reuelatione Iohanni innotuerat. Id autem quod addit, Quem vos non noſtis, de illius diuinitate dictum eſt.

Ipſe eſt qui poſt me uenturus eſt, qui ante me fuit.) De quo videlicet verbum iſtud dicebam. Eſt autem ſuperius declaratum.

Cuius ego non ſum dignus, ut ſoluam eius corrigiam calceamenti.) Sublimiter id quod eſt in Chriſto incomparabile hinc demonſtrat, dicens, Neq; inter poſtremos eius ſeruos numerari mereor, propter magnitudinē conſideratę in eo diuinitatis. Poſtremis namq; miniſtris aptari ſolent huiuſmodi miniſteria. Quære autem ad principium euangelij iuxta
Marc. 1. Marcum dicti illius expoſitionem quo dicitur, Et prædicabat dicens: Venit is qui me fortior eſt poſt me, cuius non ſum idoneus vt procūbens ſoluam corrigiam calceamentorum ipſius.

Hæc in Bethania facta ſunt trans Iordanem, ubi erat Iohannes baptizans.) Emendatiora exemplaria In Bethabara ſcribunt: nam Bethania nō ē ſita trans Iordanem aut in deſerto, ſed prope Ieroſolyma. Demōſtrat autem locum, oſtendens quod multis pręſentibus Iohannes ea quę de Chriſto erant prędicabat. Omnia vero quę interim acciderunt pretermittens: Puta quomodo baptizatus eſt, quomodo cœlitus accepit teſtimonium: ieiunium pretęrea quadraginta dierum in deſerto ac tentationes, tanquam ab alijs iam euangeliſtis narrata, refert deinceps quę poſt deſcenſum eius a deſerto contigerunt, & ab illis relicta ſunt.

¶ *Poſtero die uidit Iohannes Ieſum uenientem ad ſe.)* In craſtino poſt deſcenſum eius a deſerto ſcilicet: adhuc enim circa Iordanem permanebat Iohannes.

hannes. Quare autem venit ad ipſum? Quia ſuſpicabantur quidam veniſſe tanquam peccatorem ad baptiſmum in pœnitentiam more aliorum. Venit ergo nunc ad Iohannem, vt occaſionem illi daret corrigendi perfectiori teſtimonio huiuſmodi ſuſpitionem.

Et ait: Ecce agnus Dei.) Agnum ipſum appellauit, ad memoriam eis adducens vmbras veteris teſtamenti, ac Ieſaiæ prophetiam: tanq̃ diceret, Ecce agnus in lege figuratus, & ab Ieſaia annuntiatus. Deinde addit etiam id quod præcipuum eſt eius, puta quod a Deo miſſus ſit ad immolandum pro ſalute hominum. Vel Dei, hoc eſt diuinus, propter ſuam diuinitatem. Exod. 12. Ieſai. 16.

Qui tollit peccatũ mundi.) Agnus ſiquidem qui in lege ſacrificabatur, vnius Iſraelitici populi auferebat peccatum tanquam figura, ſignum & vmbra veritatis. Agnus autẽ Dei immolatus, totius mundi aufert peccatum, & tanquam veritas, eos qui in mundo ſunt purificat. Ille ſiquidem irrationalis erat, hic vero rationalis: nec ſolũ hoc, verum etiam diuinus. Peccata autem non tantum animæ dicit maculas, a quibus liberi ſunt, qui eius ſeruant præcepta: verum etiã corporeas infirmitates, a quibus ægrotantes liberat. Dicens autem, Qui tollit peccatum mundi, ſoluit prædictam ſuſpitionem. Nam qui aliorum aufert peccata manifeſtum eſt, quod ipſe non habeat peccata: qui autem peccatis ñõ eſt obnoxius, alia omnino cauſa venit ad baptiſmũ, quã ipſe Baptiſta paulo poſt referet. Rurſum alibi dicit, Ante me fuit: &, Prior me erat: ſeipſum intrepide tanquam ſeruum deijciens, illum autem quaſi dominum incomparabiliter extollens. Supra eodem.

Et ego neſciebam eum.) Ne putarent quod illum iam olim cognoſcens talia de eo ferret teſtimonia, gratiam illi præſtans tanquam cognato, ait: Ego ignorabam eum priuſquam ad Iordanem veniret, vtpote ſemper in deſerto verſatus. Atqui quum adhuc in matris eſſet vtero, cognouit eum, & præ gaudio exultauit, quemadmodum ſcripſit Lucas. Verum id non fuit naturaliter, ſed ſupernaturaliter: tunc eum cognouit, & quo modo nullus omnino hominũ cognouit. Nunc autẽ triplici cognitione cognouit: puta per viſum, per auditum, perq; propheticam notitiam, quarum nulla Chriſtum cognoſcebat, priuſquam ad Iordanem veniret, deinde autem triplici hoc modo cognouit eum. Siquidem prophetice ei reuelata ſunt quæ de ipſo erant: ideo & dixit: Qui poſt me venturus eſt, ante me fuit. Vidit quoq; eũ: illũ nãq; phibebat dicens: Ego a te debeo baptizari, & tu venis ad me? Audiuit preterea vocem de illo dicentem: Hic eſt filius meus dilectus in quo mihi complacitum eſt, ſicut alij euangeliſtæ docuerunt. Lu. 1. Matth. 3.

Sed ut manifeſtaretur Iſraeli, propter hoc ueni ego in aqua baptiżans.) Ecce dixit etiam cauſam, ob quam venit & ipſe vt baptizaret, & Chriſtus vt baptizaretur: Vna ſiquidem eademq; fuit & huius cauſa & illius: videlicet vt manifeſtaretur Chriſtus Iſraelitis. Nam a Deo miſſus fuerat Iohannes ad Iordanem, vt baptiſma pœnitentiæ prædicaret, quo propter baptiſma multi concurrerent, & adſtans Chriſtus in medio multorum, vtpote baptizandus, teſtimonium acciperet, inferne quidẽ

a Iohanne,ſuperne vero a patre & ſpiritu ſancto: atq; hinc ipſos attrahens, myſteria docere,ac mirabilia operari inciperet: neque enim ita concurriſſent omnes, neque ita teſtimonium audiuiſſent, niſi hoc factum fuiſſet.

Et teſtimonium perhibuit Iohannes dicens, Vidi ſpiritum deſcendentem tanquam columbam de cœlo, & manſit ſuper eum. Et ego neſciebam eum, ſed qui miſit me ad baptizandum in aqua, ille mihi dixit: Super quem uideris ſpiritum deſcendentem, & manentem ſuper eum, hic eſt qui baptizat in ſpiritu ſancto.) Rurſum ait, Neſciebam eum, vt proprium teſtimonium ab omni ſuſpitione remoueret. Verum quando dixit ei Deus, Super quē videris ſpiritū deſcendētem & cætera? Quando quæ de Chriſto erant ipſi reuelauit, illo nondum manifeſtato: tunc ſiquidem & hæc, & alia dixit. Poſtea vero ipſum quoque demonſtrauit ad baptiſmum accedentem. Pręſens itaque euangeliſta ea, vt dictū eſt prætermiſit, quæ circa domini baptiſma ab alijs euangeliſtis conſcripta ſunt. Matthæus vero hæc cęteris latius enarrauit; lege ergo illa ad perfectiorem habendam cognitionem.

Et ego uidi.) Spiritū videlicet deſcendentē, & manentē ſup eū.

Et teſtimonium perhibui, quod hic ſit filius Dei.) Et vbi hoc perhibuit teſtimonium? neq; enim vſquam ſcriptum eſt. Omnino ſane hoc teſtificatus eſt: relictū eſt aūt ab euangeliſtis, quemadmodū & alia multa.

Poſtero die iterum ſtabat Iohannes & ex diſcipulis eius duo: & intuitus Ieſum ambulantem ait: Ecce agnus Dei.) Non vulgari modo neque caſu hęc de ipſo loquitur: ſed quia nondum Iudæorum inſenſibilitatem attigerat: nemo enim quicquam de ipſo interrogauerat, rurſum hæc de ipſo dicere cogitur, mentemq; eorum iteratis vocibus expergefacere quaſi dormientem. Et quemadmodum ſponſus nihil interim ſponſæ loquitur, nec eā per ſeipſum accipit, ſed dux ſponſæ omnia differit, eamque illi tradit: vbi vero hanc ipſe acceperit, ita eam immutat, vt illa priorum omniū obliuiſcatur. Ita & nunc Chriſtus adhuc tacet, Iohannes vero cuncta operatur, ideo etiam amicus ſponſi vocatus eſt, tanquā qui nuptijs præeſt, omniaque adminiſtrat quæ ad ſponſum pertinent. Vbi vero accepit deſponſatam ſibi eccleſiam, ita eam ſibi copulauit, vt illa continuo omnium obliuiſceretur. Et ſicut ſponſa nequaquam ad ſponſum accedit, ſed hic ad illam, etiam ſi fuerit ipſe regis filius, illa vero omniū abiectiſſima. Ita & hic accidit: iſte quum tantus eſſet, ad eam quæ deſpectiſſima erat acceſſit, & coniunctus non permiſit vt hic deinceps remaneret, ſed ſuſceptā in paternā deduxit domū, hoc ē in cœlum.

Nota.

Et audierunt eum duo diſcipuli loquentem, ac ſequuti ſunt Ieſum.) Inter multos auditores hi ſoli audiſſe dicuntur, auribus videlicet animæ, quum alij vtique audiſſent auribus corporis. Ex diſcipulis namque Iohannis ſoli hi duo tunc animo pręſentes erant, quum tamen alij multi adſtarēt. Sequuti ſunt autem eum, cupientes eius habere notitiam.

Conuerſus Ieſus quum uidiſſet ipſos ſequentes, ait illis, Quid quæritis?) Non tanq; ignorans, qui hominum penetrat cogitationes, ſed vt interrogando familiares ſibi redderet, ac fiduciam daret. Veriſimile eſt enim quod erubeſcebant, & quaſi ignoti formidabant.

At illi

At illi dixerunt ei: Rabbi, quod dicitur, ſi quis interpretetur, Magiſter, ubi habitas?) Quum nondum ab eo quicquam audiſſent, magiſtrum ſiue pręceptorem eum appellant: atq; hinc cauſam cur ſequerentur manifeſtant, videlicet vt quę forent vtilia audirent, vtque ſeſe in diſcipulos ingererent. Dicunt autem, Vbi habitas? volentes diutius & in quiete cum eo conuerſari.

Dicit eis, Venite & uidete.) Non dat habitationis ſigna, volens vt illi ſequerentur, quo maiorem haberent fiduciam.

Venerunt & uiderunt ubi maneret, & apud eum manſerunt die illo. Hora autē erat ferme decima.) Horam ſignificat, & in his innuens diſcipulatus deſiderium, & in illo humanitatem, quod neq; propter tempus auerſi ſūt, quum iam ſol ad occaſum declinaret: neq; tempus, aut aliud quippiā cauſati ſunt. Quod ſi alibi dicit ſe non habere vbi caput ſuum reclinaret, non hoc ſimpliciter de domo dicit, ſed de propria domo: neq; enim propriam habebat, ſed alienis vtebatur. Dicit itaque euangeliſta manſiſſe ipſos apud eum die illo: quod autem inſtructi ſint, tanquam manifeſtum reliquit intelligendum. Tantum enim vna nocte profecerūt, vt ad aliorum venationem ſequenti die procederent. Oportet igitˉ & nos ob nullū tergiuerſari tempus ab audiendis his quę diuina ſunt, ſed omnia his poſteriora ducere. Alia ſiquidem mundana vniuerſa tēpus habent: ad hæc vero omne tempus eſto conueniens.

Andreas frater Simonis Petri erat unus e duobus qui audierant a Iohanne, & ſequuti fuerant eum.) Alterius ſiluit vocabulum, ſiue quia inſignis non erat vel cognitus: ſiue ipſe qui hæc ſcribit erat, vt quidam dicunt.

Reperit hic prior fratrem ſuum Simonem, & ait illi, Inuenimus Meſſiam†, quod eſt ſi interpreteris, Chriſtus.) Sermo eſt admodum lætantis: Inuenimus quem quærebamus, quem vēturum ſperabamus, quem ſcripturæ annuntiauerunt: nam ab his hunc eſſe cognouit, a quibus ad ſacra introductus eſt. Conſidera vero, quod hi etiam quum piſcatores eſſent ſcripturis animum aduertebant: nos autē qui de eis colloquimur, in eisq; verſamur, nequaquam tamen adeo animum attendimus. †

† *Mediatorem uidelicet, genus a Deo ac hominibus ducentem.* †

Et duxit eum ad Ieſum.) Poſtquam videlicet dixerat quæ ab eo audierat. Siquidem hoc germanæ fraternitatis eſt, hoc ſyncere amicitiæ, vt boni participē aſſumat & fratrem. Fortaſſis autem nō retulit quę ab eo myſteria audierat, ſed tantum vbi dixiſſet, Inuenimus Meſſiam, duxit eum ad Ieſum, id ſolum ſtudens, vt ipſum duceret, Chriſtoq; traderet, ſciens quod ille doceret eum vniuerſa.

Intuitus aūt illū Ieſus dixit, Tu es Simon filius Iona. Tu uocaberis Cephas†, quod eſt, ſi quis interpretetur, Petrus.) Quæ diuinitatis ſunt deinceps a vaticinio aperire incipit. Siquidem non minus alliciūt homines prophetiæ aut futurorum annuntiatio, q̄ ſigna. Præterea minus etiam patent inuidiæ: nam ſigna calumniabantur inſipientes. In Beelzebul, inquiunt, eijcit dæmonia. De ꝓphetijs vero nihil tale dixiſſe leguntˉ. Et circa Simonem quidem & Nathanael hoc vſus eſt modo. De Andrea autem & Philippo nihil vaticinatus eſt. Siquidem Andreas Iohannis teſtimonio at-

† Münſterus dicit le gēdū eſſe כיפא *Chepha, qđ ſonat petrā, & dictionē eſſe Chaldaicam.*

 nio at-

nio attractus eſt: Philippus vero videns illos qui ipſum ſequebantur, ad fidem & ipſe adductus eſt. De Petro quidem prophetauit cui⁹ eſſet filius, & quo vocandus eſſet nomine. Quære præterea ad perfectiorem intelligentiam tertio iuxta Matthęum capite dicti illius enarrationē, Ambulans Ieſus circa mare Galilææ vidit duos fratres Simonē q vocatur Petrus, & Andream fratrē eius, mittentes rete in mare. Ad hęc octauo iuxta Marcum capite verbi illius interpretationem, Et impoſuit Simoni nomen Petrus. Sed & loci illius explanationē decimo capite euangelij ſecundum Lucam, Piſcatores autem deſcenderant ex illis, & abluebant retia. Omnia enim conferunt ad ea quæ hic ponunť. Hunc itaq; nominauit Petrum: ſicut Iacobum & Iohannem filios tonitrui: oſtendens ſe eum eſſe qui in veteri quoque teſtamento nomina adaptauerat, Abram vocans Abraham, Saram † vero Sarram, & Iaacob Iſrael. Nam quibuſdam ab ortu nomina imponebat, quibuſdam aut tem poſtmodum. Quorum enim virtus a primo, quod aiunt, capillo fulgebit, his ab initio nomē imponit: quorū aūt poſtea, his etiā poſtea.

Math. 4. Marc. 3. Lu. 5.

Iuxta. 70. tranſlationem quæ prius Sara dicebatur, poſtea dicta eſt Sarra literæ uidelicet adiectione, ſicut etiam factum eſt in nomine mariti. In Hebraica autem & Chaldaica litera, Abraham quidem dictus eſt literæ additione, Sara uero quæ prius Sarai, literæ ״ *iod ademptione.*

Poſtero die uoluit Ieſus exire, & reperit Philippum, ac dicit illi: Sequere me. Erat autē Philippus a Bethſaida ciuitate Andreæ & Petri.) Poſtero ſane die voluit exire, at nō poſtero die reperit Philippum, ſed poſtmodum poſtquam Petrum & Andream, Iacobum ac Iohannem attraxerat, quemadmodū ab alijs euangeliſtis licet colligere. Sed quam ob rem nō meminit quomodo eos attraxerit ambulans circa mare Galilææ? Quia Matthæus & Marcus hoc tradiderunt, ſed quia illi prętermiſerant quę circa Philippum acciderant, hæc nunc iſte manifeſtat. Ait autē illi Ieſus, Sequere me. Sciens quidem & hunc iam animo ſequutum, quum de eo audiſſet ab his qui ſequebantur, ſed reuerentia detineri, ſoluit eum metu. Dicit aūt euangeliſta qua ſit Philippus ciuitate oriundus, puta a Bethſaida vili ac ignobili: vt ſcias quod ignobilia mundi elegerit Deus.

Math. 4. Marci. 1. 1. Corin. 1.

Reperit Philippus Nathanael.) Poſtq̄ videlicet Chriſtū ſequut⁹ erat.

Et ait illi, Quem ſcripſit Moſes in lege & prophetæ, inuenimus.) Sumpto de ipſo experimento, ſtatim pręedicator efficitur: ſciensq; Nathanael in legis ac prophetarum ſcripturis diligentiſſimum: ſiquidē erat in eis maxime verſatus, quemadmodum & ipſe Chriſtus atteſtatur, & res ipſa demonſtrauit: ad Moſen ac prophetas eum remittit, confirmans inde ſuum de Chriſto teſtimonium eſſe fide dignum.

Ieſum filium Ioſeph.) Adhuc enim filius eius eſſe putabatur.

A Nazaret.) A Nazaret ideo dicebať, q; ibi nutritus eſſet.

Et dixit ei Nathanael: A Nazaret poteſt aliquid boni eſſe?) Quum prophetā audiret dicentē, Et tu Bethlehem terra Iuda nequaq; minima es inter principatus Iuda: ex te enim exibit dux, qui regat populū meū Iſrael, e Bethlehem Chriſtum expectabat: nunc aūt audiens eum Nazarenum eſſe, turbatus eſt & admirabatur, non inueniens Philippi verbū conuenire prophetiæ, ideoq; opinatus hunc circa locū eſſe lapſum, benignā fingit obiectionē, innuens non ita ipſum inuentū eſſe, ſed eū eſſe

Mich. 5.

a Naza-

a Nazaret, plane quodammodo per modum interrogationis repellit, ſuam oſtendens circa ſcripturas diligentiam,& infallibilitatem figurarum. Eſt autem ſimile ac ſi diceret, Vtrum fieri poteſt,vt a Nazaret adeo exigua & abiecta ſit quippiam boni? Nam Galilæa a Iudęis male audiebat: porro Nazaret Galilææ ciuitas erat. Dicebat autem hoc certiſſimus ꝙ non a Nazaret, ſed a Bethlehem expectaretur Chriſtus.

Dicit ei Philippus, Veni & uide.) Modum quo hoc dixerat ignorãs, putansꝗ illum ſimpliciter ciuitati Nazaret detrahere,ducit ipſum ad Chriſtum tanquam ſtatim crediturum,ſi modo doctrinam ac conuerſationem eius guſtaſſet.

Vidit Ieſus Nathanael uenientem ad ſe,& dicit de eo,Ecce uere Iſraelita.) Laudauit ipſum quaſi intelligẽtem quę legerat:id enim eſt vere Iſraelitæ. Nam pontifices & ſcribæ quiꝗ illos contingebant,nõ attendẽtes ea quæ legebant,falſo nomine Iſraelitæ dicebantur.

In quo dolus non eſt.) Dolum vocat,veritatis contectionem vel obſcurationem a malitia.

Dicit ei Nathanael,Vnde me noſti?) Non eſt laudibus inflatus,ſed rogat vnde eum talem eſſe cognoſceret qualem dicebat.

Reſpondit Ieſus,& dixit ei: Priuſquam te Philippus uocaret,quum eſſes ſub ficu uidebam te.) Ille quidem tanquam hominem adhuc rogabat, ipſe vero quaſi Deus illi reſpondet:nam ſe vidiſſe dicit quod nullus vidit. Priuſquam autem occurriſſet ei Philippus,fuerat ſub ficu,nullo præſente aut ipſum vidẽte. Dedit itaꝗ ſignum quod cognoſceret ac videret quę hominibus viſa nõ forent: ideoꝗ & tempus dixit & locum ac arborẽ. Simul etiam indicauit ſe omnino audiſſe quę dixiſſet, Vtrum a Nazaret poſſet quippiã eſſe boni: & ex hoc magis intellexit ipſum eſſe Chriſtum. Cogitabat enim quod aliter non eum laudaſſet,ſed potius reppuliſſet. Cæterum & a prophetia,& a laude ipſum eſſe credidit. Prophetia vero non de futuris tantum eſt, verum etiam de præteritis: ſicut Moſes de mundi conſtitutione:& de pręſentibus,vt quum dixit Chriſtus quę ſint in corde hominum. Geneſ.1.

Reſpondit Nathanael,& ait illi: Rabbi tu es filius Dei,tu es rex Iſrael.) Vides animam præ nimia lætitia exultantem,hisꝗ verbis ipſum amplectentem: Tu inquit,ille ipſe es qui expectabatur. Sed quare Petrus ꝗ poſt tanta miracula tantamꝗ doctrinam confeſſus eſt ipſum eſſe Dei filium,beatus dictꝰ eſt: Nathanael vero qui & ante miracula, & ante doctrinam hoc ipſum fecit,non eſt dictꝰ beatus? Quia licet hoc ipſum loquutus eſt,non tamen eadem mente. Nam Petrus eum natura Dei filium eſſe confeſſus eſt: Nathanael vero,Dei filium adoptione: & ille ꝗdem proprie Deum,hic autem per gratiam, quod manifeſtum eſt ex eo quod ſubditur, Tu es rex Iſrael. Qui enim natura Dei filius eſt, non Iſraelitarum ſolum,ſed & omnium rex eſt. Neque hinc ſolũ manifeſtũ eſt.verum etiam ab his quæ reſpondit Chriſtus, ad perfectiorem confeſſionẽ hũc inducens ac docens,ne ſibi quaſi puro homini auſcultaret.

Reſpondit Ieſus & dixit ei: Quia dixi tibi,Videbam te ſub ficu,credis? maiora his uidebis.) Vt perfectius credas. Nam quum parua adhuc audiſſet, pa-

rum credebat.

Et dixit ei: Amen amen dico uobis: poſthac uidebitis cœlum apertum, & angelos Dei + *aſcendentes & deſcendentes*+ *ſuper filiũ hominis.)* Siquidem tanq̃ ſup legitimum Dei filium aſcendebant & deſcendebant angeli Dei ad eum, miniſtrantes illi: hoc quidem circa tempus paſſionis, illud autem tempore reſurrectionis & aſſumptionis. Cui autem in modum ſeruorum miniſtrant angeli, hic non ſimpliciter homo eſt, ſed & Deus ac dominus. Amen amen dico vobis fidelibus, Poſthac videbitis, poſt ingenuam veramque fidem. Hęc autem ſunt maiora illa de quibus dixerat, Maiora his videbis. Viſionem vero intellige etiam cognitionem. Hęc enim omnes diſcipuli cognouerunt: hi quidem videntes, illi autem ab his qui viderant audientes. Quod ergo in alijs, hoc etiam nunc facit. Siquidem duo vaticinia protulit: vnum certum dicens, Priuſquam te Philippus vocaret, quum eſſes ſub ficu, videbam te: aliud vero ambiguum, puta quod viſuri eſſent cœlos apertos & cæt. & a certo confirmat ambiguum. Ideo etiam Nathanael tacuit, Chriſtus vero ſubſtitit, ac ſiluit, expectans verbum eius, ſinens vt dicta apud ſe reuolueret. Vbi enim ſemen in terram bonam ſeminaſſet, reliquit; vt per ocium poſtmodum naſceretur.

+ + *Primũ dixit Aſcendẽtes, ſignificãs q̃ uſq; tũc cũ eo præſentes fuerãt, eiq; miniſtrauerãt.*

CAPVT PRIMVM DE NVPTIIS IN CANA.

Cap.ii. ET *die tertio nuptiæ factæ ſunt in Cana Galilææ.)* Tertio poſt Chriſti a deſerto deſcenſum.

Et erat mater Ieſu ibi.) Vocata tanquam familiaris ab his qui nuptias celebrabant.

Vocatus eſt autem & Ieſus ac diſcipuli eius ad nuptias.) Et ipſi quaſi familiares. Acceſſit autem Saluator non habito reſpectu ad ſuam dignitatẽ, ſed ad hominum vtilitatem. Siquidem qui nuptias condiderat, venit vt eas honoraret, ſuaque præſentia ſanctificaret: & quũ ſerui formam aſſumpſiſſet, non dedignatur ſeruorum intereſſe nuptijs, licet qui eũ vocauerant non haberent congruentem de eo opinionem. Simpliciter enim tanquam notum, vnumq; e pluribus illum vocauerant.

Et deficiente uino dicit mater Ieſu ad eum, Vinum non habent.) Quum carerent vino, hoc eſt quum opus eſſet vino, ſiue quum iam vinum defeciſſet. (Nam habet Græca litera ὑστερήσαντος οἴνου) Neq; enim ad id vſq; temporis vllum fecerat miraculum. Quũ ergo cognouiſſet mater quæ circa ipſum erant, quodque Iohannes propter eum venerat, ac de illius diuinitate teſtimonium tulerat, & quod cœlitus de eo teſtimonium acceperat. Simul etiam vidẽs quod diſcipulos acceperat: intellexit quod reuelari ex eo tpe inciperet. Sũpta igitur fiducia deprecata eſt eum ꝓ deficientis vini miraculo: & his qui vocauerant gratiam volens rependere, & ſuam gloriam volens per filij potentiam demonſtrare. Ideoque eam corripit, non quaſi vilipendens, ſed corrigens tanquam intempeſtiue precantem. Nam quod eam plurimum honoraret, & ex alijs multis manifeſtum eſt, & ex eo quod ipſi⁹ compleuit exhortationem.

Corri-

Corripuit itaque eam docens, nondum talia eſſe quærenda, q̃q̃ miracula verbo poſſet operari. Obediuit autem, eam tanq̃ matrem honorãs.

Dicit ei Ieſus: Quid mihi & tibi eſt mulier?) Quid ad nos attinet id ꝑ quo deprecaris? quid ita nos vrget? Poteſt præterea & alio modo intelligi. Quid mihi tecum commune eſt? ego ſiquidem vtpote Deus noui quæ tempora edendis miraculis ſint congrua: tu vero illa ignoras quaſi homo. Non dixit autem mater, ſed mulier tanq̃ Deus.

Nondum uenit hora mea.) Nondum adeſt tempus meum ad edendum quod quęris miraculum: tunc autem aderit, quum hi quibus opus eſt miraculo, cognouerint quod talia poſſim operari, & ipſi me fuerint deprecati. Nunc autem matre adhortante non ſolum intempeſtiuum eſſet, verum etiam ſuſpectum, & quærulosis facillime pateret calũniæ. Hæc autem, Nondum venit hora mea: Non potuerunt eum apprehendere, quia nondum venerat hora eius: Nullus iniecit in eum manus, quia nondum venerat hora eius: Pater venit hora, aliaque ſimilia, non oſtendũt quod neceſſarijs temporum horarumq; obſeruationibus ſubiaceat: nam quo id pacto fieret, quum horũ effector ſit? ſed hæc de contingentibus opportunitatibus dicta ſunt: demonſtrantia, quod omnia ratione ac ordine fieri oporteat. Quum ergo dixiſſet, Nondũ venit hora mea, miraculum tamen operatus eſt: & matrem vt dictum eſt honorans, & oſtendens, quod temporibus non ſeruiat aut ſubiaceat, ſed eis dominetur. Infra .7.8.et .17.

Dicit mater eius miniſtris, Quicquid dixerit uobis facite.) Quum verbi ſcopũ ac rõem intelligeret: quodq; non impotentiæ excuſatio erat, ſed ne videretur ſeſe miraculis ingerere, & ſpectaculo exponere, matris autem exhortationem non deſpiceret: menſæ miniſtros admonet vt ſibi adſint, & ipſi quoq; alio modo cum ea deprecentur.

Erant autem ibi lapideæ hydriæ ſex poſitæ ſecundum purificationem Iudæorum, capiẽtes ſingulæ metretas binas uel ternas.) Hydrię vaſa ſunt aquæ: Metretæ vero menſuræ. Erant autem poſitę ſecundum purificationem Iudæorũ: id eſt paratæ ad eorum purificationem, vt ſi qui forte immundi redderentur, non longe eundum eſſet ad fontes.

Dicit eis Ieſus, Implete hydrias aqua. Et impleuerunt eas uſque ad ſummum.) Menſæ miniſtros, facit etiam miniſtros miraculi, vt ipſi teſtes rei eſſent. Non iuſſit autem vt vaſa vinaria implerentur, ſed aquales ſiue hydriæ, ne qui ſuſpicarentur quod relictis fecibus mixtio aquæ facta eſſet. Quare autem non ipſemet ſolo verbo etiam hydrias impleuit, ſed miniſtris hoc imperauit? Ne phantaſma eſſe videretur: ſed ſi qs miraculum calumniaretur, vt qui aquam hauſerant, ſilentium illis imponerent.

Et ait illis: Haurite nunc & ferte architriclino. Et tulerunt. Vt autem guſtauit architriclinus aquam factam uinũ, et non ſciebat unde eſſet, miniſtri autem ſciebant qui hauſerant aquam: uocat ſponſum architriclinus & dicit ei, Omnis homo primum ponit bonũ uinum, quũq; inebriati fuerint, tunc id quod deterius eſt, tu ſeruaſti bonũ uinũ uſq; modo.) Architriclinum dicit cõuiuij pręfectum, qui cõuiuium ꝓcurat. Triclinia enĩ

vocaban-

vocabantur aulæ conuiuiorum. Non ergo ſimpliciter aquam conuertit in vinum, ſed in bonum vinum, ſicut architriclinus ipſe teſtatus ē. Nam huiuſmodi admiranda Chriſti opera longe erant naturalibus præſtantiora. Quod igitur aqua verſa ſit in vinum, miniſtri teſtes fuerunt: quod autem in bonum etiam vinum, architriclinus ac ſponſus: vt deinceps miraculum latere non poſſet, quod teſtimonijs adeo manifeſtis probaretur. Veriſimile eſt autem & ſponſum dixiſſe, Quid nam eſt hoc? verumtamen id prętermiſit euangeliſta vtpote non neceſſariū. Vtinam autem & ego qui frigidus ſum, laxus & effuſus, nihil in hec ab aqua differens, in calorem conuerterer ſpiritualem, virtutis conſtrictionem, ac morum firmitatem, vt & alios lętificare poſſem.

Hoc fecit initium ſignorum Ieſus in Cana Galilææ.) Non ſolum ſcripto prodidit miraculum, ſed etiam docuit principium hoc fuiſſe ſignorum. Nam quia id ſcitu dignum erat, & ab alijs pręteritum, ſcripſit illud, vtpote ad hoc vtile, ne fides adhibeatur his quę dicuntur pueri Chriſti miracula: hoc enim fuit initium ſignorum: illa vero ſunt opus viri qui a veritate aberrauit. Nam ſi puer mirabilia operatus fuiſſet, id ſtatim omnibus innotuiſſet, neq; Iſraelitis fuiſſet opus Iohanne vt eum ma-
Supra. 1. niſeſtaret. Siquidem Iohannes ipſe dixit, Vt manifeſtaretur Iſraeli, propter hoc veni ego in aqua baptizans. Merito ergo expectauit decētem viros ętatē, ne phantaſmata eſſe putarent ea quę fierent. Nam ſi plurimi id ſuſpicabantur quum in legitima ac perfecta ætate mirabilia operaretur, multo magis in imperfecta, & priuſquam tempus conueniens aduenìſſet, quum inuidia tabeſcerent, in Saluatorem inſurrexiſſent: & ita non ſolum increduli fuiſſent diſpenſationi incarnatiōis, ſed etiam euangelium impediſſent. Quære etiam tertio iuxta Mat-
Matth. 3. thæum capite, quam ob cauſam poſt trigeſimum annum venerit Chriſtus ad baptiſma, vbi dicitur, In diebus illis venit Iohannes Baptiſta prędicans in deſerto Iudææ, & cauſas inuenies aptiſſimas, ac rationi maxime conſonas.

Et manifeſtauit gloriam ſuam.) Potentiam & virtutem ſuam, magnitudinem diuinitatis ſuę. Verum quomodo aut quo pacto hoc fuit, quum pauci ad id quod factum erat aduertiſſent, ſoli videlicet miniſtri & architriclinus ac ſponſus cum diſcipulis eius? Quod in ſe erat, manifeſtauit eam per huiuſmodi miraculum: quanquam enim pauci tunc aduertebant: poſtea tamen diuulgatum eſt miraculum, multosq; attraxit. Quod autem die illo nullus aliorum crediderit, ex ſequentib⁹ manifeſtum eſt, Nam ſubiunxit:

Et crediderunt in eum diſcipuli eius.) Qui etiam antea ipſum admirabantur. Vides quod tunc oporteat fieri ſigna, quum futurum eſt, vt ſpectatores beneuoli ſint & animum aduertant.

Poſt hæc deſcendit Capernaum ipſe & mater ſua & fratres ſui, manſeruntque in ea non multis diebus.) Deſcendit Capernaum, vt quieſcere faceret ibi matrem. Fratres ſui autem, lege, non natura, filij videlicet Ioſeph, qui lege & non natura pater illius erat.

CAPVT

CAPVT SECVNDVM DE EIECTIS E TEMPLO.

*ET prope erat paſcha Iudæorum, aſcenditque Ieſus Ieroſolyma, & repperit in templo uẽ-
dentes boues & oues ac columbas, & numularios ſedentes. Quumque feciſſet flagellum
e funiculis, eiecit omnes de templo, oues ſimul ac boues, & numulariorum effudit æs, mẽſasq;
ſubuertit.)* Similia quoq; ſcripſit Matthæus in fine quadrageſimi
quinti capitis: & illorum lege enarrationem, plurimum ad hæc confe-
rentem. κερματισαὶ autem proprie dicuntur permutatores, quos Mat- Matth. 21.
thæus κολλυβιστᾶς nominauit, hoc eſt numularios. Et ſicut κόλλυβος
obolus eſt, qui pro ꝑmutatione monetæ daẽ. i. (vt vulgo diciẽ) cambiũ:
ſic & κέρμα congeries eſt obolorũ, aut minutorũ numorũ quibus fit ꝑ-
mutatio. Præterea φραγέλλιον genus eſt flagelli: erat aũt cõtextum:
nam & eorum qui eiecti ſunt, conuerſatio contexta erat abſurdis ver-
bis ac operibus: & rurſum eijcientis conuerſatio contexta erat ex ſu-
pernaturalibus verbis ac operibus, ſiue rebus diuinis & humanis.
Opus itaque operatus eſt multa plenum autoritate. Nam quia ſabba-
tho curaturus erat, multaq; ſimilia facturus, quæ Iudęis legis tranſ-
greſſio videbantur: ne hæc tanquam Deo contrarius facere videretur,
hinc primum huiuſmodi aufert ſuſpicionem. Qui enim tãtum zelum
erga domum Dei demonſtrauit, tantaq; vehementia ac indignatione
propter hanc vſus eſt, vt nulli omnino parceret, ſed ſeipſum in pericu-
lum conijceret, & tum caupones illos, tum Iudæos id ipſis permittẽ-
tes in ſe exacuit, omnia ſuſtinere paratus pro honore templi, nequaq̃
poſſet templi domino eſſe contrarius.

*Et his qui uendebãt columbas dixit: Auferte iſta hinc, & ne faciatis domum patris mei
domum negotiationis.)* Non factis ſolum, ſed & verbis oſtendit Deo ſe
nõ eſſe contrariũ. Sed ipſe quidem Deum natura patrem ſuũ vocauit:
Iudęi aũt adoptione patrẽ ipſum nominaſſe putantes, nõ ſunt hoc ver-
bo turbati. Sed neq; his quæ fecit exaſperati ſunt: ſiquidem arguebat
illos conſcientia ac confundebat, oſtendens ꝙ iuſte hęc & feciſſet & di-
xiſſet. Domum aũt negotiationis, hoc eſt cauponã aut tabernam. Præ-
dicto vero Matthæi capite dixit, Speluncam latronũ. Ex quo adnotare
poſſumus, quod zelum ac libertatem arguendi bis demonſtrauerit ad-
uerſus eos qui in templo cauponabantur, & in principio euangelij et
circa finem. Quæ ergo in principio euangelij cõtigerunt, Iohãnes hoc
loco conſcripſit: quæ vero circa finem, Matthæus.

Recordati ſunt aũt diſcipuli quod ſcriptum eſt, Zelus domus tuæ comedit me.) Nã Pſalm. 68.
id ſcriptũ eſt in libro Pſalmorũ. Zelum aũt dicit nũc iuſtã indignatio-
nem. Comedit, hoc eſt valde amplectitur & inflammat me. Scire aũt
oportet, quod homines facto flagello non verberauit, ſed ipſos quidem
exterruit ac expulit: oues vero ac boues verberauit & eiecit.

Reſponderũt ergo Iudæi & dixerunt ei, Quod ſignũ oſtẽdis nobis quod hæc facias?)
Scientes ſeſe condemnatos, ipſum quidem reprehendere auſi non ſunt,
ſed dixerunt ei: Quum hæc facias, ſiue quum dominium tibi vindices,
quod ſignum oſtendis nobis tuę autoritatis? O ingentem dementiã:

quum

quum beneuolos eſſe oporteret,ipſumque laudare,qui domum Dei tã-
ta purgaret ignominia,autoritatis ſignum quęrunt,inuidia tabeſcen-
tes,& ſignum carpere volẽtes. Nam alibi quoque dixerunt,In qua po
teſtate hæc facis?

Reſpondit Ieſus & dixit eis,Soluite templum hoc, & in tribus diebus erigam ipſum.)
Potentiæ ſuę autoritatis ſignum dat eis,puta tertij diei reſurrectionẽ.
Nam templum dicit corpus ſuum: ipſum enim domus eſt & templum
non animę ſolum,verum etiam diuinitatis. Soluite autem dixit, non
adhortans eos ad ſui interfectionẽ,ſed quia cognouit quod facturi erãt,
figuratiuo ſermone prędixit. Soluite ergo,ſiue in terram ſubuertite,ab
anima ſeparate,& coniunctionem quæ cum illa eſt diſſoluite.

*Dixerunt ergo Iudæi, Quadraginta & ſex annis ædificatum eſt templum iſtud, & tu
in tribus diebus illud eriges? Ipſe autem dicebat de templo corporis ſui.)* Prior quidẽ
3.Reg.6& 7 ſtructura viginti annis a Solomone abſoluta eſt, altera vero per qua-
draginta & ſex a Zorobabel. Priori nãq; a Babylonijs deſtructa, cœ-
1.Eſdræ .4. pta eſt poſterior circa annum primum regis Cyri: deinde inuidia & ca
5.6. lumia circummorantium Samaritanorum impedita, ita quadraginta
3.Eſdr.7. annis permanſit. Circa ſecundum vero annũ Darij Hyſtaſpis miſſus
Zorobabel in ſex annis ipſam perfecit: & ita annis quadraginta & ſex
ædificatum eſt templum,qui numerantur ab initio ædificationis vſq;
ad conſummationem.

*Quando ergo ſurrexit a mortuis,recordati ſunt diſcipuli eius quod hoc dixerit,& cre-
diderunt ſermoni eius.)* Quum autem hoc diceret hęſitabant quid nam
diceret,nec credebant. Multa quoq; talia loquitur, primum quidẽ au-
dientibus incerta,poſtmodum vero manifeſta,vt oſtendatur pręuidiſ-
ſe quę dicebat. Et quare ęnigma non diſſoluit dicens quod templum
intelligeret corpus ſuum? Quia tunc ei fides habenda non erat. Siq-
dem duo tunc obſtabant: vnum quidem reſurrectionis opus, alterum
vero quod Deus eſſet,qui tale templum inhabitaret.

*Quum autem eſſet Ieroſolymis in paſcha in die feſto, multi crediderunt in nomẽ eius,
uidentes ſigna eius quæ faciebat.)* Crediderunt in eum non tñ firmiter: nã
illi firmius credebant, qui non propter ſigna tantum, verum etiam
propter doctrinam eius credebant: nam ſigna craſſiores attrahebant,
doctrina vero ac prophetię mente ſubtiliores. Ideo quoq; cõſtantiores
ſunt hi,quibus etiam aptatur id quod dicitur: Beati qui non viderunt
Lu.11. & crediderunt.

Ipſe autem Ieſus non credebat ſeipſum eis.) Neq; credebat, neq; tanquã
legitimis diſcipulis confidebat; quare?

Eo quod ipſe noſſet omnia.) Omnem hominem ſiue conſtãs eſſet ſi-
Hæc diuerſa oritur ue inconſtans. Vel,Omnia quę in omnibus ſunt† .
*interpretatio, quod πάντα pro quo in uulgari tranſlatione legitur Omnes,Græcis accuſatiuus ẽ maſculinus ſingu-
laris, aut neutrius generis pluralis,& ita uerti poteſt in Omnem aut omnia. Plurima tamen exemplaria Græca ha
bent πάνταϲ,hoc eſt Omnes,& ita legiſſe uidetur qui uulgarem ædidit tranſlationem.*

Et non erat opus ei,ut quis teſtimonium ferret de homine.) De qualicũq; hoĩe.
Ipſe enim ſciebat qd eſſet in homine.) In q̃cunq; hoĩe, vtpote cordium
cognitor Deus.

CAPVT

CAPVT TERTIVM DE NICODEMO.

ERAT *autem homo ex phariſæis Nicodemus nomine, princeps Iudæorum. Hic uenit ad Ieſum nocte.)* Timebat enim palam accedere propter Iudęorum ſuſpitionem, qui auerſuri erant accedentes ad eum. Cap. iii.

Et dixit ei, Rabbi ſcimus quod a Deo ueneris in magiſtrum.) Putabat enim quod propheta eſſet miſſus a Deo ad docendum.

Nemo enim poteſt hæc ſigna facere quæ tu facis, niſi Deus fuerit cum eo.) Quum prophetam eum putaret, merito arbitrabatur hęc eum non ꝓpria facere poteſtate, ſed eſſe a Deo precibus obtenta.

Reſpondit Ieſus & dixit ei, Amen amen dico tibi, Niſi quis ſuperne natus fuerit, nō poteſt uidere regnum Dei.) Exiſtimabat Nicodemus ſe noſſe Deum, ac de eo recte ſentire. Oſtendens autem CHRISTVS quod longe a ueritate aberraret, ait. Niſi quis regeneratus fuerit per regenerationem diuini baptiſmatis, nō poteſt ſcire ſiue cognoſcere eius dignitatem ac magnitudinem. Nunc enim ſeipſum dicit Deum, id tamen obſcure, quo inſolentiam deuitet. Diuina ſiquidem gratia quæ per ſacrum datur baptiſma, & mentem roborat, & recte videre tribuit, diſſipata imbecillitate, quæ obtenebrabat.

Dicit ad eum Nicodemus: Quomodo poteſt homo naſci quum ſit ſenex? num poteſt in uentrem matris ſuæ iterum introire & naſci?) Quid hoc Nicodeme: Rabbi ipſum vocas, & a Deo veniſſe dicis, nec tamen credis quæ dicit? O Iudaicā craſſitudinē. Audiuit regnationē, ſed ſpiritualē: nō potuit hāc cōcipere, ſed carnalē intelligit, & merito dubitat, modūq; ſciſcitaē.

Reſpondit Ieſus, Amen amen dico tibi, Niſi quis natus fuerit ex aqua & ſpiritu, non poteſt intrare in regnum Dei.) Modū manifeſtat dicens, ꝙ ex aqua & ſpiritu, videlicet ſancto: nō tñ clare hoc dicit, quo attentius interrogaret. Sępius enim occulte mentē excitat, vt diligentiorem ac curioſiorē reddat auditorem. Nicodemus ſiquidē impoſſibilem dicebat regenerationē, Chriſtus vero oīno poſſibilem: nec id ſolū, ſed & neceſſariā: adeo vt ſine ea regnū Dei nullus poſſit intrare, hoc eſt, eius dignitatē ac magnitudinē cognoſcere, aut diuinā attingere fruitiōem. Intelligitur autē verbum de his qui poſt Chriſtum baptizatū fuerunt. Reliquū eſt igiē, vt et Apoſtoli regenerati ſint per aquā ſane a Iohanne, per ſpiritum vero, quia ad eos in ſpecie ignitarum aduenit linguarū. Scribunt autē quidam, Apoſtolorū temporibus proximi, quod Chriſtus Petrū ac virginē matrem baptizauerit: Petrus vero reliquos omnes Apoſtolos.

Quod natum eſt ex carne, caro eſt: & quod natum ē ex ſpiritu, ſpiritus eſt.) Nō carnalis inquit generatio eſt, ſed ſpiritualis: nam quod ex carne natū eſt, carnalis eſt progenies: quod autem natum eſt ex ſpiritu, ſpiritualis gñatio eſt. Carnalis itaq; natiuitas ē ſenſibilis, ſpiritualis vero, intellectualis: nec oportet qđ intellectuale eſt ſenſibiliter indagare: neq; humano modo, opus quod diuinū eſt. Siquidē ex quo prior generatio facta eſt inutilis, data eſt ſecūda regeneratio excelſior & honorabilior. Dei opus eſt prior, Dei opus eſt & poſterior: Deus enim ſpiritus eſt. Quum igitur audieris quod ſpiritus regenerat, ne modum quæras.

Nam

Nam ſi incomprehenſibilis eſt in vtero formatio,longe incomprehenſibilior eſt quæ in aqua fit:quod ſi de illa nõ ambigimus,omnipotẽti Dei ſapientiæ credentes,de hac multo magis credere oportet. Sicut aũt in prima hominis formatione ſubſeruiuit terræ elementum,quũ vniuerſa in manu eſſent creatoris,ita & nunc ſubſeruit aquę elementum, quum vniuerſa ſint in voluntate ſpiritus. Quod ſi me interroges, quare nũc aqua:ediuerſo te interrogabo,quare tũc terra. Poterat ſiquidem ſine terra fieri homo. Nam & quod ſine verbo nihil faciat Deus confiteor:& quod ſolus omnium verba exacte nouit,& dico & credendum ſuadeo. Quod autem in carnali generatione eſt vterus,hoc in ſpirituali eſt aqua:ſed ibi quidem ad generationem opus eſt tempore, hic autem non ita:quia carnalia in tempore perfectionem aſſumunt,ſpiritualia vero ſtatim perfecta creantur. Perfectum itaq; verbum per aquæ miniſterium ſoli Deo manifeſtum eſt:hoc autem a ſanctis patribus vtcunque comprehenſum eſt:quia diuina in eo ſigna adimplẽtur, ſepultura videlicet ac reſurrectio. In eo namq; tanquam in quodam ſepulchro,capite mergimur,vetusq; homo ſepelitur ac demergitur:deinde quum exilimus, nouus reſurgit & oſtenditur. Quemadmodum enim nobis facile eſt demergi & exilire: ita Deo facile eſt veterem hominem ſepelire, nouumq; excitare. Hoc autem tertium fit,vt ſcias potentiam patris & filij ac ſpiritus ſancti omnia efficere. Dubitant aũt quidam. Nam ſi quod natum eſt ex ſpiritu,ſpiritus eſt, Chriſti certe

Matth. 1. caro ſpiritus erit. De virgine enim dicit angelus, Quod in ea natum ẽ, a ſpiritu ſancto eſt. Quibus nos dicimus,quod hoc dixerit docens q; a viro non eſſet,non quin eſſet a muliere. Dicit enim Apoſtolus, Fa-

Galat. 4. ctum ex muliere,caro videlicet de carne. Natus eſt ergo a carne virginea,ne ab humana natura eſſet alienus. Nam ſi & hoc facto quidam nõ credunt incarnatum,quomodo in impietatem non cecidiſſent,ſi ita factum non eſſet? In virgine ergo natus eſt a ſpiritu ſancto,ſiue ſupernaturaliter, quia non a viro. Nam hoc ſignificat quod dicitur, A ſpiritu ſancto.

Non mireris quod dixerim tibi,Oportet uos naſci ſuperne.) Videns eum nondum a craſſitudine diuelli ſed turbari,primum reprimit:deinde facili conatu hunc ad exemplum ducit ſenſibile,propter illius imbecillitatem,& medium inter corpoream craſſitudinem & incorporeã ſubtilitatem:vt hinc mentem eius reducat. Dicit ergo.

Spiritus ubi uult ſpirat,& uocem eius audis,ſed neſcis unde ueniat,aut quo uadat. Sic ẽ omnis qui natus eſt ex ſpiritu.) Spiritum dicit nunc ventum. Eſt autem intentio eius: Sicut ventus vbi vult ſpirat, hoc eſt vbi motus fuerit:voluntas enim venti,motio eſt,& vocem eius audis ſiue ſonum aut ſtridorem:nõ cognoſcis autem vnde venit aut quo abit. Sic eſt omnis qui natus eſt ex ſpiritu:incomprehenſibilis eſt videlicet quo ad huiuſmodi generationem. Quod ſi ſenſibilis ſpiritus impetum ac viam non potes comprehendere,cuius ſenſum recipis,tum quia ſonum eius audis, tũ quod te calefaciat aut frigefaciat: multo magis intelligibilis. Si ergo vim illius corporei ſpiritus licet non comprehendas,credis tñ:quomõ

hunc

hunc incorporeum propterea non credis, quod non comprehendas?

Reſpondit Nicodemus, *& dixit ei: Quomodo poſſunt hæc fieri?*) Adhuc Nicodemus in Iudaica manet imperfectione, nihil valens ſupra ſenſũ intelligere, etiam manifeſto huiuſmodi exemplo propoſito. Dicit ergo: Quomodo poſſunt hęc fieri, quę de prædicta regeneratione dixiſti? Vnde & Chriſtus iam obiurgantis more cum eo diſſerit.

Reſpondit Ieſus & dixit ei: Tu es præceptor Iſraelis & hæc ignoras?) Nequaquam malitiæ condemnat eum Chriſtus, ſed ignauiæ ac ruditatis. Oportebat enim eum qui præceptor erat, hæc a ſcripturis cognoſcere. Signa ſiquidem regenerationis ſpiritualis continent libri Iudæorum, puta quæ de rubro mari ſcribuntur, in quibus aquę typus erat mare, Exod. 14.
nubes vero ſpiritus. Et quæ de leproſo Naaman, quando in Iordane 4. Reg. 5.
lotus eſt, & reuerſa ē caro ſua ad ipſum ſicut caro pueri paruuli. Aliaq; plurima ſimilia. Habebant inſuper & prophetias. Dixit enim Dauid, *Pſalm. 15. 31.*
Et annuntiabunt iuſtitiam eius populo qui naſcetur, quem fecit dominus. &: Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata, &: Renouabitur ſicut aquilæ iuuentus tua. Aliorum ſiquidem prophetiæ prę multitudine in pręſentia relinquantur. *& 102.*

Amen amen dico tibi, quia quod ſcimus loquimur.) Vel de ſeipſo & patre hoc dicit, vel de ſeipſo ſolo. Quanquam tu non credas, nos tamen quod probe nouimus, hoc loquimur.

Et quod uidimus teſtamur.) Idem confirmationis cauſa repetit, q̃d ſcimus teſtamur: neq; enim ſenſibilem aſpectum intelligas, quum nō-dum factum eſſet.

Et teſtimonium noſtrum non accipitis.) Hoc non indigne ferens dixit, ſed leniter quod fiebat enarrans. & modeſte quod futurum erat prædicens, & quaſi proteſtans ac docens nos, ne quum erga aliquos diſputamus, indigne feramus, clamemus, aut exaſperemur, ſi non perſuadeamus: nam iræ materia ac principium clamor eſt: patienter vero reſpōdere, eſt conari vt credibile facias quod dixeris.

Si terrena dixi uobis & non creditis, quomodo ſi dixero uobis cœleſtia credetis?)
Frequenter quum verba facturus eſt, quæ ſuæ congruant maieſtati, his propter auditorũ craſſitudinem ac imbecillitatem relictis, humiliora diſpenſatorio modo condeſcendendo præfert: quod ſane etiam nunc fecit. Nam ex quo de ſpirituali generatione loquutus eſt, de ſua ipſius etiam generatione quæ fuit ante ſecula, quæq; omnem & mentem & ſermonem excedit, dicere volebat. Videns autem Nicodemum neq; ſpiritualem poſſe intelligere, nihil de illa dicit, ſed cauſam talis ſilentij docet, quod ſit videlicet propter auditorum incredulitatem. Horum ergo incredulitati aut imbecillitati tribuendum eſt, quod ſępius mediocria aut humilia loquatur. Terrena autem intelligunt hic quidam de vento dictum eſſe, ac ſi diceret: Si terrenum propoſui exemplum, & non creditis, quomodo ſi cœleſte aliquid aut ſublimius dixero, credetis? Alij vero, Terrena, de regeneratione dictum aſtruunt: interpretantes quod terrenam hanc dixerit, etſi cœleſtis ſit ac diuina, tanquam ſuper terram impleta, & comparando ad ſuam ineffabilem generationem.

Nam ad illius celſitudinem hęc terrena eſt & humilis.

Et nemo aſcendit in cœlum, niſi qui deſcendit de cœlo.) Quia ſuperius dixit Nicodemus, Scimus quod a deo veneris in magiſtrum: hoc ipſũ nunc corrigit, ac ſi dicat: Nec me talem exiſtimes præceptorem, quaſi vnum aliquem ex prophetis. Nullus ſiquidem illorum aſcendit in cœlum, ſiue ingreſſus eſt in cœlum, niſi ego qui e cœlo deſcẽdi, ideoq; ſublimiora defero dogmata. Alio pręterea modo dixit, Qui deſcendit de cœlo: quia in veteri teſtamento diuerſimode, variaque diſpenſatione dicitur Deus aſcendere ac deſcendere, velut eſt illud, Deſcendens videbo ſi

Geneſ.18. iuxta clamorem illorum operati ſunt. &, Aſcendit Deus ab Abraham vt ceſſauit loqui ad eum: multaq; ſimilia.

Filius hominis.) Qui ſecundum humanitatem filius eſt hominis. Scire autem oportet, quod a diuinitate ſeipſum frequenter nominat, & etiam ſæpius ab humanitate.

Qui eſt in cœlo.) Qui iuxta diuinitatem in cœlo eſt ſiue cœleſtis. Vide autem quomodo, etſi ſublimia videantur verba, non tamẽ maieſtati ſuæ conformia ſunt. Nam & quum in cœlo eſt, terram non relinquit: & de cœlo deſcendens, non abeſt a cœlo, ſed vbiq; eſt, quum diuinitas circunſcribi nõ poſſit. Talia tamen loquitur, parcens auditoris imbecillitati, & paulatim ipſius mentem eleuare volens.

Nume.21. *Et ſicut Moſes exaltauit ſerpentem in deſerto, ita exaltari oportet filium hominis, ut omnis qui credit in eum non pereat, ſed habeat uitam æternam.)* Quum maximũ retuliſſet beneficium, quod hominibus per baptiſmum confertur, narrat & aliud non minus, quod per baptiſmum datur. Quę duo Paulus

.1. Corin.1. quoque ſimul poſuit ſcribens ad Corinthios: Num pro vobis crucifixus eſt Paulus, aut in nomine Pauli baptizati eſtis? Nam hęc duo ineffabilem eius oſtendunt dilectionem, quod & regenerationem cõtribuit, vt mundaret nos a peccatis noſtris, & crucifixus eſt, vt in æternum viuamus. Innuit itaque crucifixionem ſuam, oſtendens quod eam præcognouerit, & ex conſequenti voluntarie ad eam propter hominum ſalutem accedat. Non tamen de ea directe loquutus eſt, ſed exaltati a Moſe ſerpentis ſumpſit exemplum, docens quod vetera nouis cognata ſint, eorumq; figuræ. Eſt autem de ſerpente hiſtoria talis: In eremo olim ſerpentes morſu necabant Iſraelitas, Iuſſit ergo Deus Moſi, vt factum ſerpentem ęneum exaltaret in ligno, ad quem intenderẽt qui morſi erant ac ſanarẽtur. Eratq; ſerpens ęneus durus, figura corporis Chriſti, duri ac ſeueri contra peccatum: ille abſque veneno, & hic ſine veneno peccati: ille in ligno eleuatus, & hic in ligno crucis exaltatus: ille morſis a ſerpente & in ſe intendentibus vitam præbens, hic morſis a ſerpentibus ſpiritualibus vitam tribuens ſempiternam, ſi fide in ipſum intendant. Propter hoc ergo per ſimilitudinẽ dixit, Sicut Moſes exaltauit ſerpentem & cætera. Deinde cauſam addit talis exaltationis. Sicut enim eleuauit ille ſerpentem, vt in eum intendentes vitam haberent: ita & hic exaltatus eſt, vt in eum intendentes ſiue credentes, vitam habeant ſempiternam. Sed ibi ſane ſerpens ꝓpter ſerpentes mordentes, hic autem homo propter homines morſos.

Ibi quia

Ibi quia propter ſerpentes prouenerat nocumentum, per ſerpentem erat et cura; hic vero, quoniam per hominẽ intrauit mors in mundum, datur & vita per hominem: eumque mortuum, vt is qui mortẽ induxerat moreretur. Dicens autem, Vt omnis qui credit in eum non pereat, ſed habeat vitam æternam, omnino ſe Deum eſſe oſtendit, cuius mors præſtat alijs vitam ęternam: moritur ſiquidem tanquam homo, pręſtat autem vitam æternam tanquam Deus: & qui aliorum prohibet perditionem, ipſe nequaquam perire poteſt. Crux ergo vitę ęternę fons eſt. Vnde quod cogitatio non facile recipit, fides recipit, quę cogitationis imbecillitati neruos addit. Patet ergo fidei vtilitas.

¶ *Nam Deus ſic dilexit mundum, ut filium ſuum unigenitum daret: ut omnis qui credit in illum non pereat, ſed habeat uitam æternam.*) Deus ſic dilexit mundum: ſiue adeo homines amat, vt pro hominibus filium ſuum dilectum in mortem tradiderit: vt omnis qui credit in eum, viuat perenniter vita beata, quæ ſanctis congruit. Oſtendit ergo quod de mente ſua ſicut & patris fuerit crucifixio: Vna ſiquidem eademque voluntas eſt patris & filij ac ſpiritus ſancti. Rurſum quod additur, Vt omnis qui credit in eum non pereat, ſed habeat vitam ęternam, confirmatio verbi eſt. Sed quam ob cauſam dilexit Deus mundum? Plane ob aliud nihil, q̃ propter immenſam bonitatẽ ſuã. Erubeſcamus igit̃ intuentes eius dilectiõem: Nam ipſe neque filio ſuo vnigenito pepercit propter nos, at nos etiam pecunijs parcimus, ne eas propter ipſum expendamus: quod certe omnem excedit ingratitudinem, vt opus eius immenſę ſit bonitatis, noſtrum vero immenſę ingratitudinis. Erga filium quoq; ſimili vtimur perfidia. Homini namque qui ſe pro nobis expoſuit periculo, prompte omnem tradimus ſubſtantiam: Chriſto vero qui pro nobis mortuus eſt, neque hanc beneuolentiæ menſuram exhibemus: ſed fratres eius minimos deſpicimus eſurientes, aliaque plurima ſuſtinentes: magis autem ipſum, qui mala illorum per compaſſionem pro ſuis ducit. Nota.

Non enim miſit Deus filium ſuum in mundum, ut condemnet mundum, ſed ut ſaluetur mũdus per eum.) Aliam quoq; Dei oſtendit humanitatẽ ac ineffabilẽ quam erga nos gerit curam. Neque enim ſolum dedit filium ſuũ vnigenitum, ſed & iudicium reiecit, ac in ſecundum eius diſtulit aduentũ. Duo ſiquidem Chriſti ſunt aduentus: qui iam factus eſt, & qui futurꝰ eſt. Non ſunt autem hi duo ad eoſdẽ fines: Eſt enim primus non vt inquirat, ſed vt remittat quæ ab hominibus perpetrata ſunt: Secundus vero non vt remittat, ſed vt inquirat. Hic ergo de primo loquitur. Atqui etiam primus condemnationis erat, ſi quod verum eſt fateri volumus: nam ante hunc lex naturalis erat, & lex ſcripta ac prophetæ: doctrinæ & ſignorum exhibitiones, aliaque multa quæ vitæ inſtituta corrigerent: & conſequens erat vt omnium trãſgreſſiones punirentur. Sed quum admodum humanus eſſet, non ſtatim de malis inquirebat, ſed ignoſcebat: nam ſi inquiſiſſet, omnes ſimul abrepti eſſent: omnes ſiquidem peccauerant. Nũc ergo venit vt de pręteritis veniam tribuat, & de futuris ſecuros reddat. Poſtmodum autem veniet vt cõdemnet,

&-de his qui non crediderunt vltionem ſumat. Si non veniſſem, inquit, & loquutus eis fuiſſem, peccatum non haberent: nunc autem excuſationem non habent de peccato ſuo. *Iohan. 15.*

Qui credit in eum non condemnatur.) Qui legitime credit. Vel qui ſeruat etiam eius pręcepta. Nam de his qui tales non ſunt ait Apoſtolus, Confitentur ſe ſcire Deum, factis autem negant. *Titum. 1.*

Qui aūt non credit, iam condemnatus eſt: quia non credit in nomen unigeniti filij Dei.) Nam ſicut illum fides exemit condemnationi, ita hunc incredulitas ante iudicium condemnauit. homicida enim, & quicunq; delinquit, ex natura peccati ſtatim condemnatus eſt, ſed poſtmodum ſententia principis. Alio quoque modo. Quia iudicium non erat præſens, ſed futurum, condemnationis timorem prope adduxit. In nomen autem, hoc eſt in ipſum: nam & hoc idioma eſt ſcripturæ Hebraicæ, vbi de Deo loquuntur, capere nomen eius pro ipſo, religionis gratia.

Hæc eſt autem condemnatio, quia uenit lux in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quàm lucem.) Hæc eſt infidelium condemnatio: propter hoc condemnantur quia veniente ad eos luce ſcientię ac veritatis (dicit autem hoc de ſeipſo) dilexerunt magis tenebras ignorantię ac mendacij, q̃ lucem. Nam qui abſente luce manet in tenebris, excuſationem fortaſſis aliquam habebit: quanquam & hunc oportuit non ita ſe habere, ſed lucem quęrere: qui vero veniente ad ſe luce adhuc in tenebris reſidet, omni priuatur excuſatione: auerſum enim animum ad lucem claudit, & voluntarie tenebris offunditur: nec ſolum ad lucem non venit, ſed ediuerſo quum magis lux ad ſe veniat, fugit, & a ſua auertitur ſalute. Deinde etiā cauſam ponit propter quam dilexerunt tenebras.

Erant enim mala eorum opera.) Ideo ergo lucem fugerunt, ne ea manifeſtaret. Atqui non venit vt inquirat, ſed potius vt ignoſcat: & ideo accurrere magis oportebat.

Nam omnis qui male agit, odit lucem.) Quamdiu mala operatus fuerit, q̃diu in his permanſerit.

Et non uenit ad lucem, ne manifeſtentur opera eius.) Timens videlicet.

Qui autem operatur ueritatem, uenit ad lucem.) Qui operatur quod rectum eſt, qui recte conuerſatur, venit ad lucem, amat lucem.

Vt manifeſtentur opera eius.) A luce: neque enim erubeſcit, aut veretur ea.

Quod per Deum ſint facta.) Quod ſecundum Deum ſint, quod Deo placentia. Quod autem dictum eſt, Vt manifeſtentur, non eſt intelligendum quaſi hoc in facto ſuo quęrat, ſed tanq̃ rei conſequētia hoc faciente: ſolet namq; lux manifeſtare quæ proxima ſunt.

Poſthæc uenit Ieſus & diſcipuli eius in terram Iudæam, & ibi morabatur cum eis, ac baptizabant.) Ipſi baptizabant non ille. Dicit enim in ſequentibus euangeliſta, quod ipſe Ieſus non baptizabat, ſed diſcipuli eius. Siquidē vt eos qui crediturі erant nec concurrebant, hoc modo congregarent, (quod in Simone fecit Andreas, & in Nathanael Philippus) baptizare iuſſi ſunt, vt multos ſimul coadunare poſſent: quos etiam ea quę de Chriſto erant edocentes, Saluatori qui prope aderat offerebant. Quędam *Infra. 4.* *Supra. 1.*

dam autem exemplaria habent, Et baptizabat, quod etiam ipſum intel ligitur, quod non per ſeipſum, ſed per diſcipulos ſuos hoc faceret.

Erat autem & Iohannes baptizans in AEnon iuxta Salim, quia aquæ multæ erant ibi: & ueniebant ac baptizabantur. Nondum enim coniectus erat Iohannes in carcerem.) AEnon & Salim, loca quędam erant ita nominata. Præterea Iohannes baptizabat donec in carcerem conijceretur, vt continue poſſet docere de Chriſto, & baptizatos ad eum tranſmittere. Et ne zelo aut ira ceſſaſſe videretur, ſed potius de eo crederetur quod Chriſti diſcipulis cooperaretur, baptizatosque ad eũ adduceret. Et tertio, ne diſcipulos ſuos ad maiorem ęmulationem accenderet. Nam ſi millies clamans, ſemperque primas Chriſto concedens, & tantum ſeſe deijciens, non perſuaſit eis quod illius pręcurſor eſſet, ſi deinceps baptizare ceſſaſſet, procul dubio omni poſtpoſito pudore ſub prætextu honorandi magiſtri, eumque præponendi, contra Chriſtum & Apoſtolos multa deblateraſſent. Quod etiam ſciens Chriſtus tunc pręcipue cœpit prędicare, quũ Iohannes e medio ſublatus eſt. Vnde & Chryſoſtomus, Propterea inquit, opinor pręproperã illi cõceſſam eſſe mortẽ, vt omnis affectus multitudinis in Chriſtum transfunderetur: nec deinceps diuiderentur varijs de vtroque ſententijs. Quod ſi quis requirat quid amplius habebat baptiſmus diſcipulorum ſupra baptiſmum Iohannis: Reſpondemus quod nihil: vterque enim ſimiliter gratię ſpiritus expers erat, & vtriſque vna erat cauſa, vt videlicet baptizatos Chriſto adducerent.

CAPVT QVARTVM DE PVRIFICATIONE.

FActa eſt autem quæſtio ex diſcipulis Iohannis cum Iudæis de purificatione.) Facta eſt diſputatio ex diſcipulis Iohannis aduerſus quendam Iudæum a Chriſti diſcipulis baptizatum. Quæſtio autem erat de purificatione ſiue baptiſmate, tanquam baptiſma eorum amplius quiddam haberet ſuper baptiſma diſcipulorum Chriſti, æmulatione ſiquidem accẽſi, id perſuadere conabantur.

Et uenerunt ad Iohannem ac dixerunt ei: Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, cui tu teſtimonium perhibuiſti: ecce is baptizat.) Quum Iudæum vincere non poſſent, venerunt ad magiſtrum ſuum ac dixerunt: Ille de quo tanta ac talia teſtificatus es, quem tuo teſtimonio glorificaſti: hic tuum munus contra te exercet, tuamque rapit gloriam. Et inſuper exaſperare illum cupientes, addiderunt:

Et omnes ueniunt ad eum.) Te relicto.

Reſpondit Iohannes & dixit: Non poteſt homo accipere quicquam, niſi fuerit ei datum de cœlo.) Non poteſt homo a ſeipſo tale quippiam accipere, vtpote cœleſte ac diuinum: nam terrenum ac humanum ſæpius etiam a ſeipſis accipiunt. Hoc autem dicens, occulte quidem oſtendit Chriſtũ non ſimpliciter hominem eſſe, ſed etiam Deum: manifeſte vero demonſtrauit quod a Deo acceperat vt glorificaretur, omnesque attraheret. Deinde quia Iohannis teſtimonium ad Chriſti imminutionem aſſumpſerant, retorquet ipſum contra eos, & ab eo magis oſtendit illum ſi-

bi præpoſitum. Ait enim:

Ipſi uos teſtes eſtis quod dixerim, Non *ſum ego Chriſtus,ſed miſſus ſum ante illum.)* Miſſus ſum ante illum,ſiue miniſter ac ſeruus eius. Si ergo meum ꝑdicitis teſtimonium,illud maiorem hunc eſſe teſtificatum eſt.

Qui habet ſponſam ſponſus eſt.) Ipſe qui ſponſam habet,ſponſus ē vel dominus. Sponſa ſiquidem populus eſt fidelium,ſiue eccleſia myſtice per fidem coadunata:ſponſus vero Chriſtus,hāc ineffabiliter ſibi co-

Matth.9.22. adunans & approprians ac eligens. Vñ & Saluator rem hanc nuptias alibi appellauit.

Amicus aūt ſponſi qui ſtat & audit,gaudio gaudet propter uocem ſponſi.) Supius qdē ſeipſum ſeruū ac miniſtrū,hic aūt amicū illius vocat: non ſeipſum extollens aut iactans,ſed in hoc negotio gaudiū demonſtrās per amici appellationē. Neq; enim ita gaudēt ſerui in nuptijs dñorum ſicut amici. Quod ergo dicit,tantundē ē ac ſi diceret: Ille quidē ſponſus eſt ac dominus: ego vero amicus ac ſponſę ductor,qui ſtans iā et nuptijs intē dens perficiendis,quodq; mihi iuſſum eſt adimplens,& exinde audiēs ipſum cū ſponſa colloquentē, illamq; cōponentē ac inſtruentē, gaudeo ꝑpter hāc eius vocē,quæ adeo dulcis eſt,adeo efficax,adeo ſalutaris.

Hoc ergo gaudium meū impletum eſt.) Quū illi ſponſam tradiderim, ac cōmiſſum mihi miniſteriū,vt dictum eſt,impleuerim. Illi ergo putabāt præceptorem ſuum exaſperandū, & ad æmulationē iritandū: ipſe vero quum prædicta diceret, oſtendit ꝙ non ſolū non ęmularetur eum qui gloria ſuperaret, ſed gauderet potius,vt qui hoc procuraſſet. Deinde etiam de futuro prophetat.

Illum oportet creſcere,me aūt minui.) Minui: queādmodū lucifer orto ſole. Vides ꝗ pacto paulatim ac ingenioſe illorū inuidiā cohibeat,ac impoſſibilia tētantes oſtēdat? Ideo enim adhuc eo viuente & baptizāte diſpoſitū eſt vt ita fieret, quo ipſum excellētię Chriſti teſtem haberent fide dignum & in nullo contradicere poſſent: vnde nec a ſeipſo hęc dixit, ſed illis impellentibus.

Qui de ſupernis uenit,ſuper omnes eſt.) Qui cœleſtis ē, maior oībus eſt: & ideo ego quoque minor ſum. Vel aliter. Qui cœleſtis eſt nullo eget,& ita nec meo eget teſtimonio,ipſe ſibi ſufficiens.

Qui e terra profectus eſt,terrenus eſt.) Sicut illud de illo,ita & iſtud de iſto dicit:nā qui e terra profectus eſt,terrenꝰ ē ſiue inferior illo: ſiquidē cœlū ſupernum ē & excelſum:terra vero inferna & humilis.

Et de terra loquitur.) Atqui diuina loquebaṫ. Sed quemadmodū Chriſtꝰ in præcedētibus dixit,Si terrena dixi vobis et nō creditis,terrenū vocās diuinā regenerationē:nō quod terrena eſſet,ſed in cōparatione æternæ generationis ſuæ,quæ oēm ſenſum,oēmq; excedit intellectum: Ita & nunc Iohannes de terra ſe loqui dicit, in comparatiōe ſupernaturalium Chriſti ſermonum:oſtendens ſua eſſe parua ac vilia, ſi ad ea quæ illius erant conferātur. Nam ſicut per cœlum ſignificat excelſum ,ita per terram depreſſum ac humile.

Qui de cœlo uenit,ſuper oēs ē.) Idē rurſum dicit,ſermonē confirmās.

Et quod uidit,quodq; audiuit,hoc atteſtatur.) Metaphoricus ſermo eſt ab

his

his q̃ ea quę teſtificant̃,viſu & auditu acceperũt. Neq; enĩ ipſi opus erat cognitione quæ a viſu vel auditu ꝓcederet,quũ natura ſciret oĩa,vtpote ꝑfectus Deus qui nullo indiget. Sed quia ꝑfecta in nobis cognitio ab his producit̃,atq; illã iudicamus fide dignũ, qui ea de quib⁹ teſtificat̃, viſu accepit vel auditu:ab his quæ apud nos ſunt, cõprobat etiã quæ ſunt illius. Dicẽs ergo,Quod vidit,quodq; audiuit,hoc atteſtat̃:humili modo propter auditorũ imbecillitatẽ loquut⁹ eſt,verũ nihil aliud innuit,q̃ ſi dixiſſet,Vera teſtificat̃. Siquidẽ volentes de aliquo affirmare quod vera dicat,aſſerimus eum id teſtificari quod vidit & audiuit. Quando igitur ipſum audieris dicentem, Sicut audio iudico. & rurſum, Mea doctrina non eſt mea,ſed eius qui miſit me. & iterum, Quę audiui ab eo hæc loquor in mundum: & quæcunq; ſunt ſimilia: ſcito talia diſpenſatorie dixiſſe,ſolum vt videatur vera dicere, eo quod congruam de eo opinionem nondum haberent auditores. Infra 5.7.8.

Et teſtimonium eius nemo accipit.) Nullus infideliũ. Hoc ãit de inſenſatis Iudęis dixit Iohannes,præſertim autẽ de diſcipulis ſuis,qui eum in ambitionem & inuidiam impellere conabantur.

Qui accepit eius teſtimoniũ,is obſignauit quod Deus uerax ſit.) Obſignauit ſiue confirmauit,demonſtrauit quod pater verax ſit. Deinde quod dictum eſt probat.

Is enim quẽ Deus miſit,uerba Dei loquitur.) Siquidẽ ex q̃ is q̃ miſſus ẽ,verba Dei loquit̃,cõſequẽs ẽ,vt q̃ teſtimoniũ eius ſumpſerit eiq; crediderit, cõfirmet ac demonſtret ꝙ Deus verax ſit,q̃ ipſum miſit,& cuius ſunt ea quæ loquitur verba. Qui aũt non ſuſcipit eũ,nec credit ei, cõtrariũ facit: nec aliud agit,q̃ manifeſte contra Deũ pugnat. Vide quomodo hinc eos terreat,quum diſcant,quod qui illi inobediens eſt,Deo inobediẽs ẽ qui miſit ipſum. Poſtq̃ ergo demonſtrauit eius doctrinã eſſe fide dignam,idq; a patre: demõſtrat nũc idẽ & a ſpiritu ſancto.

Non enim huic ad menſuram dat Deus ſpiritum.) Non menſuratam dat ipſi pater ſpiritus virtutem, ſicut alijs ſanctis: ſed hanc ſine menſura habet ac totam,tanquam eiuſdem naturę. Spiritũ enim nunc dicit ſpiritus efficaciã ac virtutẽ. Siquidẽ mẽſurari nõ poteſt ſpiritus: virtus aũt ipſius menſurat̃ ac diuidit̃,iuxta eorũ qui illam participãt dignitatẽ. Demonſtrauit ergo doctrinam illius eſſe fide dignam,a patre & ſpiritu ſancto: non quaſi illinc egeat teſtium approbatione, qui ſoli ſibi ſufficiens eſt,eiuſdẽ cũ eis dignitatis & naturę: ſed quia patrẽ cognoſcebant,& quod ſpiritus eſſet credebant, filium autem ignorabãt, opinionem quam de hoc eſſe oportebat ab illis cõfirmat: talia diſpẽſatorie loquens,& paulatim eos ducere tentãs. Oportet ergo quæ in ſcripturis poſita ſunt,nõ ſimpliciter ꝑcurrere: ſed & dicentis intentionẽ inquirere & auditorum imbecillitatem. Siquidem neq; præceptores omnia dicunt vt volunt: Non potui,inquit, loqui vobis tanquam ſpiritualibus, ſed tanquam carnalibus lac vobis potum dedi non ſolidũ cibum. Non potuit autem,propter illorum impotentiam. .1. Corin .3.

Pater diligit filium) Quia prius dixerat,Quem Deus miſit: ne ex hoc putarent alterius eum eſſe naturæ ſubſeruientis ac ſubiectæ:

curat

curat id quod dictum eſt, & hūc prædicat filium eius eſſe qui miſit eū, quod ſi filius, certe & eiuſdem ſubſtantiæ: etſi dilectus, vtique omnis qui ei reſiſtit, patri eius reſiſtit.

Et omnia dedit illi in manum.) Tanq̃ Deus omnia habebat: Omnia

Supra.1. ſiquidem per ipſum facta ſunt: hęc tamen etiam dedit ei tanq̃ homini. Conuenienti aūt mō dictū eſt, Diligit, & Dedit, ſicut inter homines dicitur. Solent namq; patres diligere filios, eisq; tradere quę ſua ſunt.

Qui credit in filium, habet uitam æternam.) Credendo in doctrinam filij, eiq; obediendo.

Qui uero non credit ei, non uidebit uitam.) Diximus ſuperius quod vita æterna ſit & dicatur vita beata quę ſanctis conuenit.

Sed ira Dei manet ſuper eum.) Non dixit ira filij, q̃q̃ filius ſit iudicaturus: ſed patris iram comminatur, magis eos timere volens. Quod autem addit, Manet ſuper eum, tantundem eſt ac ſi diceret, Nequaquā ipſum effugiet, ſemper eum puniet.

Cap. iiii. *Vt ergo cognouit dominus audiſſe phariſæos, quod Ieſus plures diſcipulos faceret & baptizaret q̃ Iohannes: q̃q̃ Ieſus ipſe non baptizaret, ſed diſcipuli eius: reliquit Iudæam, & abijt in Galilæam.*) Reliquit Iudęam, amputans ipſorum inuidiam.

† *Oportebat autem eum tranſire per Samariam †.*) Oſtendit euangeliſta feciſſe eum rem quandam non quaſi ex propoſito, ſed tanquam occaſione viæ: in his videlicet quæ cū Samaritide acta ſunt, propter Iudęorū aduerſus Samaritanos contemptum. Erat autē Samaria regio quædam varias habens ciuitates & pagos. In hac autem olim Iſraelitę ha-

.4. Reg. 17. bitabant: deinde poſt diuerſa bella rex Aſſyriorum eam deuaſtauit, & captos duxit in Babylonē, ac e Babylonijs Medis & Chaldęis mixtos homines congregans in ea habitare fecit. Volens autem Deus oſtendere quod non propter impotentiam, ſed peccatis exigentibus traditi eſſent Babylonijs, leones barbaris eam inhabitantibus immiſit: quod rex audiens & intelligens, mittit ad eos ſacerdotem Iſraelitarum qui traderet etiā illis Dei legē, vt a peſte leonū liberarentur. Ex eo ergo tēpore partim ab impietate receſſerunt: poſtmodum vero perfecte idola reliquerunt. Veruntamen aliquantulum adhuc erāt ipſis diſcrimen a Iudęis. Nam ſolis Moſi libris ſuſceptis, cęterorum non magnam habebāt rationem.

† † *Dicendum eſt unde Samaritani ſint appellati. Samaria mons erat ſicut etiam dicit Ie-*

Ieſa.7. *ſaias, Caput Ephraim Samaria. Qui autem inhabitabant non Samaritani, ſed Iſraelitæ dice-*

.4. Reg. 15. *bantur. Temporis autem progreſſu quum iritaſſent dominum, & regnaret Phaccee, aſcendens Theglatphalaſar multas tulit ciuitates, & in Elam irruit, ipſoque interfecto, Oſee regnū*

.4. Reg. 17. *tradidit. Poſtmodum uero aſcendens Salmanaſar reliquas tulit ciuitates, fecitque tributarias: hic autem ad AEthiopum confugit auxilium: quod audiens Aſſyrius parato exercitu ipſum interemit, neque gentem diutius ibi manere permiſit: ſed hos duxit in Babyloniam, & inde uarijs gentibus eductis, in Samaria habitare fecit, ut proprijs ſubditis locum poſſidentibus, firmum ſibi relinqueret principatum. Volens autem Deus ſuam oſtendere potentiam, quodque non propter impotentiam tradiderit Iudæos, ſed propter eorum peccata, Barbaris leones immiſit: temporis autem progreſſu idola cum ſuis impietatibus abiecerunt.*

CAPVT

CAPVT QVINTVM DE SAMARITANA.

V*Enit ergo in ciuitatem Samariæ quæ dicebatur Sichar iuxta prædium quod dedit Iaacob Ioſeph filio ſuo.*) Prædium illud erat, quod extra ſortem dedit Iaacob Ioſeph, & dicebatur Sikima. Geneſ.48.

Erat autem ibi fons Iaacob.) Puteum vocat fontem, quia e ſubterraneo loco manabat: dicebatur autẽ ipſius Iaacob, eo ꝙ ipſum fodiſſet.

Ieſus ergo fatigatus ex itinere ſedebat ſic ſuper fontem. Hora erat ferme ſexta.) Fatigatus iuxta humanitatis proprietatem. Quum enim pedes incederet, adeo vehementer ambulabat, vt etiam fatigaretur. Quid eſt autem quod additur, Sedebat ſic? Simpliciter videlicet prout ſeſe locus offerebat: vel, humi. Demonſtrat ſiquidem ſermo, quod omni faſtu careret. Sedebat autem corpus refocillans, & iuxta fontem recreans. erat enim meridies quando ſol vehementius humana attingit corpora. Simul etiam diſcipulos expectabat, qui abierant vt cibos emerẽt.

Vide autem euangeliſtæ diligentiam: neque enim dixit, Hora erat ſexta, ſed Ferme ſexta, inſtruens nos, ne etiam minima paruipendamus, ſed in his quæ ſeſe offerunt veritatem ſectemur. Siquidem ne affirmãdo erraret, dictionẽ correxit, & cõiecturaliter loquutus eſt.

Venit mulier a Samaria ut aquam hauriret.) Inde enim hauriebant aquam ac bibebant, qui dictam ciuitatem inhabitabant, eo quod pauci iuxta locum eſſent putei.

Dicit ei Ieſus, Da mihi ut bibam.) Quemadmodum in ficu quę exaruit, ficus requirebat non propter eſuriem, ſed diſpenſatorie agens, vt accepta occaſione ad miraculum perueniret: ita & nunc de fonte, aquam poſtulat non ſitis cauſa, ſed diſpenſatorie, quo nactus occaſionẽ cum muliere colloqueretur: præſciebat enim ipſam credituram, multorũq; fidei cauſam futurã: ideoq; exorta colloquutione aquã reliquit.

Diſcipuli autem eius abierant in ciuitatem ut cibos emerent.) Siquidem viaticum non contulerant, edocti ventrem deſpicere, nec anxius ipſius gerere obſequium, ſed tunc ſolum ipſius habere curam, quum ad hoc natura cogeret. Cur autem tunc miraculum operatus non eſt circa cibos diſcipulorum? Quia ſi omnia tanquam Deus mirabiliter operatus fuiſſet, nequaq̃ homo eſſe creditus fuiſſet: quemadmodũ ediuerſo, ſi omnia tanquam homo feciſſet, Deum eſſe nullo modo crediſſent. Ideo quandoq; vt homo operatur, oſtendens quod homo ſit: interdum vero quaſi Deus mirabilia operatur. Solus autem ſedebat circa fontem, ex hoc etiam oſtendens, q̃ eſſet a faſtu alienus.

Dicit ergo ei mulier illa Samaritana. Quomodo tu Iudæus quum ſis potum a me poſcis, quæ ſum mulier Samaritana? Non enim cõmerciũ habẽt Iudæi cũ Samaritanis.) Non cõmerciũ habẽt ſiue non communicant, ipſos abominantes, tanq̃ ſolũ in parte Iudaizantes. Sed vnde Iudæum eſſe cognouit? Ab habitu aut etiam a loquela. Nam Chriſtus quidem tanquam non vulgariter Iudæus, ſed etiam Deus, contempta huiuſmodi obſeruantia, captabat non Samaritanorum tantum familiaritatem, ſed & cunctarum

vbique

vbiq; gentium. Samaritana vero exiſtimans eum peccare, corripientis more ad memoriam reducit obſeruationem.

Reſpondit Ieſus & dixit ei: Si ſcires donum Dei, & quis ſit qui dicit tibi, Da mihi ut bibam, petiſſes utique ab eo, & dediſſet tibi aquam uiuam.) Hinc plane manifeſtum eſt quod ſitim ſimulauerit, vt ad ſe errantem attraheret, ac loquutionis reti venaretur. Sitiebat certe, ſed errantiũ cõuerſionem, quam etiam in proceſſu ſuum vocat cibum, dicens: Meus cibus eſt, vt faciam voluntatem eius qui miſit me: nunc vero ait: Si ſcires donum Dei, ſi cognoſceres quidnam ſit quod donat Deus. Dicebat autem hoc de ſeipſo, paulatim ſe illi manifeſtans, vt quæ tali doctrina digna eſſet, eo q; ad conuerſionem apta eſſet. Aquam viuam autem, appellauit doctrinæ ſuæ fluenta: aquam quidem, quia in modum aquæ ſordes abluit, flammaſque affectionum extinguit, & incredulitatis ſiccitatem ac infructuoſitatem curat: Viuam vero quaſi perennem ſemperque motam. Aquæ enim vita fluere eſt ac moueri.

Nota. Dicit autem Chryſoſtomus aquam viuam, diuini ſpiritus gratiam: ſiquidem varijs modis hunc ait appellari, iuxta diuerſas ipſius operationes, nunc aquam, nunc ignem: aquam quidem, quia ſicut aqua de cœlo deſcendens nutrit ac viuificat, quumq; vnius ſit ſpeciei, vario modo operatur: dealbans in lilio, denigrans in narciſſo, rubricans in roſa, purpuriſſans in viola, dulcorans in ficu, amaricans in abſinthio: ita diuinus quoque ſpiritus de cœlo deſcendens, nutrit ac viuificat animam: quumque vnus ſit, varijs operationibus gratiam diuidit ac virtutem. Ignis quoque dicitur: quia ſicut ignis quum vnius ſit ſpeciei, varios habet effectus, calefaciens, inflammans, illuminans & purificans: ita ſane & diuinus ſpiritus.

Dicit ei mulier: Domine neque in quo haurias habes, & puteus altus eſt, unde ergo habes aquam uiuam?) Quum id quod dictum erat non poſſet intelligere, ſuſpicabatur quod aquam viuam diceret, hauſtam ab eodem puteo qui aquã emittebat ac ſcaturire faciebat: & opinabatur dictũ eſſe verbũ illud, quaſi poſſet ipſe citius haurire, eo quod fortior eſſet magisq; idoneus. Interim autem dominum vocat eum, putans magnum aliquẽ eſſe. Audierat namque dicentem, Si ſcires quis ſit qui dicit tibi, Da mihi vt bibam & cętera: ideo ſtatim tali ipſum honorat appellatione, & cum omni manſuetudine reliqua proloquitur.

Num tu maior es patre noſtro Iaacob qui dedit nobis puteum, & ipſe ex eo bibit, & filij eius, & pecora eius?) Samaritani etiam quum iam Samariam in patriam poſſiderent, Iaacob quoque patrem ſuum appellabant, tanquam iam olim poſſeſſorem ac patrem huius ipſorum patriæ: & hinc ſeſe intrudebant in generoſam Iudæorum generationem. Quidam autem dicunt hanc mulierem, aliosque plurimos Samariam incolentium a Iaacob deſcendiſſe: olim autem progenitoribus captis, ac Babyloniam in ſeruitutem ductis, hos Samaritanis commixtos, & cum eis verſatos, longo tempore, varijsq; calamitatibus ad eorum mores tranſmutatos. Aut vocabant patrem Iaacob, eo quod & hic a Chaldæis genus traxerat. Dicit ergo nunc Samaritana:

Quod ſi

Quod ſi de hac nō loqueris aqua: nū tu maior es patre nr̄o Iaacob, qui dedit nobis puteū hūc tā celebrē, vt meliorē poſſis dare aquā? Quod aūt addit, Et ipſe ex eo bibit, & filij eius & pecora eius, ad ipſius putei laudē dictū eſt. Nā ſi meliorem aliū habuiſſet, nequaq̄ cum tota familia ex hoc bibiſſet. Reliquum eſt igit, vt ſi poſſis dare meliorem, maior ſis Iaacob. Hæc itaq; Samaritana de Iaacob cū eo loqui perſeuerat, optās q̄d quærit inuenire: Iudęi vero etiam lapidare eum tentabant, dum Abraham faceret mentionem. Quomodo ergo æquū eſſet, vt huiuſmodi repelleret mulierem ſtudioſam, diſcendi auidam, ac iuuari cupientem.

Reſpōdit Ieſus & dixit ei: Omnis q bibit ex hac aqua, ſitiet iterū.) Siti aquę.

Quiſquis autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non ſitiet in æternum.) Nequaq; ſitiet vnq̄ incredulitatis ſiti.

Sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ.) Per fontem ſignificauit perpetuitatem ac integritatem huiuſmodi aquę.

Salientis in uitamq; æternam.) Scaturientis ad vitam æternam, eo q̄ vitam præbeat æternam. Vide aūt quod quū mulier dixiſſet, Num tu maior es patre noſtro Iaacob, non dixit, Vtiq; maior ſum: videretē eni ſeipſum iactare: ſed ab his quæ dixit, hoc intulit. Nam differētia aquarum differentiam infert præbentium illas, quum naturaliter aqua illa conſumatur, hæc autem perpetuo maneat.

Dicit ad eum mulier, Domine da mihi hanc aquam, ut non ſitiam neq; ueniam huc ad hauriendum.) Paulatim ad dogmatum celſitudinem prouehitur. Ab aquæ enim quam tribuit præſtantia, hunc eſſe maiorem Iaacob credit, quodq; excellentioris naturæ aquam tribuat, intelligit: nondum autē perfecte cognoſcit, aut quis ſit qui hanc donet, aut quid illa ſit aqua, percipit: ſuſpicatur tamen id quod datur tale quippiam eſſe, quod ſitim hanc ſenſibilem perimat. Non eſt ergo leuis hæc mulier: neque enim vtcunque ſuſcepit ea quæ dicebantur, ſed poſt longam interrogationem: neque rurſum incredula ac contentioſa. Nam quum maiorem eum inueniſſet q̄ Iaacob, non permanſit in præſumpta opinione. Atqui Iudęis dixit Chriſtus, Qui venit ad me non eſuriet: & qui credit in me non ſitiet in ęternum: illi autem non ſolum non crediderunt, ſed & offendiculum ex eo paſſi ſunt. *Infra.6.*

Dixit ei Ieſus: Abi uoca uirum tuum, & ueni huc.) Quum inſtaret & apprehendere vellet, ait: Abi voca virum tuum & veni huc, ſimulans q̄ etiam illum cum ea communicare oporteret in dono. Atqui nouerat eā virum legitimum non habere, vtpote omnia ſciens: id tamen volebat ipſam dicere, vt apprehenſa occaſione, quę circa eam acciderant propheraret, ipſamque corrigeret. Vult enim vaticiniorum ac miraculorū occaſiones ab his quæ contingunt accipere: vt & vanæ gloriæ ſuſpitionem deuitet, & eos ſibi familiariores reddat. Siquidem alio modo dicere, Frequenter nupta fuiſti, & nunc viro iuncta es illegitimo, intēpeſtiuum videbatur atq; ſuperfluum: accepta vero ab ea cauſa, tempeſtiuum erat atque conſequens.

Reſpondit mulier & dixit ei: Non habeo uirum.) Putans ſimpliciter cū homine loqui, occultata rei turpitudine, fallere eum conabatur.

Reſpondit ei Ieſus: Bene dixiſti, Non habeo uirum. Quinque enim uiros habuiſti: & nunc quem habes, non eſt tuus uir: Hoc uere dixiſti.) Accepta vt dictum eſt occaſione prophetat, eamq́ arguit, ad amuſſim omnino manifeſtos ac legitimos eius viros enumerans, & eum qui nunc occultus erat ac illegitimus manifeſtans. Nam quinq́ viros palam & ſucceſſiue habuerat, ſiquidem hoc permiſſum erat: quinto autem mortuo, nullus eam manifeſte in vxorem accipere voluit: ipſa vero non ferens concupiſcentiã, ſibi occulte coniunctum habebat. Quinque ergo viri fuerant ipſius, quia manifeſte coniuncti: is autem cui nunc commiſcebatur ſuus non erat, eo quod occultus eſſet.

Dicit ei mulier: Domine uideo quod propheta es tu.) Non indigne tulit quod manifeſte argueretur, neq́ pro iniuria duxit increpationem, ſed admirata perfectam eius cognitionem, vere prophetam eum eſſe deprehendit: Video inquit ſiue intelligo. Et exinde nihil mundanum aut tẽporale eum interrogat, ſed ſtatim de dogmatibus. Ait enim.

Patres noſtri in monte hoc adorauerunt: & uos dicitis, quod Ieroſolymis eſt locus ubi oporteat adorare.) Patres dixit Abraham & Iſaac. Vetus ſiquidẽ hiſtoria tradit Abraham in illo monte obtuliſſe Iſaac Deo in holocauſtũ. Aut patres dixit Iaacob & filios eius. Nam Iaacob ibi conſtituit altare & adorauit deum. Mulier itaq́ quæſtionẽ propoſuit putans Samaritanorum dogma melius eſſe q̃ Iudæorum, & honoratiorem locũ eſſe montis illius, q̃ Ieroſolyma. Chriſtus vero primum eleuat vtriuſque loci dignitatem, eo quod breui futurum eſſet, vt cultus diuinus in vtroque ceſſaret: deinde Iudæos præponit, & poſtmodum diuini cultus dogma manifeſtat. Geneſ.22.

Ait illi Ieſus: Mulier crede mihi, uenit tempus quando neq; in monte hoc, neq; Ieroſolymis adorabitis patrem.) Ex hoc prædicit diſſolutionem Samaritici ſimul & Iudaici cultus, quam paſſi ſunt, exterminati poſt Chriſti paſſionem a Romanis.

Vos adoratis quod neſcitis, nos adoramus quod ſcimus.) Quanquam enim eundem Deum colebant Samaritani & Iudæi: tamen Samaritani ignorabant quod omnium gentium eſſet dominus: opinabantur ſiquidem quod ſolis Samaritanis atque iudæis dominaretur: Iudæi vero cognoſcebant, quod omnium gentium eſſet dominus omnipotens. Ideo dixit ad illam, Vos adoratis quod neſcitis, hoc eſt cuius poteſtatem non cognoſcitis: & ſeipſum Iudæis cõnumerauit, dicens, Nos adoramus qđ ſcimus, quia & ex Iudæis erat progenitus, & Samaritanę Iudęus videbatur. Deinde etiam inducit quod maius eſt.

Quia ſalus ex Iudæis eſt.) Samaritanorum ſalus ex Iudęis eſt: nã ab illis didicerunt Deum cognoſcere, & idola reſpuere. Aut alio mõ: Salus mundi ex Iudęis eſt, quum ab eis Chriſtus ſit incarnatus.

Sed uenit tempus & nunc eſt, quando ueri adoratores adorabunt patrem in ſpiritu & ueritate.) Vbi Iudæos Samaritanis prępoſuiſſet, rurſum nunc Iudæis præponit Chriſtianos: vt ſuſpitione careat pręlatio, & non appareat Iudęis gratificari tanq̃ Iudęus. Vbi autem dixit, Venit tempus: ne putaret illud differendum, ſubiunxit, Et nunc eſt; ſiue iam imminet,

minet,inſtat. Veros item adoratores dicit eos, qui in ſe credunt, qui de ecclesia ſunt, tanquam vere colentes, & non in vmbris ſeruientes, ſicut Iudæi & Samaritani:nam omnis horum ſeruitus vmbra erat et figura veritatis. Veri ergo adoratores adorabũt patrem non in corpore,ſed in ſpiritu,hoc eſt non per corporales victimas, ſed per ſpirituales:nec in vmbris & figuris,ſed in veritate:nec cultum loco circunſcribentes, veluti Iudęi & Samaritani,ſed in omni loco dominationis ei⁹ benedicentes dominum. De ſolo autem patre facit nunc mentionem Pſalm.102. propter mulieris imbecillitatem:neque enim repentinum dogma proponere ei oportebat.

Nam & pater tales quærit qui ipſum adorent.) Puta non figuratiuos ſed veros:non corporaliter ſed ſpiritualiter immolantes. Dicens autem Quærit,oſtendit quod legalis immolatio diſpliceret, & ſane olim condeſcendendo ſtatuerat illam,& vſque ad id tẽpus ſuſtinuerat, propter Hebręorum imbecillitatem & craſſitudinem.

Spiritus eſt Deus:& eos qui adorant eum,in ſpiritu & ueritate oportet adorare.) Spiritus,hoc eſt incorporeus:ideo etiam colentes eum,ſpiritualiter colere oportet,non in vmbra,ſed in veritate: hęc enim conueniens eſt, ac Deum decet. Spiritualis autem cultus ſiue latria eſt animi modeſtia, Pſalm.50. Sacrificium inquit Deo ſpiritus contritus:& oratio,Sacrifica,ait,Deo Pſalmo.49. ſacrificium laudis: Et vt vno verbo dicam omnis virtus ſpiritualis, Pſalm.50. Tũc acceptabis, inquit, ſacrificium iuſtitiæ:vbi dictio Iuſtitiæ,pro oĩ virtute accipitur,per quam homo iuſtus efficitur.

Ait illi mulier, Scio quod Meſſias uenturus ſit qui dicitur Chriſtus: ubi ille uenerit, annuntiabit nobis omnia.) Inhiabat ad eorum quę dicta ſunt ſublimitatẽ, ſed modo deſperat poſſe de illis audire. Sed vnde Samaritanis expectatio aduentus Chriſti? A Moſaicis ſcripturis.Scripſit enim Moſes, Prophetam ſuſcitabit vobis Deus de fratribus veſtris: tanquam me Deut.18. illum audietis.

Dicit ei Ieſus,Ego ſum qui loquor tecum.) Iudæis inſtantibus ac dicentibus,Quoadusque animam noſtram ſuſpenſam tenes,dic nobis an Infra.10. tu ſis Chriſtus,non reſpondit hoc manifeſte: huic autem protinus ſeipſum manifeſtauit: nam hæc ęquior illis erat. Siquidem ipſi non vt crederent diſcere quærebant, ſed vt reprehenderent: ipſa vero ſtatim poſtquam didicit credidit.

Et in hoc uenerunt diſcipuli eius.) In hoc.i.his dictis,

Ac mirabantur quod cum muliere loqueretur) Quod quum talis eſſet,cũ vili muliere diſputaret.

Nemo tamen dixit,Quid quæris,aut cur loqueris cum illa?) Tacuerunt, honorem ipſi deferentes: ſiquidem inſtructi erant ne omnia magiſtri facta curioſe inquirerent:ſimul etiam ſciebant quod ſpiritualibus illi⁹ vulneribus pharmacum apponeret.

Reliquit ergo hydriam ſuam mulier,abijtq; in ciuitatem,& ait hominibus:Venite,uidete hominem qui dixit mihi quæcunque feci,num hic eſt Chriſtus?) Venerat ad ſenſibilem fontem,& inuenit intellectualem:atque accenſa eſt igne ſpiritualium vndarum, adeo vt & hydriam relinqueret & neceſſitatem

propter quam acceſſerat, curreretque in ciuitatem, ac populum omnẽ ad Ieſum attraheret: docens nos, quum ſpiritualia nacti fuerimus, tẽporalia cuncta deſpicere. Et videte mulieris ſapientiam. Non dixit, Venite, videte Chriſtum, quum tamen crederet eſſe Chriſtum: ne de huiuſmodi re a ſeipſa iudicare videretur: maximum enim videbatur cognoſcere eũ qui expectabatur, ſed alios vocat iudices. Vtque illos magis attrahat, offert eis veluti quandam eſcam, ſuorum videlicet peccatorum detectionem. Sciebat enim, quod ſi ſermones illius vel ſolũ guſtarent, protinus & ipſi irretirentur? Num hic eſt Chriſtus? hoc eſt, Num fortaſſis hic eſt? Nam hæſitando loquitur tanquam addubitans, vt ab illis detur ſententia.

Exierunt ergo de ciuitate, ueneruntque ad illum. Interea rogabant eum diſcipuli eius dicentes, Rabbi, comede.) Videntes eum ab itinere defeſſum, & ab imminente ſolari ardore, rogabãt eum. Nam hoc in loco ἠρώτων idem ſignificat quod Deprecabanť: id aũt vehementis eſt amoris nõ temeritatis.

At ille dixit eis, Ego cibum habeo ut comedam quem uos neſcitis. Dicebant ergo diſcipuli inter ſe, Num quis attulit ei quod ederet?) Ipſe quidem cibum dicebat hominum ſalutem: diſcipuli vero de cibo ſenſibili intelligentes, hæſitanť inter ſe: nam illum interrogare verebantur. Tunc ergo verbum interpretatur.

Dicit eis Ieſus, Meus cibus eſt, ut faciam uolũtatem eius qui miſit me, & perficiam opus illius.) Voluntas patris qui ipſum miſerat, & opus illius Chriſto iniũctum, ſalus eſt hominum: hanc autem vocat cibum ſuum, oſtendẽs per hanc vocem deſiderium, quod de hominum habebat ſalute. Nam ſicut qui edit, cibum concupiſcit: ita & ipſe hominum ſalutem. Dicit autem ſe a patre miſſum, vel tanquam homo, vel ſicut verbum quod a patre generatur, vel patri honorem deferendo.

Nonne uos dicitis, Adhuc quatuor menſes ſunt, & meſſis ueniet? Ecce dico uobis: attollite oculos ueſtros, & uidete regiones, quoniam albæ ſunt iam ad meſſem.) Diſcipuli quidem de ſenſibili meſſe dicebant, ipſe vero de intellectuali nunc loquitur, & hanc oſtendit inſtare. Regiones appellans multitudinem venientium ad ſe Samaritanorum: albas autem dicit eas, tanq̃ ad fidẽ paratos illos. Nã & fides meſſis eſt, quę ab infidelitate metiť vel ſeparatur, & confertur ad Chriſtum. Quemadmodum enim albæ ſegetes paratæ ſunt ad meſſem, ita & illi ad fidem.

Et qui metit mercedem accipit.) Et qui tales metit regiones, retributionem a Deo ſumit: vniuerſalius namque loquitur hic de omnibus Samaritanis ac Iudęis qui erant credituri.

Et congregat fructum ad uitam æternam.) Qui ſenſibilẽ metit agrũ, congregat fructum ad vitam temporalem, hic aũt ad vitam ęternam.

Vt & qui ſeminat ſimul gaudeat, & qui metit.) Vt congregato ibi tali fructu, & qui ſeminauit ſimul gaudeat, & qui meſſuit, videntes ſcilicet eum ibi congregatum, ac mercedem ex eo referentes: ille quidem tanq̃ qui ſeminauit, iſte vero ſicut qui meſſuit. Seminantes itaq; ſunt ꝓphetæ, Moſes & qui poſt illum fuerunt, vt qui vaticinia de Chriſto ſeminauerunt; metentes autem Apoſtoli, qui meſſuerunt hoĩes ab infidelitate,

tate,ac retulerunt ad horrea æternorum tabernaculorum.

In hoc enim eſt ſermo uerus,quod alius eſt qui ſeminat,& alius qui metit.) Verus eſt ſermo prouerbij.

Ego miſi uos ad metendum,quod uos non laboraſtis.) Id eſt,ad quod vos non laboraſtis.

Alij laborauerunt,& uos in laborem eorum introiſtis.) Hæc dicit oſtendens,ꝙ opus illis commiſſum facile & in promptu eſt,ac confidentiam eis inde immittens:vtpote perfecto eo quod laborioſius eſt:Seminare nãqꝫ,cum labore fit & tarditate,metere vero cum requie & velocitate: & ſementis fructus eſt meſſis. Frequenter autem vſus eſt in euangelio figuratiuis ac metaphoricis dictionibus, efficaciorem reddens doctrinam,& memoriam eorum quæ dicuntur ſtabiliorem,ꝑ notas ſimilitudines & exẽpla:tũ ꝙ iucundius id in aures ingreditur, tũ ꝙ ꝓfundius cordi imprimit̃:& ſermões quidẽ ſunt ſenſibiles:ĩtellectꝰ vero ſpũales.

Ex ciuitate autem illa multi Samaritanorum crediderunt in eum,propter ſermonem mulieris quæ teſtificabatur dicens,Dixit mihi quæcunque feci.) Quæcunqꝫ:intellige de viris,& de eo qui non erat vir eius. Aut etiam alia fortaſſis multa dixit ei,quæ erant occulta.

Quum ergo ueniſſent ad eum Samaritani,orabant illum ut maneret apud ſe. Et manſit ibi duos dies:ac multo plures crediderunt propter ſermonem ipſius.) Hic rurſum ἠρώτων, idem ſignificat quod Obſecrabant. Sermonem autem ipſiꝰ, hoc eſt doctrinam illius.

Et mulieri dicebant:Iam non propter uerba tua credimus:ipſi enim audiuimus & cognouimus,quod hic uere ſit ſaluator mundi Chriſtus.) Ex his quæ eũ docentem audiuerant,cognouerunt quod hic vere eſſet ſaluator mundi Chriſtus, ꝙ orbe perdito veniſſet hic vt ipſum ſaluaret. Fuerunt autem Samaritani multo ęquiores Iudæis:illi enim exiuerunt ad eum & orabant illũ, vt veniret ad ſe, quumqꝫ nullum vidiſſent ſignum,crediderũt in eum, Iudęi vero ad ſe magis venientẽ perſequebãtur, & apud ſe manere volentem,grauiter ferebant,quumqꝫ multa vidiſſent ſigna,non credebãt. Quomodo ergo æquum erat vt hos pręteriret?aut qua iuſtitia fieri poterat, vt illis qui ſe odio habebãt adeſſet,hos autem qui amabant deſereret? Alio aũt tempore Samaritani non exceperũt eũ,vtpote amicum Iudæorum,qui aduerſus ſe inimicitias exercebant. Nã hoc ſcripſit Lucas trigeſimoſecundo capite. Sed illi erant alij ab iſtis:illi ſiquidem vicum quendam Samariæ inhabitabant,iſti vero ciuitatem. Lucæ.9.

Poſt duos uero dies exijt inde,& abijt in Galilæam:ipſe enim Ieſus teſtatus eſt, quod propheta in patria ſua honorem non haberet.) Cur nõ abierit tunc recta Capernaũ,quę patria ipſius habebat̃,cauſam reddit:quia videlicet hi qui in ea morabant̃ aĩm nõ applicabãt,nec obtẽperabãt illi,vtpote familiares:ſiquidẽ familiaritas facile cauſat deſpectũ. Quomõ aũt teſtatus ſit Ieſus ꝙ ꝓpheta in patria ſua honorẽ nõ habeat,quęre in fine vigeſimi quarti capitis euãgelij iuxta Matth.& inuenies. Nazaret quidẽ patria eius erat,patria videlicet matris ipſiꝰ,in ꝗ etiã nutritus fuerat. Capernaũ vero habebatur patria illius,quod in ea habitaret. Ait enĩ Matth. quod relicta Nazaret,veniens habitauit Capernaum. Matth.13. Matth.4.

Quum ergo ueniſſet in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, uiſis omnibus quæ fecerat Ieroſolymis in die feſto.) Galilæam intellige reliquas Galileę ciuitates ac vicos, præter eam quæ proprie ciuitas eius dicebatur. Feſtum vero paſcha, veluti ſecundo capite ſignificatum eſt.

Nam & ipſi uenerant ad feſtum.) Nam omnes ſimul Iudæi Ieroſo lymam vndiq; concurrentes feſtum celebrabant.

Venit ergo rurſum Ieſus in Cana Galilææ ubi fecerat ex aqua uinum.) In Ga lilæam quidem venit propter eorum inuidiam qui Iudęam inhabitabant; in patriam aũt ſuã nõ abijt, quia ei non auſcultabãt: & ne maior eis accederet condemnatio. In Cana venit: primũ quidem inuitatus ad nuptias, nunc vero vt fidem quę ex facto prius miraculo acceſſerat, ſua pręſentia confirmaret: imo potius eos attraheret, veniens non vocatus, ac patrię ſuę eos pręponens.

CAPVT SEXTVM DE REGIO.

ET *erat quidam Regius, cuius filius infirmabatur Capernaum.)* Regius dicebatur, vel quod regio eſſet genere, vel quod dignitatem nactus erat, a qua Regius cognominabatur, vel quod miniſter eſſet regius. Quidam itaq; dicunt hunc fuiſſe Centurionem de quo apud Matthęũ & Lucam facta eſt mentio. Non eſt autem ita. Siquidem vt alias eorũ differẽtias omittamus, ille Cẽturio erat, hic Regius; illi⁹ ſeruus ęgrotabat, huius filius: & ibi morbus erat paralyſis, hic aũt febris.

Hic audito quod Ieſus ueniret a Iudæa in Galilæam, abijt ad eum, & rogabat illum ut deſcenderet ac ſanaret filium eius: erat enim iam iamq; moriturus.) Rurſum ἠρώτα, ſignificat, Deprecabatur.

Ait ergo Ieſus ad eum, Niſi ſigna & prodigia uideritis, nequaquam credetis.) Non interrogatiue, ſed affirmatiue legendum. Nam hoc dixit generaliter quidem deprimendo Iudæos cum Samaritanis collatos: quod illi abſque ſignis & prodigijs credidiſſent: particularius aũt Regium obiurgando: etſi enim fidei erat q abijſſet & deprecatus eſſet, ac vrgeret eum. Siquidem euãgeliſta quoq; ait, quod quum dixiſſet Ieſus, Vade filius tuus viuit, credidit homo ſermoni quem dixerat ei: nondũ tamen recte credebat: & hoc manifeſtũ eſt, eo quod interrogauerit quando ægrotantem reliquiſſet febris: volebat namq; diſcere vtrum caſu, an Chriſti iuſſu hoc factum eſſet.

Dicit ad eum Regius, Domine deſcende priuſquam moriatur filius meus. Ait illi Ieſus, Vade filius tuus uiuit. Credidit homo ſermoni quem dixerat ei Ieſus, & ibat.) Deſcẽde inquit priuſquam moriatur: exiſtimabat enim quod poſt mortem eum reſuſcitare non poſſet.

Iam autem eo deſcendente, ſerui occurrerunt ei, ac nuntiauerunt dicentes, Filius tuus uiuit. Sciſcitatus eſt ergo ab eis horam in qua melius habuiſſet.) Quanquam κόμψος dicatur ſcitus, induſtrius, aut eloquens: hic tamen comparatiuũ κομψότερον ſignificat facilius, leuius, tolerabilius.

Et dixerunt ei, Heri hora ſeptima reliquit eum febris.) Nam procul a Cana erat Capernaum: itaque non potuerunt eodem die perferre nuntiũ de ſalute filij eius.

Cogno-

Cognouit ergo pater, quod in illa hora in qua dixerat ei Ieſus, Filius tuus uiuit.) Quod in illa hora, puta reliquerat eum febris.

Et credidit ipſe & domus eius tota.) Nunc perfecte credidit vbi ſanatus eſt fili⁹ ipſius. Merito ergo obiurgauit eum Chriſtus, qui cor illius nouerat dicens: Niſi ſigna & prodigia videritis, nequaquam credetis. Signa quidem proprie ſunt, quæ ſecundum naturam fiũt, vt ſanare ęgrotum: prodigia vero, quæ ſupra naturam, vt viuificare mortuos, viſum præſtare cæcis, q̃q̃ abuſiue etiam dicantur ediuerſo.

Hoc iterum ſecundum ſignum ædidit Ieſus quum ueniſſet a Iudæa in Galilæam.) Et prius quum dixiſſet, Venit rurſum Ieſus in Cana Galilææ vbi fecerat ex aqua vinum, non fruſtra miraculi fecit mentionem: ſed vt oſtẽderet, quod etiam facto illo ſigno Samaritanis inferiores in fide inuenti ſunt. Et nunc quoq; dicens, Hoc iterum ſecundum ſignum edidit Ieſus, ſimiliter carpit illos, quia etiam ſecundo ſigno viſo, non potuerunt ad menſuram peruenire fidei Samaritanorum, qui nullum viderant. Hoc autem dixit Secundum, non quod poſt primum nullum aliud ediderit in tota Paleſtina, ſed quod poſt primum, hoc ſecundum in Cana factum ſit.

¶*Poſt hoc erat feſtum Iudæorum.)* Pentecoſte. Cap.v.

Et aſcendit Ieſus Ieroſolyma.) Continue in feſtis ad hanc ciuitatem ventitabat: partim quidem vt cum cæteris feſtum celebraret ſecundum legem: partim vero vt ſimplicium multitudinem attraheret. Nam in feſtis ex omni plebe confluebant.

Eſt autem Ieroſolymis in Probatica, piſcina quæ dicitur Hebraice Bethesda.) Eſt Ieroſolymis piſcina in loci ſitu, qui dicitũ Probatica: aut ſimpliciter ita dicto iuxta veterum traditionem, aut vt quidam dicunt, quod oues (quæ Grecis πρόβατα appellantur) olim illuc congregarentũ, quę in feſtis erant immolandæ: & harũ inteſtina in aqua illa purgarentur.

Quinque porticus habens.) Fornices aut teſtudines: has autem in circuitu habebat. Sicut ergo diuina ꝓuidẽtia quę ibi operabatur, piſcina fabricata erat, ita & porticus propter ægrotantes.

Imo potius legẽdũ ביתצידא Bethſaida, hoc eſt, domus piſcationis: & eſt loquutio ac phraſis Chaldaica. Sic etiã dicunt, domum ſeminis, agrũ: domũ iumẽti, ſtabulum, & ſic de alijs.

In his decumbebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum, expectantium aquæ motum. Angelus namque ſtatuto tempore deſcendebat in piſcinam, & turbabatur aqua: qui ergo primus introiſſet in piſcinam poſt turbationem aquæ, ſanus fiebat a quocunque detentus fuiſſet morbo.) Per enumeratos morbos alij quoq; ſignificati ſunt. Dicens autem, Statuto tempore deſcendebat, docuit quod non ſemper fiebat miraculum, ſed certis temporibus: hominibus quidem incognitis, verum frequenter vt opinor in anno: propter hoc ſiquidem in porticibus decumbebat multitudo magna languentium. Verũ cæteri ſane vtpote claudi & aridi poterant tempus obſeruare: nam videbant turbari aquam: cæci autem quomodo factam aquæ turbationẽ cognoſcebant? Habebant certe miniſtros qui id obſeruarent. Illa vero piſcina figura erat piſcinæ ſacri baptiſmi: ſicut enim illa morbos ſanabat, ita & iſta: ſed illa quidem corporales, hæc vero ſpirituales: illa ſtatuto tempore, hęc autem ſemper: illa deſcendente angelo, hęc aduenientе ſpiritu ſancto: nam maiora ſunt noua veteribus.

CAPVT SEPTIMVM DE EO QVI TRIGINTA ET OCTO ANNOS MORBO TENEBATVR.

ERat autem ibi homo quidam, qui triginta & octo annos morbo tenebatur.) Morbus vero erat paralyſis. Alius tamen erat hic a paralytico, de quo
Matth. 9. apud Matthęum fit mentio, ſicut in enarratione decimitertij capitis illius euangelij apertiſſime ſignificatum eſt.

Quum hunc uidiſſet Ieſus decumbentem, & cognouiſſet quod multo iã tempore ægrotaret, ait illi, Vis ſanus fieri?) Eum qui multo tempore aſſiduus fuerat ac tolerãtiſſimus, cęteris pręponit: tũ quod miſeratione dignior eſſet, tũ etiam docens quod inter eos qui ſuperno egent medicamine, Deũ magis flectunt qui ſunt conſtantiſſimi. Non dixit autem, Vis vt te curẽ: quia erat ab arrogantia alienus, & quia is qui morbo tenebatur ipſũ nequaquam cognoſcebat: ideo etiam nec fidem ab eo requiſiuit. Interrogat autem, non vt diſceret: ſuperuacaneum enim erat de re manifeſta diſcere: ſed vt per reſponſionem omnibus oſtendatur eius conſtantia: vide enim quid reſpondeat.

Reſpondit ei languidus: Domine hominem non habeo, ut quum turbata fuerit aqua mittat me in piſcinam: ſed interim dum uenio ego, alius ante me deſcendit.) Suſpicabať quod hoc propterea ipſum interrogabat, vt argueret quod prę ſegnitie fruſtraretur ſanitate: aut quod in hoc prodeſſe ſibi vellet, vt eum in piſcinam immitteret: ideo etiam reſpondet, quod ob id ſalutem non conſequeretur, quia hominem non haberet. Dicens autem, Dum venio ego, alius ante me deſcendit, ſuam oſtendit perſeuerantiam, qua tot annis fruſtratus, adhuc tñ perſeuerabat & nõ deſperabat, idq; nõ ſegnis, ſed detruſus & offenſus, nec ſic negligẽtior efficiebatur. Nos aũt breui aliquo tempore diligenter Deo adſtantes, ſi non aſſequimur qđ optamus, ſtatim omittimus ac recedim⁹, pigrioresq; reddimur. At laborioſum eſt, inquies, continue orare. Et quæ virtus non eſt laborioſa? Verum ſi laborem habet, ita & lucrum adfert.

Ait illi Ieſus, Surge tolle grabbatum tuum & ambula.) Nõ ſolũ erigit, ſed & grabbatũ tollere iubet, vt miraculũ eſſe credať, & non appareat phãtaſia aliqua. Niſi enim mẽbra firmiter cõpacta forent, nequaq̃ grabbatum ferre poſſent. Hoc autem pluries fecit, eorũ q impudentes eſſe vellent ora obſtruens. Nã & in paralytico de quo apud Matthęũ ſimiliter
Matth. 9. 14. & 8. fecit: & in panibus eadem de cauſa, vt plurima fragmẽta relinquerentur, ordinauit: & ei qui a lepra mundatus eſt, iuſſit vt ſe ſacerdoti oſtẽderet: & quum ex aqua vinum feciſſet, pręcepit vt haurirent, ferrentq;
Supra. 2. architriclino: & quum mortuam ſuſcitaſſet, præcepit vt darent illi qđ
Lucæ. 8. ederet: inſenſatis ſuadens per omnia huiuſmodi ſe non eſſe impoſtorẽ, ſed verum ſaluatorem communis hominum naturę.

Et confeſtim ſanus effectus eſt homo, tulitq; grabbatum ſuum & ambulabat.) Simul & audiuit, & ſanitatem ſentiens erectus eſt: itaq; nullius habita ratione, tulit lectum ſuum & ambulabat.

Erat autem ſabbathum die illo. Dicebant ergo Iudæi illi qui ſanatus fuerat: Sabbathum

eſt, non

eſt, non licet tibi tollere grabbatum. Reſpondit eis: Qui me ſanum fecit, ipſe mihi dixit, Tolle grabbatum tuum & ambula.) Vide libertatem: neque enim ſolum non obediuit illis, ſed & beneficij autorem prędicauit, ac omnibus prętantiorem demonſtrauit dicens: Ipſe mihi dixit, ipſi obediui: ſiquidem eũ qui me ſanum fecit maiorem cunctis ducere decreui.

Interrogauerunt ergo eum: Quis eſt homo qui dixit tibi, Tolle grabbatum tuum & ambula? Is autem qui ſanatus erat neſciebat quis eſſet: Ieſus enim ſubduxerat ſe, quum turba eſſet eo in loco.) Simul vt hominem ſanauerat, ſubduxerat ſe propter turbam: partim quidem fugitans laudem æquorum, partim vero inuidiam amputans iniquorum. Solet enim frequenter ſolus eius conſpectus cui quis inuidet, multam infundere flammam irę.

Poſt hæc reperit eũ Ieſus in templo, & ait illi, Ecce ſanus factus es, nõ pecces deinceps, ne quid deterius tibi contingat.) Quũ iã & miraculi rumor defeciſſet & tumor Iudęorũ, occurrit ei q ſanatus fuerat, volẽs aĩam quoq; illius meliorẽ reddere, reperit eũ nõ in ocio & ſegnitie, ſed in tẽplo, orantem vt opinor, ac Deo gratias agentẽ: & admonet illũ ne deinceps peccet, oſtẽdens q propter peccata ęgrotabat. Minatur aũt grauius puniendũ, ſi peccauerit: docẽs eos qui poſt pœnã peccati rurſus delinquũt, atrocius puniẽdos tanq̃ inſenſatos ac contemptores, ſiue in pręſenti vita, ſiue in futura, ſiue in vtraq;. Quod ſi peccatorũ ſupplicium durauit hic triginta & octo annos, quidnã poterit qſpiam dicere de futuro ſupplicio? vtiq; q ęternũ erit ac ſine carens. Neq; tñ oẽs morbi a peccatis oriunt̃, neq; oẽs peccatores ęgrotãt. Paralyticus quoq; de quo apud Matth. fit mẽtio, propter peccatũ ęgrotabat: ideo etiam dixit illi, Remiſſa ſunt tibi peccata tua. Per tales autem admonet omnes: eos quidẽ qui nondum ęgrotauerũt, vt timeãt ne morbo corripiant̃, & ita corrigantur: eos vero qui iam morbo ſubiacuerũt, vt timeãt ne deterius ęgrotẽt, & deinceps cautius viuãt. Quiſque ergo noſtrum, ſi iã ęgrotauit, dicat apud ſeſe, Ecce ſanus factus es, non pecces deinceps, ne quid deterius tibi contingat. Quod ſi nondũ morbo detentus eſt, apoſtolicum oraculũ apud ſe decantet, Bonitas Dei ad pœnitẽtiam te inuitat, ſed iuxta duritiã tuã & cor impœnitẽs, iram tibi recondis. Non ſolum aũt corporis membra aſtringens ſuã oſtendit diuinitatẽ: ſed etiã dicẽs, Nõ pecces deinceps: ſiquidẽ oĩa ſe noſſe ſignificauit, q̃tũuis etiam arcana. *Matt. 9.* *Roman. 2.*

Abijt homo & nuntiauit Iudæis, quod Ieſus eſſet, qui ſe ſanaſſet.) Abijt & nuntiauit: nõ tanq̃ iniquus vt pderet, ſed tanq̃ gratus, vt benefactorẽ diuulgaret: nã beneficiũ ac minę ſufficiebant, vt eũ in officio cõtinerẽt: nec his tantũ alligatus erat, verũ etiã timebat ne quid deterius pateretur. Præſertim q ſi eũ prodere voluiſſet, nequaq̃ dixiſſet, q Ieſus eſſet qui ſe ſanaſſet: ſed quod Ieſus eſſet, qui dixiſſet ei, Tolle grabbatum tuum & ambula. Ipſe ergo quia crimẽ incurrere ſe putabat ſi tacuiſſet, beneficium prædicauit. Gratus itaq; ac libere loquens cenſendus eſt hic homo, omniq; carens accuſatione.

Ac propterea perſequebantur Ieſum Iudæi: uolebantque eum occidere, quod iſta faceret in ſabbatho.) Quantum ad id quod apparebat, propter hoc: quantũ vero ad id quod occultum erat, propter inuidiam.

Ieſus autem reſpondit illis, Pater meus ad hoc uſque tẽporis operatur, & ego operor) Vtrinq; ſeipſum Deo æqualem eſſe oſtendit: & dicens Deũ patrẽ ſuũ, & dicens ſe operari ſicut illũ: ne deinceps tanq̃ puro homini auſcultarent ei, ſed tanq̃ Deo. Itaque quod dicitur, Ad hoc vſque temporis, cõtinuitatem operationis ſignificat. Quum autem duplex intelligatur Dei operatio: vna ſiquidẽ ſignificat naturarum ab exordio creationẽ, altera autem poſt illam, gubernationem ac prouidentiam, earumq; cõſeruationem. Primo quidem ſignificato, ceſſauit die ſeptimo ab omnibus operibus ſuis: ſecundo vero ſemper operatur, creaturam gubernans, prouidens, ac conſeruans illam. Nec vetat vlla lex legiſlatorem ſemper operari creaturarum ſuarum ſalutem. Obſerua autem quod de ſabbathi ſolutione varijs locis accuſatus, interdum quidem tanquã Deus reſpondet, prout nunc: quandoque vero tanquam homo: volebat nãq; vt crederetur vtrũq;, puta & ſua diuinitas, & incarnatio.

Propter hoc ergo magis quærebant eum Iudæi occidere, quod non modo ſabbathum ſolueret, ſed & patrem ſuum diceret Deum, æqualem ſeſe Deo faciens.) Dicens enim, Pater meus, legitimum ſe oſtendebat: legitimus autem filius ęqualis ẽ patri quoad ſubſtantiam & naturam.

Reſpondit ergo Ieſus & ait illis: Amen amen dico uobis, non poteſt filius a ſe facere quicquam, niſi quid uiderit patrem facientem.) Quia ſublimia de ſeipſo dicẽs perſequutionẽ ſuſtinebat, quod illi ad eorum quę dicebantur celſitudinem peruenire non poſſent, ſed tanq̃ Deo contrarium eum perſequerentur, condeſcendit imbecillitati mentis illorum, & humilia diſpenſatiue de ſe loquitur, vt per hæc facile ſuſpicerentur: deinde rurſus ad ſublimia ſermonem reducit, & iterum hunc ad humilia demittit: rurſumque ad id quod ſublimius eſt, denuo ad id quod humilius: & ita per ſublimia ſimul & humilia verba, tum æqualitatem demonſtrantia, tum minoritatem demonſtrare apparentia, ſuum texit ſermonem,
Pſalm. 111. atque hunc iudicio diſpenſat, vt & qui mente ſunt acutiores ac benigni, ſumant a ſublimibus intellectum conuenientem etiam de humilibus: & qui obtuſiores ſunt aut inſulſi, ab humilibus cõſolationem accipiant, & quaſi de homine hęc intelligentes, non turbẽtur. Veruntamen quanquam verba ſint humilia, hoc etiam modo ſub his excelſę occultantur ſententiæ: & verbis quidem cauſam tradere videtur aduerſarijs, ſenſibus vero nequaquam. Quid ergo nunc dicit? Non poteſt filius a ſe facere quicquam, niſi quid viderit patrem facientem: his quidem qui ſunt intellectu craſſiores, potentiæ minorationem prę ſe fert hic ſermo, propter dictam diſpenſationem; ſubtilibus autem æqualitatem potius & identitatem, propter veritatem. Non poteſt enim non ob potentię defectum, ſed propter inſeparabilitatẽ: nã impoſſibile eſt filiũ quicq̃ facere, qđ nõ facit pater: quia nõ eſt alia filio potẽtia ab ea quæ patris eſt, ſed eadẽ: quod ſi eadem eſt, ęqualis certe fili⁹ ẽ patri. Ait autẽ Gregorius Theologus, quod earundẽ rerũ formas intelligendas prębet pater, filius vero pficit, non tanquam ſeruus aut inſipiens, ſed tanquam dominus ac prudens, & vt magis proprie dicatur, modo paterno, ſiue iuxta patris dominium ac ſcientiam. Propter prędicta

ergo dictum eſt, Non poteſt filius a ſe facere quicquam, niſi quid viderit patrem facientem. Quod ſi non propter hæc, quomodo potentia non poteſt? aut quomodo ſapientię eſt opus pręceptore? quomodo etiã omnia per ipſum facta ſunt? ſiue quo pacto etiam hominibus nõ erit imbecillior, qui multa a ſeipſis faciunt? Nam & virtutem a nobiſipſis eligimus & vitium. Multa quoque varijs ex locis conſequentur abſurda. De prædicto ſane verbo ſubtilius diſputauit Gregorius Theolog⁹ ſexto ſecundi libri capite. Iohan.1.

Quæcunque enim ille fecerit, hæc quoq; filius ſimiliter facit.) Rurſum ab humilibus tranſit ad ſublimia, vt prędictum eſt: nam ſi quæcunq; ille fecerit, hæc filius ſimiliter facit, vtique hic æqualis eſt illi. Præponitur autem non vulgari modo dictio Similiter, ſed vt diſcamus quod cum æquali ſcientia & dominio facit, vt prædictum eſt.

Pater namq; diligit filium, & omnia demonſtrat ei quæ ipſe facit.) Iterum a ſublimibus ad humilia deſcendit. Diligit aũt filiũ, non ſolum tanquam vnigenitum, ſed etiã tanq̃ eadem facientem, & nihil quod pater nolit operantem. Neq; vero ſuperius dictionem Viderit, de filio: neq; hoc in loco dictionem Demonſtrat, de patre, humano modo intelligere oportet, ſed diuino & ſupernaturali. Neque enim filius videt ſicut diſcipulus, neq; pater demonſtrat ſicut pręceptor: ſed hic quidem demõſtrat ſicut mens quæ formas earundem rerum intelligendas præbet: ille aũt videt, ſicut ſermo qui ea quæ ad intelligendum data ſunt, perficit: & ita eis communes ſunt omnes diuinę res & cauſæ.

Et maiora his demonſtrabit ei opera, ut uos admiremini.) Nam quia paralytici membra cõfirmauerat, magnum quidem erat quod factum erat: ſed etiam mortuum excitaturus erat, & ideo ait quod etiam maiora his demonſtrabit ei opera, vt vos amplius admiremini, & ad credendum adducamini.

Sicut enim pater ſuſcitat mortuos & uiuificat, ſic & filius quos uult uiuificat.) Ab humilibus rurſus aſcendit ad ſublimia. Nã ſi vt ille, ita & hic quos vult viuificat, æqualis vtiq; potentię fili⁹ eſt cũ patre. Viuificare itaq; ſicut pater, potentię docet ęqualitatem: quod autẽ additur, Quos vult, autoritatis immutabilitatem. Verum ſi & poteſt, & autoritatem habet, quomodo non poteſt filius a ſe facere quicquam? Non poteſt ergo ſine patre, quia vna & eadem eſt ipſis potentia & voluntas.

Siquidem neque pater iudicat quenquam, ſed iudicium omne dedit filio, ut omnes honorẽt filium, ſicut honorant patrem.) A ſublimibus iterum deſcẽdit ad humilia. Et hic ergo verbum Dedit, intelligendum eſt prout Deum decet: talia enim vt diximus diſpenſatiue dicit: non ſolum curans ex hoc imbecillitatem Iudæorum: verũ etiam vt cauſam videamus, & ne naturalẽ nõ eſſe filium ſuſpicemur, neque in Sabellij morbum decidamus, qui eundem eſſe patrem & filium ac ſpiritum ſanctũ intelligit, & vnicam eſſe ſanctę trinitatis perſonam inſane prędicat. Quando vero dedit iudicium filio? De hoc quando id fuerit, res eſt admodum occulta: & quãquam audenter reſpondere oporteat quod ſimul vt hic genitus eſt: attamen quando hic genitus eſt? Quando pater genitus non eſt. Nota oĩa quę ſequũť

Non po

Non poteſt ſiquidem,non poteſt inquam inueniri temporis aut ſeculi alicuius intelligentia qua ad extremũ aliquod peruenire poſſimus, etiã ſi maxime vrgeamus. Iudicium aũt omne dedit filio, vt timentes propter hoc,honorent eum ſicut honorant patrem.Et quũ Omne dixit,ſignificauit & iudicium puniendi & iudicium honorãdi quos voluerit. Nec tamen patrem iudicandi autoritate priuauit. Nam ſi oĩa quę habet pater,filij ſunt,prẹterq̃ genitum nõ eſſe,manifeſtum eſt, quod etiã omnia quæ habet filius,patris ſunt,præterq̃ eſſe genitum. Iudicat ergo filius, approbante quidem patre, cooperante aũt & ſpiritu ſancto, veluti ſane intelligimus in omnibus eius operibus. Verum ſcire oportet, quod dictiones Sic Sicut & ſimiles, in increata quidem trinitate æqualitatem ſignificant,in creatis vero ſępius etiam ſimilitudinem,ac partialem quandam aſſimilationẽ. Quare autem dedit iudiciũ filio? Quia hic hominem formauit,perditumq́ reformauit, ac ſalutaria dedit præcepta: & vt qui homo factus eſt,homines iudicaret: non ſolum tanquam Deus qui hominum nouit naturam, verumetiam vt homo qui in ea forma tentatus eſt. Et quare filius formauit hominem? Quia ipſe eſt ſapientia,verbum,& potentia patris. Et quare filius & non pater nec ſpiritus ſanctus humanitatem aſſumpſit? Quia oportebat,vt qui in ſupernis filius erat, maneret etiam in infernis filius, ne duo eſſent filij: & quia oportebat etiam creatorem renouare confractã ſuam creaturã: & quia opus erat vt rationale per rationẽ ſiue verbũ liberaretur ab irrationalitatis affectionibus: & quia decebat per immutabilem patris imaginem, eum qui ad Dei imaginẽ factus fuerat, eamq́ mutauerat,ad priſtinam reparari dignitatem,vt ita conuenienti modo omnia fierent. Verum ſi eum honorauerimus ſicut honoramus & patrem, omnino etiam patrẽ hũc appellabimus? Nequaq̃, ſed filium eũ ſcientes,patrẽ non appellabimus, ne proprietates cõfundamus: honorabimus tamen ſicut patrem: nã de honore ſermo eſt,non de appellatione. Abuſiue vero & hunc patrem vocamus,tanquã creatorem & procuratorẽ ac magiſtrum noſtrum. Vidiſti ſapientiſſimam & admirabilẽ contexturã ſublimiũ humiliũq́ verborum: vt & de his quę tunc facta ſunt ſermo facile ſuſcipiat,& his nullo ſint impedimẽto ea quæ poſtmodũ fient. Niſi enim ſeſe demittens humilia dixiſſet, quare etiam ſublimia attexuiſſet. Nam qui de ſe magna dicere debet, quum parua loquutus fuerit,pro excuſatione habet diſpenſationem: ſiquidem diſpenſatorie hoc facit. Quem vero parua dicere conuenit,quã ob cauſam magna loquitur? non enim diſpenſationis hoc eſt,ſed extremæ arrogantiæ. Quod ſi etiam minor erat filius,ſicut Ariani nugabantur,quare æqualem patri honorem expetebat? nec tantum expetebat,verum etiam terrorem incutiebat,dicens:

Qui non honorat filium, non honorat patrem qui miſit illum.) Qui non honorat, modo quo ſuperius dixit: hoc eſt ſicut patrem. Addidit autem,Qui miſit illum,non ſui minorationẽ ſignificans, ſed ora Iudęorum obturans. Propter hoc etiam continue ad patrẽ refugit, ponens interim & ſuę naturę nobilitatẽ. Siue enim omnia ſecũdũ ſui dignitatem lo

tem loquutus fuiſſet,nequaquam ſuſcepiſſent, exiſtimantes eum Deo eſſe contrarium,quum etiam ob pauca huiuſmodi verba illum perſequerentur, vellentque lapidare: ſiue omnia ſeſe demittendo loquutus fuiſſet habito illorum reſpectu,multi ſane detrimentum inde ſuſcepiſſent. Ideo vt diximus,miſcet ac temperat doctrinam:vt enim facile reciperetur,non tantum excelſa loquebatur,quantum humilibus permiſcebat. Itaq; quum voces humiles reperimus,diſpenſatorias eas exiſtimemus,vel etiã eius humanitati adaptem⁹,ſicut & excelſas diuinitati.

Amen amen dico uobis,qui ſermonem meum audit,& credit ei qui miſit me, habet uitã æternam.) Rurſum diſpenſatorie loquitur: Neq; enim dixit,Et credit mihi,ne gloriari videretur. Non ſolum autem hic, ſed in ſequentibus quoque frequẽter inueniemus,quo pacto & metu & promiſſione, vt ſibi credatur admoneat.

Et in condemnationem non ueniet,ſed tranſibit a morte in uitam.) Non condemnabit̃ in iudicio nec puniet̃. Nõ negat aũt quin morituri ſint credentes,ſed de morte loquit̃ ꝑpetua,ſimiliter & de vita æterna.

Amen amen dico uobis quod uenit tempus,& nunc eſt,quando mortui audient uocem filij Dei,& qui audierint uiuent.) Promittit nunc quod non longo poſt tempore viuificaturus ſit mortuos,ſermonemq; opere comprobaturus. Ad Samaritanam quoq; dicens ſimiliter, Venit tempus ſiue hora,pari modo addidit,Et nunc eſt,ſignificans futuræ rei propinquitatem. Mortui aũt audituri ſunt vocem eius:quomodo? Simulac ipſe voluerit,conuerſa cuiusq; anima ad proprium corpus, mortui qui audierit, vita rurſus in mundo viuent. Hic ergo vbi dixit excelſa,ſeipſum Dei filium vocando,rurſum ſermonem obſcurat attexens humilia.

Sicut enim pater habet uitã in ſemetipſo, ſic dedit & filio ut uitã haberet in ſemetipſo) Verbum dedit, humile ẽ & diſpenſatoriũ. Habet autem vitam in ſemetipſo,hoc eſt ad modum fontis ſcaturire facit vitam.

Et poteſtatem dedit ei iudicium faciendi.) Iudicium eorũ quæ ab vnoquoq; in vita peracta ſunt. Frequenter autem repetit Iudicium, magis eos exterrens, vt paulatim iudicem hunc eſſe credentes,ad eum accurrant,manſuetum ſibi iudicem inde parantes.

Quia filius hominis eſt,nolite mirari hoc.) Quia homo ẽ,q iudiciũ ſumpſit hominũ,& prędicta de ſeipſo docuit,quę magna et nõ tantũ ſupra hominẽ ſunt,ſed ſupra angelos q̃q;, & ad ſolũ Deũ ꝑtinent, nolite mirari: prędictũ eſt enim ꝙ etiam filius Dei ſit: Nõ ergo offendi oportet: nam quæ odioſa apparent propter humanæ naturæ humilitatem, ea appareant tolerabilia propter diuinę naturæ celſitudinem. Deinde aliam quoq; de ſeipſo proponit tremendam & arcanã poteſtatem.

Quia ueniet tempus, in quo omnes qui in monumentis ſunt, audient uocem eius: & prodibunt qui bona egerunt in reſurrectionem uitæ: qui uero mala egerunt in reſurrectionem condemnationis.) Tempus dicit conſummationis ſeculi & vniuerſalis iudicij: eos autem qui ſunt in monumentis dicit mortuos,quos ſimul omnes repente ac virtute arcana coaptabit, animabit, ac excitabit voce ſua ſiue iuſſu, quo tunc per archangelum clamabit, In iuſſu inquit,in voce archangeli,& in tuba Dei. Atqui nõ oẽs ſunt in mo- .1.Theſſa.4.

numentis

numentis, ſed ab his qui ſunt in monumentis , etiam eos ſignificauit qui non ſunt in monumentis , ab his videlicet qui naturaliter ſepulti ſunt, eos etiam qui naturaliter ſepulti non ſunt. Ex monumentis autem prodibunt hi quidem in reſurrectionem vitæ æternæ, illi vero in reſurrectionem condemnationis: iſti ad fruitionem ſempiternam, illi

Matth.25. ad ſupplicium perpetuum. Alibi autem dixit, Et abibunt hi in ſupplicium ęternum, iuſti vero in vitam æternam.

Non poſſum ego a meipſo facere quicquam, ſicut audio, iudico.) Quemadmodum ſuperius de operando dicebat, Non poteſt filius a ſe facere quicquam, niſi quid viderit patrem facientem: ita & nũc de iudicando ait, Non poſſum ego a meipſo facere quicquam, ſicut audio iudico: hoc eſt, non iudico a meipſo, ſed ſicut audio a patre, vel ſicut pater: quod etiam æqualitatem ad patrem ac indifferentiam innuit. Sicut enim in ſuperioribus Videre, ita & hic Audire, intelligendum eſt diſpenſatorie, & vt Deo conueniat . Siquidem neque videre ei opus eſt neque audire: quum Deus nulla re indigeat.

Et iudicium meum uerum eſt, quia non quæro uoluntatem meam, ſed uoluntatem eius q miſit me.) Iuſte inquit iudico, quia non iudico ſecundum voluntatẽ meam, neque ego propriam habeo voluntatem, ſed ſecundum patris voluntatem: nam illa etiam mea eſt: vna ſiquidem & eadem eſt patris & filij voluntas: ſi ergo pater iuſtus eſt iudex, & filius vtiq; iuſtus eſt iudex. Oportet itaque in huiuſmodi verbis quę demiſſionem ac diſpẽſationem ſignificant, non ad ipſa tantum reſpicere, ſed etiam ad cauſam ipſorum: in his enim cauſa eſt imbecillitas mentis audientium, et ne Deo contrarius videretur, ſicut varijs in locis diximus.

Si ego teſtimonium perhibeo de meipſo, teſtimonium meum non eſt uerum.) Oportet eos qui ſacras legunt ſcripturas intentionẽ loquẽtis habitumq; audiẽ-

Nota. tis exquirere, tempora quoque ac loca aduertere, inſuper idiomata obſeruare: nec ſimpliciter & vno modo cuncta aggredi, ſi legitimos ſenſus velint deprehendere, & non in nudis manere verbis , ac falli circa electiones . Siquidem propoſitus ſtatim campus theſaurum habet copioſum: habet autem hunc multa obrutum obſcuritate. Quis enim repente turbari non poſſet audiens Chriſtum dicentem , Si ego teſtimonium perhibeo de meipſo, teſtimonium meum non eſt verum? Siquidẽ

Infra.14. ipſe dixit, Ego ſum veritas: quod ſi veritas verum nõ loquitur, quiſnã erit qui vera loquatur? Si quę de ſeipſo teſtificatus eſt, vera non ſunt, nobis omnino perit prędicationis ſumma. Nam vt cętera ſinam⁹, quę ſunt innumera & fidem contingentia: vbi nam ponemus ea quæ paulo ante de ſeipſo teſtificatus eſt, quod filius ſit Dei, quod ęqualis illi natura, potentia & voluntate: quod creator, quod viuificator, quod iudex aliaq; ſimilia? Quid ergo dicendũ ẽ? Quod quia talia de ſeipſo teſtificatus fuerat, cognouit Iudæos habere in animo opponere ſe ei ac dicere, Si tu teſtimonium perhibes de teipſo, teſtimonium tuum non eſt verum. Nemo ſiquidem qui de ſeipſo fert teſtimonium, fide dignus eſt apud homines, propter ſuſpitionẽ de nimio ſuiipſius amore, ideo pręuenit ac dixit, quod illi dicturi erant, dicens, Si ego teſtimonium perhi

beo de

beo de meipſo,teſtimonium meum non eſt verum, vt vobis apparet. Itaq; teſtes adducit,etiam in hoc ſe demittens ad imbecillitatem illorũ, & ex abundanti cautione ſilentium illis imponens. Quod ergo ait, Teſtimonium meum non eſt verum,non quaſi affirmando dixit,ſed ꝙ illi hoc dicere pararent. Quod autem hęc ita ſe habeant, inde manifeſtum eſt. Quum enim in ſequentibus loquutus fuiſſet dicens,Ego ſum lux mundi;dicentibus phariſæis, Tu de teipſo teſtimonium perhibes, teſtimonium tuum non eſt verum,contradixit dicẽs,Et ſi ego teſtimonium perhibeo de meipſo,teſtimonium meum verum eſt. Manifeſtum ergo eſt quod illud,oppoſitionis illorum erat,hoc autem intellectus ei⁹. Siquidem illi putabant eum non eſſe fide dignum, qui de ſeipſo ferret teſtimonium,vtpote hominem:ipſe vero ediuerſo ſeſe fide dignũ dixit, tanq̃ Deum. Primum itaq; diſſoluit excogitatam ipſorũ oppoſitionẽ, dicens id quod ipſi dicere parabant,& oſtendẽs quod cogitationes eorum cognoſceret. Deinde etiam teſtes adducit manifeſtos, & quibus contradici nequeat:Iohannem,opera propria,ac patrem. Primum aũt ponit debilius teſtimonium puta Iohannis. Infra.8.

Alius eſt qui teſtimonium perhibet de me,& ſcio quod uerum ſit teſtimonium quod teſtificatur de me.) Scio hunc, inquit, quod apud omnes ſit fide dignus, nempe propheta Dei,& a Deo accipiens quę loquitur. Deinde ne qs opponat dicens,Quid ſi ad gratiam teſtimonium perhibuit? hanc etiã tollit obiectionem dicens:

Vos miſiſtis ad Iohannem,& is teſtimonium perhibuit ueritati.) In primordijs euangelij ſui poſt ſermonem de Deo habitum,dixit euãgeliſta, Miſerunt Iudæi ab Ieroſolymis ſacerdotes & leuitas,vt interrogarẽt eũ, Tu quis es & cętera. Tunc ergo multa & magna teſtificatus eſt de Chriſto. Ideo nunc dicit,Vos miſiſtis ad Iohannem interrogantes eũ: non autem miſiſſetis,niſi eum fide dignum cognouiſſetis:teſtimonium ergo eius refellere non poteſtis. Supra.1.

Ego autem non ab homine teſtimonium accipio.) Hoc ẽ,humano teſtimonio non indigeo,quũ ſim Deus. Et quomõ in teſtimoniũ adduxit Iohãnem qui homo erat? Primũ quidẽ quia teſtimoniũ eius non erat ipſi⁹, ſed Dei. Ait enim,Qui miſit me ad baptizandum in aqua ipſe mihi dixit. Deinde & aliam ponit cauſam. Vide enim.

Sed hæc dico ut uos ſalui ſitis.) Non quod humano inquit egeã teſtimonio,ſed de Iohannis teſtimonio diſpenſatorie loquor: vt ei credentes qui & eſt,& vobis apparet fide dignus,ſalui ſitis.

Ille erat lucerna ardens & lucens.) Lucerna accenſa a diuino ſpiritu, & lucẽs his qui in tenebris erãt peccati. Lucernam aũt eũ vocauit,tanquam obſcuratum excellẽti lumine ſolis iuſtitię. Ipſe ſiquidẽ de Chriſto dicebat,Illum oportet creſcere,me autem minui. Aliã quoq; ob cauſam appellauit eum lucernam,quia videlicet non ex ſe doctrinæ lucem habebat,ſed ex gratia ſancti ſpiritus. De hoc autẽ vt opinor prædixit per os Dauid,Paraui lucernam Chriſto meo. Supra.3. Pſalm.131.

Vos autem uoluiſtis ad tempus exultare in luce eius.) Obiurgat hos quod nõ vſq; ad finem ſtudioſe illum obſeruauerint; voluiſtis inquit quodã

ſ i tempore

tempore exultare in luce doctrinę illius, quando omnes vndiq; ad eũ concurrebatis, & poſtmodum refrixiſtis, q̃q̃ hactenus illum admirami ni: niſi enim refrixiſſetis, teſtimonio vtique illius credidiſſetis. Digni igitur eſtis qui redarguamini, quod licet hunc fide dignũ cõfiteamini, eius tamen teſtimonio non credideritis.

Ego uero teſtimonium habeo maius teſtimonio Iohannis. Opera enim quæ dedit mihi pa ter ut perficiam ea, ipſa inquam opera quæ ego facio, teſtificãtur de me, quod pater miſerit me.) Siquidem Iohannis teſtimonium poterat quiſpiam calumniari tanq; ad gratiam factum: q̃q̃ hoc vere dici non poterat aduerſus virum qui omni cum diligentia ſuo fungebatur munere, & apud omnes vehemẽti in admiratiõe habebatur: Verum opera omni ſuſpitione libera, cunctorum ora contentioſa obturabant, puta paralytici confirmatio, cęteraq; miracula: quum apud eos eſſent qui curati erant, & plenam eis fidem faciebant. Opera, inquit, quę ego facio teſtificantur de me, quod pater miſerit me. Non dixit autem, Teſtificãtur quod ęqualis ſim patri, ſed, quod pater miſerit me. Atqui & hoc & illud teſtificabantur. Verũ etſi maius erat vt crederetur æqualis eſſe patri: minus tamen poſuit, nempe id quod tũc maxime intendebatur. Volebat namq; primo credi, quod ſe Deus miſiſſet: hoc enim credito, reliquum facili⁹ erat ad credendum. Sed quomodo opera teſtificabantur, quod Deus eum miſiſſet? Teſtificabantur id tanquam opera ſolius diuinę virtutis. Siquidẽ qui Deo contrarius eſſet, huiuſmodi facere non poterat: nam licet miraculis contradicere impudenter attentabant, ſicut vigeſimoſecundo
Matth. 12. iuxta Matthæum capite ſcriptum eſt, dicentes, Hic non eijcit dæmonia niſi per Beelzebul principem dęmoniorum: ſed ibi citius os illis obſtruitur, & vane nugari conuincuntur.

Et qui miſit me pater, ipſe teſtimonium perhibuit de me.) Vbi de ipſo teſtimonium perhibuit? In ſequentibus ſignificabit quod in ſcripturis: q̃q̃ etiam dum baptizaretur teſtimonium de eo perhibuit dicens, Hic ẽ filius meus dilectus in quo mihi cõplacitum eſt. Et rurſus quum trãſ-
Matth. 3. 17. formaretur. Sed quum baptizaretur licet audierunt, dubitabant: quũ autem tranſformaretur, ne audierũt quidem ipſi. Idcirco pretermiſſis huiuſmodi teſtimonijs, ad ſcripturas eos tranſmittit, quas ſemper in manibus habebant, nec fas erat illis contradicere: ſed hoc in progreſſu facit: nunc autem ne expetant Dei teſtimonium a propria voce, & a propria perſona dicentes, Neque vocem eius audiuimus vnquam, neq; ſpeciem eius vidimus: confitetur quod illi dicturi erãt, confitendo vero, ad rectam eos doctrinam reducit: dans intelligẽdum quod neq; vox ſit apud Deum neq; ſpecies: ſiquidem hęc corporum ſunt, Deus autem incorporeæ eſt naturæ, aut potius ſupra corpus & ſupra naturam.

Neque uocem eius audiſtis unquam, neq; ſpeciem eius uidiſtis.) Atqui multi vocem eius frequenter audiuerunt, & ſpeciẽ eius viderũt, ſicut in ſcripturis de diuerſis ſcriptũ eſt varijs in locis. Sed vox illa & ſpecies fuit non ſecundum Dei naturam, ſed in hominis ſimilitudine.

Et ſermonem eius non habetis manentem in uobis.) Et quid, inquit, dico de voce quę propria ipſius vox eſſet, aut ſpecie proprię ipſius perſonę,

quum

quum neq; ſermonem eius habeatis manentem in vobis, quem per legem ac prophetas loquutus eſt,& putatis hunc vos habere manentem in vobis, & de ipſo gloriamini. Deinde confirmat quod dixit, hoc modo illud oſtendens.

Quem enim ille miſit, huic uos non creditis.) Nam quum ſermo qui per legem datus eſt ac prophetas clamet, ꝙ pater filium ſuum miſerit ad ſalutem veſtram, & ꝙ vos illi credere oporteat, vos autem huic quem ille miſit non creditis, omnino non auſcultatis prædicto eius ſermoni: quũ autem illi nõ auſcultetis, non habetis eum ſiue donũ ipſius: auolauit enim a vobis. Verum ne dicant, Si ergo vocem eius non audiuimus, quomodo ille teſtificatus eſt de te, ait:

Scrutamini ſcripturas.) Legales ac propheticas: inde enim eſt teſtimonium a patre. Vide autem quod non dixerit, Legite, ſed Scrutamini: illi ſiquidem legebant, at non ſcrutabantur, idcirco eos ſcrutari iubet: nam quum ea quę de eo ſunt, obſcure ſcripta ſint vtiliter & diſpẽſatoriæ propter imbecillitatem progenitorum ipſorum, ne exciderent ad deorum multitudinem, iubet nunc eos fodere, vt ea quæ alte in modum theſauri recondita ſunt, poſſint inuenire.

Quia uos putatis in ipſis uitam æternam habere.) Putatis habere, verum non habetis: quia ſuperficietenus ſolum eas legentes, non inuenitis illum certum vitę ęternæ fontem qui eſt Chriſtus. Quia ergo putatis in ſcripturis vitam æternam habere, & propter dictam cauſam nõ habetis: ſcrutamini profunde vt inuentam habeatis.

Et illæ ſunt quæ teſtificantur de me.) Teſtificantur inquit de me in perſona patris, vtpote arcano mõ a patre inſpiratę his qui eas ſcripſerunt. Coniunctio Et, abundat, quod in Hebraico idiomate frequẽs eſt.

Et non uultis uenire ad me ut uitam habeatis.) Vitã videlicet ſempiternã. Deinde ne ſuſpicarenẽ quod amore gloriæ talia diceret, ait:

Gloriam ab hominibus non accipio.) Non amans eam, aut ea indigẽs: neq; enim ſol lucernę lumine indiget. Verum quam ob cauſam hęc dicebat? Vt omni modo ad fidem eos attraheret, per quã habituri eſſent vitam ęternam.

Sed cognoui uos quod dilectionem Dei non habeatis in uobis.) Vos inquit, tanq̃ Deum diligentes me repellitis, quod meipſum faciam Deo ęqualem: Sed mẽdacij arguimini: ego enim noui uos ꝙ Deum nõ diligatis. Quomodo? Quia de quo ille teſtimoniũ perhibet, & ꝑ Iohannẽ, & per opera, & per ſcripturas, hũc vos non recipitis. Quẽadmodũ ergo primum arbitrati quod eſſem Deo cõtrarius, me repellebatis: ita nũc demonſtrata a dictis teſtibus veritate debuiſſetis accurrere. Sed fruſtra iactatis quod Dei zelo me auerſamini. Nam quum id inuidia faciatis, hoc modo iſtam occultare nitimini.

Ego ueni nomine patris mei, & nõ recipitis me.) Noĩe patris mei, ſiue miſſus a patre meo, ſicut ipſe teſtaẽ & ego confiteor, & non ſuſcipitis me.

Si alius uenerit nomine proprio, illum recipietis.) De Antichriſto hoc dicit, qui veniet noĩe proprio, ſiue a ſeipſo, tanq̃ ipſe Deus eſſet qui ſuper omnes eſt. Taxat ergo impudentiam Iudæorũ, ꝙ eum repellerent, quũ

ſe diceret noſſe Deum,& ab eo miſſum eſſe,nec conuinceretur Deo eſſe contrarius:illũ vero qui ſe diceret non noſſe Deum,& a ſeipſo venire ſe iactaret, ac manifeſtiſſime dinoſcereť eſſe Deo cõtrarius, reciperent. Deinde ponit & cauſam infidelitatis eorum,quod propter glorię amorem non crederent:nolentes enim Chriſtum ſupra ſe honorari a multitudine,obſurdeſcebãt,& aures vltro claudebãt ad veritatẽ: oĩaq; faciebãt,ne a gloria quã habebant apud multitudinem exciderent.

Quomodo uos poteſtis credere,qui gloriam a uobis mutuo accipitis?) Nam ipſa impedimento eſt.

Et gloriam quæ a ſolo Deo eſt non quæritis.) Quam ſolam quærere oportet, ea quę eſt ab hominibus poſthabita,etſi vos contrarium faciatis. Poſtquam ergo vndique ſilentium illis impoſuit,omnique venia indignos eſſe demonſtrauit, accuſatorem deinceps illis adhibet, puta ipſum Moſen legiſlatorem eorum.

Num putatis quod ego uos accuſaturus ſim apud patrem?) Iuxta vſitatam ac conſuetam interrogationem eſt hic ſermo,acſi dicat,Etſi me id oporteba facere,non tamen faciam,quia clemens ſum.

Eſt Moſes qui accuſat uos.) Vtpote non credentes his quę de me ſcripſit:& ita nec illi credentes.

In quem uos ſperatis.) Tãquam in ductorẽ populi, tutorẽ ac mediatorem in his quæ ad Deum ſunt. Sicut aũt de ſcripturis dicebat, Putatis in ipſis vitam ęternam habere: ita quoq; nũc de Moſe ait, In quẽ vos ſperatis. Nã ab his quę ipſi ſua ducebant,illos aggrediebatur.

Si enim crederetis Moſi,crederetis utique mihi:nam ille de me ſcripſit.) Si ſide dignum eum duceretis, crederetis vtique mihi;vobis enim pręcepit ille,vt me audiretis.

Si autem ſcriptis eius non creditis,quomodo uerbis meis credetis?) Si illius ſcriptis increduli eſtis,quem vehementer vos honorare ac laudare iactatis: quomodo meis verbis credetis,quem vehementer inhonoratis & contumelijs appetitis? Sicut ergo prius de Iohãne quem admirari videbantur,conuicti ſunt quod eum deſpicerent:ita & nunc de Moſe cui credere ſibi videbantur,oſtendit quod ei eſſent increduli: & ſagaciter ſemper in caput illorum torquet,quæcunque pro ipſis facere videnť. Quis ergo tranſgreſſor eſt, isne qui coaccuſatorem habet ipſum legiſlatorẽ,an ij qui illum habent contra ſe accuſatorem?

Cap. vi. ¶*Poſt hæc abijt Ieſus trans mare Galilææ quod eſt Tiberiadis.)* Mare Galilææ ſiue Tiberiadis. Nam ſtagnum Tiberiadis vocat mare Galilęę,

Matth.7. ſicut in euangelio iuxta Matthęum dictum eſt. Abijt autem illuc cedẽs furori principum populi,accenſo ob prædicta verba.

Et ſequebatur eum turba magna,quia uidebant ſigna quæ ædebat in his qui infirmabantur.) Quare ſigna particularius non enumerat? Quia hic euangeliſta circa doctrinas & conciones ac dogmata magis verſatur. Propter ſigna autem non propter dogmata turba hæc ſequebatur, craſſius affecta: illa vero de qua apud Matthęum,obſtupeſcebat in doctrina eius.

Aſcendit autem in montem Ieſus,& ibi ſedebat cum diſcipulis ſuis.) Aſcendit in montem,docens nos requieſcere a tumultu ac turbatione quę in

medio populi eſt. Nam ad philoſophiam ſacram apta eſt ſolitudo. Frequenter quoq; ſolus ipſe montem petit, & pernoctans orat, docens nos quod eum qui maxime ad Deum accedit, oporteat ab omni liberū eſſe turbatione, & locum inquirere liberum a tumultu & turbatione.

Inſtabat autem paſcha dies feſtus Iudæorum.) Et quomodo non aſcēdit & ipſe ad diē feſtū, ſed quum omnes Ieroſolyma proficiſcerentur, ipſe vadat in Galilæam, nec ſolus ipſe, ſed & diſcipulos adducit? Quia figuratiuam legem tacite iam diſſoluebat, occaſione ſumpta ab inuidia Iudæorum. Non poſt longum enim tempus finem erat impoſiturus figuratiuo paſchę, vero deinceps tradito.

¶ *Quum ſuſtuliſſet ergo oculos Ieſus, & uidiſſet quod turba multa ueniret ad ſe, ait ad Philippum: Vnde ememus panes ut iſti comedant?)* Dictum eſt de his in fine vigeſimiquinti capitis euangelij iuxta Matthęum vbi habet, Ieſus autē dixit eis: Non eſt illis neceſſe egredi, date vos illis quod edant. Math. 14.

Hoc aūt dicebat tentās eū, ipſe enim ſciebat quid eſſet facturus.) Ibi quoque de hoc diſputatū eſt. Quod aūt ait, Tentans eum, humano quidē modo intelligitur iuxta datā ibi enarrationē: diuino aūt modo, vt tantundē ſit ac ſi dicatur, In deſperationē de remedio eū conijciēs: vt deſperationē faſſus, diligentius cognoſceret fuiſſe miraculum quod ipſe facturus erat: nam ſi vtcunq; factum eſſet, nequaq̄ tale apparuiſſet. Siquidē tanq̄ Deus nouerat quid reſponſurus eſſet Philippus. Aiunt autem quidā, quod Deus aliquem tentare dicitur duobus modis: vel vt imbecillitatem eius arguat, ſicut nunc in Philippo: vel vt illius fortitudinem oſtēdat, quemadmodum olim in Abraham: ſcriptū ē enim q etiā tētauerit Deus Abraham, qn̄ offerre ei filium ſuū in holocauſtū præcepit. Geneſ. 22.

Reſpondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes non ſufficiunt eis, ut unuſquiſq; eorum puſillum quippiam accipiat.) Vide imbecillitatem mentis Philippi, qui virtutem diuinitatis eius intelligere non poterat.

CAPVT OCTAVVM DE QVINQVE PANIBVS.

Dicit ei unus ex diſcipulis eius Andreas frater Simonis Petri, Eſt puerulus hic unus qui habet quinque panes ordeaceos & duos piſces, ſed hæc quid ſunt inter tam multos?* Vigeſimoſexto capite euāgelij iuxta Matthęum etiam de hoc diſputatum eſt. Excelſiorem itaq; mentem habebat Andreas q̄ Philippus: ad id tamen quod perfectum erat non attingebat. Cogitabat enim quod ex paucioribus pauciora faceret, ex pluribus autē plura. Ideo etiā addebat, Sed hæc quid ſunt inter tam multos?

Dixit autem Ieſus, Facite ut homines accumbant. Erat itaque gramen multum in loco illo. Accubuerunt ergo uiri numero ferme quinquies mille.) Prædicto capite latius de his dictum eſt. Non ſunt autem turbati diſcipuli, ſed protinus cognito quod miraculum operaturus eſſet, abſque vlla hæſitantia obediuerunt.

Accepit ergo Ieſus panes, quumque gratias egiſſet dedit diſcipulis, diſcipuli uero accumbentibus: ſimiliter & ex piſcibus quantum uolebant.) In eo capite etiam de his inuenies.

Vt autem impleti ſunt, ait diſcipulis ſuis: Colligite quæ ſuperfuerunt fragmenta ne quod pereat. Collegerunt itaque & impleuerunt duodecim cophinos fragmentis ex quinque panibus ordeaceis, quæ ſuperfuerant his qui comederant.) Similiter & de his. Iuſſit autem colligi quę ſuperfuerant, non oſtentationis gratia, ſed ne phantaſia appareret quod factum erat. Ex ſubiecta autem materia & panes multiplicauit & piſces: non quod materia indigeret: ſicut neque poſt reſurrectionem opus illi fuit materia, ſed vt ora Marcioniſtarum obſtrueret, qui creaturam calumniantur delirantes, aſſerendo nõ eſſe a Deo factam.

Infra. 21.

Illi ergo homines quum uidiſſent quod fecerat Ieſus ſignum, dicebant, Hic eſt uere propheta ille qui uenturus erat in mundum.) O manifeſtam guloſitatem: quum innumera prius vidiſſent quæ hoc erant mirabiliora, nihil tale confeſſi ſunt: quum autem impleti ſunt, tunc hunc eſſe prophetam dixerũt, q ex Moſis promiſſione ab eis expectabatur.

Deut. 18.

Ieſus ergo quũ cognouiſſet quod uenturi eſſent, ſeque rapturi, ut crearent ipſum regem, rurſum ſeceſſit in montem ipſe ſolus.) Papę q̃ta eſt gulę tyrannis, quanta eſt mentis iſtorum leuitas ac mutabilitas: repleto enim ventre oĩa illis erat. & propheta, & regno dignus. Chriſtus vero fugit: oſtendẽs fugiendas eſſe dignitates humanas, ac terrenos honores, & deſpiciendos eſſe qui hic clari ſunt. Atqui propheta dixit, Ecce rex tuus venit tibi manſuetus. Sed regnum dixit cœleſte de quo ipſe quoq; Chriſtus ait, Regnum meum non eſt ex hoc mundo.

Zachar. 9.
Iohan. 18.

At ubi iam ueſpera eſſet, deſcenderunt diſcipuli eius ad mare, & conſcendentes nauem uenerunt traiecto mari Capernaum.) Deſcenderunt non ſponte ſua, ſed ab eo coacti. Dixit enim Mattheus prędicto. 26 capite, Statimq; compulit Ieſus diſcipulos vt conſcẽderent nauigiũ, & ſe pręcederẽt in vlteriorẽ ripã donec dimiſiſſet turbas: quũq; dimiſiſſet turbas aſcendit in montem ſeorſim ad orandũ. Facta autem veſpera ſolus erat illic. Horũ oĩm cauſas ibi ſignificauimus. & illas lege: in quib⁹ tñ omiſſum eſt, ꝙ poſtq̃ turbas dimiſiſſet, cũ ſtupore ſignũ admirati ſunt, vbi ad ſe mẽte reduſſent, & reuerti decreuerunt ac rapere eum, vt crearent ipſum regem.

CAPVT NONVM DE AMBVLATIONE IN MARI.

ET iam tenebræ erant, nec uenerat ad eos Ieſus: mare autem uento magno flante intumeſcebat. Quum ergo remigaſſent ferme ſtadia uiginti quinque aut triginta, uident Ieſum ambulantem ſuper mare & appropinquantem naui, ac timuerunt. At ipſe ait illis, Ego ſum, nolite timere. Voluerunt ergo ſumere eum in naui, & ilico appulit nauis terræ ad quam ibant.) Non venerat ad eos: hoc eſt non apparuerat eis, ſicut poſtmodum fecit, ſed permiſit eos tentari. In fine autem præmemorati vigeſimi ſexti capitis euangelij ſecundum Matthæum, & vigeſimoſeptimo de his omnibus inuenies. Quæ vero ſequuntur prętermiſit Iohannes, vtpote ab alijs conſcripta. Itaque ea ſcribit quæ ab alijs omiſſa erant. Nos ergo alios enarratores ſequuti, oſtendimus hanc fuiſſe deambulationẽ ſuper mare quam Matthæus & Marcus ſcripſerunt. Chryſoſtomus vero coniectans ait hanc aliam fuiſſe ab illa: veriſimile enim eſſe, quod illa

illa prius fuerit. Deinde poſt aliquot dies turbæ decreuerunt vt rape-rent eum, veluti dictum eſt: quo cognito rurſus Chriſtus in montem diſceſſit cum diſcipulis, ibiq; ſolus receſſit ſiue in quiete fuit: diſcipuli vero inde deſcenderunt ad mare de hoc admoniti: & conſcenſa naui venerunt Capernaum, putantes eum pedeſtri itinere venturum: ſed rurſum non multo poſt in mari ad illos venit: & propter hoc, inquit, euangeliſta ait, Et iam tenebræ erant, nec venerat ad eos Ieſus: ac deinceps accidiſſe dicit reliqua, ſicut hic ſcripſit: & in illa quidem deambulatione exterritos diſcipulos exclamaſſe, in hac vero ſolum timuiſſe, quod timor iam aſſuetudine minor fuerit. Et ibi quũ dixiſſet, Ego ſum, nolite timere, nondum certiores factos fuiſſe, ideoque Petrus dicebat: Domine ſi tu es, iube vt ego veniam ad te ſuper aquas: hic autem protinus certiores factos eſſe, quod iam aſſueti eſſent. Et tunc non quieuit ventus donec ingreſſus eſſet in nauim: nunc vero vbi tantum loquutus eſt, facta eſt tranquillitas: & ne nauim quidẽ ingreſſus eſt, ſed quum vellent eum in nauim accipere, repente nauis peruenit ad terram, & ipſe poſt illam.

Sequenti die turba quæ ſtabat ad mare, quum uidiſſet quod nauicula alia non fuiſſet ibi niſi una illa in quam ingreſſi erant diſcipuli eius, & quod non introiſſet cum diſcipulis ſuis Ieſus in nauiculam, ſed ſoli diſcipuli eius abijſſent: aliæ uero ſuperuenerant nauiculæ a Tiberiade iuxta locum ubi comederant panem, poſtquam gratias egerat dominus. Vbi ergo uidit turba ꝙ Ieſus non eſſet ibi neque diſcipuli eius, aſcenderunt & ipſi in nauiculas & uenerunt Capernaum quærentes Ieſum.) Turbam quæ ſtabat ad mare dicit eos qui venerant vt raptum ipſum crearent regem: nam quum illum non inueniſſent, ſtabant in littore cogitantes quid actũ eſſet. Videtur ergo mancus eſſe hic ſermo: nam quum illum nondum quieſcere fecerit euangeliſta, rurſus aliunde incepit dicẽs: Vbi ergo vidit turba quod Ieſus nõ eſſet ibi & cet. Eſt aũt forma hęc abbreuiationis. Quod aũt ſequitur, Alię vero ſuperuenerant nauiculę a Tiberiade iuxta locum vbi comederant panẽ poſtquam gratias egerat dominus, interloquutio eſt ad ſignificandum, quod poſtmodum illæ venerint: tandẽ enim deſperãtes ſuſpicati ſunt, ꝙ pedeſtri itinere circa mare abijſſet: ideo & ipſi venerũt Capernaũ quęrentes eũ: nam ibi plurimum diuerſari ſolet.

Quumque inueniſſent eum trans mare, aiunt illi, Rabbi quando huc ueniſti?) Non interrogauerũt eum quo modo veniſſet vt tantum ſignum diſcerent, neq; de regno dixerunt, ſed his relictis cœperũt aſſentari dicẽtes, Quando huc veniſti, ignorans quod nos a te penderemus? Aſſentabantur autem vt menſam iterum eis apponeret: nam ſemel ſatiati, & ligurientes, cæteris oĩbus iã conſumptis, de ſecundarijs cogitabant: q̃q̃ non omnes in ſimilibus deliquerãt. πέραν vero (ſicut & trans latine) dicitur de vtroq; terminorum maris directe oppoſitorum, ſignificante huiuſmodi vocabulo nunc hoc littus, nunc vero illud.

Reſpondit eis Ieſus & ait, Amen amen dico uobis, quæritis me, non quod ſigna uideritis, ſed quia comediſtis de panibus & ſaturati eſtis.) Non expedit vbiq; manſuetum eſſe ac lenem, ſed quum diſcipulus craſſus ac ſegnis fuerit, tũc præceptori opus eſt ſtimulo ac ſermone obiurgatorio ad tangendũ &

exci-

excitandum illum, quod hic fecit Ieſus : ſimul quidem increpans eos tanquam aſſentatores, ſimul etiam mentem eorum detegens, & vtrinque illos corrigens. Ait enim, Quęritis me non quod ſigna vobis oſtẽderim, ſed quod vos pauerim ac ſaturauerim : non vt viſis ſignis credatis, ſed vt cibos edentes ſaturemini, quod eſt mancipiorum ventris ac guloſorum. Leniter autẽ & parce illos arguit, nec in reprehenſiõe inſtat, ſed ſtatim doctrinam adiungit.

Operemini non cibum qui perit, ſed qui manet in uitam æternam.) Curã habete nõ cibi corruptibilis ſed incorruptibilis: nõ qui carnẽ paſcat, ſed animam nutriat: hic aũt eſt fides, vt in progreſſu dicturus eſt. Operationẽ vero pereuntis cibi, hoc in loco appellat eam quę neceſſaria non eſt, ſed ſuperflua, ſiue permanentem & continuam ſolicitudinem cibi ſenſibilis, nã quæ neceſſaria eſt, non prohibeť. Ideo etiã Paulus in multis epiſtolarum locis, nõ ſolũ permiſit ꝓprijs operari manibus, verum etiam
.2.Theſſ.3. pręcepit dicens, Si quis nõ vult operari, is nec edat. Sicut ergo de Mar
Lu.10. tha dicens Chriſtus, Martha Martha ſolicita es ac tumultuaris circa multa, atqui vnum eſt neceſſariũ, non prohibuit hoſpitalitatẽ, ſed prępoſuit diuinorum ſermonũ auditionẽ: ita & nunc dicens, Operemini nõ cibũ qui perit, ſed qui manet in vitam æternam, nõ pręcipit tantũ operari cibum animę, q̃q̃ ſit magis neceſſarius, ſed admonuit corporalẽ cibũ obiter curare, animę vero, toto ſtudio. Operemini inquit toto animo, oĩ cura, cõtinue: nõ iã hoc, iã illud, ſed hoc ãpliꝰ, illud vero minꝰ.

Quem filius hominis dabit uobis.) Quem ego dabo vobis ad operandum, quem ipſe demonſtrabo acquirendum. Ne autẽ iactare ſe videatur, rurſum ad patrem recurrit dicens.

Hunc enim pater conſignauit Deus.) Conſignauit, ſiue in hoc appoſuit, vt hunc cibum daret vobis. Vel, demõſtrauit, ſuoqꝫ teſtimonio manifeſtauit. Nam & oſtendere quoqꝫ dicitur ſignare, acſi videlicet ſuo teſtimonio ſignauerit verum eſſe Deum.

Dixerũt ergo ad eũ, Quid faciemus ut operemur opera Dei?) Opa Dei vocãt quæ Deo accepta ſunt. Interrogãt aũt non vt ea operentur, ſed vt etiã ipſi videanť diſcipuli, & ita ad cibi ſuppeditationem attrahant.

Reſpondit Ieſus & ait illis, Hoc eſt opus Dei, ut in eum credatis quem ille miſit.) Nam prius varijs in locis docuit quod a Deo miſſus eſſet.

Dixerunt itaqꝫ illi, Quod ergo tu facis ſignum ut uideamus & credamus tibi? quid operaris?) Conſidera magnam dementiam: paulo ante cibo ſaturauit illos, & protinus obliti tanti miraculi ſignum requirunt: deinde genꝰ etiam requiſiti ſigni addunt.

Pſalm.77. *Patres noſtri manna comederunt in deſerto, ſicut ſcriptum eſt, Panem de cœlo dedit eis ad edendum.)* Scriptum eſt in libro Pſalmorum. Quum autem multa ſigna coram patribus ipſorum facta eſſent, huius maxime meminerunt propter ventris tyrannidem, exiſtimantes fore, vt ipſum quoque ad ſimile ſignum faciendum irretirent, puta vt & ſe cibo ſatiaret. Sed o obliuioſi ac ingrati, nonne paulo ante panes & piſces ad ſatietatem in loco deſerto ediſtis? Simul quoque mihi hic obſerua & adulationẽ ipſorũ & inuidã malitiam. Neqꝫ enim dixerunt ꝙ Moſes

illud feciſſet ſignum, ne hunc deprimere videretur ſi Moſen ei compararent: neq; quod Deus ipſum edidiſſet, ne hunc Deo æquarent: ſed abſolute dixerunt, Patres noſtri comederunt manna in deſerto. Quid ergo is qui diſponit ſermones ſuos in iudicio? Non arguit eos, ſed blande reſpondet: Oportet enim vt prędictum eſt, interdum quidē arguere, interdum vero diſpenſatiue clementem eſſe. *Pſalm.111.*

Dixit ergo eis Ieſus, Amen amen dico uobis: Non Moſes dedit uobis panem de cœlo, ſed pater meus dat uobis panem de cœlo.) Quia putabant manna eſſe panē ab eo quod proprie cœlum appellatur, eo quod ſcriptum eſſet, Panē de cœlo dedit eis: corrigit erroneam eorum opinionem. Nam ibi ſcriptura aerem improprie vocauit cœlum: quemadmodum etiam dicuntur volucres cœli, Et rurſum, Intonuit de cœlo dominus. Ait ergo, Nō Moſes dedit tunc nationi veſtræ panem qui proprie de cœlo ſit, ſed pater meus nunc dat vobis panem ab eo quod proprie cœlum appellatˀ. Nam ſicut pater proprie dicitur cœleſtis, ita & filius cœleſtis, & proprie panis, vtpote cor hominis confirmans. De pane et manna. *Pſalm.8.17.*

Eum qui uerus eſt.) Siquidem ille panis figuratiuus erat, me inquit, præfigurans qui ſum ipſa veritas. Quemadmodum enim ille deſuper deſcendens, eos qui participabant paſcebat ac roborabat, ita & ego: ſed ille ab aere, ego autem a vero cœlo: ille quidē corpora paſcebat ac roborabat, ego vero animas. In ſequentibus autem ponit generaliorem differentiam inter figuratiuuum panem, & eū qui verus eſt.

Panis enim Dei eſt qui de cœlo deſcendit, & dat uitam mundo.) Proprie panis Dei, ſiue diuinus eſt, qui vere de cœlo deſcendit, & vitam ęternā dat mundo credenti: quū ille vitam ad tempus daret, non mundo, ſed ſolis Hebræis. Vitam autem æternam intellige nō ſimpliciter, qua viuent communiter oēs homines, ſed beatā quę erit in cōtinua rege.

Dixerunt ergo ad eum, Domine ſemper da nobis panem iſtum.) Adhuc ſenſibilem intelligentes huiuſmodi panem, prę ventris ingluuie hunc petebant, non ſemel, ſed ſemper accipere.

Ait illis Ieſus, Ego ſum panis uitæ.) Panis viuificans, & qui vt dictum eſt dat vitam ęternam: nam ea proprie dicitur vita, quę æterna eſt: quæ enim ad tempus durat non vita eſt, ſed vitæ imago. Panem autem vitæ, ſuam vocat diuinitatem: ſiquidē ipſa panis eſt qui de cœlo deſcendit. Tandem vero etiā corpus ſuum vocat panem.

Qui uenit ad me non eſuriet: & qui credit in me, non ſitiet unquam.) Venit quiſpiam ad eum per fidem: ipſa enim eſt via ad illum. Non eſuriet inquit, fame quæ ab infidelitate procedit, & non ſitiet vnquam, ſiti quæ ab incredulitate naſcitur, ſed gratia diuina repletus, & ipſe deinceps nullius indigebit, ſed alijs potius neceſſaria ſubminiſtrabit, docens ac erudiens illos.

Sed dixi uobis, quod & uidiſtis me, & non credidiſtis.) Vidiſtis me, ſiue cognouiſtis quis ego ſim, & a teſtimonio Iohānis, & a ſignis quę edidi, & a teſtimonio ſcripturarum quas vobis aperui, ſed voluntarie malum operantes non creditis. Quando autem hoc illis dixit? Veriſimile quidem eſt hoc dictum eſſe, etſi ſcriptum non ſit.

Omne

Omne quod dat mihi pater ad me ueniet.) Hoc ſermone demonſtrat ꝙ pater adducit ei credentes. Siquidem dicit & Paulus, Per quem vocati eſtis in ſocietatem filiȷ́ eius. Ait ergo, Omne illud ad me veniet, quod dat mihi pater: hoc eſt Omnis qui datus fuerit mihi a patre, omnis qui deductus ab eo fuerit, hic veniet ad me, hic credet in me, & non quilibet ſimpliciter. Inde autem confirmat quod vult pater vt credant in eũ. Itaque qui in eum non credit, aduerſatur Dei voluntati. Dat autem & pater filio ducens eos ad fidem eius: & filius patri, adducens eos ad illum per fidem. Verum ſi venit is ad filium qui datur a patre, culpa ergo carebit qui non venit, vtpote non datus a patre. Sed pater illos dat, in quibus præcedit bona voluntas: neque enim hæc per ſe facere poteſt vt credant, abſente Dei adminiculo, neque illud auxilium, niſi pręſens ſit & bona voluntas.

.1. Corin .1.

Et eum qui uenit ad me, non eijciam foras.) Neque hic, a mea familiaritate, neque ibi a regno cœlorum; eum, qui non vtcunque, ſed recto animo ad me venit.

Quia deſcendi de cœlo, non ut faciam uoluntatem meã, ſed uoluntatẽ eius qui miſit me) Non vt faciã voluntatem quę mea eſt, ſiue propriam, neq; enim habeo propriam, ſed voluntatem eius qui miſit me, hoc eſt communẽ, quæ & mea eſt & illius, quorum ſicut eſt vna diuinitas, ita eſt & vna voluntas. Deſcendit aũt de cœlo, ſecundum diuinitatem.

Hæc eſt autem uoluntas eius qui miſit me patris, ne quid perdam ex omnibus quæ dedit mihi, ſed reſuſcitem illa in nouiſſimo die.) Atqui omnes tunc reſuſcitabit, & qui ſalui erunt, & qui peribunt, tam fideles, q̃ infideles. Sed reſurrectionem hoc in loco appellat eam quæ erit ad requiem, non quæ ad ſupplicium. Et ex his oſtendit communem eſſe patris & filiȷ́ voluntatem, vt omnes ſalui fiant: ob id nãque & ille miſit, & hic aduenit: ille dat credentes, & hic ſeruat acceptos.

Hæc eſt aũt uolũtas eius qui miſit me, ut omnis qui uidet filium, & credit in eum, habeat uitam æternam, & ego reſuſcitem illum in nouiſſimo die) Eundẽ declarat ſermonẽ, frequẽtius eũ inducens, ne facile reȷ́ciat̃, & vt firmius diſcant futuram eſſe reſurrectionem, ac fidei quę in ipſum eſt repẽſionem, ſpiritualiumq; certaminum quæ hic tolerantur retributionem, qua ſi nõ ſunt fruituri in præſenti vita, at ſaltem in futura. Omnis autem qui videt filium, oculis videlicet fidei, hoc eſt qui credit in eum.

Murmurabant ergo Iudæi de eo quod dixiſſet, Ego ſum panis qui de cœlo deſcendi: & dicebant: Nonne hic eſt Ieſus filius Ioſeph, cuius nos patrem nouimus & matrem? quomodo ergo iſte ait, De cœlo deſcendi?) Quando panem dedit eis, impleuitque ventrem, & prophetam eſſe dicebant, & regem creare volebant: vbi vero de cœleſti pane & ſpirituali cibo, vitaque æterna diſſeruit, turbabantur, ac genus ipſius attenuabant, de quibus bene dixit Paulus: Quorum Deus venter eſt. Nam fingebant ſe indignari quod dixiſſet, De cœlo deſcendi: quum verius indignarentur quod rurſum eos non pauiſſet ſicut ſperauerant. Si enim ob illud indignati fuiſſent, interrogaſſent vtique quomodo panis eſſet, quomodo de cœlo deſcendiſſet? CHRISTVS aũt non dixit, Non ſum filius Ioſeph, neq; quic-

Philip. 3.

ꝙ quicquam de genere ſuo docuit,ſciens quod illi nondum audire poterant admirandum ſui partum,& multo minus æternam ſui generationem ac natiuitatem:ideo diſpenſatorie de his rebus ſermonẽ prętermiſit,ne vno offendiculo ſublato aliud excitaret.

Reſpondit ergo Ieſus & ait illis Ne murmuraueritis inter uos. Nemo poteſt uenire ad me,niſi pater qui miſit me traxerit eum.) Acceſſum ad ſe dicit non qualemcunque: ſiquidem & illi, & multi alij ad ipſum veniebant ; ſed eũ qui ex fide eſt. Quod autem dicit,hoceſt: Merito non creditis mihi,neque enim attracti eſtis a patre , vtpote indigni: nemo enim poteſt venire ad me, ſiue credere in me, niſi pater qui miſit me traxerit eum. Nam & ſuperius dixit : Omne quod dat mihi pater ad me veniet: & illius dicti lege enarrationem,quum etiam ad propoſitum verbum conferat. Supra eodem.

Et ego reſuſcitabo eum in nouiſſimo die.) Eum videlicet qui ad me venerit,vel in me crediderit. Rurſum ergo repetens , Et ego reſuſcitabo eum,propriam demonſtrat dignitatem , & per talium ſermonum frequentiam,carpit illorum inſenſibilitatem.

Scriptum eſt in prophetis: Et erunt omnes edocti a Deo.) Addidit hoc cõfirmans, quod pater illos attrahat qui ad ſe veniunt. Omnes inquit, puta ad eum venientes , & in eum credentes ac volentes ; ſiquidem nullum attrahit nolentem. Ierem.31.

Omnis ergo qui audiuit a patre & didicit,uenit ad me.) Qui audiuit intellectuali modo. Ne enim ſuſpicarentur ipſi rudes & craſſi ꝙ ſenſuali modo audiat quiſquam a patre, videns eum humano modo, ait:

Non quod patrem quiſpiam uiderit.) Vt ſenſibiliter ab eo audire poſſit; Deum enim nemo vidit vnquam. Supra.1.

Niſi is qui eſt a Deo.) Niſi is qui natus eſt a Deo . Hoc enim nũc ſignificat Eſſe a Deo. Et quare id non poſuit manifeſtius ? Propter illorum inſenſibilitatem: ſi enim quum dixiſſet, De cœlo deſcendi, offendiculũ paſſi ſunt,quidnam illis accidiſſet,ſi id etiam planius dixiſſet?

Hic uidit patrem.) Vtpote eiuſdem naturæ,ſubſtantię,& ſcientiæ,& qui eſt in ſinu patris. Atqui etiam ſpiritus ſanctus videt eum, tanq̃ & ipſe eiuſdẽ naturę,ſubſtantiæ & ſciẽtię,& q ẽ in patre:ſed nõdũ tẽpus erat,vt de ſpiritu ſancto doceret:nam qui de filio adhuc non crediderant,nequaq̃ de ſpiritu ſancto crediſſent.

Amen amen dico uobis, qui credit in me, habet uitam æternam.) Hoc etiã ſuperius dixit,quum ait, Vt omnis qui videt filium & credit in eum, habeat vitam æternam. Supra eodem.

Ego ſum panis uitæ.) Præterea & hoc in ſuperiorib⁹ dixit. Eſt autẽ panis vitę tanquam doctrina nutriens animas , vitamq́ conſeruans, & hanc æternam. Paulatim autem hos adducit,ac leniter quę ad diuinitatem ſuam ſpectant,aperit.

Patres ueſtri comederunt manna in deſerto & mortui ſunt.) Quia in ſuperioribus dixerant,Patres noſtri manna comederunt in deſerto, nunc comparationem facit inter illud manna & hunc panem, qui videlicet de cœlo deſcendit,& eſt panis vitæ.

Hic eſt

Hic eſt panis qui de cœlo deſcendit,ut ex ipſo edat aliquis & non moriatur.) Qui de cœlo deſcendit,vt nutriat,ac immortales reddat. Deinde ſermonem explanat,& docet quis ſit panis quem dicit.

Ego ſum panis uitæ.) Semper viuens ac vitam præbens.

Qui de cœlo deſcendit.) Quo ad diuinitatem. Superius quoq; idē de ſeipſo varijs in locis dixit,iteratione excitans eos,vt interrogarent, quomodo eſſet panis viuus ſeu viuificans, & quonā modo de cœlo deſcendiſſet. Verum illi ſolam ventris curam ſpectātes,cætera omnia ſuperflua ducebant,quemadmodum prędiximus.

Si quis comederit ex hoc pane,uiuet in æternum.) Si quis doctrinæ illius particeps fuerit. Nam qui eam participat,ex eo comedit: ſiquidem & ipſa cibus eſt animam nutriens. Viuet in æternum,ſiue ſemper, vt pote nunquam moriturus morte animę: mors autem animæ eſt ſeparatio a Deo,quemadmodum etiam mors corporis eſt ipſius ab anima ſeparatio. nam ipſa anima corpus viuificat,animam vero Deus. Atqui plures perierunt qui doctrinæ Chriſti fuerunt participes : ſed illi tali participatione male vſi ſunt:nunc autem de his eſt ſermo, qui ea bene vſi ſunt,non de illis qui eam prauorum commixtione dogmatum, aut conuerſationis prauitate corruperunt. Oſtendit ergo quod præſtantiorem illis cibum tribuat.q̃ fuerit manna quod comederunt patres eorum in deſerto: illi ſiquidem poſtquam comederunt mortui ſunt: qui vero ex hoc edunt,viuent in ęternum.

Et panis quem ego dabo,caro mea eſt.) Duobus modis Chriſtus dicit̄
Nota. eſſe panis, ſecundum diuinitatem videlicet & humanitatem. Poſtquā ergo docuit de modo qui ſecundum diuinitatem eſt, nunc etiam docet de modo qui eſt ſecundum humanitatem. Non autem dixit, Quem do, ſed Quem dabo: daturus nāq; erat in vltima cœna, quando ſumptum panem actis gratijs fregit,deditq; diſcipulis,& ait, Accipite,comedite: hoc eſt corpus meum. Quære ergo ſexageſimum quartum caput euan
Math.26. gelij ſecundum Matthęum: & vbi poſitum eſt, In remiſſionem peccatorum, lege totam enarrationem ; ac inuenies quomodo corpus eius ſit panis.

Quam ego dabo pro mundi uita.) Dabo in mortem. Hic enim crucifixionem ſuam præſignat. Dicens autem, Quam ego dabo, vltroneā fuiſſe ſignificat huiuſmodi paſſionem.

Decertabant ergo inter ſe Iudæi dicentes,Quomodo poteſt hic nobis dare carnem ad comedendum?) Turbabantur non potentes ſermoni credere,quod hoc impoſſibile videretur. Nam quum omnia ſecundum naturam inquirerent,nihil quod ſupra naturam erat admittebant.

¶ *Dixit ergo eis Ieſus,Amen amen dico uobis: niſi comederitis carnem filij hominis, & biberitis eius ſanguinem,non habebitis uitam in uobis.)* Illi quidem hoc impoſſibile iudicabant: ipſe vero omnino poſſibile oſtendit: neque id tantum,ſed
Supra.3. etiam neceſſarium: quod etiam fecit ad Nicodemum. Addit autem & de ſanguine,ſignificans de pane ac poculo, quæ vt dictum eſt, daturus erat diſcipulis in vltima cœna. Rurſus autem vitam dicit æternam ſiue beatam.

Qu

Qui edit meam carnem & bibit meum ſanguinem, habet uitam æternam.) Continue in ſermone de ſacramentis immoratur, rei neceſſitatem oſtēdēs, puta quod hoc omnino fieri oporteat.

Et ego reſuſcitabo eum in nouiſſimo die.) Crebro ſermonem de vita & reſurrectione repetit, cupiens eum menti auditorum imprimi. Quę ergo varijs in locis pręmiſimus, ea nunc in ſummam colligenda ſunt. Ex quo omnes homines reſuſcitandi ſunt, omnesq́ perpetuo victuri: intelligere conuenit reſurrectionem iuſtorum quidem, eam quę erit in fruitione: peccatorum vero, quæ in ſupplicio. Rurſum vitam æternā iuſtorū, eam quæ erit in requie: peccatorum autem, quæ in tormentis.

Caro enim mea uerus eſt cibus, & ſanguis meus uerus eſt potus.) Verus eſt cibus, ſiue aptiſſimus, vtpote animam, quæ proprijſſima hominis pars eſt, nutriens: & ſimiliter de ſanguine. Aut hoc dixit, confirmās ꝙ non ęnigmatice neq́ parabolice loqueretur.

Qui edit meam carnem & bibit meum ſanguinem, in me manet & ego in illo.) In me manet, vnitur mihi per tranſumptionem & communicationem meæ carnis meiq́ ſanguinis, & vnum corpus mecum efficitur, ac particeps vitę quæ in me eſt: quod ſi ille in me eſt, vtiq́ & ego in illo.

Sicut miſit me uiuens pater, & ego uiuo propter patrem.†) Sicut qui ſemper viuit pater, miſit me, ita & ego immutabiliter viuo, eo quod a viuente patre natus ſim. †

† *In cognitionem nos inducit quod principium habeat, & non ſit abſque principio ſicut pater. Aut etiam alio modo: Propter patrem, id eſt, quia pater uiuit: niſi enim ille uiueret, neque ego uiuerem: quia uero ille uiuit, & ego uiuo: & niſi ille haberet quæcunq; habet, neque ego haberem quæcunque habeo. Siquidē nobis omnia ſunt eadē, exceptis perſonalibus ꝓprietatibus.* †

Et qui edit me, ipſe quoque uiuet propter me.) Quemadmodum ego viuo, quia natus ſum a viuente patre, ita & qui edit me, ipſe quoq́ viuet, eo ꝙ me qui vita ſum ederit, vitamq́ participauerit.

Hic eſt panis qui de cœlo deſcendit.) Hic, puta qui vitam præſtat ſempiternam.

Non ſicut comederunt patres ueſtri manna & mortui ſunt.) Non mortui ſunt qui illum ederunt, videlicet ſicut patres veſtri comederunt manna & mortui ſunt. Verum ſicut hi qui manna illud comederunt, carne mortui ſunt, ita & qui panem hunc edunt, carne moriuntur. Sed hi ſoli quum in ſpe vitæ æternæ moriantur, non videntur mori, ſed obdormire.

Qui edit hunc panem uiuet in æternum.) Merito ſermoni de pane ac de vita immoratus eſt, ſciens illum quidem neceſſarium, hanc vero dulcē hominibus: panem ſane corporalem corporalibus, ſpiritualem autem ſpiritualibus: ſimiliter & vitam corporalem corporalibus, ſpiritualem vero ſpiritualibus.

Hæc loquutus eſt in ſynagoga docens in Capernaum. Multi ergo ex diſcipulis eius his auditis dixerunt: Durus eſt hic ſermo, quis poteſt eum audire?) Durus eſt, hoc eſt ægre admitti poteſt: Hic ſermo, puta de ipſo comedendo; quis illū poteſt admittere? Qui vero hoc dicebant, e diſcipulis quidem eius erant, non tamen e duodecim, ſed e ſeptuaginta. Quidā vero ex his fuiſſe aiūt,

qui alias ab eo edocti erant: nam & alij multi frequenter ſequebantur illum. Qui ergo diſceſſuri erant, ſibi ſcilicet patrocinabantur, quũ potius conuenienti tempore remanſiſſe oportuerit ac obediſſe in eo quod difficile videbatur, & non deſperaſſe: nam ita duodecim illi fecerunt. Candidi ſiquidem diſcipuli eſt, omnia quę iubet præceptor abſque curioſitate excipere, & vbi ſeſe offert opportunitas, verecunde de his interrogare, quę eius excedunt intelligentiam.

Sciens autem Ieſus quod de hoc murmurarent diſcipuli, ait illis, Hoc uobis eſt offendiculo?) Sane & hoc diuinitatẽ eius demonſtrabat, puta quę apud illos occulta erant ferre in medium: nã occulte apud ſe murmurauerant.

Si ergo uideritis filium hominis eo aſcendentem ubi prius erat.) Deficit, Quid dicetis? Loquitur autem de futura ſui in cœlum aſſumptione. Aſcendentem, quo ad humanitatem: vbi prius erat quo ad diuinitatẽ. Qui enim poteſt hanc carnem reddere cœleſtẽ, poteſt vtique & ipſã cibum hominum efficere.

Spiritus eſt qui uiuificat, caro non prodeſt quicquam.) Spiritum nunc vocat intellectum ſpiritualem eorum quæ dicta ſunt. Similiter & Carnẽ, intelligere ea carnaliter: non enim de carne ipſius quę viuificat nunc ſermo eſt. Ait ergo, Hæc ſpiritualiter intelligere vitam præbet quã ſupra dixi: carnaliter vero ea intelligere, non prodeſt quicq̃.

Verba quæ ego loquor uobis ſpiritus & uita ſunt.) Spiritualia & viuifica ſunt: oportet namque non ſimpliciter ea intueri, id enim eſt carnaliter intelligere, ſed aliud quippiã imaginari, & interioribus oculis ea aſpicere tanq̃ myſteria, nam hoc eſt ſpiritualiter intelligere.

Sed ſunt quidam ex uobis qui non credunt. Nouerat enim ab initio Ieſus qui eſſent qui non crederent, & quis traditurus eſſet ipſum.) Non ſolum pręſcientiam, ſed & clementiam ſuam oſtendit: quia non a tempore quo murmurare cœperunt, verum etiam ab initio cognoſcebat credentes, & tamen omnes pariter docebat.

Et dicebat, Propterea dixi uobis, quod nullus poteſt uenire ad me, niſi datum fuerit ei a patre meo.) Propterea, quia videlicet ſunt quidam qui non credunt. Continue autem Deum patrem ſuum nominat, docens quod non ſit filius Ioſeph, ſicut illi putabant.

Ex hoc multi diſcipulorum eius abierunt retrorſum, & iam non cum eo ambulabant.) Ex hoc, id eſt ab eo tempore, abierũt retrorſum, hoc eſt abſciſſi ſunt ab eo, qui videlicet antea murmurabant. Retrorſum autem intellige mihi ad vitam priorem, ad quam reuerſi ſunt.

Ait ergo Ieſus ad duodecim, Num & uos uultis abire?) Non dixit, Abite & vos: nam id repellentis eſſet, ſed blande interrogauit, oſtendens ſibi opus non eſſe miniſterio illorum, neq; ſe circumducere illos ad oſtentationem, quodq; nullum velit inuitum retinere. Sed neque ægre tulit aut redarguit illos qui retrorſum abierãt, veluti facere ſolemus, ducẽtes huiuſmõi factũ, contemptũ aut iniuriã: q̃a oĩa gl'ę amore facim⁹.

Reſpondit ergo ei Simon Petrus: Domine ad quem abibimus?) Petrus fratrũ amator, pro fratribus omnibus reſpondet, Domine ad quem abibim⁹? vehementẽ erga illum amorem demonſtrans, q̃ videlicet neminem ha

beant quæ ei prȩponant,non parentes,non cognatos, non amicos, & vt ſemel dicam,neminem inter omnes.Deinde ne hoc dixiſſe videatur quaſi non ſit qui eos ſuſcipiat,ſubiunxit.

Verba uitæ æternæ habes.) Verba quæ vitam concilient ȩternam. Vides ꝙ verba non erant quȩ præbuerant offendiculum, ſed auditorū ſegnities:& quia carnaliter ea intelligebant,non ſpiritualiter. Conſequens etenim ac neceſſarium fuerat,vt illa dicerentur propter Iudæorum de manna ſermonem.Oportuit autem auditores aut ſpiritualiter ea intelligere,aut ſi id necdum poterant,his primum ſuſceptis, poſtmodum de his diligenter interrogare.

Et nos credidimus & cognouimus quod tu ſis Chriſtus filius Dei uiui.) Trigeſimotertio iuxta Matthæum capite dixit idem , Tu es Chriſtus filius Dei viui.Sed tunc quidē Chriſtus illum beatū prȩdicauit propter cauſam ibi dictam:nunc vero quia communiter dixit,Nos credidimus & cognouimus,ſeparat ab illis Iſcarioten tanq̄ iam fluctuantem. Matth. 16.

Reſpōdit eis,Nō ego uos duodecim elegi?) Hoc interrogatiue legēdū ē.

Et unus ex uobis diabolus eſt.Dicebat autem Iudam Simonis Iſcarioten: nam hic traditurus erat eum,quum eſſet unus ex duodecim.) Num ego vos inquit duodecim elegi?& tamen vnus ex vobis in nullo mea adiutus electione,vtpote liberum habens arbitrium ad virtutem & vitiū, diabolus eſt, ſiue diabolicus,& diaboli miniſter.Significat itaque in voluntate ac electione hominis ſitum eſſe vt ſaluetur aut pereat.Quidam vero Diabolum hoc in loco intellexerunt inſidiatorem.Nihil ergo nouum quod Iudas quū eligeretur bonam habuerit voluntatem, poſtea autem ſit immutatus, tanquam libero vſus arbitrio.

¶ *Et uerſabatur Ieſus poſt hæc in Galilæa:non enim poterat in Iudæa uerſari,quia quærebant eum Iudæi interficere.)* Non enim poterat, id eſt non erat ſecurꝰ vt verſaretur in Iudæa: tāquam de homine enim hoc dixit euangeliſta: nam ſicut homo nunc formidat, non mortem fugiens, ſed homicidis parcens,& quia tempus ſuæ paſſionis nondum aduenerat.Siquidem oportebat eum interdum quidem manere inexpugnabilem,vtpote Deum,quandoque vero tanq̄ hominē diſpenſatorie cedere . Cap. vii.

Erat autem in proximo dies feſtus Iudæorum Scenopegia.) Hic celebrabatur in memoriam diei quo primum Moſes diuinum fixit tentorium, qđ a Beſeleel fabricatum eſt. Exod. 40.

Dixerūt ergo illi fratres eius.) Filij Ioſeph,q adoptiōe pater eius erat.

Tranſi hinc & uade in Iudæā,ut & diſcipuli tui uideāt opera tua quæ tu facis.) Fingūt quidē de bonis ſuadere tanq̄ cognati & amici familiares, finis vero eorū prauus erat,ab inuidia ꝓcedens:conabanť ſiquidē illū in Iudȩā pellicere,vt ab illis occidereť qui eū quȩrebant interficere.Cauſam aūt prætexebant,quod oporteret diſcipulos quoq; eius qui ibi erāt,ſiue turbas quæ illum in Iudæa ſequebantur,intueri ſigna quȩ ipſe ederet.

Nemo enim in occulto facit quippiā,& quærit ipſe palam eſſe.) Iuxta faciliorē intellectū & qui in promptu eſt,vidētur illū incitare vt tranſeat,iuxta profundiorem vero, ſcōmata in eum iaciebant,tanq̄ in timidum ſimul & gloriæ cupidum. Siquidē in occulto quidē quippiā facere, timidi ē:

quærere aūt palam eſſe ſiue manifeſtum & glorioſum,glorię cupidi ē.

Si hæc facis,manifeſta teipſum mundo.) Si hæc ſigna vere & non apparēter facis, manifeſta teipſum omnibus Iudęis . Suſpicabanť nāq; ſigna hæc phantaſtice fieri. Hinc ergo manifeſtū ē ꝙ etiā ibi miracula ediderit,quę oīa pretercurrit Iohānes quēadmodū alia multa: feſtināS magis ad ea quę nouā aliquā afferebāt narrationē,& quorum alij nullā fecerant mentionem. Deinde cauſam etiam dicit talis ſuſpitionis.

Neq; enim fratres eius credebant in eum.) Nec; ipſi credebant in eum tanquam in Deum. Attamē hi qui tūc tales erāt,magni poſtmodū effecti ſunt,multaq; a multis pro illo paſſi ſunt, Iacobus videlicet & Iudas. Quid ergo is qui eorū corda nouerat? Nō reprehendit illos tanquā malos & inſidiatores, ſed patienter reſpondet ad intentionē ipſorū.

Ait ergo illis Ieſus,Tempus meum nondum adeſt.) Tempus quo conuenit vt ego in Iudæam vadam occidendus ad qđ vos laboratis,nondum adeſt:quid me vrgetis ante huiuſmodi tempus?

Tempus autem ueſtrum ſemper eſt paratum.) Tempus ꝗ vos in Iudæā abeatis ſemper in promptu eſt. mihi impedimēto eſt tēpus qđ nondū adeſt:vobis aūt nihil eſt impedimēto,quū iā vna cū Iudęis ſentiatis.

Non poteſt mundus odiſſe uos.) Vtpote amicos ſuos & vna ſecū ſentiētes:qa vos ad eū acceditis. Mūdū aūt dicit Iudęos mūdana ſapiētes:

Me uero odit,quia ego teſtimonium fero de eo,quod opera eius mala ſint.) Mihi aūt inimicus eſt,quia ego oſtēdo quod opa eius mala ſint:ideo ego nūc non accedo ad ipſum occidendus,ſed quū tempus aduenerit. Oſtēdit ergo quod ob id potius oderant ipſum Iudæi quod illos argueret ꝗꝗ ipſi dicerent ſe eum odiſſe quod legis tranſgreſſor eſſet,Deoq; contrarius:

Supra. 5. & quod nō ſolū ſabbathum ſolueret,ſed & patrem ſuum diceret Deū, æqualem ſeſe faciēs Deo. Tu vero mihi conſidera ꝗ māſuete tulerit fratrum conſiliū quo inſidijs appetebatur. Nos vero non ita, ſed ſtatim indignamur ac moleſte ferimus , omnibuſq; modis tales vlciſcimur: quo ergo pacto diſcipuli eius erimus?

Vos aſcendite ad diem feſtum iſtum.) Hoc eſt prædictum,puta ſcenopegiorum. Vos qui amici eſtis Iudęorum, qui piculum nullū timetis.

Ego nondum aſcendam ad diem feſtum iſtum.) Nō dixit,Nō aſcendā , ſed Nōdū aſcendā,hoc ē nō nūc aſcendā,eo ꝙ nūc viuat ac vigeat excandeſcentia Iudæorum. Irrationalis namque temeritatis eſt ſeſe in manifeſtum conijcere periculum.

Quia tempus meum nondum impletum eſt.) Tempus vitæ meę qua in terra viuo. Quanꝗ enim circa futurū paſcha crucifigendus erat:adhuc tamen oportebat miracula operari ac docere, multoſq; ad fidē attrahere. Non eſt ergo ſermo timoris,ſed diſpēſationis : nā ſi tūc in Iudęam abijſſet,oīno ipſum occidere tentaſſent:quod ſi captus tanꝗ homo occiſus fuiſſet,datū fuiſſet impedimentū his quę dicturus aut factur⁹ erat: ſi vero non fuiſſet captus,ſed tanꝗ Deus euaſiſſet,incarnationi eius nō fuiſſet habita fides. Tempus itaq; debito modo diſponit.

Hæc autem quum illis dixiſſet , manſit in Galilæa : ut autem aſcenderunt fratres eius, tunc & ipſe aſcendit ad feſtum.) Cū eis non aſcendit propter dictam cauſam,

ſam, & ne manifeſtarent eum Iudæis: poſtmodum autem aſcendit, quũ iam furor illorum reprimi inciperet, vt ſcirent qui timorem ei⁹ arguebãt, quod timidus non eſſet, ſed congrua diſpenſatione vteretur.

Non manifeſte, ſed uelut in occulto.) Quaſi latenter: adhuc enim verebatur, expectans donec perfecte deferbuiſſet ferocitas illorum, & ne cognoſceretur etiam a fratribus ſuis.

Iudæi ergo quærebant eum in die feſto.) Pulchra ſane illorum opera in diebus feſtis, quum illos cædis facerent occaſionem. Quum enim in feſto occidere eum propoſuiſſent, vtpote tunc etiam aduenturũ propter publicum conuentum, eo non inuento hinc inde errabant.

Et dicebãt, Vbi eſt ille?) Neq; eum ſuo nomine volebant appellare propter odium: oſtendit tamen ſermo quendam iræ tumorem.

Et murmur multum de eo erat in turbis.) Turbatio & contradictio.

Quidã ſane dicebãt, Bonus eſt.) Qui videlicet mẽte corrupti nõ erãt.

Alij uero dicebant, Non, ſed ſeducit mundum.) Qui mẽte corrupti erãt. Mundum autem dicit multitudinem.

Nullus tamen de eo palam loquebatur propter metum Iudæorum.) Nullus eorum qui dicebant, Bonus eſt, loquebatur de eo palam, ſiue audientibus magiſtratibus, propter timorem illorum.

¶ *Quum autem iam dimidium feſti peractum eſſet, aſcendit Ieſus in templũ & docebat.)* Aſcendit quidem quũ cognouiſſet extinctam eſſe illorum ferocitatem. Docebat aũt oſtendens ſui admirationem. Poſtq̃ dimidium feſti pactũ erat, quarto videlicet die ſcenopegiorum: nã ſeptẽ dieb⁹ illa celebrabãt.

Et mirabantur Iudæi dicentes, Quomodo hic literas nouit quũ nõ didicerit?) Admirabanť nõ ea quę docebat, ſed quomõ literas noſſet, quũ nõ didiciſſet. Cõſiderabãt eni ea quæ docebat oĩ ſapiẽtia eſſe plena: nec talia eũ poſſe docere exiſtimabãt abſq; cognitiõe literarũ. Oportuit aũt cognoſcere ꝙ Deus eſſet ipſa ſapiẽtia, & qui oẽm adinuenerat viam prudentiæ. Baruch. 3.

Reſpondit eis Ieſus & ait, Mea doctrina non eſt mea, ſed eius qui miſit me.) Quod dicit Mea, veritatem oſtẽdit: quod autem ait, Non mea, diſpenſationem ad honorandum patrem ac Deũ, & ad oſtendendã modeſtiã, vtq; facilius ipſa reciperetur. Neq; tamen ob id falſum eſt, quia diſpenſatorium: nã quę filij ſunt, omnino ſunt & patris: ſicut etiã quę patris, oĩno ſunt & filij: vtraq; enim ſunt ambobus coĩa, vtpote æqualibus. Alio quoq; profundiore intellectu. Quæ mea apparet eſſe doctrina, nõ eſt mea propria, neq; enim vllam habeo propriam, ſed patris eſt, vtpote illo eadem per me docente, propter naturę ac voluntatis identitatẽ: & quia verbum illius ſum, q̃q̃ enim ego alia ſim hypoſtaſis, ita tamen dico ac facio omnia, vt nos vnum eſſe intelligatis.

Si quis uoluerit uoluntatem eius facere, cognoſcet de doctrina, utrum ex deo ſit, an ego a meipſo loquar.) Voluntatem Dei vocat nunc operari virtutem, & prophetijs quæ de ipſo ſunt attendere: virtus ſiquidem purgat mẽtem, prophetiæ vero ipſam lucide docẽt. A ſeipſo autem loquitur, qui ea quæ ſuæ ſunt voluntatis loquitur. Deinde etiam ſyllogiſmum inducit, cui nullatenus poſſit contradici.

Qui a ſeipſo loquitur, gloriam propriam quærit, qui uero quærit gloriam eius qui miſit

 illum, hic

illum,hic uerax eſt.) Gloriã intelligit hoc in loco honorem:nã vbiq; pa trẽ ac Deũ pręponebat,& ad illũ oĩa referebat,etiã propria opera: q er go gloriam ſuã nõ quærebat,quã ob cauſam aliena docturus erat: qui aũt aliena non docet,ſed quę illius ſunt qui miſit ipſum, omnino ve-

Supra.5. rax eſt.Et vide quomodo omnes ad fidẽ quę in ſe eſt attrahebat,ac dice bat,Qui non honorat filium,non honorat patrem qui miſit illũ.ſiqui- dẽ ex hoc propriã gloriam quęrere videbatur:nõ tñ quaſi proprię a- mator glorię hæc dicebat aut faciebat,ſed quaſi hominum cupiẽs ſalu- tem:nã hanc p fidẽ quæ in ipſum erat procurare oportebat. Pater nãq;

Mat.3. dixit,Hic eſt filius meus dilectus in quo mihi complacitum eſt,ipſum audite,aliaq; multa huiuſmodi per prophetas.

Et iniuſtitia in illo non eſt.) Neque enim iniuſtus eſt,qui eius quę- rit gloriam qui miſit illum. Quidam autem iniuſtitiam hoc in loco mẽ dacium intellexerunt. Plurimæ itaque erant cauſę cur humilia Chri ſtus loqueretur;tum ne ingenitus eſſe putaretur; aut Deo contrarius crederetur:ad hæc propter auditorum imbecillitatem: præterea vt ho mines doceret modeſtos eſſe,& nihil de ſeipſis magnificum dicere:de- mum vt tanquam homo loqueretur, ac propter alia huiuſmodi. Vnica autem cauſa erat cur ſublimia loqueretur,celſitudo videlicet di uinitatis. Quia vero hi Iudæi duo crimina ipſi impingebant,puta le- gis tranſgreſſionem, & quod Deo eſſet contrarius: quod ſabbathum ſolueret,ac patrem ſuum diceret eſſe Deum, æqualem ſeſe faciens Deo,

Supra.5. veluti ſeptimo capite prædictum eſt. De vno quidẽ ibi reſpondit eis, oſtenſo quod Deo contrarius non eſſet:de altero autem nunc reſpõdet, & oſtendit illos potius eſſe legis tranſgreſſores.

Nonne Moſes dedit uobis legem?) Legem vniuerſaliter appellat lega lia pręcepta,quę dedit Moſes,quum a Deo ipſa detuliſſet,& ea illis ſcri pſiſſet. Interrogat ergo,Nonne Moſes dedit vobis legẽ,quẽ honoratis, & pro quo belligeratis,cui loquutus eſt Deus?

Et nemo ueſtrum facit legem.) Facit,ſiue ſeruat. Deinde etiam ad- dit quomodo non ſeruent legem.

Exod.20. *Quid me quæritis interficere?)* Quum lex dicat,Non occides, quid me occidere nitimini: neque legem ſeruantes,neque Moſen veriti,qui eam vobis tradidit?impudentię ſiquidem eſt legis accuſare tranſgreſ- ſores alia legis tranſgreſſione.

Reſpondit turba & ait,Dæmonium habes,quis te quærit interficere?) Hoc di cit turba volẽs rẽ gratã pręſtare magiſtratibus,& eum qui oẽm exce- dit honorẽ iniuria afficiunt,in gratiã primatũ qui iniuria digni erãt. Negant autem ſe illi procurare cędem,propter ſceleris grauitatem:& vt incaute deinceps ambulans,traderetur inſidiatoribus.

Reſpondit Ieſus & ait illis,Vnum opus feci,& omnes miramini.) Vnũ opꝰ dicit illius in ſabbatho curationem,qui triginta & octo annos in infir- mitate vixerat, de quo ſeptimum narrat caput. Et omnes miramini, ſiue turbamini, aut tumultuamini: nam hi erant qui ex eo tempore inſanientes quærebant eum interficere. Deinde ait, Moſes tradidit vo bis circunciſionem,& ſabbatho circuncidunt, quãdo videlicet octauꝰ

infantis

infantis dies ſabbatho occurrerit. Iam ergo argumentatur. Si ſabbatho circunciditur homo, quomodo ergo de circũciſionis opere Moſen non accuſatis, ꝙ opus fieri preceperit in ſabbatho?

Propterea Moſes dedit uobis circũciſionem, non quod ex Moſe ſit, ſed ex patribus: & in ſabbatho circũciditis hominem.) Dictio Propterea, nõ eſt hic cauſæ redditiua, ſed vulgari modo ac ſuperflue Hebraico more ponit. Dicit ergo, Moſes tradidit vobis circũciſionem, & in ſabbatho circũciditis hominem. Quę aũt in medio ſunt verba addidit, oſtendẽs ꝙ licet Moſes illam tradiderit, attamen ante illum fuerat. Ait enim. Nõ quod ex Moſe ſit. Tradidit vobis illam, non quod a ſua legiſlatione principiũ ſumat; non quod tunc inceperit: ſed ex patribus eſt, qui tpe Abrahã fuerunt; nam illi primum data eſt in præceptum: & tamen quum aliũde aſcititia videatur, firmior ſabbatho efficitur. Geneſ. 17.

Si circũciſionem accipit homo in ſabbatho ne lex Moſis ſoluatur, mihi indignamini quod totum hominem ſanum fecerim in ſabbatho.) Vt non contemnatur lex Moſis quæ de circũciſione eſt. Ipſam autem dixit Moſis tanquã ab eo traditam ſicuti dixim⁹. Ait ergo, Si circũciſionem accipit homo in ſabbatho, mihi iraſcimini ꝙ totum hominem ſanũ reddiderim in ſabbatho: quum Moſi non ſitis indignati, qui ante me permiſit circũciſionem fieri in ſabbatho? Totũ autẽ hominem dixit; nã quum totum eius corpus paralyſi diſſolutum fuiſſet, totum reddidit ſanum. Aut oſtendit ꝙ non corpus tantum, ſed & animam eius curauerit.

Nolite iudicare ſecundum aſpectum.) Ne iudicaueritis ex acceptiõe pſonarum, illi quidem tanq̃ apud vos magno & pręclaro remittentes accuſationes, me vero quaſi vilem & inglorium accuſantes.

Sed iuſto iudicio iudicate.) Non ad perſonas ſpectantes, ſed ad res ipſas. Item & aliter. Circunciſio quidem ſolum Hebræis ſignum erat: quod autem a me factum eſt, integra fuit ſanitas ac veritas eius quod ſignificabatur.

Dicebant ergo quidam ex Ieroſolymitis, Num hic eſt quẽ quærunt occidere? Et ecce palã loquitur, & nihil illi dicunt.) Siquidem ſilentium illis impoſuerat.

Num uere cognouerunt principes quod hic uere Chriſtus ſit?) Tunc enim & principes in turba erant.

Sed hunc nouimus unde ſit, Chriſtus uero quum uenerit, nemo cognoſcit unde erit.) Atqui principes veſtri interrogati ab Herode, vbi naſciturus eſſet CHRISTVS, dixerunt ei, In Bethlehem Iudęę: quin & prophetiã quæ hoc ſignificaret addiderunt: quomodo ergo nugamini, dicentes quod CHRISTVS quum venerit nemo cognoſcit vnde erit? Præterea ſi hunc noſtis vnde ſit, quo modo quidam ex vobis dicunt, Hunc non nouimus vnde ſit? Hoc modo malitia non intelligit quod ſibi ipſi contradicat ac plane mentiatur: nam eſt quædam animæ ebrietas. Quod ſi quis dictum illud. Vnde ſit, non de loco & patria, ſed de genere & patre intellexerit, dicere poterit eos dixiſſe: Huius quidem genus & patrem nouimus, puta Ioſeph, vt credebatur: CHRISTI vero genus & patrem nemo cognoſcit, eo quod non ſint hæc literis ꝓdita, vt dici poſſit. Matth. 2. Infra. 9

Clamabat

Clamabat ergo Ieſus in templo docens ac dicens, Et me noſtis unde ſim.) Clamabat cõfundens eos, dũ illi de induſtria male agerent: ſimul etiã oĩb⁹ manifeſtans, quæ ab ipſis occulte dicebanť. Dicit autem, Et me noſtis quis ſim, quia Deus: & noſtis vnde ſim, quia a patre Deo: q̃q̃ vos ſcire ſingatis, quod a Ioſeph ſim progenitus. Dicebat aũt ꝙ illi ipſum no-
Supra. 5. uerant a teſtimonio Iohannis, de quo dixit, Alius eſt qui teſtimonium perhibet de me: ab operibus ſuis, de quibus ait, Ipſa opera quæ ego facio teſtimonium perhibent de me: & a ſcripturis, de quibus ſimiliter ait, Illæ ſunt quæ teſtimonium perhibent de me. Et quomodo dixit
Matth. 11. vigeſimo iuxta Matthæum capite, Nemo nouit filiũ niſi pater? Quia illud de natura diuinitatis ſuæ dixit, hoc autem ſimpliciter de notitia quod Deus ſit Deique filius.

Et a meipſo non ueni.) Etiam hoc inquit noſtis: nam & id prædicta docent teſtimonia, & maxime q̃a gloriam propriam non quęro, ſed gloriam eius qui miſit me.

Sed eſt uerax qui miſit me.) Pater ac Deus qui videlicet miſit me, ſicut promiſerat per prophetas: quod ſi verax eſt qui miſit, vtiq; & verax eſt qui miſſus eſt, quum eiuſdem ſint naturę.

Quem uos non nouiſtis.) Vtpote negantes illũ operibus. Ait enim
Titum. 1. & Apoſtolus, Confitentur ſe noſſe Deum, factis autem negant.

Ego autem noui eum, quod ab ipſo ſim.) Quia ex ipſo ſum, ex ipſo natus ſum. Nam et in ſuperioribus dixit, Non quod patrem quiſpiã viderit, niſi is qui a Deo eſt.

Et ille me miſit.) Cõtinue de miſſiõe loquiť, volẽs illis perſuadere, ꝙ a Deo miſſus eſſet, nec Deo contrarius eſſet, ſicut antea diximus. Simul etiã ad medendum diuinis verbis quibus illos offenderat, quę frequenter verbis humano more dictis permiſcebat.

Quærebant ergo eum apprehendere.) Nam ægre audierant dicentẽ, Quem vos non nouiſtis.

Et nemo in illum miſit manum.) Tenebantur ſiquidem ab vnita ipſi diuina virtute.

Quia nondũ uenerat hora eius.) Qua teneri ac pati decreuerat.

Multi autem e turba crediderunt in illum.) A prædictis ſignis, & a ſermonibus modo dictis capti.

Et dicebant, Chriſtus quum uenerit, num plura faciet ſigna iis quæ hic fecit?) Crediderunt quidem, non tamen perfecte: nam dicentes, Chriſtus quum venerit, oſtendebant ſe non firmiter crediſſe eum eſſe Chriſtum, ſed dubio modo, vtpote abiecti & leues. Aut id ex ſuppoſitione dixerũt: Ponamus poſtmodum venturum eſſe Chriſtum, veluti dicunt principes ſacerdotum: Chriſtus ille quem ipſi dicunt, quum venerit, nũ hoc magis admirandus erit? nequaquam.

Audierunt phariſæi turbam hæc de illo murmurantem.) Audierũt, ſequenti videlicet die. Murmurantem vero, ſiue cum murmure aduerſus principes loquentem.

¶ *Miſeruntque miniſtros phariſæi ac principes ſacerdotum, ut apprehenderent eum.)* Tanquam commouentem populũ ad ſeditionẽ. O dementiã, magis autem

tem inſaniam. Quum ipſi frequenter tentaſſent nec potuiſſent, miniſtris rem commiſerunt: vt de furore cōſolationem acciperent, ſuam aūt imbecillitatem occultarent.

Dixit ergo Ieſus: Adhuc modico tēpore uobiſcū ſum.) Multitudini quidē loquebaē: intendebat aūt ad miniſtros qui miſſi erāt: eſt enim placationis verbū ad correptionem inſanię illorū, Adhuc modico tpe vobiſcum ſum, ſignificās tēpus vſq; ad paſcha: hoc ergo ſolū expectate.

Et uado ad eum qui miſit me.) Quum aſſumar in cœlum.

Quæretis me, & non inuenietis.) Siquidem veriſimile eſt, quod multi eorum recordati ipſius, quęſierunt eum auxiliatorem, & maxime dū Ieroſolyma caperentur.

Et ubi ego ſum, eo uos non poteſtis uenire.) Vbi tunc ero. Significat autem ſeſſionem ad dexterā patris.

Dixerunt ergo Iudæi inter ſeſe, Quonam hic iturus eſt, q; nos non inueniemus eum? nū in diſperſionem Græcorum iturus eſt, & docturus Græcos? Quis eſt hic ſermo quem dixit, Quæretis me, & non inuenietis, & ubi ego ſum, eo uos non poteſtis uenire?) Affecti quodammodo ſunt ad ſermones eius quib⁹ placabanē, & quærūt inter ſeſe, non intelligentes ea quæ dicebantur. Diſperſionē vero Gręcorum dicebant Gentes, quæ vbiq; terrarum diſperſę erant, & nullo prohibēte inter ſe commiſcebātur, quū ipſi ſolam inhabitarēt Palęſtinam, & a lege prohiberentur cæteris commiſceri gentibus.

In poſtremo aūt die magno feſti ſtetit Ieſus & clamauit, Si quis ſitit ueniat ad me & bibat.) Primus ac poſtremus dies dicti feſti ſcenopegiorū magni habebantur, quia in his ſtudioſius in vnū collecti diuinis vacabant, eos qui in medio erant in delitijs conſumentes. Tunc ergo quū vnuſquiſque completo iam feſto in domum ſuam receſſurus erat, decreuit volētibus dare viaticum ad ſalutem: & clamauit, oſtendēs qua libertate loqueretur, & vt oēs audirēt: multi enim erāt. Dixit aūt, Si quis ſitit, ſiti doctrinę, veniat ad me & bibat potionē ſpiritualē: neq; enim eos cō uoco, qui non ſitiunt, ſed qui ardenter appetunt huiuſmodi potionē,

Qui credit in me ſicut ait ſcriptura, flumina de uentre eius fluēt aquæ uiuæ.)
Ventrem hic dicit cor: veluti quū dicitur, Et legem tuam in medio vētris mei: flumina vero aquę, ſpiritus abundantiam, diuinę gratię plenitudinem: Viuę autem, hoc eſt ſemper operātis, ſemp motę: nam quū diuina gratia animę inſederit, fons efficitur, ſemperq; ſcaturit. Petrus ſiquidem & Paulus, & quotquot illorū ſimiles fuerūt, diuinā gratiam in corde inundantem habentes, non flumen, ſed flumina concipiebant, multo fluxu ſcaturientia. quę quicqd accederet attrahebāt, & infideliū vaniloquia vndis obruebant ac demergebāt. Quinto aūt capite dixit ad Samaritanā, Aqua quā ego dabo, fiet in eo fons aquę ſalīētis in vitā ęternam: & ibi rurſum lege ſimilium verborum enarrationem. Poſt dictum autem, Sicut ait ſcriptura, ponenda eſt diſtinctio. Multifariā enim præcepit ſcriptura credere in illum.

Pſalm.21.

Supra.4.

Hoc autem dixit de ſpiritu quem accepturi erant credentes in eum.) Hoc, puta, Flumina de ventre eius fluent aquę viuæ. De ſpiritu vero, ſiue de ſpiritualibus gratijs.

Nondum

Nondum enim erat ſpiritus ſanctus.) Nondum erat in illis qui in ipſũ credebant: nondum datus erat diſcipulis eius.

Quia Ieſus nondũ erat glorificatus.) Quia nondũ glorificatus erat per crucẽ: nã crucẽ vocat gloriã, ſiquidẽ quũ cæteris oĩbus eſſet opprobriũ, vtpote magnorũ criminũ ſuppliciũ, ſoli Chriſto gl'a facta ẽ: vltio videlicet magni amoris quo nos dilexit. Quis nãq;, modo grato ſit aĩo, audito ꝙ is q oẽm excedebat honorẽ, tantã propter hominũ ſalutẽ ſuſtinuit ignominiam, non glorificabit eum? Ante crucẽ itaq; diſcipulis nõ dedit ſpiritũ ſanctũ, ſed poteſtatẽ ſpirituum immundorũ, vt illos eijcerẽt, & curarẽt oẽm morbũ oẽmq; languorem: poſt crucẽ vero dedit ſpiritum ſanctum. Quum enim peccaſſemus ac Deo aduerſati fuiſſemus, inimici eius eramus: gratia vero ſpiritus ſancti, donũ eſt, donum autẽ amicis datur: oportebat ergo primum offerri pro nobis victimam, fieriq; reconciliationem ac inimicitiȩ ſolutionem, quæ erat cædes agni rationalis ac mors Chriſti: & tunc donum dari.

Multi ergo ex turba audito ſermone dicebãt, Hic eſt uere propheta.) De q̃ ſcripſit Moſes, vt ſæpe diximus. Et vere hic erat: ſed ipſi ſimpliciter eũ ꝓphetam eſſe opinabantur ſicut Moſen, & nõ tanq̃ Deum.

Deut. 18.

Alij autem dicebant, Hic eſt Chriſtus.) Et vere hic erat; ſed & hi nudũ hominem eſſe exiſtimabant.

Alij uero dicebant, Nunquid a Galilæa uenit Chriſtus?) Atqui neq; hic in Galilȩa natus eſt.

Mich. 5.

Nõne dixit ſcriptura ꝙ ex ſemine Dauid, & de Bethlehẽ caſtello ubi erat Dauid uenit Chriſtus?) Atq & hic inde erat: ſed ipſi volũtaria malitia patriã huic diuulgabãt eſſe Nazaret, vnde erat mater, & q putabat̃ pater ei⁹, ne ſi ex Bethlehẽ eſſe diceret̃, propter prophetiã Chriſtus eſſe crederetur.

Seditio itaque orta eſt in turba propter eum.) Vnaquaque parte pro ſua opinione rixante. (rẽ videlicet

Quidam autem ex ipſis uenerunt ut apprehenderent eum.) Tanquã ſeducto-

Sed nullus miſit in eum manus.) Vtpote inuiſibiliter cohibitas, veluti ſuperius oſtenſum eſt.

Venerunt ergo miniſtri ad principes ſacerdotum ac phariſæos, & dixerũt eis illi: Quare non adduxiſtis illum? Reſponderunt miniſtri, Nunquam homo ſic loquutus eſt ſicut hic homo.) Abierũt quidem eum ligaturi: reuerſi ſunt autem admiratione ſermonum eius alligati. Illi ergo qui miſerant, quum multos eius audiſſent ſermones, multaq; vidiſſent miracula, ac prophetias de eo legiſſent, iudicantes ſeſe ſapientes, nihil profecerunt: qui vero miſſi erant, omnino ediuerſo ab vna concione capti ſunt: nam mentem habebant incorruptam. Non ergo mentem ſolum ac prudentiam eorum admirari dignum eſt, ſed & loquendi libertatem. Neq; enim dicunt, Dimiſimus illum ne fieret diſſentio in populo, neq; aliam fingunt excuſationem, ſed ipſam dicunt veritatem, ac illius prædicant ſapientiam.

Reſponderunt ergo illis phariſæi, Num & uos ſeducti eſtis?) Vide inuidiæ dementiam. Nam quũ interrogare oportuiſſet, ac diſcere quid loquut⁹ eſſet, ipſi nihil horum præſtolãtur, ſed ſtatim eis adulant̃: parcẽtes etiã & nõ auſteris verbis vtẽtes; timebãt enĩ ne ꝑfecte illi adhȩrerent.

Num

Num quis ex principibus credidit in eum aut ex phariſæis? ſed turba hæc quæ non no⸗uit legem.) Quia hæc maior eſt veſtri accuſatio, quod turba credi⸗dit, vos autem non credidiſtis. Legem vero ſimpliciter appellant to tam ſacram ſcripturam.

Execrandi ſunt.) Atqui lex illos execratur, qui legẽ contẽnunt: vos ergo execrandi, qui legem contemnitis: illi vero legem ſeruant cre dentes in eum: iubet namq; lex credere in Deum.

Ait Nicodemus ad eos, is qui uenerat ad ipſum nocte, quum eſſet unus de numero eorũ, Num lex noſtra condemnat hominem, niſi prius audiuerit ab ipſo, & cognouerit quid faciat?) Addidit euangeliſta, Quum eſſet vnus de numero eorum: oſtendẽs ꝙ etiam quidã e principibus crediderant: licet ipſi dicerent nullũ ex prin cipibus credidiſſe in ipſum. Arguit ergo eos Nicodemus, ꝙ legis eſſẽt tranſgreſſores: occulte tñ & paucis verbis: nondum enim conuenien⸗tem adeptus erat loquendi libertatem. Nam ſi non cõdemnat lex pri⸗uſq̃ audiat & cognoſcat: ipſi vero condemnabant eũ antequam audiſ⸗ſent & cognouiſſent, legem vtique tranſgrediebantur.

Reſponderũt & dixerunt ei, Nũ & tu Galilæus es?) Nũ ideo illi es auxilio ꝙ eiuſdẽ ſis regiõis & patrię? Vide q̃ aſpere ac ferociter reſpondeant.

Scrutare & cognoſce, quod ex Galilæa propheta non ſurrexerit.) Sane illũ ſi⸗ne diſcuſſiõe cõdemnare nõ oportebat: ipſi vero iniurioſe dicũt: Inter⸗roga & diſce, neq; enim noſti ſcripturas. Verum ſi eas non nouit, quomodo vos de legis tranſgreſſione arguit? Scire autem oportet, ꝙ ea quæ ab hoc loco habentur vſque ad eum quo dicitur, Iterum ergo lo quutus eſt illis Ieſus dicens, Ego ſum lux mundi: in exactioribus ex⸗emplaribus, aut non inueniuntur aut obelo confoſſa ſunt, eo quod ille⸗gitima videantur & addita. Et huius argumentum eſt, quod nullus ea ſit interpretatus: nobis tamẽ animus eſt etiam hæc declarare, quod vtilitate non careãt, ſicut & Caput de muliere in adulterio deprehenſa, quod inter hæc ponitur. Nota.

Et abijt unuſquiſque in domũ ſuã. Indignati ob ſermonẽ Nicodemi, ac timentes ne forte etiam quiſpiam alius ſimilia diceret.

¶ *Ieſus aũt perrexit in montẽ Oliuarũ.)* Declinans nocturnas inſidias. Cap. viii.

Summo uero diluculo iterum uenit Ieſus in templum, & omnis populus uenit ad eum, ſedensq; docebat illos.) Populum hic appellat eos qui dicebant, Hic eſt vere propheta: itemque eos qui dicebant, Hic eſt Chriſtus: quod nõ fe⸗rentes Iudæi, vide quid malignentur.

Adducunt autem ſcribæ & phariſæi mulierem in adulterio deprehenſam: quumque ſta⸗tuiſſent eam in medio, dixerunt ei tentantes, Magiſter hanc inuenimus actu adulterium perpetrantem.) ἐπ' αὐτοφώρῳ, hoc eſt manifeſte & deprehenſe, ita vt negari non poſſit.

In lege autem præcepit nobis Moſes, ut huiuſmodi lapidarentur: tu ergo quid ais de il⸗la? Hoc autem dicebant tentantes eum, ut haberent occaſionem aduerſus illum.) Cogno ſcentes enim eum miſericordem eſſe ac compatientem, cogitabãt quod eſſet illi parciturus: & ita habituri eſſent aduerſus eum accuſatio⸗nem, vtpote legis tranſgreſſione illi parcentem, quæ ſecundum legem lapidanda erat.

Ieſus uero deorſum inclinatus, digito ſcribebat in terra.) Quod frequenter facere ſolēt, qui reſpondere nolunt importuna indignaq; rogantibus: cognita enim illorum machinatione fingebat ſe in terra ſcribere, nec his attendere quę dicebant.

Quum autem perſeuerarent interrogantes eum, erexit ſe, & ait illis: Qui ueſtrum ſine peccato eſt, primus in illam iaciat lapidem.) Vide ſapientiam eius qui ipſa ē ſapientia. Nam ſagaciter illorum decepit machinationes: ſimul & ſeruando legem & parcendo mulieri. Siquidem ei qui ex ipſis a peccato immunis eſſet, permiſit, vt eam lapidare inciperet: ſciens omnes peccatis eſſe obnoxios.

Rurſumque inclinatus ſcribebat in terra.) Vt dum ipſe in eos nō reſpiceret, erubeſcerent lenius redargutí: vtque ita illo in ſcribendo occupato, liceret eis ſenſim abſcedere, antequam manifeſtius condemnarentur: nam ſua ſumma benignitate etiam ipſis parcebat.

At illi quum audiſſent, ſingulatim alius poſt alium exibat: initio facto a ſenioribus uſque ad poſtremos.) Nullus enim ſeipſum a peccato immunem dicere poterat.

Et relictus eſt Ieſus ſolus ac mulier quæ in medio erat. Quum autem erexiſſet ſe Ieſus uidit eam & ait, Mulier ubi ſunt accuſatores tui? nemo te condemnauit?) Recedētes namq; dimiſerant eam intactam, vtique non condemnatam, quod ad ſe pertinebat, alioqui oppreſſiſſent eam.

Quæ dixit, Nemo domine. Ait autem Ieſus, Neque ego te condemno.) Nam ſi illi quum homines ſint te non condemnauerunt, multo magis ego q Deus ſum, legisq; dominus, te non condemno.

Abi & iam poſthac ne peccaueris.) Satis enim erat talis diuulgatio, & coram tot aduerſarijs erubeſcentia pro ſupplicio: maxime quum ſciret, quod illam toto corde pœniteret.

Iterum ergo loquutus eſt illis Ieſus dicens, Ego ſum lux mundi.) Vtpote mentē hominum illuminans, & ab errore ducens ad veritatem, a peccato ad virtutem: & tanquam illuſtrans ac exhilarans animas eorum: quemad
Supra.1. modum in proœmio pręſentis euangelij diſſeruimus, vbi dicitur, Et vita erat lux hominum. Hoc autem dixit propter diuerſas de ſe opiniones illorum.

Qui ſequitur me non ambulat in tenebris.) In errore & peccato.

Sed habebit lucem uitæ.) Aeternę.

Dixerunt ergo ei phariſæi: Tu de teipſo teſtimonium perhibes, teſtimonium tuum non eſt uerum. Reſpondit Ieſus & ait illis, Etſi ego teſtimonium perhibeo de meipſo, uerum eſt teſtimonium meum.) Quære circa media ſeptimi capitis, vbi dicitur, Si ego teſtimonium perhibeo de meipſo, teſtimonium meum non eſt
Supra.5. verum: in illius ſiquidem enarratione etiam huius facta eſt mentio. Quidam vero aiunt, quod illud tanquam homo dixerit, hoc autem tanquam Deus: oſtendens ſe non nudum eſſe hominem prout ipſi ſuſpicabantur.

Quia ego ſcio unde uenerim.) A patre Deo.

Et quo uado.) Ad eundem ipſum, poſt finem huius diſpenſationis. Quia vero ſcio quod a patre Deo venerim, & ad eum ipſum vado,

vtique

vtiq; filius Dei ſum & Deus. Itaq; fide dignus ſum & ipſa fides, ſicut & ipſa veritas.

Vos autem neſcitis unde uenio, & quo uado.) Neſcitis, ſicut oſtenditis, ſicut ſimulatis, hoc eſt neſcire videmini, in veritate tamen ſcitis: ideo etiam ſuperius dixit, Et me ſcitis, & vnde ſim ſcitis.

Vos ſecundum carnem iudicatis.) Carnaliter, ſenſualiter, craſſo modo, ad id ſolum quod apparet intuentes, nihilq; ſublimius ac ſpirituale cogitantes. Sciens autem eos dicturos, Et quare, ſi potes, non punis nos qui ita iudicemus, ait:

Ego non iudico quenquam.) Non iudico nunc. Nam & in ſuperioribus tertio capite dixit, Non enim miſit Deus filium ſuum in mundum, vt iudicet mundum, ſed vt ſaluetur mundus per ipſum: & rurſũ lege dictam ibi enarrationem. Ne autem iterum dicant, Propterea dicis, Non iudico, quia nos condemnare non audes, infert: *Supra.3.*

Quod ſi etiam ego iudicem, iudicium meum uerum eſt.) Verũ ẽ, ſiue rectũ, & iam vere condemno vos. Deinde etiã dicit quõ verũ ſit iudiciũ ſuũ.

Quia ſolus non ſum, ſed ego & qui miſit me pater.) Quia ſolus non ſum qui iudico, ſed ego & pater: ſiquidem omnia nobis ſunt coĩa: & quia quod ego iudico, hoc & pater: vna enim ambobus eſt volũtas vt prædictum eſt: & pater vos condẽnat, ꝗ nõ credatis filio ſuo quẽ ipſe miſit.

Porro in lege ueſtra ſcriptum eſt, quod duorum hominum teſtimonium uerum eſt.) *Deut.19.* Veſtra quemadmodum vos iactatis: nam me tranſgreſſorem dicitis. Quod ſi duorũ hominũ teſtimoniũ verum eſt, inde colligere ipſi poteſtis, quod multo magis duorum iudicũ iudiciũ verũ eſt & maxime talium. Huiuſmodi aũt obſcura frequenter loquitur propter eorum imbecillitatem: vt illis quidẽ occulta ſint, robuſtioribus vero Chriſtianis manifeſta In omnibus ergo ſimilibus cauſam hanc agnoſcito.

Ego ſum qui teſtimonium perhibeo de meipſo.) Rurſum ad id quod dixerant, Tu teſtimonium perhibes de teipſo, hunc facit ſermonẽ dicens: Ego teſtimoniũ perhibeo de meipſo, etiam ſi nemo perhibeat de ſeipſo, ego ſiquidem tanquam Deus: nemo autem tanꝗ homo.

Et teſtimonium perhibet de me, qui miſit me pater.) Si ego vobis fide dignus non videor. Fert autem teſtimonium dicens ꝑ prophetã. Poſui te in lucem Gentium: ſiue, vt lux ſis Gentiũ. Prædictum eſt aũt ſeptimo etiã capite, quomodo pater de ipſo ferat teſtimonium, vbi dicitur, Et ꝗ miſit me pater, ipſe teſtimonium perhibuit de me. *Ieſa.49.* *Supra.5.*

Dixerunt ergo ei, Vbi eſt pater tuus.) Dicebant hoc fingentes ſe ignorare quemnam diceret patrem, ac tentantes.

Reſpondit Ieſus, Neque me noſtis, neque patrem meum.) Quemadmodum ſimulatis: nam in veritate noſtis, quem admodum ſuperius oſtenſum eſt. Aut hoc dixit, quia ſimulabãt ſe ſcire quod filius eſſet Ioſeph. Dicit ergo, Si me ita cognoſcitis vt fingitis, neq; me noſtis: nõ ſum enim fili⁹ Ioſeph: neq; patrem meum, nam Ioſeph non eſt pater meus.

Si me cognouiſſetis, & patrem meum utique cognouiſſetis.) Nam vnius ſumus ambo naturæ. In decimoſexto etiam capite dixit ad Philippum, Qui vidit me, vidit & patrem, ſiue cognouit, intellexit. Nã viſionẽ & *Infra.14.*

cognitionẽ dicit non ſenſibilẽ ſed intelligibilẽ. Sed q̃a me nõ noſſe vos ſimulatis, cõſequẽs etiã ẽ, vt & patrẽ meũ uos nõ noſſe fingatis.

Hæc uerba loquutus eſt Ieſus in gazophylacio.) Hęc verba libere dicta. Significauit aũt locũ, oſtendẽs dicẽdi libertatẽ ipſius doctoris. Gazophylacium vero theſauri repoſitorium erat, de quo latius diximus quadrageſimoprimo iuxta Marcum capite.

Marci. 12. *Docens in templo.)* Publice: nã in templo etiã erat gazophylaciũ.

Et nemo apprehendit eum.) Quum ita libere loqueretur.

Quia nondum uenerat hora eius.) Qua cõprehendi & capi poſſet. Adhuc enim oportebat eũ miracula op̃ari ac docere, multosq́ ad fidẽ attrahere, ſicut in præcedentibus diximus. Continue aũt hoc dicit, oſtẽdens quod frequenter id tentantes non potuerunt, & quod nunq̃ potentiores ad eũ apprehendendũ fuiſſent, niſi ipſe voluiſſet.

Dixit ergo eis iterum Ieſus, Ego uado.) Tranſeo a terrena vita.

Supra. 7. *Et quæretis me.)* Etiam ſuperius hoc dixit, & ibi declaratũ eſt.

Et in peccato ueſtro moriemini.) Ego veni vt vos liberarẽ ab omni peccato veſtro: quia vero noluiſtis, iã abeo, & deinceps in oĩ peccato veſtro moriemini, q̃ ab eo liberari nolueritis. Peccatũ aũt intellige etiam id quod aduerſus ipſum erat, quia interfecturi ipſum erãt, in quo mortui ſunt, nẽpe propter illud iugulati a Romanis Veſpaſiano & Tito.

Quo ego uado, uos non poteſtis uenire.) Hęc frequenter dicit, animas illorum concutiens & exterrens.

Dicebant ergo Iudæi, Num interficiet ſeipſum? quia dicit, Quo ego uado, uos non poteſtis uenire.) Quod optabant, hoc etiam ſuſpicabantur. Quid ergo Chriſtus? Tollit huiuſmodi ſuſpitionem, oſtenditque quod peccatum ſit ſeipſum interimere.

Et ait illis, Vos ab infernis eſtis.) Ex terra, non quod corpus eorum terrenum eſſet, ſed quia prudentia illorũ eſſet terrena & praua. Nã &

Roman. 8. Paulus dicẽs, Non eſtis ex carne: carnẽ appellat prudentiã carnalem.

Ego de ſupernis ſum.) De cœlo: non quod ipſe de cœlo veniſſet, ſed quia prudentia eius cœleſtis eſſet ac diuina. Deinde ſermonem ſuũ explanat.

Vos de hoc mundo eſtis, ego non ſum de hoc mundo.) Mundum hic dicit mundanam, prauam, ac terrenã prudentiã. Quemadmodũ enim Spiritus dicitur ſpiritualis ſapientia, & Caro, carnalis: ita & Terra ac Mundus, terrena ac mundana. Ait ergo, Ego non ſicut vos ſapio, vt meipſum interficiam.

Dixi ergo quod in peccatis ueſtris moriemini.) Adhuc eos exterret uolens perſuadere.

Si enim non credideritis quod ego ſim, moriemini in peccatis ueſtris.) Si nõ credideritis quod ego ſim, videlicet Chriſtus filius Dei, moriemini in

Marc. 16. peccatis veſtris, detenti ab eis. Nam qui non crediderit, & per baptiſmum a ſorde peccati ablutus fuerit, omnino in illa morietur, & cum ea reſurgens dabit pœnas.

Dixerunt ergo ei, Tu quis es?) Subſannãtes hoc dicebant ac tẽtãtes.

Et ait illis Ieſus, In primis quod etiam loquar uobis.) Defectiuus eſt ſermo

iuxta

iuxta conſuetum loquendi modum. Tale eſt autẽ ac ſi diceret, Omnino ſuperfluum eſt etiam quod vobis loquar: nam omni ſermone indigni eſtis, vtpote tentatores.

Multa poſſum de uobis loqui & iudicare.) Multa de vobis in accuſationem dicere poſſem, & iudicare ad puniendum, ſed nunc nolo, quia nec pater meus vult. Prædixit enim, quod non miſerit Deus filium ſuum in mundum, vt iudicet mundum, ſed vt ſaluetur mundus per eum. Supra.3.

Sed qui miſit me uerax eſt.) Qui miſit me, non vt nunc iudicem, ſed vt ſaluem. Aut verax eſt, quũ me lucẽ mundi nominauit. Ecce, inquit, poſui te in lucem Gentiũ, veluti ſuperius ſignificatum eſt. Ieſa.49.

Et ego quæ audiui ab eo, hæc loquor in mundo.) Audiui ab eo etiã hoc inter alia, quod ego ſim lux Gẽtium: & inter alia etiam hoc dixi, quod ego ſim lux mundi. Quod ergo audiui, hoc dixi.

Non cognouerunt, quod patrem eis dicebat.) Non cognouerũt quod de patre eis dicebat, qui ſibi natura pater eſſet. Veriſimile enim eſt quod dubitantes inter ſe rogabant: Quis eſt qui miſit illum? Atqui frequẽter eis de illo diſſeruerat. Vide quo modo ſermonibus eius attendebant, imo potius quo modo mente capti erant. Merito ergo dixit illis, In primis quod etiam loquar vobis.

Dixit ergo eis Ieſus, Quum exaltaueritis filiũ hominis, tunc cognoſcetis quod ego ſim) Quum ſuſpenderitis me quaſi hominem in cruce, tunc cognoſcetis ꝙ ego ſim, videlicet filius Dei & Deus. Nam tanquã Deus dixit, Ego ſim. Cognoſcetis autem hoc a ſignis quæ tunc fient, quibus contradici non poterit, & a reſurrectione mea a mortuis: inſuper etiam ab ira diuina, quæ tunc genus comprehendet Iudęorum. Siquidem poſtquam illum crucifixerunt, & ſtupenda illa ſigna facta ſunt, ſcribit Lucas, quod omnes turbæ quæ ſimul acceſſerant ad ſpectaculum iſtud, et videbant quæ fiebant, percutientes pectora ſua reuertebantur. Cognoſcebant enim quod vere diuinus homo eſſet, & illi compateretur creatura: quum autem loqui non auderent propter timorem principum, percutiebant pectora ſua, ſignificantes dolorem interiorem. Suſpicabantur namque futurum eſſe, vt malum aliquod irremediabile propter illum omne genus Iudæorum concuteret. Nam & Centurio, & qui cum eo erant ſeruantes Ieſum, vt ait Matthæus, quum vidiſſent quæ fiebant, vehementer territi ſunt, dicentes, Vere Dei filius erat iſte. Sed & ipſi principes Iudæorum cognouerũt tunc, quod Dei filius erat, & Deus, quanquam propriam conculcauerunt conſcientiam, nimia inuidia ac inſania. Ait enim rurſum Matthęus. Ecce quidam de cuſtodibus venerunt in ciuitatem & renuntiauerunt principibus ſacerdotũ vniuerſa quæ acciderant: & congregati cum ſenioribus accepto conſilio, pecunias multas dederunt militibus dicentes, Dicite: Diſcipuli eius nocte venerunt, & furati ſunt eum nobis dormiẽtibus & cętera. Præterea quoque Ioſephus, qui & ipſe Iudæus erat peritiſſimus, ſcribens calamitates Iudęorum, quæ ab eo tempore cœperunt, ac Ieroſolymorum captiuitatem, fatetur propter CHRISTVM effuſam eſſe aduerſus eos diuinam iram: & occiſa eſſe a Romanis tam multa ipſo-

Nota. Lu.23. Matt.27. Matth.28.

rum millia. Quia enim quum eos curare vellet, agnoſcere eum noluerunt, ideo affecti ſupplicio, quis eſſet cognouerunt.

Et a meipſo facio nihil, ſed ita ut docuit me pater meus, hæc loquor.) Nam ſi illud tũc cognoueritis, omnino etiã hoc ſcietis, quod a meipſo facio nihil, ſed omnia quæ vult pater, quum enim æqualis illi ſim, hæc volo quæ ille vult: vna ſiquidem eſt voluntas, ſicut & vna potentia: & ꝙ ea quę docuit me hæc loquor: nam ille mens eſt, ego autem verbum: de operibus namq; dixit etiam ſuperius, Non poſſum ego facere a me quicquam: & lege etiam dicti illius interpretationem. De ſermonib⁹ vero iterum dixit, Mea doctrina non eſt mea, ſed eius qui miſit me: & de hoc etiam lege explanationem.

Supra.5.
Supra.7.

Et qui miſit me, mecum eſt.) Ne putaremus quod maior eſſet is q̃ miſit, curat huiuſmodi ſuſpitionẽ dicens, Et qui miſit me mecũ eſt, tãq̃ inſeparabilis. miſiſſe ſiquidem diſpenſationis eſt: eſſe autem cũ eo qui miſit, cohęrentię ſiue conglutinationis. Nã ſancta trinitas quæ ęqualiter omnem implet locum, a ſeipſa non ſecernitur.

Non reliquit me ſolum pater, quia ego quæ placita ſunt ei facio ſemper.) Si hoc vt homo ait, tantundem eſt ac ſi dicat: Quod quum Deus vbique ſit iuxta illud, Nonne cœlum & terram ego impleo? magis tamen in his eſſe dicitur, qui eo digni ſunt. Si autem vt Deus: propter ſanctę trinitatis inſeparabilitatem hoc dicit, quæ proprijs quidem diſtinguitur perſonis, vnitur autem diuinitatis ac ſubſtantiæ identitate. Id vero, Quæ placita ſunt ei facio ſemper, aut tanquam illi obediens ſecundũ humanitatem dicit, aut tanquam illi æqualis ſecundum diuinitatem ac voluntatem. Quod ſi ea quę placita ſunt ei facio ſemper, gratum illi vtique eſt accedentes etiam ſabbatho curare. Intellige autem quæ depreſſa ſint verba tanquam diſpenſatoria propter imbecillitatem Iudęorum, ſicut in ſuperioribus retulimus: nam huiuſmodi magis vulgus attrahebant, ſicut & affine exemplum. Vide enim quod ſequit̃.

Ierem.23.

Hæc ipſo loquente multi crediderunt in eum.) Quando ad humiliorem ſeſe demittebat ſermonem, tunc credebant: non tamen vt oportebat credebant, ſed vulgari modo credebant humilioribus eius ſermonibus, non recipientes ſublimiores. Quod ſciens Chriſtus, nititur illos corrigere, quod ſuum eſt vbiq; faciens: licet ipſi citius ab eo recedebãt, & ad iniurias magis deflectebant.

Dixit ergo Ieſus ad eos qui crediderant ſibi Iudæos.) Ad eos qui tunc vt dictum eſt crediderant.

Si uos manſeritis in ſermone meo, uere diſcipuli mei eritis.) Si vos permanſeritis ſicut alij non permanſerunt, de quibus dixit euangeliſta, Multi ex diſcipulis eius abierunt retrorſum, & iam non cum eo ambulabant. Si vos inquit, perſeueraueritis in ſermone meo, ſiue in doctrina mea, quã ego docebo vos, tũc vere diſcipuli mei eritis, nõdũ enĩ eſtis.

Supra.6.

Et cognoſcetis ueritatem.) Hoc eſt, me: ego enim, ait, ſum veritas. Cognoſcetis a me veritatem. Nam omnia legalia figura, vmbra & imago ſunt veritatis.

Et ueritas liberabit uos.) A peccatis.

Reſponde-

Reſponderunt ei, Semen Abrahæ ſumus, & nemini ſeruiuimus unquam: quomodo tu dicis, Liberi efficiemini?) Omittentes dicere, Quid ergo, Falſa eſt lex? falſa ne eſt Iudæorum ſcientia? hoc quidem non dicunt: neq; enim hęc illis curæ fuerunt, ſed de iniuria corporalis generoſitatis indignãtur, ſuſpicantes quod tanquã ſeruis alicuius hominis dixerit ipſis, Liberabit vos. Merito ergo dicebat Iohãnes, Ne videamini dicere intra vos, Patrem habemus Abraham. Huiuſcemodi ſane erant Iudæorum gloriationes. Nam quum de proprijs virtutibus gloriari non poſſent, ꝓgenitorum nobilitatem opponebant. Quid ergo Chriſtus? Non conuicit eos quod ſępius ſeruiſſent AEgyptijs & Babylonijs, alijsq; diuerſis gentibus: ſed hanc quidem pretermiſit ſeruitutem, vt quę nihil aię generoſitati officiat: de peccato vero ait, quod illi nocet, ſeruituti eam ſubijciens, cuius eſt miſerrima ſeruit⁹, a qua nõ alius liberabit pręter Chriſtum ac doctrinam illius. Matth. 3.

Reſpondit illis Ieſus, Amen amẽ dico uobis. Omnis qui facit peccatũ, ſeruus eſt peccati.) Oſtendit quod ſuperius ſignificauerit animæ ſeruitutem ac peccati, non eam quæ vi humana contingebat. Ne autem dicerent, Moſes nos ab hac liberabit: per ſimilitudinem oſtendit, quod quum ſit ille ſeruus, talem non habeat poteſtatem: ſed ipſe, vtpote filius.

Seruus autem non manet in domo in æternum: filius manet in æternum.) Seruus non accipit in hæreditatem domum domini ſui, filius accipit ipſã in hæreditatem. Itaque non habet ille poteſtatem liberandi, quũ ſit ſeru⁹: ego habeo poteſtatẽ liberandi, quũ ſim fili⁹, et maneã in domo pr̃is mei in æternũ, & hęreditate accipio poteſtatẽ ipſius. Nam & ſuperius dixit, q; iudiciũ oẽ dedit filio. Ac rurſum, Et poteſtatem dedit ei etiam iudicium faciendi. Supra. 5.

Si ergo filius uos liberauerit, uere liberi eritis.) Nunc enim non vere liberi eſtis, quũ ſerui facti ſitis peccato: quando vero vos filius liberauerit, nemo qui cõtradicat. Deus qui iuſtificat, quis eſt qui condẽnet? corporalem ſiquidem libertatem dat etiam homo: ſpiritualem vero ſol⁹ filius, tanq̃ proprie dominus: quia ꝓprie etiã hæc eſt libertas. Deinde relictis cæteris eorũ peccatis, cogitationem quam apud ſe tractabãt in medium adducit: nouerat enim iam eos reſiliſſe, & blande dicit. Roman. 8.

Noui quod ſemen Abrahæ ſitis, ſed quæritis me interficere.) Manifeſte q̃dẽ nõ dixit, Non eſtis, adhuc eis parcens: verũ latẽter hoc ſignificauit. Nam quia me occidere quæritis, non eſtis. Ille ſiquidẽ neminem iniuſte peremit. Sicut enim libertas ab operibus quæ liberũ decent oſtẽditur, ita & cognatio. Ponit aũt & cædis cauſam.

Quia ſermo meus non habet locum in uobis.) Sermo meæ doctrinæ, quum ſit ſublimis, non habet locum in vobis, qui mentẽ habetis a prauitate coarctatam ac humi detractam. Ecce enim reppuliſtis quæ paulo ante exceperatis, hæc ferre non potentes. Ne autem dicant, A teipſo hæc loqueris, ſubiungit:

Ego quæ uidi apud patrem meum loquor.) Quod cognoui apud patrem meum, quod ab eo didici.

Et uos ergo quod uidiſtis apud patrem ueſtrum facitis.) Homicidiũ videlicet:

nam patrem illorum ſignificat nunc diabolum Quemadmodum enim a paternitate Abrahę reppulit eos operum diſſimilitudo,ita ad diaboli paternitatem aſſerit illos operum ſimilitudo: ſiquidem & ille homicida eſt,de quo manifeſtius dicet in ſequentibus.

Reſponderunt & dixerunt ei,Pater noſter Abraham eſt.) Non intelligentes quem diceret patrem ipſorum,rurſum ad Abrahę cognationē confugiunt,Chriſtus itaq; manifeſtius eos obiurgat.

Ait illis Ieſus,Si filij Abrahæ eſſetis,Abrahæ utiq; opera faceretis.) Iuſtitiam.

Nunc autem quæritis me interficere.) Cogitationem illorum frequēter arguit,confundens eos,vt corrigantur.

Hominem qui ueritatem loquutus ſum uobis,quam audiui a patre.) Verba hæc Vidi,& Audiui,diſpenſatorie accipienda & intelligenda ſunt.

Hoc Abraham non fecit.) Vt quæreret occidere hominem, qui veritatem loquutus fuiſſet ac innocentem.

Vos facitis opera patris ueſtri.) Homicidium & ſi quod aliud eſt malū.

Dixerunt ergo ei,Nos e ſtupro nati non ſumus:unum patrem habemus,Deum.) Quia iuſta ratione oſtendit eos indignos eſſe paternitate Abrahæ, in qua plurimum gloriabantur, inſipienter deinceps ad Dei paternita-
Ex.d.4. tem recurrūt:eo quod dicat ſcriptura, Filius meus primogenitus Iſrael. Et hoc autem honore iuſtis eos deijcit argumentis. Sed quonam modo ipſi temere Deum patrem ſuum appellant, quum CHRISTO dicenti patrem ſuum eſſe Deum indignarentur? Quia ille natura ſuū eſſe patrem dicebat. Quod autem dicunt, Nos e ſtupro nati non ſumus: intelligitur propter gentes,quæ ab Iſmael deſcendebant, qui ex ſeruili congreſſu Abrahę, ex Agar videlicet ancilla natus erat, quum ipſi ab Iſaac deſcenderēt,qui ex legitimo Abrahę matrimonio,ex Sara domina ipſius Agar erat progenitus. Dicunt autem aliqui, quod ad inferendam ipſi iniuriam hoc dixerint execrabiles illi,eo quod dicerent non eſſe eum natura filium Ioſeph. Quando autem attenuare eū volunt,tunc filium Ioſeph ipſum appellant:interdum quidem hoc,interdum vero illud nugantes,& nunq̄ veritati adhęrentes. Atqui multi eorum e ſtupro nati erant,multis nāq; illegitimis nuptijs Iudæi copulabant: verum ſilet etiam hoc,properans ad id quod maius eſt.

Ait illis Ieſus, Si Deus pater ueſter eſſet, diligeretis utique me: nam ego a Deo exiui.) Natus vel miſſus ſum. *Et ueni.)* Ad vos.

Neque enim a meipſo ueni.) A propria voluntate,quum propriā non habeam voluntatem,vt ſępius dictum eſt.

Sed ille me miſit.) Vt pater filium,vt mens verbum.

Quare loquelam meam non agnoſcitis?) Quare ea quæ a me dicunt non intelligitis? Deinde addit & cauſam,cur ipſi nō intelligerēt illa.

Quia non poteſtis audire ſermonem meum.) Non poteſtis, ſignificat nunc,Non vultis. Quia non vultis inquit intelligere ſermonem meū, qui de ſublimi doctrina eſt, propter animæ veſtræ prauitatem,quę humi detracta eſt, & nihil ſublime imaginatur. Quia vero dicere auſi fuerant patrem ſuū eſſe Deum,quū Abrahę cognatione indigni eſſent, libere loquit,& in eos tāq̄ imedicabiles manifeſti⁹ infligit vuln⁹. qđ ipſorū

ipſorũ impudẽtię reſpõdeat, iflationẽ ac elationẽ arrogãtiũ reprimẽs.

Vos ex patre diabolo eſtis.) Vos ex patre illo eſtis nempe diabolo: veſter ille pater eſt, diabolus videlicet.

Et deſideria patris ueſtri uultis explere.) Patris illius veſtri: deſideria autem illius ſunt, homicidium & mendacium, ſiue obliqua & corrupta vita, veluti conſequenter dicet.

Ille homicida erat ab initio.) Interfecto primo homine Adam: nam ipſe mortem illi propinauit: deinde etiam occiſo filio illius Abel, ſiquidem ipſe fecit fratrem eius Cain in eum inſurgere, quum prius ad inuidiam illum mouiſſet. Geneſ.3.4.

Et in ueritate non ſtetit.) Non permanſit, hoc eſt, in recta via non quieſcit, ſed odit huiuſmodi conuerſationem.

Quia non eſt ueritas in eo.) Sed ediuerſo mendacium.

Quum loquitur mendacium, ex proprijs loquitur.) Propria loquitur. Nã proprium eius eſt mendacium: ſiquidem ipſe primus adinuenit illud, & primus illo vſus eſt, quando ad Euam mentitus eſt, dicens illi per ſerpentem, Non morte moriemini. Et Eritis ſicut dij. Geneſ.3.

Quia mendax eſt.) Ex eo tempore, & in poſterum mentiens.

Et pater ipſius.) Mendacij, vt qui primus illud adinuenit, ſicut dictum eſt.

Ego autem quia ueritatem dico, non creditis mihi.) Nam ſi mendacium dicerem crederetis vtique mihi, tanquam id dicenti quod proprium ẽ patris veſtri: quia autem doceo veritatem, non creditis mihi, vtpote alienum ab eo docenti. Veritatem autem vocat, quum alias doctrinas, tum quod filius ipſe ſit Dei.

¶*Quis ex uobis arguit me de peccato?)* Si ita non eſt ꝙ quia veritatem dico non creditis mihi, dicite: quis veſtrũ arguit me de peccato, quod a me fiat, vt propter illud videamini non credere?

Porro ſi ueritatem dico, quare vos non creditis mihi?) Si neque ideo, quia veritatem dico non creditis mihi, neque quiſpiam veſtrum arguit me de peccato, ſane veritatem dico. Si autem veritatem dico, quare vos non creditis mihi? Poſtquam ita conuicit eos de induſtria peccare, vlterius ratiocinatur.

Qui ex deo eſt uerba dei audit: propterea uos non auditis, quia ex deo non eſtis.) Qui ex Deo eſt, verba Dei recipit, eiſꝗ paret: vos non recipitis, ex deo igitur non eſtis: & ex cõſequenti mentimini dicentes patrem vos habere Deum, & ex Deo eſſe Loquendo itaꝗ de creatione, omnes ex Deo ſunt: iuxta modum vero familiaritatis, ſoli illi qui verba Dei audiũt, eiſꝗ obediunt, & a moribus quod rationale eſt oſtendunt.

Reſponderunt Iudæi & dixerunt ei, Nonne bene dicimus nos, quod Samaritanus es tu, & dæmonium habes?) Per interrogationem legendum eſt. Vocabãt autem eum Samaritanum, vtpote non exacte ſeruantem legem, ſicut illis videbatur, neque traditiones ſeniorum: tales ſiquidem erant Samaritani. Dæmonium vero habentem, tanquam Dei honorem in ſeipſũ deriuantem: nam tales ſunt dęmones; ſed hic tanꝗ is, qui in veritate Deus erat, illi vero quaſi ſeductores.

Reſpon-

Reſpondit Ieſus, Ego dæmonium non habeo) Deum non dehoneſto ſicut dæmones, nec ipſum honore ſuo deijcio.

Sed honoro patrem.) Honorans nãq; patrẽ oſtendo vos nõ habere Deũ patrem, neq; ex Deo eſſe. Siquidẽ ignominia eſt eius qui hoẽs beneuolentia ꝓſequitur, patrem eſſe homicidarum.

Et uos contumelia me affeciſtis.) Samaritanũ ac dęmoniacũ appellãtes. Itaq; patrẽ honorãs oſtendi vos Deũ nõ habere patrẽ: vos autẽ filium ignominia afficiẽtes, honore priuaſtis & patrẽ. Prædictum enim eſt
Supra.5. ꝙ qui non honorat filiũ, nõ honorat patrẽ qui miſit illum.

Ego autem non quæro gloriam meam.) Vindictam contumelię meę.

Eſt qui quærat & iudicet.) Pater propter quẽ honore me priuaſtis, & ad quẽ filij ignominia tranſire cernit. Nã etſi oẽ iudiciũ dedit filio, nõ tñ ꝙ ſe honore priuauerit, ſed ꝙ verbũ patris ſit filius. Vide aũt ꝙ quãdo patrem ſibi dixerunt eſſe Deum: libere reſpõdit, & grauiter eos obiurgauit: quando vero contumelia eum affecerunt, modeſte reſpondit ac manſuete. Hinc enim nos docuit, vt admiſſa in Deum vindicemus, in nos autem negligamus. Nam & ipſe factam in ſe iniuriã prętermittens, ad admonitionem conuertitur.

Amen amen dico uobis. ſi quis ſermonem meum ſeruauerit, mortem nõ uidebit in æter-
Supra .6. *num.)* Quære in hoc nono capite vbi dicitur, Si quis comederit ex hoc pane, viuet in æternum, & illius lege enarrationem: nam ex hoc intelliges de qua nunc morte loquatur: de qua quum illi non intellexiſſent, ruiſus eum contumelia afficiunt.

Dixerunt ergo ei Iudæi: Nunc cognouimus quod dæmonium habeas.) Nunc magis. Dixerunt autem hoc quaſi Deo ſe feciſſet ipſe maiorem.

Abraham mortuus eſt & prophetæ.) Qui Dei ſermonem ſeruauerunt.

Et tu dicis, Si quis ſermonem meum ſeruauerit mortem non guſtabit in æternum. Nũ tu maior es patre noſtro Abraham qui mortuus eſt? & prophetæ mortui ſunt. Quem teipſum facis?) Conſequens ſane erat vt dicerent, Num tu maior es Deo? verum non hoc dicunt: ne Deo ipſum comparantes, viderẽtur eum poti9 honorare. Volunt autem ipſo etiam Abraham minorem illum oſtendere. Nec dixerũt ſimpliciter Abraham, ſed patre noſtro Abrahã, rurſum gloriantes, & de cognatione Abraham ſeſe iactantes.

Reſpõdit Ieſus, Si ego glorifico meipſum, gloria mea nihil eſt.) Nihil ẽ, ſicuti vos ſuſpicamini: nã hoc ad illorũ cogitationẽ loquutus eſt: ſimile illi di-
Supra.5. cẽs, Si ego teſtimonium perhibeo de meipſo, teſtimonium meum non eſt verum, quod iuxta medium ſeptimi capitis poſitum eſt, & eius lege enarrationem.

Eſt pater meus qui glorificat me.) Si ego inquit magnifico meipſum, videor vobis mentiri: eſt pater meus qui magnificat me. Nam prædicto quoq; capite ſimiliter dixit, Et qui miſit me pater ipſe teſtimoniũ ꝑhibuit de me. Primum aũt viam pręſtruit his quę dicturus eſt, ne glo riari videatur. Vult enim adſtruere quod maior ſit ꝙ Abraham: nam hoc in præſenti non dixit, propter ipſorum impudentiam.

Quem uos dicitis Deũ ueſtrũ eſſe, & nõ cognouiſtis eũ.) Nõ cognouiſtis eũ,
Titum.1. vtpote opib9 illũ negãtes. Dicit eni et Apl's, Confitentur ſe noſſe Deũ.

facțis

factis aũt negãt.vł etiã eo φ nõ agnoſcatis filiũ ei⁹. Dictũ ẽ enĩ, Si me Infra 14.
cognoſceretis, & patrẽ meũ vtiq; cognoſceretis. vel eo φ non ſeruetis
eius ſermonem: nam ſi cognoſceretis eũ, ſermonem eius ſeruaretis.

Ego autem noui eum.) Non ſolum quũ ex ipſo ſim, & eiuſdem ſubſtantiæ, naturę & ſcientię, ſed etiam tanquam ſermonem eius ſeruans. Nam & ſuperius dixit, Eſt verax qui miſit me, quem vos non noſtis: ego vero noui eum, quia ab eo ſum. Supra. 7.

Et ſi dixero quod non noui eum, ero ſimilis uobis, mendax.) Vos enim mentimini dicentes Deum veſtrum eſſe, quum non cognoſcatis eũ, vt prędictum eſt. Notitiam autem & cognitionem dicit, noſſe ſimpliciter, & cognoſcere, quod ſit Deus & pater, non ſcire Dei naturam: nam ipſa non ſolum cognoſci nequit, verum etiam omnino inintelligibilis ẽ & inacceſſibilis, nec tantũ hominibus, ſed & cœleſtibus virtutibus.

Sed noui eum, & ſermonem eius ſeruo.) Vides quod Dei ſermonẽ ſeruare, ſignum ſit quod quis Deum cognoſcat. Timeamus igitur q̃ Dei præcepta non ſeruamus, tanq̃ cum eis conſtituti qui Deum ignorant. Deinde probat quod maior ſit q̃ Abraham.

Abraham pater ueſter exultauit, ut uideret diem meum.) Exultauit, ſiue cõcupiuit. Diem autem ſuum dicit diem paſſionis.

Et uidit & gauiſus eſt.) Gauiſus eſt propter ſalutem mũdi. Pręcognouit namq; myſterium crucifixionis Chriſti. Deſiderauit videre diem ipſius & vidit illum præfiguratum & adũbratũ, in die quo filium ſuum Iſaac obtulit in holocauſtum. Didicit enim quod ſicut ipſe nõ pepercit filio ſuo dilecto propter Deũ, ita neq; Deus parciturus eſſet filio ſuo dilecto propter hominem. Et quemadmodum ille portauit ligna holocauſti ſui, ita & ipſe portaturus eſſet lignum mortis ſuę. Veruntamen ſicut illo non paſſo ſuppoſitus eſt aries: ita & hoc manẽte impaſſibili, humanitas eius occiſa eſt. Quod ſi diem eius videre deſiderauit, vtique hoc erat tanquam maioris. Geneſ. 22.

Et dixerunt Iudæi ad eum, Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham uidiſti?) Putabant enim eum ferme eſſe quinquagenarium, propter multam ei⁹ periciam & experientiam. Quædam autem exemplaria habent, Quadraginta, quod videtur eſſe verius.

Dixit eis Ieſus, Amen amen dico uobis, priuſquam Abraham fieret, ego ſum.) Tanq̃ Deus. Et nõ dixit, Ego eram: ſed, Ego ſum, qui ſemper ſum. Fieri ſiquidem rei creatæ eſt: Sum vero, increatæ & createę.

Tulerunt ergo lapides ut iacerent in eum.) Veloces ad cędem. Exaſperati ſunt enim putantes iniuria affectum eſſe Abraham: ſimul etiam vbi cognouiſſent, quod Dei æternitatem ſibi vendicaret.

Ieſus aũt occultatus ẽ.) Per diuinitatis potẽtiã inuiſibilis eis effect⁹.

Et exiuit de templo.) Vt illorum ſedaret furorem.

Pertranſiens per medium illorum.) Quũ illi eũ videre nõ poſſent. Et quare nõ diſſoluit illorũ virtutẽ, & manifeſte receſſit? Quia nec ſic crediturí erãt. Etenim tempore paſſionis ſupinos illos deiecit, eorũq; aſpectus obſcurauit, & non crediderunt nã aĩa reproba nihil eſt peius: licet enim ſigna videat ac prodigia, ſuã tamen ſemper retinet impudentiã. Infra. 18.

Et ita

Et ita præteribat.) Ambulabat ita non apparens illis.

CAPVT DECIMVM DE CAECO A NATIVITATE.

Cap. ix. ET *præteriens vidit hominem cæcum a natiuitate.*) Confirmando quod dixerat, fidemq́ faciens quod Deus eſſet, ſtatim venit ad miraculũ maximum, & vſque ad id temporis nunquam factum. Siquidẽ & alij cæci viſum receperunt, verum qui a natiuitate cęcus fuiſſet, nullus vſque ad id tempus. Ideo etiam qui viſum recepit, dicebat, A ſeculo non ẽ auditum, quod aperuerit quiſpiam oculos cæci nati. Infra eodem.

Et interrogauerunt eum diſcipuli eius dicentes, Rabbi quis peccauit, hic an parentes eius, ut cæcus naſceretur?) Interrogant, nõ ꝙ hoc aut illud oĩno ſuſpicarẽtur quemadmodum inſipientes Iudęi: nam hunc peccaſſe antequam natus eſſet, impoſſibile erat: porro pro parentibus puniri, iniuſtũ: ſed finis ſermonis talis eſt. Paralyticus quidem propter peccata ſua ęgrotabat, ſicut ibi didicimus: de hoc aũt quid dicis? quis peccauit, hic an parẽtes eius? nos enim neque hoc, neque illud dicere poſſumus, omnino conturbati, conſilioque deſtituti. Matth. 9. Supra. 5.

Reſpondit Ieſus, Neque hic peccauit, neque parentes eius.) Non omnino a peccatis hos dicit eſſe immunes, ſed quantum ad id vt cæcus fieret, & illos & hunc ſine peccato eſſe aſſerit. Hinc itaq́ diſcimus quod pro parentibus qui peccauerunt non puniunt filij. Q꞉ꝗ enim in libro Exodi de Deo ſcriptum eſt, Reddens peccata patrum in filios, in tertiã & quartam generationem: hoc tamẽ propter ſolos illos dictum eſt, qui ab Iſraelitis progeniti, eſſent idolis immolaturi. Nam quia imitati fuerũt impietatem parentum ſuorum, qui in Aegypto idololatrę fuerant, merito ſupplicium illorum reddidit eis: ſiquidem quorum æqualia fuere delicta, horũ æqualia quoq́ ſunt ſupplicia. Poſtmodũ vero legẽ ſtatuẽs, ait per Moſen, Non morientur filij pro patribus, neque patres pro filijs. Et rurſus per Iezeciel dicit, Quæ vobis eſt parabola hæc in terra Iſrael vt dicatis, Patres comederunt vuam acerbam, & dentes filiorũ obſtupuerunt? Viuo ego dicit dominus, ſi erit deinceps parabola hęc, ſed eorum qui comederint vuam acerbam dentes obſtupeſcent. Nota. Exod. 40. Deut. 24. Ieze. 18.

Sed ut manifeſtentur opera Dei in ipſo.) Opera Dei vocat formationẽ oculorum cæci de puluere. Quia enim in confeſſo erat opus fuiſſe Dei, formationem corporis Adam de puluere: hic etiam oculos cęci, pulcherrimam corporis partem format de puluere: vt hinc indubie Deus appareat, vtpote æque potens vt Deus: nam qui pulcherrimam partem ita formauit, poſſet & totum formaſſe. Aut opera Dei dicit occultam diuinitatis ſuę potentiam, quæ tunc magis apparuit. Quid ergo? niſi hic damno affectus fuiſſet, non poterant aliter manifeſtari Dei opera? Poterant quidem, ſed neque hic damno affectus eſt, imo potius beneficium accepit: per cæcitatẽ oculorũ corporis, aptos habẽs animę oculos. Nam quæ illorum eſt vtilitas, ſi hi clauſi ſint? Licitum itaque fuit creatori cęcum hunc creare, non puniendo, ſed diſpẽſatorio mõ, vt opa Dei manifeſtarentur, & hic ex eo apertos haberet animę oculos. Nota.

Quidam

Quidam vero dictionem Vt,non cauſalē eſſe dicūt,ſed eius qđ futurū erat ſignificatiuam,puta ꝙ opera Dei manifeſtanda erāt in ipſo. Et ſimile eſſe aiunt quod dicitur,In iudicium ego in mundum veni, vt qui nō vident videant,& qui vident cęci fiant:aiunt enim ſignificare,ꝙ q nō vident videbunt,& qui vident excęcabuntur: ſiquidē non propterea venit,vt qui vident cæci fiant. Pręterea & Paulus dicit,Lex ſubintroiuit,vt abundaret delictum:neq; enim propter hoc ſubintroiuit,ſed ait quod ſubſequutū eſt, vt abundaret delictum, & multa huiuſmodi. ſiquidem & hoc ſcripturæ idioma eſt,loquendiq; proprietas. *Infra eodem.* *Roman. 5.*

Me oportet operari opera eius qui miſit me.) Me oportet operari opera quæ me patris eſſe filium oſtendant,& æqualem Deo:me oportet manifeſtare meipſum,quod hominum ſim amator,vt homines per huiuſmodi opera ad fidem quæ in me eſt attracti, non pereant: qn̄quidem enim carnem aſſumpſi,impoſſibile eſt eos aliter ſaluos fieri,niſi per fidem qua in me credant.

Donec dies eſt.) Donec pręſens durat ſeculum,donec vita hæc conſiſtit,donec hominibus operari conceditur.

Venit nox quando nemo poteſt operari.) Venit futurum retributiōis ſeculum. Quod autem operationem dicat hic,qua in ipſum crederetur, ex eo manifeſtum eſt, quod ſuperius dixerit,Hoc eſt opus Dei vt credatis in eum quem ille miſit. Chriſtus namque præſens ſeculum vocauit diem, eo quod operationi aptum eſt: futurum vero, noctem quia in eo non fient opera. Paulus autem ediuerſo,Noctem dixit pręſens ſeculum propter errorem & ignorantiam ac tenebras perturbationum animi:diem vero,futurum,eo quod nihil horum habebit. Ait enim,Nox præceſſit,dies autem appropinquauit. *Supra. 6.* *Roman. 13.*

Quamdiu fuero in mundo,lux ſum mundi.) Et eos qui obtenebrati ſunt oportet illuminari per fidem,priuſquam a mundo tranſeam. Decimo quinto autem capite latius de hoc loquitur. Quid ergo, quū in cœlo ē, non eſt lux mundi? Eſt vtique, ſed nūc de cōuerſatione ſua in terra dicit,ſimul & ad fidē adhortās,& propinquā eſſe mortē ſuā ſignificās. *Infra. 12*

His dictis expuit in terram,& fecit lutum ex ſputo,illeuitq; lutum ſuper oculos cæci.) Quare ſolum puluerem ſumptum non illeuit? Quia ſolus puluis ſine aliquo humore non linitur. Et quam ob cauſam ſputo & non aqua lutum fecit? vt ſputo adſcriberetur miraculum.

Et ait illi, Vade, laua in piſcina Silohe.) Lauari iubet, oſtendens ꝙ nulla ſit pulueris neceſſitas: ſed eo vſus eſt ſolum, vt oſtendat ſe eſſe, qui ab initio corpus Adā de puluere formauit. Mittit aūt eū ad piſcinam Silohe,quę longe diſtabat,vt appareret fides ac prompta cęci obedientia:neq; enim vlla erat apparētia,ꝙ piſcina illū eſſet curatura.

Quod ſi quis interpretetur,ſonat Miſſus.+) Quod vocabulum Silohe videlicet,quod eſt Hebraicum, interpretatione ſonat Miſſus: ideo vt opinor,quod tunc cæcus illo fuerit miſſus:præſignabat namque piſcinę appellatio id quod futurum erat. שלח *Salach Hebræis ſignificat Miſſit. Inde* שילח *Siloach.i. Miſſus.*

Abijt ergo & lauit,ac uenit uidens.) Abijt nihil hæſitans,ſed confeſtim obediens. Atqui veriſimiliter dicere poterat, Quid hoc ſibi vult? non po

non potuit me curare? num fortaſſis illudit me, fruſtraqꝫ mittit? nam frequenter ibi lotus, nihil accepi vtilitatis. Item & aliter. Si futurum eſt vt lutum me ſanet quid opus eſt vt in dicta piſcina lauer? ſi vero illa me curatura eſt, quæ fuit luti neceſſitas? Sed nihil huiuſmodi aut dixit, aut cogitauit: ſed ſimpliciter credens quod ea quæ ad ſalutem ſuā conuenirent, & feciſſet & iuſſiſſet, obediuit & abijt, & per talem fidem non eſt ſua ſpe fruſtratus.

Vicini itaque & qui uiderant eum prius quod cæcus eſſet, dicebant, Num hic eſt qui ſedebat & mendicabat? Alij dicebant, Hic eſt. Alij uero, Similis ei eſt. Ille dicebat, Ego ſum. Dicebant ergo ei, Quomodo aperti ſunt tibi oculi? Reſpondit ille & ait, Homo qui appellatur Ieſus, lutum fecit, ac inunxit oculos meos, dixitque mihi, Vade ad piſcinam Siloe & laua: quumque abijſſem & lauiſſem, uiſum recepi.) Quid ais? Homo talia facere poteſt? nondum enim cognoſcebat eum etiam eſſe Deum. Non dixit aūt, Expuit in terram: nam tunc non viderat, ſed, Lutum fecit & inunxit oculos meos: hoc namqꝫ ſenſerat, ac ſenſu tactus cognouerat. Sed vnde didicit quod Ieſus diceretur? Interrogauit proculdubio eos qui tunc præſentes erant. Veriſimile enim eſt ꝙ etiam prius de miraculis illi[us] audierit, ideo etiam incunctanter illi paruit, vt dictum eſt.

Dixerunt ergo ei, Vbi eſt ille?) Nam requirebant illū qui inſaniā ipſorum aufugerat: & quaſi ſolū id audiſſent, inueſtigant eum.

Ait, Neſcio.) Nam quum inunxiſſet & ad piſcinam abire iuſſiſſet, continuo diſceſſerat, fugiens plauſum de miraculo.

Adducunt ad phariſæos eum qui quondam fuerat cæcus. Erat autem ſabbathum quando lutum fecerat Ieſus, & aperuerat illius oculos.) Quum illū nō inuenirent, hūc adducunt, vt demonſtrent quod ſabbathum ſoluerit.

Rurſum itaque interrogauerunt eum & phariſæi, quomodo uiſum recepiſſet. Ipſe uero ait illis: Lutum impoſuit mihi ſuper oculos & laui & uideo.) Non interrogauerunt, Quomodo viſum recepiſti, ſed quō aperuit oculos tuos*? dantes occaſionem calumniandi eum de opere prohibito, ſcilicet in ſabbatho: ipſe vero quaſi ad eos loquens qui iam audiuerant, ſermonem abbreuiat.

Videtur indubie autor noſter hoc loco legiſſe quod poſtea habetur, πῶς ἤνοιξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς; Vnde ibi etiā dicit illos ad primum quæſitū reuerti. Pari modo & Chryſoſt. & Theophylact. legiſſe uidentur. Aut hoc intellige de his qui antea interrogauerunt eum, Quomodo aperti ſunt tibi oculi?

Dicebant ergo ex phariſæis quidam, Hic homo non eſt a Deo, quia ſabbathum non obſeruat.) Non eſt a Deo, miſſus videlicet, vel non eſt ex Deo.

Alij dicebant, Quomodo poteſt homo peccator hæc ſigna facere? & diſſenſio erat inter eos.) Nam qui ex Deo non eſt, ex Diabolo eſt & omnino peccator eſt. Diſſenſio itaqꝫ & tunc, & prius facta eſt: ſiquidem, Non veni,
Matth. 10. inquit, vt mittam pacem in terram, ſed gladium. Sed non perſeuerauit, rurſum enim vniti ſunt inſtantibus phariſæis.

Aiunt cæco iterum, Tu quid dicis de eo, quia aperuit oculos tuos?) Hoc aiunt non illi qui dixerant, Non eſt a Deo, ſed qui ab his diuiſi erant: ne enim illi patrocinari viderentur, eum qui virtutis eius experimentū ſumpſerat conſtituunt ambiguitatis iudicem.

At ille dixit, Propheta eſt.) Prophetas vocabant diuinos viros.

Aperte

Aperte ergo dicit,quod a Deo eſſet,nec iram timuit dicentium,ꝙ non eſſet a Deo. Firmus enim erat,& veritatis amator,ac ęquus homo.

Non crediderunt ergo Iudæi de ipſo quod cæcus fuiſſet,ac uiſum recepiſſet.) Qui dixerant,Non eſt a Deo. Sed o inſenſati,ſi non ita eſt quod quum cæcus eſſet viſum recepit,quo modo Chriſtum calumniamini,quod illum ſabbatho ſanauerit.

Donec uocauerunt parentes eius,qui uiſum receperat, & interrogauerũt eos dicentes, Hic eſt filius ueſter de quo uos dicitis quod cæcus natus eſt?) Vide malitiam, rigide interrogant putantes illos exterrere: vt dum hi negaſſent, tenebris offunderetur miraculum:& aiunt: De quo vos dicitis quod cęcus natus eſt?mentientes videlicet & doloſe ſimulantes,vt ipſi Ieſu gloriam quæratis.

Quomodo ergo nunc uidet?) Si cæcus natus eſt.

Reſponderunt autem illis parentes eius, & dixerunt, Scimus quod hic eſt filius noſter, & quod cæcus natus eſt:quomodo autem nunc uideat, neſcimus: aut quis eius aperuerit oculos, nos neſcimus.) Quum de tribus interrogati fuiſſent: vtrum hic eſſet filius eorum, vtrum cæcus natus eſſet,& quomodo nunc videret: de duobus confitentur:quomodo autem nunc videat, ignorare ſe dicunt, timentes Iudæos,ſicut in progreſſu manifeſtabitur.

Ipſe ætatem habet,ipſum interrogate:ipſe de ſeipſo loquetur.) Seſe extra periculum conſtituentes,ad eum qui curatus erat interrogationẽ remittunt,vt qui in eiuſmodi quęſtione fide dignior eis eſſet.

Hæc dixerunt parentes eius,quia timebant Iudæos: iam enim conſpirauerant Iudæi, ut ſi quis confiteretur eum eſſe Chriſtum, extra ſynagogam eijceretur.) Conſpirauerant,pactum fecerant.

Propter hoc parentes eius dixerunt,AEtatem habet,ipſum interrogate.) Rurſus idem dicit,perſtringens illos tanquam timidos,& qui ignorare ſe ſimulauerant,ne extra ſynagogam ſiue congregationem eijcerentur: filio autem totius certaminis onus impoſuerant.

Vocauerunt itaq; rurſum hominem qui cæcus fuerat,& dixerunt ei, Da gloriam Deo.) Glorifica Deum,vtpote ab eo ſanatus,& non a Ieſu.

Nos ſcimus quod hic homo peccator eſt.) Abſente illo hoc dicitis ſcelesti:nam quum ille pręſens eſſet,& vos paulo ante interrogaret,Quis ex vobis arguit me de peccato,ne mutire quidem potuiſtis,ora a veritate obturata habentes. *Supra.8.*

Reſpondit ergo ille & ait, An peccator ſit neſcio,unum ſcio quod quum cæcus fuerim, modo uideo.) Non dixit dubitando,An peccator ſit neſcio,ſed nugas huiuſmodi more dubitantis repellens. Nam in progreſſu manifeſtius hoc oſtendit dicens,Scimus quod peccatores deus non audiat.

Dixerunt autem ei iterum,Quid fecit tibi? quomodo aperuit oculos tuos?) Quũ ab omni parte repulſi eſſent,nec quicquam eorum quæ voluerant effeciſſent: rurſum ad primum quæſitum reuertuntur; ideo etiam is qui curatus fuerat arguẽs illos,nõ iã timide,ſed liberius loquẽdo reſpõdet.

Reſpondit illis,Dixi uobis iam,nec audiſtis.) Nec credidiſtis.

Quid rurſum uultis audire?) Quã ob cauſam rurſus audire quęritis?

Num & uos uultis diſcipuli eius fieri?) Dicens, Num & vos, oſtendit

quod ipſe paulo ante factus eſſet,& confidenter id fatebatur,non metuens illorum inſaniam:adeo fortis eſt veritas,vt eos libertate repleat,qui ipſam elegerint:mendacium vero adeo imbecille,vt eos quoque qui fortes ſunt,reddat timidos.

Conuitiati ſunt ei,ac dixerunt,Tu es diſcipulus illius:nos uero Moſis ſumus diſcipuli.) Neq; Moſis:nam ſi Moſis eſſetis,vtiq; & Chriſti eſſetis.Si crederetis, inquit,Moſi,crederetis vtiq; mihi.

Supra.5.

Nos ſcimus quod Moſi loquutus eſt Deus:hunc autem neſcimus unde ſit.) Vñ miſſus ſit.Atqui varijs in locis docuit vos,qui ſint ferentes de ſe teſtimonium:puta Iohannes,opera quę facit,& pater qui & Deus. At certe de Moſe auditis, non autem videtis ; huius vero opera non auditis ſolũ,verũ etiã videtis,& noſtis quod oculi ſint auribus fidedigniores.

Reſpondit homo & ait illis,In hoc ſane mirabile quiddam eſt, quod uos neſciatis unde ſit,& tamen meos aperuit oculos.) Quod quum vobis ignotus ſit & inglorius,meos aperuit oculos,taleq; edidit miraculum.Nam ſi de inſignibꝰ eſſet & glorioſis,nequaq̃ tantum eſſet miraculũ.Itaq; magnus quiſpiã eſt,q̃q̃ vos neſciatis vnde ſit.

Scimus quod peccatores Deus non audiat,ſed ſi quis Dei cultor fuerit,& uoluntatẽ eius fecerit,hunc audit.) Vide contexturã & quomodo mirabiliter argumẽtet̃, ac ſermonem augeat. Vere enim non exterioribus tantum oculis illuminatus eſt,ſed & interioribus. Nam quia in pręcedentibus dixerãt, Nos ſcimus quod hic homo peccator eſt:tunc quidem more dubitantis ſermonem reppulit,nunc vero tanq̃ libertate plenus,oſtendit hunc non eſſe peccatorem,ſed potius dei cultorem,ac Dei voluntatem adimplentem.Siquidem adhuc eũ hominem eſſe ſuſpicabatur vt diximus. Peccatores aũt Deus nõ audit,in huiuſmõi videlicet miraculis.

A ſeculo non eſt auditum,quod aperuerit quiſpiam oculos cæci nati.Niſi eſſet hic a Deo non potuiſſet facere quicquam.) Quicq̃ ſimile.Cæci namq; oculos alij etiã aperuerant,cæci vero a natiuitate,nullus . Magnitudo itaq; miraculi diuinum quempiam eſſe eius effectorem oſtendit.Nam qui maius aliquod edit miraculum,q̃ ſint vniuerſa humana miracula, vtique maior eſt cunctis hominibus.

Reſponderunt ac dixerunt illi,In peccatis omnino natus es,& tu doces nos?) Non tulerunt manifeſtam redargutionẽ ac pręclaram victoriam: conuerſa autem malitia in ſuũ ipſorum caput, indignati ſunt illi dicẽtes: Peccator omnino natus es,ſiue ab initio,a prima ſtatim ętate. Inſipienter namq; opinabantur, propter peccata aliqua eſſe natum cæcum, vt oſtenderet̃ eum eſſe peccatorẽ. Atqui etiã ſi peccator erat,ſermones eius ꝓbare oportuit,ſi veri eſſent:quid enim abſurdi dixerat.

Et eiecerunt eum foras.) Ab eccleſia & concione repulerũt pręconẽ veritatis,tanq̃ Chriſti diſcipulum.Quum enim miraculũ calumniari non potuiſſent,imo potius ediuerſo celebre illud vehementi ac curioſa inueſtigatione reddidiſſent, ſuum effundunt furorem aduerſus eũ qui curatus fuerat.

Audiuit Ieſus quod eieciſſent eum foras,quumq; inueniſſet eum,ait illi,Tu credis in filiũ Dei?) Venit vt maius conferret beneficium illi qui propter ſe fuerat eiectus

xat eiectus

rat electus, quodq; bonorum caput eſt tribuit, ſeſe illi præbens cogno-ſcendum, ac verum efficiens diſcipulum. Quod autem ait, Tu, propter illos dixit qui non credebant.

Reſpondit ille & dixit, Et quis eſt domine ut credam in eum?) Spe bona ad ſermonem erectus eſt, tanquã paratus ad credendum: & diſcere quæ-rit quiſnam ſit: neq; enim ſciebat quis eſſet.

Dixit autem illi Ieſus, Et uidiſti eum, & qui loquitur tecum ipſe eſt.) Vidiſti eum: non prius, ſed nunc. Non dixit, Ego ſum qui aperui oculos tuos. Vult enim ſimplicitatem ac preparationem fidei illius oſtendere, ad eorum qui præſentes erant vtilitatem: ac confuſionem eorum, qui quũ multa edocti eſſent, multaq; ſigna conſpexiſſent, non tamen adhuc cre-debant. Nam hoc ſolo audito, Et qui loquitur tecum ipſe eſt, ſtatim cre didit: ſermo nãq; animam illius repente tetigit: quumq; bonam illam inueniſſet, ad cognitionẽ ac fidẽ eã illuminauit. Vide enim.

At ille ait, Credo domine, & adorauit eũ.) Adorauit cõfirmãs ſe credere.

Et dixit Ieſus, In iudicium ego in mundum hunc ueni, ut qui non uident uideant, & qui uident cæci fiant.) Atqui ſuperius dixit, Non miſit Deus filiũ ſuũ in mundum vt iudicet mundum: Sed iudiciũ vocat hic cõdemnationem. Ad condemnationẽ inquit quorundam ego incarnatus ſum: nã inter-pretans ſermonem addit, Vt qui non vident, hoc eſt iudicantur cæci mente propter ſcripturarum ignorantiã, hi videant lumen veritatis, apertis animę eorum oculis, ab ea quę in me eſt fide. Qui autem per-ſpicaces videntur propter ſcripturarũ notitiã, hi potius nõ videãt, clau ſis eorũ interioribꝰ oculis ab infidelitate. Dictionẽ vero Vt, neque hic oportet intelligere cauſaliter: nõ enim ꝑpter hoc venit, vt q vidẽt cęci fiant, quẽadmodũ etiã de Vt, in prçcedẽtibus ſignificauimus, ſed ꝙ fu turi ſit ſignificatiua: futurũ inquit eſt, vt q nõ vidẽt videãt, & q vident cęci fiãt. Aut, In iudiciũ ego in mũdũ veni, hoc ẽ ad diſcernẽdũ, ad ſepa rationẽ horꝫ ab illis, vt appareat, in his qdẽ ꝑſpectꝰ libere volũtatis, quę a bonitate ꝓcedit: in aliis vero mẽtis excęcatio, quæ a malitia egredit̃. *Supra .3.*

Et audierunt hæc quidam ex phariſæis qui erant cum eo.) Qui quondam fue rant cum eo, poſtmodum autem ſeparati erant Nam quidam phariſæi ſequebantur, vt viderent & audirent quid faceret ac loqueretur.

Et dixerunt ei, Nũ & nos cæci ſumus?) Nam ſicut alibi dicebant, Nemi ni ſeruiuimus vnq̃: &, E ſtupro nati non ſumus: ita & nunc ad ſenſibi lia tantum inhiabant, & de corporali ſolũ cæcitate illos pudebat: ideo de hac interrogant, cognoſcentes ꝙ propter eos dictus eſſet ſermo. *Supra .8.*

Ait illis Ieſus, Si cæci eſſetis, nequaquam peccatum haberetis.) De infidelitate videlicet: nam reſpondere poſſetis, Non vidimus ſigna.

Nunc uero dicitis, Videmus.) Vos hoc dicitis: ego autem non: ſi enim videretis, crederetis ſane miraculis quæ ego coram vobis operor. Sed q̃tũ ad apparentiam, videtis: q̃tum vero ad veritatem, nõ videtis, men-te excæcati. Iuxta ſimilitudinem nãq; mens videt, & mens audit, cæ-tera autem omnia cęca ſunt & ſurda.

Peccatum ergo ueſtrum manet.) Manet abſq; venia: quia dicẽtes vos videre nec videntes, voluntarie excęcamini ab inuidia & malitia. Oſtẽ

dit ergo, quod corporalis viſus de quo gloriantur hos condemnat. Simul quoq; eum qui antea cęcus fuerat hinc conſolatur, ac firmiorem in fide reddit. Ne autem dicant, Non idcirco tibi non credimus, quod nõ videamus, ſed quia tu populum ſeducis: oſtendit per parabolam ꝙ nõ ſeductor ſit, ſed paſtor. Et primum quidẽ ſigna ponit ſeductoris ac corruptoris: Deinde conſequenter paſtoris & ſaluatoris, vt ex his cognoſcatur, vtrum ſeductor ſit an paſtor.

Cap. x. ¶*Amen amen dico uobis, qui non intrat per oſtium in caulas ouium, ſed aſcendit aliunde, ille fur eſt & latro.*) Anagogice hic per oſtium intelligimus leges ſiue
Nota. ſcripturas, eo quod ad Dei cognitionem inducant, & tranſitum omnẽ qui aduerſus diuinum cultum eſt, hęreticis ac Gentibus excludant, populumq; a dæmonum inſidijs cuſtodiant. Caulas vero curam ac prouidentiam ouium. Oues autem Iſraelitas, populum Dei. Nos autem, in-
Pſalmo. 94. quit, populus eius & oues paſcuæ eius. Qui ergo non per ſcripturas ad curam populi Dei ingreditur, vtpote non vtens eis, nec iuxta illas gubernans, ſed aſcendens aliunde, quaſi oſtium tranſiliens, aut ꝑ aliũ irrũpens introitum, ille non paſtor ſed fur eſt & latro: fur quidem tanq̃ volens ea ad ſe deriuare quę non conueniunt: latro autem tanquam de-
Ioſephus lib. uaſtans. Huiuſmodi fuerunt ante eum Iudas & Theudas: poſt eũ ve-
anti. 18. ca. 1. ro pſeudochriſti & Antichriſtus, & ſi qui ſunt alij ſeductores. Attin-
& . 2. & lib. git quoq; ſcribas ac phariſæos qui docebant doctrinas præcepta homi
. 20. cap 4. num, legẽ aũt tranſgrediebanť. Vidiſti quomodo furem, latronẽ ac ſe-
Math. 15. ductorẽ deſcripſerit: cõſidera etiã paſtoris inſignia qb⁹ dinoſci poſſit.

Qui autem intrat per oſtium, paſtor eſt ouium.) Qualis ipſe erat, vtpote ſcripturis vtens, & ſecundũ eas gubernans: q̃q̃ enim etiã in ſabbatho operareť, ea tamen diuina erant opera, quum lex prohiberet humana ſiue temporalia ac ſecularia.

Huic oſtiarius aperit.) Oſtiarius iuxta anagogen Moſes erat, vt cui concreditę ſunt diuinę leges. Tali ergo Moſes aperit, & ad ouium curã admittit, vtpote cognoſcens eũ. Scripſit enim vt eum audirent.

Et oues uocem eius audiunt.) Obediunt, parent, ac ſequuntur: agnoſcunt enim illam. Oues autem dixit, eos videlicet qui vere oues ſunt, digni vt paſcantur. Nam ſicut qui per oſtium intrat, hic paſtor eſt: ita & qui vocem eius audiunt, vt dictum eſt, hi oues ſunt: qui vero nõ ita ſe habent, ab ouium ordine auulſi ſunt.

Et proprias oues uocat nominatim.) Etiam hoc paſtoris ſignum eſt, Cuiuſque ouis diligentem oſtendere curam: neq; enim illas vocat nominatim, qui ſingulas diligenter non agnoſcit, ob ſummam de vnaquaque curam.

Et educit eas.) Ad paſcua: paſcua aũt rationaliũ ouiũ, doctrina eſt diuinorum ſermonum, quę animam nutrit ac paſcit.

Et quum proprias oues emiſerit, ante eas uadit.) Recto eas tramite deducens, & pro eis pugnans. Atqui paſtores contrario modo faciunt, ſequentes oues quarum habent curam. Verum paſcendi ars huius paſtoris maxime admiranda eſt: nam & oues ſunt rationales. Siquidẽ etiã
Math. 10. quando diſcipulos emittebat, dicebat: Ecce ego mitto vos tanquam

oues in

oues in medio luporum: paſtores vero extra lupos mittunt oues. Vadit autem ante eas, & tanq̃ is qui primus conuerſationis viam calcauit, & ſicut qui ea fecit quæ docet.

Et oues eum ſequuntur.) Per veſtigia eum ſequũtur, eadem incedentes via, ipſiusq; legibus parentes.

Quia nouerunt uocem eius.) Quæ eſt ex ſcripturis quibus aſſuetæ ſunt, ex cognitis vocibus.

Alienum autem non ſequentur, ſed fugient ab eo, quia non nouerunt uocem alienorũ.) Alieni ſunt qui nõ intrant per oſtiũ, Nõ nouerũt aũt vocẽ illorũ oues, vt quę nõ ſit a ſcripturís qb⁹ aſſuetę ſunt, vt dictũ ẽ, ſed a vẽtre ipſorũ.

Hoc prouerbium dixit illis Ieſus.) Hanc parabolam.

Illi uero non cognouerunt quæ eſſent ea quæ loquebatur ipſis.) Obſcure enim loquebatur, attentiores eos reddens. Deinde alio modo ſeipſum & ianuam vocat & paſtorem.

Dixit ergo eis iterum Ieſus: Amen amen dico uobis, ego ſum oſtium ouium.) Per quod ingrediuntur oues ad ſupernam manſionem. Neque enim quiſquam aliter ingreditur niſi per ipſum, & per fidem quæ in ipſum eſt, ac per eius doctrinam.

Omnes quotquot uenerunt fures ſunt & latrones.) Quotquot a ſeipſis venerunt, quotquot venerunt non per prędictum oſtiũ, vt Iudas & Theudas, & ſi quis alius huiuſmodi: prophetę nãq; non a ſeipſis venerunt, ſed a Deo miſſi ſunt: nec aliunde, ſed per oſtium intrauerunt. Scire enim oportet, quod frequenter ſcriptura vniuerſalem repreſentans formam, particularem inſinuat intelligentiam. Nã quod nunc dicit Oẽs, non ſimpliciter ſignificat omnes qui ipſum præceſſerunt. Simile etiã eſt quod ait Dauid, Omnes declinauerunt, ſimul inutiles facti ſunt: tales ſiquidem non erant qui etiam tunc Deum colebant. Et illud Salomonis, Omnia ſunt vanitas: neq; enim talis eſt virtus. Eſt autẽ vbi Omnis, idem ſignificat quod nullus, vt in dicto illo Saluatoris, Et niſi breuiati fuiſſent dies illi, non fieret ſalua omnis caro. i. nulla caro. In illo quoq; Dauidico verſu, Et non dominetur mihi omnis iniuſtitia, hoc eſt nulla. Multa quoq; ſunt ſimilia.

Pſalm. 13. *Eccl's. 1.* *Matt. 24* *Pſalm. 118.*

Sed non audierunt eos oues.) Qui vere erãt oues. Et hinc manifeſtũ eſt, quod non comprehenderat etiã prophetas: nam hos audierunt.

Ego ſum oſtium.) Verbi repetitione ſermonem confirmat.

Per me ſi quis introierit, ſaluabitur.) Per mea præcepta ſi quis ambulauerit, ſaluabitur aſcendens in ſupernam manſionem.

Et ingredietur, & egredietur.) Ad omnem mundi locum: quod de Apoſtolis factum eſt.

Et paſcua inueniet.) Non ſpiritualia ſolum, ſed & temporalia: nã omnia quæ ſunt credentium, eis data ſunt.

Fur non uenit niſi ut furetur, & mactet, ac perdat.) Non venit propter ſalutem ouiũ, ſed tantũ ad furandum, mactandũ, ac pdendũ. Nã & ĳ q furto ablati ſunt a Theuda & Iuda, iugulati ſunt & cõtinuo perierũt.

Ego ueni ut uitam habeant, & abundantius habeant.) Vitam: hic quidẽ, eam quę ſecundum Deum eſt, qua abundantior eſt regnũ cœlorum: ibi vero beatam

ro beatam, quibus abundantiora ſunt quę oculus non vidit,& auris non audiuit, & in cor hominis non aſcenderũt: aut etiam perfecta ſanctę trinitatis cognitio.

Ego ſum paſtor bonus.) Verus. Superius namque Oſtium appellauit ſeipſum propter cauſam ibi dictam: hic autem Paſtorem, tanquam ea quę paſtoris ſunt præſtantem, quæ prætermittentes paſtores Iudæorum reprehẽduntur per prophetam Iezeciel: de quibus paulo poſt dicemus: Præterea etiam tanquam ſermonibus arctis paſcendi, ad ſupernam congregans manſionem. In alijs quoq; locis Ouis vocatur, & Agnus, ac Victima & Põtifex, alijsq; mille nominibus, iuxta varios diſpenſandi modos.

Iezec.34.

Paſtor bonus animam ſuam ponit pro ouibus.) Rurſum ea ponit quę tum paſtorem tum mercenarium deſignent.

Mercenarius autem & qui non eſt paſtor, cuius non ſunt oues propriæ, videt lupũ venientẽ, & relinquit oues ac fugit, & lupus rapit ac diſpergit ipſas oues.) Interpretatur quis dicatur Mercenarius, is videlicet cuius nõ ſunt oues proprię. Lupus vero anagogice is eſt qui perdit, & qui de malo gloriatur, ac diabolus, qui etiã Leo dicitur, Draco, Serpens, Scorpius, Aſpis ac Baſiliſcus, multisq; alijs nominibus, iuxta illius varias malitię verſutias.

Mercenarius vero fugit, quia mercenarius eſt, & oues non ſunt illi curæ.) Nam vbique propriam quærit ſalutem, aliorum negligens: qui autem vere paſtor eſt contrarium facit, propriam negligens, ouium quærit ſalutẽ. Duos itaque poſuit corruptores ſeu vaſtatores: eum videlicet qui venit vt furetur & mactet, ac perdat: alterum vero qui videt lupũ venientem & deſerit oues ac fugit. Per primum quidem Theudam ac Iudã inſinuans: per ſecundum autem Iudęorum magiſtros, eorum curã nõ habentes qui ſibi concrediti erant, imo gregem potius prodentes. Qđ etiam illis exprobratur, vt dictum eſt, per prophetam Iezeciel dicentem, O paſtores Iſrael, num paſtores ſeipſos paſcunt? nonne oues ipſas paſcunt paſtores? Deinde opera quoque paſtoris recenſet quę prętermittebant: quia neque errantem ouem reducebant, neque perditã requirebãt, neq; contritã alligabãt, neq; debilẽ curabant: quia ſeipſos, nõ oues paſcebant. De vtriſq; ergo quę dixit, ſeipſum in exemplũ conſtituit. De primis quidẽ in eo q ſe ait veniſſe vt vitã habeãt, & abũdantius habeãt: de ſecũdis vero in eo quod animã ſuam ponat ꝓ ouibꝰ. Siquidẽ ex hoc q aĩam ſuã ponat pro ouibus, confirmat etiã q venerit vt vitã habeant, & abundantius habeãt. Dicit enim & Paulus, Si quũ inimici eſſemꝰ, reconciliati ſumus Deo per mortẽ filij eius, multo magis recõciliati ſalui erimus. Et rurſum, Qui proprio filio non pepercit, ſed pro nobis tradidit illum, quomodo non cum illo omnia nobis donabit?

Roman.5.
Roman.8.

Ego ſum paſtor bonus.) Et quomodo nõ dixerunt illi quod & prius, Tu de teipſo teſtimonium perhibes? Quia tunc reſponſionem acceperant, quæ ipſorum ora etiam deinceps obturaret.

Ego cognoſco meas.) Per prę́ſcientiam tanquam Deus. Ait enim Moſes, Nouit dominus qui ſint eius. Et Paulus, Non repulit dominus populum ſuum quem prę́ſciuit.

2.Timo.2.
Roman.11.

Et cognoſcor a meis.) Per veram cognitionem tanquam ab intelligentibus. Nam eum cognouerunt a teſtimonio Iohannis, ab operib⁹ ipſius, & a teſtimonio patris, de quibus ſeptimo capite prædictum ē. Oſtendens autem cognitionem ſuam ab illorum cognitione longe differentem, ſuam æquauit cognitioni patris dicens. Supra. 5.

Sicut cognoſcit me pater, & ego cognoſco patrem.) Cognitionem dicit eam quæ ſecundum naturam eſt, de qua etiam vigeſimo iuxta Matthæum capite dixit, Nemo cognoſcit filium niſi pater, neque patrem quiſquã cognoſcit niſi filius. Matth. 11.

Et animam meã pono pro ouibus.) Animam meã pono, relinquo, morior pro ouibus, vt pote pro meis: ſeductor vero nequaquam mori eligit pro his qui a ſe seducuntur.

Et alias oues habeo quæ non ſunt ex hoc ouili.) Ouili Moſaicę legis: dicit autem de Gentibus.

Illas quoq; oportet me adducere.) Congregare ſub meã paſcendi doctrinam.

Et uocem meam audient.) Obedient, parebunt.

Et fiet unus grex.) Ex Iudæis & Gentibus congregatus.

Vnus paſtor.) Horum & illorum, Chriſtus.

Propterea diligit me pater quia pono animã meã.) Quia morior ꝑ ouibus meis, quę etiã ipſius ſunt: quia hoĩm amator ſum, ſicut & ipſe. Diſpēſatorius itaq; ſermo eſt, ꝗ nihilominus amborũ demõſtat ęqualitatem. Quid ergo, prius nõ diligebat? vtiq; oĩno, quia filius & dilectus, faciens q; patris voluntatē. Nã de eo dixit pater, Hic eſt filius meus dilect⁹ in quo mihi complacitũ eſt: ſed hoc tanꝗ notũ prætermiſit: nã varijs in locis de hoc docuit: tum alibi, tũ etiã vbi dixit, Pater diligit filiũ. Nunc vero de ea dilectionis cauſa loquitur, ꝙ pro hominibus moriatur. Matth. 3. Supra. 5.

Vt iterum ſumam eam.) In hoc quoq; loco Vt, non eſt cauſalis, ſed declaratiua eius quod omnino futurum eſt. Neq; enim propter hoc ponit vt iterum ſumat illam, ſed ponit quidem pro mundo, ſumit autē vt ſe Deum manifeſtet.

Nemo tollit eã a me.) Inuito, hoc eſt, nemo me morti tradit nolentē.

Sed ego pono illam a meipſo.) Vltroneus tanquam hominum amator. Sermoni autem immoratur, ſignificans mortem ſuam quæ ꝑ crucem futura eſt, & reſurrectionem ex mortuis.

Poteſtatem habeo ponendi eã, & poteſtatem habeo rurſus ſumendi eam.) Poteſtatem habeo tanꝗ Deus omnipotens, omnēq; habēs virtutem. Vane igit ac fruſtra laborant inſidiatores, me nolente: ꝗꝗ poſtmodũ dementes exprobrãdo dicebãt, Alios ſaluos fecit, ſeipſũ nõ poteſt ſaluũ facere. Matth. 27.

Hoc præceptum accepi a patre meo.) Vt ponam aĩam pro ouibus, vt moriar pro mundo. Nam propterea illum occiderunt, quod homines docebat, & illos e tenebris educebat ad lucem, a peccato ad virtutem, a morte ad vitam. Quũ ergo ſuperius dixiſſet, Propterea diligit me pater, quia pono aĩam meã: voluntatem quam ad mortē habebat ſignificauit: hic vero dicens, Hoc præceptum accepi a patre meo: oſtendit patris condemnationem, vt ipſe moreretur. Si autem pręcepto opus fuit, quomodo dicebat, Ego pono illam a meipſo? Et, Poteſtatem habeo ponendi Supra eodem.

nendi eam? & ante iſta, Ego ſum paſtor bonus? nā talis pręcepto nō indiget. Nihil ergo aliud oſtendit patris præceptum, q̄ ſolam conformitatem ad patrem: huiuſmodi ſiquidem diſpenſatoria ſunt propter auditorum imbecillitatem, veluti frequenter diximus.

Diſſenſio igitur iterum facta eſt inter Iudæos propter hos ſermones. Dicebant autem multi ex ipſis, Dæmonium habet & inſanit, quid eum auditis?) Dæmoniacum ac inſanum eum dicebant, quaſi maiora homine loquentem, quū hinc potius cognoſcere oportuiſſet quod Deus eſſet.

Alij uero dicebant, Hæc uerba non ſunt dæmoniaci. Num dæmonium poteſt cæcorum oculos aperire?) Hæc arguebant non eſſe dęmoniaci, a ſupernaturali miraculorum operatione. Chriſtus vero non coarguit eos qui ſibi contumeliam inferebant: nam ſuperius abunde illis reſpondit, quando dixerunt, Nonne bene dicimus nos quod Samaritanus es tu, & dęmonium habes? Præterea contumelioſos huiuſmodi ſermones non ex directo in illum effundebant, ſed inter ſe tali modo nugabantur. Tacēs itaque docuit nos, ne ad iniurias conuertamur, quę non directe in nos effunduntur: non ſolum enim motus non eſt ad huiuſmodi ſermones, ſed neq; malorum aduerſus eos meminit, ſicut ex ſequentibus manifeſtum eſt. Alio item modo: Tacuit videns illos qui ab his diſſidebant pro ſe reſpondentes: & quia hi ne ſermone quidem erant digni, qui tanto viſo miraculo ita calumniabantur.

Supra.8.

¶*Facta ſunt autem Encænia Ieroſolymis.*) Dedicatoria templi: ſiquidem quotānis ſolēniter diem illum colebant, quo iterum ſub Zorobbabel ędificatum, poſt reditum ex captiuitate perfectum eſt.

.3.Eſdr.7.

Et hyems erat.) Non ſolum ob aeris intemperiem, ſed etiam ob infidelitatem. Tempus autem innuit propter dedicationē primæ ædificationis templi: nam illa circiter autumnum celebrabatur.

Et ambulabat Ieſus in templo in porticu Solomonis.) Nam & ipſe feſto aderat.

Circundederunt ergo eum Iudæi.) Sperantes ab eius ſermonibus aliquam ſe accepturos cōprehendēdi occaſionē, ſiquidem quum de operibus nihil eū poſſent arguere, a verbis prętextū aliquē inuenire cupiebāt, neq; enim ipſi a malitia ceſſabant, neq; ipſe a clemētia quieſcebat.

Et dixerunt ei.) Fraudulenter & doloſe.

Quouſque animam noſtram ſuſpendis?) Suſpenſam ac dubiam tenes inter fidem & infidelitatem.

Si tu es Chriſtus dic nobis libere.) Manifeſte, verbis non obtectis.

Supra .9. Atqui plane ſciebant, quod hoc dixiſſet: ideo etiam in ſuperioribus decretum fecerant, vt ſi quis confiteretur eum eſſe Chriſtū, extra ſynagogam eijceretur, ſed nūc ſiniſtra mente hoc interrogāt, audire volentes, quomodo hoc diceret, vt diſputatione ita procedente, magni quippiam rurſum de ſeipſo loqueretur, & occaſionem, vt dictū eſt, illū comprehēdendi acciperent. Ipſe vero huiuſmodi cognita vafritie, neq; nūc hos tētantes arguit: docens non ad omnia coarguendos eſſe tentatores: ſed multa patienter eſſe ferenda. Neque dixit, Quomodo me tanquam fidedignum interrogatis, cuius teſtimoniū repuliſtis dicētes, Tu de te ipſo

ipſo teſtimoniũ perhibes, teſtimoniũ tuum nõ eſt verũ: quẽ legis trãſgreſſorem appellaſtis, Deo contrariũ ac ſeductorẽ: peccatorẽ, Samaritanũ, dęmoniacum ac inſanum, talibusq; multis nominibus, quem lapidibus appetitis & perſequimini, ac occidere feſtinatis. Verum nihil dixit huiuſmodi, nec malorum meminit, docens iniuriarum obliuionem erga eos qui cõdemnare properarent, ſed manſuetiſſime ad interrogationem reſpondet. Tu vero mihi conſidera peruerſam ac contentioſam Iudęorum mentem. Siquidem quando concionatur ac ſermonibus docet, dicunt, Quod ſignum oſtendis nobis? quando vero miraculũ operatur, ac demonſtrationes operibus exhibet, dicunt, Si tu es Chriſtus dic nobis libere. Quũ ſermones docent, opera requirunt: operibus clamantibus, ſermones petũt: ad contrariũ ſemp maligne tranſmutati. Quia ergo dementię erat operib⁹ eũ prędicantibus, a ſermonibus quęrere teſtimonium, vide quo pacto reſpondeat, ſimul quidẽ manifeſtãs quod non diſcendi cauſa interrogarent, ſimul etiam ſignificans opera ſua amplius ac vehementius clamare q̃ verba.

Reſpondit eis Ieſus, Dixi uobis & non creditis.) Dixi vobis de quo interrogatis, non verbis ſolum, verum etiam operibus: ſed non creditis: vane ergo & curioſe interrogatis.

Opera quæ ego facio nomine patris mei, hæc teſtimoniũ reddunt de me.) Teſtificant ꝙ ego ſim. Rurſus aũt addit, Nomine patris mei: ne Deo cõtrarius videat. Nomen vero hoc in loco quidã dixerunt diuinitatẽ: quidã aũt fortitudinẽ: alij vero potentiã. Nominatur enim & Deus, & Fortis & Potẽs, alijsq; modis ſimilib⁹. Si quid aũt patris ẽ, idẽ ẽ & filij. Quia ergo a ſolo verbo ſe crediturος eſſe ſimulabant, leniter oſtendit ꝙ doloſe agerẽt, ac ſi diceret, Si operibus non creditis, quomõ verbis credetis? Supra. 5.

Quia non eſtis ex ouibus meis.) Ego ſiquidẽ vniuerſa quę boni paſtoris ſunt pręſtiti: vos aũt a cognatiõe ouiũ mearũ voſipſos ſeparaſtis.

Sicut dixi uobis, oues meæ uocem meam audiunt, & ego agnoſco eas & ſequũtur me.) De his ſuperius dictum eſt.

Et ego uitam æternam do eis, nec peribunt in æternum.) Et de hac vita frequenter dictum eſt & data interpretatio.

Nec rapiet eas quiſquam de manu mea.) Quiſquam ex his qui illis inſidiantur. Manum vero dicit virtutem ac poteſtatem ſuam. Hoc autẽ dixit, quia ſtatuerant Iudęi, vt ſi quis cõfiteretur eũ eſſe Chriſtũ extra ſynagogam eijceretur: confirmat enim quod fruſtra laborent. Supra. 9.

Pater meus qui dedit mihi, maior omnibus eſt.) Maior oibus inſidiatorib⁹, vt dictũ eſt. Rurſus ergo quod ait, Dedit mihi, diſpenſatorium eſt.

Et nemo poteſt rapere de manu patris mei.) Ne autem tanq̃ impotens videatur auxilium a patre poſcere, ſubintulit:

Ego & pater unum ſumus.) Vnum potentia, ſiue eiuſdem potentię. quod ſi vnum potentia, vnum ſane & diuinitate & eſſentia & natura. Dicens itaq;, Ego & pater, dualitatem ſignificauit perſonarũ, diuerſitatem hypoſtaſeon: ſubdens autẽ Vnum ſumus, diuinitatis vnitatem, identitatem eſſentiæ, naturę & potentiæ.

Suſtulerunt igitur rurſus lapides Iudæi, ut lapidarent eum.) Quia natura filium

lium Dei ſe dicebat:nam hoc ſignificat, Vnum ſumus. Vide ergo quomodo conuicti ſint, quod non diſcendi cauſa interrogarēt, ſed occaſiōis alicuius arripiendæ, qua eum comprehenderent, vt diximus. Et quare dedit eis occaſionem? Quia volebat eos a ſeipſis conuinci ꝙ tentarēt, malumq́ machinarentur. Præterea non oportuit omnia diſpenſatorie loqui, ſed etiam denudare in parte veritatem.

Reſpondit eis Ieſus, Multa bona opera oſtendi uobis ex patre meo.) Quæ me patri æqualem oſtendunt.

Propter quod eorum operum me lapidatis?) Propter quod opus quod me non oſtendat patri eſſe æqualem. Opera ergo me patri æqualē eſſe prędicant, & ego taceo.

Reſponderunt ei Iudæi dicentes, Ob bonum opus non lapidamus te, ſed ob blaſphemiā, & quia tu homo quū ſis, facis teipſum Deum.) Interim ergo bona eſſe eius opera fatebantur: quod ſi bona ſunt eius opera, hęc eadē teſtantur, quod nō blaſphemet dicens ſeſe Deū eſſe: ſunt enim Dei opera, & non puri hoīs.

Reſpondit eis Ieſus, Nonne ſcriptum eſt in lege ueſtra, Ego dixi dij eſtis?) Hoc in loco Legem appellat librum Pſalmorum: nam id in illo ſcriptū eſt. Pſalm. 115. Lex autem dicitur liber iſte, quia ea quæ in eo habentur oracula ſunt a Deo afflata, & quia homines inſtruunt & corrigunt.

Si illos dixit Deos, ad quos ſermo Dei factus eſt, & non poteſt ſolui ſcriptura: de eo quē pater ſanctificauit & miſit in mundum, uos dicitis, Blaſphemas, quia dixi, Filius Dei ſum?) Solui, hoc eſt, excidere, reijci. Sāctificauit autem, hoc eſt ſeparauit, elegit. Quod autem dicit idem eſt ac ſi diceret: Si Deus illos dixit deos quū homines eſſent, de me dicitis, Blaſphemas, quia dixi, Filius Dei ſum? de me inquam, quem pater ſeparauit, elegit, ac miſit in mundum. Humilius autem iſta loquitur. Primum nāq́ deprimit & concedere videtur ſermonem, ac humiliora loquitur, quo furorem illorū conſoletur ac mitiget: deinde ſubdit etiam ſublimiora.

Si non facio opera patris mei nolite credere mihi: ſi autem facio, & ſi mihi non creditis, operibus credite.) Ab operum ęqualitate, æqualitatem ac identitatem cum patre oſtendit.

Vt cognoſcatis & credatis quod pater in me eſt, & ego in eo.) In me pater conſpicitur: nihil enim aliud ſum ego, q̄ quod pater eſt, permanens tamen filius: & nihil aliud pater eſt q̄ quod filius, permanens tamen pater. Qui ergo filium nouit, & patrem nouit: & qui patrem cognouit, filium cognouit. Vel aliter: Filius eſt in patre, tanquam imaginis pulchritudo in archetypo: pater vero in filio, tanquam exemplaris pulchritudo in imagine: imaginem autem patris dicimus filium, nō qualemcunq́, ſed per omnia ſimilem.

Quærebant ergo rurſum apprehendere eum, & exiuit de manu eorum, abijtque iterum trans Iordanem, in locum ubi fuerat Iohannes baptizans, & ibi manebat.) Vbi magnum aliquod ſignum feciſſet, fugiebat propter populi plauſum ac laudem. Vbi etiam magnū quippiā de ſeipſo loquutus eſſet, ſecedebat propter rabiem inuidorū: illi concedēs, vt ꝑ ſuā abſentiā ceſſaret ac quieſceret. Abijt aūt in locū vbi Iohānes baptizabat, vt pręſentiū memoriæ ſuggereret ſignū qđ factum fuerat quum baptizaretur, ac

Iohannis

Iohannis teſtimonium quo de eo teſtificatus fuerat,& ita crederent,qđ ſane etiam factum eſt. Vide enim.

Et multi uenerunt ad eum,& dicebant: Iohannes quidem ſignum fecit nullum : omnia uero quæcunq; de hoc dixit Iohannes uera erant.) Conſidera quomodo inter ſe argumētabant. Iohānes quidē ſignū fecit nullum,hic autem multa:ma ior ergo hic eſt illo. Deinde aliud quoque ſumunt excellentiæ ſignū:qa etiam quæcunq; de hoc dixit Iohannes vera erant,rebus ipſis iam demonſtrata. Dixerat aūt,Qui poſt me venturus eſt, fortior me ē, aliaq; Matth.3. multa et magna. Alibi etiā,Et ego vidi,& teſtimoniū phibui quod hic ſit filius Dei. Aliter præterea declarat ſimpliciter hic ſermo. Iohannes Supra.3. quidem ſignum fecit nullum;attamen omnia quęcunq; de hoc dixit vera erant,& ideo teſtimonium eius fide dignum eſt.

Et crediderunt ibi multi in eum.) Vidiſti q̃tū eis profuerit locus, & a peruerſis hominibus ſeparari?nā frequenter ob hoc educit ipſos, & ab Exod.19.20. illorum conuerſatione abducit, qđ etiā in veteri teſtamento feciſſe apparet,quū lōge ab Aegyptijs in deſerto Hebręos informauit ac correxit.

CAPVT VNDECIMVM DE LAZARO.

AEgrotabat autem quidam nomine Lazarus a Bethania de caſtello Mariæ & Marthæ huius ſororis.) Deinde etiā ſignū addit quo Maria cognoſcatur. Cap.xi.

Erat autem Maria quæ unxit dominum unguento,& exterſit pedes eius capillis ſuis, cuius frater Lazarus ægrotabat.) Huiuſmodi opus notā ac celebrem effecerat.

Miſerunt ergo ſorores illius ad eum.) Non abierunt ſed miſerunt,vtpote fiduciam habentes:nam multa illis erat cum eo familiaritas. Præterea tanq̃ mulieres debiles,& veluti luctu detentæ. Siquidem q; non deſpicientes miſerint,poſtmodum ſignificauerunt quando veniēti multa cum feſtinatione occurrerunt.

Dicentes,Domine ecce quem amas ægrotat.) Hoc dixerunt cupientes eū ad miſericordiam attrahere. Nam adhuc tanquā hominem audiebant, magnum quidem,non tamen etiam Deum.

Ieſus autem ut audiuit,dixit,Morbus hic non eſt ad mortem.) Non dirigitur ad eā quę proprie mors eſt , ſed ad ſomnū aliquē:nā quę proprie mors dicitur,vſq; ad communem omnium durat reſurrectionem:hic vero & mors dici poteſt & non mors : illud quidem propter diuiſionem animę & corporis,hoc autem propter mox futuram reſuſcitationem.

Sed pro gloria Dei,) Patris.

Vt glorificetur filius Dei per eum.) Nam gloria patris,gloria filij eſt. Itē & hic dictiones Pro,& Vt,nō cauſales ſunt,ſed ſignificatiuę eius qđ euenturū erat. Nā pater & filius glorificandi erāt per eū. Quidā vero per gloriā intelligūt crucē,hoc eſt,pro crucifixione Dei,vt crucifigatur filius Dei p eū. Cognita nāq; a Iudæis Lazari reſuſcitatiōe, huiuſmodi magnitudine miraculi ad inſanabilem exarſerunt inſaniam ; & feſtini exurrexerunt vt illum occiderent.

Diligebat aūt Ieſus Marthā,& huius ſororem Mariam,ac Lazarū.) Non tantū propter fidem carū,verū etiā propter alias ipſarum virtutes.

Vt ergo audiuit quod ægrotaret, tunc quidem manſit in loco ubi erat duobus diebus.) Prędictam miſit reſponſionem qua eas conſolaretur: ipſe vero adhuc permanſit expectans donec animam exhalaret ac ſepeliretur, vt nemo dicere poſſet quod ipſum nondum mortuum excitaſſet, ſed ebrium aut viribus defectum, ſeu numine afflatum.

Deinde poſt hoc ait diſcipulis, Eamus in Iudæam iterum.) Prędicit hoc quo arguat illorum timiditatem ab infidelitate emanantem, & vt hoc præcognito non turbarentur ſubito re inſperata. Erat autem Bethania in Iudæa.

Dicunt ei diſcipuli, Rabbi nunc quærebant te Iudæi lapidare, & iterum uadis illuc?) Nunc.i paulo ante. Nam & pro illo metuebant, & magis pro ſeipſis.

Reſpondit Ieſus, Nonne duodecim ſunt horæ diei? Si quis ambulauerit in die, non offendit, quia lucem mundi huius uidet: ſi quis autem ambulauerit in nocte, offendit, quia lux nō eſt in eo.) Exemplo eos exhortatur, quod quemadmodum ſi quis ambulauerit in die, videlicet in vnaquauis duodecim diei horarum, non offendit & cętera: ita etiam ſi quis in luce virtutis ambulat, non offendit, incidens in aliquod periculum, quia lucem virtutis videt, & viæ ducem habet. Si quis autem ambulauerit in tenebris malitiæ, offendit, quia lux non eſt in eo. Vos itaque in luce ambulantes non offendetis. Atqui etiam ipſi offenderunt, ſeu periculum paſſi ſunt, ſed non
Infra.13. tunc. Dum enim comprehenderetur dixit, Si me quęritis, ſinite hos abire: nam de illo tempore nunc ſermo eſt. Intelligitur autem & alio modo. Si quis ambulauerit in die non offendit & cætera: hoc eſt, Si
Supra.9. quis ambulauerit in me aut mecum, qui ſum lux & dies: nam q̃ diu, inquit, in mundo ſum, lux ſum mundi, non offendit ad vllum periculum, potentia ſiquidem ac virtus mea deducit illum.

Hæc dixit & poſt hæc ait illis, Lazarus amicus noſter dormit, ſed uado ut a ſomno excitem eum. Dixerunt ergo diſcipuli eius, Domine ſi dormit ſaluus erit. Dixerat autem Ieſus de morte eius, illi uero putauerunt, quod de dormitione ſomni diceret.) Ipſe dicebat, Amicus noſter, oſtendens neceſſariam eſſe ad eum profectionem. Illi vero dicebant, Saluus erit ſiue ſanabitur, volentes eius conſilio obſtare: nondum enim metum abiecerāt. Quod autem dicit, Vt a ſomno excitem eum, facilitatem reſurrectionis oſtendit. Hinc itaque illos intelligere oportuit, quod de morte & reſurrectione eius diceret. Quomō enim profecturus erat ſtadia quindecim vt eū a ſomno excitaret? ſed opinabantur ænigma aliquod eſſe, qualia multa dicebat.

Tunc ergo dixit eis Ieſus manifeſte, Lazarus mortuus eſt, & gaudeo propter uos, ut credatis, quod non fuerim ibi.) Gaudeo quod non fuerim ibi: gaudeo autē propter vos vt plenius credatis, quum videritis eum reſurgentem. Nā ſi ibi fuiſſem, vel non fuiſſet mortuus, vel non tantū apparuiſſet miraculum, vel ſuſpitioni fuiſſet ſubiectum, vt prędiximus.

Sed eamus ad eum.) Ne maliuoli erga amicos videamur. Hæc aūt, Non eram ibi: &, Eamus, ac ſimilia, tanq̃ homo dicit.

Dixit ergo Thomas q cognominatur Didymus ad cōdiſcipulos: Eamus & nos ac moriamur cum eo.) Apparet quidem magnæ ſermo audaciæ, verum potius eſt timiditatis ac infidelitatis; diffidebat nāq; quod non offenderent, vt prædixerat

prędixerat,& propterea opinabatur omnes ſimul cum pręceptore occidendos eſſe. Non tamen increpauit eum Chriſtus, tolerans adhuc eius imbecillitatem. Didymus vero quaſi geminus dicebatur, quod ſimul cum fratre natus eſſet.

Quum igitur ueniſſet Ieſus, inuenit eum ante quatuor iam dies ſepultum.) Ipſe quidem mortuus fuerat poſtquam ſorores ad Chriſtum miſerant eodē ſane die: hic vero manſit in loco vbi erat duobus diebus, illo videlicet ac ſequenti: tertio autem dixit diſcipulis, Lazarus amicus noſter dormit & cętera: in quarto abijt quum expectaſſet donec oleret, vt magis manifeſtaretur ſuæ magnitudo potentię. Sorores autem non amplius ad eum miſerunt, de fratris vita iam deſperantes.

Erat autem Bethania iuxta Ieroſolyma, fere ſtadijs quindecim. Multiq; ex Iudæis uenerant ad Martham & Mariam ut conſolarentur eas de fratre ſuo.) Gręce quidem dicitur πρὸσ τὰσ περὶ μάρθαν καὶ μαρίαν: eſt autē Gręcanici ſermōis idioam, idem ſignificans quod ad Martham & Mariam. Verum quo pacto conſolabātur illas, quum indubie amarent Ieſum? Aut propter nobilitatem illarum: aut propter alias virtutes: aut propter calamitatis magnitudinē. Præterea non erant hi ex eis qui omnino mali erant, qđ ex eo manifeſtum eſt, quia multi crediderunt in eum.

Martha ergo ut audiuit quod ueniret Ieſus occurrit ei: Maria uero domi ſedebat.) Ipſa ſola vt hoc audiuit. Non communicauit aūt ſorori, ne illa quoque exeunte, tumultum concitarent, qui ad conſolandum venerant.

Dixit itaque Martha ad Ieſum. Domine ſi fuiſſes hic, frater meus non fuiſſet mortuus. Sed & nunc ſcio quod quæcunque popoſceris a Deo, dabit tibi Deus.) Si fuiſſes hic frater meus non fuiſſet mortuus: petiuiſſes nāq; a Deo ne ipſe moreretur, & indubie auditus fuiſſes, vtpote Dei amicus. Nondū enim cognoſcebat ꝙ licet vt homo aberat, tamen vt Deus pręſens erat.

Ait illi Ieſus, Reſurget frater tuus. Dicit ei Martha, Scio quod reſurget in reſurrectiōe in nouiſſimo die.) Quod ergo dixerat, Scio quod quęcunque popoſceris a Deo dabit tibi Deus: non dixit quod eum reſuſcitaturus eſſet, ſed ne a Deo abijceretur. Siquidem nondum conuenientem de Chriſto habebat opinionem, ſicut nec diſcipuli, qui tamen tot ac tanta & audierant & viderant.

Dixit ei Ieſus, Ego ſum reſurrectio & uita.) Virtus reſurrectionis & fons vitæ, qui exuſcito vitamq; tribuo, tanquam Deus. Primum itaq; modeſte loquutus eſt dicens, Reſurget frater tuus: at illa nō intelligente, detegit iam occultam ſuam poteſtatem, & attollit mentem eius.

Qui credit in me, etiam ſi mortuus fuerit, uiuet. Et omnis qui uiuit & credit in me, non morietur in æternum.) Etiam ſi nunc moriatur præſenti morte, viuet vita qua in futurum viuitur, hoc eſt beata. Et qui adhuc viuit pręſenti vita, nequaquam morietur futura morte, hoc eſt miſera. Hæc dicens oſtēdit illam eſſe veram vitam, verāq; mortē, vtpote inuariabiles, & omni inter ſe ſucceſſione carentes, & de illis maxime curandū eſſe.

Credis hoc?) Me eſſe reſurrectionem ac vitam & cætera.

Ait illi, Vtique domine: ego credo quod tu ſis Chriſtus filius Dei qui in mundum uenturus erat.) Quod magna de ſeipſo dixerit, cognouit: quomodo autem

Quidam autem ex eis dixerunt, Non potuit hic qui cæci oculos aperuit, facere ne hic moreretur) Impotentiam ei exprobrant, & ironice dicunt, Qui cæci oculos aperuit: eo quod iſtud non fecerit, nec illud feciſſe arbitrantes. Ignorant ſiquidem id quod facturus eſt illo maius eſſe: nam maius eſt mortem quæ iam aduenerit ac dominata ſit, repellere, quàm accedentem prohibere.

Ieſus ergo rurſum fremens in ſeipſo, uenit ad monumentum.) Lachrymatus quidem eſt, ſinens naturã quę ſua ſunt oſtendere: modicam lachrymandi ſuper mortuos menſuram tradens nobis. Deinde rurſum infremit, ac affectum cohibet, vetans ne vltra modum progrediatur.

Erat autem ſpelunca, & lapis impoſitus erat ſuper eam. Ait Ieſus, Tollite lapidem.) Quare non ſuſcitauit eum impoſito lapide? Vt qui lapidẽ ſuſtuliſſent, & primi grauem ſenſiſſent odorem, potiſſimum miraculo teſtimoniũ exhiberent. Siquidem etiam propter hoc non reſuſcitauit eum abſens, ſed cum multis venit ad monumẽtum, & reuinctum faſcijs ſepulchralibus ac ſudario excitauit, iuſſitꝙ vt ſoluerent eum, ad infallibilem miraculi demonſtrationem: vt ab his omnibus veritas teſtimonium acciperet: & ne rurſum quemadmodum de cæco vlla remanere poſſet ambiguitas.

Dicit ei Martha ſoror eius qui mortuus erat, Domine iam olet, quatriduanus eſt enim.) Iam olet, & ideo impoſſibile eſt eum reſuſcitare iam corruptum. Nam prædictum eſt, quod nondum de eo conuenientem habebat opinionẽ: nec ea quæ ſibi ille dixerat intellexit.

Ait illi Ieſus, Nonne dixi tibi, quod ſi credideris uidebis gloriam Dei?) Veriſimile eſt enim, hoc etiam eum dixiſſe illi; Aut hoc ſibi volebant quæ illi dixerat.

Suſtulerunt ergo lapidem a loco in quo iacebat mortuus.) Suſtulerunt eũ a loco in quo iacebat.

Ieſus autem eleuatis ſurſum oculis dixit, Pater gratias tibi ago quia audiſti me.) Vide dictiones Surſum, & Gratias ago: vt a Deo miſſus eſſe credatur. Ipſe ſiquidem in progreſſu docet hanc eſſe cauſam. Dicebant enim Iudæi, Non eſt hic a Deo. Sed quomodo dixit, Quia audiſti me, quũ precatus non ſit? Non eſt precatus, oſtendens ꝙ precatione opus illi nõ eſſet. Dixit autem, Quia audiſti me, inſinuans voluntatis identitatem: Gratias tibi ago, quia voluiſti quod ego volo.

Ego uero ſciebam quod ſemper me audis.) Semper vis quæ volo: nam eadem vtriꝙ voluntas eſt ac mens eadem. Deinde addit & cauſam huiuſmodi gratiarum actionis humiliumꝙ verborum.

Sed propter turbam quæ circunſtat dixi.) Dixi, Gratias tibi ago quia audiſti me, propter imbecillitatem circunſtantium.

Vt credant quod tu me miſeris.) Nam hoc maxime neceſſarium erat, qui enim credit quod Deus eum miſerit, eius etiam credet ſermonib⁹: quum alijs, tum his quibus ſe Dei eſſe filium oſtendit: qui autem non credit, quod Deus eum miſerit, is neꝙ eius ſermones ſuſcipiet.

Et his dictis clamauit uoce magna, Lazare ueni foras.) Voce magna clamauit, oſtendens quod animam vocet non pręſentem, ſed procul abſentem;

tem: vtque omnes qui pręſentes erant, audirent hanc autoritatiuę poteſtatis iuſſionem: & quum in opus deductam viderent, ſublimiter de eo tanquam de Deo ſentirent. Non dixit autem, Reſurge, ſed, Veni foras: cum eo qui mortuus fuerat tanquam cum viuente colloquens. Siquidem apud Deum etiam mortui viuunt. Hoc ergo eſt quod dicebat, Venit tempus, & nunc eſt, quando mortui audient vocem filij Dei, & qui audierint viuent. Vide enim quid ſequatur.

Et prodijt qui fuerat mortuus, manus & pedes habens reuinctos faſcijs ſepulchralibus.) Vinculis quibus mortui obuinciri ſolent. O maximum ac duplum miraculum. Non ſolum qui iam olebat reſurrexit, ſed etiã qui obuinctus erat exiuit a monumẽto. Itaq; gratiarũ actio, diſpenſationis erat, iuſſio ac opus autoritatis; illa propter præſentium imbecillitatẽ facta eſt, hęc autem propter eius potentiam & virtutem accidit. Propterea in præcedentibus dicebat, Si non facio opera patris mei, nolite credere mihi: ſi autem facio, & ſi mihi non vultis credere, operibus credite. Supra. 10.

Et facies eius ſudario erat obuincta.) Parua faſciola, qua ad hoc vſq; tempus vtuntur Hebræi ad tegmen capitis.

Ait illis Ieſus: Soluite eum & ſinite abire.) Vos eum ſoluite, vt & tactus ferat teſtimonium quod non phantaſma, ſed ipſe vere ſit. Et ſinite abire, ne cum eo ambulans laudis ac plauſus cauſa fiat: vtq; per ocium perfectius ſcrutentur eum qui voluerint. Vtinam autem & mens mea in affectionũ monumento ſepulta, earumq; faſcijs alligata, ac inſenſibilitatis lapidem ſuperpoſitum habens, & iam olida graui peccatorum odore, verbi ſermone reſurgeret.

Multi ergo ex Iudæis qui uenerant ad Mariam, & uiderant quæ feciſſet Ieſus crediderunt in eum: quidam uero ex eis abierunt ad phariſæos, dixeruntque eis quæ feciſſet Ieſus.) Non tanquam admirantes, ſed quaſi de præſtigiatore calumniantes: hi autem ſunt qui dicebant; Non potuit hic qui cæci oculos aperuit, facere ne hic moreretur?

¶ *Congregauerunt ergo pontifices & phariſæi conſilium, ac dicebant: Quid facimus? quia hic homo multa ſigna edit. Si reliquerimus eum ſic, omnes credent in eum, & uenient Romani, tollentque noſtrum locum & gentem.)* Tollent ſiue perdent. Specioſum autem prætextum imponere volentes inſidijs quas aduerſus ſaluatorem ſtruebant, ac populum contra eum commouere molientes, timorẽ cauſabãtur Romanorum, quia ſi omnes crediderint in eum, exiſtimabitur tyrannidem meditari: venientq; Romani, ac perdent vniuerſos, tanquam tyrannidis ac defectionis participes. Atqui ipſe defectionẽ non docuit, quin potius cenſum Cęſari exolui permiſit: quumque populi regem vellent eum conſtituere, aufugit, & frugaliter oberrabat, ac vitam probiſſimam omnibus proponebat: quæ magis eſt tyrannidis interitus. At ipſi quanquam non expectabant nec timebant, ſed præ inuidia perditionem Romanorum in prætextum aſſumebant: ea tamẽ paſſi ſunt quæ cauſabantur: non quia Chriſto obſequuti ſunt, ſed quia ei non paruerũt. Nam propter illum traditi ſunt, vt etiam teſtatur Ioſephus. Et ipſi quidem prætextum ſumpſerunt occidendi illum, ne a Romanis interneccioni traderentur: quia vero occiderũt, interneccioni

traditi

traditi ſunt,& quæ fecerunt vt effugerent, ea quia fecerunt, non effugerunt.

Vnus autem quidam ex ipſis Caiaphas nomine quum eſſet pontifex anni illius.) Quum in legis tranſgreſſionem impegiſſent,is qui potens erat,a Romanis pontificatum in annum emebat:& ipſe quidem principatũ ſuo anno obtinebat:qui vero ante eum tenuerant,aſſidebant illi, ſimulque cum eo conſultabant,dicti & ipſi pontifices,quod etiam ipſi principatum tenuiſſent,de quibus etiam in euangelio iuxta Matthæum ſignificauimus. Matth.26. Lucæ.3.

Dixit illis, Vos neſcitis quicquam.) Quod vtile ſit,quod expediat,adeo ſegniter affecti.

Nec perpenditis quod expediat nobis ut unus homo moriatur pro populo, & non tota gens pereat. Hoc autem a ſemetipſo non dixit.) Hoc: Quidnam? Vt vnus homo moriatur pro populo.

Sed quum eſſet pontifex anni illius prophetauit quod futurum eſſet ut Ieſus moreretur pro natione.) Non quod dignus eſſet,vaticinatus eſt, ſed quod pontifex eſſet anni illius: non propter propriam virtutem, ſed propter pontificalem dignitatem. Adhuc enim diuina gratia in templo permanebat: quę ore illius vtens, cor non tetigit. Prophetauit autem quod futurum eſſet,vt Ieſus moreretur pro natione Iudęorum. Pro ipſis namq; mortuus eſt,vt eos ſaluos faceret: dicebat enim, Non ſum miſſus niſi ad oues perditas domus Iſrael. Et rurſum, Et animam meam pono Matt.15. ꝓ ouibus. Ne aũt pro ipſis ſolis mori putetur,addit euangeliſta: Supra.10.

Nec tantum pro natione,ſed ut filios Dei diſperſos congregaret in unum.) Sicut enim non pro ſolis Iudæis incarnatus eſt,verum etiam pro cęteris: ita ſane & mortuus eſt non pro ſolis illis,ſed & pro his. Nam quę docebat & faciebat,etiam pro his erant: vt quum illi in primis didiciſſent,veluti qui etiam primi Deum cognouerant: poſtmodum & alios docerent. Filios itaq; Dei Gentes nominauit,vt qui filij erant futuri. Et hos ſiquidem Chriſtus oues ſuas,ab eo quod futurum erat appellauit. Diſperſos autem ob varia de Deo dogmata,eo quod bonum non haberent paſtorem. Congregaret in vnum gregem,in vnam fidem. Cæteri vero non quaſi vaticinium, ſed quaſi conſilium ſuſcipientes, ſuffragijs illud comprobant.

Ab illo ergo die decreuerunt ut occiderent eum.) Atqui etiam prius illum occidere tentabant,vt prædictum eſt,ſed nunc cum conſilio & deliberatione ſententiam decreuerunt: nunc cum omni animi promptitudine & ſtudio anniſi ſunt.

Ieſus ergo iam non propalam ambulabat inter Iudæos,ſed abijt inde in regionem iuxta deſertum in ciuitatem quæ dicebatur Ephraim, & ibi uerſabatur cum diſcipulis ſuis.) Iam non manifeſte ambulabat,ſed abijt in regionem quæ deſerto vicina erat,videlicet in ciuitatẽ quę dicebatur Ephraim,de tribu Ephraim, nam humano more ſeipſum ſeruabat, dum adhuc tempus expectaret. Quomodo ergo putas turbabantur diſcipuli videntes illum humano more ſeſe ſeruantem.

Inſtabat autem paſcha Iudæorum, & aſcenderunt multi Ieroſolymam de regione ante

paſcha.)

paſcha.) De regione Ieroſolymorum.

Vt purificarent ſe.) Secundum legem.

Quærebant ergo Ieſum, & dicebant inter ſe ſtantes in templo, Quid uidetur uobis quod non uenerit ad diem feſtum?) Pulchra purificatio cũ inſidijs & ad homicidiũ prõptitudine. Feſtum itaq; commutauerunt in illius venationẽ.

Dederant autem & pontifices ac pharisæi præceptum, ut ſi quis cognouiſſet ubi eſſet, indicaret, quo comprehenderent eum.) Admirandum pontificum pręceptũ, proditio ad mortem. O ſceleſtos, quibus primordijs feſtum honorant? quibus animis cædem ſpirantibus celebraturi ſunt?

Cap .xii. ¶*Ieſus ergo ante ſex dies paſchæ uenit Bethaniam, ubi Lazarus fuerat mortuus, quem ſuſcitauit a mortuis. Fecerũt autem illi cœnam ibi, & Martha miniſtrabat: Lazarus unus erat e numero diſcumbentium cum eo.)* Ipſe quidem eo venit, paulatim Ieroſolymam appropinquans, quum iam ſuæ paſſionis tempus inſtaret, ſimul autem vt diſcipuli Lazarum qui a mortuis ſurrexerat epulantem inſpicerent. Sorores vero cœnam ei parauerunt tanq; magiſtro & benefactori ſummo, ac pluſquam humano.

CAPVT .XII. DE EA QVAE VNXIT DOMINVM VNGVENTO.

M*Aria ergo ſumpta libra unguenti nardi piſticæ precioſæ.)* Piſticę, hoc eſt puræ, & ad puritatem ac munditiem ordinatę: aut etiam appellatio quædam eſt hæc vnguenti.

Vnxit pedes eius.) Tanq̃ domini ſui, tanq̃ Dei.

Et exterſit capillis ſuis pedes eius.) Oſtendens magnitudinem, qua eum proſequebatur, reuerentiæ ac fidei. Lege quoque ſexageſimum ſe-

Math.26. cundum caput euangelij ſecundum Matthæum quod etiam ad præſentia conducit.

Domus autem impleta eſt ex odore unguenti.) Nam & mundus ſuaui Chriſti Ieſu odore implendus erat.

CAPVT .XIII. DE VERBIS IVDAE.

D*Icit ergo unus ex diſcipulis eius Iudas Simonis Iſcariotes qui erat eum traditurus, Quare hoc unguentum non uenijt trecentis denarijs, & datum eſt egenis? Dixit autem hoc, non quod de egenis ſolicitus eſſet: ſed quia fur erat, & loculos habebat, ac ea quæ mittebantur portabat.)* De hoc manifeſte dictum eſt pr̨edicto capite, vbi habet̃, Amen dico vobis, vbicunque prædicatum fuerit hoc euangelium & cętera: & eorum totam quęre interpretationem. Non autẽ arguit Chriſtus Iudæ ꝓpoſitum, magna clementia nitens eum conuertere. Verũ quomodo ſciens ipſum furem, permiſit omnino ſeruare marſupium? Propter illius imbecillitatem vt inde ſuam fouens auaritiam, ob eam non incideret in pręceptoris proditionem.

Ait ergo Ieſus: Sine illam: in diem ſepulturæ meæ ſeruauit iſtud.) In diem ſepulturę meæ ſeruauit vnguentum, ſiue in tempus ſepulturæ meæ: tanquam vaticinata propinquam eſſe mortem meam. Hoc autem pla-

Marci.14. nius ſcripſit Marcus, quod & de alia muliere dictum eſt. Ait enim:

Pręue-

Præuenit vt vngeret corpus meum in ſepulturam. Moris ſiquidem erat cum vnguentis ſepelire corpora vt conſeruarentur.

Pauperes enim ſemper habetis uobiſcum: me autem nõ ſemper habebitis.) Apud Marcum vero dixit, Semper pauperes habetis uobiſcum, & quum volueritis poteſtis illis benefacere. Dicendo autem, Me non ſemper habebitis: ſuggeſſit illis de cęde ſua quę paulo poſt futura erat.

Cognouit ergo turba multa ex Iudæis quod ibi eſſet: & uenerunt non propter Ieſum tantum, uerũ etiam ut Lazarum uiderent quem ſuſcitauerat ex mortuis. Conſultabant autem pontifices ut et Lazarum interficerent, quoniam propter illum multi abibant ex Iudæis & credebant in Ieſum.) Chriſtum occidere quærebant ſumpto pętextu quod ſolueret ſabbathum, & ſe Deo æqualem faceret, quodque multi in eum crederent. Lazarum vero quare? an quia reuixerat? quod ergo crimen eſt reuixiſſe? Itaque tota res eſt inuidia. Nam inuidebant non benefactori tantum, verum etiam beneficio affectis: ideo quoque cæcum foras eiecerant, & Lazarum interficere volebant: adeo erant nõ inuidi tantum, ſed & veloces ad cędem. Propterea de eis quoque dicebat propheta, Manus eorum ſanguine plenæ ſunt. Mordebat etiam illos ꝙ inſtãte feſto plurima turba illud relinqueret & ad eũ curreret. Pſalmo. 13. Ieſa. 1.

Poſtero die turba multa quæ uenerat ad diem feſtum quum audiſſent quod ueniret Ieſus Ieroſolyma, acceperunt ramos palmarum, & proceſſerunt obuiam ei.) Ne propter ſe Lazarum occiderent, Ieroſolyma venit: ſimul autem vt popul⁹ cum ramis ſibi occurreret, & conſternarentur inſidiatores, poſſentq; ad mentem ſanam redire. Acceperunt autem ramos in ſignum victoriæ, his eum tanquam mortis victorem venerantes.

Et clamabant: Hoſia na, benedictus qui uenit in nomine domini rex Iſrael.) Hoc maxime Iudæos præfocabat, perſuaſam eſſe turbam quod a Deo veniret. Quære autem quadrageſimoquinto iuxta Matthæum capite vbi dicitur, Turbæ vero quę pęibant & quę ſequebantur clamabant dicẽtes, Hoſia na filio Dauid, & eius lege interpretationem, ac ſequentium duorum dictorum, pulchre admodum propoſitam. Matth. 21.

CAPVT XIIII. DE ASELLO.

N*Actus autem Ieſus aſellum ſedit ſuper illum.)* Rurſum in illo quęre expoſitionem principiĳ capitis, totamq; perlege quũ ſit plurimũ neceſſaria. Nactus eſt aũt aſellũ, ab his quos miſerat diſcipulis adductũ, quemadmodum cęteri ſcripſerunt euãgeliſtæ. Illi vero omnia quę de Lazaro erant, quęque ſequuntur vſque ad aſinam & pullum prętermiſerunt, quemadmodũ & alia multa, tũ miracula, tũ dogmata: ſiue oĩno obliti, ſiue potius diuiniori aliqua diſpenſatione, vt haberet & hic poſt ipſos quę propria ſcriberet in euangeliĳ confirmationem. His ergo relictis, dicunt, Matthęus quidem quod vbi appropinquaſſent Ieroſolymis, veniſſentque Bethſphage ad montem Oliuarũ, tunc Ieſus miſit duos diſcipulos & cętera. Marcus vero, Dum appropinquãt Ieroſolymis ad Bethſphage & Bethaniam iuxta montem Oliuarum, mittit duos e diſcipulis ſuis. Similiter autem & Lucas. Apparet ergo quod egreſſus Marci. 11. Lu. 19.

egreſſus a domo Lazari quum adhuc Bethaniæ eſſet,miſit diſcipulos, duxeruntq; aſinam & pullum. Ideo cæteri quidem euangeliſtę tanquã ſimpliciter procedente verſus Ieroſolyma Chriſto,narrant:non interrumpentes ſermonem itineris verſus Ieroſolyma,per eam quæ de Lazaro eſſet mentionem. Iohannes vero,quæ ſilẽtio pręterita erant, latius ſcripſit:de pullo autem ac ſequenti itinere compendioſius , quod iam conſcripta eſſent. Hoc autem etiam conſiderare oportet, quod hi q palmarum ramos geſtabant,exierunt obuiam,qui vero ramorum multitudinem ab arboribus cædebant ac ſternebant in via,poſtquã occurriſſent cædebant,de quibus Matthæus & Marcus dixerunt.

Zacha.9. Matth.21. *Sicut ſcriptum eſt,Noli timere filia Sion,ecce rex tuus uenit ſedens ſuper pullũ aſinæ)*. Noli timere, nam manſuetus eſt,& non ſicut multi qui tibi dominati ſunt,minax,& iniuſtus,ac tyrannus. Quære autem vbi prædicto capite dicitur, Hoc autem totum factum eſt , vt compleretur quod dictũ eſt per prophetam & cætera : ibi ſiquidem interpretationem inuenies. Quod ſi Iohannes nomen Manſuetus omiſit, ne admireris:frequenter enim dictiones aliquas veteris teſtamenti relinquũt,aut quaſi memoriæ non occurrentes,aut quaſi per ea quæ ſequuntur declaratas. Nam quum ſuper pullum ſedeat aſinæ , manſuetus vtique eſt ac modeſtus. Sed & Sedens ac Aſcendens,idem ſignificant,quũ per eandem dictionem hebraicam ſignificentur. Rurſumque pullus aſinę aſinus eſt,& pullus filius ſubiugalis.

Hæc autem diſcipuli eius primo non cognouerunt.) Hæc,puta talia prophetica dicta , nõ cognouerũt añ crucẽ,ꝙ de eo prędicta fuiſſent.

Sed poſtquam glorificatus eſt Ieſus , tunc recordati ſunt quod hæc propter eum ſcripta eſſent:& hæc ei feciſſent.) Poſtquam glorificatus eſt per crucem & reſurrectionem:tunc per ſpiritus ſancti deſcenſionem recordati ſunt,ꝙ hæc prophetica omnia propter eum ſcripta eſſent ſiue de eo , & quod hæc omnia quæ ſcripta ſunt fecerant ei Iudæi.

Teſtimonium igitur perhibebat ei turba quæ erat cum eo quando Lazarum uocauit de monumento,& excitauit eum a mortuis.) Teſtimonium perhibebat de ſigno quod circa Lazarum ediderat.

Propterea etiam obuiam uenit ei turba ,quia audierat eum hoc ediďiſſe ſignum.) Turba quidem eorum qui tunc crediderant, teſtimonium perhibebat: turba vero eorum qui audierant,obuiam ei cũ illis proceſſit.

Phariſæi ergo dixerunt inter ſe, Videtis quod nihil proficitis? ecce mundus poſt eũ abijt) Mundũ dicunt multitudinem. Poſt eum abijt,hoc eſt ſequitur eũ. Si igitur per phariſęos intelligas inſidiatores,ſibiipſis indignantur ꝙ prę ſegnitie nihil proficiant:ſi vero eos qui crediderant, ſed tidem propter aliorum timorem occultabant, indignantur apud ſe inſidiatoribus ꝙ fruſtra laborarent,nihilq; proficerent.

CAPVT .XV. DE GRAECIS QVI ACCESSERVNT.

E*Rant autem quidam græci ex his qui aſcenderant in die feſto.)* Multi ſiquidem Græci cultum amantes Iudæorum, & cupientes fieri proſelyti

ſyti aſcendebant & adorabant in feſto.

Hi ergo acceſſerunt ad Philippum qui erat a Bethſaida Galilææ, & rogabant eum, dicentes, Domine uolumus Ieſum uidere.) Quum de eius fama audiſſent, cupiunt eum videre.

Venit Philippus & dicit Andreæ.) De Gręcis iſtis, tanq̃ maiori.

Rurſumque Andreas & Philippus dicunt Ieſu. Ieſus uero reſpondit eis. Venit tempus ut glorificetur filius hominis.) Quia tunc futurum erat vt moreretur, quũ Iudęi de eius morte ſententiam tuliſſent, Gentes vero ad eum accedere cœpiſſent. Nunc autem & hoc & illud factum eſt: nam & dicti Gręci e Gentibus erant. Ait, Venit tempus vt moriar: ſiquidem poſt mortem ac reſurrectionem glorificandus erat in omnibus Gentibus, prędicato euangelio in vniuerſo mundo. Quumq; extinxiſſe ſibi viſi ſunt Iudęi eius gloriam, tunc in vniuerſo orbe magis reſplenduit. Quia ergo Iudęi cum deliberatione ſententiam de eius morte tulerant, indignum erat Dei iuſtitia vt diutius apud incurabiles permaneret, eosq; qui ad ſanationem parati erant deſpiceret. Et quare tunc ad Gentes nõ trãſiuit? Vt omnem Iudęorum de perfidia reſponſionem circumcluderet: non ſolum enim ipſe non tranſiuit, ſed nec diſcipulos in viam Gentiũ abire permiſit, paſſusq; ab ingratis innumera, non reliquit illos: docens, ſanãs ac modis omnibus beneficia pręſtans, donec illũ occiderũt.

Amen Amen dico uobis niſi granum frumenti deiectum in terram mortuum fuerit, ipſum ſolum manet: ſi autem mortuum fuerit multum fructum adfert.) Diſcipulos conſolatur oſtendens per exemplum, ꝙ vtile ſit ac neceſſarium vt ipſe moriatur: nam in modũ tritici mors eius multos adferet fructus, eritque fertilis ac vtilis. Propter prædictam enim cauſam poſt mortem ſuam diſcipulos ſuos miſſurus erat in omnes gentes, vt iam mors eiꝰ vita eſſet Gentium. Mortem autem tritici intellige mihi corruptionem ipſius. Deinde illos quoque accendit, vt mortem deſpiciant, nec in propoſitis periculis retinendæ vitæ cupidi ſint, ſupra fidem quæ in ipſum eſt.

Qui amat animam ſuam, perdet eam.) Qui tempore martyrij vitę retinendę cupidus eſt, obſequens animæ ſuæ plus q̃ oporteat, amans eam male concupiſcentem. Ne gradiaris, ait, in cõcupiſcentijs aïę tuę. Qui amat eam ſupra Deũ, perdet eam in futuro ſeculo, hoc eſt, in ſuppliciũ conijciet, vt qui fidem prodiderit. Eccl. 18.

Et qui odit animam ſuam in hoc mundo, in uitam æternam cuſtodiet eam.) Qui contrarium facit, hoc eſt, qui retinendæ vitæ non nimis cupidus eſt & cętera. Similia quoq; dixit iuxta finem deciminoni iuxta Matthęum capitis, & alijs in locis. Matth. 10.

Si quis mihi miniſtrauerit, me ſequatur.) Me ſequatur per imitationẽ. hoc eſt, ſi quis meus voluerit eſſe diſcipulus, me imitetur. Quemadmodum enim neceſſe eſt miniſtrum ſequi dominum, ita quoq; diſcipulum oportet ſequi pręceptorem.

Et ubi ſum ego, ibi & miniſter meus erit.) Aut idem rurſum proteſtãs dicit, aut poſtq̃ de pręſenti malorũ tolerantia dixit, de futura etiã addidit fruitione, Qui me ſequitur in cœlum conſcendet.

Et ſi quis mihi miniſtrauerit, honorificabit eum pater.) Glorificabit eum, tanquam miniſtrum legitimi filij ſui. Hoc autem dixit, quoniam adhuc patrem eſſe maiorem eo putabant. Ne quis autem dicat quod facile de morte philoſophatur, vt qui extra humanam ſit imbecillitatem, oſtendit quod & ipſe tanquam homo indutus eſt naturæ infirmitate, ideo primo naturæ concedit, vt quod ſuum eſt patiatur, deinde ſeipſum ad tolerantiam confortat, propter id quod neceſſarium eſt ac vtile. Vide enim quid dicat.

Nunc anima mea turbata eſt.) Humano modo commota angore trepidat propter inſtantem mortem.

Et quid dicam?) Hęret præ timore.

Pater ſerua me ex hac hora.) Libera me ex hec terribili ac funeſto tempore. Poſtq̃ hæc vt homo dixit, humana formidine circundatus, ſeipſum refocillat ac confortat dicens:

Sed propterea ueni in horam hanc.) Propterea ſeruatus ſum in hec tẽpus, vt nũc morerer: iã itaq; viriliter ferre oportet. Relicta ergo nobis naturalis timoris menſura ac fortitudinis monumẽto, rurſus ait:

Pater glorifica nomen tuum.) Quod apud cœleſtes virtutes glorificatum eſt, glorifica etiam illud coram hominibus terrã incolentibus, per ea quę in morte mea futura ſunt ſigna: glorifica illud per gloriam nominis mei, ſiquidem mea gloria tua eſt.

Venit uox de cœlo, Et glorificaui, & rurſus glorificabo.) Glorificaui in his quę facta ſunt ſignis: & rurſus glorificabo in his quę in morte tua fiẽt.

Quum audiſſet ergo turba quæ adſtabat, dicebat tonitruum eſſe factum.) Qui vocem non intellexerant, ſed ſonum dũtaxat eius perceperant.

Alij dicebant, Angelus ei loquutus eſt.) Qui vocem intellexerant.

Reſpondit Ieſus & ait, Non propter me uox hæc facta eſt, ſed propter uos.) Non propter me, vt diſcam quod non ſcio. Nam omnia quæ patris ſunt noui, ſed propter vos, vt id diſcatis de quo dubitatis, puta quod a Deo ſim: quomodo enim ſuper me vox de cœlo deſcendiſſet, niſi a Deo eſſem? quomodo præterea Deus nomen ſuum & glorificaſſet, & rurſus glorificaturus eſſet per me?

Nunc iudicium eſt huius mundi.) Iam nunc hominum huius mundi vltio fit per meam punitionem. Alijs ſiquidẽ oĩbus hoĩbus mors, pec-
Roman. 3. 5. cati pœna eſt. Nam omnes, inquit, peccauerunt, & per peccatũ mors introiuit: mihi vero nequaquam, quia nunquam peccaui. quum ergo diabolus etiam mihi qui peccati expers ſemper permanſi, mortem intulit: nunc præſenti tempore irrogatæ mihi iniuriæ pœnas luit, quippe tyrannidis ſubuerſionem: nam mulcta ipſa ſiue punitio, mundi huius eſt vltio: præſens itaque repenſio, contumeliæ quam mihi intulit vltio eſt, & violentię aduerſus primos generis propagatores totumque genus irrogatæ.

Nunc princeps mundi huius eijcietur foras.) Extra huiuſmodi principatum quem fraude acquiſiuit. Nam quia olim veterem Adam per ligni cibum e regno mundi eiecit: nouus nũc Adam ipſum p̃ crucis lignũ e mundi regno eijcit, progenitoris inobedientiam ſua curans obediẽtia.

Et ego

Et ego ſi exaltatus fuero a terra, omnes traham ad meipſum.) Si adactus fuero in crucem, omnes vndiq; qui fidem ſuſceperint per eã trahã ad meipſum. Et vere in cruce exaltat⁹, latronẽ primũ attraxit, & Centurionẽ, eosq; qui ſe cum illo ſeruabant, hinc cœpit attrahere. Trahã, inqt, tanq̃ a tyranno detentos, ipſo primũ tyranno deiecto. Hanc aũt attractionem alibi Raptum vocauit dicens, Quomodo poteſt quis ingredi in domum fortis ac vaſa eius diripere, niſi primũ alligauerit fortem, et tunc domum eius diripiet? Atqui ſuperius dixit, Nemo poteſt venire ad me, niſi pater qui miſit me traxerit eum: hic aũt ait, Omnes traham ad meipſum, nõ cõtraria ſignificans, ſed quę patris ſunt ſibi cõcilians, ac cõia omnia oſtendens, & æqualitatem per talia demonſtrans. Marc.3. Supra.6.

Hoc aũt dicebat ſignificans qua morte eſſet moriturus.) Hoc: Quidnã? Si exaltatus fuero, ſiquidem exaltationem in cruce innuebat.

Reſpondit ei turba, Nos audiuimus ex lege, quod Chriſtus maneat in æternum: & quomodo tu dicis, Oportet exaltari filium hominis?) Etiam hic Legem, ſimpliciter diuinam appellant ſcripturam. Nã frequentibus eius in locis immortalitas diuinitatis Chriſti ſignificatur: quemadmodum etiam mortalitas humanitatis eius, & maxime in Pſalmis Dauidicis. Et vide doloſum eorum conatum: quum enim ſuperius de morte diſputantem audiſſent ac dicentem., Oportet exaltari filium hominis (quanquam hoc euangeliſta non addiderit, ſiquidem varijs in locis hoc eis loquutus ẽ) quum etiam nunc addiderit, Si exaltatus fuero: intellexerũt quod exaltationem diceret mortem: licet non de ea quæ per crucem fieret conciperent: & hinc ſperabant conuinci poſſe ipſum non eſſe Chriſtum: tanquam dicentes, Nos audiuimus ex ſcriptura, quod Chriſtus non moriatur: & quomodo tu dicis, quod ipſum mori oporteat? Deinde ne hoc de eo dicere videantur, aiunt: Pſalm. 109. & .116. Ieſa.40.

Quis eſt iſte filius hominis?) Etenim ſi Chriſtus eſt, nõ moritur: q; ſi moritur, non eſt Chriſtus. Atqui o dementes, debilis eſt ratio veſtra: nam & hoc & illud verum eſt: immortalis quidẽ eſt diuinitate, mortalis aũt humanitate. Sed Chriſtus nunc non docuit quomodo immortalis eſſet, ſed quomodo mortalis: ſciens eos nõ ſuſcepturos de ſua immortalitate ſermonem. Conſidera nãq; quod quum etiã vocem quę de cœlo venerat audiſſent, ac dixiſſent, Angelus ei loquutus eſt, adhuc tamẽ malignantur, ideo ſimpliciter eos admonet.

Dicit ergo eis Ieſus, Adhuc modico tempore lux uobiſcum eſt, ambulate donec lucem habetis, ne tenebræ uos comprehendant.) Lucem dicit ſeipſum. Nam & in præcedentibus dicebat, Ego ſum lux mundi, qui ſequitur me non ambulat in tenebris. Modicum autem tẽpus id dicit, quod ad mortẽ vſq; deerat. Præ humanitate ergo ac benignitate proteſtatur & admonet illos, vt in luce ambulent, hoc eſt ſequantur eum cũ lumine pręeuntẽ, viamq; commonſtrantem, & eius credant ſermonibus. Per tenebras vero errorem intelligo, quo eos ſeduxerunt illorum pontifices, poſtquã Chriſtum interfecerũt, affirmantes quod ſeductor fuiſſet. Intelligũtur quoque ſimpliciter Tenebræ, error Iudæorum, qui corporalem cultum ſeruantes, arbitrabantur ſe Deo placere, ac ſaluos fieri. Supra.8.et.9.

Atqui

Atqui hę tenebrę iam illos habebant:ſed ait, Non vos comprehendãt, id eſt, ne vſq; ad finem dominentur vobis.

Et qui ambulat in tenebris neſcit quo uadat.) Errat, offendit, prępitatũ.

Donec lucem habetis, credite in lucem.) Sermonem explanauit.

Vt filij lucis ſitis.) In primordijs quoq; euangelij dixit hic euangeliſta, Quotquot autem receperunt eum, dedit eis poteſtatẽ filios Dei fieri, credentibus in nomen eius. Sed ibi quidem intelligimus, quod filij fiant patris: hic autem quod filij ipſius filij: vt diſcas quod vna ſit patris & filij operatio, & amborum omnia eſſe communia.

Supra.1.

Hæc loquutus eſt Ieſus, ac digreſſus abſcondit ſe ab eis.) Sciebat nãq; iram illorum turbatam eſſe ac iritatam: ideo abſcondit ſe, ne amplius inflãmaretur, ſed magis eius ſeceſſione ſedaretur.

Quum aũt tam multa ſigna feciſſet coram eis, non credebant in eum.) Tã multa: quot aũt ille ediderit, prętermiſit hic propter eorum multitudinem.

Vt ſermo Ieſaiæ prophetæ compleretur.) Etiam hic dictio Vt, non eſt cauſalis, ſed euentum dicit, ſiue eius quod futurum eſt completionem.

Nota. Et vbicunque dicitur, Vt ſermo prophetæ compleretur: Vt prophetia compleretur: dictio Vt, & Grecæ dictiones ἵνα ὅπως ac ſimiles, dictam eandem habent ſignificationem: quanquam in alijs euangeliſtis hoc nõ manifeſtauimus. Neque enim quia dixerunt prophetæ, ideo facta ſunt quæ dixerant: ſed quia futurum erat vt fierent, propterea prædixerũt prophetę. Nam ſcripturę idioma eſt vt prędiximus, quo ſignificat infallibilitatem prophetiæ & omnimodam eius completionem.

Ieſa.53. *Quem dixit, Domine quis credidit auditui noſtro?)* De his qui non crediderunt, hoc dixit propheta: Auditum dicens horum ac ſimilium, prophetiam de Chriſto, quam prophetæ quum audiſſent, auribus animarũ ſuarum a diuino ſpiritu immiſſam, prophetauerũt: dicit ergo quod nullus talium illi crediderit.

Et brachium domini cui reuelatum eſt?) Brachium patris eſt filius, vtpote potentia ac robur eius. Ait enim Paulus, Chriſtus Dei potentia. Nihil horum cognitum eſt, non propter ſui abſconſionem, ſed propter illorum cæcitatem. Ipſe ſiquidem in modum ſolis, lucem ſuæ diuinitatis oſtendebat, & per ſermones, & per opera. Illi vero malitia deprauatum habentes aſpectum, non illuſtrabantur.

.1. Corint.1.

Propterea non poterant credere quia iterum dixit Ieſaias.) Etiam hic Propterea, non cauſale eſt, ſed futuri declaratiuũ: quia futurum erat vt credere non poſſent, ſiue non vellent: nam ſi voluiſſent, vtiq; credidiſſent. Non poſſe ſiquidem etiam ſignificat Non velle, ſicut in præcedentib[9] docuimus. Aut, Non poterant credere, prohibiti a malitia & cæcitate ſua. Quid ergo iterum dixit Ieſaias?

Ieſa.6.
Nota.

Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor illorum.) Et hoc ſcripturæ idioma eſt, Dei permiſſionem quaſi opus eius appellare. Siquidem Excæcauit, & indurauit, ſignificant, excæcari ac indurari permiſit tanq̃ incurabiles: neminem enim vi attrahit, propter liberum cuiuſque arbitrium. Simile etiã eſt quod dicitur, Indurans indurabo cor Pharaonis. &, Declinare feciſti ſemitas noſtras a via tua. &, Errare feciſti nos domine

Exod.4.7.
Pſal.43.106.
Ieſa.63.

mine a via tua:frequentiaq; ſunt huiuſmodi in veteri teſtamẽto idiomata. Tale quoq; eſt quod apud Paulum dicitur, Tradidit illos Deus in reprobũ ſenſum. &, Tradidit illos in affectiones ignominiæ. Nam Deus non ſolum nemini hoc facit, ſed nec relinquit, niſi eũ relinquamus. Ait namq;, Peccata veſtra diuiſionem faciunt inter me & vos. Rurſumq; dicit, Ignoraſti legem Dei tui, ignorabo & ego te. Et Dauid, Ecce qui elongant ſe a te peribunt. Ad hæc ſaluator ipſe in Euãgelijs ad Ieruſalem, Quoties volui congregare filios tuos & cætera, & noluiſtis. Roman. 1. Ieſaiæ. 59. Pſalm. 72. Math. 23.

Vt non uideant oculis, & corde intelligant, & conuertantur, & ſanem eos.) Rurſum Vt, non eſt cauſæ redditiuum, ſed futuri demonſtratiuũ, quia futurum erat vt oculis non viderent, & corde non intelligerent, neque conuerterentur, nec ſanarentur. Oculos autem dicit intellectuales: nã oculis non videre, declaratur per id quod ſubditur, Corde non intelligere. Hæc tamen verba alio modo declarata ſunt in euangelio iuxta Matthæum, alio dicta tempore. Matt. 13.

Hæc dixit Ieſaias quando uidit gloriam eius, & loquutus eſt de eo.) Hæc puta de cæcitate ac induratione & cętera. Gloriam autem eius dicit glorioſam illam viſionem, quando vidit dominum ſedentem ſuper ſoliũ excelſum, & ea quę circa ipſum erant, terribilia ac magnifica erant. Tunc enim filium vidit: & hęc poſtmodum dixit ac loquut⁹ eſt de eo, quum tunc hęc ab eo audiſſet. Nam de Chriſto erant, quod excæcandi & indurandi erant, non viſuri nec intellecturi quod Deus eſſet, neq; conuertendi ab errore, vt ſanarentur vulnera animarum ipſorum. Ieſaiæ. 6.

Veruntamen etiam ex principibus multi crediderunt in eum, ſed propter phariſæos non confitebantur, ne extra ſynagogam eijcerentur. Dilexerunt enim gloriam hominum magis q̃ gloriam Dei.) Siquidem principes non erant, ſed ſerui gloriæ humanæ. Propterea etiam dominus illis dicebat, Quomodo poteſtis vos credere quum gloriam a vobis mutuo ſumatis, & gloriam quę a ſolo Deo eſt non quæratis. Supra. 5.

Ieſus ergo clamauit & dixit, Qui credit in me, non in me credit, ſed in eũ qui miſit me) Mitigata Iudęorum ira apparuit iterum & docet. Quod autem dicit, tantundem eſt ac ſi dicat, Qui credit in me, credit in eum qui me miſit: non ſolum quia vna eſt natura & diuinitas amborum, verum etiã quia honor ei qui miſſus eſt exhibitus, redundat in eum qui miſit. Et quod ait, Non credit in me, videtur quidem negationis, ſed magis eſt exhortationis ad credendum. Simile quoque eſt & illud, Qui ſuſceperit me, non me ſuſcipit, ſed eum qui miſit me. Nam & hęc idiomatis ſunt, aliaque huiuſmodi. Scire autem oportet, quod aliud eſt credere ei, q̃ credere in eum: illud ſiquidem eſt credere ſermonibus eius quod de cęteris etiam hominibus dicitur; hoc autem eſt credere in diuinitatem eius, quod de ſolo Deo dicitur. Marci. 9.

Et qui uidet me, uidet eum qui miſit me.) Viſionem eam dicit quę mentis eſt, ac ſi dicat, Qui meam cognouit dignitatem eam quoq; cognouit quæ patris eſt: nam vna & eadem eſt in nobis diuinitas: & ego patris imago ſum, per omnia illi ſimilis. Videt autem quiſpiam Chriſti diui-

nitatem,non ex natura ſua : diuina ſiquidem natura inuiſibilis eſt, ac penitus inintelligibilis ,iuxta illud,Deum nemo vidit vnquam,ſed ex

Supra. 1. operibus diuinis eiuſq́ ſermonibus.

Ego lux in mundum ueni.) Lux intellectualis ſoluens tenebras intellectus , per diuina opera ac verba , diuinitatis radios ſanis oſtendens oculis .

Vt omnis qui credit in me non maneat in tenebris.) Quæ ſunt in errore peccati. Frequẽter enim eadem conteſtando dicit, aſſiduitate volens durũ illorum cor emollire, & quicquid ad ſe attinet,in medium adducens:propterea ſiquidem etiam clamabat.

Et ſi quis audierit uerba mea & non crediderit,ego non condemno eum.) In præſenti ſeculo.

Neque enim ueni ut condemnem mundum,ſed ut ſaluem mundum.) Dixit etiã

Supra. 3. tertio capite,Non miſit Deus filium ſuum in mundum vt condemnet mundum,ſed vt ſaluetur mundus per eum:& ibi quoque lege enarrationem quæ optima eſt.

Qui ſpernit me,& non accipit uerba mea,habet qui iudicet ipſum.) Qui mihi non paret,nec ſuſcipit verba mea,habet qui ſe conuincat ac condẽnet: quis ſit autem is,audito.

Sermo quem loquutus ſum,ille condemnabit eum in nouiſſimo die.) Quis autem ſit hic ſermo,aduerte.

Quia ego ex meipſo non ſum loquutus,ſed pater qui miſit me,ipſe mihi præceptum dedit,quid dicam,& quid loquar.) Quia dicebant non eſſe eum a Deo, & propterea non obediebant ei,ait:In nouiſſimo die ſermo quem loquutus ſum dicens,quod ex meipſo non ſum loquutus,ſed pater qui miſit me,ipſe mihi præceptum dedit quid dicam & quid loquar, ille condemnabit eum, loco accuſatoris conſtitutus, conuincens, omnemq́ amputans occaſionem, quem operibus confirmaui, ex omni parte oſtendens quod Deo non ſim contrarius.

Et ſcio quod præceptum eius uita ſit æterna.) Vtpote vitam concilians æternam,tanquam ad vitam adducens æternam.Sunt ergo inexcuſabiles,qui ea non ſuſcipiunt quę mihi pręcepta ſunt vt loquar,videlicet verba mea,doctrinam meam:& ſibiīpſis ſunt inimici,vtpote vitam nõ ſuſcipientes æternam. Hęc vero,Quid dicã & quid loquar,idẽ ſignificãt.Multa aũt ſunt huiuſmodi apud ſacram ſcripturam.

Quæ ergo ego loquor,ſicut dixit mihi pater,ſic loquor.) Et per pręd ictam & per præſentem ſententiam, rurſum inducit eos ad fidem, parcens adhuc illis præ immenſa benignitate.De huiuſmodi autem humilitate verborum diſpenſatorie dictorum,varijs in locis diximus. Illa nãq́,

Supra. 8. A meipſo non veni.&,Ex meipſo nõ ſum loquutus.&,Ipſe mihi pręceptum dedit quid dicam & quid loquar, ac ſimilia: manifeſtius quidem confirmant, quod Deo non ſit contrarius: ſecretius vero innuũt, quod patri ſit æqualis.

Cap. xiii. *¶Ante diem feſtum paſchæ ſciens Ieſus quod ueniſſet hora ipſius, ut tranſiret ex hoc mundo ad patrem.)* Nam poſtquam mortuus eſt ac reſurrexit, a terra in cœlum migrauit.

Quum

Quum dilexiſſet ſuos qui erant in mundo, in finem dilexit eos.) Suos, vocat diſcipulos, vtpote domeſticos propter obedientiam. Sui autem appellati quoq; ſunt omnes Iudęi, tanquam cognati: imo etiam omnes ſimul homines, tanquam creaturæ ipſius. Addidit autem, Qui erant in mundo. Nam qui iam in virtute mortui erant, eius etiam proprij dicebantur, Abraham videlicet Iſaac & Iaacob, quique tempore illorũ iuſti erant. Quum dilexiſſet ergo diſcipulos ad id vſque temporis, tũc magis dilexit eos. Nam, In finem, idem ſignificat quod vehementer. Quia enim iam moriturus erat, eosq; relicturus, dilectionem intendit ad accenſionem vehementioris memoriæ ipſius. Signum vero intentionis fuit lotio pedum illorum: nam qui aliquẽ feruenter amat, ne extremum quidem eius miniſterium deuitat.

Et cœna facta.) In diuerſorio, in inſtrato cœnaculo: quia facta veſpera, ſicut dixit Matthæus, accubuit cum duodecim. Quære ergo hãc ſententiam ſexageſimotertio eius capite, ac lege omnem quæ ibi data eſt expoſitionem Math. 26.

Quum diabolus iam immiſiſſet in cor Iudæ Simonis Iſcariotæ ut traderet eum.) Iam tunc cogitationem immiſiſſet, quando vnguentum effudit ſuper caput Ieſu mulier, de qua ſcripſit Matthæus. Quęre ergo iuxta finem ſexageſimi ſecundi capitis ipſius vbi dicitur, Amen dico vobis, vbicunque prædicatum fuerit hoc euangelium in vniuerſo mundo & cęt. & lege finem datæ ibi expoſitionis. Hoc autem interpoſuit euangeliſta cum ſtupore admirans excellentem Chriſti clementiam, quia huius etiam pedes lauit, qui in proximo erat eum traditurus.

Sciens Ieſus quod omnia dederit ipſi pater in manus.) Tanquam filio legitimo & vnigenito. Humano aũt more dixit, Omnia dedit ipſi pater in manus, Chriſtũ ipſum imitãs qui frequẽter huiuſmodi de ſe diſpẽſatorie ſolet dicere, ſicut varijs in locis diximus. Sicut autem pater tradit filio, ſic & filius patri. Ait enim Paulus, Quum tradiderit regnum Deo & patri. 1. Corin. 15.

Et quod ad Deum exiſſet, & ad Deum iret.) Tanquam filius Dei ac Deus. Ait ergo, Sciens ſeipſum omnipotentem ac Dei filium: licet tantę eſſet poteſtatis, taliſq; dignitatis, ad extremam tamen deſcendit humilitatem, tum dilectionem erga diſcipulos oſtendens, tum eos animi modeſtiam edocens.

CAPVT .XVI. DE LOTIONE PEDVM.

S*urgit a cœna, & ponit ueſtimenta.*) Non omnia, ſed exteriorẽ amictũ, aut etiam indumentum quod veſti illi exteriori adhærebat, quo ſuccinctior eſſet ad id quod facere parabat.

Quumque accepiſſet linteum, præcinxit ſe.) Linteo ſeſe præcinxit ad extergendos lauandorum pedes.

Deinde miſit aquam in peluim.) Ipſe etiam aquam ferebat, & vniuerſa cum omni promptitudine proprijs manibus faciebat: vt & nos miniſtrantes, cuncta cũ omni promptitudine per nos ipſos faciamus, in illum reſpicientes; neq; extollamur; quid enim ſumus nos ſi ad Deum

conferamur. Linteum itaque, peluim ac hydriam a patrefamilias proculdubio in eum tunc vſum accepit.

Et cœpit lauare pedes diſcipulorum, & extergere linteo quo erat præcinctus. Venit ergo ad Simonem Petrum.) Quia lauare cœpit ac poſtmodum venit ad Petrum: apparet quod primum lauerit pedes Iſcariotæ: ſimul quidem beneficio afficiens ac honorans proditorem ſuum vſque ad mortem, vt et nos ſimiliter faciamus: ſimul etiam compungi volens illum, qui talia aduerſus talem gubernatorem cogitaret.

Et ait ei ille, Domine tu mihi lauas pedes?) Tu qui filius Dei es? In ſtuporem verſus hoc dixit, ac vehementer cum reuerentia veritus.

Reſpondit Ieſus & dixit ei, Quod ego facio tu modo neſcis.) Quod ego hac re doceo.

Scies autem poſtea.) Quando hoc manifeſtauero. Nam paulo poſt de hoc dicturus eſt, Si ego laui veſtros pedes dominus & magiſter, & vos debetis inuicem alij aliorum lauare pedes. Vel ſcies poſtea, quum me videris in cœlum aſſumptum, quum venerit ſuper vos paracletus: tunc enim ſcies qualis quale fecerim opus & quare.

Ait illi Petrus, Non lauabis pedes meos in æternum.) Hoc eſt nunquam, aſſeuerabat enim honorans illum ac venerans.

Reſpondit ei Ieſus, Si non lauero te, non habebis partem mecum. Dicit ei Simon Petrus, Domine non pedes tantum, ſed & manus & caput.) Non dixit quam ob cauſam hoc faceret, ſciens illum non poſſe eo modo perſuaderi, ſed potius magis repugnaturum: ſed quum præ nimio amore repugnaret, ex hoc illi perſuadet: comminatus namque exciſionem, protinus eum inclinauit, fecitque vt ille amplius petat, q̃ prius ab eo petebatur: & tantum ſe offerat ad id miniſteriũ ꝑferendũ, q̃tũ prius ad repugnandũ, imo etiam amplius. Non tantũ, inquit pedes, ſed & manus & caput: ita nimia dilectione & primum obſiſtebat, & poſtmodum cõcedebat.

Dicit ei Ieſus, Qui lotus eſt, non indiget niſi ut pedes lauet, ſed eſt mundus totus. Et uos mundi eſtis.) Ne opinarentur lotionem hanc, purificationẽ quandam eſſe, quale & baptiſma: huiuſmodi opinionem exemplariter ſoluit dicens, Qui lotus eſt, non indiget lauari niſi ſolos pedes quibus calcando lauacrum egreditur, ſed eſt mundus totus, vtpote iam lotus. Et vos mundi eſtis, nempe mundati iam per doctrinam quam vos docui, & abiecta omni prauitate ac malitia. Nam & Chryſoſtomus interpretans illud, Et vos mundi eſtis: ait etiam adiectum eſſe, Propter ſermonem quem loquutus ſum vobis. Itaque doctrina non opus eſt vobis, vt mundemini ab his quibus iam emundati eſtis, niſi vt ſolis pedibus lauemini, propter cauſam quã nunc non ſcitis, ſcietis aũt poſtea.

Sed non omnes.) Non omnes mundi eſtis.

Sciebat enim quiſnam eſſet qui traderet eum: propterea dixit, Non omnes mundi eſtis.) Nouerat eum qui præcipitatus & contaminatus erat.

Quum ergo lauiſſet pedes eorum, receptisq; ueſtimẽtis ſuis accubuiſſet, iterum dixit eis, Scitis quid fecerim uobis?) Ignorantes interrogat, quo attentiores reddat: nam poſtquam factum eſt, vult nunc docere quod ignorabant.

Vos uocatis me dominum ac magiſtrum, & bene dicitis, ſum etenim.) Sum iſta,

tanquam

tanquam Deus. Nam cum diſcipulis loquens ſeſe detegit. Dicens itaque, Vos dicitis: vos me ita appellatis: ſermonem inuidia carere fecit. Addens autem, Sum: huiuſmodi confirmauit appellationes, nec ad gratiam, ſed propter veritatem dictas demonſtrauit. Iam ergo hinc ratiocinemini.

Si ergo ego laui ueſtros pedes, dominus & magiſter, & uos debetis inuicem alij aliorũ lauare pedes.) Non dixit, Si ego qui natura dominus ſum, laui veſtros pedes qui natura ſerui eſtis, multo magis vos inuicem conſerui, debetis alij aliorum lauare pedes. Neque dixit, Si ego proditoris laui pedes, multo magis vos inſidiatorum: ſed hæc per opera ſignificans, horum diſputationem reliquit auditorum conſcientiæ.

Exemplum enim præbui uobis.) Exemplum deiectionis in dilectione, hoc opere tradidi vobis.

Vt quemadmodum ego feci uobis, & uos faciatis.) Ex dilectione deiecti, ac ſubditis miniſtrantes. At vero ipſe quidem erat maior quam intelligi ac dici poſſet: nos autem ſumus terra & cinis, puluis & cœnum, aut ſi quid his vilius eſt. Quando vero non tantum ad minores non deijcimus nos, ſed neque ad maiores: nec ſolum pedes ſeruorum nõ lauamus, ſed neq; amicorũ, quum etiã inſidiatorũ lauare debeamus: qua obſecro condemnatione digni non erimus? qui non ſolum Chriſti non imitamur exemplum, verum etiam econtrario erigimur, & ex diametro extollimur, nec quod debitum eſt exoluimus. Et vos inquit debetis inuicem alij aliorum lauare pedes. Nota.

Amen amen dico uobis, non eſt ſeruus maior domino ſuo: neque legatus maior eſt eo qui miſit illum.) Itaq; ſi ego qui incõparabiliter maior ſum, meipſum adeo deieci, multo magis vos. Et hoc aũt ineffabilis humilitatis ipſius eſt, quod ſeſe dederit in exemplum, creatorẽ videlicet creaturis: & quodammodo ſe comparauerit qui incomparabilis eſt. Dixit autem & hãc ſententiam decimonono capite iuxta Matthæum: ibi ergo quære quod dicitur, Non eſt diſcipulus ſupra magiſtrum ſuum & cęt. Matth. 10

Si hæc nouiſtis, beati eritis ſi feceritis ea.) Si hęc nouiſtis quę dicta ſunt, nouiſtis autem ea quum a me didiceritis: beati eritis ſi feceritis ea, neque enim noſſe ſufficit, ſed & facere oportet.

Non de omnibus uobis dico.) Puta, Si feceritis ea. Nam de Iuda hoc dicebat, qui non ſolum ea facturus non erat, ſed nec aliud quicq̃ eorum quæ pręcepta erant, de proditione iam curam habens.

Ego ſcio quos elegerim.) Noui tãquam Deus, quinam ex electis meis facturi ſunt ea, & quis ſit qui non faciet. Superius quoq; dixit, Et vos mundi eſtis, ſed non omnes: varijsq; temporibus multa huiuſmodi loquutus eſt, quæ ſolius proditoris pungerent conſcientiam, ſimulque docerent quod eum non lateret proditor, & illum ad pœnitentiam ac correctionem euocarent: verum non perſuaſerunt. Cur autem etiam proditorem elegerit, diximus octauo iuxta Marcum capite: & ibi quęre quod dicitur, Et aſcendit in montem, & vocauit quos ipſe voluit & cæt. totamq; illorum verborum lege enarrationem. Marci. 3.

Sed ut ſcriptura compleatur: Qui edit mecum panem, ſuſtulit aduerſum me calcaneum ſuum.) Pſalmo. 40.

ſuum.) Etiam in hoc loco dictio Vt, manifeſtatiua eſt eius quod futurum erat. Hoc quoque ſicut & alia propter proditorem dicit. Nam futurum erat, vt compleretur ſcriptura Dauidica, quæ ait, Qui comedit panes meos ampliauit aduerſum me ſupplantationem. Septuaginta ergo ex Hebraico ſenſu hanc ita interpretati ſunt: Chriſtus vero eãdem nunc ex eodem interpretatus, aliјs dictionibus eandem vim obtinẽtibus eadem & ipſe dicit. Siquidem idem ſibi volunt, Qui edit, quũ euangeliſta Chriſti verba referens habet ὁ τρώγων: &, Qui comedit, quũ ſeptuaginta dicunt ὁ ἐσθίων: & Ampliauit, ſicut Suſtulit, eodẽq; modo ſe habent & reliqua. Ait ergo de Iuda, Qui apud me paſcitur, qui de eadẽ mẽſa mecum communicat, neq; ob hoc ipſum me reueretur, ampliauit ac ſuſtulit, hoc eſt confirmauit ſiue mouit aduerſum me calcaneum & ſupplantationem, ſiue dolum ac inſidias, eo quod cum inimicis ſit loquutus. Solent namque qui currentes deijcere nituntur, calcaneo inſidiari, ideo calcaneus ac ſupplantatio dolũ ac inſidias denotat.

Nunc dico uobis priuſquam fiat, ut quum factum fuerit credatis quod ego ſum.) Vt quum fuerit completa huiuſmodi ſcriptura, credatis quod ego ſum de quo illa vaticinabatur

Amen amen dico uobis, qui recipit quemcunque miſero, me recipit: qui autem me recipit, recipit eum qui me miſit.) Iuxta finẽ quoq; deciminoni capitis euan-
Matth. 10. gelij ſecundũ Matthęũ dixit, Qui recipit vos, me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui me miſit. Nunc aũt etiã idẽ dicit, volẽs amplius illos conſolari, quod futurum eſſet, vt paulo poſt percurrerent orbem.

Hæc quum dixiſſet Ieſus, ſpiritu turbatus eſt.) Spiritum dicit affectum mœroris ac turbationis, quo mouebatur ob proditoris perditionẽ: nã præ nimia compaſſione turbabatur, vehemẽter enim ſuper eo dolebat.
Supra. 11. De Lazaro etiam dictum illud declarantes, Infremuit ſpiritu, ſpiritum diximus turbationis affectum.

Et teſtificatus eſt ac dixit, Amen amen dico uobis, quod unus ex uobis tradet me.) Teſtificatus eſt ſiue proteſtatus de proditione.

Aſpiciebant ergo ſeinuicem diſcipuli hæſitantes de quo diceret.) Siquidem miſerũ nondum publicare volebat, expectans adhuc eius conuerſionẽ.

Recumbebat autem unus ex diſcipulis Ieſu in ſinu ipſius, is nimirum quem diligebat Ieſus.) Ipſe erat qui hæc ſcribebat, velut ſignificauit idem in fine euãgelij. Hunc autem diligebat Ieſus, plus videlicet cæteris, vt qui plus
Nota. diligi dignus erat, ob virtutis magnę pręrogatiuam, quam ipſe modeſtiæ cauſa occultauit. Dicitur autem tantam a puero curam habuiſſe puritatis, vt ne turpem quidem cogitationem vnquam in cor ſuum aſcendere permiſerit: turpis autem cogitatio nõ de motu naturali accipienda eſt, ſed de phantaſia voluntaria: ideo etiam virgo poſtmodum cognominatus eſt. Hoc vero priuilegium Dei quoque genetrici datum erat. Dicit autem Chryſoſtomus quod etiam amplius eum diligebat, propter excellentem animi humilitatem ac manſuetudinẽ, quas adeptus erat poſtquam de præeminentia correptus fuerat. Siquidem
Numer. 12. hæ virtutes etiam Moſen exaltauerunt. Conſidera vero & hoc quomodo ſolus e diſcipulis in magiſtri afflictionibus permanſerit, donec

ſpiritum

ſpiritum exalaſſet:ob hæc ergo etiam amplius eum diligebat, ac tempore illo in ſinu eius recumbebat, tanquam filius in ſinu patris: appropinquans ſimiliter ei propter virtutis propinquitatem. Siquidem veriſimile eſt, quod præcognita iam magiſtri morte,mœſtus admodum erat, & propterea poſt pedum lotionem aſcitus fuerat,ibique recubuerat: conſolationis ergo gratia hæc ſcripſit, non gloriationis: nam fugiens iactantiam, ſuiipſius nomen conticuit. Verum quum cæteri euangeliſtæ prætermiſiſſent quæ de intinctione & offula Iudę data contigerant: narraturus hoc, incidit neceſſario in horum enarrationem. Nam quia hortatu Petri clam interrogauerat quiſnam eſſet,qui eum traderet, neceſſe erat dicere quomodo recumberet,vt clam cæteris poſſet interrogare, & quo pacto auſus eſt ibi recumbere ac ſecreto interrogare. Aut recubuiſſe ſe dicit in ſinu eius, immenſam illius manifeſtans humilitatem,qui immenſæ erat gloriæ:ſe vero diligi ait, ſignificans & ſe gratum, & illum humanum. Confitetur ergo quod diligebatur: cauſam vero cur diligeretur non addit, ſimul & gratus & modeſtus.

Innuit ergo huic Simon Petrus,ut ſciſcitaretur,quiſnam eſſet de quo diceret.) Ipſe quidem auſus non eſt interrogare, propter cauſam quam ſexageſimoquarto iuxta Matthæum capite diximus: Iohanni vero hoc commiſit, tanquam a præceptore maxime dilecto, qui tunc in ſinu eius recumbebat. Matth.26.

Quum ergo ille recumberet ita ſuper pectus Ieſu, ait illi, Domine quis eſt?) Ita, ſicuti recumbebat, hoc eſt non eleuatus, ſed tantum conuerſus. Iohannes itaque ex ſimplicitate ac dilectione recumbebat:nondũ enim natura Deum eſſe cognoſcebat:ipſe vero permittebat,etiam in hoc animum illius oblectans.

Reſpondet Ieſus, Ille eſt cui ego intinctum panem porrexero. Et intinctum panem dat Iudæ Simonis Iſcariotæ.) Quære prædicto iuxta Matthæum capite, vbi dicitur, Dico autem vobis,quod non bibam ex hoc fructu vitis vſq; in diem illum & cętera:& lege totam enarrationem:nam in ea de his & ijs quæ ſequuntur ad verbum dictum eſt.

Et poſt offulam tunc introiuit in illum ſatanas.) In fine illius enarrationis de hoc plane inuenies. Ingreſſus eſt aũt in illũ,non ꝙ vt dęmoniacum agitaret,ſed quod dominaretur ac ſeruituti eum ſubijceret,veluti ſeptuageſimoſexto capite euangelij ſecundũ Lucam diximus. Vel etiã per cogitationes in illum ingreſſus eſt. Lucæ.22.

Ait ergo illi Ieſus,Quod facis,fac citius.Hoc autem nemo intellexit diſcumbentium ad quid dixerit ei.Quidam enim putabant quia loculos habebat Iudas, quod diceret ei Ieſus, Eme ea quæ ad feſtum nobis neceſſaria ſunt:aut egenis ut aliquid daret.) In ea enarratione etiam hęc omnia pulchre declarata ſunt.

Accepta autem ille offula,exiuit continuo.) Similiter & hoc.

Erat autem nox quando exiuit.) Significauit tempus euangeliſta, oſtendens quod neq; nox eum retinuit.

Ait Ieſus, Nunc glorificatus eſt filius hominis.) Superius dixit capite decimoquinto, Venit tempus vt glorificetur filius hominis. Hic autem Supra.12.

tem

delicet etiam inimicos: ſiquidem ipſe omnes dilexit diſcipulos, vt neq; Iudam ſibi parantem inſidias odio haberet; ſed potius turbaretur ſpiritu, hoc eſt affectu mœroris ac triſtitiæ propter illius perditionem.

In hoc cognoſcent omnes, quod mei diſcipuli ſitis, ſi dilectionem habueritis inter vos mutuam.) Sicut & ego erga vos: quia verus diſcipulus præceptorem imitatur. Hic manifeſtus eſt Chriſtiani character, hoc plane inſigne: nam vera dilectio omnium caput eſt virtutum. Quid ergo, an non multo magis demonſtrant miracula, Chriſti diſcipulum? Nequaquam: dixit enim iuxta finem quinti capitis euangelij ſecundum Matthæum, Multi dicent mihi in illo die, Domine Domine nonne per nomen tuum prophetauimus, & per nomen tuum dæmonia eiecimus, & per nomen tuum uirtutes multas fecimus? & tunc confitebor illis, Nunquam noui uos: & lege totam quæ ibi poſita eſt enarrationem. Atqui miracula maxime orbem allexerunt. Verũ id erat, qa dilectio eos qui edebant miracula, pręcedebat. Matth.7.

Dicit ei Simon Petrus, Domine quo abis? Reſpondit illi Ieſus, Quo ego abeo non potes me nunc ſequi, poſtmodum uero me ſequeris.) Petrus quidem interrogauit non tantum ſcire volens, quantum ſequi cupiens. Chriſtus autẽ cognitam habens eius mentem, ad eam reſpondit: non dixit enim quo abiret: ſed, Non potes me nunc ſequi, inſinuabat autem de morte.

Dicit ei Petrus, Et quare non poſſum te nunc ſequi? animam meam pro te ponam.) Quid agis o Petre? Quum ille dicat, Non potes, tu dicis, Quare non poſſum? Proinde experientia te docebit ne contradicas.

Reſpondit illi Ieſus, Animam tuam pro me pones? Amen amen dico tibi, non canet gallus donec ter me negaueris.) Quære ſexageſimoquarto iuxta Matthæum capite vbi dicitur, Reſpondens autem Petrus dixit illi, Et ſi omnes offendantur per te, ego tamen nunquam offendar: & lege ibi dictam enarrationem, pręterea & eas quæ ſequuntur vſque ad eum locum vbi habetur, Similiter autem & omnes diſcipuli dixerunt. Quod ſi variationem aliquam ferunt verba, nihil mirũ. Hęc ſiquidem dicta ſunt priuſquam exirent in montẽ Oliuarum: illa vero poſtq̃ illuc exiuerant: nam quũ bis obſtitiſſet Petrus, bis de negatione proteſtatus eſt illi Chriſtus: & de prima quidẽ repugnatione ac proteſtatione ſcripſerunt Mattheus & Marcus, de ſecunda vero Lucas & Iohannes. Matth.26.

Ne turbetur cor ueſtrum.) Quum dixiſſet dominus ad Petrum, Poſtmodum me ſequeris: &, Ter me negabis, propter vtrumque turbati ſunt, timentes ne quãdo ipſi ab eo amputarentur vel exciderent, ſolo Petro ſequente: aut ne quãdo ipſi quoq; eum negarent, quemadmodum & eorum præfectus. Reprimens ergo illorum anxietatem, primum quidem timorem negationis cõſolatur, deinde etiam de timore amputationis ſiue exciſionis. Cap.xiiii.

Credite in Deum, & in me credite.) Credite firmiter in Deum patrẽ & in me, ac fides quæ in nos erit, ſeruabit vos inſuperabiles.

In domo patris mei manſiones multæ ſunt.) Quę ſufficiant ad ſuſcipiendum vos, vt ſemper ſitis nobiſcum.

Quod ſi ſecus eſſet, dixiſſem uobis, uado paraturus uobis locum.) Quod ſi

non

non eſſent multæ manſiones ac ſplendidum habitaculum, dixiſſem vobis quod vado ad parandum manſionis locum vobis qui mei eſtis & oībus digniores; hoc oīno ſane mihi curę ē, vt vbi ſum ego & vos ſitis. Prædixit enim eis dicens, Vbi ſum ego, illic & miniſter meus erit.

Supra. 12.

Et ſi abiero ut præparem uobis locum, iterum ueniam & aſſumā uos ad meipſum, ut ubi ſum ego, & uos ſitis.) Hoc etiam dixiſſem vobis, ꝙ ſi abiero vt præparem. vobis locum & cęt. itaq; nec ſic oportuit animo deiectos eſſe: quia vero iam olim pręparata eſt multitudo manſionum, ac dignis ſorte diſtributæ ſunt, fiduciam habere oportet, & non deſperare. Poteſt & aliter dici: ꝙ etiam ſi abiero vt præparem vobis locum, videlicet vt innouem vobis aſcenſum in cœlum, quo nullus vnquam hominum aſcēdit, rurſum veniam ſecūdo aduentu, & aſſumā vos ad meipſum, reſuſcitatos ex mortuis, vt conregnetis mihi in ęternum. Quanq̄ enim mortui ante eum aſcenderunt, ſed non cum corporibus: & ſi ſimul cū eo ſunt, at non ſimul regnant +. Quia vero ſciēs motus cordiū ipſorū, cognouit cupere illos ſcire quo iret, & viam quæ eo duceret quo iret, ait:

Iā ſæpius diximus illud eſſe dogma Græcorū, de quo uide ante libri exordium in epiſtola ad lectorem.

Et quo ego uado ſcits, & uiam ſcitis.) Ex his quæ frequenter dixi vobis, & hoc & illud noſtis, ſi recordamini. Ad patrem namque ibat, a quo etiam exiuerat: via autem ipſe eſt per quem imus ad patrem, veluti in ſequentibus dicturus eſt.

Dicit ei Thomas, Domine neſcimus quo uadis, & quomodo poſſumus uiam ſcire?) Putabat namque ſenſibilem aliquem locum eſſe quo iret, & eodem modo viam eſſe ſimilem.

Ait illi Ieſus, Ego ſum uia, & ueritas, & uita.) Via quidem, quia per me gradimini: veritas autem, quia vera loquor, & ea infallibiliter erunt: vita vero, quia morti quoque dominor. Si ergo ego via ſum, ducam vtique vos: ſi etiam veritas, non mentior: quod ſi & vita, neque mors vos a me ſeparabit.

Nemo uenit ad patrem niſi per me.) Nono vero capite dixit, Nemo poteſt venire ad me, niſi pater qui miſit me traxerit eū: ille ſiquidē trahit, hic autem ducit, & ambo cooperantur ad hominum ſalutem.

Supra. 6.

Si cognouiſſetis me, & patrem meum utique cognouiſſetis.) Superius quidē dicēs, Et quo ego vado ſcitis, & viā ſcitis: ſignificauit ꝙ & patrē & ſe cognoſcerent: hic aūt adijciens, Si cognouiſſetis me, & patrē meū vtiq; cognouiſſetis, oſtendit quod & ſe & patrem ignorarent. Id autem multis in locis facit: nam quia vtrūq; cognoſcebant, at nō vt conueniebat, (poſtmodum enim deſcēdens ſpiritus ſanctus, perfectā prębuit eis cognitionē) interdū quidem dicit ꝙ cognoſcunt, quia vtcūq; cognoſcunt: quandoq; vero quod non cognoſcunt, quia non vt oportet cognoſcunt. Nunc vero ait, Si cognouiſſetis me vt oportet, quis ſim q̄tū ad intellectum, & patrem meum vtiq; cognouiſſetis: nam quum mihi ſit ęqualis, & a me inſeparabilis: qui me cognouit, & patrem cognouit.

Et nunc cognoſcitis eum.) Quum me cognoſcatis, q̄q̄ non vt oportet, conſequens eſt, vt & ipſum ſimiliter cognoſcatis. Chryſoſtomus vero Cognoſcetis interpretatur, puta, non poſt multum tempus, cognoſcetis eum vt oportet, ubi ſuper uos ſpiritus ſanctus deſcenderit.

Et uidiſtis

Et vidiſtis eum.) Etiam potentiam eius vidiſtis per meam poten tiam, per diuina ſigna quæ edidi: nam quę ego poſſum, hæc & ille.

Dicit ei Philippus, Domine oſtende nobis patrem, & ſufficit nobis.) Et ſufficit nobis, vt qui te iam antea cognouimus. Quia ergo quæſiuit noſſe patrem, oſtendit Chriſtus quod eum iam noſſet.

Ait illi Ieſus, Tanto tempore vobiſcum ſum, & non cognouiſti me Philippe?) Interrogationis ſermo eſt, tanto tpe vobiſcũ ſum, diuina ſigna operans, & ab his nõ cognouiſti me, quis ſim dignitate & potentia? ꝙ Deus oĩpotens? Sane omnino cognouiſti me, & conſequẽs ergo eſt, vt & patrẽ cognoueris: nam imago per omnia ſimilis ſum ego patris.

Qui uidit me, uidit & patrem.) Qui meam cognouit dignitatem & potentiam, cognouit & patris dignitatẽ ac potentiã: ſumus nãq; per omnia ſimiles, & vnus per alterũ mutuo cognoſcimur.

Et quomodo tu dicis, Oſtende nobis patrem?) Quõ cognoſcere cupis quẽ iã cognouiſti? quõ quæris qđ habes? Alio quoq; modo intelligunť hæc verba, ꝙ quęrebat Philippus videre patrẽ ſenſibilibus oculis, audiẽs fortaſſis a multis frequenter viſum eſſe prophetis, ſpecie ac figura humana, additq;, Et ſufficit nobis, vt q ipſum filiũ iam videret ac noſſet. Chriſtus autem oſtendit quod neq; ſe vidiſſet neq; noſſet ſecundum diuinitatis naturam. Dicit ergo ei prolata negatiue ſententia, Tanto tẽpore vobiſcum ſum & nõ cognouiſti me Philippe: nam diuina natura videri non poteſt nec cognoſci. Qui vidit me, vidit & patrem: qui vero me videre non poteſt, neque patrem videre poteſt. Et quomodo tu dicis, Oſtende nobis patrem, quum nec me videris, nec cognoueris, q̃q̃ te opinaris & vidiſſe & cognouiſſe me? Ieſa.6. Iezeci.10. Daniel.7.

Non credis quod ego in patre & pater in me eſt?) Quod mutuo vnus per alterũ cognoſcimur, tanq̃ omnino ſimiles. Quęre aũt circa finem decimi capitis vbi dicitur, Vt cognoſcatis & credatis quod pater in me ẽ, & ego in eo: & lege eius enarrationem. Supra.10.

Verba quæ ego loquor uobis, a meipſo non loquor.) Sed a patre: ꝙ ſi a patre, vtique a meipſo: nam quæ mea ſunt, etiam illius ſunt: & quæ illius, etiam mea ſunt. Omnia ſiquidem communia & æqualia poſſidemus. Dicens autem de ſermonibus, dicit etiam de operibus.

Pater autem in me manens, ipſe facit opera.) Ad finem prędicti capitis dixit, Si non facio opera patris mei, nolite credere mihi: hic vero ait, Pater facit opera, quæ videlicet ego operor. Et tũc aũt & nũc idẽ ſignificauit, nempe quod eadem & poſſint & velint. Pater ergo loquitur ꝑ filium tanquam per ſuum ſermonem: operatur vero per filium, tanq; per ſuam potentiam. Pręterea in me manens, hoc eſt a me non ſeparatus, vel per me deſignatus.

Credite mihi quod ego in patre, & pater in me.) Credite mihi dicenti quod ego in patre, & pater in me conſpicitur.

Alioqui propter ipſa opera credite mihi.) Si vero non creditis mihi propter ſermones meos: vel propter opera ipſa credite mihi, quum ſupernaturalia ſint ac diuina. Similiter quoq; ad finem prædicti capitis dixit, Quod ſi mihi non creditis, operibus credite.

Amen amen dico uobis, qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipſe faciet.) Non dixit, Maiora facere poſſum his quæ feci, ſed quod mirabilius eſt; etiam alijs tribuam, vt talia operentur. Deinde addit quod adhuc maius eſt dicens.

Et maiora his faciet.) Hoc autem demonſtratio eſt potentiæ eius qui dedit, non eius qui ſigna edit: nam qui per Chriſti nomẽ maiora facit opera ꝗ Chriſtus ediderit, Chriſti potentiam prædicat.

Quia ego ad patrem meum uado.) Veſtrum inquit eſt deinceps miracula operari, quia ego ad patrem meum vado, vt in propriã reſtituar gloriam. Hæc autem omnia ad conſolandum eos dicebat, quod triſtes eſſent, ac grauiter ferrent, quia ſermones de reſurrectione eius non intelligebant.

Et quicquid petieritis nomine meo hoc faciam.) Quicquid petieritis inuocato nomine meo. Dixit autem Faciam, ſuam oſtendens potentiã.

Vt glorificetur pater per filiũ:) Patris ſiquidẽ gloria eſt filij oĩpotẽtia.

Si quid petieritis nomine meo, ego faciam.) Ego tanquam cum patre æqualiter omnipotens. Idem autem dixit, ſermonem maxime confirmans. Quia vero illos petere oportet qui eũ diligũt: docet quomodo illum diligere oporteat, quia non ſolo verbo, ſed & opere.

Si diligitis me, præcepta mea ſeruate.) Nam dilectionis meę ſignũ eſt obſeruatio pręceptorum meorum: eorum vero obſeruatio eſt completio aut operatio illorum. Quia autem veriſimile erat corporalem eius conuerſationem, aſſuetaque colloquia eos expetere: adhuc conſolatur illorum dolorem, dicens:

Et ego rogabo patrem & alium paracletum dabit uobis.) Hinc incipit diſcipulis notitiam dare de ſpiritu ſancto. Alium inquit paracletum tanꝗ me, ſiue admonitorem ac pręceptorem in certaminibus virtutis: ſolatium ac ſubſidium in afflictionibus. Dicens itaqꝫ Alium, oſtendit perſonarum differentiam. Dicendo autem paracletum ſiue conſolatorem, docuit naturę identitatem: ſiquidem conſolatores ſunt & filius & ſpiritus ſanctus. Non tamen dixit Mittam, ne Dei aduerſarius eſſe videretur, & quaſi alicuius alterius virtute facere ſermones: ſed nunc quidem rogaturum ſe patrem promiſit, & propter dictam cauſam, & vt fide dignus haberetur. In ſequentibus autem propriam oſtendit dignitatem dicens, Si ego non abiero, paracletus non veniet ad vos: ſi aũt abiero, mittam vobis eum. Et rurſum accipite ſpiritum ſanctum. Sed quomodo ab alio datur ac mittitur, qui vbique pręſens eſt, ſuaqꝫ diuidit ſingulis prout vult chariſmata? Non tanquam ſeruus datur ac mittitur, ſed tanquam eiuſdem naturę, & eadem volens cum patre ac filio. Non enim ſicut hęc in creaturis ſignificãt, ita & in trinitate increata. Et datur quidem a patre, vtpote ab illo procedens +, mittitur vero a filio quaſi cooperans & non contrarius. Nunc itaque dari ac mitti ait ſpiritum ſanctum: in ſequentibus autem etiam huius oſtendit poteſtatem dicens, Quum autem venerit ille, & cętera.

Infra. 16. *Infra. 20.*

Tangit hic dogma Græcorum, de quo uide ante libri exordium in epiſtola ad lectorem.

Vt maneat uobiſcum in æternum.) Qui nec poſt mortem veſtram ſeparetur. Deinde etiam docet quis ſit alius paracletus.

Spiritum

Spiritum ueritatis.) Hoc eſt verum ſiue pręcipuum, quantum ad alios ſpiritus. Nam & angelus dicitur ſpiritus & anima & ventus ac pleraq; alia. Ne autem alium ſpiritũ audiẽtes, ſuſpicentur etiam illum eſſe in carne, ac ſenſibilibus viſibilem oculis, ait:

Quem mundus non poteſt accipere.) Non poteſt accipere ſenſibiliter.

Quia non uidet eum.) Corporaliter, quum ſit incorporalis.

Nec cognoſcit eum.) Quum illum non videat. Intelligitur autem & aliter: quod is cui mundana curæ ſunt, non poteſt illum ſuſcipere, quia non videt eum, ſiquidem excęcatus eſt oculis intellectualib⁹: nec cognoſcit eum, quũ nihil ſublime poſſit intelligere.

Vos autem cognoſcitis eum.) Propemodum illum cognoſcitis. Nã poſt breue tempus deſcendet ac docebit vos. Vel, Cognoſcitis eum ex mei cognitione. Sicut enim qui nouit me, nouit & patrem: ita rurſum qui nouit me, nouit & ſpiritum ſanctum. Nam tres vnius ſunt ſubſtãtiæ ac naturæ, potentiæ ac dignitatis.

Quia apud uos manet.) Sicut enim pater mecum eſt, ita & ſpirit⁹ ſanctus. Inſeparabilis ſiquidem eſt beata trinitas.

Et in uobis erit.) Non moriens ſicut ego: neque enim incarnatus eſt ſicut ego. Quia vero quum tam multa dixiſſet, nondum triſtitiam illorum repulerat: quia grauiter adhuc ferebant ac mœrebant, vt qui iam orphani relinquerentur, huiuſmodi curat mœſtitiam.

Non relinquam uos orphanos.) Paternæ miſerationis verbum eſt, multam adferens conſolationem ac oblectationem. Nequaquam vos relinquam orphanos, qui filij mei eſtis.

Veniam ad uos.) Veniam rurſum poſt tertij diei reſurrectionem, ꝗꝗ non vt prius conuerſans.

Adhuc modicum & mundus iam me non uidebit.) Quũ tanꝗ hõ moriar.

Vos autem uidebitis me.) Apparentem vobis per intermiſſa tempora, conuerſante ſemper vobiſcum alio paracleto.

Quia ego uiuam.) Viuam rurſus a mortuis reſurgens.

Et uos uiuetis.) Nõ ſtatim mecũ interfecti, ſed mea virtute multo adhuc tpe conſeruati. Vel, Vos viuetis etiam poſt mortẽ vita beata.

In illo die cognoſcetis uos, quod ego in patre meo ſũ.) In illo die, reſurrectionis meæ uidelicet, cognoſcetis quod ego a patre meo indiuiſus ſim, eadem potens cum illo.

Et uos in me, & ego in uobis.) Et quod vos etiam in me, cuſtoditi ac roborati: & ego in vobis, cuſtodiens ac roborans vos. Hæc autem cognoſcetis, repreſſis inimicis, vobiſq; libere loquentibus, ac euangelio indies florente. Chriſtus itaque in patre, ratione eiuſdem potentiæ: Apoſtoli vero in eo, & ipſe in illis, ratione auxilij. Siquidem nouit frequenter ſcriptura eiſdem verbis de Deo & homine poſitis, non ſimiliter vti. Nam & Chriſtus & nos filij Dei ac Dei dicimur, & imago ac gloria Dei: ſed magna eſt differentia, & multa varijs in locis ſimilia inueniuntur. Nota.

Qui habet præcepta mea, & ſeruat ea, ille eſt qui diligit me.) Neq; enim ſufficit ea tantum habere, ſed & facere illa oportet. Quum autem hoc pri-

mum dixiſſet, nunc rurſum idem dicit, oſtendens quod dilectionis ipſi⁹ ſignum non eſt, dolere de ſeparatione eius: nam id timiditatis potius eſt, ſed præcepta eius ſeruare.

Qui uero diligit me, diligetur a patre meo, & ego diligam eum.) Et ego, tanquam poſt reſurrectionem in priſtinam reſtitutus dignitatem. Conſidera vero conſequentiam admirabilem. Qui ſeruat inquit pręcepta mea, diligit me: qui autem diligit me, diligetur a patre meo: quem vero pater dilexerit, & ego omnino diligam, vtpote ambobus eadem & volentibus & ſuſcipientibus.

Et manifeſtabo ei meipſum.) Interdum quidem humano more, quandoque vero diuino ſplendore. Hoc autem audiens Iudas Iacobi qui & Lebęus dicebatur & Thaddæus, putauit ꝙ veluti mortui ſæpius faciunt, in ſomnijs manifeſtaturus eſſet ſeipſum: ideoq; turbatus, non eſt auſus explicare quod volebat, puta Hei nobis quia morieris, & in modum mortui manifeſtandus es: ſed alio modo per interrogationem ſuã oſtendit turbationem.

Dicit ei Iudas non Iſcariotes, Domine & quid factum eſt, quod manifeſtaturus es nobis teipſum & non mundo?) Quid factum eſt? grauiter ferentis eſt ac turbati. Quid accidit quod nobis manifeſtandus es in ſomnijs, & non mundo conſueto more? nam quia nolebant vt moreretur, admirandam ac deſperatam putabant mortem eius.

Reſpondit Ieſus & dixit ei, Si quis diligit me, ſermonem meum ſeruabit: & pater meus diliget eum, & ad illum ueniemus, ac manſionem apud eum faciemus.) Ad eum qui me diligit, ego & pater veniemus, hoc eſt ita apparebimus ſicut pater meus, & non ſicut mortui: & manſionem apud eum faciemus: more diuino in eo habitantes, quod ſomniorum non eſt.

Qui non diligit me, ſermones meos non ſeruat: & ſermo quem audiſtis non eſt meus, ſed eius qui miſit me patris.) Oſtendit quod is qui ſermones ſuos non ſeruat, nec ſe nec patrem diligit. Ait enim, Qui non diligit me, ſermones meos non ſeruat: quę autem dico, non mea ſunt, ſed patris mei. Itaque qui meos non ſeruat ſermones, nec patris ſeruat ſermones: qui vero patris non ſeruat ſermones, neq; patrem diligit: ſiquidē dilectionis ſignũ eſt obſeruatio pręceptorum. Quomodo autem ſermo quē loquitur, ſit eius & non ſit eius, iam pręximus. Verum quia ſciebat eos quędã non intelligere, in quibuſdam autem etiam dubitare: promittit & eorum quę ignorabãt, & eorũ de quibus ambigebant intelligentiam.

Hæc loquutus ſum uobis apud uos manens.) Hæc quæ obſcura videtur. Addidit autem, Apud vos manens: etiam hinc oſtendens, quod paulo poſt abit ad patrem.

Paracletus autem ſpiritus ſanctus quem mittet pater nomine meo, ille uos docebit omnia) Quæ videlicet ad vos ſpectant. Nomine meo autem, id eſt vt hic me referat, & meis fungatur vicibus. Nam quia ipſe completa diſpenſatione aſcendit ad patrem, reliquum erat vt loco eius deſcenderet ſpiritus ſanctus, ne paracletus ſiue exhortator nobis deficeret, ſicut ait Gregorius Theologus. Et quare tunc non docuit quæ ad illos pertinebant? Quia amplius ferre non poterant, ſicut dicet in ſequentibus.

Et ſuggeret

Et ſuggeret uobis omnia quæ dixi uobis.) Perfectius ad memoriã reducet, nam veriſimile eſt eos quædam obliuioni tradidiſſe.

Pacem relinquo uobis.) Alij quidem homines morientes pecunias ac poſſeſſiones domeſticis relinquunt: Chriſtus vero pacem ſuis relinquit. pacem, cuius & res & nomen dulce. Pacem inquit, relinquo vobis, vt pacifici erga vos mutuo ſitis & erga me, & ita vobis nulla mũdi turbatio quicquam nocebit, neq; impedimento erit.

Pacem meam do uobis.) Quæ a me amatur, quæ propter illa quę animæ proſunt conceditur, non mundi pacem, quæ ob ea quæ nocent animę ſeruatur.

Non quomodo mundus dat ego do uobis.) Siquidem mundus ſiue mundana ſapientes, pacem mutuo dant mali cauſa: ego vero pacem do vobis boni cauſa. Aut aliter: mundus pecunias ac poſſeſſiones ſuis largitur: ego vero pacem do vobis qui mei eſtis. Quia autem dicendo, Pacem relinquo vobis, quo ſeparatiõem indicabat, maiorem eis iniecerat turbationem, ait:

Ne turbetur cor ueſtrum, neq; formidet.) Vides quod non tantũ amoris magnitudine mouebantur, q̃tum formidine: putantes ſe diſcerpendos ab illius inimicis?

Audiſtis quod dixerim uobis, Vado & uenio ad uos.) Non ſolum dixi ꝙ vado, ſed etiam quod venio ad vos. Quid ergo formidatis?

Si diligeretis me, gauderetis utique quod dixerim, Vado ad patrem.) Quia de mea nondum certiores facti eſtis potentia: & quia morior, putatis me poſt mortem non poſſe vos conſeruare, debetis tamẽ gaudere quod dixerim, Vado ad patrem, qui potens eſt vos ab omnibus inſidijs eripere, cognoſcentes quod omnino legatione fungar pro vobis.

Quia pater meus maior me eſt.) Maior me eſt, vt vos putatis, tanq̃ manifeſtius in ſcripturis promulgatus. Hæc autem omnia dicit indulgens ſuſpitioni ac imbecillitati illorum, & ex ipſa non recta eorũ opinione arguens illos. Nam in veritate pater maior quidem eſt, at nõ potẽtia, ſed ſolo principij modo, quia filio principium eſt generatiõis: ſiquidem ex patre eſt filius.

Et nunc dixi uobis priuſquam fiat, ut quum factum fuerit credatis.) Dixi vobis quę ſunt de mea profectione, ac rurſum de meo reditu, & de alio paracleto, vt quum fieri videritis, credatis quod oĩa & nouerim & poſſim. Ita conſolaturus eos, rurſum triſtia dicit: horum frequentia illos exercens ne periculorum tempore turbarentur: ſiquidem quod expectatum eſt, leuius ferri ſolet.

Iam non multa loquar uobiſcum: uenit enim princeps mundi.) Mundum appellat hic malitiam, principem vero diabolum: non enim cœlo ac terrę dominatur, ſed malitię, quod omnia ſtrauerit ac peruerterit. Ipſe autẽ dicitur etiam princeps tenebrarum ſiue peccati. Ait ergo, Venit aduerſum me diabolus cum peruerſis Iudæis, data ſibi e ſupernis poteſtate. Nam & apud Lucam dixit ad eos qui ſe comprehendebant: Hæc eſt hora veſtra & poteſtas tenebrarum. *Lucæ.22.*

Et in me non habet quicquam.) In alijs quidem hominibus peccatũ

eſt cauſa mortis:nullus ſiquidem peccati expers eſt,ideo nullꝰ im mortalis:in me vero non habet vllam mortis cauſam:ego enim abſque peccato ſum:& propterea condemnabitur,ſicut prius decimoquinto capite enarrauimus, vbi dicitur, Nunc iudicium eſt huius mundi: nunc princeps huius mundi eijcietur foras. Supra.12.

Sed ut cognoſcat mundus quod diligā patrem.) Sed morior vt cognoſcāt omnes quod diligā patrem,obediens illius voluntati; voluntas autem eius eſt,vt moriar pro ſalute hominum.

Et ſicut præcepit mihi pater, ſic facio.) Vt cognoſcant quod præceptū eius moriens adimpleā.

Surgite eamus hinc.) Videns diſcipulos admodum metuentes,& ſe iam comprehendi ac interfici imaginantes: & propterea crebro retrorſum ſe conuertendo, non ſatis his quæ dicebantur aduertere: ſiquidem maximum illis angorem iducebat,tum locus publicus, tum nox,& præcipue quod dixiſſet,Venit princeps mundi: tranſfert illos in locum alium tutiorem,quo exiſtimātes in tuto eſſe,abſque vllo metu audirent:nā magna audituri erant dogmata.Deinde rurſum ait.

Cap.xv. *Ego ſum uitis uera.*) Id eſt eximia,incorruptibilis,ſpiritualis:ſiquidem hæc frequenter ſignificat nomen ἀληθινόν. Aliter quoq; dicitur Vitis vera:quia pro fructu profert veritatem.Seipſum itaq; vitem nominat,vtpote præbentem dulcedinem ac humani cordis lętitiā, ipſam videlicet prædicationem,quam etiā ſcriptura vinum appellat, & tanq̄ radicem diſcipulorum: palmites vero diſcipulos, quaſi ex ipſo germinantes,ſermone doctrinæ,& per eum nutritos ad fructificationem maturorū botrorū ſiue virtutū,vt & ipſi ſimiliter prębeāt vinū doctrinę.

Et pater meus agricola eſt.) Curator,non tamen radicis ſed palmitum.Vere hæc vitis eximia eſt, in qua de ſolis palmitibus curam habere oportet:patri autem curam eorum attribuit tanq̄ Deo,oſtendēs q́ his qui fructificant auxilio eſt,eos q́ punit qui fructū non ferunt.

Omnem in me palmitem non ferentem fructum tollit.) Omnē palmitem qui ex me germinauit,mihiq; per fidem vnitus eſt, nec fructum affert, excidit tanquam inutilem ac dignum igne.Omnis itaq; Chriſtianus qui infructuoſus eſt,a Chriſto exciſus eſt, q̄q̄ per fidem illi coniunctus eſſe videatur & æterno igni reſeruatus eſt.

Et omnem qui fert fructum purgat,ut fructum adferat copioſiorem.) Purgat eū per tentationes, permittens vt in eum inducantur, illæ namq; quod damnum adfert,expoliunt, ac omne robur maioremq; virtutum fertilitatem accerſunt.Ne autem aliquos ex ipſis infructuoſos eſſe ſuſpicentur,atque de ſeipſis iterum turbentur, huiuſmodi præuenit tumultum, dicens:

Iam uos mundi eſtis propter ſermonem quem loquutus ſum uobis.) Purgati meo quo vos docui ſermone.Vides quod licet vitis ſit,eſt tamen etiam agricola: eſt enim hæc agricultura communis patri ac filio,veluti ſane & alia.Ne autem præ nimia formidine exciderēt a fide ac habitu quo erga ſe affecti erant,laxatam iam animam aſtringit, ſibique conglutinat,dicens:

Manete

Manete in me, & ego in uobis.) Manete in me firmiter mihi conglutinati per fidem indubitatam, habitumq; indiſſolubilem, & ego manebo in vobis, potentia vobiſcum permanens, vosq; ampleƈtẽs, aut continens vos ſicut vitis palmites, ac fruƈtiferos reddens.

Sicut palmes non poteſt ferre fructum a ſemetipſo, niſi manſerit in uite: ſic nec uos, niſi in me manſeritis.) Neq; vos fruƈtificare poteſtis, ſi a mei coniunƈtione diſtrahamini.

Ego ſum uitis, uos palmites. Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum) Explanat parabolam. Et conſidera quomodo dixerit, Qui manet in me & ego in eo, hic fert fruƈtum multum. Nam frequẽter manet quis coniunƈtus in Chriſto per fidem, non manet autẽ Chriſtus in eo, auer ſans illum tanquam indigne ſe gerentem: hic fert quidem fruƈtum, at modicum: vnum aut alterum opus bonum obiter perficiens. Videmꝰ autem & in vineis huiuſmodi palmites, qui, dum illis nõ gaudent vineæ, miſerabiles quoſdam ferunt racemulos.

Quia ſine me nihil poteſtis facere.) Tanquam germina quę virtute a radice procedente non fruuntur. Quum autem ſuperius dixerit, Nõ poteſtis ferre fruƈtum, niſi in me manſeritis: nunc etiam periculum dicit eius, qui in ſe non manſerit.

Niſi quis in me manſerit, eijcietur foras ſicut palmes.) Tãq̃ ſarmẽtũ inutile.

Et exareſcet.) Et perdet quẽ habebat ex radice gratiæ humorem.

Et colligent eos.) Et congregabunt angeli huiuſmodi ſarmenta in die iudicij.

Et in ignem conijcient.) Gehennæ.

Et ardebunt.) Inflammabuntur, non tamen comburentur. Non manentes autem in ſe, dicit non eos ſolũ qui ab illo ſunt amputati aut abſciſſi, ſed & illos qui non firmiter cum eo copulantur.

Si manſeritis in me, & uerba mea in uobis manſerint: quodcunq; uolueritis petetis, & fiet uobis.) Nihil enim indignum petet, qui in Dei præceptis verſatur. Conſidera vero hoc eſſe Chriſtum in diſcipulis manere, verba eius in illis manere ſiue ſeruari, aut opere perfici.

In hoc glorificatus eſt pater meus, ut fructum copioſum adferatis.) Glorificatus eſt, hoc ẽ glorificabitur. Vt adferatis .i. ſi attuleritis. Multa ſiquidem ſunt apud ſcripturam huiuſmodi idiomata.

Et efficiamini mei diſcipuli.) Perfeƈti efficiamini. Obſeruandum igitur quod is qui fruƈtũ adfert copioſum, hic perfeƈtus efficitur Chriſti diſcipulus. Glorificari autem dixit patrẽ & gaudere, in copioſa fruƈtificatione, & perfeƈto diſcipulatu ipſius; adhortans eos ad hanc rem, tanq̃ ad id quod domino gratum eſt.

Sicut dilexit me pater, & ego dilexi uos.) Eo modo quo me dilexit pater tanquam videlicet facientem voluntatem ſuam: ita & ego dilexi vos, tanquam ſcilicet facientes voluntatem meam. In præcedentibus quidem data eſt a nobis diſtinƈtio de Sicut, Quemadmodũ & ſimilibus, q̃ quum de patre, filio, ac ſpiritu ſanƈto dicuntur, æqualitatem ſignificãt: quum vero de Deo & hominibus, ſimilitudinem deſignant, verũ ſimilitudo non vbiq; per omnia quadrat.

Manete in dilectione mea.) Rurſum aſtringit illos ad ſe.

Si præcepta mea ſeruaueritis, manebitis in dilectione mea: ſicut & ego patris mei præcepta ſeruaui, & maneo in eius dilectione.) Et quomodo moreris velut homo carens auxilio? Quia vult hoc pater & ego pro hominum ſalute: quia hanc quoque rem duco gloriam. Sicut ergo ego dilectus a patre tamē pro vobis morior: ſic & vos ita a me dilecti, moriemini tam ē pro me. Nā huiuſmodi mors iuxta beneplacitū eſt, nō ex odio aut imbecillitate.

Hæc loquutus ſum uobis, ut gaudium meum in uobis maneat.) Hæc conſolatoria verba loquutus ſum vobis, qui ob meam diſcrutiamini mortē: vt gaudium quod erat propter me, quo de me gaudebatis, donec aduenirent hæc triſtia, non corrumpatur, ſed in vobis maneat, quum certiores facti ſitis, quod non relinquam vos orphanos, ſed iterum veniam ad vos.

Et gaudium ueſtrum compleatur.) Et vt gaudium veſtrum, quod de me eſt, compleatur, ſicut ab exordio eius expectabatis, ſperantes ſemper mecum conuerſari.

¶ *Hoc eſt preceptum meum, ut diligatis uos inuicem, ſicut dilexi uos.)* Vt diligatis vos inuicem adeo vehementer, vt etiam pro vobis inuicem moriamini: ego enim ſic dilexi vos, vt etiam pro vobis iam moriar. Frequenter autem talia dicit, vt cordibus eorum charitatem indelebiliter inſculpat. Vide autem admirandum vinculum: ſiquidem oſtenſum eſt quod māſio in Chriſto ꝓcedit ex ei⁹ dilectione, & obſeruatione mandatorū illius: præceptū vero ei⁹ eſt, vt diligamus nos inuicem. Itaque diligere nos inuicem, eſt in Chriſto manere: & ſeruare Dei præcepta, eſt diligere Deū: ſuntq́ inter ſe connexæ dilectio quę eſt erga Deum, et quę eſt erga nos inuicē. Dicens autem, Sicut dilexi vos, oſtendit quod voluntarie propter illorum dilectionem moriatur.

Maiorem hac dilectionem nemo habet, ut quis animam ſuam ponat pro amicis ſuis.) Maiorem hac quę adeo magna eſt, vt etiam animam pro amicis relinquat, ſicut ego nunc facio. Itaque non ex imbecillitate, ſed ex veſtri dilectione morior, ac diſpenſatorie a vobis ſeparor: nolite ergo contriſtari. Et quia amicos eos oſtendit, nunc etiā dicit quomodo ſint amici ſui.

Vos amici mei † eſtis, ſi feceritis quæcunque ego præcipio uobis.) O incomparabilem humanitatem. Nunquam quiſpiam ſeruum benignum facit ſibi amicum: Chriſtus autem etiam hoc facit: magis autem & fratrem eum efficit, Nuntiate inquit fratribus meis, vt abeant in Galilæam: atque patri hunc in filium aſciſcit: ſimulque regni cœlorum hæredem conſtituit.

Etiā hoc loco præſens ἐστὲ eſtis, pro futuro ἔσεσθε eritis accipitur, uelut poſt pauca dicet autor: ſicut paulo ante dixit ἐδοξάσθη glorificatus eſt, capi pro glorificabitur, & φέρητε adferatis, pro Attuleritis, & frequenter alibi.

Iam non dicam uos ſeruos.) Et quando illos dixit ſeruos? Quando docens occultabat ſuæ diuinitatis potentiam. In pręcedentibus etiam dixit, Vos vocatis me dn̄m & magiſtrū, & bene dicitis: ſum etenim.

Supra. 13.

Quia ſeruus neſcit quid faciat dominus eius.) Quid faciat occultum.

Vos autem dixi amicos, quia omnia quæ audiui a patre meo nota feci uobis.) Renūciaui vobis omnia tanquam amicis, quæcunque videlicet ferre potuiſtis

tuiſtis: quæcunque æquum erat vt audiretis: amico namque & non ſeruo credit quiſpiam arcana. Atqui ſuperius quum diceret, Vos amici mei eſtis ſi feceritis quæcunque ego præcipio vobis, oſtendit quod nondum erant, ſed futuri tunc quum ea facerent: quomodo ergo hic ait, Vos autem dixi amicos, quia omnia quæ audiui a patre meo nota feci vobis? Verbum Eſtis, ſiue eritis, pro Permanebitis accipito, ac ſi dicat, Quum iam ſitis, etiam in futurũ permanebitis ſi feceritis & cętera. Deinde & aliud ponit ſignum quod eos haberet amicos ſuos.

Non uos me elegiſtis, ſed ego elegi uos.) Negatiue ſermo pronuntiandus eſt non interrogatiue, Vos non elegiſtis me, ſed ego elegi vos in amicos; ego ad amicitiam veſtram accurri.

Et poſui uos.) Et plantaui vos in dilectione mea, in fide quæ in me eſt.

Vt uos eatis.) Vt extendamini creſcentes.

Et fructum adferatis.) Veluti ſuperiꝰ ſignificatũ ẽ. Aut Fructũ, ſpiritualia chariſmata: aut multitudinẽ eorũ, q ſtudio illorũ ſaluãdi ſunt.

Et fructus ueſter maneat.) Maneat incorruptus, perpetuus.

Vt quicquid petieritis patrem nomine meo, det uobis.) Nomine meo, hoc eſt tanquam mei, tanquam Chriſtiani. Vel, inuocato nomine meo, ſicut etiam in præcedentibus declarauimus, vbi dicebat, Et quicquid petieritis nomine meo hoc faciam. Ac rurſus, Si quid petieritis nomine meo, hoc faciam: ex quibus oſtenſa eſt potẽtię ęqualitas patris & filij.

Hæc annũtio uobis ut diligatis uos inuicem.) Hæc loquor vobis, puta ꝙ morior pro vobis, & quod ego ad amicitiam veſtram accurri, non improperans, ſed incitans vos ad mutuam inter vos dilectionem. Quia vero turbabantur tanquam iam ab omnibus Iudęis odio habiti, deinceps conſolatur etiam eorum triſtitiam.

Si mundus uos odit, ſcitote quod me priuſquam uos odio habuerit.) Mundũ dicit malos Iudęos. Sit inquit vobis in conſolationẽ, ꝙ ego priuſꝗ vos fuerim odio habitꝰ: & gaudete magis, quia mecũ in odio malorũ cõmunicatis. Deinde aliam quoq; ponit conſolationem: quod ſi e numero malorum eſſent, mali vtiq; eos diligerent.

Si de mundo eſſetis, mundus quod ſuum eſſet diligeret.) Quod ſuum eſſet, hoc eſt, ſibi ſimile: gaudet namq; ſimili ſimile.

Quia uero de mundo non eſtis, ſed ego elegi uos de mundo, propterea odit uos mundus.) Itaq; odio haberi vos a malis, demõſtratio eſt virtutis, quemadmodum etiã a talibus amari, ſignũ eſt malitię. Quia vero abiectã eorũ mentẽ erexit: rurſum ipſos ab his quę cõtra ſe fiebant conſolatur.

Mementote ſermonis quem ego dixi uobis.) Et quis ſit ille ſermo aduerte.

Non eſt ſeruus maior domino ſuo.) Nam hunc ſermonem in præcedentibus dixit eis: nec id ſemel, ſed varijs in locis. Ait ergo, Non eſtis vos me meliores. *Supra.13.* *Math.10*

Si me perſequuti ſunt, & uos perſequentur.) Conſequens enim eſt, vt ſi mei eſtis diſcipuli, bono ſitis animo ad ſimilia cũ præceptore ſufferenda, & per veſtigia me ſequendum.

Si ſermonem

Si ſermonem meum ſeruauerunt, & ueſtrum ſeruabunt.) Neque grauiter feratis quod vos perſequantur, aut quod veſtros contemnant ſermones: quæ enim in me oſtenderunt, hęc etiam in vos oſtendent: & ſufficit inquit ſeruo vt ſit ſicut dominus eius.

Sed hæc omnia facient uobis propter nomen meum.) Hæc omnia: puta perſequentes, & ſermonem veſtrum non ſeruantes. Si ergo diligitis me, gaudebitis omnino, quia hæc propter me patimini, quia & ego propter vos: & vos quidem pro domino, ego vero pro ſeruis. Deinde ponit & aliam conſolationem.

Quia non nouerunt eum qui miſit me.) Quia contemnunt eum qui me amandauit, hoc eſt, patrem quoque contumelia afficiunt. Gaudete itaque nobiſcum affecti contumelia. Poſt hæc Iudæos omni priuat venia, ꝙ de induſtria perperam operati ſint, taliaq; perpetrauerint.

Si non ueniſſem & loquutus fuiſſem eis, peccatum non haberent: nunc autem non habēt quod prætexant peccato ſuo.) Si non docuiſſem eos, peccatum nō haberēt perſequendo ac contumelia afficiendo & me & vos qui mei eſtis, vtpote non dicentem quis eſſem, nec id a ſcripturis oſtendentem.

Qui me odit, is & patrem meum odit.) Explanat & auget peccatum illorum dicens, quod filij iniuria, patris eſt iniuria. Poſtq̃ aūt dixit de doctrina ſua, dicit etiam de ſignis ſuis.

Si opera non feciſſem inter eos, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent.)
Matth. 9. Et vere ipſi teſtes erant dicentes, Nunquam apparuit ſic in Iſrael, aliaque ſimilia.

Nunc autem & uiderunt.) Huiuſmodi opera.

Supra eodem. *Et oderunt & me & patrem meum.*) Superius namq; dixit, Qui me
Supra. 5. odit, is & patrem meum odit. Et rurſum alibi, Qui non honorat filiū, non honorat patrem qui miſit illum.

Sed ut compleatur ſermo qui in lege eorum ſcriptus eſt, Oderunt me gratis.) Etiam hic dictio Vt, non eſt cauſalis, ſed futuri ſignificatiua, quod futurum ſit, vt hic ſermo compleatur. Legem vero dicit librum Pſalmorum in quo ſcriptum eſt, Et ſermonibus odij circundederunt me &
Pſalmo. 108. oppugnauerunt me gratis, ſiue fruſtra, abſque ratione, propter ſuam malitiam. Ne autem dicant Apoſtoli, Si te perſequuti ſunt, & ſermonem tuum non ſeruauerunt: ſi quum talia edocti ſunt, taliaque viderunt, nihil illis profuit: ſi te & patrem tuum oderunt: ſimilia quoq; aduerſum nos demonſtrabunt: quam igitur ob cauſam ad tales nos mittis? inducit conſolationem, dicens quod ſpiritus ſanctus cooperabitur illis.

CAPVT DECIMVMSEPTIMVM DE PARACLETO.

QVVM *autem uenerit paracletus quem ego mittam uobis a patre, ſpiritus ueritatis, qui a patre procedit, ille teſtimonium perhibebit de me*) De mea diuinitate. Nam quum pater teſtimonium perhibuerit de me, ſpiritus ſanctus quoque multifariam teſtimonium omnino perhibebit. Teſtificabiť autē lucens in cordibus veſtris ad maiorē certitudinem: &

nem:& miracula operans ad nomen meum. Vide autem quod mittit quidem eum & filius, tanquam eiuſdem cum patre honoris:verum id a patre,puta procedentem. Procedit itaq; a patre, tanq̃ de eius ſuſtantia †. Ideo etiam omnia quę patris ſunt nouit,ſicut & filius. Quod ſi roget quis,cur etiam filius non dicitur ipſe ſpiritus,quum etiam ab eodem ſit patre,Dicemus quia non natus eſt quemadmodum filius,ſed alio modo procedit. Ideo Nati quidem vocabulum filio conuenit, Procedentis vero ſpiritui. Rurſum ſi pergat interrogãs,quid ſit illa proceſſio,pergemus & nos dicentes,inuertendo paululum quod ait Gregorius Theologus:Dic tu generationem filij,& nos naturam eloquemur proceſſionis ſpiritus:& ex ęquo pugnabimus,in Dei myſteria tanquã per tranſennam proſpicientes. Quare autem filius & ſpiritus non dicuntur fratres,quum eundem habeant patrem?quia non eodem modo ex illo ſunt: ſiquidem ille naſcitur,hic vero procedit. *Rurſum hic apertius tangit dogma Græcorum.*

Et nos teſtes eritis,quia ab initio mecum eſtis.) Teſtes ſermonum & operũ meorum,ac meæ diuinæ potẽtię:fide digni,quia ab initio prędicationis meorumq; miraculorum mecum eſtis:& omnino multos ad fidẽ adducetis:neq; enim omnes ſimiliter mali ſunt.

Hæc loquutus ſum uobis ne quid offendamini.) Quũ malos videritis perſequentes vos,ac iniuria afficiẽtes,ſed cognoſcẽtes quod paracletus vobis auxilietur,bono ſitis animo,ac viriliter agatis. Cap.xvi.

Extra ſynagogas uos eijcient.) Prędictũ eſt enim,q; ſtatuerũt Iudæi, vt ſi quis confiteretur ipſum eſſe Chriſtũ,extra ſynagogã eijceretur. *Supra.9.*

Sed ueniet tempus,ut quiſquis interfecerit uos,uideatur cultum præſtare Deo.) Sed procedente tempore inquit adeo inſanient,tantoq; ſtudio veſtram affectabunt mortem,vt eum qui vos occiderit,putent ſacrificium ac victimam obtuliſſe Deo,& opinentur coluiſſe eum magis,eiq; placuiſſe, vt qui ſeductores ac peſtiferos occiderit.

Et hæc facient,quia non nouerunt patrem neq; me.) Propter quos hæc ſuſtinebitis:& ſatis eſt vobis ad conſolationem, quod hæc propter nos patiamini. Non nouerunt autem patrem neq; me,idq; voluntarie,ſpõte videlicet deteriora ſectantes.

Sed hæc loquutus ſum uobis,ut quum tempus illud aduenerit,reminiſcamini eorum,quod ego dixerim uobis.) Vt quum venerit tempus perſequutionis ac mortis veſtræ,reminiſcamini eorum,quæ videlicet loquutus ſum vobis:ſiue vt recordemini,quod ego prædixerim vobis omnia, tanq̃ vniuerſa cognoſcens:& vt a vera triſtium prænuntiatione,fidelem me habeatis etiam in bonorum promiſſionibus. Nam deceptor non ea prędicit quæ a deceptione abducunt,ſed ea tantum quæ attrahunt. Hęc vero et ſimilia frequenter eis inculcat,vt dum paſſi fuerint non turbẽtur,quũ hoc pręſciuerint:neque torpeſcant ſcientes quod propter Deum paſſuri ſint. Magnum ſiquidem remedium eſt his qui pro virtute decertãt, cognoſcere pro quo ſit certamen. Et nobis ergo pro honeſto patientibus conſolationi ſit, cognoſcere quod pro honeſto patimur. Nam ſi pro honeſto quis pati gaudet, multo magis pro Deo & pro virtute.

Hæc autem uobis ab initio non dixi,quia uobiſcum eram.) Quia vobiſcũ erã

& ita

& ita paſſuri nõ eratis q̃diu vobiſcũ eſſem. Nunc autem hęc dico, quia ſeparor a vobis: & iam inſtant vobis pericula. Atqui etiã ab initio q̃n vocauit eos, & in Apoſtolatum ordinauit, dixit eis, Ecce ego mitto vos tanq̃ oues in medio luporum: &, Tradent vos ad concilia, & in ſynagogis ſuis verberabunt vos, & ad reges & pręſides ducemini propter me & eritis odio habiti ab oĩbus ꝓpter nomẽ meũ. Itẽq;, Ne vobis ab his timueritis qui occidunt corpus, ac multa huiuſmodi: quõ ergo ait, Hęc vobis ab initio nõ dixi? Quia dictio Hæc, in pręſenti alia ab illis ſignificat: dico ſane, Sed venit ſiue appropinquat tempus, vt quiſquis interfecerit vos, videatur cultum præſtare Deo: nam hæc dixit nunc, quæ præcedentibus erant formidabiliora.

Matth. 10.

¶*Nunc autem abeo ad eum qui miſit me, & nemo interrogat me, Quo abis?*) Vidẽs eos in tantũ triſtitia abſorptos vt muti efficerẽtur, nec reſponſum ei dare poſſent, exprobrat eis ſilentiũ a tali triſtitia ortum, dicens, Nunc aũt abeo ad eum qui miſit me, & nemo interrogat me, Quo abis? Atqui Petrus interrogauit eum dicẽs, Domine quo abis? Sed ibi ſane Petrꝰ dicens, Quo abis, de loco interrogauit: hic vero, Quo abis, ſignificat: Quid agis? Solent nãq; qui egre ferunt, ita reuocare eum qui repente proſilit ad mortem. Oportuit ergo & diſcipulos dicere, Quo abis? ſiue, Quid agis nos relinquẽs? Poteſt quoq; & alio modo dici, ꝙ quũ Petro interrogãte nõ reſpõdiſſet q̃ abiret, oportuit eos rurſum interrogare.

Supra. 13.

Sed quia hæc loquutus ſum uobis, triſtitia impleuit cor ueſtrum.) Admodum contriſtati eſtis, & propterea ſiletis.

Sed ego ueritatem dico uobis.) Vtpote ipſa veritas. Quãq̃ enim mille modis anxij ſitis, veritatẽ dicã, nec triſtia occultabo, ſicut ij q ad gratiã loquunt̃. Deinde conſolando oſtendit vtilẽ eis eſſe ſuã profectionẽ.

Expedit uobis ut ego abeã: ſi enim nõ abiero, paracletus nõ ueniet ad uos: ſi autẽ abiero, mittã eũ ad uos.) Vos quidem optatis vt ego verſer vobiſcũ, verũ aliud vobis expedit. Procuratoris eſt aũt non indulgere dilectis, quũ inutilia concupiſcunt. Nam quia deſuper ita ſanctę trinitati viſum eſt, vt pater quidem ad filium eos attraheret: filius autem illos doceret, ac ſpiritus ſanctus ipſos perficeret: & iã duo completa erant, oportebat & tertium perfici, conſummationem videlicet ſpiritus ſancti. Nõ erat autẽ ęquũ vt hoc fieret niſi poſtq̃ filius receſſiſſet. expedit itaq; vobis vt ego abeam. Sicut enim ſi ego non abiero paracletus non veniet ad vos: ita etiam ſi paracletus non venerit ad vos, nequaq̃ perficiemini. Neceſſe eſt ergo vt ego abeam, completo iam opere quod me facere oportuit, vt alius exhortator adueniat, vosq; perficiat.

Nota.

Quũq; ille uenerit, arguet mundũ de peccato, & de iuſtitia, & de iudicio.) Arguet, hoc eſt condẽnabit tandẽ malos, inexcuſabiles penitus demõſtrabit, q̃n me mortuo eximias apparabit doctrinas, & vt ſigna fiant maxima ad mei nominis inuocationẽ. Quid ergo poſthac aduerſum me dicẽt, qđ ſit rõni cõſentaneũ? Cuius etiam mortui nomẽ talia præſtare poterit? profecto nullius. Deinde ea etiam explanat de quibus illos arguet.

De peccato quidem, quia non credunt in me.) Nam irremiſſibile erit peccatum, adhuc in me non credere.

De iuſtitia

De iuſtitia autem, quia ad patrem meum abeo, & poſthac non uidebitis me.) Iuſti namq; indicium eſt, accedere ad Deum, ſimulq; cum eo eſſe. Nam hoc ſignificat, Et poſthac non videbitis me. Itaq; niſi iuſtus eſſem, non accederem ad Deum: quomodo namq; peccator ac ſeductor, legis transgreſſor, Deiq; aduerſarius, perueniret ad eũ qui iuſtus eſt, verax, legiſlator ac De⁹? Sed vnde manifeſtũ erit ꝙ ad Deũ abeat & cũ eo ſit? V ñ? A ſpiritus ſancti teſtimonio, per illuſtrationẽ vt dictũ eſt ac ſigna, quæ per nomen eius edentur. Poſthac aũt nõ videbitis me, cũ hac videlicet ignominia & abiectione. Siquidẽ viſuri eũ erant, ſed nõ vt prius.

De iudicio uero, quia princeps mundi huius iudicatus eſt.) Quia diabolus condemnatus eſt, & a potentatu ſuo eiectus, nõ potens poſthac meum omnino ferre nomen, ſed ſtatim fugiens: quomodo obſecro id illi cõtingeret, ſi amicũ eum haberem veluti dicunt mali, ꝙ per Beelzebul principem dęmoniorum eijciam dæmonia, quodq; dęmoniũ habeam, & cætera huiuſmodi? Vt aũt ſermonem ſummatim colligamus: Quũ venerit paracletus arguet mundum de peccato, quia peccant qui adhuc non credunt: de iuſtitia aũt, quia iuſtus ego ſum & non peccator, ſicut ipſi dicunt: de iudicio vero ſiue condemnatione, quia cõdemnatus eſt princeps dęmoniorum, tanq; inimicus, & non amicus meus.

Adhuc multa habeo quæ uobis dicam, ſed nunc portare non poteſtis.) Quũ adhuc imperfecti ſitis: et necdũ ꝑ horrendam paſſionẽ, ac inopinatã reſurrectionem meã ꝑfeceritis, neq; induti ſitis virtute ex alto.

Quum aũt uenerit ille paracletus qui eſt ſpiritus ueritatis, ducet uos in omnem ueritatẽ) Ad hoc vt ſciatis omnem veritatem diuinorum dogmatũ, quã videlicet expedit vobis cognoſcere. Deinde ne auditis talibus de ſpiritu ſancto, maiorem exiſtimarent eſſe ſpiritum, & in extremam inciderẽt impietatem, medelam adiungit dicens.

Non enim loquetur a ſemetipſo.) Sicut neq; ego, quemadmodum varijs in locis explicauimus. Siquidem nihil vlli ſanctę trinitatis perſonæ proprium eſt, præter innaſcibilitatem, natiuitatem & proceſſionẽ, ſed omnia eis communia.

Sed quæcunque audierit loquetur.) Quęcũq; audierit a patre, ſicut etiã frequenter de meipſo dixi, ſignificãs ſubſtantię ac naturę identitatẽ, æqualitatem, ac oĩmodam ſimilitudinem. Quemadmodũ enim filius impletio legis eſt ac prophetarũ, veritate confirmãs, quę prius figuratiue ſcripta erant: ita quoq; & diuinus ſpiritus impletio eſt euãgelij, ea quæ filij ſunt adimplens. ſicut & filius ea quæ patris ſunt.

Et quæ futura ſunt annunciabit uobis.) Ne incaute pręcipitemini, etiã prophetię ac pręcognitionis gratia dignos efficiet.

Ille me glorificabit.) Per nomen meum vires prębẽs: meę incarnationis myſterium planius vobis manifeſtans.

Quia de meo accipiet, & annunciabit uobis.) De mea ſcientia: ea videlicet quæ patris eſt. Accipiet autem, hoc eſt audiet. Dicit tamen hęc, demittens ſeſe ad diſcipulorũ imbecillitatẽ. Nã accipere & audire, creaturarũ ſunt: ſiquidẽ increata trinitas nouit omnia, & nũq̃ vllo indiget. Deinde interpretatur quod dixit, De meo.

Omnia

Omnia quæ habet pater, mea ſunt: propterea dixi quod de meo accipiet,& annuntiabit uobis.) Nam cum omnia quæ patris ſunt mea ſint, vnum autem horum ſit hęc ſciētia: merito dixi quod de meo accipiet, hoc eſt conformia mecum & audiet & annuntiabit vobis, nihilque diſſonum, vt pote mihi per omnia æqualis. Quęcunq; ergo docuerit mea ſunt, & meorum adimpletiua ſermonum & operum. Et quare non venit ſpiritus ſanctus, dum adhuc eſſet cum eis filius? Primum quidem, quia ſufficiebat filius, qui cum eis verſabatur. Præterea vero, quia necdum occiſo agno qui pro mundi peccato immolatus eſt, nondum ſolutum erat peccatum: hoc autem nondum ſoluto, Dei erga homines reconciliatio nondum facta erat: nondum vero facta reconciliatione, non oportuit dari gratiam ſpiritus ſancti. Vbi vero facta eſt reconciliatio, & Apoſtoli ad pericula mittebantur, ac certamina aggrediebantur, & vngentis erat neceſſitas, tunc demum alius venit exhortator. Et quare nō ſtatim poſt reſurrectionem venit? Vt in multo illius poſiti deſiderio, cum multa eum gratia ſuſciperent. Etenim donec cum eis erat Chriſtus, in afflictione non erant: at vbi receſſit, nudati & in multo timore ac mœſtitia conſtituti, multa cum hilaritate ac iocunditate ſpiritum ſanctum erant ſuſcepturi. Quemadmodum autem pater ea quę ſunt, in eſſe potuit producere, filius tamen ea produxit, vt eius diſcamus potentiā ac diuinitatem: ita quoq; filius poterat quæ alterius erant paracleti in diſcipulis operari, ea tamen operatus eſt ſpiritus ſanctus, vt eius quoq; diſcamus potentiam ac diuinitatem. Nam quia de patre quidē nullus hæſitabat, de filio autem ac ſpiritu ſancto ignorantia tenebantur: propterea ille ſane per incarnationem cum eis conuerſatus eſt, hic vero alio modo perfecit. Præterea de patre quidem multa audierant: filium quoq; ſæpius diuina operantem conſpexerant: ſpiritus ſancti autem dignitatem, neq; auditu, neq; aſpectu cognoſcebant. Ab hoc itaque perficiuntur, vt eius quoq; diuinitatem cognoſcant. Propterea etiam in diuino baptiſmate viuificans trinitas aſſumitur: non quod vna ſola perſona ad regenerationem non ſufficiat, ſed vt per inuocationis communicationem, Deitatis communicatio ſignificetur.

Nota.

¶*Puſillo tempore, & non uidebitis me.)* Sub terra ſepultum.

Et rurſum puſillo tempore, & uidebitis me.) Vbi a mortuis reſurrexero.

Quia ego abeo ad patrem.) Paſſionis myſterium appellat vbique trāſitum, oſtendens quod non multo tempore morti erit ſubiectus. Itaq; poſtquam lęta de altero paracleto promiſit, rurſum triſtia inducit, idque frequenter & fecit iam & facit, lętis triſtia permiſcēs, vt hinc quidem conſoletur deiectos, hinc vero ſtantes exerceat. Nā qui in verbis horrenda primum meditati fuerant, ea poſtmodum in rebus tolerabilius laturi erant.

Dixerunt ergo quidam ex diſcipulis eius inter ſe, Quid eſt hoc quod dicit nobis, Puſillo tēpore, & non uidebitis me: & rurſū puſillo tempore, & uidebitis: &, Quia uado ad patrem? Dicebant ergo, Quid eſt hoc quod dicit, Puſillo tempore? Neſcimus quid loquatur.)

Siquidē parabolam eis videbatur aliquam etiam hic dicere, ſicut & in euangelio iuxta Matthæum prędiximus. Fortaſſis autem & triſtitię

Matth.17.

vehementia

vehementia inſenſibilitatem hanc eis iniecerat: & qui frequēter hæc audierant,ſic affecti erant,quaſi nihil vnquam horum audiſſent.

Cognouit ergo Ieſus quod uolebant eum interrogare: & ait illis, De hoc quæritis inter nos quod dixi,Puſillo tempore,& non uidebitis me: & rurſum puſillo tēpore & uidebitis me?) Deinde quod quærebant interpretatur.

Amen amen dico uobis,Plorabitis & lamentabimini uos.) Non videntes me,ſub terra videlicet ſepultum.

Mundus uero gaudebit.) Mali ſcilicet,tanq̄ a me liberati.

Vos autem contriſtabimini.) Ad aliquod tempus. Vide autem quomō dixerit,Plorabitis & lamentabimini ac contriſtabimini:ad tolerantiā amplius eos exercens,per continuationem eorū quę mœrore afficiāt.

Sed triſtitia ueſtra uertetur in gaudium.) Quum me iterum videbitis ex mortuis reſuſcitatum. Deinde ponit etiam vulgare ac certiſſimum exemplum de gaudio quod mœrorem e medio tollit.

Mulier quum parit triſtitiam habet,quia uenit hora eius.) Tempus laborioſum dolorum.

Quum autem pepererit puerulum,iam non meminit anguſtiæ,propter gaudium hinc ortum,quod natus ſit homo in mundum.) Quemadmodum breuis ille mœror, qui mulieri in partu laboranti prouenit a partus doloribus,magnum parit de edita prole gaudium:ita quoq; vobis tēporalis de morte mea mœror,perpetuū generabit de reſurrectione mea gaudium.

Et uos ergo nunc quidem triſtitiam habetis: iterum autem uidebo uos, & gaudebit cor ueſtrum,& gaudium ueſtrum nemo tollet a uobis.) Nemo a vobis auferet: tūc enim non amplius moriar,nec deinceps me priuabimini. Quomodo autem de muliere dixit,quod gaudet quia natus eſt homo in mundū: quum non propterea gaudeat, ſed quod ſibi natus ſit puerulus? Hoc dixit, quoniam ab initio dixit Deus, Creſcite & multiplicamini ac replete terram:& in primis quidem homo naſcitur in mundum: ex conſequenti vero etiam ad obſequium parentum. Simul autem & myſticū quiddam hinc ſignificatur,ꝙ Chriſtus per mortem genitus,quaſi per quendam vterum, & ſolutus mortis doloribus natus ſit nouus homo in mundum nouū:primogenitus ex mortuis in regnū cœlorū.

Et in illo die me non rogabitis quicquam.) In illo die, hoc eſt quum venerit paracletus, non rogabitis me quicquam eorum quæ nunc rogatis,puta,Quo abis? &, Oſtende nobis patrem ac ſimilia:de omnibꝰ a paracleto edocti. Vel etiā aliter. Non neceſſe habebitis mecum verſari corporaliter:nam hoc ſignificat, Me non rogabitis quicquam, ſed tantū nomē meū noīantes,cūcta accipietis quę petieritis:ſubiūgit enī:

Amen amen dico uobis,quæcunq; † petieritis patrem meum in nomine meo dabit uobis) †
Cuius autem nomen tanta poteſt,certiſſime Deus eſt. Ideo etiam Dauid varijs in locis illud laudans, nunc quidem ait, Q̄ admirabile eſt nomen tuum in vniuerſa terra:nunc vero, Exaltatum eſt nomen eius ſolius. Aduertēdum eſt autem ꝙ interdū quidem dationem eorū quæ petunt patri attribuit:quandoq; vero ſibi ipſi,ſicut & alia ſane, ꝓpter æqualitatem,eandemque potentiam: hic aūt & patri & ſibiipſi. Nam ait,In nomine meo. Et pari modo dicendum,vbicūq; hoc adiunctū eſt. Pſal. 8. 148.

+ *Quæcunque conferunt & utilia ſunt.*

Hactenus non petiſtis quicquam in nomine meo.) Atqui quando eos miſit data poteſtate aduerſus ſpiritus immundos, vt eijcerēt illos, & curarēt omnem morbum, omnemq́ languorem, in noīe ipſius operabantur. Verū tunc non petebant patrem in nomine ipſius.

Math. 10

Petite & accipietis ut gaudium ueſtrum ſit impletum.) Vt poſtq̄ cognoueritis quanta poſſit nomen meum, gaudium habeatis perfectū, ſiue multum, aut copioſius.

Hæc per prouerbia dico uobis.) Hoc eſt obumbrata, & non omnino manifeſta, quia adhuc metu & mœrore affecti, his quæ dicuntur nō poteſtis aduertere, aut amplius percipere.

Sed uenit tempus quando non iam per prouerbia loquar uobis, ſed palam de patre annuntiabo uobis.) Inſtat tempus reſurrectionis meę, videlicet quando apte ac manifeſte docebo vos, iam in lętitia conſtitutos. Siquidem poſt reſurrectionem per quadraginta dies apparebat eis, & docebat de regno Dei, ſicut narrat liber Actorum.

Act. 1.

In illo die in nomine meo petetis.) Diem & horam ſolet frequenter ipſum tempus appellare. Sæpius autem de petitione in noīe ſuo dicit: certiores eos reddens de ipſius virtute, & fiduciam inijciens.

Et non dico uobis, quod ego rogabo patrem pro uobis.) Et non dicam vobis tunc, Precabor patrem pro vobis.

Ipſe enim pater amat uos, quia uos me amaſtis, & credidiſtis quod ego a Deo exiui.) Nam ipſe pater tunc vos amabit ſicut ego, permanentes videlicet in amore ac fide erga me.

Exiui a patre & ueni in mundum: iterum relinquo mundum & uado ad patrem.) Verba hæc, Exiui & Veni, Relinquo & Vado ac ſimilia, demittēdo ſe dicit, propter infirmitatem intelligentiæ diſcipulorū, veluti frequenter diximus. Nam tanquam Deus & in patre erat & in mundo: ſiquidem res loco non circunſcripta eſt diuinitas. Itaq́ exiui a patre, ſignificat eſſe eum de ſubſtantia patris, ſiue legitimum patris filium. Veni in mundū, ſignificatiuum eſt incarnationis ipſius: & ſimiliter qđ ait, Relinquo mundum. At illud, Vado ad patrem, demonſtrat reſtitutionem prioris potentiæ ac gloriæ ipſius.

Dicunt ei diſcipuli eius, Ecce nunc aperte loqueris, & prouerbium nullum dicis.) Nunc manifeſte loqueris, & nihil obtectum dicis: intelleximus enim quæ nunc dixiſti.

Nunc ſcimus q. ſcis omnia, nec opus eſt tibi ut quis te interroget.) Hoc dicūt conſolatione nō modica accepta ab his, quos loquutus eſt, ſermonibus, vtpote intelligentes quod rurſum reſurrecturus eſſet, rurſumq́ eos docturus: & quod pater ipſos amaret. Illud ſiquidē auxilij ſpem prębebat, hoc autem rectę fidei certitudinem: nam tunc potiſſimū hæc intellexerūt. Aiunt ergo, Nunc ſcimus quod ſcis omnia, etiam hominum arcana: nec opus eſt tibi vt quis te interroget de his quę diſcere voluerit, ſed præueniens diſſoluis quod quærit. Nā & nobis cōquirentibus quid eſſet, Puſillo tempore non videbitis me, & rurſum puſillo tempore & videbitis me & cętera: non interrogatus interpretatus es ea, &

quieſcere

quieſcere feciſti mentem noſtram.

Per hoc credimus quod a Deo exiſti. Reſpondit eis Ieſus, Modo creditis?) Ipſi ſiquidem tanꝗ gratiam aliquã illi pręſtantes dixerũt, Ex hoc perfecte credimus, ꝙ a Deo miſſus ſis, ꝙ filius Dei ſis: ipſe vero exprobrãs eis imperfectam adhuc fidem, ait: Modo perfecte creditis. Necdum adhuc: arguet enim ac conuincet vos tempus quod iam inſtat.

Ecce inſtat tempus & iam uenit, ut diſpergamini unuſquiſque in ſua, & me ſolum relinquatis.) Tempus dicit impetus eorũ, qui cũ proditore venturi erãt, qñ oẽs diſcipuli eius relicto eo fugerunt, veluti ſcripſit Matthæus: tũc enim timor imperfectam eorum fidem oſtendit, quũ ad modicum tempus offendiculum paſſi ſint de paſſione ipſius.

Et non ſum ſolus, quia pater mecum eſt.) Semper mecum verſatur, vtpote inſeparabilis.

Hæc loquutus ſum uobis, ut in me pacem habeatis.) Hęc loquutus ſum vobis, nõ perfectam vobis tradens notitiam, ſed ne propter cogitationes patiamini in me offendiculũ aut turbemini qñ comprehendar, ligabor & abducar, aliaque humano more patiar.

In mundo preſſuram habebitis.) Nõ ſolũ qñ patiar, verũ etiam ꝗ diu in mundo hoc fueritis: nã pręſens vita ſtadiũ eſt ac locus exercitatiõis athletarũ Dei, ſiue exploratio eorũ qui me diligũt. Prędictum eſt enim ꝙ arcta eſt porta & ſtricta via quæ ducit ad vitã. Ne autem deijciantur audientes, ꝙ tota vita paſſuri ſint afflictiones, cõfortat ęos dicens. Math.7.

Sed bono ſitis animo, ego uici mundum.) Hoc eſt malitiam ac malũ illũ q huius pater eſt. Nã prædictũ ẽ, ꝙ princeps mundi huius iudicatꝰ ẽ, ſiue deuictus eſt. Ne ergo timueritis; cõſequens enĩ ẽ, vincente præceptore, etiã diſcipulos qui eũ imitanẽ viciſſe. Qui ergo malis afficiũt & occidunt corpus, ſuparabuntur ab anima veſtra, atq; id quod capi poteſt tollent: ab ea vero quæ capi nequit, manifeſte deuincentur. Supra.12.

Hæc loquutus eſt Ieſus, ſuſtulitque oculos in cœlum.) Poſt admonitionem ad orationem tanꝗ homo conuertitur, inſtruens homines, vt in tentationibus ad Deum reſpiciant: omnibusq; relictis ad eum confugiant, & ab eo petant auxiliũ. Hic itaq; ſurſum eleuat oculos, docẽs intentionem ac indiſtractionem in orationibus. Alibi vero procidit in faciem, ſtatuens deiectionem ac cordis contritionem tempore orationis. Venit enim non tantũ vt ſeipſum oſtenderet, ſed & virtutem traderet: nõ verbis ſolum, ſed & operibus. Nam hoc veri præceptoris eſt. Cap.xvii.

Et dixit, Pater uenit hora.) Paſſionis aut mortis, de qua dixerat, Tempus meum nondum adeſt; tempus quod Deus qui aſſumpſit, homini aſſumpto definiuit. Supra.7.

Glorifica filium tuum.) Afflictionibus, quas pro mundo perpetiar. Nã mihi q dñs ſum. gloria eſt pati ꝓ ſeruis, vt hinc hoibus innoteſcat quo affectus ſim hoim amore: vt accurrãt oẽs gentes, & me Deũ eſſe cognoſcant. Ait enim Paulus ꝙ ſic dilexit nos, vt traderet ſeipſum ꝓ nobis. Galat.2.
Vel, Glorifica me eedẽs tẽpore paſſionis prodigia ac terribilia, admirandaq; ſigna: & ex his oſtendens quod naturalis ſim filius tuus. Hęc quoq; dicta ſunt vbi habetur, Nunc glorificatus eſt filius hominis. Supra.12.

Vt filius tuus glorificet te.) Per ſuam gloriam:nam credentibus in me gentibus,& tu glorificaberis. Siquidem credent in te & glorificabunt te,qui proprio filio tuo pro eis nõ peperceris:meaq; gloria erit & tua. Quærens ergo glorificari,oſtendit quod ad crucem ſponte veniat. Deinde etiam cauſam dicit,propter quam glorificari quærat.

Sicut dediſti ei poteſtatem omnis carnis.) Sicut,pro Quia. Ait ergo,Glorifica filium tuum,quia dediſti ei poteſtatem omnium gentiũ,vt ab eis
Pſalm.2. glorificetur. Scriptum eſt enim, Et dabo tibi gentes hæreditatem tuã, & poſſeſſionem tuam terminos terrę. Glorifica filium tuum,quia complacitũ eſt tibi notũ eum fieri ac glorificari vniuerſo orbi. Quęrere aũt glorificari ac dicere Dediſti & ſimilia,demittẽdo ſe dicit ac diſpẽſatorie,ſicuti varijs in locis diſputauimus. aut etiam tanq̃ homo hoc ait.

Vt quotquot dediſti ei, det illis uitam æternam.) Quantum in ſe eſt. Nã licet quidã nõ crediderint,id tñ illorũ culpa eſt:ſiquidem patri complacitũ eſt,vt filius haberet oĩm poteſtatẽ ꝑ fidẽ,& oẽs ſub iugũ pręceptorum eius fierent. Filius quoq; vniuerſis ꝑ Apoſtolos dedit euangeliũ, Deiq; notitiã,quæ eſt vita eterna,vtpote vitam cõcilians æternã: qui aũt non ſunt ſubiecti,neq; illud ſuſceperunt, ipſi ſibi perditionis cauſa
Græcis ſuauis ẽ alluſio quũ dicũt αἱρετὴ γὰρ ἡ ἀρετή. uolũtaria enim eſt uirtus. ſunt;neminem enim cogit inuitum. Nam virtus voluntaria eſt+.

Hæc eſt autem uita æterna,ut cognoſcant te ſolum uerum Deum,& quẽ miſiſti Ieſum Chriſtum.) Et vere vita ęterna eſt Dei cognitio,fide ac opibus cõiunctis. Nã fides inqt ſine opibus mortua eſt. Vt cognoſcãt Deũ, te ſolum verum Deũ & me. Solũ aũt verũ Deum dixit patrem,ad differentiã falſo dictorũ deorũ:nõ verorum quidem,ſed tñ dictorũ. Non aũt ſeipſum excluſit quin verus eſſet Deus. Nam quonam pacto id facere potuit,q ſe veritatem vocat dicens,Ego ſum veritas:& ſe patri prędicat ęqua-
Supra.14. lem,cum multis alijs in locis,tum vbi ait,Ego & pater vnum ſumus?
Supra.10. Non hoc ergo nunc etiam de ſeipſo dixit:vt quod ex his quæ frequẽter docuit notum eſt. Siquidem neq; ſpiritus ſancti hic meminit:vtpote de quo ſignificauerat in his quæ docuerat,nempe quũ eſſet ille paraclet⁹, qui duceret eos in omnem veritatem,ſicut prædictum eſt.

Ego te glorificaui ſuper terram.) Super terrã dixit,nã in cœlo glorificatus fuerat,ex natura habẽs gloriã,& ab angelis adoratus. Nõ ergo de illa loquitur gloria,quã ex ſubſtantia ſua hęreditario iure poſſidet:
Supra eodem. nã illã,etſi nemo eũ glorificet,plenam habet:ſed hanc dicit quæ ab hominum cultu reſultat. Nempe tale eſt & illud,Glorifica filium tuum. Et vt ſcias quod de hac gloria loquatur,ſubiungit:

Opus conſummaui quod dediſti mihi ut facerem) Prędicationem euãgelij. Atq; res adhuc in principijs erat:quomodo ergo dicit,Conſummaui? Quia quicquid ſuarum erat partiũ iam impleuerat. Aut futurũ dicit tanq̃ pręteritum. Vel hoc dixit,quia iam radicem bonorum iecerat, quę omnino fructũ erat ꝓductura. Ipſe ergo patrẽ glorificauit in terra, vtpote data iã de eo notitia vniuerſo orbi per euangeliũ qđ ꝑ Apl'os in
Pſalmo.18. vniuerſo mundo prędicandũ erat. Nã in omnẽ inquit terrã exiuit ſonus eorũ,& in fines orbis terræ verba eorum. Eum quoq; glorificauit, omnia ei adſcribendo,tam doctrinas q̃ ſigna.

Et nunc

Et nunc glorifica me tu pater apud temetipſum, gloria quam habui priuſquam hic mundus eſſet apud te.) Ego quidem glorificaui te in terra, vt ſignificatum eſt: tu vero glorifica me gloria diuinitatis, quam habui ante mundi conſtitutionem. Glorifica me hominem apud teipſum, regali ſolio dignum apud te iudicans: de quo ait propheta, Dixit dominus domino meo, hoc eſt pater filio: ſede a dextris meis. Glorifica me glĩa quã habui vt Deꝰ, priuſquam hic mundus eſſet apud tuam poteſtatem: priuſq̃ hic mũdus fieret: id eſt ante omnia & ſemper. Quod autẽ dicitur, Et nunc, hoc eſt deinceps. Et nos ergo hac fruemur gloria, ſi eum fuerimus imitati. Ait enim Paulus, Si cõpatimur vt & cõglorificemur Omnino ſane innumeris digni ſunt lachrymis, qui quum propoſita ſit huiuſmodi gloria, ſua ſegnitie ab ea exciderint, & more inſanientiũ ac dementiũ ſibiipſis inſidias parauerint. Nam etſi nullum eſſet ſupplicium, miſerrimi tamẽ iudicarentur: qui quum ſibi paratum fuiſſet, vt cum filio Dei conregnarent & conglorificarentur: ipſi ſeſe talibus priuaſſent bonis. Non ſunt enim condignæ afflictiones huius temporis ad futuram gloriam, quę manifeſtabitur erga nos.

Pſalm. 109. *Roman. 8.*

Manifeſtaui nomen tuum hominibus.) Poſtq̃ dixit, Opus conſummaui, explanat nunc ſermonẽ. Atqui Iudęis manifeſtatũ erat nomẽ eius: nouerant enim ꝙ Deus eſſet, ſed hoc de aliјs dicit gentibus, quibus id ignotum erat. Aut nomen dicit paternũ, quod pater ſit filiј naturalis, nam quum id eos lateret, ab ipſo manifeſtatum eſt.

Quos dediſti mihi de mundo, tui erant.) Tanquam Dei.

Et mihi eos dediſti.) Tanq̃ ęquali. Eſt autem de Apoſtolis ſermo: quo etiam hic oſtendit quod non ſit Deo cõtrarius, quodq; patris eſt voluntas, vt credant in filium. Nam ſi vt quidam nugantur, q̃n patris erant, non erant filiј, conſequens eſt, vt quũ eos dederit filio, alienauerit eos: quod abſurdum eſt. Dediſti inquit mihi: iuxta quẽ modũ etiam priꝰ dixerat: Nemo poteſt venire ad me, niſi pater qui miſit me traxerit eum. Sed quomodo dixit, Quos dediſti mihi de mundo, quum prius dixerit ad eos, De mundo non eſtis? Ibi quidem malos appellauit mundum: hic vero fabricam ipſam mundialem.

Supra. 6. *Supra. 15.*

Et ſermonem tuum ſeruauerunt.) Voluntatem tuam compleuerunt, credendo in me.

Nunc cognouerunt quod omnia quæ dediſti mihi, abs te ſunt.) Nunc, poſtq̃ videlicet didicerunt, cognouerunt ꝙ omnia quæ dediſti mihi, hoc eſt, quęcunq; dico ac doceo, abs te ſunt, tua ſunt præcepta, & nihil mihi ꝓprium eſt aut alienum a te. Deinde etiam dicit vnde hoc cognouerunt.

Quia uerba quæ dediſti mihi dedi eis: & ipſi acceperunt, ac uere cognouerũt quod a te exiui, & crediderunt quod tu me miſiſti.) Hoc cognouerũt ex verbis quę dedi eis. Siquidẽ aperte docebã tua eſſe quęcũq; dicebam ac docebã. Et ipſi acceperũt, facile perſuaſi. Hæc aũt & ſimilia loquitur ad patrẽ, oſtendẽs diſcipulis quem erga illos haberet amorẽ. Nã qui nõ tantũ ſua tribuit, ſed & alium ad hoc precatur, vehementiſſimũ oſtẽdit deſiderium.

Ego pro eis rogo.) Pro eis te precor tanq̃ homo. Nam & hic & in ſequenti ſententia capitur ἐρωτῶ pro Obſecro.

Non pro mundo rogo,ſed pro his quos dediſti mihi,quia tui ſunt.) Non pro mundo vniuerſo precor, ſed pro his qui credunt in me. Nam qui in me nō credunt,nolunt vt pro eis orem. Frequenter autem ponit verbum Dediſti,vt firmius diſcant quod patris voluntas ſit, vt credatur in filium. Verum quia,Dediſti,&, Tui ſunt, ac ſimilia, inſipientibus prauas generatura erant ſuſpitiones, nempe quod maior & antiquior eſſet patris potentia: has ſoluit dicens:

Et mea omnia tua ſunt, & tua mea ſunt.) Vides honorum æqualitatem? nam hoc ſignificat nunc iſta conuerſio. Quum enim dixit, Tui ſunt,oſtendit quod etiam hi qui ſibi dati ſunt, paternę ſint poteſtatis, ne quis ergo potentiorem putaret patrem,addidit, Et mea omnia tua ſunt,& tua mea ſunt. Itaq; etiam anteq̃ darent̃,filij erant,& poſtq̃ dati ſunt,patris permāſerunt,hoc eſt ſemper amborū, vtpote ęqualiū in honorib9 & bonis. Eos ergo mihi dediſti q mei erāt. Dediſti vero,dixi diſpēſatorie,vt cognoſcāt ꝙ nō præter voluntatē tuā hos attraxerim.

Et glorificatus ſum in eis.) Etiam poteſtatem habens in his quæ tua ſunt, ſicut in his quæ mea: quemadmodum & tu in his quæ mea ſunt, ſicut in his quæ tua. Vel,glorificatus ſum in diſcipulis qui mihi dati ſunt,agnoſcentibus me dominū ſuum, & adorantibus ac prædicantibus me Deum.

Et iam non ſum in mundo.) Paulo poſt moriturus. Rurſum autem ſermonem de morte ſua inducit,commēdaturus eos tanq̃ homo Deo ac patri. Ait ergo, Iam non ſum in mundo,ſicut hactenus cum eis conuerſans & confirmans,inungens ac conſolans illos.

Et hi in mundo ſunt.) Nondū moriētes,& ꝓpterea tuo egēt auxilio. Quū aūt dixiſſet, Iam non ſum in mundo,interpretatur hoc dicens:

Et ego ad te uenio.) Sicut filius ad patrem,conſummato iam opere vt dictum eſt.

Pater ſancte ſerua eos per nomen tuum quo donaſti me. Per nomen tuum omnipotens,quod & ego natura habeo. Nam & ego Deus ſum. Iterum autem ait, Donaſti,ne Deo videretur eſſe contrarius. Vel,qđ dediſti mihi tanq̃ homini.

Vt ſint unum.) Vnitate fidei quę in me eſt,& mutua dilectiōe,
Supra.10. de qua ſuperius multa eis præceperat.

Sicut nos.) Prædixit enim,Ego & pater vnum ſumus. Prius autem alijs in locis diſſeruimus,quod καθὼς Sicut,& ſimilia, de ſancta quidem trinitate dicta, æqualitatem ſignificent: de Deo vero & hominibus,ſimilitudinem quandam. Vnum ergo ſunt pater & filius,ſicut eſſentia & alijs,ita etiam concordia. Dicit itaq;,Sicut nos,propter indiuiſionem ac inſeparabilitatem.

Quum eſſem cum eis in mundo,ego ſeruabam eos per nomen tuum.) Quum eſſem in mundo vt homo, qui ſemper in eo ſum vt Deus, tunc ego ſeruabam eos per virtutem tuam ſiue per te: nam mea virtus,tua eſt: & ego & tu vnum ſumus. Hæc autem & ſimilia loquitur,& tanq̃ homo, & propter diſcipulorum imbecillitatem. Siquidem quia multis de
Supra.16. eius auxilio auditis: &, Iterum videbo vos, & gaudebit cor veſtrum,

& gaudium

& gaudium veſtrum nemo tollet a vobis : nondum perfecte a mœrore liberati erant: patri deinceps pro eis loquitur, vt patri quoq; cōmendati, bono eſſent animo. Quum enim imperfecti eſſent, nō ita ſublimibus ac diuinis verbis credebant, quemadmodum humilioribus ac more humano dictis.

Quos dediſti mihi cuſtodiui, & nemo ex ipſis perijt, niſi filius perditionis.) Iudas proditor amantiſſimus perditionis, dilectus ab ea, illamque diligens. Perditionem vero intellige caſum & alienationem a Deo: aut etiam diabolum ipſum, vtpote perdentem illos qui ei obediunt. Perijt autem Iudas ſpōtanee propter voluntatis prauitatem. Atqui etiã alij de ſeptuaginta perierunt: verũ non tunc: nã ſolus proditor tunc perijt.

Potius phraſis dicatur eſſe Hebraica ſicut diximus ante libri exordiũ, hoc eſt filius perditus.

Vt ſcriptura compleretur.) Dauidica, quę frequenter de eius perditione loquitur, & præcipue pſalmo centeſimooctauo. Et hic ergo dictio Vt, non eſt cauſę ſignificatiua, ſed eius quod omnino futurum erat, puta quod ſcriptura compleretur.

Nunc autem ad te uenio.) Rurſum repetit, Ad te venio: ſicut &, A Deo exiui: hęc frequentiſſime illis cōfirmans, ſimul etiam conſolationem hinc non vulgarem tribuens.

Et hæc loquor in mundo, ut habeant gaudium meum impletum in ſemetipſis.) Hæc loquor quum adhuc in mundo ſum: hæc, quænam? Ad te venio: &, Serua eos. Hæc ergo inquit loquor, vt habeant gaudium de me: perfecte certiores effecti, quod me non retinebit infernus, & te habebunt adiutorem. Quanquam enim credebant, nondum tamen mente compoſiti, cogitationibus adhuc fluctuabant, nec quieſcere poterant. Vel, Hæc loquor humilia ac more humano, vt ceſſante interim infirmitate mentis eorum, abſolute gaudeant, ne me Deo contrarium eſſe ſuſpicentur.

Ego tradidi eis ſermonem tuum: & mundus eos odio habuit, quia non ſunt de mundo: ſicut ego non ſum de mundo.) Tradidi eis ſermonem tuum euangelicũ, & mali oderunt eos, vt qui non ſint ex ipſis, quantũ ad innocentiam aut ſimplicitatem. Nam & in pręcedentibus dixit ad eos, Si de mũdo fuiſſetis, mundus quod ſuum eſſet diligeret. Nam, Mundum, & ibi & hic vocat malos, propter mundi ac voluptatum amorem. Itaque quum propter ſermonem tuum odio habeantur, cuſtodi illos.

Supra.15.

Non rogo ut tollas eos de mundo, ſed ut ſerues eos a malo.) Orationem propter eos explanat, vt confidentiori magis ſint animo, vtpote nō ſtatim morituri priuſquam prædicauerint: & quaſi patris cuſtodia fruituri. Et hic ἐρωτῶ ſignificat obſecro.

De mundo non ſunt.) Idem adhuc frequēter dicit: ſine vlla immutatione prius illis teſtificans, ne turbentur ſi odio habeantur: ſcientes omnino cōtrariam eſſe virtuti malitiam. Simul quoq; laudat eos apud patrem: etiam hinc oſtendens illis dilectionem ſuã erga ipſos. Dicit ergo cœleſtes eos eſſe ciues, non mundana ſed cœleſtia ſapientes.

Sicut ego non ſum de mundo.) Etiam conſolatur eos ſimilitudine ad ſeipſum: & ad tolerantiam excitat.

Sanctifica eos per ueritatem tuam.) Sanctos facito ipſos per ſpiritum

ritum ſanctiſſimum, per veritatem dogmatū: nam vera dogmata ſanctificant hominem. Deinde manifeſtat quid dicat, Veritatem.

Sermo tuus ueritas eſt.) Sermo dogmatum tuus, ſiue a te per ſpiri-
Supra.16. tum ſanctum illis infuſus. Nam ſuperius dixit, Spiritus veritatis ducet vos in omnem veritatem. Aliter quoq; intelligite. Sanctifica eos ꝑ veritatem tuam, hoc eſt, ſegrega eos per euangelium tuum: ſermo nanq; tuus, puta euangelicus, veritas eſt. Patris autem ait eſſe ſermonem: ſicut etiam in præcedentibus dixit, Ego ex meipſo non ſum loquutus,
Supra.13. ſed pater qui miſit me, ipſe mihi præceptum dedit, quid dicam & quid loquar.

Sicut me miſiſti in mundum, ita & ego miſi eos in mundum.) Sicut tu hoīm cupiens ſalutem, me miſiſti: Ita & ego illā cupiens, miſi eos. Vel ſicut tu qui pater meus es, miſiſti me, ita & ego qui pater eorum ſum, miſi eos. Sed tu quidem natura pater meus es, ego vero pater eorum tanq̄ creator & prouiſor ac magiſter. Quod autem futurum eſt, tanquam factum dicit, eo quod iam paulo poſt eſſet eos miſſurus.

Et pro eis ego ſanctifico meipſum.) Ego voluntarie immolo meipſum. Nam hoc in loco victimam dicit ſanctificationem. Sanctum enim dicitur & ipſa hoſtia: multa quoque dicuntur ſancta, tanquam ſignum ſanctitatis.

Vt & ipſi ſanctificati ſint per ueritatem.) Vt & ipſi immolati ſint per veram hoſtiam: legalis ſiquidem victima figura erat, non veritas, vt & ipſi immolati ſint, capite videlicet ipſorum immolato. Vel etiā,
Pſalm.43. tanquam & ipſi immolati. Habiti ſumus, inquit, ſicut oues cædi de-
Roman.12. putatæ. &, Exhibete membra veſtra hoſtiam viuentem. Poteſt enim etiam ſine cæde immolari hoſtia. Ne quis autem eum putaret hæc ꝓ ſolis Apoſtolis dicere, ſubdit:

Non pro eis autem rogo tantum, ſed & pro ijs qui per ſermonem eorum credituri ſunt in me, ut omnes unum ſint.) Simul quoq; eos iterum conſolatus eſt, oſtendens ꝙ per eorum prędicationem alij quoq; fient diſcipuli.

Sicut tu pater in me, & ego in te: ut & ipſi in nobis unum ſint.) Sicut tu in mei & ego in tui dilectione: vt & ipſi in nobis, ſiue in fide quæ eſt in nos, vnum ſint. Nam qui in fide quæ eſt in nos vnum ſunt, erūt
Supra.14.15. quoque in mutua inter ſe dilectione vnum. Dixit enim, Qui habet præcepta mea & ſeruat ea, hic eſt qui diligit me. &, Hoc eſt præceptū meum, vt diligatis vos inuicem. Quum ergo a dilectione & concordia inceperit, rurſum in hac concluſit ſermonem: oſtendens quod Deo chara ſit ac magno ſtudio affectanda dilectio.

Vt mundus credat quod tu me miſeris.) Vt credens Apoſtolis, cre-
Nota. dat quod tu me miſeris: nam hoc prędicaturi ſunt: & nihil adeo erit impedimento prædicationi, ſicut diuiſos eſſe prædicatores fidei diuerſitate, ac mutua inter ſe inimicitia. Si enim inter ſe pugnauerint, dicent eos non eſſe pacifici magiſtri diſcipulos: quod ſi non pacifici, nec a te miſſi. Si vero concordes fuerint, & præcepta mea cuſtodierint, oēs cognoſcent quod mei ſint diſcipuli, & quod tu me miſeris.

Et ego gloriam quam dediſti mihi, dedi eis.) Quę a doctrina & miraculis proce-

culis procedit: aut quæ a concordia: neq; enim ex hac minus q̃ ex illis glorificantur. Dedi aũt dixit etiam hic, & ſuam inſinuans dignitatẽ, et æqualem cum patre honorem: quemadmodũ frequenter alijs in locis.

Vt ſint unum ſicut nos unum ſumus.) Hoc ſuperius quoque dictum ac declaratum eſt: & nunc idẽ dicit, vehementer cupiens imprimi cordibus eorum, tanquam maxime neceſſarium.

Ego in eis, & tu in me.) Ego in eis maneo, & tu in me, hoc eſt, ego & tu in eis manemus, quomodo ergo non eos conſeruabimus? Alibi quoque dixit, Si quis diligit me, ſermonem meũ ſeruabit, & pater me9 diliget eum, & ad eum veniemus ac manſionem apud eum faciemus. Sed ego quidem in eis diuino modo propter fidem, tu vero in me paterno modo propter naturam. Supra.14.

Vt ſint perfecti in unum.) In vnitatem, in concordiam. Quemadmodum enim ſeditio diſſoluit, ſic & concordia congregat.

Et ut cognoſcat mundus q; tu me miſeris.) Iterum ergo idem dicit, vt firmius concordes ſint: certiores effecti, quod hoc maxime ad fidem attrahat homines.

Et dilexiſti eos, ſicut & me dilexiſti.) Nam ſignũ fuit dilectionis eorũ, q nec proprio filio tuo propter eos peperceris. Hic quoq; dictio Sicut, nõ ęqualitatẽ, ſed ſimilitudinẽ quandã ſignificat, queadmodũ in præcedentibus oſtendimus. Frequenter autem hoc ponit, conſolans eos per ſimilitudinem quam erga ipſum habent, & fiduciam prębens. Ad hũc vſq; locũ de dilectione ac cõcordia ſermonẽ extendit: deinceps vero de brabijs quoq; & coronis diſſerit, quæ poſt præſentem vitam illis repoſita ſunt, vt ampliorem ſumant fiduciam.

Pater quos dediſti mihi, uolo ut ubi ſum ego, & illi ſint mecum.) In regno videlicet conregnantes mihi.

Vt uideant gloriam meam quam dediſti mihi.) Gloriam diuinitatis quã dediſti mihi, non tanquam minori aut poſterius genito, ſed tanquam principium, ſiue is qui me genuit. Quando autem dedit? Quando ſcilicet genuit. Quando vero genuit? Quęſtio quando hoc fuerit, ſermonem habet incomprehenſibilem: ſimul enim & erat & genuit: nec fuit tempus quo pater erat, & non erat pater. Quia autem verbũ Dediſti, quum ſit ſeſe demittẽtis, quibuſdam pariturum erat offendiculũ, quo videretur minoritatem addere filio, huic quoq; medetur dicens:

Quia dilexiſti me ante conditum mundum.) Hoc eſt ante ſecula. Nã ita ſignificare ſolet ſcriptura ęternitatẽ. Non dixit aũt, Vt ſint participes glorię meę, ſed Vt videãt. Illud nãq; ſupra illorũ facultatẽ erat: hoc vero tota illorũ fruitio eſt, quod etiã dicit Paulus, Detecta facie gloriam Dei cõtemplantes. Siquidẽ vere maxima eſt gloria, eius videre glãm. 2.Corint.3.

Pater iuſte.) Iuſtum eũ nunc dicit, vtpote volentẽ nõ a ſolis Iudęis, verũ etiam ab oĩbus hoĩbus agnoſci, vt oẽs ſalui fierent, & nullus p ignorantiã periret: nam id extremæ iuſtitiæ eſt ac bonitatis.

Et mundus te non cognouit.) Gentiles quidem nullo modo, quum adorent idola: Iudæi vero non cognouerunt te, quia ſponte peccantes, negant te meum eſſe patrem.

Ego uero

Ego uero te cognoui.) Natura.

Et hi cognouerunt quod tu me miſiſti.) Diſcipuli mei hoc cognouerũt ex his quæ eos docui,& diuino modo operatus ſum.

Et notum feci eis nomen tuum.) Nomen paternitatis. Hæc autem etiam ſuperius dixit,& nunc iterum repetendo dicit.

Et notum faciam.) Amplius per ſpiritum ſanctum. Vides quod ſicut pater loquitur per ſpiritum ſanctum,ita & filius notum facit per ipſum diſcipulis quæ voluerit: ex quibus rurſum honoris æqualitas ac concordia ſanctæ trinitatis oſtenditur.

Vt dilectio qua dilexiſti me in eis ſit.) Notum faciam,inquit,amplius nomen tuum,vt quũ hoc cognouerint ac didicerint quod naturalis ſim filius tuus,& natura dilectus:huiuſmodi dilectio quæ ingenua eſt & per naturam,ſit in eis per cognitionem.

Et ego in eis.) Et ego in eis magis ſim per fidẽ maiorẽ,vtpote perfectius eis notus. Iterum ergo in dilectionem terminauit, hanc imponens ſermoni conſummationem. Nam perfectio virtutũ eſt dilectio.

Cap.xviii. *¶Hæc quum dixiſſet Ieſus, egreſſus eſt cum diſcipulis ſuis trans torrentem Cedron, ubi erat hortus in quem ingreſſus eſt ipſe & diſcipuli eius.)* Quære ſexageſimo-

Matth.26. quarto capite euangelij iuxta Matthæum, vbi ponitur, Et dictis laudibus exierunt in montem Oliuarum: nam ibi de his enarratum eſt. Sed & de ijs quæ ſequuntur latius & exactius in illo Euangeliſta ſignificauimus.

Sciebat autem & Iudas qui tradebat eum locum.) Deinde etiam dicit,vnde hoc ſciebat.

Quod frequenter conueniret illuc Ieſus cum diſcipulis ſuis.) Frequenter verſaretur ibi.

Iudas ergo ſumpta cohorte, & a pontificibus & phariſæis miniſtris,venit illuc cum laternis & facibus & armis.) Arma adduxerunt,timentes eos qui ſequebantur Ieſum:nã & propterea intẽpeſtiuo noctis tempore aduenerũt. De his autem dictum eſt ſexageſimoquinto iuxta Matthęũ capite vbi dicitur,Et adhuc eo loquente, ecce Iudas vnus de duodecim venit: nã quæ in medio ſunt prætermiſit Iohannes,tanquam ab alijs enarrata, quod frequenter ac multis facit in locis.

Ieſus itaque ſciens vniuerſa quæ uentura erant ſuper ſe, egreſſus ait illis, Quem quæritis? Reſponderunt ei,Ieſum Nazarenum. Dicit eis Ieſus,Ego ſum. Stabat autem & Iudas qui tradebat eum cum ipſis. Vt ergo dixit eis,Ego ſum:abierunt retrorſum,& ceciderunt in terram.) Sciens tanquam Deus,vniuerſa quę ventura erant ſuper ſe,egreſſus intrepide interrogauit eos tanq̃ homo. Stabat autem & proditor cum ipſis:& neque hic potuit eum indicare præ conſcientia, aut propter eius vocem. Oſtendit quod nolentem non ſolum non poſſent eum apprehendere,ſed neq; omnino videre. Prędicto autem capite de his quoq; mentio conſequenter facta eſt.

Iterum ergo interrogauit eos, Quem quæritis? At illi dixerunt, Ieſum Nazarenũ. Reſpondit Ieſus, Dixi uobis quod ego ſim.) Ipſe ſeipſum manifeſtat docens diſcipulos,neq; in periculis mentiendum,& certiores reddens, quod ſpontanee ſeipſum tradat inimicis.

Si ergo me

Si ergo me quæritis, ſinite hos abire. Vt compleretur ſermo quem dixerat, Ex ijs quos dediſti mihi, non perdidi quenquam.) Vt compleretur ſermo: hoc a ſeipſo dicit euangeliſta. Nam ſuperius ad patrem loquens, dixerat, Quos dediſti mihi cuſtodiui & nemo ex ipſis perijt, niſi filius perditionis. Itaque neminem ex eis perdidi, tantundem ſignificat ſicut, Nemo ex ipſis perijt. Nemo enim, inquit, perijt mea cauſa, hoc eſt non perdidi quenquam ex eis mea cauſa. Supra.17.

Simon ergo Petrus quum haberet gladium, exeruit eum, & percuſſit pontificis ſeruum: amputauitque auriculam eius dextram. Erat autem nomen ſeruo Malchus.) In illo capite etiam de his dictum eſt vbi habetur, Et ecce vnus ex his qui erant cum Ieſu extenta manu, exemit gladium ſuum. Addidit autem Iohannes & nomen vulnerati, partemq; vulneratã, ob rei manifeſtationem: non ſolum quod repente curauerit illum Ieſus, ſicut a Luca diximus, verum etiam quod paulo poſt eſſet eum alapa percuſſurus, ſicut ſignificauit Chryſoſtomus. Lucæ.22.

Dicit ergo Ieſus Petro, Mitte gladium tuum in uaginam. An non bibam poculum quod dedit mihi pater?) Poculũ, mortẽ videlicet. Dicit ergo, An nõ ſuſcipiã mortem quam permiſit pater inferri mihi? nam hoc ſignificat, Dedit mihi: ac ſi dicat, Imo maxime, tanquam eadem volens quę pater. In dicto autem capite conſequenter etiam de his diſſeruimus.

Cohors igitur & tribunus ac miniſtri Iudæorum comprehenderunt Ieſum: & ligauerunt eum, ac duxerunt eum ad Annam primum. Erat enim ſocer Caiaphæ, qui erat põtifex anni illius.) Prę voluptate de hac re gloriabanť, tanq̃ de tropheo cõſtituto: & abduxerũt eũ primũ ad Annã, vt qui a Caiapha eius anni pontifice quaſi pater honorabať propter affinitatẽ. Quære in præmemorato capite vbi habetur, At illi apprehenſum Ieſum abduxerũt ad Caiapham pontificem: & lege poſitã ibi enarrationem.

Erat enim Caiaphas is qui conſilium dederat Iudæis, quod expediret unum hominẽ mori pro populo.) Ne auditor vincula audiens turbetur, eius memoriã ad Caiaphæ vaticinium reuocat, ſignificans quod moriebatur pro eo quod populo expediebat, ſiue pro ſalute hominum, veluti Caiaphas prophetauerat. Supra.11.

Sequebatur aũt Ieſum Simon Petrus, & alius diſcipulus.) Ipſe eſt alius ille diſcipulus. Quęre in dicto capite enarrationẽ illius ſentẽtię, Petrus aũt ſequebať eum procul vſq; ad atrium principis ſacerdotum.

Diſcipulus autem ille erat notus pontifici, & introiuit cum Ieſu in atrium pontificis. Petrus uero ſtabat ad oſtium foris.) Vide modeſtiã ac fraternũ amorem. Ne quis enĩ aut ipſum laudet q; ſimul introierit, aut Petrũ vituperet, quod foris manſerit: dicit, q; ſibi quidem tanquam familiari pontificis permiſſus ſit introitus: Petrus vero tanquam incognitus, excluſus eſt: & tamen adhuc ad oſtium permanebat: quod Petro potius datur laudi.

Exiuit itaque diſcipulus ille alter, qui erat notus pontifici: & loquutus eſt cum oſtiaria, introduxitque Petrum. Ait ergo ancilla oſtiaria Petro: Num & tu ex diſcipulis es hominis huius? Dicit ille: Non ſum.) Quęre prædicto capite: Et ingreſſus intro ſedebat cum miniſtris, vt videret finẽ: & lege quę ibi dicta ſunt, quũ ſint

maxime neceſſaria. Præterea quoq; ſexageſimoſexto capite illius ſententiæ enarrationem, Petrus autem ſedebat foris in atrio, & acceſſit ad eum vna ancilla & cætera.

Stabant uero ſerui & miniſtri qui prunas accenderant, quia frigus erat, & calefaciebãt ſe. Erat autem cum eis Petrus ſtans & calefaciens ſe.) Oſtendit quod ipſe in interiori atrio cum pręceptore verſans, omnia videbat & audiebat: Petrus vero cum eſſet in exteriori, nihil horum ſciebat.

Pontifex itaq; interrogauit Ieſum de diſcipulis ipſius, & de doctrina eius.) De diſcipulis quidem vbinam eſſent, & quam ob cauſam cõgregaſſet eos: De doctrina vero quid doceret & quare. Hęc autem interrogauit volens eum arguere, tanq̃ nouæ rei inuentorem ac ſeditioſum, quaſi conciliabula quædam facientem, nouaq; dogmata inferentem. Atqui frequenter cum docentem audierat.

Reſpondit ei Ieſus, Ego palam loquutus ſum mundo.) Manifeſte omnem docui populum, non ſolum diſcipulos.

Ego ſemper docui in ſynagoga & in templo, quo omnes Iudæi conueniunt, & in occulto loquutus ſum nihil.) Nihil, quale tu ſuſpicaris, ſeditioſum & quod Deo non ſit gratum. Quid ergo, an non frequenter occulte loquebatur diſcipulis? Vtiq;, ſed nihil tale quale pontifex putabat.

Quid me interrogas? Interroga eos qui audierunt, quid loquutus ſim ipſis. Ecce hi ſciũt quæ dixerim ego.) Non contumacis verba ſunt, ſed de dogmatum veritate confidentis. Quid me interrogas? interroga eos qui audierunt: non diſcipulos, ſed alios etiam qui non crediderunt.

Quum autem hæc dixiſſet, unus miniſtrorum aſſiſtens, dedit alapam Ieſu dicens, Siccine reſpondes pontifici?) Horreto cœlum, ſtupeſce terra: tum ob ſeruorum perfidiam, tum ob domini clementiam. O audaciſſime, quid nã reſpondit contumacius? an non potius honorem detulit pontificatui, qui põtificem maligne de his quæ nouerat interrogantem nõ arguerit? Quũ ergo poſſet omnes concutere & obruere, aut alio acerbo modo perdere, patienter fert, verbaq; proloquitur quæ oẽm poſſint diſſoluere feritatem, q̃q̃ non eam quæ illorum erat.

Nota.

Reſpondit ei Ieſus, Si male loquutus ſum, profer teſtimonium de malo: ſin bene, cur me cedis?) Profer teſtimonium, hoc eſt oſtende quid ſit male prolatũ, argue eum qui ſit male loquutus. Quærunt autem quidam, quomodo non obuerterit Chriſtus & alteram maxillam impingenti alapam, ſicut Apoſtolis faciendum præceperat, ſed potius indignatus eſt? Nos autem dicimus, quod illud pręceptum de non vlciſcendo, fuit inductũ propter ſeditiones quæ inde oriebantur: nunc tñ neq; Chriſtus eũ vlt⁹ eſt qui alapam impegerat, quin potius quum illum non repulerit, neq; ipſe reſilierit, ad alias quoq; plagas paratus erat, ſed partes ſuas defendit, ne quo modo ſi tacuiſſet, contumax videret̃, de quo etiã accuſabat̃.

Miſit eum Annas ligatum ad Caiapham pontificem. Stabat autem Simon Petrus & calefaciebat ſe. Dixerunt itaq; illi, Num & tu ex diſcipulis eius es? Negauit ergo ille, & ait, Nõ ſum. Dicit unus ex ſeruis pontificis, cognatus eius cuius amputauerat Petrus auriculam: Nonne ego te uidi in horto cum illo? Iterum ergo negauit Petrus.) Sexageſimoquinto euangelij iuxta Matthæum capite de his diligẽter diſputatum eſt, vbi

habetur

habet, Et ingreſſus intro ſedebat cum miniſtris vt videret finem.

Statimq; gallus cecinit.) Quęre ſexageſimoſexto dicti euangeliſtę capite, vbi ſimiliter dicitur, Statimq; gallus cecinit: nam ibi de hoc manifeſte dictum eſt.

Ducunt ergo Ieſum a Caiapha ad prætorium. Erat autem mane: & ipſi non introierũt in prætorium, ne contaminarentur; ſed ut ederent paſcha.) Horum quoque facta eſt mentio in fine prędicti capitis, vbi dicitur, Mane autem facto conſilium inierunt omnes principes ſacerdotum ac ſeniores populi aduerſus Ieſum, vt eum morti traderent. Matt.27.

Exiuit itaque Pilatus ad eos & ait, Quam accuſationem adfertis aduerſus hominem hunc? Reſponderunt & dixerunt ei, Niſi eſſet hic malefactor, non tibi tradidiſſemus eum. Dixit ergo eis Pilatus, Sumite eum uos, & ſecundum legem ueſtram iudicate eum.) Hæc quoque omnia ibi declarata ſunt ſequenti capite vbi poſitum eſt, Ieſus autem ſtetit coram pręſide: lege ergo & illa. Sed quomodo quum dicant eum eſſe malefactorem tacet? Quia de hoc non interrogabatur: itaque patienter ſuſtinet.

Dixerunt itaque ei Iudæi, Nobis non licet interficere quenquam.) Cruce videlicet. Hoc autem dixerunt, non tantum quaſi ſubiecti dominio Romanorum, & propria priuati poteſtate: quantum volentes Chriſtum cruce occidi, miſerrima ſcilicet ac ignominioſiſſima morte, quod lex eis nõ permittebat. Nam quod alio modo perimerent, oſtendit Stephanus lapidatus. Act.7.

Vt ſermo Ieſu compleretur quem dixit, ſignificans qua morte eſſet moriturus.) Hoc dixerũt vt ſermo Ieſu compleretur. Complendus enim erat, inqt ſermo eius quem loquutus fuerat dicens, Si exaltatus fuero a terra oẽs traham ad meipſum: ſicut etiam ibi ſignificauit euangeliſta, addens ꝙ hoc dicebat, ſignificans qua morte eſſet moriturus, hoc eſt ænigmatice mortem deſignans. Supra.12.

Ingreſſus eſt ergo rurſum in prætorium Pilatus: & uocauit Ieſum, dixitque illi, Tu es rex Iudæorum? Reſpondit ei Ieſus, A temetipſo tu hoc dicis, an alij tibi dixerunt de me? Reſpondit Pilatus, Nunquid ego Iudæus ſum? Gens tua & pontifices tradiderunt te mihi.) Dicto capite etiã de his per ordinẽ inuenies, in illius dicti enarratione, Et interrogauit eum pręſes dicens, Tu es rex Iudęorum?

Quid feciſti? Reſpondit Ieſus: Regnum meum non eſt ex hoc mundo, ſi ex hoc mũdo eſſet regnum meum, miniſtri utique mei decertarent ne traderer Iudæis: nunc autem regnum meum non eſt hinc. Dixit ergo ei Pilatus, Num itaque rex es tu? Reſpondit Ieſus, Tu dicis ꝙ rex ſim ego.) Ibi etiã hæc conſequenter ſortita ſunt enarrationem.

Ego ad hoc natus ſum, & ad hoc ueni in mundum, ut teſtimonium perhibeam ueritati.) Quum a principio interrogaſſet Pilatus, Tu es rex Iudæorum: ac reſpondiſſet dominus, Regnum meum non eſt ex hoc mũdo, & ſeipſum regem oſtendiſſet, q̃q̃ non terrenum: rurſum interrogauit Pilatus, Nũ itaq; rex es tu? ac deinceps ſe iterum eſſe reſpondit. Deinde confirmãs ſe vera loqui ait, Propterea natus ſum, propterea incarnatus ſum, & veni in hunc mundum, vt doceam veritatem. Sicut ergo in cæteris vera loquor, ita ſane & in hoc. Vel, ad hoc natus ſum, hoc eſt, quum rex ſim, ad regnandum incarnatus ſum, & propterea veni in mundum, vt

doceam veritatem, quod quum ſim rex ſempiternus, incarnatus ſum vt ſuper eos regnem qui credunt in me.

Omnis qui eſt ex ueritate audit uocem meam.) Omnis qui eſt ex veritate, qui amat veritatem: obedit verbo meo, credit doctrinæ meæ.

Ait illi Pilatus, Quid eſt ueritas?) Diſcere cupiens interrogat, Quid eſt veritas, cui tu teſtimonium perhibes, quam doces? Sciens autem quod mora opus eſſet ad quæſtionem ad quam hortabatur, ſubſiſtit ab interrogatione: & confeſtim egreſſus nititur hunc ab impetu Iudæorum liberare. Vide enim:

Et quum hoc dixiſſet, iterum exiuit ad Iudæos, & ait illis, Ego nullum crimen inuenio in eo.) Rurſum prædicto capite lege illius dicti enarrationem. Et interrogauit eum præſes dicens, Tu es rex Iudæorum? in qua Lucæ quoque verborũ facta ẽ mẽtio, per quę etiã pręſens dictum cognoſcitur.

Eſt autem conſuetudo uobis, ut unum abſoluam uobis in paſcha: uultis ergo abſoluam uobis regem Iudæorum?) Quære in eodem vbi dicitur, In feſto autem conſueuerat præſes abſoluere turbæ vnum vinctum quem voluiſſent: ibi enim de hoc quoque dictum eſt.

Clamauerunt itaque omnes dicentes, Non hunc ſed Barabbam. Erat autem Barabbas latro.) Eodem capite Scribit Matthæus, Principes autem ſacerdotũ & ſeniores perſuaſerunt turbis vt peterent Barabbam, Ieſum vero perderent: & illius lege enarrationem.

Cap.xix. *Tunc ergo apprehendit Pilatus Ieſum & flagellauit: & milites plectentes coronam de ſpinis, impoſuerunt capiti eius, & ueſte purpurea circundederunt eum, ac dicebant, Aue rex Iudæorum: dabantque ei alapas.)* Dicto capite conſequenter etiam hæc omnia ad verbum manifeſtata ſunt. Iſta autem Iohannes ſub breuitate narrat, tanquam ab alijs iã ſcripta: ſtudens & hic recitare quę pręterita erãt. Et cur omnino eorũ meminit quę ab alijs memorata ſunt? Quia aliter nequaq̃ apte ſcribere poterat, quę ſcripta non erant.

Exiuit ergo iterum foras Pilatus, & ait illis, Ecce adduco uobis eum foras.) Hoc eſt extra prętorium.

Vt cognoſcatis, quod nullum in eo crimen inueniam.) Hoc dicit tentans mentem eorum.

Exiuit ergo Ieſus foras, geſtans ſpineam coronam & purpureum ueſtimentum.) Eduxit eum ludibrij ſtola veſtitum: vt hunc in tanto videntes opprobrio, ſatiarentur ac placarentur.

Et ait illis, Ecce homo.) Homo dixit præ compaſſione, vt & ipſi compaſſione mouerentur.

Quum ergo uidiſſent pontifices ac miniſtri, clamauerunt dicentes, Crucifige, crucifige eum.) Tanq̃ feri canes, eo ſolum viſo, furibunde oblatrabant, quaſi ferę beſtię, quæ venatores ſentiẽtes ſtatim incurrunt: nã inuidia ebrij, in cędem aduerſus eum debacchabantur.

Ait illis Pilatus, Accipite eum uos, & crucifigite: ego enim non inuenio in eo crimen.) Vos inquit, qui iniuſti eſtis. Permittit autem eorũ poteſtati, indignatus de violentia ac impudentia illorum.

Reſponderunt ei iudæi, Nos legem habemus, & ſecundum legem noſtram debet mori, quia filium Dei ſe fecit.) Naturalem videlicet. Hoc autem dixerunt iniuſtitiam

ſtitiam repellētes. Itaque rurſum ad aliam tranſierunt accuſationem. Quid ergo Chriſtus? Quum de talibus eum accuſarent tacebat, dictū complens propheticum, non aperuit os ſuum. *Ieſa.53.*

Quum ergo audiſſet Pilatus hunc ſermonem, magis timuit.) Ne quo modo in veritate Deus eſſet, & eū diſperderet, ita ab ipſo affect⁹ cōtumelia.

Rurſumq; ingreſſus eſt in prætorium, & dicit ad Ieſum, Vnde es tu?) Iam nō interrogat, Quid feciſti, ſed, Vnde es tu? e cœlo an e terra?

Ieſus autem reſponſum non dedit ei.) Nam qđ diſcere quęrit, iam dicerat, quando audierat, Regnum meum non eſt ex hoc mundo. Et ſicut tunc molliter ꝑffectus nihil eum iuuerat: ita & nunc futurum erat, vt nihil iuuaret, quum ignauus eſſet ac meticuloſus.

Ait itaq; ei Pilatus, Mihi non loqueris? neſcis quod poteſtatē habeam crucifigendi te, & poteſtatem habeam abſoluendi te?) Et terretur & terret: iritatus enim ꝙ ſibi, ne ipſum quidem foventi, reſpondeat, deinceps vibrat poteſtatem. Sed o inſenſate: ſi poteſtatē habes ipſum abſoluēdi, quomodo non abſoluis, quum ſcias eum carere crimine, & frequenter hoc teſtimonium de eo perhibueris.

Reſpondit Ieſus, Non haberes poteſtatem ullam aduerſum me, niſi eſſet tibi datum e ſupernis.) Reſpōdit faſtum obiurgās, qui illi ob poteſtatem accreſcebat, & ait, Non haberes poteſtatem vllam aduerſum me, niſi eſſet tibi datum e ſupernis: ſignificans diuina quadam diſpenſatione ſe pati. Ne aūt hoc audito arbitraretur ſeſe abſolui crimine, ſubiunxit.

Propterea qui tradidit me tibi, maius peccatum habet.) Quia poteſtatē habes, nec abſoluis me, non es immunis a peccato, q̄q̄ minus ſit peccato eorum qui me tibi tradiderunt: ſiquidem illi homicidæ ſunt ſcelerati, tu vero mollis facileque credulus.

Ex eo quærebat Pilatus abſoluere eum.) Sermonibus eius perterrit⁹: Iudæi vero qui diuina eius ſigna frequenter conſpexerant, amplius inſaniebant.

Iudæi autem clamabant dicentes, Si hunc abſolueris, non es amicus Cæſaris. Quicunq; ſe regem facit, contradicit Cæſari.) Intuiti obiectam legem fuiſſe inutilem, & intelligentes quod eum vellet abſoluere, ad accuſationem iterum tyrannidis diuertunt, quam timore Cæſaris non poſſet paruipēdere Pilatus. Non es amicus ſiue beneuolus. Contradicit vero, hoc eſt aduerſatur. Verum quomodo hic tyrannidem meditatur? vnde hoc poteſtis oſtendere? an a veſte purpurea? a diademate? ab habitu? alioue apparatu aut inſignibus? an non omnia abiectionis erant, ſiue alimentum, ſiue indumenta, ſiue domum ac conuerſationem aut cætera ſpectetis? cum duodecim tantum circumiens diſcipulis, ĳsq; admodū humilibus & abiectis, imo & plærumque ſolus.

Pilatus ergo audito hoc ſermone, duxit foras Ieſum, ſeditque pro tribunali, in loco qui dicitur Lithoſtrotos, Hebraice autem Gabatha †.) Arbitratus ſeſe offenſurum Cæſarē ac periclitaturū, ſi huiuſmodi accuſatiōem indiſcuſſam prætereundo contemneret, duxit Ieſum extra prętoriū, ac publice ſedit pro tribunali, vt vniuerſos haberet ſuæ inquiſitionis teſtes.

גבתא *Gabotha latinis ſonat eminēs ſiue excelſum. Veriſimile ē enim fuiſſe ſtratum lapideum eminens, iudicio accommodum. Eſt & dictio Chaldaica.*

Erat autem paraſceue paſchæ, hora uero ferme ſexta.) Diem ac horam ſignificauit oſtendens quod non ſolum ipſo die paſchæ, verum etiam die iam declinante, feſtique veſpera appropinquante, quando paſcha immolabant, funeſtum tribunal conuocabant, pro paruo ducentes piaculo, huiuſmodi tribunal accedere.

Et ait Iudæis, Ecce rex ueſter.) Relicta diſcuſſione iterum ad placandum eos conuertitur: Ecce inquit rex veſter: ecce ſtat accuſatus, non eſt abſolutus, ne formidetis. Et quãquam litera habeat ἴδε vide: frequẽter tamen ſcriptura ponit ἴδε pro ἰδοὺ ecce; ſicut etiam ſuperius quum dixit, Ecce adduco vobis eum foras.

At illi clamauerunt, Tolle tolle, crucifige eum.) O incredibilem feritatẽ ac inſaniam.

Ait illis Pilatus, Regem ueſtrum crucifigam?) Hoc dixit quaſi ſubſannans Chriſtum, vt Iudæorum curaret feritatem.

Reſponderunt pontifices, Non habemus regem niſi Cæſarem.) Quia Chriſti regnum repellentes, Cæſaris poteſtatem elegerunt: poſtmodum diuina viſitatione ac protectione nudati, traditi ſunt ad internicionem, idque rurſum ipſo paſchæ die quo clamauerunt, Non habemus regem niſi Cæſarem.

Ioſephus lib. 7. de bel. Iud. cap. 18. dicit. Octauo die Septembris.

Tunc ergo tradidit eis illum ut crucifigeretur.) Victus eorum inſtanti contentione. At quibus cum tradidit? Vtique contaminatis ac perfidis, ſeditioſis & homicidis.

Acceperunt autem Ieſum & duxerunt in prætorium.) Quęre ſexageſimoſeptimo iuxta Matt. capite vbi habetur, Et poſtq̃ illuſerũt ei, exuerũt eũ chlamyde, & induerunt eum veſtimẽtis ſuis: ac lege enarrationem.

Atque is baiulans crucem ſuam, exiuit in locum qui appellatur Caluaria, qui dicitur Hebraice Golgotha, ubi eum crucifixerunt.) Ibi horum quoq; in ſequentibus facta eſt mentio, dataq; explanatio. Ferebat autem crucem in humeris tanquam ſtrennuus miles lanceam, qua deiecturus erat aduerſarium.

Et cum eo alios duos hinc & hinc, medium autem Ieſum.) In illo capite etiã de duobus his manifeſte dictum eſt, vbi ponitur, Tunc crucifiguntur cum eo duo latrones vnus a dextris, & alter a ſiniſtris. Iudæi itaque hunc ſimul cum maleficis crucifigere ſtuduerunt, vt communicatione ſupplicij bonam huius famam, mala illorum fama denigraret. Huius autem gloria intantum ſplenduit, vt quum tres penderent, quum ſtupenda illa ſigna facta ſunt, ſoli huic omnes illa adſcripſerunt: tãtumq; abfuit vt illorum participaret ſuſpitionem, vt potius vnum eorum ad ſuam fidem attraxerit, & omne machinamentum in caput Iudæorum conuerſum ſit, patremq; eorum diabolum.

Scripſit autem & titulum Pilatus, poſuitq; ſuper crucem. Erat autem ſcriptum, Ieſus Nazarenus rex Iudæorum. Hunc ergo titulum multi legerunt Iudæorum, quia prope ciuitatẽ erat locus ubi crucifixus eſt Ieſus: & erat ſcriptũ Hebraice, Græce, & Latine. Dicebant ergo Pilato pontifices Iudæorum, Noli ſcribere, Rex Iudæorũ, ſed quod ipſe dixerit, Rex ſum Iudæorum. Reſpondit Pilatus, Quod ſcripſi ſcripſi.) Similiter & hæc pariter oĩa in illo capite congruam ſortita ſunt interpretationem, vbi dicitur, Et poſuerunt ſuper caput eius cauſam ipſius ſcriptã, Hic ẽ rex Iudęorũ.

Milites ergo quum crucifixiſſent Ieſum, acceperunt ueſtimenta eius, & fecerũt quatuor partes, unicuiq; militi partem: & tunicam. Erat autem tunica inconſutilis a ſummo contexta per totum. Dixerunt itaque inter ſeſe, Ne ſcindamus eam, ſed ſortiamur de illa cuius ſit: ut ſcriptura compleretur quæ ait, Partiti ſunt ueſtimenta mea ſibi, & in ueſtem meam miſerunt ſortẽ.) Pſalm.21.
Præterea & hæc, vbi dicitur, Quumque crucifixiſſent eum, diuiſerunt veſtimenta eius: nam ibi omnia nullo prętermiſſo enucleata ſunt.

Milites itaque hæc fecerunt. Stabant autem iuxta crucem Ieſu mater eius, & ſoror matris eius Maria uxor Cleopæ, & Maria Magdalene.) Atqui vnigenita erat Dei mater: verum Ioſeph & Cleopas fratres erant. Moris autem erat apud Hebręos, fratrum quoq; vxores appellare ſorores propter virorum fraternitatem. Itaque eam quæ pariter cum ea vxor erat, ſororem nominauit. Sed Ioſeph quidem & Cleopas viri earum, natura fratres erant: ipſæ autem eorum vxores, affinitate ſorores. Stabant vero iuxta crucem, tunc nactæ ſecuritatem: primum enim omnes diſcipulæ eminus conſpiciebant, veluti cęteri docuerunt euangeliſtæ. Lege & eodem capite dicti illius enarrationem. Ieſus autem quum iterum clamaſſet voce magna, emiſit ſpiritum.

Quum uidiſſet ergo Ieſus matrem, aſtantemque diſcipulum quem diligebat.) Tunc enim & ipſe ſimul adſtabat, quum iam hoſtes Iudæi diſcederẽt.

Dicit matri ſuæ, Mulier ecce filius tuus. Deinde dicit diſcipulo, Ecce mater tua.) Iam moriens matrem commendat diſcipulo: ſumme dilectam, maxime dilecto: virginem virgini: inſtruens nos vt curã habeam⁹ parentum ad extremum vſque ſpiritum, quando non ſolum non ſunt ad virtutem impedimento, imo potius nobiſcum ad ſalutaria exercentur. Nã quando intempeſtiue moleſta erat, dicebat, Quid mihi & tibi eſt mulier? &, Supra.2. Quę eſt mater mea? Nunc vero magnum demonſtrat amorem. Ecce Matth.12. filius tuus, hoc eſt, hic meo loco tibi erit. Ecce mater tua, ſiue, tu eris ei pro me: oportet te huius ſicut matris habere curam. Matris itaque curam habuit, diſcipulum vero honore maximo honorauit, ac interim hãc longanimitatis dedit mercedem. Quare autem alterius quoque mulieris curam non habuit? Quia illa procuratorem habebat, mater vero neminem: & vt ſciamus quod oporteat huiuſmodi parentes prę cęteris honorare, quia pepererunt, quia aluerunt, quia mille pericula paſſi ſunt. Conſidera autem quod ante paſſionem quidem vehementer angebatur, nunc vero ſine turbatione alloquitur: ſiquidẽ ibi naturę infirmitas, hic autem patientię vehementia apparet. Quemadmodum enim Nota. concupiſcentiam commixtionis corporum, licet vehementer nobis ad ſucceſſionẽ generis inſitam, philoſophiæ dediti extinguimus: ita quoq; vitę cupiditatem, quanquam plurimum, ne noſipſos interimamus, nobis inditam, philoſophiam ſequentes Chriſtianam frangimus: & tũc turbatio quæ ex nimio vitę amore procedebat, a philoſophia Chriſtiana ſupprimitur: ac ita fit vt vincantur pericula. Nihil autem amplius teſtamento cauit: partim quidem propter temporis anguſtiam: partim autem, quia temporale quidem nihil habuit, de ſpiritualibus vero prius communiter omnibus præceperat.

Et ex illa hora accepit eã diſcipulus in ſua.) Iuxta magiſtri pręceptum.

Poſtea intuitus Ieſus quod omnia iam conſummata eſſent.) Reliqua omnia quæ ſuæ erant diſpenſationis.

Vt compleretur ſcriptura quæ dicit, Sitio. Vas igitur erat poſitum aceto plenum. Illi aũt impletam aceto ſpongiam, & Hyſſopo appoſitam, obtulerunt ori eius.) Nam ſolum hoc reliquum erat. Scripturam autem dicit Dauidicam, quæ ait, Et de-
Pſalmo. 68. derunt in eſcam meam fel, & ad ſitim meã potauerunt me aceto. Quęre autem prædicto capite ſententiam illam, Dederunt ei ad bibendum acetum cum felle mixtum: & lege quę ibi dicta ſunt. Hyſſopo vero appoſitã ſiue hyſſopi arundini, quã ad manum reppererunt: idq; propter crucis altitudinem. Illudebant aũt ei offerentes acetum.

Quum ergo accepiſſet Ieſus acetum dixit, Conſummatum eſt.) Omnibus numeris completa ſunt omnia, ſic vt iam nihil deficiat.

Et inclinato capite tradidit ſpiritum.) Non poſtquam expirauit, caput inclinauit, quod in nobis accidit: ſed poſtquam inclinauit caput, expirauit, vt diſcamus quod quando voluit mortuus eſt, quum omnia conſummata eſſent, tunc ſpiritum in manus patris tradidit, veluti ſignificauit Lucas octogeſimo primo capite: & in eo lege illius ſententiæ interpretationẽ, Et clamans voce magna Ieſus ait, Pater in manus tuas commendabo ſpiritum meum.

Igitur Iudæi quoniã paraſceue erat, ne remanerent in cruce corpora ſabbatho: erat enim magnus dies ille ſabbathi.) In cuiuſque cruce. Nam quia paraſceue erat, ſi tunc nõ tollebãtur, futurum erat, vt & ſabbatho in cruce remanerẽt, illaque pẽdendo peruenirent ad illud ſabbathum: & inde videretur haberi contemptui. Magnum autem dicit diem illum ſabbathi, quod nõ ſolum honoraretur vt ſabbathum, verum etiam propter feſtum azymorum, quod caſu in eo contigerat, & ita duplex feſtum erat. Huiuſmodi autem ſabbatha, dicebãtur ſabbatha ſabbathorum, tanq̃ veneranda venerandorum, feſta feſtorum: ob feſti duplicitatem, vt dictum eſt.

Rogauerunt Pilatum, ut frangerentur eorum crura, ac tollerentur.) Hic rurſum ἠρώτησαν, ſignificat Precati ſunt, petiuerunt vt confringerentur eorum crura, quo citius morerentur.

Venerunt ergo milites.) Quibus id a Pilato iuſſum erat.

Et primi quidem fregerunt crura.) Qui in dextra Chriſti crucifixus erat.

Et alterius qui crucifixus erat cum eo.) Chriſto videlicet.

Ad Ieſum autem quum ueniſſent, ut uiderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura.) Poſtremo ad eum venerunt, maiori contumelia, in gratiam Iudæorum, ipſum volentes afficere.

Sed unus militum lancea latus eius fodit, & continuo exiuit ſanguis & aqua.)
Res ſupra naturam, ac manifeſte docens, quod maior q̃ homo eſſet qui fuerat vulneratus: ſiquidem a mortuo homine, etiam ſi millies quis eũ
Nota. pupugerit, non exibit ſanguis. Foditur itaque lancea in latere ſaluator, quia peccato vulneratum eſt latus Adæ: ſiue vt Euam, lateris ſui vulnere, a plaga lateris ſanaret. Sanguinem autem & aquam ſcaturire facit, duo deſignans baptiſmata: vnum quidem per ſanguinis martyrium, alterum vero per aquæ regenerationem: atque horum fluxu peccati flu-

cati flu-

cati fluxum demergit. Præterea & aliter. Nam duos ſcaturire facit fontes: aqua quidem purificans eccleſiam, ſanguine vero eam enutriens. Siquidem per aquam renaſcimur, per ſanguinem autem & carnẽ paſcimur, quæ diuina ſunt ac myſtica. Itaque quum ad tremendũ acceſſeris poculũ, perſuadeto tibi quod ex dominico bibis latere: & eo modo ſis affectus. Deinde volẽs huiuſmodi cõfirmare miraculum, ait:

Et qui uidit, teſtimonium perhibuit.) Qui vidit hæc, ſcripſit iſta, non quod ab aliquo audierit.

Et uerum eſt teſtimonium eius.) Vt qui ea vidit de quibus teſtatur, & præſertim qui de magiſtri ſcribit contumelia. Nã contumelia erat, lateris apertio, quanq̃ ad hanc ſequutum ſit miraculum.

Et ille ſcit quod uera dicat.) Exacte rem nouit, vt qui tunc pręſens fuerit & viderit, etiam ſi Iudæi eum mentiri obijciant.

Sed ut uos credatis.) Sed hęc ſcripſit, vt vos qui fideles eſtis, etiã de hoc credatis.

Facta ſunt autem hæc ut ſcriptura compleretur.) Quę in Moſaica lege ſcripta eſt, & ait: Exod. 12

Os non comminuetis ex eo.) Nam licet de figuratiuo agno ſcriptũ eſſe videatur, de vero tñ ſcriptũ erat, præſignãs id quod nunc factũ eſt. Nume. 9.

Rurſumque alia ſcriptura† dicit.) Prophetica.

† *Veriſimile eſt dictum hoc a Iudæis eiectum eſſe poſt prædicatum euangelium: ſiquidẽ nunc nuſquam inuenitur.* (*Dicit hic nuſquam inueniri, quia Græce ſolum nouerat: porro in Græca trãſlatione ſeptuaginta interpretum non habetur. Legimus tamen illud in Latina ex Hebræo tranſlatione Zachariæ duodecimo.*) *aut aliam dicit ſcripturam, librorum qui apocryphi cenſentur.* † Zachar. 12. †

Videbunt in quem pupugerunt.) Videbunt ipſum de cœlo deſcendentem in die iudicij. Videbunt, inquit, filium hominis venientem in nubibus cœli cum poteſtate & gloria multa. Matth. 24. Marci. 13. Lucæ. 21.

CAPVT DECIMVMOCTAVVM DE PETITIONE CORPORIS DOMINI.

POST *hæc rogauit Pilatum Ioſeph ab Arimathæa, qui erat diſcipulus* IESV, *ſed occultus propter metum Iudæorum, ut tolleret corpus Ieſu.)*

Lege quæ ſunt enarrata in fine pręmemorati ſexageſimiſeptimi capitis vbi habetur: Quum ſerũ autem factum eſſet, venit homo diues ab Arimathęa nomine Ioſeph. Matth. 27.

Et permiſit Pilatus. Venit ergo & tulit corpus Ieſu †. Venit autem & Nicodemus, is qui uenerat ad Ieſum nocte primum, ferens mixturam myrrhæ & aloes, ad libras ferme centum. Acceperunt itaque corpus IESV, *& obuinxerunt illud linteis cũm aromatibus, ſicut mos eſt Iudæis ſepelire.)* Sexageſimooctauo capite euangelij ſecundum Matthæum per ordinem de his etiam omnibus inuenies. Quando autem Nicodemus venerit ad Ieſum nocte, dictum eſt tertio capite pręſentis euangelij. † Supra. 3.

† *Imitemur nobilem hunc ſenatorem ſeu conſiliarium, nobilia conſulentes ac decernentes de dominici corporis participatione: & precioſe ungentes ſuaui uirtutum odore, mundaq; conſciẽtiæ ſindone illud inuoluẽtes, ac cordis monumẽto nouo, omniq; immũditia purificato, ſepeliẽtes.* †

Erat autem

Erat autem in loco ubi crucifixus eſt, hortus: & in horto monumentum nouum in quo nondum quiſquam poſitus fuerat. Ibi ergo propter paraſceuen Iudæorum, quia prope erat monumentum, poſuerunt Ieſum.) Prędicto capite euangelij iuxta Matthęũ de hoc quoque ſcriptum eſt. Volebant itaque hunc in alio digniore monumento quod longius a ciuitate diſtabat collocare: ſed propter paraſceuen Iudæorum, quæ videlicet a Iudæis ad veſperam obſeruabatur, quo tempore fas non erat aut longius ambulare, aut amplius operari, magis autem quia & paſcha aduenerat, in propinquo poſuerunt eũ, diuina gratia ita diſpenſante, vt & diſcipulæ conſpicerent vbi poneretur, & diſcipuli poſſent propter propinquitatem proficiſci, ac viderent quæ poſtmodum facta ſunt miracula.

Cap. xx. *Vno autem ſabbathorum.)* In prędicto capite vbi dicitur, Veſpera
Matt. 28. autem ſabbathorum, quæ luceſcit in vnum ſabbathorum: lege quæ ſunt enarrata.

Maria Magdalene uenit ſummo mane quum adhuc tenebræ eſſent ad monumentum, uidetque lapidem ſublatum a monumento. Currit ergo & uenit ad Simonem Petrum, & ad alium diſcipulum quem diligebat Ieſus, & ait illis, Tulerunt dominum de monumento, & neſcimus ubi poſuerunt eum.) Hoc etiam loco, quę circa alias mulieres acta ſunt prætermiſit, tanquam ab alijs dicta: quæ vero Mariæ Magdalenæ acciderunt, vtpote ab alijs ſilentio pręterita, exponuntur. Lege itaque prædicto capite ab eo loco, Veſpera autem ſabbathorum, quæ luceſcit in vnum ſabbathorum, vſque dum dicitur, Vndecim vero diſcipuli profecti ſunt in Galilæam: & omnia ad verbum explanata inuenies, eandemque quatuor euangeliſtarum conſonantiam, ac corpus hiſtoriæ vnum. Petro autem & Iohanni loquitur Magdalene: illi quidem tanquam omnium ſummo, huic vero tanquam dilecto, & qui amplius quã cæteri diligebant Ieſum: ſoli enim inter omnes ſequuti fuerant eum, quum ligatus abducebatur ad Annam & Caiapham.

Exiuit ergo Petrus & alius diſcipulus, & uenerunt ad monumentum.) Nulli aliorum quicquam dicentes: inſuper & Iudęos ac cuſtodes præ feruore contemnentes.

Currebant autem duo ſimul.) Simili feruore & ſe, & cætera deſpicientes.

Et ille alius diſcipulus præcucurrit citius Petro, uenitque prior ad monumentum. Tanquam robuſtior vigore corporis.

Quumque ſe inclinaſſet, uidit linteamina poſita.) Funeralia, putá ſindonem.

Non tamen introiuit.) Tremore detentus, aut his iam contentus.

Venit ergo Simon Petrus ſequens eum, & introiuit in monumentum.) Nullo iam metu oppreſſus, quo prioris culpam timiditatis abſtergeret, aut diligentius ſcrutari volens. Inuicem itaq; ſe ambo vicerunt: Iohannes quidem precurrendo: Petrus vero in monumentũ introeundo. Quęre etiam octogeſimoſecundo euangelij iuxta Lucam capite vbi dicitur,
Luc. 24. Petrus vero ſurgens cucurrit ad monumentũ: ac enarrationem lege ſuper id quod habetur, Admirans quod factum erat, ad hunc locum maxime neceſſariam.

Viditque

Viditque linteamina poſita, ac ſudarium quod erat ad caput eius, non cum linteaminibus poſitum, ſed ſeparatim inuolutum in unum locum.) Quorum vtrūq; ſignum etiā erat infallibile reſurrectionis, Neq; enim ſi quis eum tranſpoſuiſſet, certe denudaſſet: neque ſi furatus eſſet, curam habuiſſet vt & ſudariū inuolueret, poneretque in vnum locum, ſiue in alterum a linteaminibus ſeparatum, ſed ita vt ſitum erat corpus, aut tranſpoſuiſſet, aut furatus fuiſſet: veritus ſuperfluum tempus in negotio conſumere, ne quo modo in furto deprehenderetur, extremumque lueret ſupplicium. Præterea etiam quum myrrha cum qua ſepultus erat, maxime eſſet ei adglutinata, & ſindonem tenaciſſime ei adhærere faceret, ſic vt iam coalita, nullo modo poſſet auelli: propterea hæc ſeorſim a ſe inuicē poſita erant: & ſudarium inuolutum erat, vt diſceremus quod cum autoritate, omnique ſecuritate ſurrexerat. Sudarium autem erat parua quædam faſciola, quali etiā facies Lazari, qui fuerat mortuus erat obuincta. Supra.11.

Tunc itaque ingreſſus eſt & alter diſcipulus, qui uenerat prior ad monumentum.) Vocatus a Petro.

Et uidit & credidit.) Quum reſurrectionis ſigna vidiſſet indubitata.

Nondum enim nouerant ſcripturam, quod oporteret eum a mortuis reſurgere.) Cauſam reddit cur prius nō crediderint mulieribus, quę eis reſurrectionē annuntiauerāt, ſed viſa ſunt coram ipſis tanq̄ deliramentū verba earū: ſed neq; duobus ex eis qui abierant rus: & dicit q nondū intelligebāt ſcripturā, de eius reſurrectiōe docentē: hæc aūt multiplex ē, in diuerſis pſalmis Dauidicis ſermonibusq; propheticis ſparſa. Lucæ.24. Marci.16.

Abierunt ergo rurſus diſcipuli ad ſemetipſos.) Ad ſuum diuerſorium.

Maria autem ſtabat ad monumentum foris plorans. Venerat enim poſt Petrum & Iohannem, quum non potuiſſet ſimul cum eis currere, & nec reuertentibus occurrit, vt quippiam firmius etiam ipſa diſceret.

Dum ergo fleret, inclinauit ſe in monumentum, & uidet duos angelos amictos albis.) Palliјs videlicet: hi autem erant, qui etiam prius ei apparuerant, & ijs quę cum ea erant. Quomodo ergo hi non apparuerunt Petro & Iohanni? Quia futurum erat vt illis tanquam prudentioribus ad fidem ſufficerent ea quæ viderant.

Sedētes +, unū ad caput, & alterū ad pedes, illic ubi poſuerant corpus Ieſu.) Sedebant quidē propter eā: ſplendidi vero alacriter, propter gaudium. +

+ *Chriſti ſepulchro adſiſtunt angeli ad credulitatem permanentes: utq; ſurrexiſſe docerēt, & non furto ſublatum eſſe.* +

Et dicunt ei illi, Mulier quid ploras?) Quum ipſa non auderet eos interrogare, illi ei loquuntur.

Ait illis, Quia tulerunt dominum meum, & neſcio ubi poſuerunt eum.) Putabat enim ab his qui ſepelierant eum fuiſſe tranſpoſitum.

Quumq; hæc dixiſſet, conuerſa eſt retrorſum, & uidet Ieſum ſtantem.) Et quō priuſquam vllum accepiſſet reſponſum ab his qui eam interrogauerant, repente conuerſa eſt retrorſum? Quia ſubito apparente Chriſto poſt eā, angeli viſo dn̄o ſuo ſtatim ſurrexerūt, cū tremore more ſeruoꝝ in eū intuentes. Conuerſa eſt ergo vt videret quis illis apparuiſſet.

Et non

Et non ſciebat quod Ieſus eſſet.) Apparuit enim ei alia ſpecie, & viliori ac communiori habitu, ne repente conſternaretur.

† *Dicit ei Ieſus, Mulier quid ploras? quē quæris? Illa exiſtimans quod hortulanus eſſet †, ait ei, Domine ſi tu aſportaſti eum, dicito mihi ubi poſueris illū, & ego eū tollam.*) A cōmuni habitu, & quia in horto erat, arbitrata eſt hortulanum eſſe. Neque enim vocem eius agnouit, more inſueto prolatam. Putabat autē vt dictum eſt, tranſpoſitum eum eſſe in tutiorem alium locum, & ab hortulano aſportatum. Dic mihi, inquit, vbi poſueris eum, & ego eū tollam, in alium repoſitura locum, ab inſidijs tutiorem.

† † *Qui generabilium tantum & corruptibilium creatorem ac prouiſorem putat dominū, hic pro hortulano eum cognoſcit. Idcirco etiam huius contactum fugit dominus, quod apud illum nondum aſcenderit ad dignitatem ac æqualitatem patris: ſiquidem eo indigni ſunt, qui cum huiuſmodi opinione ad eum accedunt.*

Dicit ei Ieſus, Maria. Conuerſa illa ait ei, Rabboni, quod dicitur Magiſter.) Nunc compoſita voce, ſpecie & habitu vt facilius cognoſceretur, dedit ei horū notitiam, ſtatimq; illū agnouit, clamans præ lętitia, Magiſter. Sed quomodo conuerſa dicit, ſi iā cū eo loquebatur? Quia quum id dixiſſet quod loquebatur, cōuerſa eſt ad angelos, vt videret an adeſſent: vel vt interrogaret, quid illos in ſtuporem adduxiſſet: ſtatimq; Chriſto eā vocante, rurſus ad ipſum conuerſa eſt.

Dicit ei Ieſus, Noli me tangere.) Nam ſe ad tangendum pedes eius aptabat, ſicut ſolebat. Prohibet autem ne deinceps accedat ad eum modo quo prius, quum iam diuinior facta ſit caro eius.

Nondum enim aſcendi ad patrem meum.) Hoc ad nullum alium dixit finem, vt ait Chryſoſtom⁹, niſi vt ſolū intelligeret quod ſublimior ſit, magiſque venerandus. Nam qui nititur cum corpore ad Deum ac patrem aſcēdere, manifeſtum eſt quod corporis fragilitatem abiecerat. Atqui paulo ante ipſa & altera Maria tenuerant pedes eius, ſicut ſcripſit Matthæus: ſed tunc quidem non prohibuit, permittens vt fierent tactu certiores non eſſe phantaſma. Nunc autem nō permittit, quia & viſionis & tactus oblita erat, nec crediderat.

Sed uade ad fratres meos, & dic eis, Aſcendo ad patrem meum, patremque ueſtrum, & Deum meum, Deumq; ueſtrum.) Atqui non ſtatim aſcenſurus erat, ſed poſt quadraginta dies, quomodo ergo dicit, Aſcendo? Vtiq; vt amplius mētem eius in ſublime erigeret: & adhuc confirmans ſe ſublimiorē ac diuiniorem eſſe, ac ſtudēs vt deinceps maiori cū veneratione animum ei intenderet & auſcultaret. Præterea verbum Aſcendo, ſignificat Aſcendere volo, quod tamen ad longius tempus extendi poteſt. Diſcipulis autem ad memoriam reuocat id, quod frequenter priuſquam traditus eſſet, illis dixerat. Fratres vero ſuos nominauit, tanquam & ipſe homo, & cognatus eorum iuxta humanitatem. Alio tamen modo patrē dixit patrem ſuū, & alio diſcipulorū: ſuū quidem natura tanq̄ eiuſdē ſubſtantiæ: diſcipulorū vero, ratione creationis ac prouidētię tāq̄ creaturarum, ac prouidentia dignorū. Deū aūt & ſuū & diſcipulorū, vtpote hoīm Et quare nō ſimpliciter dixit, Et Deū noſtrū, ſed etiā hic diſtinxit? Quia licet homo factus eſt & frater eorum natura humanitatis; ho

tis: honore tamen plurimum ab eis differebat, & diuinitatis vnione ac impeccabilitate.

Venit Maria Magdalene renuntians diſcipulis quod uidiſſet dominum,& ea ſibi dixiſſet.) Et quod ea ſibi dixiſſet,quæ videlicet ei loquutus fuerat. Et quia veriſimile erat diſcipulos quum hæc audiſſent, aut non credere mulieri, ſicut nec prius: aut credentes (nempe quum narraret conformia his quæ viderant Petrus & Iohannes)dolere quod ipſi huiuſmodi aſpectu digni habiti non fuiſſent: eodem die etiam illis apparet. Primo namq; deſiderium eorum exacuit;deinde eis deſiderabilius ſeſe prębuit iam videre concupiſcentibus.

Quum ergo ſero eſſet die illo qui erat unus ſabbathorũ,& fores eſſent clauſæ ubi erãt diſcipuli congregati propter metum Iudæorum, uenit Ieſus ſtetitque in medio.) Ad veſperam venit,quando magis timebant,& quum ſimul eſſent congregati,& quidem ianuas non pulſauit ne turbarentur, ſed clauſis illis introiuit,tanquam Deus,& quaſi corpore ſuo leui iam & ſubtili ac immortali effecto. Stetit autẽ in medio,vt omnibus eſſet conſpicuus.

Et ait illis,Pax uobis.) Hoc eſt,ne turbemini. Etiam moriens pacem illis reliquerat, Pacem inquit meam relinquo vobis. Mulierib⁹ ergo quę diſcipulę erant, gaudium ante omnem ſermonem tribuit, eo ꝙ ad mœrorem genus illud fuerat condemnatũ: diſcipulis vero pacẽ, propter ſuſpectum bellum a Iudęis ac gentibus. Supra.14.

Quumque hoc dixiſſet,oſtendit eis manus ac latus ſuum.) Quęre vltimo iuxta Lucam capite quod dicitur,Et ipſi narrabant quę geſta erant in via & cętera,vſque ad eum locum vbi habetur,Adhuc autem illis non credentibus pre gaudio & admirantibus: & illorum lege enarratiões ad præſentia dicta admodum vtiles. Lucæ.24.

Gauiſi ſunt ergo diſcipuli uiſo domino.) Vides operibus confirmatos eſſe ſermones? Siquidem ante paſſionem dixerat eis, Iterũ videbo vos, & gaudebit cor veſtrum. Supra.16.

Dixit itaque eis iterum Ieſus,Pax uobis.) Poſtq; comederat datam ſibi partem piſcis aſſi,& de fauo apiario,ſicut ſcripſit Lucas, certiores facti ſunt:& pre gaudio iam vt veriſimile eſt turbatos,reprimit, vt his quæ dicturus eſt animum aduertant.

Sicut miſit me pater,& ego mitto uos.) Etiam ante paſſionem dixit ad patrem,Sicut me miſiſti in mundum,& ego miſi illos in mundum: & lege quę ibi dicta ſunt. Animos itaque illorum erexit, tradens eis opus ſuum,ac ſibi ſucceſſores eos conſtituens. Supra.17.

Hoc quum dixiſſet inſufflauit ✝, & ait illis, Accipite ſpiritum ſanctum. Quorum remiſeritis peccata,remittuntur eis:quorum retinueritis,retenta ſunt.) Atqui ſuperius dixerat, Niſi ego abiero paracletus non veniet ad vos: quomodo ergo dat hic ſpiritum ſanctum? Inſufflauit quidem dans gratiam ſuſceptiuam ſpiritus ſancti, aptos que efficiens ad eius ſuſceptionem: dicit autem, Accipite ſpiritum ſanctũ: nõ nũc,ſed quãdo deſcenderit. Aut ſpiritũ ſanctũ vocauit gratiam ſpiritualẽ remittẽdi ac ligãdi peccata:& hoc tũc illis tribuit,qđ & miraculis mai⁹ erat. Nã quũ paralytico dixiſſet, Remiſſa ſunt tibi pctã tua,dixerũt ſcribę,Quis poteſt remittere ✝ Supra.14. Marci.2.

mittere peccata niſi vnus, nempe Deus? Verum & ante paſſionem di
Matth. 18. xerat eis, Quæcunque ligaueritis ſuper terram, erunt ligata in cœlo;
& quæcunque ſolueritis ſuper terram, erunt ſoluta in cœlo: ſed tunc
quidem hoc illis promiſit, nunc autem tribuit. Quære autem circa
Supra. 7. medium noni capitis præſentis euangelij, vbi dicitur, Nondum erat
ſpiritus ſanctus: quia Ieſus nondum erat glorificatus: & lege totam illorum enarrationem. Inſufflauit itaque, tanquam fons gratiarum: & vt etiam hinc diſcamus ipſum eſſe qui primum ac vitale ſpiraculũ inſufflauit in Adam. Retentionem vero intellige ligationẽ, veniæ carentiam. Tanq̃ rex ergo Duces exercitus deſtinans, ita diſcipulos præ omnibus, huiuſmodi ſtipat poteſtate.

† † *Qui propter dæmonum terrorem in ſublimitate diuinarum contemplationũ firmiter confirmantur: & ſenſus ad modum oſtiorum claudunt: ignoto modo accedentem excipiunt diuinum ſermonem, abſque ſenſitiua operatione eis apparentem: & pacis quidem nomine immobilitatẽ ad affectus tribuentem: inſufflationis uero, gratias ſpiritus ſancti, ac myſteriorum ſuorum ſigna demonſtrantem.*

† *Thomas † autem unus ex duodecim qui dicitur Didymus non erat cum eis quando uenit Ieſus.)* Veriſimile enim eſt eũ a tempore quo diſperſi fuerant diſcipuli, ac relicto præceptore fugerant, nondum cum illis conueniſſe.

† † *Quanquam aberat Thomas, tamen per fratres Apoſtolos particeps & ipſe fuit gratiæ inſufflati in illos ſpiritus ſancti, ſicut ait diuus Cyrillus. Quidam tamen dicunt, quod poſtmodum poſtquam uidit manus ac latus ſaluatoris, & circa reſurrectionem credidit: tunc accepit & ipſe huiuſmodi gratiam, ut in nullo horum, inferior eſſet coapoſtolis.)*

Dixerunt ergo ei alij diſcipuli, Vidimus dominum.) Dixerunt ei, quum ad eos veniſſet.

Ille autem dixit eis, Niſi uidero in manibus eius ueſtigium clauorum: & mittã digitum meum in ueſtigium clauorum: & mittam manum meam in latus eius, non credam.) Quemadmodũ vulgi more ac temere credere, leuitatis eſt: ita quoq; vltra modum ſciſcitari, ac nimis curioſe indagare, craſſæ mentis eſt. Propterea etiam Thomas arguitur. Nam quum fide digni eſſent condiſcipuli, remq; confirmarent, non credidit: non tantum fidem illis nõ præſtans, quantum impoſſibilem ducens hãc reſurrectionem. Siquidẽ ipſe eum videre quærit: nec id tantum, ſed & veſtigium clauorum: neq; hactenus ſiſtit curioſitas, ſed & mittere digitum in veſtigium clauorum, manumq; in latus eius, ne forte phantaſma eſſet. Audierat enim, vt apparet a condiſcipulis, quod manus ac latus ſuum eis oſtendiſſet. Tactum itaq; fide digniorem ducit aſpectu.

Et poſt dies octo iterum erant diſcipuli eius intus & Thomas cum eis.) Intus, in diuerſorio, vbi erant congregati.

Venit Ieſus ianuis clauſis.) Venit certiorem redditurus eum qui non credebat: & neq; vnum deſpicit, licet mente craſſior eſſet cæteris. Et quare non tunc fecit illum certiorem quum Thomas prædicta requirebat, ſed poſt dies octo? Vt interim a condiſcipulis inſtructus, facilius perſuaderi poſſet ad fidem.

Stetitq; in medio, ac dixit: Pax uobis.) Sicut & prius. Rurſum enim omnia facit, quæcunque eo abſente fecerat.

Deinde dicit Thomæ, Infer digitum tuum huc, & uide manus meas, & admoue manum, tuam & immitte in latus meũ.) Quum nihil Thomas diceret, anticipat eum, præbens quæ ille petierat, ac oſtendẽs ꝙ etiã tũc præſens fuerit & audierit, tãq̃ De⁹, quũ hęc ille loquebať. Sigdẽ eiſdẽ ꝗq; vſus ẽ verbis.

Et ne ſis incredulus, ſed fidelis.) Indignatus hoc dicit, quaſi non ex diligentia, ſed ex incredulitate contradixerit.

Et reſpondit Thomas ac dixit ei, Dominus meus & Deus meus.) Videns in manibus eius veſtigium clauorum, & latus ipſius apertum, continuo credidit, non expectans dum contrectaſſet.

Dicit ei Ieſus, Quia uidiſti me credidiſti, Beati qui non uiderũt & crediderũt.) Quũ enim Petrus & Iohannes nondũ eum vidiſſent, a linteaminibus tñ ac ſudario reſurrexiſſe crediderũt. Alij quoq; diſcipuli, quũ poſtmodũ Petrus eũ vidiſſet, illisq; renũciaſſet, nondũ videntes crediderũt. Inuenerũt, inquit Lucas, congregatos vndecim & eos qui cũ illis erãt, dicẽtes, Surrexit dñs vere, & viſus eſt a Simone. Et quõ dicit idẽ euangeliſta, ꝙ dũ apparuit eis, expauefacti & cõterriti exiſtimabãt ſpiritũ ſe videre, & cæt. & ꝙ adhuc illis nõ credentibus præ gaudio, & admirantib⁹ dixit eis, Habetis hic aliquid edulij & cęt. Quia tũc hęc paſſi ſunt, nõ ꝙ eũ reſurrexiſſe non crederent, ſed quod dubitarent vtrũ ipſe eſſet qui eis apparebat: ac diligentius conſiderarent: Cõprehendit autẽ beatitudo hæc etiam illos, qui ꝑ prædicationẽ credunt. Quũ ergo dicit aliqs, Beati qui temporibus illis fuerũt, ac Chriſtũ viderunt: conſideret quod Beati qui nõ viderũt & crediderũt. Sed quõ corpus incorruptibile veſtigia habebat plagarũ, ac tactui ſubiacebat? Quõ? Supnaturaliter et diſpẽſatorie: edebat ſiqdẽ ac bibebat ad maiorẽ diſcipulorũ certitudinẽ. Supra.20. Luc.24.

Multa itaq; & alia ſigna fecit Ieſus in conſpectu diſcipulorum ſuorum, quæ non ſunt ſcripta in libro hoc.) De his omnino loquitur quæ poſt reſurrectionem facta ſunt: propterea nãq; dixit, in conſpectu diſcipulorũ ſuorũ. Quẽadmodum enim ante reſurrectionem plurima fieri oportuit, vt crederent eum eſſe filium Dei: ita & poſt reſurrectionem, vt certiores fierẽt quod reſurrexiſſet. Aut etiam ſermo communis eſt: & de his loquens quæ ante reſurrectionem, & de his quæ poſt eam facta ſunt.

Hæc autem ſcripta ſunt, ut credatis quod Ieſus eſt Chriſtus filius Dei.) Non inquit ad ambitiõem hæc ſcripſimus: ita enim & alia ſcripſiſſemus, quũ multa eſſent: ſed ad ſolam neceſſitatẽ, vt credatis, quod hic Ieſus eſt Chriſtus filius Dei, qui a prophetis annunciatus eſt.

Et ut credentes uitam habeatis in nomine eius.) Hoc eſt per eum: nam ipſe vita eſt: vitam inquam, ſempiternam habeatis.

Poſtea manifeſtauit ſe iterum Ieſus diſcipulis ad mare Tiberiadis.) Neq; enim cõtinue cũ eis verſabať vt prius, ſed ꝑ temporũ interualla accedebat. Qđ aũt dicitur, Manifeſtauit, & Apparuit, & Viſus eſt ac ſimilia, oſtẽdũt quod iuxta naturam incorruptibilitatis corporis, inuiſibilis erat corruptibilibus oculis: verum demittendo ſe & diſpẽſatorie manifeſtabatur. Hoc aũt mare in Galilęa erat: aĩo ſiquidẽ reſumpto, eo ꝓfecti ſunt. Cap.xxi.

Manifeſtauit autem ſic.) Vt nunc dicturus eſt.

Erant ſimul Simon Petrus & Thomas qui dicitur Didymus ac Nathanael, qui erat a

Cana Galilææ, filijque Zebedæi, & alij ex diſcipulis eius duo. Dicit eis Simon Petrus, Vado piſcatum. Aiunt illi, Venimus & nos tecum.) Nam quum neque ſemper cū eis eſſet Saluator, vt dictum eſt, neque alius aduenisſet paracletus, neque perfecte eis commiſſa eſſet prædicatio: quum nihil eſſet quod agerent, reliquo tempore piſcabantur, priorem exercentes artem: quanq̃ non amore lucri vt prius.

Exierunt ergo, ſtatimq; ingreſsi ſunt nauim.) Quę Petri erat, aut filiorum Zebedæi, aut alicuius eorum quos nouerant.

Et nocte illa nihil ceperunt.) Diſpenſatorie hoc factum eſt, veluti in ſequētibus dicemus. Veriſimile eſt aūt alios quoq; diſcipulos terreſtri itinere fuiſſe ſequutos, ſicut ait Chryſoſtomus, amoris gratia, vtq; ſpectatores eſſent, ac probe ocium collocarēt, & ſimul cū eis pernoctarēt.

Mane autem iam facto ſtetit Ieſus in litore: non tamē cognouerūt diſcipuli quod Ieſus eſſet.) Fortaſſis q; ſplendidiori appareret ſpecie, propter immortalitatem, aut diſpenſatorie ab eis cognitus non eſt.

Dicit ergo eis Ieſus, Pueri num quid opſonij habetis?) παιδία. i. pueros illos vocauit iuxta conſuetudinem. Moris ſiquidē erat ita operarios appellare: propter illorum robur ac ſtrēnuitatē ad labores. Loquitur aūt cum eis, quaſi volens aliquid ab eis emere.

Reſponderūt ei: Nō. At ille dixit eis, Iacite in dexteram partem nauigij rete, & inuenietis.) Nec adhuc cognouerunt eū eſſe, quod tñ eos intelligere oportuit. Nā quō vulgaris homo aut ſocius id noſſe potuiſſet, q; iacientes in dexteram nauigij partem, inuenturi eſſent? Expreſſe autē ad dexterām iacere pręcepit, ne fortuita videretur captura.

Iecerunt itaq;.) Simpliciter obtemperantes: aut arbitrati ſigno quopiam illum noſſe piſces aliquos ibi natare.

Et iam illud trahere non poterant præ multitudine piſcium.) Abſente quidē Saluatore nihil ceperunt: pręſente vero, multitudinem concluſerunt, vt cognoſcam⁹ q; ſine illo nihil quod vtile ſit perficimus: cū eo aūt, plurima. Oportet ergo, vt pręceptis eius obediētes laboremus, & ad dexteram iaciamus: nā hæc pars laudi datur. Quęre aūt & vndecimo iuxta
Luc.5. Lucam capite quod dicitur, Similiter aūt & Iacobum & Iohannem filios Zebedæi, qui erāt ſocij Simonis & cæt. ac illorū lege enarrationē. Inuenies enim anagogica præſentibus admodum congrua.

Dicit ergo diſcipulus ille quē diligebat Ieſus Petro: Dominus eſt.) A proſpero id euentu intelligēs, & quod tanq̃ ex illius iuſſu cōcluſi eſſent piſces.

Simon itaq; Petrus quū audiſset q; Dominus eſſet, tunica ſuccinxit ſe, erat enim nudus: & miſit ſe in mare.) Perſpicacior quidē erat Iohannes magnitudine puritatis: Petrus vero feruentior vehementia amoris: ideo agnoſcit quidē eū Iohannes ante Petrum, ſed egreditur ad eum Petrus ante Iohannem. Vbi enim ſolum audiſſet eſſe dominum, confeſtim quæ in manibus erant proijcit, nec ſuſtinens vt nauigio ad eū perueniret, ſeſe in mare iacit, quo citius accederet. ἐπενδύτην aūt (pro quo Tunicam vertimus) vocant tuniculam quandam manicis carentem, quæ corpus ad genua vſque contegat: & hac vtebantur qui in mari degebant: Nam ſimul & agilitatē eis tribuebat, & inter aquas ornatum. Erat qppe nudus,

alia ca-

alia carens veſte: nam hac ſola ad corpus diſcincta indutus erat: neque enim conueniebat, vt omnino nudus eſſet propter turpitudinem: ſuccinxit autem illam, pudore domini.

Cæteri uero diſcipuli nauigio uenerunt: non enim longe aberant a terra: ſed circiter cubitis ducentis, trahentes rete piſcium.) Venerunt attrahendo funes quibus rete trahebatur.

Vt ergo deſcenderunt in terram, uident prunas poſitas, piſcemq; ſuperpoſitum & panẽ.) Piſcem quidem prunis ſuperpoſitum, panem vero ſeorſim poſitũ: vtiꝗ producta ex his quæ non erant: vt hinc quoq; ſuam oſtendat potentiã, ac beneuole eos per cibum a labore refocillet.

Ait illis Ieſus, Adferte de piſcibus quos nunc comprehendiſtis.) Vtpote ſciẽs ꝙ cõprehendiſſent. Nã & prius tanꝗ ſciens ꝙ comprehenſuri eſſent, dixerat, Iacite in dexteram partem nauigij, & inuenietis. Et ne phantaſticũ videretur negotiũ: vtꝗ videntes piſciũ multitudinẽ ac magnitudinem, & quomodo non eſſet ſciſſum rete, magis etiã admirarẽtur.

Aſcendit Simon Petrus.) Aſcendit in nauim, tanquam artis peritior, ſequentibus videlicet eum etiam cæteris.

Et traxit rete in terram plenum magnis piſcibus, numero centum quinquaginta tribus.) Dicunt aliqui per centum quidem eos deſignari, qui ex Gentibus ſaginandi erant: per quinquaginta autẽ, eos qui de Iudæis: plures ſiquidem ex Gentibus credituri erant, ꝙ̃ ex Iudæis: per tres vero, ſanctam Trinitatem in quam crederent.

Et quum tot ac tanti eſſent, non eſt ſciſſum rete.) Non quod eſſet forte, ſed quod dominus etiam illud fortificaret.

Dicit eis Ieſus, Venite, prandete.) Hora prandij iam appetente: nam illorum laboribus ſucceſſura erat requies. Veriſimile eſt autem quoſdam ex comprehenſis piſcibus aſſatos fuiſſe ad omnium refectionẽ diſcipulorum: reliquos vero pauperibus fuiſſe diſtributos.

Et nemo diſcipulorum audebat interrogare eum: Tu quis es? quum ſcirent quod Dominus eſſet.) Faciem quidem videntes immutatam, & quę in maximũ eos induceret ſtuporem, volebant eum interrogare, verũ non audebãt, quum a ſignis quæ dicta ſunt, ſcirent ꝙ Dominus eſſet.

Venit itaque Ieſus, ſumitque panem & dat eis, ac piſcem ſimiliter.) Iam in cœlum non ſuſpicit, neque humana illa facit: oſtendens quod etiam ipſa diſpenſatorie faciebat.

Hac iam tertia uice manifeſtatus eſt Ieſus diſcipulis ſuis, poſtquam ſurrexit a mortuis.) Prima quidem quũ eſſet veſpera diei illius quo reſurrexit, ſecunda aũt poſt dies octo, tertia vero hoc die. Apparet itaq; ꝙ poſt hoc tẽpus aſcenderint in montem, in quo cõſtituerat eis, quando videlicet rurſum admoniti ſunt a Domino. Manifeſtatus eſt aũt & mulieribus, quę diſcipulæ erant: & duobus illis de quibus apud Marcum, & Petro, ac Cleopę cum ſocio ipſius. Verum diſcipulis ſimul, hac iam tertia vice manifeſtatus eſt. Neq; enim continue cum eis verſabatur. Hic autem nõ dixit, quod & ipſe comederit: ideo ſane, vt opinor, quod hoc etiam ſignificauerit Lucas libro Actorum, vbi ait Petrus: Comedimus & bibimus cum eo poſtquam ſurrexit a mortuis. Matth. 28. Marci. 16. Luc. 24. Act. 1.

Quum ergo prandiſſent, ait Ieſus Simoni Petro: Simon Iona diligis me plus his? Dicit ei, Etiam domine tu ſcis quod amem te.) Simon fili Iona diligis me plus q̃ hi? hunc autem ſolum interrogat, tanq̃ principem & os diſcipulorum. Verum cur id quod nouit interroget, in ſequentibus dicemus.

Ait illi, Paſce agnos meos.) Diſcipulos dicit agnos ſuos, tanq̃ paſtor eorum, quos etiam oues rurſum vocat. Quęrit ergo dilectionis erga ſe demonſtrationem, puta curam eorũ: & animam ipſius, quã pro pręceptore ſe poſiturũ promiſerat, petit vt pro diſcipulis ponat.

Dicit ei rurſum ſecundo, Simon Iona diligis me? Ait illi, Etiam domine, tu ſcis quod amẽ te. Dicit ei, Paſce oues meas. Dicit ei tertio, Simon Iona amas me? Mœrore affectus eſt Petrus quod dixiſſet ſibi tertio, Amas me? & ait illi, Domine tu omnia noſti, tu ſcis quod amem te.) Chriſtus quidem terna vice interrogans & idem iubens, manifeſtat ſe maximi facere pręſidentiã ſuper diſcipulos ſuos: & hanc oĩ cura ducit maiorem: Petrus autem trinam timens interrogationem, & ſuſpicatꝰ ne forte putaret ſe amare, non tamen amaret: nam & prius putauerat ſe nunq̃ eſſe negaturum, & tamen negauit, & modeſtiorẽ ipſum ac meliorem effectꝰ ille reddiderat, mœrore affectus eſt, turbatus eſt, & iam ipſum, vt qui omnia noſſet priuſquam fierent, teſtem facit & ait, Tu omnia noſti, & præſentia & quæ futura ſunt, tanq̃ Deus: tu ſcis ꝙ nũc toto corde te amem: & nihil amplius dicit, ignorans quid futurum ſit. Nam paulo ante quum contradixiſſet, conuictus eſt, ꝙ vanam habuerit de ſe fiduciam. Agni itaq̃ & oues dicuntur diſcipuli propter ſimplicitatem ac promptitudinem ad hoc vt immolentur. Et rurſum agni quidem imperfectiores, oues autem perfectiores. Petro itaq̃ paſcendi curam ac gubernationem committit, vt qui & prius amaris illis lachrymis negationis maculam abluerit, & nunc rurſum pro trina negatiõe trinam offerat confeſſionem: & tũc quidem opere, nunc autem verbo, lapſui qui verbo factus eſt, medetur. Deinde parabolice pręnuntiat ei mortis genus, ꝙ per crucem eſſet & ipſe moriturus: oſtendens ꝙ non tanquam ignorans, aut illi non credens dicebat quæ dicebat, quũ optime noſſet feruorem dilectionis eius erga ſe, ſed vt & ipſe & omnes cognoſcerent, quod plurimi faceret præſidentiam ſuper diſcipulos ſuos, veluti ſuperius ſignificatum eſt.

Amen amen dico tibi, quum eſſes iunior cingebas te, & ambulabas quo uolebas.) Quum eſſes imperfectior ſub imperfectiori Moſaica lege conſtitutus: parabas te ad id quod cupiebas, & vitam agebas vt volebas.

Vbi uero ſenueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, ac ducet quo tu non uis.) Vbi aũt in virũ perfectũ profeceris, in menſurã ętatis ſpiritualis, ſub perfecta lege euangelica conſummatus, extẽdes manus tuas ad crucẽ: & alius te clauis aſtringet, ac ducet ad mortem, quã etſi voles voluntate, natura tamen nõ voles: ſiquidẽ cõpatitur corpori anima propter naturã, & audita mortis mentione, abhorret, Deo ita diſpenſante vtiliter, ſicut etiam alibi ſignificatum eſt, ne homines in infortunijs facile ſeſe occiderent. Nam ſi valet hoſtis frequenter aliquos ad propriam impellere cædẽ: tãetſi aĩa adeo fortiter ad corporis coniunctionẽ affecta ſit, qd futurũ ẽ ſi hoc nõ eſſet? multi ꝓfecto ad ſui ꝓcederent interfectionẽ.

Hoc autem dixit ſignificans qua morte glorificaturus eſſet Deum.) Gloria ſiquidem eſt, nō diſcipuli tātum qui moritur, ſed & Dei, mors qua quis propter eum ſupplicio afficitur: eius quidem qui occiditur, quia pro Deo moritur: Dei autem, quod talem habeat diſcipulum.

Et quum hoc dixiſſet, ait illi: Sequere me.) Hinc rurſum oſtendit, quod præ cæteris ſibi familiarem eum faciat, ac ampliori dignetur honore, vt etiam promptior fiat. Quod ſi quis dicat: Quomodo ergo Iacob⁹ Ieroſolymitanam accepit ſedem? Dicemus quod Petrus orbis conſtitutus eſt præceptor: quum ergo tam præceptor q̃ diſcipuli deambularent, dixit ei: Sequere me, vt videlicet etiam crucifigaris, & æqualem ſuſtineas mortem.

Conuerſus autē Petrus, uidet diſcipulum quem diligebat Ieſus ſequentem.) Incedentem poſt Petrum: caſu enim proximus ei deambulabat.

Qui & recubuit in cœna ſuper pectus eius, et dixit: Domine quis eſt ille qui tradit te?) In cœna myſtica ſicut ibi ſignificatum eſt. Reducit autem nobis ad memoriam interrogationē: oſtendens quantā Petrus loquendi adeptus eſſet libertatem, poſtquam de negatione reſipuerat. Nam qui tunc auſus non erat interrogare, ſed dilecto diſcipulo ad hoc vtebatur: hic non ſolum præſidentiam erga fratres ſibi commiſſam accepit, verumetiam de dilecti ſtatu confidenter interrogat. Supra. 13.

Hunc intuitus Petrus, dicit ad Ieſum: Domine, hic autem quid? 4) Num & ipſe te ſequetur? num eadem nobiſcū mortis via gradietur? num ſimiliter morietur? Siquidē intellexit quid innuiſſet, dicens: Sequere me: quūq; Iohannem vehementer amaret, cupiebat eū ęqualis mortis aſſumere conſortem: & tanq̃ Iohanne interrogare non audente, ipſe interrogat, vicemque repēdit. Quid ergo Chriſtus? Priuatū amputans affectum, ac inſtruens nihil vlterius eſſe perſcrutandum, oſtendit vario modo diſponenda eſſe quæ illos contingerent. +

+ *Quum audiſſet Petrus (ut quidam aiunt) quod pro Chriſto eſſet moriturus, dixit: Et Iohannes quid? num & ipſe moriturus eſt? Chriſtus autem id quidem non negauit: nam quiſquis natus eſt, etiam morietur: ſed ait: Si eum uelim manere uſq; ad mūdi conſummationem, & tūc de me teſtificari, quid ad te? Dicunt itaq; eū uiuere, & ſub Antichriſto occidendum cū Elia & Enoch prædicantem Chriſtum. Quod ſi monumentū eius oſtendatur, quid inde? Viuus namq; illud ingreſſus eſt, deinde tranſlatus: quemadmodum etiā Enoch & Elias. Euertit itaq; Euangeliſta falſam illorū opinionē q̃ exiſtimāt nō eſſe moriturū hūc diſcipulū: nā ita falſum eſt, hoēm uidelicet eſſe immortalē. Nā etſi Enoch & Elias non ſint mortui, ſunt tamē mortales. Ita ergo & hic q̃q̃ mortuus nō ſit, attamē morietur. Falſum itaq; eſt, ꝙ nō moriatur: ſic intellectū, ꝙ uidelicet ſit immortalis. Alij aūt affirmāt, ꝙ mortuus ſit: & dictū illud, Si eū uelim manere donec ueniā, intelligunt, ꝙ remanſurus erat in Iudæa Iohannes, donec ueniret Chriſtus cōtra Iudæos, ꝑcuſſurus eos per manus Romanorū: & ita Petrū a Iohanne ſeparandū: ut etiam maiori fructu diuerſis locis prædicarent. Oēs igitur opiniones retulimus, ut harū rerū ſtudioſi nullam ignorarēt. Qui aūt dicūt eū eſſe mortuū, in hūc modū referūt. Foderūt, inquiūt, foueā, & in gyro poſuerūt lapides: deinde illū ibi demiſerūt, ac operuerūt. Poſt aliquot aūt dies ſcrutati ſunt foueā illā, & eū nō inuenerūt. Verū q̄a eū illic depoſuerunt, dicunt eum fuiſſe mortuum.* +

Ait illi Ieſus: Si eū uelim manere donec ueniā, quid ad te?) Si eū velim in viuis manere donec ſecundo aduentu veniā, q̄d illi tecū in hoc cōe eſt?

Tu me ſequere.) Tu tuam mortem conſidera, nihil de illius morte inueſtigans.

Exijt itaq; ſermo inter fratres.) Quis ſermo?

Quod diſcipulus ille non moreretur.) Veriſimile eſt namq; & eos audiſſe quę Petro dicta erant. Diuulgatus eſt hic ſermo, videlicet quod nō moreretur: quia errabant, nec ſermonis aſſequebantur intentionem. Deinde corrigit rumorem erroneum.

Et non dixit ei Ieſus, quod non moreretur: ſed, Si eum uelim manere donec ueniam, quid ad te?) Quod non ſignificat eum non moriturū: ſed aliam habet intentionē, vt prædictū eſt. Quis ergo relinquitur ſermo aſſeuerantibus eū non eſſe mortuum, quum iam ipſemet luculenter clamet quod errent qui hoc ſuſpicantur.

Hic eſt diſcipulus ille qui teſtimonium perhibet de his, & ſcripſit hæc, & ſcimus uerum eſſe teſtimonium eius.) Et ſcimus qui ea nouimus, quod verū perhibeat teſtimonium. Apparet enim quod & alij hoc intelligebant. Itaq; tanquam vehementer fretus veritate hoc dicit: Noui ſiquidem quod aliquibus videbitur fortaſſis ſuſpecta dicere, eo quod ab alijs euāgeliſtis horum non ſit facta mentio.

Sunt autem & alia multa quæ fecit Ieſus.) Hoc etiam ſuperius dixit de ſignis.

Quæ ſi ſcribantur per ſingula, nec ipſe opinor mundus, caperet eos, qui ſcriberentur, libros.†) Hyperbolicus eſt ſermo, oſtendens immenſam multitudinem eorum quæ a domino facta ſunt. Vtuntur autem ſermone hyperbolico & qui ſcribunt, & qui loquuntur, quādo rei magnitudinē oſtendere decreuerunt. Hic autem addens etiam verbum, Opinor, auxit hyperbolen, ac ſuadibile fecit, quod incredibile videbatur: inſinuās, quod ob maximam eorum multitudinem ita dixerit. Siquidem & alia multa fecit, vtpote omnipotens: nam ei facilius erat facere, q̄ nobis dicere. Sola autem ea ſcripſerunt quæ ad religionem ac fidem vtiliora erant, magisq; neceſſaria: quod hoc conſiderarent hi qui ſcripſerūt, quod qui his quę ſcripta ſunt non credit, neq; pluribus fidem habebit: ei vero qui hæc ſuſcipit, alia neceſſaria non erunt. Vtinā aūt & nos perfecti miniſtri perfectiſſimæ trinitatis habeamur, ac vitam bono fine cōcludam⁹, per CHRISTVM IESVM Dominum noſtrum.

† Nō caperet eos dictus mundus alio etiā modo: nō propter literarū multitudinē, ſed propter rerū magnitudinē: neq; de loco loquitur, ſed de modo.

AMEN.

CONFVTATIO IVDAICAE CVIVSDAM IMPOSTVRAE DE LEGALI IESV Chriſti ſacerdotio ex Suida deſumptæ, per Iohannem Hentenium Nechlinienſem Hieronymianum.

PRODIIT ante aliquot annos fictitius quidam de legali Ieſu Chriſti ſacerdotio libellus, qui tanto plauſu a plurimis exceptus eſt, ut non modo in Italia, ſed & ſecundo Lutetiæ, & tertio in Germania typis ſit excuſus: quum tamen meo iudicio non ſolum Chriſto Ieſu nihil ſolidæ addat gloriæ, licet id præ ſe ferre uideatur, quin potius ipſius ad nos legationis uniuerſum diruat fundamentum, nempe oſtendens ipſum non eſſe Meſsiam in lege promiſſum: quod ex his quæ poſtmodum ſubijciemus cunctis fiet manifeſtum. Conſiderādū autem eſt quod Chriſtus teſtimonium dæmonum uere dicentium, ipſum eſſe ſanctum illum Dei, non receperit, ſed magis ſilentium illis impoſuerit: inſtruens nos ne temere quæuis, a Chriſti pluſq̃ capitalibus hoſtibus ſuſcipiamus, etiam ſi ad eius honorem & gloriam non parum facere uideantur: ſcientes q; ſubdola quadā uafritie nobis tandē imponere conētur. Principio uero libellū ipſum ſicut ex Suidæ lexico in dictione Ieſus ad uerbum uerſus eſt, proponemus, loca ipſa quæ cenſuram exigere uidentur, literis in margine deſignantes, quæ ſuo deinde ordine apertiſſime ſcripturæ teſtimonijs confutabimus. Marci.1.

Religioſiſsimi regis Iuſtiniani temporibus homo quidam fuit, qui quum Iudæorum princeps Theodoſius dicebatur, quum Chriſtianis q̃ plurimis, tum uero ipſi regi quē modo nominauimus, in primis notus erat. Iiſdē uero temporibus erat homo Chriſtianus Philippus nomine, quæſtu argentarius, is & Theodoſio familiaris & ſumma neceſſitudine coniunctus, illum ſæpe adhortabatur, & ut Chriſtianus fieret crebro admonebat. Quodam igitur die Philippus apud Theodoſium hanc orationem habuit. Quid cauſæ dicam Theodoſi clariſsime, qui quum ſapiēs ſis, & legem diligenter tenens, ea quæ a prophetis de Ieſu Chriſto prædicta ac pronuntiata ſunt, non ignores, tamen adduci non potes, ut illi credas, & Chriſtianus fias. Non enim induci poſſum ut credam, idcirco te Chriſtianum fieri nolle, atque id deprecari, quod ſcriptorum ſanctorum de communi omnium noſtrum domino Ieſu Chriſto prædictiones & oracula ignota tibi eſſe arbitrer. Propterea igitur ſi uis animam tuam ſaluare, in IESVM Chriſtum ſeruatorem ac dominum noſtrum conſtanter crede, ne in perfidia tua permanens æterni iudicij reum te facias. Quæ quum Iudæus ab homine Chriſtiano accepiſſet, uehementer probauit: & quū multis uerbis amico gratias egiſset, hoc pacto reſpondit: Tuam ſecundum Deum charitatem amplector ac probo, quod animæ meæ ſalutis ſtudioſus ac cupidus, magnopere laboras, & ut CHRISTI fidem ſequar adhortaris. Quocirca quaſi Deo, qui occulta nouit, ſpectante, aperte & uere tecum loquar. CHRISTVM ego & a lege & a prophetis iam pridem prædictum ac prænuntiatum, & a uobis Chriſtianis cultum & adoratū in hunc mūdum ueniſſe, & ipſe pleniſsime credo, & tibi homini amiciſsimo, & utilitatis meæ ſtudioſiſſimo audacter confiteor. Verum humana quadam & terrena ratione uictus, Chriſtianus non efficior. In quo meo ipſius iudicio meipſum condemno: nunc enim quum ſim Iudæus, & principatum inter Iudæos teneam, multis honoribus ac donis color, omnibus denique ad hanc uitam neceſſarijs abunde perfruor. Sic autem mihi perſuadeo, niſi catholici quidem templi Pontifex fiam, aut amplioribus etiam magiſtratibus a uobis afficiar, accidere non poſſe, ut tantopere apud uos colar atq; obſeruer. Quare ne his quidē excidā, quæ iucunda atq; delectabilia iudicantur in hac uita, futuram beatitudinem ſperno: meque id praue facere intelligo.

*Ac ne me forſitan mentiri putes, proponam tibi audacter arcanum, quod apud nos Hebræos
ſedulo adhuc occultatum eſt, ex quo certo ſcimus eũ qui a uobis adoratur Chriſtus, ipſum illum
eſſe de quo leges & prophetæ cecinerunt: Nõ ſolum, inq̃, ex his quæ ante ſcripta ſunt de Ieſu
rem ita ſe habere cognoſcimus, ſed ab eo quoque quod apud nos & perſcriptum & occultatum
A myſteriũ continet. Cuius quidem hæc ratio eſt. Antiquis ſane temporibus, quibus templũ
Ieroſolymis condebatur, cõſuetudo Iudæis fuit ex numero literarum, quæ duæ & uiginti apud
B Palæſtinos habentur, ſacerdotes in templo conſtituere, unde & ſacros libros numero totidẽ ha-
bemus. Erat igitur in templo codex repoſitus, in quo ſingulorum ſacerdotũ nomina erant in-
ſcripta, nec eorũ ſolum, ſed etiam parentum. Horũ ergo ſi quis diem ſuũ obijſſet, reliqui in tem
plum conueniebant, & de communi ſuffragio atq; ſententia, in locũ indemortui alterũ ſubſti-
tuebant, uiginti & duorum ſacerdotũ numerum explentes. In ipſo codice ſtatim inſcribebatur:
hoc die mortuum eſſe illum, qui ex illis parentibus ortus eſſet: & pro illo, illum, quicũq; is fuiſ-
C ſet, ſuffectũ eſſe. Qui mos quũ apud Iudæos obtineretur, accidit ea tempeſtate, qua Ieſus in
Iudæa morã trahebat, ut unus ex ſacerdotibus uita decederet, idq; anteq̃ Ieſus ſeipſum aperiret,
& homines, ut in ipſum crederent, docere cœpiſſet. Coiere igitur reliqui ſacerdotes, ut in locum
indemortui, ſubrogarent alterum. Quũq; ſinguli, qui ſibi ſacerdotio digniſſimus iudicio uide-
retur, proponerent, reliqui eum quaſi imperfectum ac mancum, nec eius uirtutis compotem, quæ
ſacerdotem deceret, repellebant. Nam & ſi ſapiens & integer eſſet, legem uero & prophetas
ignoraret, non ſatis idoneum cui ſacerdotiũ cõmitteretur, iudicabãt. Multis igitur repulſis, unus
ex eis excitatus, quum in medio conſtitiſſet, his uerbis uſus fuiſſe dicitur. Ecce inquit, multi a uo-
bis nominati, huic ſacerdotio & muneri minime idonei ſunt inuenti. Nolite ergo reijcere me, ſi
unum uobis propoſuero, quem ego potiſsimũ ſubſtituendũ cenſeo. Non enim dubito, quin ueſtrũ
D nemo ſuffragium meum improbet. Permittentibus aũt cæteris, Volo inquit Ieſum Chriſtũ Ioſe-
phi fabri filium, ſi uobis ita uidetur, ſubſtituere. Qui ætate quidem iuuenis, ſapientia uero ac
opere & moribus optime ornatus eſt: quo quidem ego uel oratione, uel uita, uel morũ integri-
tate præſtantiorem adhuc arbitror uiſum fuiſſe neminem. Nec quenq̃ ueſtrum, qui Ieroſolymã
E incolitis eſſe puto, cui hoc uel ignotum ſit, uel non multo ante obſeruatum. Quæ quum reliqui
ſacerdotes accepiſſent, re cõprobata, Ieſum in collegiũ eorũ cooptauerunt, & ſacerdotio omniũ
F digniſſimum iudicarunt. Sed erant nonnulli, qui Ieſum ex tribu Leui ortum negarent, & ex
tribu Iuda originem ducere uehementer contenderent. Ioſephi enim filium eſſe omnes ſuſpica-
bantur. Sic enim apud Iudæos ferebatur, Ioſeph ex tribu Iuda eſſe non ex tribu Leui: quare, q̃
ita perſuaſum erat ex tribu Leui Ieſum non eſſe, ſacerdotẽ fieri prohibebant. At is qui de Ieſu
protulerat uerbum, mixtum eſſe eiuſdẽ generis affirmabat. Antiquitus enim in uetuſtis familijs
confuſionem quandam factam eſſe, & duarum tribuum inter ſe commixtionẽ aſſerebat, atque
inde Ioſephi genus deduci aiebat. Quo audito, reliqui ſacerdotes decretum confirmauerunt. Et
quum in unum cõueniſſent, communi conſilio Ieſum, qui in locũ indemortui in collegiũ adopta-
retur, omnium digniſſimum iudicarunt. Quumq; moris eſſet, ut non modo eius qui ſacerdos crea
tus eſſet, ſed parẽtum quoque nomina codici inſcriberentur, quum eorum quidam ſuggeſſerunt,
Ieſu parentes accerſiri oportere, & ab eis nomina cognoſcere, ſimulq; percunctari, ſi eum qui
ad ſacerdotium productus eſſet, ex ſe natũ confirmarẽt, placuit hoc omnibus. Sacerdos igitur q̃
Ieſum nominauerat, Ioſephum patrem Ieſu deceſſiſſe dicebat, matrem ſolam ſupereſſe. Sta-
tuerunt igitur de communi ſententia, matrem Ieſu in collegium accerſire, & ab ea cognoſcere,
ſi ea ex ſe Ieſum peperiſſet, & quod mariti nomẽ fuiſſet. Ita ergo matrem Ieſu in collegiũ
accerſitam, hoc pacto his de rebus ſciſcitati ſunt. Poſteaquam ſacerdos ille, quicunq; fuerat, uita
functus eſt, & in eius locum filium tuum creare uolumus ſacerdotem: eſt autem conſuetudo, pa-
rentum nomina in codicem referre, dic nobis ſi Ieſus filius tuus eſt, & ſi eum peperiſti? Quod*

quum

*quum Maria accepiſſet, ſacerdotibus reſpõdit: Ieſum quidẽ filium meum eſſe fateor, ego enim eũ
in lucem edidi. Teſtes ſunt uiri ac mulieres, quæ in pariendo adfuerunt. Patrem uero in terra
nullum ei eſſe, ac nullum unquam fuiſſe, licebit ut lubet, donec a me uobis ſatisfactum eſſe pu-
tetis, exquirere. Nam quum uirgo eſſem, & in Galilæa moram traherem, angelus domini, uigi-
lante me & non dormiente, cubiculum ubi ineram ingreſſus, nuntiauit mihi ex ſpiritu ſancto fi-
lium me parituram, iuſſitq; ut ei Ieſu nomen imponerem. Virgo igitur quum eſſem, poſt hãc ui-
ſionem ſtatim concepi, & filium peperi, & poſt partum uirgo permanſi. Quibus auditis, ſa-
cerdotes obſtetrices ſane fideles ac peritas accerſendas curauerunt: & utrum Maria uere adhuc
uirgo eſſet, curioſius exquirerent, mandauerunt. Obſtetrices ergo periculo facto, re perſpecta
ac cognita, Mariam uirginem eſſe, ſacerdotibus affirmauerunt. Nec defuerunt quæ in partu,
caſu adfuerant, & parientem uiderant mulieres: quarum omnium teſtimonio, Ieſum Mariæ fi-
lium cognouerunt. Quibus acceptis, ſacerdotes ſtupore affecti, Mariæ reſponderunt, rurſus ab
ea ſciſcitantes: Dic nobis, inquiunt, audacter, ut ex tuo ore cuias ſit, & cuius filius ſit, diligen
tius audiamus, & eius nomen in codicem referamus. Quos enim tu parentes nobis edideris, hos
& non alios, nos codici inſcribemus. Reſpondẽs Maria, Equidem, inquit ſacerdotibus, illum
peperi, nec qui in terra pater eius ſit, ſcio: ſed ab angelo ſic accepi, Dei filium hunc eſſe. Filius
igitur meus eſt, quam Mariam dicũt, & Dei filius: Ego uero quum nemo me cognouerit, uirgo
ſum. His cognitis, ſacerdotes codicem attulerũt, & Ieſu nomen ita ſubſcripſerunt. Hoc die diẽ
ſuum obijt ſacerdos, quocunq; is nomine appelletur, filius horum aut illorũ, quoſcunq; parẽtes* G
*habuiſſet: & communi omnium noſtrum ſuffragio ſubſtitutus eſt ei Ieſus filius Dei uiuentis &
Mariæ uirginis. Codex autẽ diligenter ſeruatus eſt, & ex templo ereptus ab his qui cir-
ca templi & urbis captiuitatem, inter Iudæos principatum obtinebant: & Tyberiade repoſitus* H
*eſt. Atq; hoc quidem arcanum paucis admodum & his quidem gentis noſtræ ſtudioſiſſimis &
fideliſſimis cognitũ: quamobrẽ mihi quoq; ut principi & Iudæorũ gẽtis magiſtro, reuelatũ eſt.
Non enim ſolum ex lege & prophetis abũde percepimus, Chriſtum quem uos Chriſtiani ado-
ratis, ipſum eſſe, qui Dei uiui filius ſit, & ad mundi ſalutem in terram uenerit: ſed ab ea quoq;
quæ in hunc uſq; diem ſeruatur, & Tyberiade repoſita eſt, deſcriptione. Hoc homo Chriſtia-
nus quum ab homine Iudæo audiſſet, diuino quodam zelo permotus, dixit, Quin tu ſtatim reli-
gioſiſſimo ac fideliſſimo regi hæc referas. Equidem iſta quæ modo dixiſti, ad eum ſtatim de-
feram, ut Tyberiadem mittat: & codicem quem dicis, ad redarguendam Iudæorum perfidiam,
q̃ primum perferendum curet. Tum Iudæus: Quid tibi inquit in mentem uenit, his de rebus ad
regem referre, & tamen id quod tantopere ſtudes non aſſequi? Nam ſi hæc feceris, magnũ
profecto bellum excitabitur, multi occidentur: ac ſi ſe uictos Iudæi ſenſerint, mihi crede,
locum in quo repoſitus eſt codex comburent, & re infecta, id quod uehementer ſtudebamus;
nõ aſſequuti, incaſſum laborauerimus, cruoris ac ſtragis tantũmodo cauſam attulerimus. Hæc aũt
tibi amiciſſimo idcirco aperui, ut non ex iuſtitia, ſed ſtulta quadam opinione, & inani cupidita-
te, religionem hanc ueſtram me deprecari, ac omnino recuſare, firmiter credas. Hæc de Iudæo
Chriſtianus quum audiſſet, & quæ ab eo dicerentur, uera ſibi eſſe perſuaſiſſet, regi Iuſti-
niano rem quam acceperat indicandam non cenſuit: ne Dei zelo fideliſsimus rex percitus, bel-
lum Iudæis inferret, & multum cruoris effunderet, & tamen quod ſummo ſtudio cuperet, nõ
obtineret: multis tamen notis ac familiaribus ea quæ a Iudæo acceperat, communicauit. Quæ
nos ab his qui de Philippo argentario hæc ipſa audiuerant, quũ diligenter cognouiſsemus, ſum-* I
*ma cura ac ſtudio operam dedimus, ut diligenter ſciremus eſsent ne uera quæ in huiuſmodi de-
ſcriptione Iudæus Philippo retuliſset. Accurate igitur omnia perſcrutati, inuenimus Ioſephum
ſcriptorem Iudæum elegantiſsimum, qui bellum Iudaicum monimentis mandauit, cuius in Eccle-
ſiaſtica hiſtoria. Euſebius Pamphilus ſæpe meminit, in ſuis monimentis aperte teſtificari, ac*

 dicere

dicere Ieſum in templo una cum reliquis ſacerdotibus caſte & ſancte agere ſolitum. Hæc nos quum ab homine antiquo, & ſcriptore elegãtiſsimo Ioſepho ſcripta, ac teſtata eſse inueniremus, ac tempore non multo poſt Apoſtolorum tempora fuiſse inueniremus, magnopere laborauimus, ſi quid ex ſacris ſcripturis hæc ipſa cõfirmaret, ut inueniremus. Legitur .1. Reg. 2. in fine: Et ſuſcitabo mihi dicit dominus ſacerdotem fidelem, qui omnia quæ ſunt in corde meo faciat, & ædificabo ei domum fidelem, & tranſibit in conſpectu meo omnibus diebus. Item Pſal. 109. Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedec. Quis aũt futurus eſſet cui æternum ſacerdotium Deus pollicebatur, Zacharias etiam nomine poſito apertiſſime docuit cap. 3. ſic enim dicit, Et oſtendit mihi dominus Deus Ieſum ſacerdotem magnum, ſtantem ante faciem angeli domini, & Satan ſtabat a dextris ipſius, ut aduerſaretur ei. Rurſus ſub finem. Audi itaq; Ieſu ſacerdos magne. Porro quod Chriſtus in ſynagogis & docuerit & legerit, multis etiam comprobatur teſtimonijs. Luc. 2 Inuentus eſt Ieſus in templo ſedens in medio doctorum audiẽs illos, & interrogans eos. Stupebant autem omnes qui eum audiebant ſuper intelligẽtia & reſponſis eius, & uiſo eo admirati ſunt. Item Luc. 4. Et ipſe docebat in ſynagogis eorum, & glorificabatur ab omnibus. Et uenit Nazaret ubi erat nutritus, & intrauit ſecundum conſuetudinem ſuam die ſabbathorum in ſynagogam, & ſurrexit ut legeret, & traditus eſt ei liber Ieſaiæ prophetæ, & cæt. Item Matt. 5. Quum ſediſſet aperuit os ſuum, & docebat eos. Mar. 6. Et facto ſabbatho cœpit in ſynagoga docere. Diligentius igitur Iudæorũ inſtituta animo reputantes, in eam ſententiam uenimus, ut niſi aliquod religionis ac ceremoniæ munus apud Iudæos Chriſtus habuiſſet, nequaquam librum illi in ſynagoga, ut audiente populo legeret, allatũ atq; ei datum crederemus. Neq; enim apud nos Chriſtianos cuiquam prophano licet in eccleſia aliquid de ſcripturis ſanctis legere, niſi in ſacerdotum numerum allectus eſſet. Itaq; & ex Ioſephi hiſtoria, & ex Lucæ euangelio, alijsq; locis cognouimus Theodoſium Iudæum Philippo argentario, cuius initio mentionem fecimus, nihil fictum aut falſum narraſſe, ſed arcanum, quod ante a Iudæis ſuppreſſum & occultatũ fuerat, Philippo tanq̃ homini amiciſsimo & cõiunctiſſimo ueriſsime & fideliſsime, ut amicum & maxime neceſſariũ decebat, aperuiſſe. FINIS.

Qvanq̃ uniuerſa quæ in hoc libello continentur nugæ ſint ac mera ſomnia, ea tamẽ ſolũ improbabimus quæ ad rẽ ꝓpius accedũt, atq; apertã in ſe habere uidẽtur falſitatẽ.
A *Primum ergo ubi ſuam de Ieſu Chriſti ſacerdotio narrare incipit fabulam, ait: Antiquis ſane temporibus. Quod felix fauſtumq; ſit a prodigioſo quodã mẽdacio rem ipſam exorditur, nẽpe ſacerdotes qui templo ſacriſq; miniſtrabant, non exceſſiſſe numerum. 22. qđ falſum eſſe facile colligi poteſt. Siquidem ſacerdotium Hebræorũ cunctis filijs Aharon ac poſteris eius uniuerſis a Deo datũ fuit ſtatuto ꝑpetuo, ut habes Exo. 29. et. 30. Leui. 8. & .1. Reg. 2. ac. 2. Para. 26. Hi uero in claſſes. 24. erant diſtributi: penes quos. 24. ordines uniuerſa functio ſacerdotalis erat, ut ſcribitur. 1. Paral. 24. Itaq; ſi etiam in ſingulis claſsibus unicus fuiſſet ſacerdos, adhuc numerum exceſsiſſẽt. 22. Porro quod longe plures fuerint, ſatis ex eo liquet, ꝙ .1. Paral. 23. numerantur generis Leuitici a uiginti annis & ſupra. 38. millia uirorum, quorũ bona pars erat ſacerdotum. Nono quoque capite eiuſdẽ numerantur. 1760. ſacerdotes. Ezræ. 2. cap. habes .4289. præter turbam illam quæ cũ Ezra redijt, de qua Ezræ. 8. Item. 2. Paral. 26. ſupputantur. 80. præter ſummũ ſacerdotẽ quũ expelleretur rex ab altari. 1. Paral. 12. habes. 3700. Sed ceſſo, quoniã paſſim extãt ſacerdotũ myriades. Nec hoc loco de claſsibus loquitur, quæ tamẽ ut diximus etiã uiginti quatuor erãt, ſed de numero ſacerdotum: quũ Chriſtus in locũ mortui ſuffectus dicatur. Hæ autem claſſes & earum ordines uſq; ad Chriſti tempora perſeuerabant: quum Lucæ. 1. Zacharias ſit de uice Abia, cuius octaua ſors erat: dicatq; Lucas Zachariã ſortitum fuiſſe miniſtrandi munus ſecundum conſuetudinem ſacerdotij.*

Erat igitur

Erat igitur in templo codex repoſitus. Vaniſſima ſunt hæc. Poſt tot enim templi ruinas a Chaldæis, Græcis, & Romanis illatas, qui potuit hic codex ad poſteros incolumis peruenire? Præterea. 2. Paral. 34. unicus tantum codex, isq; legis ſupererat, quem forte fortuna ſacerdos Helchias in templo repperit, quum illud ruderibus repurgaret. Sub Chaldæis omnia ſunt deuaſtata, præter ea de quibus. 2. Macha. 2. nempe tabernaculum, arcam & altare. Græci quoque paſſim libros legis exurebant. 1. Macha. 1. Deniq; ſub Romanis tãdem omnia funditus corruerũt. Thalmud autem paulo ante tempora Iuſtiniani (cuius hic fit mentio) collectus eſt: nihilq; ueteris hiſtoriæ, præter ſacram, firmæ autoritatis eſt apud Hebræos, niſi in Thalmud continetur. Atqui hunc librum in Thalmud non extare, ipſemet Iudæus fatetur, qui Tyberiade ceu Midæ theſauros occultari docet, quum Thalmud paſſim extet. Conſtat itaque codicem hunc effingere, nugas eſſe uaniſſimas. His adde nequaquam uerum eſſe, quod ſorte eligantur ſacerdotes, quin potius id generi Aharonitico deferebatur: iuxtaq;. 24. illas claſſes ſorte quidem eligebatur, qui e tãto numero ſingulis hebdomadis miniſtraret, ſed habita generis ratione, iuxtaq; claſſium illarum ordinem, de quibus. 1. Paral. 24. & Lucæ primo. B

Accidit ea ætate qua Ieſus in Iudæa moram trahebat. Chriſtum initio trigeſimi anni docẽdi munus auſpicatum fuiſſe, ſignaq; cœpiſſe ædere, ſatis liquet Lucæ. 3. Hæc ergo quæ hic narrantur ante trigeſimum ætatis annũ accidiſſe neceſſe eſt, quũ mox dicat Iudæus, Idq; anteq̃ Ieſus ſeipſum aperiret, & homines, ut in ipſum crederent, docere cœpiſſet: eundemq; iuuenẽ uocet: quũ aũt prædicare inciperet, non iuuenis, ſed uir perfectæ erat ætatis, nempe triginta annorum. Hinc geminus error colligitur. Prior quod aduerſus placita ſuorum doceat: quũ teſte uniuerſa ſynagoga & ſacris literis. 1. Paral. 24. & Nume. 4. ac Hieronymo noſtro in præfatione in Iezecielem, nullus ante trigeſimum annum ad ſacerdotij munus eligi potuiſſet: ob idq; trigeſimum annum ætatem ſacerdotalem uocabant, ut apud nos uigeſimumquartum. Poſterior error ex euangeliſtis aperte deprehẽditur. Nam quum Chriſtus teſtimonio euangeliſtarum ante trigeſimum annum non ſit diu uerſatus in Iudæa, ſed prænuntiatus quidem Nazaret, natus Bethlehem, educatus Capernaum & Nazaret: uiſitabat quidem ter quotannis Ieruſalem iuxta legis præſcriptum Lucæ. 2. poſt auſpicatum autem docendi munus ſæpe in Iudæa uerſabatur: ſed non, quod hic fingit, ante trigeſimum ætatis annum. Adde quod hic ciuem Ieroſolymitanũ uidetur Chriſtum ſtatuere, quum infra dicat in collegium ilico cooptatum, facileq; matrem accerſitam & interrogatam: ac omnia quæ Chriſti erant fingit omnibus exploratiſſima. C

Ieſum Chriſtum Ioſeph fabri filium. Præter decorum agit: qui in concione ſacerdotum, IESVM ignotum adhuc appellat Chriſtum +, & tamen ſubiungit, quod fabri ſit filius: quum huic ſententiæ tam ſit reclamatum & ab Hebræis, qui Chriſto σύγχρονοι erant, & poſteri etiamnum pertinaciſſime pernegent. Adiurat Chriſtum ſummus ſacerdos, Matth. 26. per Deum uiuum, num ipſe ſit Chriſtus: & quia id uidetur aſſerere, diſſciſsis ueſtibus blaſphemiæ crimen illi impingit. Item Marci. 14. blaſphemus cenſetur, quod id palã profeſſus fuerit. Lucæ. 23. accuſatur, quod ſe dixerit Chriſtum regem eſſe. Præterea Iohan. 10. tentantes dicebant, Quouſque animam noſtram ſuſpenſam tenes, ſi tu es Chriſtus, dic nobis palam: quomodo ergo ſacerdos hic iam uocat Ieſum Chriſtum? D

+ Vt uerũ fateamur, q̃q̃ in libello latino habeatur Chriſtum, in Græcis tamen exemplaribus non inueni:

Nec quenq̃ ueſtrum eſſe puto & cæt. Perinde ſermonem attemperat hic impoſtor ac ſi Chriſtus, tanq̃ ciuis Ieroſolymitanus, ante trigeſimum annum omnibus fuiſſet notiſſimus, quũ toto eo tempore Capernaum & Nazaret uixiſſet, ut antea dictum eſt. Præterea omnium teſtimonio non uitam ſolum ac mores, ſed & ſapientiam illius celebratam fuiſſe aſſeuerat. Verũ aduerſatur hæc ſententia hiſtoriæ euangelicæ. Nam Iohan. 7. Quomodo (inquiunt) hic literas ſcit, quum non didicerit. Mar. 6. Matt. 13. Lu. 4. aliasq; frequenter, quum uehementer admirantur, tum offenduntur etiam, q faber, fabriq; filius, apud eos educatus, in tantam ſubito euaſerit ſapientiam. E

ſerit ſapientiã. Atqui ſi literas tunc non nouit, quo pacto admiſſus eſt ad functionẽ ſacerdotalẽ? ſi uero nouit, quare in poſterũ tãtopere admirantur? Hæc itaq; enarratio ueriſimilis nequaq̃ eſt.

F *Ieſum in collegium eorum cooptauerunt & cæt.* Tria occurrunt circa hæc & ea quæ poſt pauca ſequuntur, in quibus potiſſime deſudandum eſt a nobis. Primum q Chriſtus non fuerit in collegium ſacerdotum cooptatus. Secundum q non fuerit mixtum genus illius. Tertium q genus ipſius Ioſeph nullo modo poſsit ex Leui deduci. Hæc enim ſunt potiſſima huius diſputationis capita: quæ Iudæus ueteratorie & ſubdole nititur euertere: quo liberius ac procacius in poſterum Ieſum Nazarenum eſſe Meſſiam poſſit inficiari. Sed detecta eſt fraus huius impoſtoris, quid ille per inſidias moliatur. Cuius ſententia pro uiribus eſt a nobis euertenda, eo auſpice cuius res agitur. Ioſeph genus (ut hinc ordine retrogrado exordiamur) ex Leui nullo modo deductum eſſe ſatis liquet ex Matthæi Lucæq; genealogijs, quorũ alter ad Dauid uſq; per Nathan, alter per Solomonem genus deducit: & uterq; ad Iudam, non ad Leui. Matt. etiã cap. 1. dicit illi angelus, Ioſeph fili Dauid noli timere & cæt. Perpetuoq; acclamatũ eſt Chriſto promiſcue ab omnibus, Ieſu fili Dauid, propter parentem etiam putatiuum, quũ adhuc myſterium ignorarent, nempe quod Ioſeph lege uxoria ac putatiuus tantum pater eſſet: carebatq; prorſus controuerſia Ioſeph ex Dauid fuiſſe propagatum, nec unquã genus Ioſeph fuit in dubium reuocatum. Facileq; hac rima elabi poſſent Iudæi, qui nullum non mouent lapidem quo Ieſum inficientur Meſſiam, ſi genus eius quoquo pacto ad aliam tribum q̃ Iuda pertineret: quum Meſſias de tribu Iuda, & de genere Dauid toties fuerit illis promiſſus. Quare falſa eſt hæc ſententia, quæ Ioſeph de genere Leui putat ullo modo propagatum. Licebitq; hoc addere ὡσ πάρεργον, quod Matthæus propterea tam accurate genus Ioſeph deducit, quum ille nihil ad Chriſtum pertineat, etiam iuxta carnis conditionem, quo prorſus omnis tergiuerſandi occaſio abeſſet. Ad hæc, ne myſterij ignari (nempe Dei, non hominis eſſe filium, more aliorum, anteq̃ id aperte proderetur) Ieſum Nazarenum tanquam pſeudochriſtum aſpernarentur. Illisq; etiã ſatisfactum eſſet, qui rudes adhuc uel non aſſequerentur dicta prophetarum, uel nondum plane exploratum haberent, Chriſtum non ex uirili ſemine, ſed myſtico ſpiramine propagatum.

Cæterum Chriſtũ uere fuiſſe de ſemine Dauid & tribu Iuda, nec mixtum habuiſſe genus, quod hic fabulatur, & ſecundo loco tractandum erat, hiſce colligitur argumentis. Matth. 1. & Luc. 3. genus eius uſq; ad Dauid ac Iudam, recto tramite deducitur. Matt. 1. dicitur: Liber generationis Ieſu Chriſti filij Dauid. Roman. 1. Qui factus eſt ei ex ſemine Dauid ſecundum carnem. Hebræ. 7. Manifeſtum eſt quod ex Iuda ortus ſit Dominus noſter. Luc. 1. Dabit ei dominus Deus thronum Dauid Patris ipſius. Iohan. 7. Nonne dixit ſcriptura, quod ex ſemine Dauid & cæt. uenit Chriſtus? Sunt & alia innumera teſtimonia, quibus apertiſſime conficitur Chriſtum de ſemine Dauid fuiſſe, & de tribu Iuda. Sic enim eſt illi acclamatum in urbis Ieruſalem ingreſſu: Hoſana filio Dauid: & cæci clamabant, Ieſu fili Dauid & cæt. Denique hoc citra controuerſiam omnibus fuit perſuaſum. Habuit quidẽ Maria Elizabeth cognatam Aharonitici generis Luc. 1. ſed inde non conficitur Chriſti genus fuiſſe permixtũ, ſi quiſpiã de tribu Iuda duxiſſet Aharonitidem, aut uice uerſa: qua de re conſule doctorum cõmentaria Luc. 1.

Supereſt tertia cõtrouerſia, nempe Chriſtũ nullo pacto fuiſſe cooptatum in numerum ſacerdotum legalium: quod ſic colligitur. Aharoniticum ſacerdotiũ ſolis poſteris Aharon debebatur, ut in primæ particulæ confutatione probauimus: quare nulli dabatur qui recta ex tribu Iuda et genere Dauid prognatus eſſet. Adhuc. 2. Paral. 26. quum rex Ozias de tribu Iuda & ſemine Dauid ortus, eam functionẽ occupare uoluiſſet, prohibitus eſt a ſacerdote ſummo, alijsq; octoginta, orta quoque diuinitus in eius fronte ſubita lepra: q illa ſolis Aharoniticis eſſet debita. Præterea ſi ſacerdos fuit Chriſtus, quo pacto a ſe ſanatos ad ſacerdotes mittit, iuxta Moſi præſcriptum Matt. 8. Mar. 1. Luc. 5? Adde quod quum abuſus templi caſtigare uoluiſſet, quæ functio

plane

plane ſacerdotum eſſe uidebatur, ab his reclamatum eſt qui aderant dicentibus, In qua poteſtatē hæc facis? & quis dedit tibi poteſtatem hanc? Matt. 21. Mar. 11. Luc. 20. Turba etiam miratur illius doctrinæ genus, quod non ita doceat ut ſcribæ & phariſæi, ſed tanquam autoritatē habens. Quod ſi ſacerdos fuit, quãdo quæſo hoſtias obtulit? thus adoleuit? panes comedit propoſitionis? Sed de his ſatis. Pauli ſolum teſtimonium in medium adferam, qui hac de re accurate ſatis diſputat Heb. 7. cuius uerba hæc ſunt. Nã is de quo hæc dicũtur (Chriſtus nempe) de alia tribu fuit (hoc eſt Iuda) de qua nullus altario præſto fuit: ac mox ſubiũgit: Manifeſtũ eſt enim quod ex Iuda ortus ſit Dominus noſter, in qua tribu nihil de ſacerdotibus ſtatuit Moſes. Contendit etiam ibidem deberi legem transferri, nouamq; inſtitui, quum tranſlatum ſit ſacerdotiũ, nempe Leuiticum in eum qui eſt iuxta ritum Melchiſedec: quæ Pauli doctrina plane diluta eſſet, ſi Chriſtus eſſet Aharoniticus ſacerdos. Adde quũ Pſal. 109. ſcriptũ ſit, Tu es ſacerdos in æternũ ſecundũ ordinem Melchiſedec, quæ uerba Paulus Hebræ. 1. de Chriſto interpretatur, plane liquet ſacerdotium Chriſti non fuiſſe Aharoniticum. Itaq; perſpicuum eſt Iudaicam eſſe impoſturam, quod Chriſtus in numerum ſacerdotum fuerit cooptatus. Tranſeo multa quæ aut pro certis aſſerit, quum incerta ſint, imo coniecturas habeant in contrarium, ut quum ait Ioſeph ante inchoatum a Chriſto prædicandi munus e uiuis diſceſſiſſe, aut falſa potius pro ueris, ut quum Mariam ſubornat teſtes producentem uiros ac mulieres, qui ſibi parienti adfuerint. Rurſumq; poſtmodum ait non defuiſſe mulieres quæ in partu adfuerant, & parientem uiderãt: acſi uirgo more aliarum peperiſſet, ac obſtetricum opera fuiſſet uſa: uel in plurium comitatu ibi ea nocte fuiſſet: quum Luc. cap. 2. dicat ipſam uirginem, ſuum infantē, ſtatim ut ædidit, pannis inuoluiſſe, & in præſepe reclinaſſe: isq; recenſens quos uiderint ibi comites ipſi paſtores, Inuenerunt inquit Ioſeph & Mariã, & infantē poſitũ in præſepi. Ecce quos habuit uirgo ſui partus ſpectatores. In eo uero quod ait obſtetrices curioſius exploraſſe, nũ Maria adhuc uirgo eſſet, ac re ipſa perſpexiſſe ac cognouiſſe quod ita eſſet, adeo abſurde ac impie loquitur, ut nec cogitatus effugiat turpitudinis notã: quare in rebus adeo ſordidis non arbitror diutius immorandum.

Ieſus filius Dei uiuentis. Fatemur id eſſe ueriſsimum ac fidei noſtræ baſim potiſſimam, Ieſum Chriſtum filium eſſe Dei uiuentis. Sed hanc Iudæi enarrationem falſam eſſe perſancte auſim deierare, eſſeq; impoſturam Iudaicam: nempe quod hæc in eorum libris habeantur, publicoq; decreto ſenatus ſacerdotalis ſancita ſint. An non propter unicam hanc uocem, quod ſe diceret filium Dei uiuentis, ſacerdotibus omnibus maxime erat inuiſus? Nam Iohan. 19. ita habetur, Nos legem habemus, & ſecundũ legem debet mori, quia filiũ Dei ſe fecit. Extãt & alia teſtimonia in euangelica hiſtoria, quibus liquet calumnijs eorũ ſæpe expoſitũ fuiſſe propter hãc aſſeuerationem: Iohan. 10. Matt. 26. Mar. 14. Et quum ſuffixus eſſet in cruce, ita conuiciabantur ei, Si filius dei eſt, deſcendat nunc de cruce & cæt. Itaq; non eſt ueriſimile extare hæc in monumentis eorum. G

Tyberiade repoſitus eſt. An non hanc a Veſpaſiano fuiſſe expugnatam priusq̃ filius Titus Ieroſolyma adoriretur, locupletiſsimus teſtis eſt Ioſephus. 2. & 3. excidij Iudaici libris? qui quum Tyberiade præfectus eſſet exercitus, captus eſt, reliquiæq; omnes Iudæorũ partim occiſæ, partim in captiuitatem ductæ ſunt: quumq; toties coacti ſint ſolum uertere, librorum etiã genealogiarum, hiſtoriarum, aliarumq; rerum memorabilium iacturam fecerunt, q̃to magis huius codicis? Ridicula etiam eſt ratio, qua Iudæus Philippo perſuadet, ne arcanum hoc Cæſari detegat: perinde ac ſi miſeri & captiui Iudæi poſſent Cæſari bellum mouere, aut in bello reſiſtere: nec alius eſſet modus eos adoriendi, q̃ ſolo bello. H

Accurate igitur omnia perſcrutati inuenimus Ioſephum & cæt. Hactenus Iudæus: nunc Chriſtianum loquentem audiamus, ſiue is Suidas ſit, ſiue quiuis alius, Chriſtianus tamē, qui pio quidem Zelo, ſed indiſcreto, hæc uera eſſe ſibi perſuaſit, ac ſedulo conatur frigidiſsimis ar- I

gumentationibus

gumentationibus, Iudæi Theodoſij ſententiam ſtabilire. Itaq; deinceps tanq̃ cum Chriſtiano nobis agendum eſt. Sunt autem hæc illius argumenta. Primo autoritati Ioſephi hiſtoriographi Iudæi innititur, quem ait aſſeuerare Ieſum in templo una cum reliquis ſacerdotibus caſte & ſancte agere ſolitum. Sed hac de re (ſi modo bona fide uertit Ruffinus) ne uerbum quidem inuenies in Ioſepho, quem ſæpius legi ac relegi, ſed nuſquam hæc inueni. Semel tantum meminit Ieſu 18. li. antiqui. ca. 6. quem prædicat magnifico ſane elogio: ſed ſacerdotij Ieſu, aut quod in templo uerſatus fuerit, ne ueſtigium quidem extat in Ioſephi commentarijs. Porro Ioſephum non alia ſcripſiſſe, q̃ quæ uulgo circũferuntur, autores ſunt Hieronymus in libello de eccleſiaſticis ſcriptoribus, & Euſebius de hiſtoria eccleſiaſtica.

Citat præterea teſtimonium ex .1. Reg. cap. 2. cuius uerba ſunt hæc, Et ſuſcitabo mihi dicit dominus ſacerdotem fidelem & cæt. qui nec iuxta ſeptuaginta, nec iuxta Hebræos hoc teſtimonium bona fide retulit, & falſo de Chriſto interpretatur: quum potius de Sadoc ſacerdote ſummo, ſuffecto in locum Abiathar intelligatur, ut habes .3. Reg. 2. ubi dicitur completa eſſe hæc prophetia. Et ſimiliter .1. Paral. 29. Sadoc in pontificem eligitur, ſummum nempe ſacerdotem, quum alioqui iam ante eſſet ſacerdos, ut patet. 3. Reg. 1. & . 2. Adhæc quo nam pacto hæc de Chriſto intelligi poſſunt, quum hunc ſacerdotem quem hic pollicetur ſuſcitandum, ob id erigat, ut ambulet inquit, coram Chriſto meo: hoc eſt, illi miniſtret qui Chriſtus domini erit: quo loco de Solomone cæteriſq; regibus uaticinatur. Porro contextus Hebraicus ita habet: Et ſuſcitabo mihi ſacerdotem fidelem, qui iuxta cor meum & iuxta animam meam agat, & ædificabo ei domum (hoc eſt familiam & poſteritatẽ) fidelem, ambulabitq; coram Chriſto meo cunctis diebus. Septuaginta non diſſident ab Hebraica ueritate: hic uero autor, ut ſuo ſeruiret propoſito, omiſit χριστοῦ, & loco horum uerborum ἐνώπιον χριστοῦ μου, ſubſtituit ἐνώπιόν μου coram me, ſiue in conſpectu meo, ne ſuam ipſius euerteret ſententiam. ¶ Citat adhuc uerba Pſal. 109. Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Mechiſedec. Quæ utiq; de ſpirituali & interno ſacerdotio, nõ de externo & Aharonitico intelligenda eſſe copioſe docet Paulus Hebræ. 7. hunc enarrans locum, ubi docet Chriſtum nouum genus ſacerdotij ſortitum imitatione Melchiſedec, repudiato illo typico ac præcurſore ſacerdotio. Fatemur quidem Ieſum unctũ fuiſſe, ſed ſpirituali unctione & oleo exultationis ultra conſortes ſuos: de quo pſal. 44. Acto. 4. & . 10. quomodo, inquit Petrus, Ieſum Nazarenum unxerit Deus ſpiritu ſancto & uirtute: Hebræ. 1. Ieſa. 61. & Danie. 9. Quũ ipſis quoq; Iudæis teſtibus externa unctio unum fuerit ex quinq; rebus ſacris, quæ defuerunt in ſecundo templo. Fuit itaq; Ieſus ſacerdos, ſed ſpiritualis, ſpiritualeſq; offerens hoſtias, nos quoq; ſpirituales efficiẽs ſacerdotes Apoc. 1. & . 1. Pe. 2.

Præterea citat teſtimonium Zacha. 3. Et oſtendit, inquit, mihi dominus Deus Ieſum ſacerdotem magnum. Verum hæc nõ de Ieſu Chriſto Mariæ filio dicta ſunt, ſed de Ieſu filio Ioſedec, cuius mentio fit Aggæi. 1. & . 2. Ezræ etiam. 3. & . 5. qui ſummum gerebat ſacerdotium, quo tẽpore reliquiæ Iudæorũ libertate donarẽtur a Cyro. Ieſu aũt Nazareno non poſſe quadrare, contextus ipſe ſatis indicat, quũ ad Ieſum hoc loco ita loquatur dominus. Ecce feci tranſire a te iniquitatem tuam: & mox dilucidius, Audi nũc Ieſu ſacerdos magne, tu & ſocij tui qui ſedent ante te, quia uiri portenti ſunt, quia ego adduco ſeruum meum Germen, ubi uulgata uerſio habet Orientem, ſicuti & Græci ἀνατολήν: Hæbræi uero צמח Zemah, hoc eſt Germen, cuius nomine omnes Meſſiam intelligunt, ut habet etiam Ionathas Chaldæus paraphraſtes: ſicut etiã Ierem. 33. Ieſa. 4. & Zacha. 6. Meſſias eodem hebraico uocabulo appellatur. Itaq; quum huic Ieſu & ſocijs Deus ſeruum ſuum Germen polliceatur ſe miſſurum, qui fieri poteſt ut hic ſit Ieſus Nazarenus, qui uerus eſt Meſſias, quum illi fiant apertiſſimæ promiſſiones de uero Meſſia.

Poſtremo loco citat quædam Euangeliſtarum teſtimonia, quibus oſtenditur Ieſum Chriſtum publice in Synagoga docuiſſe & legiſſe: & maxime quod Luc. 4. dicatur, In Synagoga

ſurrexiſſe

ſurrexiſſe ut legeret, & datus eſt ei liber Ieſaiæ, quũq; ex eo legiſſet, cõplicatum librũ reddidit miniſtro, ac ſedẽs cœpit eos docere: hæc aũt propria dicit eſſe ſacerdotũ, ſed falſo. Legimus enim Paulum, qui ſacerdos nõ erat, ſed de tribu Beniamin, rogatũ etiã Act. 13. ut in ſynagoga Antiochiæ Piſidiæ plæbem exhortaretur, ac doceret una cum Barnaba, quum tamen ignoti eſſent: quod non modo tũc feciſſe legitur, ſed Act. 14. & 17. Iuxta conſuetudinem ſuam, inquit, Paulus introiuit ad eos, & per tria ſabbat s diſſerebat eis e ſcripturis. Quare a docendi functione nullus excludebatur, ſi egregia polleret doctrina, q̃uis non eſſet de tribu ſacerdotali: quod etiam pluribus in locis uidere eſt apud Chriſtianos. Plæbem uero docere hymnos modulari, Leuitarum potius erat q̃ ſacerdotum. Itaq; quũ doctrinæ Chriſti rumor per totam Galilæã & Capernaum ſparſus eſſet, tantaq; ſigna edidiſſet, rogauerũt eũ populares ſui, ut in patria Nazaret doceret, ſignaq; ederet. Non ergo docuit ex officio ſacerdotali: ſed quia ad hoc miſſus fuit a patre, ut quæreret & ſaluũ faceret quod perierat. Neq; ergo ex Ioſepho, neq; ex ullo ſacræ ſcripturæ teſtimonio colligitur Iudæum Theodoſium uera dixiſſe, imo apertiſſimis ſcripturæ teſtimonijs probatũ eſt illum ficta falſaq; narraſſe, ſimplicitatiq; Philippi argentarij ueteratorie illuſiſſe. Corruit igitur, opinor, dolus de ſacerdotio Chriſti Aharonitico, Chriſti tantũ ſacerdotiũ ſpirituale manet, manebitq; in æternũ. Cui gloria, honor, & imperium in omne æuũ. AMEN.

¶ ERRATA.

Pagina. 5. uerſu. 1. poſt Phares adde, & Zara. & uer. 3. poſt, mortuum, adde, promiſit ſe tertiũ filiũ illi coniuncturũ: timẽs aũt ne & hic ſtatim moreretur. Pa. 37. uer. 17. q. pa. 59. uer. 23. petitiõe. pa. 75. uer. 11. ad, p ac. pa. 78. uer. 4. ad, p a. pa. 91. uer. 15. uocatur. pa. 92. uer. 2. ſcripturæ. pa. 100. uer. 20. lenis. pa. 104. uer. 29. indicãs. pa. 108. uer. 31. p ſurdus, pone, cæcus. 109. uer. 7. dicẽtes pſeuerabãt, in nullo &c. pa. 130. uer. 3. temere. pa. 147. ad uer. 9. in margine בן יונה ben iona. pa. 150. ad uer. 8. in margine poſt Quis, adde, interdũ. pag. 163. uer. 32. in fine, quãcũq;. pa. 166. uer. 38. an in ſermonibus. pa. 167. uer. 31. p, ipſius & pone, & ipſius. pa. 168. uer. 29. p una, pone unica. pa. 169. uer. 8. naturã. & uer. 22. indignabantur. pa. 185. uer. 40. uero. pa. 187. uer. 25. poſt præcedũt, pone, hoc eſt. pa. 188. uer. 1. ſinens. & uer. 27. Poſtmodũ p Poſtq̃. pa. 192. u. 41. mittite. p. 201. u. 21. poſt, aurũ, dele hypoſtigma, et pone illud poſt, tẽpli, dictionẽ ſequẽtẽ. hoc eodẽ uer. 22. poſt, puta hoc, pro hypoſtigmate, pone . : pag. 203. uer. 34. poſt ὅπωσ dele hypoſtigma, et pone illud poſt, ut, p. 206. ad uer. 3. in margine poſt, hiſtoriæ, pone, libro. 2. p. 207. u. 26. dele, dilectionẽ. pag. 211. u. 20. aut. & uer. 43. in initio, nulli. p. 226. u. 32. poſt, pacti, adde, ſunt. p. 227. u. 6. poſt euãgeliſtæ, dele ſignũ pfectæ ſentẽtiæ. : p. 235. u. 42. enarratoribus. p. 237. u. 45. שמן. p. 248. u. 39. poſt in, adde, multis. p. 235. u. 1. modos. & infra in duabus dictionibus hebraicis marginalis annotatiõis p litera ה pone ח. p. 257. u. 40. azabtani, aut chaldaice, ſebactani. p. 263. u. 39. reſurrexit. p. 294. u. 1. & 3. Phœniciſſa. de quo uide ante libri exordiũ indicẽ de uaria lectiõe. ad uer. 35. in annotatiõe marginali אפתח Eppetach. p. 298. u. 1. poſt, cõtẽnatur, pone : & uer. 4. in fine pro, ueniet, uniet. & uer. 29. diſputatis. p. 306. u. 25. factus eſt hic, & eſt admirabilis. p. 308. u. 9. dele, aũt. p. 309. u. 13. mittat. p. 312. u. 15. ante, edentibus pone, Et. p. 346. u. 43. pro, cũ eo, ſecum. p. 355. u. 33. in initio ante, eo, In. p. 360. u. 5. poſt ciuitate, adde, illa. p. 363. u. 37. pro qui, quod. & uer. 38. ſitũ. p. 396. u. 42. in fine εἰ-πεν, εἶ. i. dixit, Sane: ut ſit ſenſus, Dixit: Sane pauci ſunt &c. p. 445. u. 30. poſt ſupernaturaliter, dele : . Pag. 485. u. 7. uadit. p. 500. u. 1. poſt, noſtis. poſito hypoſtigmate, adde, & noſtis. pa. 522. uer. 44. in initio, pone Et, pro Ego. p. 564. u. 43. poſt, & ui, debitis, adde me. p. 582. uer. 3. expunge, quæ, & eius loco pone hypoſtigma , pa. 597. ultimo, poſt hiſtoria, expunge punctum . & coniunge dictionem ſequentem.

VAL 152 6827

160
7
15 —